

ქართლის
ცხოვრება

К а р т ლ ი ს
ცხოვრება
(История Грузии)

Грузинский текст
том
I

Госиздат
Тбилиси 1955

ქ ა რ თ ლ ი ს
ცხოვრება

გექსგი დადგენილი
ყველა ძირითადი
ხელნაწერის მიხედვით
ს. ყაუხჩიშვილის მიერ

ტომი
I

სახელგამი
თბილისი 1955

წინასიტყვაობა

დღეს უკვე საუკველთაოდ ცნობილია, რომ „ქართლის ცხოვრება“ წარმოდგენდა საქართველოს ისტორიის სასელმძღვანელოს, რომელიც დრო-და-დრო ივსებოდა, ასლდებოდა და სწორდებოდა. დაწეებული მე-12 საუკუნით და გათავებული მე-18 საუკუნის მეორე ნახევრით „ქართლის ცხოვრება“ გაიარა რამდენიმე რედაქცია: მაგრამ, მიუხედავად ამისა, მაინც სერსდება, ზოგიერთის მეტნაკლებობით, მისი თავდაპირველი სახის აღდგენა. წინამდებარე გამოცემაც მიზნად სწორედ ამას ისახავს: მაქსიმალური სისრულით წარმოადგინოს „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტზე საუკუნეთა განმავლობაში წარმოებულ რედაქციულ მუშაობათა სურათი და სელი შეუწეოს გვიანდელ ნამატთა გამოვლინებას და, მაშასადამე, თავდაპირველი ტექსტის აღდგენას.

„ქართლის ცხოვრება“ მთლიანი სახით მხოლოდ ერთხელ დაიბეჭდა: ეს არის რუსეთის სამეცნიერო აკადემიის გამოცემა: 1849 წელს აკად. მ. ბროსეს მიერ დაბეჭდილი „ქართლის ცხოვრება“, I ტომი (ორ წიგნად: წიგნი პირველი — ქართული ტექსტი, წიგნი მეორე — ფრანგული თარგმანი).

მეორე ტომად მ. ბროსემ და დ. ჩუბინაშვილმა დაბეჭდეს XVIII საუკუნეში სხვადასხვა ავტორების მიერ დაწერილი მიმოხილვები (იხ. ქვემოთ გვ. 09—010). რადგან ბროსე-ჩუბინაშვილის გამოცემა უკვე ძნელად იშოვებოდა, ზ. ჭიჭინაძემ 1897 წელს გადაბეჭდა I ტომი, ხოლო 1913 წელს — II ტომი და ქართველი საზოგადოება უპირატესად ზ. ჭიჭინაძის გამოცემით სარგებლობდა.

მაგრამ ბროსეს განკარგულებაში იყო მხოლოდ მე-18 საუკუნის სამი ხელნაწერი, რომლებშიც წარმოდგენილი იყო „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტი, გადამუშავებული და შევსებული მე-18 საუკუნის რედაქტორთა მიერ.

ბროსეს გამოცემის შემდეგ 100 წელმა განვლო. ამ ხნის განმავლობაში ჩვენი ცოდნა „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტისა საგრძნობლად გამდიდრდა: გარდა იმისა, რომ თვით მე-18 საუკუნის ათიოდე ასალი ნუსხა გასდა ჩვენთვის ცნობილი, აღმოჩნდა ძველი მე-15—17 საუკუნეთა ტექსტის შემცველი ოთხი ხელნაწერი:

1884 წელს დ. ბაქრაძემ ცნობილი გასდა მე-17 საუკუნის ხელნაწერი, ე. წ. მარიამისეული ნუსხა „ქართლის ცხოვრებისა“.

1913 წელს და 1923 წელს ივ. ჯავახიშვილმა იპოვა მე-15 საუკუნის ანასეული ნუსხა და მე-16 საუკუნის ჭალაშვილისეული ნუსხა.

1942 წელს ჩვენ გამოავლინეთ მახაბლისეული ნუსხა, რომლის ტექსტი მის ძველ ნაწილში მომდინარეობს არჩილ მეფის (1664—1675 წ.წ.) ნაქონი ხელნაწერიდან და მარიამისეული ნუსხის ტექსტს ენათესავება.

ამ ახლად აღმოჩენილ ნუსხათაგან ცალკე წიგნებად გამოიცა: 1) მარიამისეული ქართლის ცხოვრება (ე. თაუაიშვილის რედაქციით, 1906 წ.) და 2) ანასეული ქართლის ცხოვრება (ს. კაუხნიშვილის რედაქციით, 1942 წ.); გარდა ამისა „ქართლის ცხოვრების“ ცალკე თხზულებათაგან დაიბეჭდა: 1) ლაშა გიორგის-დროინდელი მემატიანე (ივ. ჯავახიშვილის რედაქციით, 1927 წ.), 2) ბერი ეგნატაშვილის ახალი ქართლის ცხოვრება (ივ. ჯავახიშვილის რედაქციით, 1930 წ.), 3) ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი (კ. კეკელიძის რედაქციით, 1941 წ.), ბასილი ეზოს მოძღვრის ცხოვრება მეფეთ-მეფისა თამარისი (ივ. ჯავახიშვილის რედაქციით, 1944 წ.).

აქედან ცხადია, რომ ჩვენს საისტორიო მეცნიერებას ვეღარ დააკმაყოფილებდა 1849 წელს გამოცემული ტექსტი „ქართლის ცხოვრებისა“ და 1945 წელს საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ისტორიის ინსტიტუტის ფილოლოგიის განყოფილებას დაევა „ქართლის ცხოვრების“ ხელნაწერთა შესწავლა და ტექსტის გამზადება გამოსაცემად ეველა ძირითადი ნუსხის მისედიდ. წინამდებარე გამოცემა ფილოლოგიის განყოფილების ამ მუშაობის ნაყოფია.

„ქართლის ცხოვრების“ ნუსხებზე მუშაობდა 1945—1950 წლებში ფილოლოგიის განყოფილების მთელი კოლექტივი. განყოფილების თანამშრომლებმა ჩვენი ხელმძღვანელობით შეაჯერეს „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტი ეველა ნუსხებში: მ. კასაძემ — რუმიანცევისეული ნუსხა, ნ. ჯავახიშვილმა — მარიამისეული და ბარათაშვილისეული, ნ. საბაშვილმა — დადიანისეული, თ. ბრეგვაძემ — მახაბლისეული, ფალავანდიშვილისეული, ჯანაშვილისეული და ნაწილობრივ თეიმურაზისეული. დანარჩენი ნუსხების შეჯერება, ისევე როგორც ეველა ნუსხის საკონტროლო შემოწმება და ტექსტის საბოლოო დადგენა, ლექსიკონის და საძიებელთა შედგენა და შესავალი ნარკვევი გეოგრაფიის ჩვენ.

ამჟამად ქვეყნდება ჩვენ მიერ დაშვადებული ტექსტის ერთი ნაწილი: „ქართლის ცხოვრების“ ეველა ნუსხაში შემავალი პირველი ხუთი საისტორიო თხზულება (ლეონტი მროველის „მეფეთა ცხოვრება“, ჯუანშერის „ცხოვრება ვახტანგ გორგასლისა“, ლეონტი მროველის „არჩილის წამება“, „მატიანე ქართლისა“ და „ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი“), ლაშა გიორგის-დროინდელი მემატიანე და სუმბატ დავითის-ძის „ცხოვრება და უწყება ბაგრატონიანთა“. მეორე ტომში გამოქვეყნდება „ქართლის ცხოვრებაში“ შემავალი დანარჩენი თხზულებები: თამარ მეფის ისტორია („ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“ და ბასილი ეზოსმოძღვრის „ცხოვრება მეფეთ-მეფისა თამარისი“), ეპიტაფიურების თხზულება და „ქართლის ცხოვრების“ ეველა გაგრძელება (მე-14—18 საუკუნეთა ისტორია).

თბილისი

1955 წლის 26 სექტემბერი

სიმ. შაუხიშვილი

ქართლის ცხოვრების მოსაზრება და შედგენილობა

თავი პირველი

„ქართლის ცხოვრების“ კახულის მოსაზრება და მისი შედგენილობის თანდათან ზრდა

§ 1. „ქართლის ცხოვრების“ კრებული. „ქართლის ცხოვრება“ წარმოადგენს საისტორიო თხზულებათა კრებულს, სადაც შეტანილია ქართველ ისტორიკოსთა ის თხზულებები, რომლებიც თანმიმდევრობით მოგვითხრობენ ქართველი ერის თავგადასავალს უძველესი დროიდან XVIII საუკუნემდე. ასე, მაგალითად, ეს კრებული იწყება ისტორიკოს ლეონტი მროველის თხზულებით, რომელშიც გადმოცემულია საქართველოს ისტორია ძველი დროიდან მეხუთე საუკუნემდე (ახ. წ.); მომდევნო თხზულებაში, ჯუანშერის საისტორიო ნაშრომში, მოთხრობილია V—VIII საუკუნეთა ამბები; ამას მოსდევს უცნობი ავტორის „მატიანე ქართლისა“, სადაც VIII—XI საუკუნეთა ისტორიაა გადმოცემული და ა. შ.

ამ კრებულის წარმოშობა ჩვენ ასე წარმოგვიდგება. როდესაც დაიბადა იმის საჭიროება, რომ ჰქონოდათ ქართველი ერის თავგადასავლის შემცველი წიგნი სკოლაში სახმარ სახელმძღვანელოდ და შინ საკითხავ წიგნად, დაძებნეს ცალკეული ეპოქებისათვის დაწერილი მიმოხილვები და საისტორიო ნაშრომები, შეაერთეს ეს უკანასკნელნი ისე, რომ მოთხრობა თანამიმდევრული ყოფილიყო, და გაუყეთეს საერთო რედაქცია. როდესაც, მაგალითად, აერთიანებდნენ ლეონტი მროველისა და ჯუანშერის თხზულებებს, რომელთაგან პირველი დაახლოებით V საუკუნის ამბებით თავდებოდა, ხოლო მეორე ვახტანგ გორგასლის ისტორიით იწყებოდა, საჭირო შეიქმნა ლეონტის თხზულების ბოლოს მოკვეცა, ან ჯუანშერის შრომის დასაწყისის შეცვლა (ან ორივეს შეცვლა), რათა ამბავი ამბავს გადაბმოდ. საკმარისია აღამიანი დაუკვირდეს ქვემოთ დაბეჭდილ ტექსტს (გვ. 138, 17 და 139, 5), რომ დარწმუნდეს ამაში:

«მირდატ... შეიპყრეს სპარსთა... წარიყვანეს ბაღდადს და მუნ მოკლდა» (ლეონტი მროველის თხზულების დასასრული, გვ. 138, 17).

«ვითარ-იგი შეიპყრეს ქართველთა მეფე მირდატ სპარსთა... და წარიყვანეს ბაღდადს და მუნ მოკლდა და დაიპყრეს ქართლი სპარსთა» (ჯუანშერის შრომის დასაწყისი, გვ. 139, 5).

არ არის საუკუნო, რომ ორი სხვადასხვა ისტორიკოსი, ლეონტი მროველი და ჯუანშერი ვერ დაწერდნენ თავიანთ საისტორიო შრომებს ისე, რომ მათი ბოლო და დასაწყისი ასე ბუნებრივად გადაბმოდ. ცხადია, აქ რედაქტორის ხელი უნდა ვივარაუდოთ: მას შეუცვლია როგორც ლეონტის თხზულების ბოლო, ისე ჯუანშერის შრომის დასაწყისი.

ამგვარად, ცხადია, რომ „ქართლის ცხოვრებაში“ შეტანილი თხზულებები ძველი ქართველი ისტორიკოსებისა ჩვენამდე მოღწეულია შეცვლილი სახით; ყოველ შემთხვევაში, ამ შრომების დასასრული და დასაწყისი რედაქტორთა მიერ იკვეცებოდა და იცვლებოდა. და რადგან ავტორის სახელი მოხსენებული იქნებოდა თხზულების თავში ან ბოლოში, ჩვენ არ შეგვრჩა „ქართლის ცხოვრებაში“ არც ერთი თხზულება, რომლის

ავტორი იქვე იყოს დასახელებული. გარდა სუმბატ დავითის-ძის „ქრონიკისა“, სადაც ვკითხულობთ:

„ცხოვრება და უწყება ბაგრატიონიანთა... რომელი აღწერა სუმბატ. მეშენ დავითისმან“ (იხ. გვ. 372).

დანარჩენ თხზულებებს არ შერჩათ ის აღგილები, სადაც შეიძლება მოხსენებული ყოფილიყო ავტორის სახელი. ის კი არაა: ზოგიერთს სათაურიც არ შერჩა.

„ქართლის ცხოვრების“ კრებული ქართველი საზოგადოების უპირველეს საზრუნავ წიგნს წარმოადგენდა: მასში კითხულობდა იგი თავის დიად წარსულს, იქ პოულობდა ის საჭირო მასალას აწმყო განსამტკიცებლად და უკეთესი მომავლის მოსამზადებლად. ამიტომ „ქართლის ცხოვრება“ ქართველი საზოგადოებისათვის წმიდათა-წმიდა იყო. ერთი ნუსხის გადამწერი მას „პატიოსანი“ წიგნს უწოდებს, ხოლო მეორისა — „წმიდას“:

„განმარჯუებელ ექმნენით... დედოფალთა დედოფალსა ნესტან-დარეჯანს... მეფესა აღექსანდრეს და დედოფალსა ანას, რომლისა მიერ გუგუბრძანა პატიოსანთა ამათ წიგნთა აღწერა“ (იხ. ქვემოთ, გვ. 364, 16).

„შეიწყალე და დაიკვე... დედოფალთ-დედოფალი მარიამ, რომლისა ბრძანებითა იწერებთან წმიდა წიგნი“ (იხ. ქვემოთ, გვ. 373, სქოლიო 31).

„დაიკვე... დედოფალთა დედოფალი მარიამ და ძე მისი პირმშო ოტია, რომლისა ბრძანებითა იწერებან წმიდა ესე წიგნი“ (მარიამ დედოფლისეული ნუსხა, გვ. *804; იხ. ე. თაყაიშვილის გამოცემა გვ. 6-5).

ასეთი „პატიოსანი“ და „წმიდა“ წიგნის შედგენის ისტორიით ყოველთვის იყო დაინტერესებული ქართველი საზოგადოება. ამ ინტერესის კვალი მოჩანს იმ თითო-ორი „შენიშვნებში“. რომლებიც დაურთავეთ „ქართლის ცხოვრების“ რედაქტორებს ძველს ხანებშივე.

§ 2. „ქართლის ცხოვრების“ შედგენილობა. „ქართლის ცხოვრების“ კრებული თანდათან დგებოდა. აკად. ივ. ჯავახიშვილს გამორკვეული აქვს, რომ პირველად ეს კრებული შეადგინეს XII საუკუნეში და იქ შეიტანეს ის თხზულებები, რომლებიც მოგვითხრობენ ქართველი ერის ისტორიას უძველესი დროიდან VIII საუკუნემდე; შემდეგ საუკუნეებში ამ კრებულს დაუმატეს VIII—XII საუკუნეთა ისტორიის შემცველი თხზულებები, ხოლო უფრო გვიან შეავსეს XII—XIV საუკუნეთა ისტორიით. ამით დასრულდა „ქართლის ცხოვრებაში“ შესულ საისტორიო თხზულებათა პირველი ციკლი, რომელიც ცნობილი და გავრცელებული ყოფილა ჩვენში ვახტანგ VI-ის დრომდე.

XIV—XVII საუკუნეებში აღარ უმუშავიათ „ქართლის ცხოვრების“ შედგენილობის გაზრდაზე. როგორც ჩანს, დრო-და-დრო ამ ეპოქის ამბავთა შესახებაც იწერებოდა თხზულებები, არსებობდა დოკუმენტები, მაგრამ გაბმული თხრობა ამ საუკუნეთა ამბებისა არ შეუდგენიათ, როგორც ერთ დოკუმენტში სწერია, „ჟამთა ვითარებისაგან არ-ღარა წერებულ იყო“. და ვახტანგ მეექვსის ბრძანებით შედგა კომისია, რომელმაც შეკრიბა „გუჯარნი მცხეთისანი, გელათისანი და მრავალთა ეკლესიათა და დიდებულ-თანი“, მოიშველია აგრეთვე „სომეხთა და სპარსთა ცხოვრებაები“ და ისე დაწერა XIV—XVII საუკუნეთა ისტორია და შეიტანა „ქართლის ცხოვრების“ კრებულში. დაახლოებით 20—30 წლის შემდეგ კომისიის ამ ნამუშევარმა განიცადა ახალი რედაქციული გადამუშავება და ისე შევიდა „ქართლის ცხოვრებაში“. ამრიგად, შეიქმნა მეორე ციკლი „ქართლის ცხოვრებაში“ შესულ თხზულებათა, რომლებიც XIV—XVII საუკუნეთა ისტორიას მოგვითხრობდნენ.

მაშასადამე, „ქართლის ცხოვრებაში“ გვაქვს ორი ციკლის თხზულებები: ძველი ციკლისა (XIV საუკუნემდე) და ახალი ციკლისა (XIV—XVII საუკუნეებისა).

ქართლის ცხოვრების მოცულობა სხვადასხვა დროს სხვადასხვანაირი იყო. ზოგს ეპოქაში მასში შედიოდა გარკვეული საისტორიო ძეგლები, სხვა ეპოქაში კიდევ — სხვა

შედგენილობის ძეგლები. მაგრამ რომ მივიღოთ მხედველობაში ყველა დღემდე არსებული ნუსხა, „ქართლის ცხოვრებაში“ ჩვენ მოგვეპოვება სულ 12 საისტორიო ძეგლი, რომლებიც, ზოგიერთის მეტნაკლებობით, თანმიმდევრობით მოგვითხრობენ საქართველოს ისტორიას დასაბამიდან XVII საუკუნემდე. ეს ძეგლები შემდეგია:

1. ლეონტი მროველის „ცხოვრება ქართველთა მეფეთა და პირველთაგანთა მამათა და ნათესავთა“. უძვ. დროიდან V საუკუნემდე.

„ქართლის ცხოვრებაში“ შეტანილია ლეონტი მროველის ორი თხზულება: 1) „ცხოვრება ქართველთა მეფეთა და პირველთაგანთა მამათა და ნათესავთა“ და 2) „ნინოს მიერ ქართლის მოქცევა“. XII საუკუნის რედაქტორს მეორე თხზულება ჩაურთავს პირველში სიტყვების შემდეგ „იწყო ქებად სჯულსა კეშმარიტსა...“ (იხ. ქვემოთ გვ. 71, 7). სიტყვების შემდეგ „დაფლეს მუნ“ (გვ. 128, 6) უნდა გრძელდებოდა „მეფეთა ცხოვრება“.

2. ჯუანშერის „ცხოვრება და მოქალაქობა ვახტანგ გორგასლისა“. V—VII ს. ს.

3. ლეონტი მროველის „წამება წისა და დიდებულ. მოწამისა არჩილისი“. VIII საუკ.

4. უცნობი ავტორის „მატიანე ქართლისა“. VIII—XI ს. ს.

5. უცნობი ავტორის „ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი“. XI—XII ს. ს.

6. სუმბატ დავითის ძის „ცხოვრება და უწყება ბაგრატიონიანთა“. VI—XI ს. ს.

7. უცნობი ავტორის „ლაშა გიორგის-დროინდელი მატიანე“ (ცხოვრება დემეტრე მეფისა, ცხოვრება გიორგი მეფისა, ცხოვრება დიდისა მეფეთ-მეფისა თამარისი, ცხოვრება გიორგი მეფისა, თამარის ძისა). XII—XIII ს. ს.

8. უცნობი ავტორის „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“ (თამარ მეფის პირველი ისტორიკოსი). XII—XIII ს. ს.

9. ბასილი ეზოსმოდვრის „ცხოვრება მეფეთ მეფისა თამარისი“ (თამარ მეფის მეორე ისტორიკოსი). XII—XIII ს. ს.

10. „მონღოლთა დროინდელი ისტორია“ (უამთააღმწერელი). XIII—XIV ს. ს.

11. ბერი ეგნატაშვილის „ახალი ქართლის ცხოვრება“. XIV—XVII ს. ს.

12. უცნობი ავტორების „ქართლის ცხოვრების“ ორი გადამუშავებული გაგრძელება: პირველი გაგრძელება — დაჯდა მეფე ადარნასე — 1453 წლამდე; მეორე გაგრძელება — „ცხოვრება ბაგრატიონთა მეფობისა“ დაჯდა მეფედ ძე გიორგისა ბაგრატ — 1452—1605 წ. წ.

ამ 12 ძეგლიდან პირველი 10 მოგვითხრობს საქართველოს ისტორიას დასაბამიდან XIV საუკუნემდე, გიორგი ბრწყინვალის მეფობამდე, ხოლო დანარჩენი ორი ეხება XIV—XVII საუკუნეების ისტორიას. პირობითად პირველი 10 ძეგლის შედგენილობის კრებულს ვუწოდებთ ძველი ციკლის „ქართლის ცხოვრებას“, ხოლო XIV—XVII საუკუნეების შემცველ კრებულს — ახალი ციკლის „ქართლის ცხოვრებას“.

როგორ ზემოთ ითქვა, ქართლის ცხოვრების კრებული სხვადასხვა დროს სხვადასხვა შედგენილობისა იყო. ასე, მაგალითად, ძველ „ქართლის ცხოვრებაში“ ზოგ ნუსხას მოეპოვება მხოლოდ პირველი 5 ძეგლი, ზოგს თამარ მეფის ისტორია მოეპოვება თამარის პირველი ისტორიკოსის თხზულების სახით, ზოგს კიდევ მეორე ისტორიკოსის თხზულების სახით; ანდა „ლაშა გიორგის-დროინდელი მატიანე“ მოეპოვება მხოლოდ ერთ ნუსხას (ანასეულს და ნაწილობრივ ქილაშვილისეულსაც), ხოლო სუმბატ დავითის-ძის „ცხოვრება და უწყება“ შენახულია მხოლოდ ორ ნუსხაში (მარიამისეულში და მაჩაბლისეულში) და ა. შ.

§ 3. ახალი შედგენილობის ძეგლები. გარდა ზემოთ ჩამოთვლილი საისტორიო ძეგლებისა XVII საუკუნეში დაიწერა სხვა საისტორიო ძეგლები, რომლებიც, მართალია, ქართლის ცხოვრების არც ერთ ნუსხაში არ შესულა, მაგრამ XIX საუკუნის ქარ-

თულმა ისტორიკოგრაფიამ ისინი „ქართლის ცხოვრების“ ძეგლებად გამოაცხადა და ტრადიციული „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტთან ერთად ბეჭდავდა. ეს ძეგლები არის:

1. ვახუშტი ბატონიშვილის „საქართველოს ცხოვრება“ (შემდგომად განყოფილისა სამეფოსა სამ სამეფოდ და ხუთ სამთავროდ: ა) ცხოვრება და ქმნულება მეფეთა ქართლისათა, ბ) ქმნულება და ცხოვრება კახეთისა და ჰერეთისა, გ) ცხოვრება სამცხე-კლარჯეთისა, დ) ცხოვრება ეგრის-აფხაზეთისა, ე) ცხოვრება იმერეთისა). შეიცავს XV—XVIII საუკუნეების ისტორიას.

2. თარსადან გორგიჯანიძის ისტორია. შეიცავს ისტორიის უძველესი დროიდან 1696 წლამდე.

3. სენია ჩხეიძის „ცხოვრება მეფეთა“. შეიცავს 1653—1739 წლების ამბებს.

4. პაპუნა ორბელიანის „ამბავნი ქართლისანი“. შეიცავს 1739—1758 წლების ისტორიას.

5. ომან ბერხელიძის „მეფობა ირაკლი მეორისა მეფის თეიმურაზის ძისა“. შეიცავს 1722—1780 წ.წ. ისტორიას.

6. უცნობი ავტორის „შედეგი კახეთის ცხოვრებისა“.

კიდევ ვიმეორებთ: ეს 6 ძეგლი არც ერთ ნუსხაში „ქართლის ცხოვრებისა“ შესული არ არის; ისინი არსებობდნენ ცალკე ხელნაწერების სახით და ვრცელდებოდნენ დამოუკიდებლად. მათი შეტანა „ქართლის ცხოვრებაში“ XIX საუკუნის ისტორიკოგრაფიის საქმეა.

როდესაც „ქართლის ცხოვრების“ შედგენილობაზე ვლაპარაკობთ, არ შეიძლება საგანგებოდ არ შევეხოთ ერთ საკითხს, რომელიც ამ ბოლო წლებში გაიჩნდა. ეს არის საკითხი „ქართლის ცხოვრებისა“ და „მსოფლიო ისტორიის“ ურთიერთობისა.

§ 4. „ქართლის ცხოვრება“ და „მსოფლიო ისტორია“¹. ქართულ საისტორიო მწერლობაში არსებული შეხედულებით „ქართლის ცხოვრება“ იწყება ლეონტი მროველის თხზულებით „ცხოვრება ქართველთა მეფეთა და პირველთაგანთა მამათა და ნათესავთა“². მართლაც, „ქართლის ცხოვრების“ თითქმის ყველა ნუსხა იწყება სიტყვებით: „სახელითა მამისათა, ძისათა და სულისა წმიდისათა ვიწყო მითხრობად ცხოვრებასა ქართველთა მეფეთასა და პირველთაგანთა მამათა და ნათესავთა. პირველად ვაქსენოთ ესე, რამეთუ სომეხთა და ქართველთა, რანთა და მოვაკენელთა, ჰერთა და ლეკთა და მეგრელთა — ამათ ყოველთა ერთი იყო მამა. სახელით თარგამოსა, ე. ი. იწყება ლეონტი მროველის თხზულებით, რომელიც შეიცავს საქართველოს ისტორიის ამბებს უძველესი დროიდან V საუკუნემდე, მირტატ IV-ის მეფობამდე.

ერთადერთი ნუსხა, რომელიც ამ მხრივ გამოჩაქვს წარმოადგენდა, მარიამისეული ნუსხა იყო. ამ ნუსხაში „ქართლის ცხოვრება“ სელნაწერის 95 გვერდიდან იწყება; მხოლოდ ამ გვერდზე იწყება ლეონტი მროველის „ცხოვრება ქართველთა მეფეთა“. პირველი 94 გვერდი კი უჭირავს სულ სხვა თხზულებას, რომელშიც მოთხრობილია ამბები ქვეყნის გაჩენიდან (აღადმიდან) ქრისტემდე. ამ თხზულებას შემდეგი სათაური აქვს: „თქმული წმიდისა მამისა ჩუენისა ეფრემისი თარგმანი დაბადებისათჳს ცისა და ქუეყანისა, და აღადმისთჳს, ვითარ მისცუალეს გუამი მისი და დამარხეს გოლგოთას, და ცუალება ნათესავთა, ვითარ ვპოვეთ ნათესაობა ქრისტესი ჳორცითა, ვითარცა წერილ არს სახარებასა ლუკას თავსა აღადმისთგან ყოველთა მამათა ვიდრე ქრისტესამდე უფლისა და ღთისა ჩუენისა. პირველად ხოლო ესე თარგმანა წმიდამან მამამ[ან] ჩუენმან

¹ დაიბეჭდა ცალკე სტატიის სახით ქუთაისის პედ. ინსტიტუტის „შრომებში“, ტ. VII, 1947.

² იხ. ივ. ჯავახიშვილი, ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, თბილისი, 1945, გვ. 171, 300.

ეფრემ, შობა მამათმთავართა აღადმისთგან ვიდრე ქრისტესამდე მაცხოვრისა და ღთისა. გუაჳრთხენ მამაო“¹.

ასეთი თხზულების არსებობა „ქართლის ცხოვრების“ ხელნაწერში, იმ პირობებში, როდესაც არც ერთი სხვა ნუსხა „ქართლის ცხოვრებისა“ მას არ შეიცავდა, რასაკვირველია, მიჩნეულ იქმნა შემთხვევით მოვლენად და მარიამისეული ნუსხის გამომცემელმა აკად. ე. თაყაიშვილმა ეს ტექსტი გამოთიშა „ქართლის ცხოვრებას“ და დაბეჭდა დამატების სახით გამოცემის ბოლოში სათაურით „აპოკრიფული მოთხრობანი, რომელნიც წინ მიუძღვიან მარიამ დედოფლის ქართლის ცხოვრების ხელნაწერს“.

დამატებითი „კვლევა-ძიება, რომელიც ჩვენ ვაწარმოეთ ამ უკანასკნელი წლების განმავლობაში „ქართლის ცხოვრების“ ნუსხებზე, საქმის ვითარებას სულ სხვანაირად გვიჩვენებს. სახელდობრ, ირკვევა, რომ ეს აპოკრიფული თქმულება, რომელიც წინ უძღვის მარიამისეულ ნუსხაში „ქართლის ცხოვრებას“, წარმოადგენს „ქართლის ცხოვრების“ ორგანულ ნაწილს.

„ქართლის ცხოვრების“ ნუსხების შესწავლა გვარწმუნებს იმაში, რომ „ქართლის ცხოვრების“ წინ აპოკრიფული თხზულების წარმძღვარება მხოლოდ მარიამისეულ ნუსხას არ ახასიათებს: ამგვარადვე თქმულების წარმძღვარება ახასიათებდა, როგორც ჩანს, სხვა ნუსხებსაც. ასე, მაგალითად, ჩვენ მიერ 1942 წელს გამოვლინებული მაჩაბლისეული ნუსხაც პირდაპირ ლეონტი მროველის თხზულებით კი არ იწყება, არამედ ქართველ ისტორიკოსთა თხზულებებს წინ უძღვის აპოკრიფული თქმულებები ქვეყნის გაჩენის შესახებ; ეს თქმულებები იწყება ხელნაწერის პირველი გვერდიდანვე და უჭირავს 36 გვერდი ხელნაწერისა².

ასეთი შეხედვა ორი ნუსხისა, ე. ი. ის გარემოება, რომ მარიამისეულ ნუსხაშიც და მაჩაბლისეულშიც „ქ. ცხოვრება“ ლეონტი მროველის თხზულებით კი არ იწყება, არამედ მოთხრობით ქვეყნის გაჩენაზე, შემთხვევითი არ შეიძლება იყოს. ჩვენის აზრით ამ ორ ნუსხაში „ქართლის ცხოვრების“ (ე. ი. საქართველოს ისტორიის სახელმძღვანელოს) დაწყებამდე მოთხრობილი თქმულებები წარმოადგენენ „მსოფლიო ისტორიას“ (მაშინდელი გაგებით), სადაც ისტორიის სახელმძღვანელოს რედაქტორი გადმოსცემს მკითხველს ქვეყნის გაჩენის ამბავს, ამის მომდევნო პირველ მამათა ისტორიას, ისრაელთა თავგადასავალს და ა. შ.

შესაძლებელია აღადმიანმა იფიქროს, რომ, რადგან, როგორც ეს ჩვენ მიერ ნათელყოფილია, მარიამისეული და მაჩაბლისეული ნუსხები მონათესავე ნუსხებია³, არა აქვს მნიშვნელობა მაჩაბლისეულ ნუსხაში არსებულ „მსოფლიო ისტორიას“ შეიძლება ვიფიქროთ, რომ მაჩაბლისეულ ნუსხაში ეს აპოკრიფები („მსოფლიო ისტორია“) მექანიკურად მოხვდა. მაგრამ ამ შესაძლებლობის დაშვება უარსაყოფია ორი მოსაზრებით: 1) მაჩაბლისეული ნუსხა მარიამისეულიდან არ არის გადმოწერილი: ამ ორ ნუსხას შორის არსებული განსხვავებანი გვათქმევინებენ მხოლოდ იმას, რომ ორივე ნუსხა ერთისა და იმავე ხასიათის დედნიდან მომდინარეობს⁴; 2) ამ ნუსხებში მოთავსებული „მსოფლიო ისტო-

¹ იხ. ქართლის ცხოვრება, მარიამ დედოფლის ვარიანტი, გამოცემული ე. თაყაიშვილის რედაქტორობით, თბილისი 1906, გვ. 786. მხოლოდ კ. კეკელიძემ სცნო ეს ტექსტი ლეონტი მროველის „მეფეთა ცხოვრების“ შესავალ და პროპედევტიკულ ნაწილად, რომელსაც ქართველთა ისტორია მსოფლიო ისტორიასთან უნდა დაეკავშირებინა (ქ. ლიტ. ისტ. II², 320; თბ. უნ. მოამბე III, 45).

² იხ. ქართლის ცხოვრება, ანა დედოფლისეული ნუსხა, გამოც. ს. ყაუხჩიშვილის რედაქციით, თბილისი, 1942, გვ. XXX—XXXII.

³ იხ. ქართლის ცხოვრება, ანა დედოფლისეული ნუსხა, გამოც. ს. ყაუხჩიშვილის რედაქციით, თბილისი, 1942, გვ. XXVII.

⁴ დაწვრილებით იხ. ქვემოთ, გვ. 053-054.

რია“ ერთსა და იმავე ტექსტს არ წარმოადგენს. ორივე ნუსხის „მსოფლიო ისტორიის“ თემა ერთი და იგივეა, მაგრამ შინაარსი სულ სხვადასხვაა. მოცულობაც მარიაამისეულ ნუსხაში უფრო მეტია (94 გვერდი; მაჩაბლისეულში — 36 გვერდი).

ასეთი განსხვავებულობა ამ ორ ნუსხას შორის გვაფიქრებინებს, რომ „ქართლის ცხოვრების“ ნუსხათა რედაქტორები პირველ სტატიად ათავსებდნენ „მსოფლიო ისტორიას“, ხოლო ეს ისტორია შეიძლება დაწერილი ყოფილიყო სხვადასხვანაირად; შესაძლებელია არსებობდა „მსოფლიო ისტორიის“ სხვადასხვა ვარიანტი.

მაჩაბლისეული ნუსხის „მსოფლიო ისტორიაში“. მაგალითად, გადმოცემულია „ექუსთა დღეთა“-ს ამბავი, რომელიც თავდება ადამიანის გაჩენით; ადამიანის ბუნებისა და აგებულების განხილვა; ადამიანი შექმნილია ხატად ღმრთისა და მასში განსახიერებულია ერთიანობა „სამებისა შინა“ (გონება, სიტყვა, სული); მსჯელობა იმაზე, თუ რატომ ჰქვია პირველ ადამიანს „ადამ“; დასდება სახელი მისი ადამ. ვინათგან ოთხი კუთხე არს ქვეყანისა: აღმოსავლეთი, დასავლეთი, სამხრეთი და ჩრდილოეთი. და ამის თვსა სახელ-დვა სახელი ესე. ხოლო პირველი ანი აღმოსავლეთად ითქმის, და დონი დასავლეთად, და მეორე ანი ჩრდილოეთად, და მანი სამხრეთად. შემდეგ ამას მოსდევს მსჯელობა ადამისა და ევას შეცდენაზე ეშმაკის მიერ, ისტორია აბელისა და კაენისა... ენოსისა, გაადიდისა, მაღალელისა და სხვა პირველ-მამათა ვიდრე ნოემდე. წყლით-რღენამდე, და ეს „მსოფლიო ისტორია“ თავდება ასე:

ხოლო მას ჟამსა იყვნეს შვილის-შვილთაგან ნოესთა და გამოსჩნდეს გმირნი და გონება-მაღალნი მესრემ და ნებროთ, ხოლო იყო სხვადაც ძის ძე ნოესი ავანან, რომელი შვა იაფეთ ძემან ნოესმან, და ავანან შვა თარიშის, და თარიშის შვა თარგამოზ. და ესე თარგამოზ იყო მამა სომეხთა, და ქართველთა, და რანთა, და მოვაკანელთა, ჰერთა და ლეკთა, მეგრელთა და კავკასიელთა. და იყო კაცი გმირი. და შემდგომად განყოფისა ენათასა ოდეს აღაშენა ნებროთ ბაბილოვანსა გოდოლი, და განყუნეს მუნ ენანი, და განიბნივნეს ყოველსა ქუეყანასა. ზემომოყვანილი ციტატის მეორე ნახევარი, დაწყებული სიტყვებით „და ესე თარგამოზ იყო მამა...“, წარმოადგენს უკვე ლეონტი მროველის თხზულების ტექსტის დასაწყისს.

ამგვარად, „ქართლის ცხოვრების“ რედაქტორმა თავისი „მსოფლიო ისტორია“ მიიტანა კაცობრიობის ისტორიის იმ ადგილამდე, როდესაც ნოეს ძე იაფეთმა შვა ავანანი, ხოლო ამან თარიშისი, ამ უკანასკნელმა კი თარგამოსი. აქედან უკვე „მსოფლიო ისტორია“ გადაეხდება საქართველოს ისტორიას, რადგან ჩვენი ისტორიის პირველი თხზულება (ლეონტი მროველის „ცხოვრება ქართველთა მეფეთა“) სწორედ იმით იწყება, რომ ქართველური ტომების მამამთავარი თარგამოსი არისო.

ამრიგად, მაჩაბლისეული ნუსხის „აპოკრიფული თქმულება“ (ჩვენი გაგებით „მსოფლიო ისტორია“) შემთხვევით მიკერებულად არ ჩანს „ქართლის ცხოვრებაში“. იგი მის ორგანულ ნაწილს წარმოადგენს, როგორც საქართველოს ისტორიის შესავალი, რომელმაც უნდა ასწავლოს ქართველ მკითხველს, რომ საქართველოს ისტორია არის ნაწილი მსოფლიო ისტორიისა, და რომ მსოფლიო ისტორიის იმ ეტაპზე, როდესაც თარგამოსი გაჩნდება, დაიწყება საქართველოს ისტორია.

მარიაამისეული ნუსხის აპოკრიფული თქმულება მსოფლიო ისტორიის უფრო ვრცელ ვარიანტს შეიცავს: იქ მოთხრობილია ქვეყნის გაჩენიდან ვიდრე ქრისტემდე. ამ მსოფლიო ისტორიას ცალკე თავები აქვს:

დაბადებისათვის ცისა და ქუეყნისა და ადამისთვის და ცულებსა ნათესავთა.
შესუნება იელუსალემს, ვითარ აღაშენეს.
შესულა ისრაელთა ეგვიპტედ.

გამოსულა ისრაელთა ეგვიპტით.
აქა იწყების მეფობა მეფეთა.
შობა მამამთავართა ადამისითგან ვიდრე ქრისტეს მოსულამდე.

ამგვარად, მარიაამისეულსა და მაჩაბლისეულს ნუსხებში „ქართლის ცხოვრების“ დაწყება არა ლეონტი მროველის თხზულებით, არამედ მსოფლიო ისტორიის შემცველი აპოკრიფული თქმულებით ცხადი უნდა იყოს ზემორე მოხსენებული მასალების მიხედვით.

ჩვენ ვფიქრობთ, რომ „ქართლის ცხოვრების“ ანასეული ნუსხაც არ იწყებოდა პირდაპირ ლეონტი მროველის თხზულებით. ანასეულ ხელნაწერს თავში აკლია 60 გვერდი, ხოლო დანაკლისი ტექსტი ლეონტი მროველის თხზულებისა მოცულობით 45 გვერდი იქნება. მაშასადამე, თავისუფალი რჩება 15 გვერდი. თუ ეს ჩვენი გამოანგარიშება სწორია, მაშინ სავარაუდებელია ის, რომ ანასეულ ნუსხასაც შესაძლებელია ჰქონდა „მსოფლიო ისტორიის“ შემცველი შესავალი, რომელსაც 15 გვერდი ექვია.

ამგვარად, „ქართლის ცხოვრების“ ნუსხათაგან ორს (მარიაამისეულსა და მის მონათესავე მაჩაბლისეულს) მოეპოვება „მსოფლიო ისტორიის“ შემცველი შესავალი, ერთს (ანასეულს) სავარაუდებელია, რომ ჰქონოდა. დანარჩენ ნუსხებში ეს „მსოფლიო ისტორია“ არ არის წარმოდგენილი.

რადგან ჩვენ „მსოფლიო ისტორიის“ შემცველი აპოკრიფული თქმულება მხოლოდ ორს, თუ სამ ნუსხაში მოგვეპოვება, ცხადია, თავისთავად ისმება საკითხი: იყო „ქართლის ცხოვრებაში“ ეს „მსოფლიო ისტორია“ იმთავითვე, თუ შემთხვევით მოხვდა ეს ტექსტი მხოლოდ ორსა თუ სამ ხელნაწერში? ჩვენი აზრით, „მსოფლიო ისტორია“ იმთავითვე მოიპოვებოდა „ქართლის ცხოვრებაში“, როგორც მისი შესავალი ნაწილი. ამის დამადასტურებელია შემდეგი ორი გარემოება:

1) ის სამი ხელნაწერი, რომლებშიც მოიპოვება აპოკრიფული თქმულება, მომდინარეობს „ქართლის ცხოვრების“ უძველესი ნუსხებიდან: ა) მარიაამისეული ნუსხა XVII საუკუნისა, ბ) მაჩაბლისეული ნუსხა 1736 წლისა, რომელიც მარიაამისეულის მსგავსი ნუსხიდან მომდინარეობს და გ) ანასეული ნუსხა XV საუკუნისა. მაშასადამე, „მსოფლიო ისტორია“ ყოფილა ვახტანგის წინააღმდეგ ნუსხებში (არის კიდევ ერთი ნუსხა ვახტანგის წინააღმდეგელი, ე. წ. ჭალაშვილისეული XVI—XVII საუკუნისა, მაგრამ მას დასაწყისში ბევრი აკლია და ძნელია იმის გარკვევა, იყო თუ არა აქაც „მსოფლიო ისტორია“). როგორც ცნობილია, ვახტანგ VI-ის დროს „ქართლის ცხოვრებამ“ განიცადა რედაქცია და, შესაძლებელია, სწავლულ კაცთა კომისიამ, რომელიც ამ რედაქციას აკეთებდა, შესავალი ნაწილი გამოსტოვა. ამით უნდა აიხსნებოდეს, რომ ვახტანგის შემდეგდროინდელი ნუსხები აღარ შეიცავენ „მსოფლიო ისტორიას“.

2) საკუთარი ისტორიისათვის წინ წამდგარება „მსოფლიო ისტორიის“ მოკლე მიმოხილვისა. (ვთქვათ აპოკრიფული თქმულებისა ქვეყნის გაჩენაზე), როგორც ირკვევა, საერთო წესი ყოფილა საშუალო საუკუნეებში, კერძოდ ბიზანტიურ ისტორიოგრაფიაში. თრიალ საყურადღებოა ის გარემოება, რომ ჩვენ მოგვეპოვება რამდენიმე ნუსხა ერთი ბიზანტიური ქრონოგრაფისა, რომელშიც ყოფილა სწორედ ასეთივე „მსოფლიო ისტორია“ (ქვეყნის გაჩენიდან ნოეს შვილებამდე, ვიდრე თარგამოსამდე), რომელიც „ქართლის ცხოვრების“ მაჩაბლისეულ ნუსხაში გვაქვს და რომელიც ასე იწყება: «სათნო უჩინდა სიბრძნითა შემოქმედსა მას ღმერთსა და უფალსა ჩუენსა, რათა შექმნას სოფელი ესე მრავლითა სიბრძნითა მისითა და აურაცხელითა სახიერებითა მისითა არა არსებისაგან (ეარ.: არარასაგან) არსებად მიყუანებად ამისად, და ვითარცა იტყუიან ღმრთის მეტყუელნი ეკლესიანი, ვითარმედ მხოლოდ სიტყუათა ოდენ თქუა და ყოველივე იქმნა...». ასეთი შესავალი ჩვენ პირველად ვნახეთ ერთი ბიზანტიური ქრონოგრაფის ხელნაწერში, რომელიც აკად. ივ. ჯავახიშვილმა გადმოგვცა 1919 წელს, როდესაც ჩვენ ვმუშაობდით „გიორგი ამარტოლის ქრონოგრაფზე“. ასეთივე „ქრონოგრაფის“ ათი ხელნაწერი აღნუსხულია ამჟამად „საქართველოს მუზეუმის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა“.

ბაში“ (H—№№ 166, 294, 704, 722, 868, 1198, 1358, 1671, 2214, 2252). ქრონოგრაფიის პირველი ნაწილი გადმოთარგმნილია ბერძნული ენიდან ბაგრატ(იოს) სოლოლაშვილის მიერ, როგორც ეს ჩანს ანდერძიდან. ხოლო მეორე ნაწილი — არჩილ მეფის მიერ რუსული ენიდან.

ამგვარად, „მსოფლიო ისტორიის“ წარმოდგარება თავისი ქვეყნის „ისტორიისათვის“ მიღებული ყოფილა ერთ დროს ბიზანტიურსა და ქართულ ისტორიოგრაფიაში.

თავი მეორე

„ქართლის ცხოვრების“ ნუსხების მოკლევადიანი ისჯვრები

§ 5. „ქართლის ცხოვრების“ ნუსხები. დღემდე ცნობილია ალწერილი და გამოყენებულია „ქართლის ცხოვრების“ შემდეგი ნუსხები:

1. ანასეული	XV საუკუნისა
2. ჭალაშვილისეული (ძველი)	XVI საუკუნისა
3. მარიამისეული	1633—1646 წლებშია
4. რუპინანცევისეული	1703 წლამდე
5. თეიმურაზისეული	XVIII საუკ. პირველი ნახევრისა
6. ჭალაშვილისეული (ახალი)	1731 წლისა
7. მაჩაბლისეული	1736 წლისა
8. საეკლესიო მუხეუმისა	1748 წლისა
9. ჯანაშვილისეული	XVIII ს. შუა წლებისა
10. ბარათაშვილისეული	1761 წლისა
11. ფალავანდისეული	1761 წლისა
12. დადიანისეული	XVIII ს. უკანასკნელი მეოთხედისა
13. სპეიტორულის	XVIII საუკუნის მეორე ნახევრისა
14. ბროსესეული	1839 წლისა.

გარდა ამისა მოიპოვება ე. წ. ჩუბინაშვილისეული ნუსხა, რომელიც რუპინანცევისეული ნუსხიდან არის გადაწერილი, და აგრეთვე ფრაგმენტულად არის შენახული ზოგიერთი სხვა ნუსხაც.

§ 6. ნუსხების მოპოვების ისტორია. XIX საუკუნის პირველ ნახევარში ქართული ისტორიოგრაფია „ქართლის ცხოვრებას“ იცნობდა აკად. მ. ბროსეს გამოცემით. რომელმაც 1849—57 წლებში პროფ. დ. ჩუბინაშვილთან ერთად გამოსცა „ქართლის ცხოვრება“ ხუთ ტომად: ორი ტომი ქართული ტექსტისა და სამი ტომი ფრანგული თარგმანისა. როგორც მ. ბროსეს წინასიტყვაობიდან და შენიშვნებიდან ჩანს, მას ხელთ ჰქონია „ქართლის ცხოვრების“ გამოცემის დროს ძირითადად სამი ნუსხა: თეიმურაზისეული, რუპინანცევისეული და ე. წ. ბროსესეული, რომელსაც ის Mon manuscrit („ჩემს ხელნაწერს“) ეძახის და რომელიც ფალავანდისეული ნუსხის პირს წარმოადგენდა.

ბროსეს მიერ გამოყენებული ხელნაწერები შეიცავდნენ ძველი ციკლის „ქართლის ცხოვრებას“ (დასაბამიდან XIV საუკუნემდე), ხოლო ახალი ციკლისათვის შეიცავდნენ ზემოთ მოხსენებულ ორ გაგრძელებას.

1884 წელს დიმიტრი ბაქრაძემ იპოვა „ქართლის ცხოვრების“ ახალი ნუსხა, რომელიც სულ სხვა შედგენილობისა და სხვა ხასიათისა იყო, ვიდრე ბროსეს მიერ გამოცემული „ქართლის ცხოვრება“. თავი რომ დავანებოთ ცალკეულ ვარიანტებსა და წვრილმან განსხვავებებს, დ. ბაქრაძის მიერ აღმოჩენილი ნუსხა განსხვავდებოდა ბროსეს მიერ გამოყენებულ ნუსხათაგან შემდეგით:

1. ახალი ნუსხა, რომელიც მარიამ დედოფლის ბრძანებით ყოფილა დამზადებული და რომელსაც ამიტომ მარიამისეული ეწოდება, 1633—1646 წლებშია¹ გადაწერილი. იმ დროს, როდესაც ბროსეს მიერ გამოყენებული ხელნაწერები XVIII საუკუნისაა და ვახტანგ მეფის მიერ შეკრებილი სწავლული კაცების მიერ გადამუშავებულ „ქართლის ცხოვრებას“ უნდა წარმოადგენდნენ.

2. მარიამისეული ნუსხა? „ქართლის ცხოვრებისა“ განსხვავებით XVIII საუკუნის ნუსხათაგან შეიცავს:

ა) სუმბატ დავითის-ძის „ქრონიკას“, რაც არც ერთს მანამდე ცნობილ ნუსხაში არ მოიპოვებოდა. სუმბატის თხზულება შეიცავს ბაგრატიონთა მოკლე ისტორიას VI საუკუნიდან XI საუკუნემდე. ვახტანგის შემდეგდროინდელი ნუსხებისათვის სუმბატის თხზულება ცალკე ცნობილი არაა; მისი ცნობები შერწყმული არის სხვა ისტორიკოსთა თხზულებებში თავთავის ალაგას. ქრონოლოგიურად.

ბ) თამარ მეფის ისტორიას „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“. ბროსეს გამოცემაში, ე. ი. მის მიერ გამოყენებულ ხელნაწერებში თამარ მეფის ისტორია წარმოდგენილია სხვა სახით. ე. ი. მოიპოვება „ისტორიანი და აზმანი“ და კიდევ ბევრი სხვა რამ ცნობები, რაც მკვლევართა აზრით ვახტანგის სწავლულ კაცთა მიერ ჩამატებული უნდა ყოფილიყო. აი ამ ორი ძირითადი ნიშნით განსხვავდება მარიამისეული ნუსხა 1884 წლამდე ცნობილ „ქართლის ცხოვრების“ ნუსხათაგან.

მარიამისეული ნუსხა შეიცავდა ისტორიას მხოლოდ XIV საუკუნემდე. მაშასადამე, საფიქრებელი იყო, რომ 1633—1646 წლებში, როდესაც მარიამისეული ნუსხა არის გადაწერილი, „ქართლის ცხოვრებაში“ XIV საუკუნის შემდეგდროინდელი ისტორია არ მოიპოვებოდა.

§ 7. ანასეული ნუსხა. 1913 წელს ივ. ჯავახიშვილმა სოფ. ლამისყანაში ჯამბაკურ-ორბელიანთა საგვარეულო ბიბლიოთეკაში იპოვა „ქართლის ცხოვრების“ ახალი ნუსხა, რომელიც XV საუკუნის ბოლო წლებში ყოფილა გადაწერილი ანა დედოფლის ბრძანებით. რის გამოც ამ ნუსხას ანასეული ეწოდა. ეს ნუსხა მანამდე ცნობილ ნუსხათაგან ძირითადად განსხვავდება შემდეგით:

ა) მასში მოიპოვება „ქართლის ცხოვრების“ ძირითადი ძეგლებიდან მხოლოდ პირველი ხუთი ძეგლი (ლეონტი მროველი, ჯუანშერი, არჩილის წამება, მათიანე ქართლისა და დავით აღმაშენებლის ისტორია).

ბ) დავით აღმაშენებლის ისტორიის შემდეგ მოიპოვება მოკლე „ლაშა გიორგის-დროინდელი მათიანე“, რომელიც შეიცავს დემეტრე მეფის, გიორგი მესამის, თამარ მეფის და ლაშა გიორგის მეფობათა მოკლე ისტორიას. ამგვარად, ამ ნუსხის მოპოვებამ შეგვიძინა ის ფაქტი, რომ XV საუკუნის გასულს „ქართლის ცხოვრების“ გადამწერს ხელთ ჰქონია ისეთი ნუსხა, რომელიც თავდებოდა დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის თხზულებით და რომ მასში არც თამარ მეფის ისტორია იყო და არც მონღოლთა დროინდელი ისტორია. ამით ნაცვლად ნუსხის რედაქტორს დაურთავს მოკლე მათიანე, ე. წ. ლაშა გიორგის-დროინდელი მათიანე.

§ 8. ჭალაშვილისეული ნუსხა. 1923 წელს ივ. ჯავახიშვილმავე საქართველოს მუზეუმის ბიბლიოთეკაში იპოვა „ქართლის ცხოვრების“ ახალი ნუსხა, ე. წ. ჭალაშვილისეული. ეს ნუსხა ორი ნაწილისაგან შედგება: ძველი, XVI საუკუნისა, და ახალი — XVIII საუ-

¹ ასე ათარიღებს მარიამისეულ ნუსხას დოქ. კ. გრიგოლია (ახალი ქართლის ცხოვრება, თბ. 1954, გვ. 115), რაც უფრო მართებული ჩანს, ვიდრე ძველი თარიღი, 1638—46 წლები.

² ამ თავში მხოლოდ ზოგადი ცნობებია ნუსხებზე; დამატებითი ცნობები იხ. VII თავში: „ქართლის ცხოვრების ხელნაწერები“.

კუნისა. ვინმე ერაჯ ქალაშვილს XVIII საუკუნის პირველ ნახევარში ხელში ჩაგვარდნი ერთი ძველი ნუსხა, რომელსაც თავიკ ჰკლებია და ბოლოც. ბოლოში ხელნაწერი წყდებოდა თამარ მეფის ეპოქის იმ ამბებზე, რომლებიც რუკნადინს უკავშირდება. ერაჯ ქალაშვილს მოუხურებია ამ ხელნაწერის შევსება, უპოვია რომელიღაც ახალი ხელნაწერი და თავისი ძველი ხელნაწერი შეუვსია ამ ხელნაწერიდან გადმონაწერით. ამგვარად, ქალაშვილისეულ ნუსხაში ორი ფენა არის: ძველი, რომელიც პალეოგრაფიული და სხვა ნიშნებით XVI საუკუნისა იქნება, და ახალი, რომელიც 1731 წელს გადაუწერიათ¹. ამჟამად ჩვენთვის ძველი ფენა საინტერესოა. ამ ნუსხის მოპოვებამ მის ძველ ნაწილში შეგვძინა ჩვენ შემდეგი ახალი ცნობა:

მასში მოიპოვება სხვა ნუსხებში ცნობილი ხუთი პირველი ძველი (ლეონტი მროველი, ჯუანშერი, არჩილის წამება, მატეანე ქართლისა და დავით აღმაშენებლის ისტორია). დავით აღმაშენებლის ისტორიას მოსდევს თამარ მეფის ისტორია, ხოლო არა ირ სახით, როგორც მარიამისეულ ნუსხაშია („ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“), არამედ თამარ მეფის სულ სხვა, ახალი შედგენილობის ისტორია, რომელიც ივ. ჯავახიშვილის აზრით დაწერილია ბასილი ეზოსმოძღვრის მიერ. ამგვარად, ქალაშვილისეულმა ნუსხამ შეგვძინა აქამდე უცნობი ძველი თამარ მეფის მეორე ისტორია, „ცხოვრება მეფეთ-მეფისა თამარისი“.

ამავე დროს ქალაშვილისეულმა ნუსხამ გამოგვარკვევინა ისიც, თუ რა შედგენილობისაა თამარ მეფის ისტორია იმ ნუსხებში, რომლებიც ბროსემ დაუდო საფუძვლად თავის გამოცემას. წინათ რომ ეგონათ ბროსეს განკარგულებაში მყოფ ნუსხებში თამარ მეფის ისტორია წარმოდგენილია ვახტანგის სწავლულ კაცთა მიერ შევსებული „ისტორიანი და აზმანი“-ს სახით, ქალაშვილისეული ნუსხის პოვნის შემდეგ ნათელი გახდა, რომ XVIII საუკუნის ნუსხებში თამარის ისტორია წარმოდგენილია თამარის პირველისა და მეორე ისტორიკოსების თხზულებათა შერწყმის სახით.

§ 9. ახალი ციკლის „ქართლის ცხოვრების ნუსხები“. ზემოთ მოხსენებული სამი ნუსხა (ანასეული, მარიამისეული, ქალაშვილისეული-ძველი) არკვევს ძველი ციკლის „ქართლის ცხოვრების“ შედგენილობის ზოგიერთ საკითხებს XIV საუკუნემდე, ხოლო სხვა ნუსხები, რომლებიც აღმოჩენილ იქნა ამ ბოლო წლებში, შუქს ჰფენენ „ქართლის ცხოვრების“, XIV—XVII საუკუნეების შემცველი, ძეგლების საკითხებს.

XX საუკუნის დამდეგამდე ქართული ისტორიოგრაფია იცნობდა XIV—XVII საუკუნეთა ისტორიისათვის „ქართლის ცხოვრების“ იმ ორ ძეგლს, რომელთაგან პირველი იწყებოდა სიტყვებით: „დაჯდა მეფე ადარნასე“, ხოლო მეორე — სიტყვებით: „დაჯდა მეფე ძე გიორგისა ბაგრატ“, ე. ი. იცნობდა იმ ორ გაგრძელებას „ქართლის ცხოვრებისას“, რომლებიც მოგვითხრობდნენ ამბებს გიორგი ბრწყინვალის შემდეგ ვიდრე 1605 წლამდე.

XVIII საუკუნის ნუსხებში, რომლებიც ხელთ ჰქონდა მ. ბროსეს, მოიპოვება წინასიტყვაობა, გადმოცემული ვახტანგ მეფის სახელით:

„პატრიარქო და დიდებულნი ქართველნი, ჟამთა ვითარებისაგან „ქართლის ცხოვრება“ განრყუნილ იყო, რომელიმე მწერალთა მიერ და რომელიმე ჟამთა ვითარებისაგან არღარა წერებულ იყო. ხოლო მეხუთე მან ვახტანგ, ძემან ლეონისმან და ძმისწულმან სახელთგანს გიორგისმან შეკრიბნა მეცნიერნი კაცნი და მოიხუნა საცა რამ ქართლის ცხოვრებად იპოვნა, და კუალად გუჯარნი მცხეთისანი, გელათისანი და მრავალთა ეკლესიათა და დიდებულთანი, და შეამოწმეს, და რომელი განრყუნილ იყო, განმართეს და სხვადა წერილნი მოიხუნეს, რომელიმე სომეხთა და სპარსთა ცხოვრებისაგან გამოხუნეს და ესრეთ აღწერეს“.

¹ ერაჯ ქალაშვილი (Еражъ Чаловъ) 1740 წლის 30 აპრილს იხსენიება როგორც „რიგითი აზნაური“ და ჰუსარი ქართულ ჰუსართა პოლკისა, „პოლტავის ოლქში“, დავით გურამიშვილთან, ელისე ჭობულაშვილთან, ოთარ ერისთავთან და ფავლენიშვილებთან ერთად (იხ. გ. ლეონიძე, დავით გურამიშვილის ცხოვრებიდან: ლიტერატურული გახეტი, 1954 წ. 20 აგვისტო, № 34).

მართალია, ამ წინასიტყვაობის საკითხი საკამათოდ არის ქცეული სამეცნიერო ლიტერატურაში და ჩვენ ამაზე ქვემოთ ცალკე თავში გვექნება ლაპარაკი. მაგრამ ერთ რამეში კი ყველანი თანახმანი არიან, სახელდობრ, რომ ვახტანგის მეცნიერ კაცებს XIV—XVII საუკუნეების ისტორია უნდა შეედგინათ, ვინაიდან „ქართლის ცხოვრების“ ძველ ნუსხებში ისტორია თავდებოდა XIV საუკუნით. გიორგი ბრწყინვალის მეფობის დასაწყისით. რამდენადაც ეს ნათელი იყო ყველასათვის. ამდენად ფიქრობდნენ, რომ „ქართლის ცხოვრების“ ნუსხებში არსებული ე. წ. ორი გაგრძელება იყო სწორედ ვახტანგის სწავლულ კაცთა ნამუშევარი¹. მაგრამ ყურადღებას იპყრობდა შემდეგი გარემოება: ბატონიშვილი ვახუშტი თავისი „საქართველოს ცხოვრების“ წინასიტყვაობაში აკრიტიკებს მისი მამის, ვახტანგ მეექვსის, სახელით გამოცემულ „ახალ ქართლის ცხოვრებას“ და ამბობს: მართალია, ვახტანგმა ბრძანა ამ ისტორიის შედგენა, მაგრამ ის აღარ უნახავსო. ამავე დროს ის უჩვენებს აუარებელ შეცდომას როგორც ქრონოლოგიაში. ისე მეფეთა თანამიმდევრობაში და მათ ნათესაობაში, შეცდომებს, რომლებიც დაუშვიათ ვახტანგის სწავლულ კაცებს, და ამიტომ ვახუშტის გადაუწყვეტია ხელახლა დაეწერა ისტორია XIV—XVII საუკუნეებისა და შეესწორებინა სწავლულ კაცთა მიერ დაშვებული შეცდომები, ამის შესახებ ის ასე წერს:

„ხოლო აღუწერიათ ცხოვრებაცა სახელითა ლევანის ძისა მეფის ვახტანგისითა, რომელი არა საგონებელ არს მის მიერ: განა თუმცა ბრძანებითა მისითა არს, არამედ მას თვით არღარა განუხილავს ვითარება მისი. ვინადგან სწერს ბაგრატიონთ ნათესაობა-შთამომავლობასა შინა სხვას ქორონიკონებსა, რომელნი ჩვენნი აქ წერილის ქორონიკონებისაგან არიან. ხოლო ცხოვრებასა შინა სწერს ბრწყინვალეს გიორგის თავდადებულის ძედ და ძედ გიორგისად ბაგრატს. და ამ ბაგრატის ჟამს იტყვის თემურის მოსლვასა, ამას ქორონიკონს უწერს ქს. ჩტუგ. ქრ. ჟა² (ქრისტესით 1393, ქრონ. 91). და ამ ბაგრატის ძედ გიორგის, და სიკუდილსა ამ გიორგისასა სწერს ქს. ჩტნე, ქრ. მგ (ქრისტ. 1355, ქრონ. 43) და ნათესავობასა შინა ამასვე ქორონიკონს. ამ გიორგის ძის დავითის მეფობას იტყვის, და ამ მეფეთ ქორონიკონსა და ცხოვრებასა სხუას არღარაის სწერს, ვინადგან ვერა-რა უპოვიათ, რამეთუ მუნვე სწერს: „ვერ ვპოვეთ ბრწყინვალე გიორგის ცხოვრება“. ხოლო გიორგის ძედ დავითს და სიკუდილსა ამ დავითისასა ქს. ჩტბ (ქრისტ. 1362) და ამ დავითის ძედ ალექსანდრეს. ხოლო ნათესავობასა შინა ამ ალექსანდრეს მეფობას იტყვის ქს. ჩტობ. ქრ. ჟ (ქრისტ. 1372, ქრონ. 60) და ცხოვრებასა შინა სიკუდილსა ამ ალექსანდრესასა ქს. ჩტუგ (ქრისტ. 1393), და ამის იედ გიორგის და ამ გიორგის მეფობას ნათესავობასა შინა ქს. ჩტუე, ქრ. ჟგ³ (ქრისტ. 1395, ქრონ. 93). არამედ იხილე, ვითარ წინა-აღმდგომ არიან ურთიერთთა: რამეთუ იტყვის ნათესავობასა შინა ბაგრატის ძის გიორგისამდე: „გარდახდენ რუსუდანიდამ წელნი რკდ (124). და რუსუდანის მეფობას იტყვის მუნვე ქს. ჩსპგ (1283); ამას რომ რკდ (124) დავადვით. იქნების ჩუზ (1407) წელი, რომელი გარდასცილდების ალექსანდრეს სიკუდილს ჩტუგ (1393) და გიორგის მეფობას ჩტუე (1395), ქრ. პგ (83). ამით ამათნი ზეითნი მეფენი ტყუილნი არიან. და უკეთუ რკდ (124) წელი რუსუდანის სიკუდილს დავადვით, იქმნების ქს. ჩტბა. ქრ. მთ (ქრისტ. 1361, ქრონ. 49)...“⁴.

¹ ამას არ ფიქრობდა მხოლოდ დ. ბაქრაძე, რომლის აზრით ვახტანგის ბრძანებით შედგენილი ისტორია ჩვენ არა გვაქვს. დ. ბაქრაძე წერს: „სად არის ანუ ის ისტორია, რომელიც, როგორც ვახუშტი გვარწმუნებს, ვახტანგ VI-ის ბრძანებით იყო შედგენილი გიორგი ბრწყინვალის დროდამ თვით ვახტანგ მეფემდე?“ (დ. ბაქრაძე, ისტორია საქართველოსი, გვ. 55—56).

² უნდა იყოს: პა (81). ³ უნდა იყოს პგ (83).

⁴ ქართლის ცხოვრება, ნაწილი მეორე გამოცემული უ. ჩუბინოვისაგან სანკტპეტერბურლი 1854, გვ. 2—3 (ვახუშტის „უწყებულება მკითხველთათჳს“).

„ქართლის ცხოვრება“

შემდეგ ბატონიშვილი ვახუშტი დაწვრილებით უჩვენებს, თუ რა წინააღმდეგობები არსებობს ვახტანგის სახელით აღწერილ „ცხოვრებაში“¹ და დაასკვნის:

„ხოლო უკეთესი უმჯობესი და უქვემდებარესი ჰპოვოს ვინმე გონიერმან და განიხილოს ესეცა და იგიცა, და იგი უკეთესად აღუჩნდეს, არა არს ჩვენი ესე ქმნილი დამაყენებელი უმჯობესისა თქვენისა. გარნა ისმინე და გულისხმა ჰყავ აღმოჩენა. უწყებულებანი და შემსგავსებულად მისა ჯერ იყავნ ქმნილი თქვენნი. ხოლო ჩვენი შრომა ესე ამისთვის იყო, ვინადგან მეფის ვახტანგის სახელით აღეწერათ და ვიხილეთ ესეოდენი წინააღმდეგნი და უსწორებლობანი; ესენი განვასწორენით და განვამართლეთ მოწმობითა ზეით თქმულითა, რათა არავინ ჰსთქუას მხილველმან ამისმან შეურაცხება რამე, რამეთუ მეფის განზრახვას ვგონებ ესრეთ, ვითარცა აღვსწერეთ, ვინადგან ნათესაობისა ქორონიკონსა სწორესა სწერს, გარნა შემწყობი ამისი შეცდომილ არსა“.

ვახუშტის სიტყვები ნათელია: ვახტანგის სახელით აღწერილ „ცხოვრებაში“ მრავალი „წინააღმდეგობა და უსწორებლობა“ ანუ უმართებულობა არის, მე ვაგვასწორე და გავმართე სიგელ-გუჯრებისა და „ქრონიკონების“ მოწმობით.

ბატონიშვილი ვახუშტის სიტყვების შემდეგ გაუგებარი ხდებოდა ორი დამატების საკითხი, სახელდობრ: ვახუშტის მიერ აღნიშნული შეცდომები ამ გაგრძელებებში არ მოიპოვება, და თუ ეს ორი გაგრძელება სწორედ ვახტანგის ბრძანებით შედგენილ ისტორიას წარმოადგენს, რა შეცდომებზე-ღა ლაპარაკობს ვახუშტი. ეს ბუნდოვანი საკითხი ნათელი გახდა მხოლოდ 1906 წელს და ამის შემდეგ მოპოვებული ახალი ცნობებით „ქართლის ცხოვრების“ შედგენილობაზე.

§ 10. ჯანაშვილისეული ნუსხა. 1906 წლის 24 მაისს მოსკოვის არქეოლოგიური საზოგადოების კავკასიის განყოფილების ხელმძღვანელმა ე. თაყაიშვილმა წაიკითხა მოხსენება „ქართლის ცხოვრების“ ვახტანგისეული რედაქციის შესახებ. მოხსენების შემდეგ გამართულ კამათში მ. ჯანაშვილმა აცნობა მომხსენებელს, რომ მან ბუკინისტი გივი მაისურაძისაგან შეიძინა „ქართლის ცხოვრების ახალი ნუსხა“, რომელიც სხვა ნუსხებისაგან საგრძნობლად განსხვავდება. ეს ნუსხა აღწერეს როგორც ე. თაყაიშვილმა, ისე მოსე ჯანაშვილმა. ამ ნუსხის შემწეობით გამოირკვა ის, რომ ვახტანგის სწავლულ კაცთა მიერ შედგენილი გაგრძელება „ქართლის ცხოვრებისა“, XIV—XVII საუკუნეების ისტორია, იმ ცნობილ ორ გაგრძელებაში კი არ არის წარმოდგენილი, არამედ სწორედ აქ, ჯანაშვილის მიერ ნაპოვნ ნუსხაში. „ქართლის ცხოვრების“ გაგრძელება ჯანაშვილისეულ ნუსხაში განსხვავებულია იმ ორი გაგრძელებისაგან და სწორედ აქ მოიპოვება ის შეცდომები, რომლებიც ბატონიშვილმა ვახუშტის აღნიშნა თავისი „საქართველოს ცხოვრების“ წინასიტყვაობაში.

ჯანაშვილისეულ ნუსხაში არის მოთხრობილი, რომ „ქართლის ცხოვრების“ ძველ ნუსხებში გიორგი ბრწყინვალის შემდეგ აღარაფერი ეწერა და თვით გიორგი ბრწყინვალეზე იმაზე მეტი, რაც ძველ ნუსხებში მოიპოვებოდა, მისი მეფობის დასაწყისამდე, სხვა არაფერი ეწერა და რომ მათ (იგულისხმებ სწავლულმა კაცებმა) სხვადასხვა წყაროების მიხედვით შეადგინეს XIV—XVII საუკუნეების ისტორია. ყველაფერ ამის შესახებ სწავლული კაცები სწერენ:

„ამის გიორგი მეფის ცხოვრება, რაც არ სწერია, ამისგან კიდევ ვერა ვპოეთ. ეს ოდენ გვეუწყა: ამის გიორგი მეფის ჟამში ჩინგიზ-ყენთა მტერობა აღუჩნდათ და წახდენ, და იმერეთს ნარინ დავითის შვილნიც ერთმანერთხედ აღდგენ. და, რა დრო დაიცა

¹ ქართლის ცხოვრება, ნაწილი მეორე გამოცემული უ. ჩუბინოვისაგან სანკტპეტერბურში 1854, გვ. 3—10 (ვახუშტის „უწყებულობა მკითხველთათვის“).

² იქვე, გვ. 10.

მეფე გიორგიმ, ჰერ-კახთა და სომხითის ერისთავნი, რომელიც ჩინგიზთ მიუდგენ, კახეთს ცივზედ მოაწვია და ამოსწყა, იმერნი და ამერნი გაიერთა და დაიპყრა ნებისაებრ ყოველივე საქართველო¹.

თუ რა წყაროების მიხედვით შეადგინეს სწავლულმა კაცებმა XIV—XVII საუკუნეთა „ქართლის ცხოვრება“, ამის შესახებ ისინი სწერენ:

„უბამდე ღვთივ გუირგუინოსნისა მეფისა გიორგისამდე, ძისა თავდადებულისა მეფისა დიმიტრისამდე, ეწერათ ცხოვრებანი ქართველთანი, ხოლო ძისა მეფისა გიორგისა, მეფისა ბაგრატისა არლარა წერებულ იყო, ვიდრე მეფისა გიორგისა ძისა ბაგრატისამდე. ხოლო ამის ბაგრატისა და ძისა მისისა კოსტანტინესი დაეწერათ და ვპოეთ ძველთა წიგნთა შინა, და ქუემორე რიგსა მისა ზედა დაგვიწერია. და ესე ამბავნი მის ზემოთნი გუჯართა და სპარსთა და სომეხთა ცხოვრებისაგან გამოვიღეთ და აღვწერეთ. ხოლო მეფისა ალექსანდრესა და ძისა მისისა მეფისა კოსტანტინესი და შემდგომი ძველთა კაცთა და სპარსთა და ცხოვრებისა და ქორანიკონთა და გუჯართაგან აღგვიწერია, ვიდრე მეფისა როსტომისამდე. ხოლო მეფისა როსტომის აქათი თუთი თვალთა მნახველთა და მისთა ომებთა შინა მყოფთა კაცთაგან აღგვიწერია. და რაოდენი საეკველი იყო, უკმარ ვყავით, ხოლო მართალი აღგვიწერია ცხოვრებისა ბაგრატ მეფისითგან“.

ამ მინაწერებიდან ცხადი გახდა, რომ გიორგი ბრწყინვალის შემდეგ „ქართლის ცხოვრებაში“ მოთხრობილი აღარაფერი ყოფილა და რომ სწავლულ კაცებს სხვადასხვა წერილობითი და ზეპირი, ქართული და უცხოური წყაროების მიხედვით დაუწერიათ XIV—XVII საუკუნეების ისტორია. ჯანაშვილისეულ ნუსხაში XIV—XVII საუკუნეების ეს ისტორია მხოლოდ ნაწილობრივია შენახული ხელნაწერის ბოლო რვეულების ნაკლებულობის გამო, მაგრამ ამ შენახული ნაწილითაც ცხადი იყო, რომ ჩვენ საქმე გვქონდა სწორედ ვახტანგის სწავლულ კაცთა მიერ შედგენილ ისტორიასთან, რომელიც თავის დროზე მასში არსებული შეცდომების გამო საფუძვლიანად გააკრიტიკა ბატონიშვილმა ვახუშტიმ.

ამ ისტორიაში არსებული შეცდომები სხვა მკითხველებსაც შეუნიშნავთ. ასე მაგალითად, ერთ-ერთი მკითხველი ხელნაწერის არშიაზე სწერს (გიორგი ბრწყინვალის ისტორიის მომდევნო ნაწილში): „ამას ქვემო ამ წიგნში ყველა სწორედ არ უწერიათ. ღმერთმან მიუტეოს ეგ ნატაშვილს ბერს იმდენი შურით და მტრობით სიცრუე. მაგრა წერილის დაგდება მტერობით მართალთა და უმჯობესთაგანი საქმე არ არის“. ამგვარად, მკითხველი შეცდომებს აბრალებს ვინმე ბერ ეგნატაშვილს, რომელიც, როგორც ჩანს, ამ ისტორიის შედგენასთან ახლოს დგას.

§ 11. ქალაშვილისეული ნუსხა-ახალი. ჯანაშვილისეულ ნუსხაში XIV—XVII ს. ს. ისტორიის შემცველი „ქართლის ცხოვრება“ მხოლოდ ნაწილობრივ არის დაცული ხელნაწერის დაზიანების გამო, და ამიტომ 1906 წელს ჩვენ ვახტანგის სწავლულ კაცთა მიერ შედგენილი XIV—XVII საუკუნეების ისტორია მხოლოდ ნაწილობრივ გავიცანით. 1923 წელს ივ. ჯავახიშვილის მიერ აღმოჩენილმა ქალაშვილისეულმა ნუსხამ XIV—XVII საუკუნეთა ისტორიის მეორე, ჯანაშვილისეულ ნუსხაში ნაკლებად, ნაწილიც შეგვძინა. ქალაშვილისეული ნუსხა ხომ ორი ნაწილისაგან შედგება: ძველი, XVI საუკუნისა, და ახალი, 1731 წელს გადაწერილი. ახალი ნაწილი შეიცავს ისტორიას რუკნადდინის დროიდან ვიდრე XVII საუკუნემდე. ერაჯ ქალაშვილს მის ხელთ მყოფი

¹ იხ. ახალი ქართლის ცხოვრება, ივ. ჯავახიშვილის წინასიტყვაობითა და რედაქციით. თბილისი 1940, გვ. 5.

² იქვე, გვ. 5—6.

ძველი (XVI საუკუნის), თავსა და ბოლოში ნაკლულევანი ნუსხა შეუესია 1731 წელს ისეთი ნუსხიდან, რომელშიც ყოფილა არა მარტო „ძველი“, არამედ „ახალი“. XIV—XVII საუკუნეთა ისტორიაც, და სწორედ ამ ისტორიის ისეთი ვარიანტი, როგორც ჯანაშვილისეულს ნუსხაში აღმოჩნდა, ესე იგი ბერი ეგნატაშვილის თაოსნობით შეკრებილ სწავლულ კაცთა მიერ შედგენილი ახალი საუკუნეების „ქართლის ცხოვრება“. ამავე დროს ქალაშვილისეულს ნუსხაში ეს ისტორია უფრო სრული აღმოჩნდა, ვიდრე ჯანაშვილისეულს ნუსხაში: უკანასკნელს აკლია თითქმის ერთი მესამედი; ამ ნაკლს ავსებს ქალაშვილისეული ნუსხა. თუმცა ამასაც ბოლოში რამდენიმე ფურცელი აკლია.

§ 12. მაჩაბლისეული ნუსხა. 1942 წელს ჩვენ გავეცანით „ქართლის ცხოვრების“ ახალ ნუსხას, რომელიც 1736 წელს გადაწერია მოსკოვში გიორგი მაჩაბელს. ამ ნუსხაშიც XIV—XVII საუკუნეთა ისტორია წარმოდგენილია ბერი ეგნატაშვილის თაოსნობით შედგენილი „ქართლის ცხოვრებით“ და არა „ორი გაგრძელებით“.

ძველი „ქართლის ცხოვრების“ ცნობილ უკანასკნელ სიტყვებს „ხოლო შე ენა ვერ მოძრავს საშინელისა და საკვრველისა თქმადა“ მოსდევს გადამწერის, გიორგი მაჩაბლის, ანდერძი, რის შემდეგაც იწყება სწავლულ კაცთა ორი წინასიტყვაობა, სწორედ ისევე, როგორც ჯანაშვილისეულსა და ქალაშვილისეულს ნუსხებშია: 1) ამის გიორგი მეფის ცხოვრება რაც არა სწერია, ამისგან კიდევ ვერა ვპოვეთ...; 2) ჟამამდე ღთივ გვირგვინისა მეფისა გიორგისამდე ძისა თავდადებულისა მეფისა დიმიტრისამდე ეწერა ცხოვრებანი ქართველთანი....

ამგვარად, ჯანაშვილისეული, ქალაშვილისეული და მაჩაბლისეული ნუსხების აღმოჩენამ ნათელი გახადა შემდეგი დებულებები:

1. ვახტანგის სახელით ცნობილ წინასიტყვაობაში მოხსენებული შეკრება „მეცნიერ კაცთა“ და ამათ მიერ გუჯრებისა და სომეხთა და სპარსთა ისტორიის წყაროების მიხედვით „აღწერა“ ამბებისა გულისხმობს ბერი ეგნატაშვილის ხელმძღვანელობით სწავლულ კაცთა მუშაობას და მათ მიერ შედგენას XIV—XVII საუკუნეებისათვის „ქართლის ცხოვრებისა“, რომელიც სავესე ყოფილა „წინააღმდეგობებითა და უსწორებლობით“.

2. ეს „ქართლის ცხოვრება“ გააკრიტიკა ბატონიშვილმა ვახუშტიმ თავის 1745 წელს დამთავრებულ „საქართველოს ცხოვრების“ წინასიტყვაობაში, შეასწორა და „განმარტა“.

3. ვახუშტის მიერ მოცემული კრიტიკის წყალობით და აგრეთვე იმის წყალობითაც, რომ სხვებსაც შეუმჩნევიათ ბერი ეგნატაშვილის „ქართლის ცხოვრების“ შეუსაბამობანი და შეცდომები, XVIII საუკუნის მეცნიერ-მკვლევართ ხელი მიუყვიათ XIV—XVII საუკუნეთა ისტორიის შესწორებული რედაქციის დამუშავებისათვის და „ქართლის ცხოვრების“ კრებულში ბერი ეგნატაშვილის მონაწილეობით შედგენილი „ისტორია“ შეუცვლიათ იმავე, XIV—XVII საუკუნეთა ისტორიის შემცველი, მაგრამ გადმოშუშავებული ისტორიით. ამის ნაყოფია „ორი გაგრძელება“.

4. რამდენადაც საქმის ვითარება ასეთია, ამდენად „ქართლის ცხოვრების“ იმ ნუსხებში, რომლებიც ბატონიშვილი ვახუშტის წინააღმდეგობით, ჩვენ უნდა გვქონდეს მხოლოდ გადაშუშავებული ვარიანტი XIV—XVII საუკუნეთა ისტორიისა. ე. ი. ბერი ეგნატაშვილის „ქართლის ცხოვრება“. მართლაც, იმ სამი ხელნაწერიდან, რომლებიც ბერი ეგნატაშვილის ნაშრომს შეიცავენ, ქალაშვილისეული 1731 წელსაა გადაწერილი, მაჩაბლისეული — 1736 წელს, ხოლო რაც შეეხება ჯანაშვილისეულს, ისიც XVIII საუკუნის პირველ ნახევარშია გადაწერილი.

5. XIV—XVII საუკუნეთა ისტორიის შემცველი „ორი გაგრძელება“, რომლებიც, როგორც გამოიკვეთა, ბატონიშვილი ვახუშტის მიერ ჩატარებულ კრიტიკას ითვალისწინებენ. მოსალოდნელია მხოლოდ 1745 წლის შემდეგდროინდელ ნუსხებში, ე. ი. მის შემდეგ რაც ვახუშტის „საქართველოს ცხოვრება“ დაიწერა. მართლაც, იმ სამი ნუსხიდან, რომლებიც „ორი გაგრძელება“ შეიცავენ ბატონიშვილისეული ნუსხა 1761 წელსაა გადაწერილი. ფალავანდიშვილისეულიც იმავე 1761 წლით თარიღდება, ხოლო დადიანისეული XVIII საუკუნის უკანასკნელ მეოთხედშია გადაწერილი.

თავი მესამე

„ქართლის ცხოვრების“ შესავლის ისჯრია

§ 13. ძველი საუკუნეების რედაქტორთა შენიშვნები. თუ კი „ქართლის ცხოვრებას“ „წმინდა“ და „ბატონისა“ წიგნს ეძახდნენ, ცხადია, დაინტერესებული იქნებოდნენ შეესწავლათ მისი შედგენილობა. მისი ავტორები. მისი ტექსტის ცვალებადობა. სისტემატური შესწავლა ამ საკითხებისა იწყება XVIII საუკუნიდან. როდესაც „სწავლულ კაცებს“ დაევალიათ „ქართლის ცხოვრების“ ხელნაწერების შეკრება, ტექსტის დამახინჯებული ადგილების „განმარტვა“, ხოლო დანაკლისის შევსება გუჯრებიდან და სხვა „ცხოვრებაებიდან“ მოპოვებული მასალით. მაგრამ, ჩანს, ამაზე ბევრად უფრო ადრეც აქცევდნენ ყურადღებას ამ საკითხებს „ქართლის ცხოვრებაში“.

ასე, მაგალითად, უძველეს ხანშივე. ჯერ კიდევ მაშინ, როდესაც „მატიანე ქართლისა“ ჩაუერთეს „ქართლის ცხოვრების“ კრებულს, იქ უკვე მოიპოვებოდა ორი სარედაქციო შენიშვნა:

1. „ესე არჩილის წამება, და მეფეთა ცხოვრება. ნინოს ქართლის მოქცევა ლეონტი მროველმან აღწერა“ (გვ. 244, 20-21).

2. „წიგნი ესე ქართველთა ცხოვრებისა აღიწერებოდა ჟამითი-ჟამად ვიდრე ვახტანგისამდე. ხოლო ვახტანგ მეფისა ვიდრე აქამომდე აღწერა ჯუანშერ ჯუანშერიანმან, ძმისწულის ქმარმან წმიდისა არჩილისმან...“ (გვ. 248, 12-14; ანასეული ქ. ცხ. 159, 29).

ეს შენიშვნები სხვადასხვა რედაქტორს უნდა ეკუთვნოდეს: შინაარსით ისინი ერთ-მეორის საწინააღმდეგო ცნობას გვაძლევენ. პირველი შენიშვნა გადმოგვცემს, რომ ლეონტი მროველს ეკუთვნის 1) მეფეთა ცხოვრება, 2) ნინოს მიერ ქართლის მოქცევა და 3) არჩილის წამება. მეორე შენიშვნით კი „ქართველთა ცხოვრების“ (ესე იგი „ქართლის ცხოვრების“) წიგნი ვახტანგ გორგასალის ისტორიამდე იწერებოდა „ჟამითი-ჟამად“, ე. ი. დრო და დრო, ანუ თანდათან. ვახტანგ გორგასალის ისტორიამდე „ქართლის ცხოვრებაში“ მოთავსებულია სწორედ „მეფეთა ცხოვრება“, და „ნინოს მიერ ქართლის მოქცევა“. თუ კი ეს თხზულებები ერთ კაცს, ლეონტი მროველს, ეკუთვნის, როგორღა შეიძლება იმის თქმა, რომ ქართველთა ცხოვრება „აღიწერებოდა ჟამითი-ჟამად ვიდრე ვახტანგისამდე“: ერთიდაიგივე კაცი ამ ორს, ერთი-მეორის საწინააღმდეგო შენიშვნას ვერ დასწერდა.

მეორე შენიშვნა მკვლევართა შორის საკამათოდ არის გამხდარი. სახელდობრ, პროფ. კ. კეკელიძეს საცილობლად აქვს მიჩნეული, თუ რას ნიშნავს გამოთქმა „ვიდრე ვახტანგისამდე“: ვახტანგის ისტორიის ჩართვით, თუ მის გამოკლებით. თუ „ვიდრე ვახტანგისამდე“ გულისხმობს ვახტანგის ისტორიასაც, მაშინ ლეონტი მროველის „მეფეთა

ცხოვრებაში“ უნდა ვივარაუდოთ ვახტანგ გორგასალის ისტორიაც. ამ საკითხის გარკვევასათვის კ. კეკელიძეს გარდამწყვეტად მიაჩნდა ლიტერატურული მსგავსება ლეონტი მროველის „მეფეთა ცხოვრებასა“ და ვახტანგ გორგასალის ისტორიას შორის.

„ვახტანგის ცხოვრება“ იმავე ზღაპრული, სადევგმირო სულითაა გამსჭვალული — ამბობდა კ. კეკელიძე — როგორითაც ლეონტის უცილობელი შრომა; ორივე ამ ნაწილში მოთხრობას ერთიდაიგივე ხასიათი აქვს, ენაც მათი თავიდან ბოლომდე ერთგვარია: აქ ჩვენ გვხვდება ერთიდაიგივე აზრები, ერთიდაიგივე სტერეოტიპული წინადადებანი და ფრაზები, ერთიდაიგივე სურათები და ადგილები. ამასვე გვიკარნახებს ჩვენ ერთობა ლიტერატურული წყაროებისა ორივე ნაწილში და მათი ერთიდაიგივე მეთოდით გამოყენება¹.

გარდა ამისა, ვახტანგ გორგასალის ისტორიის მიკუთვნებას ლეონტი მროველისათვის, კ. კეკელიძის აზრით, გვიკარნახებს გამოთქმა „ვახტანგისამდე“ და „ვახტანგისითგან“. სახელდობრ „ქართლის ცხოვრების“ ნუსხებში ასე იწერება: „წიგნი ესე ქართველთა ცხოვრებისა ვიდრე ვახტანგისამდე აღიწერებოდა ჟამით-ჟამად, ხოლო ვახტანგ მეფისითგან ვიდრე აქამდე აღწერა ჯუანშერ ჯუანშერიანმან“ (მარიამისეული ნუსხა, 437, გვ. 215). კ. კეკელიძეს მოჰყავს იმავე „ქართლის ცხოვრებიდან“, იმავე ჯუანშერის შრომიდან იმის მაგალითები, რომ გამოთქმა „ვახტანგისითგან“ გაგებულია exclusive, და, მაშასადამე, ამითაც მტკიცდება, რომ რედაქტორის ანდერძში „ვახტანგ მეფისითგან“ ნიშნავს „ვახტანგის შემდეგ“, ხოლო ვახტანგის ისტორია უკვე წინა თხზულებას, ლეონტი მროველის შრომას, ეკუთვნის და არა ჯუანშერისასო.

1923 წელს, როდესაც კეკელიძე პირველად სწერდა ამ საკითხზე², ეს მეორე საბუთი მას დამაჯერებლად ეჩვენებოდა. ხოლო 1941 წელს „ქართული ლიტერატურის ისტორიაში“ მას ეს საკითხი გარდამწყვეტად არ მიაჩნია: „ფრაზები — ვახტანგისამდე და ვახტანგისითგან — იმდენად ბუნდოვანი და გაურკვეველია, რომ იმათგან რაიმე გადამწყვეტი დასკვნის გამოტანა შეუძლებელია. ამასთან მატიანის სხვა ანალოგიურ და პარალელურ ადგილებთან დაკავშირებით, არც შეიცავენ იმ აზრს, ვითომც ვახტანგის ისტორია უთუოდ ჯუანშერს ეკუთვნის“³.

ჩვენ არაფერს ვიტყვით კ. კეკელიძის პირველ საბუთზე, „მეფეთა ცხოვრებასა“ და „ვახტანგის ისტორიას“ შორის არსებულ ლიტერატურულ მსგავსებაზე. ამგვარი მსგავსება, როგორც კ. კეკელიძე აღნიშნავს, შესაძლებელია არა მარტო ერთი მწერლის თხზულებებს შორის, არამედ სხვადასხვა მწერლის ნაწარმოებებს შორისაც. ამ საბუთის ძალა მეტი იქნებოდა, რომ მეორე საბუთიც ურყევი იყოს და რომ „ბუნდოვანი“ არ იყოს გამოთქმა „ვახტანგისამდე“ და „ვახტანგისითგან“. ამ საბუთის შესახებ კი შემდეგი უნდა ითქვას. გამოთქმა „-ითგან“ ქართულში, რასაკვირველია, ჰგულისხმობს inclusive, მაგალითად:

«სპარსთა დაიბანაკეს ვიდრე ცხენის ტერფითგან ჩაღმართ» (ქ. ცხ. 179, 20—21). რასაკვირველია, სპარსელები დაბანაკებული იყვნენ ცხენის-ტერფში, ე. ი. ცხენის ტერფი inclusive.

«ნაწილად ძმათა შენთა მიმიცემია ტასის-კარითგან და წუნდითგან ვიდრე სომხითამდე და საბერძნეთამდე» (ქ. ცხ. 203, 10—20). აქ ტაშის-კარი და წუნდა, რასაკვირველია, inclusive, ხოლო სომხეთი და საბერძნეთი exclusive.

¹ კ. კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია I², 1941, გვ. 214; I³, 1951, გვ. 217.

² კ. კეკელიძე, ვახტანგ გორგასალის ისტორიკოსი: ჩვენი მეცნიერება, 1928, № 4—5, გვ. 19—20.

³ კ. კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია I², 1941, გვ. 214; I³, 1951, გვ. 217.

«და მისცა ნაცვლად ჯავახეთი ფარავნითგან მტკურამდე... ტასისკარითგან ვიდრე ზღუამდე სპერისა» (ქ. ცხ. 205, 15—17).

ასეც ფიქრობდა ივ. ჯავახიშვილი და არც დაუსვამს საკითხი იმაზე, თუ რას ნიშნავს გამოთქმა „ვახტანგ მეფისითგან“, მით უმეტეს რომ მას ხელთ ჰქონდა ის მკვეთრი ნიშანი, რომ ვახტანგ გორგასალის ისტორია „ქართლის ცხოვრებაში“ ცალკე სათაურით იწყება¹: „ცხოვრება (A + და მოქალაქობა) ვახტანგ გორგასალისა, მშობელთა და შემდგომად თვთ მის დიდისა და ღმრთისმოყუარისა მეფისა“. თუ ეს თხზულებაც ლეონტი მროველსვე ეკუთვნის, რით აიხსნება, რომ მას თავის „მეფეთა ცხოვრებაში“ არც ერთი სხვა მეფის ისტორიისათვის ცალკე სათაური არ გაუკეთებია.

ანასეულ ნუსხას ერთგვარი გარკვეულობაც შეაქვს „ბუნდოვანი“ გამოთქმაში „ვახტანგ მეფისითგან“. ამის ნაცვლად იქ სწერია: «ხოლო ვახტანგ მეფისა ვიდრე აქამომდე აღწერა ჯუანშერ ჯუანშერიანმან» (ქ. ცხ. 248, 13; ანას. 159, 30). მართალია, ძველი ქართული სალიტერატურო ენის იმ სტილისტიკური ნორმების მიხედვით, რომლებიც ჩვენთვის ცნობილია, ეს წინადადება გამოთქმით „ვახტანგ მეფისა“ გამართულად არ გვეჩვენება, მაგრამ ამის დამწერის აზრი გასაგებია: მისი აზრით ჯუანშერ ჯუანშერიანი ვახტანგ მეფის ისტორიის აღმწერია: «ხოლო ვახტანგ მეფისა... აღწერა ჯუანშერ ჯუანშერიანმან», ხოლო შუაში ურთავს ვიდრე აქამომდეო².

„ქართლის ცხოვრების“ შედგენილობით დაინტერესებულა აგრეთვე ერთი ძველი რედაქტორთაგანი, რომელიც ანასეული ნუსხის გადამწერის ანდერძის წინ წერს: „ცხოვრება და მოქცევა ქართლისა, და მოთხრობა ნათესაობისა, და თუ რომელნი რომელთა ტომთანი ვართ, ანუ თუ ვითარ მოვიქცეთ და მოვიღეთ სჯული ქრისტიანობისა და ვიცანთ ღმერთი, ისმინეთ აღწერილი აბიათარისი“ (ქ. ცხ. 363, 20—23). ეს რედაქტორი თვით „ქართლის ცხოვრების“ შედგენაზე არას ამბობს; ამბობს მხოლოდ მისი ერთ-ერთი ძეგლის შესახებ, რომ იგი აბიათარს ეკუთვნის. უნდა ვიფიქროთ, რომ ის ამ შენიშვნით ვილაცას ეკამათება, ვინაიდან ის შრომა, რომელსაც ის აბიათარს მიაწერს, არის ლეონტი მროველისად აღიარებული „მეფეთა ცხოვრება“ და „ქართლის მოქცევა“³.

§ 14. ვახტანგის „მეცნიერ კაცთა“ მუშაობა. „ქართლის ცხოვრების“ შესწავლის ისტორია, არსებითად, ვახტანგის სწავლულ კაცთა მუშაობით უნდა დავიწყოთ. მართალია, „ქართლის ცხოვრების“ შედგენილობისა და მის შემდგენელთა შესახებ წინათაც

¹ ივ. ჯავახიშვილი, ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, I გამოცემა, ტფილისი 1916, გვ. 127; II გამოცემა, ტფ. 1921, გვ. 186.

² ანასეული ნუსხის ეს ვარიანტი „ვახტანგ მეფისა“ მხედველობაში არა აქვთ მიღებული არც ივ. ჯავახიშვილს და არც კ. კეკელიძეს, თუმცა ივ. ჯავახიშვილი ანასეულ ნუსხას იცნობდა და იყენებდა, მაგრამ ეს ადგილი მას შეცდომით ამოკითხავს ასე: «ვახტანგ მეფისაგან ვიდრე აქამომდე». ხელნაწერში გარკვევით სწერია „მეფისა“; შეცდომა, ჩვენი აზრით, აიხსნება იმით, რომ „მეფისა“ კი ამოიკითხა, მაგრამ ყველა დანარჩენი ნუსხის „მეფისითგან“-მა, რომელიც ივ. ჯავახიშვილმა ზეპირად იცოდა, უნებურად „გან“ მიამატებინა „მეფისა“-სთვის.

³ პ. ინგოროყვას აზრით აბიათარის თხზულება ეს არ არის. ის სხვა შრომა იყო და დღეს დაკარგულად უნდა ჩაითვალოს. პ. ინგოროყვა წერს: «ანა-დედოფლისეულ ხელნაწერში დატულია ცნობა ერთი ძველ-ქართული საისტორიო თხზულების შესახებ, რომელიც ასეთს სათაურს ატარებდა: „ცხოვრება და მოქცევა ქართლისა, და მოთხრობა ნათესაობისა, და თუ რომელნი რომელთა ტომთანი ვართ... აღწერილი აბიათარისი“. ტექსტი ამ საისტორიო თხზულებისა დაკარგულია, ამის გამო ნაწარმოების ხასიათი და თარიღი გაურკვეველი რჩება... (შენიშვნაში): „ეს რასაკვირველია არ ნიშნავს, რომ აქ დასახელებული ნაწარმოები უშუალოდ აბიათარის მიერ იყო დაწერილი. ისევე, როგორც ნინოს სახელის ზედწერილობით ქვეყნდებოდა თხზულებანი შემდეგ ხანაში, ასევე შესაძლოა ეს თხზულებაც შემდეგ ხანაში იყო გამოქვეყნებული აბიათარის სახელის ზედწარწერით“ (პ. ინგოროყვა, ქართული მწერლობის ისტორიის მოკლე მიმოხილვა: „მნათობი“ 1939, № 4, გვ. 107—108, უფრო დაწვრილებით აბიათარზე იქვე გვ. 137—138).

უფიქრობათ და ზოგიერთი მოსახრებები გამოუთქვამთ მაგრამ ეს რასაცვირველია ქართლის ცხოვრების შესწავლას არ წაომოდგენდა

თუ რა მუშაობა ჩაატარეს ვახტანგის სწავლულმა კაცებმა. ამის შესახებ ნათქვამია ე. წ. წინასიტყვაობაში, რომელიც წინ უძღვის ვახტანგისეული რედაქციის ყველა ნუსხას. რომელსაც კი შერჩა წიგნის პირველი ფურცლები.

წინასიტყვაობა

პატიოსანო და დიდებულნო ქართველნო, ჟამთა ვითარებისაგან ქართლის ცხოვრება განრყუნელ იყო, რომელიმე მწერალთა მიერ და რომელიმე ჟამთა ვითარებისაგან არღარა წერებულ იყო. ხოლო მეხუთემან ვახტანგ, ძემან ლეონისმან და ძმისწულმან სახელოვნის გიორგისმან, შეკრიბნა მეცნიერნი კაცნი და მოიხუნა, საცა რამ ქართლის ცხოვრებაები პოვნა, და კუალად გუჯარნი მცხეთისანი, გელათისანი და მრავალთა ეკლესიათა და დიდებულთანი, და შეამოწმეს, და რომელი განრყუნელ იყო, განმართეს. და სხუაცა წერილნი მოიხუნეს, რომელიმე სომეხთა და სპარსთა ცხოვრებისაგან გამოხუნეს და ესრეთ აღწერეს.

ამ წინასიტყვაობაში აღნიშნულია, რომ XVIII საუკუნის დასაწყისისათვის „ქართლის ცხოვრებას“ ორი ნაკლი ჰქონდა:

1) ტექსტი დამახინჯებული იყო გადამწერთა წყალობით (განრყუნელ იყო... მწერალთა მიერ) და

2) ბოლო საუკუნეების ისტორია აღარ შეუტანიათ „ქართლის ცხოვრებაში“. რადგან დროთა-აშლილობამ ამის საშუალება მოსპო (ჟამთა ვითარებისაგან არღარა წერებულ იყო).

მაშასადამე, საჭირო იყო ამ ორი ნაკლისათვის მოეწყოთ: ა) დამახინჯებული ადგილები უნდა შეესწორებინათ და ბ) ბოლო საუკუნეების ისტორია დაეწერათ. ამ მიზნით, ნათქვამია წინასიტყვაობაში, ვახტანგ VI-მ¹ შეკრიბა „მეცნიერნი კაცნი“ და მათ დაავალა „ქართლის ცხოვრების“ განახლება. იმ ორი ამოცანის შესასრულებლად, რომლებიც მეცნიერ კაცთა წინაშე იდგა, საჭირო გახდა შემდეგი სამუშაოების ჩატარება:

1) დაძებნეს და მოაგროვეს „ქართლის ცხოვრების“ ხელნაწერები (ქართლის ცხოვრებაები), შეაჯერეს ვარიანტული სხვაობანი და დამახინჯებული ადგილები გაასწორეს (შეამოწმეს და რომელი განრყუნელ იყო განმართეს);

2) რადგანაც ბოლო საუკუნეების ისტორია არ ყოფილა შეტანილი ძველ „ქართლის ცხოვრებაში“, ვინაიდან ჟამთა სიავისა გამო (მონღოლთა შემოსევის და ამით გამოწვეული გაქირების გამო) აღარ უწერიათ. მეცნიერმა კაცებმა შეკრიბეს სიგელ-გუჯრები (გუჯარნი მცხეთისანი, გელათისანი და მრავალთა ეკლესიათა და დიდებულთანი), გამოიყენეს აგრეთვე სხვა წყაროებიც, სათანადო ეპოქების სომეხთა და სპარსთა „ისტორიებიც“ და ისე დაწერეს ბოლო საუკუნეების ისტორია. (და სხუაცა წერილნი მოიხუნეს, რომელიმე სომეხთა და სპარსთა ცხოვრებისაგან გამოხუნეს და ესრეთ აღწერეს).

ამგვარად, არავითარი ეჭვი არ შეიძლება გვქონდეს, რომ მეცნიერ კაცთა კომისიამ ორგვარი სამუშაო ჩაატარა: ერთი მხრით ძველი „ქართლის ცხოვრების“ დამახინჯებული ადგილები გაასწორა (განმართეს), ხოლო მეორე მხრით ბოლო საუკუნეების ისტორია დაწერა (აღწერეს²). რადგან ძველ „ქართლის ცხოვრებაში“ თხრობა

წყდებოდა გიორგი ბრწყინვალის მეფობაზე (XIV ს. დასაწყისი). ახლად დასაწერი იყო XIV—XVII საუკუნეების ისტორია.

ეს ორივე დავალება მეცნიერ კაცთა კომისიას პირნათლად შეუსრულებია. დღეს ჩვენ სრული საშუალება გვაქვს დავადგინოთ, თუ რა გააკეთა ამ კომისიამ. რადგან ჩვენ მოგვეპოვება ორგვარი „ქართლის ცხოვრება“. — ძველი და ახალი: მოგვეპოვება ის „ქართლის ცხოვრება“, რომელიც განმართეს და აღწერეს ვახტანგის მეცნიერმა კაცებმა (ეს არის „ახალი ქართლის ცხოვრება“); ჩვენ ხელთაა ის „ქართლის ცხოვრებაც“, რომელიც ვახტანგამდე არსებობდა (ეს არის „ძველი¹ ქართლის ცხოვრება“). „ძველისა“ და „ახლის“ შედარება ერთიმეორესთან ცხადად გამოავლენს მეცნიერ კაცთა ნამოღვაწარს.

ე. თაყაიშვილმა (Описание II, 34—114) ვრცლად მიმოიხილა „ქართლის ცხოვრების“ ის ნუსხები, რომლებიც მეცნიერ კაცთა მიერ შესრულებული რედაქციული მუშაობის შედეგად არის მიღებული. ე. წ. ვახტანგისეული ნუსხები. და დაადგინა, რომ ამ ნუსხებს ახასიათებს:

- 1) ტექსტის დაყოფა თავებად მეფობათა მიხედვით;
- 2) ძველი ტექსტის დამახინჯებული ადგილების შესწორება-შეესება;
- 3) დემეტრე I-ისა და დავით დემეტრეს ძის ისტორიის ჩართვა;
- 4) ვახტანგის სახელით გადმოცემული წინასიტყვაობა;
- 5) „ქართლის ცხოვრების“ შეესება XIV—XVII საუკუნეთა ისტორიით.

ე. თაყაიშვილის გამოკვლევა 1906 წელსაა დაწერილი: მაშინ ვახტანგის წინადროინდელი რედაქციის მხოლოდ ერთი ნუსხა (მარიამ დედოფლისეული „ქართლის ცხოვრება“) იყო ცნობილი და მეცნიერ კაცთა ნამუშევრის შეფასება მხოლოდ ამ ნუსხასთან შედარებით შეიძლებოდა: რაც „ქართლის ცხოვრების“ ვახტანგის შემდგომდროინდელ ნუსხებში მოიპოვებოდა და მარიამისეულ ნუსხაში არ იყო, ის მიჩნეული იყო მეცნიერ კაცთა მიერ შემოტანილ დამატებად და შესწორებად. 1906 წლის შემდეგ აღმოჩენილ იქმნა კიდევ სამი ნუსხა, რომლებიც წარმოგვიდგენენ „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტს ვახტანგის წინადროინდელი რედაქციით. ე. ი. სამი ნუსხა ძველი ქართლის ცხოვრებისა: ანასეული (1913 წ.), ქალაშვილისეული (1923 წ.) და მაჩაბლისეული (1942 წ.). ამ ნუსხების მოპოვებამ ახალი ის შეგვჩინა, რომ ამიერიდან ჩვენ მხოლოდ-და-მხოლოდ ვახტანგის მეცნიერ კაცებს ვერ მივაწერთ იმ შესწორებებს, რომლებსაც აქამდე ვაწერდით მათ. ამ შესწორებათა თუ დამატებათა ერთი ნაწილი უკვე „ძველი ქართლის ცხოვრების“ ნუსხებში მოიპოვება.

მეცნიერ კაცთა ნამუშევარი შეაფასა და „ახალი ქართლის ცხოვრების“ რაობა დეტალურად და, საერთოდ, სრულიად მართებულად გაარკვია დოც. კ. გრიგოლიამ თავის სადოქტორო დისერტაციაში „ახალი ქართლის ცხოვრება“ (თბ. 1954 წ., გვ. 364). მაგრამ მეცნიერ კაცთა აქტივში, რომელიც თავისთავად მდიდარი და გრანდიოზულია, მან შეიტანა ისიც, რაც მხოლოდ მას არ ეკუთვნის. ჩვენს ნარკვევში „ქართლის ცხოვრება და მისი ანასეული ხელნაწერი“² ჩვენ შევეცადეთ დაგვემტკიცებინა, „რომ XV—XVII საუკუნეთა ნუსხებში მოიპოვება ზოგიერთი ის შესწორება და შეესება, უკვე XV—XVII საუკუნის ნუსხებს ახასიათებს“ (იხ. გვ. XLVI). ასე, მაგალითად, არ რომელიც XVIII საუკუნის ნუსხებს ახასიათებს, რომ მეცნიერმა კაცებმა დიდი ამაგი დასდეს მკითხველს, რომ შეიძლება იმის უარყოფა, რომ მეცნიერმა კაცებმა დიდი ამაგი დასდეს მკითხველს, რომ

¹ წინასიტყვაობაში სწერია «მეხუთემან ვახტანგ», რადგან პირველი ვახტანგი (ვახტანგ გორგასალი), როგორც არა ბაგრატიონი, სათვალავში არაა მიღებული.

² უნდა გვახსოვდეს, რომ ტერმინოლოგიურად „აღმწერელი“ ისტორიის (პროზული ნაწარმოების) დამწერს ეწოდება.

¹ ამ ცნებათა („ძველი“ და „ახალი“) შინაარსი სწორად აქვს გარკვეული დოც. კ. გრიგოლიას (დასახ. ნაშრ. გვ. 279—286).

² დაბეჭდილია გამოცემაში „ქართლის ცხოვრება. ანა დედოფლისეული ნუსხა“. თბ. 1942. გვ. XXXV—XLVIII

საბოლოო სახე მისცეს „ქართლის ცხოვრების“ გარეგნულ გაფორმებას ტექსტის ცალკე თავებად დაყოფით, მეფეთა მიხედვით ამ თავების დასათაურებით და ფურცელთა გვერდებისათვისაც დასათაურების შემოღებით, რაც ძალიან აადვილებდა წიგნის კითხვას. მაგრამ ანასეული ნუსხის შესწავლამ დაგვანახა, რომ მეფეთა მიხედვით თავებად დაყოფა ტექსტისა უკვე XV საუკუნეში სცოდნიათ. ასე, ანასეულ ნუსხაში უკვე მოიპოვება იმავე ადგილებში, სადაც ვახტანგის შემდეგდროინდელ ნუსხებში ცალკე თავები იწყება, წითლით დაწერილი შემდეგი სათვალავი:

თერთმეტი (ე. ი. მეფეთმეტე მეფენი ბარტამ და ქართამ, გვ. 44, 1); (ამეტი (ე. ი. მეცამეტე მეფე, გვ. 45, 3); თექვსმეტი (54, 7); ჩუდმეტი (54, 14); თურამეტი (55, 1); ცხრამეტსა (58, 1); ოცსა (58, 13); ოცდერთსა (58, 15); ოცდორსა (59, 1); ოცდასამსა (59, 3).

როგორც ჩანს, ოცდასამი მეფობის თარგლებში ტექსტი დასათაურებელი იყო, ხოლო, თუ თავში აკლია (ათი სათაური) და შიგა-და-შიგაც ხარვეზია, ეს უნდა მიეწეროს A ნუსხის დაზიანებულობას. მაგრამ დოც. კ. გრიგოლიას ანასეული ნუსხის ეს ჩვენება არაფრად მიაჩნია და ის წერს: „პატივცემული პროფესორის მითითება აქ მაინც მართალი არ არის: ჯერ ერთი, იმიტომ, რომ ანასეულ ნუსხაში ტექსტის დაყოფა და მეფეთა ზეობის მიხედვით დასათაურება არსად მოგვეპოვება; ამის მიხედვით იქ ტექსტი არსად დაყოფილი არ არის. იქ მხოლოდ მეფეთა სათვალავია სტრიქონებს შუა ჩაწერილი და ისიც დასაწყის ნაკვეთში — ასფაგურ მეფემდე. მირიან მეფიდან (IV ს.) მოკიდებული კი ბოლომდე არსად არც ეს სათვალავია წარმოდგენილი. ხოლო ის გარემოება, რომ აღნიშნული სათვალავი ასფაგურ მეფეზე წყდება, თავის მხრივ, იმაზე მიგვითითებს, რომ ანასეულ ნუსხაშია ჩვენ მხოლოდ წარმართ მეფეთა აღნუსხვასთან უნდა გვქონდეს საქმე სწორედ ისე, როგორც ამას „მოქცევა ქართლისაჲში“ აქვს ადგილი. რაც შეეხება ტექსტის მეფეთა ზეობის მიხედვით დაყოფა-დასათაურებას, ეს, უეჭველია, ვახტანგისეული რედაქციის დამახასიათებელი ნიშანია და არავითარი განმეორება აქ არ არის“ (დასახ. ნაშრ. გვ. 214—215).

ჩვენ არ გვეგონა, რომ ანასეული ნუსხის ისეთი მკვეთრი ჩვენება, როგორიც არის წითლით ცალკე თავების გამოყოფა სწორედ იმ ადგილას, სადაც ვახტანგისეულ ნუსხებში ცალკე თავები იწყება, და სწორედ იმ სათვალავით, როგორიც ვახტანგისეულ ნუსხებში, — რომ ასეთი მკვეთრი ჩვენება საკამათო გახდებოდა. ის ჩვენი დაკვირვება 1942 წელს გამოვაქვეყნეთ, ხოლო მის შემდეგ, წინამდებარე გამოცემისათვის ნუსხებზე მუშაობის დროს, ჩვენ მოვიპოვეთ დამატებითი მასალა ჩვენი დებულების გასამაგრებლად.

გამოირკვა, რომ მეფეთა ისეთივე სათვალავი, როგორიც A ნუსხაშია, მოიპოვება აგრეთვე C ნუსხაშიც. გარდა ამისა სრულიად ეჭვმიუტანლად გაირკვა, რომ თვით A ნუსხასაც მეფეთა სათვალავი მოეპოვება არა მარტო ზემოთ მოყვანილ 23 მეფის ფარგლებში, არამედ ამის შემდეგაც, ქრისტიან მეფეთა აღნუსხვაშიც. სახელდობრ:

1) ჩვენი ყურადღება მიიქცია იმ გარემოებაზე, რომ ანასეულ ნუსხაში არჩილ I-ის გარდაცვალების მომთხრობ ტექსტში უცნაურად არის ჩაჩხირული სიტყვა „ცხრასა“:

«ხოლო ამაჲს არჩილ მეფემან ყოველნი ღვინი ცხოვრებისა მისისანი აღასრულნა სარწმუნოებასა შინა სამებისა წმიდისასა... და მოკლდა ცხრასა. და დაჯდა მის წილ ძე მისი მირდატ» (ანას. გამოც. გვ. 92, 5; ახალი გამოც. გვ. 143, სქოლიო 1).

უცნაური იყო აგრეთვე A ნუსხაში სათვალავი 12, 13 და 14 და ამ სათვალავთა შერწყმა ტექსტში და მის გაუგებრად დამახინჯება:

«და მოკლდა დაჩი თორმეტისა წლისა» (ანას. გამოც. გვ. 140, 26; ახ. გამოც. გვ. 205, 19 შენ.).

«დაჯდა ძე მისი ბაკურ, და მოკლდა ბაკურ ცამეტისა წლისა» (ანას. გამოც. გვ. 140, 27; ახ. გამოც. გვ. 206, 2 შენ. და სქოლიო 3).

«მოკლდა ფარსმან თორმეტისა წლისა» (ანას. გამოც. გვ. 141, 8; ახ. გამოც. გვ. 207, 4 შენ. და სქოლიო 2).

გარდა იმისა, რომ თვალში ეცემა ადამიანს ის, რომ სამი, ერთიმეორის მომდევნო მეფე გარდაცვლილა 12, 13 და 14 წლისა (სწორედ თითო წლით მეტი ასაკისა), თავის-თავადაც უცნაური იყო ის, რომ მეფე გარდაიცვალა 12 წლისა, 13 წლისა ან 14 წლისა. მაგრამ, ჩანს, ასე ეწერა „ძველი ქართლის ცხოვრების“ იმ ნუსხებში, რომლებიც ხელთ ჰქონიათ მეცნიერ კაცებს, და მათ უცდიათ რამენაირად გარკვეულიყვნენ ამ უცნაურობაში. ამიტომაც არის, რომ ვახტანგისეულ ნუსხებში ზემოთ მოყვანილი ტექსტების ნაცვლად იკითხება:

«და იმეფა დაჩი თორმეტ წელ და მოკლდა დაჩი მეფე» (205, 19 შენ.).

«ესრეთ მეფობდა ათ ცამეტ წელ და შემდგომად ამისა მოკლდა ბაკურ მეფე» (206, 2 შენ.).

«ხოლო ამაჲს ფარსმან მეფემან იმეფა ათ თხმეტ წელ და მოკლდა მეფე ფარსმან» (207, 4 შენ.).

მაშასადამე, მეცნიერ კაცებს უცნაურად მოეჩვენათ, რომ მეფე დაჩი მოკვდა 12 წლისა, ბაკური მოკლდა 13 წლისა, ხოლო ფარსმანი 14 წლისა, და მივიდნენ იმ დასკვნამდე, რომ ხელნაწერებში ივარაუდეს დამახინჯება და თითქოს აღადგინეს ნამდვილი შინაარსი, რომ დაჩი 12 წლისა კი არ გარდაიცვალა, არამედ 12 წელი იმეფა; ბაკურმაც 13 წელი იმეფა და ფარსმანმა — 14. ვერც ამათ შეამჩნიეს ეს უცნაური დამახინჯება, რომ სამი ერთიმეორის მომდევნო მეფე მეფობს თითო წლით მეტს წინამორბედ მეფეზე.

ჩვენთვის აშკარაა, რომ ეს სათვალავები აღნიშნავენ მე-9 მეფეს, მე-12 მეფეს, მე-13 მეფეს და მე-14 მეფეს, ე. ი. ანასეულ ნუსხას მეფეთა სათვალავი ჰქონია არა მარტო წარმართ მეფეთა აღნუსხვაში, არამედ ქრისტიან მეფეთა მიხედვითაც დაუსათაურებია „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტი. მართლაც, პირველ ქრისტიან მეფედ თუ ჩავთვლით მირიანს, მე-9 იქნება მირდატი, მე-12 — დაჩის შემდეგ, მე-13 — ბაკურის შემდეგ და მე-14 — ფარსმან V-ის შემდეგ.

1. მირიანი	8. არჩილი
2. ბაქარი	9. მირდატ V
3. მირდატი	10. ვახტანგ გორგასალი
4. ვარაზ-ბაქარი	11. დაჩი
5. თრდატი	12. ბაკური
6. ფარსმავი	13. ფარსმანი V
7. მირდატი	14. ფარსმან VI.

ამის შემდეგ აღარ შეიძლება რაიმე ეჭვის შეტანა იმაში, რომ „ძველი ქართლის ცხოვრების“ ნუსხებში მეფეთა სათვალავი წერებულა, მაგრამ ისე დამახინჯებულად ყოფილა, რომ მეფეთა სათვალავი მეფობის წელთა რაოდენობად მიუჩნევიათ.

2) მეფეთა სათვალავი შენარჩუნებული აქვს ქალაშვილისეულ ნუსხასაც. ჩვენ აქ იმას კი არ ვგულისხმობთ, რომ C-ს არშიაზე ვახუშტის ხელით არის მიწერილი: მწფე ბაკურ, მწფე ფარსმან და სხვ., არამედ იმას, რომ ტექსტისავე ხელით და შიგ ტექსტში, სადაც თავდება ერთის მეფობა და იწყება მეორისა, სწერია სათვალავი მეფეებისა. ასე, C-ში ვკითხულობთ:

204, 12: სუეტისაჲნ დაპყრობით. ი.ა. და დაჯდა საყდარსა მისსა ძე მისი დაჩი.

205, 19: და მოკლდა დაჩი მეფე. ი.ზ. და დაჯდა მეფედ...

206, 2: და მოკლდა ბაკურ. ი.გ. და დაჯდა მეფედ ძე მისი ფარსმან,

207, 4: და მოკლდა ფარსმან. ი.დ. და დაჯდა მეფედ...

215, 20: და მოკლდა ფარსმან. ი.ე. დაჯდა მეფედ ძე მისი ბაკურ.

222, 9: და მოკლდა გურამ კურაპალატი. ი.ზ. დაჯდა ძე მისი სტეფანოზ.

225, 6 ი.შ; 228, 9 ი.თ; 249, 2 კ.ა.

ასეთი სისტემატური აღნიშვნა სათვალავისა რასაკვირველია. შემთხვევითი არ შეიძლება იყოს: ორ უძველეს ნუსხაში (AC) მეფეთა სათვალავის აღნიშვნა სწორედ იმ ადგილას. სადაც ვახტანგისეულ ნუსხებში მოიპოვება სათაურები. მოწმობს იმას, რომ იდეა მეფეთა ზეობის მიხედვით ტექსტის დაყოფისა და დასათაურებისა ვახტანგის მეცნიერ კაცებს არ ეკუთვნის: ნათ ეკუთვნის მხოლოდ ან იდენის სრულყოფილად ხორც შესხმა.

ამგვარად, ვახტანგის წინაპრების ნუსხების (AC) აღმოჩენის შემდეგ ნათელი ხდება, რომ „ქართლის ცხოვრების“ დაყოფა თავებად უკვე XV XVI საუკუნეებშიც სცოდნიათ.

იგივე უნდა ვთქვათ დემეტრე I-ისა და მისი ძის დავითის ისტორიის ჩართვის შესახებაც. AC ნუსხების აღმოჩენამდე არსებობდა აზრი, რომ ვახტანგის წინაპრების დელ „ქართლის ცხოვრებაში“ არ მოიპოვებოდა დემეტრეს და დავითის მეფობათა ისტორია და რომ ვახტანგის კომისიამ «составила краткие тексты из общих фраз и кратких упоминаний об них в конце царствования Давида Возобновителя и в начале царствования Георгия III»¹. ახლა კი ცხადია, რომ ვახტანგის წინაპრების დელ „ქართლის ცხოვრებაში“ მოიპოვებოდა დემეტრე I-ისა და დავითის ისტორია და ის ეკუთვნოდა ლაშა გიორგის-დროინდელ მემკვიდრეს. ვახტანგისეულ ნუსხებში დემეტრეს და დავითის ისტორია იმგვარადვეა აღწერილი, როგორც ლაშა გიორგის-დროინდელ მათიანეში. რონელიც ანასეულ ნუსხაშია ბოლოში დართული (იხ. ქვემოთ. გვ. 365—366. 15). ე. ი. ლაშა გიორგის-დროინდელი მათიანიდან ვახტანგის მეცნიერ კაცებს ამოუღიათ დემეტრეს და დავითის ისტორიის შემცველი ნაწილი, ხოლო მომდევნო ხანის (გიორგი III-ისა. თამარ მეფისა და ლაშა გიორგის) ისტორიისათვის გამოუყენებიათ თამარ მეფის ისტორიკოსთა თხზულებები და ჟამთააღმწერლის ნაწარმოები. ვახტანგის მეცნიერ კაცებზე ადრე ასევე მოქცეულა ქალაშვილისეული ნუსხის რედაქტორი, რომელსაც ლაშა გიორგის-დროინდელი მათიანიდან ამოუღია დემეტრე I-ისა და მისი ძის დავითის ისტორიის შემცველი ტექსტი. ხოლო ცოტა უფრო მეტი მოცულობით, ვიდრე მეცნიერ კაცებს (367, 6 გვერდამდე). გიორგი III-ისა და თამარის ხანი-სათვის კი გამოუყენებია ბასილი ეზოსმოდგრის თხზულება.

ვახტანგის კომისიის მეცნიერი კაცების დამსახურება უამისოდაც დიდია „ქართლის ცხოვრების“ შესწავლისა და მისი ტექსტის გამართვა-შეესების საქმეში.

„ქართლის ცხოვრების“ შესწორება-შეესება წარმოებდა საუკუნეთა მანძილზე, იგი დაწყებულია, ყოველ შემთხვევაში, XV საუკუნიდან და გრძელდებოდა თვით XIX საუკუნემდე, თეიმურაზ ბატონიშვილამდე. „ქართლის ცხოვრების“ რედაქტორებს შეჰქონდათ ესა თუ ის ტექსტუალური შესწორება, ან ჩაურთავდნენ ხოლმე ამა თუ იმ ახალ ტექსტს; ყოველ რედაქტორს ხელთ ჰქონდა თავის წინამორბედთა ნუსხები, რომელთა ტექსტებს ის, თავისი შეხედულებისა და მიხედვით, შერწყამდა ხოლმე; ხშირად მას ჰქონდა წინანდელ რედაქტორთა მიერ დართული კომენტარებიც, რომელთაც საკუთარ კომენტარებსაც დაურთავდა ხოლმე.

ასეთი რედაქტორის ხელი მოჩანს ყველა ნუსხაში. როგორც „ძველი“ ისე „ახალი ქართლის ცხოვრების“ ნუსხებში. ჩვენ ზედმეტად მიგვაჩნია ამის დამამტკიცებელი საბუთების მოყვანა, ვინაიდან ქვემოთ დაბეჭდილი ტექსტის ყოველ გვერდზე მკითხველი ადვილად იპოვის ასეთ საბუთებს. აი, თუნდაც სახელდახელოდ აღებული მაგალითი:

203, 1-2: «ხოლო ბერძენთა მეფე, სიმამრი ვახტანგისი, მოკუდა, და დაჯდა მეფედ ზენონ, ძე მისი»

ან მაგალითზე შეგვიძლია ნათლად წარმოვიდგინოთ რედაქტორთა მუშაობის სხვადასხვა სახე და გავითვალისწინოთ ამ მუშაობის ცალკეული შესაძლებელი საფეხურები:

1) «ზენონ»-ის მიხედვით გამოიყოფა ნუსხათა ორი ჯგუფი: ვახტანგის წინაპრების დროინდელი ACMm. და ვახტანგისეული (V):

V: დაჯდა მეფედ ზენონ, ძე მისი.

ACMm-ს აკლია «ზენონ».

მაგრამ ნიშნავს ეს იმას, რომ «ზენონ» დაუმატეს ვახტანგის კომისიის მეცნიერმა კაცებმა? არა. ვახტანგის მეცნიერ კაცებს შეიძლება ჰქონოდათ ისეთი ძველი ნუსხა, რომელშიც ეწერა «ზენონ», რომ ეს მართლაც ასე ყოფილა. ჩანს იქიდან, რომ «ზენონ» სწერია „ქართლის ცხოვრების“ სომხურ თარგმანში (a), რომლის XIII საუკუნის ხელნაწერი ჩვენ ხელთაა. ჩანს, «ზენონ» ეწერა „ქართლის ცხოვრების“ იმ ძველ, XII—XIII საუკუნის ნუსხაში, რომელიც ხელთ ჰქონდა სომეხ მთარგმნელს.

2) თვით ACMm-ში ეს ტექსტი ერთნაირად არ არის:

A: დაჯდა ძე მისი

C: დაჯდა ძე მისი მეფედ

Mm: დაჯდა მეფე ძე მისი

Va: დაჯდა ზენონ ძე მისი მეფედ.

როგორც ვხედავთ, თვით „ძველი ქართლის ცხოვრების“ ნუსხებში მოჩანს ცალკე რედაქტორთა ხელი: სამივე რედაქტორს (A, C, Mm) თავისებურად გაუმართავს ტექსტი.

3) არც ვახტანგისეულ ნუსხებშია ერთგვარობა. რახან XVIII საუკუნის ნუსხაში ეწერა, რომ ბერძენთა მეფეს, რომელიც ახლად ავიდა ტახტზე თავისი მამის გარდაცვალების შემდეგ, ერქვა ზენონი, ერთ-ერთი რედაქტორი ამ საუკუნისა დაინტერესებულა იმით, თუ რა ერქვა ზენონის მამას, ე. ი. ვახტანგ გორგასალის სიმამრს. რედაქტორს უძებნია წიგნებში და გაურკვევია, რომ ზენონის მამას ეწოდება „ლეონ“, რაც სინამდვილეს შეეფერება. და აი, ის წერს არშიაზე:

«ვახტანგის სიმამრი ლეონ მამკელი» (გვ. 203, სქოლიო 1).

ეს სწერია უძველეს ვახტანგისეულ ნუსხაში (R). მაგრამ ზენონის მამის სახელით დაინტერესებულა სხვა. უფრო გვიანი რედაქტორიც, ჩვენ ვერ ვიტყვით, მან ეს R-ის რედაქტორისაგან ისესხა, თუ დამოუკიდებლად დაძებნა წიგნებში. მაგრამ იმავე ბიზანტიელ კეისარზე მარგინალური შენიშვნა აქვს ბარათაშვილისეული ნუსხის (b) რედაქტორსაც, თუმცა სულ სხვა ადგილას:

«პირველი მეფობა ლეონ მამკელისა» (გვ. 146, სქოლიო 2).

ამგვარად, რედაქტორის ხელი მოჩანს „ქართლის ცხოვრების“ ყველა ნუსხაში, როგორც „ძველი“, ისე „ახალი ქართლის ცხოვრების“ ნუსხებში. მაგრამ რამდენადაც ვახტანგის კომისიის მეცნიერი კაცების მუშაობა ორგანიზაციულად ფართოდ დაგეგმილ საქმიანობას წარმოადგენდა, რასაკვირველია, მათ ნამუშევარში ჩვენ ვხედავთ შეუღებლად მეტ წარმატებას. ვიდრე ცალკეული ნუსხების ინდივიდუალურ რედაქტორთა ნამუშევარში.

ვახტანგის კომისიის მეცნიერ კაცებს ხელთ ჰქონდათ უთუოდ „ძველი ქართლის ცხოვრების“ ისეთი ნუსხები, რომლებიც ჩვენთვის ჯერჯერობით დაკარგულია და რომლებშიც მეცნიერმა კაცებმა კარგი ვარიანტები ამოიკითხეს. ამიტომ არის, რომ, თუმცა ჩვენი გამოცემის ძირითად ტექსტს საფუძვლად უდევს „ძველი ქართლის ცხოვრების“ ნუსხები (ACMm), მაგრამ მთელ რიგ შემთხვევებში, როგორც მკითხველი დაინახავს ქვემოთ დაბეჭდილი ტექსტუალური აპარატიდან, ჩვენ უპირატესობა მივაკუთვნეთ მეცნიერი კაცების წაკითხვას. ვახტანგის შემდეგდროინდელ ნუსხათა ვარიანტებს.

¹ Е. Такайшвили, Описание рукописей... II. 67; აგრეთვე გვ. 87 და 113.

§ 15. ჩანართები. ცალკე დგას ჩანართთა საკითხი. აქ უნდა აღვნიშნოთ ის დიდი ღვაწლი, რომელიც დასდეს მეცნიერმა კაცებმა ჩვენს საზოგადოებას ისტორიოგრაფიული გათვითცნობიერების საქმეში. ჩანართთა ძირითადი ნაწილი წარმოადგენს იმ ქართველთა „ცხოვრებებს“, რომლებიც გამოჩენილი მოღვაწეები იყვნენ: ქვეყნის თავისუფლებისათვის მებრძოლნი, ან იდეოლოგიურ ფრონტზე გამოჩენილი მოაზროვნენი.

„ქართლის ცხოვრებაში“ შესატან „ცხოვრებათა“ შემზადება არც ისე ადვილი საქმე იყო. თითოეული „ცხოვრება“ კომისიას ან თვითონ უნდა შეემზადებინა, ან მისი დავალებით ვინმე მცოდნე პირს. რადგან კომისიის სასწრაფოდ მუშაობდა „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტის გამართვაზე, ხოლო ჩასართავი „ცხოვრება“ ყველა მხად არ იყო, კომისიის თავისუფალ ფურცლებს სტოვებდა ხელნაწერში და მიუთითებდა, მაგალითად: «აქა წმიდის შუშანიკის ცხოვრება უნდა» (იხ. გვ. 216, სქოლიო 1), «წამება წმ. გობრონისი» (იხ. გვ. 264, სქოლიო 1 და 2). ამით აიხსნება, რომ XVIII საუკუნის ნუსხებში ბევრ ადგილას დაუწერელი გვერდები და ფურცლებია დატოვებული¹.

მეცნიერ კაცთა მიერ „ქართლის ცხოვრებაში“ ჩართულია შემდეგი დამატებანი²:

1. ვრცელი ისტორია ქრისტეს კვართის მცხეთაში მოტანისა (გვ. 36—38).
2. ანდრია მოციქულის ქადაგება საქართველოში (გვ. 39—43).
3. პეტრე იბერიელის ცხოვრება და მოღვაწეობა (გვ. 132—135).
4. იოანე ზედაზნელისა და მისი მოწაფეების ცხოვრება და მოღვაწეობა (გვ. 208—214).
5. მოკლე შენიშვნა დავით და კონსტანტინეზე (235, 14-15: «ხოლო ამანვე ყრუმ შეიპყრა და აწამა წმიდა დავით და კონსტანტინე, რომელთა წამებასა ვრცელად მოგვთხრობს ცხოვრება მათია»).

ამ ჩანართთა შორის ამჟამად ჩვენთვის საგულუხსნოა პირველ რიგში **პეტრე იბერიელის** „ცხოვრება და მოღვაწეობა“. მეცნიერ კაცთა ხელიდან გამოსულ იმ ნუსხაში, რომელსაც რუმიაეცევისელი ნუსხა (R) ეწოდება, მოიპოვება მეტად საყურადღებო ანდერძ-მინაწერი:

«წმიდაო პეტრე, მეოხ ეკავნ წინაშე ღმრთისა ბატონიშვილს ვახტანგს შეუდლით, მით და ასულითურთ, რომელმან მოპოვნებულ ეო ცხოვრება ესე შენი და მცირედი აღაწერინა წიგნსა აჰას შინა, არამედ სრულიად არა აღიწერებოდა სიდიდითა»³.

ამ მინაწერიდან ჩანს, რომ ვახტანგს ჯერ კიდევ უფლისწულობაში (მაშასადამე, 1703 წლამდე) გაუცია განკარგულება, რომ „ქართლის ცხოვრებაში“ შეეტანათ „პეტრე იბერიელის ცხოვრება“ შემოკლებით იმ ვრცელი „ცხოვრების“ მიხედვით, რომელიც მაშინ არსებულა.

პეტრე იბერიელი, ერისკაცობაში მურმანოსი, „ქართლის ცხოვრებაში“ ჩართული „ცხოვრების“ მიხედვით, მძევლად იყო წაყვანილი ბიზანტიაში, სადაც კეისარ თეოდოსი მცირის კარზე ჩინებული განათლება მიიღო, «ისწავა ენა ბერძული და ასურებრივი, და ფილოსოფოსობა სრული, ვიდრე ყოველთა უკრდა». სამეფო კარზე მას ჰყავს მახლობელი კაცი, «საჭურისი ვინმე»; მასთან არის ის ახლო ურთიერთობაში, ერთად მსჯელობენ იმ საკითხებზე, რომლებიც აწუხებდა მაშინდელ მოწინავე საზოგადოებას. მათ არ აკმაყოფილებს მეფის კარზე არსებული პირობები სულიერი ცხოვრებისა, გარბიან იერუსალიმში და იქ იწყებენ მოღვაწეობას; იქ ორივენი აღკუთცილ იქმნენ მონაზონებად: და უწოდეს მურვანოსს პეტრე, ხოლო საჭურისსა იოვანე, რომელთა ღვაწლნი და შრომანი გამოუთქმელ არიან. და აღაშენეს მონასტერი და ქსენონია. შემდეგში პეტრე ეპისკოპოსადაც იქმნა არჩეული ქალ. მაიუმში. გარდაიცვალა პეტრე ღრმა მოხუცებულობაში.

¹ იხ. კ. გრიგოლია, ახალი ქართლის ცხოვრება, თბ. 1954, გვ. 216.

² ჩანართები ჩვენს გამოცემაში აწყობილია განსხვავებული შრიფტით.

³ ამ ანდერძ-მინაწერს იმეორებს E-ნუსხაც.

ამ მოკლე ჩანართიდანაც ჩანს, რომ პეტრე გამოჩენილი მოღვაწე ყოფილა. ის ხანა, როდესაც პეტრე მოღვაწეობს, არის ხანა გაათვრებული ბრძოლისა იდეოლოგიურ ფრონტზე: მონათმფლობელური ფორმაციის კვდომისა და ფეოდალური ფორმაციის დადგომის მიჯნაზე იდეოლოგიურმა ბრძოლამ გარეგანი გამოხატულება ჰპოვა დიოფიზიტთა და მონოფიზიტთა მწვავე ბრძოლაში. პეტრე იბერიელი და მისი მეგობარი იოანე მონოფიზიტთა ბანაკში არიან, პეტრე — მონოფიზიტთა ბანაკის ერთი თვალსაჩინო მეთაურთაგანია. იმდენად გამოჩენილი პიროვნება იყო პეტრე, რომ, მიუხედავად 451 წლის ქალკედონის კრებაზე გამოტანილი დადგენილებისა მონოფიზიტთა წინააღმდეგ, მას არა თუ ხელი არ ახლეს, არამედ ეპისკოპოსადაც კი აირჩიეს. რომ პეტრე დიდი პიროვნება იყო, ჩანს იქიდანაც, რომ მის გარშემო შემოკრებილი იყო დიდძალი ახალგაზრდობა, რომელთაგან რამდენიმე ცნობილი პროგრესული მოღვაწე იყო; ზოგიერთმა მათგანმა პეტრეს გარდაცვალების უმაღლეს დასწერა ვრცელი მიმოხილვა მისი ცხოვრებისა და მოღვაწეობისა. რამდენიმე მიმოხილვა ჩვენამდისაც არის მოღწეული. ერთი მათგანი, რომელიც ბერძნულად იყო დაწერილი პეტრეს მოწაფის იოანე რუფუსის მიერ V საუკუნის ბოლო წლებში თუ VI საუკუნის დასაწყისში, ძალიან დაწვრილებით აგვიწერს პეტრეს და იოანეს ცხოვრებასა და მოღვაწეობას¹.

ამჟამად ჩვენი ინტერესი პეტრე იბერიელის პიროვნებისადმი გააცხოველა გერმანელი მეცნიერის, ბელგიის აკადემიის წევრის და ბრიუსელის უნივერსიტეტის პროფესორის ერნესტ ჰონიგმანის შრომამ², რომელიც ჩვენთვის ცნობილი გახდა მიმდინარე წელს. ერნ. ჰონიგმანი ამტკიცებს ამ შრომაში, რომ პეტრე იბერიელი არის ავტორი იმ თხზულებებისა, რომლებიც საფუძვლად დაედო საშუალო საუკუნეების ფილოსოფიას და რომელთა ავტორი აქამდე უცნობი იყო. ეს თხზულებები, რომლებიც შესდგება ოთხი ტრაქტატისაგან და ათი წერილისაგან, ცნობილი გახდა VI საუკუნის დასაწყისში და მიეწერებოდა დიონისე არეოპაგელს (ახალ აღთქმაში მოხსენებულ I საუკუნის ათენელ მოღვაწეს). მაგრამ XV საუკუნეში გამოიკვეთა, რომ ამ თხზულებათა ავტორს გამოყენებული აქვს, სხვა მასალებს შორის, V საუკუნის ფილოსოფოსის პროკლე დიადოხოსის შრომები, და მას აქეთ მკვლევარები ნამდვილი ავტორის ძებნაში იყვნენ, დროებით კი ავტორს იხსენიებდნენ „ფსევდო-დიონისეს“ სახელით.

ბუნებრივია, რომ საშუალო საუკუნეთა ისტორიის მკვლევარები და ბიზანტინისტები დიდის ინტერესით იკვლევდნენ ფსევდო-დიონისე არეოპაგელის შრომებს, როგორც საშუალო საუკუნეთა საზოგადოებრივი აზრის განვითარების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან საფუძველს; მათი ავტორის ძებნაში შეისწავლეს ის წრე და გარემო, სადაც შეიძლებოდა წარმოშობილიყო ეს შრომები, და იმ დასკნას დაადგინენ XX საუკუნის დასაწყისში, რომ ფსევდო-დიონისეს სახელით ცნობილი შრომები შექმნილია ქალაქ ლაზის მოღვაწეთა წრეში.

1942 წელს პროფ. შ. ნუტუბიძემ თავის მონოგრაფიაში „Тайна Псевдо-Дионисия Ареопагита“ წამოაყენა დებულება, რომ ფსევდო-დიონისეს სახელით ცნობილი

¹ მისი ბერძნული დედანი დაკარგულია; დარჩენილია VI საუკუნეში შესრულებული სირიული თარგმანი, რომელიც 1895 წელს გამოსცა გერმანელმა მკვლევარმა R. Raabe-მ: Petrus der Iberer; ein Charakterbild zur Kirchen- und Sittengeschichte des 5. Jahrhunderts; syrische Uebersetzung einer um das Jahr 500 verfassten griechischen Biographie, hrsg. u. übers. von Richard Raabe. Leipzig 1895; გვ. 1—132 (გერმანული თარგმანი), გვ. 1—145 (სირიული ტექსტი).

² Pierre l'Ibérien et les écrits du Pseudo-Denys l'Aréopagite, par Ernest Honigmann, membre associé de l'Académie: Mémoires (Académie Royale de Belgique), tome XLVII, fascicule 3. Bruxelles 1952. ამ შრომის რუსული თარგმანი პროფ. შ. ნუტუბიძის შესავალი სტატიით და პროფ. შ. ნუტუბიძის და პროფ. ს. ყაუხჩიშვილის შენიშვნებით დაიბეჭდა სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის „შრომებში“, ტ. 59 (1955 წ.), გვ. 1—78.

ტრაქტატების ავტორია პეტრე იბერიელი. ამ დებულების დასაბუთებლად მოყვანილი იყო სხვა საბუთებს შორის ის საბუთიც, რომ პეტრე იბერიელის „ბიოგრაფიაში“ მოხსენებული შეხედულებები პეტრესი და მისი მეგობრის იოანესი ანალოგიურია იმ აზრებისა, რომლებიც ფსევდო-დიონისეს შრომებშია გატარებული. კერძოდ: ერთმანეთს ემთხვევა ამ ორ თხზულებაში განვითარებული შეხედულებები ზეციური და ამქვეყნიური იერარქიების შესახებ.

1952 წელს, შ. ნუცუბიძისაგან დამოუკიდებლად, ერნ. ჰონიგმანიც მივიდა იმ დასკვნამდე, რომ პეტრე იბერიელი არის ავტორი ფსევდო-დიონისეს სახელით ცნობილი შრომებისა. ჰონიგმანის ძირითადი საბუთი იგივეა, რაც შ. ნუცუბიძისა (ზეციური და ამქვეყნიური იერარქიების შესახებ შეხედულებების აღგვანება ფსევდო-დიონისეს შრომებში და პეტრე იბერიელის „ბიოგრაფიაში“). ხოლო დამატებით მან ახალი მოსაზრებებით განამტკიცა უკვე შ. ნუცუბიძის მიერ წამოყენებული დებულება პეტრე იბერიელის მეგობრის იოანე საჭურისის შესახებ. იოანე საჭურისი პეტრე იბერიელის განუყრელი მეგობარი იყო. ასევე ფსევდო-დიონისე არეოპაგელის განუყრელი მეგობარი და მისი ალტერ-ეგოა არეოპაგიტულ წიგნებში იეროთეოსი. ავტორი ხშირად ლაპარაკობს „თავისი წინამძღოლის“ იეროთეოსის სახელით: მსჯელობაც ზეციური და ქვეყნიური იერარქიის შესახებ არეოპაგიტულ წიგნებში იეროთეოსის მიერაა გაშლილი. ე. ჰონიგმანი დაუკვირდა იმას, რომ პეტრე იბერიელის „ცხოვრებაშიც“ მსჯელობა ზეციური და ქვეყნიური იერარქიის შესახებ გადმოცემულია როგორც იოანე საჭურისის ჩვენება და ხილვა. ამ გარემოებამ მისცა ე. ჰონიგმანს ახალი საბუთი საიდუმლოების გასახსენლად. ამის შემდეგ ე. ჰონიგმანი დაუკვირდა სხვადასხვა მონაცემებს და მივიდა იმ დასკვნამდე, რომ არეოპაგიტულ წიგნებში მოხსენებული იეროთეოსი არის ფსევდონიმი იოანე საჭურისისა, ისევე როგორც დიონისე ჩანს ფსევდონიმად პეტრე იბერიელისა. ერთ-ერთი საგულისხმო მონაცემია კალენდრის ცნობა. პეტრე იბერიელის „ბიოგრაფიაში“ ნათქვამია, რომ იოანე გარდაიცვალა 4 ოქტომბერს. აღმოსავლეთის ეკლესიის კალენდარში 4 ოქტომბერს სწერია ხსენება იეროთეოსისა. ვინ არის კალენდრის ეს „იეროთეოსი“? არსად. არც ანტიკურსა და არც ბიზანტიურ ბერძნულში სახელი „იეროთეოსი“ არ გვხვდება. ეს სახელი ხელოვნურად არის შეთხზული არეოპაგიტული წიგნების ავტორის მიერ, და ამ ხელოვნური სახელით ვილაცას შეუტანია კალენდარში მოხსენიება. არ შეიძლება შემთხვევითი იყოს ასეთი შეხვედრა: 1) 4 ოქტომბერს გარდაიცვალა იოანე; 4 ოქტომბერი — იეროთეოსის მოსახსენებელი დღეა; 2) იეროთეოსი მხოლოდ და მხოლოდ არეოპაგიტული წიგნების პერსონაჟია: იგი ავტორის მოძღვარია. მისი აზრების სულისჩანდგმელია: ასეთივეა პეტრე იბერიელის მიმართ იოანე. მაშასადამე, იეროთეოსი — ეს არის იოანე. დამთხვევა კიდევ უფრო შორს მიდის: 4 ოქტომბრის გვერდით, 3 ოქტომბერს. არის მოსახსენებელი დიონისე არეოპაგელისა (როგორც არეოპაგიტული წიგნების ავტორისა). თუ 4 ოქტომბერს მოსახსენებლად შეუტანიათ იოანე მისი ფსევდონიმის იეროთეოსის სახელით, 3 ოქტომბერს შეუტანიათ მოხსენიება პეტრე იბერიელისა მისი ფსევდონიმის დიონისე არეოპაგელის სახელით.

თუ გავითვალისწინებთ დასაბუთების პირველ ნაწილში შ. ნუცუბიძისა და ე. ჰონიგმანის მიერ დადასტურებულ იგივეობას პეტრე იბერიელისა და დიონისე არეოპაგელისას, დასაბუთება მეორე ნაწილში მოგვაპოვებინებს საბოლოო დამაჯერებლობას, რომ არეოპაგიტული წიგნების დამწერთა სახით საქმე გვაქვს ადრეული საშუალო საუკუნეების ფილოსოფიური აზროვნების ფუძემდებელი შრომების ავტორებთან — პეტრე იბერიელთან და იოანე ეგნუხთან, რომელთაც გარდა ამ შრომებისა ჰქონიათ სხვა თხზულებებიც. მაგრამ მათ ჩვენამდე არ მოუღწევიათ.

ე. ჰონიგმანის გამოკვლევით, მაშასადამე, დადასტურდა ჯერ კიდევ 1942 წელს შ. ნუცუბიძის მიერ დასაბუთებული დებულება პეტრე იბერიელისა და დიონისე არეოპაგელის იდენტურობის შესახებ¹. გარდა ამისა ე. ჰონიგმანის გამოკვლევის შემდეგ ჩვენთვის ნათელი გახდა, რომ იოანე საჭურისი არა მარტო მეგობარი იყო პეტრე იბერიელისა და მისი სულიერი მოძღვარი, არამედ პეტრეს თანამემამულე იყო, ლაზი.

იოანე რუფუსის მიერ დაწერილ „პეტრე იბერიელის ბიოგრაფიაში“ სწერია, რომ პეტრეს მეგობარი და მოძღვარი იოანე (ერისკაცობაში — მითრიდატე) იყო წარმოშობით ლაოდიკელი. ასე ვიცოდით ჩვენ რ. რააბეს მიერ შესრულებული გერმანული თარგმანის მიხედვით (seiner Abstammung nach vom Lande der Laodiceer). მაგრამ სირიულ დედანში თურმე სულ სხვა რამ სწერია. ჯერ კიდევ 1895 წელს თ. ნელდეკეს და 1931 წელს ი. მარკვარტს მიუქცევიათ ყურადღება იმისათვის, რომ სირიული დედნის B-ხელნაწერში სწერია: „ლაზიკელთა ქვეყნიდან“ (და არა „ლაოდიკიელთა ქვეყნიდან“, როგორც ეს რ. რააბემ თარგმნა). ჩვენ შევამოწმეთ შესატყვისი ადგილი და გამოიკვია, რომ A ხელნაწერში სწერია: **ⲗⲁⲙⲓⲕⲉⲗⲁ** (დ-ლდამკა), ხოლო B-ში **ⲗⲁⲙⲓⲕⲉⲗⲁ** (დ-ლამკა). B-ს ვარიანტი უდავოდ ნიშნავს „ლაზიკელთა“; რაც შეეხება A-ს ვარიანტს, იგი ყოველ შემთხვევაში არ ნიშნავს „ლაოდიკიელთა“. „ბიოგრაფიის“ სირიული ტექსტი ხომ თარგმანია ბერძნულისა, სადაც ეწერებოდა **Λαδική**, რომლის **δ** („d“ = „დ“) ერთმა გადამწერმა გადმოსცა როგორც „ლ“, ხოლო მეორემ როგორც „ზ“. ამგვარად ცხადია, რომ სირიული ტექსტის ყველა ვარიანტში იგულისხმება „ლაზიკელი“ და არა „ლაოდიკიელი“. თუ ეს ასეა, მაშინ ისმის საკითხი: სად უნდა შეხვედროდა პეტრე იბერიელი იოანე ლაზს? არც სირიულ ბიოგრაფიაში და არც ქართულში ამის შესახებ ნათლად არაფერი სწერია. იქ ვკითხულობთ მხოლოდ შემდეგს:

«იყო ვინმე საჭურისი სახელით იოანე, კაცი წმიდა და განწირული ყოვლისაგან საქმისა ბოროტისა. ესე იყო თანამზრახველი ძისა ქართველთა მეფისაჲ (ე. ი. პეტრესი) (ქართული ბიოგრაფია: ქრესტ. 259; შდრ. ქვემოთ, ქ. ცხ. 134, 10).

„პეტრემ იპოვა იგი, რომელიც მას ღმერთმა გამოუგზავნა, იოანე საჭურისი, რომელმაც მისი აზრები და მისი მისწრაფება გაიზიარა, მასავით ისწრაფოდა საუკუნო ცხოვრებისაკენ და ამისკენ მიმავალ გზაზე მისი დამხმარე იყო, თავისი წარმოშობით იყო ლაზიკელთა ქვეყნიდან...“ (სირიული ბიოგრაფია, გვ. 28, რ. რააბეს გამოცემა).

ამ თხრობათაგან მხოლოდ ის გამომდინარეობს, რომ იოანე ლაზი პეტრე იბერიელის სულიერი მეგობარი იყო, მისი დამხმარე იმ საკითხთა გადაჭრაში, რომლებიც პეტრეს აწუხებდა, როდესაც ის ამა ქვეყნის საღაურობაზე და მის ავკარგიანობაზე ფიქრობდა, იყო მისი მრჩეველი («თანამზრახველი»). თუ სად შეხვდა პეტრე იოანეს, ან სხვა რა ურთიერთობა იყო მათ შორის, ამ ტექსტებიდან არა ჩანს. ჩვენ ვფიქრობთ, რომ მასალების შესწავლა ამ საკითხსაც შეუქს მოჰყენს. მანამდე კი შეიძლებოდა ჩვენი მსჯელობა ასე წაგვემართა.

ბიოგრაფიების მიხედვით, მურმანოსი (პეტრე) 12 წლისა იყო, როდესაც ის მძევლად წაიყვანა ბიზანტიის კეისარმა. 12 წლის ბატონიშვილს სამეფო კარზე უთუოდ ეყოლებოდა აღმზრდელი მასწავლებელი. როგორც ჩანს, მის აღმზრდელად გამოუწერიათ ლაზიკიდან (ე. ი. დასავლეთ საქართველოდან) ვინმე მითრიდატე. თავისთავად ცხადია, რომ უფლისწულის აღმზრდელად განათლებულ, ნასწავლ კაცს გამოიწერდნენ, და ჩვენ გვაგონდება, რომ ამ დროს დასავლეთ საქართველოში იყო განთქმული ფილოსოფიური-

¹ დღეს ეს იდენტურობა გაზიარებულია საბჭოთა მეცნიერებაში. ამის შესახებ შეჯამების სახით სწერია „დიდ საბჭოთა ენციკლოპედიაში“; «Петр Ивер—грузинский мыслитель. По мнению Ш. Нущубидзе (1942) и Э. Хонигмана (1952) Петр Ивер является автором книг, приписываемых Дионисию Ареопагиту» (БСЭ, т. 32, стр. 587, Москва 1955).

რიტორიკული სკოლა (ფაზისის მახლობლად), სადაც IV საუკუნეში სწავლობდნენ ბიზანტიელი ფილოსოფოსი ევგენიოსი და მისი შვილი თემისტოხოსი. ცნობილი რიტორი. ეს სკოლა VI საუკუნეშიც არსებობდა: იქ სწავლობდნენ, უთუოდ, ის ლაზი დიდებულები, რომლებიც VI საუკუნის შუა წლებში ჯერ საიდუმლო კრებაზე და შემდეგ სასამართლოში წარმოსთქვამენ ბრწყინვალე სიტყვებს. არავითარ შემთხვევაში არ არის დასაუკულებელი, რომ მურმანოსის აღსაზრდელად დასავლეთ საქართველოდან გამოწერილი მითრიდატე ამ სკოლასთან დაკავშირებული იქნებოდა: ის ან კოლხიდის სკოლის პროფესორი იყო, ან, ყოველ შემთხვევაში, ამ სკოლაში მოიღებდა განათლებას. და აი, მითრიდატე ლაზია, თან რომ ახლავს მურმანოსს ბიზანტიაში. მისი აღმზრდელი და მასწავლებელი, მისი სულიერი მამა, მისი აზრების თანამოზიარე და მისი თანამზრახველი. უნდა ვიფიქროთ, რომ მოწაფესა და მასწავლებელს — მურმანოსსა და მითრიდატეს (ე. ი. პეტრე იბერიელსა და იოანე ლაზს) თეოდოსის სასახლის დატოვებას და პალესტინაში სამოღვაწეოდ წასვლას აძულებს ის ოპოზიციური სულისკვეთება, რომელიც მათ მოტანილი აქვთ ბიზანტიაში საქართველოდან. იბერიიდან და ლაზიკიდან¹.

ის ხუთი ჩანართი, რომლებიც ზემოთ ჩანოვთვალეთ, მოიპოვება ვახტანგის შემდეგდროინდელ ყველა ნუსხაში და უნდა ვიფიქროთ, რომ ისინი შეტანილია მეცნიერ კაცთა კომისიის მიერ. გარდა ამისა ვახტანგის მეცნიერ კაცებს ეკუთვნის შემდეგი ჩანართები: 1) სუმბატის „ქრონიკის“ შერწყმა ჯუანშერის თხზულებაში და „მატიანე ქართლისა“-ში; 2) ბასილი ეზოსმოძღვრის თხზულების („ცხოვრება მეფეთ-მეფისა თამარისი“) შერწყმა თამარის პირველი ისტორიკოსის თხზულებაში „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“.

ჩანართები უმატებიათ „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტისათვის ვახტანგის მეცნიერ კაცთა მუშაობის შემდეგაც, XVIII საუკუნის პირველ ნახევარში და მეორე ნახევარშიც. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ორ წყებად მიმატებული ჩანართები:

1. ჩანართები, რომლებიც მოიპოვება მხოლოდ T ნუსხაში (იხ. ქვემოთ გვ. გვ. 156, 204, 234, 237, 239, 273, 282, 290, 294, 295, 303, 307, 308);

2. ჩანართები, რომლებიც XVIII საუკუნის მეორე ნახევარშია ჩართული dp ან bp ნუსხებში (იხ. ქვემოთ გვ. გვ. 207, 214—215, 224, 226, 231—232);

თავი მეოთხე

ქართლის ცხოვრების ძველთა წყაროებისათვის

§ 16. „მატიანე ქართლისა“ და სუმბატის „ქრონიკა“. ურყევია ის დებულება, რომელიც წამოაყენა და დაასაბუთა დოც. კ. გრიგოლიამ, რომ სუმბატის „ქრონიკის“ მეორე ნაწილის წყაროა „მატიანე ქართლისა“².

ჯერ კიდევ 1890 წელს შეამჩნია ე. თაყაიშვილმა მსგავსება სუმბატის „ქრონიკის“ მეორე ნაწილისა „მატიანე ქართლისა“-ს ტექსტთან. ის წერდა: „ამ ქართლის ცხოვრების (იგულისხმე: მატიანე ქართლისა-ს, ს. ყ.) თავდაპირველი ტექსტის შედარებამ

¹ უფრო დაწვრილებით ამ საკითხებზე იხ. შ. ნუცუბიძე: თ. ს. უ. შრომები 59 (1955), გვ. 10-11; აგრეთვე ჩვენი წერილი: „პეტრე იბერიელი და იოანე ლაზი — V საუკუნის გამოჩენილი მოღვაწეები“, ახ. კომუნისტი, 1955 წ., 7 ივნისი.

² „ქართლის ცხოვრების“ ჩანართებზე საფუძვლიანი გამოკვლევა აქვს ჩატარებული დოც. კ. გრიგოლიას (იხ. „ახალი ქართლის ცხოვრება“, თბ. 1954, გვ. 215—246). ზოგიერთ ჩანართთა წარმოშობის შესახებ იხ. აგრეთვე ჩვენი ნარკვევი: „ქართლის ცხოვრება“ და მისი ანასეული ხელნაწერი. გვ. XXXVIII—XLVI (ქართლის ცხოვრება. ანა დედოფლისეული ნუსხა. თბ. 1942).

³ კ. გრიგოლია, ახალი ქართლის ცხოვრება. თბ. 1954, გვ. 225—235

სუმბატის ისტორიასთან იმ დასკვნამდე მიგვიყვანა, რომ ორში ერთი უნდა ვაღიაროთ: ან სუმბატს უსარგებლია ქართლის ცხოვრებით, ანდა ქართლის ცხოვრების შემდგენელს სუმბატის ისტორიით¹. ხოლო თუ რომელი რომლის წყაროა, ეს საკითხი გადაუწყვეტელი დასტოვა ე. თაყაიშვილმა, რომელიც ამ საკითხს არც შემდეგ შეხებია, როდესაც ის საგანგებოდ ლაპარაკობდა სუმბატის „ქრონიკის“ წყაროებზე შესახებ².

სუმბატის „ქრონიკის“ მეორე ნაწილის შედარებამ „მატიანე ქართლისა“-ს სათანადო ადგილებთან იმ დასკვნამდე მიყვანა დოც. კ. გრიგოლიამ, რომ: 1) სუმბატის „ქრონიკის“ ამ მეორე ნაწილში არ არის არც ერთი ფაქტი მოთხრობილი, რომ ის არ იყოს „მატიანე ქართლისა“-შიც; 2) „მატიანე ქართლისა“-ში არის ზოგიერთი ისეთი ფაქტი აღნიშნული, რომელიც სუმბატის თხზულებაში არ არის მოყვანილი. აქედან მართებულია ის დასკვნა, რომ „მატიანე ქართლისა“-ს ავტორს ვერ აღმოაჩნდებოდა ზედმეტი ფაქტები, თუ კი მისი წყარო სუმბატის „ქრონიკა“ ყოფილიყო. ხოლო სრულიად ბუნებრივია პირიქითი მოვლენა, რომ სუმბატ დავითის-ძეს, რომელიც თავისი „ქრონიკის“ წყაროდ იყენებდა „მატიანე ქართლისა“-ს, გამოეტოვებინოს ზოგიერთი ფაქტი.

დოც. კ. გრიგოლიას დებულებას უთუოდ გაამაგრებს შემდეგი ჩვენი დაკვირვებაც. „მატიანე ქართლისა“ და სუმბატის „ქრონიკა“ მოგვითხრობენ იმ განდგომილუბაზე, რომელიც მოაწყეს ბასილი კეისრის წინააღმდეგ მისმა სპასპეტმა ქსიფიამ და ბარდა ფოკას ძემ. ეს ეპიზოდი შემდეგნაირად არის გადმოცემული:

მატიანე ქართლისა

მას ჟამსა იქმნა დიდი განდგომილება საბერძნეთს. შეიერთნეს სპასპეტი და წარვეზი¹ და წარიდგინეს² ქუეყანა³ აღმოსავლეთისა⁴. და დიდად შეძრწუნდა ამისთჳს ბასილი. გარნა⁵ პატივ-სცა ღმერთმან მასვე⁶. და მოკლა წარვეზი ქსიფე; და გადგეს რომელნი მირთულ იყვნეს. ხოლო ქსიფეს მიეგო ცრუობა წარვეზისა: რამეთუ შეიტყუეს ციხესა⁷ დალასანოსთა სისხლისათჳს ფოკას ძისა. შეიპყრეს და მოჰუარეს ბასილი მეფესა. და მან ექსორია ყო კუნძულსა რომელსამე. და მისთანათა მრავალთა მოჰ-

სუმბატის ქრონიკა

ხოლო იქმნა ამას ჟამსა შინა განდგომილება დიდი საბერძნეთს. რამეთუ შეიერთნეს ბასილის სპასპეტი და წარვეზი¹, ძე ფოკას განდგომილისა და ნეფე იქმნა ქსიფი². და მიიღგინეს მათ ყოველი აღმოსავლეთით-კერძი³ ქუეყანა. ხოლო ღმერთმან ბასილის დიდად შეშინებულსავე პატივ-სცა, რამეთუ განუდგეს⁴ ქსიფენ წარვეზს. და ყოველნივე ერნი მისად მიმდგომელნი შეიტყუვნეს⁵ ციხესა შინა, შეიპყრეს და ბასილის წინაშე წარმოგზავნეს. და მან ექსორია ყო იგი კუნძულსა შინა და მიმ-

¹ წარვეზი C, წარვაზი Mm, წარვიზი A, +ძე ფოკას განდგომილისა და მეფე იქმნა ქსიფენ cet. ² წარიდგინეს CMm, მოვლო A, მიიღგნეს Bdp, მიიღგინეს მათ cet. ³ ქუეყანით C. ⁴ ქუეყ. აღმ. ACMm. ყოველი აღმოსავლეთით-კერძი ქუეყანა cet. ⁵ და დიდად — გარნა ACMTm, < cet. ⁶ პატივსცა ღმ. მასვე ACMm, ხოლო ღმერთმან ბასილის დიდად შეშინებულსავე პატივ-სცა cet. ⁷ და მოკლა — ციხესა ACMTm, რამეთუ განუდგა ქსიფენს წარვეზი და ყოველნივე ერნი მისად მიმდგომელნი და მოკლეს ქსიფენ cet.

¹ წარვიზი Mm. ² ქსიფი Mm, ქსიფენ cet. ³ აღმოსავლეთ-კერძი Mm. ⁴ განდგეს Mm. ⁵ მ. შეიტყუვნეს მომდგომელნი შეიცვეს Mm.

¹ ე. თაყაიშვილი, სამი ისტორიული ქრონიკა. თბ. 1890, გვ. 4.

² ე. თაყაიშვილი, სუმბატ დავითის ძის ქრონიკა. თბ. 1949, გვ. 12—15

კუთხეა თავი მახვლითა, რომელთა თანა იყო დგომთა მისთა მრავალთა თავი მოჭკუეთა. ფერის, ძე ჯოჯიკისი, ნათესავით ტაოელი. რომელთა თანა იყო ფერის ჯოჯიკის ძე და სხუანი იყვნეს ბერძენნი (285, 17—287, 3). ქართველი (383, 30—384, 4).

„მატიანე ქართლისა“-ს ტექსტი მოყვანილია ACMin-ის. ე. ი. ვახტანგის წინა-დროინდელი ტექსტის მიხედვით. და მკითხველი შეამჩნევს, აქვე სქოლიოში მოყვანილი ვარიანტებიდან, რომ ვახტანგის კომისიის სწავლული კაცები რევიზიას ახდენენ „მატიანე ქართლისა“-ს ტექსტისას და სუმბატის „ქრონიკიდან“ გადმოაქვთ ტექსტში ცალკეული გამოთქმები:

ძე ფოკას განდგომილისა და მეფე იქმნა ქსიფენ
მიიღგინეს მათ (ნაცვლად სიტყვისა „წარიღგინეს“)
ყოველი აღმოსავლეთით-კერძი ქუეყანა
ბასილის დიდად შეშინებულსავე
ყოველნივე ერნი მისად მიმდგომელნი და სხვ.

მაგრამ თუ ჩვენ შევადარებთ სუმბატის „ქრონიკის“ ტექსტს „მატიანე ქართლისა“-ს ტექსტის ACMin-ის ძირითად ვარიანტს, დავინახავთ შემდეგს:

1) არ არის არც ერთი ფაქტი სუმბატის „ქრონიკაში“, რომ არ იყოს „მატიანე ქართლისა“-შიც. განსხვავება მხოლოდ სტილისტიკური ხასიათისაა: სუმბატი სიტყვა-სიტყვით კი არ იმეორებს „მატიანის“ ტექსტს, არამედ თავისი სიტყვებით გადმოგვცემს. ასე, მაგალითად: ა) „მატიანის“ სიტყვები „და დიდად შეძრწუნდა ამისთჳს ბასილი“ სუმბატს გამოტოვებული აქვს, მაგრამ იგივე აზრია გამოხატული გამოთქმაში „ბასილის დიდად შეშინებულსავე“; ბ) „გადგეს რომელნი მორთულ იყვნეს“ შეცვლილია წინადა-დებით „განუდგეს ქსიფენ წარვეზს და ყოველნივე ერნი მისად მიმდგომელნი“; გ) ასევე წინადადება „და მისთანათა მრავალთა მოჭკუეთა თავი“ გადმოცემულია სხვა სიტყვებით: „და მიმდგომთა მისთა მრავალთა თავი მოჭკუეთა“.

2) ორიგინალურია თითქოს სუმბატის განმარტება: წარვეზი, ძე ფოკას განდგო-მილისა, და მეფე იქმნა ქსიფი. მაგრამ ესეც წარმოადგენს „მატიანე ქართლისა“-ს სიტყვების პერიფრაზს: რომ წარვეზი იყო ფოკას ძე, ეს სწერია „მატიანეში“ (სისხლი-სათჳს ფოკას ძისა); რომ მეფე იქმნა ქსიფე, ამის თქმის საბაზი მისცა სუმბატს „მატიანის“ სიტყვებმა: „და მოკლა წარვეზი ქსიფე“.

3) „მატიანე ქართლისა“-ში, შედარებით სუმბატის „ქრონიკასთან“ ზედმეტია შემ-დეგი ადგილები (შავად აღნიშნული):

მატიანე ქართლისა	სუმბატის ქრონიკა
ა) რომელთა თანა იყო ფერის, ძე ჯოჯიკისი, ნათესავით ტაოელი და სხუანი იყვნეს ბერძენნი.	რომელთა თანა იყო ფერის ჯოჯიკის ძე ქარ-თველი.
ბ) შეიტყუეს ციხესა შინა დალასანოსთა სისხლი-სათჳს ფოკას ძისა, შეიპყრეს და მოჭკუარეს ბასილი მეფესა.	შეიტყუენეს ციხისა შინა, შეიპყრეს და ბასილის წინაშე წარმოგზავენეს.

თუ დავუშვებთ, რომ სუმბატის „ქრონიკა“ არის წყარო „მატიანისა“ და არა პირ-იქით, უნდა დავუშვათ ისიც, რომ ხაზგასმული სიტყვები დაუმატა „მატიანის“ ავტორმა თვითონ. თუ შეიძლება აღამიანმა კიდევ წარმოიდგინოს, რომ მემატიანეს შეეძლო თვი-თონ დამატებინა „და სხუანი იყვნეს ბერძენნი“, არავითარ შემთხვევაში არ შეიძლება იმის წარმოდგენა, რომ მემატიანე შესაძლებდა საკუთარი ძალღონით დამატებინა „დალასანოსთა“, ე. ი. რომ ქსიფია შეიპყრეს და ბასილი მეფეს მიჰგვარეს დალა-სანოსთა. ადვილი დასაშვებია, რომ სუმბატმა გამოსტოვა მის წყაროში მოხსენებული „დალასანოსთა“ (რაც, შეიძლება, იმდენად დამახინჯებულად ეწერა, რომ სუმბატმა ვერც კი გაარკვია, თუ რა ეწერა), მაგრამ არავითარ შემთხვევაში არ არის საგულისხმე-ბელი, რომ „მატიანე ქართლისა“-ს ავტორმა დაუმატა ეს სიტყვა.

§ 17. „მატიანე ქართლისა“ და კედრენეს „ისტორია“. რომ ეს მართლა ასე იყო და რომ სუმბატის წყაროა „მატიანე ქართლისა“ (და არა პირიქით), ამას ამტკიცებს შემდეგი: მთელი ამ მოთხრობის წყაროა ბიზ. ისტორიკოსი გიორგი კედრენე (სკილიცა); ის ბიზანტიურ წყაროთაგან ერთადერთია, რომელსაც მოგვწოდება ქსიფია-წარვე-ზის განდგომის ისტორია. და ამ მოთხრობაში კედრენე გადმოგვცემს: ფოკას სიკვდილი რომ შეიტყო მეფემ, გაგზავნა თეოფილაქტე, დამიანე დალასენეს ძე (Δαμιανὸν τὸν Δαλασσηνὸν υἱόν). თეოფილაქტემ შეიპყრო ქსიფია და შებოროკილი მოჰგვარა სამეფო ქალაქში. მოგვყავს კედრენეს „ისტორიის“ ეს ადგილი მთლიანად:

Γεωργίου δὲ τὸν ἄρχοντος Ἀβασγίας τὰς πρὸς Ῥωμαίους ἀπετέλουντος συνήγαγε καὶ τὰ βίονα κατὰ τρέχοντος, ἔξῃσι κατ' αὐτὸν ὁ βασιλεὺς πανστράτη, κατόπιν λιπὼν Νικηφόρον πατρίκιον τὸν Εὐφίαν καὶ Νικηφό-ρον πατρίκιον τὸν υἱὸν Βάρδα τὸν Φωκᾶ. οἱ δὲ διὰ τὸ τῆς στρατείας ἀπολελεῖσθαι δεινοπαυήσαντες οὐ μόνον, λαὸν ὧς ἔπυχεν ἡμφοικότες ἀπὸ τοῦ Καππαδοκίας καὶ Ῥοδῶν-του καὶ τὸν πέριξ ἡρώων, ἀποστὰσαν αἰονοσιν.

Ὅνπερ ἀγγελοῦντος τῷ βασιλεὶ ταραχὴ κατεῖχε τὴν παρεμπίλην καὶ ἀγανίαν, δέδοι-κυσεν μὴ πάς ἐν μέσῳ Ἀβασγῶν τε καὶ τὸν ἀποστὰτων συνειλημμένοι (δεδέδοτο γὰρ καὶ λόγος ὧς οἱ περὶ τὸν Εὐφίαν διεκχυρῶνται περὶ τοῦτου πρὸς τὸν ἄρχοντα Ἀβασγίας) ἀνῆλθον τὴν πᾶσαν.

Ὁ δὲ βασιλεὺς γράμμαται γράψας πρὸς τὸν Εὐφίαν καὶ τὸν Φωκᾶν ἐξέπεμψε, παρὰ γυναικὸς τῇ λαβόντι σπουδᾶσαι πάντας τρέπον λαθεῖν καὶ ἐκᾶστω ἀσχυγῶσθαι δέδω-κέναι τὸ γράμμα. τὸν δὲ ὧς ἐκλεβσθῆ ποιη-σαντος καὶ τὰς ἐπιστολὰς ἐγγερίσαντος λελη-θῶτας, ὁ μὲν Φωκᾶς εὐθὺς ἐπανέγνω τὴν ἑαυτοῦ τῷ Εὐφίᾳ, ἐκείνος δὲ τὴν ἑαυτοῦ ἀπο-κρίψας καὶ γράμμα δέξασθαι ἔλας ἀπαργησά-μενος ἐν μὲν τῶν ἡμερῶν καλεῖ τοῦτον ἐπὶ κοινολογίαν, καὶ ἐλθόντα, λόγους ἔχων προ-εστρεπισμένους, ἀποκτινύσιν. καὶ ἡ ἐπιστάτα-σις τὸν ἀποστὰτων εὐθὺς διέσκηδᾶσθαι.

Τὸν δὲ θανάτου τοῦ Φωκᾶ γυναικὸς τῇ βασιλεὶ πέμπεται Θεοφύλακτος ὁ Δαμιαν-ὸν τοῦ Δαλασσηνὸν υἱόν, καὶ τὸν Εὐφίαν συλλαβὼν ἐκπέμπει δέσμιον πρὸς τὴν βασι-λῆν πρὸς Ἰωάννην τὸν πρωτονοτάριον, ὃς

რადგან აბაზგიის მთავარმა გიორგიმ დაარღვია რომაელებთან დადებული ხელ-შეკრულება და რომელთა საზღვრებში იჭრებოდა, მეფემ მთელი ჯარით გაილაშ-ქრა მის წინააღმდეგ, ხოლო პატრიკიოსი ნიკიფორე ქსიფიასი და პატრიკიოსი ნიკი-ფორე, პარდა ფოკას ძე, შინ დასტოვა. ამათ კი ძალიან ეწყინათ, რომ ისინი ლაშ-ქრობას გამოთიშეს; შეკრიბეს, როგორც იყო, ჯარი კაპადოკიიდან, როდნტიდან და მეზობელი მხარეებიდან და აჯანყება მოაწყეს.

ეს ამბავი რომ აღუწყეს მეფეს, მისი ბა-ნაკი შიშმა და ძრწოლამ მოიცვა: ეშინო-დათ, ვაი თუ აბაზგებსა და აჯანყებულთა შუა მოვეწყვდეთ და ცუდი დღე დაგვად-გესო (ხმები დადიოდა, ქსიფიასს კაცები ამის შესახებ მოლაპარაკებას აწარმოებენ აბაზგიის მთავართან).

მეფემ წერილები გაუგზავნა ქსიფიასს და ფოკას და შეკრიკს დაავალა ყოველნა-ირად ცდილიყო, რომ ერთიმეორის ჩუმად გადაეცა წერილები, შეიკრიმაც შეასრულა დავალება და ჩუმად ჩააბარა წერილები; ფოკამ მაშინვე გააცნო ქსიფიასს თავისი წერილი. ამან კი თავისი წერილი არ გამო-უჩინა და სრულიად უარყოფდა წერილი არ მიმიღიაო; ერთ დღეს ქსიფიასმა მოსა-ლაპარაკებლად უხმო მას და, რომ მოვიდა, წინასწარ ჩასაფრებულ კაცებს მოაკვლევინა იგი. მეამბოხეთა კავშირი მაშინვე დაიშალა.

მეფეს რომ აცნობეს ფოკას სიკვდილი, მან გაგზავნა დამიანე დალასენოსის შვილი, თეოფილაქტე, რომელმაც დაატყვევა ქსი-ფიასი და შებოროკილი მიჰგვარა სატახტო ქალაქში იოანე პროტონოტარს. იოანემ

თავი მეხუთე

„ქართლის ცხოვრების“ ზეპირი კონიექტურები

§ 18. ახალ გამოცემაში შესწორებული აღნიშვნები. თავისთავად ცხადია, რომ ძველი ქართლის ცხოვრების¹ ოთხი ნუსხის (ACMm) მოპოვებამ შესაძლებელი გახადა მთელი რიგი შესწორებები შეგვეტანა ტექსტის წაკითხვაში. შედარებით იმ ტექსტთან, რომელიც ამ 100 წლის წინ დაადგინა ძ. ბროსემ XVIII საუკუნის სამი ნუსხის მიხედვით. ყველა ეს შესწორება, რომელიც კი ჩვენ შევიტანეთ, ნათლად ჩანს ტექსტუალური აპარატიდან. ჩვენ აქ მხოლოდ ზოგიერთ შესწორებაზე შევაჩერებთ მკითხველის ყურადღებას, როგორც ნიმუშებზე, რათა გავაცნოთ მას ჩვენი მსჯელობის გზი ტექსტის ცალკეული საექვო აღნიშვნების დადგენის დროს. ამასთანავე მკითხველს უნდა ახსოვდეს, რომ ყველა ჩვენი შესწორება ხელნაწერთა ვარიანტებს ეყრდნობა და ჩვენი საკუთარი კონიექტურაც ხელნაწერული ტრადიციით გასამართლებელ საბუთებს ემყარება.

1) 588—589 წლებში სპარსთა მეფე ურმიზდი თურქების წინააღმდეგ საბრძოლველად გზავნის სარდალ ბარამ ჩუბინს, რომელიც იმარჯვებს თურქებთან ბრძოლაში და ჰკლავს მათ მეფეს. „ქართლის ცხოვრების“ ნუსხებში ასე სწერია:

220, 4-6: „ესე (ბარამ ჩუბინი) ეწყო თურქთა, სპარსეთს შემოსრულთა, ვითარცა წერილ არს განცხადებულად ცხოვრებასა სპარსთასა, მოკლა თურქთა მეფე და აოტა ბანაკი მათია.

მხოლოდ ერთი ნუსხა (C) ხაზგასმულ აღნიშვნას ასე კითხულობს: „მოკლა სპაბა, თურქთა მეფე“.

C-ს რედაქტორის მიერ აღნიშვნა თურქთა მეფის სახელისა („საბა“), რასაც ვირველია, შემთხვევითი არ არის: სპარსულ წყაროებში მართლა აღნიშნულია, რომ თურქთა იმ მეფეს, რომლის წინააღმდეგ იბრძოდა ბარამ ჩუბინი, ერქვა *შაბა*, რაც ბერძნულად დაიწერებოდა „საბა“ (Nöldeske, Tabari, 269; Ю. Кулаковский, История Византии II, 435). უნდა ვითქვათ, რომ ბერძნული წყაროების მიხედვით ჯუანშერმა იცოდა თურქთა მეფის სახელი.

2) 220, 13—221, 1: „ბარამ ჩუბინი გაადგა სპარსთა მეფესა, და დასწუნეს თუალნი ურმიზდს მეფესა ღმრთის ძმითა მისთა“.

ასეთია ტექსტი ვახტანგისეული რედაქციის ყველა ნუსხაში.

ვახტანგამდელი ნუსხები (ACMm) ერთხმად უარყოფენ კავშირს „და“ და ამით აღადგენენ საქმის ნამდვილ ვითარებას:

„ბარამ ჩუბინი გაადგა სპარსთა მეფესა, და დასწუნეს თუალნი ურმიზდ მეფესა ცოლის ძმითა მისთა (Mm: ურმიზდს მეფის ცოლის ძმითა)“.

მართლაც საისტორიო წყაროებით (თეოფილაქტე სიმოკატა IV, 6) ცნობილია, რომ ურმიზდ მეფეს, რომელსაც აუჯანყდა ბარამ ჩუბინი, თვალები დათხარეს მისმა ცოლის ძმებმა, რომელთაგან ერთი, ბინდოი, ურმიზდის მიერ საპყრობილეში იყო ჩაგდებული და როდესაც იგი მეორე ცოლის ძმამ, ბისტამმა, საპყრობილიდან განათავისუფლა, სათავეში ჩაუდგა აჯანყებულებს, შეიკრა სასახლეში და მეფე შეიპყრო (იხ. Ю. Кулаковский, История Византии, т. II, стр. 436).

3) 297, 16: „და ამირა შეეკახმა თავის ლაშქრითა, შემზადა ტივები და ნაკები ღამით წარსლვად ლაშქარსა თანა ფადლონის შვილისასა“.

ასე იკითხებოდა ეს ადგილი ბროსეს მიერ გამოცემულ „ქართლის ცხოვრებაში“.

თბილელი ამირა ჯაფარი, რომელსაც თბილისის წართმევას უპირებენ ბაგრატ IV-ის ლაშქარი, ემზადება განძაში წასასვლელად, რომ იქ განძის ამირასთან ჰპოოს

დანხარება. ჩვენ მოველით, რომ ნათქვამი იქნება: მიდის ამირასთან, ფადლონთან ან სხვა ვინმესთან. აქ კი სწერია, რომ ამირა ჯაფარი მიდის ლაშქართან (ლაშქარსა თანა)¹. რაც შეუსაბამობას წარმოადგენს. მარიაშვილი ნუსხის აღმოჩენამ კიდევ უფრო გაართულა ამ წინადადებების ვაგება. რადგან იქ სწერია: წარსლვად ლაშქარსა თანა ფადლონის შვილსა. თუ ბროსეს გამოცემაში (ე. ი. ვახტანგისეულ ნუსხებში) ეწერა, რომ ჯაფარი მიდის „ფადლონის შვილის ლაშქართან“, მარიაშვილმა ნუსხამ, თითქოს უფრო დააბნელა აზრი: „მიდის ლაშქართან, ფადლონის შვილთან“.

მართალია, ანასეულმა ნუსხამ სიტყვა „ლაშქარი“ უარყო და მის მაგიერ დასწერა „ლაშქარია“ (რაც უკვე კაცის სახელს ჰგავს). მაგრამ სამაგიეროდ სხვა ადგილი წარმოგვიდგინა დამახინჯებულად, და ამიტომ ნამდვილი აზრი გაუგებარი დარჩა: წასავალად განძას ლაშქარის თანა ფადლონის თანა შვილისა.

კალაშვილისეულმა ნუსხამ (C) გაიმეორა წაკითხვა „ლაშქარიას“. მაშასადამე, შემთხვევითი არ ყოფილა A-ს ვარიანტი „ლაშქარია“ და, როგორც ჩანს, საქმე გვექონია კაცის სახელთან, და, ამრიგად, უკვე აზრიანი გამოდის გამოთქმა „ლაშქარიას თანა“ („მიდის ლაშქარიასთან“, რომელსაც უნდა მოვლაპარაკოს). მაშინ გასაგები ხდება ისიც, რომ არც ერთი ვახტანგის წინააღმდეგ ნუსხა არ კითხულობს „შვილისასა“, არამედ „შვილსა“ (Mm) და „შვილისა“ (AC), რაც საბუთს გვაძლევს დავადგინოთ ასეთი წაკითხვა: წარსლვად განძას ლაშქარიას თანა ფადლონის შვილსა, ე. ი. ჯაფარი მოემზადა „განძაში წასასვლელად ლაშქარიასთან, ფადლონის შვილთან“. მაშასადამე, განძის ამირას ფადლონის შვილს რქმევია სახელად „ლაშქარია“.

4) 302, 7-8: „და შემდგომად წელიწდისა მოქცევისა გამოჩნდეს თურქნი სულტისანი ბაჰრამ-ლაშქარნი ქუეყანასა ბასიანისასა“. ასე იკითხებოდა ეს ადგილი ბროსეს გამოცემაში. შემდგომ მოპოვებული AM ნუსხების მიხედვითაც მაინცდამაინც მთლად დამაკმაყოფილებელ წაკითხვას ვერ ვღებულობთ, თუ არ შევიტანეთ ზოგიერთი კორექტივი. სახელდობრ:

1) ამოსავალი წერტილი ვარიანტის დასადგენად უნდა იყოს კედრენესთან მოცემული Ἀβραμίου Ἀλείμ, რაც უნდა შეესაბამებოდეს თურქულს: „იბრაჰიმ ალიმ (|| ილიმ)“.

2) მაშასადამე, ვარიანტებიდან უნდა ავირჩიოთ ის, სადაც არის ზ: ამდენად ვახტანგისეულ ნუსხებში არსებული „ბაჰრამ“ უფრო მისაღებია, ვიდრე რომელიმე სხვა ვარიანტი. მაგრამ ეს ფორმა, ჩანს, შეგუებულია ძველად ცნობილ სახელთან „ბაჰრამ [ჩუბინ]“. ამიტომ, ჩვენის აზრით, უფრო სწორი უნდა იყოს Mm-ის წაკითხვა: „ბარალიმ“, სადაც უნდა ვივარაუდოთ ლ — ჰ (m — u).

3) არავითარი გამართლება არ მოგვოვება „ნ“-ს („ილიმანი“) თუ არ ვივარაუდებთ, რომ ეს არის ქართული მსაზღვრელის დაბოლოება: „თურქნი ბარაჰიმ-ილიმისანი“.

5) 326, 15: „შემდგომად წელიწდისა ერთისა მიიგვალა მეფე კვრიკე, და დასწუნეს კახთა მეფედ მისწული კვრიკისა აღსართან, რომელსა არა რა ჰქონდეს ნიშანი მეფობისა“. ასეთი წაკითხვით („ნიშანი“) არის გადმოცემული ეს ადგილი ყველა ნუსხაში, როგორც „ძველი“, ისე „ახალი ქართლის ცხოვრების“ ნუსხებში. მაინც და მაინც არ შეიძლება ითქვას, რომ ზემოთ მოყვანილი წინადადება უაზრობას წარმოადგენს (არა რა ჰქონდეს ნიშანი მეფობისა), მაგრამ არც იმის თქმა შეიძლება, რომ აზრი მთლიანად ნათელი იყოს. თუ აქ „ნიშანი“ ჩვენთვის ცნობილი შნიშვნელობის მატარებელია მხოლოდ (ახლანდელი „ნიშანი“, ან „სასწაული“), მაშინ ადვილი საფიქრებელია, რომ ტე-

¹ „თანა“ აქ ნიშნავს ად (და არა თან. შდრ. 301, 11 მივიდა ლიპარიტის თანა ზოვლეს; 303, 12 გიორგი მთაწმიდელი მოვიდა მთაწმიდითან... კოსტანტინე მონომახისა თანა (ე. ი. გიორგი მთაწმიდელიდან მოვიდა კოსტანტინესთან); 304, 22 ნიანია... წარვიდა ანისს ბერძენთა თანა (ე. ი. ანისში წავიდა ბერძენებთან).

ქსტი დამახინჯებული იყოს, რომ აქ ტექსტი დამახინჯებული უნდა იყოს ანაწილი
ბა გვაფიქრებინებდეს ანალოგიური გამოთქმა ჰამთააღმწერლისა

«დასუეს ნოინთა ყანად ძმა აბალისი მამდა...» (მარიამისეული ქ. ცხ. 886, გვ. 729).

რადგან ანალოგია სრულია და აზრობა უკვე ნათელია (მეფობის ნიქი არ ჰქონდა), ამიტომ ეჭვიმუთანლად შეიძლება დავით აღმაშენებლის ისტორიის ის ადგილი შეგვესწორობინა. საბედნიეროდ ჩვენი კონიექტურის გარეშეც შესწორდა ის: ქალაშვილისეულ ნუსხაში (C) ეს ადგილი იკითხება:

«არაბთ მქონებელი ნიქთა მეფობისათა»

6) ნაწილობრივ გაიკვე და დადასტურდა ივ. ჯავახიშვილის მიერ წარმოდგენილი ვაგება დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის იმ ცნობისა, რომელიც ეხება დავითის ლაშქრობას შარვანში:

339, 3: «და მსწრაფლ შეკრიბა სხა, და ჩავიდა შარვანს, მაისსა შჯდსა, არაბთა-ღსა და ქურდევანამდე და სიშტალანთამდე».

ვარიანტები მაინც და მაინც სანუგეშოს ვერაფერს გვაძლევდნენ:

არაბთა ლიჯათათ BRTdps

არაბთა ლიჯათათ ER

არაბთა ლიჯათათ B

არაბთა ლიჯათათ A

მარიამისეული ნუსხის ვარიანტმა «არაბთა ლიჯათათ» საბუთი მისცა ივ. ჯავახიშვილს (ქ. ერის ისტ. II, 517) წაეკითხა: «მოარბთა ლიჯათით ქურდევანამდე». რომ აქ «დარბევაზე» უნდა ყოფილიყო ლაპარაკი იქიდან ჩანდა, რომ უკვე ვახტანგის კომისიის ხელიდან გამოსულ რუმინაცვეისეულ ნუსხაში ტექსტისავე ხელით «არაბთა» შესწორებულია «არბთა»-დ. ასევე გაუგია ეს ადგილი D-ს რედაქტორს. რომელსაც ტექსტისათვის თავი ვერ გაურთმევია, მაგრამ შინაარსში გარკვეულა და მთელი ის წინადადება გადმოუცია სხვა სიტყვებით: «და მოტყუენა ყოველნი არენი შარვანისანი». ქალაშვილისეულმა ნუსხამ საბოლოოდ დაადასტურა, რომ აქ «დარბევაზე» ჰქონია ნათქვამი ისტორიკოსს: «დარბივა ლაქათთ ქურდევანამდე». ჩვენც ამის მიხედვით შევიტანეთ ტექსტში: «არბთა ლიჯათათ ვიდრე ქურდევანამდე». თუ რა არის «ლიჯათათ». დღესაც გაურკვეველი რჩება.

7) 355, 11—15: «პირველად ორგულებასა, და ზაკუასა, და ლალატსა რასაჲ ვერვინ დიდთა ანუ მცირეთაგანი იკადრებდა მოგონებადგა, არა თუ თქმად ვისდა, არცა თუ უმად-ლესსა ვინ თვსსა თანა, ანუ მოკუასსა თვსსა, გინა ერმათა თვსთა თანა, ვინათგან ესე მტკიცედ უწყოდა უოველმან კაცმან, რომელ პირით აღმოსლვასავე თანა სიტყვასა საცნაურ ქმნილ არს უეჭუელად წინაჲ მეფისა».

ასე აგვიწერს ისტორიკოსი დავით აღმაშენებლის მიერ მოწყობილ სადაზვერვო და საინფორმაციო აპარატს: საკმარისი იყო ვინმეს არა თუ ეთქვა, არამედ გაეფიქრა რამე საღალატო ან საორგულო, რომ მაშინვე მეფე იცოდა ეს. მაგრამ სრულიად გაუგებარი იყო სიტყვები «თუ უმადლესსა».

ტექსტის ამ ადგილს თავის ცვალებადობაში შემდეგი საფეხურები გამოუვლია

*თუმღლესა — ჩვენი ვარაუდით

თუ უმადლესა AERT

თუ უმადლესა BCbdps

თუ ცხედრეულსა Mm.

გამოთქმაში «თუ უმადლესსა» რალაც ისეთი სიტყვა იმალებოდა, რომელმაც საბუთი მისცა M-ის რედაქტორს დაწერა სიტყვა «ცხედრეულსა», ესე იგი M-ის რედაქტორი

რისთვის შინაარსი ასეთია: საკმარისი იყო ვინმეს მეფის სააუგო ეთქვა. თუხდაც თავის ცოლთან. მოყვასთან ან შვილებთან. რომ პირიდან სიტყვის ამოსვლისთანავე უკვე მეფის ყურამდე მისულიყო ეს სიტყვა. რედაქტორსაც «ცოლის» მნიშვნელობით დაუწერია «ცხედრეულსა». მაგრამ რადგან ასეთი სიტყვა («ცხედრეულსა») ქართულში არ იხმარება (იხმარება «თანამეცხედრე»), ამიტომ D-ს რედაქტორს დაუწერია:

თუმღლესა და ცხედრეულსა.

ე. ი. დაუწერია ის რაც წინათ ეწერა, გაუგებარი «თუმღლესა», და ისიც, რაც ერთ-ერთ წინამორბედ რედაქტორს დაუწერია («ცხედრეულსა»). იმავე D-ს ახალ რედაქტორს ჩაუმატებია «ეუ» და, ამგვარად, მიუღია «თუ მ[ეუ]ლესა».

ამიტომ ჩვენ ვვარაუდობთ, რომ თავდაპირველად უნდა წერებულობდა «თუმღლესა» (=თუ მეულლესა); ამიტომაც არის, რომ ხელნაწერებში ჯერ გაჩნდა «თუ უმადლესა» (ერთი სანიით), ხოლო შემდეგ გააზარეს «თუ უმადლესა».

8) ტექსტის რამდენიმე ადგილის შესწორება შესაძლებელი გახდა იმის წყალობით, რომ გაიკვე მნიშვნელობა სიტყვისა «დისიძე». რომელიც უკვე ვახტანგის წინააღმდეგელი ნუსხების რედაქტორთათვისაც გაუგებარი ყოფილა. ეს ადგილები ასე იკითხებოდა ძველ გამოცემებში.

130, 23: სოლო ესე ბაქარ ეზრასა სპარსთა მეფესა, მაშინ მმისწულსა მისსა, დაჰმოყურა და გაუგვალა ქუეყანა და სიძესა (მისი ძესა A) მისსა ფეროზს.

298, 2: და იბირნა აფხაზთა მეფემან კასნი, ამოტ მთავარი შარილელი და სიძე (სიძე D, დისი: ძე A) კვრიკე მეფისა.

313, 9: ამისა შემდგომად აღისურვილა დიდმან ოვსთა მეფემან დორლოლელმან დის სიძესა (დის მისა Bdp, დის სძისა ER, დისა და სძისა D) მათისა ბაგრატისა სევასტონისათჳს.

379, 8: და იყო მაშინ აფხაზთა მეფე ბაგრატ, დის ძე ხასრესი.

ყველა ხაზგასმულ შემთხვევაში ჩვენ მიერ მიღებულია წაკითხვა დისიძე (ე. ი. დის ქმარი სიძე), რაც ემყარება ერთი მხრით ტექსტის შინაარსს და მეორე მხრით ზოგიერთი ნუსხის ჩვენებას.

განვიხილოთ, პირველ რიგში, მეოთხე შემთხვევა (სუმბატის «ქრონიკიდან»): რომ აფხაზთა მეფე ბაგრატ I, ძე დემეტრე მეორისა, იყო ნასრას დის ქმარი, ეს ჩანს «მატიანე ქართლისა»-ს ჩვენებით: «და გამოიყვანა ბაგრატ აფხაზთა მეფემან ნასრა ცოლის ძმა მისი საბერძნეთით». ეს გარემოება კარგად მოეხსენებოდა აკად. ე. თაყაიშვილს, და ამიტომ მან თავის გამოცემაში ხელნაწერების წაკითხვა «დის ძე» უარყო და დასწერა: «ბაგრატ, სიძე ნასრესი» (იხ. სუმბატ დავითის ძის ქრონიკა, გამოცემა მესამე, თბ. 1949, გვ. 64, § 46).

მესამე შემთხვევაშიც აშკარა იყო, რომ ტექსტი თავის რიგზე ვერ იყო («დის სიძისა»): დორლოლელმან მოიწადინა თავისი სიძის, დის ქმრის, ბაგრატ IV-ის ნახვა; გამოთქმა კი დის სიძისა შეუფერებელი იყო: ბაგრატ IV დორლოლელის «სიძე» იყო და არა «დის სიძე». ეს გარემოება გაუთვალისწინებია D-ს რედაქტორს და ტექსტი ასე შეუსწორებიათ: «დისა და სიძისა», ე. ი. მას ტექსტისათვისაც გაუწევია ანგარიში და შინაარსიც მიუღია მხედველობაში: დორლოლელმა მოიწადინა თავისი დის და სიძის ნახვა.

ოთხივე შემთხვევაში დამახინჯებული ტექსტის აღდგენის საკითხს წყვეტს გათვალისწინება ძველქართული სიტყვის («დისიძე») მნიშვნელობისა. საბა ორბელიანის ლექსიკონი არ იცნობს ამ სიტყვას; ვახუშტი ბატონიშვილის დროსაც «დისიძე» გაუგებარი ყოფილა და მას რომ «ქართლის ცხოვრებაში» შეხვედრია ეს სიტყვა, შეუცვლია

იგი თავისი დროისათვის უფრო გასაგები სიტყვით „დის ქმარი“ (იხ. 130, 23 შენიშვნა).

ეს სიტყვა „დისიძე“. როგორც ჩანს, კარგა ხანია ხმარებიდან გადავარდნილა: ძველქართულ ძეგლთა ხელნაწერების გადამწერთ იგი არ ესმოდათ და მის მაგიერ სწერდნენ: და სიძე, დის სიძე, დის ძე... ყველაზე ადრე მოხერხდა ამ სიტყვის დადგენა „სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში“ (რამეთუ მოკლა ლაკლამან დისიძე თჳსი¹). რაც შეეხება „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტს, ზემოთ უკვე იყო განხილული ორი შეთხვევა და ნათელყოფილი, რომ იქ ლაპარაკია „დის ქმარზე, სიძეზე“. გარდა ამისა A-ს რედაქტორს ხელთ ჰქონია ისეთი ნუსხაც, სადაც წერებულა „დისიძე“; ჩვენი ოთხი შემთხვევიდან ერთ შემთხვევაში (გვ. 313, 9) A-ში სწერია: აღისურვილა... დორღოლელმან დისიძისა მათისა ბაგრატიისა სევასტოსისათჳს; მეორე შემთხვევაში კი გადამწერი მაინც ვერ გარკვეულა და მცდარად გაუყვია სიტყვა (დისი: ძე 298, 2). ყოველ შემთხვევაში, არ შეეცდებით. თუ ზემო ნათქვამიდან ასეთ დასკვნას გავაკეთებთ:

ა) A ნუსხის ვარიანტი ორ შემთხვევაში (დისიძისა, დისი ძე) მოწმობს იმას, რომ „ქართლის ცხოვრებაში“ იმთავითვე ეწერა ყველა ოთხივე შემთხვევაში „დისიძე“; ამ სიტყვის მნიშვნელობის დავიწყებამ და ხელნაწერში ასოების გამკრთალებამ შექმნა ვარიანტი: დის[.]ძე, დ[ა]სიძე, სიძე და სხვ.

ბ) A-ს რედაქტორს მესამე შემთხვევაშიც (130, 23) ჰქონდა ხელთ ისეთი ვარიანტი, სადაც ეწერა „მისიძესა“, სადაც თავკიდური მ უნდა მომდინარეობდეს დ-საგან.

გ) ვახუშტისაც ჰქონდა, უთუოდ, ისეთი ნუსხა, სადაც ეწერა „დისიძესა“, ხოლო მან შესცვალა იგი ახალი სიტყვით: „დის ქმარსა“ (130, 23 შენიშვნა).

9) მოისპო ერთი გაუგებრობა, რომელსაც ჰბადებდა გვ. 313,1-ის ტექსტი:

313,1: და მოართუეს გ ა გ ი კ ე თ ი, და აღიღო აფხაზთა მეფემან კაგი.

გაუგებრობას ჰბადებდა შემდეგი სამი გარემოება:

ა) ლაპარაკია ბაგრატ IV-ის მიერ ქალაქ გაგის აღებაზე; გამოთქმა „მოართუეს“ შეუძლებელია მიემართოს „ქალაქს“: „ქალაქის მიერთება“ შეუფერებელი გამოთქმაა (შდრ. საბა: „მართმა ძღუნის მიტანა“).

ბ) ტექსტის მიხედვით ისე გამოდიოდა, თითქოს ქალაქს ერქვა „გაგიკეთი“. რაც არც ერთი სხვა მასალით არ დასტურდებოდა: ყურადღებას იქცევდა ის გარემოება, რომ ერთადერთი შემთხვევა სიტყვა „გაგიკეთი“-ს ხმარებისა მხოლოდ ამ ჩვენს ადგილას გვქონდა.

გ) სტილისტიკურად ისიც იყო უცნაური, რომ ერთ წინადადებაში ორჯერ იყო ლაპარაკი ერთისა და იმავე ქალაქის აღებაზე: „მოართუეს გაგიკეთი“ და „აღიღო გაგი“.

ეს გაუგებრობა გაჰფანტა ქალაქილიუსულმა ნუსხამ, სადაც ვკითხულობთ:

„და მოართუნეს გაგით კლიტენი, და აღიღო აფხაზთა მეფემან გაგი“.

მაშასადამე, ბაგრატ IV-ს ქალაქი გაგი კი არ მოართვეს, არამედ ქალაქის „კლიტენი“. ასეთი წაკითხვით ერთბაშად ისპობა ის სამივე უცნაურობა, რომლებზედაც ზემოთ გვქონდა ლაპარაკი.

ტექსტის დამახინჯების ისტორია ასე უნდა წარმოვიდგინოთ: თავდაპირველად ეწერებოდა ქარაგმით „გაგით კლნი“ ან „გაგთ კლნი“, რასაც შეეძლო მოეცა, „ლ“-ს და „თ“-ს (ლ და თ) აღრევის გამო, „გაგთ კთი“. რაც უქარაგმოდ გაიხსნებოდა „გაგი(თ)კეთი“.

¹ ძველი ქართული ლიტერატურის ქრესტომათია I, შედგენილი ს. ყუბანეიშვილის მიერ, თბილისი, 1946, გვ. 90; კ. კეკელიძე, ადრინდელი ფეოდალურ-ქართული ლიტერატურა, 1935 წ. გვ. 173.

საგულისხმოა, რომ ამგვარივე გამოთქმა ნახმარი აქვს იმავე ისტორიკოსს („მატიანე ქართლისა“-ს ავტორს) სხვა ადგილასაც: „მოართუნეს კლიტენი ქალაქისანი“ (იხ. ქვემოთ გვ. 299, 19; შდრ. აგრეთვე ბასილი ეზოსმოძღვრის მიერ ნახმარ გამოთქმას: მოიხუნეს ციხივანთა მათ კლიტენი, გვ. 32, 16-17).

10) ვფიქრობთ, რომ საბოლოოდ გასუფთავდა ტექსტის ის ადგილი, რომელიც ყველა ნუსხაში გადამწერთა და რედაქტორთა გაკვირვებას იწვევდა ტექსტის აღრეული ხასიათის გამო და ასეთ შენიშვნებს აწერინებდა: „აქა ამბები აკლდა დედნებს“. „აქა ფურცლები აკლია“. ეს არის გვ. 13, 19-20, სადაც ვახტანგისეულ ნუსხებში ასე იკითხება:

13, 19-20: მაშინ ჰოვეს ჟამი მარჯუე ქართლისათა. ხოლო ეგრის წყალს ქუემოთ დარჩა ბერძენთა. რამეთუ მკვდრთა მის ადგილისათა ეზრახნეს ოვსთა, გარდამოიყვანეს ოვსნი...

M ნუსხაში ფურცლები არეულია და სიტყვების შემდეგ „მარჯუე ქართლოსიანთა სწერია: ბერძენთასა. ამან აღექსანდრე დიპყრნა ყოველნი კიდენი...“, ე. ი. ჩართულია აღექსანდრე მაკედონელის ქართლში შემოსვლის ისტორია, რომელიც შემდგომ თავში უნდა ყოფილიყო (იხ. ახ. გამოცემის გვ. 17, 6). რაც შეეხება AC ნუსხებს, მათ ხომ აკლიათ ეს პირველი ფურცლები მთლიანად.

ჩვენი ყურადღება მიიქცია შემდეგმა ორმა გარემოებამ:

ა) სრულიად უადგილოა აქ მსჯელობა იმის შესახებ, რომ „ეგრის წყალს ქუემოთ დარჩა ბერძენთა“: თხრობა ხომ ეხება იმას, რომ აფრიდონმა ქართლში გამოგზავნა თავისი ერისთავი არდამი, რომელმაც „შემუსრნა ყოველნი ქალაქნი და ციხენი ქართლისანი...“. შემდეგ ქართლში ბატონობს აფრიდონის ერთი სამ ძეთაგანი იარედი. ხოლო როდესაც აფრიდონის ძენი ერთმანეთში აიშალნენ, ამით ისარგებლეს ქართველებმა (ჰოვეს ჟამი მარჯუე ქართლოსიანთა) და... მოველით რომ ლაპარაკი იქნება იმის შესახებ, თუ როგორ მოახერხეს ქართველებმა სპარსელი მოძალადეების წინააღმდეგ ბრძოლა. ამის ნაცვლად კი ვკითხულობთ: „ხოლო ეგრის წყალს ქუემოთ დარჩა ბერძენთა“.

ბ) მეორე შეუსაბამობა ის არის, რომ ამის მომდევნო წინადადება „რამეთუ მკვდრთა მის ადგილისათა ეზრახნეს ოვსთა“ სინტაქსურად გაუმართავია: „ეზრახნეს“ მოითხოვს ქვემდებარეს სახელობით ბრუნვაში (მკვდრნი მის ადგილისანი) და არა მოთხრობითში (M-ის რედაქტორს თითქოს უგრძნია ეს შეუსაბამობა და სინტაქსური წყობის გამოსწორების მიზნით დაუწერია „ზრახნეს“).

ამ ორმა გარემოებამ გვაიძულა მოგვეხდინა ტექსტის რევიზია; გამოირკვა შემდეგი:

ა) „ხოლო ეგრის წყალს ქუემოთ დარჩა ბერძენთა. რამეთუ მკვდრთა მის ადგილისათა“ ეკუთვნის სხვა ადგილს (იხ. ჩვენი გამოცემის გვ. 24, 1-2), სადაც იგი შინაარსობრივ გამართლებულია, სინტაქსურადაც გამართულია: „რამეთუ მკვდრთა მის ადგილისათა არა ინებეს განდგომა ბერძენთა“, ხოლო ძველ დედანში ფურცლების არევის გამო შეცდომით განმეორებულია აქაც. მე-13 გვერდზე, ყველა მომდევნო ნუსხაში. მე-13 გვერდზე მისი არსებობა, რასაკვირველია, შეუსაბამობა იყო, და რედაქტორებს ეგონათ, რომ აქა ამბები აკლდა დედნებს. ნამდვილად კი არაფერი აკლია; პირიქით, მთელი ეს წინადადება „ხოლო — ადგილისათა“ ზედმეტია და ამიტომ ჩვენ ამოვშალეთ.

ბ) რადგან ეს წინადადება, როგორც ზედმეტად განმეორებული, მოისპო, მოისპო აგრეთვე სინტაქსური შეუსაბამობაც და მივიღეთ ასეთი გაბმული თხრობა: როდესაც აფრიდონის შვილები ერთმანეთში აიშალნენ, ამით ისარგებლეს ქართველებმა, მოელაპარაკნენ ოვსებს, გადმოიყვანეს ოვსები და შეერთებული ძალებით გაუმართეს ბრძოლა სპარსთა ერისთავს: ჰოვეს ჟამი მარჯუე ქართლოსიანთა. ეზრახნეს ოვსთა, გარდამოიყვანეს ოვსნი და ჰოვეს ერისთავი სპარსთა... და მოკლეს იგი.

თავი მეექვსე

„ქართლის ცხოვრების“ ძეგლთა ენა

§ 19. „ქართლის ცხოვრების“ ძეგლთა ენის ზოგადი დახასიათება. „ქართლის ცხოვრების“ ქვემოთ დაბეჭდილი ტექსტი უხვ მასალას იძლევა XI—XIII საუკუნეთა ქართული ენის ფონეტიკურ, მორფოლოგიურ და სინტაქსურ მოვლენათა დახასიათებად. ეს მასალა ღირსია იმისა, რომ დაიწეროს სპეციალური მონოგრაფია: „ქართლის ცხოვრების ენა“ აქ კი ჩვენ მკითხველის ყურადღებას შევიჩერებთ „ქართლის ცხოვრების“ ენის მხოლოდ ზოგიერთ მხარესა და მოვლენაზე.

პირველ რიგში უნდა ითქვას შემდეგი: „ქართლის ცხოვრება“ არის საერო მწერლობის ძეგლი. ამით აიხსნება ის გარემოება, რომ უძველეს ნუსხებში (ACMm) ისეთი ენობრივი ფორმები გვხვდება, რომლებიც განასხვავებენ „ქართლის ცხოვრებას“ XI—XII საუკუნეების სასულიერო შინაარსის ძეგლებისაგან. „ქართლის ცხოვრების“ ძეგლებში უხვად არის შეჭრილი ახალი ქართული ენობრივი ფორმები. ასე. მაგალითად:

1. ზმოვანფუძიან სახელებში თითქმის არასოდეს არ იხმარება ბრუნვათა დაბოლოებებში „ა“ (მაგალითების მოტანა არც კი არის საჭირო: «დამძიმდა თხოვა შენი» 182, 12 [და არა „თხოვაა“], «დაარღვეს შურის-ცინე» 269, 12 [და არა „ცინა“], «აღმოსავლეთი და ჩრდილო» 197, 22 [და არა „ჩრდილოა“]). XVIII საუკუნის გადამწერთ ზმირად აღდგენილი აქვთ „ა“.

2. „ქართლის ცხოვრების“ ნუსხები რომ მერყეობენ «თორმეტსა» და «ათორმეტსა» შუა (დასწავა მსგავს ფორმებში), რასაკვირველია, უძველესი ნუსხებისათვის უნდა ვივარაუდოთ «თორმეტი», «ვეფხისტყაოსანში» არც ერთი შემთხვევა არ არის «ათორმეტის» მსგავსი ფორმების ხმარებისა. ნიშანდობლივია, რომ „ქ. ცხოვრების“ უძველესი ხელნაწერებიც ამგვარ ხალხურ ფორმებს გვაძლევენ: «მოვლო ყოველი ქუეყანა თორმეტსა წელსა შინა» (19, 12), მეთოთხმეტსა (19, 13), ცამეტი (27, 19), ჩუდმეტი (34, 5), თურამეტი (34, 8), ცხრამეტსა (35, 6).

ახალი, სალაპარაკო ენიდან შემოსული, ფორმები, რასაკვირველია, იმას არ მოასწავებენ, რომ ენა უკვე გამოვიდა ძველი ქართულის ფარგლებიდან. „ქართლის ცხოვრების“ ენა ჯერ კიდევ ძველი ქართულია. იგი მხოლოდ იწყებს საშუალო ქართულის ნიშნების ათვისებას. ჯერ კიდევ საკმაოდ გვხვდება ისეთი ენობრივი ფორმები, რომლებიც ძველი ქართულის დამახასიათებელია. ასეთ ფორმებად მიგვაჩნია ჩვენ. მაგალითად:

1. ატრაქცია, რომლის მშვენიერი ნიმუშები იქნებოდა:

20, 10: ყოველ მან ქართველთა განმან რომელმან პოვოს (cm. იქონიოს) საქურველი, მოკალთ იგი.

327, 9-10: მონა მან რომელმან იყოდის ნება უფლისა თვისისა და არა განმზადოს ნებისაგან მისისა. იგუემოს ფრიად.

359, 9-11: ამისთვისა არაოდეს მოაცალა (დავით აღმაშენებელმა) ამისად განზრახვად... არამედ საქმეთა რომელთა იწყო ქმნად, განასრულნაცა მალლად და შეუნიერად.

2. უფრობითი ზარისხის წარმოება არა მარტო ზედსართავი სახელისაგან, არამედ არსებითი სახელისგანაც:

8, 17: ესე ზუთნივე იყვნეს გმირნი. არამედ მცხეთოს უგმირე იყო სხუათა მათ.

9, 11: ზოლო მცხეთოს, რომელი უგმირე იყო ძმათა მისთა, ესე დარჩა საყოფელთა მამისა მათისა ქართლოსისათა.

238, 8-9: და მიმართა უფროსმან წყალმან მვედართა, რომელთა-იგი ბანაკი იყო უქალაკე (იხ. ქვემოთ გვ. 050).

ამის ანალოგიურია «ვეფხისტყაოსნის» 252: აწ მოყვარე გიპოვნეივარ დისაგანცა უფრო დესი.

3. ნათესაობითი ბრუნვის ხმარება დროის ზმნისართის გამოსახატავად: ზამთრის («ზამთარში»), ზაფხულის («ზაფხულში»), ზვალის («ზვალ»), სიცივისა და სიციხისა 210, 26. იქნება აქვეა მოსახსენებელი ასეთი შემთხვევებიც:

308, 23: შემოვლო რანისა.

310, 17-18: და აღმოვლო ღამე ყოველ მუნარისა.

ძველქართულია მრავალ შემთხვევაში აგრეთვე ლექსიკა (3).

§ 20. ლექსიკა. მართალია, ამ წიგნის ბოლოში დართულ ლექსიკონში განმარტებულია „ქართლის ცხოვრების“ ძეგლებში ხმარებული სიტყვები. მაგრამ აქ ჩვენ უფრო დაწვრილებით გვინდა შევჩერდეთ ზოგიერთ მათგანზე.

1. დევტალარი, დევტალარობა:

72, 16: ვინაჲ მჰა ესე იობენალი მიემთხვა დევტალარობასა. ზოლო და იგი მისი სოსანა მსახურებდა ნიაფორსა სარა ბეთლემელსა.

75, 12: და იხილა, რამეთუ ჰირველ ქსენებული იგი დევტალარი პატრიქ ქმნილ იყო; და ფრიად დაიმეგობრნეს ურთიერთას ზაბილონ და პატრიქი იგი.

ამ ამონაწერების მიხედვით წმ. ნინოს ბიძა (დედის ძმა) იობენალი იერუსალემში მოღვაწეობდა: ჯერ ყოფილა ის დევტალარად, ზოლო შემდეგ პატრიარქობა მიუღია. ჩანს, დევტალარობა რაღაც მაღალი სასულიერო თანამდებობა ყოფილა, რომ ამ თანამდებობის კაცი რამდენიმე წლის შემდეგ პატრიარქად აურჩევიათ. ეს სიტყვა ლეონტი მროველის თხზულებაში გადმოსულია „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ს ტექსტიდან. საიდანაც მომდინარეობს მთელი თხრობა ნინოს მოღვაწეობის შესახებ. სახელდობრ, იქ ვკითხულობთ:

«ესე ძმა სუსანასი მიემთხვა დევტალარობასა. ზოლო სუსანა მსახურებდა ნიაფორსა სარას ბეთლემელსა» (ე. თაყაიშვილი, Описание, II, 736).

«და დევტალარი (გელიზი: დევტალარი) იგი პატრიქ ქმნილ იყო; და ფრიად დაიმეგობრნეს ურთიერთას ზაბილონ და პატრიქი» (იქვე, 739).

სხვა ძველქართულ ძეგლებში სიტყვა „დევტალარი“ არსად დამოწმებული არ ყოფილა აქამდე. ს. ორბელიანიც ამ სიტყვას მხოლოდ ნინოს „ცხოვრებიდან“ იცნობს. საბა წერს:

«დევტალარი — წმიდის ნინოს ბიძა იყო. რაცაღა საველთა (მოვლელა B)».

დ. ჩუბინაშვილსაც, ჩანს, სხვა მასალა არ ჰქონია: „ქართლის ცხოვრების“ ხეიმთ მოყვანილ ტექსტზე დაყრდნობით და მითითებით ის განმარტავს:

«დევტალარი — эконом. დევტალარობა — звание эконома, 1 ქართ. 55».

ამ სიტყვამ იმთავითვე აღძრა ჩვენში აზრი, რომ იგი შეიძლება იყოს დაკავშირებული ბერძნულ სიტყვასთან θεσπεας («მეორე»). მართლაც, ბერძნულ ლექსიკონში ვკითხულობთ:

θεσπεας მეორე ხარისხი (LXX); ებრაელთა თორა (საეკლ. მწერლებთან).

θεσπεας მეორის განმარტებელი, რაბინი (საეკლ. მწერლებთან) (Pape 1, 554)¹.

Pape-ს ამ განმარტებებით „დევტეროტი“ ყოფილა ებრაელთა საღმრთო წიგნის განმმარტებელი, რაც მიახლოებით შეიძლება გაგვეთვალისწინებია ქართული „დევტალარის“ გასაგებად. მაგრამ ენობრივი ფორმის მხრით ქართულ „დევტალარს“ უფრო შეესაბამება θεσπεας, რომელიც მოჰყავს დიმიტრაკის თავის „დიდ ლექსიკონში“:

θεσπεας მეორე, საშუალო საუკუნეების ბერძნულში, აღნიშნავს კაცს, რომელსაც მონასტერში უჭირავს მეორე ადგილი წინამძღვრის შემდეგ.

თუ გავითვალისწინებთ იმასაც, რომ წმ. ნინოს ცხოვრების ქელიშურ ვარიანტში სწერია «დევტელ[ა]რი», უნდა ვაღიაროთ, რომ ქართული ფორმა ზედმიწევნით გადმოსცემს ბერძნულ θεσπεას-ს (დევტერარი → დევტელარი → დევტალარი).

რაც შეეხება ამ სიტყვის მნიშვნელობას, ჯერჯერობით ვერაფერს ვიტყვით დაბეჯითებით: სიტყვის ეტიმოლოგია მიგვითითებს იმაზე, რომ „დევტალარობა“ მაღალი თანამდებობა იყო. ამ თანამდებობის პირი მეორე კაცია წინამძღვრის შემდეგ, მაგრამ სახელდობრ რა თანამდებობაა ეს, არა ჩანს.

¹ ყოფილა აგრეთვე ზმნა θεσπεω, რაც ნიშნავს „ებრაელთა საღმრთო წიგნის სწავლებას“ (იხ. დიმიტრაკის ლექსიკონი).

ამ საკითხის გასარკვევად ყურადსაღებია აგრეთვე შემდეგი მასალა:

არსებობს ძველქართული თარგმანი VI—VII საუკუნის ბიზანტიელი მწერლის იოანე მესხის (Μετχης) „სამოთხისა“. ამ კრებულში შემაჯავრებულია ერთ-ერთი ნოველის ქართულ თარგმანში ოთხჯერ გვხვდება სიტყვა „დევტალარი“. ამ სიტყვით აღნიშნულია იერუსალემის „წმ. აღდგომის სახელობის“ ტაძრის პასუხისმგებელი მსახური. ვაშბობთ პასუხისმგებელი იმიტომ, რომ იგი უთანასწოროდება ქვეყნის მთავარს. აი. თვით ტექსტიც:

«მთავარი ვინმე იყო ჯელმწიფე ფილისტაემსა ზედა სახელით ბემარ. და დღესა ერთსა მოვიდა იგი ერთთა თჳსითა ლოცვად წმიდასა აღდგომასა. და ვითარცა ეგულებოდა შესვლად წმიდად აღდგომად, იხილა მან ვერძი ერთი, რომელი მოეგება და სცა მას რკითა თჳსითა ძლიერად, და უკუმოგდო იგი კარისაგან საფლავისა. ხოლო იგი შეშინდა და კუდად იქცა შეძრწუნებული. რქუა მას დევტალარმან და ფარგალითა: რამსა არა შეზუდ, უფალო, საფლავად? მიუგო მთავარმან და რქუა...»¹.

დანარჩენ სამ შემთხვევაშიც „დევტალარი“ ესაუბრება ქვეყნის „მთავარს“: რქუა მას დევტალარმან, მიუგო დევტალარმან და რქუა. ასე რომ უეჭველია, რომ „დევტალარი“ მაღალი თანამდებობის პირია ეკლესიაში. ჩვენ შევუდარეთ ქართული ტექსტი ბერძნული ტექსტის (Αεφαναριον: PG, 87, 2903) შესატყვის ადგილებს, და აღმოჩნდა, რომ ეს, ქართულში შემოსული, ბერძნული სიტყვა „დევტალარი“ ბერძნულ დედანში ოთხსავე შემთხვევაში გადმოცემულია სიტყვით *συναρχισ* (და არა *μεταρχισ*), რაც ნიშნავს სიტყვა-სიტყვით „ჯვარის მცველს“. ყველა კომენტატორი, ძველი საუკუნეებისა და ახალი საუკუნეებისა, *συναρχισ*-ს, რომელიც გვხვდება მხოლოდ იოანე მესხთან და თეოფანეს „ქრონოგრაფიის“ ერთ ადგილას, განმარტავს როგორც „იერუსალემში დაცული ჭეშმარიტი ჯვარის მცველს“ (*sanctae crucis Hierosolymis asservatae custodes συναρχισ*: Theophanes, Chron., Bonnae 1841, ტ. II, გვ. 414: the keeper of the true Cross at Jerusalem: Sophocles, Lexicon 1007).

როგორც ნინოს ცხოვრების ტექსტი, ისე იოანე მესხის „სამოთხე“ გულისხმობენ სწორედ იერუსალიმის ტაძრის თანამდებობის პირს. ბერძნული სიტყვა „დევტალარი“ ძალიან ადრე შემოსულა ქართულში და მოქალაქეობრივი უფლება მოუპოვებია მეტყველებაში, ასე რომ ბერძნული ტერმინი *συναρχισ*-ი უფრო გვიანდელმა ქართველმა მთარგმნელმა გადმოგვცა „დევტალარიტ“.

2. **გამორთვა, განრთვა, მირთვა, მორთვა.** ერთგვარ სიძნელეს წავაწყდით იმ სიტყვის გაგების დროს, რომლის შინაარსი უნდა იყოს „მეერთება“, „მიკედლება“, „გაერთიანება“, და რომელიც ნახმარია ლეონტი მროველისა და ჯუანშერის თხზულებებში.

გამოგერთო: მე წარვჰყვე მოციქულთა შენთა თანა წინაშე კეისრისა. და მუნით გამოგერთო („შეგიერთდები“) ჯაზირას სპითა ძლიერთა 185, 3.

გამოგუერთნენ: გვონებ, რომელ ჰრომთა მათგანნიცა გამოგუერთნენ, რამეთუ ურიცხუნი აწყუდილ არიან მათგანნიცა აზონისგან („ვფიქრობ, რომ რომაელებიც შემოგვიერთდებიან, რადგან უამრავი მათგანი გაწყვიტა აზონმაო“ — შემოუთვალა ქუჯიმ ფარნავაზს) 22, 18.

გამოერთნეს: ფარსმან ქველი... უყუარდა მირდატის კერძთაჲ ქართველთა და სძულდა მირდატ მესისხლეობისა და მედგრობისა მისისათჳს. და გამოერთნეს („მიეკედლნენ“ ფარსმან ქველს) უმრავლესნი მირდატისაჲ კერძნი 51, 7.

გაერთნეს: მეფენი დარუბანდისანი გაერთნეს („მიეკედლნენ სპარსელებს“) 179, 7.

განერთნენ: უკეთუ შევრისხნე ქართველთა, განერთნენ ივინი ბერძენთა („ქართველები რომ გავაბრაზო, ისინი ბერძნებს მიეკედლებიანო“ — ამბობს სპარსთა მეფე) 216, 20.

¹ ესარგებლობთ პროფ. ილია აბულაძის მიერ გამოსაცემად დამზადებული ტექსტით, რომელიც მან თავაზიანად დაგვიტოვა სარგებლობისათვის.

განრთვა: რამეთუ ჰგონებდა იგი (სპარსთა მეფე) განმრავლებასა სპათა მისთასა სომხითთ და მეფეთაგან კავკასიანთასა. ხოლო მათ ვერ იკადრეს განრთვად მისა. რამეთუ რომელთამე მათგანთა აქუნდა სასოება ჯუარცმულისა, ხოლო რომელნი იძლივნეს ეშმაკისაგან, მეფენი დარუბანდისანი გაერთნეს („სპარსთა მეფე ფიქრობდა, რომ სომხითის და კავკასიის მეფეთა შემწეობით გაზრდიდა თავისი ჯარის რაოდენობას, მაგრამ მათ ვერ გაბედეს მიკედლებოდნენ მას, რადგან ზოგი მათგანი ქრისტიანი იყო, ზოგი კი ეშმაკის მიერ იყო ძლეული [ე. ი. არ იყო ქრისტიანი], როგორც მაგალითად, დარუბანდის მეფეები, და ისინი მიემხრნენ მას“) 179, 5.

უკანასკნელ წინადადებაში ნახმარი „განრთვა“ მოწმობს იმას, რომ ყველა შემომოყვანილ შემთხვევაში უნდა გვქონდეს ზმნა -რთ- და ზმნის პირიელი ფორმები ე-პრეფიქსით ვნებითი გვარის ფორმებს უნდა წარმოადგენდნენ. მაშასადამე, აქა გვაქვს ჩვენ საწყისი ფორმები: **გამორთვა** და **განრთვა**.

3. ქალაკი.

როდესაც ძველქართულ ტექსტებში „ქალაკი“ შეგვხვდება ხოლმე, მაშინვე აზრად მოგვდის მხოლოდ ის, რომ იგი „კუნძულს“ ნიშნავს, იმ დროს როდესაც ეს ყოველთვის ეგრე არ არის. რომ „ქალაკი“ ყოველთვის „კუნძულს“ არ ნიშნავს, ეს კარგად იცის ს. ორბელიანმა. რომელიც წერს: „ქალაკი — კუნძული, გინა ქალაა. აკად. ნ. მარიც „ფიზიოლოგიის“ გამოცემაში წერს: „ქალაკი в нашем памятнике встречается в значении острова (XX₉). Так-то оно означает и прибрежье с лесом или вообще с растительностью“ (TP VI, 113 შენ.). მიუხედავად იმისა, რომ ეს ასეა, „ფიზიოლოგიის“ ტექსტში, სადაც ორ ადგილას (XX და XXVI თავებში) გვხვდება „ქალაკი“, ნ. მარი ორსავე შემთხვევაში თარგმნის რუსულად „остров“, იმ დროს როდესაც მეორე შემთხვევაში „ქალაკი“ „კუნძულს“ არ ნიშნავს: «მონადირე რაჟაჲს სდევნ ქალაკთა, თაჳშმან მოიკუთენის საურველნი იგი და მიუთხინის მონადირესა მას».

„ქართლის ცხოვრების“ ტექსტებში რამდენსამე ადგილას გვხვდება „ქალაკი“ „ქალის“ მნიშვნელობით:

151, 21: ჭალაკნი და გელოვანნი პირთა მდინარისათა.

173, 2: და ეწვენეს ივინი ზღვს კიდესა მას, რომელ არს ჭალაკი, რიეჲ სერთვისისა.

235, 9: თავსა ზედა გორისასა, რომელსა მოსდგამს სამხრით ზღუა და ჩრდილოთ ჭალაკი მწეურნები („მთას აკრავს სამხრეთიდან ზღვა და ჩრდილოეთიდან წყალმრავალი ქალა“).

ყველა ჩამოთვლილ შემთხვევაში¹ ნათელია „ქალაკის“ მნიშვნელობა: ყველგან „ქალას“ ნიშნავს. მაგრამ განსაკუთრებულის მკაფიოობით მოჩანს მისი ასეთი მნიშვნელობა შემდეგ წინადადებაში, რომელიც ეხება მურვან ყრუს ლაშქრობას ეგრისში და მისი ჯარების დამარცხებას აბაშისა და ტეხურის ნაპირას, ციხე-გოჯთან:

238, 5—10: და ვითარცა აღიარეს ციხე-გოჯი და დაიბანაკეს წყალთა მათ ზედა ორთა, მსგავსად ერთისა, და გარდამოჲდა წჳშა ფიცხელი, აღდგეს მდინარენი სასტიკად; და მიმართა უმცროსმან წყალმან სპასა აბაშთასა და წარიღო მათგან მკვრცხელი ოცდასამი ათასი. და მიმართა უფროსმან წყალმან მკედართა, რომელთა-იგი ბანაკი იყო უჭალაკე, რომელნიმე ივლტოდეს ადგილითა და რომელნიმე სეთა ზედა გაგდეს, და წარიღო ცხენი ოცდათხუთმეტი ათასი. და მიერითგან სასელ-ედგა ორთა მათ მდინარეთა: ერთსა ცხენისწყალი და ერთსა აბაშა.

¹ მ. ბროსესაც „ქართლის ცხოვრების“ ფრანგულ თარგმანში პირველსა და მესამე წინადადებაში „ქალაკი“ ესმის როგორც ქალა (forêt): Brosset, I, 156, 240.

აქ, ჩვენის აზრით, შემდეგი ამბავია გადმოცემული: მურვან ურუს ჯარები ჩოა-დგნენ ციხე-გოჯის მიდამოებს, აბაშისა და ტეხურის (და არა ცხენისწყლის) ნაპირებს იმ ადგილს. სადაც ეს ორი მდინარე ერთმეორესთან შეერთებას აპირებს (ამსგავსად ერთისა); მოვიდა დიდი წვიმა, ორივე მდინარე აღიღდა: ერთმა მდინარემ მურვან ურუს ქვეითა ჯარი, აბაშთაგან შემდგარი, გაანადგურა. ხოლო მეორე მოსდგა ცხენოსნებს, რომლებიც დაბანაკებული ყოფილან უფრო ქალთან (უქალაკე) ადგილას და ზოგი მათგანი გაქცეულა, ზოგიც ხეზე ასულა (და ისე გადარჩენილა); წყალმა 35 ათასი ცხენოსანი (მაინც) წაიღო.

აქ სიტყვა „უქალაკე“ შეიძლება ნიშნავდეს მხოლოდ „უაღრესად ტყიან ადგილს“, რაც იმითაც დასტურდება, რომ ქვევით არის ნათქვამი: ჯარისკაცები გადარჩენის მიზნით ხეებზე ავიდნენო (ხეთა ზედა გაქდესა). აკად. მ. ბროსე ფიქრობს, თითქმის აქ ჯუანშერი გულისხმობდეს ორ მდინარეს შუა შექმნილ ნახევარ-კუნძულს და ამიტომ მცდარად თარგმნის წინადადებას „რომელთა-იგი ბანაკი იყო უქალაკე“ — *qui étaient plus avant dans l'île* (Brosset I, 242).

რომ „ქალაკს“ ჰქონდა „ქალის“ მნიშვნელობა, ეს ჩანს იქიდანაც, რომ ხანდახან ერთსა და იმავე წინადადებაში ზოგი ნუსხა კითხულობს „ქალას“, ზოგიერთი — „ქალაკს“. ასე, მაგალითად, 324, 19: ოდესცა ნადირობა უნდის ქართლისა ქალათა. ასეა ანასეულ ნუსხაში. ყველა დანარჩენ ნუსხაში სწორია „ქალაკთა“.

4. გუერდქეული:

298, 11: ლიპარიტ იწყო საურავთა გუერდქეულთა.

იმის გასარკვევად, თუ რას ნიშნავს „გუერდქეული“, ჩვენ მოგვეპოვება აქ მოყვანილი წინადადების შინაარსისვე შემცველი პარალელური წინადადება:

300, 8: კუალად იწყო ლიპარიტ მათვე ფიცხელთა საურავთა.

როგორც ჩანს, „გუერდქეული საურავი“ და „ფიცხელი საურავი“ შინაარსობრივ ერთი და იგივეა, და უნდა ნიშნავდეს ისეთ საზრუნავს, რომელიც სასტიკია („ფიცხელი“) და რომელიც მიმართულია არა მართალი საქმისათვის. ამისდა მიხედვით მივეცით ჩვენ სიტყვას „გუერდქეული“ შემდეგი მნიშვნელობა: „გვერდი რომ აქვს აქცეული“, „არა სწორ გზაზე მდგარი“; აქედან გამომდინარეობს „საურავი გუერდქეული“ „ზრუნვა საღალატო საქმეზე“.

5. ინწუბა:

325, 14: ვითარცა ღორი ინწუბა სანგორელსა მწვრთნასა.

რომ გამოთქმა „ინწუბა“ უკვე კარგა ხანია აღარ ესმოდათ გადამწერთ, ჩანს იქიდან, რომ მთელი რიგი ხელნაწერები კითხულობენ ამ ადგილს დამახინჯებულად: ინწუნბა, ინწუნბა, ინწუნებდა, ანწუნბა. შედარებით სწორი ფორმის დადგენის საშუალებას გვაძლევს საბას განმარტება:

მწუბება წუმბეში გორვა.

ზმნა „მწუბება“ კანონზომიერად მოგვეცემს ნამყო წყვეტილში „იმწუბა“, საიდანაც უნდა იყოს წარმომდგარი ასიმილაციის შედეგად „ინწუბა“.

თავი მეშვიდე

„ქართლის ცხოვრების“ ხელნაწერთა შესწავლა

§ 21. „ქართლის ცხოვრების“ ხელნაწერთა შესწავლა. ამ თავში ჩვენ არ ვაპირებთ „ქართლის ცხოვრების“ ხელნაწერთა სრული აღწერილობის წარმოდგენას. ასეთი აღწერილობა მოთავსებული იქნება ჩვენი გამოცემის მეორე ტომში. სადაც დამთავრდება „ქართლის ცხოვრების“, როგორც ძველი ისე ახალი შედგენილობის, ძეგლთა ტექსტები და ამ ძეგლთა შემცველი ხელნაწერებიც იქნება შეფასებული.

ჩვენ მიერ გამოყენებულ ნუსხათა ხელნაწერებიდან სამი (ანასეული — A, ქალაშვილისეული — C, მარიამისეული — M) ვახტანგის წინაპროინდელია, XV—XVII საუკუნეებისა, ხოლო თერთმეტი (რუმეანცევისეული, თეიმურაზისეული, ქალაშვილისეული, ახალი, ჯანაშვილისეული, საეკლესიო მუზეუმისა, ფალავანდიშვილისეული, ბარათაშვილისეული, დადიანისეული, სხვიტორული, ბროსესეული და ქუთაისის მუზეუმისა) წარმოგვიდგენენ ვახტანგის მეცნიერ კაცთა მიერ გადამუშავებულ „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტს. რაც შეეხება მაჩაბლისეულ ხელნაწერს, რომელზედაც ქვემოთ საგანგებოდ გვექნება საუბარი, ის თუმცა 1736 წელსაა გადაწერილი, მაგრამ „ქართლის ცხოვრების“ ძველი ციკლის (XIV საუკუნემდე) ძეგლებს წარმოგვიდგენს ძველი სახით (როგორც ACM).

ეს ნუსხები, გარდა ქუთაისის მუზეუმის ხელნაწერისა, საკმაოდ დაწვრილებით არის შესწავლილი და აღწერილი:

ხელნაწერი	სად მოიპოვება მისი აღწერა
ანასეული — A	ივ. ჯავახიშვილი, ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, თბ. 1945, გვ. 303 შმდდ. ს. ყაუხჩიშვილი, ქართლის ცხოვრება და მისი ანასეული ხელნაწერი (წიგნში: ანასეული ქართლის ცხოვრება), თბ. 1942.
ქალაშვილისეული — C	ივ. ჯავახიშვილი, ახალი ქართლის ცხოვრება, გვ. XVII შმდდ.; ძვ. ქ. საისტ. მწერლობა, თბ. 1945, გვ. 380—404.
მარიამისეული — M	გ. თაყაიშვილი, Описание II, 27—114.
მაჩაბლისეული — III	ს. ყაუხჩიშვილი, ანასეული ქართლის ცხოვრება, თბ. 1942, გვ. XXVII—XXXII.
რუმეანცევისეული — R	А. Х а х а н о в. Описание груз. р. Румянцевского музея. М. 1897.
•	გ. თაყაიშვილი, Описание II, 8—21.
თეიმურაზისეული — T	კ. გრიგოლია: საქ. მეცნ. აკადემიის მოამბე, ტ. V, № 9, 1944.
ჯანაშვილისეული — D	გ. თაყაიშვილი, Описание II, 47 შმდდ. მ. ჯანაშვილი, ნაშრომი I.
•	გ. თაყაიშვილი, Описание II, 114—132.
საეკლესიო მუზეუმისა — E	თ. ჟორდანი, ქრონიკები I, გვ. VI.
•	გ. თაყაიშვილი, Описание II, 21—26.
ფალავანდიშვილისეული — P	კ. გრიგოლია, ახალი ქართლის ცხოვრება, თბ. 1954, გვ. 168—170, 180—185 ¹ .
ბარათაშვილისეული — b	გ. თაყაიშვილი, Описание I, 202—270.
დადიანისეული — d	გ. თაყაიშვილი, Описание I, 419—517.
სხვიტორული — s	კ. გრიგოლია, ახალი ქართლის ცხოვრება, თბ. 1954, გვ. 147—155.

§ 22. დამატებითი ცნობები ზოგიერთ ნუსხათა შესახებ. ზემოთ მოყვანილ ცხრილში არაფერია ნათქვამი ბროსესეული (B) და ქუთაისის მუზეუმის ნუსხათა შესახებ. ბროსე-

¹ დოკ. კ. გრიგოლიას ნაშრომში: „ახალი ქართლის ცხოვრება“, თბ. 1954, შესწავლილი და შეფასებულია თითქმის ყველა დანარჩენი ნუსხაც.

სეული ნუსხა, რომელიც ამჟამად საკავშირო მეცნიერებათა აკადემიის აღმოსავლეთ-მცოდნეობის ინსტიტუტის (ყოფ. სააზიო) მუზეუმშია დაცული. გადაწერილია ფალავანდი-შვილისეული ნუსხიდან 1839 წელს (ცხოვრება საქართველომსა ვახტანგის მიერ. სვიმონ ტაბიძისაგან გადაწერილი კნიაზ ფალავანდოვისა დედანით გამო 1839) და წარმოადგენს მ. ბროსეს სამუშაო ეგზემპლარს.

რაც შეეხება ქუთაისის მუზეუმის ხელნაწერს (k)¹. იგი. როგორც ირკვევა. გადაწერილია XIX საუკუნეში ბროსეს მიერ გამოცემული ტექსტიდან. ამაში გვარწმუნებს შემდეგი ფაქტები:

1) პეტრე იბერიელის „ცხოვრება“ ორი ვარიანტით არის წარმოდგენილი ვახტანგისეულ ნუსხებში: T-ში მოთავსებულია მოკლე ვარიანტით, ხოლო დანარჩენებში — უფრო ვრცელი ვარიანტით. ბროსემ თავის გამოცემაში დაბეჭდა ორივე ვარიანტი. ქუთათურ ხელნაწერშიც მოიპოვება ამ „ცხოვრების“ ორივე ვარიანტი (იხ. ქვემოთ, გვ. 132—135).

2) მთელი რიგი ჩანართები მოიპოვება მხოლოდ T ნუსხაში (იხ. ზემოთ, გვ. 034); რომელი ამათგანიც ბროსემ შეიტანა თავისი გამოცემის ძირითად ტექსტში. არის აგრეთვე ქუთათურ ხელნაწერშიც.

3) გვ. 295, 13—296, 17 წარმოადგენს T-ს მიერ ჩართულ ტექსტს მეღქისედეკის სიგელიდან; ეს ჩანართი მთლიანად დაბეჭდა ბროსემ „ქართლის ცხოვრების“ გამოცემაში, ხოლო T-ნუსხის და სიგელის „ცუქითი“ (295, 14) გადააკეთა და დასწერა „წუქეთი“ (იხე როგორც მოხსენებულია ამ სახელწოდების ადგილი „ქართლის ცხოვრების“ სხვა ტექსტში, გვ. 243, 19; 244, 15). ქუთათურ ხელნაწერსაც უწერია აქ „წუქეთი“ და არა „ცუქითი“.

ამგვარი შემთხვევები ნათელ ჰყოფს, რომ ქუთაისის მუზეუმის ხელნაწერი მომდინარეობს ბროსეს მიერ დაბეჭდილი „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტიდან (ხოლო გადამწერს ზოგი რამ თავისებურად შეუცვლია) და, მაშასადამე, მას მანუსკრიპტული მნიშვნელობა არა აქვს.

ცალკე უნდა მოვიხსენიოთ „ქართლის ცხოვრების“ ძველი სომხური თარგმანი (a). იგი შესრულებულია XII საუკუნის მეორე ნახევარში² და ჩვენამდე მოღწეულია რამდენიმე ხელნაწერით, რომელთაგან უძველესი 1279—1311 წლებს შორის არის გადაწერილი. ბუნებრივია, რომ „ქართლის ცხოვრების“ XII საუკუნის სომხური თარგმანის XIII საუკუნის ხელნაწერს ჩვენ მივაკუთვნებთ დედნის მნიშვნელობა და ზოგიერთი მისი ვარიანტული ჩვენება მოვათავსებთ კრიტიკულ აპარატში.

§ 23. მარიამისეულისა და მაჩაბლისეული ნუსხების ურთიერთობისათვის. ჯერ კიდევ 1942 წელს ვწერდით ჩვენ, რომ მაჩაბლისეული ნუსხა ახლოსა დგას მარიამისეულ ნუსხანთან თავის ძველ ნაწილში. ამ ორი ნუსხის ახლო ნათესაობის მაჩვენებელია შეხვედრები როგორც კითხვა-სხვაობებში, საერთოდ, ისე შეცდომებში, კერძოდ, მაგალითად:

M	m
არჩილის წამება და მეფეთა ცხოვრება და ნინოს ქართლის მოქცევა ლეონტი მროველმან დედასა ასეთნი ეწერა (244, 20-21 შენ).	არჩილის წამება და მეფეთ ცხოვრება და ნინოს ქართლის მოქცევა ლეონტი მროველმან დედას ასეთნი ეწერა.
Mm	ვახტანგისეულ ნუსხებში
მოერთო ბურტა, ძმა კეისარ ქათალიკოზისა, გიორგი მეფესა (268, 12).	მოერთო შურტა, ძმა კვრიკე ქორეპისკოპოსისა, გიორგი მეფესა.

¹ ამ ხელნაწერის მოკლე აღწერილობა იხ. ჩვენს გამოცემაში: „ანასეული ქართლის ცხოვრება“, თბ. 1942, გვ. XXXVII.

² იხ. პროფ. ილ. აბულაძის გამოცემა: „ქართლის ცხოვრების ძველი სომხური თარგმანი. ქართული ტექსტი და ძველი სომხური თარგმანი გამოკვლევისათა და ლექსიკონით“. თბ. 1953, გვ. 020.

მაჩაბლისეული ნუსხა იმეორებს, დავით აღმაშენებლის ისტორიის შემდეგ M-ში მოთავსებულ „სუმბატ დავითის-ძის ქრონიკას“ (m 373—394); იმეორებს იმ ლექსსაც, რომელიც მოსდევს ამ „ქრონიკას“ M-ში:

სახელი ლთისა მალისა მე დიდებითა მიქია.
აქა კორცითა ვადიდებ, სულითა ვმონებ იქია.
ჩემზედა შემწედ ამყოფოს წმინდა გაბრიელ მიქია
და მძლავრსა არ მიმცეს ბოროტსა, არა მტანჯუილეს იქია.

ამგვარად, მაჩაბლისეული ნუსხა იშვიათის ზედმიწევნით იმეორებს M-ის შეცდომებს¹. მაგრამ არის ისეთი განსხვავებაც ამ ორ ნუსხას შორის, რომ m არ შეიძლება იყოს M-ისაგან გადაწერილი, მაგალითად:

1) 128, 3: და დამარხეს ძღვეთ შემოსილი გუამი მისი ადგილსავე ზედა კუხეთს, დაბასა ბოღისასა, რამეთუ მუხითხოვა თვთ დაფლვა მუფისაგან.

ხაზგასმული სიტყვები ასეა წარმოდგენილი Mm-ში:

M 281

m 170

რამეთუ მუნთ ხოვლით დაფლვა მეფისაგან. რამეთუ თვთ ითხოვა მუნ დაფლვა მეფისაგან.

რომ გიორგი მაჩაბელს ხელთ ჰქონოდა M და არა რომელიმე სხვა ნუსხა, ის ვერას-გზით ვერ ამოიკითხავდა M-ის ტექსტიდან: თვთ ითხოვა მუნ. M-ის ტექსტის ისტორია ასეთი უნდა იყოს: მუნით ხოვლით — მუნ ითხოვა: თვთ, ე. ი. მუნ ითხოვა თვთ.

ხოლო იმ ნუსხაში, რომელიც ხელთ ჰქონდა მაჩაბელს, სიტყვები გადასმული იყო: თვთ . . . მუნ, სწორედ ასეთი წყობა აქვს C-ს: თვთ ითხოვა დაფლვა მუნ.

2) 183, 8: ვინ უწყის, თუ დასჯერდეს ბერძენთა მეფე ქმნულსა ჩუენსა.

M 367

m 225

ვინ უწყის: თუ: და: სეერდეს: ბერძენთა მეფე ქმნულსა ჩუენსა.

ვინ უწყის თუ დასჯერდება ბერძენთა მეფე ქმნულსა ჩუენსა.

«და: სეერდეს» მოწმობს იმას, რომ დედანში „ჯ“ ისე ყოფილა დაწერილი, რომ იგი „ე“-ს ჰგავდა. M-ს იგი ვერ ამოუკითხავს, m-ს კი წაუკითხავს სწორად.

არის კიდევ რამდენიმე შემთხვევა „ჯ“-სა და „ე“-ს აღრევისა. რიგ შემთხვევებში m-ს სწორად აქვს ამოკითხული „ჯ“, ზოგიერთ შემთხვევაში მასაც M-ის მსგავსად „ე“ წაუკითხავს:

192, 2: დაჯერებულ (M: დაეერებულ)
243, 13: კლარჯეთს (M: კლარეთს)
306, 16: ჯავახეთს (M: ეავახეთს)
317, 11: ჯუარისათა (M: ეუარისათა)
327, 4: უსჯულობასა (M: უსეულობასა)
376, 25: კლარჯეთსა (M: კლარეთსა)

172, 1: ჯობნასა (M: ეობნასა, m: ეობანსა)
185, 12: ჯუანშერ (Mm: ეუანშერ)
244, 11: კლარჯეთს (M: კლარეთს, m: კლარეთს..)

3) 248, 6: მოიპარეს გუამი წმიდისა მოწამისა არჩილისი, წარმოიღეს და შეპურეს დიდითა პატივითა, და დამარხეს ნოტკორას.

M 437

m 275

მოიპოვეს გუამი წმიდისა მოწამისა არჩილისი მოიპს გუამი წმისა მოწამისა არჩილისი როგორც ჩანს, Mm-ის დედანში ყოფილა «მოიპს», რაც M-ს წაუკითხავს «მოიპოვეს», ხოლო m-ს ვერ გაუგია და ისევე დაუტოვებია.

4) 268, 21: კითარცა იხილა კვრიკე ქორეპისკოპოსმან, რამეთუ არღარა იყო ღონე მისი, ითხოვა სიმტკიცე ცოცხლებით გაგზავნისა, და დაულოცა კახეთი გიორგი მეფესა.

¹ უფრო დაწვრილებით იხ. ანასეული ქართლის ცხოვრება, თბ. 1942, გვ. XXIX—XXXIII.

M-ში «ლონეა»-ს მაგიერ სწერია «ჟუნე», ხოლო III-ში არის «ლონეა». ჩანს დედნის
 III M-ს წაუკითხავს როგორც III.

5) 306, 1: ხოლო დიპარიტ შიიცვალა საბერძნეთს... და წარმოიკვანეს დიდითა
 დიდებითა...

M 496

III 317

წარმოიყუანეს დიდითა დიდებითა

წამოიღეს დიდითა დიდებითა

M-ის წაკითხვა მისდევს AC-სას. ხოლო III-ში ისევია. როგორც ყველა დანარჩენ
 ნუსხაში.

6) 151, 5-6: და დაუტევს განმგებულად სამეფოსა თჳსისა დედა მისი საგდუხტ და და
 მისი ზუარანძე, და დაწერა ანდერძი ესრეთ

M 313

III 191

დაუტევს განმგებულად სამეფოსა მისისა
 და დედა მისი საგდუხტ და დამისცა ზუა-
 რანძე და დაწერა ანდერძი ესრეთ.

და უტევს განმგებულად დედა მისი სამეფოსა
 მისსა საგდუხტ და და მისცა ზუარანძე და და-
 წერა ესრეთ ანდერძი.

7) მაჩაბლისეულ ნუსხაში განსხვავებულად არის მოყვანილი მინაწერი:

M 636

III 427

რუსეთის ბატონიშვილი.

რუსეთის ბატონიშვილი მოიყვანეს.

მაჩაბლისეული ნუსხის გადამწერის ანდერძიდან ჩანს. რომ მას დედნად ჰქონია
 „ქართლის ცხოვრების“ ძველი ნუნხა არჩილ მეფის ნაქონი¹. საფიქრებელია, რომ ან
 დედნის მინაწერებში სადმე მოხსენებული იქნებოდა „არჩილი“. მარიამისეულ ხელნაწერში
 კი ბევრგან მოიპოვება იმის კვალი, რომ ის ვახტანგს ჰქონია ხელში: რომ ის „არჩილის
 ნაქონიც“ ყოფილიყო, ამის კვალიც იქნებოდა; მეორე მხრით, რომ მაჩაბელს მარიამისე-
 ული ნუსხა ჰქონოდა დედნად, შეუძლებელია მას ანდერძში არ მოეხსენებინა, რომ ეს
 დედანი ხელთ ჰქონდა ვახტანგს ჯერ კიდევ მისი ბატონიშვილობის დროს.

ზემოთქმულის მიხედვით ჯერჯერობით მხოლოდ იმის თქმა შეიძლება, რომ ორივე
 ნუსხა, მაჩაბლისეული და მარიამისეული, უნდა მომდინარეობდეს ერთისა და იმავე დედ-
 ნიდან, რომელიც ან თვითონ არის „არჩილის ნაქონი“, ან საიდანაც „არჩილის ნაქონი“
 ნუსხაა გადაწერილი.

ქართლის ცხოვრება

¹ «მე ფრიად ცოდვილი გიორგი მაჩაბელმან დაწერე წმიდა ესე ქართლის ცხოვრება დიად ძველ ძე
 იყო, მეფის არჩილის ნაქონი...» (III 665).

გამოყენებულ ნუსხათა სია

- A ანასეული ნუსხა — Q-795*, XV საუკუნისა
 C ჭალაშვილისეული ნუსხა — Q-207, XVI საუკუნის მეორე ნახევრისა
 M მარიამისეული ნუსხა — S-30, 1633—1646 წლებისა
 R რუშანცევისეული ნუსხა — H-2080, 1703 წლამდე
 T თეიმურაზისეული ნუსხა — № 13 ლენინგრადის კოფ. სააზიო მუზეუმისა, XVIII ს. პირველი მეოთხედისა
 c ჭალაშვილისეული ნუსხის ახალი ნაწილი — Q-207, 1731 წლისა
 m მაჩაბლისეული ნუსხა — H-2135, 1736 წლისა
 D ჯანაშვილისეული ნუსხა — S-4770, XVIII ს. შუა წლებისა
 P ფალავანდიშვილისეული ნუსხა (მისი ძველი, ნუსხა-სუცური დაწერილი, ნაწილი) — H-988, 1719—1744 წლებისა
 P¹ (=p) ფალავანდიშვილისეული ნუსხა (მისი ახალი, მხედრულად დაწერილი ნაწილი) — 1761 წლისა
 d დადიანისეული ნუსხა — S-354, XVIII ს. შუა წლებისა
 E საეკლესიო მუზეუმისა — A-131, 1748 წლისა
 B ბროსესეული ნუსხა — № 41 ლენინგრადის კოფ. სააზიო მუზეუმისა, 1839 წლისა
 h ბარათაშვილისეული ნუსხა — S-25, 1761 წლისა
 s — სხვიტორული, XVIII საუკუნის მეორე ნახევრისა
 k ქუთაისის სახ. ისტორიული მუზეუმისა — № 441, XIX საუკუნისა.
 n — მატეანისეული ნიხოს ცხოვრება, შეტანილი ქართველ მოწამეთა კრებულში (A-130, 1713 წლისა და სხვ.)
 a — ქართლის ცხოვრების ძველი სომხური თარგმანი — 1279—1311 წწ. სელნაწერი
 v = ვახუშტი (საქართველოს ისტორია).

* ლათინური ასოებით აღნიშნულია საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის სელნაწერთა ფონდები:
 S — წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ბიბლიოთეკის ფონდი, H — საისტორიო-საეთნო-გრაფიო საზოგადოების მუზეუმის ფონდი, Q — საქ. სახ. მუზეუმის ახალი ფონდი, A — საეკლესიო მუზეუმის ფონდი.

M 95

ვიწყო¹ მითხრობად

ცხოვრებასა ქართუელთა მეფეთასა და პირველთაგანთა
 მამათა და ნათესავთა

[თავი პირველი]

[ამბავი ავითა ძმითა]

BPRT ბმმ პირველად ვაგვხვოთ ესე, რამეთუ სომეხთა და ქართველთა, რანთა და მოგაცნელთა, 5
 ჰერთა და ლეკთა, მეგრელთა და კავკასიანთა — ამათ თჳსთა ერთი იყო მამა, სასწელით
 თარგამოს¹. ესე თარგამოს იყო მე თარშისი, მისწული იაფეთისი, მისა ნოესი. და
 იყო ესე თარგამოს კაცი გმირი. და შემდგომად განუოფისა ენათსა, ოდეს² აღაშენეს
 ბაბილონს გოდოლი, და განეყვნეს მუნ ენანი და განიბნინეს მუნით ეოველსა ქუეყ- 10
 ნასა. და წარმოვიდა ესე თარგამოს ნათესავითურთ მისით, და დაემკჳდრა ორთა მათ
 მოათა შუა კაცშეუვალთა, არარატსა³ და მასისსა. და იყო ნათესავი მისი დიდი და

1-3 ვიწყო — ნათესავთა M, < cet. ამის ნაცვლად მოთავსებულია „ვახტანგის კაცთა წინასიტყვაობა“
 BPRTბმმ:

პატიოსანნო და დიდებულნო ქართველნო, ჟამთა ვითარებისაგან ქართლის ცხოვრება
 განრყუნილ იყო, რომელიმე მწერალთა მიერ (BP: მწერალთაგან) და რომელიმე ჟამთა
 ვითარებისაგან (ვითარებათაგან R) არღარა წერებულ იყო. ხოლო მეხუთემან ვახტანგ, ძემან
 ლეონისამან და ძმისწულმან სახელოვნის (CP: სახელიანისაზე სახელოვანისა) გიორგისამან,
 შეკრიბნა მეცნიერნი კაცნი და მოიხუნა საცა რამ ქართლის ცხოვრებაები (m: ცხოვრება)
 პოვნა, და კუალად გუჯარნი მცხეთისანი, გელათისანი და მრავალთა ეკლესიათა და დიდე-
 ბულთანი. და შეამოწმეს, და (<m) რომელი განრყუნილ იყო, განმარტეს. და სხუანიცა
 (dm; სხუაცა cet.) წერილნი მოიხუნეს, რომელიმე სომეხთა და სპარსთა ცხოვრებისაგან
 გამოხუნეს (გამოიხუნეს Rm) და ესრეთ აღწერნეს (Td; აღწერეს m, აღაწერინეს BP Rb).

5—8 პირველად — გმირი m-ში სხვა რედაქციით. იხ. შესავალი.

5 ესე Mm, ესრეთ cet. 5 ქართუელთა და სომეხთა R', სომეხთა და ქართუელთა cet. 6 ჰერთა R.
 6 მეგრელთა და კავკასიანთა, და მეგრელთა Mm. 6 თჳსთა Mm, ყოველთა cet. 7 თარშისი Mm, თარ-
 შისა cet. 7 მისწული იაფეთისი Mm, მისა აფანისა (ავანანისა), მისა იაფეთისა cet. 7 მისა ნოესი b, ნოესი
 მისა M, მისა ნოესა cet. 8 აღაშენეს Mm, აღაშენა ნებროთ cet. 9 ბაბილოვანსა m, < BP. 9 განეყვნეს d,
 განყვნეს T, განყუნეს m, განეყუნეს cet. 9 განიბნინეს განიშენეს M (ყ—უ), განიბნინეს R 9 მუნ M,
 მუნი T, < m, მუნით cet. 9 ყოველსა < b. 10 და < bdm. 10 წარმოვიდა BPRd, წარვიდა cet. 11 შუა M,
 შორის cet. 11 კაცშეუვალთა M, კაცთა შეუვალსა cet. 11 მასისას M, მასისასა m, მასისსა cet.

¹ არშიაზე: ადამს აქეთ (აქათ R) ათას ორას ორმოც (+ და ორს R) წელს უკან იშვა ნოე და შემდ-
 გომად ქ (600) წლისა იყო წყლით რღუნა BRT.

² არშიაზე: ადამს აქეთ (აქათ R) ჩლჳ (T: ჩლპიშ, 1788) წელს უკან იყო ნებროთ BRTdm (იყო ნებ-
 როთ R-ში წაჭრილია).

³ მინაწერი (შიგ ტექსტში, წითლით): არარატი ალაგაზია (m: ალაგაზია — ალაგაზია) PRm.

საზარეთისად. და მისცა კავკასიის ლომების მდინარეთის ვიდრე დასასრულადმდე კავკასიისა, დასავალით.

სოლო ჰაოს დაეძვრა საუფელთა მამისა თვისა თარგამოსისთა, და დაიპყრა ქუეყანა ჩრდილოთ, ვითა დამიწერია: სამკრით მითი ორეთისთიგან, აღმოსავალით ვიდრე ზღუდმდე გურგანისა, და დასავალით ვიდრე ზღუდმდე ჰონტოსა. და ამით მუდთავე გმირთა ზედა იყო განმგებელ და უფალ ჰაოს. და ესე ეოველნი იუენეს მორჩილ ჰაოსისა. და ესე რვანივე ერთობით ჰმონებდეს ნებროთს გმირსა, რომელი იყო პირველი მეფე ეოველისა ქუეყანისა.

მემდგომად ამისა მცირედთა წელიწადთა მოუწოდა ჰაოს მუდთა მათ გმირთა, მემოკრიბნა და რქუა მათ: „მოგუცა ღმერთმან მაღალმან ძალი და სიმრავლე ნათესავისა ჩუენისა. აწ შეწევნითა დამბადებელისათა ვიუენეთ არა ვისა მონა, და არავის ვმსახუროთ თუნიერ ღმერთისა დამბადებელისა“. ეწამნეს მუდნი იგი გმირნი, და დაუპტიცეს განზრახვა იგი: და განუდგეს ნებროთს და არღარა მისცეს ხარკი. და ესრესნეს სსუათა

M 100 ვიქეთმე ნათესავთა, და დაუორგუდდეს სსუანიცა ნათესავნი.

მაშინ განუწერა ნებროთ, და მემოკრიბნა გმირნი მისნი და ეოველნი რომელნი ერჩდეს სპანი მისნი, და მომართა თარგამოსისთა. სოლო ჰაოს მოუწოდა მუდთავე გმირთა და ეოველსავე ნათესავსა თარგამოსისსა. და შეეწინეს სსუანიცა ვინმე ნათესავნი დასავლეთისანი: შეკრიბნა ჰაოს ესე ეოველნი და დადგა მირსა მასისისასა. და ვითარ მოადგა ნებროთ ქუეყანასა ადარბადგანისასა¹, და დადგა მუნ და წარავლინნა გმირნი სამეოცნი და მათ თანა სპანი ძლიერნი წყობად თარგამოსისთა.

სოლო ვითარცა მოიწინეს სპანი იგი ნებროთისნი, მაშინ მიეგებნეს მუდნი იგი გმირნი მძანი ჰაოსისნი სპითა ძლიერითა. სოლო ჰაოს სპითა უძლიერესითა დაუდგა უკანით, ზურგით. იქმნა მათ შორის ბრძოლა² სასტიკი, რომელი ემსგავსა სასტიკებასა ჰაერისასა. რამეთუ მტურნი ფერკისა მათისა ვითარცა დრუბელი სქელი; ელვა აზვრისა

1 საზარეთისად] საზარეთისათა MRTm. 1 და < Rm. 1 — კავკასიის მისცა m. 1 — მდინარეთიგან ჰომეკის M (m — m). 1-2 კავკასიის Rdm. 2 დასავალი m. 3 და ამკდრა M. 3 მამისა თვისა] < M, მამისა თვისასა m. 3 თარგამოსისასა m. 3 დაიპყრა] იპყრა M. 4 ჩრდილოთ Mm, ჩრდილოთა cet. 4 დამიწერია M, დაგვიწერია cet. 4 სამკრით მითი ორეთისთიგან] მუნითგან ვიდრე ზღუა ორეთისი M. 5 ვიდრე ზღუდმდე პონტოსა გურგანისა m. 5 გურგანისა M. 5 და დასავალით] დასვლით m, დასავალი M. 6 გმირთა MT, ძმათა BPRbdm. 6 ჰაოს < BRbdm. 7 ჰაოსისა. + და ამით ყოველთა იყო ერთი ენა სომხური BMPRbdm, < T. 7 რვანი PBRb. 7 ნებროთ Rm. 8 პირველი < M. 9 ამისა] ამისსა BMP, ამის m. 9 მცირედ M. 11 არა ვისა] არა ვის m, არღარა h. 11 მონა < M. 12 დამბადებელისა BPdm, დამბადებელისათა cet. 13 განუდგეს] განდგეს M. 14 და < MT. 15 განუწერა MT, გაუწერა cet. 16 თარგამოსანთა MT, თარგამოზიანთა m, თარგამოსიანთა cet. 16-17 სოლო ჰაოს — თარგამოსისსა] < BP (P - ში ა რ შ ი ა ზ ე ა მ ი წ ე რ ი ლ ი). 16 ჰაოს] ჰაოს m, ჰაოს M. 17 ეოველსავე] ეოველისავე m, < ბ რ ო ს ე ს გამოცემას. 17 თარგამოსისსა კ ო ნ ი ე ქ ტ უ რ ა, თარგამოსსა M, თარგამოსისა T, თარგამოსიანსა PRbdm. 18 მასისისსა] მისსა M. 19 ადარბადგანისსა T, ადარბადგანისასა m, ადარბადგანისასა M, ადარბადგანისასა cet. 19 და < d. 19 და md, < cet. 19 წარმოავლინნა Rd, მუნით წარმოავლინნა m. 20 გმირნი + მისნი PRbdm. 20 ძლიერნი] ურიცხვნი BRbdm. 20 თარგამოსანთა M, თარგამოსიანთა cet. 21 სპანი იგი M, სპანი cet. 22 ძმანი < m. 22 გმირნი ძმანი ჰაოსისნი] ძმანი ჰაოსისანი გმირნი BP, გმირნი ჰაოსისანი m. 22 — სოლო სპითა უძლიერესითა ჰაოს BPb (შ ე მ დ ე გ ხ - შ ი „ ჰ ა ო ს “ გა და უ ს ვ ა მ თ წ ი ნ). 22 და დაუდგა d. 23 ემსგავსა MT, ემსგავსებოდა cet. 24 ჰაერისასა < B.

¹ არშიაზე: ადარბადგანი (m: ადარბადგანი) ადრიბეჯანია (d: ადრიბეჯანია), რომელ არს თავრიზის (თაბრიზის P) მიწა PRdm. ² აქედან იწყება „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტი E ხელნაწერში.

მათისა ვითარცა ელვა ცისა: კმა პირისა მათისა ვითარცა კმა ქუხილისა; სიმრავლე M 101 ისართა და ტეორცა ქვისა მათისა ვითარცა სეტყუა კმირი, და დათსევა სისხლისა მათისა ვითარცა ღუბარი სეტყუათა: განმლიერდა ბრძოლა მათ შორის, და მოსწედა ორგნითვე ურიცხვ.

სოლო ჰაოს უდგა ზურგად გმირთა მისთა, ძალ-სცემდა და ნუგეშის-ცემდა კმითა საზარელითა, რომელი მსგავსი იყო მესის ტესისა. მაშინ სძლეს თარგამოსიანთა და მოსრნეს სამეოცნი იგი გმირნი ნებროთისნი და სპანი მათნი. სოლო მუდნი ესე გმირნი თარგამოსიანნი — ქართლოს, ბარდოს, მოვაკან, ჰეროს, ლეკან, კავკასან, ეგროს — ესენი დარჩეს ცოცხლებით თუნიერ წელულებისა, და ძლევა-მემოსილნი ჰმადლობდეს ღმერთსა.

სოლო ვითარცა ესმა ნებროთს, განწერა და წარმოემართა მათ კერძო ეოველითა ძალითა მისითა. სოლო ჰაოსს არა ჰევეს სპანი ნებროთის სპათა ოდენნი: განმაგრდა იგი ღირდალთა შინა მასისისათა. მიუდგა ქუეშე კერძო ნებროთ; და იყო იგი ჭურვილი რკინითა და რვალითა ტერფთაგან ვიდრე თსემაძე. და აღვდა გორასა ერთსა ზედა ზრახვად ჰაოსისა და ეტეოდა დამორჩილებასავე მისსა, რათა სთნდეს მიქცევა მისი. M 102 სოლო ჰაოს რქუა გმირთა მისთა: „განმიმაგრეთ ზურგით კერძი ჩემი, და მივესლო ნებროთს“.

და წარვიდა და მივიდა პირისპირ მასლობელად ნებროთისა, და სტეორცა ისარი და ჰერა შეერდნა ნებროთისსა, ფიცარსა ზედა რვალისასა, და განავლო ზურგით. მაშინ დაეცა ნებროთ, და იოტა ბანაკი მისი. და განთავისუფლდეს ნათესავნი თარგამოსისნი. და მაშინ ჰაოს ჰყო თავი თუნი მეფედ ძმათა თუნი ზედა და სსუათაცა ნათესავთა ზედა, მასლობელთა საზღვართა მისთასა. სოლო მუდნივე ესე ძმანი წარვიდეს თუნი თუნი ქუეყანად, და იუენეს მორჩილ ჰაოსისა. სოლო აქამოდის დავწერეთ ამბავი ესე რვათავე ძმათა.

2 ისართა] ერისა M. 2 და < M. 2 ტეორც T, ტეორცა M, ტეორცა cet. 3 ღუბარი სეტყუათა] სეტყუა M, [წმისა] ღუბარი ი ნ გ ო რ. 3 განმლიერდა M, განგრძელდა cet. 3 მოსწედეს BMP, ამოსწედეს m. 3 მოსწედეს ორგნითვე ურიცხვნი BP, ამოსწედეს ორგნითვე ურიცხვი სული m, მოსწედა ორთავანვე ურიცხვი d. 5 — გმირთა მისთა ზურგად BP. 5 ძალ] რომელ M (ძ — ძ), ძალს m. 5 ძალ სცემდა] R-ში შესწორებულია: ძალს ცემად. 5 და ნუგეშის-ცემდა Bb, და ნუგეშისნი ცემდა Pd, ნუგეშისნი ცემად MRT. 6 მსგავს იყო Rbdm. 6 თარგამოსანთა M, თარგამოზიანთა m, თარგამოსიანთა cet. 8 თარგამოსანნი M, თარგამოსიანნი cet. 8 ჰეროს MT, ჰროს h, ჰროს Rm, ჰეროს cet. 8 კავკასიან P, კავკასან cet. (ბ რ ო ს ე ს ა ზ რ ი თ უ ნ დ ა ი ე ო ს: კავკასი ან კავკას-მან). 8 და ეგროს BRbm. 9 დარჩნეს m. 9 წყლულეებასა M. 11 განწერა m. 11 მათი მით M. 12 — ძალითა მისითა ეოველითა MT. 12 ნებროთისნი M, ნებროთის m. 12 ოდენი Rm. 13 ღირდალთა M, ღირდალთა cet. 13 მასისისათა] მასისისთა M, მასისათა Bm. 13 ქუეშო M. 14 ტერფთაგან M, ტერფითგან cet. 14 და M, < cet. 14 აღვდა M, ავდა T, აღვდა d, ავდა m, ავდა BRb. 14 გორასა ერთსა M, ერთსა გორასა m, ერთსა გორსა cet. 15 ჰაოსსა M, აჰაოსისა m, ჰაოსისა cet. 15 და ეტეოდა < MT (ავლდა R-საც, შემდეგ ჩაუმატებიათ). 15 — მიქცევა სთნდეს B. 15 მისი MT, მისდავე cet. 16 გმირთა MTbm, ძმათა BPd. 16 მისთა < M. 16 ზურგი BP. 16 კერძი ჩემი] კერძო M. 16 მივესლო MRd, მივიახლო BPh, მივახლო m, მივესლოთ cet. 18 და წარვიდა და მივიდა] და წავიდე (წარვიდე T) და მივიდე MT. 18 და სტეორცა] სტეორცა R. 19 ჰერა m. 19 ზედან B. 19 განვლო m. 20 ნათესავი (ნათესავნი T) თარგამოსისი MT, ნათესავი თარგამოსისანი m. 20 და განთავისუფლდეს ნათესავნი თარგამოსისნი < BP. 21 მაშინ] მან MR (R-ში შ ე მ დ ე გ ჩ ა მ ა ტ ე ბ უ ლ ი ა „ შ ი “). 21 ზედა] ზე M. 22 ზედა] ზე M. 22 ესე < M. 22-23 თუნი თუნი M, თუნი თუნი B. 23 მორჩილ] მოსარჩელე M. 23 სოლო < M. 23 ამბავი BM, ჰამბავი cet.

[**უშგუპი ჭაქთღილსა**]

სოლო აქათგან ვიწყოთ და წარმოვთქუათ ამბავი ქართლისა და ნათესავისა მათისა, და ცხოვრება მათი ვიდრე დღეთა ჩუენთამდე, და ვითარ-იგი განუყო ქუეყანა თარგამოს ნათესავსა მისსა და რუათაჲჲ შვილთა მისთა¹.

და მისცა ქართლოსს ქუეყანა, რომელი ზემო აღვწერეთ. და ესე ქართლოს მო-
ვიდა ჰირველად აღგილსა მას, სადა შეერთეს არაგვს მტკუარსა, და განვიდა მოასა მას
M 103 ზედა, რომელსა ეწოდების არმაზი. და ჰირველად შექმნა სიმაგრენი მას ზედა, და
იშენა მუნ ზედა სახლი, და უწოდა მოასა მას სახელი თავისა თვისისა ქართლი. და ვიდრე
აღმართებამდე მუნ-ზედა კერპი არმაზისი ერქუა მოასა მას ქართლი, და მის გამო 10
ეწოდა ეოველსა ქართლსა ქართლი, სუნანიტგან ვიდრე ზღუამდე სპერისა.

შემდგომად ამისა ამანვე ქართლოს აღაშენა ციხე ორობისა, რომელსა აწ ჰქვან სამშჯღდე. და კუალად აღაშენა ბტუერის ციხე, რომელსა აწ ჰქვან სუნანი². ცხოვნდა იგი მრავალთა წყლთა და განმრავლდა ნათესავი მისი.

სოლო შვილთა შორის მისთა გამოჩნდეს სუთნი გმირნი, რომელთა სასელები 15
ესე არს: ზირველსა მცხეთოს, მეორესა გარდაბოს³, მესამესა კასოს, მეოთხესა კუხოს,
მეხუთესა გაჩიოს. ესე სუთნივე იუვნეს გმირნი. არამედ მცხეთოს უგმირე იყო სსუთა მათ.

მოკუდა ქართლოს და დაფლეს იგი თავსა ზედა ქართლისასა, რომელსა აწ ეწო-
დების არმაზი. და შემდგომად ამისსა ცოლმან მისმან აღაშენა დედა-ცისე. და მანვე
აღაშენა ბოსტან-ქალაქი, რომელსა აწ ჰქვან რუსთავი, და განუენა ცოლმან ქართლო- 20
სისმან სუთნივე იგი გმირნი, შვილნი მისნი.

M 104 გარდაბოსს მისცა სუნანი და უჩინა საზღვარი: აღმოსავლით მდინარე | ბერდუჯისი, დასავლით ქალაქი გაჩიანი, და სამცხრით მთა ჰირველ ჭსენებული, და ჩრდილოთ მტკვარი.

1 [თავი მეორე] აქ იწყებს მეორე თავს ივ. ჯავახიშვილი² გვ. 171. 3 აქადგან M.
3 ამბავი M, ანბავი P, ჰამბავი cef. 4 და●ცხოვრება მათი < M. 4 განაუყო M. 5 თარგმოს M (აქაც
და სხვაგანაც). 5 ნათესავსა მისსა d, ნათესავსა მის M, ნათესავთა მისთა BP, ნათესავსა მისდა cef.
(R: ნათესავისა მისდა რვათავე შვილთა მისთა). 5 შვილთავე P. 6 — ქუყანა ქართლოსს Bd. 6 ქუყანა +
იგი m. 6 აღესწერეთ MR, აღევწერეთ cef. 8 ზედა| ხე M. 8 შექმნა მუნ ზედა სიმარგრე M. 8-9 და იშენა
მუნ ზედა სახლი T-ში გადატანილია ამავე სტრიქონში, „ქართლი“-ს შემდეგ. 9 ზედა < d. 9 და უწოდა —
ქართლი < M. 9 და < M. 10 კერპი არმაზისი| კერპი იყო არმაზისი M, კერპისა მის არმაზისა d.
11 სპერიისა P. 12 ამისსა ამაწვე| მისსავე M (← მისსა |ამაწვე|. 13 და < m. 13 მტკვრის ციხე (მტუ-
ერი m) eodd., მტკვრის ციხე ბროსე (მისი შესწორება B-ში), „ალიზით წაგები ციხე ღუნანი“ a. 13 ცხოვნ-
და M, ცხოვდა cef. 15 შვილთა შორის| შვილთაგან შორის m. 16 ესე არს: პირველსა მცხეთოს, მეორესა
< M. 16 გარდაბოს Mm, გარდაბოზ cef. 17 სხუთა მათ MT, ხუთთავე მათ cef. 18 მოკულა| და ამის
შემდგომად მოკულა m. 18 აწ < M. 19 ამისსა < M. 20 ჰქვია m. 20-21 ოღმან მისმან ქართლოსმან M.
22 გარდაბოს Md, გარდაბოზს cef., — მისცა გარდაბოზს R. 22 და უჩინა < d. 22 ბერდუჯისი M,
ბერდუჯისი + და უჩინა d. 23 და სამკრით| სამკრით m.

¹ ანდერძ-მინაწერი: ღთო წარმართე დედოფალი მარიამ და სასუფეველი დაუმკდრე M.

² არშიაზე: ზუნანი გატეხილის კიდის ციხეა PRm.

³ აზრიაზე: გარდაბანი ჭაპალას ქვეით ნახიდურსა (ნაკიდურსა Pd) და ტაგნაგეთს ქვეით ვიდრე მტკვრამდე ეწოდების PRdm.

სოლო გაჩიოსს მისცა ორბის ცისე და სეჯრეთის¹ მდინარეთგან ვიდრე თავდმდე აბოცისა². და ამან გაჩიოს აღაშენა ქალაქი გაჩიანი, რომელსა მაშინ ერქვა სანადირო ქალაქი.

სოლო კოსოს მისცა ბოსტან-ქაღაქი, რომელსა აწ ჰქვან რუსთავი, მისცა არა-
გვიოტან ვიდრე ჰერეთამდე, [.....] შესარ[თავად]მდე, მთასა კასეთისასა და მტკუარსა შუა³.

ხოლო კასოსს¹ მისცა კავკასიასა და კასეთის მთასა შორის, არაგვთგან ვიდრე ტეეტბადმდე, რომელი არს საზღვარი ჰერეთისა. და ამან კასოს აღაშენა ჩეღეთი; კუსოსს შეეწია შენებასა ჩეღეთისასა. რამეთუ დედა-ცისე კასოსის სუედრი იყო. და მისცა კასოსს შეეწინათუხს და შეეწია შენებასა ჩეღეთისასა, რომელსა ბერ ერქუა ზირველ შენებულსა კასეთისასა.

სოლო მცხეთოს, რომელი უკმირე იყო მშათა მისთა, ესე დარჩა საუბრელთა
მაშისა მათისა ქართლელისათა, რომელსა აწ ჰქვან არმაზი. და მანვე აღაშენა ქალაქი
M 105 შესაკრებელსა შორის მტკურისა და არაგვსანსა, და უწოდა სასელი თჳსი მცხეთა. და
დაიპერა ქუეყანა ტფილისითგან და არაგვითგან დასავლით ვიდრე ზღუადმდე სპერისა.

და ესე იყო განმგებ და უფალ მათ ოთხთავე მშათა ზედა. და ესე ოთხნივე იუვნეს 15
მორჩილ მისა. ესე არიან განუფილნი ქართლოსის მეთანი და რომელნი განუვნა
დედამან მათმან შემდგომად სიკუდილისა ქართლოსისა. სოლო მრავალთა წელთა და
მრავალთა კამთა ცხოვნდა მე ქართლოსისი, და განმრავლდა ნათესავი მისი, და მათ
ყოველთა განმრავლდა ნათესავი მათი.

სოლო შვილთა შორის მცხეთოსისათა გამოჩნდეს სამნი გმირნი სასელოვანნი, 20
რომელთა სასელები ესე არს: პირველსა უფლოს, და შემდგომსა ოძრკოს, და მესამესა
ჯავახოს. განუყო მათ ქუეყანა და ნათესავი მათი უოველი.

ომრკოსს მისცა ტანსიკარიოგან ვიდრე ზღუამდე სწერისა, ქუეყანა კლდოვანი.
ამან ომრკოს აღაშენა ორნი ციხე-ქალაქნი: ომრკუ და თუხარისი.

1 გაჩნდის m. 1 ორბის] ობის mv. 1 სკორეთის M, სკვრეთის cet. 2 გაჩნდის B. 3 სანადიროს BP. 4 ხოლო MT, და cet. 4 კუხოს] კახოს M. 4-5 არაგვითგან] ევრითგან M. 5 ჰერეთამდე] შერეთამდე R. ჰერეთამდე m, < M, შერეთამდე cet. 5 თავადმდე codd., შესართავამდე კონიექტურა. 6 ხოლო < m. 6 კავკასიას MT, კავკასიის PRb, კავკასის cet. 7 რომელ BRb, რომელი cet. 7 შრეთისა R. 7 ანა კახოს] მან კიხოს M. 7 ჩელით d. 7-8 კუხოს] და კუხოს Rm, კახოს M. 8 ჩელითისას] მისსა M, ჩელითისას d. 8 კახოსის B, კახოს PRm. 8-9 რამეთუ — ჩელითისას < d (ex hom.). 11 მისთა < M. 12 მათისათა M, მათის cet. 13 არაგვსათა Mm. 14 დასავალით Pb. 15 უფალი bm. 16 მისა M, მისსა cet. 16 განყოფილი M, განყოფილი m, განყოფილი cet. 16 ქართლოს MT, ქართლოსის cet. 16 და < Bb. 16 განუყუნა m, გაუყუნა B. 17 დედაბა m. 17 ქართლოსსა M. 17 ხოლო BRmb, < cet. 18 ცხოვნდა M, ცხონდა cet. 18-19 და მათ ყოველთა განმრავლდა ნათესავი მათი, < M. 19 განმრავლდა ნათესავი მათი < m. 21 და შემდგომსა M, მეორესა cet. 21 ოძრკოზს Mm. 21 და M, < cet. 22 მათ ამათ BP. 23 ოძრკოსს] ოძრკოს m, ოძრკოს cet. 23 ტასისკარისაგან m. 23 სპერისა] სპერის MT, სპერის m. 24 ოძრკოს] ოძრკოს m, ოზრკოს M. 24 ციხე] ციხენი M: 42 ოძრკაც m.

¹ არშინაზე: სკვრეთის მდინარე მაშავერის წყალია III, სკვრეთის მდინარე მაშავერია EPR (ბოლო სიტყვა აკლია P-ს).

² არშიაზე: აბო(ვი ყაიყულია Rm.

³ არზიანა: კუხეთი არს ნინო ჳმინდის (ჳმინდას m, ჳმინდას PRd) ჳეთ სამგორი და იმას (ამის d) ჳით ერჳოს მთამდის და არაგვამდის BEPRdm.

⁴ არმიაზე: კახეთი არს თურქდოს ჰევს ზეით თიანეთი (თიანეთის m) ვიდრე ჰევსურეთამდე (ჰევსურეთამდე m) BPRdm.

ხოლო ჯავახოსს მისცა თანაგვრიტგან ვიდრე თავადმდე მტკუროსა. და ამან ჯავახოსს აღაშენა ორნი ციხე-ქალაქნი: წუნდა და ქალაქი არტანისა, რომელსა მაშინ ერქვა M 106 ქაჯთა ქალაქი, ხოლო აწ ჰქვან ჰერო.

ხოლო უფლის დარჩა საყოფელსა მამისა მათისა მცხეთისისა მცხეთას. და ეჭურა ქუეყანა არაგვთგან და ტფილისითგან ვიდრე ტანისკარამდე და ფანავრამდე. და ამან ალაშენა უფლის-ცისე, ურბნისი, კასპი, არაგვთგან და არმაზითგან ვიდრე ტანისკარამდე უწოდა ამას ქუეყანასა ზენას-სოფლისა, რომელსა აწ ჰქვან შიდა-ქართლი¹.

სოლო ვიდრე სიკუდილამდე მცხეთისა ესე ეოველნი ნათესავნი თარგამოსისნი იუვნეს სიუჟარულსა ზედა ერთმანერთისასა; და მიჰი აქუნდათ ნებროთიანთა, და ჰგონებდეს იგინი ნებროთიანთაგან მებნასა სისხლისა ნებროთისსა. და ისწრათდეს იგინი მაგრებასა ცისე-ქალაქთასა შიშისათჳს ნებროთიანთასა.

სოლო ვითარცა მოკუდა მცხეთოს, მე ქართლოსისი, მთავარდა მური შორის
შვილთა ქართლოსისთა: იწეეს ბრძოლად და ჯდომად ურთიერთას. რამეთუ უფლოსს,
მესა მცხეთოსისასა, არა ერჩდეს, არცა სადოდეს უფლად, რომელი დატევილ იყო
საუღართა ქართლოსისათა, რამეთუ მამისა მისისაგან მიცემულ იყო უფლობა ქართ- 15
ლოსისათა. იწეეს ბრძოლად და ჯდომად ურთიერთას; და განაგრძელეს | მათ შორის
ბრძოლა, რომელ ქამსაჲ ადდვიან ამათგანნი ორნი ნათესავნი ერთსა ზედა, და სსუანი
შეეწეოდნან რომელნიმე მას; და რომელნიმე კუალად სსუანი ადდგეს ერთმანერთსა
ზედა და სსუანი შეეწეოდნან. რომელსაჲ ქამსა იქმნის მძულობა მათ შორის, და კუა-
ლად შეიძალნან და ებრძოდნან.

1 ხოლო < M. 1 ჯაოხოს M, ჯაეახოს P. 1 ფარავნითან d, ფანავარიდან m. 1 და < M. 1-2 ჯაო-
ვანეს M. 2 ალაშენა P. 2 ქალაქ არტანისი m 3 ქაჯათა ქალაქი T. 3 ხოლო — ჭური < a. 4 საყო-
ფელსა კონიექტ., საყოფელი m, საყოფელთა cet. 4 მცხეთოსისა Rb, მცხეთოსისა M, მცხეთოსისა cet.
4 და დაიპყრა m, დაიპყრა R. 5 არაგვთან m. 5 ტფილითგან M. 5 ფანავრადმდე ფარავანმდე d
ფანავრამდენ B, ფანვარადმდენ M, ფანამრამდე m, ფანავრამდენ cet. 5 და ამან + უფალოს m. 6 ურბ-
ნისი < M. 6 — კასპი ურბნისი m. 6 არაგვთან [არაგვითგან M, არაგვთან m. 6-7 ტარისკარამდე m,
ტარისკარამდე cet. 7 ზედა-სოფლისა B, ზენასა-სოფლისა md, ზენას-სოფლისა EMPRTb (ბო სე: ზედა-
სოფელი). 7 შიდა ქართლი შინა ქართლი M. 8 მცხეთოსისა MT. 8 თარგმოლისი M. 9 ერთმა-
ნეთისა B, ერთმანეთისა M. 9 აქუნდათ აქუნდა MT. 9 ნებროთიანთან BRmd. 9-10 ჰგონებდეს MT,
ჰგონებდენ cet. 10 ნებროთისა M, ნებროთისა cet. 10 ისწრაფდეს იხარებდეს M. 11 მაგრებასა მაგ-
რებას M, განმაგრებას d, მატებას B. 11 ციხე-ქალაქთან m. 11 ნებროთიანთა M. 12 — მცხეთოს
მოკუდა d. 12 მცხეთოს MT. 12 ქართლოსი M, ქართლოსისა Rbmd. 13 ქართლოსთა M. 13 ურთი-
ერთს P, ურთიერთს Rb, ურთიერთარს cet. 13 უფალოს m, უფსლოს M, უფლოს R. 14 მცხეთოსისა MT,
მცხეთოსისათა d. 14 ხადეს m. 14 დატყვებულ იყო დატყვებულ იყო m. 15 საყდართა + ზედა BPRbm
(R-ში შემდეგ არის მიმატებული). 15 რამეთუ Bbmd, < cet. (R-ში შემდეგ არის
ჩამატებული). 15 მამისა მისისაგან მამისაგან m. 15 უფლება MP. 16 — ურთიერთს და კლო-
მად BP. 16 ურთიერთს BMb, ურთიერთარს cet. 16 განგრძელდეს d. 17 რომელ ჟამსამე MTR (R-ში
შემდეგ გადაკეთებულია „რომელსამე ჟამსამდე“), რომელ ჟამსამდე B, რომელსამე ჟამსამდე Pbmd.
18 რომელიმე m. 18 და რომელიმე m. 18 აღდგეს M, აღდგაინ cet. 19 შეეწოდეს d. 19 და რომელ-
სამე BR. 19—20 კულად dmV, < cet.

1 არშიაზე: შიდა-ქართლი არს ტანისკარს ქვეითი; ზემო ქართლი არს ტანისკარს ზემო, სამცხე და კლარჯეთი (მ: კალარჯეთი) BPRdm. (შდრ. ქვემოთ გვ. 24, შენ. 3); შიდა ქართლი ა [...] E.

და გაგრძელდა მათ შორის ესევიტარი საქმე, და არავინ იყო მათ შორის უწარ-
ჩინებულეს და უსასელოვანეს, არამედ ადგილითი-ადგილად თავადნი იმინიან. სოლო
ვინცა იუვის მცნეთას, რეცა თავადი იგი იუვის ეოველთა მათ სსუათა ზედ. და არცა
სასელ-ედებოდათ მეფედ, არცა ერისთავად, არამედ მამსასლისი ეწოდებოდათ, და იგი
იუვის მასავებელ და ბჭე სსუათა ქართლოსიანთა. რამეთუ ქალაქი მცნეთა განდიდებულ
იყო უმეტეს ეოველთასა, და უწოდდეს დედა-ქალაქად.

და მას ეამსა დაივიწყეს დიერთი¹, დაძაბებული მათი, და ექმნეს მსახურ შიისა და მთოვარისა და ვარსკულაჲთა სუთთა, და შტკიცე და უფროსი საფიცარი მათი იუო საფლავი ქართლოსისი.

გამოსცა ხაზაკთა

მას ჟამსა შინა განმლიერდეს საზარნი და დაუწევს ბრძოლად ნათესავთა ლეკი-
ნათა და კავკასიოსთა. და ესე თარგამოსიანთა ეოველნი მას ჟამსა იუვნეს მშჳდობით
M 108 სიუჟარულსა ერთმანერთისასა.

სოლო შვილთა ზედა კავკასიისთა იყო უფალ ღურძეკ, მე ტირეთისი. ესრანსნეს
ესე ექუსთავე ნათესავთა თარგამოსიანთა, და ითხოვეს შუელა საზართა ზედა. სოლო 15
შეკრბეს ეოველნი ნათესავნი თარგამოსიანნი, და გარდავლეს მთა კავკასია. და მოტეუენ-
ნეს ეოველნი საზღვარნი საზარეთისანი, და აღაშენეს ქალაქნი ზირსა საზარეთი-
სასა, და წარმოვიდეს.

ამისა შემდგომად სასართა იჩინეს მეფე, და დაემორჩილნეს ეოველნი საზარნი მეფესა მას ჩინებულსა მათსა. და წარმოიმღუანეს იგი და გამოვლეს ზღუხ-კარი, რომელსა აწ ჰქვან დარუბანდი. ვერ წინააღუდგეს თარგამოსიანნი, რამეთუ იყო სიმრავლე ურიცხვ სასართა, წარტყუენეს ქუეყანა თარგამოსიანთა, და შემუსრნეს ეოველნი

1 და გავრცელება MT, განვრცელება cet. 1-2 უწარჩინებულ m, უწარჩინებულ M (შეად. ქვემოთ გვ. 12, 12 და 12, 18). 2 უსახელოვანესს უსახელოვანეს Bb (b-ში ა მერეა ჩამატებული; B-შიც ჩამატებულია ბ რ - ს ე ს), უსახელოვანეს + და ადგილთა MT. 2 არამედ ადგილითი-ადგილად < M. 2 თავადი იჩინიან M, თავადი იჩინა m. 3 ვინაცა M, რომელიცა cet. 3 იყვის იყუნის m. 3 თავადი თავადთა B. 3 ყოველთა მათ < M. 3-4 და არცა — ეწოდებოდათ და < M (ex hom.). 4 ერისთავად m. 5 მუხავებელ B, მახავებელი M. 5 ბრჭე M. 5 ქართლოსანთა M, ქართლოსიანთა cet. 5 გადიდებულ M. 6 უწოდეს M, უწოდეს cet. 8 საფიცარი საციფარი B. 8 — მათი საფიცარი იყო M. 9 საფლავი < M. 9 ქართლოსის MT, ქართლოსის cet. 10 ეს სათაური არ არის M-ში. 11 და < MRbd. 11 დაიწყეს m. 11 ბრძოლად M, ბრძოლა cet. 11 ნათესავთა MT, ნათესავს cet. 12 კავკასიოსთა MT, კავკასიოსთა m, კავკასიანთა d, კავკასიასთა BPRb. 12 და M, < cet. 12 თარგამოსიანთა კონიექტურა, თარგამოსიასთა M, თარგამოზიანნი m, თარგამოსიანი cet. 13 სიყუარულსა + ზედა m. 12-13 — სიყუარულსა ერთმანერთისასა მშჯდობით M. 14 კავკასიასთა Mm, კავკასიასთა Bpd, კავკასიოსთა cet., კავკასიოსთა კონიექტურა. 14 იყო უფალ < M. 14 და ურძულ M. 15 თარგამოსანთა M, თარგამოზიანთა m, თარგამოსიანთა cet. 15 ხაზართა M. 16 თარგამოსანი M, თარგამოზიანნი m, თარგამოსიანი cet. 16 გარდა ავლეს M. 16-17 მოტყუელნეს m. 17 და < b. 17 აღაშენეს დაიპყრეს B, აღაშენეს M, აღაშენეს R. 17 ქალაქი m. 19 იჩინეს BP. 20 ზათსა მათსა m. 20 წარმოიძღვნეს m. 20 იგი < M, იგინა T. 21 წინ აღუდგეს m. 21 თარგამოსანი M, თარგამოზიანნი m, თარგამოსიანი cet. 22 ურიცხვ ხაზარეთ m, — ხაზართა ურიცხვი m. 22 ქუეყანანი თარგამოსანთა (თარგამოზიანთა m, თარგამოსიანთა Tb) MRTbm, ქუეყანანი თარგამოსიანთანი Bpd. 22 შემუსრეს M.

¹ არშიაზე: აქა დაივიწყეს ღმერთი Edm.

² არშიაზე: ხაზარეთი (ხაზარი BP) რუსეთია BEPdm.

ქალაქნი არარატისანი და მასისისანი და ჩრდილოისანი. და დაურხეს ცისე-ქალაქნი თუხარისი, სამშუღდე და მტუერის ცისე, რომელ არს სუნანი, მიდა-ქართლი და ეგრისი.

და ისწავეს საზართა ორნივე ესე გზანი, რომელ არს ზღვს-გარი დარუბანდი და M 109 არაგვს-გარი, რომელ არს დარილა. და განამრავლეს საზართა გამოსლვა და ტუეუნვა მათი და ვერღარა წინააღუდგეს. და მიერითგან იქმნეს ესე ეოველნი თარგამო- 5 სიანნი მოხარკე საზართა.

ხოლო ოდეს პირველ გამოვიდა საზართა მეფე და მოტუეუნა ქუეყანანი, რომელნი ზემოთ დამიწერიან, და გარდავლო მთა კავკასია. და იყო მე მისი სასეღით უობოს, და მისცა მესა თუსსა ტუეე სომხითისა და ქართლისა. და მისცა ქუეყანა კავ- 10 კასის ნაწილი, ლომეკის მდინარისა დასავლით, დასავლეთამდე მთისა.

და დაემენა უობოს: და მათნი ნათესავნი არიან ოგსნი, და იგი არს ოგსეთი, რომელ ნაწილი იყო კავკასიისა. ხოლო ღურძუკი, რომელი უწარჩინებულეს იყო შვილთა შორის კავკასიისთა, მივიდა და დაჯდა ნაპრაღსა შინა მთისასა, და უწოდა სასეღი თუსი ღურძუკეთი. და მისცემდა ხარკსა მეფესა საზართასა.

ხოლო მასვე გზობასა მისცა მამის მძინწულსა მისსა საზართა მეფემან ნაწილი 15 ლეკანისა, აღმოსავლით ზღვს-გარს დარუბანდისით მდინარემდე ლომეკისა¹. და მისცა M 110 ტუეე რანისა და მოვანისა. და დაემენა იგი მუნ, რომელ ნაწილი იყო ლეკანისი.

ხოლო სოზონის, რომელ უწარჩინებულეს იყო ნათესავთა შორის ლეკანისთა, მივიდა და დაჯდა ნაპრაღსა შინა მთისასა, აღაშენა ქალაქი და უწოდა სასეღი თუსი სოზანისეთი. 20

და გარდავლეს მას შინა კამნი მრავალნი. და ესე ეოველნი ნათესავნი იუენეს მოხარკე საზართა.

ხოლო მიერითგან განძლიერდეს სპარსნი მიერ შხისა აღმოსავლითგან, ნათესავნი ნებროთისნი. და გამოჩნდა ნათესავთა შორის ნებროთისთა კაცი ერთი გმირი,

1 არარატისა M. 1 ჩრდილოისანი M, ჩრდილოეთისანი cet. 1 და] ხოლო R. 2 თუხარისი კონიქ-ტურა, თუხარისისი MT, თუხარისისა cet. 2 მტუერის ციხე eodd., მტუერის ციხე (ბროსეს შესწორება B-ში), „ნატრის ციხე“ a. 2 ხუნნი M. 2 შიდა ქართლი] შიდა M. 4 არაგვს-გარი] არაბის კარი BP. 4 დარი-ელა BPRbdm; და რალა MT (რე — რე, ე. ი. დარილა — დარილა). 5 წინააღუდგეს m. 5 და < M. 5 იქმნას M. 5 ესე Mbd, < cet. 5-6 თარგამოსანი M, თარგამოსიანი cet. 7 ხოლო + საზართა M. 8 დამიწერიან M, დაგვიწერია d, დაგვიწერია cet. 9 და < M. 9 თუსსა BPbdm, მისსა MT (— ძესა მისსა მისცა MT). 9-10 კავკასიისა BRb. 10 ლომეკის] ლომიკის M (m — n). 10 დასავლით < m. 11 მათნი] მათი m. 11 ოსეთი d. 12 კავკასიისა Bb. 12 ხოლო MTRbdm, და BP. 12 ღურძუკი m. 12 რომელნი M. 12 უწარჩინებულეს M (შეად. აგრეთვე ზემოთ გვ. 11, 1-2 და ქვემოთ 12, 18). 13 კავკასიისათა B. 13 მთისასა] მათისასა M, მისსა m. 14 ურძუკეთი M. 14 და < M. 15 მამის ძმის-13 კავკასიისათა B. 13 მთისასა] მათისასა M, მისსა m. 14 ურძუკეთი M. 14 და < M. 15 მამის ძმის-წულსა მისსა BPRbdm, მამამის (მამის T) ძმისწულსა მისსა MT. 16 ლეკანისა] ლეკანისა m. 16 დარუ-ბანდისადმი B. 16-17 ლომეკისა — მუნ] < d (ex hom.). 17 ლეკანისი MT, ლეკანისა cet. 18 სოზონის ბანდისადმი B. 16-17 ლომეკისა — მუნ] < d (ex hom.). 17 ლეკანისი MT, ლეკანისა cet. 18 სოზონის MRTdm, სოზონის B, სოზონის R¹ h, სოზონის P. 18 უწარჩინებულეს M (შეად. ზემოთ გვ. 11, 1-2 და 12, 12). 19 მთისასა] მათისასა M. 19-20 სოზანისეთი ბროსეს, სოზანისეთი BMPRT (სოზანისეთი) d, სოზანისეთი h, სოზანისეთი m. 21 უამი მრავალი M. 23 ხოლო < MT. 23 მიერ BP, < cet. 24 გამოჩნდა BPbdm, გამოჩნდა MT.

1 არაზიზე: ლეკის მდინარე თერგია m. შდრ. ზემოთ გვ. 5, შენ. 5.

რომლისა სასეღი აფრიდონ¹, რომელმან შეკრა ჯაჭვითა ბევრასფი, გუელთა უფალი, და დააბა მთასა ზედა, რომელ არს კაცთა შეუვადლია².

ესევეთარი წერილ არს ცხოვრებასა სპარსთასა. აფრიდონ ეუფლა ეოველსა ქუეყ- 5 ნასა სპარსთასა: ხოლო რომელთაჲ ქუეყანათა შეგზავნა ერისთავნი, კელადნი მისნი, და რომელთაჲ ქუეყანა მოხარკე ეყო. ამან წარმოგზავნა ერისთავი თუსი სპითა დიდითა, რომელსა სასეღი ერქუა არდამ, შვილი ნებროთის ნათესავთა. მოვიდა ქართლად და შემუსრნა ეოველნი ქალაქნი და ცისენი ქართლისანი. და მოსრა, ეოველი რაოდენი საზარი ზოგა ქართლსა შინა.

M 111 ამან არდამ ერისთავმან აღაშენა ქალაქი ზღვს-გარს, და უწოდა სასეღი დარუ- 10 ბანდი, რომელი ითარგმანების „დაჯმა კარი“. და მანვე მოზღუდა მცხეთა ქალაქი ქუთ-კირითა. და აქამომდე არა იყო ქართლსა შინა საქმე ქუთკირისა. და ამის გამო დაი-სწავლეს ქუთკირი. ამანვე არდამ მოჰკიდა კირი-ზღუდე ცისესა არმაზისასა და აქათ მტკურამდის; და წარმოზღუდა ცსური არმაზისი ვიდრე მტკურამდე.

და ერისთავობდა არდამ მრავალთა წელთა. ხოლო ოდეს განუყო აფრიდონ ეო- 15 ველი ქუეყანა სამთა მეთა მისთა, მაშინ რომელსაცა მესა მისცა სასეღად სპარსეთი, და მასვე სუდა წილად ქართლი, რომელსა სასეღად ერქუა იარედ.

ხოლო შემდგომად არდამ ერისთავისა გარდაიცვალნეს ღ ერისთავნი. მიერითგან უცალო იქმნეს მენი აფრიდონისნი, რამეთუ იწუეს ბრძოლად ურთიერთას. და მოკლეს ორთა მმათა იარედ, მმა მათი. მაშინ ზოგეს კამი მარჯუე ქართლოსიანთა³.

M 122 ესრასნეს⁴ ოგსთა, გარდამოიყვანეს ოგსნი და ზოგეს ერისთავი სპარსთა გელსა 20

1 რომლისა სასეღი MTbdm, სასეღით B. 1 აფრიდონ] არფიომ M. 1 შეკრა M, შეკრა cet. 1 შეგ-რასფ M, ბევრად h, < d, ბევრად cet. 1 უფალი M, უფალი cet. 2 დააბა BPRbd, დაბა m, და-ბა T, დიდება M. 2 კაცთა Bpd, კაცთა MRbm. 2 შეუვადლი M, შეუვადლი cet. 3 წერილი m. 4 ხო-ლო Rm, < cet. 4 შეგზავნა m. 5 ეყო MRTbm, ჰყო Bpd. 5 თუსი] მისი M. 5 სპითა] სულითა MT. 6 სახელი MT, < cet. 6 ქართლად MT. ქართლს BPRbdm. 7-8 მოსრა ეოველნი რაოდენნი საზარნი პოვნა (პოვა Rm) BPRbdm. 9 არდამ ერისთავმან < MT. 9 სახელად m. 10-11 ქუთკირითა BM. 11 აქამომდის M. 11 ქუთკირისა BMm. 11 და < MTd. 12 ქუთკირი Mm. 12 არდამ] ადარ MT. 12 კირი ზღუდე MT, კირით ზღუდე cet. 12 არდამაზისა M, არმაზისა m. 13 მტკურამდი BPRbd. 13 და MTd, < cet. 14 არდამ m, აგადონ cet. 14-15 ეოველი ქუეყანა < d. 15 რომელსაცა მესა] რომელ სძლეს M. 15 სასეღად] სახელად M, სხლდ T. 15 და B, < cet. 16 სახელი M, სახელად cet. 17 არდამ m, ადარიმ M, ადარმა cet. 17 ერისთავსა Mm. 17 გარდაიცვალნეს M. 17 დ ბროსეს გამოცემაში და a, < BEP, და cet. 18 ა[ფრიდონისნი M. 18 ურთიერთას Bm, ურთიერთა არს M, ურთიერთარს cet. 19 ქართლოსიანთა + ხოლო ეგრის წყალს ქუემთ დარჩა ბერძენთა. რამეთუ მკვდრთა მის ადგილისათა eodd. (ძველ დედანში ფურცლების არევის გამო შეცდომით განმეორებულია ყველა ნუსხაში (< M). ეკუთვნის სხვა ადგილს. იხ. ქვე-მოთ გვ. 24, 1-2. 20 ესრასნეს] ზრასნეს M.

1 ამის პირდაპირ არაზიზე ვახტანგ მეფის ხელით სწერია: არფიომოს ჩაუგდია ქართლში ქვითკირის შენობა, ნებროთის ნათესავს M; R-ში არაზიზე სწერია: ფრიდონ.

2 პ. ინგოროყვას გამოკვლევით ეს არის ორ-ტაგედი შაირი:

რომელმან შეკრა ჯაჭვითა ბევრასფი, გუელთა უფალი,
და დააბა მთასა [მას] ზედა, რომელ არს კაცთა შეუვადლი.

3 აქ ზოგიერთ ხელნაწერში რამდენიმე სტრიქონის ადგილია დატოვებული და სწერია: აქა ამბებო აკლდა დედნებს RTm, აქა ფურცლები აკლია EP.

4 აქედან დაწყებული ორი გვერდი ტექსტისა T ნუსხაში წვრილად სწერია, ე. ი. გადამწერს ჯერ უნდა გამოეტოვებინოს და შემდეგ ჩაეწეროს. შეად. წინა შენიშვნა.

M 123 გარე, და კნისობდა, და ქოკლეს იგი. და რომელ ჰოვეს სპარსი, ეოველი მოსწუდეს ოვსთა და ქართველთა, და განთავისუფლდეს ქართველნი, სოლო რანი და ჰერეთი დარსა სპარსთა.

და შემდგომად ამისა მრავალთა წელიწადთა კუალად განმდიდრდეს სპარსნი. და განდიდნა მეფე სპარსთა, რომელსა ერქუა ქეკაპოს¹.

სოლო მას ჟამსა იყო ვინმე ლეკეთს, კაცი მგრძნებელი, ნათესავი ზოზანისისი. და მან გრძნებთა თვსითა დაბრმო ქეკაპოს მეფე და სპა მისი, და ვერ შევიდა ლეკეთს, უკუმოიქცა და მაძინდა განუნათლდა თუალები. ამან ქეკაპოს კუალად მოხარკე ევნა ქართველნი და წარვიდა.

შემდგომად ამისა რაოდენთავე წელიწადთა მოვიდა ამბავი, ვითარმედ მოსე გან- 10
ვლო ზღუა² ისრაელთა, და ისრდებიან იგინი უდაბნოს მანანათა. განკვრდეს ეოველნი, და მათ ეოველთა წარმართთა აქეს ღმერთი ისრაელთა.

და შემდგომად ამისა რაოდენთავე წელიწადთა უცალო იქმნა ქეკაპოს, მეფე სპარსთა, რამეთუ იწყო ბრძოლა თურქთა. მაშინ ჰოვეს ჟამი მარჯუე სომესთა და ქარ- 15
თველთა, და განუდგეს სპარსთა და განამაგრნეს ცისენი და ქალაქნი მათნი. და შეერთ-
ნეს ეოველნი ნათესავნი თარგამოსიანნი.

M 124 შემდგომად ამისა რაოდენთავე წელიწადთა გამოგზავნა ქეკაპოს, სპარსთა მეფე-
მან, მე მისი, რომელსა ერქუა ფარაბოროტ³, სპითა დიდითა სომესთა და ქართველთა
და ეოველთა თარგამოსიანთა ზედა. სოლო შეკრბეს ესე ეოველნი თარგამოსიანნი, მიე-
გებნეს და დაეწვევნეს ადარბადაგანს, და იოტეს ფარაბოროტ, და მოსრეს სპა მისი. 20

შემდგომად ამისა მცირედთა წელთა კუალად გამოგზავნა ამანვე ქეკაპოს მისწული
მისი, მე შიომ ბედნიერისა⁴, რომელი მოიკლა თურქეთს, ვითარცა წერილ არს წიგნსა
სპარსთა ცხოვრებისასა⁵.

1 და კნისობდა M. დაკნისობად m, დაკნისობად d, და კნისობად cet. 1 ყოველივე m. 2 რანი რაი-
ნი B. 2 და ჰერეთი ერთი M, და შერეთი Tm, და ერეთი Rh, და შერეთი cet. 4 კუალად და კუალად
MPR (R-ში შემდეგ წაუშლიათ „და“). 5 განდიდნა m. 5 მეფე მფდობას M. 5 ქეკაპოს M. ქეკაპოს v.
6 ზოლო მას — კაცი T, იყო M, ზოლო ამას ჟამსა ქეკაპოს იყო ლეკეთის კაცი m, იყო კაცი ვინმე მას ჟამსა
ლეკეთს cet. 6 ზოზანისისი კონიექტურა, ზოლო (— ს) ზანიზისი M, ზანიზისი B, ზანიზისი d,
ზანიზისი cet. 7 დაბრმო აბრმო M. 7 ქელკაპოს M. 7 და სპა მისი და სპა მის T. 8 განუნათლდა MP.
განუნათლდა cet. 8 ქეკაპოს ქეკაპოს მეფე T, < cet. 10 შემდგომად BP, კუალად cet. 10 რაოდენ-
თავე T. 10 ამბავი ჰანბავი T, ჰანბავი cet. 10-11 განვლო BMD, განვლო cet. 11 უდაბნოს Tb, უდაბ-
ნოს cet., — მანანათა უდაბნოს d. 13 რაოდენთავე P. 13 იქმნეს MT, იქმნა cet. 13 კეპოს M.
13-14 მეფე სპარსთა T. 14 იწყო MT, იყო cet. 14 მაშინ MT, < cet. 15 განამაგრეს T. 16 თარგამოსი-
ნი MTb, თარგამოსიანი cet. 17 რაოდენმე T. 17 ქესაპოს M. 18 ძეგ T. 18 ფარა ბოროტ Ma, ფარშო-
როტ cet. 18 სპათა MT. 18 დიდთა M. 18 და < T. 19 თარგამოსიანთა MT. 19 ესე PT, < cet. 19 თარ-
გამოსიანი MPT, თარგამოსიანი cet. 20 დაეწვევნეს BMR, ეწვევნეს cet. 20 იოტნეს T. 20 ფარბოროტ M,
ფარაბოროტ a, ფარშოროტ cet. 20 მოსრეს კონიექტურა, მოსრეს M, მოსპეს cet. 20 სპა M, სპა T.
21 წელთა M, წელიწადთა cet. 40 მისწული BPRd, მისწული Tb, დისწული M. 22 მისი < T. 22 შიომ
ბიომ Ma (ყ — უ). 22 წიგნსა კონიექტურა, წიგნთა codd.

¹ არშიაზე: ქეკაპოს მეფე სპარსთა ERd.

² არშიაზე: მოსე ზღუა განვლო. ადამს ჟამს ორი ათას ოთხას ორმოცდა სამს წელს ჟამს მოსე(მ)
ზღუა განვლო ERd.

³ არშიაზე: ფარშოროტ (+ ფარემუზ ER) ERd. ⁴ არშიაზე: ქაიზოსრო ძე შიომისა Rd.

⁵ ამ ადგილას ტექსტშია შეტანილი, მაგრამ რედაქტორის ან გადამწერის ანდერძ-მინაწერი უნდა
ყოს: არა ყოველი მართალი, არამედ (T: და) უმრავლესი ტყუილი (Rh: ტყუილი) BPRThd.

წარმოემართა ესე მე შიომისი, სასულით ქაიზოსრო. ვერ წინააღუდგეს მას სო-
მესნი და ქართველნი, რამეთუ დიდი იყო ძალი მისი. მოვლო ეოველი სომსითი და
ქართლი, მოტყუენა ეოველივე, იავარ-ევნა ეოველნი ცისენი და ქალაქნი, და დაუტევნა
ერისთავნი, და აღაშენა ადარბადაგანს¹ სასლი სალოცავი სჯულისა მათისა, და წარვიდა.

და შემდგომად ამისა რაოდენთავე წელიწადთა უცალო იქმნა ქაიზოსრო მეფე, 5
და იწყო ბრძოლა თურქთა, ეძიებდა სისსლსა მამისა მათისასა. და ჰოვეს ჟამი სო-
M 125 მესთა და ქართველთა, განუდგეს სპარსთა და მოსრეს ერისთავნი სპარსთანი, და გან-
თავისუფლდეს.

სოლო მასვე ჟამსა მოვიდეს თურქნი, ოტებულნი მისვე ქაიზოსროსგან. გამოვლეს
ზღუა გურგანისი, აღმოუყეს მტკუარსა და მოვიდეს მცხეთას სასლი ოცდა რვა. და 10
ესრანეს მამასასლისა მცხეთისასა, აღუოტეს შეწვენა სპარსთა ზედა. სოლო მამასას-
ლისმან მცხეთელმან აუწუა ეოველთა ქართველთა. ინებეს დაემგობრება მათ თურქთა,
რამეთუ აქუნდა შიმი სპარსთა, და შემწეობისათვის დაიმგობრნეს თურქნი იგი გამო-
სსმულნი, და განიევანეს ეოველთა ქალაქთა შინა.

სოლო უმრავლესნი მათგანნი მოვიდეს და ჰოვეს ადგილი ერთი მცხეთას, დასავ- 15
ლით კერძო კლდეთა შორის გამოკუთილი, ღრმა, და მოითხოვეს ადგილი იგი მცხე-
თელთა მამასასლისისგან. მისცა და აღაშენეს იგი, მოსტუდეს მტკიცედ, და ეწოდა
მას ადგილსა სარკინე.

და იუენეს ესე თურქნი და ქართველნი ნებისყოფელ² ერთმანერთისა, მოელოდეს
მოსლვასა სპარსთასა, ამაგრებდეს ცისეთა და ქალაქთა. მას ჟამსა შინა სადათაც ვინ 20
M 126 მივიდის ძვრის-მოქმედთაგან საბერძნეთით, გინა ასურით ოტებულნი, გინა საზარეთით,
ეოველივე დაიმგობრიან ქართველთა შემწეობისათვის სპარსთა ზედა.

და გამოვლეს ამან შინა ჟამსი მრავალნი. მაშინ ნაბუქოდონოსორ³ მეფემან წარ-
მოსტყუენა იერუსალემი, და მუნით ოტებულნი ურიანი მოვიდეს ქართლს, და მოით-

1 წარმართა Td. 1 ბიომისი M (ყ — უ). 1 ქეიზოსრო M. 2 და < M. 3 მოტყუენა M, მოტ-
ყუენა T. 3 ყოველივე ყოველივე RTh. 4 ადარბადაგანს BP. 4 სალოცავი M. 5 ქეიზოსრო MPb.
5 მეფე M, < cet. 6 ბრძოლა T. 6 ეძიებდა Mb, ეძებდა cet. 6 მათისათა d. 6 ჰოვეს M, იოვს cet.
7 ერისთავნი სოავნი M. 7-8 განთავისუფლდეს M, განთავისუფლდეს cet. 9 ზოლო T, < cet. 10 გურ-
გენისი M. 10 აღმოუყეს აღმოყავს M. 11 შეწვენა შეწვეა MPRd. 12 მცხეთისამან d. 12 და
მეგობრობა M. 12 მათ MT, მათი BPRb, 13 დაიმგობრნეს T, დაემგობრნეს cet. 14 ყოველთა M,
ყოველსა cet. 14 შინა შიგან M. 15 უმრავლესი T. 16 გამოკუთილი მოკუთილი MR. 16 ადგილი +
ერთი M. 16-17 მცხეთელთა M, მცხეთელის T, მცხეთელი Bd, მცხეთელ PRb. 17 მამასასლისითგან M.
17 აღაშენა P. 18 ~ ადგილსა მას d. 19 თურქენი M. 19 მოელოდეს მოილოდინეს M. 20 მოსლ-
ვასა მოსავლსა M. 20 ამაგრებდეს და ამაგრებდეს Td. 20 შინა < T. 20 სადათაც T, სადაც M,
სადაც cet. 21 ძვრის-მოქმედთაგან M, ოტებულნი cet. 21 ასურით BMPRb, ასურეთით T. 21 ოტე-
ბული < Tb. 22 დაიმგობრიან მეგობარ არიან M. 23 გამოვლეს გამოვიდეს T (იმავე ხელით „ვ“ გადა-
კეთებულია „ვ“-დ), გამოვდეს B (გადამწერს „ვ“ უნებურად გამოსვლია როგორც „ვ“, სოლო შემდეგ ბო-
სეს T-ს მიხედვით ჩაუმატებია „ი“ („გამოვიდეს“)). 23 ნაბუქოდონოსორ M, ნაბუქოდონოსორ RT.
24 იერუსალემი M. 24 ურიანი M, რ'ლნი B, ჰურიანი cet.

¹ არშიაზე: ადარბადაგანი ადრიბეჯანია (d: ადრიბეჯანი) Rd.

² აქედან იწყება ფალავანდიშვილისეული ნუსხის (P) ძველი, ნუსხასუცურით დაწერილი ნაწილი.

³ არშიაზე: ადამს აქათ სამიათას სამას სამოც წელს ჟამს იყო ნაბუქოდონოსორ Rd.

სოფეს მცხეთელთა მამასახლისისაგან ქუეყანა სარკითა. მისცა და დასსნა არაგუსა ზედა, წყაროსა, რომელსა ჰქვან ზანაუი. და რომელი ქუეყანა აქენდა მათ სარკითა, აწ ჰქვან სერკ სარკისა მისთვის.

აქამოდის ქართლისიანთა ენა სომხური იყო, რომელსა სრასვიდეს. სოლო ოდეს შემოკრბეს ესე ურიცხური ნათესავნი ქართლსა შინა, მაშინ ქართველთა დაუტევეს ენა სომხური. და ამით ეოველთა ნათესავთაგან შეიქმნა ენა ქართული¹.

და იპერეს სჯული უბოროტესი ეოველთა ნათესავთადა. რამეთუ ცოლ-ქმრობისათვის არა უნდათ ნათესაობა; და ეოველსა სულიერსა ჰამდეს; საულავი არა იყო, მკუდარსა შესჰამდეს.

შემდგომად ამისსა რაოდენთაჲ წელიწადთა აღმოვიდა მე სპარსთა მეფისა M 127 ვამტაშაბისი², სასელით სპანდიატ-რვალი, გოლიათი იგი და სასელიოვანი. სოლო ვერ წინააღუდგეს სომესნი და ქართველნი, არამედ განამაგრნეს ცისენი და ქალაქნი, და მოელოდეს მოსლვასა მისსა. სოლო მოვიდა რა იგი აღარბადაგანს, ეწია ამბავი სპარსთა, რამეთუ მოკლეს მამის მამა მისი თურქთა და შემოვიდეს თურქნი სპარსეთად. მაშინ დაუტევს სპანდიატ ბრძოლა სომესთა და ქართველთა, შეიქცა თურქთა ზედა მეზნად სისხლსა მამის მამასა მისისა³. და განთავისუფლდეს სომესნი და ქართველნი.

შემდგომად ამისსა რაოდენთაჲ წელიწადთა მეფე იქმნა სპარსეთს მე სპანდიატისი, რომელი არს სასელით ბარამ⁴, რომელი იცნობების არაძირობით. ესე განდიდნა უფროს ეოველთა მეფეთა სპარსთასა⁵. ამან დაიპერა ბაბილოვანი და ასურეთი, მოხარკე ევნა ბერძენნი და ჰრომნი. და მაშინ ქართველნი მოხარკე იუვნეს მისდავე. და იუვნეს ქართლს ესრეთ აღრეულ ესე ეოველნი ნათესავნი, და იზრახებოდა ქართლსა M 128 შინა ექუსი ენა: სომხური, ქართული, სპარსული, ასურული, ებრაული და ბერძული. ესე ენანი იცოდეს ეოველთა მეფეთა ქართლისათა, მამათა და დედათა.

1 მცხეთელ RT. 1 მისცა BMPRhd, სოლო მცხეთელმან მამასახლისმან მისცა T. 2 და რომელი < B. 2 სარკითა სრავთა B. 3 ვერკ d. 4 აქამოდინ m. 4 სომხური MTmR (R-ში შესწორებულია სხვა ხელით „მხოლოდ ქართული“). მხოლოდ ქართული BPhd. 5-6 დაუტევს ენა-სომხური MRTm (R-ში შესწორებულია), განაყუნეს ენა თვზი PRhd. 6 ქართული MRTm (R-ში შესწორებულია „მრავალი“), მრავალი PR, ნართაული d. 7 და < MRd (R-ში შემდეგ ჩამატებულია „და“). 7 უბოროტესი M. 7 ნათესავთა MRTb, ნათესავთა cef. 8 უნდათ Td, უნდა BPRb, უნდა M, უნდათ m. 8 ყოველსა სულიერსა ყოველსა ნათესავსა სულიერსა M. 8-9 მკუდარს m. 10 რაოდენთაჲ m. 10 მეფისა < M. 11 ვამტაშაბისი ვაშთა შიშისი M, ვამტაშაბისა cef. 11 სპანდიატ-რვალი სპან: და: ტარვალი M. 11 იგი < T. 12 განამაგრეს Th. 13 და < Tm. 13 მოელოდნენ T. მოელოდეს cef. 13 რა T, < cef. 13-14 ეწია ამბავი — სპარსეთად ეწია ამბავი, ვითარმედ (m: კულად) შემოვიდეს თურქნი სპარსეთად და მოკლეს მამის მამა მისი Tm. 13 ანბავი m. 14 თურქეთა M. 14 შემოვიდეს გამოვიდეს R. 14 თურქენი M. 15 დაუტევს სპანდიატ m. 15 შეიქცა შეიქმნა B. 16 სისხლ-სა MPR, < d, სისხლისა cef. 16 მამის < Bd. 16 მისისასა T, მათისა Bh, მათისასა cef. 16 განთავისუფლნა T, განთავისუფლდნ m. 17-18 სპანდიატისი M, სპანდიატ რვალისა cef. 18 რომელი არს სახელით BMPRd, რომელსა ერქუა სახელად Thm. 18 ბარამ M, ვაჰრამ a, ბამან T, ბამან cef. და v. 18 არდა: შიოშობით M, არდაშელობით m. 18-19 განადიდნა m. 21 ქართლსა M, ქართლს cef. 21 ესე ესრეთ T. 21 ქართლს T. 22 ექუსი M. 22 ებრაული Th. 22 და < m. 23 ესე ენანი იცოდეს BMPRbm, ესე ენანი იყვნეს და იცოდეს Td. 23 ყოველთა მეფეთა (h: მყოფთა) ქართლისათა BMPRb, ყოველთა (m: ყველა) ქართველთა Tdm.

¹ არშიაზე: აქა ქართულის ენის გამოჩენა R.

² არშიაზე: სპანდიატ ვამტაშაბ m, სპანდიატ ვამტაშაბ გოსტაშაბ Rd. ³ არშიაზე: ბამან RR'd.

⁴ არშიაზე: ადამს აქათ სამი ათას ოთხას ორმოცდა შვიდს წელს უკან განძლიერდა მეფობა სპარსთა Rm.

თავი [მისაჲ]

შეშოსლვა აღმსანდრისი [და შეშანი შარხაპაზიანნი].

¹ ესე აღექსანდრე გამოჩნდა² ქუეყანასა საბერძნეთისასა, ქუეყანასა, რომელსა ჰქვან მაკედონი, მე ნიკტანებისი, მეგვტელისა, ვითარცა წერილ არს ამბავი მისი წიგნსა M 111 ბერძენთასა.

ამან აღექსანდრე დაიპერა ეოველნი კიდენი ქუეყანისანი. ესე გამოვიდა დასავ-ლით, და შევიდა სამცხრით, შემოვიდა ჩრდილოთ, გარდამოვლნა კავკასი და მოვიდა M 112 ქართლად. და ზოგნა ეოველნი ქართველნი უბოროტეს ეოველთა ნათესავთა სჯულითა. რამეთუ ცოლ-ქმრობისა და სიძვისათვის არა უნდა ნათესაობა, ეოველსა სულიერსა ჰამდეს, მკუდარსა შესჰამდეს, ვითარცა მგეცნი და პირუტყუნი, რომელთა ქცევისა წარ-მოთქმა უკმ არს. და იხილნა რა ესე ნათესავნი სასტიკნი წარმართნი, რომელთა-იგი ჩუენ ბუნთურქად და ეიფიუად უწოდო, მსხდომარენი მდინარესა მას მტკურისასა მასვე-ვით, დაუკარდა ესე აღექსანდრეს, რამეთუ არა რომელნი ნათესავნი იქმოდეს მას. და ენება რათამცა აღმოესურნა იგინი ქალაქებისა მისგან, არამედ მას ქაშსა ვერ უძლო, რამეთუ ზოგნა ცისენი მაგარნი და ქალაქნი ძლიერნი. კულად გამოვიდეს სსუანი ნათე-სავნი ქალდეველნი, და დაეშენეს იგინიცა ქართლს.

შემდგომად ამისსა განძლიერდა აღექსანდრე და დაიპერა ეოველი ქუეყანა, და აღმოვიდა ქუეყანასა ქართლისასა. და ზოგნა ცისე-ქალაქნი ესე ძლიერნი შუა-ქართლ: წუნდა, სეროვნი მტკურისა, ოძრეე მოკიდებული კლდესა დადოსნა, თუხარისი მდინა-რესა ზედა სპერისასა, რომელსა ჰქვან ჰოროსი, ურბნისი, კასპი და უფლისციხე, ქალაქი დიდი მცხეთა და უბანნი მისნი, სარკინე, ცისე დიდი და ზანაუი, უბანი ური-

1 თავი BEMPRd. < Th. 2 შეშოსლვა (M: შეშოსლვა) აღექსანდრესი (+ მაკედონელისა B) BMPRhd შეშოსლვა აღექსანდრე მაკედონელისა Tm. 2 და მეფ. ფარნავაზ. კონიექტ. 4 მას რომელსა T. 4 მაკედონი BM, მაკედონ PRhd, მაკედონია T. 4 მე ნიკტანებისი კონიექტ. (K. Дондзя: ИАН 1930, 202), a, ძენი კაცობისი MPR (d—d), ძენი კუნობისი B (d—d), ძე კაცობისი d, ძე ფილიპისი კაცობისა (კაცობისა m) Tm. 4 მეგვტელისა M, მეგვტელისა h. 4-5 წიგნსა ბერძენთასა წიგნსა M, წიგნთა ბერძენთასა m. 6 აღექსანდრემ T. 6 დაიპერა Tm. 6 ყოველი Tm. 7 გარდავლნა M, გარდამოვლნა BPR, გარდამოვლნა dm, გარდამოვლო Th. 8 უბოროტესნი T. 9 სიძვისათვის არა უნდა (უნდათ T) ნათესაობა სიძვისა თხოვა უნდა M. 10-12 ვითარცა — მიხვევით < MdPR (P-ში მერეა ჩამატებული არშიაზე სხვა ხელით; R: არშიაზე ჩამატებულია გვიანი ხელით, სოლო არშია წაჭრილია: „იხილა რა ესე ნათ იგი სასტიკნი თნი, რომელ ბუნთურქ უწოდო მდინარესა სასა მიწვევით“). 10-11 ვითარცა მგეცნი და პირუტყუნი, რომელთა ქცევისა წარმოთქმა უკმ არს (P: უკმარ არს) და BP (P-ში ჩამატებულია), < cef. 11 იხილა RT. 11 ესე ნათესავნი RT, < cef. 11 იგი სასტიკნი BPR. 11 რომელთა იგი რომელთა PR, < h, რომელსა აწ T. 12 ჩუენ < T. 12 მდინარესა მას მდინარესა ზედა T. 13 მას MPRbhm, ამას T. 13-18 და ენება რათამცა აღმოესურნა — ქართლისასა (სტრ. 18) BPh, < cef. 18 ციხე < h. 18 ესე < T. 19 თუხარისი Ph, თუხარის cef. 20 ჰოროსი m. 20 ურბნისი M, ურბნის h. 20 — და უფლის ციხე კასპი h. 21 უბანი მისი Tdm. 21 სარკინე და BMPRhd, სარკინე T. 21 და < M. 21 ზანაუი M.

¹ ვადამწერის ანდერძი ცალკე სტრიქონად, წითლით: ღთო აკურთხე დედოფალი მარიამ, რომლისა ბრძანებითა იწერებოდა ესე წიგნი M.

² არშიაზე: ადამს აქათ სამი ათას ექვსას სამოცდა ორს წელს უკან (+ იყო აღექსანდრე ERR') EPRR'h

³ არშიაზე: ყიფიაცი ჩერქეზთა (← ჩერქეზია) m.

ათა, და რუსთავი, და დედა-ცისე სამშუღდე, და მტუერის ცისე, რომელ არს სუნანი, და კანეთისა ქალაქნი. ამათ ყოველთა ცისე-ქალაქთა შინა ჰოგნა კაცნი სასტიკად მბრძოლნი. და განუყო ლაშქარი თჳსი და ყოველთა ამათ ცისე-ქალაქთა გარემოად-გინნა, და თუთ დადგა მცხეთას. და დაუდგინნა ლაშქარნი იმიერ და ამიერ, შემოთ და ქუეშოთ, და თუთ დადგა ქსანს ზედა, ადგილსა, რომელსა ჰქვან ნასტაკისი.

M 113 სოლო მტუერის ცისესა და თესარისსა არა | ჰბრძოდა, რამეთუ ვერ შეუძლებდა დაპყრობად. სოლო სსუნანი ესე ცისენი და ქალაქნი დაიპყრნა ექუს თუე. სოლო სარ-კინელთა ბუნთურქთაგანთა აგინეს მეფესა. განუწერა ალექსანდრე და არდარა ინება ზავი, და ვედრება მათი არა შეიწყნარა, და რქუა მათ: „გინათგან მაგინეთ მე, ესე არს ნაცვალნი თქუენი, რათა დაგვაცნე ყოველნი“. და მოიცვა ქალაქი სარკინე, და ვერა სადეთ განერა ერთიცა კაცი. სოლო სარკინელთა შესჭირდა, რამეთუ ჰბრძოდა თერთ-მეტ თუე. იწუეს ფარულად კლდესა კაფა, და განკურიტეს კლდე იგი, რომელი ღბილ იყო და ადვილად საკურეტიელი. და განკრბეს კურელსა მას სარკინელნი ღამე, და შეივლტოდეს კავკასიად, და დაუტევეს ცალგერად ქალაქი.

c 2 დაიპყრა ალექსანდრე ყოველი ქართლი, და მოსრნა ყოველნი იგი ნათესავნი ადრეულნი ქართლს მეოთხნი, და უცსონი იგი ნათესავნი მოსრნა და დაატუევენა, და დედანი და ერმანი უცებნი, თსუთმეტისა წლისა უმცროსნი; და დაუტევნა ნათესავნი ქართლოსიანნი, და დაუტევა მათ ზედა ჰატრიკად სასელით აზონ, მე იარედოსისი, ნათესავი მისი ქუეყანით მაკედონით, და მისცა ასი ათასი კაცი ქუეყანით ჰრომიოთ, M 114 რომელსა ჰქვან ფროტათოს. ესე ფროტათოსელნი იუვენეს კაცნი მლიერნი და მკნენი, და ეკირთებოდეს ქუეყანასა ჰრომისასა. და მოიყვანნა ქართლად, მისცა აზონს ჰატ-რიკსა. და დაუტევა ქართლს ერისთავად აზონ, და მის თანა სჰანი იგი, მპერობელად ქართლისა.

და უბრძანა ალექსანდრე აზონს, რათა ჰატრისცემდენ მსესა და მოვარესა და გარსკულავთა სუთთა, და ჰმასხურებდენ ღმერთისა უსილავსა, და მბადებელსა ყოვლისასა. რამეთუ მას ჰამსა არა იყო წინასწარმეტყუელი და მოძღუარი სჯულისა ჰეშმარიტისა,

1 მტუერის ციხე M, მტუერის ციხე m, მტუერის ციხე Ba, მტუერის ციხე T. 2 ციხე-ქალაქთა M, ციხეთა და ქალაქთა cet. 3 ლაშქარი ჰბარაქი (!) B. 3 — ლაშქარი მისი განუყო d. 3 თჳსი m, მისი cet. 4 დადგა დგა M. 4 ლაშქარნი ჰბარაქი (!) m ← m, ყ ← ყ B. 4 და ამიერ M, და მიერ d. 5 ქსანს M. 5 ნასტაკისი ნასტარ იგი M. 6 სოლო m, < cet. 6 მტუერის codd., მტუერის ბ რ ო ს ე (გამოცემასი). 8 ბუნ-თურქთაგანთა შუა: ნათქურთაგანთა M, მუნ თურქთაგანთა PRd (R-ში „მ“ აუთხეკიათ და ჩაუწერიათ „ბ“). 8 აგინეს < M. 8 განწყრა d. 8 აღარა m. 8 ინება < M. 9 და < Mm. 9 არა შეიწყნარა < M. 9 მე < m. 10 ნაცვალნი ნაწილი B. 10 დაგვაცნე m, დაგვაცნე cet. 11 სადით B, სადეთ cet. 11 განერა განებარა M. 11 შესჭირდათ m. 11-12 ათერთმეტ M, თერთმეტ cet. 12 კაფა d, კაფა m. 12 განკურიტეს განკურიდეს M, გაკურიდეს m. 12 რომელ d. 12 ღბილ რბილ Bbd. 14 შეივლტოდეს m. 14 კავკასად BMPb. 15 დაიპყრა Mdm, დაიპყრა cet. 15 ალექსანდრე BMPR, ალექსანდრე cet. 15 ყოველი ქართლი და < M, ყოველი ქართლი და + ამა(5) ალექსანდრე cet. 15 — ნათესავნი იგი em. 16 დატყუენა Mm, დატყუენა T, დაატყუენა cet. 16-17 და დედანი დედანი em. 17 ათხუთმეტისა M. 17 უმცროსნი M, უმცროსნი cet. 18 ქართლოსიანი M, ქართლოსიანი cet. 18 ჰატრიკად ჰატრიკად M. 18 სახელით < d. 18 იარედოსისი M. 19 მაკედონით — ქუეყანით < M (et hom.). 19 ჰრომი M. 20 ფროტათოს em. 20 და მკნენი < M. 21 და < c. 21 და მოიყვანა ესენი მოიყვანა c. 21 და მისცა c. 21-22 აზონს ჰატრიკსა M, აზონს d. 22 ქართლს ერისთავად აზონს აზონ ქართლოს ვითარმედ M (ვდ — ვვდ). 22 და < M. 22 მისი ამის B. 22 მპერობელად BMem, მპერობელად cet. 23 ქართლისა ქართლსა m. 24 ალექსანდრე M, ალექსანდ-რე cet. 24 ჰატრისცემდეს c, ჰატრისცემდეთ m. 24 მთვარესა em. 25 და დამბადებელსა m.

რომელმანცა ასწავა და ამსილა, არამედ თუთ მოიგონა სჯული ესე ალექსანდრე, მეფე-ბასა შინა მისსა ყოველსა ქუეყანასა სჯული ესე დაუდგა. და წარვიდა ალექსანდრე.

სოლო ამან აზონ მოარღვენა ზღუდენი ქალაქსა მცხეთას საფუძვლითურთ, და დაუტევნა ოთხნი იგი ცისენი, რომელნი მოსდგმიდეს შირსა ქართლისასა: თავადი ცისე, რომელ არს არმაზი; და ერთი ცისე დასასრულსა არმაზისა ცხვრისასა; და ერთი თავსა ზედა მცხეთისასა; მეოთხე ცისე, დასავლით, მცხეთა მტკუარსა ზედა. და ესენი M 115 მომტკიცნა, და განაგნა იგინი ლაშქრითა. და ყოველთა ქართლისა ქალაქთა მოარ-ღვენა ზღუდენი, და დაიპყრნა ყოველნი სასლავარნი ქართლისანი, ჰერეთითგან და ბერდუჯის მდინარითგან ვიდრე ზღუადმდე სჰერისა. და დაიპყრა ქართლსა ზედა ეგრი-სიცა, და მოსარკე ევნა ოსნი, ლეკნი და სასარნი.

და ვითარ წარვიდა ალექსანდრე ეგვტედ, ალაშენა ქალაქი ალექსანდრია, და თორმეტ წლამდის მოვლო ყოველი ქუეყანა, თორმეტსა წელსა შინა დაეპყრნეს ყო-ველნი კიდენი ქუეყანისანი. და მეთოთხმეტესა წელსა ალექსანდრიას შინა მოკუდაო იგი, უსწორო დიდი კელმწიფე. და ვითარ მოკუდებოდა იგი, სიცოცხლესავე შინა მისსა განუტევნა ყოველნი მთავარნი, რომელნი შეპერობილ და დამონებულ იუვენეს მისგან. და იგინი წარვიდეს თჳს-თჳსად ქუეყანად, ვითარცა ბრძანებულ იყო.

მერმე მოიყვანნა ოთხნი კაცნი, ტომნი მისნი, რომელნი იუვენეს სასელით: ანტი-ოქოზ, ჰრომოს, ბიზინტიოს და ჰლატონ.

და მისცა ანტიოქოზს ასურასტანი და სომხითი, და კერძო აღმოსავლეთისა უჩინა მას. და მან ალაშენა სასელითა მისითა ქალაქი ანტიოქია.

სოლო ჰრომოს მისცა თრიმიკოსი, და უჩინა კერძო დასავლეთისა. და მან ალა-შენა ქალაქი ჰრომი.

1 ასწავა და < M 1 ალექსანდრე ალექსანდრემან m, ალექსანდრე c. 2 მისსა მისისას M. 3 აზონ აზონმან M, აზონმან cet. 3 მოარღვენა d. 4 რომელნი რომელ m. 4 თავად em. 5 არმაზისა ცხვრისასა] არმაზისასა ციხე M. 7-8 მოარღვენა m, და მოარღვენა cet. 8 საზღვარნი ზღუდენი M. 8 ჰერეთითგან] ჰე-რითითგან M, < cet. 8-9 და ბერდუჯის მდინარითგან] და ბერდუჯითგან M, ბერდუჯის მდინარითგან em. 9 დაიპყრა B, დაიპყრა cet. 10 მოხარკ M. 10 ოსნი m. 11 და ვითარ] და ვითარცა M, სოლო ვითარ M. 11 ალაშენა d, და ვითარ ალაშენა cet. 11 ალექსანდრია] ალექსანდრე M. 12 წლამდის m. 12 თორმეტსა] და თორმეტ m. 12 წელსა] წელიწადსა B. 12 დაიპყრეს m. 12 ყოველი Tbdm. 12-13 ყოველნი კიდენი და თორმეტ m. 12 წელსა] წელიწადსა B. 12 დაიპყრეს m. 12 ყოველი Tbdm. 12-13 ყოველნი კიდენი ქუეყანისანი] ყნი ქენნი BP, ყოველი ქუეყნის კიდენი m. 13 მეთოთხმეტესა MTd, მეთოთხმეტესა cet. 13 წელსა bdr (R-ში ყოფილა „შინა“ და წაუშლიათ), წელსა შინა cet. 13 ალექსანდრიას შინა] ალექ-სანდრიას m. 14 იგი უსწორო დიდი კელმწიფე < M. 14-15 სიცოცხლესავე შინა მისსა M, მისსავე სიცოც-ხლესა შინა cet. 15 ყოველნი მთავარნი M, მთავარნი იგი cet. 15 შეპერობილ და < M. 15 იუვენეს Mdm. 16 მისგან] მისდა M. 16 და იგინი წარვიდეს თჳს < M. 16 ქუეყანად M, ქალაქად cet. 16 ვითარცა ბრძა-ნებულ იყო < M. 17 მერმე მოიყვანა b, და მოიყვანა M, მერმე მაშინ მოიყვანა cet. 17 კაცი < M. 17-18 რომელნი — პლატონ < M. 17 იუვენეს სახელით] რომელთა სახელად იწოდებოდა ერთსა m. 17-18 ანტიო-ქოზ d. 18 ჰრომოს P, მერმე ჰროზ m. 18 ბიზინტიოს Rpd, ბიზინტიოს Rb, მესამე ბიზინტიოს m. 18 და სოზ d. 18 ჰრომოს P, მერმე ჰროზ m. 18 ბიზინტიოს Rpd, ბიზინტიოს Rb, მესამე ბიზინტიოს m. 18 და მეოთხესა პლატონ m. 19 მისცა < M. 19 ანტიოქოზ M, ანტიოქოზ cet. 19 ასურასტანი M. 20 სახე-ლითა მისითა M, < cet. 20 ქალაქი < M. 21 თრიმიკოსი M, თრიმიკოსი dm, თრიმიკოზი cet.

1 ქრონოლოგიური ცნობა (T ტექსტში, სხვაგან არშიაზ): ადამს აქათ (T: აქეთ) სამი ათას ორას ოცდა ცამეტსა წელიწადს უკან (+ აღშე P, ალაშენეს ჰრომს ქალაქი E, ალაშენეს რომის ქალაქი R) EPRT.

და ბიზინტიოსის მისცა საბერძნეთი და ქართლი, და უჩინა კერძო ჩრდილოეთი. და მოუწერა წიგნი ანდერძი ახონ პატრიქსა, ერისთავსა ქართლისასა, რათა მსახურებდეს იგი ბიზინტიოსს. და მან აღაშენა ქალაქი ბიზინტია, რომელსა აწ ჰქვან კონსტანტინეპოლი.

სოლო ზღაპონ დაუტევა ალექსანდრის.

და მოკუდა ალექსანდრე.

სოლო ამან აზონ დაუტევა სჯული აღუქსანდრეს მოცემული, იწყო კერპთმისა-
რებად, და შექმნა ორნი კერპნი ვეცლისანი: გაცი და გაიმი. და მონებდა იგი ბიზინ-
ტიოსს, მეფესა საბერძნეთისასა. იყო გაცი მნელი და მესისსლე, და ესე დააწესა და
ამცნო სპათა მისთა, ვითარმედ: „ყოველმან ქართველთაგანმან რომელმან ჰოვოს საჭურ- 10
ველი, მოკალთ იგი“. და ჰყოდეს ჰრომნი იგი ესრეთ ქართველთა ზედა, და ვინცა-
ვინ გამოჩნდის ქართველთაგანი ქმნულ-კეთილი და ასაკოვანი, მოკლიან იგი. და იყო
ჭირი დიდი ნათესავსა ზედა ქართველთასა. და ესე აზონ მათ ჰრომთაცა ზედა იყო
მესისსლე, და მოესრნეს მრავალნი მათგანნი.

მხრეობა ჟანრაში

რომელი იყო პირველი მეფე ქართლისა¹, ქართლოსიანი²

მას ეამსა იყო ჭაბუკი ერთი მცხეთას ქალაქსა შინა, რომელსა ერქუა სასელი ფარ-
ნაგაზ. ესე ფარნაგაზ იყო მამულად ქართლელი, ნათესავი უფლოსი, მცხეთოსის შინა,
და დედულად სპარსი ასპანელი. და იყო იგი მშისწული სამარისი, რომელი მოსლგასა
მას აღექსანდრისსა მცხეთელ მამასანლისი კოფილიყო.

M 117 ესე სამარ და მამა მისი, მამა ფარნავაზისი, მოკლულ იყო ალექსანდრესგან. სოლო დედასა ფარნავაზისსა წარეყვანა ფარნავაზს, სამისა წლისა ერძა, და შეღებულ-ვიღ იყო კავკასიად. და მუნ აღსრდილ იყო და მოსრულ იყო მცხეთას, მამულსა თჳსსა.

[illegible]

1 ეს სათაური არ აქვს M-ს. 2 ქართლოსიანი აქვს მხოლოდ em-ს.

სოლო ესე ფარნავაზს იყო კაცი გონიერი, მკვდარი შემხრთებული და მონადირე კელოვანი. და იმაღვიდნ იგი სიკეთესა თვსსა აზონის შიშისგან. სოლო მონადირეობითა მისითა იქმნა შეცნოერ აზონისა, და შეიუყარა იგი აზონმან მონადირეობისათჳს. ეჟედრებოდა ფარნავაზს დედა მისი: „შვილო ჩემო, ეგრძაღე აზონს და ნურა-რას იჩინებ თაჳისა შენისა სიკეთესა, ნუ უჟუჟ მოგკლან შენ“.

და იყო შიში და მრწოლა მას ზედა. და ვითარ განძრავულა შიში აზონისი მათ ზედა, რქუა ფარნავაზს დედამან მისმან: „შვილო ჩემო, დაუბევე საუფუელი მამათა მენტა და წარმოეყვანე მამულსა ჩემსა ასპანს, მშათა ჩემთა თანა, და განერე შენ ცოცხალი კელისგან აზონისა.

და დამტკიცეს განზრახვა ესე, წარსლება ასპანისა. ჳირ უხნდა ფარნავაზს დატეუება 10
საყოფელსა მამათა მისთასა, არამედ შიშისგან დიდისა დამტკიცა წარსლება.

M 118 მამინ ისილა ფარნავაზ სიომარი, რეცა იუო იგი სსსლსა შინა უკაცურსა, და ეგულებობდა განსლვა და ვერ განვიდა. მამინ შემოვიდა სარკუმელსა მისსა შუქი შისისა და მოერტუა წელთა მისთა, და განიხიდა და განიყანა სარკუმელსა მას. და ვითარ განვიდა ველად, ისილა მსე ქუე-მდაბლად, მიჰყო კელი მისი, მოჰყოცა ცუარი ზირსა მსქისასა და იცხო ზირსა მისსა. განიღვიძა ფარნავაზ და განუკვრდა, და თქუა: „სიომარი იგი, ესე არს, მე წარვად ასმანს, და მუნ კეთილსა მივეცემი“.

სოლო მას დღესა შინა განვიდა ფარნავაზს და ნადირობდა მარტო, და დევნა უყო ირემთა კულსა დიდომისასა. და ივლტოდეს ირემნი ღირღაღთა შინა ტყილისისათა. შინდევდა ფარნავაზს, სტეორცა ისარი და ჰკრა ირემსა. და მცირედ წარვლო ირემშინ 20 და დაეცა ძირსა კლდისასა. მივიდა ფარნავაზს ირემსა ზედა; და დღე იგი, მწუსრი, გარდაჰდა, და დაჯდა ირემსა შინ თანა, რათამცა დაეო მუნ ღამე და დილეულმცა წარვიდა.

M₁₁₉ სოლო კლდის მის მირსა ქუაბი იუო, რომლისა კარი აღმოქმეულ იუო ქუთა
შეულად, და სიშეულითა შექქმნოდა დარღუევა შენებულსა მას. მაშინ დასსა წჷმა მძაფრი.
სოლო თარნავას აღმოიღო ჩუგლუბი და გამოარღვა კარი ქუაბისა მის, რათამცა მუნ 25

1 ხოლო და M. 1 ფარნავოზ M. 1 მეტადრი შემმართებელი M, მეტადრი და შემმართებელი cet.
2-3 მონადირებით(ა) Mem. 3 მისითა < M. 3 აზონისა edm, აზონისსა cet. 3 იგი < em. 3 მონადირეობი-
სათჳს კონიექტურა, მონადირეობისათჳს codd. 4 ფარნავზ M. 4 — დედა მისი ფარნავზს em.
4 ნურა-რას| ნურასM, ნურასათჳს B. 4-5 იჩინებ| იჩემებ em. 5 თავისა შენისა სიკეთესა M, სიკეთესა თავისა
(თუისა m) შენისასა cet. 6 ძრწოლა| ზრწოლა M. 6 მას ზედა| მათ ზედა PRb. 7 რქუა| იქმნა B, ჰქუა cet.
7 — დედამან მისმან ფარვან(ა)ს em. 7 დედამან მისმან hem, < cet. 7 საყოფელი| სზლის(?) B (წაშლილია
და არ ირჩევა). 8 წარმიყვანე| წარიყუანე M. 8 ისპანს m. 8 ჩემთა < M. 10 წარსლვა| წასულა (წასვლა) codd.
10 ჭირი M. 10 ფარვანას m. 11 საყოფლისა BPhem. 11 შიშისათჳს em. 11 დიდისა| დედისა B. 12 ფარ-
ნავოზ სიზმარი M, სიზმარი ფარნავზ cet. 12 უკეტურსა BP. 13 ევლუბოდა em. 13 მაშინ შემოვიდა < M
(ex hom.). 13 შემოვიდა| გამოვიდა BPR. 14 განიზიდა R', განიზინი M, განიზიდა v, განიზიდნა cet. 14 განი-
ყვანა| გამოიყვანა M. 14 და < M. 15 ქუე მდაბლად M, ქუე-მდებარედ cet. 15 ცუარი| ცხვირი m.
15-16 პირსა მისსა BMP, პირისა მისისა cet., პ. მზისსა კონიექ. (ინგოროყვა), მოზოცა ცხვარი
მზესა მას v. 16 და თქუა hem, < cet., სიზმარი იგი + და თქუა hR'. 17 კეთილსა M, სიკეთესა cet.
18 ფარნავზ em, < cet. 19 დიდმისსა em. 19 ღირღალთა B, ღრღალთა M, ღრიღალთა cet. 20 მსტყორ-
ცა M. 20 და ჰკრა| ჰკრა < M. 21 მოვიდა M. 21 მწუხრი BM, იყო მწუხრი cet. 22 და < m. 22 მის
თან| მას თანა hedm. 22 ღამე M, ღამე იგი cet. 22 და < Bm. 22 დილეულამცა B. 23 ქუაბი იყო M,
— იყო ქუაბი cet. 23 ამქმნილ M, აღმოქმნილ Bd. 24 და სიძუელითა < M. 24 შექმნოლა| შექმონდა M,
შექმნებ... B. 24 შენებულსა| შინებელსა M. 24 მაშინ მუნ M. 24 დასხა| დასხა Te, დასხნა m. 24 მძლავ-
რი em. 25 ჩუგლოგი M. 25 რათამცა| რათა d.

მივა დაიმშრალა წყმისა მისგან, და შევიდა ქუბისა მას. და მხილა მუნ-მინა კანში მიუწოდებელი, ოქრო და ვეცხლი და სამსახურებელი ოქროსა და ვეცხლისა მიუწოდებელი.

მაშინ ფარნავაზს განკურდა და აღიკრა სისარულითა. და მოგონა სისმარი იგი, და დაჰკრძალა კარი ქუბისა ეგრეთვე. და მსწრაფლ წარმოვიდა და უთხრა დედანა 5
თვსსა და ორთა დათა მისთა. და მასვე დაჰესა წარმოვიდეს სამნივე იგი სავედრებითა და ჭურჭლებითა, და იწვეს გამოკრებად განმისა მის და დაფლავად სიძარჯუესა თვსსა. სოლო ვითარ განთენდებოდის, კუბად ეგრეთვე აღმოქმნიან კარი ქუბისა მის. და ესრეთ გამოკრიბეს განში იგი სუთ დაჰე და დაიკულეს სიძარჯუესა მათსა.

მაშინ ფარნავაზს წარგზავნა მონა თვსი ქუვის თანა და რქუა: „მე ვარ ნათესავი 10
უფლოს მცხეთოსის მისა, და მძისწული სამარა მამასხლისისა, და არს ჩემთანა სუასტაგი დიდბალი. აწ ინებო, რათა მით სუასტაგითა მოვიდე შენ თანა, და ვივსნეთ ჩუენ მძა და ვიგმაროთ ჩუენ სუასტაგი იგი ორთავე. გამოუჩნდეთ ჩუენ მტერად აზონ ერის-
M 120 თავსა, და სუემან ჩუენმან გუცეს ჩუენ ძლევა კეთილი“.

მაშინ განისარა ქუვი სისარულითა დიდითა და რქუა: „აღდეგ და მოვედ ჩემ 15
თანა, და ნუ მურობ სუასტაგსა შენსა, და სუასტაგითა შენითა განგიმრავლნე სპანი შენნი, ვიდრე გამოუჩნდეთ მტერად აზონისა, მაშინ განისარონ ეოველთა ქართველთა აწუედილთა მისგან და მიწუდეულთა. და ვგონებ, რომელ ჰრომთა მათგანნიცა გამო-
გუერთნენ. რამეთუ ურცხუნი აწუედილ არიან მათგანნიცა აზონისგან“.

მაშინ ფარნავაზს ფარულად წარვიდა სისარულითა, და რომელი შესაძლებელ იყო 20
განმისა მისგან წარიტანა თანა, და დედაცა და დანი მისნი მის თანა. და მივიდა ქუვის თანა და რქუა მას ქუვი: „შენ სარ მვილი თავთა მათ ქართლისათა, და შენ გმართებს უფლობა ჩემი. აწ ნუ მურობ სუასტაგსა შენსა, რათა განვაძრავლნეთ სპანი; და უკეთუ მოგუეცეს ძლევა, შენ სარ უფალი ჩუენი და მე ვარ მონა შენი“.

1 შიგ em. 1 დაიმშრალა და მაშურალა M, დაიმშვრალა m. 1 შევიდა ქუბისა მას და შერავიდა ქუბისა მას შინა em. 1 შინა] შიგ em. 2 და სამსახურებელი ოქროსა და ვეცხლისა < M (ex hom.). 4 აღივსნეს M. 4 იგი < M. 5 და em, < cet. 5 წარმოვიდა + შინა em. 6 დათა M. 6 და em, < cet. 7 და ჭურჭლებითა < M. 7 გამოკრებად M („კ“ და წერ ილია ზევიდან „ო“ და „რ“ - ს შუა), გამოდებად cet. 7 დაფლეს M. 8 ხოლო m, < cet. 8 ამოქონან M, აღმოქმნიან cet., აღმოქოლა ვახუშტი. 9 ესრეთ MRTdm, ეგრეთ cet. 9 განძი em, < cet. 9 დაგულეს em. 9 მათა + მრავალგან M. 10 წარმო-გზავნა d. 11 უფლოს მცხეთოსის ძისა B, უფლოს მცხეთოსის ძისა M, უფლოს მცხეთოს ძისა PRtdm, უფლოსის მცხეთოსის ძისა b. 11 და < M. 11 მძისწული დისწული M. 11 ჩემთანა ჩემდა em. 11-12 ზოსტაგი M, და აწ e. 12 მით სუასტაგითა < M. 12 ჩუენ < m. 13 ზოსტაგი M, და გამოუჩნდეთ e. 13-14 მტერად აზონს ერისთავსა + ქართლისასა em, მტერ აზოვენ ევასა M, მტერად აზონ ერისთავსა (B: ერისთავისა) cet. 14 ჩუენმან < B. 14 გუცეს გუასმის B. 14 ჩუენ < M. 14 ძლევა და კეთილი M. 15 განეზარა ქუვის M, განიზარა ქუვი m, განიზარა ქუვი cet. 15 და რქუა რქუა M. 15-16 ჩემთანა ჩუენთანა M. 16 სუასტაგსა M. 16 ზოსტაგითა M, სუასტაგებითა BPRT, სუასტაგითა bcdm. 16 განვი-მრავლებ m. 17 გამოჩნდეთ em. 17 აზონისა m. 18 აღწუედილთა d. 18 მოწყუდეულთა d. 18 ვგონებ ვგონე M. 18-19 გამოგუერთნენ გამოგუერთნენ M, მრავალნი გამოგუერთნენ em. 19 აღწუედილი d. 20 ფარულად < M. 21 განძისა მისგან < M. 21 და დედაცა და დედაცა M, და დედა em, დედა cet. 21 დანი M. 22 ქუვი em. 22 მათ dm, მათა cet. 23 უფლება M. 23 ჩემი ჩუენი PRb. 23 ზოსტაგსა M. 23 განვა-მრავლნე სპანი შენნი M. 23 უკეთუ Mem. 24 მოგუეცეს MR, მოგვეცეს edm, მოგუცეს cet.

მაშინ შეიერთნეს და ესრასნეს ოვსთა და ლეკთა. სოლო მათ განისარეს, რამეთუ არა სთნდა ხარკისა მიცემა აზონისა. და გამოჰყვეს ოვსნი და ლეკნი, და განიმრავლ-
M 121 ნეს სპანი. ეგრისით შეკრბეს ურცხუნი სპანი და მომართეს აზონს. სოლო აზონმან მოუწოდა სპათა თვსთა და შემოკრიბნა.

მაშინ ათასი ძვედარი რჩეული ჰრომთა მათგანი, რომელთა ბოროტი წაჰკიდე- 5
ბოდა აზონისგან, განუდგეს აზონს და მოვიდეს წინაშე ფარნავაზისა. მაშინ ეოველნი ქართველნი განუდგეს აზონს. სოლო სპანი რომელ დარჩეს აზონს, ვერღარა მიენდო მათ, რამეთუ ეოველთა ზედა ბოროტის მოქმედ იყო. წარვიდა აზონ და მივიდა კლარ-ჯუოს, და გაძარდა იგი სიძარჯუთა შინა კლარჯუთისათა.

სოლო მოვიდა ფარნავაზს მცხეთას და დაიპერნა ოთხნი იგი ცისენი მცხეთისანი. 10
და მასვე წელიწადსა შინა დაიპერა ეოველი ქართლი თვნიერ კლარჯუთისა.

ამან ფარნავაზს წარავლინა მოციქულნი წინაშე მეფისა ანტიოქოს ასურასტანისა, 15
და წარსცა ძლეუნი დიდბალი. და აღუთქუა მას მსასურება, და ითხოვა მისგან შეწევნა ბერძენთა ზედა. სოლო ანტიოქოს შეიწვნარა ძლეუნი მისი, და უწოდა შეილად თვსად, და წარმოსცა გვრცნი. და უბრძანა ერისთავთა სომხეთისათა, რათა შეეწოდნენ ფარ-
ნავაზს.

M 122 სოლო წელსა შეორესა აზონ მოირთნა სპანი საბერძნეთით, განმლიერდა ფრიად და მომართა ფარნავაზს. სოლო ფარნავაზს განემრავლნეს ძვედარნი ქართლისანი. მოუ-
წოდა მათ და უკმო ქუვის და ოვსთა. და შეკრბეს ესე ეოველნი, და მოერთნეს ერის-
თავნი ანტიოქოსისნი სომხითით. და ესე ეოველნი შეკრიბნა ფარნავაზს და მიეცება 20
ნაქალაქებსა თანა არტანისასა, რომელსა ერქუა მაშინ ქაჯთა ქალაქი, რომელ არს ჰური. და ეწვენეს მუნ, და იქმნა ბრძოლა დიდბალი. და მოსწდეს ორგნითვე ურცხვ. სოლო იძლიენეს ბერძენნი ფარნავაზისგან. ივლიტოდა ბანაკი მათი და მოკლეს აზონ, და ურცხუნი სპანი მათნი მოსრნეს და ტუეე ქმნნეს.

და წარვიდა ფარნავაზს და მოტუენა საზღვარი საბერძნეთისა ანძიანძორა, და 25
ეკლესეთი¹ შემოიქცა. მოვიდა კლარჯუთს და დაიპერა კლარჯუთი, და წარმოვიდა მცხე-
თად სისარულითა დიდითა. სოლო სიმდიდრესა ზედა მისსა დაერთო სუასტაგი აზო-
ნისცა. და იქმნა სიმდიდრე გარდარეული.

1 და ეზრანეს ეზრანეს M. 1 ოსთა M. 2 სთნდათ em. 2 ხარკისა < M. 2 და < m. 2 გამო-ჰყვეს მოჰყვეს B. 2-3 განიმრავლნეს M, განამრავლეს b, განიმრავლეს cet. 3 აზონს აზონს M. 5 ათასნი ძვედარნი em. 5 რჩეული < M. 5 ჰრომთა ჰრომთ M (შემდეგ „ი“ ამოუშლიათ). 6 ფარნავაზისა M, ფარნა-ვაზისა cet. 7 ხოლო < M. 7 დარჩეს აზონს კონიექტურა, დარჩომილ იყვნეს აზონს em, დარჩეს M, დარჩომილ იყვნეს cet. 7 მიენდო + აზონ em. 8 ეოველთა ზედა ეოველთა Mc. 8 ბოროტის მოქმედი Mem. 8 მივიდა მოვიდა MPRb. 8-9 კლარჯუთს m. 9 კლარჯუთისათა m. 10 იგი < M. 12 წარავლინა წი-ნაშე მოციქული მეფისა ანტიოქოს m. 14 ბრძენთა M. 14 შეიწვნაროს M. 15 ერისთავთა ერთა M. 15 სომხეთისათა e. 15 შეეწოდნენ M, შეეწოდეს m, შეეწოდნენ cet. 15-16 ფარნავაზს M. 17 აზონამ M. 18 ხოლო ფარნავაზს < M. 18 ქართულნი მვედარნი M. 19 მოირთნეს em. 20 და ესე ესე m. 20 მიე-გებნა Bhd. 21 რომელსა რომელთა M. 21-22 რომელ არს ჰური < a. 22 ეწვენეს უწყნეს M, ეწყნეს e. 22 მოსწდეს BMbcm, მოსწყდეს m, ანძიანძორისა Red, ანძიანძორისა cet., ანძიანძორა კონიექტურა. 23 აზონ M. 25 ანძიანძორა M, ანძიანძორისა Red, ანძიანძორისა cet., ანძიანძორა კონიექტურა. 26 კლარჯუთს m. 26 და < M. 26 კლარჯუთი m. 27 — მისსა ზედა B. 27 სუასტაგი m, სუასტაგი M. 27-28 აზონისცა MRT, აზონისცა cet. 28 ექმნა e. 28 გარდარეული + ფარნავაზს e.

¹ არშიაზე: ელექციით m, ელექციით e.

სოლო გერის წყაღს ქუეშოთ დარსა ბერძენთა, რამეთუ მკუდროთა მის ადგილი-
M 128 სთა | არა ინებეს განდგომა ბერძენთა. მაშინ ფარნავაზს მისცა დაჲ თჳსი ოცნათა მე-
ფესა ცოლად, და მეორე დაჲ თჳსი მისცა ქუჯის ცოლად. და მისცა ქუჯის ქუეყანა
გერის წყაღსა და რიოსს შუა, სეღთგან მოამდე, რომელსა მინა არს ეგრისი და სუა-
ნეთი, და დაამტკიცა იგი გრისთავად შუნ. და მან ქუჯი აღაშენა ციხე-გოჯი¹.

მაშინ ფარნავაზ უშიძე იქმნა ეოველთა მტერი და იჯისაგან და მუჟე იქმნა ეოველთა ქართლსა და ეგრესა ზედა. და განამრავლნა ეოველნი მჟედარნი ქართლოსიანნი, განაწესნა ერისთავნი რვანი და სხანსეჲნი.

M 129 ერ|თი გაგზავნა მარტვს ერისთავად, და მისცა მცირით მთითგან, რომელ არს ლისი, ვიდრე ზღუ[რ]ადმდე [ეგრისინა], რიონს 'ხეშოთ. და ამაწვე ფარნავაზ აღაშენნა 10 ორნი ციხენი, მორაპანი და დიშნა.

და ცაცხუნა მეთრე კახეთისა ერისთავად, და მისცა არაგვოცან ვიდრე ჰერეთამდე, რომელ არს კახეთი და კუხეთი.

მესამე ცაგუნა სუნანისა ვრისთავად, და მისცა ბერდუჯის მდინარითგან ვიდრე
ტფილისამდე და განიანთამდის, რომელსა არს გარდაბნო.

შეოთხე გაცხენა სამძლდის გრისთავად, და მისცა სკურეთის მდინარითგან² კიდრე მთამდე, რომელ არს ცაძორი და აბოცი.

მეხუთე ტაგანზეა წყნდის ერისთავად, და მისცა ფანჯარიტგან ვიდრე თავადმდე მტკვრისა, რომელი არს ჯავახეთი და კოლა და არტანი.

მეექვსე გაცხადნა ომრგის ერისთავად, და მისცა ტახტისკარითგან ვიდრე არსდნთამ- 20
დის, ნოსტის თავითგან სეფამდის, რომელ არს სამცხე და აჭარა.

მეშვე ცაცხენა კლარჯეთის ერისთავად, და მისცა ჰრისანიოტან ზღუამდე. და შერეე, ქუჯი, იყო ერისთავი გერისინა.

სოლო ერთი დადგინა სპასნეცად და მისცა ტფილისიოგან და არაგვოგან ვიდრე
ტასისუარამდე და თანარადმდე, რომელ არს შიდა-ქართლი³. და ესე სპასნეცი იყო 25

1 ხოლო -- ადგილისათა < M. 1 ეგრისი ეგრისის B. 2 თუზი BR, მისი cef. 3 მეორე] ერთი M. 3 თუზი B, მისი cef. 3 და მეორე და თუზი მისცა ქუჯის ცოლად < d, მისცა ქუჯის ცოლად < M. 3 და მისცა ქუჯისი მიეცა M. 3 ქუეყანა M, < cef. 4 ეგრისი წყალსა M, ეგრისის წყალსა Bb. 4 ზღუ-
დგან BM. 5 მან Md, < em, მუნ cef. 5 ქუჯი M, ქუჯიმ cef. 6 თუზთაგან B, მისთაგან cef. 7 ეგურს
ზედათ M. 7 განმრავლდა em. 7 ქართლოსიანი M, ქართლოსისანი c. ქართლოსიანი cef. 7-8 გაწესნა d.
8 სპასპიტნი em. 9 მარგუს Mm, მარგუს B, მარგუს cef. 9 ერისთავად Rm. 9 მთითგან] მათგან M. 10 ზღუ-
რადმდე ეგრისისა ჯაფახი შვილი (II, 313), ზღუამდე (ზღუადმდე) codd. 10 აღუშენნა B, აღაშენა (აღაშენ-
ნა) cef. 11 ორნი < b. 11 ციხენი] ციხე em. 12 ერთი M, მეორე cef. 12 კახეთსა c. 12 შერეთადმდე Bd
შრეთადმდე D. 13 არს + ჰერეთ R (შემდეგ „ჰერეთ“ გადახსულია იმავე მელნით). 13 და კუხეთი < c (გვიანი
ხელით ჩაწერილია „კუხეთ“). 14 ერთი M, მესამე cef. 14 გაჩიანთამდის codd., გაჩიანამდის ბროსე.
16 ერთი M, მეოთხე cef. 16 გაგზავნეს B. 16 სამშვილდღის Dem, სამშვილდეს cef. 16 სკუთერისა B. 17 ხა-
შირი და გოცი M. 18 მესხეთი ერთი M. 18 წუნღის B, წუნღას cef. 18 ფანავარიტგან M, ფანავარიტამ m, ფანავ-
არიტგან ch, ფანავარიტგან cef. 19 და არტანი] არტან M. 20 ერთი M, მეექვსე cef. 21 ზღუამდის] ვიდრე
ზღუამდე Dem. 22 შემვიდე] ერთი M. 22 კლარჯეთს MRb, კლარჯეთის cef. 22 არსიათგან m, არ-
სიანთაგან c, არსიანთითგან DR. 22 ვიდრე ზღუადმდე B. 22 მერვე Ma, < cef. 23 ქუჯოს ერისთავები და ეგ-
რისი M, ქუჯი იყო ერისთავი ეგრისისა cef. 24 ხოლო M, < cef. 24 ერთი M, მერვე cef. 25 თასის კარამდე M.
25 ფანავარადმდე M, ფანავერამდე m, ფანავარადმდე B, ფანავარამდე cef. 25 შიგა ქართლი M. 25 იყო < B.

¹ არშიაზე: ოდიშის ნაქალაქევი em. ² არშ.: სკუიროეთის მდინარე ვერის წყალია Bem. ³ არშ.: შიდა ქართლი არს ტანისკარის ქვეითი და ზემო ქართლი არს ტანისკარს ზემო სამცხე და კლარჯეთი R (შდრ. ზემოთ გვ. 10 შენ.).

M 130 შემდგომადვე წინაშე შეუცხა, მთავრობით განაცხადის ეკუთვნის ერისთავთა ზედა. სოლო
ამათ ერისთავთა ქუეშე, ზღვილთა და ზღვილთა, განახილნა სპასხლარნი და ათასნი-
თაგნი, და მათ ეკუთვნებან მოვიდოდან ხარკი სამეფოთა და სავრისთავთა.

ესრუო განაწესა ესე უოველი ფარნავაჲს მოძიგაჲსებულად სამეფოსა სპარსთასა.

და მოიყვანა ცოლი ღუბუბელთა, ნათესავი კახელების.

ამან ფარნავაზ მოსდუდა ქალაქი მცხეთა მტკიცედ, და უოველნი ქალაქნი და ციხენი ქართველთა, მოკრებულნი აღექსნდრესგან, ამან აღაშენნა.

და ვერღარა იძიეს მურო ბერძენთა მის ზედა, რამეთუ უცალო იუვნეს ბერძენნი ბრძოლითაგან ჰრომთასა.

და ამანვე ფარნავაზ შექმნა კერპი დიდი სახელსა ზედა თვისსა: ესე არს არმაზი, 10
რამეთუ ფარნავაზს სწარსულად არმაზ ერქუა. ამართა კერპი იგი არმაზი თავსა ზედა
ქართლისსა, და მიერიოვან ეწოდა არმაზი კერპისა მისთვის. და ქმნა სატფურება დიდი -
კერპისა მისთვის აღმართებულისა.

ოცდაშვიდისა წლისა მეფე იქმნა, და სამოცდასუთ წელ მეფობდა ნებიერ. და მსახურებდა იგი ანტოქოსს, შეჴყვნა ასურასტანისაჲ. და ყოველნი დღენი მისნი, რად დაჲდა, მშვიდობით დაჴვნა, და აღაშენა და განავსო ქართლი.

M 131 სოფლო თუენი ცაზაფსულისა და სოფლისა არისანი | დაყენის მცხეთას, სამეფუფოსა
ქალაქსა; და თუენი ზამორისანი დაყენის გაჩინათა; სოფლო თუენი ზაფსულისანი —
წუნდას. და კამითი-ჭამად მივიდის ეგრისს და კლარჯეთს, და მორიკითსნის მეგრელნი
და კლარჯნი, და ცანაგის ეოველი საქმე დაძლიდოი.

სოლო იგი ჰრომნი ათასნი მკედარნი, რომელნი აზონისგან მოერთნეს ფარნავაზს, რომელი შემოთ ვაჟსენეთ, იგინი განუენა კევთა და ქუეყანათა შინა, იშურნა იგინი კეთილად, რამეთუ ბრძოლასა მას აზონისსა მგნელ ივენეს. და უწოდა მათ სახელად აზნაურნი.

[illegible]

ვიდეს ღურძეკეთს შეოფნი, და გაერინეს თანა ქართლეთის მსხდომნი კაცისიანნი, მოტყუენეს კასეთი და ბასადეთი.

მაშინ მირვან მეფემან მოუწოდა ყოველთა ერისთავთა ქართლისთა, და შემოკრიბნა ყოველნი სპანი, მკედარი და ქუეითი, და ყოველნი კაცისიანნი იყვნეს სარწმუნოდ მორწმუნებასა ზედა მირვანისსა, რომელნი გარდამოვლინებულ იყვნეს საურმაგ მეფისაგან, თვნიერ ქართლეთსა. შემოკრიბნა ესე ყოველნი და წარუდართა ღურძეკეთს. მეგრებს ღურძეკეთი და დაუდგეს სიმაგრეთა ზედა გარდასავალთა გზისა მას.

მაშინ მირვან გარდაგდა ცხენისაგან, მივიდა ქუეითთა თანა თვითა, და წარუდგა M 135 წინა ქუეითთა, ზურგიტ შემოადგინნა მკედარი, და მოვიდა კართა მათ მინა, ვითარცა ჯიქი სიფიცხითა, ვითარცა ვეფსი სიმკნითა, ვითარცა ღომი ხასილითა. იქმნა მათ მორის ბრძოლა ძლიერი. სოლო მირვანს ვერ ჰკუთნა მასჯლი ღურძეკეთა, ვითარცა კლდესა სიძსა, და დეა უმრავად, ვითარცა კომკი მტკიცე. და გაგრძელდა მათ მორის ბრძოლა, და მოსწუდა ორგნითვე ურცხვ, სოლო იმდენეს ღურძეკეთი და იელტოდეს. მიუდგეს უკან ქართველნი, მოსრნეს და ტყუე ქმნეს. და შევიდა მირვან ღურძეკეთს, და მოაგრა ღურძეკეთი და ქართალი. და შეაბნა კარნი ქვტყირითა, და უწოდა სასე- 15 ლად დარუბად. და დაჯდა მირვან მცხეთას, შეუბრდა ნებურად და უძიდა.

იყო კაცი მიმნიჭებული კეთილისა უსუად, და შეიუარეს იგი ყოველთა მკვდრთა ქართლისთა. და მსახურებდა იგი მეფესა ასურასტანელთა.

ამის-ზე მიიღუადა ანტიოქისა მეფობა ბაბილონს. და მას ქამსა მინა მეფე იქმნა სომხითს რომელსა ერქუა არმაკ. ესრესა მირვან არმაკს, და მისცა ასული თვნი მესა 20 არმაკისსა, არმაკს. და მოკუდა მირვან, და მეფე იქმნა მის წილ მე მისი ფარნაჯომ.

1 ღურძეკეთს ღურძეკეთს d. 1 ღურძეკეთს M. 1 გაერინეს M. 1 ქართლეთს m, ქართლეთს M. 1 კაცისიანნი M. 2 მოტყუენეს M. 2 კახეთი კუხეთი em. 3 მირიან მეფემან M, მეფემან მირვან em. 3 ყოველ-სა em. 3 ქართლისთა Bm, ქართლისა MRT. 3-4 შემოკრიბნა em. 4 სპანი სპარსნი d (R-შიც ყოფილა „სპარსნი“). 4 ყოველნი სპანი თვისნი მკედარი და (+სპანი m) ქუეითნი em, ყოველნი მკედარი და სპანი და ქუეითი M. 5 ზედა < M. 5 მირვანისა Bedm, მირვანისა b, მირიანისა M. 5 სურმაგ dim. 6 მეფისა MPTbd, მეფისა R, მეფისაგან cet. 6 ქართლეთსა ქუტყელთა M. 6 და em, < cet. 6 ღურძეკეთს და ღურძეკეთს M. 7 ღურძეკეთი B, ღურძეკეთი M, ღურძეკეთი cet. 7 და დაუდგეს და უდგეს MRT. 7 გარდა-სლეთა Me, გარდასვლთა m. 7 მას M, < cet. 8 მირიან M. 8 და მივიდა em. 9 წინა ქუეითთა მათ წინა B. 9 და ზურგიტ em. 9 შემადგინნა m. 9 და თუთი მოვიდა (მივიდა e) em. 10 ჯიქი სიფიცხლი-თა M. 10 სიფიცხლითა და e. 10 სიმკნითა და e. 10 და იქმნა em. 11 მირიანს M. 11 ღურძეკეთს და ღურძეკეთა M. 12 სიძსა სპასა M. 12 დადგა M, და დადგა cet. 12 მტკიცედ M. 12 განგრძელდა m. 13 ურცხვ M, ურცხვნი em. 13 სოლო + უკანასკნელ Bb. 13 ღურძეკეთი დრკუნი M. 14 უკანა M. 14 შევიდეს მირიან M. 15 ქართლი M, ქართლეთი em. 15 კარი em. 15 ქვტყირითა Mm, ქვტყირითა cet. 15 და უწოდა < M. 16 დარუბა e. 16 მირიან M. 16 მეფობდა < M. 16 და em, < cet. 16 უშიშრად Bb. 17 მიმნიჭებული კეთილისა უსუად M, უსუად მიმნიჭებული კეთილისა cet. 17 და m, < cet. 18 ასურასტანისა m. 19 სო-ლო ამის ზე em. 19 ანტიოქის M, ანტიოქისა Bbd, ანტიოქისა cet. 19 შინა < em. 20 სომხითის m. 20 არმაკ Ma. 20 მირიან არმაკს M. 20-21 და მისცა — არმაკს < M (ex hom.). 21 არმაკისსა Redm, 21 არმაკს Pa, არმაკ m. 21 მირიან M.

აქოთხა მეფე. შარნაჯომ. ნებროთიანი

ამან ფარნაჯომ მეფემან უმატა ყოველთა ცისე-ქალაქთა შენება, და ამან აღაშენა M 136 ცისე ზადენი, და შექმნა კერა სასელით ზადენ, და ამართა ზადენს. და იწყო შენებად კასეთს ქალაქსა ნელქარისსა, რომელ არს ნეკრესი.

ამისა შემდგომად შეიუარა საული სპარსთა, ცეცხლის მსახურება, მოიყვანნა 5 სპარსეთით ცეცხლისმსახურნი და მოკუნი, და დასხნა იგინი მცხეთას, ადგილსა მას, რომელსა აწ ჰქვან მოკუთა, და იწყო ცხადად გომად კერათა. ამისთჳს მოიძულეს იგი მკვდრთა ქართლისთა, რამეთუ დიდი სასოება აქუნდა კერათა მიმართ. მაშინ შეიქუენეს ერისთავნი ქართლისანი უმრავლესნი, და წარავლინეს მოციქული წინაშე 10 სომესთა მეფისა და რქუეს: „მეფე ჩუენი გარდაგდა საულსა მამათა ჩუენთასა, არღარა მსახურებს ღმერთთა მპყრობელთა ქართლისთა, შემოიღო საული მამული და დაუტევა საული დედული. აწ არღარა დირს არს იგი მეფედ ჩუენდა. მოკუეს მე შენი არმაკ, რომელსა უსის ცოლად ნათესავი ფარნაგზიანთა, მეფეთა ჩუენთა. გუაშუაღე ძალი 15 შენი, და ვაოტოთ ფარნაჯომ, შემომდებელი ასლისა საულისა, და იეოს მეფედ ჩუენდა მე შენი არმაკ და დედოფლად ჩუენდა ცოლი მისი, შეილი მეფეთა ჩუენთა“.

მაშინ სონდა სომესთა მეფესა განსრავსა ესე. გაგზავნა მოციქული მათი პასუხითა M 137 კეთილითა და რქუა მათ: „უკეთუ ჰქმნარიტად უბიწოთა გულითა გნებაგნო მეფედ თქუენდა მე ჩემი, თქუენ ყოველთა ერისთავთა მომცით მე მშველდი, და მიგცე მე ჩემი მეფედ თქუენდა, და ყოველითავე ნიქით აღგავსნე“.

მაშინ ერისთავთა ქართლისთა უმრავლესთა მისცეს მშველდები და განაცხადეს 20 განდგომა ფარნაჯომისი. მაშინ სომესთა მეფე ყოველითა ძალითა მისითა წარმოემართა ქართლს. სოლო ფარნაჯომ მეფემან მოუწოდა სპარსთა და მოიყვანნა სპარსნი ძლი-ერნი და რომელნიმე დარჩომოდეს შემოკრიბნა ქართველნიცა. სოლო ერისთავნი ქართ-ლისანი განდგომილნი მიეგებნეს სომესთა მეფესა ტაშირს, და მუნ შეკრბა სიმრავლე 25 სომესთა და ქართველთა. სოლო ფარნაჯომ მიეგება მუნვე ტაშირს.

2 ამან სოლო ამან em. 2 ფარნაჯომ მეფემან m. < cet. 2 უმატა M. 2 შენებად em. შენება M. შენე-ბად cet. 3 სასელითა ზადენ m. 3 აღმართა B. 3 ზადენს ზადენს m. 4 ქალაქი m. 4 ნელქარისსა B. < em. 5 ამისა < m. 5 ცეცხლისა მსახურება B. 5 მოიყვანა m, მოიყვანეს M. 6 ცეცხლისა მსახურნი B. 6 დასხნა Mem, დასხნეს cet. 6 მცხეთას < M. 7 აწ < Bd. 7 და იწყო ცხადად გომად კერათა < M. 7 მოიძულეს M. 8 აქუნდათ em. 8 მიმართ მათთა em. 9 მოციქული B. 10 შველთა em. 11 მსახუ-რებდეს M. 11 შემოიღო B, და შემოიღო bem, და შემოიღეს Mtd, შემოიღეს PR. 11-12 მამული და დაუ-ტევა საული < M (ex hom.). 12 არღარა M. 12 არმაკ M. 13 უსის უფის B. 13 ფარნაგზიანთი em. 13 და გუაშუაღე em. 14 და < M. 14 ვაოტოთ Bem, ვაოტოთ cet. 14 შემომდებელი M. 14 ასლის m. 15 არ-მაკ M. 15 ჩუენდა < d. 16 განმრავსა m. 17 უბიწოდ m, უბიწოთა B, უბიწოთა cet. 17 გნებაგ M. 17 მეფედ მეფობად M. 18 ჩემი + მეფედ თქუენდა M (განმეორებულია). 18 თქუენ ყოველთა ერისთავთა 17 მეფედ მეფობად M. 18 ჩემი + მეფედ თქუენდა m, მრავალი M (ძ — ძ). 18 მიგცე მიგცე M. მომცით ყოველთა მოცემით M. 18 მშველდი მშველდი m. 20 და em, < cet. 22 ქართლსა M. 22 მოიყვანა d. 18-19 მე ჩემიმეფედ თქუენდა < M. 19 ყოველითავე m. 20 და em, < cet. 22 ქართლსა M. 22 მოიყვანა d. 22 სპარსნი იგინი B. 23 რომელნიმე — ქართველნიცა რომელნიმე დარჩომოდეს ქართველნი შემოკრიბა იგინიცა (იგინი m) em. 23-24 ქართლისნი M. 24 განდგომილნი < M. 25 მოეგება B.

1 სათაური: მეოთხე მეფე, ფარნაჯომ, ნებროთიანი BEPRThd, მეოთხე მეფე ფარნაჯომ, მე მირვან მეფისა, ნებროთიანი em.

იქმნა მათ შორის ბრძოლა ძლიერი, მოსწედა ბრძოლა ურთულესი, რამეთუ იმდენი
ფარნაჯომი სომეხთა და ქართველთაგან. და მოიკლა ფარნაჯომი და მოსრეს სხა მისი.
სოლო მე ფარნაჯომისი მირვან, წლისა ერთისა ერმა, წარუევანა მამამუქმან მისმან,
და იფლტოდა სპარსეთს. სოლო სომეხთა მეფემან მოსცა მე თუნი არმაკ.

მეხუთე მუხი, აკვაპ, აკვაპუნანი

დაჯდა მეფედ არმაკ, და დაიწერა ეოველი ქართლი: და მეფობდა იგი ნებეურად,
M 138 და უმატა ეოველთა სიმაგრეთა ქართლისათა. და უმეტეს მოაქცია სულდენი ვაჟა-
სეთს, ქალაქსა წუნდას.

მოკუდა არმაკ, და მეფე იქმნა მე მისი არტაგ.

მეექვსე მუხი, აკვაპ, აკვაპუნანი

და ესე მეფე არტაგ ორ წელს ოდეს მეფობდა. და მეორეს წელსა მეფობისა
მისისასა მოვიდეს ერისთავნი სპარსთანი, სპითა დიდითა, მიეზად სისხლისა ფარნაჯო-
მისა და სპათა მათ სპარსთასა, რომელნი აწუგედ ივენეს ფარნაჯომის თანა. ვერ
წინააღუდგა მათ არტაგ, მეფე ქართველთა, რამეთუ დიდ იყო ძალი სპარსთა, არამედ
განამაგრნა ცისენი და ქალაქნი. და მოვლეს სპარსთა ეოველი ქართლი, და მოაოგ-
ნეს ველნი, არამედ ცისე-ქალაქნი ვერა-რომელი წარიდეს, და წარვიდეს.

მოკუდა არტაგ და დაჯდა მის წილ მე მისი ბარტომ.

მეშვიდე მუხი, ბარტომ, აკვაპუნანი

ამან მეფემან ბარტომ უმატა ზღუდეთა მცხეთისათა და ეოველთა სიმაგრეთა
ქართლისათა.

სოლო აღზარდეს სპარსთა მე ფარნაჯომისი მირვან¹, რომელი სიკუდილსა მას
ფარნაჯომისსა წარუევანა მამამუქმან მისსა, რომელი ვაგსენეთ ზირველ. ესე მირვან

20

1 ორთაგანე M. 1 რამეთუ MPRTb, <em, სოლო cet. 2 ფარნაჯომი იგი B. 2 მოსრა B, მოსრეს P.
2 სპა M. 3 მირიან ერთისა წლისა წარიუენა ერმა M, სახელითა სირვან წელიწადსა ერთსა ყრმა წარი-
ყუანა em. 3 წლისა BM, წელიწადისა cet. 4 ყრმა < d. 4 სპარსეთს < d. 4 მოსრა + ქართველთა მეფედ em.
4 თუნი Bem, მისი cet. 4 არმაკ M, სახელითა არშაკ em. 6 დაჯდა მეფედ (მეფე m) არშაკ em, < cet. 6 და
დაიბურა ამან დაიბურა B, და იბურა M. 6 იგი M, < cet. 7 უმეტესად em. 7 მომტყიცნა M. 7-8 ზავანეთს M.
8 — წუნდას ქალაქსა em. 9 და მოკუდა em. 9 მეფე არშაკ e. 9 მე მისი < M, მის წილ მე მისი em.
11 ესე მეფე არტაგ em, < cet. 12 სისხლისათს em, სისხლსა B. 13 სპათა მათ M, სპისა მის cet. 13 ფარნა-
ჯომისა თანა em. 13 ვერ სოლო ვერ em. 14 არტაგ მეფე არტა გაამეფეს (ღ — ე) M, მეფე არტაგ em.
14 ქართველთა < em. 14 დიდი ძალი იყო B, დიდ იყო ძალი em, დიდძალი იყო cet. 14 მათ სპარსთა em.
15-16 მოაოგრნეს მოაოგრეს em, მოვლეს M. 16 ველნი ეოველნი m. 16 რომელნი em. 17 და მოკუდა em.
17 მეფე არტაგ em. 17 ბარტომ ბარტონ + მეფედ em, ბარტონ cet. 19 მეფემან ბარტომ m, < cet. 19 უმეტა M.
19 ზღუდეთა მცხეთისათა M, ზღუდე (ზღუდეთა d) მცხეთისა cet. 19 სიმაგრესა Rd. 20 ქართლისათა ქალა-
ქისათა B. 21 სოლო და M. 21 მირიან M. 21 რომელი რამეთუ b. 21 მას < M. 22 რომელი ვი-
თარცა B. 22 — პირველ ვაგსენეთ em. 22 მირიან M.

1 სათაური: მეხუთე მეფე, არშაკ BE + მე სომეხთა მეფისა, არშაკუნანი (არშაკიანი m, < E)
BETHm, მეხუთე მეფე, არშაკ (B: არშაკ), მე სომეხთა მეფისა, არშაკუნანი PR.

2 სათაური: მეექვსე მეფე, არტაგ, არშაკუნანი (< E) BEPT, მეექვსე მეფე არტაგ, მე არსაკ მეფისა,
არშაკიანი em, მეექვსე მეფე არტაგ სომეხთა უნიანი R.

3 სათაური: მეშვიდე მეფე, ბარტომ (ბარტომ + მე არტაგ მეფისა em), არშაკუნანი BEPTem.

4 არშაკი: ამ სიტყვის გასწვრივ R-ში სწერია „მირვანა მეორე“ და შემდეგ გადახაზულია.

იყო კაცი ქუელი, მკნე, მკედარი, და მრავალგისი გამოცადა იგი ბრძოლასა თურქთა
და არაბთასა.

ამან მირვან შეკრიბნა სპანი ძლიერი სპარსეთს, წარემართა ქართლს, და მოუ-
კლავნა მოციქული ერისთავთა ქართლისათა, და რქუა მათ: „მოიცხენეთ სიუხარული
M 139 მამის მამისა, მირვანისი, და კეთილი მისი თქუენდა მომართ. დაღაცათუ მამა-
მან ჩემმან შემოიღო სჯული უცხო თქუენ შორის, და მისგანცა გაქუნდა კეთილი.
სამართლად მოიკლა მამა ჩემი, რამეთუ ვერ კეთილად იბერა სჯული მამათა თქუენთა, და
აწ ნუ არს საურავი და შიში ეკლესი თქუენსა სიკუდილისათს მამისა ჩემისა, რამეთუ
სჯულისა დატევებისათს მოჰკლვენ მამაი შვილთა და მამანი მამათა, და არა იძიების
სისხლი სჯულისა დატევებისათს მოკლულთა. მე ვარ შვილი მეფეთა თქუენთა ფარნა-
ვანთანთა. დაღაცათუ აღზრდილ ვარ სპარსთა თანა, არამედ ვარ მე სჯულსა ზედა
მამათა თქუენთასა, და ვესავ მე ღმერთთა მშეობელთა ქართლისათა, და სასოებითა
მათითა წარმართებულ ვარ მიებად მამულისა ჩემისა, აწ ითუალეთ ჩემგან დიდება და
კეთილი“.

სოლო¹ ერისთავთა ქართლისათა არა შეიწინარეს ბრძანება მირვანისი, არამედ
ეოველნი მივიდეს წინაშე ბარტომ მეფისა. სოლო მცირედნი ვინმე ქართველნი, არა
წარჩინებულნი, წარვიდეს და მიერთნეს მირვანს.

სოლო მეფემან ბარტომ შემოკრიბნა ეოველნი სპანი ქართლისანი, და მოირთო
M 140 ძალი სომხითით, და მიეგება იგი სუნანს. და იბერა იგი ზურგად, ქალაქი სუნანი.
მოვიდა მირვან და დადგა მდინარესა ბერდუჯისასა. და იწყეს ბრძოლად, და გამოჩნდეს
20 ორთავე შორის მუნ ბუმბერაზნი. ივენეს ეოველთა დღეთა ბუმბერაზთა ბრძოლანი
თუესა ერთსა: ოდეს მათ სძლიან, და ოდესმე ამათ სძლიან.

1 გამოცადა იგი M, გამოცდილი cet. 1 ბრძოლასა < M. 1 თურქთა M. 3 ამან სოლო ამან em.
3 მირვან em, < cet. 3 წარემართა ქართლს M, < cet. 3-4 და მოუკლავნა m, მოუკლავნა M, მოუკლავნა cet.
4 მოიცხენა M, მოიცხენეთ em. 5 მამის მამისა M, მამისა მის ჩემისა cet. 5 მიმართ Redm. 6 ჩემმან +
ფარნაჯომ em. 6 უცხო < M. 6 და მისგანცა გაქუნდა კეთილი M, < cet. 7 და მოიკლა M. 7 ვერა em.
7 მამათა თქუენთა M, მამათა თქუენთა, რომლისაგან გაქუსთ მრავალი კეთილი cet. 7 და em, < cet.
8 საურავი და შიში M. შიში და საურავი cet. 9 მოკლულენ M, მოკლულენ em, მოკლულენ (მოკლულენ) cet.
9 იძიების იძიებების M. 10 მოკლულთა მწყილთა M. 10 მეფეთა მამათა M. 10-11 ფარნავანთანთა Mm,
9 იძიების იძიებების T, ფარნავანთანთა cet. 11 აღზრდილ m. 12 ღმერთთა ათთა M, ღა P.
ფარნავანთა B, ფარნავანთანთა M, მამათა თქუენთასა (თქუენთა e) cet. 12 და M, < cet. 12-13 სასოებითა
12 მშეობელთა ქართლისათა M, მამათა თქუენთასა (თქუენთა e) cet. 12 და M, < cet. 12-13 სასოებითა
მათთა M. 13 წარმართებულ ვარ M, მოვალ cet. 13 ჩემისა თქუენისა M. 13 და აწ M. 13 ითუალეთ M,
მიიღეთ cet. 14 კეთილი + თქუენ ეოველთა ქართველთა em. 15 ბრძანება M, ბრძანებულთა cet. 15 მირი-
ანისი M. 16 ეოველნი მივიდეს წინაშე BM, მივიდეს ეოველნი წინაშე em, წინაშე ეოველნი მივიდეს PRThd.
16 ბარტონ B. 16-17 არა წარჩინებულნი BM, არა წარჩინებულთაგანნი ბროსე, არა წარჩინებულთა-
განი cet. 17 წარმოვიდეს M. 17 მირიანს M. 18 შემოკრიბნა M. 18 სპანი ქართლისანი მყოფნი ქარ-
ველნი M. 18 და მოირთო M, მოირთო cet. 19 მოეგება M. 19 და იბერა იგი M, იბერა m, იბერა cet.
19 ქალაქი ქართლი M. 20 და მოვიდა მირიან M. 20 მირვან < d. 20 დაჰსდგა B. 20 მდინარესა M,
19 ქალაქი ქართლი M. 20 და მოვიდა მირიან M. 20 და იწყეს იწყეს M. 20 ბრძოლა em. 20 გამოჩნდეს B.
მდინარესა ზედა cet. 20 ბერდუჯისა შორის Bem, ორთაგანე შორის cet. 21 მუნ M, < cet. 21 ბუმბე-
21 ორთავე შორის M, ორგნითვე შორის cet. 21 ივენეს და იწყეს ბრძოლა em. 21-22 ეოველთა დღეთა ბუმბერაზთა ბრძოლასა
რეზნი M, ბუმბერაზნი m. 21 ივენეს და იწყეს ბრძოლა em. 21-22 ეოველთა დღეთა ბუმბერაზთა ბრძოლანი em, თუესა ერთსა ეოველთა
თუესა ერთსა M, თუესა ერთსა ეოველთა დღეთა იყო ბუმბერაზთა ბრძოლანი cet. 22 ამათ მათ R. 22 ოდეს — ამათ სძლიან
ოდესმე მათ სძლიან M, ოდეს ამათ სძლიან და ოდეს მათ სძლიან em.

1 აქედან იწყება „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტი ქუთაისის ხელნაწერში (K).

და შეკრბეს ორნივე სპანი თრიალესი და დაიბანაქეს მასლობელად ერთმანერ-
M 143 თისა. სთხოვა ბრძოლა თავისთავ არმაკ აღდერკის, სოფლა აღდერკი სისარულდით აღი-
ჭურა საჭურველითა შუენიერითა, და აღუდა ტაიქსა და რქუა სპათა ოჴსთა: „განმი-
მაგრეთ ზურგით-კერპო ჩემი, და ნუ შესმარწუნდებით“. და განვიდა ეგრეთვე არმაკ,
შეიჭურა და განვიდა განწყობილთა შორის.

ადიხანეს თავე გმიდა სასტიკითა, და მიეტევნეს ურთიერთას. და იწიეს ორ-
თავე გურამად ოროდითა, და ვერა ჰეუთადეს საჭურველსა ერთმანეთისასა. და ბრძო-
ლისა სიგრძესა შინა განუტედა ოროდები, აღმოიღეს ჩუგლუგები და იწიეს ბრძოლად
ჩუგლუგებითა. ოდეს უსეთქნიან ჩუგლუგი იგი საჭურველსა ზედა მათსა, ჰგუანდის კმა
იგი კმასა მას უროს მჭედლისასა, რომელი ეცემის გურამდისა; და კმა ზანდისა 10
მათისა მსგავს იყო ქსილისა.

M 144 მაშინ ვერ სძლეს ურთიერთს, დაშურეს და უკუდგეს იმიერ და აშიერ. შეღამდა
 დღე იგი და განისუენეს ორთავე, და დილგულ კუაღად გამოვიდეს და აღიღეს მძულ-
 დები, და იწეეს რბევად და სრეჲდ ერთმანერთისა. ჰერა ადერკი ისარი მკერდსა არმა-
 კისსა და ვერღარა უფარა სიმაგრემან საჭურველისამან; განუარდა ზურგით, და ჩამო- 15
 ვარდა არმაჲ ცხენისაგან.

შემოქცა ადერგი მსწრაფლ, და მივიდა სპათა თანა სომსითინათა, და რქუა მათ: „გაფუცებ ღმერთთა თქუენთა, ნუ განმარტებთ მასჯლთა თქუენთა ქართველთა ზედა, რამეთუ მამულნი არიან ჩემნი. და აწ მე ვარ მეფე მათი, ძალითა და შეწევნითა თქუენითა“. ისმინეს სომეხთა პედრება მისი და დაადგრეს ადგილსა ზედა.

შემოიქცა და მოვიდა ადერკი მასლობელად ქართველთა სმათსა. და ჳმა უყო
ჳმითა მადლითა: „მე ვარ შვილი მეფეთა თქუენთა, და სუჲსა ჩემსა მოუცემია მეფობა

1 და შეკრებს M, შეკრებს cet. 1 თრიალეთსა BT. 1 იბანაკეს M. 1 მახლობლად B. 1-2 ერთმანეთისა c. 2 სთხოვა ითხოვა BMP.d. 2 თავისთავ < M. 2 არბაჟ ადრეის M, არშაჟ ადრეის ზედა B, ადრეის არშაჟმან k. 2 აღორცი M. 2 სიხარულითა Mk. 3 და აღჯდა და დაღჯდა M, აღჯდა cet. 3 თჳსთა B, მისთა cet. 4 კერძო M, კერძო cet. 4 და განვიდა განვიდა M, და B, < k. 4 არბაჟ M. 5 შეიჭურა M, გვრეთვე აღიჭურა d, აღიჭურა cet. 6 ურთიერთას Md, ურთიერთასა c, ურთიერთარს B, ურთიერთსა Rm. 7 გურემა M, გერემაღ (გვრემაღ) cet. 7 ოროლითა ორორი M, ორორითა m. 7 ვერა ჰუეთეს M, ვერ ჰუეთედეს (ჟუეთედეს) cet. 7 საჭურველსა M, საჭურველთა cet. 7 ერთმანეთისათა B. 7-8 და ბრძოლისა ბრძოლისა M. 8 განუტყდა M, განუტყდათ em, გაუტყდათ cet. 8 ორორები M, ოროლი + ები c. 8 და აღმოიღეს M, აღიმაღლეს d. 8 ბრძოლად M, ბრძოლა cet. 9 ჩუღლუჯები იგი BMD. 9 საჭურველსა ზედა მათსა M, საჭურველსა მათსა ზედა cet. 9-10 ჰუენდის — გურდემლსა M. მსგავს იყის ემასა უროსასა, რომელ (რომელი em) იცემის მჭედლისაგან გურდემლსა ზედა cet. 11 მსგავსი იყო Mem. მსგავს (მზგავს) იყო cet. 12 ვერ სძლეს M, ვერა ჰსძლეს B, ვერ სძლიეს, ვერა სძლიეს cet. 12 ურთიერთას M, ერთმანეთსა Bem, ერთმანეთსა cet. 12 — ამიერ და იმიერ BT. 13 დილეულ დილას M. 13 და აღიღეს M, აღიღეს cet. 14 და იწყეს M, იწყეს cet. 14 სრვად M, სისრად cet. 14 ერთმანეთისად em, ერთმანეთისა B. 14 ადერკი ისარი M, ისარი ადერკი (ადერკიმ em) cet. 14-15 არბაჟისა M, არშაჟისასა cet. 15 ვერლარა M, ვერ m, ვერა cet. 15 და განვარდა M, განვლო B, განვიდა cet. 15 და < em. 16 ცენისაგან + და მოკუდა არშაჟ, მეფე ქართველთა em. 17 შემოიქცა Mem, შეიქცა cet. 17 და მოვიდა M, და მივიდა em, მივიდა cet. 18 გახამარტებთ M. 19 რამეთუ < M. 19 მამულნი არიან B, მამულნი M. მამულნია cet. 19 ჩენნი M, ჩუენნი cet. 20 მისი მათი M. 20 და < M. 20 ადგილსავე m. 21 შემოიქცა და მოვიდა ადერკი მახლობელად ზოლო ადერკი შემოიქცა და მოვიდა მახლობელად em, მივიდა მახლობელად ადრეჟ M, შემოიქცა და მოვიდა მახლობელად cet. 21 ქართველთა სპათასა M, ქართველ სპისა m, ქართველთა სპისა cet. 21 ყყო M, ჰყო (ყო) cet. 22 მაღლითა დიდითა dk, მაღლითა + და თქუა em. 22 მოუტემა მოუტია B, მოსტემა m. 22 მეფობაჲ თქენი em, მეფობად M.

ჩემდა. აწ მიიღეთ ჩემგან კეთილი და სისხარული. ახა ესერა აღარა მოუშენე სმანი
სომეხნი თქვენ ზედა“.

A 1 მაშინ მოუგეს ქართველთა: „შენ¹ გამოსწდი უმჯობესი ეოველთა შორის ნათე-
სათა ფარნაჯისითა. რათგან მოგუდა მეფე ესე ჩუენი, აწ შენ სარ მეფე ჩუენი; და ვაძა-
M 145 ღობთ სუესა ჩუენსა, რამეთუ მოგუცა სასდგარად მეფისა ამის ჩუენისა შვილივე მეფეთა 5
ჩუენთა, გოლიათი და სასელოვანი“.

და გარდაცდეს ეოველნი ქართველნი, დაცვეს ზირსა ზედა თჳსსა და თაჳსანის სცეს ადერკის. და მძღობით შეკრბეს ერთად სომქსნი და ქართველნი და სმარსნი რანი-სანი, და მოიდეს ქართველთა გზგზნი არშაკისი, და დაადგეს ადერკის და წარმოიყვანეს.

მეათე მუხვ. აღიკვეთილ, ძე ბაგრატიონი, აკაკი

და ამან ადრეკი დაიპერა ეოველი ქუეყანა ქართლი და ეგორისი. და მოსცა სომესთა მეფემან ასული თჳსი ცოლად. და დაჴდა მცხეთას და მეფობდა კეთილად: ოცდაათის წლისა მეფე იქმნა და ორმოც და ჩვიდმეც წელ მეფობდა.

A 2 სოლო ჰირველსაჲ წელსა მეფობისა მინიასა იყო. უმჯდომესი იყავით, ქალბატონებო, ბეთლემს ურიასტანისასა. და მოვიდეს მისსა მოგუნი ძღუნისა შეწირვად, და მათ მო-
გუთა შესღვასა იერუსალემს მოვიდა ამბავი მცხეთას, ვითარმედ „ნძარსთა იერუსალეში წარ-
ტყუენესო“. და ურიანი რომელინი მცხეთას იყვნეს, იქმნა მათ შორის ცლოვა და ტი-
რილი. და შემდგომად მეორესა წელსა სსუა მოვიდა ამბავი, ვითარმედ „ნძარსნი იგი

[illegible]

¹ აქედან იწყება „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტი ანა-დედოფლისეულ (A) ნუსხაში.

1 აქედან იწყება „ქართლის ცხოვრების“ ბერძნული ტექსტის კრიტიკული გამოცემა.
2 სათაური: მეათე მეფე აღდგო, ძე ბარტომისი, არშაკუნიანი (არბაქუნიანი R) BEPRTbd, მეათე მეფე აღდგა მითესა და ძე ქართამისი, ბარტამ მეფის შვილობილისა, არშაკიანი ლმ.

ადერკი, ასულის წული ბარტამ მეფისა და მუხრანის მეფისა შორის
 ამ სტრიქონის გასწვრივ არშიაზე ვახტანგ VI-ის ხელით სწერია: ამის; ადერკის; მეფობაზე; იშვა;

შუალღი: ჩვენი: იასო: ქრისტე: M. არბიაყ: ღმერთისაგან: მიწულდნენ: გუნად: მათსა: შემოსება: P.

M 146 არა წარტყუნვად მოვიდეს იერუსალემს, არამედ აქუნდა ძღუენი ერძისა ვისმე მობი-
ლისათჳს. და განისარეს ურიათა მცხეთელთა.

და შემდგომად ამისა, ვითარ გარდავდეს წელნი ოცდა ათნი, მოვიდეს მოცი-
ქელნი ურიათა იერუსალემით ურიათა თანა მცხეთელთა, ვითარმედ: „რომლისათჳს-
იგი მოვიდეს მოგუნი და მეწირეს ძღუენი, აღზრდილ არს იგი და იტყვს თავსა 5
თჳსსა მედ ღმრთისა. და აწ წარმოგვლენიან ჩუენ მოციქულნი ეოველთა თანა ური-
ათა, რათა მოვიდეს მეცნიერნი სჯულისანი, და განვიკითხოთ და განვბრტოთ მას ზედა.
და აწ თქუენ განცა წარმოვიდეს მეცნიერნი სჯულისანი მანდით,

ჩანართი (BP' Tb)

რათა სჯული მამათა ჩუენთა შეუცვალეულ ვჰყოთ და დავაჰტკიცოთ, და მცნება მოსესი 10
აღვაწრულთ, რათა ახლეთა მით სჯულისა რომელ რასმე გჳქადაგებს არა შეაცთუნეს უმარ
ტივესნი ვინმე სჯულისა ჩუენისანი, სოლო სიკუდილითაცა შინითა შური ვიძიოთ.

მაშინ უკუე წარვიდა ელიოზ, კაცი მოსუცებული. სოლო ესუა მას დედა ტომისაგან ელი 15
მდღლისა, და კუალად ერთი და. სოლო წარმაგალსა მას ევედრებოდა დედა მესა თჳსსა, ვითარ-
მედ: „წარვედ უკუე შვილო საკუარელო წოდებასა მას მეუფისასა და წესსა სჯულისასა, გარნა
ესე სოლო, რომელსა გაძნებე შენ, დაიძარსენ, ნუ უკუე შეერთუნ ცნობა შენი განსრახვასა მას 20
მათსა ბოროტსა, და ნუცა ვიდრემე უხიარები დათსევასა სისხლისა მის მისისასა. ნუ, შვილო
ჩემო, გვედრები, ნუ. რამეთუ უმჯუელად უწოდდე, ვითარმედ იგი არს სიტყუა წინასწარმეტ-
ქუელთა, რომელსა ჰირველითგანვე მოესწავებოდეს.

და წარვიდეს აქათ ელიოზ მცხეთელი და ღონგინოზ კარსნელი. და მუნ დასუ- 20
დეს ჯუარცმასა უფლისასა და მათ მოიღეს მუნით კუართი უფლისა, ელიოზ მცხე-
თელმან [და ღონგინოზ კარსნელმან], ვითარცა წერილ არს ესე განცხადებულად მო-
ქცევასა ქართლისასა.

1 წარტყუნვად ტყუნვად M. 1 იერუსალემს m, იერუსალიმს A, იმლმს T (სხვაგანაც ასეთი ვარი-
ანტები), < M. 1 აქუნდა A, ჰქონდა M, აქუნდათ cet. 1 ვისიმე em. 2 და M, < cet. 2 ურიათა AM,
ჰურიათა cet. 3 და M, < cet. (A-ში ხარვეზია). 3 ვითარ AMh, ვითარმედ BRTd, ვითარცა P, რაჲ em.
3 გარდავდეს გარდავდეს რაჲ em. 3 ათი em. 3 მოვიდეს მოციქულნი M, მოვიდა მოციქული (T: მოცი-
ქულნი) ანნა მდრდლისა (T: მდრდლისა) BPTb, მოვიდა მოციქული (R: მოციქულნი) cet. 4 მოციქულნი
ურიათა მოციქული em. 4 — ურიათა მცხეთელთა თანა A, — მცხეთელთ ჰურიათა თანა em. 4 ვითარ-
მედ კუალად m (ვდ—კდ), < d. 5 — მოგუნი მოვიდეს em. 5 ძღუენი < d. 5 აღზრდილ არს იგი აღ-
ზრდილ არს M, იგი აღზრდილ არს Bem. 5 იტყვს + იგი M. 6 მედ ღმრთისა + და სხუასა რასმე ახალსა
სჯულსა გვიქადაგებს BTh (P-შიც გვიანა მხედრულით). 6 და < MRedm (A-ში ხარვეზია). 6 წარმო-
გვლენიან წარგვლენიან B, წარგვლენიან ERedm, წარმოგვლენიან PTh, წარმოგვლენიან A. 6 ჩუენ
< Thd. 6 მოციქულნი მოციქული A, < M. 6-7 — ყოველთა ურიათა თანა M. 7 სჯულისანი + მოვე-
დით უკუე ყოველივე მოხეს სჯულისა (B: სჯულისათჳს) თანამდებნი BP' Thd. 7 და < Ah. 7 და გან-
ვბრტოთ M, და განვაბტოთ cet. (A-ში ხარვეზია). 7 მის ზედა MB. 8 და აწ — მანდით < Th. 8 თქუე-
ნისა სჯულისა მეცნიერნი წამოვიდენ M. 8 თქუენგანცა AMem, თქუენგანცა R, თქუენგანცა cet. 8 მან-
დით AM, < em, მანდით cet. (შეად. აქვე სტრ. 20). 9 ეს ჩანართი მოიპოვება მხოლოდ ნუსხებში BThh,
ხოლო P-ში გვიანნი მხედრული ხელითაა არა შიდახე ჩამატებული. 11 სჯულისათა B.
11-12 უმარტივესნივე BP. 13 ხოლო ესუა მას რლსაცა ესუა B. 14 მდღელისა T, მღუდელისა BPh.
14 და BPh. 14 თჳსსა მისსა B. 15 მდღელისა T. 17 ვიდრემე < k. 18 ნუ რამეთუ < B. 19 მოასწა-
ვებდეს BP. 20 და + ვითარცა B. 20 წარვიდეს წარვიდა Th. 20 აქათ em, მანდით AM, < cet.
20 ელიომ M. 20 ღონგინოზ M. 21 უფლისა Pm. 21 და მათ მოიღეს A, და მოიღო M, და მუნით მოი-
ღეს EPRedm. 21-22 მცხეთელმან M, მდღელმან EPRedm (A-ში ხარვეზია). 22-23 მოქცევასა + შინა M,
A-ში ხარვეზია. 21-23 და მათ — ქართლისასა < BPTb.

ჩანართი (BP' Tb)

სოლო რაქამს-იგი იერუსალემს დამსჯალვიდეს უფალსა, ცემასა მას კუერისასა სამსჯულ-
თა ზედა მკის მებრ მასვე ეამსა მცხეთას კმა ესა დედსა ელიოზისსა. სოლო მან საშინე-
ლითა კრჩხილუბითა დაიხანსა და თქუა: „მშჯდობით, მეუობაო ისრაელისაო, რამეთუ უკუ- 5
ნურებით მოკალთ, უბადრუენო და წარწყმდილთ, უფალი და მაცხოვარი ეოველთა, და იქმენით
ბოროტად მკლველ შემოქმედისა თქუენისა. ვაჲ თქუენდა, უბადრუენო! ვინმცა უკუე იპოვა ეგე-
ვითარი გლოვა, რომელსა თქუენ ღირს ხართ. სოლო უფროსდა ვაჲ ჩემდა, რამეთუ ჰირველ
სიკუდილისა ჩემისა მსმენელ იქმენს კერნი ჩემნი ეოველისა მწუსარებისა სასმენელსა. და მკის
ამას სიტყუასა ზედა მეკუსეულად უკუე შეიკვნა დედაკაცმან მან მწუსარებასა და გლოვასა შინა 10
ფრიადსა და მიუთხრობელსა.

T 194 სოლო ოდეს კუართსა მას ზედა უფლისასა წილ იგდეს უღმრთოთა ურიათა ჯუარცმასა
უფლისასა, და განტებულბამან ღმრთისამან მიახუდრა მცხეთელთა ურიათა. და წარმოვიდა 15
იერუსალემით ელიოზ და ღონგინოზ, და წარმოიღო კუართი იგი წმიდა. ვითარცა მოიღო
ელიოზ მცხეთას, მკის წინა უკუე მიეგება დაჲ იგი მისი გოდებითა და ტირილითა საშინელითა,
ცრმელითა შესურული, და მოესჯა ელსა სასურველისა მის მისისასა. სოლო ვითარცა იხილა
უსასურველსი იგი ეოველთა სასურველთა კუართი მცხელისა ჩუენისა, მკის წადიერებით უკუე
და სიკუარულით შეიტბო მკერდსა თჳსსა, და შეკუსეულად სულნი წარვდეს ნეტარსა მას დედა-
კაცსა სამ-სახეთა მათ მიხეზითაჲს: ჰირველ უკუე უფლისა სიკუდილისა და ვნებისა მისისათჳს;
მეორედ, რამეთუ ეზიარა მმა იგი მისი სისხლსა უფლისასა; სოლო მესამე, ვინათგან მოეცენა 20
დედისაცა თჳსისა იგი მწუსარებით სიკუდილი. ვინათგან უკუე ეოველივე მწუსარება ერთბამად
შემოუკრბა, ამისთჳსა მღუელ იქმნა ბუნებისაგან კაცობრივისა და სიკუდილი დაესაჯა ღმო-
ბილსა მწუსარებათაგან ფრიადთა.

მაშინ უკუე საკრველი საქმე იგი დიდი განისმა ეოველსა მას ქალაქსა მცხეთას და ვი-
თარცა საცნაურ იქმნა, მეფესაცა და ეოველთა მოვართა, და ეოველსა ერსა და ეოველთა ერთ-
ბამად დაუკრდა საქმე იგი საშინელი. სოლო ვითარცა იხილა ადერკი მეფემან წმიდა კუართი 25
იგი, სთნდა უკუე ფრიად შეუნიერებისა მისთჳს და მის მიხეზისათჳს, რომელი-იგი იქმნა, არღარა
გუამსა თჳსსა. სოლო საკრველებისა მისთჳს და მის მიხეზისათჳს, რომელი-იგი იქმნა, არღარა
უკუე ინება გამოღებად მკერდისაგან მკუდრისა მის. სოლო ელიოზ დაძარსა დაჲ იგი თჳსი სანატ-
რელითა დამარხვითა. რამეთუ ერთბამად ვითარცა აქუნდა მკერდსა თჳსსა ზედა კუართი იგი, 30
ეგრეთვე დამარხნა. სოლო წმიდა იგი კუართი წმიდავე უკუე დაშთა, და წმიდავე გიეს ვითარცა
ჰირველვე, ვითარცა წერილ არს ესე განცხადებულად მოქცევასა ქართლისასა.

2 ხოლო რაქამს-იგი... ეს ჩანართი არის მხოლოდ ნუსხებში BPTb. T-ში ამ ჩანართის მხოლოდ პირ-
ველი ნაწილია; ხოლო P-ში მოზრდილი ნაწილი ჩამატებულია მხედრული ხელით და სწერია არაშეიშვე-
ლი ნაწილი. 3 — ესმა მცხეთას ხმა B. 3 ხოლო მან და B. 5 უბადრუენო და უბადრუენო B.
3 ეამა T, ხმა cet. 3 — ესმა მცხეთას ხმა B. 3 ხოლო მან და B. 5 უბადრუენო და უბადრუენო B.
5 იქმენით B. 6 ვა T. 7 უფროს BP. 7 რამეთუ რომელ BP. 9 მან Bb, < cet. 11 ოდეს B, < cet.
12 უფლისასა მას B. 12 და Th, < B. 12 < BP. 14 და იგი T, დაჲ იგი BP, დაჲ B. 15 და < B.
16 უკუე < BP. 18 სამ-სახეთა PT, სამ-სახეთა B, სამცხეთა P, სამთა B. 18 მისისათჳს B, მისისათჳს cet.
19 ძმა იგი PT, ძმა Bb. 19 მოესენა codd. 20 იგი < B. 21 შემოუკრბა კონიექტურა, შემოუკრბა Th,
შემოკრბა P, შემოკრბა B. 21 ამისთჳს BP, ამისთჳს Th. 23 საქმე იგი დიდი განისმა B, საქმე იგი
განისმა P, საქმე დიდი განისმა B. 23 ყოველსა < P. 23 ქალაქსა მცხეთას BP, ქალაქსა შინა PTh
(P-ში ახალი მხედრულით). 24 ყოველსა BP, < Th. 26 მისთჳს BP, მისთჳს Th. 26 სამოსელი იგი შემოსა PT
25 წმიდა B, < cet. 26 ფრიად შემოსა... წმიდა კუართი იგი P (ძველი ხელით), და ენება სამოსელი
(P-ში ახალი მხედრულით), უმჯუელად შემოსა B. 26-27 შეგინებულსა მას გუამსა თჳსსა BP, < Th. 27 მისთჳს Bb,
იგი შემოსა B, და ენება შემოსა მისი B. 27 მიხეზისათჳს BPh, მიხეზისთჳს T. 28 მკუდრისა მკერდისა T. 28 თჳსი B, მისი cet.
28-29 დამარხა და-იგი თჳსი ერთბამად წითა მით კუართითა ვა აქუნდა მკერდსა ზა თჳსსა და ვა თჳთ
მოელო, ეგრეთვე დამარხნა სანატრელითა დამარხვითა B. 31 პირველივე T.

1 P-ში ძველი ნუსხახუტურითაა სტრიქონები 14—17 («მცხეთა — დედაკაცსა»), 23—28 («მაშინ —
თჳსი»), 31 («ვითარცა — ქართლისასა»).

და შემდგომად ამაღლების უფლისა, რაჟამს წილ-იგდეს მოციქულთა, მაშინ კოვლად-
წმიდანა ღმრთისშობელსა წილად ხუდა მოქცევად ქუეყანა საქართველოსა. და ჩუენებით ექუენა
მას მე მისი, უფალი ჩუენი, და რქუა: „ჴ, ღედაო ჩემო, არა უგულუებულ ვეო ერი იგი საზე-
პურო უფროს კოვლთა ნათესავთა, მეოხებითა შენითა მათოჲს. სოლო შენ წარავლინე ჰირველ-
წოდებული ანდრია ნაწილსა მას შენდა ხუედრებულსა, და თანა-წარატანე ხატი შენი ვითარიცა
ჰირსა შენსა დადებითა გამოისახოს. და შენ წილ ხატი იგი შენი მკუდრობდეს მცუელად მათდა
უკუენისამდე ეამთა“.

მაშინ რქუა ეოვლად-წმიდან მოციქულსა ანდრიას: „შვილო ანდრია, დიდად უჩინს სულსა ჩემსა, რომელ ქუეყანასა მას ნაწილსა ჩემსა არა ქადაგებულ არს სახელი ძისა ჩემისა. ოდეს წარვემართე ქადაგებად ძისა ჩემისა ქუეყანასა მას, წილად ჩემდა სუედრებულსა, მაშინ გამოჰ- 10 ცხადა სახიერო შე ჩემი და ღმერთი, და მიბრძანა, რათა შენ წარსვდე და წარასუენო სასე ჩემი და სახიერისა ძისა ჩემისა ქუეყანასა, ჩემდა წილ-ხდომილსა, რათა შე ვიყო განმკებულ ცხოვრებისა მათისა, ხელი აღუჭრა და შევეწიო მათ, და არავინ მტერთაგანი მძლე ექმნას მათ“.

რქუა მას მოციქულმან: „ეოვლად-წმიდაო, ნება სასიერისა მისა შენისა და შენი იკავნ
ეოველსა ეამსა“. მაშინ ეოვლად-წმიდამან პოითხოვა ფიცარი, დაიბანა ჰირი და დაიდვა ჰირსა 15
ზედა თჳსსა. და გამოისახა სატი ესევეითარი, რომელ წიაღთა თჳსთა ეტჳრთა განგორციელე-
ბული ჩჩჳდი, ეოვლად სასიერი სიტკუა დმართისა, რომელ აწ ეოველთა შიერ სასილველ არს
სატი ეოვლად-წმიდისა აწეუერისა დჳთისმშობელისა. და მისცა იგი მოციქულსა ანდრიას და
რქუა: „მადლი და შეწევნა ჩემგან შობილისა უფლისა თანაშემწე გეკავნ შენ, სადაცა სჯდოდე,
და შეცა თანაშემწე ვარ ქადაგებანა მაცას, და დიდად შევეწიო მონაწილესა მას ჩემდა სუფდრე- 20
ბულსა“. მაშინ დავარდა მოციქული ქუეკანად, და მადლი შესწირა ცრემლითა ეოვლად-წმიდასა,
და გამოვიდა შიერ სისარულით, და წარუძართა ქადაგებად სასარებისა.

ხოლო ამან ადერკი მეფემან უმატა სიმაგრეთა ქართლისათა, ქალაქთა და ცხეთა, და უმეტეს მონაპოვინა ზღუდენი ქალაქისა მცხეთისანი, წყლისა იმიერ და ამიერ. და ამისეუ ადერკის მეფობასა შინა მოვიდეს ათორმეტთა წმიდათა მოციქულთაგანნი ანდრია 25 და სჳმონ კანანელი აფხაზეთს და ეგრისს. და მუნ აღესრულა წმიდა სჳმონ კანანელი ქალაქსა ნიკოფსისასა, საზღვარსა ბერძენთასა. ხოლო ანდრია მონაქცევნა მეგრელნი და წარვიდა გზასა კლარჯეთისასა.

M 147 და | სჳმონ კანანელი აფხაზეთს და ეგრისს. და მუნ აღესრულა წმიდა სჳმონ კანანელი
ქალაქსა ნიკოფსისასა, საზღვარსა ბერძენთასა. სოლო ანდრია მოაქცივნა მეგრელნი და
წარვიდა გზასა კლარჯეთისასა.

1 აქედან დაწყებული T-ში ჩანართი აღარ არის. 1 მაშინ $\leq$ Pb. 2 და B, მაშინ Pb 3 ჩუენებით $\leq$ B. 3 მას $\leq$ b. 3 ძე მისი უფალი ჩუენი B, ძე მისი P, უფალი ძე მისი b. 6 დადებითა. მიდებითა b. 8 ანდრია + მოციქულსა P. 8 უნსი უმძიმს P. 11 ძე და ღმერთი ჩემი b. 12 ქუეყანასა b. $\leq$ BP. 13 არაგინ მტერთაგანი მძლე ექმნას მათ Pb, $\leq$ B. 14 წმიდასა b. 16-17 რომელ — ღმრთისა B, რომელი იგი პირველ (პდ b) ჩუელი წილთა თვსთა ეტრთა ყოვლად (+ სახიერი b) განუორციელებული სიტყუა ღა Pb. 18 ყოვლად წმიდისა + წოდებული B. 22 ქადაგებად სახარებისა B, ქადაგებად სახარებისასა b, ქადაგებასა სახარებისასა P. 23 ხოლო Bem, და M, მაშინ k, $\leq$ eet. 23 მან M, $\leq$ A. 23 ადერკიმ em. 23 მეფემან მეფემანე M, $\leq$ APRT. 23 უმატა — ციხეთა უმატა ყოველთა ციხე ქალაქთა ქართლისათა სიმაგრე M. 23 ქალაქსა m. 24 და $\leq$ em. 24 უმეტესნი m, უმეტესი e. 24 მოამტიცნა Aem, მომტიცნა eet. 24 წყლისა AM, წყალსა eet. 24 ამიერ და იმიერ Tbd. 24 და M, $\leq$ eet. 25 მისე M, ამისე E, ამისე eet. 25 მოვიდა Bb. 25 მოციქულთა წმინდათაგანი E. 26 და სუმონ კანანელი და სიმონ em, სუმონ (სიმონ R) კანანელითურთ EPRd. 26 (აფხაზეთსა და) ეგრისსა m, ეგრისს d, ეგრის eet. 26 აღსრულდა d. 27 ნიკოფისისას ERem, ნიკოფისსა M, [ნი]კოფისისას A, ნიკოფისსა d. 27 საზღვართა em. 27 მოაქციენა R, მოაქცია eet. 27-28 ანდრია — კლარჯეთისას AMPedm, ანდრია ქალაქად ტრაპიზონად, რომელ არის სოფელი მეგრელთა, სადა-იგი დაყო ყამი მცირედი, და იხილა უგუწურებაჲ პირუტყვებრივი მკვდრთა შორის მის ქალაქისათა, განვიდა მიერ და შევიდა ქუეყანასა ქართლისასა (BPb) + გრცელი ჩანართი, იხ. ქვემოთ გვ. 39—42), ნიგლას, კლარჯეთსა და არტაზან-კოლას (P: არტან- პანკოლას, π — π), სადა-იგი დაყო ყამი ფრიად მრავალნი, და განანათლა სიტყუთა მოძღურობისა მისისათა, და შეწირნა უფალსა წმიდისა ნათლისღებისა მიერ. მიერ წარელნა გზანი კლარჯეთისანი, ქუეყანანი პართისანი, რომელ არს სომხითი, და აღვიდა იერუსალემად აღსრულებად პასექისა BPTh.

հանգուտ (BP'b)

[illegible]

მისცეს მშვედობა და მოწოდებ მოვიტოვებ, ამისთვის შეგიძლია და წავიდე. მისცეს
სოლო იგი წარმოემართა და გარდამოვლო მთა, რომელსა ეწოდების რკინის-ჯუხარი, და
B 25 თქმულ არს, ვითარმედ ჯუხარი იგი თუთ ნეტარისა ანდრიას | მიერ აღმართებულ არს. სოლო
ვითარცა შთავგოლ სევი ოძრასისა და მოვიდა საზღუართა სამცხისათა, დაივანა სოფელსა, რო-
მელსა ეწოდების ზადენ-გორა. მისედნა მოციქულმან და ისილნა კაცნი მის ადგილისანი რამეთუ 25
უზორვიდეს კერპთა ერუთა, და ილოცა მოციქულმან წმიდისა მის სატისა მიმართ. და ეოველნი
იგი კერპნი დაემხუნეს და შეიმხსნეს. სოლო წმიდა მოციქული წარმოემართა და მოიწია
აწკერს, რომელსა ჰირველად ეწოდებოდა სოსანგეთი, და ჰირისპირ საქრისი. და დაივანა ად-
გილსა ერთსა, სადა იგი იყო ტაძარი საკერპთა, რომელსა აწ მკელ-ეკელესია ეწოდების, და მას 30
შინა იმსახურებოდეს კერპნი მათნი. სოლო მთავრობდა მასშინ დედაკაცი ვინმე ქურივი სამში-
ვარი, რომელსა ერთი ოდენ მე ესვა და ეოველი სასოება მისი მისსა მიმართ მოძრაობდა, და
მას ოდენ ჟამსა მომკუდარ იყო. და იყო ვაება ტირილისა და შუოთი ფრიად მრავალი. და
დამესა მას ისილეს ცხითგან ნათელი დიდი, სადა ესვენა სატი ეოვლად წმიდისა, განკვრდეს
ფრიად ვინაობასა მათსა. და რა განთენდა, მსწრაფლ წარმოგზავნეს კაცნი, რათამცა ისილონ 35
თუ ვინ არიან, ანუ რაჲ არს. და ვითარცა ისილეს კაცთა მათ წმიდა მოციქული და სატი
ეოვლად-წმიდისა, მსწრაფლ წარვიდეს და აუწყეს ქურივსა მას დედაკაცსა, ვითარმედა: „უცნობი

2 რომელი P. 3 პირუტყვბრძოვი უგუნურება. 5 რამეთუ Pb, ხოლო მუნ B. 5 და b, რამეთუ PB.
6 არა-წმინდასა B. 8 მისი ამის P. 9 მოიყანა codd. 9 რომელსა იგი b. 10 შუშნეირი ფრიად P.
10 დიდი და ფრიად შუშნეირი b. 11 აღმოდის P, აღმოჰდის B. 14 აღაშენეს codd., აღაშენა ბ რ ო ს ე .
15 წარსლთა codd. 17 ანდრია < Pb. 17 შეჰქმნა B. 19 დაისვენეს PB, დაასვენეს b. 20 თჳსსა მათსა P.
20 ვიდრე P, < eet. 21 და ამბორს Pb. 22 ხოლხ იგი B, და Pb. 22 და < B. 22 რკინის-ჯუჯარი
ეწოდებეს Pb. 23 ხოლო BP, და B. 24 სამზღუართა codd. 25-26 იხილა რამეთუ კაცი მის ადგილისანი
უხორციდეს B. 26 მოციქულმან < B. 28 აწყურს b. 29 ტაძარი ადგილი P. 29 და მასი რომელსა b.
30-31 სამძღვარი codd., სამძივარი ბ რ ო ს ე (საწორებს B-ს არშიაზე). 31 და B, რ ჳ ის ა Pb. 33 ციხით-
გან B, ციხიდალმან b, ციხიდალმენ P. 33 განკვირდეს codd. 35 რაჲ არს b, რა არს P, რაჲსა B.

სახელ არს. და მიუთხრავთ კოველივე შემდგომითი-შემდგომად, ვითარ-იგი შემდგომად ამაღლებიან უფლისა წილ-იგდეს წმიდათა მოციქულთა კოველი ქუეყანა მოსაქცევად, და ვითარ-იგი კოველად-წმიდასა ღვთისმშობელსა წილ-სულა ქუეყანა ესე სამცხისა, და მის მიერ წარმოგზავნილი არს აქა ხატი იგი სასრად და მცველად წილ-სდომილოთჲს და ჯერეთცა ეგრეთ არს, რათა დაესვენოს აქა მკვდრად უკუნისამდე ქაშთა.

B 28 და ვითარცა ესმა ესე მოციქულისაგან ქურვისა მას და მესხთა, უმეტესითა სიხარულითა აღივსნეს, ცნეს რა წილსდომა კოველად-წმიდისა ღვთისმშობლისა, მადლი შესწირეს ქრისტესა და უბიწოდ მშობელსა მისსა, და უმეტესი სიკუარული და სურვილი სურვილსა ზედა შესძინეს წმიდისა ამის ხატისა, და ცრემლითა სიხარულით აღიღებდეს მას. და დასვენეს კოველად დიდებული ხატი კოველად წმიდისა აწვევრის ღვთისმშობლისა მცირესა მას ეკუდერსა, რომელსა აწ ძველ-ეკლესიად სახელ-სდებენ.

ხოლო წმიდამან მოციქულმან ანდრია მოიკითხნა კოველნი სიმდაბლით და სიკუარულით, მისცა მშვიდობა და წარემართა სსუათაცა ადგილთა ქადაგებად სახარებისა¹.

ხოლო ვითარცა ესმა მეფესა ადერკის მეგრელთაგან სჯულისა დატევება, განუწყერა და წარავლინნა ერისთავნი მისნი, და იძულებით კუალადვე მიაქცივნა მეგრელნი. და დამაღწეს ხატნი და ჯუარნი, და შერისხნა მეფე ადერკი ერისთავსა კლარჯეთისასა, რომელ მშვიდობით განუტევა ანდრია მოციქული.

ხოლო² ვითარცა აღესრულა დღესასწაული მარტულისა, წარმოვიდა მუნით დიდებული ანდრია სსუათა მათ თანა მოციქულთა, მოვიდოდეს ქალაქითი-ქალაქად და სოფლითი-სოფლად, ასწავებდეს ერთა და იქმოდეს სასწაულთა, და ესრეთ მიიწივნეს ქუეყანასა ქართლისასა. და შერამე წარვლეს ტაოს კერძი ქუეყანა და ვიდრე მდინარედ ჭოროხადმდე, კოველი იგი სოფლები მის კერძისა მოვლეს, და დაუცადებულად ქადაგებდეს სახელსა ღვთისასა. და ესრეთ ქადაგებითა მიიწივნეს სვანეთისა ქუეყანასა.

T 20 ხოლო მას ქუეყანასა მთავრობდა დღეთა მათ დედაკაცი ვინმე მთავარი, რომელსა ჰრწმენა ქადაგება მოციქულთა. და მატათა სსუათა მათ თანა მოწაფეთა დაშთა მათ კერძოთა. ხოლო დიდი ანდრია სიმონითურთ შევიდა ქუეყანასა ოკსეთისასა, და მიიწია ქალაქად, რომელსა ეწოდებოდა ფოსტაფორი, სადა იგი დიდი სასწაული ქმნეს და მრავალნი ერნი მოაქცივნეს და განანათლნეს, მიერ წარვიდეს და შევიდეს ქუეყანასა აფხაზეთისასა და სევასტე ქალაქად მივიდეს, რომელსა აწ ეწოდება ცხუმი. და უქადაგეს სიტუა ღვთისა, და მრავალთა შეიწმენარეს.

4 ხატი იგი B, < Ph. 5 რათა დაესვენოს აქა h, აქა დაესვენოს BP. 7 ცნეს რა წილსდომა h, ცნეს რა წილსდომილ P, წილსდომისათჲს B. 9 ხატისა მიმართ B. 9 სიხარულითურთ BP. 9 მას < h. 10 დიდებული ხატი P, დიდებული h, დიდებულისა B. 10 ყოვლად წმიდასა < B. 12 სიყუარულით P, სიხარულით Bb. 13 ქადაგებად სახარებისა < P. 14 ხოლო + ესე M. 14 ადრეის M. 14 ქართველთა და მეგრელთაგან BPTb, მეგრთაგან A. 14 დატეობა ART. 15 და M, < cet. 15 იძულებით M. 15 კუალადვე M, კუალად სს. 15 იძულებით კუალად (კუალადვე) მიაქცივნა AMPRTem, კუალად მიაქცივნა d, რომელთა კუალად მიაქცივნეს იძულებით B. 15 ქართველნი და მეგრელნი BPT. 16 და ხოლო მათ B. 16 ხატი m. 16 — ჯუარნი და ხატნი M. 16 შერისხნა BM, შერისხდა cet. 16 ადერკი < M. 16 ვეათა კლარჯეთისათა M. 17 რომელი M, რ' E. 17 განუტევენ M. 17 მოციქული M, < cet. (A-ში ეს ადგილი ჩამოკმულია). 19 მათ < B. 19 მოციქულთა B, < PTh. 20 მიიწივნეს BP (ბ რ ო ს ე ს შუესწორებია „მიეწივნეს“), მიიწივნეს Th. 24 მიიწივნეს T. 24 ხოლო მას ქუეყანასა PTh, სადაცა B. 24 მთავარი < B. 26 სიმონითურთ Bb. 27 ფოსტაფორი PTh, ფოსტაფორი და ბოსფორი B. 28 განანათლეს T. 29 — და მივიდეს სევასტე ქალაქად B.

¹ აქ თავდება ძირითადი ჩანართი ანდრია მოციქულის მოღვაწეობაზე. გაგრძელების ბოლო BPTb ნუსხებში იხილე ზემოთ გვ. 38, შენიშვნა 27-28.

² აქედან იწყება მეორე ჩანართი ანდრია მოციქულის მოღვაწეობაზე BP'Tb ნუსხებში. ამ ჩანართების ნაცვლად P-ში (ძირითადი ნუსხა-ხუტური) წერებულა მოკლედ: ... ანდრია სიმონ კანანელითურთ პ'დ ქართლად და განანათლა ქართლი და ნათელ-სცა. და შერამე უკუნ იქცა 'და განვლო ჭოროხი', და შევიდა სვანეთს,

და მუნ დაუტევა ნეტარმან ანდრია სიმონ კანანელი სსუათა თანა მოწაფეთა და თავადი ჯიქეთისა ქუეყანად აღვიდა. ხოლო კაცნი მის ქუეყანისანი ჯიქნი იკვნეს კაცნი ფიცხელნი ბუ-ლითა და საქმეთა შინა ბოროტთა განფრდილნი, ურწმუნონი და უძღებნი. რომელთა არა შეიწ-ენარეს ქადაგება მოციქულისა, არამედ ენება მოკლეა მისი. ხოლო მადლმან ღვთისმან დაიცვა და ისილა რა მიუდრეკელობა მათი და ჰირტუტუბრივი გონება, დაუტევა და წარვიდა. ამის- B 29 თუსცა ვიდრე აქამომდე ურწმუნობასა შინა არიან. | ხოლო სიმონ კანანელისა საფლავი არს ნიკოპს ქალაქსა, შორის აფხაზეთისა და ჯიქეთისა, რამეთუ მუნ აღესრულა წმიდა სჯომ კანანელი.

ხოლო კუალად განამტკიცნა წმიდამან ანდრია მეგრელნი და აფხაზნი და წარვიდა სკვთედ.

ხოლო ამისვე ადერკის მეფობასა გამოჩნდა კუალად მეფობა სპარსეთისა. რამეთუ რათგან შესრულ იყო ალექსანდრე და განერეუნა სპარსეთი, აქა ქამადმდე არღარა დაჯდომილ იყო მეფე სპარსეთს, რამეთუ ადგილთა და ადგილთა იევნეს ერისთავნი სპარსეთისა.

მაშინ შეკრბეს ერისთავნი სპარსეთისანი და დასუეს მეფედ აქლადან ბრძენი. მაშინ სომეხნი და ქართველნი იევნეს მორჩილ აქლადანისი სპარსთა მეფისა, და ვიდრე ადერ- კის მეფობამდე ერთი დაჯდის ქართველთა მეფედ, რაზომცა მრავალნი იევნიან შვილნი მეფეთანი.

M 148 ხოლო ამას ადერკის ესსნეს ორნი მენი, რომელთა ერქუა სახელად ერთსა ბარ-ტომ და მეორესა ქართამ. და ამათ განუყო კოველი ქუეყანა თუსი: მისცა ქალაქი ტომ და მეორესა ქართამ. და ამით განუყო კოველი ქუეყანა თუსი: მისცა ქალაქი მცხეთა და ქუეყანა მტკუარსა შიდა ქართლი, მუსხარით კერძი ქალაქი | და კოველი ქართლი მტკუარსა ჩრდილოეთი, ჰერეთითგან ვიდრე თავადმდე ქართლისა და ეგრე- სისა — ესე კოველი მისცა ბარტომს მესა თუსსა, ხოლო არმაზით კერძი ქალაქი, მტკუარსა სამხრით ქართლი, სუნანითგან ვიდრე თავადმდე მტკურისა, და კლარჯეთი კოველი მისცა ქართამს მესა თუსსა. და მოკუდა ადერკი.

2 აღვიდა ჯიქეთისა ქუეყანად B. 2 მის ქუეყანისანი < B. 2 კაცი PT, და კაცი h, < B. 3 რა-მელთა + არა თუ ოდენ B. 4 ენებაცა B. 7 ნიკოფს B. 7 შორის შინა h. 7 ჯიქეთისა PTh, ქაჯეთისა + საზღუარსა ბერძენთასა B. 7 რამეთუ მუნ სადაცა B. 9 ხოლო — სკვთედ B, < cet. 10 ხოლო Tem, და M (A-ში დახიანებულია), < cet. 10 ამის em, ამასვე E. 10 ადრეის M, ადერკის Thdm. 11 რადგან m, რად-გან e. 11 განირყუნა M. 11 არლა Bbd, არა M. 12 ჯდომილ M. 12 ადგილთა და ადგილთა ადგილთა A, ადგილ ადგილ M. 13 სპარსეთისა სპარსეთს B, სპარსეთისა d, სპარსეთისასა h, სპარსეთს შინა em, < AM. 14 ერისთავნი კოველნი ერისთავნი B. 14 აქლადან ბრძენი აქლადან ბერძენი d, წინა ბერძენი M. 14 მაშინ — 14 ერისთავნი კოველნი ერისთავნი იყვნეს მაშინ სომეხნი და ქართველნი B (რაც მეგრე ბროსეს შეუსწო-მორჩილ აქლადანისი რ'ლისა ბოროტი იყვნეს მაშინ სომეხნი და ქართველნი B (რაც მეგრე ბროსეს შეუსწო-რებია). 15 აქლადანისი აქლადან em, აქიან M. 15 სპარსთა მეფისა < A. 16 მეფობამდე + ქართლს B. 16 დაჯდეს em, ჰსჯდის B. 16 რაჯომცა T, რაჯომცა R. 16 მრავალ M. 18 ხოლო და M. 18 ამას ვი-ნათგან B. 18 ორმე M. 18 რომელთა ერქუა სახელად ერთსა ბარტომ და მეორესა ქართამ და ამათ განუყო კოველი ქუეყანა თუსი: მისცა em, განუყო მათ B, რომელთა განუყო cet. 20 შიგა M. 20 ქართლი + მცხეთა M. 20 მუხრანით Bcm. 20 ქალაქი < M. 21 ჩრდილოთ M, ჩრდილოეთით Bbd. 21 ჰერეთითგან ჰერეთიდან M, ჰე-რეთითგან em. 21 ქართლისა მტკურისა AM. 22 ესე და ესე e. 22 ყოველი em, < cet. 22 ბარტომს Bm, ბარტამს A, ბარტოს cet. 22 მესა უხუცესსა მესა B. 24 ყოველი m, < cet. 24 მესა თუსსა მესა თუსსა უმრწმუნესა B. 24 და მოკუდა ადერკი და მოკუდა რა ადერ M, და შემდგომად ამისა მოკუდა მეფე ადერკი და მეფე იქმნა მის წილ ძე (მენი e) მისნი: მცხეთასა დაჯდა ბარტომ და არმაზს ქართამ em.

და აწმუნა ქადაგება მთავარსა მას დედაკაცსა, რომელი მთავრობდა მუნ. და მოვიდა სევასტეპოლედ, რო- და არწმუნა ქადაგება მთავარსა მას დედაკაცსა, რომელი მთავრობდა მუნ. და მოვიდა სევასტეპოლედ, რო-მელსა აწ ცხუმად სახელ ედებოდა, და მუნ დაუტევა სიმონ კანანელი. და კუალად გარდავლო მთა და შთავი- და ოკსეთად, ქალაქსა მას ოკსეთისასა ბოსფორას, და ურიცხვნი სასწაულნი აღასრულნა, და მოაქცივნა და მოვიდა ცხუმადვე. და წარვდენ აფხაზეთს და მუნ არწმუნეს უფალი ჩუენი იესუ ქრისტე. ხოლო სიმონ კანა- ნელი აღესრულა ქალაქსა ნიკოფსისასა, რომელ არს აფხაზეთსა და ჯიქეთს შუა, საზღუარსა ბერძენთასა. ხ' კუალად ანდრია მოაქცივნა მეგრელნი და აფხაზნი და წარვიდა სკვთად. ხოლო ვითარცა ესმა... (იხ. ზემოთ 42, 14).

და ნატყუნავსა. მაშინ სუშბატ წარაუდინა მოციქული და რქუა: „რომელი აღგიღიათ ნატყუნავი სომხითით, ზირუტუკ, ოქრო, ვეცხლი და ნაქსოვი, ეოველი მომინიჭებია თქვენდა; და რომელი დათხეულ არს სიხსლი სომესთა თქვენ მიერ, იგიცა უშებნელ იუოს თქვენ ზედა; გარნა რომელი აწე გეპას კაცი ტყუელ, განუტევეთ და წარვედით მძუდრობით, განმდიდრებულნი და აღსავსენი ეოველითაჲე. | სოლო მათ ზასუსი მიუტეეს ესრეთ ვითარმედ: „არა სსუად შემოვედით სომხითს, არამედ მიებად შენდა და ვერა გზოვეთ შენ. და აწ მოვედ ჩუენდა, მიიღე ნაწილი შენი, თუ-არა მოვიდეთ შენდა, სადაცა იყო და ვერ განერე კელთაგან ჩუენთა ცოცხალი“.

მაშინ სუშბატ ბივრიტიანმა განულო მტკუარი. და ბაზოკ ოჴსთა მეფემან სთხოვა
 მუქარა, მიუგზანა მოციქული და ითხოვა თავის-თავ ბრძოლა. სოლო სუშბატ აღიჭურა 10
 და აღუდა ვარსამატსა თჳსსა და განვიდა განწყობილთა შორის. და მუნით გამოგდა
 ბაზოკ. და აღიზანეს ორთავე და მიეტევენს. და სცა სუშბატ ჰოროლნი სარტეელსა
 ზედა, და განულო ზურგით წურთა ერთი, აღიღო ცხენისაგან და დასცა ქვეანასა
 ზედა. მაშინ მიეტევა ანბაზუკ შუელად მძასა თჳსსა, სოლო მოსწუბანა სუშბატ ჰოროლნი
 იგი, მიეგება და ეგრეთვე მასცა სცნა და განულო, აღიღო და დასცა ქვეანასა ზედა. 15
 და თქუა: „ესე სომესთა დედათა და მამათა, ერმათა ჩჳლთათჳს, რომელნი თქვენ
 მოსრენით“. მაშინ სჳათა მათ ეოველთა ოჴსთა, ლეკთა და ქართველთა, და ეოველთა
 მათ ჩრდილოთა ნათესავთა ერთმანად აღიზანეს და თქუეს: „ვინათგან მოკლნეს მშანი
 ისი ორნი, თავნი გოლიათობისა ეოველისანი, სიკუდილი ჩუენი არად შესარაცხელ არს“.

და უფროსად განბოროტნეს და შეერბეს ეოფელნი სპასალარობასა ქუეშე არსოგ 29
და არმაზელიისსა, ქართველთა მეფეთასა, და ეოფელნი მიეტყვენეს სუშბატს და სპათა
სომხითისათა. მაშინ იქმნა ბრძოლა დიდძალი მათ შორის, და გაგრძელდა მათ შორის

1 ტყუფთა და ნატყუფნათა em. 1 მაშინ ხოლო B. 1 რომელნი RTedm. 1 აღიღია AM. 2 სომ-
ხითი პირუტყვ < em. 2 ვერცხლი em. 2 ნაქსი Ph, ნაქსი RT. 2 ყოველი < d. 2 მომინიკებიეს B,
მომინიკებია M (A-ში არ არის), მომინიკების (მომინიკებიეს m) cet. 3 უძებნელ AM, უძებნელ cet. 4 იუსი
არს A. 4 გარნა M, არამედ cet. 4 რომელი AM, რომელნი cet. 4 აწე M (A-ში ხარუვბია), < cet.
4 გყავს M, გყავთ cet. 4 კაცი (A)M, კაცი cet. 5 და აღსაყენი ყოვლითავე < (A)M. 5 პასუხი მიუგეს A,
პასუხი უგეს Mem, პასუხ უგეს cet. 6 ესრეთ ვითარმედ M, ესრეთ em, < cet. 6 არა AMem, არად cet.
6-7 არამედ—შენ < M. 7 ჯელ ხოლო M. 7 ჩემდა M, ჩუენდა cet. 7 შენდა ჩუენ. M. 8 ვერ M, არც m,
არა cet. (A-ს აკლია). 8 ჯელისაგან ჩუენისა M. 9 ბაზუც d, ბაზაოც b. 9 ჰესთა M. 9 ოვსთ მეფემა m.
10 ითხოვა სთხოვა M. 10 თავის თავის m. 10 ხოლო მაშინ B. 10 აღიჭურვა m. 11 ვარზანტსა M.
11 თესსა B, მისსა cet. 12 ბაზოც Mem, ბაზუც A, ბარზოც cet. 12 ჰროლნი M, ოროლნი cet. 13 განვლო em.
13 მწყრთა em. 13 აიღო R. 14 ამბაზუც m, ანზაზუც d. 14 შვილად M. 14 ძმისა თესისა em. 14 ხოლო B,
და cet. 14 მოსწყვიდნა d. 14 — სუმბატ მოსწყვიდნა B. 14-15 ჰოროლნი იგი M, ოროლნი cet. 15 მიე-
გება და M, და მიეგება cet. 15 მასცა სცნა მას სცნა M, მასცა (მასცა e) სცა cet. 15 განვლო em.
15 აღიღო B, < M, და აღიღო cet. 15 და დაჰცა B, და დასცნა M, დაასცა e, დასცა (და სცა) cet.
15 ზედა M, < cet. 16 ესე < M. 16 ყრმათა და B, ყრმათა cet. 17 მოსრენით მოსენით M, ასწყუიტე-
ნით Tm, აღსწყუდენით cet. 17 ოვსთა M, ოვსთა და cet. 17 და ყოველთა < em. 18 მათ < Bh.
18 ჩრდილოთა < d. 18 ერთპირად M, ვითარცა ერთთა პირითა cet. 18 მოკლნეს MR, მოკლეს Td, მო-
კლნეს BPb. 18-19 ძმანი ისი (ის em) ორნი Mem, ორნი ისი ძმანი Tb, ორნი იგი ძმანი cet. 19 გოლია-
თობისანი Mm. 19 ყოვლისანი ჩნისანი B, ყოვლისნი M. 19 არად Mm, არა რად cet. 19 შერაცხილ Mm.
20 და უფროსად და Mm, უფროსად (უფროსად R) cet. 20 არძუც M, აზოვც m. 21 არმაზაელისსა
BPRT, არმაზელისა bd, არმაზელი m, ამაზერისსა M. 22 სომხისითასა M, მისთა cet. 22 მაშინ < d.
22 და გაგრძელდა მათ შორის ბრძოლა M, < cet.

¹ ამის შემდეგ A ხელნაწერს აკლია ორი ფურცელი (იხ. ქვემოთ გვ. 48, 21).

ბრძოლა სამ კამიოტან ვიდრე მეცხრედ ქაზადმდე. და მოხწუდა ორგნითვე ურცხვ, და აღუდა მტუერი, და დღე ბნელ იქმნა ვითარცა ღამე. და აღრეულ იყვნენ ერთგან და შერღარა იცნობდეს ერთმანერთსა მტუერისა მისგან.

მაშინ იმდია ბანაკი ჩრდილოდსა სომეხთაგან, მეოტ იქმნეს და ჯაიფანხნეს
 კოველინივე, მიუდგა სუმბატ, მრავალთაგან მრავალთა მოწყლული, და სდევნა ღამემდღ. 5
 და მოსრნა კოველნი ოვსნი და ლეკნი, რომელთაგან მცირედნი დაურჩეს; სოლო ქარ-
 M 153 თველნი უკრო დარჩეს სამეოტოთა გსათა მეცნიერებისაგან. და შემოიხუცუნეს ორნივე
 მეოენი ქართლისანი მცხეთას, მოწყლულნი.

მამინ სუმატ გამოჩეუებული შემოვიდა ქართლად, და მოაოსრა ქართლი, რომელი
 ზოგა ცისეთა და ქალაქთა გარე; სოლო ცისე-ქალაქთა არა ჰბრძოდა, რამეთუ არა მისა 10
 იყო მსწრაფელ გამოსვლისაგან. არამედ აღაშენა ცისე ქუეყანასა ომრკვევისასა, რომელსა
 ეწოდების სამცხე, ადგილსა, რომელსა ჰქვან დემოთი, მოკიდებულად მთასა ღაღოსსა.
 და დაუტევნა მას შინა ღაშქარნი შემოედ. წუნდელთა და მბრძოლად ომრკვეელთა და
 წარვიდა.

სოლო მეფეები ესე ქართლისანი, არსოკ და არმაზელ, სიფიცილითა გულისა 15
მათისათა არა შეუძინდეს, არამედ განამაგრნეს ციხენი და ქალაქნი თჳსნი, განწირნეს
ქოველნი ველნი ქართლისანი და არა დასცხრეს კირთებისაგან სომეხთა ზედა.

და იწყეს ოსთა მებნა სისნლისა მათისა სომესთა ზედა, გარდამოვიდოდეს ქართ-
ლად და დაემეცობრნეს ქართველთა, და აღერივნეს ერთად ოსნი და ქართველნი. და
მარადის ბრძოლდეს სომესთა.

M 154 და იყო ომრგვენ ქალაქს შინა ერისთავი შეფისა არმაზელიისი, ახნაუროთაგანი,
და იგი დადგომილ იყო სარწმუნოებით ერთგულებასა ზედა არმაზელისსა, და მას

1 სამე მას მ. 1 მეტბრედ M, ცხრა eet. 1 ორგანიზებული BMem, ორთაგანვე eet. 1 და M, < eet. 2 დღე — ღამე M, დღე ნათელი იქმნა ვითარცა ღამე ბნელი eet. 2 აღრეული Mem. 2 ოყენესი იქმნეს M. 3 ვერტარა M, ვერ eet. 3 მტუერისა მისგან M, მტუერისაგან eet. 4 ოძლივა ბანაკი იგი d. 4 ჩრდი- 3 ვერტარა M, ვერ eet. 3 მტუერისა მისგან M, მტუერისაგან eet. 4 ოძლივა ბანაკი იგი d. 4 ჩრდი- ლოასა < M, ჩრდილოთი em. 4 დაიფანნეს RThem, დაიფანნეს P, დაიფანნეს M, დაიფანნეს Bd. 5 მრ- 3 ვერტარა M, ვერ eet. 3 მტუერისა მისგან M, მტუერისაგან eet. 4 ოძლივა ბანაკი იგი d. 4 ჩრდი- ლოასა < M, ჩრდილოთი em. 4 დაიფანნეს RThem, დაიფანნეს P, დაიფანნეს M, დაიფანნეს Bd. 5 მრ- გალთა M, < eet. 5 ღამეღის M. 6 ორმელთაგან M, < eet. 6 მცირე P. 7 სამეოტოთა სო- 3 ვერტარა M, ვერ eet. 3 მტუერისა მისგან M, მტუერისაგან eet. 4 ოძლივა ბანაკი იგი d. 4 ჩრდი- გალთა M, < eet. 5 ღამეღის M. 6 ორმელთაგან M, < eet. 6 მცირე P. 7 სამეოტოთა სო- მეზთა M (ღ || ჟ). 7 მეცნიერებისაგან M, მეცნიერობითა eet. 7 შემოიხუფნეს რამეთუ M, შემოიხუფნეს d, 3 ვერტარა M, ვერ eet. 3 მტუერისა მისგან M, მტუერისაგან eet. 4 ოძლივა ბანაკი იგი d. 4 ჩრდი- მეზთა M (ღ || ჟ). 7 მეცნიერებისაგან M, მეცნიერობითა eet. 7 შემოიხუფნეს რამეთუ M, შემოიხუფნეს d, და შემოიხუფნეს (შემოიხუფნეს em) eet. 9 და M, < eet. 9 ორმელი არღარა M, ორმელი BRedm, 3 ვერტარა M, ვერ eet. 3 მტუერისა მისგან M, მტუერისაგან eet. 4 ოძლივა ბანაკი იგი d. 4 ჩრდი- და შემოიხუფნეს (შემოიხუფნეს em) eet. 9 და M, < eet. 9 ორმელი არღარა M, ორმელი BRedm, რომელ Ph. 10 პოვნა d. 10 გარე გარეგნით M. 10 ხოლო B, არამედ eet. 10 რამეთუ რომელ M. 3 ვერტარა M, ვერ eet. 3 მტუერისა მისგან M, მტუერისაგან eet. 4 ოძლივა ბანაკი იგი d. 4 ჩრდი- რომელ Ph. 10 პოვნა d. 10 გარე გარეგნით M. 10 ხოლო B, არამედ eet. 10 რამეთუ რომელ M. 10 მზად M. 11 გამოსლესაგან B, გამოსლესაგან em. 11 არამედ < M. 11 ციხე ქუეყანასა ოძრევისასა M, 3 ვერტარა M, ვერ eet. 3 მტუერისა მისგან M, მტუერისაგან eet. 4 ოძლივა ბანაკი იგი d. 4 ჩრდი- 10 მზად M. 11 გამოსლესაგან B, გამოსლესაგან em. 11 არამედ < M. 11 ციხე ქუეყანასა ოძრევისასა M, ციხე ოძრისა B, ციხე ერთი ოძრისა (ოძრეს em, ოძრისისა d, ოძრისა T, ოძრისისა R) eet. 12 ეწო- 3 ვერტარა M, ვერ eet. 3 მტუერისა მისგან M, მტუერისაგან eet. 4 ოძლივა ბანაკი იგი d. 4 ჩრდი- ციხე ოძრისა B, ციხე ერთი ოძრისა (ოძრეს em, ოძრისისა d, ოძრისა T, ოძრისისა R) eet. 12 ეწო- დებოდა M. 12 დომთა M. 12 ღამისა M, ღამისა P, ღამისა Bd, ღამისა R.T. 13 მას 3 ვერტარა M, ვერ eet. 3 მტუერისა მისგან M, მტუერისაგან eet. 4 ოძლივა ბანაკი იგი d. 4 ჩრდი- დებოდა M. 12 დომთა M. 12 ღამისა M, ღამისა P, ღამისა Bd, ღამისა R.T. 13 მას შინა M, შიგან eet. 13 ღამისა M, ღამისა P, ღამისა Bd, ღამისა R.T. 13 მას წუნდელთა (— წუნდათ) და მბრძოლად ოძრეველთა, და წარვიდა M, დაუტევნა... ღამისა M, ღამისა P, ღამისა Bd, ღამისა R.T. 13 მას წუნდელთა (— წუნდათ) და მბრძოლად ოძრეველთა, და წარვიდა M, დაუტევნა... ღამისა M, ღამისა P, ღამისა Bd, ღამისა R.T. 13 მას წუნდელთა, რამეთუ ბრძოლად ოძრეველთა წარვიდა eet. 15 ხოლო < M. 15 მეფენი ესე ესენი მეფენი m, მე- 3 ვერტარა M, ვერ eet. 3 მტუერისა მისგან M, მტუერისაგან eet. 4 ოძლივა ბანაკი იგი d. 4 ჩრდი- დელთა, რამეთუ ბრძოლად ოძრეველთა წარვიდა eet. 15 ხოლო < M. 15 მეფენი ესე ესენი მეფენი m, მე- ფენი B. 15 არხუ M, აზორ m. 15 აზხა M, არმახედ c. 16 ციხენი და ქალაქნი M, ციხე-ქალაქნი eet. 3 ვერტარა M, ვერ eet. 3 მტუერისა მისგან M, მტუერისაგან eet. 4 ოძლივა ბანაკი იგი d. 4 ჩრდი- 16 თჳსნი B, მათნი eet. 16 განიწირნეს M, განიწირეს em 17 კირთებისაგან კრებულისაგან M (— კრბი- 3 ვერტარა M, ვერ eet. 3 მტუერისა მისგან M, მტუერისაგან eet. 4 ოძლივა ბანაკი იგი d. 4 ჩრდი- 16 თჳსნი B, მათნი eet. 16 განიწირნეს M, განიწირეს em 17 კირთებისაგან კრებულისაგან M (— კრბი- ქართველნი < M. 19 ერთად P, ერთგან eet. 20 ბრძოლესი კრებულად M. 20 სომეხთა < Mm. 21 და) 3 ვერტარა M, ვერ eet. 3 მტუერისა მისგან M, მტუერისაგან eet. 4 ოძლივა ბანაკი იგი d. 4 ჩრდი- ქართველნი < M. 19 ერთად P, ერთგან eet. 20 ბრძოლესი კრებულად M. 20 სომეხთა < Mm. 21 და) ხოლო em. 21 ოძრეს — ერისთავი M, ერისთავი ოძრეს ქალაქსა შინა eet 21 არმახელისი ამახერისი M, 3 ვერტარა M, ვერ eet. 3 მტუერისა მისგან M, მტუერისაგან eet. 4 ოძლივა ბანაკი იგი d. 4 ჩრდი- არმახელისი em. 22 და M, < eet. 22 დადგომილ m. 22 სარწმუნო B. 22 ერთგულობასა em. 22 ზედა 3 ვერტარა M, ვერ eet. 3 მტუერისა მისგან M, მტუერისაგან eet. 4 ოძლივა ბანაკი იგი d. 4 ჩრდი- < d. 22 არმახელისი ამახერისი M, არმახელისი(ა)სა em.

¹ და აღესრულნეს არზოკ და არმაზელი, ნუგეშინის-ცემუღნი დიდად. რამეთუ სიმკნითა მათითა უკუმოიხუნეს სასლვარნი ქართლისანი.

და შემდგომად მათსა მეფობდეს შვილნი მათნი: არმაზს — ამაზასპ და შინა ქართლს — დეროკ.

მეთოთხმეა მეფენი, ამაზასპ და დეროკ. ძენი აზოკა და არმაზელიანი. არმაზელიანი

M 158 და შემდგომად მათსა მეფობდეს შვილნი მათნი: არმაზს — ფარსმან ქუელი და
A 9 შინა ქართლს — შირდატ.

მეთხუთმეა მეფენი, ფარსმან ქუელი და შირდატ. ძენი ამაზასპისა და დეროკისი. არმაზელიანი

აქამოდვე ესე მეფენი უოველნი ორ-ორნი იუვნეს მოყურობასა ზედა: ერთგან მოყუარენი ვისნიმე და ერთგან მტერნი ვისნიმე. მაშინ ამაზს შირდატ ქართველმან მოი-
ევანა ცოლი სპარსი, ნათესავი მეფეთა, და წუგევითა სპარსთათა მტერ ექმნეს ფარსმან
ქუელსა არმაზელსა, და განიზრახა მესთლად სიკუდილი ფარსმან ქუელისა. და მოხდა
შირდატ ფარსმან ქუელსა სახლსა თჳსსა რეცა მიჯლიძად და განცხრომად. რომელი-
ესე უთხრა ვინმე ფარსმანს და განაკრძალა. სოლო იგი არღარა მივიდა.

1 და აღესრულნეს და შემდგომად ამისა რაოდენთამე წელიწადთა აღესრულნეს ესე მეფენი ქართ-
ლისანი em. 1 არზოკ და არმაზელი აზოკ და არმაზ M, არმაზელ და აზოკ em. 2 სიმკნითა + და სიქუ-
ლითა em. 2 ქართლისანი + ჯავახეთი და არტანი, ქალაქი წუნდა და ციხე დემოთისა — ესე ყოველნი უკ-
მოიხუნეს სომეხთა მეფისაგან, რომელნი წახუროდა მამათა მათთა, მეფეთა ფარსმანს და კაოსსა, სომეხთა მეფის
იარვანდისაგან em. 3-4 და შემდგომად — დეროკ და შემდგომად არმაზელ და აზოკ მეფისა მეფობდეს ძენი
მათნი მცხეთით ამზასპ, ძე არმაზელ მეფისა, და არმაზით დეროკ, ძე აზოკ მეფისა em. 3 არმაზს და
ამზას M. 3-4 შინა ქართლს AM, შინა ქალაქსა RTb, შინა ქართლს cet. 4 დეროკ + ესენი მეფობდეს
და აღესრულნეს B, ხოლო მეფობდეს ქართლს ესე ამზასპ (ამზას m) და დეროკ მშვიდობით და უშფოთველად.
ესნეს ძენი: მეფესა ამზასპს (ამზასპ c) ესუა ძე, რომელსა ეწოდებოდა სახელად შირდატ და მეფესა დეროკს
ესუა ძე სახელით ფარსმან ქუელი. და შემდგომად ჟამთა რაოდენთამე მოკუდეს მეფე ამზასპ და დეროკ em.
6 და ხოლო B. 6 მეფობდეს მეფე იქმნეს Bem. 7 შინა M, შინა cet. 7 ქართლს ქალაქს PRThem.
6-7 და შემდგომად — შირდატ მათ წილ მეფე იქმნეს შინა ქალაქს შირდატ, ძე ამზასპ მეფისა, და არმაზით
ფარსმან ქუელი, ძე დეროკ მეფისა em. 9 აქამოდვე ხოლო აქამოდვე M, ხოლო ამაზ (!) ფარსმან ქუელისა
და შირდატის (შირდატის c) მეფობდეს em. 9 ყოველნივე სხენებულნი მეფენი Bv. 9 ორ-ორნი BP, ორ-
ოლი M, < em, ორნი cet. 9 მოყუარებასა B, მოყურობასა MPRTm. 9 და ერთგან d. 9-10 ესე მეფენი —
ვისნიმე (A: ვისნიმე) ესე მეფ. ყოვ. ოროლი იყუნეს მოყურობასა ზედა ერთგან და მტერობასა ვისსამე ზედა M, ყო-
ველნი იყუნეს მოყ(უ)რობასა ზედან ერთგან მოყუარენი ვისნიმე და ერთგან მტერნი ვისნიმე em. 10 ხ^რ მა-
შინ B. 10 ამაზ < Bd. 10-11 შირდატ — ნათესავი < d. 10 ქართველმან + მეფემან em. 11 წუგევითა M,
წუგევითა em. 11 სპარსთათა სპარსთა თანა M (— სპარსთა თა). 11 ექმნეს A, იქმნა M. 12-13 არმა-
ზელსა — ქუელსა < A (ex hom.). 12 და < M. 12 განიზრახეს B. 12 მესლად c. 12 ფარსმან ქუელისა
მისი B, ფარსმან ქუელსა არმაზელსა M. 12 მოხდა მისუდა d, დღესა ერთსა მოხდა em. 13 შირდატ +
მეფემან em. 13 სახლსა + შინა M. 13 მიჯლიძად AM, მიჯლისად (მეჯლისად) cet. 13 განცხრომად +
მჯდომარე იყო d. 13-14 რომელი ესე < A. 14 უთხრა აუწყა M. 14 ფარსმან ქუელსა არმაზელსა em.
14 და განაკრძალა < A. 14 ხოლო იგი არღარა M, და არღარა c, და აღარ m, და არა cet.

1 em ნუსხებში, ალბათ, არაფიდან ტექსტში გადატანილი შენიშვნა: «ხოლო მეფეთა ქართლისათა ესნეს
ძენი: არმაზელსა ესუა ძე, რომელსა ეწოდებოდა სახელად ამზასპ, და მეფესა აზოკს ესუა ძე სახელითა დეროკ».

2 სათაური: BEPRThd, მეთოთხმეტე მეფენი შინა ქალაქსა ამზასპ, ძე არმაზელ მეფისა, და არმაზით
დეროკ, ძე აზოკ მეფისა, არმაზელიანი (R: არმაზ.) em. არმაზი: მეორე ფარსმან Redm (R-ში გვიანი ხელით).

3 სათაური: BEPRThd, მეთხუთმეტე მეფენი შინა ქალაქსა შირდატ, ძე ამზასპ მე-
ფისა, და არმაზით ფარსმან ქუელი, ძე დეროკ მეფისა, არმაზელიანი em. (R: არმაზელიანი).

4 მეთხუთმეტე ი.ე. B, ი.ე. მეთხუთმეტე l. 5 + სომეხთა მეფეთა R (შემდგ. გადაზუსტული).

მიერთგან იქმნეს მტერ ურთიერთის, და შირდატს შეეწოდეს სპარსნი, სოლო
ფარსმანს სომეხნი. და ესე შირდატ იყო კაცი ურვილი და მოსისხლე, სოლო ფარსმან
ქუელი იყო კაცი კეთილი და უსუად მომნიჭებელი და შემდობელი, ასაკითა შეუნი-
ერი, ტანითა დიდი და ძლიერი, მკნე მკედარი და შემმართებელი ბრძოლისა, უშიში
M 159 ვითარცა უკორცო და ეოვლითავე უმჯობესი ეოველთა მეფეთა ქართლისათა, რომელნი
გარდაცვალებულ იუვნეს უწინარეს მისსა. ესე უეუარდა შირდატის კერძოცა ქართველთა
და სძულდა შირდატ მესისხლეობისა და მედგრობისა მისისათჳს. და გამოერთნეს უმრავ-
A 10 ლესნი შირდატისაგან კერძნი, ემძლავრა ფარსმან ქუელი და აოტა შირდატ მეფე. და
წარვიდა შირდატ სპარსეთად.

სოლო იყო მაშინ სპარსეთი ფარსმან ქუელისა, ეგრეთვე ქუელი და გოლიათი, სახე-
ლით ფარნავაზ, ესე ფარნავაზ ბუძუსმტე იყო ფარსმანისი, სარწმუნო, ერთგული და
მისანდობელი. და იგი დაადგინა შიგა ქართლსა, ადგილსა შირდატისა. და ეოვლადვე
იუვის ფარნავაზ სპარსეთი ქართლსა შინა, სოლო მეფე ფარსმან ქუელი იარვანდის
და განაკრძალის სამეფოსა თჳსსა.

მაშინ შირდატ გამოიყვანა სპარსნი, სპარსი ძლიერი, და მომართა ფარსმანს, 15
ხოლო ფარსმან შემოკრიბნა სპარსი ქართლისანი, და მოირთო ძალი სომხითით, და
მიეგება იწროთა რკინის-გვეისათა. და იწვეს ბრძოლად ბუმბერაზთა დღეთა მრავალთა.
M 160 და უკეთუ გამოჩნდის ბუმბერაზი სპარსთა შორის, რომელსა ვერ ებრძოდნენ ბუმბე-
რასნი ქართლისა და სომხითისანი, მას ზედა განვიდის თჳთ მეფე ფარსმან, ანუ სპარ-
სეთი მისი ფარნავაზ, და ესრეთ აჯობიან და სძლიან. და მას ბრძოლასა შინა მოკლა 20
ფარსმან მეფემან ჩუდმეტი ბუმბერაზი სპარსთა, სოლო სპარსეთმან მისმან ფარნავაზ
მოკლა ოცდასამი.

1 ხოლო მიერთგან em. 1 იქმნეს + ცხადად B. 1 ხოლო და d. 2 ფარსმან ქუელსა em. 2 სომეხნი
შეეწოდეს (შეეწოდნენ c) სომეხნი em. 2 და ესე Md, ხოლო ესე მეფე em, ესე cet. 2 კაცი ურვილი ქურ-
ვილი M. 2 მოსისხლე მისი სახელი M. 2 ხოლო და em, < M. 3 იყო < AM. 3 მომნიჭებელი AM,
მომნიჭებელი cet. 3 — უსუად მომნიჭებელი და კაცი კეთილი M. 3 შემდობელი Mm. 3 და ასაკითა em.
და ასაკით M. 3-4 უმჯობესი, ტანითა (ორჯერ) M. 4 მკნე და მკედარი M. 4 შემმართებელი მიმართებ-
ლი M. 4 ბრძოლასა AM. 5 და < M. 5 ყოველითავე ყოველთა A. 5 ქართლისათა + არმაზელიანი B.
6 მისსა + თჳსა M. 6 ესე და ესე em. 6 უეუარდა AM, უეუარდათ cet. 6 კერძოცა კერძო em. 7 სძულ-
და M (A-ში ხარვეზია), და სძულდათ cet. 7 მესისხლეობისათჳს B, მესისხლეობისა em. 7 და გამოერთნეს
MPRedm, გამოერთნეს A, და გამოეშრათნეს BTh. 8 და ემძლავრა em. 8 შირდატისა კერძნიცა ემძლავრა
8 და აოტა + შირდატ მეფე em, აოტა cet. 9 შირდატ მეფე m, მეოტი შირდატ მეფე c,
ფარსმან ქუელსა M. 9 და აოტა + შირდატ მეფე em, აოტა cet. 9 შირდატ მეფე m, მეოტი შირდატ მეფე c,
< d. 9 სპარსეთს Mem, < d. 10 ხოლო იყო მაშინ იყო A. 10 სპარსეთი სპარსეთი A. 11 ფარნავა A.
11 ესე ფარნავაზ რელი B, < AM. 11 ესე ფარნავაზ — ფარსმანისი ქუელსმტე იყო ესე ფარნავაზ ფარსმანისი em,
ქუელსმტე ფარსმანისი A. 11 ქუელსმტე M. 11 ფარსმან ქუელისი M. 11 სარწმუნო და ერთგული em, ერთ-
გული, სარწმუნო A, სარწმუნო, ერთგული BTh. 11-12 და მისანდობელი და მისანდობელი A, < M. 12 და M.
< cet. 12 შიგა ქართლს ქართლსა შინა M, ქალაქსა შინა cet. 13 შინა ex შიგა M. 13 ქუელი < AM.
13 იუვის < PT. 13 ქართლსა შინა M, მათს M, მისსა cet. 15 და AM, < cet. 15 მომართა ფარს-
14 ყოველსა სამეფოსა em. 14 შემოკრიბნა შერობნა M. 16 სომხითით სომხითით M. 17 და M, < cet.
მან AMm, მიმართა ფ. cet. 18 ბუმბერაზი M, ბუმბერაზნი m. 18-19 რომელსა ვერ ებრ-
17 ბუმბერაზთა A. 18 უკეთუ B, რომელი cet. 18 ბუმბერაზი M, ბუმბერაზნი m. 18-19 რომელსა ვერ ებრ-
ბუმბერაზნი მძლედ ბუმბერაზთა ზედა M. 19 ქართლისა და სომხისანი em, ქართლისათა და სომხი-
თისათა M, ქართლისანი A. 19 ზედა ზედან RTbd. 19 — ფარსმან მეფე M. 19 ანუ AM, და ანუ cet.
20 და ესრეთ M, < cet. 20 და ხოლო M. 20 მას ბრძოლასა შინა < M. 21 მეფემან < M. 21 ჩუი-
მეტი A, აჩვიდმეტი M, აჩვიდმეტი(ნი) BThm, ათხვიდმეტი(ნი) cet. 21 ბუმბერაზი სპარსთა M (A-ში ხარ-
ვეზია), ბუმბერაზნი სპარსნი PRRedm, ბ. სპარსთანი Bb. 22 ბუმბერაზი ოცდასამი M, ოცდ.ბუმბერაზი em.

მიერთნეს მეგრნი, და შეკრბა სიმრავლე ურიცხვ. მაშინ მირდატ და ერისთავმან სპარს-
თამან მოირთეს ძალი სპარსეთით. სოლო სომეხნი და ბერძენნი და მეგრნი მთავიდეს
M 164 მიგა | ქართლს, და მუნ მიეგებნეს სპარსნი და ქართველნი მდინარესა ზედა, რომელსა
A 14 ჰქვან ლიხსვ. და მუნ იქმნა ბრძოლა მათ შორის ადგილსა, რომელსა ჰქვან რეკაჲ.
და მოსწედა ორგნითვე ურიცხვ, იძლივნეს სპარსნი და ქართველნი, და მოკლეს მირ-
დატ და ერისთავი სპარსეთისა, და მოსრნეს სპანი მათნი.

მეთაქსმევა მუჰ. აღმ. ძე ზარსმან ქუეღისა. არაქუნიანი

და დასუეს მეფედ მე ფარსმან ქუეღისა, რომელსა ერქუა ადამი. და სამ წელ ოდენ
მეფობდა და მოკუდა. და დარჩა მე მისი წელიწდისა ერთისა ერმა; და ვიდრე აღიზარ-
დებოდა ერმა იგი, მეფობდა დედა ადამისი, ცოლი ფარსმან ქუეღისა, რომელსა
სახელი ერქუა დანა.

და ვითარ აღიზარდა მისწული ფარსმან ქუეღისა, სახელით ფარსმანვე, მე-
ფობდა იგი.

მეჩვიდმევა მუჰ. ზარსმან. ძე აღმისი. არაქუნიანი

სოლო მეფობდა ესე ფარსმან ეოველსა ქართლსა ზედა, და ესუა მე, და უწოდა
სახელად ამასანს. და შემდგომად ამისა მოკუდა ფარსმან. და შემდგომად მისსა მეფობდა
მე მისი ამასანს.

1 მიერთნეს მეგრნი A. 1 მეგრნი A, მეგრელი (მეგრელი Bd) cet. (M: — მეგრელი მიერთ-
ნეს). 1 შეკრბა სიმრავლე ურიცხვ A, შეკრბა სიმრავლე დიდი M, შეკრბეს (შეკრბეს em) სპანი ურიცხვნი cet.
1-2 სპარსთამან < M. 2 მოკრბო d. 2 სპარსეთით სპარსთავან M. 2 მეგრნი მეგრელი cetd. (გავაწორე
A-ს მიხედვით, ზემოთ სტრ. 1). 2 მთავიდეს AM, ჩავიდეს cet. 3 შიგა AM, შიდა cet. 3 მიეგებნეს AM,
მოეგებნეს cet. 3 — ქართველნი და სპარსნი M. 4 ლიხვ AMRT, ლიხვი cet. 4 ჰქვან ეწოდების M.
4 რეკაჲ A, რევი MRTem, რევი cet. 5 და მოსწედა M, ამოსწედა m, მოსწედა cet. 5 ორგნითვე Bem,
ორთავანვე cet. 5 ურიცხვ რიცხვი M, ირიცხვინი A. 5 იძლივნეს A. 5 და (მოკლეს) A, < cet. 6 სპარსეთისა
სპარსთა AM. 7 არშაკიანი m, < R. 8 და < d. 8 მეფედ AM, < cet. 8 ქუეღისა + მეფედ em. 8 ერ-
ქუა + სახელად em. 8-9 სამ წელ ოდენ მეფობდა Aem, იმეფა რა სამ წელ M, სამ წელ მეფობდა cet. 9 მო-
კუდა + მეფე ადამი cet. 9 დარჩა დაუტევა em. 9 მისი < Bem. 9 წელიწდისა ერთისა წლისა ერთისა em,
ერთისა წლისა M. 9 ყრმა + რომელსა ეწოდებოდა სახელად ფარსმან em. 9-10 აღიზარდებოდა M. 10 ყრმა
იგი AM, ყრმა ფარსმან Aem, < cet. 10 მეფობდა + მის წილ em. 10 დედა ადამისი AM, მამის დედა
მისი cet. 10 ცოლი ფარსმან ქუეღისა < AM. 11 რომელსა სახელი ერქუა სახელით M, რომელსა ერქუა
სახელად em. 11 დანა EMRTd, დანა Aemv, დანა P, დანა Bh. 12 ქუეღისა + და მე ადამისა em.
12-13 მეფობდა იგი მეფე იქმნა და მეფობდა იგი M, დაჯდა თვით მეფედ em, < A. 15-16 სოლო — მოკუდა
ფარსმან em, < cet. 16 და ამისა შემდგომად M, სოლო შემდგომად მისსა cet. 16 მეფობდა APRtd,
მეფე იქმნა cet. 16-17 და შემდგომად — ამასანს და მეფედ იქმნა მის წილ მე მისი, რომელსა ეწოდებოდა
სახელად ამასან em.

1 სათაური: თექუსმეტი A, ივ. (მეთექუსმეტე Tem) მეფე ადამი, მე ფარსმან ქუეღისა, არშაკუნიანი
BEPRTbcedm. ნუსხებში Them ეს სათაური მოთავსებულია ერთი წინადადების («და დასუეს ადამი») შემდეგ.

2 სათაური: ჩუილმეტი A, მეთაქსმეტი¹ მეფე ფარსმან², მე ადამისი, არშაკუნიანი³ BEPRTbcedm.

¹ მეთაქსმეტი ივ. BPh, მეთაქსმეტი T.

² ფარსმან და მეორე ფარსმან.

³ არშაკიანი m, არბაკუნიანი R. არშიახე: გ¹ ფარსმან em, მესამე ფარსმან d, მეორე (მესამე) ფარს-
მან R.

მეთაქსმევა მუჰ. ამასანს. ძე ზარსმანისი. არაქუნიანი

ესე ამასანს იყო კაცი ძლიერი და დიდი გოლიათი, მსგავსი ფარსმან ქუეღისა.
და ამისსა მეფობასა გარდამოვიდეს ოვსნი, სპანი დიდნი, გზანა დავლეთისასა. სოლო
ვერ იგრძნა ამასანს მეფემან გარდამოსლვა ოვსთა ვიდრე გარდამოვლამდე მთისა.
M 165 მოვიდეს ოვსნი და დადგეს ლიხსუსა ზედა რუბ დღე განსუენებად, და არა სადა განვიდა
მარბიელი, რამეთუ ქალაქისა მცხეთისა შემუსრვად მოსრულ ივენეს.

A 15 მაშინ ამასანს მოუწოდა ეოველთა ერისთავთა ქართლისათა. და მოვიდეს | ერის-
თავნი აღმოსავლენისანი: ერისთავი კახეთისა, ერისთავი სუნანისა, ერისთავი სამშუ-
ღისა. და შემოკრბეს მკედარნი სპანელებისანი; და ვიდრე მოსლვამდე დასავლეთისა
ერისთავისა, მოვიდეს ოვსნი ჩრდილოთ კერძოთა ქალაქისათა, რომელ არს მუნარი. 10

მაშინ ამასანს მეფემან განავსნა ციხენი და კარნი მცხეთისანი ლაშქრითა. და
იყო სიმრავლე ქუეღითა მცხეთელთა, რომელნი კართა და ზღუდეთა სცვიდეს; მათგან
კიდე რომელი გარე შემოკრბა განვიდოდეს, იყო ოცდაათი ათასი ქუეღითი ეოვლადვე.
და მაშინ სსუა რომელი ჰევა მკედარი ათი ათასი, და განვიდა ამასანს და განაწესნა
ქუეღითნი იგი არაგუსა იმიერ და ამიერ სიმაგრეთა შინა კართასა, სოლო მკედრითა 15
M 166 ლაშქრითა განვიდა ადგილსა, რომელსა ჰქვან საფურცლე. და იპერა ზურგად ქალაქი
და ქუეღითნი იგი, რომელ დაევენეს კართა შინა.

და იწყეს ბრძოლად ბუმბერაზთა. და განვიდა ამასანს მშუღლითა, და იყო სრო-
ლად გულითა ფიცხელითა და მკლავითა ძლიერითა; ესომ შორით ისროდა, რომელ

2 ამასანს M, ამასან cet. (ასე სხვა ადგილებშიც). 2 ესე ამასანს იყო და იყო ესე ამასანს M, იყო A,
ხოლო ესე ამასანს იყო em. 2 და დიდი გოლიათი M. 2 მსგავსი მსგავსებით A, მიშ-
სგავსებული M, მსგავს R.T. 2 ქუეღისავე M. 3 და M, < cet. 3 მეფობა + შინა M. 3 გარდამოვიდეს
გამოვიდეს A. 3 — დიდნი სპანი M. 3 დოღეთისასა M, დავლეთისასა m. 3 ხოლო M, < cet. 4 ვერ
იგრძნა ვერა ცნა M. 4 გარდამოსლვა M, < A, მოსულა (მოსულა) cet. 4 ოვსთა მათი B, < A,
4 გარდამოსლვამდე M, გამოსლვამდე A, გარდამოვლა(დ)მდე cet. 4 მთისა მათისა AMem. 5 მოვიდეს ოვსნი
და მოვიდეს რა ოვსნი იგი M. 5 და (არა) < A. 5 არა სადა AM, არსად cet. 5 გავიდა m. 6 ქალაქსა
და მოვიდეს რა ოვსნი იგი M. 6 მოსრულ M, გამოსრულ A, გარდ(ა)მოსულ em, გარდამოსრულ cet,
მცხეთისასა M. 6 შემუსრვად M. 6 მოსრულ M, გამოსრულ A, გარდ(ა)მოსულ em, გარდამოსრულ cet,
7 — მოუწოდა ამასანს M. 7 ქართლისათა AM, < cet. 7-9 ერისთავნი აღმოსავლისანი — სამშუღლისა
ერისთავნი: აღმოსავლეთისა ერისთავი, კახეთისა ერისთავი, სუნანისა ერისთავი, სამშუღლისა ერისთავი A,
ვეანი (=ერისთავნი) აღმოსავლისანი, ვეი კახეთისა და სუნანისა და სამშუღლისა M. 8 აღმოსავლისანი
9 შემოკრბეს AMem, შემოკრბნეს cet. 9 სპანელებისანი სპარსეთისანი AEm.
აღმოსავლეთისანი m. 9 მოვიდოდეს (მოვიდეს Eem) ერისთავნი cet. 10 ჩრდი-
ლოთ Aem, ჩრდილოთ A, ქალაქისანი cet. 10 კერძოთა B, კარსა B, კართა cet. 10 მუნარი მუნარი Am. 11 განავსნა
9-10 მოსლვამდე და სავლეთისა ერისთავისა M, მოვიდოდეს M, მოვიდოდეს cet. 10 მუნარი მუნარი Am. 11 განავსნა
უნანოცნა M. 11 მცხეთისანი AM, ქალაქისანი cet. 11 ლაშქართა m. 12 სიმრავლე < m. 12 ქუე-
ღისა M. 13 იყო < M. 12-13 მათგან კიდე — ეოვლადვე M, მათგან კიდე გარე განმავალი ქუეღითი შემოკრ-
ბით M. 13 იყო < M. 12-13 მათგან კიდე — ეოვლადვე cet. 14 და < Ad. 14 სსუა M, < cet.
(შემოკრბა განმავალი ლაშქარი ქუეღითი A) იყო ოცდაათი ათასი ეოვლადვე cet. 14 და < A. 14 ამასანს AM,
14 რომელი M, რომელ cet. (— რომელ მაშინ d). 14 ჰევა AM, ჰევანდა cet. 14 და < A. 14 ამასანს AM,
მკედარი და ამასან cet. 15 მკედარნი M, მკედარითა Re. 16 და M, < cet. 16 იპერა აღიღო M. 17 რო-
მელნი M. 17 დაევენეს დაეგინეს M. 17 კართა + მათ M. 18 და იწყეს M, იწყეს A, ხოლო იყო em,
ხოლო იყო cet. 18 ბრძოლა Bem, ბრძოლად cet. 18 ბუმბერაზთა ბუმბერაზთა M, ბუმბერაზთა m, ბუმბ-
ერაზთა A. 18 და Md, < cet. 18 და იყო იყო A, და იყო d. 18-19 სოლოდ ბრძოლად M, სოლო em.
19 ფიცხელითა A. 19 ესომ შორით M, უზომოს (უზომოდ e) შორის em, უზომოდ შორს cet. (A: შორს).

1 სათაური: თურამეტი A, მეთაქსმეტი (ივ B) მეფე ამასანს¹, მე ფარსმანისი, არშაკუნიანი² BEPRTbcedm.

1 ამასანს და მეორე ამასანს T (Rem-ში „მეორე ამასანს“ მიწერილია არშიახე).

2 არშაკიანი m, არბაკუნიანი R.

5

0

5

შეგნებო მწიგნულო

5

10

15

20

¹ ამის შემდეგ A-ში სწვრივ (სხვა ხელით) და წაშლილია: ძე მისი ყაღანდი.

მეცხადეა მეფე, ჩავ. არაპუნინი¹

ამან რევ მოიუგანა ცოლი საბერძნეთით, ასული ლოლოთეთისა, სახელით სეფელა. და ამან სეფელა მოიტანა თანა კერპი, სახელით აფროდიტოს, და აღმართა თავსა ზედა მცხეთისასა.

- A 19 ესე რევ მეფე დადგათო იყო წარმართი, არამედ იყო მოწუალე და შემწე ეო-
ველთა ჭირვეულთა: რამეთუ სმენილ იყო მისდა მცირედ რამე სახარება უფლისა ჩუ-
ნისა იესო ქრისტესი, და აქუნდა რამე სიუარული ქრისტესი. და ამან მეფობასა მინა
მისსა არღარა-ვის უტევა ქართლსა შინა ერმათა კლვა², რომელსა-იგი ამისსა უწინა-
M 170 რეს და ჰირველ კერპთა მიმართ შესწირვიდეს მსხუერძლად ერმათა; და ვიდრე იგი
იყო მეფედ, არღარა-ვინ კვლიდა ერმათა კერპთათჳს, არამედ ცხურისა და ზროხისა
მეწირვა განუწყესა. ამისთჳსცა ეწოდა მას რევ მართალი. და მეფობდა ესე რევ კეთი-
ლად, და მოკუდა რევ.

მეოსა მეფე, ვაჩე, ძე ჩავისა, არაპუნინი³

და შემდგომად ამისსა მეფობდა მე მისი ვაჩე.

მეოსდაერთა მეფე, ბაპრა, ძე ვაჩისი, არაპუნინი⁴

და შემდგომად ვაჩესსა მეფობდა მე ვაჩესი ბაპურ.

2 ამან A, ხოლო ამან em, და ამან cet. 2 მეფემან რევ m. 2 საბერძნეთით ბერძენთა A. 2 ლოდე-
თეთისა M, ლოლოთეთისა B, ლოლოთეთისა d. 3 და ამან სეფელა M, და ამან em, და მან A, < cet.
3 მოიტანა A, მოიყუანა m, მოიხუენა c, მოიხუენა cet. 3 აფროდიტოს M, აფროდიტა B, აფროდიტოს A.
4 ზედა < A. 4 მცხეთისასა + და უშვა ძე და უწოდა სახელით ვაჩე em. 5 ხოლო ესე em. 5 — მეფე
რევ em. 5 არამედ ამად M. 6 ჭირველთა B. 6 მისდა < A. 6 მცირედ რამე < M. 7 იესუს Rem.
7 და ამან და მან M, ამან A, და ამან მეფემან რევ em, ამან B. 8 არღარავის უტევა აკრიბა A.
8 კლვა < M, — კლვა ყრმათა A. 8 რომელსა-იგი რომელსა A, რომელსა იგინი em. 8-9 ამისსა — მი-
მართ < A. 9 შესწირვიდეს BM, შესწირვიდეს em, შესწირვიდეს კერპთა A, შესწირვიდეს cet. 9 ყრმათა < A.
9 და B, < cet. 9-10 — იყო იგი Aem. 9-10 ვიდრე — კერპთათჳს < M. 10 კერპთათჳს კერპთა მიმართ em.
10 არამედ ხოლო B. 10-11 არამედ — განუწყესა არამედ ცხურისა და ზროხისა A. 11 განუწყესა + კერპთა-
თჳს em. 11 ამისთჳსცა A, და ამისთჳს cet. 11 მას M, < cet. 11 რევ M. 11 და — კეთილად < AM.
11 ესე რევ em, იგი cet. 11-12 კეთილად + ყოველსა ქართლსა ზედა მშვიდობით და უშფოთველად აღსრულდა
12 ცხოვრება მისი em. 12 მოკუდა რა M, იყო და მოკუდა A. 14 და შემდგომად — ვაჩე A, მეფე იქმნა ძე
მისი ვაჩე BEMPRtbd, და მეფე იქმნა მის წილ ძე მისი ვაჩე. და მეფობდა ესე ვაჩე ყოველსა ქართლსა შინა.
და ესუა ძე და უწოდა სახელით ბაპურ em. 16 და შემდგომად ვაჩესსა მეფობდა A, და შემდგომად ამისსა მეფე
იქმნა BEMPRtbd, და შემდგომად ამისსა მოკუდა მეფე ვაჩე და დაჯდა მეფედ ძე მისი, რომელსა ეწოდე-
ბოდა სახელით ბაპურ. ხოლო იმეფა ამან ბაპურ მეფემან ქართლსა შინა მშვიდობით და უწეხელად, ვითარცა
მამამან მისმან ვაჩემ (c: ვაჩემა), და ჰყვანდა ძე, რომელსა ეწოდებოდა სახელით მირდატ em.

¹ სათაური: მეათცხრამეტე მეფე რევ, არშაქუნიანი Etd, მეათცხრამეტე მეფე რევ, დისწული ამხასპ
მეფისა არშაქუნიანი em, ით მეფე რევ, ძე სომეხთა მეფისა, არშაქუნიანი BPRb, ცხრამეტე A (ხოლო ეს
სათაური სწერია ერთი წინადადების წინ: «დაუტევა სომეხთა მეფემან...» (ზემოთ, გვ. 57, 21).

² არშაჩე: აქა შვილების მსხვერპლად შეწირვა ამოკვეთა em, შვილებს რომ მსხვერპლად დაჰკლვიდენ
(— დაჰკლ. მსხვ. d), აქ ამოიკვეთა Rbd.

³ სათაური: ოცსა A, მეოცე (BPRb: კ) მეფე ვაჩე, ძე (+ მეფის em) რევსა, არშაქუნიანი BEPRtEdm

⁴ სათაური: ოცდაერთსა A, მეოცდაერთე (BPRb: კა, T: მეოცერთე) მეფე ბაპურ (T: + და), ძე (+ მე-

ფის em) ვაჩესი, არშაქუნიანი BEPRtEdm.
არშაჩე: ბ მირდატ em, მეორე მირდატ Rd.

მეოსდაერთა მეფე, მირდატ, ძე ბაპურისი, არაპუნინი¹

და შემდგომად ბაპურისა მეფობდა მე ბაპურისი, მირდატ.

მეოსდასამე მეფე, ასუაგრა, ძე მირდატ მეფისა, არაპუნინი²

და შემდგომად მირდატისა მეფობდა მე მისი ასუაგურ.

ამან ასუაგურ აღაშენა ციხე-ქალაქი უჯარმა.

ხოლო აღექსნადრეს მეფობითგან ესე ეოველნი მეფენი მეფობდეს ქართლს და
იუენეს კერპთმსახურ. და ესე ასუაგურ იყო უკანასკნელი მეფე ფარნავაზიანთა სათესა-
ვისა. და ამის-ზე მეფე იქმნა სპარსეთის ქასრე ანუშირვან სასანიანი, რომელმან მოსრნა
მეფენი აქალაქიანნი, რომელი იცნობდნენ არდაბირობით, ვითარცა წერილ არს
A 20 ცხოვრებასა სპარსთასა.

ხოლო სომხთის მეფე იქმნა კოსარო. და ამან კოსარო სომეხთა მეფემან უწო
ბრძოლად ქასრე მეფესა სპარსთასა, და შეეწოდა მას ასუაგურ, მეფე ქართველთა, და
M 171 ამან ასუაგურ განუსუნის კარნი კავკასიანთანი და გამოიყვანის ოცნის, ლეკნი და
საზარნი, და მივიდის კოსარო მეფისა თანა სომეხთასა ბრძოლად სპარსთა.

და ჰირველსავე შესლვასა სპარსეთად ეწო ქასრე, მეფე სპარსთა, და აოტეს იგი 15
და მოსრეს სპა მისი. და მიერითგან ვერღარა წინააღუდგა ამათ მეფე იგი სპარსთა,
და განამრავლეს შესლვა სპარსეთად და ტყუენვა სპარსეთისა.

ხოლო დაესრულნეს მეფენი ქართლისანი ფარნავაზიანნი.

2 და შემდგომად — მირდატ და შემდგომად ამისსა მოკუდა მეფე ბაპურ და მეფედ იქმნა მის წილ ძე
მისი მირდატ. და დაჯდა მეფედ ესე მირდატ და დაიპყრა ყოველი ესე ქართლი, ვითარცა მამამან მისმან
ბაპურ. და ესუა ძე და უწოდა სახელით მეფედ ძე მისი, რომელსა ეწოდებოდა სახელით ასუაგურ em. 5 ამან M,
4 და შემდგომად — ასუაგურ და დაჯდა მეფედ ძე მისი, რომელსა ეწოდებოდა სახელით ასუაგურ em. 5 ამან M,
ხოლო ამან em, და ამან cet. 5 უჯარმა M. 6 ხოლო < A. 6 ქართლს < A. 7 კერპთმსახურნი em.
7 ასუაგურ A, ასუაგურ EMPrd. 7 იყო + ასუაგურ A. 7-8 ნათესავისა ნათესავისა M. 8 და < A. 8 ამის ძე M,
მის ზე m. 8 ქასრე M. 8 ანაშირვან AM, ანუშირვან cet. 8 სასანიანი M. 9 აქალაქიანნი A, აქალა-
ნიანი M, აქალაქიანნი cet. 9 იცნობდნენ RT. 9 არდაბირობით M, არდაბირობით A, აღრამირობით B,
როს cet. 11 და < A. 13 და ამან ასუაგურ რომელმან B, და მან M, ამან A. 13 განახუნის A.
13 გამოიყვანნეს EMP, გამოიყვანის m. 13 და ლეკნი b. 14 კოსარო AMc, კოსრო m, კასრო M, კოსარო cet.
14 მეფისა A, მეფისა E, მეფისა cet. 14 სომეხთასა < Aem. 15 სპარსეთს m. 15 ეწო რა M. 15 ქასრე
< M. 15 მეფისა სპარსთასა A. 15 და < M (მდრ. ამის წინ «ეწო რა»). 16 მისი + კასრო და ასუაგორ
16 ამით მეფე იგი სპარსთა < A. 17 სპარსეთს em. 17 და ტყუენვა სპარსეთისა წარტყუენვად A. 18 ხო-
ლო + ამიერითგან em. 18 ფარნავაზიანნი M, ფარნავაზიანნი და სომეხთა მეფის ძენი (T: ძენნი, B: + მეფენი
არშაქუნიანნი) cet. 18 ხოლო — ფარნავაზიანნი < A.

¹ სათაური: ოცდაორსა A, მეოცდარე (BPRb: კბ) მეფე (T: + მეორე) მირდატ, ძე ბაპურისი, არშა-
ქუნიანი BEPRtEdm.

² სათაური: ოცდასამსა A, მეოცდასამე (BPRb: კგ) მეფე ასუაგურ, ძე მირდატისა, არშაქუნიანი
BEPRtEdm.

შეგონებზე სვამსთა ქაბთღს ღა გეჴობა გიკიანინოსი, ქანკაჲს ძინსა¹

ვითარ იოტეს სომეხთა და ქართველთა და ჩრდილოთა ნათესავთა მეფე სპარსთა,
 და განამრავლეს შესღება სპარსეთს და ოჯრება სპარსეთისა; და ვერღარა ოდეს წინა-
 აღუდგა მეფე სპარსთა. მაშინ მეფემან სპარსთამან, საესეჟმან მწუსარებითა, მოუწოდა
 M 172 მთავართა სომეხებისათა ჰიკიანსთა და ერისთავთა სომეხებისათა, და ეო განსრანება.
 A 21 და ეძიებდა ღონებასა ბორბოტისა მის მოწვევულისასა, და აღუთქმიდა ნიქსა დიდსა
 და ჰატიესა, რომელმან უძღოს და უძიოს ღონე შურის-გებისა.

სოლო გრებულსა მას შორის იყო წარჩინებული ერთი მთავარი, სახელით ანაკ, ნათესავისაგან კოსაროს სომესთა მეფისა. აღდგა იგი, წარმოადგა და თქუა: „ოტებულ არს სხა ჩუენი კოსაროს სომესთა მეფისაგან, აწუედილ არიან ძვედარნი ჩუენნი, და დასდებია შიში და მრწოლა მათი სხარსთა ზედა, და განძლიერებულ არიან იგინი, და ვერ ძალ გვც წინააღდგომად მათდა. აწ ესე არს განზრახვა ჩემი, რათა მძდობითა და ვედრებითა და სარკისა მიცემითა დავამძდოთ კოსარო მეფე“. ესე რომელ თქუა ანაკ, არა გულითა თქუა, არამედ სიმრავლესა მას უფარვიდა გულისა მისისა განზრახვასა. მიეხსლა მეფესა და რქუა თვსგან: „უწუოდე, რამეთუ არა ესე არს განზრახვა ჩემი, რომელ ვთქუ, არამედ ღირს მეავ მარტოდ ზრახვად შენ წინაშე, და ვაუწუო მეფობასა შენსა გულისზრახვა ჩემი“. მაშინ წარჩინებულთა მათ იზრახეს თქვს-თვსად წინაშე მეფისა და წარვიდეს. მაშინ ფარულად მოუწოდა | მეფემან ანაკს,

1 თავი მეოთხე AMm, ქ: თავი სხვა c (ჯერ ყოფილა „თავი პირველი“, მერე წაუშლია და ზედა არ-
შიაზე წერს: „პირველი: ამ ფურცლის დაწყებაში ფიქრში ვიყავ; და ამ წითელურის შემოსისათვის ნუ მწყვეთ
უფალნო“), < cet. 2 ქართლისა შესულა სპარსთა Mm. 2 ქართლად c. 2 და < Ac. 2 ქასრეს ძისა Ac,
< cet. 3 ხოლო ვითარ Mm. 3 ატეს Te. 3 და (ქართ.) < A. 3 ჩრიდლოსა ქართლოს Mm. 3 ნათესავ.
MTm. 4 აღვრება m. 4 სპარსეთისა მისი Mm. 4 ვერღარა ვერა c. 4 ოდეს < h. 5 სპარსთა მეფე Mm.
5 საესემან მწუხარებითა A, მწუხარებითა შეპყრობილმან cet. 5 მოუწოდა < m. 6 სოფლისათა A. 6 ბიტი-
აზშთა კონიექტ., პატიოსანთა m, პატჷთა c, < A, პატიახშთა cet. 6 ერისთავთა სოფლებისათა Mm,
ერისთავთა cet. 7 ღონებასა m, ღონესა cet. 7 ბოროტსა მოწვევნულსა A. 8 რომელ A. 8 უძლოს და
უძიოს Mm, უძლოს Ac, უძიოს cet. 9 — ხოლო იყო კრებულსა მას შორის Mm. 9 ერთი Ac, < cet.
9 მთავარი < c. 10 კოსორის A, კასრო Mm, კოსორო c, კოსაროს cet. 10 აღდგა < c. 10 ოტებული c.
11 კოსორ Ay, კასრო Mm, კოსრო c, კოსაროს cet. 11 აღწყუდილ B. 11 და < Mem. 12 ზრწოლა M.
— ძრწოლა და შიში c. 12 მათ Mm. 12 იგი c. 13 ვერი ვერღარა c. 13 წინააღმდეგომად Ac, წინააღ-
გომა cet. 13 მათი B. 13 განძრაზე m. 14 ედრებისა A. 14 კოსორ A, კასრო Mm, კოსორო c, კოსა-
რო cet. 14 რომელ AMm, რაჲ (რა) cet. 15 თქუ d. 15 ანკა Mm. 15-16 მისისასა განზრახვა Mm,
16 მიიახლა Mm. 16 რქუა თქუა A. 16 თესგან Mm, თესგან cet., < Ac. 16 უწყოდელ უწყოდეთ, უწყო-
დეთ მეფეო c. 16 არა ესე უწყოდელ რამეთუ ესე არს A, ვითარმედ არა ესე არს Mm, უწყოდელ არა ესრეთ
არს cet. 17 რომელ A, რომელი cet. 17 რომელ ვთქუ < c. 17 არამედ ვითარმედ A. 17 მარტო c.
17 ჩემი — ზრახვად < Mm (ex hom). 17 შენს Mm, შენსა d. 17 ზრახვად შენ წინაშე A, შ. წინაშე ზრ-
ხვად cet. 18 გაუწყო c, ვაგუწყო A. 18 მეფობასა შენსა < c. 18 გულისა ჩემისა განზრახვა Mdm, გუ-
ლისა განზრახვა ჩემი EPRTh, < c. 18 მაშინ ხოლო B. 18 იზრახნეს m. 19 თეს-თესად თესად A.
19 მაშინ და შემდგომად მისსაღა Mm. 19 — მოუწოდა ფარულად Mm.

1 ამას მოსდევს გადამწერის ანდერძი: ღმერთო აკურთხე ღედოფალი მარიამ დღეთა შინა სიგრძისა მისისათა ამინ M; ღმერთო მშვიდობაში მოაქმარე გიორგის ამილლანბარის შვილს მაჩაბელს III.

და რქუა მეფესა ანაკ: „მეფე, ცხოვნი უკუნისამდე, მე გიძიო ღონე შურისგებისა კოსაროს ზედა. წარვიდე მის თანა დედა-წულთი ჩემითურთ, და მომენდობის იგი ნათესაობისათჳს, და სუემან შენმან მოაქვინოს კეთილად, და მოგვლა შეფე იგი, და დაუღუთავი ჩემი შენთჳს“.

თავი ჩემი შენთვისაა.
C 43a სონდა | განზრახვა¹ ესე შეფესა. და მოკლეთა დღეთა წარმოვიდა ანაკ და მძა-
მისი დედა-წულითა მათითა რეცა განდგომად სპარსთა მეფისაგან. და მოვიდა საზ-
ღვართა სომსითისათა, ქალაქსა, რომელსა რქჳან სილასილა, საზამთროთა ადგილთა
სომესთა მეფეთასა. ისილა რა მეფეჲმან კოსარო, დიდითა ჰატივითა შეიწყნარა, რამეთუ
ეოვლითაჲე სიმარჯჳთა მოსლვასა მისსა სარწმუნოდ აჩუენებდა; და სედგოდა მეფე,
M 174 ჰატივი, მეორედ მისსა საუდასრა აღიევანა სისარულით და განსუენებით. დაუენეს რა
დღენი ზამთრისანი, და მოიწივნეს დღენი ზაფხულისა არისანი, და განდიდნეს მდინა-
A 23 რენი, წარმოვიდა მეფე მუნით და მოვიდა არატსა | ქალაქსა, და განმზადებულ იყო
კოსარო მეფე კუალად შესლვად სპარსეთს. მაჰინ დღესა ერთსა განვიდა მეფე ნადირო-
ბად, და გაჰყევს თანა ანაკ და მძა მისი, და იპერნეს მასჳლნი ლესულნი ფარულად
C 43b დევნა უევეს მთავართა სომსითისათა, და მოუსწრეს ვიეთჲე კიდესა და რომელთაჲე
მოუსწრეს ფონსა, და იწუდივნეს იწროსა შინა; და ვერვინ წაუვიდეს, და მოკლნეს
იგინიცა. და მოსრნეს ეოველნი ნათესავნი მათნი, თჳნიერ დაშთეს ორნი შვილნი

[illegible]

1 აქედან იწყება კალაშვილისეული ნუსხის ძველი ნაწილი (C).

მეფედ. რამეთუ ეოველთა ქალაქთა სომხითისა და ქართლისათა, რანისა და მის კერძოთა, ეოველისა უფროსად და უმაგრესად გამოარჩია და მასლობელად ჩრდილოთა მტერთა, რათა ჰბრძოდის მათ მუნით და იპურობდეს ეოველთა კავკასიანთა. აღუსრულა ეოველი იგი სათსოველი ქართველთა, და მისცა ეოველსა ზედა ფიცი და აღთქმა. და

M 179 მოვიდა მცხეთას და მიეცება მამეან სპასპეტი და ეოველნი ერისთავნი ქართლისანი. 5

A 27 მერთო | იგი სპარსთა მეფემან შესა თვსსა, რომელი მუნ თანა ჰყვა მუდისა წლისა, ნამობი მკველისა, რომელსა ერქვა სპარსულად მიჰრან, სოლო ქართულად მირიან. 5

C 451 ესე | მირიან იგი არს, რომელმან ეამსა სიბერისა მისისასა იცნა ღმერთი დამბადე- 10

ბელი, და შეიწყნარა სასარება მოციქულთა წმიდისა ნინოს მიერ, და იქმნა აღმსარე- 10

ბელ წმიდისა სამებისა და თაყვანისმცემელ ჯუარისა პატრიოსნისა¹.

[თავი მეხუთე]

მეოცდამათხუთე მთავარი მიხიან. ძე სპარსთა მეფისა, ხოსროიანი²აწ ვახტანგთ ცხოვრება მირიანისი, მისა ქასრე არდაშირისი სასანიანისა³.

ვითარცა შეიწყნარა მეფემან ქასრე ვედრება ქართველთა, და შეპროთა მესა მისსა 15

მირიანს ასული ქართველთა მეფისა და მისცა ქართველთა მეფედ მე მისი და დასუა მცხეთას. და მისცა ქართლი, სომხითი, რანი, მოვაკანი და ჰერეთი. და იყო მირიან 20

მაძინ წლისა მუდისა. და თანა ჰყვა ქასრე მეფესა დედა მირიანისი და არა დაუტევა

M 180 იგი მიქრიანის თანა, რამეთუ უუარდა დედა იგი მირიანისი ვითარცა თავი თვისი, 20

არამედ დაუტევა მამამჟმედ და განმკებელად წარჩინებული ერთი, რომელსა ერქვა

1 სომხითისა სპარსეთისა A, სომხითისათა Mm. 1 და < A. ქართლი ათა C, ქართლისა cet. 1 რანისა C. და არანისა M, და რანისა cet. 1 და < A. 1-2 კერძოთა A, კერძოსა Cmm, კერძოსა h, კერძოსა T. კერძოსა cet. 2 ეოველისა AMm, ყუალასა C, < cet. 2 უმაგრესად ACmm, უმაგრეს cet. 2 გამოარჩივა d. 2 და < A. 2 მასლობელ E 3 ჰბრძოდის CEMPRdm, ბრძოდეს cet. 3 მათ < Mm. 3 კავკასიანთა MRTbdm, კავკასიანთა ABCP. 3 აღასრულა AC, აღესრულა d. 4 იგი < AMm. 5 მივიდა მცხეთასა C. 5 მამეან AC, მამეან d, მამეან PR, მამეან h, მამეან cet. 6 სამშუღლით AC, < cet. 6 რომელსა ერქვა სახელით Mm, < A. 6 აბებორა Mm, აბებორა C (A-ში ხარვეზია). 7 იგი ACmm < cet. 7 მესა თვსსა სპარსთა მეფე- 20

მან Mm. 7 რომელი იგი მაშინ თანა ჰყვა Mm, რომელი ჰყვა მუნით A, რომელი თანა ჰყვა C. 7 — წლისა 20

შვიდისა Mm. 8 მკველისა A, მკველისაგან თვისსა Mm, 8 ერქვა სახელდებოდა M, სახელდებოდა m. 8 მირიან Mm, მირიან A, მიჰრან cet. 8 ხოლო C, < Mm, და cet. 9 მისისასა თვისსა B. 10 და AMm. 8

< cet. 10 ნინას d. 10 და Mm. < cet. 11 წმიდისა A, < cet. 12 თავი მეხუთე < codd., ვახტანგ. 171. 14 ხოლო აწ Mm. 14 მირიანის A. 14 არდაშირისა A, არდაშერისა C. 14 სასანიანისა AC, 20

< Mm, სასანელისა cet. 15 და ვითარცა Mm. 15 ქასრე < d. 15 და ACmm, < cet. 16 მირიანს A Mm, < C, მიჰრან cet. 16 და ARb, < cet. 16 ქართველთა C, < cet. 16 მეფობა h, < A. 16 მე მისი C, < cet. 16 დასუა მეფედ A. 17 და < B. 17 და სომხითი C, და მისცა ქართლი, სომხითი < Mm. 17

და მოვაკანი Cmm. 17 და ჰერეთი < C, ერეთი A, რეთი Mm, ჰერეთი d, ჰერეთი cet. 18 მაშინ < AC. 18

მუდისა წლისა h. 18 ჰყვა მაშინ Mm. 18 ქასრე C, < cet. 18 მეფესა ACmm, < cet. 19 მირიანს A. 19

რამეთუ რომელი C. 19 ფრიად უყუარდა Mm. 19 დედა იგი მირიანისი Mm, იგი BC, დედა მირიან- 20

ისი cet. 20 დაუტევა დააყენა C.

1 ანდერძ-მინაწერი (შიგ ტექსტშია შეტანილი): ღმერთო აცხოვე ამისი მწელი (= მწერალი) Mm.

2 სათაური: მეოცდამათხუთე (ოცდამეოთხე B) მეფე მირიან, ძე სპარსთა მეფისა, ხოსროიანი codd. გარდა ACmm.

3 ანდერძ-მინაწერი (შიგ ტექსტში): დედოფალს მარიამს შეუნდოს ღმერთმან დღეგრძელობითა ამინ M, გიორგი მანაბელს ღმერთო მიეც შეწევნა შენი წერისათვის თვისისა m.

სახელად მირვანოზ. და დაუტევა ორმოცი ათასი მკედარი სპარსი რჩეული, და არა 5

A 28 დასსნა ქართლისა სასლვართა სპარსნი იგი | ფიცისა მისთვის, რომელ ფიცებულ იყო 5

C 46a ქართველთად, არამედ დასსნა ჰერეთს და მოვაკანს და სომხითს. სოლო უბრძანა მირვა- 5

ნოზს, რათა სპარსთა მათგანი რჩეული მუდი ათასი მკედარი | ეოველადე ქალაქსა 5

მინა იპერას მცველად მისა მისისა. და ესრეთ დაესაგა ქართველთა, რათა კარნი და 5

ცისენი და ქალაქნი ეოველნი იპერნეს ლაშქრითა სპარსითა: და სსუა სიმრავლე 5

სპარსთა არა იქოს ქუეყანასა მინა ქართლისასა თანადრეულად; „და იქოს შვილი ჩემი 5

ორსავე სჯულსა ზედა: მამათა ჩუენთა ცეცხლის-მსასურებასა და თქუენთა კერპთასა“, 5

რამეთუ პირველვე ამას ზედა მოცა ფიცი. 5

და წარვიდა მეფე და წარისუნა ეოველნი კვენი კავკასიანთანი და დასსნა ეოველ- 10

გან მთავარნი, და უბრძანა მათ ეოველთა, რათა იევენ მორჩილ მისა მისისა მირიან- 10

M 181 ნისსა, და უბრძანა მირიანს, მესა თვსსა, და მამამჟმესა მისსა მირვანოზს, რათა 10

ჰბრძოდის სასართა, და წარვიდა მეფე სპარსეთად. 10

სოლო ამან მირვანოზ ჰმატა ეოველთა სიმამრეთა ქართლისათა და უმეტეს 15

ეოველთასა მოამტკიცნა ზღუდნი ნეგრესისა ქალაქისანი. და აღიზარდა მირიან მსახუ- 15

რებასა მას მინა მუდთა მათ კერპთასა და ცეცხლისასა. სოლო შეიუარნა ქართველნი, 15

A 29 და დაივიწყა ენა სპარსული და ისწავა ენა ქართული. და ჰმატა შემკობა | კერპთა და 15

C 46b ბომონთა, კეთილად იპერნა ქურუმნი, კერპთანი, და ეოველთა მეფეთა ქართლისათა 15

უმეტეს აღასრულებდა მსახურებასა მას კერპთასა, და შეამკო საფლავი ფარნავაზისი. 15

სოლო ესე ეოველი ქართველთა სათნოებისათვის ქმნა, და კეთილად იპერნა ქართველნი 20

ნიჭითა და ეოველითა დიდებითა. და შეიუარეს იგი ეოველთა ქართველთა უმეტეს 20

ეოველთა მეფეთასა. და მეფობდა ესრეთ მირიან მცხეთით გაღმართ ქართლს, სომხითს, 20

რანს, ჰერეთს, მოვაკანს და ეტრს. 20

1 სახელად C, სახელით Mm, < cet. 1 მირვანოზ M, მირვანოზ m, მარვანოზ A. 1 ორმოცი Mm. 1

1 სპ. რჩეული d. 2 სახლვართა Mm. 2 რომელი C. 2 ფიცებულ B. 3 ქართველად A, ქართველთად Cd, 1

რომელ ფიცა ქართულთა Mm. 3 დასსნა m. 3 ჰერეთს A, ჰერეთს m, ერეთს M. 3 ხოლო და A. 1

4 მათგან Mm. 4 რჩეული d. 4 რჩეული შვიდი ათასი მკ. ACmm, შვიდი ათასი მკედარი რჩეული E, შვიდი 1

ათასი რჩეული მკ. cet. 4 ეოველივე h, < A, ეოველადე cet. 5 შიგან C. 5 იპერას AC, იპერნა Mm, 1

იპერან cet. 5 რათა და AC. 5-6 და ციხენი ციხენი C. 6 იპერის C. 6 და ხოლო A, რამეთუ C. 7 იყო ACE. 1

7 ქართლისასა < AC. 7 თანადრეულად A, აღრეულად cet. 7 იყო C. 7 შვილი AC, შვილი ესე cet. 1

8 მამათა ჩუენთა მამათასა და A, < C. 8 კერპთა C. 9 პირველ AMm, პირველად E. 9 ამაზედა A, 1

ამას ზედა Cmm, ამასცა ზედა cet. 10 მეფე AMm, მეფე ქასრე BP, ქასრე მეფე cet. 10 და < R. 1

10 წარისუნა ეოველნი C, ეოველნი წარისუნა A, აღიხუნა და დაიმორჩილნა ეოველნი Mm, წარუხუნა და 1

11-12 მირვანისსა Cmm. 12 მირიანს მესა თვსსა და < A, მესა თვსსა < C. 12 მირვანოზს მამა მძუძესა 1

13 ჰბრძოდნ M, ჰბრძოდნ m. 13 წარვიდა მეფე AC, წარვიდა თვთ (თვს m) სპარსე- 1

მირიანისსა Mm. 13 ჰბრძოდნ M, ჰბრძოდნ m. 13 წარვიდა მეფე AC, წარვიდა თვთ (თვს m) სპარსე- 1

თად (სპარსეთადე Mm) cet. 14 მირვ. + მამა მძუძესა (! მძუძემან) მირიანისმან Mm. 15 ეოველთასა ACmm, 1

ეოველთა cet. 15 ნეგრეს ქალაქსა A, ქალაქისა ნეგრესისი Mm, ნეგრესისა (ნეგრისა C) ქალაქისანი cet. 1

15 და Mm. < cet. 15-16 მსახურებასა შინა ABC, მსახურებასა მას შინა Mm, მსახურებასა cet. 16 ცეც- 1

ხლისა Mm. 16 ხოლო და ACP. 17 და ხოლო B. 17 ენა < C. 17 ისწავა ACmm, დაისწავლა cet. 1

18 კეთილად კუალად Mm. 18 დაიპერნა Mm. 19 — აღასრულებდა უმეტეს ERd. 19 მათ MRd, < ACm, 1

მას cet. 20 ხოლო Mm, < cet. 20 ქმნა სათნოებისათვის ქართველთასა Mm. 20 და Mm, < cet. 1

20 კეთილად კუალად Mm. 20 დაიპერნა Mm. 21 ეოველითა ACmm, ეოველითავე cet. 21 დიდებითა | 1

ვედრებითა Mm. 22 ეოველთა ქართლისა მეფეთასა C. 22 ესრეთ იგი Mm, < AC. 22 მცხეთით 1

გაღმართ AC, მცხეთითგან აღმართ Mm, მცხეთითგან cet. 23 ეგრს A, ეგრის CMPm, ეგრის cet. 1

M 182 ხოლო იქმნა რა მირიან¹ თხუთმეტისა წლისა, მოუკუდა | ცოლი, ასული ქარ-
თველთა მეფისა, და ამას ზედა დაესრულა ქართლს შინა მეფობა და დედოფლობა
ფარნავაზიანთა მეფეთა. მაშინ შეწესდეს ეოველნი ქართველნი სიკუდილსა ზედა დედო-
ფლისა მათისასა, არამედ დაადგორეს ერთგულებასა ზედა მირიანისსა, რამეთუ არღარა
ვინ იყო ეოვლადეე ნათესავი ფარნავაზიანთა, რომელიმცა ღირს იყო მეფობასა ქარ- 5
თველთასა. და ესრეთ შეიტკბეს ამის მიზეზისათჳს მეფობა მირიანისი.

სოფლო მირიან მეფემან ჰმატა კეთილსა ქართველთასა, და მოიყვანა ცოლი
C 47a საბერძნეთით, ზონტოით, ასული ოლიდოტოსისი, სახელით ნანა. და იწეო ბრძოლად
A 30 საზართა, და მარადის ჰბრძოდის: ოდესმე გაადგინან მირიანს ლეკნი და მათ გამო-
ყვანიან რა საზარნი თანამეშვედ მათდა, მიეგებიან მათ წინა მირიან ჰერეთს ანუ
მოვაკანს და მუნ ეწევს მათ; და ოდესმე დურბუკთა და დიდოთა მოირთნიან და გამო-
M 183 იყვანიან საზარნი, მაშინ ეწევს და გეროდეს სძლეს საზართა, და | ეოვლადვე მირიან
სძლეს. და ესრეთ მრავალგზის გარდაიჯდა წეობა საზართა.

და უფროსი ლაშქრობა მისი იუვის დარუბანდს. რამეთუ მოვიდინ საზარნი და
მოადგიან დარუბანდს, რათამცა წარიდეს და განაღეს კარი ფართო, და მუნიო იწუეს¹⁵
გასლავად სპარსთა ზედა. სოლო ოდეს მოვიდინ საზარნი დარუბანდს, მაშინ წარვიდის
მირიან შუელად დარუბანდისა: ოდესმე უმომად მიჰრიდინ საზართა მათ მირიანს, და
ოდესმე ბრმოლთა აოტნის.

1 ხოლო იქმნა რაა Mm, და ვითარ იქმნა A, ვითარ იქმნა cet. 1 თხუთმეტისა AC, ათხუთმეტისა cet. 1 წლისა ათხუთმეტისა M. 2 მაზედა C. 2 დაესრულა ამოსწყდა A, მოსწყდა C. 2 ქართლს შინა < Mm. 3 მეფობა და დედოფლობა ქართლს შინა A. 3 მაშინ C, და დიდად Mm, < cet. 3 შეწყუბდეს მწუხარე იქმ-
ნეს Mm. 3 ყოველნივე Mm. 3-4 სიკუდილსა დედოფლისათჳს Mm. 4 მათისა MPbm, თსისასა B. 4 დად-
გრეს CPb. 4 ერთგულობასა C, ერთობასა A. 4-5 რამეთუ არღარა ვინ Mm, არცა ძალ ედვა და (< A) არცა
ლაჲინ (არცა A, არღარავინ B) cet. 5 ყოვლადვე Mm, < cet. 5 ნათესავი ფარნავაზიანთა Mm, ფარნ. ნათესავი cet.
5 რათამცა Mm, რომელ A, რომელიმცა cet. 5 ღირს იყო AC, ღირს ქმნილ იყო cet. 5-6 მეფობასა
ქართუელთასა მეფედ AC. 6 ესრეთ ეჭა C, < A. 6 შეიტკებს ამის მიზეზისათჳს შეიკრიბა სამის მიზე-
ზისათჳს Mm, < AC (სადაც ამის მაგიერ არის: მეფობდაცა A, მეზობლაცა C). 7 ხოლო + ამან A. 7 მატა A,
ჰმატა C, უფროსადღა (უფროსლა) ჰმატა Mm, უმეტეს ჰმატა cet. 7 კეთილსა ქართუელთასა კეთილის ყოფა
საქართველოსა Mm. 8 საბერძნეთითა M, საბერძნეთითთა m. 8 პონტოთ C, პონტოთ AMm, პონტოთ cet.
8 ოლილოტოსისი AMm, უჰლატოსისი C, ულიოტორისი cet. + v. 8 და A, < cet. 9 და ჰბრძოდა იგი მარა-
დის Mm. 9 ხოლო ოდესმე განდგომილ იქმნიან მირიანისგან Mm. 9 გადგვიან T, განუდგვიან B. 10 რაა Mm,
< cet. 10 თან. მათდა Mm, < cet. 10 მათ წ. მირიან Mm, < cet. 10-11 ერეთი ანუ მოკვან A. 11 და < C.
11 მათ და Mm, < cet. 11-12 ოდ. დურხუტა და დიდოთა მოირთნიან და გამოიყუანიან ხაზარნი Mm, ოდ.
გააგვიან მირიანს გამოიყუანიან დურხუტა და დიდოთა A, ოდესმე გამოიყუანიან დურხუტა და დიდოთა cet.
12 მაშინ ეწყეს და ევროდეს და მაშინ ეწყვის, ევროდეს A, და ეწყეს რა Mm. 12 ევროდეს (-ოდესმე B) სძლეს
ხაზართა < Mm. 12 და აბამედ B, < Mm. 12-13 ყოვლადვე სძლის მირიანს (+ ხაზართა Mm) Mdm.
13 სძლიის C. 13 წყობაჲ ბრძოლა B, წყალობა Mm. 14 მოვიდინაჲ მუნ მოვიდინა C (A-ში აკლია მთელი
წინადადება). 14-16 რამეთუ — დარუბანდს < A ex homoiotel. 15 დარუბანდს Mm, დარუბანდს cet.
15 წარიღეს წარვლეს Mm. 15 და მუნ განადღეს A. 15 მუნით იწყეს AC, მუნით იწყეს Mm, მუნით-
მცა იწყეს cet. 16 გასულად A, გასულა CT, განსლვა Mm, გასლვა cet. 16 მივიდინა Mtdm. 16 მაშინ
< AC. 17 წარვიდის მირიან ზუელად წარვიდის და შეეწივის მირიან Mm. 17 და ოდესმე AC, და ოდეს Mm,
ოდესმე cet. 17 უომრად AB, ომად C, უჰომროდ cet. (M-ში შერყენილია: მიიღო მირდატ — [ოდეს]
ბჰჰჰჰჰ). 17 მათ მირიანს Mm, < cet. 18 ბრძოლად დაატანის C. 18 აოტის აოტიან M.

¹ M (არშიაზე ვახტანგის ხელით): აქ ეძიოს მირიანის ამაგი და სადამდის სქერია პირველ.

სოლო ვითარ იქმნა მირიან წლისა ორმოცისა, მაშინ მოკუდა მამა მისი, სპარსთა მეფე, და დაჯდა შემდგომად მისსა მეფედ სპარსეთს მამა მირიანისი უმრწემესი, რომელსა ერქუა ბარტამ. და ვითარცა ესმა ესე მირიანს, მოუწოდა ეოველთა სპათა მისთა, C 47b შეიკრიბნა და წარემართა ბაღდადს, რათამცა დაჯდა საუდართა მამისა მისისათა. | მაშინ A 31 მამან მისმან შეიკრიბნა სპანი ურიცხუნი და მიეცემა ბრძოლად კევსა მას ზედა M 184 ნახიბისას. და ვითარცა იხილეს მოსუცებულთა და მარსპანთა სპარსეთისათა, ვითარ-
მედ მასჯლი დაეცემის ურთიერთას, აღდგეს მათ შორის მოციქულად და ბჭედ, და დასჯერდეს ორნივე მეფენი ბჭობასა მათსა. და დასდეს რა ბჭობად, მაშინ მირიან იტყოდა სარჩლად: „წარმყო შვილი ვარ მე მამისა ჩემისა და საუფლისწულოდ ებოძნეს ქუეყანანი უცხონი მკლავითა წასმულნი, და მუნ ეოველნი დღენი ჩემნი დამიყოფიან 10
ბრძოლასა შინა სასართასა, და მრავალგზის სისხლითა ჩემითა დამიცავს სპარსეთი სასართაგან. ამისთვის ჩემი არს საუდარი მამისა ჩემისა“.

სოლო ბარტამ იტყოდა ამისთვის, ვითარმედ: „თუმცა ჰირმშო მირიან არს, არამედ ნაშობი არს მკველისა, და ნაშობსა მკველისასა ეუოფის სუედ რომელ მას მიხდომიან სამეფონი. სოლო მე ნაშობი ვარ ჰინდოთა მეფისა ასულისა, სპარსთა დედოფლისა, და მოგისმენია ანდერძი მამისა ჩემისა, და მოგინასაგს, რამეთუ კელითა მისითა დამადგა გვრგვინი თავსა ჩემსა“.

C 48a
M 185
A 32

 დამადგა გვრგვნი თაჲსა ჩუთაჲსა.
 სოლო მათ გახქეს და მისცეს მყოფობა სპარსეთისა ბარტამს, სოლო მირიანს
 გულის-სადებად მისცეს ბარტამისგან ჯაზირეთი, და შამის ნასეგარი, და ადარბადგანი.
 და ესე ეოველი ქართლს, სომხითს, რანს, ჰერეთს და მოვაკანს ზედა მოურეთს. და
 წარმოვიდა მირიან. სოლო ვიდრელა მირიან ჯერეთ იყო მუნ, გარდამოვლეს ოჴსთა

20

1 ხოლო და C. 1 ორმეოცის წლის A. 1 მაშინ < AC. 1 მოკუდა ACMdm, მოკუდა cet. 1 მამა მისი] მამა მირიანის Mm (B-ში წინათ ყოფილა; (მოკუდა) მას მამა). 1-2 მეფე სპარსთა Mm. 2 შემდგომად მისსა Mm, < cet. 2 სპარსთა Mm. 2 — ძმა მირიანის სპარსეთს C. 2 უმრწამესი AMm, < C, უმრწამესი cet. 3 სახელით ბარტამ Mm, რომელსა ერქუა ბარტამ cet. 3 და Mm, < cet. 3 ესე Mm, < cet. მისთა] თსთა B. 4 შეკრიბნა AC. 4 მისისათა < A, თსისათა B. 4 მაშინ] ხოლო A, და B. 5 ძმამანცა B. 5 მისმან + ბარტამ C. 5 მოვეება ბრძოლად + და შეკრებს AC. 5 ჴევსა მას B, ჴევსა ზედა cet. 6 ნისბანისსა A, ნისბანისსა C. 7 ურთიერთს CMm, ურთიერთს cet. 7-8 და დასჯერდეს] დასჯერდეს AC. 8 მე-ზენი < m. 8 ბრჭობასა Mm. 8 და < AC. 8 დასხდეს რა ბრჭობად Mm, დასხდეს ბჭედ cet. 8 მაშინ Mm, < cet. 8-9 მირიან სარჩლა A, მირიან იოტა (< იტყოდა) და ესრეთ ისარჩლა დედა Mm. 9 მე პირმოშოვილი ვარ მამისა A, შვ. 3. მე ვარო მამისა Mm. 9 და საუფლისწულოდ ებოდნეს (B: მეზოდნეს) < Mm. 10 — უცხონი ქუეყანანი AC. 10 ახმულნი C, წახმულნი AEMm, წარხმულნი cet. 10 ყოველნი < CMm. 10 ჩემნი] ჩუენნი A. 10-11 ბრძოლასა შინა დამიყოფიან მრავალნი Mm. 11 მრავალჴერ C. 11 დამიცავს] დამიტევს Mm. 12 და მისთჳს Mm. 12 საყდარი < Mm. 13 ამისთჳს] ამას AC, ამას ზედა B, ამას ესრეთ Mm. 13 ვითარმედ M, < cet. 13 თუტა A. 13 მირიან არს Mm, იგი არს C, არს A, არს იგი cet. 13 არამედ < AC. 14 მხეგლისა არს B. 14 სუეთ Mm, < d. 14 მიხდომიან AM, მიხდომია m, ხუდომიან C. 15 ასულისაგან m. 15 დედოფლისა] მეფისა A, დედუ[ფლისა] C მიხუდურია cet. 15 ხოლო < AC. 15 აღრაბადაგანი BCd. 20 და Mm, < cet. 20 ყოველნი Mm, < AC. 16 რამეთუ AC, რომელ cet. 16 მისთა] თსითა B. 17 ჩემსა < A. 18 მათ < AC. („ფ“ მერვა ჩამატებული). 18 გაბჭეს cet. 18 სპარსთა A. 18 ბარტემას C. 19 გულის სადებად CMm, 19 გაბჭეს ACT, გაბრჭუს Mm, განბჭეს cet. 19 მისცი] ბარტამისაგან [გულის სადებად Mm. 19 შამის A, შიმამისა C, (ნახე-გულის სადებელად cet. 19 ადრაბადაგანი BCd. 20 და Mm, < cet. 20 ყოველნი Mm, < AC. 20 ქართლს, სომხითს, რანს, ჰერეთს და მოვაქანს Mdm (დანარჩენებში ემფატიკური: ქართლსა.....). 20 დაღრ-თეს C. 21 წარვიდა Mm. 21 ხოლო < A. 21 მირიან < ABC. 21 ჯერეთ < A. 21 ჯერეთ მუნემ ყო-ფასა შინა მირიანს (ყოფნაში მირიანის m) Mm.

ნათელ-ილო კოსტანტინე, და წარმოიძღვანა სასე ვუარისა, და ეწყო მტერთა სპარსთა
M 189 მათ ურიცხვთა სპითა მცირითა, და ძალითა | ქრისტესითა აოტა ბანაკი მათი, და
მოსრა სიმრავლე მათი.

და ივლტოდეს ორნივე იგი მეფენი მცირედითა მკედრითა, და მიუდგა უკანა
კოსტანტინე, და შევიდა საზღვართა მათთა. და სპარსთა მეფე შევიდა სპარსეთად 5
მეოტი, სოლო მირიან დადგა ქართლად და განაძაგრნა ცისე-ქალაქნი. უდონო იქმნა
მირიან და შეეძინა სრულიად ოტებასა ქართლით, რამეთუ აწუედილ იუვნეს წყობასა
მას შინა ეოველნი წარჩინებულნი მისნი, სპარსნი და ქართველნი. და ამისთჳსცა
წარგზავნა მოციქული წინაშე კოსტანტინე მეფისა, და ითხოვა მისგან მძვდობა, და
C 50a აღუთქუა მას მსახურება და განდგომა სპარსთაგან და შემოდგომა მისდა. რომელი-ესე 10
სთნდა კოსტანტინეს, რამეთუ შიში აქუნდა კუალადცა სპარსთა მეფისაგან და შემწეობი-
სათჳს დაეხავა მირიანს. და აღიევანა შვილი მირიანისი მძეულად, რომელსა ერქუა
ბაქარ, და დაამოუერნა თრდატ და მირიან, და ამჴასნა ურთიერთას. რამეთუ მოსცა
M 190 თრდატ ასული თჳსი, რომელსა ერქუა სალომე, მესა მირიანისსა ცოლად, რომელსა 15
A 36 ერქუა რეგ. და განუჩინა საზღვარი მირიანს და თრდატს | ესრეთ: რომელთა ქუეყანათა
მდინარენი დიან სამსრეთით და მიერთვიან რაჳსსა, ესე ქუეყანანი თრდატის კერძად
დაუარნა; და რომლისა ქუეყანისა მდინარენი ჩრდილოთ დიან და მიერთვიან მტკუარსა,
ესე მირიანის კერძად დაუარნა. და ესე რა განუგო კოსტანტინე მეფემან და შუამდგო-
მელ ექმნა მათ, და წარვიდა თჳსად სამეფოდ.

და მეფობდა მირიან მუნ ქართლს, რანს, ჰერეთს და მოვაკანს. და აქუნდა ეგრი- 20
სიცა ვიდრე ეგრის წელამდე; და მისცა მესა მისსა რეგს საუფლისწულოდ კახეთი და

1 ნათელ ACMRTm, ნათელს cet. 1 და < AC. 1 მტერთა სპარსთა | სპარსთა სპათა C, მტერთა A.
4 და Mm, < cet. 4 ორნივე იგი მეფენი | ორნივე მეფენი A, ორნივე იგი ძმანი C, ორნი იგი ძმანი cet.
4 მცირედითა AMm, მცირედითა cet. 4 და < C. 4 მოუდგა AC. 5 და (სპ.) Mm, < cet. 5 სპარსეთად +
მეფე Mm (შეცდომით განმეორებული). 6 — მეოტი სპარსეთად AC. 6 დგა C. 6 განაძაგრნა AC. 7 სრუ-
ლიად ოტებასა C, ოტებასა სრულიად A, ოტებისათჳს Mm. შემდგომად ოტებისა (ოტებასა RT) cet.
7 ქართლი A. 7 რამეთუ სოლო C. 7 აწუედილ | მომწუდარ Mm. 8 მას ACMm, < cet. 8 მისნი |
მათნი A. 8 და ამისთჳსცა Mm, < cet. 9 წარგზავნა მოციქულნი Bb. 9 კოსტანტინესა მეფესა A. 10 განდ-
გომა სპარსთაგან Mm, მოწუედა (მოწუედა C, მოსწუდა A) სპარსთა cet. 10 და შემოდგომა მისდა Mm,
< cet. 10 რომელი ესე Mm, < cet. 11 კუალადცა Mm, კუალად cet. 11-12 შემწეობისაგან C, თანაშემწე-
ობისაგან Mm. 12 დაეხავა | ეზრახა A. 12 მირიან C. 12 და Mm, < cet. 12 აღიევანა CMm, აღიღო cet.
12 მზეულად A. 12 რომელსა ერქუა | სახელით M, სახელითა m. 13 ბაქარ C, ბჰრაქ Mm. 13 თრდატ
< Mm. 13 ამჴასნა BPh, ამჴასნა E. 13 ურთიერთას რამეთუ Mm, < cet. 13 და მისცა A. 14 თარ-
დატ M, თედრატ A, < C. 14 თჳსი Mm, მისი cet. 14 რომელსა ერქუა | სახელით Mm. 14 სელომე A.
14 — ცოლად ძესა მირიანისსა Mm, ცოლად < E. 15 ერქუა | ეწოდა სახელად Mm. 15 და განუჩინა C,
და უჩინა (უჩინა m) Mm, უჩინა cet. 15 მირიანს და თრდატს Mm, < cet. 15 რომელსა ქუეყანასა C,
რომელსა ქვეყანათა E. 16 სამხრით და მიერთვიან AC, და სამხრით მეოტიან Mm, და სამხრით მიერ-
თვიან B (მერე იღა“ წაშლილია), სამხრით, მიერთვიან cet. 16 რაჳსსა Mm, რახსსა cet. 16 კერძოდ m,
კერძო C. 17 დაუარნეს Mm. 17 და | სოლო AC. 17 რომელთა ქუეყანათა A. 17 — დიან ჩრდილოთ AC.
17 მიერთჳს m. 18 ესე Mm, < cet. 18 დაუარნეს Mm. 17-18 და რომლისა — დაუარნა < E (ex hom.).
18 და — მეფემან ACMm, < cet. 18 და ესე რა Mm, ესრეთ AC. 18 გაუგო A. 18 და < AC. 19 მათ
< A. 19 და < Mm. 19 თჳსად (თჳსდა m) სამეფოდ Mm, < cet. 20 და Mm, < cet. 20 მუნ Mm,
< cet. 20 და ჰრანს C. 20 დერეთს (— დ[ა] ერეთს) M. 20 მოვაკანს AC. 20-21 ერგასიცა Mm. 21 ვიდ-
რე AC, < cet. 21 წყლამდის C. 21 მისსა | თჳსა B. 21 საუფლისწულოდ კახეთი (C-ში მერე უცდიათ
„დ კახეთი“-ს წაშლა). 21 და < Mm.

კესეთი, და დასუა იგი უჯარმას, რევ და ცოლი მისი სალომე, ასული თრდატისი, და
ცხოვნდებოდეს იგინი უჯარმას. სოლო ფეროზს, სიმესა მირიანისსა, აქუნდა ქუეყანა,
რომელი ზემო თავსა ვაცხენეთ მიცემულად მირიანისგან, და იყო იგი მუნ ერისთავად¹.

C 50b | მას კამსა მოსრულ იყო წმიდა და ნეტარი დედა და ემბაზი ჩუენი ნინო, და
M 191 დაეყო მცხეთას შინა სამი წელი და განეცხადა ქება | ქრისტეს სჯულისა, და იქმოდა 5
კურნებათა თჳნიერ წამლისა, და კმა-მაღლად იწყო ქებად სჯულსა ჭეშმარიტსა ქრის-
ტეს ღმრთისა ჩუენისასა².

1 დასუა იგი დასხნა C. 1 უჯარმას AMm, უჯარმოს cet. 1 მისი | რევისი C. 1 — ასული თრდა-
ტისი სალომე d. 1 თარდატისი M, თედრატისი C. 1 რევ — თრდატისი < A. 2 ცხოვნდებოდა Mm.
2 იგინი AC, < cet. 2 უჯარმას AMm, მუნ C, უჯარმოს cet. 2 — სიმესა მირიანისსა ფეროზს A. 3 ზემო
თავსა Mm, ზემო AC, ზემოთ (— ზემოთა — ზემო თა) cet. (RT ზემოთ). 3 მიცემული A. 3 იგი < A.
3 — და ერისთავობდა იგი მუნ C. 4 ემბაზი-შინა Bb. 4 მოსულ A. 4 დედა ჩუენი და ემბაზი A. 4-5 და —
წელი მცხეთას შინა და დაეყო სამი წელი A. 4 ნინა d. 5 მცხეთას C, მცხეთას შინა cet. 5 დაჰყო d.
6 კურნებასა E. 6 წამლისა | წამალთა კმარებისა Mm.
6 განეცხადა ქება AC, განაცხადა ქადაგება cet. 6 კურნებასა E. 6 წამლისა | წამალთა კმარებისა Mm.
6 და < AC. 6 ქებად AC, ქადაგებად (ქადაგება m) cet. 6 სჯულსა ჭეშმარიტსა AC, სჯულისა კტისა B,
ქრისტეს სჯულისა ჭეშმარიტისა cet. 6 ქრისტეს ღმრთისა ჩუენისასა | ქრისტეს ღმრთისასა A, მის ქრისტეს
ღსა ჩუენისა Mm.

1 C-ში ამის შემდეგ არის ახალი თავის სათაური „მოქცევა მირიან მეფისა...“ (იხ. ქვემოთ გვ. 72, 1).
2 მინაწერი არაა: ოდეს ქართლი მოაქცია (იხ. მოაქცევა) წმიდამან ნინო (ძ: ნინა) ქრისტეს ამაღ-
ლებითგან (ამაღლებილად ERbd) გარდასრულ იყვნეს წელიწადს სამს ოცდათერთმეტნი (-ათერთმეტნი B,
ოცდათერთმეტნი ER, -ათერთმეტნი d) BPRbd. P უმატებს: დასაბამითგან სოფლისა ხუთიათას რვაას
სამოცდათერთმეტსა.

Bbd ნუსხებში ეს მინაწერი ტექსტშია შეტანილი. ACMTm ნუსხებში ეს მინაწერი არ მოიპოვება.

მოქცევა მიიჩნეოდა მუშისა და მის თანა უმჯობესა ჭაბუღისა წმიდისა
და ნებაჲისა დედისა ჩუენისა ნინო მოციქულისა მიერ¹

A 37 ზირველად ვაჟსენოთ ცხოვრება | წმიდისა და ნეტარისა დედისა ჩუენისა და ეო-
ლისა ქართლისა განმანათლებელისა ნინო მოციქულისა, რომელი-ესე თვთ მანუე
ნეტარმან მოგვთხრა ჟამსა აღსრულებისა მისისასა, რომელი აღწერა მორწმუნეჲს 5
დედოთაჲმან საღომე უჯარმელმან, მის ცოლმან მირიან მეფისამან, ასულმან თრდატ
სომეხთა მეფისამან.

და იყო მათ კამათა შინა, ოდეს წმიდა გიორგი კაბადუკელი იწამა ქრისტესთვის, იყო კაბადუკიათ ქალაქით კაცი ვინმე, მთავართა შესაბამი მონა ღმრთისა, სასწელით M 192 საბილონ. და ესე წარვიდა ჰრომედ წინაშე მეფისა მსასურებად | და ნიჭისა მოღებად 10 C 51a მისგან. და მათვე დღეთა შინა კაცი ვინმე იყო კოლასტრას შინა, და ესწნეს მას ორ შვილ, მე და ასული: და სასწელი მისა მისისა იობენალი, სოლო ასულისა სოსანა. და აღესრულნეს მეუღლენი იგი, და დარჩეს და-ძმანი იგი ობლად, და აღდგეს და წარვიდეს ივინი ქალაქად წმიდად იერუსალემად. და იმედ უფეს იმედი იგი უოველთა ქრისტეანეთა წმიდა აღდგომა, და მივედრნეს მუნ. გინაცა მმა ესე იობენალი მიემთხვა 15 დეეკტალარობასა, სოლო დაჲ იგი მისი სოსანა მსასურებდა ნაფორსა სარა ბეთლემელსა.

[illegible]

¹ ამას მოსდევს გადამწერთა ანდერძი: ღმერთო აკურთხე დედოფალი მარიამ დღეგრძელობითა M;
ღმერთო აკურთხე მეფე ვახტანგ დღეგრძელობითა m.

სოლო ესე ჰაბუკი კაბადუკელი, სასელით საბილონ, რომელი ვაჭყენეთ, მიიწია
 ჰრომედ წინაჲ მეთისა. და აღდგომილ იეგნეს მას კამსა ბრანჯნი¹ ბრძოლად ჰრომთა,
 A 38 ველსა ზედა ჰატლანისასა. და მოსცა | უფალმან ძალი საბილონს, ჰაბუკსა მას კაბა-
 დუკელსა, უძლეველი, და ქმნა წინააღდგომა მტერთა მიმართ უსომოთა, და აოტნა
 M 193 ბრანჯნი, და შეიპერა მეფე ბრანჯთა და ეოველნი იგი მთავარნი მათნი, და | მიიევანნა
 იგინი წინაჲ მეთისა. სოლო მეფემან განაწესა სიკუდილი მათი. მაშინ იწუეს ტირი-
 ლად ბრანჯთა მათ, და ევედრებოდეს საბილონს: „მოგუეც ჰირველად სჯული თქუენი
 C 51b და შეგვკენენ ტაძარსა ღმრთისა თქუენისასა, და მაშინლა | იეავნ სიკუდილი ჩუენი.
 რამეთუ შენგე გვპერენ და შენგე ეავ ესე ჩუენ ზედა, და უბრძოლო იქმნე სისხლისა
 ჩუენისაგან, ასოფანო“.

რეგენსაგან, ასოვანო“.

სოლო ზაბილონს ვითარცა ესმა ესე, მსწრაფლ აუწყა მეფესა და ჰატრიაქსა სიტყუა მათი. და მოსცეს ნათელი კელსა ქუეშე ზაბილონისსა. და შეიევანეს ტაძარსა, მინა ღმრთისასა, აზიარნეს წმიდათა საიდუმლოთა, გორცსა და სისსლსა ქრისტესსა, და უჩუენეს მათ დიდებანი იგი მოციქულთანი.

და დიღუელ ადრე აღგეს ბრანჯნი იგი, და შეიმოსეს სამოსელი სამკუდრო, და 15 განვიდეს ადგილსა მან კაცის სამკლველოსა და სისსლის დასათხეველსა, ილოცვიდეს და ჰმადლობდეს ღმერთსა ნათლისღებისათჳს და იტყოდეს; „ჩუენ სიგუდილსა | მინა M 194 და ჰმადლობდეს ღმერთსა ნათლისღებისათჳს და იტყოდეს; „ჩუენ სიგუდილსა | მინა A 39 უკუდავ ვართ, რამეთუ ღირს გუვენა ღმერთმან ესევითარსა დიდებასა მიღებად

[illegible]

¹ მინაწერი: ბრანჯნი ფრანგნი არიან EPRbd.

საგზაღს მას დაუღვენელსა, კორცსა და სისხლსა ქრისტეს მისა ღმრთისა შეუღავისსა, რომელი უმაღლეს არს ეოველთა მათთა და უქუესკნელეს ეოველთა უფსკრულთა, რომელი-იგი არს კურთხეულ უკუნისამდე. სოლო ვაი ნამობთა ჩუენთა, ნაეოფთა სიმწა-
C 52a რისთა და მკუდრთა ბნელისათა“. და კმობდეს: „მოვედინ მეგრძლე | და აღისუენ თაჳნი ჩუენნი ჩუენგან“.

ამას რა შედეგია ზაბილონ, აღიმრა გონებითა და ტიროდა მწარედ. რამეთუ ვითარცა ცხოვრება თაჲნი მათნი წარკუჲთად მოიდრიგნეს, და მოსიკუდიდ მიეპურნეს, და ვითარცა კრავთა შეიღთა მათთა სწყალობებლად იგლოვდეს.

მაშინ მოწყალე ქმნული მათთვის შევიდა საბილონ წინაშე მეფისა და გამოითხოვნა იგინი მეფისაგან სამკუდროდ შეკასმულნი, და მიმადლნა მეფემან და რქუა: „მიძინი- 10 ჰეობა იგინი შენდა, და რაჲცა გნებავს უკავ მათ“. და განუტევნა იგინი.

M 195 | სოლო იგინი ევედრებოდეს ზაბილონს, რათა წარეყვანს ქუეყანასა მათსა და მისცეს
 ევედრება მათი, და მოითხოვა მღვდელი ჰატრიაქისაგან; და ბრძანება მოიღო მეფისაგან.
 და წარვიდეს სისარუელით.

ა 40 და ვითარ მიეხსენეს დღისა ერთისა სავალსა, მივიდა წინა | ამბავი, ვითარმედ:
„მეფე ცოცხალი არს, მოვალს, და უოველნი მთავარნი მის თანა“. მაშინ შეიმძრეს
ათნი საერისთაონი: სოხამა, სოხა, გაასილაჯა, ტენებაბა, სინგარაბი, ზიჯა, ზაბა,

1 საცაღსა m. 1 ძისა < Mm. 1 ღრთისასა C. 1 უკუდვისა A, < C. 2 მათაჲ მალათა ACmM. 2 და ქუესენელსა Mm. 2 ყოველთა უფსკრულთა და ქუესენელთა Mm (m-ში მთელი ეს გამოთქმა არზიანება). 3 რომელ იგი ABRTb. 3 უკუნისამდე უკურ T. 3 ვაი AC, ვა BPRT, ვითარცა Mbm, ვად d. 3 ნაშობთა ACmM, მშობელთა cet. 4 ემობდენ BPb. 4 მეგრემ A, მეხმელ B. 4 აღიზუნ ACb, აღიზუნ Mm, აღიზუნ cet. (A-ში შესწორებულია, ყოფილა აღიზუნ || აღიზუნ). 6 ამას რა ხედიდა AC, ხოლო ამას ხედიდა (+ რა M) Mm, ამას რა იტყოდენ იგინი, ხედიდა cet. 6 ზაბულონ Cm. 6 აღიზრა M, აღიზრა m. 6 და ტიროდა ტიროდა A. 6 მწარედ < AC. 7 ცხვართა T. 7 თავნი ქედნი C. 7 წარკუთად — მიეპყრნეს Mm, კლვად წარკუყრნეს (წარპყრნეს A, წარუპყრნეს C) cet. 8 და < Mm. 8 საწყალობელად იგლოვდეს Mm, სწყალობდეს cet. 9 მაშინ — მეფისა და < AC. 9 ქმნილი Bhd. 9 მათუჲ Mm, მათ ზედა B, მათ ზედა (ზედ) cet. 9 შევიდა ზაბილონ Mm, — ზაბილონ (მათ ზედა) შევიდა cet. 9 წინაშე Mm. < cet. 9 და < AC. 10 იგინი Mm, < cet. 10 სამკუდროდ შეკაზმულნი სამკუდროდ შეკაზმულნი T' (შემდეგ „ზ“ აუფხვრიათ და „უ“ ჩაუწერიათ), სამკუდროდ შეკ. d, სამკუდროდ შეკ. E, და შეკაზმულნი AC, < Mm. 10 და მიმადლნა — უყავ მათ და ნიჭთა განუზუნა M, და ნიჭით განუზუნა m, < ACR (R-ში შემდეგ არის ახალი ხელით ჩამატებული). 10 და მიმადლა RT, რომელნიცა მიმადლნა B. 11 და განუტევნა იგინი კონიექტ., (შეკაზმულნი) განუტევნა იგინი A, განუტევნა C, < Mm, მაშინ ზაბილონ განუტევნა cet. 12 ზაბულონ C. 13 ნათლისდება წყლითა და ნათლისდება C. 13 ხოლო იგი მან A. 14 მღვდელი CERTb, ზუცესი A, მღვრდელი m, მღუდელი cet. 14 პატრიარქისაგან B, პატრიარქისაგან Mm. 14 მოიღო AC, მოიღეს Mm, მოიღო (მოიღეს EPRT) + სხვა მიზეზითა რითამე (რითმე, რომელითამე) cet. 15 წარვიდა B. 15 სიხარულით Mm, < AC, მათ თანა cet. 16 მიივალნეს A, მიივალნეს P. 16 — ერთისა დღისა A. 16 მივიდა ACmM, მოვიდა cet. 17 ცოცხალი არის A, ცოცხალია B, ცოცხალი cet. 17 მოვალსა A. 17 მაშინ Mm, < cet. 18 ათნი საერისთაონი (საერისთონი Ebd) ათანისა ერისთავნი C, ათინის ერისთავნი Mm. 18 ზოხამა A, ზოხომოი C, ზოლამ Mm, ზოხამო (ზოხამოი) cet. 18 ზოხა და ზოხაბ Mm. 18 გაახილა A, ზლჳა M, ზალჳა m, გახლაჳა b, გარდაჳა B, გაახლაჳა cet. 18 ტენება A, და ზენებაგი Mm, ზენება C, ზონება(ა) cet. 18 ხინგარაგი AC, ტიმგარაგი m, ტიმგარაგი M, ხინგარაგი Bb, ხინგარა(ა) cet. 18 ზიჯა A, ჰა M, ზაჳა m, ზაჯა (ზაჯა) cet.

ზადა, ზარმა და თმონიდი საშეუო. და მიეგებოდეს ეს უოველი მდინარესა ზედა
დიდსა და ღრმასა.

და განყო მეთემან ერი იგი და დაადგინა წუალსა იმიერ და ამიერ. და აკუროხეს
მღდელთა მათ წუალი იგი, და შიხადა ეოველი ერი იგი წუალსა მას, განიბანეს და
C 52h აღმოვიდეს აღმოსავალსა ერთსა, და დასდებდა ზაბილონ კელსა თჳსსა ეოველსა მას 5
ერსა. და იყო მუნ ათ დღე. და აზიარნა ერნი იგი ეოველნი საიდუმლოსა ქრისტესსა,
ერსა. და იყო მუნ ათ დღე. და აზიარნა ერნი იგი ეოველნი საიდუმლოსა ქრისტესსა.

მიმსა შემდგომად იჴმნა მათგან, დაუტევა მძვრობა ეოველთა და წარვიდა, ნიჭითა
დიდითა, ჰრომედ, და განისრასა გონებასა თჳსსა: „წარვიდე იერუსალემად და გამსა-
სურო ნიჭი ესე ჩემი ადგილთა ღმრთისათა“. წარვიდა იერუსალემს და, ვითარ მიიწია, 10
იერუსალემად, განუყო ეოველი იგი მონაგები თჳსი გლასაკთა, მცნებისათჳს ღმრთისა.
და ისილა, რამეთუ ჰირველ კსენებული იგი დევტალარი ჰატრიაქ ქმნილ იყო; და
ფრიად დაიშეგობრნეს ურთიერთას საბილონ და ჰატრიაქი იგი.

ფრად დაიმკობრნეს ურთიერთს ნაზილს და მტრად ურთიერთობდა. მაშინ რქუა სარა ნიაფორმან პატრიაქს ესრეთ, ვითარმედ: „ესე საბილონ, მამა და ემბაზი ბრანჯთა, კაცი სრული ღმრთისმშობიობითა და სიბრძნითა არს ეოვლადვე; 15
A 41 მიეცე უსუუ დაჲ შენი სოსანა ცოლად მისდა. ვინაჲცა სთნდა წმიდასა პატრიაქსა

1 ზაგა] გზაა M, გზა m. 1 ზადა A, ზარდა cet. 1 ზარმა A, ზარგა Mm, ზამარა Pd, ზამარადა b, ზამართა E, ზამრა (ზამრაჲ) cet. 1 და თომონიდი სამეფო] თომონიდი და სამეფო A, და თაონიდი სამეფო C, და თომოგონი სამეფო Mm, და თომონი და სამეფო cet. 1 და მოეგებოდეს Mm, მიეგებოდა C, მიეგებოდეს T, მიეგებოდეს cet. 1 ესე ყოველნი < Mm, 2 და ღრმასა] ღაღმარსა Mm, ღღამარასა მოქც. < C. 3 და განყოფილი — დაღაღინა Min, და დაყენა მეფემან A, (და: C) დაყენა მეფემან ერი იგი cet. 3 წყალსა < A. 3 აკურთხა A. 4 მღდელთა მათ Mm, < cet. 4 წყალი იგი] მდინარე იგი Mm. 4 წყალს მას Mm, < cet. 4 განიბანნეს] განიბანებოდეს Mm, < A, და განიბანნეს cet. 5 აღმოვიდეს C, და გამოვიდეს A, და აღმოვიდოდეს Mm, აღმოვიდეს cet. 5 აღმოსაღვასა M, აღმოსავალსა დიდსა C. 5 ერთსა < Mm, 5 და < CMm. 5 დასდებდა ზაბილონ (ზაბულონ C) CMm, დასდებდა A, დასდებდა მღდელი cet. 5 თჳსსა Mm, < cet. 6 და < AC. 6 და იყო მუნ ათ დღე] ათ დღე მუნ ყოფასა მისსა მდინარესა მას ზედა და ჰმართნა < cet. 6 და < AC. 6 და იყო მუნ ათ დღე] ათ დღე მუნ ყოფასა მისსა მდინარესა მას ზედა და ჰმართნა კრაენი შესწირეს მღუდელთა (მღდელთა m) უსისხლო იგი მსხუერბლი Mm. 6 აზიარნეს Mm. 6 გრნი იგი ყოველნი Mm, < AC, გრნი ყოველნი d, ერი ყოველი cet. (— საიდუმლოსა ქრისტესსა ერი ყოველი). 6 ქრისტეს საიდუმლოთა Mm, საიდუმლოთა ქრისტესთა C. 7 და ACm, < cet. 7 ყოველი წესი CMm, — წესი ყოველი cet. 7 ქრისტესანობისა Mm, < cet. 8 ამისა A, და ამისა E, ამისა C, და ამისა cet. 8 იჯნა მათგან Mm, < cet. 8 დაუტევა CMm, მისცა cet. 9 ყოველთა < C. 9 წავიდა m, წარმოვიდა C. 9 ჰორმედელ Mm. 9 განიძრაზა m. 9 გონებასა < Mm. 9 წარვიდე — იერუსალემს] იერუსალემად წარსლვა (m: წარსლვა) Mm. 9-10 ვამსახურო CPd, დავმარხო A (— და ვმარხო), ვმსახურო (ვმსახურო) cet. 10 ნიჭი ესე ჩემი] ნიჭითა ამით B, ნიჭი ესე b. 10 ადგილსა ღთისასა A. 10 წარვიდა იერუსალემს C, წარვიდა AR (R-ში მერე ჩამატებული სხვა ხელით „ზაბულონ“), წარვიდა ზაბილონ (ზაბულონ) cet. 10-11 ვითარ მიიწივა იერუსალემად Mm, < cet. 11 ყოველი იგი < C. 11 თჳსი Mm, მისი AC, < cet. 11 მცნებისათჳს ღთისა Mm, < cet. 12 იხილა რამეთუ Mm, < cet. 12 დევხალარი M, დევხალარი m (ღ — ჟ). 12 პატრიკ Mm, (იგი) პატრიკ Bd, კმნული m, კმნულ cet. 12 და < A. 13 პატრიკი Mm, პატრიკი B. 13 იგი Mm, < cet. 14 მაშინ Mm, და A, < cet. 14 სარნი-ფორმან M, სარნიფორმან m, სარა ნიამფორმან d, სარა ნიამფორმან C. 14 პატრიარქსა B, პატრიკმან Mm. 14 ესრეთ ვითარმედ Mm, < cet. 14 მამა E. 15 ემბაზი ებაზი A, ენება PRT (R-ში მერე სხვა ხელით გადაკეთებული „ემბაზი“-დ, P-შიც „ენება“ წაშლილია და ზემოთ სწერია „ემბაზი“). 15 ბარანჯთა m, ბარანჯთა P (მერე ჩამატებულია „ნ“). 15 — სიბრძნითა და ღთისმოშიშობითა Mm, ღთის მოშიშებითა და სიბრძნითა Ad. 15 არს ყოვლადღე Mm, < cet. 16 მიეც უკუე] და მეტყეს Mm. 16 და] დაა ACm. 16 სოსანა B, სოსან Mm, სოსანა + ზაბილონს C. 16 მისდა Mm, მისა AC, მისსა cet. 16 ვინცა M, ვინცა m, და cet. 16 პატრიარქსა M, პატრიარქსა B.

ობოლსა ამას შეიღსა დისა ჩემისასა, და წარვაგლინებ ქადაგებდა ღმრთეებისა შენისა, რათა ახაროს აღდგომა შენი; სადაცა სათნო იყო სრება მისი, ექმენ, ქრისტე ღმერთო, M 203 ამას მოგწაურ, ნავთსადგურ, მოძღუარ და ენამეცნიერ, ვითარცა-იგი წინათა მათ მოძიძთა სასეღისა შენისათა“.

და უკმნა დედისაგან თვისისა ამბორის-ყოფითა განმორებისათა და გამოსახა მას 5 ზედა სასწაული ჯუარისა; და ესრეთ ღოცვითა ღმრთისა მიმართ და კურთხევითა განუტევა.

და წარმართა წმიდა ნინო დედაკაცისა მის თანა, ეფესოთ მოსრულისა, და ვითარ 5 მიიწივნეს სამეფოსა ჰრომს სახიდ დედაკაცისა, რომლისა-იგი თანამოგზაურ იქმნა, ჰოვეს მუნ დედოფალი ვინმე მეფეთა ნათესავი, სასეღით რიფსიმე, და დედამჟღე მისი 10 გაიანე, მონასტერსა შინა ქალწულთასა, რომელთა ქრისტეს აღსარებისათვ სუროდა და ელოდეს იერუსალემით ნათლისღებასა.

A 46 მაშინ დედაკაცმა მან მოიუგანა წმიდა ნინო და მისცა წმიდასა რიფსიმეს, და C 55h აუწვა საქმე მისი, რომელი-იგი იხილა რა | ქრისტეს მოყვარებან რიფსიმე, სისარუ- 15 ლით შეიტკბო და შეიწენარა სახიდ თვსად, წინაშე მისსა, წმიდა ნინო კელითგან მის M 204 დედაკაცისა | თანამოგზაურისა.

და ესრეთ იუოფეოდა რა მის თანა წმიდა ნინო, მასვე შინა წელიწადსა ნათელ- 5 ილო რიფსიმე, რომლისათვს იგი სურვიელ იყო; მის თანა გაიანეცა დედამჟღემან მისმან და სსუათა მათ სასეღულთა მისთა, რიცხვთა ორმოცდაათმან სულმან სსუამან;

1 დისა ჩემისასა| ჩემსა AC. 2 ღმრთეებისა h, ღთაებისა R, ღთაებისა E, ღთებისა P, ღმრთე- 5 ბისა T, ღთაებისა (ღთებისა) cet. 2 სადაცა| სრულიადცა C (— სდცა). 2 სათნო| შენ სათნო AC. 2 იყო ABCMm, იყოს cet. 2 მისი ABC, ამისი cet. 2 ღმერთო < AC. 3 ამას+წმიდასა C. 3 მოგზა- 5 ურ| თანამოგზაურ AB. 3 ნავთსადგურ| თვსადგურ AC. 3 და ენამეცნიერ| ენა მეცნიერ M, და ენა AC, ენამეცნიერ cet. 3 ვითარცა-იგი AC, ვითარცა cet. 3 წინათა მათ A, წინა მათ C, უწინარეს ამისსა cet. 4 მოშეშითა C. 5 თვისსა| მისისა C, < A. 5 ამბორის-ყოფითა განმორებისათა < AC. 5 და < C. 5 გამოსახა| გამოსცა Mm (ღ — უ), მისცა AC, გამოსახა T. 5-6 მას ზედა B, < ACMm, მის 5 ზედა cet. 6 სასწაული ჯუარისა| სასწაულმან ჯუარისამან Mm, ჯუარი და კურთხევა AC. 6-7 და ესრეთ — 5 განუტევა < AC. 7 და განუტევა P, განუტევა იგი E. 8 და < A. 8 წმიდა ნინო < C. 8 ნინა d. 8 ეფესოდ d. 8 ეფესოთ მოსრულისა < AC. 8-9 და ვითარ მიიწივნეს — თანამოგზაურ იქმნა < AC. 9 რომ- 5 ლისა იგი Mm, რომელსა იგი cet. (< AC). 9 იქმნა Mm, ექმნა cet. 10 პოვეს| და ჰოვეს A, და ოდეს 5 მოვიდეს პოვეს C, იხილეს cet. 10 მუნ < ACm. 10 იხილეს ვინმე დედოფალი ვინმე m, იხილეს ვინმე 5 მუნ დედოფალი E. 10 მეფეთა ნათესავი A, მეფეთა ტომი C, და ტომი მეფეთა cet. 11 რო- 5 11 მონასტერსა ქალწულთასა AC, რომელნი ესე იყოფოდეს მონასტერსა შინა ქალწულთასა cet. 11 რო- 5 მეღთა (რომელსა C) ქრ. აღსარებისათვ სუროდა AC, და ჰსუროდა ქრისტეს აღსარულებისათვ Mm, და 5 ჰსუროდა (B: ჰსუროდათ) ქრისტესათვ cet. 12 ელოდეს AC, მოლოდენ იყუნეს Mm, მომლოდენ (მომლო- 5 დინე E, მომლოდენ P) იყუნეს cet. 12 იერუსალემით| იერუსალემულთა მათ C. 12 ნათლისღებისა A. 13 მოიყვანა AC, წარუდგინა cet. 13 ნინა d. 13 და მისცა წმიდასა რიფსიმეს A, და მისცა ჯელთა წმი- 5 დისა რიფსიმესთა C, < cet. 14 საქმე| გზა AC. 14 მისი AC, მისი+დედოფალსა რიფსიმეს cet. 14-16 რო- 5 მეღთა იგი — თანამოგზაურისა| და შეიყუარა წმიდა ნინო ქრისტეს მოყვარებან წმიდამან დედოფალმან რიფ- 5 სიმე AC. 14 მოყუარემ m. 16 დედაკაცისათა მოგზაურისა B. 17-18 და ესრეთ — რიფსიმე| და მასვე წელი- 5 წადსა მოიღო რიფსიმე ნათლისღება AC (ნათლისღება < C). 17-18 ნათელს-ილო Bd. 18 იგი სურვიელ 5 წადსა მოიღო რიფსიმე ნათლისღება AC. 18 და მის თანა გაიანე AC. 18 დედამ მძუძემან m. 19 სსუათა — 5 (სურვიელ Mm) იყო| სურვიელ AC. 18 და მის თანა გაიანე AC. 18 დედამ მძუძემან m. 19 სსუათა — 5 რიცხვთა < AC. 19 სსუათათა m. 19 რიცხვთა Mm. 19 ორმოცდაათმან (C: ორმოცდაათ) სულმან 5 (სულმა A) სსუამან AC, ორმოცდაათათა სულთა cet.

და უმრავლესთა მათგანთა კელსა ქუეშე წმიდისა ნინოსსა ნათელ-ილეს. და წარვიდეს 5 ესე ეოველნი მონასტერსა თვსსა. და იყო მათ თანა წმიდა ნინო ორ წელ.

მათ დღეთა შინა გამოგზავნა კეისარმან მეზნად ქალისა ქმნულ-კეთილისა და 5 მუენიერისა, რათამცა უპოვეს ღირსი ცოლად მისა. და ვითარ მოიწივნეს მონასტერსა მას ქალწულთასა მეძიებელნი იგი, და ისილეს რიფსიმე, და განიცადეს სატი მისი 5 და გამოიკითხეს გუარი მისი, რამეთუ არავინ იყო მსგავსი რიფსიმესი სასითა. და გამოიკითხეს სატი მისი ფიცარსა ზედა, და წარგზავნეს წინაშე კეისრისა. სონდა კეი- 5 M 205 სარსა და აღივსო სისარულითა, და განაწესა აღსრულება | ქორწილისა მრავლითა 5 სისარულითა. რომლისთვსცა მსწრაფლ წარავლინა მოციქულნი და განმგებელნი 10 ეოველთა შინა საბრძანებელთა მისთა, რათა ეოველნი ძლუნითა შემოკრებენ და დიდითა 10 A 47 C 56a სისარულითა მოვიდენ ბრძანებასა | მეფისასა და ქორწილსა სამეფოსა.

სოლო ისილეს რა ეოვლად წმიდათა მათ დაფარული იგი მანქანება მტერისა 5 და ისარნი მისნი განგურებულნი, რომლითა-იგი ისწრაფდა სისარად წმიდათა ქალ- 5 წულთა, იურვოდეს, რამეთუ ჰური რისხვსა იპოვა მეფე, ვითარცა გუელი რომელ 15 სამოთხესა შინა მსასრველ ექმნა, ეგრეთვე აქა მსგავსად მისსა უსჯულო ესე, რომელსა 15 აქუნდა შეგინებული თაყუანისცემა ბილწთა და საძაგელთა კერზთა.

სოლო ისილეს რა ნეტარმან რიფსიმე, გაიანე და სსუათა მათ წმიდათა და ეოვ- 5 ლად ქებულთა დედათა განსაცდელი ესე მათ ზედა მოწვეწულად, მაშინ მოიკენეს მათ

1 და უმრავლესთა მათგანთა AC, < cet. 1 ქუეშე AC, შინა cet. 1 ნინოსა A, ნინასა d. 1 ნა- 5 თელ-ილეს AC, < cet. 1-2 და წარვიდეს — ორწელ AC, და იყოფოდეს მონასტერსა შინა თვსსა და მათ 5 თანა წმიდა ნინო ორ წელ cet. 3 მათ მათ შინ მათ C. 3 გამოგზავნა C, გამოგზავნა A, წარავლინა cet. 3 მეზნად AC, ძიებად cet. 3 ქმნულკეთილისა და < AC. 3 ქმნულკეთილისა Mdm. 4 პოვეს C; რათამცა 5 უპოვეს < A. 4 ცოლად წმიდად Mm. 4 მისა A, მისსა cet. 4 და ვითარ < AC. 4 მოიწივნეს| მიე- 5 წივნეს A, მიიწივნეს C, მოიწივნეს RT. 5 მას AC, < cet. 4-5 მონასტერსა — იგი A, მ. მ. ქალწულთასა 5 მეძიებელნი კეისრისა გამოგზავნილნი C. — მეძიებელნი იგი მ. მ. ქალწულთასა cet. 5 და < C. 5 რიფ- 5 მეძიებელნი კეისრისა გამოგზავნილნი C. — მეძიებელნი იგი მ. მ. ქალწულთასა cet. 5 და < C. 5 რიფ- 5 სიმე AC, < cet. 5 განიცადეს B. 5 სატი მისი AC, რიფსიმე cet. 6 და გამოიკითხეს გუარი მისი 5 < Mm. 6 რამეთუ არავინ — სახითა (C: სახითა) AC, და ცნეს მეფეთა ნათესაობა მისი, რომლისა სახე 5 (Mm: სახელი) ფრიად სონდა შეუწიერება მისი, რომლისა ვერა სადა ეხილვა (B: იხილვა) მსგავსი ხილვითა 5 და შეუწიერებითა (E: შეუწიერებითა) cet. 6-7 და გამოსახეს| გამოსატეს AC. 7 სატი მ. მ. ზედა AC, სახე შეუწი- 5 ერებისა და ხატისა მისისა ფიცარსა ზედა cet. 7 წინაშე < m. 7-8 სონდა კეისარსა AC, რომელი იხილა 5 (+ რა B) კეისარმან ფრიად სონდა cet. 8 აღივსო სისარულითა AC, — სისარულითა აღივსო cet. 8-9 და განაწესა — სისარულითა| და განაწესა ქორწილი სისარულით (+ აღსრულებად A) AC. 9 სისარუ- 5 ლითა < Mm. 9 რომლისთვსცა| და AC. 9 წარავლინა მოციქული A. 10 შინა < AC. 10 ძლუნითა 5 შემოკრებენ და A, სისარულით ძლუნითა შემოკრებენ და C, < cet. 11 ბრძანებასა მეფისასა და ქორწილსა 5 სამეფოსა A, ქორწილსა სამეფოსა ბრძანებისაგან მეფისა C, ბრძანებითა ამის ქორწილისა სამეფოსა 5 (m: სამეფოსა) Mm, ბრძანებითა ამას (+ და ET) ქორწილსა (d: — ქორწილსა ამას) სამეფოსა cet. 12 ხოლო < AC. 12 ყოვლად| ყოველთა A. 12 მათ < AC. 12 მტერისა ABCMdm, მტერისა cet. 13 და < A. 13 რომლითა-იგი| რომლითა C, რომელთა A. 13-14 ქალწულთა A, ქრისტესთა (C: მათ 5 ქრისტესთა) cet. 14 იურვოდეს < C. 14-15 ვითარცა გუელი (A: გუელმან რომელ) სამოთხესა შინა მსა- 5 ხ რველ ექმნა (A: ექმნეს) AC, ვითარცა გუელი (Mm: გული) სამოთხესა შინა მზრახველ (Mm: მზრახველ) 5 ექმნა cet. 15 აქა მსგავსად მისსა| მსგავსად აქა AC. 15 უსჯულო ესე| უსჯულოეს P. 16 შეგინებული 5 მსაჯული შეგინებული A. 16 თაყუანისცემა < A. 16 საძაგელთა AC, შეგინებული cet. 17 ხოლო 5 < AC. 17 ნეტართა B. 17 გაიანე| < C, და გაიანე B. 17-18 წმიდათა და ყოვლად ქე- 5 ბულთა დედათა ჩვ. კონიექტ., წმიდათა და ყოველთა ქებულთა წმიდათა A, წმიდათა და დიდთა ქე- 5 ბულთა C, წმიდათა დედათა (M: დედდათა, m: და დედათა) cet. 18 განსაცდელი ესე მათ ზედა მოწვეწულ- 5 ლად < AC. 18 მაშინ| და C, < A. 18 მოიკენეს| მოიხნეს E.

„ქართლის ცხოვრება“

უბიწო იგი აღიქმა და დარსი ქების მარტოებით ცნობრება, რომელსა-იგი იუვენს-
განსწავლულ, და გოდებით ტიროდეს გამოსატვით შესწავების მისთვის წინამე მეფისა
M 206 უსჯულოსა შუენიერებისა წმიდისა რიფსიმესა, რომელი-იგი გამოესატათ და წარგ-
ზავნეს. ილოცვიდეს დაუსწრომელად და უფიცხელესთა კანონთა შეაუენნეს თავნი მათნი,
ვედრებოდეს ღმერთსა ეოვლად მოწყალესა მრავლითა ვედრებითა. და ერთობით გან-
A 48 ზრახვითა ურთიერთას ეოველთავე დაუტევეს ქუეყანა იგი ფარულად ორმოცდაცამეტმან
სულმან.

C 56b და მოვიდეს ლტოლვილნი არეთა სომხისთვისათა, ადგილსა მას, რომელსა ჰქვან
ახალქალაქი, უაღერეს შენებულსა, რომელ არს დვინი, საეოფელი სომეხთა მეფისა.
და შევიდეს მუნ საწინესეელთა ვენაჯისათა, რომელი შენებულ არს ჩრდილოთ-კერძ და 10
აღმოსავალით, და იხარდებოდეს მუნ შინა კელთ-საქმრისაგან გაჭრობით.

M 207 სოლო კეისარი აღივსო | მწუსარებითა და წარავლინნა კაცნი უოველთა ადგილთა
მომიებად მათდა. მაშინ მოიწივნეს მოციქულნი კეისრისანი წინაშე თრდატ სომეხთა
მეფისა და მთართუეს წიგნი კეისრისა, რომელსა წერილ იყო ესრეთ:

„თუმცა როგორც კეისარი საეუარელსა მძასა და მეგობარსა და თანამოსაუდრესა 15
ჩემსა თრდატს გიკითხავ. უწეებულ იუფან მძობა შენი და თანა შემწეობა, რომლისათვის-
იგი უოვლადვე გუეგნების მეცთომილისა მისგან ქრისტიანეთა ნათესავისა. რამეთუ
უოვლადვე შეურაცს იქმნების ჩუენი უფლება მათისგან კრებულისა, და საწუნელ არს

1 უბიწო] ყოვლად უბიწო A. 1 ღირსი — ცხოვრება] ქებული ცხოვრება მარტოდ ცხოვრების AC. 1 რომლისა იგი Mm. 2 განსწავლულ <Mm. 2 გამოზახვით E, <Mm. 3 უსჯულოსა] უსეულოსა M, უსეულოსა ex უსჯულოსა m. 3 გამოება B, გამოებათი d. 3 და <ET. 2-4 და გოდებით — წარგზავნეს] მაშინ გოდებდეს და ტიროდეს გამოებატისა თვისათჳს უსჯულოსა მეფისა AC. 4-5 ილოცვიდეს დაუცხრომელად — ვერდებითა AC, და მისცნეს თავნი მათნი ფიცებისა მოღუაწებისა კანონსა ლოცვითა და ვერდებითა ღთისათა, დაუცადებელითა და მჭურვალთა cef. 4 ილოცვიდეს] ცვიდეს A. 4 დაუცხრომელად <A 4 შეაყენეს C, შეყარნეს A. 5-7 ერთობით განზრახვითა — სულმან] და განიზრახვიდეს (C: განიზრახეს) ერთობით ყოველთა მათ (<C) დატეევებას (C: დატეევება) ქუეყანისა მის და წარვლტოლა (C: წარტოლვა) ფარულად, რათა (A: ყოვლად) უბიწოდ დაიცივენ ჯორცნი მათნი (C: თავნი მათნი და ჯორცნი თჳსნი) და წარვიდა (C: წარვიდეს) ორმოცდაცამეტი სული AC. 6 ორმოცდაცამეტი A, ორმოცდაცამეტი C, ორმოცდაათსამეტმან Bd, ორმოცდათცამეტმან cef. 8 მოვიდეს A, მივიდეს C, მოიწინეს d, მოიწინეს cef. 8 ლტოლვილნი <AC (m-ში „ლტოლვილი“ მერეა ჩამატებული). 8 არეთა AC, არეთა და სანახებთა cef. 8 ადგილსა მას <AC. 9 ახალქალაქ Md. 9 უაღერეს C, ვალარ (შაბატ) („ვალარშის ნაგები“) სოფ. აგათ., უაღერეს cef. 9 საყოფელი მყოფთა სომეხთა C (მყოფთა — მეფეთა). 10 მუნ <AC. 10 საწნებელთა ვენაქისათა A, საწნებელსა ვენაქთასა C, ტალავართა მათ შინა საწნახელთასა cef. 10 რომელი შენებულ არს AC, რომელნი იგი იყვნეს შენებულ cef. 10 ჩრდილოთ AC, ჩრდილოთ-კერძ cef. 11 იზრდებოდა Mm, იზრდებოდეს BC. 11 მუნ შინა <AC. 11 კელთ-საქმრისაგან ვაჟრობით AC, კელთ-საქმისა (კელით საქმრისა M, კელთ საქმრისა T, კელთ საქმრისა EPm) თჳსისა განვაჟრებით cef. 12 ზოლო <A. 12 კეისარი აღივსო მწუხარებითა AC, იხილა რა კეისარმან, რამეთუ განერნეს (T: განერეს) კელთაგან მისთა და ტრფიალები-საგან მისისა ბოროტისა წმიდა რიფსიმე და სხუანი იგი მისთანანი, აღივსო უნუგეშინის-ცემოთა (-ცემითა PRT, -ცემოთა Bd) მწუხარებითა cef. 12 წარავლინა A. 12 კაცნი <AC. 13 მოძიებად მათდა] მოძღუ-რებად მათდა M (n—?), მოძღურება და მათდა m, ძიებად მათდა C, ძებნად A. 13 მოიწინეს C. 13 თარდატ M. 13 კეისრისანი <C. 13-14 მეფისა სომეხთასა C. 14 კეისარისა A. 15 და თანამოსაყდრესა] თანამოსაყდრესა AC. 16 თარდატს M. 16 გკითხავ Mm, გკითხავნ A. 16 იყავ BEMPTm. 16 — შენი ძმობა A, შენდა ძმობა C. 16 და ჩემ თანა შემწეობა A. 17 ყოვლადვე AC, პირველად cef. 17 გუგუნების] შეურაცხ იქმნების A. 17 შეცთომილისა მისგან A, შეცთომილი ამისგან C, შეცთომილისა მის cef. 17 ქრისტიანეთა] ქსანიოთა M, ქსანიოთა m (შდრ. 72, 15). 18 ყოვლადვე] ესრეთ C. 18 შეურაცხის C. 18 მათგან CMm.

ჩუენი ჯელწიფება მათგან. რამეთუ იგინი ჯუარცმულსა ვისმე მომკუდარსა მსასურებენ
და ძელსა თაუენის-ცემენ, და მუალესა კაცთასა პატრე-სცემენ, და თავისა მათისა
C 57a
A 49
M 208
სიკუდილი უფლისა მათისათჳს დიდებად შეურაცსიეს და არა ემინის ჰურიათაგან და
ჰურიათა ჯუარცმულისაგან ემინიან და შეცდომილ არიან; მეფეთაც აგინებენ, | ღმერთ-
თა შეურაცს ჰყოფენ, და ძალსაცა ნათლის მსისა და მოვარისასა და ვარსკულავთასა
არად შერაცხენ, არამედ შექმნულად იტყვან მათ ჯუარცმულისა მის მიერ. და ესრეთ
მიაქციეს ქუეყანა, ვიდრემდის მამანი დედათაგან და დედანი მამათაგან ცოცხლივ
განემორნეს. დაღცათუ დიდითა ქადებითა და ფრიადითა სატანჯველითა მოვსწვდუ-
განემორნეს. დაღცათუ დიდითა ქადებითა და ფრიადითა სატანჯველითა მოვსწვდუ-
ნით, არამედ კუალადცა უფროსად განმრავლდეს. სოლო აწ შემემთსჯა მე სილვად
ნათესავისა მათისაგან ჭაბუკი ერთი ქალი, და განვიზრასე მოევანება მისი ცოლად
ჩემდა. სოლო მას არა თუ ვითარცა მეფისა გული უთქმიდა სურვილად ჩემდა, არამედ
სამუელელადცა და არაწმიდად შემრაცხეს. რომლითაცა მეოტ იქმნეს ფარულად ჩემგან,
და კერძოთა ქუეყანისა შენისათა წარმოსრულ არიან. უწებულ იევენ შენდა, მმაო
ჩემო, მოიძიენ იგინი და, ჰოვნე რა მისთანანი იგი, სიკუდილით მოაკუდინენ. სოლო
M 209
რომელი-იგი მესტუნენს, შეუნიერი სატითა | და სასელით რიფსიმე, ჩემდა წარმო-
ავლინე. და უკეთუ შენ გონდეს, თავისა შენისათჳს იგულე, რამეთუ არავინ იპოვა
სსუა, | მსგავსი მისი, | იონთა სოფელსა შინა. და ცოცხლებით იევენ ღმერთთა მსასუ-
რებით“.

1 (საწუნელ არს) ჩუენდა კვლმოყება მათი A. 1 და მომკუდარს Mm. 2 და ძალღება კაცთასა პატისცემენ AC, < cet. 2 მათისა] მათი C, თჳსის B. 3 სიკუდილი AC, სიკუდილის cet. 3 მათის-
თჳს] მათის Mm. 3 (სიკუდილი) შურაძების A, შურაძისა C, (სიკუდილისა) შერაცხებენ EMTdm, შერაც-
ხებენ cet. 3-4 (არა ეშინის) ჴრიათაგან და ჴრაათა ჯუარცმულისაგან ეშინიან C, ჴრიათაგან მოკლულისა და
ჯუარცმულისა ეშინის cet. 4 მეფეთა C, მეფეთა cet. 5 ნათლისა მზისა C, ნათლისას A, მზისა-B,
ნათლისაგან ეშინის cet. 4 მეფეთა C, მეფეთა cet. 5 ნათლისა მზისა C, ნათლისას A, მზისა-B,
ნათლისაგან ეშინის cet. 5 მთვარისა B. 5 და ვარსკულავთა A, <C, და ვარსკულავთა (+გან: E) ნათლისას cet. (B: ძალ-
საცა მზისა, მთვარისა და ვარსკულავთა ნათლისას), 6 შერაცხენ A, შერაცხენ C, შერაცხვენ B, შერაცხიან
(შერაცხიან) cet. 6 არამედ] და AC. 6 შექმნილად T. 6 მათ < AC. 6 მის მიერ < AC (A: — ჯუარ-
ცმულისა იტყჳნ). 7 მიაქციეს ABC, მიიქცეს cet. 7 ქუეყანა < C. 7 ვიდრემდის] ვითარმედ A.
7 — დედანი მამათაგან და მამანი დედათაგან A. 7 ცოცხლი AC, ცოცხლები Mm, ცოცხალვე cet. 8 განე-
შორნეს AC, განშორნეს BEem, განაშორნეს cet. 8 დალათუ A. 8 ქადებითა AT, ქადებებთან cet. (ამ სიტ-
ყვის წინ A-ს გადამწერს დაუწყია ასო „დ“ [დაქადებითა?]). 9 არამედ კუალადცა < AC. 9 განჩარგლ-
ყვის წინ A-ს გადამწერს დაუწყია ასო „დ“ [დაქადებითა?]). 9 არამედ კუალადცა < AC. 9 განჩარგლ-
დენ A. 9 ხოლო აწ < AC. 9 მე < AC. 9 ხოლად C, ხოლვა (ხილვა) cet. (d: — ნათ. მათ. ქალისა
ხილვა). 10 მათისაგან AC, მათისაგანის cet. 10 ქაბუკი ერთი ქალი AC, ქალისა ერთისა ქაბუკისა cet.
10 მისი < Mm, — მისი მოყვანება C. 11 ჩემდა < AC. 11 ხოლო მას] და AC. 11 არა თუ AC, არცა-
ლათუ cet. 11 გული უთქმიდა AC, უთქმა გულმან მისმან (მისმან < B) cet. 11 ჩემად T. 12 საძულე-
ლადცა C, სძულდაცა A, სძულელად M, საძაგელად d, საძულელად cet. 12 შემრაცხეს AC, შემრაცხეს მე cet.
12 რომელითა C. 13 წამოსულ C. 14 და მოიძიენ Cd, რომელი A. 15 შეაცთუნეს AC, მათ შეაცთუნეს
და AC, რამეთუ d. 15 რომელი-იგი] რომელი Bd. 15 და სახელით რიფსიმე < AC. 15 ჩემდა A, ჩემად C, ჩემ-
(შეაცთუნეს) cet. 15 შეუნიერი იგი. 16 უკეთუ Mm, უკეთუ C. 16 შენ გონდეს Mm, სათნო იყოს AC,
დამო m, ჩემდავე cet. 16 და < AC. 16 არავინ იპოვა ჩე. კონიექტ., არა იპოვა CE, არავინ იპოვო A,
შენ გონდეს იგი cet. 16 იგულვე d. 16 არავინ იპოვა ჩე. კონიექტ., არა იპოვა CE, არავინ იპოვო A,
არა იპოვო cet. 17 სხუა < AC. 17 იონათა m. 17-18 და ცოცხლებით — მსახურებით AC, და ცოც-
ხლებითმცა (m: ცოცხლებითმცა) იყოფები (Mm: იყოფი) შენ მსახურებასა შინა ღმერთთასა (d: ღმრთი-

ხოლო ვითარება წარმოადგენს თრდატ ბრძანებას ესე კეისრისა, მსწრაფლ იწყო
ძიებად მათდა, და პოვნა იგინი საწინესელთა მათ შინა პირველ კსენებულთა.

და ისილა რა რიფსიმე, აღივსო გულისთქმითა და განისარა სინარულითა
დიდითა, და განიზრახა ცოლად მოეყვანება მისი. ხოლო არა ერჩია წმიდა რიფსიმე.
მაშინ იწამა იგი, დედამძუღე მისი გაიანე და სსუანი მრავალნი მათთანანი, ვითარცა
წერილ არს წამება მათი და სასწაული მოქცევასა შინა სომესთასა. (რამეთუ მადლითა
M 210 ღმრთისათა იქმნა მეფე თრდატ ემუად)¹. ხოლო რომელნიმე მათ წმიდათაგანნი დაი-
მალნეს და ივლტოდეს.

მაშინ ესე წმიდა ნინო დაიმალა ეკალთა მორის ვარდისათა, რომელი-იგი ჯერეთ
არა ეუარდა მას ჟამსა. და ოდეს-იგი აღმოვიდოდეს სულნი წმიდათა მათ მოწამეთანი, 10
ისილა წმიდამან ნინო სტეფანეს მსგავსი დიაკონი, ჩამომავალი ოლარითა ნათლისათა;
და ველთა მისთა აქუნდა სასაკუთველე, რომლისაგან გამოვიდოდა კუამლი სულნელე-
C 52a ბისა, რომელი ცათა დაფარვიდა, და მის თანა სიმრავლე ერთა ზეცისათა. და მათ
A 51 შეერთნეს სულნი წმიდათა მოწამეთანი.

რომელი-ესე ისილა რა ესრეთ წმიდამან ნინო, დადად-ყო ესრეთ: „უფალო, 15
უფალო, რად დამიტეო მე მორის ანბიტთა და იქედნეთა“. მაშინ კმა ესმა ზეგარდამო,

1 ხოლო და A. 1 წარმოება AC, აღმოვიტება რა (რამ) cet. 1 თარდატ MT, თერდატ C, < A.
1 ბრძანება შობა A (— ყყყ). 1 მსწრაფლ AC, მყის cet. (d: — იწყო მყის). 2 ძიებად მათდა AC,
მოსწრაფებით ძიება მათი cet. 2 პოვნა იგ. ACm, პოვნა რა (რამ) cet. 2 საწინესელთა A, საწინესელსა C, საწ-
ნახელთა cet. 2 შინა < AC. 2 კსენებულსა C. 3 და < AC. 3 ისილა რა < Mm. 3-4 აღივსო — მისი C,
აღივსო სინარულითა და გულისთქმითა და განიზრახა ცოლად მისი A, აღივსო ტრფილებითა გულის-
თქმისათა და სინარულითა დიდითა, და დაამტკიცა (d: დამტკიცება) მოყვანება მისი (m: < მისი) ცოლად
მისდა (d: მისა) cet. 4 ხოლო არა ერჩია წმ. რიფსიმე A, ხოლო წმ. რიფს. არა დაემორჩილა C, ხოლო ურჩ
ექმნა რა თრდატს (თარდატს) საქმისა ამისთჳს წმ. რიფსიმე cet. 5 მაშინ იწამა იგი მრავალთა სასწაულთა
იგი A, და ელიმა (! ეწამა) მრავ. სასწაულთა იგი C, მაშინ იწამა იგი მის მიერ წამებისა ღუაწლითა, მის
თანა (გაიანეცა, დედამძუღე იგი მისი) cet. 5 ვითარცა AC, ვითარცა იგი cet. 6 სასწაული A, სასწაულნი
მათნი C. 6 წერილ არს — სომეხთასა AC, წერილ არს წიგნსა მას წამებისა მათისასა (+ და გუფუფებთან
სასწაულნი იგი, რომელნი იქმნნეს ჟამსა წამებისა მათისასა EMPRTbdm) მოქცევასა შინა სომეხთასა cet.
6-7 რამეთუ — ეშუად AC, რამეთუ თარდატ (B: თრდატ) მეფე განგებითა ღთისათა ეშუად (Mm: ეშუა და)
შეიცვალა¹ (Mm: შეიცვალა, R: შეიცვალა) cet. 7 ხოლო და AC. 7 მათ წმიდათაგანნი C, მათ წმიდა-
თაგანი A, მათგანნი Mm, მათგანნი წმიდანნი cet. 8 ილტოდეს m. 9 მაშინ AC, რომელთა თანავე მა-
შინ cet. 9 ესე წმიდა ღირსი Mm. 9 დაიმალა AC, დამალულ იქმნა cet. 9 რომელი-იგი ჯერეთ რამე-
თუ AC. 10 არა ეუარდა მას ჟამსა AC, არღარა (d: არღა) გამომდებელ (Mm; გამომდებელ, d: გამოდებულ)
ქმნილ იყო ყუავილისა ჟამსა cet. 10 მოწამეთა C. 11 სტეფანეს მსგავსი AC, სამოსლის მსგავსად მოქც.
11 ნათლისათა A, ნათისათა C. 12 სასაკუთველე < C. 13 ერთა C, ჰერთა A. 13 ზეცათა C. 14 შეერთ-
ნეს A, წარიყვანეს C. 14 სულნი იგი C. 10-14 და ოდეს-იგი — მოწამეთანი AC, და ესრეთ დამალულ
რამ იქმნა წმიდა ნინო, და (< Mm) ისილა მუნით-გამო სახითა მთავარ-დიაკონისათა შთამომავალი
(+ ნათლისათა E) ზეცით, ნათლისა ოლარითა მისილი, და მპყრობელი სასაკუთველისა (Bd: სასაკუთველისა)
ველთა მისთა (m: ველითა მისითა), რომლისა კუამლისა-სახე სულნელება (B: სუნნელება) დაჰფარვიდა
ცათა. და კუალად იყო მის თანა სიმრავლე ერთა (Ed: — ერთა სიმრავლე) ზეცისათა, რამეთუ მას ჟამსა
განეყვოდეს (Mm: განეყვოდეს, d: განეყოფოდეს, B: განეგლტოდეს) ჯორცთაგან სულნი წმიდათა მათ მოწა-
მეთანი, რწი იგი შეერთნეს (E: შეერთნეს) ბრწყინვალეთა მათ ზეცისა ძალთა, და ესრეთ ცად მრთ აღიწე-
ოდა cet. 15 რომელი ესე — ესრეთ ხოლო AC. 15 წმიდამან BCd, წმიდა (წმიდა) cet. 15 ლატყო m.
15 ესრეთ < AC. 16 დამიტეობ BC. 16 და < MPm. 16 მაშინ < AC. 16 ზეგარდამო მუნით AC.

¹ ბოლო სიტყვებს m-ში თავზე აწერია: „რომელ არს ღმერთი“.

M 211 რომელი ეტკობა, ვითარმედ: „ესრეთვე იქოს წარყვანება შენი, ოდეს ეგე | ეპალი,
რომელი არს გარემოს შესა, ეოველი იქმნეს ვარდის ფურცელ სულნელ. აღდგე და
ვიდოდე ჩრდილოთ-კერძო, სადა-იგი არს სამკალი ფრად და მუშაკი არა“.
და წარმოვიდა მუნით წმიდა ნინო და მოვიდა ორბანთად, საზღვაროა სომხითი-
სათა, და მუნ დაიხმირა ჭირთა შინა მრავალთა. და თუესა მეოთხესა, რომელ არს 5
ივანისი, წარმოეშართა და მოიწია მათთა ჯავასეთისათა, სადა-იგი მიემთხვა ტბასა
დიდსა გარდამდინარესა, რომელსა ჰქვან ფარავნა. ხოლო მისედნა რა მუნით, და
ისილნა მთანი ჩრდილოსანი; რამეთუ დღეთა მათ ზაფხულისათა იუვნეს საესენი თოვლითა
და ჰაერითა სასტიკითა. და შეძრწუნდა წმიდა ნინო და თქუა: „უფალო, უფალო,
მიიღე სული ჩემი ჩემგან“.

და დაყო მუნ ორი დღე და ითხოვა სასრდელი მეფეზურთაგან, ტბასა მას შინა
C 58b მონადირეთასა. და მწყემსნიცა იუვნეს | მასვე ადგილსა და კუმილიდეს საკუმილავსა
და მისასა სამწყესოსა მათსა ზედა; და სადოდეს | ღმერთთა მათთა არმაზს და ზადენს.
M 212 და აღუთქმიდეს მათ შესწირავთა: „ოდეს მოვიდეთ მშვიდობით“.

A 52 და აღუთქმიდეს მათ შესწირავთა: „ოდეს მოვიდეთ მშვიდობით“.
ხოლო წმიდა ნინო მეცნიერ იყო მცირედ ენასა სომხურსა, რამეთუ პირველ 15
ესწავლა ნიაფორისგან, და პოვა მწყემსთა მათ მორის სომხურად მზრახველი და
ესწავლა ნიაფორისგან, და პოვა მწყემსთა მათ მორის სომხურად მზრახველი და
ჰკითხა მას, ვითარმედ: „რომლისა სოფლისანი ხართ?“ ხოლო მან მიუგო და რქუა,
ვითარმედ: „დაბით ელარბინით და საფურცლით, და ქინძარელნი, რაბატელნი დიდისა

1 ვითარმედ < AC. 1 ესრეთვე C, ვერეთვე E. 1 წარყვ. შენი AC, შენიცა წარყვანება + სასუფეველად
(სასუფეველად) წინაშე ღთისა cet. 1 ოდეს AC, ჟამსა cet. 2 გარემოს გარემო C. 2 ეოველი AC, ეოვე-
ლივე cet. 2 იქმნას A. 2 ფურცელ ACd (d: — ფურცელ ვარდისა), ფურცელი cet. 2 სულნელ C, სურ-
ნელ A, სურნელი (Bd: სუნნელი) + არამედ cet. 2-3 აღდგე და ვიდოდა EPRT, აღდგე და მივიდოდა Mm.
3 კერძო < AC. 3 მუშაკი C. 3 სადა იგი — არა AC, სადა-იგი ფრად არს სამკალი (Mm: სამკალი,
ხოლო მუშაკი (B: და მუშაკი) ყოველად არა cet. 4 და AC, ამისსა შემდგომად cet. 4 მუნით < AC.
4 მოვიდა AC, მოიწია cet. 4 ორბანთა AC, ორბანად v, ურბანთად M, ურბანის m. 4 საზღვართა AC.
5 მეოთხესა AC, მეოთხესა + მარტივად cet. 5 და < A. 5 და მუნ — მრავალთა < Mm. 5 მეოთხესა AC, მეოთხესა + მარტივად cet.
6 წარმოვიდა და მოვიდა ეფოდების cet. 7 ფარავნა A, ფარავნა Cmm, ფარავნა cet. 7 ხოლო და AC.
რომელ არს C, რომელსა ეფოდების cet. 7 ფარავნა A, ფარავნა Cmm, ფარავნა cet. 7 ხოლო და AC.
7-8 მიხედნა მათთა ჩრდილოსათა AC. 8 რამეთუ AC, < cet. 8 მათ < AC 8 იუვნეს საესენი AC, საესენი cet.
9 აერთია A. ჰერთა Mm. 9 და AC, < cet. 9 წმიდა < A. 10 ჰემი < A. 11 მუნ < AC. 11 ორ B.
11 მას < d. 11-12 ტბასა — მონადირეთას < AC. 12 და AC, და რამეთუ cet. 12 მწყემსნი AC, მწყემ-
სიცა m. 12 მასვე ადგილსა A, მუნვე C, ადგილსა მას cet. 12 და < C. 12 კუმილიდეს AC, კმილიდეს
რა (ხმილიდეს რამ) cet. 12 საკუმილავსა Mm, კუმილავსა AC, საკმილავსა cet. 13 სამწყესოსა მათსა
ზედა C, სამწყესოსა მათთა B. A, სამწყესოსა B. მათსა cet. 13 და AC, < cet. 13 ხადოდეს AC, ხადოდეს
(B: ხადოდეს) იგინი შემწედ და მფარველად მათდა cet. 14 მათ < AC. 14 მოვიდეთ AC, მოვიდეთ წი-
ნაშე თქუენსა cet. 14 მშვიდობით (C: მშვიდობით) AC, მშვიდობით (B: მშვიდობით) + და ამას იტყოდეს
იგინი ენითა სომხურითა cet. + v. 15 ენასა რსა A (ხელნაწერში ამ სტრიქონის გასწვრივ არაააა არის
ნაშთი რალაც სიტყვისა „..... რსა“, ალბათ იყო „სომხურსა“), სომხურსა ენასა C. 15-16 პირველვე ესწავა A.
15-16 ხოლო წმიდა ნინო — ნიაფორისგან A, და მცირედ მეცნიერ იყო სომხურსა ენასა, რამეთუ პირველ
ესწავლა ნიაფორისგან C, (ენითა სომხურითა) რომელი-ესე (B: რომელ ესე) ესწავლა მცირედ რამე (რამე)
ნინოსცა (d: ნინასცა) პირველვე ნიაფორისგან (d: ნიაფორისგან, Mm: ნიაფორისა მისგან) cet. 16-17 და
პოვა — მზრახველი (C: მზრახველი) და ჰკითხა მას AC, და ჰკითხა მწყემსთა მათგანსა და ჰქუა
ენითა სომხურითა Mm, და პოვა მწყემსთა მათ შორის მზრახველი სომხურისა ერთი და (B: < და) ჰკითხა
(B: + მას) და რქუა ენითა სომხურითა cet. 17 ვითარმედ < AC. 17 ხოლო — ვითარმედ და მან რქუა
(C: ჰქუა) AC. 18 დაბით AC, ვართ ჩვენ დაბით cet. 18 ელარბინით ელარბინით d, ელარბინით A, ერუშინით C.
18 და (საფ.) < A. 18 და ქინძარელნი m, და ქინძარელნი C, ქინძარელნი A. 18 რაბატელნი C, რაბა-
ტელნი + და A, რაბატელნი + და cet.

ქალაქისა მცხეთისანი, სადა ღმერთანი ღმერთობენ და შეფენი შეფობენ. და ჰკითხა, თუ „სადათ არს მცხეთა?“ სოლო მწვემსმან მან ესრეთ ოდენ აუწყა, რომელ მდინარე გასდის ტბასა ამას მცხეთას მისლვად.

სოლო წმიდამან ნინო დაიდვა ღოღი სასთუნალ, დაწვა და დაიძინა გარდასად-
ნელსა მის ტბისასა. და ვითარ-იგი ეძინა, მოვიდა კაცი ერთი ჩუენებით, ასაკითა 5
M 213 ზომი და თმითა ნახევართმოსანი. და მოსცა მან წიგნი დაბეჭდული წმიდასა ნინოს
და რქუა: „მთარეთ ესე მცხეთას შეფენა მას წარმართთასა“. სოლო წმიდამან ნინო
იწყო ტირილად და ვედრებად მისა: „უფალო, მე დედაკაცი ვარ უცხო და უმეცარი,
C 59a და არცა ვიცი ენა, ვითარ მივიღე უცხოთა ქუეყანასა და უცხოთა ნათესავთა თანა“.
მაშინ კაცმან განუცხნა წიგნი იგი, და მისცა კითხვად, და წერილ იყო ჰრომაელთა 10
A 53 და ბეჭედი | იყო იესოსი. დაწერილ იუენეს წიგნსა მას მინა ათნი სიტყუანი.

ა. სადაცა იქადაგოს სახარება ესე, მუნცა ითქუას დედაკაცი ესე.

ბ. არცა მამაკაცება არს, არცა დედაკაცება, არამედ თქუენ ეოველნი ერთ ხარო.

გ. წარვედით და მოიმოწაფენით ეოველნი წარმართნი და ნათელს-ცემდით
მათ სახელითა მამისათა, და მისათა, და სულისა წმიდისათა. 15

დ. ნათელი გამობრწყინდა წარმართთა ზედა დიდებად ერისა შენისა ისრაელისა.

M 214 ე. სადაცა იქადაგოს სახარება ესე სასუფეველისა, მუნცა ითქმოდის ეოველსა
სოფელსა.

1 მცხეთისანი | სომხთისანი Mm. 1 ღმერთობენ | ღმერთობენ B, ღმერთობენ T, ზედვენ A. 1 სადა —
მეფობენ < Mm. 2 თუ C, < cet. 1-2 და ჰკითხა — მცხეთა < Mm. 2 მან < C. 2 რომელი C. 3 გარ-
დასდის C. 3 მცხეთად C. 3 მისლვად (არს) C. 2-3 ხოლო — მისლვად AC, ხოლო მან მიუგო (B: + და
რქუა), ვითარმედ: „გარდამდინარე ესე ტბისა თანა წარვლის ქალაქსა მას მცხეთასა“ cet. 4 ხოლო წმიდამან
ნინო AC, ხოლო წმიდასა ნინოს შეუძნა (EMPRTm: შეუძნა და) სიგრძე (BED: სიგრძე) გზისა მის და
სიბრტყე მათათა მათ, რომელი იხილა, და ამისთჳს შეძრწუნებულმან სულთ-ითქუნა და (დაიდვა...) cet.
4 ღოღი AC, ღოღი ერთი cet. 4 სასთუნალ BCD, სასთუნალ A, სასთუნალ cet. 4 დაწვა და დაიძინა AC,
და ესრეთ მიიძინა cet. 5 მის AC, მას cet. 5 ვითარ-იგი ეძინა Bd, < AC, ვითარ ეძინა იგი cet.
5 — ერთი კაცი C. 5 ჩუენებით < AC. 6 ზომი AC, ზომიერ cet. 6 და თმითა AC, ხოლო თმითა cet.
6 მოსცა AC, მისცა cet. 6 მან < AC. 6 დაბეჭდილი B. 6 წმიდასა ნინოს | წმიდისა ნინოს T, წმიდასა
ნინას d, < AC. 7 მთარეთ Mm, მთარეთი (მთარეთი) cet. 7 მცხეთას AC, მსწრაფლ ქალაქსა შინა მცხე-
თას cet. 7 ნინა d. 8 ტირილად და ვედრებად მისა A, ტირილით ვედრებად მისსა C, ტირილად და რქუა
მას ვედრებით, ვითარმედ cet. 8 უფალო მე A, უფალი C, ~ მე უფალო cet. 8 და უმეცარი < A, და
უმეცარი ვარ Mm. 9 არცა C, არა A. 9 ვითარ A, და ვერ C. 9 და < C. 9 — უცხოთა თანა ნათე-
სავთა C. 9 და არცა — თანა AC, არცა მრავლის-მეტყუელ (d: მეტყუელ) მეცნიერ. ვითარ მივიღე (Mm: ვერ
მივიღე) უცხოთა ქუეყანასა და კაცთა მათ უცხოთესლთა cet. 10 კაცმან (Bd: კაცმან მან) < AC. 10 გან-
ცხნა AC, განუცხნა B. 10 ჰრომაელთა C, რომელთა A. 11 ბეჭედი C, ბეჭდულ A. 11 დაწერილ
იუენეს C, (წიგნსა მას) დაწერილსა A. 11 წიგნსა მას შინა ჩვ. კონიექტ., წიგნსა მას AC. 10-11 და
მისცა კითხვად — სიტყუანი AC, და იყო წერილი რომაელთა (და — რომაელ. < Mm) რომელსა ზედა იყო
ბეჭედი იესო ქრისტესი (EMR: ქრისტესნი). და წერილ იუენეს (M: წერილუენეს, m: წერილუენეს) მას შინა
ათნი სიტყუანი, მსგავსადვე ფიცართა მათ ქსათა მოსეს-ზე (Mm: ზედა). მისცა კითხვად წმიდასა ნინოს
(d: ნინას) და (B: + განიფრთხო რა წმიდამან, აქუნდა კელთა შინა. ხოლო) იყო დასაბამი სიტყუათა მათ
ესე cet. 12 ა | ბ C, < A. 12 ესე < A. 12 ითქუას AC, იქმოდის Mm, ითქმოდის cet. 12 ა | გ C,
< AMm. 13 არს < AC. 14 გ | დ C, < AMm. 14 წარმართნი და | წარმართნი C. 15 მათ < B (m-შიც
მერეა ჩამატებული). 15 სახელითა < m. 15 და ძისათა | ძისათა Mm. 16 დ | ე C, < AMm. 16 გამო-
ბრწყინდა C, გამობრწყინებად Mm, გამობრწყინებად cet. 16 დიდებად C, და დიდებად B, და დიდება
(დიდებად) cet. 16 ისრაელისა ACm, იშლისა T, ისრაელისა cet. 17 ე | ვ C, < AMm. (ს-ში ასოების ნაცვლად
ციფრები: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10). 17 სადაცა | და B. 17 მუნცა ითქმოდის | მუნცა იქადაგოს Mm, < B.

კ. რომელმან თქუენი ისმინოს და შეგიწყნარეს, მე შემიწყნარა; და რომელმან
მე შემიწყნაროს, შეიწყნაროს მომავლინებული ჩემი.

ზ. რამეთუ ფრიად უუარდა მარიამ უფალსა, რამეთუ მარადის ისმენდა მისსა
სიტყუასა ჭეშმარიტსა.

ც. ნუ გეშინინ მათგან, რომელთა მოგწყუდნენ ჯორცნი თქუენნი, ხოლო სულისა 5
ვერ შემძლებულ არიან მოწყუედად.

თ. რქუა მარიამ მაგდანელსა იესო: „წარვედ, დედაკაცი, და ახარე დათა და
მმათა ჩემთა.

C 59b ი. სადაცა ქადაგებდეთ სახელითა მამისათა, და მისათა, და სულისა წმიდისათა.
ვითარცა წარიკითხნა სიტყუანი ესე წმიდამან ნინო, იწყო ვედრებად ღმრთისა 10

A 54 მიმართ და გულისსმა ეო, ვითარმედ ზეცით იყო ჩუენება იგი. | და აღისილნა
თუალნი ზეცად და სვალისაგან ითხოვა შეწყვნა მისი.

და შემდგომად ამისსა წარემართა მდინარესა მას ტბისასა, და იყო დინება მისი
და შემდგომად ამისსა გზათა | მსელთა და ფიცსელთა, ნახნა ჭირნი დიდნი 15
M 215 დასავლეთით-კერძო. და მიუღბა გზათა | მსელთა და ფიცსელთა, ნახნა ჭირნი დიდნი
გზათაგან და მიძი დიდი მცეტაგან, ვიდრედა მიიწია ადგილსა მას, სადა წყალმან
აღმოსავლით იწყო დინება. და მიერითგან იქმნა ღსინება მისი, რამეთუ ზოგნა მუნ
მოგზაურნი, რომელთა თანა მიიწია სახანებსა ქართლისასა, ქალაქსა მას, რომელსა
ეწოდებოდა ურბნისი, სადა-იგი იხილა ერი უცხოთა თესლთა ღმერთთა მსახური; რამეთუ
ცეცხლსა, ქვათა და ძელთა ღმერთად თაყუანის-ცემდეს. რომლისათჳსცა შეეურვა სულსა
ცეცხლსა, ქვათა და ძელთა ღმერთად თაყუანის-ცემდეს.

1 ე | ვ C, < AMm. 1 რომელნი B. 1 თქუენი ისმინოს და A, თქუენ cet. 1 შეგიწყნარეს | შეგი-
წყნარეს C. 1 შემიწყნარა | შემიყუარა C. 1 მე შემიწყნარა და რომელმან < A. 2 შეიწყნარეს მომავლინე-
ბელსა ჩემსა C. 3 ზ. რამეთუ — ჭეშმარიტსა < C, ზ < AMm. 4 სიტყუასა | სიბრძნესა Mm. 5 ც < AMm.
5 გეშინინ | გეშინიან Tm. 5 მოგწყუდნენ Mm, მოსწყუდნენ cet. 5 სულთა AC. 6 მოწყუე-
ბათ C. 7 თ | ი C, < AMm. 7 მაგდანელსა B. 7 დედაკაცი < B. 7 და < ACm. 7 დათა და Mm,
< cet. 9 ი. სადაცა — წმიდისათა < Mm, ი < AC. 9 ქადაგებდით A. 9 და ძისათა | ძისათა C. 10 ვი-
თარცა < A. 10 წარიკითხნა m. 10 — ესე სიტყუანი წარ. AC. 11 მიმართ | მიერ Mm. 11 ვითარმედ |
რამეთუ AC. 11 იგი C, < A, ესე cet. 12 სვალისაგან ითხოვა შეწყვნა მისი A, და იწყო ვედრებად
ღმრთისა C, ითხოვა მაღალთა შინა დამკვიდრებულისა და (და < m) ყოვლისა გარე-შემცველისა (M: შემც-
ვლისა) ღმრთისაგან შეწყვნა მისი cet. 13-14 და შემდგომად — დასავლეთით-კერძო A (ხოლო A-ში ბოლო სიტ-
ყუა „აღმოსავლით-კერძო“, რაც ჩვენ შევასწორეთ), წარემართა გზასა თჳსსა, მიუღდა გარდამდინა-
რესა მას ტბისასა, და დინება მისი იყო დასავლეთით C, და წარემართა (B: წარმოემართა) და მიჰყუა
მდინარესა მას (B: მდინარისა მის cet.) ტბისაგან გარდამდინარესა (Mm: მიჰყუა წილ კერძო მდინარისა
მდინარესა მას (B: მდინარისა მის cet.) რომელი-იგი წარმდინარეობს დასავლით, მერმე კუალად იწყებს აღმოსავლით
მის ტბ. გარდამდინარისა), რომელი-იგი წარმდინარეობს დასავლით, მერმე კუალად იწყებს აღმოსავლით
დინებასა (Mm: იწყების აღმოსავლით) cet. 14 და მიუღდა A, სადა-იგი შეემთხვა Mm, მიემთხვა C, მი-
უღდა cet. 14 ნახნა | იხილნა C. 14 ჭირნი ნიკნი B. 15 შიში დიდი A, შიშნი დიდნი cet. 14-15 გზათა
დინებასა (Mm: იწყების აღმოსავლით) cet. 15-16 სადა — დინება AC, რომელსა იწყებს (Mm: იწყე-
ბელთა — მცეტაგან) სიძნელე გზათა და სიფიცხლე, შეეშინა მცეტაგან და ფრიადნი ჭირნი Mm. 15 ვიდ-
რედა მიიწია (C: მიეწია) AC, ვიდრე მიეწიანად cet. 16 და მიერითგან იქმნა < A, და < C.
ბის) ყალიბი იგი აღმოსავლით დინებასა (+ კერძო Mm) cet. 16 მოგზაურნი | მოგზაურნი B. 17 რომელთა თანა | და AC.
16 რამეთუ და C, < A. 16 მუნ < AC. 17 ქალაქსა მას (C: ორბანისასა) AC. 17 ქალაქსა მას < Mm. 18 სადა-იგი |
17-18 სახანებსა — ურბნისი | ქალაქსა ურბნისასა (C: ღმერთთა მსახური C, ერი უცხო და უცხოთა ღმერთთა
და C, < A. 18 ერი — მსახური A, ერი ურბნისი, ღმერთთა მსახური cet. 18 რამეთუ < AC. 19 ცეცხლისა ACm. 19 ღმერ-
თად C, < A, ღმერთად მათა cet. 19 ცეცხლსა — თაყუანის-ცემდეს AC, თაყუანისცემდეს იგი (Bd: იგინი)
ღმერთად მათა ცეცხლსა, ქუასა და ძელთა cet. 19 რომლისათჳს B, < AC. 19 შეეურვა — წმიდისასა < A.

C 62b ძალითა კაცად იქმნა, და მან უკუე ღმერთმან მოაწია ესე. რაზეთუ სისუა ღმერთი ვერ შემძლებელ არს ენევითარისა ქმნად“. ენევითარისა ამას იტყოდეს, რაზეთუ ვინათგან 5
A 60 თრდატ შეფე ქრისტეს ძალითა ეშუად ქმნიდ იუო, და ქრისტეს ძალითვე კუაღად კაცად მოქცეულ იუო. მიერთგან ქება-დიდება ქრისტესი არდაზარ ფარულად ითქმოდა ქართლს შინა, რაზეთუ ძაღლსა ღმრთისასა ეწუო მიფენად აღმოსავლეთს.

C 63a დღე მეექვსე და თჳსა მის, ოდეს იგი ეგმანოელ თაბორის | მამისა ნატი უჩუენა თაჳთა
მათ მოწაფეთა და თაჳთა მათ წინანსწარმეტყუელთა.

1 ითირუჯ A, ითაროჯან C. 1 ყოვლადე C, $\leq$ A, ყოვლადე ურთიერთას cet. 1 ანა AC, რამეთუ ანა cet. 1 სამე AC, ოდესმე cet. 1 მას ზედა AC, მათზე m, მათ ზედა cet. 2 მის მიერ მოიწია ესე AC, მოაწია ესე ამას ზედა cet. 3 იტყოდეს AC, ესრეთ (m: ანას) იტყოდეს ვითარმედ cet. 3 თარდატ MTm. 3 მეფე A, სომეხთა მეფე cet. 3 ეშუად იქნა C, იქნა A, იშუა (m: იშუა) და შეიცვალა Mm, ეშუად შეიცვალა cet. 3-4 და მისე — იქნა AC, და კჳლად ეშკაგან კაცადე მოაქციენა cet. 4 და მან C, $\leq$ A მან cet. 4 მოაწია AC, *ყოვლად მოაწია m. ყო და მოაწია (B: მოაწინა, MPRT: მოიწია) cet. 4 ესე AC, ესე რისხვა თჳსი მათ ზედა B, ესე რისხვა ღწისა მათ ზედა cet. 4-5 რამეთუ — არს AC, $\leq$ cet. 5 ესევითარისა ქმნად C, $\leq$ cet. 5 ესევითარსა ამას იტყოდეს AC, და ამას ესევითარსა იტყოდეს ამისთჳს წაშინ cet. 5 ვინათგან ვინცა A. 6 თრდატ მეფე A, თრდატ სომეხთა მეფე C, $\sim$ მეფე თრდატ (MT: თარდატ) cet. 6 ქრ. ძალითა AB, ძალითა ქრისტესითა C, ქრ. ძალითავე cet. 6 ქმნილ იყო AC, გარდაქცეულ იყო cet. 6 და $\leq$ A. 6 ქრ. d. AC, $\sim$ ძალითავე ქრისტესითა cet. 6 კჳლად $\leq$ AC. 7 კ. მოქ. იყო AC, კაცადე შეცვალბულ იყო cet. 7 ქება და დიდება B. 7 მიერთიგან — ქრისტესი $\leq$ C, მიერთიგან ქება-დიდება $\leq$ A. 7 ითქმოდა + ქება ქრისტესი C. 8 ქართლს შინა მათ შინა A 8 მოფენად A, მიფენა RT. 8 აღმოსაყდეს $\leq$ A. 9 მას დღესავე C. 9 რისხვისასა AC, რისხვისა და ვერბთა შემჴსრვისასა (m: შერისხვისასა) cet. 9 ოდეს AC, $\leq$ cet. 9 დასცხრა და ჰსრა რა Mm. 10 მაშინ $\leq$ AC. 10 ნინა d. 10-11 ბივისასა) cet. 11 მის ACTd, მას cet. 11 კლდისა ცხვრისასა კლდისასა C. 11 სადა AC, სადა იგი cet. 12-13 ძუელი ციხე — რტომრავალი (A: რტოიანი) AC, ძუელადე ციხე და ქალაქი, და იხილნა (B: იხილა) მუნ მდგომარედ ხენი ერთნი, რომელთა ბრინჯ უწოდინა, მაღალნი, შუენიერნი (m: მშუენიერნი) და რტომრავალნი (B: რტომალაღნი) cet. 14 და $\leq$ AC. 13-14 სადა-იგი — ქუეშე რომელთაცა იგი საგრილსა ქუეშე Mm. 14 გამონიშნა ნიში A, გამონიშნა სახე C გამოსახა (T: გამოსახა) სასწაული cet. 14 ქრისტეს ჯჳარისა ჯჳარისა + ხესა მას ზედა C. 15 და მაღლობდა — ევედრებოდა A, ევედრებოდა ღწისა C. 14-16 და ილოცვიდა — ეშმაკისაგან AC, და აღასრულნა მუნ დღენი ექუსნი, მაღლობით და ვედრებით ღწისა მიმართ წყალობით მოხედვისათჳს და ვსნისა ერისა მის ეშმაკთა შეცთომილისა cet. 16 ხოლო და AC. 16 ესე AC, კერბთა შემჴსრვა cet. 16-17 და დღე მეექუსე და თჳსა მის A, და მეექუსეთისა მის C. 17 ეშმანოელს C. 17 მამისა $\leq$ A. 18 წინასწარმეტყუელთა + რომელ არს ფერისცვალება C. 16-18 ეამი იყო — წინასწარმეტყუელთა AC მოქც., იყო თჳე მარტიოგან მეექუსე, აგვისტოსი (აგვსტოსი), და დღე მეექუსე, რომელსა შინა ფერი იცუალა ქრისტემან წინაშე თავთა მათ წინასწარმეტყუელთა და მოწაფეთა თჳსთასა (m: თვისთა).

M 224
A 61

მაშინ მოვიდა სეფექალი ერთი, სახელით შრომანა და იხილა იგი ხესა მას
ქვეშე: განკვრდა და მოიყვანა ბერძულად შეტეული დედაკაცი, და ჰკითხა გზა მისი.
სოლო წმიდამან ნინო აუწყა და უთხრა ეოველი გზა და საქმე მისი, თუნიერ სოლო
დედა-ძმათა მისთა არა აუწყა, რამეთუ ტეუდ უთხრა თავი თუნი. მაშინ შეეწყალა პრო-
მანას უცხოებისა მისთუხს, აღეცხნეს თუალნი ცრემლითა და აიძულებდა მას, რათამცა
წარჰყვა სასიდი სამეუფოდ. სოლო წმიდამან ნინო არა ინება წარსლვა მის თანა, და
წარვიდა პრომანა.

შემდგომად ამისსა მესამესა დღესა ჩამოვიდა ქართლად, გამოვლო მტკუარი და მიმართა სამოთხესა მას მეფისასა, სადა-იგი აწ არს სუეტი იგი ღმრთივ აღმართუელი და ეკლესია საკათალიკოსო, და მი-რ-ა-ვიდა კარსა მას სამოთხისასა, ისილა სახლი და ჯდა მას შინა დედაკაცი, რომ-

M 225 მცირე სამოთხის მცველისა. | შევიდა წმიდა ნინო, და ჯდა
C 63b ლისა სასული ანასტო. | და ვითარცა ისილა დედაცამან მან, აღდგა, მოეწა და
შეიტკბო ვითარცა მეცნიერმან, დაჰბანნა კელნი და სცხო სეთი, მობართუა ჰური და
ღვინო, და დაუო მის თანა წმიდამან ნინო ცსრა თუე.
ღვინო, და დაუო მის თანა წმიდამან ნინო ცსრა თუე. | მარე მისი უშილო და სრუნგიდეს ფორად 15

A 62 სოლო იუვენეს ესე ანასტო და ქმარი შინი უფასად, და უფასად
უშვილოებისათჳს. მაშინ იხილა | წმიდამან ნინო ჩუენებასა შინა: მოვიდა კაცი ნათლის
ფერი და რქუა, ვითარმედ: „შევედ სამოსესა მაგას, ბაბილო აღს მცირე ნაშუთა ქუეშე,

1 მაშინ მოვიდა AC, და ვითარ იგი ვთქუ, იყოფებოდა რა წმიდა ნინო საფარველსა მას ქუეშე ხე-
თასა, მაშინ მოვიდა მისდა cet. 1 ერთი ვინმე A. 1 სახელით რომელსა ერქუა AC. 1 შრომანა
შრომან Mm, < A. 1 და < C. 1-2 იგი ხესა მას ქუეშე AC, მუნ (d: მან) წმიდა ნინო (d: ნინა) ესრეთ
მყოფი cet. 2 განუკარა Mm. 2 დედაკაცა A 2 გზა მისი AC, ვინაოზა მისი cet. 3 და უთხრა < C.
3 გზა და < C. 2-3 და მოიყვანა — მისი AC, და ჰკითხა მას სხვსა მიერ ბერძულ (m: ბერძულ) მეტყუე-
ლისა დედაკაცისა ვინაოზა მისი, სხვსა ყოვლისავე თანა საქმისა მისისა. რომელი-იგი აუწყა (Mm: ეუწყა)
რა ყოველივე ნინო (Mm: ნინოს, d: ნინა) cet. 3 ხოლო Mm, < cet. 4 დედა-ძმათა — თჳსი AC, (თჳნიერ)
უწყებასა მშობელთა თჳსთასა, და იხემა ცუქულობა თავისა თჳსისა cet. 5 უცხოობისა C, უცხოებასა A.
5 მისისათჳს C. 6 სახიდ სამეუფოდ სეფედ AC. 6 წმიდამან < A. 6 წარსლვა მის თანა C, წარყოლა A.
4-7 მაშინ — წარვიდა შრომანა (A: შრომანია) AC, მაშინ შრომანა (Mm: შრომან) თანა-ლმობილი და მოწ-
ყალე ქმნილი უცხოებისათჳს მისისა, ცრემლით აიძულებდა წმიდასა ნინოს (d: ნინას) წარსლვად მის თანა
სახიდ (MTm: სახით) სამეუფოდ. რომელი-ესე არა ინება წმიდამან ნინო, არამედ განეშორა და წარვიდა
მისგან შრომანა (Bd: შრომანა, cet. შრომან) cet. 8 შემდგომად AMm, და შემდგომად cet. 8 ქართ-
ლად A, ქალაქად C. 8-9 შემდგომად — მიმართა AC, შემდგომად სამთა აღდგა მუნით, განვლო
(Mm: განვილტო) მეტყუარი და მიიწია cet. 9 მეუფისასა Mm. 9 ~ არს აწ P. 10 საქათალიკობო CMm.
10 და მირავიდა კ. მ. სამოთხისასა AC. < cet 10 იხილა სახლი სამოთხისა < A (ex hom.). 10 იხილა C,
10 და მირავიდა კ. მ. სამოთხისა C. ს. + მის cet. 11 შევიდა შინა < A. 11 წმიდა ნინო < A. 11 და დაჯდა C.
11 მას შინა < A. 11-12 რომელსა ერქუა ანასტო A. 12 და < A. 12-13 აღდგა — მეცნიერმან < C (ex hom.).
11-13 შევიდა — ხეთი AC; და შერავიდა მას შინა იხილა და მოეგება (+მას T) დედაკაცი, ცოლი (d: მცველი)
სამოთხის მცველისა მის, სახელით ანასტოს (Mm: ანასტასია Bv, ანასტასოს PRTd), და მოწოდ (Mm: მეუ-
ლედ) ამბორის-ყოფითა შეიტბო, ვითარცა მრავალ ჟამითგან მეცნიერმან და მეგობარმან, და (< BT) და-
ჰბანნა ფერკნი და განუსუენა ცხებითა ზეთისათა cet. 13 სცხო ზეთი < C. 13 მთართუა C, მთართო A,
და დაუგო cet. + v. 14 და დაყო AC, და (< T) დაყენა cet. 14 წმიდამან ნინო (d: ნინა) < AC. 14 ცხრა
ოთუე C, ცხორება ი თუე A, დღენი და ჟამნი (m: ჟამი) ცხრათა თუეთანი cet. 15 ხოლო < AC, ~ იყვნეს
ოთუე C, ცხორება ი თუე A, დღენი და ჟამნი (m: ჟამი) ცხრათა თუეთანი cet. 15 და AC, რომლისათჳს cet.
ოთუე C, ცხორება ი თუე A, დღენი და ჟამნი (m: ჟამი) ცხრათა თუეთანი cet. 15 და AC, რომლისათჳს cet.
15 ზრუნვიდეს ფრიად AC, ფრიად მწუხარე იყვნეს იგინი cet. 16 უშვილობისათჳს C, < cet. 16 ჩუენებასა
შინა AC, ნ. შ. ძილისასა cet. 16-17 მოვიდა — რქუა AC, კაცი ნათლით შემოსილი, რომელი ეტყოდა cet.
17 მაგას მას A. 17 ბაბილო — ქუეშე A, ~ ნაძუთა ქუეშე ბ. არს მც. C, და ჰპოვო ქუეშე-კერძო ნაძუ-
თასა მცირე ბაბილო cet.

საუფლო შესაგებული, მიწა აღიდგე მის ზღვილისაგან, შეატეჱ კაცთა მავათ და ესესი
შვილი. ეო¹ ეგრეთ წმიდამან ნინო და რქუა მათ: „მალითა ქრისტეს მისა ღმრთისათა
დაუსაბამოსათა, რომელი თანამოსაუდრე არს მამისა და სულისა წმიდისა და ცნისათჱს
ჩუენისა განკაცნა, ჯუარს ეცუა, დაეფლა და აღდგა მესამესა დღესა, და ამაღლდა ზეცად
და დაჴდა მარჯუენით მამისა და კუალად მოვალს დიდებითა განსჯად ცხოველთა და
მკუდართა, მან მოგცეს გულისსმის ეოთა“. და აუწა ეოველი გზა ჰეშმარიტი.

მაშინ ცოლ-ქმართა მათ აღიარეს ქრისტე და დაემოწაფნეს ფარულად. მაშინ
 C 64a წმიდაჲმან ნინო ქალაქისა ზღუდეთა გარეგნით ჰოვა ქოჩი ერთი ბრწყამი მაუულისა,
 სადა აწ არს საკურთხეველი ზემოსა ეკლესიისა საეპისკოპოსო, და იგი შექმნა საუოფ-
 A 63 ლად თჳსა. და შექმნა ჯუარი ნასსლევისა და აღმართა ქოჩსა მას ქუეშე, | და მარადის 10
 ილოცავნ დღე და ღამე დაუცსრომელად. და მსასურებდეს ცოლქმარნი იგი, და იუვნეს
 დაკურვებულ ღუაწლთა მისთა, მარსასა, და ლოცვასა, [და] მღჳმარებასა.

1 საუფლო შეზავებული AC, შემზადებული გამოძიებლად (Mm: გამოძიებულად) ყუაგილთა სურნელთა (Bd: სუნნელთა) cet. 1 აილე C. 1 კატთა მაგათ C, კაცსა მაგას A, მეუღლეთა მაგათ cet. (და აღილე მიწა ადგილისა მისგან და ეც ქამად მეუღლეთა მაგათ). 2 ეგრეთ < C. 3 დაუსაბამოსა A. 3 რომლითა მოსაყ-
დრე C („თა“-ს შემდეგ მერმეა დამატებული „ნა“). 4 და ამაღლდა A, ამაღლდა C. 4 ზეცად C, დიდებით A
5 და კულად მ. დ. განსჯად A, და მერმე მოაღლად არს განსჯად A. 7 მათ C, < A. 7 და < C. 7 თა-
რულად A, თარულად + წმიდასა ნინოს C. 7 მაშინ C, ზოლო A. 8 ბრწამი C, ბწამი A, ბრწამლი B,
ბრწამლი cet. 10 თუსა A, მისსა C. 10 ჯუარი C, ჯუარისა A. 10 ქონსა C, ქალაქსა A. 11 ილო-
ციდა C. 12 და (მოძ.) < AC.

M 226 ¹ აქედან ბოლომდე („ურციტუნი მოსრნა“ გვ. 95, 15) ასეა AC-ში. დანარჩენ ნუსხებში სხვა რედაქციით: „ხოლო წმიდამან ნინო (d: ნინა) ულოცა და სცა ჰამად (MTm: ჰამადი) ცოლ-ჰმართა მათ ჩუენებით მათ ჰრისტე ნინოს (d: ნინას) მიერ და დაემოწაფეს მას ფარულად.

«ხოლო წმიდამან ნინო (d: ნინა) შემედგომად ცხრათა მათ თუეთასა, რომელნი დაეყვნეს (T: დაყვნეს) სამოთხისა მცველთა მათ თანა, პოვა გარეგნით (Mm: გვირგვინი) ზღუდეთა მათ ქალაქისათა ქოჩი ერთი ბრწამლი (B: ბრწამლი; ქოჩი ერთი ბრწამლი < Mm), სახედ ტალავარისა მცირისა, მაყუალთა მიერ შემზადებული განგებითა ღთისათა აღგილსა მას, სადა-იგი აწ არს საკუროთხველი ზემოსა (ზემოასა) ეკლესიასა (d: ეკლესიასა) სამთავარეპისკოპოზოსა (= ეპისკოპოზოსა) და ყო (T: იყო) იგი საყოფელად განსასუენიებად თჳსად. და აღმართა მუნ შინა (< B) ჯუარი თუთ მის მიერ შემზადებული ნასზღვეთაგან ვახთასა, რომლისა წინაშე განათენ (B: განათენ, d: განათენ) იგი ღამეთა (MTdm; ღამესა cct.) მარადის მღჳძარებითა, და აგრეთვე შეღამებენ (codd: შეღამებენ) ღღეთა (d: ~ დღ. შეღამებენ) დაუცხრომელად ღოცვითა, მარხვითა და ვედრებითა ღთისათა. და განკურნებულნი სიმრავლესა ზედა ამას ლუაწლთა მისთასა მსახურებდეს მას მეუღლენი იგი მკველნი სამოთხისა მის მეთისანი (PTd: მეუფისანი).

M 227 «და ესრეთ მუნ მყოფი (T: მოყოფი) იგი წმიდა ნინო (d: ნინა) მრავალგზის მივალნ (Mm: მიავლინა) უბანსა მას ჭურათასა ენისათჳს ებრაულისა (RT: ებრაურილისა) და გამოძიებისათჳს კუართისა მის უფ-
ლისა, რომლისათჳს-იგი ესმინა იერუსალიმს (Mm: იელუსალემს) ნიაფორისა (Mm: ნაფორისა, d: ნიაფო-
რისა) მისგან, ვითარმედ: „წარმოუღლიაო (M: წარუღალი, m: წმრავალი) იგი მცხეთელთა მათ (Bd: < მათ)
ჭურათათა, რათამაჲ ყოფილი-იროდოზი იანა ღაღუჲა მას კუართისა მის ველრება (d: ვითარება).

«მაშინ პოვა მან ჭურია ერთი, სახელით აბიათარ, მღვდელი (M: მღურდელ, m: მღრდელ), და ასული მისი სიდონია (Mm: სიდონა), და უქადაგა მათ ($< Mm$) სახარება უფლისა ჩუენისა იესო (RT: იესოს) ქრისტესი, რომელთაცა-იგი რწმენა და დაემოწაფნეს მას, და მათ თანა სხუანიცა დედანი დაემოწაფნეს ჭურიანი, რიცხუთ ექუსნი, სწავლასა მას წმიდისა ნინოსსა (d: წმიდასა ნინასსა), თჳნიერ ნათლისღებისა, რამეთუ არა იყო (Mm: იყო) მას ჟამსა მღვდელი (მღურდელი M, მღრდელი m, მღვდელი R), რათამცა ნათელ-სცა (B: ეცა) მათ (B: მათდა) და იყვნეს იგინი (BMm; იგი c.e.t.) ფარულად მოწაფე მისი. და აღასრულებდა ღმერთი კელითა წმიდისა ნინოსითა (d: ნინასითა, B: ნინოსათა) საკრველებათა და კურნებათა მრავალთა. რამეთუ რეცა-თუ მიხეზითა წამალთა გმარებისათა მრავალნი განუკურნებელთა სენთაგან (d: განუკურნებელთაგან სენთა) შეპყრობილნი განათავისუფლნა უძლურებათაგან მათთა.

და მრავალგზის მოვიდის უბანსა ურიათასა ენისათჳს ებრაულისა და გამოძიებ-
სათჳს კუართისა უფლისა, რომელ ასმიოდა იერუსალემს ნიჲფორისგან, ვითარმედ:
„კუართი უფლისა მცსკეთელთ ჰურიათა წარუღიაო“. ამისთჳს გამოძიებდა ჰურიათა
მათ თანა, რათამცა ცნა რამე საქმე კუართისა მის.

და ჰოვ ჰურიბა ერთი მღვდელი, სასელით აბიათარ, და უქადაგა მას და ასულსა
მისსა სიდონიას სასარება უფლისა ჩუენისა იესო ქრისტესი. სოლო მათ რწმენა და
დაემოწაფნეს, იგინი და ექესნი დედანი სსუანი ჰურიანი. და აღიღეს უღელი სწავლისა
C 64b წმიდისა ნინოსი თუნიერ ნათლისღებისა, რამეთუ არა | იპოვებოდა მღვდელი, რომელ-
მანმცა ნათელ-სცა, და ფარულად იეგნეს მოწაფე მისი. და ჰყოფდა კურნებათა და
საკურეელებათა მალითა ქრისტესითა: მრავალნი განრღუეულნი განკურნნა რეცა 10
A 64 მისესითა | წამლისათა.

A 64 მიწესიოთა | წამლისათა.
M 228 და ესრეთ იქცეოდა მცნეთას ქალაქსა შინა | სამ წელ ოდენ; და მათ ქამთა შინა-
იყო შესლვა შირიან მეფისა და მშისწულისა მისისა, დიდისა სპარსთა მეფისა, საბერძ-
ნეთად, ოდეს კოსტანტინე ბერძენთა მეფემან ძალითა ქრისტესიოთა და წინამძღურობითა
კუარისათა იოტნა მეფენი და სპანი მათნი ურიცხუნი მოსრნა.

თქმული აბიათარ მღვდელისა

რომელი დამოწაფა წმიდასა და ნეტარსა ნინოს¹

„მე, აბიათარ მღვდელი, ვიკავ წილით სუედრებული შინ წელიწადისა, ოდეს
წმიდა ესე და ნეტარი ნინო მოვიდა მცხეთად. და მასვე ქამსა მოწვევულ იქმნა ჩემდა
წიგნი ანტიოქიით ჰურიათაგან მღვდელთა, რომელსა შინა წერილ იყო ესრეთ, ვითარ- 20
მედ: „სამად განსეთქა ღმერთმან მეუობა ისრაელისა. აჰა ესერა, წინასწარმეტყუელნი
C 65a ჩვენნი დასცხრეს, და რომელსა სული აწუეგდა, აღესრულა ეოველი და განვიბნინეთ

2 რომელი C. 2 იელუსალემს ნიაფორასგან C, ნიაფორასგან ისრაელისაგან A. 3 — მცხეთელთა ურ.
წარიდეს კ. უფ. C. 3-4 ამისთვის — თანა C, <A. 4 ცნა რამე A, აუწყეს C. 4 მის C, <A. 5 ურია AC.
6 საზარებაჲ] სახელი A. 6 იესოს C. 7 ურიანი AC. 7 და დალილეს A. 7 უღელი სწავლისა C, სწავლა A.
8-9 რომელმანმცა ჩვ. კო ნი ექტ, რომელმან A, რომელმანცა C. 9 მისი] მისსა C. 9-10 და საქართველ-
ბათა C, საკრველთა A. 10 და მრავალი C. 10 განრღუმული A, სნეულნი C. 12 იქცეოდა + ძალითა
ქრისტესითა C. 12 მცხეთას A, <C, ~ ქალაქსა მას შინა მცხეთას + წმიდანინო (d: ნინა) cet. 12 სამ წელ
ოდენ AC, ჟამთა სამისა წლისათა cet. 12-13 მათ ჟამთა შინა ოდენ იყო A, მას ჟამსა შ. იყო C, მათ დღეთა
შ. იქმნა cet. 13 მიერ მეფისა AC, მიროიანისი cet. 13 და ძმისწულისა — მეფისა <C. 13-14 საბერძნეთსა
14 ოდეს AC, რომელნი-ესე cet. 14 კოსტ. ბ. თფ. C, კოსტანტინე მეფემან A, კოსტ. მეფემან ბერძენთამან
AC, ჯუარისა მისისა წინამძღობითა (d: წინამძღვრებითა) cet. 15 იოტნა
15 წინ. AC, ჯუარ. AC, მოსრნა A, იპყრნა ორნივე და სპანი მათნი ურიცხუნი C, ყოვლით სპითურთ (T: სპი-
ლოტი) მათით cet. 17 სანატრელსა AC. 18 წილით BMC, წლით cet. 19 ესე და] ესე დედაკაცი A.
19 მოვიდა AC, მოვიოცა cet. 19 მცხეთას A. 19 და <A. 19 მასვე AC, მასვე + უკუე cet. 20 შინა <d.
19-20 მოწვენულ — წერილ იყო მოვიდა ანტ. ურიათა მღვდელთაგან ესრეთ წერილი A, ჩემთანა წიგნი მოსრულ
იყო ესრეთ ანტიოქით ურ. მღდ., რომელი წერილ იყო ესრეთ C. 21 სამად AC (C: ~ ღმ. სამად განხ.),
სამ ნაწილად cet. (~ განხ. ღმ. სამ ნაწილად). 21 აჰა AC, რამეთუ აჰა cet. 22 და <C. 22 სული AC,
22 აწუხებდა C, აწუხებდა + მათ და თქუეს cet. 22 ყოველი AC, ყოვე-
ლივე cet. 22 განვიბნივენი M, განვიბნივენი d.

¹ ანდერძ-მინაწერი (შიგ ტექსტში, წითლით): ღთო დაიცევ დედოფალი მარიამ: ორსავე ცხორებასა შინა მისსა. ამინ M.

ჩვენ ეოველსა ქუეყანასა, და ჰრომთა დაიპერეს ქუეყანა ჩუენი; ვტიროდით ჩუენ
 M 229 ერიოთურთ, რამეთუ განვარისხეთ შემოქმედი ღმერთი. აწ განიხილენ წიგნი მოსესნი
 და სიტყუა იგი, რომელი დამწერა ჩუენ ესე ეოველი, ვითარმედ: „რომელი იტეოდა
 A 65 ქუეყანასა ზედა | თავსა თჳსსა მდ ღმრთისად, მოკუედიდა“. ანუ-მე უკუე მესცეთით
 ნახარეველისა იესოს სიკუდილისა. რამეთუ ვსედავთ, ოდეს ჰირველ მამათა ჩუენთა
 მესცოდინან ღმერთსა და ეოვლად დაივიწყიან იგი, და მისცნის იგინი კელმწიფესა
 მნელსა და ტუეუობასა; და ოდეს მოიქციან და დაღად-უვიან, მსწრაფლ განარინის
 იგინი ჰირისაგან.

ესე მუდგის ვიცით წერილისაგან. სოლო აწ ვინათგან კელი შეასეს მამათა
მათ ჩუენთა მესა მას დედაკაცისა მშირისასა და მოკლეს იგი, აღიღო ღმერთმან კელი
წუალობისა მისისა ჩუენ ზედა და განსეთჱა მეფობა ჩუენი, განმამორნა ტაძარსა მისსა
წმიდასა და უგულებელს-ყო ნათესავი ჩუენი სრულიად. და არს მით ქამითგან სამასი
M 230 წელი და უმეტესცა, რომელ არა ისმინა ვედრება ჩუენი და არცაღა ეო ღსინება ჩუენი.
რომლისათჱს საგონებელ გჱჩნს, ვითარმედ ნუ უკჱუ და ზეცით იეო განგება ესევი-
C 65b თარი“. განმრავლდა მოწერილი.

«ხოლო მე, ვითარცა მესმა ესე, ვიწუე კითხვად დედაკაცისა მის ნინოსგან ქრის-
ტიანთჳს, თუ ვინა იყო იგი, ანუ რომლისა მიწეისათჳს იქმნა კაც მე ღმრთისა. მაშინ
აღადო ზირი თჳსი წმიდამან ნინო, ვითარცა ჯურღმულმან აღმოძინარქმან, და იწუო

1 ჩუენ $< A$. 1 ჩუენი $< A$. 1 ვტიროდით Cm , და ჴრიანი ვტიროდით A , ჴრიანი ვტი. set . 2 ერითურთ ყოვლითურთ AC . 2 რამეთუ AC , დღეს რამეთუ set . 2 განარისხეთ A . 2 შემოქმენდი m . 2 განიხილენ AC , განიხილელა შენ Mm , განიხილენლა შენ Bd , განიხილენლა შენ set . 2 წიგნი m . C , წიგნი მოსესი A , წიგნი მოსესნი d , წიგნი იგი m . set . 3 და სიტყუა იგი $< AC$. 3 რომელი A , რომელმან C , რომელი მან set . 3 დამიწერია A , დამიწერა B . 3 ჩუენ AC , $< set$. 3 ესე ყოველი AC , ესრეთ set . 3 ვითარმედ $< A$. 3 იტყოდა A , იტყოდეს B , იტყოდის set . 4 ქუეყანასა — თუსსა AC , ~ თავსა თ. $ქ$. ზედა set . 4 ღმრთისა A . 4 მოკუდინო AC , მოაკდინეს d , მოაკუდინეთ B , მოაკუდინა set . 4 ანუ-შე უკუე შეესცით A , ანუ მიუკუნისამდე $შ. C$, ანუ შე-უკუე-ვსეთით (d : -ცეთით) set . 5 იესოს A , მის იესოს C , მისთჳს Mm , მისთჳს იესოს set . 5 სიკუდილსა C . 5 ვხედავთ + ამას C . 5 პირველთა A . 6 შესცოდინა AC , შესცოდინა რა (რამ) set . 6 ღმერთსა| ღრისა B 6 იგი| ღმერთი A , $< B$. 6 და ყოვლად დ. იგი და $< C$. 6 და მისცნის იგინი| მისცნის C , და მისცნის A , მაშინ მისცნის იგი (B : იგინი) set . 6 ჯელმწიფესა AC , ჯელმწიფებასა ქუეშე set . 7 და ტყუეობასა C , ტყუეობასა ძნელსა A , და ტყუეობასა ბოროტსა set . 7 და ოდეს მოიქციან C , $< A$, ხოლო მოიქციან რა (რამ) set . 7 ღალატყვიან AC , დ. + ღრთისა მიმართ set . 7 მსწრაფლ A , მსწრაფით Mm , სწრაფით set . 8 იგინი ABC , იგი set . 8 ჳირისაგან A , $< C$, ჳირისა მისგან set . 9 ესე A , და ესე C , ესე + ესრეთ ყოფადი და აღსრულებადი set . 9 ვიცი AC , ვეწყით B , უწყით set . 9 ხოლო აწ $< A$. 9 ჳელი შეახეს AC , ჳელნი შეახსნეს set . 9 მამათა მათ ჩუენთა $< AC$. 10 მას AP , $< C$, მის set . 10 დედაკაცისა მწირისასა C , დ. მცირისასა A , მცირისა დედაკაცისა Mm , მწირისა დედაკაცისა (Bd : დედაკაცისასა) set . 10 იგი $< A$. 11 წყალობისა მისისა| მისი AMm . 11 ჩუენ ზედა| ჩუენგან C . 11 და $< AC$. 11 და განმაშორა A , და განგუაშორა CT , განგუაშორა set . 11 მისსა $ABCD$, თუსსა set . 12 წმიდასა $< Mm$. 12 ჩუენი $< Mm$. 12 სრულიედ A , $< C$, სრულიად set . 12 მით ჟამით-გან $< AC$. 12 სამასი| სამი A . 13 და უმეტესცა $< AC$. 13 რომელ არა| და არა A , არცა C . 13 არცა-და ყო| არცა იყო A ($\gamma \leftarrow \pi$), ~ არცა (ლზინება) ყო C . 14 რომლისათჳს $< AC$. 14 გვიჩნდს m . 14 ნუ უკუე და Mm , $< AC$, ნუ უკუე set . 14-15 განგება ესევითარი A , კაცი იგი set . 15 განმრაველა მოწერილი AC , და განმრავლეს მათ ესევითარისა პირისათჳს მოწერა (BMm : მოწერად) ჩუენდა set . 16 ნინოსა C , ნინასაგან d , $< A$. 17 თუ $< C$. 17 ვინა AC (C : ~ ვინა იგი იყოს), ვინ set . 17 კაც AC , კაცად set . 17 მღთისა m . 18 ადლო $ABCD$, ადილო set . 18 წმ. ნინო (d : ნინა) $< AC$. 18 ჯურღმული-საგან B . 18 აღმოცენარემან A . 18 და $< AC$.

A 66 სიტყუად საუკუნითგან, და წიგნთა ჩუენთა შეპირით აღმოიტეოდა | და განმძარტებდა,
და ვითარცა მძინარესა განმადუშებდა და ვითარცა დასულებულსა გონიერ-მყოფდა, და
მამათა ჩუენთა შემაწებალებდა, და სჯულისა ცვალებასა დამაჯერებდა, ვიდრემდის მრწმენ-
სიტყუათა მისთა: იესო ქრისტე მე ღმრთისა, ვნება მისი და აღდგომა, მეორედ მოსლვა
მისი სამინელი და სადა-იგი არს მოლოდინება წარმართთა. მე და შვილი ჩემი ღირს 5
M 231 ვიქმნენით მოღებად საძკურებელსა მას განსაწმედელსა ცოდუთაგან, ემაზისა წყალსა,
რომელსა ინატრიდა ღვით და ვერ ეწიოთ. და მესმა კმა ახლისა სჯულისა, ეჰა საგა-
C 66a ლობელთა, რომელსა ინატრიდა ღვით. და ღირს ვიქმნენით ზიარებად ჯორცსა და
სისსელსა ქრისტეს მისა ღმრთისასა, და კრავსა ცოდუათათჳს სოფლისათა შეწირულსა,
რომლისა ტებილ არს გემოს-სიღვა მისი. და ამას შედა, უფალო, ეჲ განსლვა ჩემი 10
ჯორცთაგან ჩემთა. და კუალად მრავალნი სასწაულნი ისილნა თუალმან ჩემმან მცნეთას,
წმიდისა ნინოს მიერ აღსრულებული დღეთა ჩუენთა.

თქმული მისივე აზრითარ მღდელისა

კუართისათვის უფლისა ჩუენისა იესო ქრისტისა

A 67 მე, აბიათარ, მიცითსრობ თქვენ თსრობასა მას, რომელი მეუწეა და უუროთა 15
M 232 ჩემითა ვისმინე მამისა და დედისა ჩემისაგან და როქმელი წიგნთაგანცა უწეი. რამეთუ

[illegible]

¹ ანდერძ-მინაწერი (შიგ ტექსტში): ღვთო წარმართე დედოფალი მარ[ი]ამ, რომლისა (M: რომლითა) ბრძანებითა იწერებთან ესე წიგნნი. ამ სოფელს დღენი განუგრძელე და მას [სა]უკუნოს ქალწულთა თანა დამეკვრე M.

„ქართლის ცხოვრება“

- მათცა ჰაზათა და მშობელთაგან თვსთა მოთხრობით და სმენით უწყოდეს ესრეთ, ვითარ-
მედ: ოდეს-იგი ჰეროდე მეფობდა იერუსალემს, მაშინ გუესმა ესრეთ, ვითარმედ „იერუ-
სალემი სპარსთა დაიპყრეს“. რომლისათვის-იგი იქმნა გლოვა და წესილი ჰურიათა
ზედა ქართველთა, მცხეთელთა მკვდრთა, ბოდელთა მღვდელთა, კოდისწაროელთა მწიგ-
ნობართა და სობის კანანელთა თარგმანთა — ესე ეოველნი აღიმჩნეს სივლტოლად.
C 66b სოლო შემდგომად მცირედთა დღეთა | მოვიდა დადადისი ნუგეშინისცემისა, ვითარმედ:
„სპარსნი არა დაპყრობად მოვიდეს იერუსალემისა, არამედ საჭურველისა წილ აქუნდა
ოქრო სამეფო, და მური მსწრაფელ მეურნალი წელსებათა და გუნდრუკი¹ სულ-ამო.
და ეძიებდეს ერმასა ვისმე შობილსა, მესა დავითისსა, რეცა ჰოვეს მწირი ერთი, მწი-
M 233 რისა დედაკაცისაგან შობილი უკამოდ და უადგილოსა ადგილსა. | და ესენი მის ერმისა
მოვიდეს თაუენისცემად, და შეწირეს მისა ძღუენი იგი“. და იქმნა სისარული დიდი
ეოველთა ზედა ჰურიათა ქართველთა.
„სოლო შემდგომად ამისსა, ვითარ გარდაჰდა ოცდაათი წელი, მაშინ მოუწერა ანა
A 68 მღვდელმან იერუსალემით მამის მამისა ჩემისა ელიოზის თანა ესრეთ, ვითარმედ: „იგი,
რომლისათვის სპარსნი მეფენი ძღუენითა მოვიდეს, აღზრდილ არს იგი და ჰასაკსა

1 სმენით სმენა და Mm. 1-2 ესრეთ ვითარმედ ჩვ. კონიექტ., ესრეთ ვიდ (ოდა) Mm (— ვიდ
ოდა — ვდ ოდეს), < cet. 2 იეროსალიმს d, იელუსალემს Mm. 2 მაშინ მაშინ ჟამსა მას Mm, მას ჟამსა
შინა Bh, მას ჟამსა cet. 97, 15-98, 2 მე აბიათარ — გუესმა | AC-ში სხვა რედაქციით:

A: მე, აბიათარ, თხრობასა მივითხრობ დედისა
მამისა ჩემისსა, რომელიცა ვიცი წიგნთაგან მამისა
და დედისა ჩემისათა: სმენით ყურთა ჩემთა ესმოდის
მამისა თვისსაგან, ოდეს იგი გუესმა, ვითარმედ.

C: მე, აბიათარ მღვდელი, თხრობასა მოვითხრობ
დედისა მის ჩემისასა და რომელი წიგნთაგან ვიცი
და მამისა და დედისაგან ჩემისა სმენითა ყურთა
ჩემთათა. და მათ ასმოიდა მამისა მათისაგან. ოდეს-იგი
მეფობდა იელუსალემსა ჰეროდე, გუესმა, ვითარმედ...

3 სპარსთა მოკუთა C. 3 რომლისათვის-იგი Mm. < AC, რომლისათვის cet. 3 წუხილი მწუხარება A.
4 მცხეთას A, მცხეთელთა cet. + მოქც. 4 ბუდელთა Mm, ბუდიელთა C. 5 კანანელთა სინელთა A,
(სოფის) კანელთა ჭელიშ. 5 ესე AC, რომლისათვისცა ესე (M: ეს) cet. 5 აღმჩნეს A, აღიზარანეს m
(შდრ. გვ 102, 17) (M: აღიზარანეს). 5 სივლტოლად AC, წარსლვად და შეწვენად იერუსალიმელთა
(M: იელუსალემთა) cet. 6 შემდგომად < A. 6 მოვიდა AC, სხვა მოიწია cet. 7 სპარსნი სპანი Mm.
(m: იელუსალემთა) cet. 7 იერუსალემისა < C. 7 მოვიდეს იერ. AC, ~ იერუსალემისა მოვიდესო
(T: მოვიდეს) cet. 7 საჭურველისა მურისა A, აბჯარისა C, აბჯრისა და საჭურველისა მოქც., საჭურ-
ველთა cet. 7 აქუნდათ Bpd. 8 და < Am. 8 სამეურნალისა წელსებისა C. 8 წელსებათა A, წელსულე-
ბისა cet. 8 და < A. 8 სულ-ამო ჩვ. კონიექტ., სულამო A, სულ ჰამო მოქც., სალაზო C, სურნელი
(Bhd: სუნელი) cet. 9 და ეძიებდეს < A. 9 ძესა დავითისსა (C: დავითისსა) AC, თესლისაგან მათისა Mm,
თესლისაგან დავითისა cet. 9 რეცა C, < A, რომელ რეცა cet. 9 რეცა ჰოვეს < A. 9 მწირი მცირე C.
9 ერთი AMm, ყრმა C, ერთი ყრმა cet. 10 დედაკაცისაგან AC, დედაკაცისა cet. 10 და A, < cet.
10 ადგილსა AC, ადგილსა + ვითარცა არს ჩუენლება გარეგან დაბისა მდგომარეთა კაცთა cet. 10 და ესენი
და ესე Mm, ესე AC. 11 თაყუანისცემად AC, < B, თაყუანის-ცეს მას cet. 11 მისა AEMRTm, მისსა cet.
~ მისსა შეწირეს C. 11 ძღუენი იგი AC, d. იგი + მშვდობით cet. (მოქც.: და წარვიდეს მშვდობით).
11 და < A. 11 დიდი C, < A, დიდი + სმენითა ამის ჰამბავისათა (m: ჰამბისათა) cet. 13 ვითარ
12 ყოველთა AC, < cet. 12 ზედა ჰ. ქ. AC, ~ ჰურიათა ზ. ქ. cet. 13 ამისსა AC, < cet. 13 ვითარ
გარდაჰდა AC, გარდაჰდეს რა (რად) cet. 13 ოცდაათი წელი A, წელიწადი ოცდ. C, წელი ოცდაათი cet.
13 მაშინ < AC. 13 მოუწერა ABMm, მოწერა cet. 13 ანა A, ანა cet. 14 მღვდელმან M. 14 იელუ-
სარემით A. 14 მამის მამისა C მოქც., პაპისა v, მამისა cet. 14 ელიოზის თანა ელიოზისსა C, ელიო-
ზისა A. 14 ესრეთ < AC. 14 ვითარმედ რამეთუ AC. 14 იგი A, ყრმა იგი C, იგივე cet. 15 ~ მოვი-
დეს სპარსნი მეფენი ძღუენით A. 15 გაზრდილ არს C. 15 იგი A, < cet.

¹ აქამდე (დაწყებული 95, 16 გვერდიდან) E ხელნაწერში ფურცლები დაკარგულია.

- საზომსა მიწვეულ არს, და თავსა თვსსა სადის მედ ღმრთისად. მოვედით ეოველნი
სიკუდილსა მისსა, რათა აღესრულოს მცნება მოსესი“. და წარვიდა აქათ ელიოზ, მამის
C 67a მამა ჩემი, კაცი მოსუცებული; და ესუა მას დედა ტომისაგან ელია მღვდლისა, | და
ესუა მას დაჲ ერთი. და ევედრებოდა ელიოზს დედა მისი ესრეთ: „წარვედ, შვილო,
წოდებასა მეფისასა და წესსა სჯულისას; სოლო რომელსა-იგი განიზრახვენ, ნუ შეერ-
ოვინ ცნობა შენი, ნუ შვილო. რამეთუ იგი არს სიტყუა წინასწარმეტყუელთა და იგავი
M 234 ბრძენთა“. | და წარვიდა ელიოზ მცხეთელი და ღონგინოზ კარსნელი, და მუნ დახუ-
დეს ჯუარცმასა უფლისსა.
„სოლო ოდეს დამსჭუალეს უფალი და ჰასანიკმან კუერიითა დაჰკრა სამსჭუალთა,
აქა დედასა ელიოზისსა ესმა, და იკრჩხილნა და თქუა: „მშვდობით, მეფობაო ჰური-
A 69 თაო, რამეთუ მოჰკალთ თავისა თქუენისა მაცხოვარი და იქმნენით მკლველ შემოქმე-
დისა. ვაი თავსა ჩემსა, რომელ არა წინავე მოვედ, რათამცა არა სმენილ იყო ურთა
ჩემთა“. და ამას ზედა შეისუენა.
„სოლო კუართი იგი უფლისა წილით სუდა მცხეთელთა: წარმოიღო ელიოზ, და
M 235 მოიღო მცხეთას. და მიეგება დაჲ მისი, შესურული ცრემლითა: მოესჯა ეელსა მამსა

1 საზომსა A მოქც., საზომისასა C, ზომისასა cet. 1 მიწვეულ A, მიწვენილ C, მოწვენილ d,
მოწვენილ cet. 1 არს AC, < B, არს + იგი cet. 1 თავისა თვსსა (m: თვსისა) Mm. 1 ხადის მედ ღმრთი-
სად (A: ღმრთისა) AC, — მედ ღმ. ხადის cet. 1 მოვედით AC, აწ მოვედით cet. 2 სიკუდილისა მისისა E,
< Mm. 2 აღესრულოს A, ავასრულოთ C, აღვასრულოთ cet. 2 მცნება ღმრთისა (m: მღმრთისა) მოსესი Mm,
და მოსესი მოქც. 2 და < AC. 2 ელიოზ < Mm. 3 ჩემი + ელიოზ A. 3 მას < A.
მცნება ღმ. და მოსესი მოქც. 3 მღვდელისა Mm. 4 დაჲ AC, დაჲ cet. 4 და ესუა მას დაჲ
3 ელია AC, ელიოზ m, ელი cet. 3 მღვდელისა — მისი ევედრებოდა დედა ძესა თვსსა A, ამან ელიოზს დედა
ერთი < Mm. 4 და < AC. 4 ევედრებოდა C, წოდებასა A, წოდებასა მას cet. 5 მეუფისასა Mm. 5 წესსა
მისი Mm. 4 ესრეთ < AC. 5 წოდებად C, წოდებასა A, წოდებასა მას cet. 5 მეუფისასა Mm. 5 წესსა
მას d. 5 სოლო რომელსა (+ იგი C) AC, გარნა რომელსა (Mm: რომელ) იგი cet. 5-6 შეერთიან d.
6 ნუ შვილო AC, ნუ შვილო ჩემო მოქც., შვილო ჩემო cet. 6 სიტყუა წოდება C. 6 იგავი იგივე Mm.
7 ბრძენთა AC, ბრძენთა (T: ბერძენთა) + და საიდუმლო დაფარული ჰურიათაგან (Mm: პირველთაგან Bd,
პირველთაგან cet.) და წარმართთა. ნათელ და ცხოვრება საუკუნო cet. + მოქც. 7 ღონგინოზ M,
ლონგინოზ m. 7 კარსნელი კარსნელი C (შემდგომ შემწირებულთა: „კარსნელი“). 7 და მუნ მუნ A.
9 ოდეს AC, რაჟამს იგი cet. 9 დამსჭუალეს უფალი ACm, დამსჭუალედიდეს უფალსა + ჯუარსა ზედა cet.
(Mm: ჯუარსა მას ზედა). 9 და < A. 9 ჰასანიკმან მოქც. a, ჰასენაკმან A, ჰასინიკმან C, ჰასანგმან M,
9 კუერიით AC, კუერიით (Mm: კუერთხითა) მით რკინი-
პასანიგმან Bh, ჰასანგმან m, ჰასანიგმან cet. 9 სამსჭუალთა A, სამსჭუალსა C, სამსჭუალ-
სათა cet. 9 დაჰკრა A, ჰკრა C, სცა (Mm: სცა = სცად) cet. 9 სამსჭუალთა A, სამსჭუალსა C, სამსჭუალ-
სათა cet. 9 დაჰკრა A, ჰკრა C, სცა (Mm: სცა = სცად) cet. 10 აქა — ესმა AC, მაშინ ესმა ჯმა სამსჭუალთა მათგან გამო-
სრული დედასა ელიოზისა, მყოფსა მცხეთას შინა cet. 10 და AC, და მეუფესულად cet. 10 იკრჩხილნა A,
იკრჩხილნა E, იკრჩხილნა MTm, იკრჩხილნა v, იკრჩხილნა + დედამან მისმან C. 10 მშვდობით გ მშვდო-
ბაო A. 10-11 მეფობაო ისრაელისაო C, მეფეო (m: მეუფეო) ურიათაო Mm. 11 მოჰკალთ Ad, მოჰკალ C,
მოჰკალით cet. 11 თქუენისა < AC. 11 მაცხოვარი AC, მაცხ. და მცხნელი cet. 11 იქმენ მკლველ AC.
11-12 შემოქმედისა + თვისა A. 12 არა წინავე (A: წი-
იქმენით ამიერიდან მკლველ და მესისხლ cet. 11-12 შემოქმედისა ამისსა (Mm: ამისსა უწინარეს) სიკუ-
ნათე, მოქც.: წინარე) მოვედ AC, არა მეფეთა უწინარესე ამისსა (Mm: ამისსა უწინარეს) სიკუ-
ნათე cet. 12 რათამცა რომე A. 12 არა AC, არლარა cet. 13 ჩემთა AC, ჩემთა + და არცაღა შემდ-
ლომდ ამისსა ღირს ვიქმენ მე ხილვად (m: ხილვა) ნათლისა წარმართთა ზედა, და მშვდობა ისრაელსა
გომად ამისსა ღირს ვიქმენ მე ხილვად (m: ხილვა) ნათლისა წარმართთა ზედა, და მშვდობა ისრაელსა
(m: ისრაელისა) cet. 13 და — შეისუენა A, < C, და მყის შეისუენა, რა სრულ ყო სიტყუა ესე cet.
14 წლით ზუდა A, წლით ხ. C, — ზუდა წლითა cet. 14 მცხეთელთა AC, მცხეთელთა მათ ჰურიათა cet.
14-15 წარმოიღო — მცხეთა AC, და მოიღო იგი მცხეთად ელიოზ cet. 15 შესურული ცხ. AC მოქც.,
ცრემლთა შეს. P, ცრემლთა (MTm: ცრემლითა) მიერ შეს. cet. 15 მოესჯა AC, და მოესჯა cet.

C 68b ვითარ განგიმარტვან ფრთენი შენნი და შეიკრებ უოველთა ცის-კიდისა ნათესავთა ფრთეთა შენთა ქუეშე. აჰა, აქაცა მოსრულ არს დედაკაცი ესე, რომელმან შესცვალეს უოველი წესი ამის ქუეყანისა“. და კუადაცა მიექცა წმიდასა ნინოს და რქუა: „ჩუენება ესე შენი არს, რამეთუ აღგილი ესე შენ მიერ იქმნეს სამოოსე“.

M 239 სკან, და ვიდრე მოსვლამდე მისა გაქნესადა წმიდანს ნინოს ქადაგება ქრისტეს
 A 72 სჯულისა. რამეთუ იტყობდა იგი ჳმა-მადლად, ვითარმედ: „გზოვენ მკვდრნი ჩრდილო-
 სანი ცთომასა შინა“, და გამოაჩინა ჳუარი იგი ნასსლევისა, და მით იქმოდა საკრ-
 გელებათა დიდთა. რამეთუ განრღუეულნი განკურნის თჳნიერ წამლისა, მესვბითა
 ჳუარისათა. და მის თანა ქადაგებდეს მოწაფენი მისნი, რომელნი ჳირველ ფარულად
 დაემოწაფნეს, მჳდნი დედანი, ნათესავნი ჳურიათანი: სიდონია, ასული აბიათარისი,
 და ექუსნი სსუანი; და სამოთსისა მცველნი იგი ცოლ-ქმარნი, და აბიათარ მდდელი,
 ასალი იგი ჳავლე, რომელი უშიძად და დაუცსრომელად ქადაგებდა სჯულსა ქრის-
 ტესსა, რომელი ფრიად მეცნიერ იყო მუელისა სჯულისა, და ასალი ესე სჯული
 ესწავა წმიდისა ნინოსაგან და უმეტეს ნინოსსა ამხილებდა ეოველსა კაცსა სჯულსა
 C 69a ჳემმა|რიცსა.

M 240 მაშინ აღიმჩნეს ჰურიანი აბიათარს ზედა, რათამცა ქვა დაქრებეს მას. ხოლო მირიან მეფემან მიაუღწინა მსახურნი და განაჩინა აბიათარ სიკუდილისაგან, რამეთუ მირიან მეფესა აქნდა სურვილი ქრისტეს სჯულისა. რამეთუ ასმიოდა სასწაული

1 ვითარე ვიდრემის A. 1 განგებარტვან AC, განგებარტვან Mm, განგებარტვან cet. 1 ფრთენი C-ში წინათ ყოფილა „ფანეთინი“. 1 შენნი < C. 1 ყოველთა ცისკიდისა ნათესავთა C მოქცე., ყოველთა ცისკიდითა ნათესავთა Mm, ყოველთა ცისკიდეთა A. 2 შენთა A, < C (cet. — ქუეშე შენთა). 2 აჰა A, აჰა ესერა C, რამეთუ Mm, რამეთუ აჰა cet. 2 აჰა m. 2 ესე იგი B. 2 რომელმანცა Mm. 3 ყოველი < AC. 3 — ქუეყანისა ამის A. 3 და კულადცა] და კდ Bb, < AC. 3 ნინას d. 3 რქუა AC, რქუა ესრეთ ვითარმედ cet. 4 — ესე ადგილი C. 4 იქმნეს სამოთხე A, იქმნების სამოთხე უკუნისამდე C. 4 ჩუენება — სამოთხე AC, ჩუენება ეგე შენი მოასწავებს და ცხად-ყოფს ადგილსა ამას (B: ადგილისა ამის) შენ მიერ სუ-ლიერად სამოთხედ შეცვალებასა (Mm: შეუალებისა) და საღმრთოთა ნაყოფთა გამომღებარობასა (Mm: გამომ-ღებარობასა, B: გამომღებარეობასა) მისსა უკუნისამდე (RTd: უკუე) cet. 5 კოსტანტილე m. 6 და < A. 6 მოსულადმდე M, მოსრულადმდე m, მოსლვასა d. 6 მისა A, მისსა cet. 6 განცხადნა წმიდისა ნინოს (B: + მიერ) Bb. 6 ნინას d. 6 ქადაგება] ქება A. 7 სჯულისა] ჯუარისა Mm. 7 და რამეთუ C. 7 იგი < AC. 7 ვითარმედ < C. 7 მკდრნი AC, მკდრნი + იგი (B: ეგე) cet. 8 გამოაჩინა AC, გამოეჩინა cet. 8 და მით იქმოდა A, და მით იქმოდა კურნებასა და C, და იქმოდა მის მიერ cet. 9 რამეთუ < AC. 9 განრღ. განკ. A, განკურნის (C: განკურნის, m: ჰგანკურნის) განუკურნებელნი (T: განკურნებულნი) cet. 9 წამლისა ABCb, წამლთასა cet. 9 შენებითა AC, შენებისა მის m, შენებითა მით cet. 10 და A, და კულად cet. 10 მის თანა AC, მისთანავე cet. (~ ქად. მისთანავე). 10 მისნი რომელნი] ყოელნი C. 10 ფარულად C, < cet. 11 დაემოწაფენს A, ფარულად იყუნეს მოწაფე მისდა, რიცხუთ (m: რიცხვნი) cet. 11 აბიათარისა A, აბიათარ მღდელისა (Mm: მღურდელისა) cet. 12 ექ. სხ. A, სხუანი იგი (იგი < C) ექუნს cet. 12 სამოთ-ხისა] სომხითისა B. 12 ცოლქმარნი] დედანი და ცოლქმარნი A, ურთიერთარსა მეფულენი (B: მღუდელნი) cet. 12 და < AC. 13 იგი < AC. 13 უშიშრად B. 13 და < ETd. 13-14 სჯულსა ქრ. ABb, ქრისტესა ჯუარცმულსა Mm, ქრ. სჯულსა cet. 14 რომელი ფრ.] და ფრიადცა B. 14 ძუელსა სჯულსა C. 14 ესე < AC. 15 ესწავა A, ესწავა მას cet. 15 ნინასგან d, ნინასსა d. 15-16 აზილებდა (C: ასწავებდა) — ქეშმარ-იტსა AC, აზ. ყოვ. კაცსა და ასწავებდა სჯულსა ქეშმარიტსა ქრისტესსა cet. 17 აღიძრანეს Mm (შდრ. ზემოთ 98, 5). 18 მირიან < A. 18 მსახურნი < B. 18 და AC, < cet. 18 განარიანა A. 18 სიკუ-დილისაგან AC, მოკლვისაგან ჰურიათასა cet. 19 მირ. მეფესა] მას B. 19 სურვილი] სიყუარული C. 19 სჯულისა] ჯუარისა Mm. 19 რამეთუ AC, ამისთჳს რომელ cet. 19 ასმიოდა AC, ასმიოდეს Bd, ასმო-დეს cet. 19 სასწაული A, ესე სასწაულნი მრავალნი C, მრ. სასწაულნი cet.

A 73 ქრისტეს სჯულისა საბერძნეთით და | სომხითით, და არა დაბრკოლებდა იგი ქადაგებულად ნინოს და მოწაფეთა მისთა. არამედ ჰბრძოდა ეშმაკი, მტერი იგი უჩინო, და ვერ დაამტკიცებდა აღსარებასა ქრისტესსა. სოლო ნანა დედოფალი გულფიცხელ იყო უმეტეს და შეურაცხ ჰყოფდა ქადაგებასა მას.

«ხოლო წმიდა ნინო ილოცვიდა დაუცხრომელად საუდელსა მას თჳსსა მკუეალობა 5
მათ ქვეშე. და დაკრვებულ იუენეს წარმართნი იგი ღოცვასა მისსა და მღვდარებასა.
და უცხო უჩნდა საქმე იგი; იწვეს გამოკითხვად მისა, ხოლო იგი აუწყებდა ჰუელთა
და ახალთა წიგნთა, და განაბრძნობდა უგუნურთა და უგულისმთა მათ, და მთაუგ-
რდა მათსა სიკრულსა ქრისტიანსა.

M-241 დებადს გულსა მათსა სიუჟარულსა ქრისტესსა.
C 69b და იუო ესრეთ სამ წელ, ვინაჲ განაცხადა ქადაგება ქრისტესი და | დამო-
წაუნა მრავალნი. მაშინ იუო ვინმე ერმა-წული, უფალი მძიმისა სენისა, და მიმო-
აქუნდა დედასა მისსა კართი-კარად, რათამცა ჰოვა მეცნიერი ვინმე კურნებისა, და
ჰეომცა სარგებელი მისი. და შეისწავეს იგი უოველთა და არაოდეს ჰოვეს სარგებელი
A 74 კურნებისა ერმისა მისთჳს. და მკურნალთა რქუეს დედაკაცსა მას, ვითარმედ: „არა
სარგებელ ევეის ერმასა მაგას“. სოლო დედაკაცი იგი იუო წარმართი, გულფიცსელი, და
მარადის სმაგებს სჯულსა ქრისტიანეთასა, და აუენებდის სსუათა მისლჳდ და კითხვად
წმიდისა ნინოსა. სოლო ვითარცა სასოწარკვეთილ იქმნა მკურნალთა მიერ, მოვიდა
და დავარდა წინაჲ წმიდისა ნინოსსა, და ევედრებოდა კურნებასა ერმისასა. მაშინ რქუა
წმიდამან ნინო: „კურნება, რომელი კაცთაგან არს, მე არა რა ვუო; სოლო ღმერთმან
ჩემმან ქრისტემან მოსცეს ერმასა მაგას კურნება, რომელი უოველთაგან განწირულ

1 კრისტეს სჯულისა A, კრისტენი Mm, კრისტეს მიერნი cet. 1 დაბრკოლებად M, დაბრკოლება
და m. 1 იგი AC, < cet. 1-2 ქაღახებად და სიტყუად C, ქაღახებდა M. 2 ნინას d. 2 ჰბრძოდა — უჩი-
ნო AC, ჰბრძოდა მტერი იგი ყოველთა მიმართ მოწუმუნეთა ეშმაკი cet. 3 დამეტიცებდა A. 3 აღსა-
რებას AC, აღსრულებას Mm, აღსარებას cet. 3 ხოლო AC, და ვგრეთვე cet. 3 ნანაქ ნინო Mm.
3 დედოფალი AC, დედოფალიცა cet. 3-4 გულფიცხელ — მას AC, უმეტეს (B; + და cet.) გულფიცხელ და
შეურაცხისყოფელ იყო (< Mm: შეურაცხისყოფელი) ქაღახებას მას კრისტეს სჯულისას (Mm: ჯვარი-
სას) ჭეშმარიტლ cet. 5 ნინა d. 5-6 ილოცივიდა — ქუჲზე A, იყო საყუდეგლ თჳსსა მაყუალთა ქუჲზე და
ილოცივიდა დაუცხოომელად C, იყო ესრეთ და ილ. დაუცხო. საყ. მას თჳსსა (E: მისსა) მაყ. ქუჲზე cet.
7 და AC, < cet. 7 მისა A, მისსა cet. 7 ხოლო < A. 7 იგი < b. 8 უგუნური და A, < cet.
8 უგუნისხმათა b. 9 მათა < A. 10 ვინაცაქ ვინცა m, ვინათგან AC. 10 განცხადებულად ქაღახა ჭრ. A,
განცხადნა ქაღახება იგი C, განცხადა ქაღახება cet. 10-11 დაიმოწყანა m. 11 წული < C. 11 უფა-
ლი—სენისა Av, (წული) მჭირისა ვისიმე, სენითა შუპყრობილი B, (წული) უფლისა მძიმისა, სენითა შუპყრო-
ბილი d, შუპყრობილი მძიმისა სენისა C, უფლისა, მძიმისა სენისა (b: სენისა) cet. 12 პოვა მ. ვ. AC
— ვინმე პ. მ. cet. 13 შეისწავა A. 13 ყოველთა < A. 13-14 ჰყომცა—მისთვის ყომცა კურნება ყრმისა მის.
შეისწავეს იგი ყოველთა ვიდრე და ვერავინ უძლო განკურნებად მისსა C. 14 რქუსეს ჰკრისტეს M ($\leftarrow$ ჰქეს), კრისტეს m.
თა cet. 14 და მრავალ ბზის რქუსეს მეურნალთა .C. 14 რქუსეს ყოფვის AC. 15 მაგას მას B. 15 ხოლო A.
14 დედაკაცისა მის Mm. 14 არაქ არარა B. 15 ეყვის ყოფვის AC. 15 მაგას მას B. 15 ხოლო A.
< C, და cet. 15 წარმ. გულფ. AC, — გულფიცხელი წარმართი cet. 16 სძაგებს ABb, სძაგებდა C, სძა-
გებენ cet. 16 კრისტესა C. 16 აყენებდის Bb. აყენებდა C, აყენებდეს cet. 16-17 სხუათაცა — ნინოსა A,
მისულად სხუათაცა კითხვად ნინოსა C, სხუათა კითხვად და მისულად ნინოსსა Mm, სხუათაცა კითხვად და
მი. ნინოსსა (ნინასსა d) cet. 17 მეურნალთაგან C. 18 და < T. 18 წმიდისა AC, < cet. 18 ნინასსა db.
18-19 — წმ. ნ. ჰქუა C. 19 რომელი კატაგან არს კატაგანი C. 20 ჩემთან A, ჩვენთან + ქმნას (< Bb).
რომელსა მე ვმსახურებ cet. 20 მისცეს A, მისცეს cet. 20 მაგას A, ამას cet. 20 ღთმან ჩვენთან ქმნას
კურნება ყრმისა მის C. 20 რომელი ყოველთაგან განწირულ არს < B.

M 242 არს. და რომელსა კილიკსა ზედა მარადის ილოცავს წმიდა ნინო, მას ზედა დადებს უბრძანა ერმისა მის, და იწყო ვედრებად ღმრთისა მიმართ. და მასვე ჯამსა განიკურნა ერმა იგი და განცოცხლებული მისცა დედასა მისსა. სოლო დედამან ერმისამან აღი-
არა ქრისტე და თქვა: „არა არს სხუა ღმერთი თვნიერ ქრისტესა, რომელსა ქადაგებს
C 70a ნინო“. და დაემოწაფა წმიდასა ნინოს, და შეუდგა კუალსა მისსა, და ადიდებდა 5
ღმერთსა.

A 75 მაშინ დედოფალი ნანა შევარდა სენსა დიდსა და მწარესა, რომლისა კურნება
ვერავინ შეუძლო. რამეთუ ეოველთა კელოვანთა მკურნალთა წარმოაცალდებოდა წამალნი
მათნი და ვერ შეუძლეს კურნება მისი, უღონო იქმნეს და სასოწარკვეთილ. სოლო
აუწყეს ვიეთმე დედოფალსა, ვითარმედ: „დედაკაცისა მის ჰრომისა ტყუხა მიერ, რომ-
მელსა ჰქვან ნინო, ლოცვითა მისითა მრავალნი სნეულნი განიკურნებინა“. მაშინ
უბრძანა მსახურთა თვსთა, რათა მოიყვანონ ნინო.

M 243 მივიდეს მსახურნი დედოფლისანი, და ჰოვეს წმიდა ნინო ქოჩსა მას ქუეშე
მაულისასა, ილოცვიდა ჯამსა მეექვსესა, და მიუთხრეს ბრძანება დედოფლისა. სოლო
წმიდამან ნინო რქუა: „არა ბრძანებულ არს ჩემდა, რათა განვიდე, სადა შეება ჩუენი
არა არს, არამედ დედოფალი მოვედინ საუოფელსა ამას ჩემსა, და ჰეშმარიტად განი-
კურნოს ძალითა ქრისტესითა“. სოლო მსახურთა მათ მიუთხრეს დედოფალსა თქმული
იგი ნინოსი. მაშინ დედოფალი გულსმოდგინედ ეტეოდა მათ: „შემიმზადეთ მე ცხედარი
და მიმიყვანეთ მისსა“. მაშინ წარიყვანეს ცხედრითა მსახურთა მათ, და მე მისი რეგ,
C 70b და | სიმრავლე ერისა მის თანა.

ვითარ მივიდეს საუოფელსა მას წმიდისა ნინოსსა, და დადეს დედოფალი
კილიკსა მისსა ზედა. იწყო წმიდამან ნინო ლოცვად და ვედრებად ღმრთისა მიმართ

1 (რომელი ყ. გ.) არს < B. 1 და < A. 1 რომელი A. 1 კილისა Mm, კილიკსა A. 1 მარადის < C.
1 ილოცავს წმ. ნ. ABh, ილოცავს იგი C, ილოცვენ წმიდასა ნინოს (d: ნინას) cet. 1-2 დადება — მის A,
დადვა ყრმა იგი C, დადებად სცა წმიდამან ნინო სინანული იგი Mm, დადება (R: დადებად) უბრძანა მან
(Bb: წმიდამან ნინო cet) სნეული იგი cet. 2 იწყო იყო Mm. 2 ვედრება Mm. 2 ღმრთისა AC, უფ-
ლისა cet. 3 და A, < cet. 3 განცოცხლებული A (შდრ. ქვემოთ, გვ. 105, 2), < C (და განცოცხ. მ. დ.
მისსა < C), განცოცხლებული (Mm: განცოცხლებული) და მზიარული cet. 3 მისსა A, თვსა cet. 4 სხუა
ღმერთი < Mm. 4 ქრისტესა A, ქრისტესა cet. 5 ნინა d, წმიდა ნინო C. 5 ნინას d. 5 და შეუდგა
შეუდგა A. 7 ~ ნანა დედ. Mm. 7 სენსა AC, სენსა + ფიცხელსა cet. 8 ვერავინ ვერ C. 8 წარმოიცა-
ლიერნეს C. 9 ვერ ACdm, ვერა (ვერაჲ) cet. 9 კურნებად C. 9 მისი < AC. 9 სასოწარკვეთილი Mm.
10 ჰრომისა რომლისა A. 10 სიტყუსა (— მის ტყუსა) ჰრომისა მიერ Mm. 11 ნინა d. 11 სნეულნი A,
სენნი cet. 11 მრავალნი განკურნებულ არიან C. 12 თვსთა მათ A. 12 ნინა d. 13 მივიდეს A, და მივი-
დეს cet. 13 დედოფლისანი < d. 13 წმიდა A, < cet. 13 ნინა d. 13 ქოჩსა m. 14 მაყულისასა CMm,
მაყუალთასა cet. 13-14 ქოჩსა მ. ქ. მაყ. ქესა მის ქუეშე წამალთასა A (— ბწამალთასა; შდრ. ზემოთ,
გვ. 94, 8). 14 ილოცვიდა რა B. 15 ნინა d. 15 რათა განვიდე A, რათა განვიდეთ მიერ B, არა განვი-
დეთ მიერ cet. 15 სადა შეება ჩუენი A, სადა ბუნება (ყყყ — ყყყ) ჩუენი Mm, სადა ბანაკი ჩუენი cet.
16 არა A, < cet. 15-16 არა ბრძანებულ — არა არს არა მივალ მე დედოფლისა C. 16 მოვედინ A,
მოვედინ ჩემდა C, აქა მოვიდეს cet. 16 ამას AC, < cet. 16 და ჰეშმარიტად AC, ჰეშმარიტსა და cet.
17 მათ AC, < cet. 17 თქმული სათქმელი Mm. 18 ნინასი d. 18 გულმოდგინედ d. 18 მცხედარი BETd.
19 მისსა მე A. 19 მცხედრითა Bb, < d (C: ~ მსახურთა მათ ცხედრით). 19 მათ + იგი B. 21 მოვი-
დეს B. 21 წმინდისა m. 21 ნინასა d. 21 და < AC. 22 კილიკსა C, კელენსა მას Mm. 22 იწყო და
დაიწყო Mm. 22 ნინა d, ნინო + ზედა Mm. 22 მიმართ < MRTbd.

მოვარება, და მოიღო ჯუარი იგი, რომელი აქუნდა, მასთა თავსა, ფერკთა და მვართა
ჯუარის სახედ, და შეესულად განიკურნა, და აღდგა განცოცხლებული. და ჰრქმუნა
ქრისტე და თქვა: „არა არს სხუა ღმერთი, თვნიერ ქრისტესა, რომელსა ქადაგებს
M 244 ტეუე ესე დედაკაცი“. და მიერითგან შექმნა იგი მეგობრად თვსად | შინაურად, და 5
მარადის ჰკითხავს და გამოიწულილავს სჯულსა ქრისტესა, და ასწავებს წმიდა ნინო
და აბიათარ, ასალი ჰაგლე, და ასული მისი სიდონია. და იქმნა დედოფალი მორწ-
მუნე და იცნა ღმერთი ჰეშმარიტი.

და ჰკითხვიდა დედოფალსა მეფე, ვითარ-იგი შეესულად განიკურნა. და უთხრობდა
დედოფალი ეოველსა მას, რომელი იქმნა მის ზედა, ვითარ-იგი თვნიერ წამლისა,
ლოცვითა და შესებითა ჯუარისათა განიკურნა. და სიმრავლე იგი ერთა, რომელთა 10
ესილვა, დაამტკიცებდეს სიტყუსა მას დედოფლისასა.

A 77
C 71a მაშინ მირიან მეფე განკურდა და | იწყო | გამოძიებად სჯულსა ქრისტესსა, და
მრავალგზის ჰკითხავს ჰურია-ეოფილსა მას აბიათარს მეულთა და ასალთა წიგნთასა,
და იგი აუწყებდა ეოველსა. და წიგნიცა რომელი ჰქონდა მირიან მეფესა ნებროთისი,
და მასცა წიგნსა შინა ჰოვა წერილი ესრეთ: აღმენებასა მას გოდლისასა გმა იყო 15
და მასცა წიგნსა შინა ჰოვა წერილი ესრეთ: აღმენებასა მას გოდლისასა გმა იყო
ზეცით ნებროთის მიმართ, რომელი ეტეოდა: „მე ვარ მიქაელ, რომელი დადგინებულ
ვარ ღმრთისა მიერ მთავრობასა ზედა აღმოსავალისასა; განვედ ქალაქით მაგით, რამე-
თუ ღმერთი ჰფარავს ქალაქსა მაგას. სოლო უკუანასკნელთა ჯამთა მოვიდეს მეუფე იგი
M 245 ცისა, რომლისა-იგი შენ ცნებას სილვა ერსა მორის შეურაცხსა. შიშმან მისმან განა-
ქარვნეს გემონი სოფლისანი; მეფენი დაუტეობდენ მეფობასა და ეძიებდენ სიგლასა კესა; 20
მან გისილოს ჰირსა შინა და გიგნეს შენ“. მაშინ გულისსა ეო მეფემან მირიან,
რამეთუ მეფენი წიგნნი და ასალნი ეწამებოდეს და ნებროთის წიგნიცა დაამტკიცებდა,
და შექმნა სურვილი ქრისტეს სჯულისა. და ბრძოდა მტერი იგი უჩინო, აუენებდა
A 78 და შექმნა სურვილი ქრისტეს სჯულისა. და ბრძოდა მტერი იგი უჩინო, აუენებდა
C 71b აღსარებად ქრისტესა, გულსა მთაუგდებდა სასოებასა კერპთასა და ცეცხლისასა. არამედ

1 მეუარება RT. 1 შეახო A, და შეახო cet. 1 თავსა, თავსა მვართა და ფერკთა A. 1 და მვართა
მვართა C. 2 ჯუარის სახედ AB, სახედ ჯუარისა cet. 2 შეესულად ACB, შეესულად cet. 2 და
(პრწმ.) AC, < cet. 3 სხუა AC, < cet. 3 ღმერთი < C. 3 ქრისტესა MRTm, ქრისტესა cet. 4 და < A.
4 შექმნა შექმნა BC. 4 თვსა m. 4 და < A. 5 ჰკითხვენ M. 5 გამოიწულილავს AC, გამოიწულილ-
ვენ cet. 5 ასწავებდის A, ასწავებს EMPRTm, ასწავებდეს C. 5 ნინა d. 6 აბიათარ + მდღელი C.
6 ახალი იგი C. 6 პაელე პირველზე Mm. 7 იცნა იქმნა Mm. 7 ~ ჰეშმარიტი ღმერთი C. 8 მეესე-
ულად ARd, მეესეულად cet. 8 განიკურნა BET. 9 მას < A. 9 მას ზედა A. 9 ვითარი იგი A, ვითარ
იგი C, ვითარ B, < cet. 10 ლოცვითა AC, ლოცვითა ნინოსითა (d: ნინასითა) cet. 8-10 და უთხრობდა—
განიკურნა < Mm (ex hom.). 10 და ABC, < cet. 10 ერთა < AC. 11 მას AC, < cet. 13 მრავალ-
გზის AC, მარადის cet. 13 ჰკითხვენ Bb, ჰკითხვენ A (დაზიანებულთა), ჰკითხვენ cet. 13 ურიათა ყოფილსა A.
14 ყოველსა < C. 14 და წიგნიცა... ჰქონდა მირიან მეფესა წიგნი ნებროთისი C. 15 და A, < cet.
15 მასცა მას Mm, მისცა BT. 15 გოდლი გოდლითისა C. 18 ჰფარავს A, დაჰფარავს cet. 18 ქალაქსა მაგას A,
AC, მიხაილ d, მიქელ cet. 17 აღმოსავლეთისასა C. 18 ჰფარავს A, დაჰფარავს cet. 18 ქალაქსა მაგას A,
< cet. 18 უკუანასკნელთა A, უკუანასკნელთა cet. 18 მეფე m, 18 იგი < C. 19 რომლისა-იგი A, რომ-
ლისა cet. 19 სილვა A, სილვა, მოვიდეს C, სილვა შეურაცხი cet. 19-20 განაქარვნის A, განაქარვნეს m.
20 დაუტეობდენ C, დაუტეობდენ d. 21 ჰკითხვენ A, გიგნას (T: გიგნას) cet. 21 გ. ყოფდა
22 დაამტკიცებდეს Mm, ემოწმებოდეს C. 23 და < B. 23 შექმნა d. 23 და AC, არამედ cet. 23 ~ უჩინო
22 დაამტკიცებდეს Mm, ემოწმებოდეს C. 23 და < B. 23 შექმნა d. 23 და AC, არამედ cet. 23 ~ უჩინო
22 აღსარებად ქრისტესა (B: ქრისტესსა) ABC,
იგი მტერი A. 23 აუენებდა ACm, და აუენებდა cet. 24 აღსარებად ქრისტესა (B: ქრისტესსა) ABC,
აღსარებასა ქრისტესსა cet. 24 ჩაუგდებდა C, შთაუდებდა B.

M 256 და მეუხეულად მოიღო ძალი და ასწაგებდა სუროთა, და მოჰყუთა ნამჟ იგი და ნამჟსა მისგან შემზადნა მჟდნი სუეტნი ეკლესიისანი. და კითარ | აღაშენეს კედელი იგი ძელითა, და აღმართნეს ექუსნი იგი სუეტნი თჳს-თჳსად. სოლო სუეტი იგი უდიდესი, რომელი საკვრველ იყო სილვითა, საშუალ ეკლესიისა შესაგდებულად განმზადებული, ვერ შეუძლეს აღმართებად მისა. და აუწყეს მეფესა საკვრველი იგი უოფლად ვერ-ძრება ადგილითცა სუეტისა მის.

«მაშინ მოვიდა მეფე სიმრავლითა ერისათა. და მოიხუნეს მრავალდონენი მანქანანი, და სიმარჯუთა და ერისა სიმრავლისა ძალითა ეცადნეს აღმართებად და ვერ შეუძლეს. და იუო დაკრეფებულ მეფე და სიმრავლე ერისა, და იტყოდეს: „რა-მე არს ესე?“ და ვითარ იქმნა მწუხრი, წარვიდა მეფე სასიდი თვსად, შეწუსებული დიდად. 10
A 89 ხოლო წმიდა ნინო და ათორმეტნი მოწაფენი მისნი დედანი დაადგრეს სუეტსა მას თანა. ხოლო სანატრელი იგი გოდებდა სუეტსა მას ზედა და ადინებდა ცრემლითა მისთა.

ფითარცა შუა ღამე ოდენ იქმნა, წარმოიქცეს ორნივე ესე მთანი, არმაზ და
სადენ, რეცა თუ ჩამოირღუეს და დაუენნეს წყალნი ორთავე: და მტკუარმან გარდა-
მოხეთქა და წარჰქონდა ქალაქი, და შეიქმნეს კმანი სასარელნი ტყეებისა და გოდები-
M 257 სანი; და ეგრეთვე არაგვ გარდამოგდა ცისესა ზედა, და იქმნებოდეს სასარქელნი
გრკვნახნი. შეემინა დედათა მათ და ივლტოდეს. სოლო ნეტარი ნინო დალაღებდა:
„ნუ გეშინინ, დანო ჩემნო, მთანი მუნვე ჰგიან, და წყალნი მუნვე დიან, და ერსა
უოველსა სძინავს. სოლო ესე რომელ რეცა მთანი დაირღუეს, სამართლად გეჩვენების,
რამეთუ ურწმუნოებისა მთანი დაირღუეს ქართლს შინა. და წყალნი რომელ დაევენნეს,
სისხლი იგი ერმათა, კერპთა მიმართ შეწირული, დაევენოს. სოლო კმა ესე ტყეებისა
C 77b არს | ეშმაკთა სიმრავლისა, რამეთუ იგლოვენ იგი თავსა თვისსა, რომელ არიან მეოტ

1 მეყესულად ART. 1 მიიღო ძალი C, მიიღო ძელი cet. (ბ რ ო ს ე ს აზრით უნდა იყოს [?] „ცელი“ ან „ცული“). 1 ასწავებდა ასწრაფებდა A, ასწრაფობდა C. 2-3 კედელი იგი ძელითა კედლითა C. 3 ექუსნი შუნი A. 4 საშუალო A. 4 შესადგმელად B. 4 განმზადეს და A. 5 მისა A, მისა cet. 5 და < C. 5 ყოვლად AC, ყოვლადვე cet. 5 ვერ < A. 5 ვერ შეძრვა Bb. 6 ადგილთაცა AC. ადგილითაც(ა) dm. 7 მოეზუნეს T. 8 და სიმარჯჯთა ACMm, სიმარჯჯთა cet. 8 სიმრავლისა ძალითა სიმრავლითა A. 9 კვრებულ m. 9 მეფე < A. 9 სიმრავლე იგი C. 9 და იტყოდეს იტყოდეს A. 9 რამე ACd, რამე cet. 10 ესე ეს T. 10 იქმნა AC, იყო cet. 10 სახიდ ჩვ. კ ო ნ ი ე ქ ტ., სახედ C, სახლად cet. 11 და დედანი A. 11 დადგრეს m, დაადგრეს T. 11 სუეტსა მას AC, სუეტისა მის cet. 12 სან. იგი A, ~ იგი სანატრელი cet. 12 გოდება M, გოდებითა T. 12 და ადინებდა დაადინებდა T. 12 მისთა A, < cet. 13 ღამე დღე A. 13 ოდენ < C. 13 იქმნა A, იყო cet. 13 ესე AC, < cet. 13-14 არმაზ და ზადენ A, არმაზი და ზადენი cet. 14 რეცა რეცა P. 14 ჩამოღურღეს Mm. 14 დააყენეს AC, დააყენა m. დააყენეს T, დააყენეს cet. 14 წყალი d. 14-15 გამოხეტა A, გარდ(ა)მოხეტქნა Mm. 15 წარმოაქუნდა A. 15 შეიქმნნეს Cd. 15 საზარელი m. 15-16 ტყებისა და გოდ. ტყებისა და ტირილისანი A, ტირილისა და ტყებისანი C. 16 და ეგრეთვე AC, ეგრეთვე cet. 16 ზედა < A. 17 გვირგვინი Mm, გურგვინი A. 17 შეეშინა დ. ბ. A, შეშინდეს დედანი cet. 17 ივლტოდეს იტყოდეს m. 17 ნინო A, იგი cet. 17 ღალადებდეს m. 19 ყოველსა < C. 19 რომელ რათა ქ. 19 რეცა < AB (C: ~ ხოლო რეცა ესე რომელ). 19 გეჩუენების გუენების M, გვენების m. 20 ქართლს ქალაქს A. 20 რომელ < AC. 20 დაეყენეს ABC, დაეყენეს d, დაეყენეს cet. 21 სისხლი A, სისხლი cet. 21 შეწირული ჩვ. კ ო ნ ი ე ქ ტ., შეწირულისა A, შესაწირავისა C, შეწირვის(ა) cet. 22 ეგლოვენ A. 22 იგი ივინი B. 22 თავსა თჳსსა AB, თავთა თჳსთა cet. 22 რომელ AC, რომელნი Bbd, რომელი cet.

A 90 ამით ადგილით ძალითა მადლისათა და ჯუარითა ქრისტიანითა. მოიქცეთ და ილო-
ცუვდით ღმრთისა შიშართ“. და შეესუღად დასცნოეს ჳმანი იგი, და იყო არა რა.

“და დადგა წმიდა ნინო, განუპერნეს კელნი და ილოცვიდა ღმრთისა მიმართ და იტყოდა: „რათა არა დაებრკოლოს საქმე ესე, რომელსა წარმართებულ არს შეფე“. კუალად ვიდრე არა ეეივლა ქათამსა სამთავე კართა ქალაქისათა, დასცა ზარსა ლაშქარმან მღიერმან: დაღეწნეს კარნი, და აღივსო ქალაქი სპარსითა ლაშქრითა; და შეიქმნა კმა ზარის-საგდელი, ზრზინება, და ეივილი, და კლვა. და აღივსო ეოველი ადგილი სის-სლითა, და მოვიდა სიმრავლე ზასილითა და მასჯლითა, და სსუათა მათ შიშისაგან

M 258 დადნებოდეს გორცნი და განილია სული მათი. ტიროდეს | ნათესავთა თჳსთა.

«და მსწრაფულ ისმობდა, ჳმობდეს რა ძლიერად: „მეფე სპარსთა, მეფეთ-მეფე“ 10

C 78a სუარან-სუარზ ბრძანებს: ეოველი | ჰურია განარინეთ ზირისგან მსჯელისა“. ესე რა
მესმა, და მოვეგე თავისა ცნობასა; და შევორგულდით მე და ათნივე იგი ჩემთანანი,

A 91 და მოახლეობულ იქნეს მასჯლოსანი გარემოს ჩუენსა, სცემდეს და კლვიდეს.

„და ისმა კმა მლიერი — „მირიან მეფე შეიპერესო“. გარე-მოისილა მცნეჲან მოღუაწეჲან და თქუა: „ესე რომელ ეივის, ვიცი რომელ აწ საშე დიდად სჭირს; და ვჲადლობ ღმერთსა, რომელ ესე ნიშანი მათისა წარწყმედისა არს, და ქართლისა ცხოვრებისა, და ამის ადგილისა დიდებისა“. და ნუგეშინის გუცემდა, ვითარცა მოძღუარი მოღუაწი. შემადრთად მოძღუარი და მოციქული ქრისტესი.

«მეექვსე ერსა მას მომაჳალსა და რქუა: „ნადა არიან მეფეუნი სპარსთანი სუარა და სუარან-სუარა, საბასტანით გუშინ წამოსვედით, მალე სამე მოსვედით და დიდი სამე 20 ღამეჲს სართ, მლიერად დაღწეოთ ქალაქი ესე, და მასჳლი დაეცით, ქართა და ნიაჳთა წარგუაღეთ ბნელით ჩრდილოთ-კერძო, მთათა და კეღართა. აჰა, მოვიდა

1-2 ილოცვიდით Cm. 2 და A, < cet. 2 და მესყუღად — ღმრთისა მიმართ < Mm (ex hom.).
2 და იყო არა რა] და არა A. 3 და < ACb. 3 განიპყრა E. 3 — ღმ. მიმ. წმიდა ნინო A. 3 ილოცვდა BE.
4 რომელ A. 4-5 კულად ვიდრე AC, და კიდევ Mm (← კიდევ გვ), და ვიდრე cet. 5 კართა AC, კერ-
ძოთა BE, კერძო cet. 6 და დაჰლენწნეს B. 6 ემა A, < cet. 7 ზარი საწდელი T, ზარის საწდელი m
7 ზრინვა Ad. 7 ყოველი და კულვა (m: კულა) Mm. 7 კლვად P. 7-8 და აღიესო — სისხლითა A, და
8 მოვიდა C, < A, მოვიდა + მათდა cet. 8 სიმრავლე
სისხლი დიოდა და აღიესო ყოველი ადგილი cet. 8 მოვიდა C, < A, მოვიდა + მათდა cet. 8 სიმრავლე
სისხლი დიოდა და აღიესო ყოველი ადგილი cet. 9 დადნებოდეს MRTm, დაჰსდებოდეს B, დასდნებოდეს cet.
ზახილითა და მაზღლითა] მაზღლებითა A. 9 დადნებოდეს MRTm, დაჰსდებოდეს B, დასდნებოდეს cet.
9 თქსთა A, მათთასა Mm, მათთაჲს BC, მათთჲს cet. 10 ესმოდა C. 10-11 მეფე — ბრძანებს AC, მეფე
(Mm: მეფეთა) სპარსთა ხუარა ბრძანებს, და მეფეთა მეფე ხუარან-ხუასრა (Mm: ხუარასან ხუარანა) cet.
10 და მეფეთ-მეფე A. 11 ხუარან ხუარან A. 11 პირისაგან] ურისაგან M, ურისაგან m (← ჭურისაგან,
ჭ—ჰ). 12 და < A. 12 თავისა A, < cet. (შდრ. ზემოთ 109, 16). 12 და შეორგულდით A, შევორ-
ბულდით B, შეორგულდებულნი C, და შეორგულდით cet. 12 ათნივე A, ათნი cet. 13 მახლობელ EMm
(E-ში შეუსწორებია „მოახლობულ“). 13 და გარემოს A, იგი გარ. d. 14 და < A. 14 შეიპყრეს M. 14 გარემო
(E-ში შეუსწორებია „მოახლობულ“). 13 და გარემოს A, იგი გარ. d. 14 და < A. 14 შეიპყრეს M. 14 გარემო
(E-ში შეუსწორებია „მოახლობულ“). 14-15 მენედ მოლუაწყმან მან A, წმიდამან ნინო C. 15 რომელ A, რო-
მელი cet. 15 ყვის A, გვს Mm, ყვიზ (ყვივის) cet. 15 ვიცით C. 15 რომელი Mm. 15 აწ სამე A,
< C, აწ სადამე (m: სადმე) cet. 16 ემადლობ AC, მადლობდით (ჰმადლობდით) cet. 16 რომელ A,
< Mm, რომელი cet. 16 ნიშანი AC, ნიშნი Mm, ნიში cet. 16 — წარწყმედისა მათისა ABb (b: — არს
წარწყმ. მ.). 17 დიდების AC, დაბისა cet. (შდრ. ზემოთ 101, 17). 18 მოც. ქრისტესი A, მოც. სანატრელი
(C: + გსე) cet. 19 და მიექცა C. 19 მომავალსა AC, მომსერელსა d, მომსრველსა cet. 19 სპარსთანი
ABCb, სპარსნი cet. 19 ხუარა და] < m, ხუარან და d. 20 ხუარან ხუარა A, ხუარან ხუა C, ხუარან და
ხუარა M, ხუარან ხუასრა cet. 20 საბატანიო A, საბასტინიო B. 20 და მალე C. 20 სამე A, სადმე C,
< cet. 20 და დიდი AC, დიდი cet. 20 სამე A, სადამე B, სადმე cet. 21 ძლიერად AC, ძლიერი რად cet.
22 წარგულეთ] წარკედით AC. 22 ბნელად AC.

C 78b რომელსა თქუენ ევლტით. და განძრა კელი ჯუარის სახედ და შეესეულად | უჩინო
M 259 იქმნეს ეოველნი იგი. და იქმნა დაუდება დიდი, და დედანი იგი ნატრიდეს მას და
ადიდებდეს ღმერთსა.

სოლო ვითარცა ცისკარი აღელებოდა, და მიერულა ეოველთა მათ დედათა.
A 92 სოლო მე, სიდონია, მღუქმარე ვიყავ. და იგი დგა კელ-განპრობით. აჰა ესერა, შედა 5
მოადგა ჭაბუკი ერთი ნეტარსა მას, ეოველად ნათლითა შემკობილი, შებლარდნილი
ცეცხლის ზეწრითა, და რქუა რამე სამნი სიტყუანი. სოლო იგი დაეცა პირსა შედა
თვსსა, და ჭაბუკმან მან შეჰყო კელი სუეტსა მას და აღმართა და წარიღო სიმაღლესა
შინა. და განკვრეებული მივესლე მას და ვარქუ ესრეთ: „დედოფალო, რა არს ესე?“
სოლო მან მრქუა: „მოიდრიკე თავი ქუეყანად“, და ტირილად იწყო ზარისა მისგან. 10
და მცირედისა ჟამისა შემდგომად აღდგა და აღმადგინა და განგეშორებით მას ადგილსა.
C 79a სოლო დედანი ვითარ ივენეს კიდე, ისილეს მათცა სუეტი | იგი, ცეცხლის სახედ
ჩამოვიდოდა და მოასლდებოდა სარისსად მონაკუეთსა შედა პირსა ნამძსასა.

ვითარცა რიქუ-რაქუ ოდენ იყო; აღდგა მეფე გულგდებული ურვათაგან, მისედნა
M 260 სამოთხესა მას და დაწეებულსა ეკლესიასა, სადა-იგი მტკიცე იყო გონება მისი, | ისილა 15
ნათელი, ვითარცა ელვა აღწეული ცად სამოთხით მისით. იწყო სრბად და მკვრცხლ
მოვიდოდა, და ეოველი სიმრავლე სასლისა მისისა და ეოველი ერი ქალაქისა მოვიდა
მის თანა.

A 93 | ვითარცა ისილეს საკვრეელი იგი, ნათლითა ბრწეინვალე სუეტი ჩამოვიდოდა 20
ადგილად თვსად, რეცა ვითარცა ზეცით, და დადგა სარისსა მას შედა, და დაეყარა
კელით შეუსებლად კაცთაგან. და ნეტარ იყო მას ჟამსა შინა, რამეთუ, რა იგი იქმნე-
ბოდა, შიშითა და სისარულითა აღივსო მცსეთა ქალაქი, და დიოდეს მდინარენი

1 განძრა AC, განძრა cet. 2 იქმნეს ABd. 2 და იქმნა იქმნა A (A: — დაუდება იქმნა დიდი).
4 აღელებოდა A, მოახლდებოდა C, აღელებოდა cet. 4 და C, < cet. 4 ეოველთა მათ დედათა A, დედათა
მათ cet. 5 ხოლო სიდონია მღ. იყო A. 5 იგი წმიდა იგი C. 5 კელთ განპრობით C. 5 შედა < Mm.
6 — შებლარდნილი შემკობილი A. 7 ზეწრითა ABCm, ზეწრითა cet. 8 თვსსა AC, < cet. 8 და
ხოლო d. 8 შეჰყო C, მიჰყო cet. 8 სუეტსა მას < d. 8 აღმართა A, აჰმართა C, აღმადგა cet.
8 და (წარ.) < A. 9 განკვრეებით A. 9 მივესლე მე ვიახელ მე სიდონია Mm, მივესლე მე სიდონია cet.
(C: ხოლო მე სიდონია განკვრეებული მივესლე). 9 მას A, წმიდასა მას C, < cet. 9 ვარქუ m. 10 ხოლო
და A. 10 მრქუა მე C. 10 თავი თავად m. 10 ქუეყანად და < m. 10 ტირილად წუირილად (!) C.
11 და < A. 11 შემდგომად < A. 11 აღმადგინა + მეცა C, აღმადგინა A. 12 ვითარ ვერ C. 12 კიდე
< A. 12 ისილეს A, აჰა ისილეს cet. 12 მათცა < A. (B: — მათცა ისილეს). 13 ჩამოვიდოდა C, ჩამო-
ვიდოდა A, ჩამოვიდა და (Mm: სადა) cet. (— ჩამოვიდა). 13 და მოახლდებოდა — ნამძსასა A, მოახლა
ხარისსა (T: ხარისსა, m: ხარის ხესა) მას და (< C) დადგა აღშორებულად ქუეყანით ვითარ ათორმეტ
წყრთა, და წელიად (Mm; წელიად-წელიად cet.) ჩამოიცვლებოდა (BCd: ჩამოიცვლებოდა) ხარისხად თვსად
მონაკუეთსა და (C: შედა) ძირსა მისვე (< d, მასვე B) ნამძსასა cet. 14 ოიქუ-რაქუ A, ოიქურაქი C,
ოიქურაქი M, ოიქურაქი cet. 14 გულგდებული A, განკრობილი C, გულგდებული cet. 14 მიხედა d.
15 სამოთხესა მას (< C) და დაწეებულსა გელ. AC, სამოთხესა დაწეებულსა მას ეელ. cet. 15 სადა —
მისი AC, და იგი მტკიცე იყო გონებითა) cet. 16 ნათელი + იგი A. 16 აღწეული E. 16 ცამდი A.
16 კვრცხლ Mm. 17 და მის თანა ეოველი C. 17 სახლისა მისისა) მისი C, სისხლისა მისისა P.
17 მოვიდა AC, მივიდა cet. 18 მის თანა C, < cet. 19 ისილა C. 19 ჩამოვიდა dm. 20 რეცა < C.
20 და < AC. 20 და < C. 20 დაუყარა A. 21 კელთ C, კელითა A. 21 ნეტარი Mm. 21 მათ ჟამთა A.
21 იგი < B. 21-22 და ნეტარ — სისარულითა < C. 22 მაშინ აღივსო C.

ცრემლთანი მეფეთა და მთავართა და ეოველსა ერსა. სულთქმითა სულისა მათისათა
C 79b ადიდებდეს ღმერთსა და ნატრიდეს ნეტარსა | ნინოს. და იქმნეს სასწაულნი დიდნი მას
დღესა შინა.

პირველად მოვიდა ჰურია ვინმე, ბრმა შობითგან; მიეხსლა სუეტსა მას და იქმნა 5
მსედველ მუნქუესვე, და ადიდებდა ღმერთსა. მეორე სეფე-წული მოვიდა ერმა, ამახას-
პანი; იდგა რვისა წლისა. მოიღო დედამან მისმან სარწმუნოებით და დადგა ცხედრითა
წინაჲ სუეტსა მას ნათლისასა, და ნანდვლვე ნათლისასა. ევედრებოდა ნინოს: „მოსე-
M 251 დენ, დედოფალო, მესა ამას ჩემსა, სიკუდილად მიასლებულსა. რამეთუ ვიცი ღმერთი
A 94 ღმერთთა იგი არს, რომელსა შენ ჰმსასურებ და ჩვენ გვჯადაგებ“. მაშინ წმიდამან 10
ნინო შეასო კელი სუეტსა მას, დასდგა ერმასა მას და რქუა: „გრწმენინ იესო ქრისტე,
მე ღმერთისა, ცხოვრებისათვის ეოველისა სოფლისა კორციითა მოსრული; განიკურნე
ამიერიტგან და ადიდებდი მას, ვისმან ძალმან განკურნა“. და მსწრაფლ აღდგა ერმა
იგი, ვითარცა უტკივნელი. და დაეცა შიში დიდი მეფესა და ეოველსა ერსა. და თვთო-
სასენი სწეულნი მოვიდოდეს და განიკურნებოდეს, კიდრემდის მეფემან შეუქმნა 15
C 80a საბურქელი მელისა გარემოს სუეტსა მას, და დაფარა სედვისაგან. და ეგრეთვე შეესე-
ბოდეს ერნი სართულსა მას და განიკურნებოდეს. მსწრაფლ იწყო მეფემან და გან-
სრულა ეკლესია სამოთხესა შინა.

და ვითარცა მიიწივნეს მოციქულნი მირიან მეფისანი კოსტანტინე ბერმენთა
მეფესა წინაჲ, და მიუთხრეს ეოველი, რაცა იქმნა. მაშინ აღივსო სისარულითა მეფე 20
და დედა მისი ელენე დედოფალი: პირველად ამისთვის, რამეთუ ძადლი ღმერთისა
მიეფინებოდა ეოველთა ადგილთა და კელსა ქუეშე მათსა ნათელს იღებდა ეოველი
ქართლი. შემდგომად ამისთვის განმსიარულდეს, რამეთუ დაიდასტურეს მიწიან მეფი-
A 95 საგან სრულიად მოწყუედა სპარსთა და მტკიცედ მიღება სიუერულითა მათისა. და
M 262 ადიდებდეს და ჰმადლობდეს ღმერთსა. და წარმოგზავნა მღდელი ჭემშარიტი იოვანე 25
ეპისკოპოსად, და მის თანა მღდელნი ორნი და დიაკონნი სამნი. და მოუწერა მირიანს

1-2 სულთქმითა სიდონისათა ად. ღმ. C, და სულთ-ითქუნა სულითა სულთქმისათა და ად. ღმ. A.
2 ნეტარსა AC, წმიდასა cet. 2 ნინას d. 2 დიდნი + და მრავალნი A (A: — და იქმნეს მას დღესა შინა
სასწ. დ. და მრ.). 4 ვინმე C, < cet. 4 სუეტსა მას AC, სუეტსა მას + ღთივ აღმართებულსა cet.
5 მხედველსა Mm. 5 მუნთქუესვე eodd. 5 ადიდებდეს A. 5 სეფე ქალი Pd, მეფე წული Mm, სეფე
წული cet. 5 ერმა A, ვინმე ერმა cet. 5-6 ამახასპანი C, ამახასპანი cet. 6 წლისა + მდებარე Bb.
6 მოიღო + იგი Bb. 6 და < C. 7 ნათლისასა და 6. ნათლ. < C. 7 ნინოს + და ეტყოდა C. 7-8 მოხედე m.
8 ჩემსა ზედა C. 9 წმიდამან AC, < cet. 10 დასდგა C, და დასდგა cet. 10 რქუა m. 10 გრწმენინ A,
გრწამსა C, გრწამს cet. 10 ქრისტე ABCb, < cet. 11 კორციითა < C. 11-12 გან. ამ. AC, — ამიერიტგან
(m: ამიერიტთა) განიკურნე cet. 12 განკურნა MRTm, განკურნა d. 13 უტკივნელი A, ყოლად უტკივნელი C,
(m: ამიერიტთა) განიკურნე cet. 13 და დაეცა დაეცა C. 13 და დაეცა — ერსა < Mm. 14 მეფემან < C. 15 გარემო A.
მართლი cet. 13 და დაეცა დაეცა C. 13 და დაეცა — ერსა < Mm. 14 მეფემან < C. 15 გარემო A.
16 სართულსა მას C, სართულსა A, < cet. 17 სამოთხესა AC, სამოთხესა მას cet. 18 მიიწივნეს BRTb,
18 მიიწივნეს d, მიიღეს A, მიიწივნეს cet. 18-19 კოსტ. — წინაჲ A, წინაჲ კოსტანტინე მეფისა cet. 19 და < C.
19 მიუთხრეს M. 20 — და დედოფალი დედა მისი ელენე m. 21 და ეოველთა T. 21 კელსა ქ. მათსა A,
— კელსა მათსა ქუეშე cet. 21 ნათელს იღებდა AC, ნათელს იღებდა Bb, ნათელს იღებდა cet. 22 დაიდას-
ტურეს AC, და დასტურეს Mm, დადასტურეს T, დადასტურეს cet. 23 სრულიად A. 23-24 და (< A)
ადიდებდეს AC, < cet. 24 წარმოგზავნა C, წარმოგზავნეს B, წარმოგზავნეს cet. 25 ეპისკოპოსად C, ეპის-
კოპოსად A, ეპისკოპოსი Bd, ეფისკოპოსი E, ეპისკოპოსი (-ოზი) cet. 25 მიუწერა B. 25 მირიანს A,
< cet.

M 272 ^{კელი} ერთსა ქვასა და რქუა ეზისკობასსა: „მოვედ, რამეთუ შენდა ჯერ არს და დასწერე ჯუარი ქვასა ამას“. და მან ეო ეგრეთ, და მუნ აღეძართა ჯუარი იგი დიდებითა შეფეთაგან. და მოდრკა ერი იგი ურიცხვ, და თაყუანის-ცეს ჯუარსა, და აღიარეს ჯუარცმული ჭემპარიტად მედ ღმრთისა ცხოველისად. და ჰრწმენს სამებით დიდებული ღმერთი.

სოლო დიდნი იგი მთავარნი არა განემორებოდეს ეკლესიასა წმიდასა, და სუეტსა
ნათლისასა, და ჯუარსა მას ცხოველსა, რამეთუ სედიდეს სასწაულთა მათ უსომოთა და
C 86b კურნებათა მათ მიუთსრობელთა. და დღეს კვრიაკესა აღესქებისა სატიკსა ეო მირიან
A 106 მეფემან და ეოველმან მცხეთამან, მეწირეს შესაწირავი. იგი | დღე განაწესეს ჯუარისა
მსახურებად, აღესქებისა სატიკი, ეოველმან ქართლმან მოდღენდელად დღედმდე.

და იყო რაოდენისაჲ დღისა შემდგომად, მარტვლისა უკანას, ისილეს სასწაული 10
დიდად საშინელი, დღესა ოთხშაბათსა: აჰა ესერა, სუეტი ნათლისა, სასეღ ჯუარისა, დგა
ჯუარსა მას ზედა, და თორმეტნი ვარსკულაჲნი, სასეღ გვრგვინისა, გარემოს მისსა,
ხოლო ბორცვ იგი კუმოდა სასეღ სულნელად. და სეღვიდეს სასწაულსა ამას ეოველნი, 15
M 273 და მრავალნი უღმრთოთაგანნი მოიქცეს და ნათელ-იდეს მას დღესა შინა. სოლო
ქრისტიანენი უფროს მორწმუნე იქმნებოდეს და აღიდებდეს ღმერთსა. მერმე კუალად 15
ისილეს სსუა სასწაული ჯუარისა, ვითარცა რა ცეცსლი დგა თავსა ზედა მისსა, მჟდ
C 87a წილად მზისა უბრწყინვალესი, ზედა დაადგრა მას და, ვითარცა საკუმილისა ნაბერ-
წვალნი აღვლენ, ეგრე სასეღ ანგელოზნი ღმრთისანი აღვიდოდეს და გარდამოვიდოდეს
მას ზედა. სოლო ბორცვ იგი იმრვოდა ძლიერად და, ვითარცა სასწაული იგი დასცხ-
A 107 რებოდა, ეგრეცა მრვა იგი დასცხრებოდა. ვითარცა ისილეს სასწაული იგი, დაუკვრდა 20
ეოველთა, და უფროსად და უმეტესად აღიდებდეს ღმერთსა. და ვითარცა იქმნებოდეს
წლითი-წლად სასწაულნი იგი, და ეოველი ერი სეღვიდეს შიძით და მრწოლით; მოვი-
დოდეს თაჟუანისცმად გულსმოდგინედ.

1 ებისკოპოსის AMm, ერთსა ებისკოპოსისა cet. 1 და < m. 1-2 დასწერე ჯ. კ. ამ. ACMm, ~ და-
სწერე ქუასა ამას ჯ. cet. 2 დიდებითა| დაბითა M, დაბით m. 2-3 ~ მეფეთაგან დიდებით C. 3 ერი
იგი+სიმრავლე A. 3-4 ჯუარცმული C, < cet. 4 ძედ AC, ძე cet. 4 ცხოველისად C, ცხოველისა cet. 4 და
ჭრწმენა—ღმერთი < A. 5 დიდნი იგი| დიდნი სამებით (!) Mm. 5 წმიდისა A. 5 სუეტისა A. 6 და (ჯუარ.)
< A. 6 სასწაულსა მას k. 6 და < AC. 7 ზატისა Mm, ზადიკსა BT. 8 ყოვ. მცხეთამან| მცხეთას Mm.
8 შეწირეს შესაწირავი A, შესაწირავი CMm, შესაწირავად cet. 8 იგი დღე A, < k, ~ დღე იგი cet.
9 ზატიკი AC, ზატიკისა m, ზადიკსა Bd, ზატიკსა cet. 9 ქართველმან m. 9 მოდღენდელად A, მოდღენ-
დელად C, დღენდელად cet. 10 უკანას C, უკანას A, უკანისა cet. 11 დიდალ + შეწენიერი და C.
11 ორშაბათს B. 11 ესერა < C. 11 სუეტი A, სუეტი ერთი cet. 12 ათორმეტნი codd. 13 ბორცკ იგი C.
ბ. იგი+ჯუარისა cet. 13 კუმოდა C, კუმეოდა Pd, კუმევადა A, კმეოდა cet. 13 სახედ < Bb. 13 სურნე-
ლად B. 13 და ხედიდექს მიჰხედიდექს A. 13 ~ ყოველნი სასწ. ამას A. 14 ~ დღესა მას C. 14 ხოლო
ABC, < cet. 14 ქრისტეანენი B. 15 უფროს ABC, უფრო cet. 15 მორწმუნო C. 16 სხუა < C.
16 ჯუარისა| სახედ ჯუარისა C. 16 რა AC, < cet. 16 ცეცხლისა C. 16-17 ~ უბრწყინვალების შუდ წ.
მზისა C. 17 ზედა < C. 17 დადგრა T, დადგრა m. 17 და C, < cet. 17 საკუმბილისა AC, სახმბილსა B,
საჰმილისა cet. 17-18 ნაბერწყალნი| ნაბრწყლნი C. 18 ~ აღვიდოდეს ანგ. ღმ. A. 18 და < A. 19 მის
ზედა A. 19 ბორცკ იგი C, ბორცკ იგი+ჯუარისა cet. 20 ვერცეცა AC, ვერცევე cet. 21 და უფროსად C,
უფროსად cet. 22 წლითი—წლად სასწ. იგი AC, ~ სასწ. იგი წლითი—წლად cet. 22 ყოველი ერი A,
ყოველნი იგი ერნი (ხედიდექს) B, ყოველი იგი ერი cet. 22 ხედიდა C. 22 ზრწოლით Mm. 22-23 მოვ.
თ. გულისმოღვინედ < C.

მას ჟამსა რევეს, მესა მეფისასა, ესუა ერმა-წული მცირე, და იყო სნეულ, და მიწვეწულ იყო სიკუდილად. რამეთუ იგი ოდენ მსოფლო ესუა მათ, მობილო და დაღვა იგი წინაშე ჯუარისა და ცრემლით იტეოდა: „უკეთუ მომიბოძო ერმა ესე ცოცხალი, M 274 აღვაშენო კუბო | საუდელად შენდა“. და მუნქვესვე განიკურნა ერმა იგი, და განკურნებული და განცოცხლებული წარიევანა. მერმე მოვიდა აღნათქუამისა აღმასრულებელად და ეო მადლისა მიცემა დიდითა. სისარულითა. და გუფსმოდგინებით აღაშენა კუბო C 87b ჯუარისა მცსე|თისა რევე, შემან მეფისამან, და წლითი-წლად მოვიდის და აღასრულის აღნათქუამი იგი მსსუერაზლისა. და მიერითგან უფროს მოვიდოდეს ეოველნი უძღურნი და სნეულნი, განიკურნებოდეს და სისარულით ადიდებდეს ჯუარსა წმიდასა ქრისტესსა. A 108 იყო ვინმე მამაკაცი ჭაბუკი, და ორნივე თუალნი დასდგომოდეს. | ჯდა იგი წინაშე ჯუარსა ქრისტესსა, და შემდგომად მჯდისა დღისა აღესილნეს თუალნი: სედევიდა და ადიდებდა პატროსანსა ჯუარსა.

მერმე დედაცაჲ ვინმე იყო, მარადის გუემული სულისაგან უკეთურისა ეგეოდენ, რომელ შალი და გონება მისი მიედო რებას წელსა, და სამოსელსა თვსსა დაიწებდა. და ვითარ მოიყვანეს და ჰატოხანსა ჯუარსა შეამოსჯვეს, შემდგომად თორმეტისა დღისა განიკურნა და თვსითა ფერკითა წარვიდა. და აღიდებდა ღმერთსა და თაუხანის-ცემდა ჰატოხანსა ჯუარსა.

M 275 და კუალად იყო ერმა ვინმე მცირე: მეესეულად დაეცა და მოკუდა. | აღიღო იგი
C 88a დედამან მისამან და დააგდო წინაშე ჯუარსა ერმა იგი მომწუდარი, დილითგან მიმწუს- 20
რადმდე. სოლო დედა მისი | ტირილით ილოცვიდა წინაშე ჯუარსა, და სსუანი ეტო-
დეს: „წარიღე, დედაკაცო, და დამარსე, რამეთუ მომკუდარ არს, და ნუღარა აწეინებ“.
სოლო მან არა წარიკუეთა სასოება, არამედ უფროს და უმეტეს საწყალობელად ტი-
როდა და ილოცვიდა. სოლო მწუსრის კამსა სულიერ იქმნა და თუაღნი აღესილნეს.

1 ჟამსა+შინა B. 1 ყრმა-წ. მც. A, ყრმა მცირე C, ყრმა მცირე წული cet. 1-2 და იყო — რამეთუ
იგი < Mm. 1-2 და მიწვევულ მიწვევულ A. 2 რამეთუ და B. 2 ოდენ < C. 2 და მოიღო C. 3 ჯუარ-
სა C, ჯუარისა AB, ჯუარსა წმიდას Mm, ჯუარისა წმიდას cet. 3 იტყოდა BC, ითხოვდა cet. 3 მიბო-
ძო C, მომობოდოს d. 4 საყურელად Bbd, საყოფლად A. 4 და < A. 4 მუნქესევი მსწრაფლ C, მუნქეჲ-
სევი cet. 4 განკურნა m. 4 და < A. 5 და განცოცხლებული < C. 5 წარიყვანეს A. 5 აღნათქამისა C.
აღთქ(უ)მისა cet. 5 აღმასრულებელად A, აღსრულებად cet. 6 იყო A. 6 — სიხარულითა დიდითა C.
7-8 და წლითი-წლად — იგი < C. 8 აღნათქემი A. 8 მსხერპლისა შესაწირავსა მსხერპლისასა C.
8 უფროს AB, უფრო cet. 9 და სიხარულით ადიდებდეს < Mm. 9 ჯუარსა წმიდას ქრისტესსა ღმერთ-
სა C. 10 და იყო B. 10 მაგაცი — დასდგომოდეს ქაბუჯი ერთი რომელ დაბრმოზიდ იყო C. 11 ჯუარსა
სა C, 10 და იყო B. 10 პატრიოსანსა ჯუარსა C, ჯუარსა წმიდას ქრისტესსა cet. 11 შემდგომად < C.
ქრისტესსა A, ჯუარსა პატრიოსანსა ჯუარსა ღმერთსა A. 13 ვინმე A, ერთი cet. 13 მარადის გუე-
11 დლისა წლისა A. 12 სულისაგან უკეთურისა A, სულთაგან უკეთურთა cet. 14 მიედო ABCb, მიიღო cet.
მული გუმულ Ak. 13 სულისაგან უკეთურისა A, სულთაგან უკეთურთა cet. 14 მიედო ABCb, მიიღო cet.
14 რვათა თვისა C, — წელსა რვათა A. 14 თქსსა B, მისსა cet. 14 დაიბედა A, დალედა (? დაპეჭლა,
C, დააბოზდა Mm, დაიბოზდა cet. 15 და პატრიოსანსა და პატივისანსა B, პატრიოსანსა AMm.
15 და შეამთხვეს A, შეამთხვეს Mm, შეამთხვეს cet. 15 თორჩესისა ათისა C, ათორმეტისა cet.
15 დლისა წლისა A. 17 — ჯუარსა პატ. C. 18 და კულად A, და მეგრემ C, მეგრემ კულად cet. 18 ვინ-
მე A, < cet. 18 მეყსეულად A, და მეყსეულად (მეყსეულად) cet. 18 და აღიღო C. 18 იგი < A.
19 და < C. 19 დაჰგლო T. 19 ჯუარსა ACmm, ჯუარისა cet. 19 — ყრმა იგი წ. ჯუარ. C. 19 მომ-
წყდარი AC, მწყდარი მოქცი. მომკლდარი cet. 19-20 დილ. მიმწუხრი A, დილათგან მწყუხრამდე C, დილ-
ულითგან მიმწუხრამდე (Mm: მიმწუხრამდე) cet. 20 წინაზე ჯუარსა < C. 20 ჯუარსა AMdm, ჯუა-
რისა cet. 20 და სხუანი A, ხოლო სხვანი d, სხვანი cet. 22 უფროს და უმეტეს უფროსად C. 23 ხოლო
მიმწუხრისა ჟამსა A, მწყუხრისა ჟამსა C, მწყუხრისა ოდენ ჟამსა cet. 23 აღებილნეს A, აღიხილნა cet.

და შემდგომად შვილის დღისა განიკურნა, და განცოცხლებული წარიუვანა ერმა იგი
A 109 დედამან მისმან. და აღიდგება ღმერთსა.

ინილეს რა სასწაული და კურნება ეოვლად წმიდისა ჯუარისა, მრავალნი უშვი-
ლონი მოვიდოდეს და ითხოვდეს შვილიერებასა, და შვილმრავალ იქმნებოდეს, და
შესაწირავთა და მადლთა ჰყოფდეს. არა თუ რომელნი მოვიდიან მათ ოდენ მიიდიან
კურნება, არამედ რომელნი მორით ილოცვიდიან წმიდასა ჯუარსა, მუნქუესვე შეწე-
ნითა მისითა მიიდიან მადლი, მძლე ექმნებიან მტერთა და მოსწრაფედ მოვიდიან
შეწირვად მადლისა.

M 276 მრავალნი უკუე უღმრთონი ჭირსა შთაცვიან, და რაჟამს სადოდიან | წმიდასა
ჯუარსა, მუნქუესვე განერიან ჭირისაგან და მოვიდოდინა შემთხუვად ჰატიოსნისა
ჯუარისა, და მსწრაფელ ნათელ-იდიან და აღიდგებიან ჰატიოსნისა ჯუარსა. მრავალნი
C 88b უკუე, მრავალსა ჭირსა შთაცვიუნნი, ძალითა ჰატიოსნისა ჯუარისა|თა განიკურნე-
ბოდეს ჰირად-ჰირადთაგან სატანჯველთა, მოივლტიოდ ედრებად და შეის განიკურნე-
ბოდ მოდღენდელად-დღედმდე და აღიდგედეს მამას, და შესა, და წმიდასა სულსა.

A 110

წიგნი

15

რომელი მოუწერა პატრიარქმან პრომისამან და ბრანჯთა მეფემან ნინოს
და მეფესა მირიანს და ყოველსა ერსა ქართლისასა¹

მათ დღეთა შინა მოვიდა წიგნი პრომით, წმიდისა პატრიარქისა, ნინოს და მეფესა
და ეოველსა ერსა ქართლისასა. და მოავლინა ბრანჯი დიაკონი ქებისა შესსმად და

1 დღისა AB, წლისა C, დღისაგან cet. 1 განიკურნა A, განკურნებული წარიდა C, განკურნებული cet.
1-2 და განცოცხლ. — ღმერთსა < C. 1 ყრმა იგი < A. 3 და] ესე C. 3 ჯუარისა მიერ B. 3 უშვი-
ლონი] შვილი Mm. 4 შვილიერობისა C. 4-5 და (შესაწ.) < A. 5 ჰყოფდეს] შესწირვიდეს A. 5 არა თუ AC,
არა ხოლო თუ cet. 5 რომელნი] მრავალნი A (— რლნი). 5 მოვიდიან C, მოვიდოდეს A, მივალნ d,
მოვლენ cet. 5 მიიდიან ჩვ. კონიექტ., მილიიან A, მიანიჭეს Mm, მიანიჭის cet. 6 შორით ACMPm,
შორითა cet. 6 ილოცვიდიან წმ. ჯუარსა A, ითხოვიდიან კურნებასა C, ითხოვიდიან შეწევნასა წმიდისა ჯუა-
რისა მცხეთისაგან cet. 6-8 მუნქუესვე — მადლისა] მათა მიანიჭის მადლი და კურნება და ძლევა მტერთა
მათა C. 7 ექმნის A, ექმნებიან B, ექმნიან E, იქმნიან cet. 7 მოსწრაფედ AMPdm, მსწრაფელ cet.
8 — მადლისა შეწ. A. 9 უღმრთონი] უღონონი d. 9 ჭირსა შთაცვიან (Mm: შთაცუიან) AMPdm, ჭირსა
შთაცვიუნნი C, ჭირსა რა შთაცვიან cet. 9 და Ad, < cet. 9 ხადიან Mm. 10 მუნქუესვე] მსწრაფელ C,
მუნთქუესვე cet. 10 განერიან Td, იესნიან C, განიკურნიან A. 10 ჭირისაგან < d. 10 მოვიდოდინა A,
მოვიდიან cet. 10 შემთხუვად + სიხარულით A. 11 და მსწრაფელ — ჯუარსა A, და მრავალთა ნათელ-
ილეს და სიხარულით (< C) აღიდგედეს ღმერთსა cet. 12 მრავალსა ჭირსა AC, მრავალთა ჭირთა cet.
12 შთაცვიუნნი AC, შთაცვეს cet. 12 ძალითა AC, და ძალითა cet. 12 პატიოსნისა < C. 12-13 განი-
კურნებოდეს A, განიკურნენ BCMPtm, განიკურნეს cet. 13 პირ-პირ. A, მრავალნი პირად-პირად-
თაგან (Mm: პირველად პირადთაგან) cet. 13 და Bpd, < cet. 13-14 განიკურნებიდ ABP, განიკურნე-
ბიან cet. 13-14 პირად-პირადთაგან — დღედმდე] (მრავალნი) უკუე მრავალთა სნეულებათა და ეშმაკთაგან
შეპყრობილნი იესნენს მოდღენდელად დღედმდე C. 14 მოდღ. დღ. C, დღენდელად დღედმდე Ad, მუნით
(MPTm: მუნ) დღენდელად დღედმდე cet. 14 აღიდგედეს + ღმერთსა C. 14 სულსა C, სულსა + რომლისა არს
დიდება მამისა A, სულსა + რომლისა არს დიდება (რ. არს დ. < d) აწ და მდის და უკუნითი უკე (არ) cet.
16 მიუწერა ACMm. 16 პატრიარქმა d. 16 პრომისამან < Mm. 16 ბრანჯთა m. 16 ნინას d. 17 მი-
რიანს < CMm. 17 ყოველსა ერსა ქართლისა A, ყოველთა ქართველთა C, ყოველთა ერთა ქართლისათა cet.
18 მოვიდა AC, მოიწია cet. 18 ნინოს AC, ნინას მიმართ d, ნინოს მომართ BP, ნინოს cet. 19 ყოველ-
თა ერთა ქართლისათა Bpd. 19 მოავლინა C, მოვიდა A, მოუვლიან ERT, მოუვლინა cet. 19 — შეს-
სმად ქებისა A.

¹ ანდერძ-მინაწერი: ღმერთ წარმართე დედოფალთ-დედოფალი მარიამ და ცოდვანი მისიი შეუნდვენ.
ღმერთ შე მწერალი ამისი გი M.

კურთხევისა მიცემად, და ამის ნეტარისა ნინოსგან ღოცვისა წარღებად და მადლისა
M 277 ზიარებად. აქუნდა წიგნი ბრანჯთა მეფისა ნინოსგა თანა: რამეთუ მამისა მისისაგან
ნათელ-ელო ბრანჯეთს. და ესე ეოველი მისმენილ იყო იერუსალემით და კოსტანტინე-
პოლით, ვითარმედ ქუეყანასა მას ქართლისასა მიეფინა მზე სიმაღლისა. ამისთჳს
C 89a სანატრელი წიგნი მოუწერა, რათამცა ეუწენეს აქანი იგი სასწაულნი | სუეტისა მის
და მაულოვნისა, და ძალი იგი კურნებისა. ესე ეოველი ისილა და მოისმინნა სასწა-
ულნი იგი ბრანჯმან დიაკონმან, რომელნი ქმნილ იეგნეს მცხეთას, და განკურნებული
აღიდგება ღმერთსა; წარიღო წიგნები და წარვიდა.

მაშინ რქუა მეფემან წმიდასა ნინოს და ეპისკოპოსსა: „მნებაგს ესრეთ, რათა
A 111 იძულებით მასჯლითა მოვაქციენეთ მთეულნი და სიძე ჩემი ფეროზ, და დავამონეთ
ძესა ღმრთისასა და ვათაყუანეთ პატიოსნისა ჯუარსა“. მაშინ რქუეს: „არა ბრძანებულ
არს უფლისაგან მასჯლისა აღება, არამედ სასარებითა და ჯუარითა პატიოსნითა უჩუე-
ნოთ გზა ჭეშმარიტი, მიმევანებელი ცხოვრებად საუკუნოდ, და მადლმან ღმრთისამან
განანათლოს ბნელი იგი გულთა მათთა.

და წარვიდა წმიდა ნინო და ეპისკოპოსი იოვანე, და მათ თანა წარატანა მეფე-
M 278 მან ერისთავი ერთი. მივიდეს და დადგეს | წობენს, და მოუწოდეს მთეულთა, ჰირუტ-
ეუთა სასეთა მათ კაცთა, ჰართალელთა, ფხოელთა, წილქანელთა და გუდამაყრელთა.
C 89b და უქადაგეს მათ სჯული ქრისტიანეთა ჭეშმარიტი, მიმევანებელი ცხოვრებად საუკუნოდ.
სოლო მათ არა ინებეს ნათლისდება. მაშინ ერისთავმან მეფისამან მცირედ წარმართა
მასჯლი მათ ზედა, და ძლევით შემუსრნა კერპნი მათნი.

1 და ნეტარისა C, ამის წმიდისა A. 1 ნინოსგან AC, ნინოს (d: ნინას) cet. 1 წაღებად C. 2 ბა-
რანჯთა m. 2 რამეთუ AC, და M, < m, და რამეთუ cet. 3 ნათელ ილო Mm. 3 ბრანჯეთს A, ყოველსა
ბრანჯეთს C, ბრანჯეთს (m: ბრანჯეთს) ყოველსა Mm, ბრანჯეთს ყოველსა ერსა cet. 3 ესე ეოველი AC,
— ყოველი ესე cet. 3 მისმენილ C, მსმენელ A, მსმენელ T, მასმანელ Mm, მასმენელ cet. 3-4 კოსტანტი-
პოლით C. 4 ამისთჳს ამისთჳს A. 5 მოუწერა AC, მოუწერა cet. 5 ეწუენეს A. 5 აქანი] აქაურნი Cm.
5-6 მის და C, მისთჳს A, მის cet. 6 მაულოვნისა A, მაულოვნისა C, მაულოვნისა d, მაულოვნისა BEMm,
6 ძალი m. 6 იხილნა Bpd. 6 მოისმინნა MTm, მოისმინა cet. 6-7 მოისმინა სას-
მაულოვნისა cet. 6 ძალი m. 6 იხილნა Bpd. 6 მოისმინნა MTm, მოისმინა cet. 7 რო-
წული A. 7 იგი AC, იგი + ყოველნი cet. — რომელნი ქმნილ იყვ. მცხ. დიაკონმან ბრანჯთამან cet.
მელი ქ. იყო A. 7 ბრანჯმან — მცხეთას A, — რომელნი ქმნილ იყვ. მცხ. დიაკონმან ბრანჯთამან cet.
7 განკურნებულ(ნი) M. 8 აღიდგედეს m. 8 წარიღო AMm, და წარიღო cet. 8 და წარვიდა AC, < cet.
9 რქუა მეფემან A, — მ. რქუა cet. 9 და ებ.] ებისკოპოსმან Mm. 9 რათა < A (ყოფილა ერთი სიტყვა ჯალ-
ბათ „რათა“, მაგრამ წაჭრილია), რათა ესრეთ d. 10 (იძულებ)ით მასჯლითა — დავამონენ < Mm (სწერია:
იძულებნენ). 10 მოვაქციენეთ AC, დავამონენ cet. 11 ღმრთისა B. 11 ვათაყუანეთ AC, ვათაყუანენ cet.
10 და < AC. 10 დავამონენ A, ჰქუეს მათ C, რქუა მათ cet. 12 არამედ და B (— ზ — ად).
11 — ჯუარსა პატ. C. 11 რქუეს A, ჰქუეს მათ C, რქუა მათ cet. 12 არამედ და B (— ზ — ად).
12 სახიერებითა Mm. 12 ჯუარ. პატ. AC, — პატიოსნითა (BP: პატიოსნისა) ჯუარითა (m: ჯუარისათა) cet.
13 და მიმევანებელი C. 14 სიბნელი A. 15 წარვიდეს C. 15-16 და მათ თანა (< Bd) წარატანა მეფემან
და მათ თანა წარავლინა (Mm: წარიყუანა) მეფემან CMm, წარვიდა მეფე და A. 16 მივიდეს AC, და მოვი-
დეს cet. 16 და < d. 16 წობენს A, წობენს C, წობნას M, წობაბას m, წობაბას cet. 16 მთეულთა Ad.
მთიულთა cet. 16-17 პირუტყუთ სახეთა A, პირუტყუთა და სახეთა C, პირუტყუსა სახეთა cet. 17 პართ-
ნელთა AM. 17 წილქანელთა მოქც., წაღკანელთა ქელ იშ., წაღლ: კასანელთა C, წილქანელთა: კასა-
ნელთა A, < cet. 17 გუდამაყრელთა M. 18 მათ < BCEPd. 18 სჯ. ქრ. ჭეშმარიტი A.
ჯუარი და სჯული ჭეშმარიტი ქრისტესი C, ჯუარი ქრისტიანეთა (BP: — ქრ. ჯუარი) ჭეშმარიტი cet.
19 ინებებ(ბ)ს RT. 19 მეფისამან ქართლისამან A. 19 წარმართა C. 20 და < A. 20 შემუსრნეს AC.
20 კერპნი მათნი კერპთანი C.

ხოლო მიენიჭნეს მას მადლნი ღმრთისა მიერ სწეულთა კურნებისანი. რომელი წერილ არს სრულსა ცხოვრებასა მისსა. და ღამესა განცხადებისასა მდგომარე იყო უძილად, და რქუა მისა-
ხურსა თვისსა მოღებად ზეთი აღსანთებელად კანდლისა. ხოლო მან შეურაცხ ეო მურვანოს და
აუუედრა: „მეფისა მე ხარ და არა გსურის საშეფოთათჱს, და ვითარცა მონაზონი იყოფები მშო-
ერი კვრიაკით კვრიაკედმდე“:

R 83a ხოლო მურვანოს აღანთო წყალი კანდელსა შინა, თვნიერ ზეთისა, და ილოცვიდა ეგრე:
რამეთუ შვდ-ღამე ენთებოდა კანდელი იგი წყალსა მას შინა. და ეჩუენა უფალი იესო ქრისტე
და აღუთქუა მის თანა ეოფა მარადის. და მრავალი სასწაული აღასრულა კანდლისა მის მიერ
ცხებითა სწეულთათა.

ხოლო საჭურისი ვინმე იყო მეფისა. რომელი-ესე ორნივე შეითქუნეს წარსლვად. სცნა
მეფემან თევდოსი და დაუდგინნა მცველნი. ხოლო წინამძღურობითა უფლისათა განვლეს ღამე
და წარვიდეს. რამეთუ სუეტი ნათლისა წინაუძღოდა მათ, ვითარცა ისრაელთა, და კმა ესმით
სუეტით გამო: „რომელი შემომიღებეს მე, არა ვიდოდეს ბნელსა“. და ზოგეს ნავი და ვლეს
რაოდენიმე დღენი. ხოლო ქალაქსა ერისა შინა შეპრობილ იქმნეს ვისკანმე და შეიკენეს
საპრობილესა. ხოლო მას ღამესა იქმნა ძრვა და მესის-ტესა, და ელვა ფრიადი. და მოავარსა
მას ქალაქისასა დაადგა კაცი ვინმე, საშინელებით ეტყოდა: „განუტევენ მონანი ღმრთისანი.
უკეთუ არა, დაიქცევის ქალაქი ესე“. და ესრეთ შემრწუნებულმან განუტევნა.

ამისა შემდგომად მოვიდეს იერუსალემად. და მუნ იყო ვინმე მეფე ჰრომისა სამთავროთ
მოსრული, სახელით ჰინინოს, და მეუღლე მისი, რომელთა დაეტევათ სოფლისა სიციბილი და მუნ
იყოფოდეს. რამეთუ მონაზონ იქმნეს და აღაშენნეს ორნი მონასტერნი, რომელნი თვთოეულინი
R 83b მუნ იყოფოდეს. და ამით მიერ შეწყნარებულ იქმნეს. შემდგომად ამისა საფლავსა უფლისასა
მიიწიენეს, და მუნ აღაგვიდელ იქმნეს მონაზონებად: და უწოდეს მურვანოსს ჰეტრე, ხოლო
საჭურისსა იოვანე, რომელთა ღუაწლნი და შრომანი გამოუთქმელ არიან. და აღაშენნეს მონას-
ტერნი და ქსენონი.

ამისა შემდგომად გამოსცადა ეშმაკმან ჰეტრე და აუუედრა მამულთა სამეფოთა დატეეება,
და მონაზონებითა არა კეთილად ცხოვრება. ხოლო მან შერისხა და განაძო. ამისა შემდგომად
გამოეცადა კუალად ქრისტე, და აჩუენა ცათა შინა ეკლესია და ერგასისნი კაცნი მგალობელნი,
შეენიერნი სილვითა. და აღუთქუა დიდება საუკუნო.

და ანასტასი ჰატრიაქისა მიერ იძულებით მდღელად კელდასხმულ იქმნა. შემდგომად გან-
ვიდა უდაბნოთა და აღაშენნა მუნცა მონასტერნი. ჰირსა იორდანესსა, მჯდომი მძვნარე გან-
R 81 კურნა. მოვლნა ეოველნი უდაბნონი ეგვტისა და სკიტისანი, და მრავალნი სასწაულნი აღას-
რულნა. კუალად მონასტერსა და ქსენონსა თვისსა მოიქცა, და სიკმელსა შინა საფქვილე, საცერ-
ცვე, საზეთე და საღვწე — ეოველნივე ჭურჭელნი ღოცვითა თვისითა აღავსნა.

R 84a მას ეამსა აღესრულა ეპისკოპოსი მოამისა, და შეკრბეს კაცნი მის ქალაქისანი და
გამოითხოვეს ჰეტრე ქართველი. ხოლო მან არა თავს-იდგა, რათამცა უსმინა ჰატრიაქსა, არამედ
ენება თავისა გარდაგება სიმაღლისაგან და ეგრეთ წარტოლვა სსუათა ადგილთა. არამედ

1 კურნებისანი B, კურნებანი cet. 2 უძილოდ Bb. 3 თვისსა Bb, მისსა cet. 3 ზეთი B, ზეთისა cet.
3-4 და აუუედრა < B. 6 კანდელსა d, კანდელთა cet. 7 რამეთუ ხოლო B. 7 იგი d, < cet. 8 — მის
თანა აღუთქუა d. 11 და < Pds. 11 დაუდგინა PR. 11 ხოლო არამედ B. 11 წინამძღურობითა P.
13 სუეტის გამო PRds. 14 შეიყენეს PR, შეიყუანეს s. 18 მოვიდენ codd. 20 რომელნი სადა B.
20 თვითეულინი R. 21 (შემდ.) ამისა R. 22 მიიწიენეს R. 23 ღუაწლი P. 26 მან Rd, ამან cet. 26 შე-
რისხნა codd. 27 ერგასისი PRds. 28 დიდება Rd, ცხოვრება cet. 29 და ხოლო B. 29 მდღელად R,
მდღელად cet. 31 მოვლნა BP. 31 ეგვტისანი Pd. 31 სკიტისანი Bb. 33 ეოველივე ჭურჭელი R,
ეოველივე ჭურჭელი Pds. 34 ეამსა R, ეამსა შინა cet. 34 მოამისა d, მაიმოსა Bb. მაოამისა cet.
35 არამედ და B.

კუალად ქრისტე გამოეცადა სიმრავლესა თანა ანგელოზთასა, და სიტყვთა უფლისათა ეპისკო-
პოსობა თავს-იდგა.

მრავალგზის ესმა კმა ზეგარდამო ქალაქსა მას, რომელი ეტყოდა ჰეტრე ქართველსა: და
უწვმრობასა წვმიან ჰეოფდა, უშვილოთა შვილიერ, სწეულთა განკურნებდა, უნაყოფოთა ნაყო-
ფიერ ჰეოფდა, მეოფეზურთა განუმარჯუებდა. ხოლო მისცა ღმერთმან მადლი წინასწარმეტყუელე-
ბისა და სულისა წმიდისა სილვისა. რამეთუ სული მამისა ესაიასი და მამისა ზენონ სკიტელისა
კორცთაგან რა განვიდეს, ისილნა ზეცად აღმავალნი.

ამისა შემდგომად სცნა განსლვა თვისი კორცთაგან და ეოველთა აუწვა. ხოლო მამან ვინმე
ათანასე ისილა ჩუენება ჰეტრესთჱს, რამეთუ წმიდანი ეგედრნეს ღმერთსა: „ჰეტრე ქართველისა
ბრძანე მოეკანებად ჩუენდა, რამეთუ ფრიად ტანჯნა კორცნი თვისნი“. და შემდგომად ათისა
R 84b ვიდა მეათესა დღესა და შესწირა წმიდა მსსუერპლი, და ესიარა წმიდათა საიდუმლოთა, და
სსუანიცა აზიარნა და აკუროსნა და მშვდობა მისცა. შევიდა სენაკად, მიწვა და დაიბინა მილი
თვისი, თუესა დეკემბერსა ორსა. და ისილეს წმიდათა კაცთა ვიეთმე წმიდა სული მისი რომელ
შეპკანდათ სიმრავლესა წმიდათასა, გალობითა და დიდებითა, რომელთა წინა-უპირობდა მდღელ-
მოწამე ჰეტრე აღექსანდრიელი. და მრავალნი სწეულნი განიკურნეს, რომელნი შეესნეს წმიდასა
გუამსა მისსა, რომელი ცხოვრებასა შინა მისსა წერილ არს.

ხოლო ამის წეტარისა ფრიადი ქება აღეწერა გრიგოლ დიალოღოსსა, წმიდასა ჰატრი-
აქსა ჰრომისასა, წიგნსა შინა თვისსა¹.
ხოლო ჩუენ ჰირველსავე სიტყუასა მოვიდეთ.

და უშენა რევის მისწულმან ორნი მენი, რომელთა სახელები ერქუა მირდატ და
თრდატ; ერთი უშვა ფეროზის მისწულმან, რომელსა ერქუა ფარსმან.

C 95a ესე ვარაზ-ბაქარ მეფე იყო კაცი ურწმუნო და მომუღე სჯულისა, და ვერ იკად-
A 121 რებდა ერისაგან განცხადებად სჯულისა სიბუღილისა, რამეთუ მოქცეულ იყო ქართლი
და დიდსა სარწმუნოებასა შინა იუენეს აზნაურნი და ეოველი ერი ქართლისა. და

1 სიმრავლესა თანა B, სიმრავლითა (ანგელოზთათა) d, სიმრავლითა (სიმრავლეთა) h) თანა cet. 3 ესმა
< B. 4 უწვმრობასა Rd, უწვმრობებასა s. 5 მეოფეზურთა B, მეოფეზეთა cet. 6 სულსა წმიდა-
თასა BRs. 6 სკიტლისა P. 7 განვიდოდეს Bb. 8 მამან მამან B. 9 ათანასი d. 11 მოსვლა მისი d, მო-
სლვა მისისა PRs. 13 და შევიდა Pds. 13-14 ძილი თვისი ძილი მართალთა d. 15 წინაუპირებდა d. 17 რომ-
ლისა ცხოვრებასა შინა მისა (d: მისსა) წერილ არს Rds. 18 აღუწერია d. 18 გრიგოლი BPs. 18 დიალოღოსსა
ლისა ცხოვრებასა შინა მისა (d: მისსა) წერილ არს cet. 19 რომისა B. 21 რომელსა Mm. 22 თარდატ M.
კონიექტ., დიოღოსსა B, დიოლოღოსსა cet. 22 და ერთი C. 22 ფარსმან m. 21-22 და უშენა — ფარსმან ACMm, შეირთო ცოლი, ასული თრდატისი,
22 და ერთი C. 22 ფარსმან m. 21-22 და უშენა — ფარსმან ACMm, შეირთო ცოლი, ასული თრდატისი,
რევის ძისა, მირიანის ძისწულსა, მორწმუნე და კეთილმოქმედი (+ ჩანაროი, იხ. ზემოთ გვ. 132-135). ვინათ-
გან ესე ვარაზ-ბაქარ (Bs: ვარაზ-ბაქარ) დაშთა უძეოდ, შეიყუარა სოფელი ესე, და მიდრეკა კეთილისაგან
და შეირთო სსუა ცოლი, ძისწული ფეროზისი, მირიანის ასულისა, და უშვა ფეროზის ძისწულმან მე,
რომელსა ერქუა ფარსმან. ხოლო რევის ძისწულმან, რომელი პირველ ვაჟსენე, ორნი ძენი, რომელთა ერქუა
მირდატ და თარდატ cet. 23 ვარაზ-ბაქარ As, ვარაზ-ბაქარი m, ვარაზ-ბაქარ BM, ვარაზ-ბაქარ cet.
23 მეფე იყო კაცი AC, — კაცი იყო მეფე Mm, — მეფე კაცი იყო cet. 23 დავერე ვარაზ ვერ B. 24 სიძუ-
23 მეფე იყო კაცი AC, — კაცი იყო მეფე Mm, — მეფე კაცი იყო cet. 23 დავერე ვარაზ ვერ B. 24 სიძუ-
ლილსა ds. 24 რამეთუ და Mm. 24 მოქცეულ მოციქული B. 25 და ABCPd, < cet. 25 დიდსა < Mm.
25 და (ვარაზ) AC, და+ესე cet.

1 ანდერძ-მინაწერი (შებ ტექსტში): «წმიდაო ჰეტრე, მეოხ გყავნ წინაშე ღმრთისა ბატონიშვილს ვაზ-
ტანგს მეუღლით, ძით და ასულითურთ, რომელმან მოაოვნებულ ყო ცხოვრება ესე შენი და მცირედი აღაწე-
რინა წიგნსა ამას შინა, არამედ სრულიად არა აღიწერებოდა სიდიდითა» ER (R-ში უფრო წერილი ხელით
და ტექსტისავე მელნით; E-ში იმავე ხელით).

მეფეს ბერძენთა და ითხოვა მისგან შეწყენა; და აღასრულა თხოვა მისი კეისარმან. მაშინ განდგა და არღარა მისცა სპარსთა სარკი; და განამრავლნა ჯუარნი, და განასლნა ეკლესიანი უოველსა ქართლსა შინა, და აღაშენა ეკლესია ბოლნისისა. და მცირედ-ჟამ მეფობდა და მოკუდა.

მეოცეათა მეფე, მიხრავ, ძმა შაჰსმან მეფისა, ხოსროიანი¹

- და დაჯდა მეფედ ძმა მისი მირდატ, ასულის წული თრდატისი, მე ვარაზ²-ბაქარისი, მამულად ბაქარიანი, დედულად რევიანი, ორითავე მირიანის ძეთა ნათესავი.
- M 293 და იყო ესე მირდატ კაცი ქუელი, მკედარი შემართებული, ურწმუნო და უშიში ღმრთისა, ლაღი და ამპარტავანი, და მინდობილი მკედრობასა თვსსა. არა მსახურა ღმრთისა, არცა აღაშენა ეკლესია, არცარა მატა შენებულთა, და სილაღითა მისითა მტერ ექმნა ბერძენთა და სპარსთა. ბერძენთაგან ეძიებდა კლარჯეთს, საზღვარსა ქართლისასა, სოლო სპარსთა არა მისცემდა სარკსა. მაშინ სპარსთა მეფემან გამოგზავნა
- A 125 ერისთავი, რომელსა ერქუა უფრობ, | სპითა მღიერიოთა, მირდატის ზედა. მაშინ მირდატ, სილაღითა თვსითა, არა პრიდა სიმრავლესა სპარსთასა, მცირედითა სპითა მიეგება
- C 97a გარდაბანს და ეწუო: იოტეს და შეიქერეს სპარსთა; მოვიდეს ქართლად, დაიპერეს ქართლი და განრეუნეს ეკლესიანი. სოლო ნათესავნი მეფეთანი დარჩეს კვესა კახეთისასა, და სჯომნ ეპისკოპოსი მათ თანავე. სოლო მირდატ წარიევანეს ბაღდადს და მუნ მოკუდა.

1 ბერძენსა M. 1 და ითხოვა A, ითხოვა cet. 1 და ABC, < cet. 1 აღასრულა ACM, აღსრულა cet. 2 განდგა A, გადგა Mm, განუდგა Bpbd, გადგა CRs, გადგა T. 2 და არღარა AC, აღარ Mm, არღარა cet. 2 ჯუარნი ჯ'ი T. 2-3 განახლნა ms, განახლნა C. 3 და აღაშენა AC, აღაშენა cet. 3 ბოლნისსა RT. 6 და < ABMRhm. 6 მეფედ d. მ. მ. AC, — ძმა მისი მირდატ მეფედ cet. 6 ძე < A. 6-7 ვარაზ-ბაქარისი ფეროზ-ბაქარისი C. 7 მამულად B. 7 დედულად Bbdp. 7 ორითავე B, ორთავე cet. 8 და იყო იყო A. 8 ქუელი A, ქუელი და dp. 8 მკედარი შემართებული Admp, მკ. და შემართებული cet. 8 და უშიში უშიში A. 9 და (მინდ.) < A. 9 მკედრობისა მისისა A. 9 არა AC, და არა cet. 9 მსახურა A, მსახურა მან cet. 10 არცა არღა B, არცადა p. 10 არცარა არცა m, არცადა B. 10 შენებულთა A, აღშენებულსა m, აღშენებულთა cet. 11 მტერ ექმნა < Mm. 11 კლარჯეთს m, კლარჯთა R. 11-12 საზღვარსა ქართლისასა AC, საზღვართა ქართლისათა cet. 12 ხარკსა M. 12 გაგზავნა A. 13 უფრობ A, უფრობ a, უბრაბ M, უბრაბ m, უბრაბ C, აბრაბ Chp (p-ში არშიაზე), უბრაბ cet. + v. 13-14 მირდატს B, მირდატს A. 14 მირდატ < A. 14 თვსითა მისითა AC. 14 არა დარიდა A. 14 და მცირედითა B. 15 და A, < cet. 15 აოტეს B. 15 შეიპერეს + იგი B. 15 სპარსთა ACMm, სპარსთა + წყობასა შინა cet. 15 მოვიდეს A, გამოვიდეს C, შემოვიდეს cet. 15 ქართლად A, ქართლს cet. 16 ქართლი + სპარსთა B. 16 და < T. 16 ეკლესიანი + დამალეს ჯვრები ქართველთა და ყთა შინა ეკლესიათა ქართლისათა ცეცხლის მსახურთა სპარსთა აღაგზნეს ცეცხლი T (შდრ. ქვემოთ გვ. 139, 7-8). 16 ნათესავნი + ქართლისა T. 17 მუნ < m. 18 მოკუდა + და შემდგომად სამისა წლისა უცალო იქმნა მეფე სპარსთა, რამეთუ აღუდგეს მტერნი აღმოსავლეთი. მაშინ შეიქუენეს აზნაურნი ქართლისანი, მოიყვანეს და დასვეს მეფედ მცხეთას ძე მირდატ მეფისა წარტყუენილისა, სახელით არჩილ T (შდრ. ქვემოთ, გვ. 139, 9-12).

¹ სათაური BEPRThds: და მეოთხე მირდატ RT; ძმა ძე P (შემდეგ p-ის ხელით თავზე აწერია „ძმა“), ძე ძმა B (შემდეგ „ძე“ აფხევილია). არშიაზე: მუჟე მირდატ C, მეოთხე მეფე მირდატ Phs.

² აქ წყდება P-ს ძველი ნაწილი, ნუსხაზუტურით ნაწერი. ამას მოსდევს 1761 წელს ზაქარიას მიერ მხედრულად ნაწერი გაგრძელება (p). P-ს ბოლოში არშიაზე არის ანდერძი, ზაქარიას ხელით ნაწერი: «ორი მიზეზი შემბარკოლებს: ეს ქართველთ ცხოვრება თუ ჟამთა ვითარებისაგან არის დაკლებული, ვის ვაყვედრო, და თუ შურით ვისმე მოუანგარავს, რა ექნა მიზეზი მამრკოლებს და რა ვიკადრო. ესე და სამი წიგნი სხვა დიდად დაკლებული, ნაგლეჯი და ნახევი, დაუტევებიათ მრავლისაგან მცირედი და აწ მრავლისაგან მცირესა ეძიებ შეწყენითა მყოფისათა. ნუ მკილავთ ჩქარა მნუსხელობისათვის. რ' ჩუმად და ჩქარად. ხეჩიხიუ». აქვე ხელრთვა: «ურბნელი ნიკოლოზ».

¹ ცხოვრება ვახტანგ გორგასლისა,

მშობელთა და შემდგომად თუთ მის დიდისა და ღმრთის-მოყუარისა მეფისა, რომელი უმეტეს სახელგანთქმული გამოჩნდა ყოველთა მეფეთა ქართლისათა²

M 294

ვითარ-იგი შეიქერეს ქართველთა მეფე მირდატ სპარსთა წყობასა შინა, და წარი-ევანეს ბაღდადს და მუნ მოკუდა. და დაიპერეს ქართლი სპარსთა, და განრეუნეს ეკლესიანი, და დამალეს ჯუარები ქართველთა. და ყოველთა შინა ეკლესიათა ქართლისათა ცეცხლის-მსახურთა სპარსთა აღაგზნეს ცეცხლი

სოლო ნათესავნი ქართველთა მეფეთანი დარჩეს კვესა კახეთისასა. და შემდგომად სამისა წლისა უცალო იქმნა სპარსთა მეფე, რამეთუ აღდგეს მტერნი აღმოსავლეთი.

მაშინ შეიქუენეს აზნაურნი ქართლისანი, მოიყვანეს და დასვეს მეფედ მცხეთას ძე თრდატისი, მმისწული მირდატისი, მეფისა წარტყუენილისა, სახელით არჩილ.

A 126

1 ცხოვრება ამავე ბროსე. 1 ცხოვ. + და მოქალაქობა A. 1 ვახტანგ გორგასლისა ACMbm, ვახტანგ გორგასლის R, ვ. გორგასლისა ETp, ვ. გორგასლის ხ, გორგასლისა ვახტანგისი d, ვახტანგ გორგასლისა B. 2 მშობელ ხ, მეფისა მშობელთა CMm, და მშობელთა მისთა d. 2 და < d. 2 შემდგომად ჯ'დ d, < A. 2 მისი, დიდისა მის BERTbps, მისის დედისა A, მის დიდისა Mm, დიდისა მის d, ლ'თის მოყუარისა A, ლ'თის მსახურისა cet.

3-4 უმეტესად (m: უმეტეს) სხუთა განთქმულად გამოჩნდა ყოველთა მეფეთა ქართლისათა Mm, უმეტესად სხუთა განთქმულად გამოჩნდა სხუთა მეფეთა ყოველთა ქართლისათა C, უმეტესად განთქმული გამოჩნდა ყოველთა ქართველთა BERTbps, უმეტესად განთქმულად გამოჩნდა ყოველთა ქართველთა განთქმულად გამოჩნდა d. უმეტესად ყოველთა მეფეთა ქართველთა განთქმულად გამოჩნდა d. (ძირითადად უნდა მივიჩნიოთ ვარიანტი „სახელი“; სხვა ნუსხათა განსხვავებული წაკითხვა მომდინარეობს ნუსხა-ხუტური ასოების აღრევისგან: ხ'ლთ [სახელი], ხ'ლთ [სხუთა], ხ'ლთ [კატა]. აღრეულთა თ და მ, l და h, ე და ე).

5 ვ'ა იგი m. 5 სპარსთა წყობასა შინა < A. 5 და AC, < cet. 6 და დაიპერეს და იპერეს MTm. 6 და CM, < cet. 7 და ACM, < cet. 7 დამალეს s. 7 ჯუარნი Mm. 7 ~ ეკლ. შინა C. 9 ქართველთა C, ქართლის cet. 9 მეფენი m. 9 კახეთისასა + და სჯომნ ეფისკოპოსი მათ თანავე. სოლო მირდატ წარიევანეს ბაღდადს და მუნ მოკუდა T (იხ. ზემოთ გვ. 138, სტრ. 17-18 და 139, სტრ. 5-6). 10 უცალო T. 10 იქმნა სპარსთა მეფე A, იქმნეს სპარსნი Mm, იქმნა მეფე სპარსეთისა C, იქმნა მეფე სპარსთა cet. 10 აღდგეს MC, აღდგა A, აღდგეს BRTbdp. 10 მტერი A. 12 თრდატისი C, თარდატისი M, თრდატის A, < cet. 12 მმისწული ACM, < cet. 12 მირდატისი C, მირდატის A, მირდატს M, მირდატ cet. 12 წარტყუენილისა ACM, წარტყუენილისა cet., ე. ი. ნულისა ACM, წარტყუენილისა, მმისწული მირდატისი, მეფისა წარტყუენილისა.

ACMm: ძე თრდატისი, მმისწული მირდატისი, მეფისა წარტყუენილისა.

BRTbdp: ძე მირდატ მეფისა წარტყუენილისა.

¹ ჯუანშერის თხზულების ეს სათაური თეიმურაზისეულ ნუსხაში (T) მოიპოვება არა აქ, არამედ ქვე-ვით, სადაც იწყება ვახტანგის მამის, მირდატის, მეფობის მომხრობი თავი (იხ. გვ. 143, 1).

² გადამწერის ანდერძ-მიწერი: ლ'თო შეიწყალე დედოფალი მარიამ, რომლისა ბრძანებითა იწერებო-ბის ესე წიგნი. ამინ M.

გაუმყარებდათ თქვენს შორის, ახლოდ, ძველ მონასტრს, ხოლო თქვენ

C 97b ამან | აჩიღ მოიყვანა ცოლი საბერძნეთით, ნათესავი ივბიმიანოს ძეფისა, სასე-
M 295 ლით მარბამ, და განაცხადა მტერობა სპარსთა; გამოაჩინნა ჯუარნი და მოკაჲმინა
ეკლესიანი; მოსრნა და განასხნა უოჲელნი ცეცხლის-მსახურნი სასლგართაგან ქართლი-
სათა; მოიწოთ ძალი საბერძნეთით და წარმდუანებითა ჯუარისათა იწყო ბრძოლად
სპარსთა.

მაშინ ერისთავი სპარსთა მეფისა რომელი ერისთავობდა რანს და მოვაკანს, ვიდრე
 არჩილის მეფობამდე, მისივე გასაგებელი იყო ქართლი. ამან შეკრიბა სპა რანისა
 და მოვაკანისა და ადარბაღანისა, და მოძართა არჩილს. სოლო არჩილ, სასოებითა
 და შინდობითა ღმრთისათა, მიეგება სასლვართა ზედა ქართლისათა და რანისათა, 10
 ეწეო მუნ მდინარესა ზედა ბერდუჯისასა, და ძალითა ჰატიოსნისა ჯუარისათა მოსრნა
 და ტუუ-ეგნა; შევიდა რანს, მოტუენა და მოვიდა შინა გამარჯუებული. განავლინა
 ქადაგი ყოველსა შინა ქართლსა და რქუა ყოველთა: „არა ძალითა ჩუენითა, არცა სიმ-
 A 127 ჯნითა, არცა | სიბრძნითა, არცა სიმრავლითა სპათათა ვსძლეთ მტერთა, არამედ ჯუა-
 რითა უფლისა ჩუენისა იესო ქრისტესითა, მისა ღმრთისათა, რომელმან მოგუცა წინა- 15
 C 98a მძღურად | და საჭურველად ჯუარი მისი ჰატიოსანი. აწ ყოველთა ქართველთა ადიდეთ
 M 296 სამება ერთარსება, ღმერთი დაუსაბამო, დამბადებელი ყოვლისა. შეწირეთ მადლობა,
 და მტკიცემცა არიან გულნი თქუენნი სარწმუნოებასა ზედა სამებისა წმიდისასა. და
 ყოველთა ქართველთა შეწირეს მადლობა ღმრთისა მიმართ, და განაახლნეს ეკლესიანი.
 მაშინ არჩილ მეფემან აღაშენა ეკლესია სტეფან-წმიდისა მცხეთას², კართა ზედა 20
 არაგვსათა, სადა იუვნეს კოშკნი მტკიცენი საბრძოლნი, რომელნი მასვე აღეშენნეს.

ესუა მე არჩილს, და უწოდა სახელი მისი მირდატ. აღიხარდა ესე მირდატ, და დადგა ანაკსა მამაკაცობისასა. მირდატ იყო მორწმუნე და ღმრთის-მსახური, ვითარცა

2 ნათესავით C. 2 ავბიმოს M, ავბიმიანოზ m, ივრიზიანოს B. 3 და გამოაჩინა C. 3 მოკაზმნა C, შეკაზმნა Mm, შეამკუნა cet. 4 ყოველნი < CM. 5 წარძღუანებითა| წარძღუანებისა m, წინამძღურებითა A. 5 ეწყო C. 5-6 იწყო — სპარსთა < Mm. 7 მოკეანს AC. 8 მისვე A. 8 განგებულ A, გასაგებელი CMm განსაგებელი cet. 8 შეკირბნა C, შეიკირბა Mm. 8-9 ~ სპა მოკეანისა რანისა და ად. CMm. 9 ადრაბა-დაგანისა BCdp, ადარაბაგანისა m. 9 მიმართა CMm. 9 არჩილი Mm. 10 ზედა < A. 10 ქართლისა C. 11 და ეწყო C. 11 ბერდუჯისათა m. 11 მოსრა d. 12 შევიდა AMm, და შევიდა cet. 12 მოტყუენა AC, და მოტყუენა Mm, და წარმოტყუენა cet. 12-13 განავლინა ქადაგი A, განავლინა ქადაგნი cet. 13 ყოველსა შ.ქ. A, ყ. ქართლსა შინა cet. 13 ჰემითა A. 14 სიბრძნითა| სიბერითა A. 14 სპა(ლ)თათა A, სპარს-თათა Mm. 14 ესდლივეთ Mm. 14 მტერთა < Mm. 15 იესო (C: იესოს) ქრისტესითა AC, იესო (T: იჴს) ქს cet. 16 და < Mm. 16 ~ პატიოხსანი ჯუარო მისი A. 16 და აწ C. 17 შეწირეთ მადლობა < A. 17-19 შეწი-რეთ — ქართველთა < C (ex hom.). 18 მტკიცეა არს გული თქუენი A. 19 განახლნეს m, განაჯლნეს T. 20 ეკლესია < d. 21 არაგვსთა AM. 21 კოშკნი ACmM, კუბანი cet. 21 მასვე| მას A. 22 ესუა ძე არჩ. ACmM, ~ ესუა არჩილს ძე cet. 22 უწოდა| მოუწოდა B. 22 მისი CMm, < cet. 22 აღიზარდა ესე მირ-დატ A, აღიზარდა Mm, და აღიზარდა ესე მირდატ cet. 22 მირდატ Bdp. 23 ღმრთის მსახური| ღმრთის მოყუარე s, ღმრთის მოშიში და მსახური m („და მსახური“ თავზე აწირია „მოშიში“-ს). 23 ვითარცა < A.

¹ სათაური: BERTbdps: ლ^ა BEbd; მეოცდათერთმეტე codd.

² მინაწერი არშიაზე: ფარსმან მეფემან ზოსროიანმან აღაშენა ეკლესია ბოლნისის, და ძმამან მისმან მირდატ არ აღაშენა; და მირდატის ძემან არჩილ აღაშენა ეკლესია სტეფან წრისა მცხეთას. ესე: გ: მეფე ფარსმანიტგან ზოსროიანი T (მხედრული ხელით; ხელნაწერის გვ. 62a). არშიაზე: სტეფანწმიდა s.

მამა მისი; და იყო იგი ქუელი და შემპარებელი. ამან უმეტესად უწყო ბრძოლად
 სწარსთა, შესლვად და ტუეენვად რანსა და მოვაკანსა; რამეთუ მას ქამსა უცალო იყო
 A 128 მეთუ სწარსთა, და ბრძოდა იგი ინდოთა და | სინდთა და აბაშთა, და ვერ შემძლე-
 ბულ იყო სწისა დიდისა გამოგზავნად; და სწათა რანისა და მოვაკანისათა და ადარბა-
 განისათა ემძლავრებოდეს ქართულნი. წინამძღუარ ექმნის მირდატ სწათა მამისა 5
 თვისისათა, და მარადის ტუეენვიდის რანსა და მოვაკანსა.

M 297
 C 98b
 10
 15
 A 129
 M 298
 C 99a
 20

თვისისათა, და მარადის ტრეუენილის რანისა და მარადის
 მას ჟამსა შინა იყო რანს ერისთავად ბარსაბოდ, და ვერაოდეს წინააღმდეგობა
 იგი, არამედ განამარტის ცისენი და ქალაქნი, და შესლვასა ქართველთასა | რანს,
 სადაცა ეწეუნიან სპარსნი ნაწეუდთა ლაშქართა, მტეუენველთა ქართველთა, მარადის
 სპარსნი იძლეოდნან. სოლო ბარსაბოდს, ერისთავსა რანისასა, ესუა ასული ქმნულ-
 კეთილი, შეენიერი, რომელსა ერქუა საგდუსტ. უთსრეს მირდატს, მესა არჩილისსა,
 სიშეუენიერე მისი, და სმენითა სიშეუენიერისა მისისათა ტრეიელ იქმნა მირდატ მის
 ზედა. მოაგესნა მამასა თვისსა: „ვევედრები მეფობასა შენსა, მომგუარე ცოლად ჩემდა
 საგდუსტ, ასული ბარსაბოდისი, და შევექმნათ ჩუენ შორის მშვიდობა. დაღათუ ძალითა
 ქრისტესითა ჩუენ ვართ მძლენი, არამედ ვერა ავიწუამთ ცისეთა და ქალაქთა რანი-
 სათა. ნუ უკუე იცაღლოს მეფემან სპარსთამან, და იმიოს ჩუენ ზედა შური, და მოაფრნეს
 ეკლესიანი და სასლვარნი ჩუენნი. და აწ ამით განქარდეს მტერობა ჩუენ შორის;
 რამეთუ ჩუენთს რაცა მოვაგესნო მეფესა სპარსთასა, უსმენს იგი. და ამით მტკიცედ
 და შეურეველად ვიპერნეთ სასლვარნი ქართლისანი, და განმტკიცნეს სჯული ქრისტესისა
 ქართლს, და არღარა შეიქმნას გულსა ქართველთასა იტჯ და გმობა სჯულისა ქრისტესისა
 მძლავრებისათს სპარსთასა“. ესე უოველი | სიუერულისათს ქალისა მირდატ წარმოთქუა.

1 უმეტეს m. 1 უწყო AT, დაუწყო C, იწყო cet. 1 ბრძოლა C. 2 მოვკანს AC. 2 ჟამსა AC, + შინა cet.
2 უცოლო M. 3 და C, < cet. 3 ბრძოლა| პრძოლად m. 3 ჰინდოთა Tbs. 3 და სინდთა| სინდთა A.
3 ვერა C. 4 სპასა დიდსა Mm. 4 გამოგზავნად A, გამოგზავნას cet. 4 და სპათა| სპათა Mm. 4 რა-
ნისა < B. 4 მოვკანის C. 4-5 აღრაბაგანიტა m. 5 ექმნეს Mm. 6 თუსისათა| მისისათა AC, მითი-
სათა Mm. 6 ტყუენვიდის C, ტყუენვიდეს Mm, სტყუენვიდა cet. 6 მოვკანს C. 7 რანს ერ. ACMm,
— ერისთავად რანს cet. 7 ბარზაბუდ Cd, ბარზაროზად AMm. 7 და ACMm, < cet. 7 ვეროდეს CMm,
ვერ A, ვეროდეს cet. 7 წინაღულდეგოდეს b. 8 გამავგრის AM, გამავგრის m. 8 ციხე-ქალაქნი A.
8 შესღვისა ქართველთასა Bp, შესვაღნი ქართლისა Mm. 9 ეწყუნეიან M, ეწყუნ m. 9 სპარსნი| სპანი C.
9 ნაწყუნედთა ლაშქართა A, ნაწყუნედიტა (m: ნაწყუნეტიტა) ლაშქრითა Mm, ნაწყუნედთა (C: ნაწყუნეტიტა)
ლაშქრისათა cet. 9 მტყუენველთა A, მოტყუენველთა Mm, ბარზაბუდს C, ბარზაბუდეს Mm, ბარზაბუდ cet.
სპანი სპარსთანი C. 10 ბარზაბოდს A, ბარზაბოდ B, ბარზაბუდს C, ბარზაბუდეს Mm, ბარზაბუდ cet.
10-11 კმწელკეთილი ACR, კმწელკეთილი d, კმწელკეთილი T, კმწელკეთილი cet. 11 საღვებ A. 12 სიშვე-
ნიერება Bp, სიშვენეირება d. 12 სიშვენეირითა მისითა A, შევნებისა მისისათა d, სიშვენეირებს მისისათა m.
12 ტრფიელ A, ტრფიელიტა Mm, ტრფიელ cet. 13 შენსა ACMm, თქუნეს cet. 14 ბარზაბუდისი CMm. 14 შეექნეთ A.
13 ვივედრები| ვიშვერები C. 13 ვერა AC, ვერ cet. 15 ავიზუამთ A, წარუხუამთ C, წარვიხუამთ
15 მძლენი ACMm, მძლავრი cet. 15 ვერა AC, ვერ cet. 15 ავიზუამთ A, წარუხუამთ C, წარვიხუამთ
და ეკლესიანი A. 17 და აჟ A, აჟ cet. 17 ამით ACMbm, ამითა cet. 17 ჩუნე შორის ACMm,
ჩუნე cet. 18 რამეთუ A, < C, და cet. 18 მოვკსენო A, მოკსენოს cet. 18 და ამით| და მით C,
ამით A. 19 შეურყევალად გულსმოდგინედ C. 19 განამტკიცეს Mm. 20 აღარა B. 20 შეიქნას Cp,
შეექმნას Mm. 20 ~ იკვ გულსა ქ. A. 20 სჯულსა ქრისტესსა A. 21 მძლავრებისათჳს ACMbm, და
მძლავრებისათჳს cet. 21 ყოველი C. 21 ქალისა AC, მის ქუელისა Mm, მის ქალისა cet. 21 წარმო-
იქჳა A, თქჳა cet. 21 სიყ. ქ. მირდატ A, — მირდატ (მირდატის Mm) სიყუარულისათჳს მის ქ. cet.

მაშინ არჩილ მეფემან აღუსრულა ნება მისი. წარგზავნა მოციქული ბარზაბოდისსა, და ითხოვა ასული მისი ცოლად მისა თვისისა. სოლო ბარზაბოდ განისარა სიხარულითა დიდითა, რამეთუ მოკრებულ იყო ქუეყანა მისი და შესჭირებოდა: ითხოვა ფიცი და აღიქმა მშვიდობისათჳს. და მისცეს ფიცი. და მოსცა მან ასული თჳსი ზითვითა დიდითა: მოიყვანეს მცხეთას და ქმნეს ქორწილი, შუება და განცხრომა 5

A 130 დღეთა მრავალთა. და მისცა მეფემან სამშუღდე მესა თჳსსა საერისთოთა მისითა, და მუნ დასწდეს მირდატ და საგდუსტ.

სოლო ამან საგდუსტ დედოფალმან გამოიკითხა სჯული ქრისტესი: რამეთუ ქმარ-მან მისმან მოჰგუარნა კაცნი სჯულისა მეცნიერნი, და უთარგმანეს სასარება უფლისა ჩუენისა იესო ქრისტესი. და ამხილეს, რამეთუ ჭეშმარიტი ღმერთი ქრისტე არს, 10

M 299 რომელი განკაცნა ვსნისათჳს ჩუენისა. მაშინ საგდუსტ გულისხმა ეო და იცნა | სჯული ჭეშმარიტი, დაუტევა ცეცხლის-მსასურება, ნათელ-ილო და იქმნა მორწმუნე. და მან აღაშენა სიონი სამშუღდისა.

C 99a) ამის არჩილის-სე გარდაიცვალნეს სამნი ეპისკოპოსნი: | იონა, გრიგოლი და ბასილი. და ბასილისა შემდგომად ამანვე არჩილ დასუა ეპისკოპოსი, რომელსა ერქვა 15

მობიდან. ესე იყო ნათესაჲდ სპარსი, და აჩუენებდა იგი მართლ-მადიდებლობასა. სოლო იყო ვინმე მოგვ უსჯულო და შემძლევი წესთა, და ვერ უგრძნა არჩილ მეფემან და მეძან მისმან უსჯულოება მობიდანისი, არამედ ჰკონებდეს მორწმუნედ. და ვერცა განა-ცხადებდა ქადაგებასა სჯულისა მისისასა შიშისაგან მეფისა და ერისა, არამედ ფარულად

A 131 წერდა წიგნებსა ეოვლისა საცთურებისასა, რომელი შემდგომად მისსა დაწუა ეოველი წერილი მისი ჭეშმარიტმან ეპისკოპოსმან მიქაელ, რომელი განიკუეთა კადრებისათჳს ვასტანგ მეფისა. 20

სოლო ამან არჩილ მეფემან ეოველნი დღენი ცხოვრებისა მისისანი აღასრულნა სარწმუნოებასა შინა სამებისა წმიდისასა, ეკლესიათა შენებასა, და ეოველსა ქართლსა 25

M 300 შინა განამრავლნა მღვდელნი და დიაკონნი | და მსახურნი ეკლესიათანი, და მოკუდა.

1 აღასრულა CMm. 1 ნება A, ეოველი თხოვა Mm, თხოვა cet. 1-2 ბარზაბოდისსა A, ბარზაბოდისსა cet. 2 მისი < d. 2 ძისისა p. 2 თჳსისა Mm, მისისა cet. 2 ბარზაბოდ A, ბარზაბოდ cet. 3 მისი ACMm, მათი cet. 3 და შესჭირებოდა CM, და შესჭირებოდათ m, < A, და შესჭირებოდა cet. 4 მშვიდობასათჳს A. 4 და მისცეს ფიცი CMm, და მისცეს მშვიდობისათჳს b, < A, და მისცეს ფიცი მშვიდობისათჳს cet. 4 და მოსცა მან] და მისცა A. 5 მხითვითა d. 5 ქმნეს B. 6 მეფემან < Mm. 6 საერის-თოთა ABm, საერისთოთა M, საერისთოთა p, საერისთოთა cet. 7 დასწდეს ABCMmp, დასწდეს cet. 7 საგდუსტ A, ~ საგდუსტ და მირდატ b. 8 ამან < A. 8 საგდუსტ A. 8 ამან საგდუსტ დედოფალმან] მამამან საგდუსტ დედოფლისამან CMm (შემდეგ C-ში „მამამან“ და „ისა“-ზე სანთელი დაუღვენთით და დარჩენილა „საგდუსტ დედოფალმან“, ე. ი. როგორც A-შია). 10 იესო ABMm, იესოს cet. 10 ამხილა CMm. 10 რამეთუ A, ეოველი რამეთუ CMm, ვითარმედ cet. 10 ~ ქრისტე ღმერთი Bdp, ღმერთი იესო ქრისტე C. 11 იცნა A, ცნა cet. 12 და დაუტევა Mm. 12 და ნათელ-ილო RT. 14 და ამის m, ამა A. 14 იონა A M, იონანე cet. 14 გრიგორი d. 15 ვასილი Bd. 15 ბასილისა] ბასილისავე CMm. 15 ბასილისა შემდგომად < Bd. 16 მობადან Mm, მოზიდან C. 16 ესე < CMm. 16 ნათესავით Bdp, ნათესავი s. 16 და Mm, < cet. 16 იგი < AB. 17 და (შემშლ.) CMm, < cet. 17 უგრძნეს Mm. 18 მოზიდანისი C, მუშიდ a (შოიქი). 18 მორწმუნედ A, სარწმუნოდ cet. 18 ვერცა Mdm, ვერცა იგი b, ვერცა C, ვერცა As, ვერც cet. 18-19 განა-ცხადებდა ACMm, განაცხადებდა + მაშინ cet. 19 სჯულისა მისისასა] სჯულისასა A. 20 წერდეს M, წერდეს m. 20 რომლისა Mm. 20 მისსა AC, < cet. 20 დაწუა] დასუა A. 21 მიქელ Ts, მიქიელ M. 21 განი-კუთნა b. 21 კადნიერებისათჳს A, კრებისათჳს m, კადრებისათჳს cet. 23 ამან] მან B. 24 შეუენებას Mm, 25 განამრავლნა + ეკლესიანი C. 25 და მსახურნი CMm. 25 და მოკუდა] და ამკვიდრნა Mm.

გეოგრაფიკაჲ მეფე. მიკრაჲ. ძა პარიზ მეფისა. ხოსროიანი¹

და დაჯდა მეფედ მის წილ მე მისი მირდატ². და მეფობდა იგი, ვითარცა მამა მისი, დიდსა სარწმუნოებასა შინა. მიუდგა დედოფალი საგდუსტ და შვა ასული, და C 100a უწოდა სასელი მისი სუარანმე. კუალად გვედრებოდეს ღმერთსა მეფე მირდატ და დედოფალი საგდუსტ, რათა მოსცეს მე. და შემდგომად ოთხისა წლისა საგდუსტ 5

მიუდგა და შვა მე, და უწოდა სასელი მისი სპარსულად გარან-სუასრო-თანგ, სოლო ქარ-თულად ეწოდა ვასტანგ³. აღივსნეს სიხარულითა მშობელნი მისნი მობასა ერმისა ამის ვასტანგისსა, და განავლინეს მასარობელი ეოველთა თანა ერისთავთა. და გამოიღეს სუასტაგი დიდბალი, ოქრო და ვეცელი, და განუევენ გლახაკთა, და შეწირეს მადლობა 10

A 132 ღმერთისა მიმართ, ღოცვითა და ღამის-თევითა, დღეთა მრავალთა. და შემდგომად ამისა მოსადა მეფემან ეოველთა წარჩინებულთა ქალაქად: და დღეთა მრავალთა ეო ჰურობა და განცხრომა, და ევედრებოდეს ეოველნი ღმერთსა აღსრდისათჳს ერმისა ვასტანგისსა. მოითხოვა მეფისაგან საზრდოდ საურმაგ სპასნეტმან 15

M 301 ვასტანგ, დიდითა ვედრებითა, სოლო | მიანიჭა მეფემან და მისცა მე მისი ვასტანგ საურმაგს სპასნეტსა საზრდოდ. რამეთუ წესი იყო, რომელ შვილნი მეფეთანი წარჩი-ნებულთა სასლსა შინა აღიზარდნან. შემდგომად ამისსა, მეექუსესა წელსა, შვა საგ-დუსტ ასული სსუა, და უწოდა სასელი მისი მირანდუსტ. და მოითხოვა იგი საზრდოდ 20

C 100b) იზარდებოდა მუნ. შემდგომად ამისსა, წელსა მეორესა, | მოკუდა მეფე მირდატ; და დარჩა ვასტანგ მუდისა წლისა ერმა⁴.

2 და დაჯდა მეფედ A, და მეფე იქმნა cet. 4 უწოდა ACMm, უწოდეს cet. 4 სახელად Bp. 4 მისი AMm, < cet. 4 სუარანმე Mm, სუარანმე cet + v, ხორანმე a. 4 ვედრებოდა Mm. 5 რათა — საგ-დუსტ < A (ex hom.). 5 და (შემდგომად) AMm, < cet. 5-6 საგდუსტ მიუდგა A, ~ მიუდგა საგდუსტ cet. 6 მისი AMm, < cet. 6 სპარსულად A. 6 ვარანსუასროთანგ C, ვარანსუასროთარგ M, ვარანსორო-თარგ m, ვარან სუასროთანგ T. 7 ~ მშობელნი მისნი სიხარულითა A. 7 ერმისა ამის C, (შობასა) მას 6 მისი AMm, < cet. 7 ~ მშობელნი მისნი სიხარულითა AM, განავლინეს მასარობ-ელნი CTms, განავლინეს მასარობელნი cet. 8 განავლინეს მასარობელნი cet. 9 ხვასტაგი m. 9 ოქრო C. 9 და ერმისასა A, მის ერმისა Mm, ერმისასა B, ერმისა cet. 8 განავლინეს მასარობელნი cet. 9 ხვასტაგი m. 9 ოქრო C. 9 და ბელნი (Tm: მასარობელნი) CTms, განავლინეს მასარობელნი cet. 11-12 და შემდგომად — მრავალთა < C (ex hom.). განუევენ] განუევენ A. 10 ღოცვითა + და ვედრებითა Mm. 11 მოზადან] მიზედან AMm, მოზადან cet. 11 ეოველთა წარჩინებულთა A, ეო-ველნი წარჩინებულნი cet. 11 მოზადან] მიზედან AMm, მოზადან cet. 11 ეოველთა წარჩინებულთა A, ეო-ველნი წარჩინებულნი cet. 12 ყო] ყო A, ჰყო d. 12 და < A. 13 ერმისა < Mm. 13 ვასტანგისსა] ვასტან-გისათჳს Bdp. 13 მეფისაგან < A. 13 საზრდოდ ACMm, საზრდელად cet. 13 და სპასნეტმან Bdp. 14 ვასტანგ < A. 14 ვედრებითა] პატივითა C. 14 მიანიჭა] მიანიჭა M (m-ში სწერია „მიანიჭა“, მეგრ „გა“ წაშლილია). 15 საურმაგს AMm, საურმაგ cet. 15 საზრდოდ ACMm, საზრდელად cet. 15 რომელ-ნიან AC, აღ[ი]ხ[ი]რდნან Mm, აღიზარდნენ cet. 16 და შემდგომად ამისსა C, შემდგომად A. 17 უწო-დას A. 17 მისი ACM, < cet. 17 მირანდუსტ A, მირან საგდუსტ C, მირიან საგდუსტ M, მირიან საგ-დუსტ m, მიკრანდუსტ cet. 17 საზრდოდ] საზრდელად Mm, < A. 17-18 ~ სპას. კასპისამან საზრდოდ C. 18 კასპისამან] კეისრისამან A. 18 ქალაქად კასპისა A, ქალაქსა კასპისასა cet. 18 და მისცა — კასპისა < C (ex hom.). 18 და < A. 19 იზარდებოდა CMm. 19-20 და დარჩა CMm, დარჩა cet.

¹ სათაური BERTbdps (ეს სათაური ნუსხებში ერთი წინადადების შემდეგაა: „და მეფობდა იგი...“); ლზ BEhd; მეოცდაათორმეტეodd.; მეხუთე მირდატ RT, ცხრაბა A. არშიაზე: მეფე მირდატ C; მეოთხე მირდატ P; მეხუთე მირდატ S.

² თეიმურაზისეულ ნუსხაში (T) აქ არის ჯუანშერის თხზულების სათაური: „ცხოვრება ვასტანგ გო-გასლისა...“.

³ არშიაზე: ქს აქეთ უნ (= 457) bp. 4 არშიაზე: ქს აქეთ უნ (= 464) Bbp.

მეორედახვევა მუშა, პანკანგ, ძა მიკრონი, ხოსრონი¹

მაშინ საგდუსტ დედოფალმა, შეწესებულმა მაშის მისის ბარზაბოდისგან „ნუ უკუე შური იგოს მამამან ჩემთან ნაქმრისათვის მამამთილისა და ქმრისა ჩემისა, რომელ A 133 უკუეოდენნი ბოროტნი მოეწივნეს მის ზედა, და ნუ უკუე შური იგოს ჩემ ზედა დატე- ვებისათვის სჯულისა, და წარწედიდოს შვილი ჩემი, განრეუნას ქართლი და სჯული ქრისტესი წარწედიდოს“ — ესე ყოველი მოიგონა და შთავარდა მწუსარებასა შინა დიდსა. ევედრებოდა ღმერთსა და განიზრახა წარსლვა წინაშე მაშის მისისა და შევრდომა მისი. მოიუგანსა ყოველნი ერისთავნი სპასპეტისა თანა, და ცრემლითა სიმწარისათა M 302 შევედრა მე მისი სპასპეტსა | და ყოველთა ერისთავთა.

და წარვიდა ბარდავს მაშისა თვისა თანა. განიღო თავი, და უყარნა მუკლნი, 10 და აღმოყარნა მუკლნი მისნი, დავარდა ჰირსა ზედა და დადვა ჰირი თვისი ფერკთა მისთა ზედა, დააღტობდა ფერკთა მაშისა თვისისათა ცრემლითა და ითხოვდა მისგან შეწეალებასა და არა ვსენებასა ნაქმართა მამამთილისა და ქმრისა მისისათა, და შენდო- C 101a ბასა დატეგებისათვის სჯულისა. და ევედრებოდა, რათა | არა აიძულოს დატეგება ქრის- ტეს სჯულისა, რამეთუ იგი არს ღმერთი ჭეშმარიტი. და ევედრებოდა, რათა იპერას 15 A 134 შვილი მისი მამულსა შინა მისსა, და მოურავ ექმნეს იგი სპარს-ა მეფესა წინაშე.

მაშინ ბარზაბოდ, განმზადებულმა ბოროტის ყოფად ქართველთათვის, შეიწეადა ასული თვისი: არა აიძულა დატეგება სჯულისა, და აღასრულა ყოველი თხოვა მისი. ხოლო სჯულისათვის ესრეთ რქუა: „აიძულებით არცა-ვის ქართველსა სსუსასა დაგაგდე- ბინებ სჯულსა ქრისტესსა, არამედ მივგზავნე ცეცხლის-მსასურნი ქალაქსა თქუენსა 20 და იუვნენ მუნა ეპისკოპოსნი მათ ზედა სჯულისა ჩუენისანი. და ვინცა ქართველი

2 საგდუსტ არაყსატ (?) b. 2 დედოფალმა შეწესებულმა A, დედოფალი შეწესდა Mm, დედო- ფალი (P: დედოფალი) შეძრწუნდა cet. 3 შური იგიოს A. 3 ჩემთან < CMRm. 3 ნაქმრისაგან M, ნაქმა- რისაგან Cm. 3 რომელი რომელი M, რომელი m. 4 ეგეოდენნი AMm, ეგეოდენ C, ეგოდენნი cet. 4 მო- წივნეს C, მოაწივნეს T, მოიწივნეს Mm, მოიწივნეს B, მოიწივნეს d, მოაწივნეს A, მოაწივნეს cet. 4 მის ზედა A, მას ზედა cet. 4 და CMm, < cet. 6 წარწედიდოს m. 6 ყოველი < A. 7 განიძრახა m. 7 მაშის მისისა A, წინაშე მაშის მისისა cet. 7 შევრდომა შეხუწა C. 9 მისი + სპასპეტისა თანა... (გან- მეორებულია მთელი წინადადება „სპასპეტისა თანა — მისი“) C. 9 — ერისთავთა ყოველთა BC. 10 წარ- მეორებულია მთელი წინადადება „სპასპეტისა თანა — მისი“) C. 9 — ერისთავთა ყოველთა BC. 10 წარ- ვიდა + თვთ C. 10 ბარდავს M. 10 განაღო BMm. 10 და უყარნა მუკლნი A, < cet. 11 აღმოყარნა Mm, თვისისათა] და მოეხვია ფერკთა C. 11 თვისი მისი AMm. 12 დააღტობდა AMm, და დააღტობდა cet. 12 თვისისათა] მისისათა A. 12 ცრემლითა და ითხოვდა] და ცრემლითა ითხოვდა C. 12 მისგან < A. 13 შეწეალებასა] შეწყნარებასა m (ასე ყოფილა, მერე შეუსწორებიათ). 13 მამამთილისა და A, < cet. 13 მისისათა] თვისისათა Bd. 14 დატეგება A. 14 არა < A. 14 დატეგება ACMm, დატეგება cet. 15 ჭეშმარიტად d. 16 მამულსა შინა მისსა] მამულისათვის A. 16 მისსა CMm, თვისა cet. 16 ექმნას BCdm, ექმნა M. 16 იგი < A. 16 მეფესა A, მეფეთა Mm, მეფისა cet. 17 ბარზაბოდ A, ვარზაბოდ CMm, ბარ- ზაბოდ cet. 17 ქართველთათვის AC, ქართველთა ზედა Mm, ქართლისათვის cet. 18 აიძულა დაბატოვა C. 19 ხოლო < AMm. 19 რქუა A, თქუა cet. 19 არცა-ვის არავინ A, არცა (სხუასა) ვის Mm. 19 ქარ- თველსა სსუსას A, — სსუსას ქართველსა cet. 19-20 დაგადგებინებ A, დაგიტეობ Mm, დაგატეობიებ CERThs, დაგატეობიებ Bd. 21 მუნა ჩვ. კონიექტ., მონა A, მუნ და CMm, მუნ cet. 21 ეპისკო- პოსნი AMm, ეპისკოპოსი cet. 21 მათ ზედან M. 21 ეპ. მათ ზედა A, ~ მათ ზედა ეპ. cet. 21 ჩუენი- სანი A, ჩუენსა C, ჩუენისა cet. 21 ქართველი ქართლი M.

¹ სათაური BERTbds: მეოცდაათამეტე 11, მეცდაათამეტე (s: -ათამეტე) cet. არზიანე: შუე ვახტანგ C (გვიანი ხელით).

M 303 ნებითა თვისითა აღირჩევდეს სჯულსა ჩუენსა, | ნუ აუენებთ. მაშინ საგდუსტ ერჩდა მამასა თვისსა შიშისაგან დიდისა, და აღუთქუა მინდობითა ღმრთისათა, და წარმოვიდა ქართლად.

მაშინ ბარზაბოდ წარმოგზავნა ცეცხლის-მსასურნი მცხეთას და მათ ზედა ეპისკო- პოსად ბინქარან, და დასდეს მოგუთას. და საგდუსტ დედოფალი განაგებდა მეფობასა 5 და ძალითა და შეწევნითა მაშისა თვისისათა. და მოკუდა ბარზაბოდ, მამა საგდუსტისი, და მის წილ დაადგინა სპარსთა მეფემან მეფე მისი ვარაზ-ბაკურ, მამა საგდუსტ დედოფ- C 101b ლისა. | და მოკუდა საურმაგ სპასპეტი, მამამეფე ვახტანგისი.

A 135 მაშინ მეფემან დაადგინა სსუა სპასპეტი, რომელსა ერქუა ჯუანშერ. | ხოლო ბინ- ქარან, ეპისკოპოსი ცეცხლის-მსასურთა, ასწავებდა ქართველთა სჯულსა თვისსა, არამედ 10 არავენ ერჩდა წარჩინებულთაგანი, გარნა წურილი ერი მიიქცა მრავალი ცეცხლის- მსასურებასა.

და შეერია ქართლს წურილსა ერსა ცეცხლის-მსასურება. ამისთვის მწუსარე იყო M 304 საგდუსტ დედოფალი, არამედ მძლავრებისაგან სპარსთას ვერას იკადრებდა. მაშინ მოიუგანა მღვდელი ჭეშმარიტი საბერძნეთით, სასულით მიქაელ, და დაადგინა იგი 15 ეპისკოპოსად ზემოსა ეკლესიასა, რამეთუ მობიდან ეპისკოპოსი კარდაცვალებულ იყო. და ესე მიქაელ ეპისკოპოსი წინააღუდა ბინქარან მცხეთას, რამეთუ ასწავებდა ეო- ველთა ქართველთა სჯულსა ჭეშმარიტსა. ამან იპერნა სარწმუნოებასა ზედა ყოველნი წარჩინებულნი ქართლისანი და ერცა უმრავლესი, არამედ მცირედნი ვინმე წურილისა 20 ერისაგანნი მიიქცეს ცეცხლის-მსასურებასა.

მაშინ ვითარ იქმნა ვახტანგ წლისა ათისა, გარდამოვიდეს ოგსნი სპანი ურიცხუნი და მოტეუენეს ქართლი თავითგან მტკურისათ ვიდრე სუნანამდე, და მოაოგრნეს ველნი C 102a არამედ ცისე-ქალაქნი დაურჩეს, თვნიერ კასპისა. ხოლო | კასპი ქალაქი შემუსრეს A 136 და ტეუე ვესს, და წარიუგანეს დაა ვახტანგისი მირანდუსტ, სამის წლის ქალი. რომელ

1 ნებისთ თვისით A. 4 ბარზაბოდ ბოროტად Mm. 5 ბინქარან Ca, შინქარან A (ყ—ჟ), შინქარან Mm, ბინქარ Bd. ბინქარ b, ბინქარ cet. 5 მოგუთასა C. 5 და AC, < MTm, ხოლო cet. 6 და შეწევნითა < A. 7 მის წილ მის წილად CMm, მისწული d. 7 დაადგინეს C, დაადგინა T. 7 — სპარსთა მეფემან დაადგინა A. 7 მეფემან A, მეფემან + ადგილსა მისსა (C: — მისსა ადგილსა) cet. 7 მეფე მე A, მეფე T. 7 ვარაზ-ბაკურ BMRTm, ვარაზ-ბაკურ cet. 8 და ACMm, < cet. 8 სპასპეტი T. 8 მამამეფე გამ- ზდელი C. 9 დაადგინა T. 9 სპასპეტი RT. 9 ჯუანშერ BCRbds (R-ში „ბ“ გადაწერებულია „შ“-დ), ჯუანშერ MT, ჯუანშერ m, ჯუანშერ A. 9-10 ბინქარან C, შინქარან A, შიქარან Mm, ბანქარან b, ბინქა- რიან cet. 10 ეპისკოპოსი ცეცხლის-მსასურთა A, ეპისკოპოსი (C: ეპისკოპოსმან) მცხეთელთა, რომელი იყო სპარსი ცეცხლის-მსასურთი cet. 10 თვისა < A. 11 არავინ არა Mm. 11 წარჩინებულთაგანნი BT, 11 გარნა] არამედ A. 11 წურილი ერი მიიქცა მრავალი A, წურილისა ერისაგანნი მიიქცია მრავალნი B, წურილისა ერისაგანნი მიიქცია (Mm: მოაქცია) მრავალი (p: მრავალნი) cet. 13 ქართლს AC, ქართლსა შინა cet. 13 ერსა A, ერსა ზედა cet. (Mm: ~ ერსა ზედა წურილსა). 13 იყო A, იყო + დიდად cet. (Mm: ~ დიდად მწუსარე ერსა ზედა cet. (Mm: ~ ერსა ზედა წურილსა). 13 იყო A, იყო + დიდად cet. (Mm: ~ დიდად მწუსარე 15 მიქაელ ACMbds, მიქელ cet. 15 დად- იყო). 14 ვერას C, ვერას ვინ Mm, ვერ A, ვერარას cet. 16 ზემოსა — ეპისკოპოსი < A (ex hom.). 16 მობიდან m, მოზიდან B, მუშიდ a. 17 შინქარან A, შინქარას Mm, ბინქარას Bd, ბინქარ cet. 18 ქართველთა A, < cet. 18 იპერნა + ყოველნი s. 18 მეფისა Bp. 18 ყოველნივე m. 19 მცირედნი A, მცო- რეთ (?) B, მცირედი cet. 21 გამოვიდეს A. 22 მტკურისათ A, მტკურისათა Mm, მტკურისა და (ვიდრე) d, მტკურისით cet. 22 ზუანანამდე A, ზუანანამდე m. 22 მოაოგრნეს ACM, მოაოგრეს cet. 23 დარჩეს CMm. 23 ხოლო < CMm. 23 კასპი ქალაქი A, კულა ქალაქი C, კოლა ქალაქი Mm, კასპისა ქალაქი cet. 23 შემუს- რეს ACMm, შემუსრნეს cet. 24 ტყ-ყვეს ABCMm, ტყ-ყვეს cet. (s: დატეუენეს). 24 დაევახტ. AC, — ვან- ტანგის დაა cet. 24 მირანდუსტ ბურანდუსტ A. 24 სამისა წლისა T. 24 რომელი Bp, რომელსა Mm.

ესე, არამედ ესრეთ იპყართ, ვითარმცა არა მოწყენულ არს თქვენ ზედა, არამედ ჩემ
ზედა ოდენ. და არა იუოს გულისა ჩემისა სიტყუა, თუ რომელ მოიწივნეს მათ ზედა
განსაცდელნი, თვისისა შურისცემისათჳს ჰყოფნ ამაჲს. არამედ ეოველნი ჩემდა სამსა-
სურებელად დაგითუალო, ეოველისათჳს კეთილი მოგაკო. და არა დაგითმინო კიცხევა
ოვსთა, არამედ სასოებითა და მინდობითა ღმრთისათა, სამებისა ერთარსებისა დაუსაბა-
მოსათა, და წარმდუნებითა ჯუარისა მის ზატეოსნისათა, რომელი მოცემულ არს
A 140 წინამძღურად და საჭურველად გულისათა მოსავთა მისთა, და ვიძიოთ შუ'რი ოვსთა ზედა.
უკეთუმცა წარგუჳიდებოდა ესე სპარსთა მეფეთაგან, ანუ ბერძენთა მეფისაგან, მო-მცა-
C104a ვითმინეთ. არამედ რა მოწყენულ არს ჩვენ ზედა ოვსთა კიცხთაგან, | არა ჯამს დათ-
მენა: სიკუდილი სჯობს თავთა ჩვენთათჳს.

მემა: სიკუდილი სჯობს თავთა ჩუენთათჳს.
 მაშინ აღდგა ჯუანშერ სპასჲეტი და თქუა: „ცხოვნი, მეოოო, უკუნისამდე დიდუ-
 M 309 ბით და მტერთა | შენთა ზედა ნება-აღსრულებით. ჰეშმარიტი ბრძანე, ცოდვითა ჩუენთა
 მიერ მოიწია განსაცდელი ესე ჩუენ ზედა, და სამართლად დაგუსაჯნა ღმერთმან: რამეთუ
 განვაპრაულებთ ცოდვა წინაჲ მისსა. და გვღირს მადლობა ღმრთისა მიმართ: რამეთუ
 დიდსა ჰატეჲსა ღირს ვიჟენით და არა ესომსა, რომელ მოიწია ჩუენ ზედა; არამედ
 მრავალ-მოწყალებან არა შეცოდებათა ჩუენთა ოდენი ჰატეიე მოგუაგო, და ამით კნი-
 ნითა ჰატეიითა გუწყარნთა. და ჩუენ, მკუდრთა ქართლისათა, ამისთჳს დიდი მადლობა
 გვღირს ღმრთისა მიმართ. რამეთუ შენ, უმჯობესი ეოველთა მეუეთა ქართლისათა და
 მამათა შენთა უფროსი, ეოვლითაჲე სრული, მსგავსი ნებრთთ გმირისა, გამოგანინა
 A 141 წინამძღურად ჩუენდა და მოცემულ სარ | ღმრთისა მიერ განმაქარებელად ჭირთა 20

1 ესე $< B$. 1 ესე არამედ $< A$. 1-2 არამედ ესრეთ — თუ რომელ მოიწინეს $< Mm$. 1 იპყართ A , იპყრათ C , $< Mm$, იპყართ + თავით თქუენით cet . 1 მოწინელ d . 2 მოიწინეს AC , $< Mm$, მოიწინეს Bp , მოიწინეს d , მოიწინეს cet . 3 განსაცთელნი Mm . 3 აყოფენ C . 3 4 სამსახურებულად A , მსახურებულად Mm , სამსახურად cet . 4 მოგვაგო A , მოგვაგოს m . 4 და CMm , $< cet$. 4 კიცხვა CMm . 5 და მინდობითა ღთისათა A , $< cet$. 5 სამებისა + წმიდისა D . 5 ერთარსებისა A , + დამბადებელისა ღთისა cet . 6 და $< A$. 6 წარძღუანებისა C . 6 მისქ მისისა ADM , მისის m . 6 პატიოსნისანის M , პატიოსნისათა R . 7 მისთა D . 7 და $< D$. 7 ოესთა ზ. A , მას ზ M , მათ ზედა cet . 8 რამეთუ შეეთუმა D . 8 წარგუიდებოდა A , წარგუიდებოდა Mm , წარგუიდებოდა cet . 8 ესე $< A$. 8 მეფეთაგან AMm , მეფისაგან cet . 8 ბერძ. მეფ. ბერძენთაგან A . 8-9 მომცავითმინოთ A . 9 რა] რაჲ + იგი D . არა A . 9 კიცხუთაგან M , კიცხუთაგან Cm . 9-10 დათმობა C , დათმენ(თ) M . 10 სიკუდილი AMm (m -ში ჩაწერილია სხვა მელნით), და სიკ. cet . 10 სჯობსქ უმჯობეს არს CD . 10 ჩუენთს Mm , ჩუენთათს + ვიდრელა დათმენაჲ მისი D . 11 ჯუნებრ M , ჯუნებრ T , ჯანებრ m , ჯომებრ A , ჯუმებრ ERd (R -ში ex ჯუნებრ). 11 სპასპეტი $DRTb$. 11 თქვა ესრეთ D . 11 ცხონდი A , ცხონელი C , ცხონელი Mm , რამეთუ ჰეშმარიტი D . 11-12 დიდებით] $< A$, და დიდებითა M . 12 და $< Mm$. 12 ჰეშმარიტად Mm , რამეთუ ჰეშმარიტი D . 12 ბრძანეთ m . 12 — ჩუენთა ცოდვთა d . 13 განსაცდელი ესე AMm , — ესე ზ. cet . 13 დაგუსაჯნა A , დაგუსაჯნა ჩუენ C , დაგუსაჯნა cet . 14 წინაშე $< A$. 14 მის წინაშე Mm . 14 ღთისა მიმართ D , წინაშე ღთისა d , ღთისა cet . (შდრ. აქვე სტრ. 17-18 მადლობა გვღირს ღთისა მიმართ). 14 რამეთუ! ამისთს რამეთუ D . 15 დიდსაქ უდიდესსა D , დიდისა A (ex დიდსა). 15 პატივისა $BMbdp$, პატივის m , პატივისა AC (მერმე გადაკეთებულია: პატივისა A , პატივისა C), პატივისა cet . 15 არა $< A$. 15 ეზომსაქ ეზომსა მცირესა D . ესე კეთებულია: პატივისა A , პატივისა C), პატივისა cet . 16 პატივი $ABCMdp$, ოდენისა A . 15 რომელ + ესე D . 16 მრავალმოწყალემან AC , + ღმერთმან cet . 16 პატივი $ABCMdp$, პატივი cet . 16 ამით m . 17 პატივითა ERT . 17 და (ჩუენ) $< AMm$. 17 ამისთს $< A$ (გადატანილია პატივი cet). 18 მათ მეფეთა A . 17-18 ამისთს — ქართლისათა $< d$ (ex hom). 19 შენბოლოში «მიმართ ამისთს»). 18 მათ მეფეთა A . 17-18 ამისთს — ქართლისათა $< d$ (ex hom). 19 შენბოლოში «მიმართ ამისთს»). 19 ყოვლითავე $ACMm$, ყოვლითურთ D (ex ყოვლითა). 19 ყოვლითა C , ნაშობთასა Mm . 19 უფროს As . 19 ყოვლითავე $ACMm$, ყოვლითურთ D (ex ყოვლითა). 19 ყოვლითა C , ნაშობთასა Mm . 19 უფროს As . 19 გამოგაჩინა ACM , გამოგაჩინა m , გამოგაჩინა + ღმერთმან cet . 20 და წინაშე cet . 19 და მსგავსი A . 19 გამოგაჩინა ACM , გამოგაჩინა m , გამოგაჩინა + ღმერთმან cet . 20 და წინაშე cet . 20 განმამდლურად D . 20 და CMm , $< cet$. 20 ხარ A , ხარ ჩუენდა C , არს ჩუენდა Mm , ხარ შენ cet . 20 განმამდლურად $ACDMm$, განმამდლურად cet .

C104b ჩუენთა, ძუელთა და ასაღთა. და უკეთუ ცოდვანი ჩუენნი არა დასძლევენ, შენ მიერ
მოველით განქარვებასა ეოველთა ჭირთა ჩუენთასა და უმეტეს წარმატებასა საზღვართა
M 310 ჩუენთასა ეოველისა კამისასა, რამეთუ არავინ ეოფილ არს მამათა ჩუენთაგანი მსგავს
შენდა. ცხოვნი, მეუფო, უკუნისამდე, რათგან მოწევნულ არს ოვსთაგან სუთსა ამას
წელსა შინა, ეოფილვართ ჩუენ მწუსარებასა შინა დიდსა, ამისთჳს რამეთუ ერმა იუავ, 5
და არა ძალ-გედვა მკედრობა და წეობათა წინამძღურობა, და არცა შინა მეფობისა
განგება. აწ, მეუფო, დაღაცათუ სრულ ხარ სიბრძნითა და ძალითა, სიმკნითა და ასა-
კითა, არამედ გავლს სისრულე დღეთა მკედრობისათჳს. სოლო ვსედავ სიბრძნესა შენსა:
დაღაცათუ ერმა ხარ, არამედ ძალ-გიც განგება მეფობისა, სოლო მკედრობისა და
წეობათა წინაგანწეობისა შენისა არა არს კამი. ესე არს განხრახვა ჩემი, რათა სიბრ- 10
ძნითა შენითა და კითხვითა დედისა შენისათა გამოარჩიე ერთი ვინ ჩუენგანი წინა-
მძღურად სძისა | ჩუენისა, და მიგუცენ ჩუენ ეოველნი მას, და ვიევენეთ მორჩილ
C 105a ვითარცა მამისა შენისა, და ძალითა საძებისა, ღმრთისა ერთარსებისათა, წარვიდეთ
M 311 და ვიძიოთ შური. სოლო შენ იუავ შინა და განაგებდი მეფობასა. უკეთუ | ცოდვათა 15
ჩუენთაგან ვიძლივნეთ ოვსთაგან, მეფობა შენი უვნებელად დარჩეს; სოლო უკეთუ
კებალად თავითა შენითა ცოდვათა ჩუენთაგან იძლიო, სრულიად წარწყმდეს ქუეყანა
ჩუენი, რამეთუ ნაცვალი შენი არა არს ქუეყანასა ზედა“. ესე თქუა ჯუანშერ სძასანქტმან
და დაემოწმეს ეოველნი წარჩინებულნი და ერისთავნი ზრახვასა მისსა.
მაშინ თქუა მეფემან: „ვითარ სუდების სრულსა სიბრძნესა და ერთგულობასა
შენსა, ეგრეთ წარმოსთქუ ეოველი, ჯუანშერ, სოლო მე არა ვარ მორჩილ ზრახვისა 20

1 ახალთა ACmM, ახალთასა cet. 1 დასძლევედნ C, დასძლივენ Mm. 2 და (ჟმ.) CDMm, < cet.
2 საზღურასა m. 3 უმეტეს ყოვლისა D. 3 ყოვლისა ეამისასა (M: ემისასა) < A. 3 რამეთუ ACmM,
რათა cet. 3 არავინ < m. 3 ყოფილ არს (A: ყოფილა) მამათა ჩუენთაგანი (AD: შენთაგანი) ACDmM,
მამათა შენთაგანი ყოფილ არს cet. 3 ჩუენთაგანი CMM. შენთაგან A, შენთაგანი cet. 4 ცხოვნი AC, და კდ
იწყო ზრახვად და თქვა ესრეთ: ცხოვნი D, ცხოვნი EMRTbs, ცხოვნი B, ცხოვნი m, ცხოვნი cet.
4 რადთან DRTb, რადგან Mm, რითგან C 4 ამასა M. 5 ყოფილ-რთ ACm, ყოფილვართ cet. 5 ჩუენ
< m. 5 შინა < A 5 იყავ < შენ C 6 წყობათა| წყალობითა Mm. 6 წინაძღომა C. 6 არცა შენი განგება
მეფობისა A. 6 მეფობისა | მეფისა Mm. 7 და აწ D. 7 დაღათუ AC. 7 და (ძალ.) < AMm. 7 და
სი მჭნისთა Mm. 8 ხოლო რამეთუ D. 8 შენსა < s. 9 დაღათუ C. 9 ხარ| ვარ Mm. 9 არამედ < AC.
9 ძალ-გიძს d. 9 — მეფობისა განგება Bdp. 10 ესე ესრე M, და ესე D. 11 გამოირჩიე A, გამოარჩიე dp,
დგომისა A. 10 შენისა + ჯერეთ D. 10 ესე ესრე M, და ესე D. 11 გამოირჩიე A, გამოარჩიე dp,
11 ~ ერთი ვინ გამოარჩიე A. 11 ერთი ვინ| ერისთავნი Mm, ერთი ვინმე Ds. 11 ჩუენგანნი Mm. 12 ჩუე-
ნისა AB, შენისა cet. 12 მოგუცენ Mm, მიგუც D. 12 მას < Mm. 12 ვიყუენით Mm, ვიყუენთ ჩვენ Bd.
12 მორჩილ მისსა D. 13 ვითარცა < Mm. 14 შური + ოვსთა ზედა D, შური + ჩუენი A. 14 ~ შენ
ხოლო d. 14 შენ იყავ| მაშინ Mm. 14 და < Mm. 14 განაგებდე Bp, გააგებდი C, გაგებდი Mm.
14 სამეფოსა m (მერე -სა" წ-უშლიათ). 14 და უკეთუ D. 15 ვიდლებით Mm, ვიდლინეთ Bdp. 15 ~ შენი
მეფობა Mm. 15 უნებელად M, უნებულად m. 15 — დარჩეს უფნ. A. 15 ხოლო AD, < cet. 16 კუა-
ლად Mm, < AC, კულა (კვლა) cet. 16 ~ იძლიო ცოდვ. ჩ. A. 16 სრულიად| კულად C. 16 ყო-
ველი კუეყანად D. 16-17 ქუეყანა ჩუენი| მეფობა შენი s. 17 არა არს პირსა ყოვლისა ქუეყანისასა D.
17 სპასხეტმან DRT. 18 და < Mm. 18 დემოწამეს A. 18 ერისთავნი ACmM, და ერისთავნი და
მგედარნი D, და ერისთავნი cet. 19 მეფემან + ვახტანგ ესრეთ D. 19 ვითა Mm, რამეთუ ვითარ D.
19 ბრძენსა Mm. 19 ერდგულობასა m, ერთგულობა A. 20 ესრეთ წარმოსთქუ Mm. 20 ყოველივე D
(~ ჯუანშერ ეგრეთ წ. ყ.). 20 ჯუანშერ T, ჯუმბერ Mm, ჯომბერ A. 20 ხოლო მე...| გარნა არა ვარ
მორჩილ მე D. 20 ზრახვისა| ზრახვასა A, ბრძანებისა C.

მაგის შენისა, რამეთუ, რათგან მოწევნულ არს განსაცდელი იგი ჩუენ ზედა, უოგელნი
დღენი ცსოფრებისა ჩემისანი მწუსარებასა შინა დამიუფოიან, ვითარცა მეოფსა ბნელსა
შინა. და სიბრალული დისა ჩემისა განლევს გულსა ჩემსა ვითარცა მასჯლი ცეცხლისა,
A 143 და სიკუდილი მიწჩვენა თავისა ჩემისა, | ვიდრეღა სიცოცხლესა. არამედ მიწდობითა
C105b ღმრთისათა და წინამძღურობითა ჯუარისა მის | ჰატოისნისათა თავითა ჩემითა წარ-
M 312 ვალ, და ვესაჲ მრავალმოწყალებათა მისთა, — არა გამწიროს და მომცეს ძლევა“.

მაშინ ვითარ ვერღარა დაუშლიდეს, მიემოწმნეს ეოველნი იგი წარჩინებულნი და თქუეს: „ცხოვრდინ, მეფეო, უკუნისამდე! იქმნეს განსრახვა შენი, ღმერთმან დაძაბებულმან მოაუვლინენ ანგელოზი მისი ძალად შენდა, და დასცენ ეოველნი მტერნი შენნი, დაამტკიცენ მეფობა შენი“.

ლაშქრობის გაპირვა ოვსეთზედ¹

და დაამტკიცეს ლაშქრობა ოფსეთისა, და განიყარნეს უოველნი სასლად თჳსად
კასმად. სოლო ვასტანგ მეფემან წარავლინა მოციქული წინაჲ დედის მძისა მისისა
ვარაზ-ბაკურისა, რანისა ერისთვისა: აუწყა ლაშქრობა ოფსეთისა და ითხოვა მისგან
შეწყენა. სოლო მან სისარულით აღუთქუა, რამეთუ ქუეყანა მისიცა ტუუჲ-ქმნილ იყო 15
ოვსთაგან. სოლო ვასტანგ მოუწოდა უოველთა სჰათა ქართლისათა; და შემოკრბეს
უოველნი და დაიბანაკეს მუხნარს და სერკს, ამიერ და იმიერ არაგუსა: და იყო ასი
ათასი მკედარი და სამოცი ათასი ქუეიოი, და გამოგზავნნა ვარაზ-ბაკურ სჰანი თჳსნი
A 144 თორმეტი ათასი მკედარი. და ვასტანგ მეფე | განვიდა ქალაქით მცხეთით, და განასრულნა

1 (ზარხვასა) მაგას შენსა A. 1 რადთან DRT, რადგან B. 1 მოწინელ M, მოწეუნულ x. 1 განსაცდელნი BMdmp. 2 ცხ. ჩემისანიქ ჩუენნი Mm. 2 დიდესა მწუზარებასა D. 2 დამიყოფია Mm, მყოფსა < s. 2-3 ბნელსა შინა A, ბნელისასა cet. 3 და < A. 3 სიბრალული C, საწყალული M, სწყლული m, სიყურული A, სიწ-
ყალული cet. 3 მაზლი+აღლესული D. 4 მიჩვევია DRT. 4 ვიდრელა რა Mm. 4 სიცოცხლესა CMm.
სირტკხელი A, სიცოცხლე cet. 4 არამედ AD, < cet. 5 წინამძღუებითა Ads, წინამძღუობისა m. 5 ჯუ-
რისა მისისათა პატოსნითა C, პატოსნისა მის ჯვარისათა d, ჯვარისა მისისა (m: მისისათა და) პატოს-
ნისათა, Mm, ჯუარისათა მის პატოსნისა cet. 6 და ვესავ — მისთა] მოწყალებითა მისითა მოსავი C.
6 არა ACMm, რათა არა cet. 6 გამწიროს ACMm, განწიროს cet. 7 ხოლო მაშინ D. 7 უშიდეს C.
7 მიიმოწმნეს B. 7 ყოველნივე m. 7 ჩინებულნი C. 8 მეფო < A. 8 იქმნეს < Mm. 8-9 დამბადებელმან +
9 მიიმოწმნეს B. 7 ყოველნივე m. 7 ჩინებულნი C. 8 მეფო < A. 8 იქმნეს < Mm. 8-9 დამბადებელმან +
9 და < C. 9 დასცნეს AD (D-ში წინათ ყოფილა „დასცენ“), დასცენ d, დასცენ cet. 9 მტერნი+და
მბრძოლნი D. 10 დაამტკიცენ მეფობა შენი A, < cet. (ex hom.). 12 და < CER. 12 დაამტკიცეს < A
(ვ. ი. A-ში იკითრება: დაამტკიცენ მეფობა შენი და ღაშქრობა ოვსეთისა). 12 სახლად] სოფლად A, და
წარვიდეს სახიდ D. 13 კაზმაღ CMm, კაზმაღ ღაშქართა D, კაზმაღ cet. 13 ხოლო მაშინ D, და CMm.
13 მეფემან A, < cet. 14 გარახბაკურ Mm, გარახბაკურ C. 14 რანისა < Mm. 14 ერისთავისა Ms, ერის-
თავსა m: 14 და აუწყნა D. 14 აუწყა ლ. ოვს. და < A. 15 აღუთქვა+შეწევნა მათ ზედა D. 15 მისიცა]
მისი d, მისცა ET. 16 ხოლო მაშინ A. 16 სპათა < Bd. 16 და (შემ.) < A. 16 შემოკრებენ m.
17 მუხრანს A, მუნ არს Mm, მოხნარს ERTps. 17 ამიერ და იმიერ ACERT, იმ. და ამ. cet. 17 და იყო
იყო A. 18 სამოცი M. 18-19 ქუეითი — თასი < Mm (ex hom.). 18 გამოგზავნა AC, მოგზავნა RTs,
მოგზავნა cet. 18-19 და სამოცი—მჭედარი < C (ex hom.). 19 მჭედარი M. 19-15i, 1 და განასრულნა —
განასხნა A, და (m: < და) განასხნა სპანი მისნი cet.

¹ ეს სათაური არის მხოლოდ Bdp ნუსხეებში.

² ამის შემდეგ D-ს აკლია ექვსი ფურცელი (ვიდრე გვერდამდე 158, 6, შენ. 1).

C106a
M 313

შპანი თჳსნი და განასხნა: მოწონნეს სიმრავლეთა, ცხენკეთილობითა და მოკაზმუ-
ლობითა, და ისილნა ეოველნი იგი მსიარულად და ახარვით, რამეთუ საფსენი იუენეს
შურიტა ოკსთათა. აღივსო სისარულითა და მადლობდა ღმერთსა. შემოვიდა ქალაქად,
და აღასრულა მუდგული ერთი ღოცვითა, და მარხვითა, და ღამის-თევითა; და განუყო
სუასტაგი დიდძალი გლასაკათა. და დაუტევნა განმტებელად სამეფოსა თჳსისა დედა მისი 5
საგდუსტ და დაჲ მისი სუარანმე, და დაწერა ანდერძი ესრეთ: „უკეთუ არღარა შემო-
ვიქცე ცოცსალი, დაჲ ჩემი სუარანმე შერიტოს მირიან, რომელი ეუვოდა ვასტანგს
მამის მმისწულად, ნათესავისაგან რევისა, მირიანის მისა, რომელი სიძე იყო თრდატ
სომესთა მეფისა. მან შერიტოს დაჲ ჩემი, და მან იპურას მეფობა“. და ესე დაწერილი 10
დედასა მისსა მისცა, და სსუასა არავის აუწუა. და იგი მირიან, მამის მმისწული მისი,
დაუტევა მცესთან.

დაუტევა მცხოვრები. ჭარბი და ღარიბი თიანეთს. და მუნ მიერთნეს უოველნი მეფენი კავკასი-
 A 145 წარვიდა ვასტანგ და დადგა თიანეთს. და მუნ მიერთნეს უოველნი მეფენი კავკასი-
 C106b სიანნი | ორმოცდათი | ათასი | მკედარი. და წარემართა სასეფსა ზედა ღმრთისასა,
 M 314 განულო კარი დარიალანისა. შესეფსა მისსა ოვსეთად იყო ვასტანგ წლისა თექუს-
 მეტისა. 15

მაშინ შეუერთა ოქსეთისათა შეკრიბნეს სპანი მათნი და მოიღრთეს ძალი საზარე-
თით, და მოგებნეს მდინარესა ზედა, რომელი განვლის დარიალანსა და ჩაუღის
ველსა ოქსეთისასა. და მასცა მდინარესა არაგვ ჰქვან, რამეთუ ერთვის მთისაგან გამო-
ვლისა არაგვისა და ოქსეთისა არაგვსა.

და დაიბანაკეს ორთავე სპათა ამიერ და იმიერ, რაჟეთუ მდინარისა მის ზარსა 20
 ორგნითვე ქარაფნი იუენეს კლდისანი, ჭალაგნი და ველოვანნი ზირთა მდინარისათა.
 და განეკრძალნეს ერთმანერთისაგან, და დაიცუნეს გზანი ქარაფთანი, და დადგეს გერეთ
 მჟდ დღე. ამა მჟდსა დღესა ბრძოლა იყო ბუქბერასთა მდინარესა მას ზედა. მაშინ
 ოქსთა რომელ ჰევენს ნიჯადნი სასართანი, მათ თანა ერთო კაცი ერთი გოლიათი,

1 ცნენკეთილობითა CMM (-კლზბითა T), ცნენკეთილობითა A, ცნენკეთილობითა cet. 1-2 მოკაზმუ-
ლობითა ACENTm. მოკაზმულობითა cet. 2 იგი < A. 2 მთარულუბითა Mm. 2 აზარგით AC, აზრგით Mm,
აღმოვითა cet. 2 სავსენი CMM, სავსე cet. 3 ოსთათა B, ოსთათათა T. 3 სიხარულთა + ვაზტანგ C.
4 და (მარხ.) < A. 4 ხვსტანგი BP, ხოსტაგი M, ხოსტაგი m, ხაქონელი C. 5 და (დაუტ.) A, < cet. 5 დაუ-
ტევა AEdp. 5 სამეფოსა A. 5 თვისსა A, მისსა Bm, მისისა (M: + და) cet. 5-6 ~ საჯდ. დედა მ. C.
6 და მისი და მისცა Mm. 6 და < A. 6-7 შევიტე CMM. 7 მიპრან CRTs. 7 ყოდა BEImps. 8 რე-
ვისსა A. 8 მიპრანის (— მიპრანის) C. 9 მესე მანან A. 9 იპყრას CMM; ყო A, დაიპყრას cet. 10 მისსა
< A. 10 მიპრან C, მიპრან RTs. 12 და < d. 12 დადგუ მიადგა A. 12 დამენ C, მენ AMm, < cet.
12-13 კავკასიანთანი s. 13 ორმოცდაათი As, ორმოც... cet. 13 და < A. 13 და წარგვიდა და (< B)
წარგებრთა Bdp. 14 კარი < Mm. 14 დარაილანისა A, არაილანისა Mm, დარლანისა p, დარიელასი A.
დარლანისა BED, დარლანისი b, დარლანისა T. 14 შესავალსა Mm. 14 ოსეთად ACMM, ოსეთს cet.
14-15 ათეჟსმეტისა d. 16 შეკრბეს C, შეკრბეს B. 16 და (მოირო.) < Mm. 17 მდინარესა + მას BEdp.
17 დარიელსა A, დარალსა C, დარალსა m, დარალსა RT, დარიელსა cet. 18 არაგვ
დარიელსა A. 19 არაგვსა < A. 19 ოსეთისა < A. 19 არაგვსა < Mm. 20 და < A. 20 სპათა < A.
20 იმიერ და ამიერ Mm, ამიერ Ed. 21 ქარაფანი m. 21 პირსა მდინარისასა CMM. 22 და (განეკ.) < Mm.
22 განაკრძალეს d, განაკრძალეს Bp. 22 ერთმანერთსა A. 22 დაიკვესე დაკვევა A, დადგეს Mm. 22 ქა-
რაფნი m. 22 და < AERtd. 22 ვერეთ ACMM, ვერე cet. 23 ამა AC, ამას m, ამას cet. 23 მუბე-
რაზთა A, ბუმბერაზთა CEM, ბუმბერაზთა Bm. 23 მას < A. 23 მაზინ A, < CT, ხოლო cet. 24 ოს-
თა A, < cet. (შდრ. ამავე სტრ. გარბანტი "ოსთა მათ"). 24 რომელნი m. 24 ჭყავს C. 24 ნიჯდანი A.
24 მათ ACMTm, ოსთა მათ cet. 24 ერთო ერთ m, ერთი s, იყო A, < b. 24 — ერთი კაცი R.

მკედართა, და ესრეთ მიმართეს ოვსთა. სოლო ოვსნი წარმოდგეს ქარაფსა ზედა და დაასწეს ისარი, ვითარცა წუძა მძლავრი.

მაშინ ვახტანგ-მეფე მოქცეულ იყო სპასა მისსა ზურგიით რჩეულითა მკედრითა, უსახებდა და განაძლიერებდა და ნუგეშინის-ცემდა სპათა მისთა. მაშინ წინა ცხენ-
თორნოსანთა აღდგეს გზა ქარაფისა, აღდგეს ვაკესა, და აღდგეს უკანა ქუეითნი და
მემდგომად სიმრავლე მკედართა. და იქმნა ბრძოლა ძლიერი მათ შორის. სოლო ვახ-
C110b ტანგ უკეთუ მარჯუენით-კერძო იბრძოდის, მარცხენით-კერძო მრწოდინ; და უკეთუ
მარცხენით-კერძო იბრძოდის, მარჯუენით-კერძო მრწოდინ. და ეგოდენსა სიმრავლესა
M 322 სპათასა იცნობებოდა ვმა ვახტანგისი, ვითარცა | ვმა ლომისა; და თანა ჰევებოდეს მას
ორნი მკედარნი: არტავაზ მუშუსმტე, მე საურმაგ სპასპეტისა, და ბივრიტიან სეფე-
A 153 წული. და ივინიცა იბრძოდეს მკნედ.

მაშინ იმლიენეს ოვსნი და ივლტოდა ბანაკი მათი. მოისრნეს და ტუეე იქმნეს,
სოლო უმრავლესი მეოტი ოვსთა მათგანი ცოცხალი შეიპერეს უკმოცნისათჳს ტუეე-
თასა, რომელნი წარტუენულ ივენეს ჰირველ ოვსთაგან ქართველნი. ვითარ უკმოიქცეს
დევნისაგან, და დაიბანაკეს ბანაკსავე თჳსსა: სამ დღე განისუენეს და შეწირეს მადლობა
დმრთისა მიმართ. და მერმე განიბნივნეს ტუენვად ოვსეთისა, შემუსრნეს ქალაქნი
მათნი, და აღიღეს ტუეე და ნატუენავი ურისსჳ.

ჩანართი (Tk) ¹

T 71a სოლო დაიმორჩილნა ოვსნი და ეივჩაენი, და შექმნა კარნი ოვსეთისანი, რომელთა ჩუენ
დარიანისად უწოდთ. და აღაშენნა მას ზედა გოდოლნი მალაღნი, და დაადგინნა მცველად მას-
ლობელნი იგი მთუელნი. არა გელეწიფების გამოსლვად დიდთა მათ ნათესავთა ოვსთა და ეივ-
ჩაეთა თჳნიერ ბრძანებისა ქართველთა ძეფისა.

და განვიდეს ჰაჭანიკეთს, რამეთუ მაშინ მუნ იყო ჰაჭანიკეთი მოსაზღვრედ ოვსე-
C111a თისა, მდინარესა მას | ოვსეთისასა წიად, და ჯიქეთი მუნვე იყო. მემდგომად ქაშთა

1 მომართეს CMM. 1 ოვსთა A, < cet. 2 დასხეს Tm, დასხის B. 2 მძლავრი მძღორი ABMms, მძღორი k.
3 მეფე < Mm. 3 სპისა მის Mm. 3 რჩეულისა მკედრობითა Mm, ჩუეულითა მკედრითა B. 4 უძახებდა A,
უზრახებდა m. 4 და < CMM. 4 და (ნუგ.) < AMm. 4 5.-ცემად m. 4 მისთა თჳსთა d. 4 წინა A,
წინათ cet. 4 ცხენ < A. 4-5 [ცხენ-]თორნოსანნი A, ცხენ-თორნოსთა M, ც.-თორნოსანთა Bbmp, ც.-ლო-
სანთა d. 5 აღდგეს... აღვიდეს გზასა ქარაფისასა A. 5 ვაკესა ჳევსა A. 5 და აღდგეს წაუდგეს A.
5 უკან Mm. 6 მკედართა AC, + მისთა cet. 7 იბრძოდა Mm. 7 ძრწოდინ Cb, < Mm, ძრწოდინ B,
ძრწოდინ cet. 7 უკეთუ AC, < Mm, თუ cet. 7-8 ძრწოდინ — მარცხენით კერძო < Mm (ex hom.).
8 იბრძოდეს Mm. 8 მარჯუენით-კერძო BCbdp, მ.-კერძო Mm, მარჯუენით A, მ.-კერძო cet. 8 სიმ-
რავლესა სპათასა A, მას ეამსა ვმა სპათა Mm, მას შინა ვმასა სპათასა A. 9 ვახტანგისი მისი A.
9 ~ ვმა ვითარცა Bdp. 9 მას < b. 10 არტევას Mm. 10 ძმძუსტე M, ძმძუსტე m. 10 ძე < d.
10 საურმაგ ACM, სურმაგ m, სურმაგისი s, საურმაგისი cet. 10 ბივრიტიან ARs, ბივრიტიანი cet.
12 ივლტოდეს AC. 12 ბანაკი მათი < A. 13 უმრავლესი უმეტესი A. 13 ოვსთა მათგანი CMM, ოვსთა A,
ოვსთაგანი RTs, ოვსთაგან cet. 13 უკუ მოცნისათჳს A. 14 რომელი T. 14 წარტუენულ ACR, წარმო-
ტუენულ T, წარტუენილ Mm, წარტუენილ cet. 14 ვითარ უკმოიქცეს C, ვითარ უკმოიქცეს A, მოიქ-
ცეს d, ვითარ უკუ მოიქცეს cet. 15 და < A. 15 დაიბანაკეს A. 16 ტყვად M. 17 ნატუენავი M.
20 დაადგინა T. 21 სელე წიფების k. 23 ჰაჭანიკეთს AC, ჰაჭანიკეთსა Mm, ჰაჭანიკეთს cet. 23 ჰაჭანი-
კეთი Mm, ჰაჭანიკეთი cet. 23 მოსაზღვრედ A, მოსამდღურედ m. 24 წიად Mm. 24 ჯიგეთი d. 24 მუნ A.

¹ ეს ჩანართი მოიპოვება აგრეთვე n-ის კრებულებში.

მრავალთა იოტნეს ჰაჭანიკნი და ჯიქნი თურქთაგან; და წარვიდეს ჰაჭანიკნი დასავლით-
M 323 კერძო, სოლო ჯიქნი დაემკდრნეს ბოლოსა აფსაზეთისასა. და მოტუენა ვახტანგ
ჰაჭანიკეთი და ჯიქეთი, და შეიქცა, და მოადგა ოვსეთსავე. და მეფენი ოვსთანი შელ-
ტოლვილ ივენეს სიმაგრეთა კავკასიასთა. აღდგეს მათ შორის მოციქულნი, და დაი-
A 154 ზაენეს. და ითხოვეს ვახტანგისგან ოვსთა, ნაცულად დისა მისისა, ოცდაათი ათასი
ტუეე ოვსეთისა, ეოველი უკუთესი, რომელი სასელდებით თჳსს ოვსთა. და მისცა
ვახტანგ ოცდაათი ათასი ტუეე დისა მისისათჳს, და ესე მოიყვანა.
სოლო ტუენი ქართველნი რომელ ჰევეს ოვსთა ექუსსა მას წელსა, იგი ეოველნი
უკმოიქცნნა თჳთო თჳთოსათჳს, და აღიღო მძევალი ოვსთაგან და მძეველსათჳს მისცა
სსუა ტუეე ოცდაათი ათასი, და რომელი უკმოიქცნა ტუეე ქართლისა, რიცხუთ სამას
C111b ორმოცდაათი ათასი, და რომელ დაქრნა ტუეე ოვსი ამათ განტეობილთაგან კიდე
თუბლვით ექუსს ორმოცდაათი ათასი თჳნიერ ჰაჭანიკთა და ჯიქთასა. და ესე ეოველი
აღესრულა ოთხ თუე.

M 324 მაშინ მეფემან განუტევნა ნიჟადნი იგი სპარსთანი და მეფენი კავკასიანთანი
ნიჭითა დიდითა, წარმოგზავნნა და მისი მირანდუსტ და ტუეე იგი ეოველი გზასა
დარიალისასა, და თჳთ სპითა დიდითა ქართლისათა წარმოვიდა გზასა აფსაზეთისასა.
სულგრძელად და უშიშად იწყო ბრძოლად ცისეთა აფსაზეთისათა. რამეთუ მეფე ბერ-
ძენთა ლეონ დიდი უცალო იყო ბრძოლისაგან სპარსთასა, და ვერმძღებელ იყო
A 155 სპათა გამოგზავნად აფსაზეთს; და სამ წელ წარტუენნა ეოველნი ცისენი აფსაზეთისანი
ვიდრე ცისე-გოჯამდე. და მოვიდა სასლსა მისსა, ქალაქსა სამეუფოსა მცხეთას. გაეგება
წინა დედა მისი, და დანი მისნი, და სიმრავლე ქალაქისა მამათა და დედათა მიუფენ-
წინა დედა მისი, და დანი მისნი, და სიმრავლე ქალაქისა მამათა და დედათა მიუფენ-

1 ჰაჭანიკნი Mm, ჰაჭანიკნი cet. 1 და < AC. 1 ჯიქნი თურქთაგან ჯიქითურთ C. 1 და < C.
1 ჰაჭანიკნი + იგი Mm, ჰაჭანიკნი cet. 1-2 დას. კერძო A, დას. კერძო Mm, დასავლით კერძო ds, დასავ-
ლით კერძო cet. 2 სოლო და b. 2 და < A. 3 ჰაჭანიკეთი m, ჰაჭანიკეთი M, ჰაჭანიკეთი B, ჰაჭანი-
კეთი cet. 3 და შეიქცა უკმოიქცა A. 3 მოადგა CMM, გამოადგა cet. 3-4 შევლტოლვილ ACs. 4 კავკა-
სიასთა A, კავკასიასთა B, კავკასიასთა M, კავკასიასთა d. 4 აღდგეს Mm. 4-5 დაიბანაკეს A,
დაიბანაკეს Mm. 5 და < A. 5 — ოვსთა ვახტანგისგან A. 6 თჳსს აქეს C. 7 ესე CMM, < A, ესრეთ cet.
7 და მოიყვანა დაა (= დაა) მისი A. 8 ქართველთანი Mm. 8 რომელ A, რომელი cet. 8 ექუსს მას A.
8 გაქუს სამს Mm, ექუსს cet. 8 წელიწადს(ა) CMM. 8 ეოველი m. 9 უკმოიქცნა Mm, უკმოიქცნა d,
გამოიქცნა b, უკმოიყვანა A. 9 თჳთო თ. და მისცნა თჳთოსათჳს თჳთო, < C. 9 აღიღო ACMm,
გამოიქცნა b, უკმოიყვანა A. 9 თჳთო თ. და მისცნა თჳთოსათჳს თჳთო, < C. 9 აღიღო ACMm,
აიღო cet. 9 მძეველი M, მრავალი b (ძ-ძ). 10 ოცდაათი A, ოცდაათერთმეტი d, ორმოცი C, ოცდა-
ათი cet. 9 მძეველი M, მრავალი b (ძ-ძ). 10 ათასი < Mm. 10 და რომელი რომელი Mm, < A.
თურამეტი BMTm, ოცდაათერთმეტი cet. 10 რიცხუთა Mm. 10-11 სამასიასთა ოცდაჩემეტი C. 11-12 და რო-
10 უკმოიქცნა A, უკმოიქცნა d. 10 რიცხუთა Mm. 10-11 სამასიასთა ოცდაჩემეტი C. 11-12 და რო-
მელ დარჩა — ორმოცდაათი ათასი < A (ex hom.). 11 ოვსი ამათ Mm, ამათ ოვსი C. ოვსეთისა ამათ cet.
11 განტეობ. Mm. გაშუებულთაგან C, < A, გატეობილთაგან cet. 12 თუბლვით თუბლვით Bdp, თუ Mm.
12 ექუსი ათას ორმოცდაათერთმეტი Mm, სამას ოცდაჩემეტი ათასი C. 12 ჰაჭანთა Mm, ჰაჭანიკთა cet.
12 და < A. 13 აღსრულა Mm. 14 და მაშინ Bdp. 14 მეფემან ACMm, ვახტანგ მეფემან cet. 14 ნიჟ-
დანია A, ნიჟდნი Mm. 14 კავკასიასთანი RT. 15 დიდითა დითა M, დიდითა და დითა m. 15 წარმო-
გზავნა BMDmp. 15 (და) დაი C, (და) დაა A. 15 და მისი < Mm. 15 გზასა + მას A. 16 დარალ-
ნისსა A, დარიანისასა C, დარალისასა R (მერე შეუსწორებიათ „დარიელისასა“), დარიელისასა Bs, დარი-
ლისსა d, რომლის(ა)სა Mm. 16 დიდითა Mm, < cet. 16 წარვიდა A. 16 გზათა აფსაზეთისათა d.
17 სულგრძელად — აფსაზეთისათა < d (ex hom.). 18 ~ დიდი ლეონ A. 18 ვერა შემძღებელ C. 19 გამო-
გზავნასა m. 19 წარტუენნა წარიოტნა A (~ და წარიოტნა სამ წელ). 19 ~ ციხ, აფს. ეოველი A.
17-20 რამეთუ მეფე ბერძენთა — ციხე გოჯამდე ACMm, < cet. 20 მისსა თჳსსა m. 21 მისი CMM,
< cet.

C112a დეს საგელთა და სამოსელთა მათთა ფერგთა ქუეშე შინთა. და აქრიდეს თავსა დრამსა და დრკანსა, და აღწეუნულითა ვმითა შეასხმიდეს ქებასა; რამეთუ არა რომელსა შეუესა ექმნა გეგევითარი ძლიერი წუობა.

მაშინ ვასტანგ მეფემან შეწირა მადლობა ღმრთისა მიმართ მრავლითა ღოცვითა და ღამისთევითა, და გლახაკთა მიცემითა. და გასცა ნიჭი ერსა თჳსსა, და წარჩინებულ M 325 ქმნნა მკედარნი, მსასურნი მგნედ და გამოცდილნი¹ წუობასა მას შინა ოვსთასა. და წარსცა ძღუენი ნატყუენავისა მისგან დედის მშისა მისისა თანა ვარაზ-ბაკურისა: მონა ათასი, ცხენი საკედარი ათასი, კდალი ცხენი ათასი. და კუალად წარსცა წინაშე სპარსთა მეფისა მონა ათი ათასი, ცხენი საკედარი ათი ათასი, ცხენი კდალი ათი ათასი. ესე უოველი მიუძღუნან სპარსთა მეფესა კელითა ბინქარან ეპისკოპოსისათა, 10 და ითხოვა სპარსთა მეფისაგან ასული ცოლად; სოფო სპარსთა მეფემან მოსცა ასული A 156 მისი ცოლად, რომელსა ერქუა ბაღენდუსტ. და მოსცა სომხითი | და უოველნი მეფენი C112b კავკასიანნი ზითუად და მისწერა მის თანა წიგნი, რომელსა პატრუტაკსა წერილ იყო ესრეთ: „ურმისდისგან, უოველთა მეფეთა მეფისა, ვასტანგის მიმართ, ვარან- 15 ხუასრო-თანგისა, ათთა მეფეთა მეფისა ასოვანისა“. და მოუწერა მან ბრძოლა კეის- რისა, რამეთუ კეისარი განსრულ იყო ბრძოლად სპარსთა.

მაშინ ვასტანგ აუწყა ეოველთა სხათა მისთა და ეოველთა მეფეთა კავკასისათა. შემოგრბეს და დადგეს მტკუარსა იმიერ და აშიერ, ვითარ ორასი ათასი. და მოერთო

[illegible]

¹ აქედან კვლავ გრძელდება D (იხ. ზემოთ გვ. 150, 15, შენ. 2).

M 376 ვარაზ-ბაკურ, დედის ქმა მისი, ერისთავი რანისა, ბრძანებითა სპარსთა შეუღისათა, სპითა აღარბადა განისათა, რანისა და მოკუპანისათა, ვითარ რანს ათასითა მკუდრითა.

მას ქაშისა იყო ვასტანგ წლისა ოცდარობისა; და იყო იგი უმაღლეს კაცთა მის
ქაშისათა, და უშუენიერეს სსხითა და მღიერი ძალითა, რომელ ჭურვილი ქუეითი
ირემსა მიეწიის, უპერის რქა და დაიჭირის, და ცხენი ჭურვილი აღიდის მჭართა ზედა 5
და მცხეთით აღვიდის ცისესა არმაზისასა. და მარტო იყო იგი მე მამისა მისისა, და
ერთი დაჲ მისი სუარანმეცა იყო მღიერი და შუენიერი. და ნათესავისაგან მირიცხ
მეუთისა მორწმუნისა ვასტანგ და დანი მისნი დარჩომილ იუენეს: იგინი იუენეს ნათე-
სავნი ბაქარ მირიანის მისა.

სოლო მირიან და გრიგოლ ივენეს ნათესავისაგან რევისა, მირიანისჲე მისა, და 10
აქუნდა მათ კუსეთი, და ცხოვნდებოდეს რუსთავს ცისე-ქალაქსა. რამეთუ შემცირებულ
ივენეს ურთიერთსა კლვითა.

იუენეს ურთიერთსა კლვითა.
მიზიან შეფისითგან ვიდრე ვასტანგ მეფისამდე გარდაცვალებულ იყო ნათესავი
M 327 რვა და მეფენი ათნი, და წელიწადი ას ორმოცდაჩემეტი, სოლო ეპისკოპოსნი წესსა
ზედა ჭემპარიტსა გარდაცვალებულნი რვანი, სოლო სსუანი შემმლეულნი წესისანი. 15

აქა ვახტანგ გორგასლისაგან საბერძნეთს წასლვა საომრად

წარემართა ვახტანგ შესლვად საბერძნეთად. და მიიწივნეს სომხითს, და მოერთ-
ნეს ზეროკა-კაფას, სადა-იგი ცისე აეგო პირველ კსენებულსა ფეოროსს, ერისთავნი
სომხითისანი: სიენელი არევი, ასფურაქნელი ჯუხანშერ, ტაროვნელი ამაზასხ გრიგოლის
შენებულისა ქალაქისაგან, თრდატ ნათესავისაგან დიდისა თრდატისა. და მოადგეს
ცისე-ქალაქსა, რომელსა ერქუა კარასხოლა, სოლო აწ ეწოდების კარნუ-ქალაქი. და

2 არდაბადაგანისათა M, არდანბადგანისათა m, არდაბადაგანისა A, ადარბადაგანისა D. 2 რანისა < A. 2 მოვკანისათა C, მოვკანისათა M. 2 ირას ათასითა] სამი ათასითა A, სუეთა Mm (სქცც; აღრე- ულია ქ და ქ). 3 და D, < cet. 3 იგი < A. 3 ~ იგი იყო B. 3 უმაღლეს+ყოველთა T. 3 მის < A. 4 სახითა] სხუთა ACmM. 4 ძალითა + რამეთუ სიმაღლე იყო მისი ათორმეტი ბრჭალი კაცისა, და იყო საზარელ, და გოლიათი, და განთქმულ ყოველსა ქუეყანასა Tkn. 4 რომელ რ k. 4 ჭურვილი შეკაზ- მული cet. 5 მოეწოდის C. 5 უპყრის რქა შეიპყრობდა რქათა m, < A. 5 დაიჭირის ABCMdm, დანი- ქირის cet. 5 და < A. 5 აღიღის] აღისუის C. 6 იგი Mm, < cet. 6 მისისა] თჳსისა A. 7 და < A. 7 და (ნათ.) < M. 7 ნათესავნი D. 8 მორწმუნისათა D. 8 ხოლო იგინი D. 8 იგინი იყვნეს < B. 8-9 ნათესავნი Mm, < AC, ნათესავისაგან cet. 9 ~ მირიანის ძისა ბაქარის Bdp. 10 გორგოლ m, გორგოლ M. 10 მირიანის A. 10 მათ ACDmM, მას cet. 11 კოხეთი Mm. 11 ცხოვნდებოდეს] ცხორებ- დეს A. 11 რუსთავს+და d, რუსთავისა CMm. 11 ციხე-ქალაქსა] ქალაქსა C, ქალაქსა ციხესა Mm, ციხე რვა Bd, რვანი cet. 14 წელიწადი BDdp. 14 -ჩუდმეტი CMm, შუდი A, ათჩუდმეტი DRT, ათშუდმეტი cet. 15 კეშმარიტსა+იყუდეს d. 15 ~ კეშმარიტსა ზედა Bdp. 16 გურგასლანისაგან d. 17 მაშინ წარემართა D. 17 ვახტანგ+მეფე AD. 17 შესვლად < A. 17 და < Mm. 17 სომხითად A. 17-18 და მოერთნეს < A. 18 პეროჟაკუას AC, პეროჟაკუას Mm, პეროჟაკუარს cet. 18 ეგო A. 18 ფიაროზ A, ფიაროზ C, ფეროზს Mm, 18 სივინელი Mm. 18-19 და ერისთავნი სომხითისნი D. 19 სივინელი Mm. სივინელნი C, სივინელნი Bp. 19 ასპურაგნელი AC, ასფორა: განელი Mm, ასფორაგნელი cet. 19 ჯონბერ AC, ჯუნბერ Mm. 19 ამა- ხას CMRTms, < A, ამახს cet. 19 გრიგოლის < A. 20 შენ. ქალ- შენებულისაგან A. 20 თარდუბ M. 20 თარდატისა M, თერდატისა A. 20 წარვიდეს მენით და მოადგეს D. 21 ციხე-ქალაქთა Bdp, ციხესა A, ქალაქსა Mm. 21 რქვან A. 21 კარაბოლა A, კარაბოლა a, კარაბაპოლი C, კარაბაპოლი Mm, კარაბ- პოლი T, კარაბაპოლი s, კარაბოლი cet. 21 ხოლო] და C. 21 ტარნო ქალბჭი Mm, კარნუ-ქალბ RThd.

A 158 ბრძოლეს მას, ხოლო ვერ შეუძლეს დაპურობად, რაშეთუ იყო იგი | 'ხელუდი'თა მად-
ლითა სამითა. და დაუტევნეს ორნი ერისთავნი მკედრითა თორმეტი ათასითა ბრძო-
ლად ქალაქისად.

წარვიდა ვასტანგ ზონტოს და მოაოყრნა გზასა ქალაქნი სამნი: ანძორეთი, ეკლესი და სტერი. და მოადგეს ლაშქარნი ზონტოსა ქალაქსა დიდსა ზღვს კიდესა; და ბრძოდეს სამ თუე, და მიუწია ლაშქარმან ვიდრე ქალაქისა მის კონსტანტინისა. M 328 სოლო სპარსნი რომელ | ჰყოფებდეს ეკლესიისა მსანსურთა, დაჰკლვიდეს; სოლო ვას-
ტანგ მეფემან ამცნო სპათა სომხითისათა და უოველთა სპარსთა, რათა არაგის ჰკლვი-
C114a დენ მოწყესთაგანსა, არამედ ტყუე ჰყოფდენ, და | რქუა მათ:

„მამის მამა ჩემი მირიან ოდეს შემოჰყვა მეფესა სპარსთასა, მძისწულსა თჳსსა, 10
ბრძოლად ბერძენთა ზედა, ესევეთარსა უყოფდეს მოწესეთა და ეკლესიისა მსასურთა,
და იბლივნეს ძლევითა ბოროტითა ურიცხუნი სპანი მცირეთა ლაშქართაგან. მიერით-
გან მიიღეს საზღვარი ესე ბერძენთა ჩუენ, ქართველთაგან, აღმოსავლეთ ზღვსა ამის.

A 159 სოლო წეობა ჰირველთა მეფეთა იუო ანძიანძორს, სადა უკუე | აწ არს საფლავი დი-
დისა მოძღურისა გრიგოლისი, და მუნიოთ იოტნეს მეფენი ჩუენნი. სოლო ჩუენ ათისა 15
დდისა სავალი ჩამოგვლია, ჩრდილოთ მოქცეულ ვართ. და ჩუენცა ვართ ზაულისა
ზედა ბერძენთასა აღმსარებელ ქრისტესა, რომელ არს ღმერთი ჭეშმარიტი უოველთა.

M 329 „ანუ არა გასმიათ სასწაულები, რომელნი ქმნიეს კოსტანტინეს-ზე | მეფისა წარ-
 ძღუანებითა ჯუარისათა, ანუ რომელნი ქუეყანასა ბერძენთასა იქმნიეს სასწაულები 20
 C114b | ივლიანეს-ზე მეცერძისა მეფისა? — ვითარ იგი ისარმან ზეცისამან მოკლა, და შეკრბეს
 სპანი ბერძენთანი და იუბიმიანოს აჩინეს მეფედ, სოლო მან არა თავს-იდუბა ვიდრემდის
 არა დამესრნეს კერზნი და აღმართნეს ჯუარნი, და მას ზედა დაარქუეს გვრგვინი

ზონი. წარდგეს წინაშე ვანტანგისა მადლისა მიცემად განტევებისათჳს ტუუეთასა და
 M 335 განთავისუფლებისათჳს ეკლესიათასა და მღვდელთასა. და ვითარ წარმოთქუეს ლოცვა,
 სთნდა მეფესა და მოისილნა იგინი, და უბრძანა შემოსლვად ეოველთა ტუუეთა და
 მოწესეთა, განტევებულთა მისგან უძღურთა, რამეთუ ეოველნი უძღურნი ქალაქით
 გამოსრულ იევენეს. უძღურთა მისცა საკვდრები და ჰაბუკთა სამ-სამი დრაჰკანი, და
 განუტევენ. სოლო ჰეტრე მღვდელი და სამოელ მონაზონი მის თანა დაიჭირნა.

და ვითარ წარვიდეს სპანი იგი კარვად თვსად, და მეუე შევიდა სერობად. რქუა
 მეფემან ჰეტრეს: „სთნდამცა ღმერთსა საქმე ესე ჩემი, რამეთუ დაუცვენი ეკლესიანი და
 C118b განუტევენ | ტუუენი“.

რქუა ჰეტრე; „იტუოდის მონა შენი წინაშე შენსა კადნიერად, ანუ მიცემდე ქებასა
 სიცრუვისასა“.

რქუა მას მეფემან: „იტუოდე, რამეთუ არას ვემიებ გარნა მსილებასა, რათა გან-
 ვერნეთ სიცრუვისაგან“.

A 166 რქუა ჰეტრე: „ეკლესიანი გორცთანი უფროს არიან | წინაშე ღმრთისა, ვიდრე
 ეკლესიანი ქვათანი. ეკლესია ქვათა ოდესმე დაირღუეს, და აღაშენიან მითვე ქვითა; 15
 სოლო ეკლესიანი გორცთანი ოდეს დაირღუენ, ვერვინ შემძლებელ არს განკურნებად,

M 336 ვერცა მკურნალი და ვერცა მეუე. აწ რაოდენნი გუჰმნი კაცთა მართალთანი დაგიტე-
 მიან, რომელსა იტუეს სისხლისათჳს აბელისსა: ეოველი სისხლი ნოეს¹ რღუნითა
 განიწმიდა; და სისხლისა მისთჳს ზაქარიასსა, ბარუქის მისა, მიუგო ეოველი შეურაც-
 სება ჰურიათა, ვითარცა იტუეს ესაია: აღიდე და წარწეშიდე ეოველი წული მათი, 20
 ტიტოს და სპასიანოსის მიერ. ანუ არა აღმოგიკითხავსა წიგნთაგან მოსესთა, რაჟამს

C119a ისრაიტელმან ისიძვა უცსოსა თესლსა თანა, რაოდენი სული მოკუდა ერთისა მის
 სიძვისათჳს? აწ უკუე სპათა შენთაგან რაოდენნი ქალწულნი განსრწნილ არიან,
 ტაძარნი ღმრთისანი“.

1 მონოზანი Em, მონოზონი T. 1 წარმოდგეს + ესენი D. 1 განტევებისათჳს AMdm, განტევებისა C,
 განტევებისათჳს B, განტევებისათჳს cet. 1 ტუუეთა C. 2 ეკლესიათასა და მღვდელთასა T. 2 და < A.
 2 ვითარცა A, < C. 2 წარმოთქუას Mm. 2 ლოცვა ACDMm. < cet. 3 და < A. 3 მოიხილნა AC, მოი-
 ახლნა cet. 3 შემოსულად C, შემოსად cet. 4 განტევებულთა ACMm, განტევებილთა cet. 5 გამოსრულ
 შემოსრულ Mm. 4-5 რამეთუ — უძღურთა < Ad (ex hom.). 6 მონოზანი m, მონოზონი b. 6 მის თანა დაი-
 ჰირნა AC, დააყენა Mm. დაიყენა B, დაიყენა cet. 7 კარვად ABMmp. კარვად cet. 7 და < A. 8 ~ ჩემი
 ესე A. 9 გაუტევენ M. განვთავისუფლენ C. 10 იტუოდეს A. 10 ~ კადნიერად წ. შ. A. 10 მიქცემდეს M,
 მიგცემდეს m. 12 რქუა < Mm. 12 მას მეფემან < AMm. 12 იტუოდე + ეოველსავე D, იტუოდეს Mm.
 12 რამეთუ < Mm. 12 არას არა Mm. 12-13 განვერო A, განვერე C. 14 გორცთა A. 14 ვიდრე B.
 15 დაირღუის A. 15 და < D. 16 ეკლესია გორცთა A, ეკლესიანი d. 15-16 დაირღუეს — ოდეს < Mm
 (ex hom.). 16 დაირღუნენ m. 16 ვერავინ C. 16 შემძლებელ (შემძლებელ) A. 17 ვერცადა Mm. 17 და
 ვერცა CMm, < d, ვერცა cet. 17 გუჰმი m, გუჰმნი B. 17 კაცთანი C (< მართალთანი). 18 აბელისა C.
 ვერცა CMm, < d, ვერცა cet. 17 გუჰმი m, გუჰმნი B. 17 კაცთანი C (< მართალთანი). 18 აბელისა C.
 18 რამეთუ უკველი A. 18 სისხლი + მართალი დათხუელი D. 18 რღუნითგან AC, წულით Mm. 19 განი-
 წმიდა A, წმიდა C, გაწმინდა s, განწმიდა cet. 19 სისხლის თჳს AMm, სისხლისა მისგან C, სისხლისა მისთჳს cet.
 19 ზაქარიასა EMTmp. 19 ~ ძისა ბარუქისა A, ბარუქის ძისა ET's. 19 მიუგო AMm, მიუგო cet.
 19 ეოველი < A. 20 წარწეშიდე m. 21 სპასიანოს A, სპასიანოსის Mm, სპა(რ)სიანოსის T. 21 აღმოგი-
 კითხავსა Ad, აღმოგიკითხავს Mm, აღმოგიკითხავს C, აღმოგიკითხავსთა cet. 22 უცხო (C: უცხო) თესლსა
 თანა AC, უცხო თესლთა თ. Mm, უცხო თესლ თანა cet. 22-23 მისთჳს სიძვისა A. 23 ქალწულნი განს-
 რწნილ არიან | სულნი განსრწნილან C.

¹ აქედან დაწყებული ვიდრე გვ. 172, 8 აქლია D-ს ექვსი ფურცელი.

და რქუა მეფემან: „არა სედავ, ვითარ-იგი ივბიმიანოს დაცვისათჳს ეკლესიათასა
 A 167 იყო ივლიანეს თანა უკეთურისა? და თუ დაბრკოლდეს კაცი, უმჯობეს არს დაცემა
 სრულიად“.

რქუა ჰეტრე: „არა დაბრკოლებულსა დაგცემ, არამედ დაცემულსა აღგადგინებ, 5
 ვითარცა დავით საცთურისაგან ურიაჲს; და არა მნებავს შენი, რათა იყო ვითარცა კაცი,

M 337 რომელი მარჯუენით იქმნ | და მარცხენით არღუენ; და არცა ვითარცა რომელი
 ჰირითა მათითა აკურთხევდენ, და გულითა მათითა სწუევდენ და აგინებდენ, არამედ
 ვითარცა მეფენი კეთილად კსენებულნი, რომელთა დაიპყრეს სოფელი ესე და სასუფე-
 ველსა არა განემორჩეს: დავით, სოლომონ და კონსტანტინე, ივბიმიანოს და ეოველნი 10
 მსგავსნი მათნი. სოლო რა არს მსგავსება შენი ივბიმიანოსისსა, და ვინ არს შენ ზედა

C119b უფალ, | რომელმცა გრძალი მისი იყო კისერსა შენსა ზედა, ვითარცა იგი ივბიმი-
 ნოსისსა ივლიანესი? ანუ სავა გვენო შენ ვითარცა ივბიმიანოსს ივლიანესგან? ანუ
 ვის სედავს ღმერთი, რომელი შენ ზედა უფალ ეო და ჰქონდამცა ზასუსი შენსა სიმათ-
 ლესა წინაშე ღმრთისა. არა უკუე შენ უფალ გეო ამათ ეოველთა ზედა, და შენ შეგიდ- 15
 ლესა წინაშე ღმრთისა. არა უკუე შენ უფალ გეო ამათ ეოველთა ზედა, და შენ შეგიდ-

A 168 გინა | ეოველნი. ამიერიტგან ითხოვოს ღმერთმან ეოველი კელთაგან შენთა საქმე 15
 ბოროტისა, და შენ მიგავოს არა თუ შეინანო“.

რქუა მეფემან: „მნებავს განმართლება თავისა ჩემისა, სოლო სიმათლით შენ
 დამსჯე უმსჯავრობასა ჩემსა“.

M 338 რქუა ჰეტრე: „ვინათგან გსა ეც შეწამებად, | ცოდვა შენი განგემორა შენგან.
 სოლო აწ გითსრა გულის-სიტუა შენი: არა უმცრებამან აღგმრა ბრძოლად მეთა 20
 ზედა ღმრთისათა, არამედ შეუღლისათჳს ნათესავისა შენისა სპარსთასა. და არა უწეია,
 რამეთუ ბერძენნი ნათესავნი ღმრთისანი არიან აღთქმისა მისთჳს, რაჟამს უწოდა მათ

C120a შვილად ღმრთისა და მოსცა | მათ ბეჭედი, რომლითა შემუსრა ჯოჯოხეთი და არს
 იგი ჯუარი?“

1 და < AC. 1 ზედავ CMm, უწყია A, უწყი cet. 2 და < A. 3 სრულიად A, (~ სრ. დაცემა),
 < C. 4 დაბრკოლებულ არს m, დაბრკოლებულ... B. 4 დაგცემა C. 4 აღგადგენ C. 5 საცთურისაგან
 ურიაჲს (C: ჰურიასა, Mm: ჰურიასა) ACMm, სისხლისაგან ურიაჲს (Es: ურიაჲს, p: ჰურიასა) საცთურისა-
 გან ჰურიასა cet. 5 არა იყო C. 6 იქმნ A, იქმნ d, იქმნ BC, იქმოდა Mm. 6 არღუენ ACMM.
 6 ვითარცა AC, < cet. 7 აკურთხევენ A. 7 სწუევენ Ad. 7 და აგინებდენ < C, აგინებენ d. 8 მეფენი +
 იგი A. 8 კსენებულნი Mm. 9 სოლომონ p. 9 და AMm, < cet. 9 ივბიმიანოს Mm, ივბიანოს T.
 10 მსგავსნი ABCEMmp, მგზავნი cet. 10 რა ACMm, არა (არაჲ) cet. 10 მსგავსება ABCEMmp, მგზავ-
 სება cet. 10 ივბიმიანოსისა C, იბიმი(ან)ოსისა Mm, ივბიმიანოსისა d, ივბიანოსისა T, ივბიმიანოსისა cet.
 11 რომელმცა ACERT, რომელმანცა cet. 11-12 ივბიმიანოსისა CERT, ივბიმიანოსისა Am, ივბიმიანოსისა cet.
 10-12 და ვინ არს — ივბიმიანოსისა < d (ex hom.). 12 გვენო CMm, გვენოს cet. 12 შენ < C. 12 ივბი-
 მიანოს AMm, ივბიმიანოსისა B. 13 ეო A, იყო CMm, იყოს cet. 13 შენსა ACMm, შენ ზედა cet. (~ შენ
 ზედა პასუხი Bdp). 14 უკუე A. < cet. 14 გეო < A. 14-15 შეგიდგინა Mm, შეგიდგან AC, შეგიდგენ cet.
 16 ბოროტისა ბარტოსა (?) Mm. 16 მიგვიგოს T. 16 ~ არა თუ შეინანო, შენ მიგავ(ა)ოს A. 17 მნე-
 ბავს CMm (M: მგზავს, მენება cet. 18 დამსჯე M. 18 უმსჯავრობასა AC, უმსჯავრობასა M, უმსჯავ-
 რობასა cet. 18 უმსჯავრო. h. < b. 19 შეწამებად + ჩემდა C. 19 ცოდვა შენი ცოდვა ჩემი Mm, ცოდვასა A.
 19 განგემორა CRT, განგემორა A, განგემორა Mm, განგემორა cet. 20 აღგმრა ACERT, აღგზრა Mm,
 აღგრძნა cet. 21 ღმრთისათა M, ღმრთისათჳს m. 21 შეიღისათჳს Mm. 21 უწყი d, უწყი B, აუწყა Mm.
 22 რამეთუ < k. 22 აღთქმისა მის ამისთჳს Mm, აღთქმისათჳს C. 23 შეიმუსრა Mm, წარმოტყუენა C.
 23-24 და არს იგი ჯ. რომელ არს ჯუარი მისი C, < A.

რქუა მეფემან: „აწ რა გნებაჲს მენ?“¹

რქუა მას ზეტრე: „მნებაჲს, რათა მენ მიერ აღგზებულნი ესე ცეცხლი მენვე დამ-
რიტო და მეგობარ იყო კეისრისა, ვითარცა დღესამოდღე იუპე სპარსთა“.

მიუგო მეფემან: „ესე მნებაჲს, რათა მიწუენოთ ღოცვითა თქუენითა ამას ღამესა
A 169 კეისარი და მე მეგრებულნი, და რომელ სრასვად არს ჩუენ ძორის სიუქარულისა
ყოფა, და ვცნა მე, ვითარმედ სთნავს ქრისტესა სრასვა ესე შენი ჩემდა მოძარო“.

რქუა ზეტრე: „დამძიმდა თხოვა ესე შენი ჩემ ზედა, რამეთუ ესე არს კაცთა რჩე-
M 339 ულთა, რომელ არიან ვითარცა ანგელოზნი სრულთა საქმითა, და არიან ამათ
კლდეთა ძორის, და ესევეთარი მათგან ეგებოს საქმედ, რომელსა შენ ითხოვ. ჭეტ მე
დრო, რათა წარვიდე და გვედრო მათ, და უთხრა ბრძანება შენი, და ღოცვითა მათითა
C120b აღესრულოს განსრასვა შენი; არამედ მეურაცს გვქნის თავი ჩუენი, რამეთუ კაცნი ვართ
ცოდვილნი, ნუ უკუე სილაღედ ისილოს ღმერთმან“.

შერისხნა მას სამოელ მონაზონი და რქუა: „მდღელო, საქმესა ღმერთისასა ვითარცა
საქმესა კაცთასა სრასვა. ანუ არა აღმოგიკითხავსა, ვითარ ეტევს ღმერთი ზალეკარ-
ზოსს — უკეთუძა არა დაბრკოლდებოდეს ანგელოზნი კაცთა სათნოებისათჳს, ეოველ-
თამცა ქალაქთა შინა ჯუარს ვეცუ, რათა ეოველნი ვაცხოვნენ? ანუ-მე უფროს არს აქაბ,
A 170 მეფე ისრაელისა, მეფესა ქრისტიანეთასა, რომელსა ეტევს ესაია — | ითხოვე სასწაული
სიმაღლედ, ანუ სიღრმედ, და მისთვის თქუა: მიუღვეს ქალწული? ანუ ვინ რქუა ისრა-
ელელსა — რაცა ითხოვო სასეღითა ჩემითა, მოგეცეს? ისო რქუა სამეაროსა ცისასა
M 340 „მოიქცე“, და სამსა ჭდესა მოიქცა | იგი. აწ საიტუა სიმაღლისა შენისა კეთილ არს,
ზეტრე, არამედ საბრკოლდებულ არს მცირედ მორწმუნეთა კაცთა. სოლო შენ, მეფეო,
C121a მცირედ შეგუეწიენ ჩუენ სარწმუნოებითა, რამეთუ ღოცვამან ჭირვეულისა ამის | ქალაქი-
სამან ეოს ნება შენი“. და წარვიდეს წმიდანი იგი სადგურად თჳსად.

1 რქუა+მას A. 1 რა ACMmp, რაჲ cet. 2 მას < AC. 2 შენივე Mm. 3 მეგობარი Mm.
4 ~ ღამესა ამას C. 5 კეისარი Mm. 5 ~ მე და კეისარი A. 5 შეკრებულნი M, შეკრებულნი m. 5 და
< Mm. 5 რომელ C, რომელი cet. 5 ჩემ (m: ჩემს) შორის Mm, ჩუენდა შორის A. 6 ყოფად Mm.
6 ვიცან M, ვიცან m. 6 მე < C. 6 ზრახება AC. 6 ჩემდა ჩუენდა A, ჩემ ზა B. 6 მიმართ s. 6 ზრახვა
ესე ჩემი შენად მიმართ b. 7 ზეტრე m. 7 დამძიმდა Mm. 7-8 რჩეულთა+საქმე b. 8 რომელ Adp,
რომელნი cet. 9 კლდეთა ACb, კედელთა cet. 9 შორის შინა A. 9 და A, < cet. 9 ესევეთარი C.
9 მათგან ეგების ACbs, მათგან ეგულების (m: ეგულების) Mm, მათგანეების cet. 10 და ვევედრო ACMbm,
ვევედრო cet. 11 აღასრულოს Mm. 11 განზრახვა თხოვა Mm. 11 არამედ რამეთუ b. 11 გვიანს BCRmp.
11 ჩუენ T. 13 მონაზონმან A, მონაზონმან m, მონაზონი E. 14 საქმესა (კაცთ.) < As. 14 კაცთასა AC.
კაცისასა cet. 14 აღმოგიკითხავს BMmp. 14-15 პალეკარბოს Mm, პასტინეს კარტოს A, პალეკარტოს BCp,
პალეკარტოს cet. 15 დაბრკოლდებოდეს b. 16 ვეცუ C, ვეცუ k, ვეცუ (ვეცვი) cet. 16 ვაცხოვნენ E. 16 არს
AMm, არს cet. 16 აქაბ AC, აქაბ Mm, აქაბ cet. 17 ისრაელისა AC, ისრაელისა Mm, ისრაელისა cet.
17 იტყვს Mm. 17 ითხოვე (ითხოვე) A. 19 ჩემითა შენითა Mm (ძველი „ჩემითა“ გადაზახულია m-ში).
19 მოგეცეს A, მიგეცეს C. 19 ისო იესო A. 20 და < m. 20 მოაქცია C. 21 საბრკოლე Mm. 21 არს < s.
21 კაცთათჳს C. 22 მწიგნოდ A. 22 შეგუეწიენ AC. 22 ჩუენ < A. 22 ჭირვილისა d. 22 ამის ACM,
მის cet. 23 ნება ACMm, ბრძანება cet. 23 წმინდანი m.

¹ არშიაზე: აქ: ეძიეთ: ვახტ გორგასალ: რომ: შევიდა: კეისრის: მამულშიდა: თუ: რა სასწაული: მოხ-
და M (არა გადამწერის ხელით); აქა მეფე ვახტანგ გორგასალ: რომ შევიდა: კეისრის მამულში და თუ რა
სასწაული მოჰდა m (გადამწერის ხელით).

სოლო მეფემან მეფარ-ჟამ ილოცა და დაწვა. და მიწულებასა შინა მისსა, ამა,
უკუე მოვიდა დედაკაცი იგი, რომელი იყო წმიდა ნინო, და რქუა: „აღდეგ, მეფეო,
და განკრძალულად მიეგებოდე, რამეთუ ორნი მეფენი ზეცისა და ქუეყანისანი მოვლენ
შენდა“. და რქუა მისედნა, და ისილა ზირველ სასე ქალისა, ვითარ არს კოსტანტინეს;
და მიიწია იგი სწრაფით და ისილნა ორნი საუდარნი: ერთსა ზედა მჯდომარე ჰაბუკი,
საჭურველითა, გვრგვინოსანი; და მეორეთა საუდართა ისილა მოსუტებული მჯდომარე
A 171 შეწრითა სპეტაკითა, და თავსა ზედა ედვა გვრგვინი ნათლისა, არა ოქროსა, და
ფერგთა მისთა თანა ჯდა ნინო; და კელი ვასტანგისი მარჯუენა ეპერა ზეტრეს მდღელსა
M 341 და მარცხენა სამოელს მოწაზონსა. და რქუა სამოელ: „შეუვრდი ზირველად დიდსა
C121b იმას | მთავარსა ზეცისასა გრიგოლის“. მივიდა და თაყუანის-ცა. და რქუა გრიგოლი:
„რა ესე ჰეჲ ბოროტი, კაცო, რამეთუ მოაგვრე ბანაკი ჩემი, და მვეცთა შეაჭამენ
საცსოვარნი ჩემნი. უკეთუძა ორნი ეგე არა, რომელნი გუერდით გიდეგან, და დედა-
კაცისა ამისთვის სათნოსა, რომელი მარადის ილუწის მარიაშის თანა თქუენთვის, — შურ
ვიგემცა შენგან, ვითარცა მამათა შენთგან, რომელნი ესვიდეს ცეცხლსა შემწუელსა და
არა ბრწუინვალებასა განმანათლებლსა ეოველთასა“. და მისცა კელი და ამბორს-უეო,
რეცა და მიჰყო კელი გვრგვინსა ნათლისასა, რეცა ეგვეითარივე გვრგვინი მისცა ვახ-
ტანგს, და რქუა: „დაარქუ ეგე ზეტრეს“. და აღიღო ზეტრე მისვე გვრგვინსაგან რეცა
A 172 უდარესი, და დაარქუ სამოელს მონაზონსა. და რქუა ნინო ვასტანგს: „აწ უკუე მივედ
მეფისა და მიიღე ნიჭი შენი“. მივიდა მეფისა, და ამბორს-უევეს ურთიერთთს, და
C122a ადგილ-სცა საუდართა თჳსთა, და დაისუა იგი თანა. და მისცა ბეჭედი კელისა მისი-
M 342 საგან, რომლისა იყო თუალი ფრიალ ნათელი, და რქუა კეისარმან: „უკეთუ გნებაჲს,
რათა მოგცე გვრგვინი, აღუთქუ ვინ ესე დგას ჩუენ ზედა, რათა ჰბრძოდი მტერთა მასთა

1 მეფარ ჟამ AMm, მეფარ ჟ. E. მეფარ ჟ. cet. 2 უკუე მოვიდა C, უკუემოვიდა M, უკუემოვიდა m,
მოვიდა A, უკუე მოვიდოდა cet. 2 დედაკაცი იგი (სადაურად თვისად) რომელ m (შემდეგ „სად. თვ.“
წაშლილია). 2 რომელ A. 2 ნინა d. 3 განკრძალულადუ C. 3 მიეგებოდე ACR, მიეგებოდე (!) E.
მიეგებოდე cet. 3 ზეცისანი m, ცეცისა A. 4 შენდა b(5)ედა m. 4 და (რეცა) < A. 4 იხილნა d.
4 ქალისა ქალაქისა ACMm. 5 და (მიიწ.) < A. 5 მჯდომარე ჰაბუკი ACMm, ~ ჰაბ. მჯდ. cet.
6 იხილა ACMm, < cet. 6 მჯდომარე T. 6 ~ მჯდომარე მოხუც. Mm. 7 მეწარითა C, მეწარი(ი)თა A.
7 თავსა ზედა თავსა მისსა Mm. 7 ედვა A, < cet. 7 ნათლისა < A. 8 მისთა თანა A, ~ თანა მისთა C.
8 მისთა Mm, თანა cet. 8 ჯდა ACMm, დაჯდა T, დაჯდა cet. 8 ვახტანგისა m. 8 მარჯუენა < CMm.
9 სამოელს ACMm, სამოელ cet. 9 პირველად ACMm, < cet. 10 ამას A. 10 გრიგოლის ACMRTms,
შევირდი m, შევირდი ვახტანგ C. 10 თაყუანის-ცა + გრიგოლის C. 11 რა ABCMmp, რა E, რა cet.
11 ჰეჲ ACMm, ჰემენ cet. 11 ბოროტი კაცო Mm, კაცო ბოროტი A, კაცო C, ბოროტი კაცო cet.
11 ბაკი A. 12 საცხოვარნი ACMm, ცხოვარნი cet. 12 ჩემი m. 13 მარადის ABCEdp, დაუცხოვრ-
ლად Mm, მარად cet. 13 შენგან თქუენგან C. 14 შენთგან თქუენთგან C. 14 ესვიდეს AAm, ესვენ C.
ესვიდეს d, ესვედეს cet. 14 შემწუელსა Bdp. 16 რეცა და A. 16 ეგვეითარი C, ეგვეითარ Mm.
16 და ACMm, < cet. 16 ~ კელი მიჰყო Bdp. 17 ზეტრეს ეგე C. 17-18 რეცა უდარეს m. 18 და
17 დაარქუ არქუ A, < C, დაარქუ Bb. 17 ეგე < A. 17 ~ ზეტრეს ეგე C. 18 მონაზონსა Em. 19 მივიდა < Mm.
დაარქუა C, დაარქუა A, და ჰქუა Mm, დაჰქუა Bbp, დაარქუა cet. 18 მონაზონსა Em. 19 მივიდა < Mm.
19-20 და ადგილ სცა და ადგილსა m, ადგილსა M. 20 თჳსთა ACMm, თჳსთას cet. 20 და AC, < cet.
20 თანა < M. 21 რომელსა A. 21 კეისარმან Mm. 22 მიგეცე C. 22 აღუთქუა AC. 22 ვინ ესე A, ესე
ვინ C, ვითარ იგი Mm, ვითარ ესე cet. 22 ჰბრძოდი CMm, ბრძოდის A, ჰბრძოდე cet. 22 მისთა
ჩუენთა A.

არიან ჯობნასა ზედა სპარსთასა, სოლო სპარსნი არაჲ შეძინებულ არიან, არამედ მურიტა თქუენითა წადიერ არიან წყობასა: ანუშტა მოკუდეს, ანუშტა იმიეს შური M 350 სისხლთა მათთა. სოლო სპარსნი ესე შენნი თუ მიღმა|რო ჰბრძანან, შემცა უბრალო ვარ“.

A 180 და წარვიდა მის თანა მოციქულად ვარაზ-მიძრ, მამამშუძისა მისისა მძა, | და სამოელ მონაზონი. სოლო გეისარი მოწვესულ იყო პონტოდ ქალაქად, და პონტოელნი 5 გამოსრულ იუენეს მიგებებად, და შეასხმიდეს ქებასა და ვასტანგ მეფისა მადლობასა, C126b რამეთუ უკურთხა მათ და არა მისცნა იგინი სიკუდილად. ვითარცა მიიწიენეს მოციქულნი ვასტანგ მეფისანი ქალაქად, მართუეს მღუენი ათასი მუთაკალი მუშკი¹, სუთასი ამბარი და ათასი ლიტრა ალუბა. და განსრულ იყო გუნდი მეფისა ვასტანგისი ალაფობად, და მიეტყვენეს მათ მკვრცხლნი ბერძენთანი, და მათ თანა შეკრებულნი კვეთა 10 და ქალაქთა მკედარნი ვითარ სამასი ათასი.

სოლო ვასტანგ მეფე აუენებდა მიიძულებად სპათა მათ შეაღაფეთა, ვიდრე არა მივიდა დედის მძა მისი, ერისთავი სპარსთა, და რისხვით რქუა ვასტანგს: „ჰ გუელო და ნათესავო ასპიტისაო! არა უწეია, რამეთუ დედა მამისა შენისა ბერძენი იყო, ნათე- M 351 სავი | ებიმიანოსისი? და გძლო შენ ბუნებაჲს მამის დედისა შენისაჲს, და სიუჲ- 15 რული ჯუარცმულისა მის კაცისა მომკუდარისა გიპერიეს, და გნებაჲს შეეენება ჩუენი კელსა ბერძენთასა“. სოლო ვასტანგ რქუა: „აჰა, შენ და ბერძენნი, და ისილო ძალი A 181 კაცისა მის მომკუდარისა | და ცოცხლისა მის | სასოსა შენისა“. და სცეს საუვირსა C127a და განვიდეს ყოველი სომხითი, და სპარსნი, და მეფე დარუბანდისა. სოლო მეფე

1 ერი თქუენი განლ. არს C. 1 ჯობნასა ეობნასა M, ეობანსა m (?). 1 ჯობნისათჳს სპარსთასა C. 1 შეშინებულ AMm, შეშინებით cet. 1 არამედ და C. 2 შურთა m. 2 იმიეს იძლიეს Mm, იძლიენით C, იძლიენეს m. 2 იძ. შური ACMM, ~ შ. იძიეს cet. 2-3 ბური (m: შური) სისხლთა მათთა AMm, < C, შ. სისხლისა მათისა cet. 3 თუ < A. 3 მიღმართ Mm, მოღმართ A, მოღმა C, მიღმა cet. 3 ჰბრძანან A, ჰბრძოდეს M, ჰბრძოდიან cet. 3 მეცა C. 4 თანა წინაშე Mm. 4 ვარაზ-მიძრ Aბს, ვარაზ-მიძრი C. 4 მამა მძუძუისა Mm. 5 მონოზანი m, მონოზონი E. 5 პონტოთ M. 5 ქალაქსა A, და ქალაქად s. 6 ქებასა და + იტყოდეს b. 7 უკურთხა უკურთხა AMm (— უკურთხა — უკურთხა), უკურთხა ბიდა b. 7 სიკუდილად ABdp, სიკუდილსა cet. 7 ვითარ C. 7 მოიწიენეს d, მიიწიენეს C. 8 ქალაქად + მოიწიენეს Mm. 8 მიქართუეს A. 8 მუთაკალი AC, მოლაკალი m, მოლაკალი M, მუტაკალი cet. 8 მუშ(ა)ი M. 9 ალუბა m. 9 გარდასრულ Bdp. 9 მეფისა ვასტანგისი ჩვ. კონიექტ., ათასი (!— მეფისა) ვასტანგისი Mm, ვასტანგისი A, ვასტანგ მეფისა cet. 9-10 [ალაფობად A (შდრ. ჰემოთ სტრ. 12). 10 და AMm, მაშინ D, < cet. 10 მკვრცხნი A, მკვრცხლნი RTb, მკვრცხლნი + იგი D. 10 შეკრებულთა AD. 11 ქალაქთა AD, ქალაქთანი cet. 11 მკედარნი ADm, მკედარი cet. 11 ვითარ ACDM, < cet. 11 სამათისა და რვაასი C, სამას და რვა Mm (ჩ [= 8] || ჩ [= 1000]). 12 ვაზტ. მ. AC, — მეფე ვაზტ. cet. 12 მიიძულებად Mm, მიიძულებად მიძლეობად Bp, მიძლეობად d, იძულებად D, მიძატებად C, მიშეელებად ბ რ ო ს ე, მიძულებად cet. 12 სპათა სპარსთა A. 12 მექალაფეთასა A (შდრ. ჰემოთ სტრ. 9-10), მოალაფეთა b. 12 ვიდრე არა ACDMm, ვითარ არა (— ვრ — ვრე) cet. (ბ რ ო ს ე: ვითარცა). 13 მოვიდა A. 13 სპარსთა რანისა C. 13 რქუა ვასტანგ მეფისა ესრეთ D. 13 ჰ B, ჰი cet. 14 ნათესავო ნაშობა A. 14 ასპიტო C. 14 რამეთუ — ნათესავი < A. 14 ბრძენი k. 15 გძლია C. 15 ბუნებაჲს შეენებაჲს C (ყ — ყ). 16 გაპერიეს გაქუს C. 16-18 გაპერიეს — მომკუდარისა < Mm (ex hom.). 16-17 და გნებაჲს — ბერძენთასა < d (პ-საც ჰვლებია და გადამწერს ჩაუმატებია სტრიქონს ზემოთ). 17 ხოლო მაშინ AD. 17 რქუა მეფეჲს ვასტანგ D. 17 კელთა D. 17 აჰა + დღეს A. 17 შენ და შენა BCRTds, შენნი b. 17 და AD, < cet. 18 — მომკუდარისა მის კაცისა A. 18 ცეცხლისა AC. 18 და მაშინ D. 19 განვიდა C. 19 ყოველნივე M. 19 სომხეთი A. 19 და (სპ.) < AMm. 19 ხოლო და D. 19 მეფე < A.

1 აქედან გრძელდება D (იხ. ზემოთ გვ. 164, 18 და შენ.).

ვასტანგ და ქართველნი განვიდეს ზედად და დადგეს. და აღჯდა მეფე პილოსა ზედა თეთრსა, და ეწვენეს იგინი ზღვს კიდესა მას, რომელ არს ჭალაკი, რიუე სერთვისისა. მისლვამდე სპარსთა ლაშქრისა მოეკლა ბერძენთა ერისა მისგან ოცდამედი ათასი, და განმლიერდა ბრძოლა, და მოკლეს დედის მძა ვასტანგისი, ერისთავი სპარსთა. და მოკლეს იმაჲჯაჲ, მეფე ლეკთა, და მრავალნი ერისთავარნი, და იძლია ბანაკი აღმო- 5 საველეთისა. იყო ბერძენთა სპასალარი პალეკარპოს ლოლოთელი, დისწული მეფისა. და იყო იგი ძლიერი, და მას მოეკლნეს ძლიერად მბრძოლნი სპარსთანი და ესეცა ერისთავი მანვე მოკლა.

მაშინ გარდამოკდა მეფე ვასტანგ ეტლთაგან და თქუა: „არა რომელი ჩუენ გვინდა, M 352 გარნა რომელი ღმერთსა სთნდა, რამეთუ ჩუენ ვიტყუოდით მძუდობასა, არამედ სილა- 10 C127b ღემან სპარსთამან | აგინა ღმერთსა, და ღმერთმან შური-იგო, და მოკლეს ერისთავი A 182 რანისა. რომლისათჳს ყოველი სპარსეთი ვითარცა მოკვრებასა სპარსეთისასა იგლოვს.

აჲ დამდაბლდა სილაღე სპარსთა, მოიევანეთ ჯუარი და წარვიძლუნათ, რათა რომლითა გუმღევდეს მითვე იძლიენენ, და იქმნენით მედ ძლიერებისად, და ნუ-ვინ ბრძავთ ურთიერთას სსვსა მიერ, და ნუ ეძიებთ ძლევისა მტერთასა; არამედ იუენენ კელნი 15 თქუენნი ვითარცა კელნი ჩემნი, რათა არა ვიძლიენეთ სრულიად. არა სოლო თუ აქა ვდევნეთ, არამედ ვიდრე აღარბადანამდე, ვითარცა იდევნიან ყორანნი მართუეთაგან თჳსთა“.

და მოიევანა პეტრე მღვდელმან ჯუარი, და რქუა მეფეჲს: „დადგე წინაშე პირსა მტერისასა და ერისა ჩუენისასა, და არქუ ყოველთა — თაუჲანის-ეცით ჯუარსა და 20

1 ქართველნი ACMM, ყოველნი ქ. cet. 1 ვასტანგ — დადგეს ვ. განვიდა ზედად და ქართველნი დადგეს A, ვ. და ყოველნი ქართველნი განვიდეს ადგილსა ერთსა და მუნ დადგეს ზედად D. 1 და < C. 1 პილოსა ACDRTbs, სპილოსა cet. 1 ზედა < A. 2 მას < C. 2 და ეწვენეს — მას მაშინ სპანი იგი სპარსნი ეწვე-ნეს ბერძენთა ზღვს კიდესა მას D. 2 ჭალაკსა რიუეს ხერთვისისა (m: ხერთვისისა) Mm. 2 ხერთვისისა A. 3 ხოლო მისულამდე D. 3 ერისა მ. ლაშქრისა მისგანი C. 3 — მოეკლა ოცდ. ათასი ბერძ. ერ. მისგან A. 4 ბრძოლა + მათ შორის და იძლია ბანაკი სპარსთა D. 4 სპარსთა რანისა C. 5 იმაჲჯაჲ M, იმაჲჯაჲ m, ამაჲჯაჲ k, იმაჲჯაჲ s, იმაჲჯაჲ A. 5 და სხუანი მრავალნი D. 5 ერნი მთავარნი C, ერისთავნი Mm. 5 ბანაკი < Mm. 5 აღმოსავლეთისა AC, აღმოსავ(ა)ლისა cet. 5-6 და იძლია — აღმ. < D. 6 ბერძენთა + ზედა A. 6 ხოლო იყო მაშინ სპასალარი ბერძენთა სახელით D. 6 ილეკარპოს d, პალეკარპოს BMmp (პ-ში ჯერ ყოფილა „ილეკარპოს“), პალეკარტოს E, პალეკარტოს cet. 6 ლოლოთელი Mm. 7 იგი < C. 7 ძლი-ერ hs, ძლიერი + ბრძოლასა შინა D. 7 და < C. 7 ძლ. მბრძოლნი AC, მრავალნი ბუმბერეზნი D, ძლიერად ბუმბერეზანი (ბუმბერეზნი) cet. 8 მაგნე Mm. 9 — ვაზტ. მეფე C. 9 ეტლთაგან + თჳსთა D. 9 და თქუა ACb, და თქუა ესრეთ D, < cet. 9 გვინდა გვინდა AC. 10 გარნა არამედ A. 10 რომელი ღმერთსა BDMbnp, რომელ ღმერთსა A, რომელიცა CERTd (— რ-ილა), რ-ლი k. 10 რამეთუ < Bk. 10 ჩუენ ვივლტოდით (m: ვივლტოდით) მშვიდობისა Mm. 11 და ღ-ნ შური იგო < A. 12 რომლისათჳს A. 12 სპარსეთისასა ACD, სპარსთასა cet. 12 იგლოვდეს Bdp, < Mm. 13 და აჲ D, და m. 13 მოიევან-ეთ მოსუენეთ C, მოიევანათ s. 13 ჯუარი + პატიოსანი და ცხოველსმყოფელი D. 13 წარვიძლ. + წინა D. 14 გუმღევნენ AC. 14 — იძლიენენ იგინი მითვე Mm. 14 იქმნენით ADM, იქმნენით ms, იქ-მნეთ C, ჰქმნენით cet. 14 ძედ რედ Mm (ძ — ძ), ძე A. 14 ძლიერებისად Db, ძლიერისად Bdp (პ-ში ჩაუმატებია „ებ“), ნათლისა A, ძლიერებისა cet. 14 ბრძავთ CDMm, ბაძავთ A, ვბრძავთ k, ვბრძავთ cet. 16 კელი ჩემი m. 16 ვიძლიენეთ ACDMm, ვიძლიენეთ Bp, ვიძლიენეთ cet. 16 თუ AD, < cet. 16 აქთა A. 17 ვიდევნეთ AB, ვიდევნენით Mm, ვიძლიენეთ C. 17 ვიდრე ACMM, < cet. 17 არაბადანამდე AM, აღარაბადანამდე C. 17 იდევნიან ADRT, იდევნიან cet. 19 მეფეჲს + ვასტანგ D. 20 და (არქუ) < Mm. 20 არქუი AMm, არქუთ E, არქუთ Bp, არქვ d.

ესმლოთ მტერსა, და რომელმან არა თაუჲანის-ცეს, მოკალთ“. და უბრძანა ღმერთს, ერისთავსა თუსსა, და ჯუანშერს სპასხეტსა, რათა მიჰყვენ ჯუარსა თანა. და ქადაგი M 353 გმობდა ძლიერად: „რომელმან არა თაუჲანის-ცეს ჯუარსა, მოკუდინ“. | და მივიდოდეს C128a ეოველნი ერნი, და თაუჲანის-ცემდეს, და დადგებოდეს წინაჲ ჯუარსა. სოლო ბორსო A 183 მოგაჲნელმან მეფემან თქუა: „არა დაუტეობ ნათელსა შემწუელსა, და არა თაუჲანის-ცემდეს მამმელსა, რომელი განშუენებულ არს ოქროთა და ანთრაკითა“, და სცა მას ლასუარი ჯუანშერ სპასხეტსან, და დაეცა მძორი მისი. მიერითგან არღარავინ იკადრა გმობად ჯუარისა, და აღთქმით ეტეოდა ერი იგი მეფესა ვასტანგს: „უკეთუ შემეწიოს ჩუენ ჯუარი, არღარა იყოს ჩუენდა სსუა ღმერთი გარნა ჯუარცმული“. და გარდაცდა მეფე და თაუჲანის-ცა მას, და ეოველმან ერმან მის თანა. და თქუა მეფემან: „ჩუენე ძალი შენი ერსა ამას შენსა ურწმუნოსა, რათა მოიყვანნე სარწმუნოებად, უფალო ღმერთო, მორწმუნენი შენნი; დაღაცათუ მოკუდენ, არამედ ცოცხალ არიან, და ცსოველნი შენნი შენ ცსოველისაგან ძლიერ არიან. და სპანი იგი ბერძენ- C128b თანი გამოვიდეს ვითარცა ელვა. სოლო ჰალეკარზოს ვითარცა მგელი სიქსლითა M 354 აღმოსრვილი და ვითარცა ღომი განძნებული მოიხსნდა და შეურაცს-ჰყოფდა სპათა A 184 მათ. სოლო მეფემან რქუა: „ვინ არს თქუენ შორის კაცი, რომელი ეწეოს იმას და სწორ იყოს მეფობისა ჩემისა“. წარვლო ქადაგმან ორგისის, და ვერვინ იკადრა ეოვლად სიტუად.

აქა ვახტანგ გორგასლისა და პალეკარზოს ბერძენთა სპასხეტისა ომი და მოკლვა პალეკარზოსისი ვახტანგისაგან¹

მაშინ თქუა ვასტანგ: „არა ძალითა განძლიერდების კაცი, არამედ ღმერთმან მოსცის ძალი. და მე ვესაუ ძალსა შენსა, და ვითარცა დავით განვალ ნიძითა

1 ესმლოთ ABCDEThdp, ესმლოთ Mm. 1 მტერსა C, < cet. 1 და რომელმან არა თაუჲანის-ცეს (Mm: -ცა) მოკალთ (Mm: მოკალით) ACMm, < cet. (ACMm-შიც ეს სიტყვები არის ერთი წინადადების შემ-დეგ [„ჯუარსა თანა, და რომელმან...“]. ჩვენ გადავსვით). 2 ჯონბერს A, ჯუანშერს Mm, ჯუნბერ C. 2 სპას-ხეტსა DRT, სპასხეტსა მისსა Mm, სპ. თუსსა AC. 2 მიიყვენ A. 2 და AC, მაშინ D, < cet. 3 მოკუდინ Bp. 3 და (მიგ.) < Mm. 3 მოვიდოდეს CMm. 4 ერნი < A. 4 და < A. 4 თაუჲანისცემდენ dp. 4 და დადგე-ბოდეს ACD, და დადგებოდეს m, და დადგებოდეს M, დადგებოდენ Bdp, დადგებოდეს cet. 4 ჯუარსა ბოდეს ACMm, ჯუარისა cet. 5 მოგაჲნელმან ADm, მოგაჲნელმან C. 5 თქუა AC, ჰრქვა მათ D, ჰრქვა cet. 5 დაუ-ტევებ C, დავუტევებ Bp. 5-6 თაუჲანის ცემ B. 6 მააშმელსა Bdp, მშმილსა Mm, < AC. 6 რომელნი გ-არიან A. 6 მაშინ დასცა D. 7 ჯონბერ A, ჯუნბერ Cui, ჯუანშერ M. 7 სპასხეტსან DRT. 7 მისი+ქუეყანასა ზედა D. 7 და მიერითგან D. 7 აღარავინ Bp. 9 ღმერთი ჯუარი (!) C. 10 და (ვარდ.) < m. 10 და < AE. 10 ყოველმან ერმან D, ყოველი იგი ერი A, ყოველი ერი cet. 10 და < C. 11 უწუენ C. 11 შენსა < B. 11 მოიყვანნეს A, მოიქცენ D. 11-12 სარწმუნოებად შენ და D. 12 ~ დაღაცათუ მოკ-მორწმუნენი შენნი A. 12 არამედ D, < cet. 12 ცოცხალ ცხოველ AD. 13 შენნი შენი d, < AMm. 13 ცხოველისა მიერ A, 13 ~ არიან ძლიერ A. 13 შენ — არიან ცხოველ არიან უძლიერეს ცხოველთასა d. 14 ვითარცა გამოვიდეს CDMm, გამოვიდეს A, გამოვიდეს ვითარცა cet. 14 ელვა C, ველად cet. 14 ვითარცა მაშინ D. 14 პალეკარტოს M, პალეკარზოს m, პალეკარტოს cet. 15 აღმოსრული Mm. 15 ვითარცა < A. 15 ღომი m. 15 განვიდებულნი Bp. 15 მოიძახდა Bp. 16 მათ < A. 16 თქუენ შორის თქუენ-განი C. 16 კაცი < A. 16 იმას კაცსა იმას D, ამას BTD. 17 სწორი RT. 17 იყო C. 17 წავლო A. 17 ეერავინ M, ვერ T. 19 პალეკარტოს codd. 20 და მოკლვა პ. პ. < D. 21 ძალითა + თუსითა D (ჩამა-ტეხული), ძალითა + ჩემითა p (მერე წაუშლია). 21 არამედ < Mm. 21 ღმერთმან < A. 22 მოსცის C, მოსცეს cet. 22 და (მე) < A. 22 და < C. 22 დავით C (ჩამატებული). 22 განვლო A.

¹ ეს სათაური არის ყველა ნუსხაში გარდა ACMm-ისა. D-შიც ეს სათაური ერთი აბზაცის შემდეგაა („აღმოვიკადა...“; იხ. გვ. 175, 8).

ჯუარისათა; მომეც ძალი ვითარცა დავითს გოლიათსა ზედა, რამეთუ ესეცა მაუგედრე-ბელად და შეურაცხებით მოუკდა ჯუარსა შენსა; რაჲმს ისილა ჯუარი აღმართებულად ძალად ჩუენდა, არა იელტოდა მისგან, არამედ სასოებითა ძალისა მისისათა განვიდეს ბრძოლად“. და თქუა: „ისილი, ღმერთო, აძმარტავანი და დაამდაბლი; კუალად ისილი ჭირვეული და იყსნი. სოლო ისი შეურაცხად მიჩნს და არა შეშინის, რამეთუ ძალი შენ მიერ მოცემული დიდ არს, რომლითა ესმლო; არამედ შეშინის მე შენგან, რამეთუ მდაბალთა კმანი ისმინნი და შენ ცხადი შემწედ ჩემდა“.

C129a აღმოვიკადა ვრძალი და შეამთხვა ჯუარსა, და განვიდა შორის განწყობილთა მათ, M 355 და თქუა: არა ჰბრძანენ ღომი კარსა, რამეთუ მე მეფე ვარ და შენ მონა, არამედ დავდვა თავი ჩემი | ერისა ამისთჳს სიმდაბლით, რათა რწმენეს ძალი ჯუარისა“. და მოეტევა ჰალეკარზოს. სოლო ვასტანგ მსუმრიად და ნებასა მიეასლებოდა. და აღიზახნეს ორთავე მათ განწყობილთა კმითა საშინელითა, და იყო კმა იგი ვითარცა კმა ქუხილისა, რომლითა შეიძრა ქუეყანა. და დასცა ლასუარი ჰალეკარზოს ფარსა ვასტანგისსა, რომელი იყო ვიგრის ტუავისა, და განავლო ფარსა ვითარ წერთა ერთი, რამეთუ იყო სიმსო ლასურისა ვითარ მკლავი კაცისა. და მისცა ფარი იგი მეფემან ლასუარსა მისსა, და მიეტევა ჰირისპირ, და სცა ვრძალი ჩაბალასსა ზედა და განაპო თავი მისი ვიდრე ბეჭთამდე. და მიჰყო კელი და უპერა თავისა მისისა ნასეგარი, და მოიღო წინაჲ C129b ჯუარისა, და თქუა: „ეოვლისა განდგომილისა შენისა ესე იყავნ ნაწილი“.

და მიეტევენს სპანი ვასტანგისნი სპათა ბერძენთასა, და აოტნეს ივინი, და

1 ჯუარისათა AMm, ჯუარისა შენისათა (R: შენისათა) cet. 1 ძალი M. 1 ზედა C (ჩამატებული). 2 და ACDm, < cet. 2 რაჲმს ACMm, რამეთუ რაჲმს cet. 2 ჯუარი + შენი A. 2 აღმართებულად CMdm, აღმართებული cet. 3 არა რად არა D. 3 სასოებითა C. 3 ძალითა E, და ძალითა D, ძალითა R. 3 სასოებითა მისითა A. 3 განვიდეს DMms. 3-4 განვიდეს ბრძოლად მოვალს, და განეშადა ვახტანგ ბრძო-ლად A, განვიდეს ბრძოლად მისსა D. 4 და თქუა კდ მეფემან ვახტანგ D. 4-5 იხილი (Mm: იხილი)... დაამ-დაბლი... იხილი... იყსნი ACDm, იხილე... დაამდაბლე იხილე იყსენ cet. 4 და მდაბალი Mm. 5 შეუ-რაცხ A. 5 მისს RT. 5 რამეთუ < A. 5-6 ძალისა... მოცემულისა A. 6 მოცემული CDM, მოცემული M, < cet. 6 არს + ჩემ ზედა D. 6 ესმლო ACDm, ესმლო cet. 6 მეშინიან A. 7 მდაბალთა < Mm. 7 ისმინნი ADMm, ისმინენ C, ისმიან cet. 7 შენ გხადი გხედავ C, შენ გვადი Bp. 7 ჩემდა ACMbm. 7 ჩემდა cet. 8 ვრძალი მახული Mm. 8 და (შეამთ.) < C. 8 მათ თანა A. 9 ჰბრძანენ ABCbdp, ჰბრძან cet. 9 მე < A (R-შიც ჩამატებული). 9 არამედ და h. 9 დავდე BEp, დავდე d. 10 სიმდაბლით AC, < cet. 10 და ACMm, მაშინ D, < cet. 10 და < BEd. 10 მოეტევა მოეზა Mm (p—r). 11 პალეკარტოს C, პალეკარტოს Mm, -კარტოს cet. 11 სოლო < A. 11 მსუმრიად C, მსმრიად A, მას საომრად Mm, საომ-რად cet. 11 დანებასა AC, ნეშუსა (y—y) Mm (~5. და მას საომრად), ნებასა cet. 11 მიახლებოდა CEp, მიახლებოდა A, მიეხლებოდა Bm. 11 და < C. 11 აღიზახნეს M. 12 მათ < C. 12 განწყობილთა + შო-რის CD. 12 საშინელითა საზარელითა CD. 12 ვით. კ. ქუხ. ვითარცა ქუხილისა მსგავსად ვმა Bp, ვითარცა ქუხილისა მსგავსი d. 13 რომლითა ძალითა Mm (h—h). 13 იძრვოდა A. 13 რომლითა შეიძრა ქ. < C. 13 პალეკარტოს M, პალეკარტოს m, პალეკარტოს C, პალეკარტოს cet. 14 იყო ვიგრის ედვა ვიგრის (M: ვი-გრის [—ვიგრის]) Mm. 14 განავლო CDM, განვლო cet. 14-15 ფარსა—ლასურისა < dp (p-ში ჩამატებული სტრიქონს ზემოთ). 14 ვითარ ACMm, ვითარცა cet. 14 მწყრთა Bbp. 14 რამეთუ AC, რომელი cet. 15 ვითარ ACMm, ვითარცა cet. 15 მკლავი კაცისა მტკაველი კაცი Mm, სიმსო მკლავისა C. 16 განვლო BDMmp. 16 თავი თავსი E. 17 ბეჭთამდე მყერთამდე m, ბეჭთამდე + და დავცა მძორი მისი ქუეყანასა ზედა D (შდრ. ზემოთ გვ. 174, 7 შენ). 17 მიღყო s. 17 უპერა აღიღო D. 17 თავსა მისსა A. 17 მოიღო ACMm, მიიღო cet. 18 განდგომილისა BMDmp, განდგომილისა cet. 18 ესე ესრე Bdp. 18 იყავნ Mm. 19 სპასა ბერძენთასა AC. 19 და აოტნეს დაიბანტნეს C.

აღიჭრნეს გუნდ-გუნდად, და მიაწუდივნეს ზღვს პირსა; და არაუინ განერა მათგანი, M 356 გარნა რომელი შეესწრა | ზღუად და იფლტოდეს ნავითა. მას დღესა შინა მოსწუდა A 186 სპათაგან ვასტანგისთა ორმოცდასამი | ათასი, და სპათაგან ბერძენთასა მოსწუდა სამოცდათორმეტი ათასი; და შეიპერეს ტუეუდ მათგანი ას ოცდასუთი ათასი.

და ვითარცა მოიქცეს სპანი იგი ვასტანგისნი და მივიდეს გუამსა ზედა ვარაზ-ბაკურისსა, ვასტანგის დედის მძისასა, იგლოვეს და შემურეს იგი საბრითა და შურიითა, და წარსცეს ბარდავად.

სოლო მეფემან ვასტანგ მოუწოდა ეოველთა სპათა, და უბრძანა მოეყვანება ეოველთა ტუეუთა, და მოიყვანნეს დაუკლებელად: და იყო ერთრიცხვად ეოველი მამაკაცი და დედაკაცი შუდას ოთხმოცი ათასი. და წარსცა იგი ეოველი წინაშე კეისრისა, კელითა C130a ნასრესითა და ადარნასესითა, ერისთავთა მისთათა. და მიწერა წიგნი, ვითარმედ: „სიბრძნე ღმრთისა მიუწოდებელ არს, და სიბრძნესა კაცთასა და ნებასა სძლევეს ნება ღმრთისა. მე უწეი, რამეთუ არა არს ნება შენი საქმესა ამას, რომელი-ესე იქმნა ზალეკარბოსისაგან, არცა თუ იყო ნება ჩემი, რომელი-ესე ქმნა დედის მძამან ჩემმან, და ორნივე ესე მკრის-მოქმედნი მკრმანვე მოინადირნა. ამისთვის ეო ესე ღმერთმან, M 357 რათა ასაღწერგნი ესე მოიყვანნეს | სარწმუნოებად შიშსა მისსა, ვითარცა იგი უძღვებისა A 187 შეიღისათვის ეო საქმე განსაცხრომელი. | სოლო თქუენ პირმშონი შეიღნი სართ ღმრთისანი, და მარადის მისნი სართ. აწ მუწესარება ესე დედის მძისა ჩემისა, დისწულისა თქუენისა მიერ ნუგეშინის-ვეც, რაჟამს ვიძიე შური მკლველთა მისთა. სოლო თქუენ ნუგეშინის-გეცით ერისა ამისთვის, რომელი იცნა ღმერთმან შუდას ოთხმოცი ათასი. და უკეთუ ბრძანებდეს მიმოსუეგად ჩემდა, გამოიწერაფე; და უკეთუ არა მოციქუ-

1 აღიჭრნეს C, დაიჭირეს m, აღიჭრნენ + იგინი A. 1 მიაწუდივნეს DMm, მიაწუდივნეს BEp, მოსწუდნეს იგინი AC. 1 და მ. იგი ზღვს პირსა C (ორჯერ სწერია). 1 მათგანი D. 2 რომელნი შეესწრნეს (D: შეესწრნენ) CD. 2 და < Mm. 2 იფლტოდა A, იფლტოდნენ D. 2 მოსწუდნა Mm. 3 ორმოცდასამი ათასი ორმოცდათორმეტი Mm (შ.წ. 40, 3, 8), ვითარ ორმოც... D. 3 და ACD, სოლო cet. 3 ბერძენთა C. 3 მოსწუდა < Mm. 4 ვითარ სამ. თ. ათ. D, ოთხას და თორმეტი Mm (O, უ [= 400] || || Qm [= 76]). 4 სამოცდათ. — მათგანი p (გამოტოვებია და არაიხივ მიუწერია). 4 ასოცდაათი A, ვითარ ასოცდაათი D, 5 ვითარცა < ABEd. 5 ვასტანგისნი C, < cet. 5 და მივიდეს ACD, < cet. 5 ზედა < A. 5-6 გ.-ბაკურისსა A, გ.-ბაკურ cet. 6 მძისა Bdp, მძისა ERTs. 6 იგლოვეს ACDERT, იგლოვედნ cet. 6 შემურეს შემურეს AMTm (T-ში ამოუწეხეთ), შემურეს + გუამი b. 6 საბრითა A, საბარითა C, ბარითა Mm, შარითა cet. 7 ბარდავად + საყოფელთა თვსასა D. 8 მეფემან < AC. 8 სპათა + მისთა AD. 9 დაუკლებელად ACMM, < cet. 9 იყო აღიტიცხეს A. 9 ერთრიცხვად რიცხვთ b. 9-10 ეოველი მ. და დედ. < A. 10 ოთხმეცდა ათასი BMdmp. 11 ნასრესითა Mm, ნასრისითა AC, ნასარისითა cet. 11 ადარნასესითა AM, ადარნასესითა m, ადარნესესითა BCP, ადარნესისათა d, ადარნერესითა cet. (D: გელითა ერისთავთა მისთა ნასარისა და ნერსესითა). 11 მისთათა < B. 11 მიუწერა Mm, დმიწერა T. 12 და (სიბ.) < ADMm. 12 ნებას M, ნებასა + კაცთას D. 13 უწეი Bp. 13 საქმისა ამის Mm. 14 რომელი AMm, რამეთუ C, რომელ cet. 14 ზალეკარბოსისგან C, -კარბოსისგან A, -კარბოსისგან m, -კარბოსისგან cet. 14 და არცა D. 14 იყო ACDMM, ერთო cet. 14 ჩემი ჩუენი C. 14 რომელ ესე Cs. 14 ჩემმან < B. 15 მკრმანვე D, მკრმან cet. 15 მოინადირა dp. 15 ესე < Mm. 16 რათა ACD, < Mm. რამეთუ cet. 16 ახალწერა A. 16 ესე < Mm. 16 მოიყვანნეს ACDMM, სოლო იყვნეს (b: იყუნენ) cet. 16 შიშსა მისსა AC, შიშისა მისისა Mm, შიშსა მისსა ქუეშე cet. 16-17 უძღვებისა შეიღისათვის ACD, უძღვებისათვის შეიღისა cet. 17 პირმშონი ACDMM, პირველნი cet. 18 მისნი ACMM, მისნივე cet. 18 ესე < C. 18 ჩემისა ACDMM, ჩემისა + და cet. 19 -ვიცე b. 20 თქუენ < d (p-საც ჰყუებია და მერე ჩაუმატებია). 20 რომელნი m. 20 ორმოცდა ათასი Mm, ოთხმოცდა ათასი C. 21 ბრძანებდნ A. 21 შემთხუეგად Mm. 21 გამოსწერაფეთ D. 21 და < Mm.

C130b ლითა განაგე საქმე ჩუენი. რამეთუ დამძიმდა დგომა ჩუენი ქუეყანისა | ამისთვის მოგ-რებულისა“.

სოლო ვიდრე მისლვამდე მოციქულთა ფრიად მწრუსარე იყო კეისარი. არამედ რაჟამს უთხრეს, ვითარმედ ტუეუ პირველ შეპრობილი და ტუეუ ერისაგან მეოტისა ეოველი დაუკლებელად განუტეობია, მაშინ განისარა ფრიად და ეოველთა დაუტევეს მწრუსარება. და შეჯდა მეფე ნავსა და განვიდა სამასითა დრომონითა, სუბუქად გამოვიდა ზღვს კიდესა, და მოუწოდა ვასტანგს; და ევეს ურთიერთას აღთქმა და ფიცი, და განაგეს საქმე წინდობისა. და უკუმოსცა კეისარმან საზღვარი ქართლისა, ცისე თუსარისი A 188 და კლარჯეთი | ეოველი, | ზღვთგან ვიდრე არსიანთამდე, და კეენი რომელნი მოს- M 353 დგმანან ღადოთა.

და გამოიკითხა კეისარმან საზღვარი საბერძნეთისა, ქუეყანა ზღვს პირისა, რომელ არს აფხაზეთი, და რქუა ესრეთ: „ეგრის წელითგან ვიდრე მდინარედმდე მცირისა საზარეთისა — ესე საზღვარი არს საბერძნეთისა ალექსანდრობითგან, რომელი აწ შენ C131a მიგიღია მკლავითა ჩუენგან. აწ იგი უკუმოგუეც, და ოდეს წარიყვანებდე ცოლსა შენსა, ასულსა ჩემსა, მაშინ მოგცე მისგან ქუეყანა“. და დაუწერა ეგრის წყალსა და კლისურასა შუა ქუეყანა ზითვად, და სხუა აფხაზეთი უკუსცა ვასტანგ ბერძენთა.

და წარმოვიდა ვასტანგ გზასა კლარჯეთისასა, და სპანი მისნი განუტევენა გზასა სომხითისასა. და ვითარ მოიწია თუსარისად, მისედნა და შეუუარდა ცისე, და თქუა: „ქეშმარიტად თუ სარ შენ ცისე“. და ვითარცა წარმოვიდა, ისილა კლდე შუა კლარჯეთისა, რომელსა სოფელსა ერქუა არტანუჯი. და მოუწოდა არტანუჯს, მუშესმეტეს მისსა, და დაადგინა იგი ერისთავად; და უბრძანა, რათა ააგოს ცისე არტანუჯისა; და უბრ- A 189 ძანა, რათა გამოიხსოს კეესა მას შინა ადგილი სამონასტრე და აღაშენოს ეკლესია, და

1 მოციქულთა გააგე (m: გაგეს) Mm. 1 ჩუენი ჩემი B. 1 რამეთუ რათა C. 1 დამძიმდა Mm. 1 ჩუენი < A. 3 მისლვამდე ACMM, მოსლვამდე cet. 3 მოციქულთათა m. 3 მწრუსარება A. 4 რაჟამს უთხრეს და რაჟამს მოვიდეს მოციქულნი ვასტანგისნი წინაშე კეისრისა და უთხრეს D. 4 ვითარმედ < A. 4 ტუეუ A. 5 განუტეობია C, გაუტეობელ Mm. 5 განისარეს Mm. 6 და განვიდა CMM, < cet. 6 სამასითა ACMM, სამ ათასითა cet. 6 გამოვიდა A, და გამოვიდა D, < cet. 8 საქმე < Mm. 8 უკუმოსცა AD, უკუსცა CEMRTms, უკუსცა cet. 8 ქართლისა + სოლო C. 8 თუხარისა Bdp. 9 კლარჯეთი m. 9 ეოველი D, < Mm. 9 ისრიანთამდე b. 9-10 მოსდგმენ Mm. 10 ღადოთა დიდოთა d. 10 ღადოთა. + ესე ყოველივე დაუდგა ვასტანგ მეფესა და მისცა ასულიცა თვისი ცოლად. რ' მაშინ სპარსთა მეფისა ასული, დედოფალი ბაღენდუხტ, მომკუდარი იყო შობასა ზედა, რომელსა ეშვა მარჩბივად ძე და ასული; და ყრმისა მისთვის ეწოდა ვასტანგ სახელად სპარსულად დარჩილ, სოლო ქართულად და ჩი D (შდრ. ქვემოთ, გვ. 178, სტრ. 12-14 და შენიშვნა). 11 ქართლისა და საბერძნეთისა C. 12 ესრეთ AC, ესრეთ რამეთუ D, ესე cet. 13 რომელ A, რომელი ესე M, რომელ ესე m. 14 მიგიღია ACDMM, მოგიღია cet. 14 ჩუენთაგან Bm. 14 იგი < C. 14 უკუმოგუეც Bdp, უკუე მოგუეც A. 14 წარიყვანებ D. 15 და ასულსა C. 15 მოგეც M, მიგეცს შენ C. 15 — ქუეყანა მისგან Mm. 15 და < BEMdmp. 15 ერგის E, ერგისის b. 16 კლისურასა კელისოს (!) Mm, ელისურსა d. 16 მზითვად d. 16 უკუნ სცა bdp. 16 — ბერძ. ვახტ. A. 17 წარივიდა Mm. 17 ვასტანგ + საბერძნეთით D. 17 კლარჯეთისასა m. 17 მისნი < C. 17 გაუტევენა M, გაუტევენა m. 18 — მოიწია ვითარ Mm. 18 შეგედნა A. 19 ქეშმარიტად < A. 18-19 და თქუა — ცისე < C (ex hom.). 19 კლდეს Bdp. 19 — შუა კლდე b. 19 — შუა კლ. ისილა კლდე Mm. 20 რომელი C, რომლისა D. 20 სოფლისა M. 20 და მაშინ D, < C. 20 არტანუჯის M, არტანუჯ s. 20 — მტესა < Mm. 21 იგი < AMm, იგი + მუნ D. 21 ააგოს აგოს ERT (R-ში მერე წინ მიუწერია „ა“), ალაგოს C, აღასრულოს m, აღასრულოს M. 21-22 და უბრძანა და მის თანა C, და კდ უბრძანა D. 22 გამოიხსოს გამოტანოს Mm (დ—ღ). 22 ადგილი D, < cet. 22 აღაშენა C.

M 359 ქმნეს მონასტრად, | ვითარცა ესიღვნეს მონასტერნი საბერძნეთისანი. და რქუა არტა-
გას: „უკეთუ განმდიერდენ სპარსნი ჩუენ ზედა, საუფელი ჩუენი აქა ეოფად არს“.

სოლო არტაგას აღაშენა ცისე არტანუჯისა, და მონასტერი რომელ არს ოპიზა,
და სამნი ეკლესიანი: დაბა მერისა, მინდობისა და ასიზისა. და განაასლა ცისე ასი-
ზისა, და ქმნა იგი ქუაბად.

C 131b და ვითარ წარმოვიდა ვასტანგ და მოვიდა ქალაქად თვსად მცხეთად, იყო სინა-
რული დიდი და მაღლისა მიცემა ღმრთისა, რამეთუ მოვიდა იგი მშვდობით. და მისცა
ნიჭი დიდი ერსა თვსსა.

სოლო მეფემან სპარსთამან ვითარცა ცნა, ვითარმედ მიიქცა ვასტანგ ბერძენთა
კერძო, შეიქცა სპარსეთად და მოკუდა. და ღვჯდა მეფედ მე მისი, და ვიდრე მოიწიფე-
ბოდა იგი, წარცდა ამას შინა წელიწადი სამი.

სოლო ვასტანგ მეფესა უშენა ცოლმან მე და ასული მარხივად, და მოკუდა
შობასა შინა ბაღენდუსტ დედოფალი¹, ასული სპარსთა მეფისა. სოლო ვასტანგ უწოდა
მესა თვსსა სასელი სპარსულად დარჩილ და ქართულად დაჩი. მაშინ ვასტანგ მეფემან
ვერ მოიცალა მოევანებად ცოლი ბერძენთა მეფისა ასული, და ვერცა კათალიკოსისა

A 192
M 360 და | ეპისკოპოსთა, რამეთუ მოელოდა იგი სპარსთა მეფისა მოსლვასა: | ამაგრება
ცისეთა და ქალაქთა, და ჰკასმიდა მკედართა, და განაშადებდა ბრძოლად სპარსთა.
მაშინ შეაგდო საპერობილესა შინა ბინქარან მაცთური, ეპისკოპოსი ცეცხლის: მსასურთა,

C 132a და მოსრნა და განასრნა ეოველნი ცეცხლქის-მსასურნი საზღვართაგან ქართლისათა.

სოლო სპარსთა მეფე, შემდგომად სამისა წლისა, წარმოემართა ბრძოლად ვასტან-
გისად, და მოიწია ინდაბრიანთა, და დაიბანაკა მუნ. სოლო ვასტანგ წარავლინა

1 ქმნა d. 1 ეტილენეს Mm (d—g). 1-2 არტაგას < C. 2 განმდიერდენ < m. 2 სპარსნი სპანი Mm.
2 საყუდ.] საყოფელი C. 3 ხოლო] რ d. 3 არტეგას M, არტეგას ms, არტეგას cet. 3 მონასტერი რომელ
არს ოპიზა C, მონასტერი Am, მონასტერი cet. 4 და (სან.) < A. 4 ბაბამერისა AC, შაბასა მერისა Mm.
4 მინდობისა A, ბიდონისა Mm. 4 აღიზისა A. 4 განაზლა s. 4-5 და გან. ც. აზიზისა < AMm (ex
hom.). 6 და ვითარ < A, ვითარ < D. 6 და მოვიდა A, < cet. 6-7 და იყო სინარული A, და გამო-
ევანებად წინა სინარული ერისა მამათა და დედათა და იყო სინარული D. 7 რამეთუ მოვიდა AD, და
შეიქცა cet. 7 მშვდობით] გამარჯუებული D. 7-8 და მისცა ნიჭი < C. 8 დიდი A, დიდძალი D, < cet.
8 ერსა] ბერსა C. 9-10 ბერძენთა კერძო C, ბერძენთა კერძო Mm, ბერძენთა A. 10 შეიქცა სპარსეთად და
< A. 10 მეფედ] < A. მეფე T. 10 და < Mm. 10-11 მოწიფებოდა Mm. 11 იგი < A. 11 წარცდა
AMm, გარდაცდა C, წარმოცდა cet. 11 მას შინა Mm, < AC. 11 წელ. სამი CD, წელიწადისა სამისა A,
სამი წელიწადი cet. 12 ვასტანგ A (< მეფესა). 12 უშენა AC, უშენა Mm, უშენა cet. 13 ბაღენდუსტ C,
ბაღენდუსტ Mm. 14 თვსსა] მისსა C. 14 სახელი < s. 14 დარჩლ M, დარჩლი m. 12-14 ხოლო—დაჩი < D
(შდრ. 177, 10 შენ.). 14 მეფემან < A. 15 მოიცა. მოცე.] მოიყუანა Mm. 15 ცოლი... ასული AMm, ცოლისა...
ასულისა cet. 15 და < m. 15 კათალიკოსისა C, კათალიკოსთა Mm. 16 ეპისკოპოსისა C. 16 მეფისა ACd,
მეფესა cet. (Mm: მოსლვასა სპარსთა მეფისა). 16 მოსლვასა < D. 16 ამაგრება C. 17 ციხე-ქალაქთა C,
ციხითა A (< ციხეთა). 17 კაზმიდა C, კაზმიდა ქალაქთა და (მკედართა) A, ჰკასმიდა Mbm, ჰკასმიდა DERTs,
ჰკასმიდა dp, ჰკასმიდა B. 17 მკედრობათა Bdp. 17 განმზადებდა DRTs, ემზადებოდა C. 17 სპარსთა]
სპათა Bdp. 18 შინა < s. 18 ბინქარან A, ბინქარან M, ბინქარ EDM, ბინქარ cet. 19 და განასრნა < A.
19 მსახურნი ცეცხლისანი A. 20-21 ვასტანგისად C, ვასტანგისა A, ვასტანგ მეფისა D, ვასტანგისა cet.
21 და < Mm. 21 ინდაბრიანთა C, ინდაბრიანთა b, < Mm. 21 დაიბანაკა A. 21 მუნ D, < cet.
21 წარავლინა + მოციქული D.

¹ არშიაზე: უპზ (482) b.

ბერძენთა მეფისა თანა და მიუმცნო, ვითარმედ: „აჰა დღე იგი, რომელ აღმოიქუამს,
ვითარმედ სპარსნი შემოვაწუდივნენ კელსა შენსა; აჰა ესერა, მომიყუანებინ იგინი შუა
საზღვართა ქართლისათა და ეოველი კაცი მათ თანა ვითარ სამასი ათასი. რამეთუ
ჰგონებდა იგი განმრავლებასა სპათა მისთასა სომხითით და მეფეთაგან კავკასიანთასა,
სოლო მათ ვერ იკადრეს განრთვად მისა. რამეთუ რომელთაზე მათგანთა აქუნდა

A 191 სასოება ჯუარცმულისა, სოლო რომელნი იმდივნეს ემპაკისაგან, მეფენი დარქუბანდი-
სანი გაერთნეს. აწ აღმისრულებიეს აღოქმა ჩემი, რომელი აღმოიქუამს: რამეთუ

M 361 სადაცა მიპოვნიეს სასლი ცეცხლისა, დამივსია ფსლითა, და მოკუნი და მზირნი
მათნი მიმიცემიან სატანჯველსა ბოროტსა, და მაცთური ბინქარან მივეც საპერობი-
ლესა, და სიკუდილისაგან გარდაიხუეწა. მან უკუე მოიყუანა სპარსნი ქართლად, და

C 132b დაესუ ეპისკოპოსად მიქაელ, კაცი სარწმუნო. სოლო ბინქარან, ვითარცა | მოიწია
საზღვართა ქართლისათა, მოკუდა. აწ სწრაფით წარმოემართნენ სპანი შენნი, რათა
აქა შინა დაეცნენ ეოველნი მტერნი ჯუარისანი, და მოიცალო შენ ეოველთა მტერთა
შენთაგან, სოლო უკეთუ ჩუენ გუძლოს, განმდიერდეს იგი და შემოვიდეს საზღვართა
შენთა გზასა შიმშატისასა“.

სოლო ვიდრე მიიწიოდეს მოციქულნი ვასტანგ მეფისანი, წარსრულ იყო კვი-
სარი ქუეყანით საზარეთით კერძო, რომლისაგან ვერ მოიცალებდა მოსლვად ქართლად.
მაშინ ვასტანგ განამდიერნა ცისენი ქალაქისანი, და ურჩეულესი მბრძოლი ერისა
მისისა ვითარ ასი ათასი მკედარი და ასი ათასი ქუეითი იპურა მის თანა, და დაუ-

A 192
M 362 ბანაკა მათ დიდქმით ვიდრე ქართლის კართამდე, და სპარსთა დაიბანაკეს ცხენის ტერ-
ფითგან ჩადმართ.

1 ბერძენთა < D. 1 მეფისა თანა A, მეფისასა C, წინაშე კეისრისა D, თანა cet. (Mm: წარავლინა
და მიუმცნო ბერძენთა თანა). 1 რომელი C. 1 აღოქმა C. 2 შემოვაწუდივნენ ADs, შემოვაწუდივნენ Cmm,
შემოვაწუდივნენ Bdp, შემოვაწუდივნენ k, შემოვაწუდივნენ cet. 2 მომიყუანა Mm. 2 იგინი AMm. < cet.
2-3 შუა ქართლს C (< საზღვართა). 4 იგი < A. 4 მეფეთაგან < C. 4 კავკასიანთა M, -სიათა m, -სიან-
თათა A, -სიანთასა cet. 5 გართვად M, გართვა m. 5 მისსა BCDMmp. 5 მათგანთა < C. 5 აქუს AC.
6 იმდივნეს ADMm, იმდივნეს dp, იმდივნეს cet. 6-7 ~ გაერთნეს m. დარ. A. 7 გაერთნეს b, იგინი
გაერთნეს D. 7 რომელი ACM, რომელნი m, რომელ cet. 7 რამეთუ D, < cet. 8 მიპოვნეს k, მიპოვნი
არს Mm. 8 სახლი] სახელი AMm. 8 და დამივსიეს Mm. 8-9 მზირნი მათნი ჩვ. კონიექტ., გაზირნი
მათნი C, მზირნი A, გაზირნი BEMm, გმირნი d, გაზირნი cet. 9 მიმიცემეს m. 9 სატანჯველთა b.
9 დიდსა და ბოროტსა C. 9 ბინქარან AC, ბინქარან Mm, ბინქარ D, ბინქარიანი Bdp, ბინქარიანი cet.
9 მივეც მიმიცემია C. 10 და < A. 10 სიკუდილისაგან m. 10 ქართლად] ქალაქად C. 11 დაესუ ACD,
დაესუ M, დასუ m, დასუ Bdp. 11 მიქაელ AMb, მიქელი C, მიქელ m, მიქელ cet. 11 ბინქარან AC,
ბინქარან Mm, ბინქარ BEdp, ბინქარ T, ბინქარ cet. 12 წარმოემართნენ] წარმოავლინენ C, წარმოემარ-
თოს m. 12 რათა AD, რომელ cet. 13 მოვიცალო A. 13 შენ < A. 14 უკეთუ C, თუ cet. 14 გუძ-
ლოს C. 14 გუძლოს გაძლიერდეს AC, გუძლიერდეს Mm, გ. და გაძლიერდეს cet. 14 იგი < C. 14-15 საზ-
ღვართა შენთა AC, < cet. 15 შიმშატის(ა)სა AC, შიმშატისასა M, შიმშატისასა m, < D, შიმშატისასა cet.
(D: განმდიერდეს იგი ჩუენ ზედა შემოვალს სამეფოსა შენსა). 16 ხოლო < A. 16 მიიწიოდეს ACDMbm,
მიიწიოდეს cet. 16 ვასტანგისანი A (< მეფისანი). 16 მეფისანი + წინაშე კეისრისა D. 17 მოიცალე-
ბ(ო)და A, მოიცლებოდა m. 17 მოსულა Mm. 18 მაშინ D, ხოლო cet. 18 ციხე-ქალაქნი A, ციხენი და
ქალაქნი Mm. 18 ურჩეულესი + (ერი) Mm, ურჩეულესნი (მებრძოლნი) D. 18 მბრძოლი ACMm, მებრ-
ძოლნი D, მებრძოლი cet. 20 მათ < C. 20 დიდქმით AEd, დიდქმით Bp, დგომით Mm, დიდებით: მათ
ერთა k, დიდქმით cet. 20 დაიბანაკეს (ვიდრე) A. 20-21 ციხენი: სტერფიოგან Mm.

აქა სპარსთა მოსლვა ქართლს ვახტანგ გორგასლის საომრად¹

სოლო ვახტანგ განაფართა ვიდი მოგუეთისა ვითარ სამოცი მკარი ქცევისათჳს მას ზედა სპათასა. სოლო მეფე და ჯუანშერ სპასპეტი დადგეს მცხეთას, და ნასრა და მირდატ დაუტევნა სპათა ზედა სომხითისა და ქართლისათა, რომელნი დგეს არმაზით C133a კერძო. და რა ბრძოლიან სპარსნი არმაზით კერძო, მცხეთით განვიდნან; და რა გან- 5 ვიდის ლაშქარი იგი მიერ კერძო მცხეთით, ეწეუნან არაგუსა ზედა. და ოდესმე გან- ვლიან ფონი მტკურისა და შეიბნან ფონსა ზედა ტფილისისასა, და რომელსამე დღესა მათ სძლიან და რომელსამე დღესა ამათ.

სოლო ვახტანგ მეფესა შეექმნა ჩაბალასი ოქროსი, და გამოესუა წინათ მგელი 10 და უკანათ ღომი; და რომელსა კერძა იძლეოდიან ქართველნი, მუნიტა მძმართის და მოსრის სპისა მისგან სპარსთასა, ვითარცა ღომიან კანჯარნი. მიერითგან ვერდარა A 193 შეუძლებდეს სპარსნი წეობად მისა, რამეთუ დაისწავლეს იგი, რომელსა | ეწერა მგელი და ღომი, და ვითარცა ისილიან ვახტანგ, თქვან; „დურ აზ გორგასალ“, რომელ არს M 363 ესე: „მირიდეთ თავსა | მგლისასა“. და მის მიერ სახელ-ეფუა ვახტანგ მეფესა გორგასალ.

განგრძელდა მათ შორის ბრძოლა ოთხ თუე ოდენ. და მოვიდა მოციქული კეის- 15 რისაგან, და მოართუა ძლუენი ვახტანგს, და მოჰგუარა სპათაგან ბერძენთასა ოთხმოცი ათასი მკედარი, და მოუწერა ვახტანგს, ვითარმედ: „შევექცე წეობასა საკანისასა, და მომივლენია შენდა ოთხმოცი ათასი მკედარი, და მომიწერია ლეონისდა: უკეთუ გივმდეს შენ ლაშქარი, წინაშე შენსა არს მელიტენითგან ვიდრე ლამედმდე და მოლ- 20 მართ ვიდრე კარნუ-ქალაქამდე, და მიბრძანებია ლეონისდა წინაშე შენსა იუოს.

2 განფართა Edp, განფართა B. 2 მოგუეთისა AC, მოგუეთისა cet. 2 ვითარ A, ვიდრე cet. 2 სამე-
ოც მკარ AMm, სამოცი მკარი C, სამოც მკარ Rds, სამოც მკარ ოდენ D, სამოც მკარი cet. 3 მას ACMm,
მათ cet. 3 სპათასა სპარსთა A, სპარსთასა Mms. 3 ჯუნბერ A, ჯუნბერ C, ჯუნბერ M, ჯუნბერ m.
3 სპასპეტი RT, სპასპეტი მისი D. 3 და D, ზოლო cet. 3 ნასრა CM, ნასრა Abs, ნასრა m, ნასრა
BEDp, ნასრა cet. 4 სომხითისა CMm, სომხითისათა A (< და ქართლისათა), სომხითისათა cet. 4 დად-
გეს A. 4 არმაზის A. 5 რა არა Ab. 5 სპარსთა A. 5 რა ბრძოლიან — კერძო < Mm (ex hom.).
5 განვიდეს Mm. 5 რა არა Am. 5-6 და რა განვიდის — ეწეუნან < b. 5-6 რა განვიდის — მცხეთით < C
(ex hom.: მცხეთით ... მცხეთით). 6 მიერ A, მიერ DM, მიერ cet. 6 ეწეუნან Mm. 6 ზედა < C, + მცხე-
თისასა Bdp. 6 ოდესმე რომელსამე (dp: რომელსამე) დღესა Bdp. 7 ფონსა ზ. ტფ. მტკურასა ზედა Mm.
8 დღესა C (ჩამატებულია მკრთალი მელნი). 8 რომელსამე დღესა AD, რომელსამე C, რომელსამე cet.
8 ამათ Mm, მათ cet. 9 შეექნა C. 9 ოქროსი AC, ოქროსა cet. 9 გამოესაბა Ck. 9 წინაშე b, წინაშე T.
10 უკანით DMm, უკანათ RTb. 10 კერძა AC, კერძოსა cet. 10 მუნიტა AC. 11 და მოსრის D, < Mm.
11 სპარსთასა ACMm, სპარსეთისა cet. 11 კანჯარი b. 11 ამიერიტგან A, და მიერიტგან D. 12 მისსა BCp.
12 რამეთუ D, არამედ A, და b, < cet. 13 ისილა BEp (d-შიც ყოფილა „ახილა“ და შეუსწორებიათ),
გიხილნა Mm. 13 თქვან AC, თქვენ Mm, და თქვან cet. 13 დურას D, დროზ Mm. 13 გურგასლან A,
გორგასლან d. 14 ესე < A, ესე + თარგმანებით D. 14 მირიდეთ მირიდეთ A, მიპრიდეთ cet. 14 გორგა-
სალი C, გურგასლან Ad. 15 განგრძელდა და განძლიერდა d, განძლიერდა Mm, განძლიერდა cet. 15 მო-
ვიდა ACMm, მოიწია cet. 16 მოართო A. 16-17 ოთხმოცდა რვა Mm (ქ [= 8] — h [= 1000]). 17-18 და
მოუწერა — მკედარი < dp (ex hom.: p-ში შემდეგ არმაზზეა ჩამატებული). 17 შეიქცე k. 17 ხაკანისა A,
ხაკანისასა CMm, ხადანისასა Bp, ხაკანისასა cet. 18 ოთხმოცდა რვა Mm (ქ — h). 18 ლეონისად Mm.
19 გივმდეს C. 19 შენ < AC. 19 ლაშქარნი A. 19 შენსა < C. 19 მელიტითგან Am, მელიტითგან C,
მელიტითგან M, მელიტითგან Ds, მელიტითგან cet. 19 ლამედმდე A, ლამედმდენ Mm, ლამედმდე C,
ლამედმდე cet. 19-20 მოღმართ Mm, მოღმართ A, აღმართ C, ამოღმართ Ds, აღმოღმართ cet. 20 კარნო-
ქალაქამდე M, ქალაქამდინ m. 20 მიბრძანებია D. 20 და წინაშე BEDp. 20 შენსა < A. 20 და მიბრ-
ძანებია — იუოს და მიბრძანებია ლეონისა შენს წინაშე ყოფა (m: ჰყოფა) Mm, < C.

¹ სათაური D; + და ვახტანგისგან გამარჯვება მათ ზედა BERTbdk.

C 133b და მოწვევულ იყო ლაშქარი ბერძენთა ჯავახეთს. სოლო ვითარცა ცნა სპარსთა
მეფემან ბერძენთა მოსლვა შეუღად მათდა, იწყო ზრახვად ვახტანგისა. მიუმცნო მოცი-
ქულსა მისსა და რქუა: „რასათჳს მოგსწავდებით ურთიერთას, მძანი კაცნი ვართ, შვილნი
A 194 ნებროთისნი? უკეთუ ცეცხლი არს ღმერთი, შე-უკუე-წიენ იგი; სოლო ჩუენ | დავად-
M 364 გრეთ სიუუარულსა ზედა მამათა ჩუენთასა. სოლო თუთიყუელი ჩუენგანი სათნოსა 5
სულისა თჳსისასა ჰმსასურებდეს“.

ვითარცა მოვიდა მოციქული და უთხრა ვახტანგ მეფესა ყოველი შეთუღილობა
სპარსთა მეფისა, და სინდა ვახტანგს და ყოველსა ერსა მისსა. და მისცა ნიჭი ვახტანგ
მეფემან, მიუვლინა მოციქული მისი და რქუა: „გისილავს ძალი ჯუარისა, რამეთუ
ყოველთა მეფეთა მოგუაქუნდა სარკი ვიდრე გამოჩინებამდე ჯუარცმულისა. რაჟამს 10
გამოჩნდა იგი, მძლე გექმნეს ყოველნი თაუანისმცემელნი მისნი წინაშე მისსა, და
მოსარკენი შენსა ბერძენნი მოღმართ გბრძანან, და მოაოგონეს სამსასურებელნი
ცეცხლისანი. აწ, უკეთუ გუბრძოდი ჩუენ დატეობისათჳს სულისა, მოგვუდეთ ჩუენ
C134a მისთჳს, ვითარცა იგი მოკუდა ჩუენთჳს, და მან აღმადგინეს ჩუენ. | სოლო უკეთუ 15
აღასრულა სიტყუა შენი და არა იუოს ცეცხლი ღმერთად შენდა, და იუოს ღმერთად
ჩუენდა ქრისტე, მამად და უფლად გსადო შენ. დადაცათუ ჩუენ ჰირმონი ვართ, არამედ
თქვენ სსდეთ საუდართა ზედა მამისა ჩუენისათა“.

A 195 ვითარცა უთხრეს სიტყუა ვახტანგისი, შეიწვნარა და წარსცა | ძლუენი გორგა-
M 365 სალსა ძლიერად, და მის თანა გზრგვნი¹ ანთრაკიანი, და ჟამი დადგეს შეკრებისა. 20
აიყარა მეფე სპარსთა, და უკუდგა რუსთავად, და გამოვიდეს იგინი განთიად და დადგეს
ველსა კალაისასა: რამეთუ ტფილისი სოფელი და კალაიცა მოაგრებულ იყო მაშინ.
სოლო მეფე ვახტანგ დადგა ჯახუს, და შეკრებს მასვე ველსა ორნივე მეფენი, და მოი-

2 ვახტანგისა C, ვახტანგ მეფისა D, ვახტანგისა cet. 2 მიამცნო AC. 3 მისსა ACMm, < cet. 3 ურთი-
ერთას ABMhd, ურთიერთს Emr, ურთიერთარს cet. 3 ვართ A, < cet. (D-ში ამ ადგილას ამოშლილია და
თავისუფალი ადგილია დატოვებული). 3 შვილნი A, და შვილნი cet. 4 ცეცხლი ცოცხალი C (— ც'ცხლი),
ცხოველი A. 4 ღმერთი < Mm. 4 შეუკუეწიენ CMm, -იწიენ A, -მწიენ DEb (D-ში მეფე ჩაუმატე-
ბიათ „ე“), შეუკუეწიენ cet. 4 იგი A, იგინი C, მათ იგი Mm, იგი თავსა cet. 4 ჩუენ < A. 4-5 სოლო
ჩუენ — ჩუენთასა ACMm, < cet. (შდრ. 6. სტრიქ. შენიშვნა). 5 ზედა < A. 5 თუთიყუელად C, თუთი-
ყული Mm. 6 სულისა თჳსისა E, სულისასა Mm. 6 ჰმსასურებდეს + ად დაუდგრე სიუუარულსა ზედა
მამათა ჩუენთასა D. 7 მოვიდა ACMm, მივიდა cet. 7 და < A. 7-8 ვახტანგ მეფესა — სპ. მეფისა D, < cet.
8 და (სინ.) A, < cet. 9 მეფემან < A. 9 და მიუვლინა A 9 მისი ACMm, < cet. 9 რამეთუ CD, < A,
და cet. 10 მოგაქუნდა Adp, მოგქონდა Mm. 10 ხარკი + წინაშე თქვენსა D. 10 რაჟამს რამეთუ C.
11 გექმნეს C, გექმნა A, გექმნეს cet. 11 ყოველნი იგი და ყოველნი A. 11 წინაშე მისსა < C. 12 გუბრ-
ძანან Mm. 13 დატევისათჳს A. 13 მოგვუდეთ AMm, მოგვუდით C, მოგვუდებით cet. 14 იგი ACMm,
< cet. 14 — ჩ. მოკუდა Mm. 14 ჩუენ < A. 15 არა < AC. 15 ცეცხლი ცოცხალი C. 15 ღმერ-
თად < A. 16 ჩუენდა CMm, ჩემდა A, შენდა cet. 16 — ქრ ღმერთად ჩუენდა C, — შენდა ღმერთად ქრ. d.
16 გზადოთ b. 16 ჩუენ < C. 16 არამედ < C. 17 დასდეთ A, სხდით Mm. 18 და ვითარცა A,
ხოლო ვით. D. 18 შეიწვნარა + შეთუღილობა იგი D. 18-19 — გორგასალს ძლუენი ძლიერი A. 19 ანთრა-
კიანი B, ანთრაკიანი Mm. 20 აღიყარა Mm, აჰყარა E, აყარა RT. 20 და უკუდგა — იგინი ACMm,
< cet. 20 განთიადისა m. 20 დადგა D. 21 კალაისასა AC, კლარჯეთისასა M, კლარჯეთისასა m, კალი-
სასა cet. 21 რამეთუ AC, ზოლო cet. 21 ტფილისს B. 21 — და სოფელი C. 21 კალაიცა AD, კალი M,
კალი m, კალაიცა RT, კალაიცა cet. 22 მეფე < A. 22 მასვე ველსა მას ველსა CMms, მასვე დღესა D.

¹ აქ („გზრგვნი“) C-ში პირველად არის ნახმარი „ზ“, ნაცვლად ჩვეულებრივად ხმარებული „უ“-სა.

კითხეს ურთიერთას, და ეგეს აღთქმა თავის-თავისა სჯულსა შედა გარდაუვალ. და მოხდა მას დღესა სპარსთა მეფე გორგასანდმან ღაშქრითურთ თვსით ტფილისად, და უძღუნა გორგასანდმან მკვებელი ათასი, მონა სუთასი, სტავრა სკარამანგი სუთასი, ბიზიონი ზუზმა სუთასი, კდალი ცხენი ათი ათასი, ცხენი ბარგისა სუთასი, ჯორი სამასი, ზროსა ოთხი ათასი, ცხუარი ათი ათასი, და დღესა მესამესა მივიდა გორგასანდმანისა მის თანა და თანა | წარიტანა ლეონ, ანთიპატრი კეისრისა, და ეგეს განსრავსა. და აზრასა ანთიპატრმან გორგასანდმანსა, რათა ეოს მძღობა შორის კეისრისა და სუასროსა, რამეთუ ეშინოდა ბერძენთა — ნუ უკუე შევიდენ საბერძნეთად სპარსნი და მოაოჯრონ იგი, | რამეთუ სპარსნი საბერძნეთისანი ეოველნი იევენეს საზარეთს.

A 196 M 366 და რქუა სუასრო გორგასანდმანსა: „ითხოვე ჩემგან რაცა გნებავს თქვისა შენისათვის, ანუ სხვსა ვისთვსცა გნებავს“. სოლო გორგასანდმან რქუა: „მნებავს, რათა იეოს მძღობა შენ შორის და კეისრისა“. რქუა სოლო: „დამძიდა თსოვა შენი ჩემ შედა: რამეთუ ბერძენთა რაქამს ჰოვიან ქაში ჩუენ შედა, არა ევიან წყალობა. და მე ამით ევაჲ სიუუარული შენ შედა, რათა შევიდეს საბერძნეთად და შური ვიძიო მათგან. და აჲ, მოციქული საზარეთა მეფისა მათე დღე არს, რამეთუ მოსრულ არს, და შენ არა უწეი მიზეზი მტერობისა ჩუენისა. სოლო აწ მიგიტოსრა სილაღე მათი ჩუენ შედა, და მერმე ეო ნება შენი, ვინათგან აღგიტეო ფიცითა მდიერითა, ვითარმედ არა ეო უნებელი შენი“. და თქუა, ვითარმედ: „შენ უწეი, რამეთუ ზღუასა მოღმართ ჩუენი არს საზღვარი, განყოფილი ნოესითგან, და აწ იგი მბრძავს ჩუენ ჯაზირსა და მამსა და მოოჯრებულ არიან ქალაქნი, სოლო მამი სამეფო ჩუენი არს. არამედ ჯაზირისა ნახევარი, განწყესებული მამათა ჩუენთა, შენი არს სუედრი, და მიუღებდეს იგი ბერ-

1 ურთი: ერთი Mm. 1 უყვეს Bdp, თქუს C. 1 თვს თვს M, თვის თვისა Dm. 2 მოხედნა Mm. 2 ლაშქრითურთ AC, ლაშქრით cet. 3 სკარამანგი ABp, სკამარანგი s, სკარამანგი M, სკარამანგი d. 4 ბიზიონი h, ბიზონი s. 4 ზუზმა BDEMrdmp (R-ში შეესწორებიათ: „რუზმაჲ“), ზუზმა h (Bp-შიც არაააზე „რუზმა“), რუზმა cet. 4 კდალი Dd. 4 ათი ათასი თურამეტი Mm (ჩი → რქ) 4-5 ცხენი ბარგისა — ცხ. ათი ათასი < Mdm (ex hom., p-ში ჩამატებულია ქვედა არააზე). 4 ბარგისა DR, შარბიგი CT, შარბიგი A (R-შიც წერებულა „შარბიგი“), შარბისა E, < Mdm, ბარგისა cet. 5 ძროხა ET. 5 ოთხი ათასი AC, ხუთი ათასი D, < Mm, ოთხასი cet. 5 ცხური s, ცხუარი B. 5 და < C, 5 მოვიდა BCEdp. 5-6 ვახტანგ გორგასალი C. 6 ანთიპატრიკი d, ანთიპატრიკი ms, ანთიპატრიკი cet. 7 და იზრახეს C (მერე იმავე ზელით: „იზრახა“), < B. 7 ანთიპატრიკმან m, ანთიპატრიკმან cet. 7 გორგასანდმან < C. 7 შორის < ACMm. 8 ნუ უკუე რამეთუ Mm. 8 შევიდენ ACMm, შევიდენ cet. 8 საბერძნეთად < A. 8 ~ სპარსნი საბერძნეთად C. 9 მოაოჯრონ იგინი Mm. 10 და მამს D. 10 გურგასლანსა d. 11 ანუ AC, და cet. 11 ვისთვს C, ვისთვსმე A. 11 გურგასლანმან d. 11 გნებავს < C. 12 ~ შენ შორის მძღ. Mm, მშ. შორის შენსა CD. 12 დამძიდა C, დამძიდა A, დამითმე Mm, დამძიდა T, დამძიდა cet. 12 ჩემ ACDm, ჩუენ cet. 13 რამეთუ — ჩუენ ზედა ACMm, < cet. (ex hom.; D-ში არის მხოლოდ „რამეთუ“). 13 არა ევიან არა ჰქვიან Bdp. 13 და მე (< C) ამით ACMm, ამისთვს cet. 14 ჰყავ E. 14 შენ ზედა შენი D, შენ ზედა + მე C. 14 მათგან მათ ზედა D. 15 რამეთუ რათგან ACEM, რადგან Bdps. 16 ჩუენ ზედა ჩუენისა C (მერე მკრთალი მეღნით გადაკეთებულია „ჩუენ ზედა“). 17 მერმე მე AC. 17 ვიყო Bp. 17 ვითარმედ < Mm. 17 არა ეყო არა ვიყო Mm. 18 უნებელი Ab (d-შიც ყოფილა „ე“ და აუფხვიათ). 18 ვითარმედ შენ < Mm, 18 ზღუის A. 19 არს არა A. 19 ნოვესითგან M. 19 ბრძავს BEdp. 19 ჯაზირსა m. 19 და შამსა და ბამსა C, დაბმასა A, < Mm. 20 ქალაქნი [A]CMm, + იგი cet. 20 და მოოჯრებულ — შამი < A (ex hom.). 20 შამი ბამი C. 20 სამეფო A. 20 ჯაზირის m. 21 განწყესებული AC, განწყესებული არს Mm, განწყესებული არს cet. 21 მამა h. 21 ზუედრი ACMm, ზუედრად cet.

1 აქედან ვიდრე გვ. 186, 15 („მეგრითა რჩეულითა“) D-ს აკლია სამი ფურცელი.

A 197 M 367 შენთა, | და მე ესერა შევიდოდე უკმოღებად მისა. აწ რომელი ნაწილი მამათა შენთა არს, შენ განუეჲ, შენ იცი და ბერძენთა. სოლო სსუა ჯაზირისა მომცენ მე ბერძენთა, და რომელი ვითხოვე მე შენგან“.

სოლო ვითარცა ესმა ესე ლეონ ანთიპატრსა, განისარა ფრიად და თაუუანის-ცა ორთავე მეფეთა, და თქუა: „სუთნი ქალაქნი ჯაზირისანი შენდავე იევენეს, შენ-კერძნი, რამეთუ ნახევარი სიკილიისა, რომელი მოგუელო შენგან, უკუცეთ, და დღეთა ჩუენთა იევენ მძღობა შორის შენსა და მისსა“.

და თქუა მეფემან: ვინ უწეის, თუ დასჯერდეს ბერძენთა მეფე ქმნულსა ჩუენსა. და თქუა ლეონ: „რაქამს წარმოძვლინა მე ძალად ამის მეფისა, რქუა მეფესა ჩუენსა

C135b მონაზონმან | ვინმე ღმრთის-მეცნიერმან, ვითარმედ სინავს ღმრთისა მძღობა საბოლოო ამოთ მეფეთა. და იქმნა ეგრე. სოლო კეისარმან უბრძანა მწიგნობარსა და დაწერა წიგნი ზავისა. და აჲ, აქა არს აღწერილი წიგნი მისი“.

ვითარცა ესე თქუა, წარიკითხეს წიგნი იგი, დაწერილ იყო ფიცით: „თვნიერ მისსა, რომელი მოსცა სპარსთა მეფემან | იგბიმიანოსსა, არა გმებნო თქუენ შედა“. და მოუწოდა სპარსთა მეფემან საზარეთა მეფისა მოციქულსა, და უთხრა მან აღზრუნა სპარსთა ბერძენთა შედა. მაშინ მოიღო სპარსთა მეფემან ქარტა და დაწერა კელითა თვსითა წიგნი ბერძენთა მეფისა სიუუარულისა, და ჩინება საზღვართა, და სიკილიისა უკუცემისათვის. მისცა ფილისტიმი საზღვრითა იერუსალემისათა. და თქუა, ვითარმედ: „ქალაქი სჯულისა თქუენისა არს იერუსალემი“. და მისცა გორგასანდმანს ნიჭი: ალგა ლიტრა სამი ათასი, ამბარი ლიტრა სუთასი, მეშვი ლიტრა სუთასი, ტაიჭი ცხენი სამი ათასი, სამოსელი სუასროვანი ათასი და საზდი სამი ათასი.

და წარვიდა ვახტანგ მინა; სვალისა დღე მოუვლინა მეფემან ვახტანგს ბარზაბან,

1 ესერა ესრეთ M, ესრედ m. 1 უკმოღებად Ab. 1 მისსა ABMm. 2 განუეჲ AMm, ვითარცა გნებავს C, განყავ cet. 2 და შენ A. 2 და < A. 2 ჯაზირისა Em, ჯაზირისა Bp. 2 მომცენ მე მიმიცემია ACMm. 2 ბერძენთად A, ბერძენთა მეფისაგან C, ბერძენთა მეფისა Mm. 3 და < Mm. 3 და რომელი — შენგან < C. 3 ვითხოვეთ M. 3 მე ჩუენ Mm. 3 შენგან + ყავ A. 4 ლეონ < AC. 4 ანთიპატრსა CM, ანთიპატრიკსა m, ანთიპატრიკსა cet. 5 ჯაზირისანი m, ჯაზირისანი E. 5 შენთანვე C. 5 შენ-კერძნი AC (C: ~ შენ კერძნი შენდ. იყვ.), შენნი კერძნი cet. 6 სიკილისა A, სიკილისა m, სიკილისა M, სიკილიისა B (შდ. ქემოთ, სტრ. 17). 6 რომელი რამეთუ (!) C. 6 მოგუელო Mm. 6 უკუცეთ Bbdp, უკუცეთ Mms, უკუცეთ ET. 7 მისსა კეისრისა A. 8 და მამს C. 8 მეფემან + სპარსთამან C. 8 ვინ ACMm, ვინა dp, ვინა cet. 8 დასჯერდეს და სეგრდეს M, დასჯერდება m. 8 ქმნილსა d. 9 და < C. 9 თქუას Mm. 9 ლეონ < Mm. 9 რაქამს ოდეს C. 9 წარმოძვლინა ACMm, წარმოძვლენდა cet. 9 მე ძალად ლეონ მდიერად Mm. 9 ამისსა A. 10 ღმ.-მოუწარმან A. 10 ~ მშ. ღმთა Mm. 11 მეფ. + შორის k. 11 იქმნა CMm. 11 ეგრე ეგრე C. 11 და ACMm, < cet. 12 წიგნი მისი იგი მისი C, იგი A. 13 თქუა ვითქუ MRTkm. 13 დაწერილ ACRT, დაწერილი cet. 13 თვნიერ < Mm. 14 მისსა ABCMdm, მისა cet. 14 იგბიმიანოსსა A, იგბიმიანოს CMm, იგბიმიანოსს cet. 14 ვებნოთ Cdp. 15 სპ. მეფ. ACMm, ~ მეფემან სპარსთამან cet. 15 საზარეთა + ქალის m (მერე „ქალის“ წაუშლია). 15 მოციქულთა B. 15 და < C. 15 აღზრუნა d. 16 ბერძენთა მეფეთა d, მეფემან ბერძენთა Mm. 17 საყუარელისა Mm. 17 სიკილიისა სიკილიისა AMm (— სიკილისა; შდრ. ზემოთ სტრ. 6), სიკილისა s. 18 უკმოცემა Mm. 18 ფილისიმი Mm. 18 საზღვართა AC, იელუსალემისათა AC, იელუსალემითა Mm, (საზღვრით) იელუსალემითა Bdp, იერუსალემისა (მ)თა cet. 19 იელუსალემი C. 20 და ამბარი C. 20 მეშვი ლიტრა მეშვი Mm. 20 ტაიჭის Mm. 20-21 ტაიჭ. ცხ. სამი ათ. ACMm, < cet. 21 ზოსროვანი Mm. 21 და < Mm. 22 წარმოვიდა A. 22 ვახტანგ ACMm (C-ში იმავე ზელით ჩამატებულია „მეფე“), ვახტანგ მეფე cet. 22 მოუვლინა (C: + მეფემან) ვახტანგს AC, წარავლინა ვახტანგისსა Mm, მიავლინა ვახტანგისსა cet. 22 ბარზაბანი A, ბარზაბან M, ბარზაბან m (Mm: ~ საყუარო ბარზ.).

- C136a საკუთარი მობიდან, და რქუა ესრეთ გორგასალს: „რომელი გინდა ჩემგან, მე ვქმნე აწ. განაგე საბრძანებელი შენი, ვითარცა გნებავს: მიაფლინენ დასტურნი და მითუალენ ქალაქი შენი, რომელნი მიგცენ შენ და კეისარსა. სოლო ბარზაბანისდა მიბრძანებია მისლვა კეისრისა მითუალეად ქუეყანათა და ქალაქთა თქუენთა. სოლო შენ უწყი, რამეთუ საქმესა ამას ჩუენ ზედა განრისხნენ სპარსნი მოსუცებულნი, რამეთუ მათ ეგონა ჩემ მიერ შემუსრვა საბერძნეთისა, სოლო მე დღეს სასლვართა ჩემთაგან ორი სამეფო მივანიტე. აწ ესე არს სათხოველი ჩემი, რათა დაჲ შენი მომცე ცოლად, და შენ წარმოხდე ჩემ თანა ქუეყანასა მამულსა ჩუენსა, რათა ჰნასნე ნათესავნი შენი და შენ შემწე მეფე მე თავითა შენითა მტერთა ჩემთა ზედა, აბაშთა და ელამთა, ჰინდოთა და სინდოთა, რამეთუ უძრესი ბოროტი და დამდაბლება მეფობისა ჩემისა მათ ევეს. აწ ოდეს მოხდე ჩემ თანა, და ესრეთ რქუა მოსუცებულთა და მარზაბანთა ჩემთა, რამეთუ სიუარული ვუაჲ ჩემი და მოუარეთა ჩემთა, რამეთუ ესრეთ ინება მამან ჩემმან ვას-
C136b ტანგ | მეფემან. რომელნი ქუეყანანი მივცენით, მათითავე შემწეობითა მოსარკე ვუვებით მტერნი ჩუენნი, და ამით დავაცსროთ გულისწერომა მათი ბერძენთა ზედა.
A 200 სოლო შენ თავითა შენითა მინებ ძალად ჩემდა, არამედ სპანი შენი | ადგილსავე იუენენ“.
- M 370 მაშინ ვასტანგ მოუწოდა თანამზრასველთა თვსთა, | და ესრასა ლეონ ანთიპატი ესრეთ, ვითარმედ: „დიდ არს კეთილი შენი ბერძენთა ზედა, უფროს მეფეთა მათ, რომელნი სსენან საედართა მათთა, რამეთუ შენ დასცევ ქალაქი ჰონტოსა შემუსრვისა-
გან, და შენ მიანიტე მუდს ოთხმოცი ათასი სული, და დღეს შენ მიერ მიეცემის ჯაზირა და ფილისტიმი, რომელი მუჯდობით არა რომელსა მეფესა ბერძენთასა შეუპერიეს. და მართალ არს სუასრო, უკეთუ არა ჰყო მის თანა სათნოება, უცმრად

1 საკუთარი RT, საკუთარი და cet. 1 მობიდან A, მუბიდან C, მობიდან cet. 1 გორგასალს < C. 1 ჩემგანგან B. 1 მე ACEbdp, და მე MTm, < B, და cet. 1 ვქმნე C. 2 აწ ACMm, აწ იგი cet. 2 განაგე CMm, აწ განაგე A, და განაგეს cet. 2 საბრძ. შენი ACMRTm, საბრძანებელი შენი cet. 2 დასტურნი და სხუანი Mm (ღ — უ). 2-3 მითუალენ ქ. შ. C, დაითუალენ ქ. შ. A, ითუალენ ქ. შ. Mm, ითუალე ქალაქი შენი cet. 3 და კეისარსა ACMm, < cet. 3 ბარზაბანს: და Mm, ბარზაბანისად AC, ბარზაბანისა BEdp. 3 მიბრძა C, < Mm. 4 მის[ულ]ა Mm. 4 კეისრისა < Mm. 4 და მითუალე A. 4 თქუენთა ჩუენთა BEdp. 4 უწყი ჰყოფდი Mm. 5 რამეთუ < CMm. 5 ჩუენ CMm, ჩემსა cet. 5 განარისხნენ M, განარისხდენ m. 6 ეგონა ACMm, ებრძანა cet. 6 ჩ. მიერ ჩემთს A. 6 შემუსრვა შემოსულა Mm. 6 საზღ. ჩემთაგან (m: ჩემგან) ACMm, საზღვ(ა)რით ჩემით cet. 7 მიენიტე M, მიენიტე m. 7 დაა ACMm, და E. 7 მომცე Ab (A: ~ ცოლად მ.), მომცე CMm, მომცე მე cet. 8 ჩემ თანა < A. 8 ქუეყანასა + და Mm. 8 მამულსა ჩუენსა AM, მ. ჩემსა C, მ. ჩემსა M, მამისა ჩუენისასა ds, მამისა ჩუენისა cet. 8 (ჰ)ნახნე AC, ჰნახნენ M, ნახნენ m, ჰნახე cet. 9 ზენ < A. 9 ~ ზედა ჩემთა A. 9 და დაელამთა A. 9 ინდოთა A. 10 რამეთუ და M, < m. 10 უძრესი უძრესი M (ძ — ძ), უდიდესი m. 10 ჩემისა ჩუენისა C. 11 და ACMm, < cet. 11 ვარქუ AMm, ვქტუა C, ვარქუა cet. 11 მარზაბანთა m. 11 ~ მოხუტ. ჩემთა და მარზ. C. 11 რამეთუ < Mm. 12 იყავნ C. 13 მივეცი m. 13 მათითავე ACM, მათითვე cet. 14 ვუვებით AC, ვუვებით Mm, ვიუტნეთ B, ვუტნეთ cet. 14 დავაცხროთ AM. 15 ინებ A, მიანებე Mm. 15 ძლად M. 15 ჩემდა < CMm. 17 თანამზრასველთა ყოველთა მზრახვალთა (m: მზრახუელთა) Mm. 17 თვსთა მისთა C. 17 ანთიპატი CRTm, ანთიპატი A, ანთიპატი M, ანთიპატიკისა cet. 18 ვითარმედ < A, სოლო მან ჰქეა ვდ b. 19 საყდ. + ზედა Mm. 19 ~ საყდ. მ. სხ. s. 19 დაიცევ k, დასცენ m. 19 პონტოასა RT. 20 და < A. 20 ოთხმოცი CMm. 20 შენ მიერ < C. 20 მოეცემის M, მოცემული m. 21 ჯაზირი M, ჯაზირი m. 21 რომელი ACMm, რომელ cet. 21 ბერძენთასა < A. 22 შეუპერიეს ACm, შეუპერიეს M, შეუპერია cet. 22 იყო A, იპოვო Mm. 22 სათნოება M. 22 უცმრად C.

- შერაცხოს იგი ერმან მისმან; დაღაცათუ მან არა გითხრა, მიდმართ ვძლიოთ, რამეთუ ესე არს სრული სიუარული; მე მიგცე ლაქრისა ჩემისაგან ათი ათასი ჭურვილი და მე წარვუყვე მოციქულთა შენთა თანა წინაშე კეისრისა, და მუნით გამოგერთო ჯაზირას სპითა ძლიერითა“.
- C137a ესე გა|ნაზრასა ლეონ ანთიპატმან. და სინდა მეფესა ვასტანგს და ეოველთა წარ-
ჩინებულთა მისთა განსრასვა მისი; და მისცა სპარსთა მეფესა დაჲ მისი ვასტანგ მეფემან ცოლად, რომელსა ერქუა მირანდუსტ, რომელი წარტუენულ იყო ოვსთაგან და გა|მოეცნა ვასტანგს. სუარანბე ა|მისთვს არა მისცა, რამეთუ დაწინდებულ იყო სომესთა ჰატაისმისა. და მოიყვანა ვასტანგ მე მისი, რომელსა ერქუა სპარსულად დარჩილ, სოლო ქართულად დაჩი. იყო სუთისა წლისა, და დაადგა გვრგვნი, და დაუ-
ტევა მეფედ, და დაუტეგნა მის თანა მუდნი წარჩინებულნი მისნი:
ბირველად ჯუანშერ სპასპეტი, მპერობელი შიდა ქართლისა და მფლობელი ეო-
ველთა ერისთავთა;
და დემეტრე, ერისთავი კასეთისა და კუსეთისა;
და გრიგოლი, ერისთავი ჰერეთისა;
და ნერსარან, ერისთავი სუნანისა;
და ადარნასე, ერისთავი სამშუღდისა;
და სამნადირ, ერისთავი შიდა ეგრისა და სუანეთისა;
და ბაკურ, ერისთავი მარგვსა და თაყუერისა.
- C137b და ამით შეჰყვარა მე თვსი დაჩი, და უბრძანა აღმენება | უჯარმისა და მუნ შინა
ზრდა დაჩი მეფისა, რამეთუ სიძარჯუედ გამოხანა იგი ნადირთა და ცხოვართათვს. და წარიტანნა თანა ოთხნი წარჩინებულნი მისნი:
არტავაზ, ერისთავი კლარჯეთისა;
და ნასარ, ერისთავი წუნდისა;
და ბივრიტიან, ერისთავი ოძრკისა;

1 შერაცხოს ACMm, შერაცხოს cet. 1 დაღაცათუ C, დაღაცათუ თუმცა A, და თუმცა Mm, და-
ღაცა თუმცა cet. 1 მან < C. 1 გითხრა AMm, გუთხრა C, გუთხრა cet. 1 ვძლიოთ ACMm, ვაძლიოთ cet. 2 მე AC, < cet. 3 წარვუყვე A, წავუყვე Mm. 3 გამოერთო Mm. 3 ჯაზირა As, ჯაზირა Mm. 5 გან-
ზრახა p, განიზრახა M, განიძრახა m, განზრახვა B. 5 ესე განზრახვა ლეონ ანთიპატმან ჰრქეა d. 5 ანთი-
პატმან A, ანთიპატრმა s. 7 მეფემან AC, < cet. 7 დაჲ — ცოლად AMm, ~ ვახტ. და მ. ც. s, ~ დაჲ მ. ვ.
ცოლად cet. 7 მირანდუსტ ACM, მიჰრანდუსტ cet. 7-8 რომელი — ვახტანგს რომელი გამოეცნა ოვსთა-
გან C. 8 წინდებულ Mm. 9 პატრიარხისა B, პატრიარხისა b. 10 იყო AMm, მას ჟამსა იყო C, მაშინ
იყო cet. 10 დადგა Bs, დადგა T. 11 მეფედ ქართლისა მეფედ A. 12 ჯუანშერ C, ჯონშერ A, ეუანშერ Mm.
იყო cet. 10 დადგა Bs, დადგა T. 11 მეფედ ქართლისა მეფედ A. 12 ჯუანშერ C, ჯონშერ A, ეუანშერ Mm.
12 სპასპეტი RT. 12 შიდა < Mm. 12 მფლობელი მპერობელი C. 14 და კუსეთისა < Mm. 15 და CM,
< cet. 15 გრიგოლ AMm. 16 და AC, < cet. 16 ნერსარან A, ნერსარან Mm, ნერსარან B. 17 ადარნასე C,
ადარნასე m. 18 (და ნერსარან) და სამნადირ A, და სამნადირ M, და სამნი ილირ m, სამნადირ C,
სამნადირ cet. 18 ეგრისა AMm, ეგრისისა cet. 19 ბარგვსა dp. 19 თაყურისა AMm, თაყვერისა Bdp.
20 და მათ C, ამათ A. 20 თვსი მათი C. 20 დარჩი A. 20 უჯარმისა Mm, უჯარმისა A (ხარვეზია),
უჯარმოსა cet. 20 შიდა C. 21 რამეთუ და რამეთუ A, სოლო d. 21 იგი < m. 21 და ცხო(ვ)ართა-
თვს AC, ცხოვართათვს Mm, და საცხოვართათვს R, და საცხოვართათვს cet. 22 ოთხნი ხუთნი T. 23 კლარ-
ჯეთისა m. 24 და < C. 24 ნასარ A, ნასარ Mm, ნაზარ Bdp, ნასარ C. 24-25 ერისთავი წ. და ბივრ. < Mm
(ex hom.). 25 და < A. 25 ბივრიტიან A, ბივრიტიანი cet.

A 202 და სურმაგ, ევები მისი დიდი; და მათ თანა ათი ათასი მკედარი | ლაშქრის მისისა დარჩეული.

და ლეონ ანთიპატრის დაუტევა ლაშქრისა მისისაგან ათი ათასი ბერძენი, და M 372 თუთ წარვიდა წინაშე კეისრისა. და ვასტანგ. მეფემან წარატანა თანა მოციქულად არტავაზ, ერისთავი კლარჯეთისა; და წარსცა ეოველი ნიჭი წინაშე კეისრისა, რომელი 5 მიენიჭა მეფესა სუასროს; გარნა სტავრები და ტაბეები დაიჭირა თავისათჳს, და სსუა ეოველი წარსცა და უბრძანა არტავაზს, რათა ჯაზირას მოერთოს ლეონ ანთიპატრისა თანა. სოლო ვასტანგს ევედრნეს დედა და დაჲ მისი სუასრანს, რათა წარიტანნეს თანა და ილოცონ იერუსალემს. წარიტანნა, და წარვიდეს ვასტანგ მეფე და სუასრო გზასა C138a ადარბადაგანისას; | და მუნით წარვიდეს ვასტანგ და დედა და დაჲ მისი იერუსალემს, 10 და სუასრო ელოდა ანტიოქიას. შევიდეს და ილოცეს წმიდასა აღდგომასა, და მოი- ლოცნეს ეოველნი ადგილნი წმიდანი, და შეევედრნეს წმიდასა აღდგომასა, შეწირეს შესა- წირავი დიდი და წარმოვიდეს ანტიოქიას.

სოლო ლეონ, ანთიპატრის კეისრისა, და არტავაზ, ერისთავი ვასტანგისი, მოვიდეს ოცი ათასითა მკედრითა¹ რჩეულითა, და მოართუეს სუასროს კეისრისაგან 15 | მდუენი მიუწდომელი და ვასტანგს ნიჭი მიუწდომელი. და მოემცნო კეისარსა მოცი- M 373 ქელთად სისარული და მადლისა მიცემა ღმრთისა, და ვასტანგის ქება და მადლი მიუწდომელი. და მოემცნო ვასტანგისად: „და მიბრძანებდეს ლეონისდა ესრეთ, რათა იუოს შიშსა და ბრძანებასა შენსა ქუეშე ვითარცა ჩემსა“. და შეკრბა ვასტანგის საბრძა- ნებელსა ქუეშე ბერძენი და ქართუელი და სომეხი ორმოცდაათი ათასი მკედარი რჩეული. 20

1 სურმაგ dms, საუმრაგ B. 1 მისი < A. 1 და მათ თანა < k. 1 ათას ათასი Mm, ათასი C. 2 რჩე- ული AC (C: მკედარი რჩეული ლაშქრისა მისგან). 3 ანთიპატრის ჩვ. კონიექტ., ანთიპატრიკმა(5) dp, ანთი- პატროსმან Mm, ანთიპატროსანმან C, ანთიპატრომან A, ანთიპატრიკმან cet. 3 მისგან AMm. 3 დაუტევა ლ. მ. AMm, — ლაშქრისა მ. დ. cet. 4 წინაშე < k (T-საჲ ჰკლებია წინათ). 4 წაატანა A, წარიყვანა Mm. 4 მოციქულად Mm, < AC, დესაად Bdp, დესანად cet. 5 არტავაზ ms, არტევაზ M, არტვაზ cet. 5 ერის- თავი კლარჯეთისა A, კლარჯეთის (m: კლარჯეთის) ერ. m, (არტვაზ) ერისთავი, კლარჯეთისა თავი cet. 5 წარცა s. 5 — ნიჭი ყოველი C. 5 — კეისრ. წ. Mm. 6 მიანიჭა Mm. 6 სტავრები RTbd. 6 ხაი- ჰები Mm (p — p). 6 თავის(ა)თჳს ACMm, თავისა თჳსისათჳს (s: თავისათჳს) cet. 7 არტავაზ Ams, არტევაზ M, არტვაზ cet. 7 ჯაზირას CMP, ჯაზირას m, ჯაზირს(ა) cet. 7 ანთიპატრისა ჩვ. კონი- ექტ., ანთიპატრისა A, ანთიპატრის(ა) MRTm, ანთიპატრიკი C (< თანა), ანთიპატრიკსა cet. 8 დაა ACMm. 8 ზუარანძე < A. 8 წარიტანნეს წარიყვანნეს A, წარატანნეს m. 9 წავიდეს C. 10 ადარბადაგანისას ACMm. 10 და (დედ.) < C. 10 დაა ACMm. 11 ელოდა C. 11 ანტიოქიას CMkm, ანტიოქიას შინა A, ანტიოქს cet. 12 და AMm, < cet. 13 და (წარმ.) < C. 13 ანტიოქიას Mm, და მოვიდეს ანტიოქიად (C: ანტიო- ქიას) AC, ანტიოქს cet. 14 ხოლო + მოერთო C. 14 ანთიპატრის C, ანთიპატრიოს Mm, ანთიპატრო A, ანთიპატრიკი cet. 14 არტავაზ Cms, არტვაზ cet. 14 ერისთავი კლარჯეთისა A, ერ. ვასტანგისი cet. 15 მოვიდეს < C (მდრ. სტრ. 14 შენ. „მოერთო“). 15 რჩეულითა ACMm, დარჩეულითა cet. 16 — დღ. კეისრისაგან A. 16 და ვაზტ. 5. მიუწდომელი < C (ex hom.). 16 კეისრისა Mm, ვაზტანგს C. 16-17 მოცი- ქელთად A, მოციქულთა და RTbs, მოციქულთა CMkm, მოციქულთა მიერ Bdp. 18 და (მოემც.) < A. 18 ვასტანგისა Mm, ვასტანგისგან C. 18 და AB, < cet. 18 მიბრძანებდეს AD (D: ვას- ტანგისად ესრეთ კდ მ.), მიბრძანებ(ა) Mm, მიბრძანებია cet. 18 ლეონისად AC, ლეონისსა Mm, 18 ეს- რეთ < D. 19 შენსა ქუეშე ვითარცა < A. 19 შეუკრბა C. 19 ვასტანგს C. 19-20 საბრძანებელი CMm (< ქუეშე). 20 ბერძენი CMm, ბერძენი cet. 20 და < ACD. 20 ქართუელი Cm, ქართლი M, ქარ- თუელი cet. 20 სომეხი CMm, სომეხი cet. 20 მკედარი რჩეული < A.

¹ აქედან კვლავ გრძელდება D (იხ. ზემოთ გვ. 182, 17).

მაშინ უბრძანა სპარსთა მეფემან ვასტანგს: „ვინათგან დედა და დაჲ შენი აქამდის დამაშურალ არიან, მოვიდენ იგინიცა სამეფოდ ჩემდა, რათა ერთობით აღვასრულოთ C138b სისარული ჩუენი. მერმე თუ ინებონ წარსლება ქართლს, წარვიდენ იგინი გზასა რანისასა. სოლო თუ ინებონ ლოდინება შენი, გელოდიან ურაჰას ქალაქსა შინა“.

სთნდა უკუე ვასტანგს ბრძანება სუასროსი, და წარიტანნეს თანა და წარემართნეს. 5 და წარგზავნა სპარსთა მეფემან მოციქული წინაშე ეოველთა წარჩინებულთა სპარსეთი- სათა, და მიუთხრა ესე ეოველი. სოლო მათ განისარეს სისარულითა დიდითა. რამეთუ ცეტსლებერ ეგზებოდეს ბრძოლისათჳს ჰინდოთა, სინდელთა, და აბაშთა, და ჯორჯან- A 204 თათჳს. | და მოვიდეს ბაღდადს, და მოეკებნეს ეოველნი წარჩინებულნი სპარსეთისანი 10 M 374 სისარულითა დიდითა. და აღასრულეს ქორწილი სამეფოდ, ექუს თუე განცხრობითა და განსუენებითა მიუწდომელითა. და შემდგომად ქორწილისა მისცა ნიჭი დიდძალი დედასა და დასა ვასტანგისსა, და წარმოვიდეს ურაჰას. და პატივ-სცემდა ვასტანგს ეო- ველი ერი სპარსეთისა ვითარცა სუასროს, მეფესა მათსა, და მერმე წარემართნეს მტერთა ზედა.

აქა ვასტანგ გორგასლისაგან სპარსთ მეფისა შუელა ჰინდოთა, სინდელთა, 15 აბაშთა და ჯორჯანთა ზედა და ყოველთა-ზე გამარჯუება ვასტანგისგან¹

C139a პირველად მოვიდეს ჯორჯანეთის, და წარმოტყუენეს ჯორჯანეთი, და ეოვლად უმკვდრო ეყეს. და დასწნეს ადგილსა მათსა ნათესავნი სპარსთანი. და მიერთებან იქმნეს ჯორჯანნი გლეხად, რომელნი აწ არიან მებეგრენი სპარსთანი.

1 ვინათგან CMm, < A, ოდეს cet. 1 და < C. 1 დაა AMm, დაი C. 1 აქამდის AM (A: — და- მაშურალ არიან აქამდის), აქამდინ Cm, აქამოდინ cet. 2 დამაშურ m. 2 მოვიდნენ D. 2 იგინიცა AMm, იგინი cet. 2 სამეფოდ ACMm, სამეფოდ cet. 3 იგინი მუნით D. 4 ჰრანისასა Mm. 4 გელო- დონ AC, გელოდენ Mm. 4 ურაჰას ურას Bdp, ორჰას C, ურალას A (m m), ურლეს(ა) Mm (h — h, m — m). 5 და სთნდა A. 5 სთნდა უკუე ბრძანება ვასტანგს ხოსროსი . 5 და < A. 5 წა- რიტ. თანა და წარემ. წარიტანნეს თანა დედა და დაჲ ვასტანგისი და წარემართნე აღდადს საყოველთა ხუასრო სპარსთა მეფისასა D. 6 და < A. 6 — სპ. მეფ. წარგზავნა A. 6 წინაშე < m. 7 მიუთხრეს A. 7 ესე ACD, ესრეთ cet. 8 ჰინდელთა Mm, ინდოთა + და B. 8 სინდთა აბაშთა CD. 8 და < A. 8-9 ჯორჯალთათჳს Mm. 9 მოვიდეს C. 9 მიეკებნეს Mm. 9 სპარსეთისანი ACD, სპარსთანი cet. 10 აღასრულა m, აღასრულის p. 10 სამეფო CMm, სამეფოდ + სისარულითა დიდითა k. 10-11 განცხრო- მიუწდომელითა განცხრობითა და სისარულითა დიდითა და აღასრულეს მიუწდომელითა A, განსუენებულთა და განცხრობითა მიუთხრობელითა Mm, განსუენებითა და განცხრობითა მიუწდომელითა d. 11 მოსცა A. 11 დიდძალი < AC. 12 და < T. 12 და დასა < A. 12 ურას A, ორჰას C, ურასა s, ჰრას M, ჰრს m. 12 პატივსცემდეს m, პატივს ცემდენ (ყოველნი ერნი სპარსეთისანი) D. 13 სპარსთა s. 13 ხუასრო A. 13 მერე A. 17 ხოლო პირველად D. 17 ჯორჯალეთის Mm. 17-18 წარმოტყუენეს — ყვეს და გერ წინააღმდეგ მათ ჯორჯანნი იგი და შევიდეს ქუეყანასა ჯორჯანთასა და წარმოტყუენეს ყოველი ქუეყანა მათი და ყოვლად უმკვდრო ყუეს ქუეყანა იგი ჯორჯანეთი D. 17 ჯორჯალეთი Mm. 17 და DMm, < cet. 17 ყოვლად შემდგომად Mm (ყ — ყ, ყ — ყ), კუალად C. 18 ყუნეს m. 18 სპარსთანი AMm, + და ელაჰი cet. 18-19 და მიერთებან — სპარსთანი < C (ex hom.). 19 იქმნეს < A. 19 ჯორჯანნი Mm, (იქმნეს) ჯორჯანი s. 19 გლეხად გითხნად Mm (m — m). 19 გლეხად — სპარსთანი მებეგრე და გლენ სპარსთა A. 19 სპარს- თანი სპარსთანი დელამნი M, სპარსთანი და ელმანი m.

¹ ეს სათაური მოიპოვება ყველა ნუსხაში გარდა ACMm-ისა. და ყოველთა-ზე გამარჯუება ვასტანგის- გან < D.

შესლვა ჰინდოეთს ვახტანგ გორგასლისაგან და ვახტანგისგან
გამარჯულება მათ ზედა¹

და მუნით შევიდეს ჰინდოეთად, და მუნ იქმნეს ბრძოლანი ძლიერნი და თუთო-
თუთო. და იყო მუნ წესად: რომელმანცა მათგანმან სძლის, ივლტინ მის წინაშე ბანაკი.
ხოლო ვახტანგ მეფემან მოკლა ბუმბერაზი თსუთმეტი მუნ შინა, რომელთა დაეცნეს
მრავალნი გოლიათნი სპარსთანი. და დაუყვეს ბრძოლასა შინა ჰინდოეთისასა სამი წელი,
და წარმოტყუენეს უმრავლესნი ქუეყანანი ჰინდოეთისანი, არამედ მტკიცენი ციხე-
ქალაქნი ვერ განტყეს, რამეთუ ზღუდეთა შინა | ივენეს. და წარმოიდეს ხარკი ჰინ-
დოთა მეფისაგან; მუძგი ლიტრა ათასი, აშბარი ეგრძომივე, ალვა ნავი ათი, თუალები
იაკინთი და ზურმუხტი ნავი ერთი, და მის თანა საფირონი თუთოსასე, ოქრო აქლეში
ასი, ვეცხლი აქლეში სუთასი.

შესლვა სინდეთს ვახტანგ გორგასლისაგან და გამარჯულება ვახტანგისგან²

და მუნით შევიდეს სინდეთს. მაშინ სინდთა მეფემან განუო ერი თუთი ციხეთა
და ქალაქთა შინა; და რომელსაცა კერძა განვიდიან სპარსნი მტყუენაენი, გამოუკდიან
C139b | სინდნი ციხეთა და ქალაქთაგან და დასდვიან ვნება დიდი სპარსთა ზედა, და მოსწვდა
ურიცხვ ერი სპარსთაგანი. სოლო ძალითა ქრისტესითა არა-სადა იძლივნეს ვახტანგის
სპათაგანნი, და ეოვლაღვე მძლედ გამოჩნდეს მტერთა ზედა, და მკნედ მბრძოლად
გამოჩნდეს ოთხნი იგი წარჩინებულნი ვახტანგისნი და ლეონ ბერძენი; რამეთუ მათ
დასცნეს მრავალნი მკნედ მბრძოლნი ბუმბერაზნი სინდისანი. სოლო სინდთა მეფე იყო
ქალაქსა შინა სინდიას. მაშინ ეოვლითა ძალითა მათითა მივიდეს სინდიას, და მუნ
მოსუდეს ბრძოლანი ძლიერნი, და დღეთა ეოველთა გამოვიდეს თუთი სინდთა მეფე,

1 და < b. 2 — გამ. მათ ზედა ვახტანგისგან b. 3 ინდოეთს d. 3 მუნ] მიერთ d, მუნით B.
3 ბრძოლანი A, წყობანი cet. 3-4 და თუთო-თითო A, ერთმან და ერთმან Mm, ბუმბერაზთა სათავისთა-
ონი C, ბუმბერაზთანი თითოთ-თითოთანი cet. 4 და < AMm. 4 რომელმანცა — ბანაკი] რომელიცა ბუმ-
ბერაზნი იძლიეს, ივლტინ ბანაკი მისი C. 4 სძლის (m: სძლიეს) AMm, + ბუმბერაზთა cet. 4 ბანაკი AMm,
+ მისი cet. 5 მუნბერაზი A, ბუმბერაზი C. 5 თოთხმეტი A, თორმეტი C. 5 მუნ] მონა Mm (— მუნა).
5 შინა + წყობასა D. 5 — მუნ შინა თხუთ. d. 6 მრავალნი < A. 6 — გოლ. მრავ. Mm. 6 და AMm, < cet.
7 წარწყუენეს M, წარტყუენეს m. 7 ქუეყანანი] ქალაქნი M, ქალაქი m. 7 მტკიცე b. 7-8 ციხე-ქალაქნი]
ქალაქნი და ციხენი C, ციხენი A, ქალაქნი b. 8 განუტყენეს m, გატყენეს AC. 8 ზღუდეთა Mm, ზღუთა cet.
8-9 ინდოთ მეფისა A. 9 ანბარი m. 9 ეგზომე Mm. 9 თუალი A. 10 იაკინთი m. 10 მის AMdm, მას cet.
10 საფრონი BEp, სტრიფონი Mm, სიფირონი A. 12 და < d. 13 და მუნით] ხოლო D. 13 სინდეს ERT.
13 ერი თუთი ACm, ერისთავნი cet. (D: ერისთავნი მისნი). 14 კერძა M, კერძოსა m 14 მტყუენაენი +
ლაშქარი C (შდრ. მომდენო შენიშვნა). 14 გამოუკდიან ACM, გამოკდიან m, გამოუკდიან + ლაშქარი cet.
15 სინდნი ACm, სინდელნი cet. 15 — ციხ. და ქ. სინდნი A. 15 და დასდვიან < C. 15 ვნებად p.
16 — ერი ურ. C. 16 იძლინეს C. 16-17 სპანი Mm (m: — სპ. ვახტანგისნი). 17 მტერთა ზეთა < Mm.
17-18 და მკნედ მბ. გამოჩნდეს < AMm (ex hom.). 18 იგი] < A, იგი + და BdP. 18 ბრძენი bk. 19 მკნედ A,
< cet. 19 მბრძოლნი ACm, მებრძოლნი cet. 19 მუბერაზნი (C: ბუმბერაზნი) სინდთანი AC, სინდელ-
თანი ბუმბერაზნი (m: ბუმბერაზნი) Mm, სინდელნი ბუმბერაზნი cet. 20 სინდას A, სინდას Mm.
20 მოვიდეს d. 20 სინდს Mm, სინდას Bp, სინდათს A. 20 და < C. 21 მოხუდეს] მიხუდეს Ep, მიატ-
ყდეს Mm (P — P). 21 მბრძოლნი m. 21 გამოვიდა Mm, გამოვიდეს C. 21 თუთო A.

¹ ეს სათაური მოიპოვება ყველა ნუსხაში გარდა ACMm-ისა. (D: შესულა ჰინდოეთს სპარსთა მეფისა
და ვახტანგ გორგასლისაგან; BdP: შესლვა ჰინდოეთს ვახტანგ მეფისაგან გორგასლისა [d: გურგასლანისა] და
გამარჯულება მათ ზედა).

² სათაური მოიპოვება ყველა ნუსხაში გარდა ACMm-ისა (D-ში შემოკლებითაა: „შესლვა სინდეთს“).

A 206 რამეთუ | იყო იგი მკნე გოლიათი და შემპართებელი, და გამოიტანნის მკედარნი
M 376 სინდეთისანი, და იუვის ბრძოლა ბუმბერაზთა; რომელსამე დღესა მათ სძლიან და
რომელსამე მათ. და სინდთა მეფემან სძლო თავის-თავითა ეოველთა ბუმბერაზთა
მბრძოლთა მისთა, და არა მისუდეს იგი და ვახტანგ ბრძოლასა შინა დღეთა მრავალთა.
C 140a მაშინ სინდთა მეფემან ველსა მას ზედა, კართა ქალაქისათა, | დამე თსარა
მოსრებელი დიდი დასამალავად მივა მკედართა, და სიძარჯუთ დაუტევნა გზანი გამოსა-
ვალნი, და ჩაადგინნა მუნ შინა მკედარნი ათნი რჩეულნი. და დილასა ადრე გამო-
გზავნა ბუმბერაზი ერთი. და მას დღესა სუედრი იყო ვახტანგისი კართა ცვისათუხ.
და მიდგა ესე ბუმბერაზი და სოსოვა ბრძოლა თავის-თავ, რათამცა წარიტყუა და
მეჭვად მკედართა მათ ზედა. მაშინ საურმაგ, ევაბი ვახტანგისი, განვიდა და რქუა: 10
„არა სარ მქნ კადნიერ ბრძოლად მეფისა, არამედ მე გებრძოლო, მონა მონასა“, და
მიეტევა. სოლო სინდელი იგი გაიქცა, და მისდევდა საურმაგ ჩუეულებისაგან: რამეთუ
A 207 მრავალგზის ბრძოლილ იყო ველსა მას ზედა. და ვითარ წარცდა დამალულთა მათ
M 377 მკედართა, გამოუკდეს ზურგიით მისსა | და იგი მეოტი შემოიქცა. სოლო საურმაგ
სცნა ჰოროლნი წინასა მას და მოკლა, სოლო ათთა მათ მოკლეს საურმაგ. 15
მაშინ მიეტევა თუთი ვახტანგ მეფე და მის თანა სამნი იგი წარჩინებულნი მისნი:
C140b | არტავაზ, ბივრიტიან და ნასარ, და | მათ თანა ლეონ ბერძენი. სოლო სინდელნი
იგი ივლტოდეს, და მისდევდა ვახტანგ მოუხითურთ ვიდრე კართამდე ქალაქისათა, და
სინდნი იგი შეივლტოდეს ქალაქად. მაშინ ვახტანგ საგსე მწუსარებითა შეიქცა, და
იგლოვდა გუამსა ზედა საურმაგისსა, ვითარცა მძისა საუარეულისასა. რამეთუ თანაზრ- 20
დილ იყო მისი, მძისწული მამამუძისა მისისა, არტავაზის მაშისა, ეროგული, მისან-
დობელი და ქუელი.

1 გამოიტანნის გამოიხუენეს M (P — P). 2 სინდელნი b. 2 იუვის იუვის b. 2 ბრძოლა + ძლი-
ერი C. 2 მუბერაზთა A, ბუმბერაზთა CM, ბუნბერაზთა m. 2 მათ (სძლ.) < Mm. 3 ბუნბერაზთა ბუმბე-
რაზთა B, ბუნბერაზთა ბუნბერაზთა p. 4 მისთა + დღეთა მრავალთა A. 4 მიუხუდეს M, მიუხდეს m,
4 და CDEMRT (p-შიც ყოფილა და მოუსპიოთ), < cet. 4 ვახტანგ d. 4 მბრძოლასა Ms. 4 და ვახტანგ
ბრძოლასა შინა < A. 5 მას < A. 5 უთხარა A, უთხრა d. 6 დასამალავად AD, სამალავად C, და სამა-
ლავი Mm, და სამალავები cet. 6 შივა CMm, შინავან A, შივან D, შივან მთხრებლსა cet. 6-7 გამოსა-
ვალნი + მკედართანი A. 7 და < C. 7 ჩაადგინნა AD, დაადგინნა C, ჩაადგინნა M, ჩაადგინნა m, ჩაადგინნის T,
ჩაადგინნის cet. 7 შინა AC, შივა M, შივ m, შივან cet. 8 ბუმბერაზი BD, მუბერაზი A, ბუნბერაზნი mp,
ბუმბერაზნი cet. 8 და ACm. რამეთუ D, < cet. 8 დღესა + შინა BdP. 9 მოდგა A, მიდგეს (ბუმბე-
რეზნი) Mm. 9 ესე ბუმბ.] ბუმბერაზნი M, ბუნბერაზნი m, მუბერაზი იგი A. 9 სოსოვდა ბრძოლასა A.
9 თავის-თავ AC, ვახტანგს თავის-თავ cet. (m: — ვახტ. ბრძოლა თავისთავ). 9 წარიტყუა] წარტყუენ Mm.
9 და < A. 10 შევად A, შთავდა Mm. 10 მათ მკედართა AC, მათ მკედართა cet. (BdP: — მკ. მათ).
10 სურმაგ ms. 11 კადნიერი C. 11 მბრძოლად s. 11-12 და მიეტ.] მიეტევა Mm, < A. 12 სინდი D. 12 გააქ-
ცია Mm. 12 და < CMm. 12 სურმაგ ms. 12 რამეთუ < Mm. 13 მბრძოლი m, მბრძოლილ s. 13-14 მათ
მკედართა (მათ) A. 14 გამოუკდეს] გამოვიდეს A (A: — ზურგიით გამოვ.). 14 ზურგიით + კერძო Ck. 14 და]
სადა Mm. 14 მეოზი Mm (P — P). 14 შემოიქცა AD (D-ში ყოფილა „შემოიქცა“), გამოიქცა C. 14 სურმაგ ms.
15 სცნა ACm, სცა cet. 15 მოკლნა BdP. 15 სურმაგ ms, იგი საურმაგ A. 16 — თუთ მეფე მიეტევა BdP
(< ვახტანგ). 16 ვახტ. მეფე ACm, — მ. ვახტ. cet. 16 მისნი < A. 17 ნასრა CM. 17 და < A.
17 ბრძენი bm. 17 სინდნი D. 18 იგი < A. 18 კარადმდე ქალაქისა A, კართამდის ქალაქისათა (m: ქალა-
ქისამდის) Mm. 19 სინდნი იგი] იგინი A (— შეველტ. იგინი). 19 შეველტოდეს A. 19 ქალაქად ACm,
ქალაქსა (d: + მას) შინა cet. 19 საგსე ACDMRTm, < cet. (Mm: — მწუხ. საგსე). 19 შემოიქცა A (— შემ.
ვახტ. მწუხარებითა, საგსე მწუხარებითა), მოიქცა D. 20-21 თანაზრდილ Mm, თანაზრდილი C. 21-22 ერთ
გული — ქუელი < Mm. 21-22 მისანდობელი ACD, მინდობილი cet. (s: ერთგულნი, მინდობილი და ქუელი).

არაკი სინდთა მეფისა¹

მაშინ² სინდთა მეფე გამოდგა კართა ქალაქისათა, და ჯმა ეო გმითა მადლითა, და რქუა: „ვასტანგ მეფეო, მსგავსი ხარ შენ უეავისა მის უგუნურისა, რომელმან ჰოვა ქორი მოწულული და გაგლეჯილი არწივისაგან, რომელსა ვერ ეძლო აფრენა და მისსლებულ იუო სიკუდილსა. და არა ქმნა უეავმან მან ვითარცა წესი არს უეავისა. 5 რამეთუ სსუამან უეავმან ოდეს იხილის ქორი, იწყის ჯმა-მადლად ეივილი, და ასმინის M 378 სსუათაცა, და დაესხის სიმრავლე უეავთა ქორსა, რათამცა განიოტეს საყოფელთაგან C 141a მისთა, და უძიამდმცა დაევენეს დღენი მათნი. რამეთუ ჰირუტუთაცა იციან | სარგებელი თავისა მათისა.

„არა ქმნა უეავმან ესევითარი, არამედ შეიწულა ქორი იგი, ვითარცა კეთილის- 10 მოფული მისი; დაუტევა ზრდა მართუეთა თვსთა, და მარადის უკრებნ მკალსა და გუელსა, რამეთუ სსუა შეპერობა არა ძალ-უც უეავსა, და მით ზრდიდა ქორსა. ვითარცა მოხარდნეს ქორსა მას ფრთენი, თქუა გონებასა თვსსა: ესერა დღეთა მრავალთა გაზრდილ ვარ მკალითა და გუელითა, და არა მომცემია ძალი მამა-დღათა ჩემთა, რამეთუ მკალითა ვერ განვძლიერდები. თუმცა ძალ-მეღვა მიწეგნა მფრინველთა და 15 მით გამოზრდა თავისა ჩემისა, არამედ შევიპერა უეავი ისი, მზრდელი ჩემი, შევჭამო და განვისუენო ორ დღე: მომცეს ძალი და გიწეო წესისაგან ნადირობად, მამათა A 209 ჩუენთაებრ. რომლისათვსცა აღასრულა | ესე, შეიპერა უეავი იგი და შეჭამა. მიერით- გან იწეო ნადირობად დიდთა და ძალეთა მფრინველთა. არა მიეცა უეავსა მას ქება C 141b მოწულუბისა მისთვს, არამედ უგუნურად და თავისა მკლგელად ითქმის. არცა მიეცა 20 M 379 ქორსა მას უეადრება უწეალობისა და კეთილის-უგსენებლობისა; რამეთუ იგი არს

2 კართა < A. 2 ჯმა უეო AMm, ჯმ (არაკი სინდთა მეფისა) ა ეო D (იხ. ქვემოთ სქოლიო 1). 2 მაქლ-ლითა C. 3 რქუა A, ჰქუა Mm, თქუა ესრეთ D, თქუა cet. 3 მსგავს Mm. 3 მის < C. 4 არწივთაგან D. 4 აფრენა Mm, ზეაფრენა D, ფრენა AC. 5 ქმნა უეო A. 5 მან < A. 5 ვითა წესია უეავთა A. 5 არის C. 6 რქუა ხოლო C. 6 იხილის ACm, იხილოს cet. 6 -მადლა s. 6 ყივილისა Mm, ყივილსა C. 6 ასმი-ნის ACdTbs, სმენისა Mm, ისმინის cet. 7 და < CMm. 7 დასხის h. 7 ქორსა ქორსა მას D, შორის C, < A. 8 მათთა Mm, თვსთა D. 8 უშიშად დაუფრენსცა Mm. 8 პირუტყუთა C. 8 სარგებელი d, სარგე-ბელნი m. 9 თავისა მათისა C, თავისა თვსისა D, თვისი თავისათვს k, თავის Mm, თვისი s თავისა cet. 10 უეავმან ACm, უეავმან+მან cet. 11 დაუტევა ACm, დაუწეო (Bdp: და დაუწეო) cet. 11 თვსთა ACm, +თანა cet. 11 და Mm, < cet. 11 უკრებენ Mm. 11 მკალთა h. 12 არა AMm, არარასა cet. 12 უეავსა < C. 12 ზრდის m, ზრდის და M. 12 ქორსა+მას Bcd. 13 მოხარდნეს მოგსნეს Mm. 13 მას < C. 13 გონებასა გულსა C. 14 მომცემია ACm, + მე cet. 14 ვარ(თ) A. 14 მამათა და დედათა m. 15 ძალ რა Mm (h — h). 15 ფრინველთა Bmp. 16 ისი ACm, ესე cet. 16 შევჭამო AC, < Mm, და შევჭამო cet. 17 მომცეს Bdp, და მომცეს (D: + მე) DMm. 17 ციფეო A. 18 ჩუენთაებრ AC, ჩემთაებრ M, ჩემთასა D, ჩემთაებრ cet. 18 რომლისაცა Mm, და რომელიცა D. 18 და შეჭამა და შე-ჭამა და ჯდ მართვენივე მისნი ეგრეთვე იგინიცა შეიპერა და შეჭამა ყოველნივე და D. 19 ნადირობა C. 19 მალეთა+და მცირეთა C. 19 და არა m. 19 ქება M. 20 მისთვს D, < cet. 21 ქორისა მის Mm. 21 უწყალობისა AC, უწყალობისა cet. 21 უწყებისა და კეთილისა უგსენებლობა (m: უგსენლობა) Mm. 21 რამეთუ ACD, და cet.

¹ ასეთი სათაური არის მხოლოდ D-ში; ERbdps წესებში: „არაკი“ (Bbdp-ში შიგ ტექსტში შავით სწერია: „არაკი მაშინ სინდთა...“; ERs-ში სწერია წითლით; D-ში მომდევნო სტრიქონშია წითლით ჩართული: „ვმარაკი სინდთა მეფისა ეო“.

² არაშაზე (არა გადამწერის ხელით): ვახტანგ და სინთ მეფის იგავი M.

გუარი და წესი ქორისა: განილეოდა და მოკუდებოდა მკალითა, და ქმნა წესისაგან, და განერა სიკუდილისაგან. ხოლო უეავმან მან არა წესისაგან ქმნა, და მითცა მოკუდა.

„აწ სპარსნი, რომელნი ჰირველითგან მოაქამოდენ და წადმართ მიუკუნისამდე მტერნი არიან ჯუარის-მსახურთანი, ჯამა შინა, უღონობით, ღიქნით ევიან სიუუ- 5 რული; და ოდეს ეცის ჯამი, არა ევიან წყალობა და კეთილის-გსენება. ესე, ბევრის- ბევრეულჯერ ქმნილი, გუასმიეს წიგნთაგან. და ოდეს იხილენ სპარსნი ჩემ მიერ შეკნინებულნი, არა ჰეავ იგი, რომელი ვერ იუო შენდა საქმედ, სისარული და მად-ლისა შეწირვა ღმრთისა შენისა, და ზრახება სსუათაცა ნათესავთა, და მტერთა აღზრ- A 210 სენა სპარსთა ზედა, და შეწეგნა მტერთა სპარსეთისათა. არა ჰეავ ესევითარი, | არამედ დაგიტეობიეს საყოფელი მამათა შენთა, და წინამძღუარ ქმნილ სარ სპასა დიდსა 10 საქრისტიანოსა საბერძნეთისასა, და მოგივლია ორისა წელიწდისა გზა, და მოსრულ სარ მქლად სპარსთა, რათამცა განძლიერდეს, და მოიწყუნეს, და წარგწყმიდეს | შენ და C 142a M 380 ქუეყანა შენი, და დაიპერეს წარსაწყმედელად ყოველთა ჯუარის-მსახურთა. ჰეამარიტად ამას იმსადებ თავისა შენისათვს და ყოველთა ჯუარის-მსახურთათვს. რად ვთქუ მე შენთვს უეავისა იგავი? რამეთუ მეფე სარ თვთმპერობელი და ასოვანი, და ნებითა 15 შენითა მივიცემია თავი შენი მონად მტერთა შენთა. და ვითარ არა უგუნურად ვთქუა თავი შენი?“

არაკი ვახტანგ გორგასლისა¹

მაშინ ვასტანგ რქუა: „გეგონა შენ, ვითარმედ სიბრძნით გამონახულად იზრახე, არამედ ცრუ არიან სიტუენი ეგე შენნი. მე გითხრა და გაუწეო ჰეამარიტი: უგუნურო, 20 მსგავს ხარ შენ თაგვსა მის მოხუნველისა, რომელსა არა ასხენ თუალნი, და საუო-

1 და წესი < C. 1 და < Mm. 1 მოუკუდებოდა Mm. 1 ქმნა იქმნ M, იქმნა M. 2 და < Mm. 2 მან < AC. 2 წესისაგან CMm, წესისა არა A, წესისაგან თვსისა cet. 3 სპარსნი Mm. 3 რომელნი ACm, < cet. 3 პირველით Bdp. 3 მოაქ(ა)მოდენ Mm. 3 მიუკუნე BMRThm. 4 მტ. არიან მტერნი CRTbs (C-ში „ა“ მკრთალი მგლნი არის დამატებული), მტერნი Mm. 4 უღონობით A, უღონობითა Mm, უღონობითა cet. 4 და ღიქნითა Mm. 5-6 ბევრეულჯერ C, ბევრგზის Mm. 6 ქმნილი Mm, ქმნილია რომელი A, ქმნილ არს რომელი (C: რომელ) cet. 6 გუასმიეს CMm, გამიგონია A, გუასმია cet. 6 და ხოლო აწ შენ C, და შენ. 6-7 იხილეს სპარსთა ჩუენ მიერ შეკნინებულთა Mm. 7 რად არა ჰეავ იგი D, არა ჰეავ რა იგი C. 7 რო-მელი < C. 7 და (და) T. 8 ზრახებად A. 8 მტერად მტერთა A. 9 და შეწეგნა შეწეგნა Mm, დეგნა C. 9 არა რამეთუ არა D. 10 დაგიტეობიეს A, დაგიტეობია CDMm, დაგიტეობია cet. 10 მამა Mm. 10 წინამძღუარ A. 10 სპასა M. 11 საქრისტიანოსასა A (< საბერძნეთისასა), საბერძნეთისასა საქრის-ტიანოსა C. 11 წელიწდისა წლისა + სავალი A. 12 რათამცა განძლიერდეს AC, რათა განძლიერდეს (s: განძლიერდენ) cet. 12 და მოიწყუნეს A, < C, და მოიწყუნ DMm, და მოიწყუნეს d, და მოიწყუნეს cet. 12 წარგწყმიდეს ABdp, წარგწყმიდოს C, წარგწყმიდოს DMm, წარგწყმიდებს cet. 13 და იპერან AD, და 12 წარგწყმიდეს ABdp, წარგწყმიდოს C, წარგწყმიდოს DMm, წარგწყმიდოს ACm, ყოველნი ჯუარის-მსახურნი cet. იყოს C, შეიპერან Mm. 13 ყოველთა ჯუარის-მსახურთა ACDm, ყოველნი ჯუარის-მსახურნი cet. 13-14 ჯუარის-მსახურთა — ყოველთა < C (ex hom.). 14 ჯუარის-მსახურთა A. 14 ვთქუ ADm. 14 მე < Mm. 15 შენთვს ACm (Mm: ~ უეავისა იგ. შენთვს), შენ თან(ა) cet. 15 რამეთუ ხოლო C. 15 და < Mm. 15 შენთვს ACm (Mm: ~ უეავისა იგ. შენთვს), შენ თან(ა) cet. 15 და < AC. 16 შენთა < C. 16 და AMm, და ამის-ასოვანი AC, მენე და ასოვანი D, ასოვანი cet. 16 ვითარ Bdp (თავზე უწერია „როგორც კითხვის ნიშანი“). 16 ვთქუ Mdp. 19 ვახ-თვს D, < cet. 16 ვითარ Bdp (თავზე უწერია „როგორც კითხვის ნიშანი“). 16 ვთქუ Mdp. 19 ვახ-ტანგ + მეფემან Dm. 19 რქუა < m. 20 არამედ M (წინათ წერებულა „არახვედ“). 20 ჰეამარიტად არაკი B (შდრ. აქვე სქოლიო 1). 21 შენ < C.

¹ სათაური: D, არაკი Bdp (სწერია შიგ ტექსტში შავით); არაკი ERs (წითლით, შიგ სტრიქონში); ს-ში შეტანილია ორი სტრიქონის შემდეგ: „ჰეამარიტად არაკი“.

ფელი მისი არს მიწასა ქუეშე; და არა უწყის ბრწყინვალეა მისისა და შეუნიერება
A 211 ველთა; და დაჯერებულ არს იგი ცხოვრებასა თვსა, რამეთუ | ეგვოდენი ჰგონიეს მას
ცხოვრება ეოველთა იძრვისთა, ვითარსა ცხოვრებასა თვთ არს; და არა სურვიელ არს
სილვად ნათელსა და შეუნიერებასა ცისა და ქუეყანისასა.

M 381 „ეგრეთვე შენ ბრმა ხარ გონებისა თუალითა, და ერუ ხარ გონებისა ეურიითა: არა
C142b სედავ, არცა გესმის, | და არცა უწყი ცხოვრება სულიერი; და არცა სურვიელ ხარ შენ
მისლვად ცხოვრებასა მას საუკუნოსა, ნათელსა მას დაუსრულებელსა, დიდებასა მას
მოუგონებელსა და მიუწოდებელსა. და არცა იცნობ შენ ღმერთსა შემოქმედსა ეოველი-
სასა, რომლისა მიერ შეიქმნა ეოველივე.“

„არა მიქმნია მოსლვა ამას ქუეყანასა დიდებისათვის ამა სოფლისა, არცა მსახურე-
ბისათვის სპარსთა მეფისა, არამედ მსახურებისათვის ღმერთისა დაუსაბამოსა, სამებისა
ერთარსებისა, დამბადებელისა ეოველთასა, დიდებისათვის მერმისა საუკუნოსა დაუსრულებ-
ბელისა. რამეთუ ჩემითა აქა მოსლვითა ჰირველად გამოძიესნია იერუსალემი, წმიდა
ქალაქი, სადა დადგეს ფერკნი უფლისა ჩუენისა იესოს ქრისტესნი, და მუნ აღასრულა
A 212 ეოველივე გსნისათვის სულთა ჩუენთასა. | და შემდგომად ეოველი საქრისტიანო დამი-
გსნია მოყვრებისაგან, რამეთუ მისცემოდა ჟამი სპარსთა მეფესა მოტუენვად ეოვლისა
საქრისტიანოსა.“

M 382 „დალათუმცა ქუეყანა ჩემი დაცულ იყო ძალითა ქრისტესითა და სიმკნითა | სპათა
C 143a ჩემითა, | არამედ უცალო ივენეს ბერძენნი და ვერ წინააღუდგებოდეს. და ესრეთ
ჯერ არს ჩუენ ქრისტეს მოსავთაგან, რათა ერთისა მოყუენისა ჩუენისათვის დაგდავთ
სული ჩუენი. სოლო ბევრისა-ბევრეული სული დაგსნილ არს ჩემითა აქა მოსლვითა,

1 — მიწასა ქ. არს A. 1 უწყის ACDM, უწყი m, უწყინ cet. 1 შეუნიერება Mm, დაშენიერება B.
2 ველთა ეოველთა b. 2 დაეგრებულ M. 2 — იგი არს m. 2 ეგვოდენი AC, ეგვოდენ bps, ეგვოდენ cet.
2 მას < C. 3 ვითარსა ცხოვრებასა ვითარსა თვთ ცხოვრებასა Mm, ვითარსა ცხოვრებასა შინა As.
3 თვთ ACDMm, თვსა თვთ b, არს თვსა s, თვსა cet. 3 სურვიელ საქრეველ d, სრულ Mm. 4 ხილ-
ვად M (წინათ წერებულა „ცილვად“ $\rho \leftarrow \mu$). 4 ნათელსა A, ნათლისა cet. 4 და შეუნიერებასა < A.
5 — ბრმა შენ C. 5 გონებითა და თუალითა A, გონების თუალითა D. 5-6 არცა ხედავ A, < C, და არა ხე-
დავ cet. 6 არცა A, არა C, და არა Bdp, და არცა cet. 6 არა უწყი C. 6 სულიერი AD, სულისა C, სრუ-
ლი cet. 6 სურვიელ სულიერ A, სრულ Mm, საკვირველ d. 6 შენ < AC. 7 ხილვად და მისლვად k. 7 — ცხ.
მას მისულად C. 7 მას ამას p, < D. 7 საუკუნოსა BEMdmp, საუკუნესა cet. 7 — მას ნათ. C. 7-8 და
(< A) დიდებასა მ. მოუგ. AC, < cet. 8 და მიუწოდებელსა ACMm, < cet. 8 და არცა C, არცა A,
რამეთუ არა D, არა cet. 10 მიქმნია მე მოსულა A, მოვსულვად D. 10 ამას ამ A. 10 ამის ქუეყანისა Mm.
10 ამა A, < cet. 10 სოფლისა საყოფლისა m. 11 მეფისა < Mm (m: სპარსთასა). 11 — ღმერთისა დაუს.
მსახ. d. 11 სამებით A. 12-13 დაუსრულებელისა + ამინ C. 13 პირველად < A. 13 გამამისნია m.
13 ირუსალიმი E. 14 ქალაქი Bmp. 14 დგეს Bd. 14 ფერკნი საბრკენი M, საფრკენი m. 14 უმსნი p.
14 იესოს ACMRTms, იესო cet. 14 და მუნ რომელსა შინა D. 15 გსნისათვის ცხოვრებისათვის A.
15-16 დამიგსნა A, მიგსნია Mm. 16 მისცემოდა ACDMTms (T-ში „ო“ ჩამატებულია), მისცემდა cet.
18 დალათუმცა ACDM, დალათუმც m, დალათუმცა cet. 18 დაცულ C, 19 უძალო A. 18-19 იყო —
უცალო < Edp (ex hom.; p-ში შემდეგ შეუვსიათ სტრიქონს ზემოთ). 19 ივენეს იყოუენ: ეს E, ივენენ d.
19 სპარსნი ბერძენნი C (მერე „სპარსნი“ ხაზგადასმულია). 19 და წინა ევრაგინ აღუდგებოდა Mm, ვერ
წინააღუდგებოდეს B, და ვერ წინააღუდგებოდეს + სპათა სპარსთასა D. 19 ესრეთ ET. 20 ჯერ არს
< Mm. 20 ჩუენ ქრისტეს (< C) მოსავთაგან ACMm, ჩუენდა ქრისტეს მოსლვითაგან cet. 20 დაე-
დვით Mm. 21 სული თავი D. 21 ბევრის-ბევრეულთა A. 21 გსნილ Mm. 21 ჩემითა ACMm, ჩე-
ბისა cet. 21 აქა < Mm.

და ამისთვის მიქმნიეს ესე, რათა ღმერთმან დამბადებელმან შეიწიროს მსახურება ესე
ჩემი, და აღმისუბუქნეს ცოდვანი ჩემნი. და რომელ სთქუ შენ, თუ „მოიწიონ რა
სპარსთა, მტერ ექმნებიან ქრისტიანეთა“, მე ძალითა და შეწევნითა ქრისტესითა ჟამსა
ამას დამიგსნიან ქრისტიანენი ჭირისაგან დიდისა, და უკანას ღმერთმან დამბადებელმან
წყალობა ეოს კუალად მოსავთა მისთა ზედა.

„დალათუმცა არა იყო მიზეზი ქრისტიანეთა გსნისა, და თვთ ძალიად სპარსთა
A 213 მოსრულ ვიუპ აქა. ჯერ იყო ესეცა | ჰირველად ნათესაობისათვის და შემდგომად ამის-
თვის, დალათუმცა არა ჰქმნარიტსა სჯულსა ზედა არიან სპარსნი, არამედ მეცნიერნი
არიან ღმერთისა დამბადებელისანი, და რწამს ცხოვრება სულიერი. სოლო თქვენ სრუ-
C143b ლიად უმეტარნი ხართ ღმერთისანი და უგულისხმო, ვითარცა ცხენი და ჯორი. 10
M 383 ვითარ | უკუე არამცა მსახურებად შეიწირო ღმერთმან დამბადებელმან ეოვლისამან.

„და საწუთოსაცა ამის საქმეთაგან სამაგელ არს გონება შენი. რამეთუ ქორმან
ლადარმან, რომელმან შექაშა ეუავი იგი, მსრდელი მისი, აქებ ნაქმარსა მისსა. სოლო
ბუნება ჩუენი ესე არს, რათა კეთილის-მოუფელისა ჩუენისათვის დაგდავთ სული ჩუენი,
და მოვიგოთ მაღლი ღმერთისაგან, და გზოვით ცხოვრება საუკუნო, და სოფელსა ამას
15 მოვიგოთ ქება კაცთაგან. და სახელსა ზედა ღმერთისასა და მცნებათა მისთათვის თუ
მოგკუდეთ, უკუდავნივე ვართ, და სიკუდილისაგან ცხოვრებად მივიცვალებით.“

1 მაშინ რქუა სინდთა მეფემან: „ცუდ არს სიგრძე სრასკისა ჩუენ შორის, არამედ
A 214 რომელ სთქუ შენ, თუ ასახელისათვის ღმერთისა ჩემისა | მოგკუდე, სიკუდილისაგან
ცხოვრებად მივიცვალებო, მაშა უკეთუ კაცმან უწუოდის მის ზედა მომავალი დიდება 20
და კეთილი, ჯერ არს ესრეთ, რათა ისწრაფოს მიმთხუევად სუფევისა მის. აწ უკუე
C144a ჰქმნარიტად უწყი სუფევად მისლვა შენი. გაზოგედ ბრძოლად ჩემდა, რათა ჩემ მიერ
M 384 მიიცვალო დღეს სიკუდილისაგან ცხოვრებად, რამეთუ წარჩინებული ისი შენი წარ-
მოვლენია წინამორბედად შენდა, რათა განგძიადოს სადგური შენი“.

1 მიქმნია AC. 1 რათა რამეთუ C, < Mm. 1 დამბადებელმან AC, + ჩემმან cet. 1-2 მსახურება —
ჩემნი < Mm. 1 ესე < C. 2 აღმისუბუქნეს D. 2 ჩემნი < b. 2 და < A. 2 შენ < A (C: ~ შენ სთქუ).
2 თუ < C. 2 მოიწიონ რა მოიწიო A, მოიწიონ რა Mm. 3 ძალითა + ჩემითა A. 4 მიგსნიან CMm.
4 ქრისტიანენი < C. 4 უკანას CMm, უკანა A, უკანის cet. 5 წყალობა წყობა A. 6 დალათუმცა ACMm,
დალათუმცა cet. 6 გსნისა და თვთ (Mm: თუ[ით]) ძალიად ACMm, გსნისათვის (D: + არამედ; b: + და)
ძალიად cet. 6 სპარსთა < C. 7 აქა < AC. 7 პირველად < C. 7-8 ამისთვის ამისსა A. 8 ჰქმნარი-
ტისა A. 8 მეცნიერ D. 9 რწამს AC, ჰრწამს D, ჰრწამს cet. 10 და თუ უგულისხმო b. 11 არა მსა-
ხურებადმცა A. 12 საწუთოსა ამისცა C, საწუთოსა ამის d. 12 საწუთოსა(ცა) BCMdm, საწუთოსიცა D,
სურებადმცა A. 12 საწუთოსა ამისცა C, საწუთოსა ამის d. 12 გონება ცხოვრება Mm. 12 რამეთუ არცა A. 12 ქორ-
საწუთოსაცა T, საწუთო(ა)საცა cet. 12 გონება ცხოვრება Mm. 12 რამეთუ არცა A. 12 ქორ-
მან ACMm, ქორმან მან cet. 13 მისი თვის A. 13 ხოლო რამეთუ Mm. 14 სული თავი D. 16 ქება
ნიჭი A. 16 და (მცნ.) < A. 17 მოგკუდებით A. 17 უკუდავნი ვერა ვართ Mm. 18 მაშინ < A.
18 ცუდი AC. 18 ძრახვისა m. 19 რომელ AC, რომლისა Mm, რომელი cet. 19 ჩემისა ჩუენისა C
(A-ში ხარვეზია). 20 მაშა AD, < Mm, მაშინ cet. 20 იცოდეს D. 20 მის < s. 20 მომავალი Bdp.
20 — მომ. მის ზ. A. 21 ესრეთ < A. 21 რათა < Mm. 21 სუფევასა მას D, სუფევისა Mm. 21 აწ +
უწყი ჰქმნარიტისა მის სუფევისა მიმართ A. 21 უკუე უკუეთუ CD (D-ში „თუ“ მიმატებულია). 22 სუფე-
ვად < A. 22 მბრძოლად s. 22 ჩემდა ჩუენდა Mm. 23 დღეს < AC. 23 სიკუდილისაგან ცხოვრებად < A.
23 წარჩ. ისი შენი AC, წარჩინებულნიცა შენნი Mm, წარჩინებულნიცა შენი cet. 23-24 წარმოვლენიან m.

1 ამის წინ წითლით სწერია: აქა ვახტანგ გორგასლისა და სინდთა მეფის ომი D.

რქუა ვასტანგ: „აწინდელი სიკუდილი არა მიჩნის სისარულად, რამეთუ ცოდვილი ვარ, და არა სრულიად აღმისრულებია მცნება ღმრთისა¹, და არა სრულიად აღმი-
კოცია ცოდვანი ჩემი სინანულითა, არამედ ძალითა ქრისტესითა არა მეშინის მე
შენგან სიკუდილისა; რამეთუ იგი არს მფარველი ჩემი, რომლისა მიერ დაცულ ვარ
უოვლადვე; და მრავალ-მოწყალებს ღმერთმან, მრავლითა ძალითა მის-მიერითა, ჩემ
მონისა მისგან მოგკლას მგმობარი მისი, და სული შენი წარვიდეს ბნელსა მას
გარესენელსა, ცეცხლსა უშრეტსა“.

მაშინ გამოვიდა სინდთა მეფე, და ვასტანგ რქუა მოუხსნა თვსთა: „ღმერთსა
A 215 ევედრენით, და სურგით კერძი ჩემი განმიბარეთ“. და განვიდა ვასტანგ, და ორთავე
მათ აქუნდა ჰოროლები. მაშინ იწეეს რბევად მრგულივ ნაგარდსა, და ღონესა ეძიებდეს
C144b ორნივე, რათამცა შეჰყეს წუერსა ჰოროლისასა. მაშინ დაიქაძა სინდთა მეფემან შეუოლა
M 385 ვასტანგის ჰოროლის წუერისა | და შეუტევა, რათამცა სცნა ჰოროლნი. სოლო სიმ-
გნითა და სიკისკასითა ტანისა მისისათა მიუდრკა ვასტანგ ჰოროლსა და წარკადა, და
შემოუმრგლო ვითარცა გრიგალმან და სცნა ჰოროლნი სინდთა მეფესა ბეჭსა მარცხე-
ნასა. ვერ უფარა სიმაგრემან საჭურველისამან, და იწეულა წელულებითა დიდითა,
რამეთუ წინათ განავლო წერთა ერთი. და ჩამოიჭრა სინდთა მეფე, და მივიდა ზედა
ვასტანგ, ჩაჰყო კელი და უჭერა ფერკი მისი, და თრევით მიიღო წინაშე სპარსთა
მეფისა.

მაშინ ეოველმან სპამან გმითა ძაღლითა შეასეს ქება ვასტანგს, და აღივსო
სისარულითა სპარსთა მეფე და ეოველი ბანაკი მისი. და მოვიდოდეს ეოველი წარჩი-
ნებულნი წინაშე ვასტანგ მეფისა ძღუნითა, და შესწირვიდეს ძღუენსა. მაშინ სპარსთა
მეფემან მოიყვანა მეურნალი კვლოვანი და დაადგინა ზედა სინდთა მეფესა, რათა
C145a განიკურნოს წელულებისაგან, და მის მიერ | წარიღოს ეოველი სინდითი. სოლო
A 216 სინდთა დაიჭირეს ნაცვლად მეფისა მათისა მე მისი.

1 აწინდელი CMm, მე აწინდელი cet. 1 სიკუდილი ACMm, ესე ცხოვრება D, < cet. 1 მიჩანს Cm
(„ა“ ჩამატებულია C-ში იმავე ხელით). 2 აღმისრულები A. 2 ღმრთისა უფლისა) Mm. 2 არა სრუ-
ლიად არა A, არა სრულად s, < C. 2-3 აღმიკოცინა BE. 3 მეშინის ACMm, მეშინიან cet. 4 სიკუ-
დილი Mm. 5 და < Mm. 5 ძალ. მ. ACMm, — მის-მიერითა ძალ. cet. 5-6 ჩემ მ. მისგან AMm, ჩემ-
გან C, ჩემ მონისაგან მისისა B, ჩემ მონისა (T: მონასა) მისისაგან cet. 7 და ცეცხლსა C. 8 გამოვიდა A,
განვიდა cet. 8 სინდთა მეფე E (ორჯერ სწერია, გვერდის ბოლოში და ახალი გვერდის თავში). 8 [და
ვასტანგ] A (დაზიანებულია კიდე), სოლო ვასტანგ C. 8 თვსთა მისთა C. 10 მათ C, < cet. 10-11 მაშინ—
ჰოროლისასა < A (ex hom.). 10 რბევა m. 10 ~ მრგ. ნავ. რბევად C. 10 ეძებდეს s. 11 წვირსა Mm.
11-12 შეაყოლა ვასტანგს Mm, შეყოლა ვასტანგისი AC. 12 წუერსა Mm. 12 შეუტევა ACMm, შეუტევნა d,
შეუტევნა cet. 12 ხოლო და C. 13 სიკავკასითა A. 13 ვასტანგ C, < cet. 13 წარკადა Mm, წარიკა-
დინა C, წარიკადნა cet. 13 მიუდრკა — წარკადა ACMm, წარიკადნა და მიუდრკა ჰოროლსა cet. 14 შემო-
უმრგლო AMm, შემოუმრგვალა Bdps (b: გულა), შემოუმრგვალა cet. 14 მგრგალმან Mm. 14 სცნა
ჰოროლნი ACMm, სცა ჰოროლი cet. 14-15 მარცხენესა s. 15 ხოლო ვერ A. 15 საჭურველმან m.
15 და იწეულა A, და Mm (< იწეულა), დაწეულა cet. 16 წინათი Mm. 16 განავლო AM. გავლო RTs,
გლო d. განვლო cet. 16 ერთი ACMm, < cet. 16 ჩამოიჭრა ჩამოაგდო A. 16 და < ACMm. 17 მისი
< C. 17 მიიღო CM, მიიღო cet. 19 სპამან სპარსმან C. 19 შეასხეს ACMm, შეასხა cet. 19 და < Mm.
19 აღივსნეს A. 20 ~ მეფე სპ. A. 20 მისი მათი A. 21 ძღუენთა Bdps. 21 მაშინ ხოლო A. 22 და-
დგინა T, დადგინა s. 22 ზედა სინდთა A (დაზიანებულია). 23 განიკურნოს [A]CMm, განიკურნოს cet.
23 წარედო Mm. 23 [განიკურნოს — ეოველი A (დაზიანებულია). 24 ნაცვლად s. 24 მათისა < A.

¹ ამის შემდეგ D-ს აკლია ათი ფურცელი (ვიდრე გვ. 204, 7: „მაშინ წარჩინებულთა...“).

მაშინ მეფემან ვასტანგ აზრასა სპარსთა მეფესა განტეგება სინდთა მეფისა, აღება
M 386 სარკისა და მძევალთა, რამეთუ ვერ წარიღებდეს სინდთა. არამედ სთნდა სპარსთა
მეფესა განსრასვა ვასტანგისი: განუტევა სინდთა მეფე, აღიღო მისგან სარკი ორი
ეგზომი, რომელი აეღო ჰინდოთაგან, და ორნი შვილნი მძევლად. და ესე სარკი
სინდთა სპარსთა მეფემან ეოველი მიანიჭა ვასტანგს.

მაშინ მეფე იგი სინდთა დამოუკრთა ვასტანგს სიუარულითა დიდითა: ჰირველად
ამისთვს, რომელ, ოდეს შევარდა კელთა ვასტანგისთა, არა მოკლა და ცოცხლებით
მიიყვანა წინაშე სპარსთა მეფისა; და შემდგომად ამისთვს, რამეთუ ვასტანგის მიერვე
კანთავისუფლდა ტყუეობისაგან. და უძღუნა ვასტანგს ძღუენი მიუწოდებლად დიდძალი.
C145b და წარმოვიდეს სინდითი წელსა მეოთხესა სინდთა შესვლისა, და დარჩომოდეს მოუ-
ოვრებელად ქალაქნი სინდთისანი: სინდილა, თოფორი, კიმრაი.

აქა სპარსთა მეფისა და ვასტანგ გორგასლისაგან შესლვა აბაშეთს
და დაჭირვა აბაშეთისა მათგან¹

და მოვიდეს მუნით აბაშეთს. სოლო აბაშნი მსხდომარე იყვნენ ქუეყანასა, რომელსა
A 217 მოსდგმიდა წყალი და ლერწმონი, რომელსა ვერ იარებოდა ნავი, და ვერცა ოთხ-
ფერკი, არამედ საზღვართა ზედა არს სპარსთასა, და სულგრძელად ჰბრძოდეს. რამეთუ
M 387 წყალი იგი რომელ შესდიოდა, გარდაუგდეს. და ლერწმონი იგი დაწუქს ცეცხლითა,
და წარმოტყუენეს აბაშეთი ეოველი. და განეგნა მეფემან სპარსთამან აბაშნი ორად: და
ნასეგარნი დაუტეგნა ადგილსავე ზედა, და ნასეგარნი წარმოიყვანნა ვითარ სახლი
ათასი, და განეგნა იგინი ადგილითი-ადგილად. და ესე არიან ქურდნი, ნათესავნი იგი
რომელ წარმოტყუენნა აბაშთაგან.

1 მეფემან < A. 1 აზრასა მოახსენა A, აზრასა წინაშე C. 1 მეფემან Mm. 1 განტ. ს. მეფისა < Mm
(ex hom.). 1 და აღება C. 2 წარიღებდეს As, წაიღებდეს m, წაიღებდეს cet. 2 სინდთა ACMm,
სინდეს cet. 2-3 სპ. მეფესა AC, — მეფ. სპარსთასა cet. 3 განძრახვა m. 3 და განუტევა A. 3 სინდთა
მ. ACMm, — მეფე ს. cet. 4 ეგზომი CMm. 4 რომელ A, რომე C. 4 აეღო ACh, მოგლო s, < cet.
5 სინდთა AC, + მაშინ cet. 5 — მეფ. სპარსთამან A. 5 ეოველი AC, ეოველივე cet. (Mm: — მიანიჭა
ყოვ.). 5 მეფესა ვასტანგს A. 6 იგი < C. 6 პირველ Mm. 7 ოდესმე A. 7 კელთა ვასტანგისთა ACMm,
კელსა ვასტანგისა) cet. 8 მიიყვანა AC, მოიყვანა cet. 8 და < m. 8 ამისთვს < Mm. 8 ვასტან-
გის მიერვე AC, ვასტანგისვე მიერ (s: < მიერ) cet. 9 უძღუნა RT, 9 მიუწოდებელი A. 9 დიდი
ძალი m. 10 წარმოვიდეს C. 10 შესლვისა AC, შესლვისათვს Mm, შესავლისასა E, შესლვისასა cet.
10 და < AC (C-ში ყოფილა „რომელი“). 10 დაუჩრეს C, დამორჩილდეს A. 10-11 მოკრებულად A,
მოკრებულად B. 10-11 მ. ქალ. სინდ. AC, — ქალ. ს. მოკრებ. cet. 11 სინდთისანი < C. 11 სინ-
დილა AC, სინდას M, სინდს m, სინდთა dp, სინდა(a) cet. 11 კიმრაი M (A-ში ეს ადგილი დაზიანებუ-
ლია), კიმრაი m, კიმრა C, კიმრა Bdps, კიმრა cet. 12 შესლვა აბ. აბაშეთს მისლვა Bdps. 15 ლერ-
წმონი T, ლერწმონი d. 15 რომე A. 15 და < A. 15 ვერცა < Mm. 16 საზღვართა CMm, საზ-
ღვართა cet. 16 არს < A. 16 სპარსეთისასა A. 17 რომელ AC, რომელი cet. 17 გარდამოუგდეს A.
17 და < A. 17 ლელწმონი d. 18 და (წარმ.) < A. 18 წარმოატყუენეს m. 18 ეოველი m. 18 გან-
ყვანა A, განყვნეს C, გაუყვნა cet. 18 აბაშნი ACMRms, აბაშნი cet. 18 და < A. 19 ნახევარი Bdps.
19 დაუტევა m. 19 ადგილსა A. 19 ნახევარი BEdp. 20 განუყვნა Mm. 20 იგინი ACM, იგი cet.
20 ესე მათნი ნათესავნი C. 20-21 ნათესავნი — აბაშთაგან < C.

¹ ეს სათაური მოიპოვება ყველა ნუსხაში გარდა ACMm-ისა. BEdp: აბაშეთს მისლვა (სტრ. 12).

ეოველი საქმე დიდისა ვასტანგ მეფისა, ვითარმედ: „ეპისკოპოსი იგი, რომელი მათ
A 221 მიერ დადგინებულ იყო, უკუვადგინეთ, და დღეს იცოდეთ ახალნერგად ჭეშმარიტად
ქართლი. აწ ორნი ესე მათნი თხოილნი აკურთხენ, სსუანი თორმეტნი, ვინცა-ვინ შენ
C148a გენებოს, იგინი აკურთხენ. და ჩუენდა წარმოვიდგენ, რათა ჩუენ ნიჭითა და საკმარითა
M 391 ეოველითა განუტევენეთ“. და ანტიოქელმან პატრიარქმან აკურთხნა თორმეტნი ეპისკო- 5
პოსნი და პეტრე კათალიკოსად.

და მოვიდეს კოსტანტინეპოლედ, და მეფემან მისცა ნიჭი დიდძალი, და ასული
თჳსი მისცა, სასულით ელენე, მეფესა ვასტანგს, და გამოავლინა იგი სპითა დიდითა
ვიდრე საზღვართამდე სომხითისათა. და მუნ მიეგება ვასტანგ მეფე, და შეიქცეს სპანნი
ბერძენთანი. და წარმოვიდეს მცხეთად¹.

ხოლო მცხეთას მეფემან ვასტანგ ალაშენა ეკლესია მოციქულთა სუეტი ცხოველი²,
და უზურა სუეტსა შინა სამხრით ადგილსა მას, სადა-იგი დასემულ იყო ეკლესია,
რომელ არს სიონი დიდი. და მუნ შინა დასუეს პეტრე³ კათალიკოსად და სამოელ
ეპისკოპოსად მცხეთასავე საეპისკოპოსოსა.

და დასუა ერთი ეპისკოპოსად კლარჯეთს, ეკლესიასა ახიზისასა; ერთი არ- 15
C148b ტანს ერქუშეთს; ერთი ჯავახეთს, წუნდას; ერთი მანგლისს; ერთი ბოლნისს;

1 დიდისა მეფისა ვასტანგისი C, დიდსა ვასტანგ (m: ვასტანგს) მეფესა Mm. 1 ვითარმედ AC, ვი-
თარ cet. 1 იგი < A. 1 რომელ A. 2 ნერგად ახალ d. 3 ქართული Mm. 3 ორნი ესე მათნი თხ. CMm,
ორნი ესე თხ. მათნი A, ესე ორნი მათგან (RTs; მათგანი BE, მათგანი cet.) თხოილნი cet. 3 სსუანი A,
< cet. 3 ათორმეტნი As, თერთმეტნი CMm, ათერთმეტნი cet. 3-4 ვინცა — იგინი A, ვინ შენ ჯერ გიჩნ-
დენ იგინი C, ვინმე შენ გნებავნ Mm, ვინ შენ გნებავნ cet. 3-4 სსუანი — აკურთხენ < b (ex hom.).
4 და ACm, ხოლო cet. 4 ჩუენ Mm. 4 წარმოვიდგენ A, წარმოავლინენ C, მოვედინ Mm, მოვიდენ cet.
5 და AC, ხოლო cet. 5 პატრიარქმან A, პატრიარქმან + ყო ვგრეთ ვითარცა მიუწერეს C, პატრ. + ყო ვგრეთ
ვითარცა მიუწერეს პატრიარქმან და კეისარმან cet. 6 კათალიკოსმან Mm. 7 კოსტანტინეპოლედ ACm.
7 დიდი ძალი BT. 7-8 და ასული — ვასტანგს AMm (A: — მ. ვასტ. სახ. ელენე), მოსცა ვასტ. მ. ასული
თჳსი ცოლად C, და მისცა ასული თ. სახ. ელენე მ. ვასტანგს cet. 9 საზღვართამდე სომხითისა A, საზღუ-
რადმდე სომხითისათა B. 9 მუნ ACm, < cet. 10 წარმ. მცხეთად წარმოვიდა ვასტანგ მცხეთად A,
მეფე ვასტანგ ცოლი მისი და კათალიკოზი და ეპისკოპოსნი წარმოვიდეს C. 11 მცხეთას < C. 11 ალაშენა +
საკათალიკოზოდ b, ალაშენა + საკათალიკოზოდ დიდი ესე კათალიკე T. 12 უზურა m. 12 სადაცა Mm.
13 და AC, < cet. 13 შიგან C, შიგა Mm. 13 პეტრე კათალიკოზად პლ (d: პირველად) კზი პეტრე Bdp
(შდრ. ქვემოთ შენ. 3), პეტრე კათალიკოზად + და განაწესეს მწყემსთ მთავრად და მამად მთავრად და მთავ-
რად ყოველთა ეკლესიათა და / და მდღელთ მთავართა ეპისკოპოსთა და ყოველთა ერთა მორწმუნეთა ზედა T
(ხელნაწერის გვ. 94a-94b). 13 და ხოლო T. 13 სამოელ სალომე Ep. 14 მცხეთასავე + ზენა T, მცხეთი-
სავე s. 14 საეპ. + ეკლესიასა C. 15 და დასუა და სსუა A, და დასდვა B, დასუა Mm. 15 ეპისკოპოსი C.
15 ეკლესიათა M. 15 ახიზისა A, < E. 16 ერუშეთს ACT, < Mm, მეორე ერუშეთს cet. 16 ერთი
(ჯავ.) AC, < Mm, მესამე cet. 16 ჯავ. წუნდ. < Mm. 16 ერთი (მანგ.) AC, < Mm, მეოთხე cet.
11 მანგლისსა A, მანგლის C, ნი (ა) გაღისა Mm. 16 ერთი ACm, მეხუთე cet. 16 ბოლნის ACm.

1 ამ სიტყვაზე მითითებით Bbp-ს არშიაზე სწერია: „ქართლისა მოქცევიტგან სვეტის ცხოვლის აღშე-
ნებამდე კზის განწესებამდე გარდაცდეს წელიწადი (170); მეფენი გარდაცვალბულ იყვნეს ათნი და მთავარ-
ეპისკოპოსნი იგ“ (ცნობა ამოღებულია „მოქც. ქართლ.“-იდან: იხ. თაყაიშვილი, Описание II, 722) (b: + ამაღ-
ლებითგან ფა [501]; დასაბამითგან სოფლისათ ზღოდ [6034]) Bbp.

2 დანართი: რამეთუ პირველ მცირე იყო მირიანისგან აღშენებული (b: შენებული) Tbp (T-ში არშია-
ზეა, უფრო გვიანი მხედრული ხელით; p-ში არშიაზეა გადაწერის ხელით და ნაჩვენებია „და უპ/“. ე. ი. აქ
ჩაუმატეთ; ხ-ში შიგ ტექსტში მისდევს „სუეტი ცხოველი“-ს.

3 წითლით სწერია სტრიქონსა და სტრიქონს შუა: პირველი კზი პეტრე ERs.

ერთი რუსთავს; ერთი ნინოწმიდას, უჯარმის კარსა, რომელი გორგასალსა
აღუშენა; ერთი ჭერემს, მისსავე აღშენებულსა, და მუნ ქმნა ქალაქი ერთი შორის
ორთავე ეკლესიათა, რომელი-იგი მანვე აღაშენა; ერთი ჩელეთს, რომელი სოფელსა
M 392 შუა აღაშენა; ერთი სორნაბუჯს და ერთი აგარაკს, რომელ არს სუქნანს გამარ- 5
თებით¹.

შემდგომად მისსა აღაშენა ეკლესია ნიქოზისა საგზებელსა თანა ცეცხლისასა და
დასუა ეპისკოპოსი, სადა-იგი ეფულა გუამი წმიდისა რაქდენისი, რომელი იწამა სპარსთა
მიერ წუობასა ვასტანგისსა.

ესე რაქდენ იყო მამამჴმე ვასტანგის ცოლისა, რომელი-იგი პირველ მოეუგანა 10
სპარსთა მეფისა ასული; და მოიქცა იგი ქრისტიანედ, და იქმნა იგი დიდად მორწ-
მუნე; და იყო იგი ბრძოლასა მას შინა მღიერ, შეიპყრეს იგი სპარსთა და აიძულე-
დეს, რათამცა უარყო ქრისტე. ხოლო მას წმიდამან აღირჩია წარუვალი იგი დიდება
და იწამა ქრისტესთჳს.

და ესენეს ვასტანგს ბერძნისა ცოლისაგან სამ მე და ორ ასულ. ხოლო მესა 15
C149a მისსა პირმშოსა პირველისა ცოლისასა, დაჩის, მისცა ქალაქი ჭერემისა და ნეკრესისა,
A 223 და ქალაქი კამბეჩოვანისა, რომელ არს სორნაბუჯი; და ეოველი ქუეყანა მტკუარსა
და ქალაქი კამბეჩოვანისა, რომელ არს სორნაბუჯი; და ეოველი ქუეყანა მტკუარსა
აღმოსავლით. და თჳთ ვასტანგ დაჯდა უჯარმოს, და აღაშენა იგი ნაშენებითა უსო-
მოთა. და დაა მისი სუარანძე მისცა ბაკურს ცოლად, პატრიარქსა სომხითისასა.

და ვითარცა წარვდეს ამას შინა ქამნი რაოდენნიმე, მოკუდა სუასრო, მეფე 20
M 393 სპარსთა, და დაჯდა მის წილ მე მისი სუასრო. და განმღიერებულ იყვნეს სპარსნი,
რამეთუ ეოველნი მტერნი მათნი დაემორჩილნეს შესლვითა ვასტანგისითა, და წარმო-
ემართა იგი ბრძოლად ბერძენთა, და მოუვლინა გორგასალსა მოციქული და რქუა:

1 ერთი (რუსთ.) ACm, მეექვსე cet. 1 ერთი ACm, მეშვიდე cet. 1 უჯარმოს Mm. 1 გურგას-
ლასა d. 1-2 რომ. ვასტანგ აღაშენა A. 2 ერთი ACm, მეცხე cet. 2 ჭერემს AMm, ჭერემს cet. 2 მისცა A,
მისსავე T. 2 ქმნა ACm, < cet. 3 ერთი ACm, მეცხე cet. 3 ჩელეთს As, ჩელეთს Mm. 4 ერთი
ACm, მეათე cet. 4 ხუარნაბუჯს A. 4 და A, < cet. 4 ერთი ACm, მეათეთმეტე cet. 4 რომე-
ლი BEdp. 4 ხუნა(ნა)ს m, ხუნანას M. 4-5 ხუნანის გაერთობით A, ხუნანს გამართობით + მეათორმეტე b,
6 ამისსა A. 6 საგზებელსა M. 7 და დასუეს C, დასუა m. 7 დაეფულა Mm. 7 რაქდენისა s. 8 ვასტან-
გისსა M, ვასტანგისა A, ვასტანგისასა cet. 9 რაქდენ იყო ACmbm, — იყო რ. cet. (T-ში „იყო“ ჩამა-
ტებულია). 9 მოეუგანა ACm, მოიყვანა cet. 10 და < C. 10 დიდ C. 10-11 მორწმუნე ACmdm,
მორწმუნედ cet. 11 ძლიერ M, ძლიერი C. 11 შეიპყრეს CRTs, და შეიპყრეს cet. 12 დიდება < Mm.
14 ბერძენისა CRT. 15 და მისცა C. 15 ჭერემისა m, ჭერემისა M, ჭერემისა(a) cet. 15 ნეკრესისა CM.
16 კამბეჩოვანისა A, კამბეჩანისა C, კანბეჩიანისა Mm, კამბეჩისა cet. 16 ხუარნაბუჯისა A, ხორნაბუჯისა M,
16 კამბეჩოვანისა A, კამბეჩანისა C, კანბეჩიანისა Mm, კამბეჩისა cet. 16 ხუარნაბუჯისა A, ხორნაბუჯისა m, ხორანბუჯისა b.
16 მტკუარისა Mm. 17 — დაჯდა ვასტანგ Bdp 18 ხუარანძე MT.
18 — მისცა ხუარანძე A. 18 ცოლად პ. სომხ. AC, — პ. სომხ. ცოლად cet. 19 წარბდეს b, გარდაცდეს C,
წარვიდეს cet. 19 ამას შინა ამაშიგან C, ამის(ა) შემდგომად Mm. 19 ხუასროქ ხურო M. 20 სპარსთა AC,
< cet. 20 დაჯდა + მეფედ A. 21 მათნი მისნი Rb (R-ში აგრეთვე სტრიქონს ზემოთ: „მათნი“), მათნი
22 — მოციქული გორგ. A. 22 მოციქული < Mm.

1 არშიაზე (უფრო გვიანი, მხედრული ხელით): ამ ვასტანგისგან აღშენებულა პირველ მცხეთა, და
ნინოწმიდაც, და ჭერემლის ეკლესიაც, და შემდგომად მათსა ნიქოზი ამისგან აღშენებულად
იტხადების T (ხელნაწერის გვ. 94b).

I ჩანართი (BPR1bd)¹

სახელეები წმიდათა მოწაფეთა: იოვანე ზედაზადენელი, დავით გარეჯელი, სტეფანე ხირსელი, იოსებ ალავერდელი, სენონ იკალთოელი, ანტონი მარტოქოფელი, ისე წილე-
ნელი, თათე სტეფანწმიდელი, შიო მღვმელი, ისიდორე სამთავნელი, აბიბოს ნეკრესელი, მიქელ
ულუმბელი, პიროს ბრეტელი და ელია დიაკონი². მრავალნი სხუანიც დაემოწაფნენ წმიდასა
მას მამასა, კაცნი წმიდანი და სულიერნი მამანი დაჰყუნეთ ჟამისათა. და შემდგომად ოთხას
ოცისა წლისა გამოიკითხა და გამოიძია წმიდამან მამამან ჩუენმან არსენი ქართლისა კათალი-
კოსმან; რომელიმე წიგნთაგან აღმოვიკითხეთ და რომელიმე მათგან სმენილ იყო საქმეთაგან
მათთა. და აღვწერეთ ცხოვრება და მოქალაქობა წმიდათა მათ მამათა, საცნობელად ჩუენ მორწ-
მუნეთა და სადიდებლად სამებისა წმიდისა, აწ და მარადის, და უკუნიით უკუნისამდე, ამინ.

II ჩანართი (BPRTbcd)³

T 99a და აწ ვიწყოთ შემოკლებით ცხოვრება მათი.

იოვანე⁴ იყო ქუეყანით შუამდინარით, რომლისა მშობელნი არა უწყით, არამედ მხოლო
მამა ზეცისა მშობელად მისა. აღიზარდა და სრულ იქმნა ეოვლითა სწავლითა, და შეიმკო სრუ-
ლითა სათნოებითა. ამისთვის მიენიჭნეს მას ღმრთისა მიერ სენთა კურნება, და ეშმაკთა ოტება,
რომლისა მიერ მრავალნი სასწაულნი აღესრულებოდეს.

ვინათგან მრავალი წყინება ჰქონდა, ამისთვის მეოტ იქმნა უდაბნოდ, და მუნ დაადგრა.
R 140a ხოლო მუნ ბრძანება მოიღო ანგელოზისა მიერ, რათა ათორმეტით მოწაფითურთ თვსით წარ-
ვიდეს ქართლად. და მოვიდა მცხეთას, და ბრძანებითა მეფისათა და კურთხევითა კათალიკოსი-
სათა აღვიდა მთასა ზედა ზადენსა, და მუნ დაემკვდრა დაეუდებით. მუნ მთასა ზედა პირველით-
გან კერპნი აღმართებულ იყვნეს, და მით დაჰკვდრებულ იყო მუნ ეშმაკთა სიმრავლე. ხოლო
ლოცვითა წმიდისა მამისა იოვანესითა, ეოველივე განიდევნა მთისა მისგან. ხოლო მოწაფენი
მისნი წარგზავნა წინამძღოლთა სულისა წმიდისათა, რომელიმე ქართლს და რომელიმე კახეთს,
და რომელიმე უდაბნოდ გარესჯად.

2 სახელეები წმ. მოწ. A, რომელთა სახელეები ესე არს cet. 2 ზედაძნელი A. 2 გარეჯელი ABRT.
3 ხირსელი ქისიკელი A, ქზარძელი Rd, ქზრძელი E, ქზარძელი p, ხრასელი ქსარგრძელი B. 4 თთა A.
4 სტეფანწმიდელი, ელია დიაკონი A. 4 აბიბოს ნეკრესელი < A. 5 და ელია დიაკონი < A (იხ. წინა-მეორე
შენიშვნა). 5-10 მრავალნი სხუანიც — უკუნისამდე ამინ A, < cet. 12 და აწ — მათი T, < cet. 13 იოვანე
Th, ხოლო იოვანე cet. 13 ვუწყით B. 13 მხოლოდ Bb. 14 მისა RT, მისსა cet. 14 აღზარდა Bd.
17 მრავალნი წყინებანი T. 21 იყო მუნ იყუნეს B. 23 მისნი თვსნი T. 24 რომელნიმე უდაბნოდ Bd,
რომელნიმე უდაბნოსა b, რომელიმე უდაბნოს R.

¹ ეს პირველი ჩანართი ათსამეტ ასურულ მამაზე მოიპოვება აგრეთვე Ac ნუსხებშიც, ხოლო დანართის
სახით ბოლოში (A ხელნ. გვერდი 425-426, c ხელნ. ფურც. 606-616).

² ამის შემდეგ T წერს: «ხოლო ჩუენ პირველსავე სიტყუასა ზედა მოვიდეთ. და მეფობით-
გან მირიან მეფისათა...» (იხ. ქვემოთ გვ. 215, 18). ე. ი. T ნუსხა ამით ამთავრებდა ჩანართს ასურულ მა-
მებზე. შდრ. მომდევნო შენიშვნა.

³ «მლია დიაკონი»-ს შემდეგ არსებობს: მირიანიდამ (p: მირვანიდამ) გარდაჯდა წელნი ორასნი და მე-
ფენი იზ Bd.

⁴ T ნუსხაში ეს ჩანართი ცალკე ფურცლებზეა უფრო წვრილი ხელით დაწერილი და ფურცლები
(99-102) ძირითად ტექსტშია ჩაყვრებული ისე, რომ ძირითადი ტექსტის სიტყვაც გაწყვეტილია: «და მე-
ფენი გარდაიცვალა მთლის ჩანართი ფურცლ. 99-102» (იხ. ქვემოთ გვ. 215, 19).

⁵ A ნუსხაში დართული «იოვანეს ცხოვრება» სხვა, უფრო ვრცელი რედაქციისაა (გვ. 426-470):
«ცხოვრება წმიდისა მამისა ჩუენისა იოანე ზედაძნელისა, რომელი ბრძანებითა ღმრთისათა და წინამძღოლო-
ბითა სულისა წმიდისათა მოივლინა ქუეყანით შუამდინარით ქუეყანად ქართლისად, ათორმეტთა მოწაფეთა
მისთა წმიდათა თანა, განაზღა (ხელნაწერში: «განაზღა») და განავრცო წმიდამან ჩუენმან ქრისტეს მიერ
არსენი კათალიკოზმან».

მაშინ მუნ დაადგრა იოვანე, ღირსი მამა ჩუენი, ერთისა ოდენ მოწაფითა, და მრავალნი
წინამძღოლობა და განსაცდელნი მოითმინეს ეშმაკისა მიერ, და მძლეად გამოჩნდეს მათ ეო-
ველთა ზედა.

ამისა შემდგომად მთასა მას ურწყულსა წყარო გამრიელი გამოადინა ღმერთმან ლოცვითა
მისითა, რომლისა სმითა და ცხებითა მდაბიურთაგან მრავალნი სხეულნი განიკურნებოდეს.
R 140b ამისა შემდგომად დათვი წყაროსა მას ზედა მდგომელი მშვიდითა მოძღურებითა განიოტა;
და მიერთგან არღარა-ვის ავნებენ დათვნი მის მთისანი კაცთა ვისმე, ვიდრე დღეინდელად
დღემდე. ესრეთ განისწავლნეს დათვნი უმწყსნი.

მოჰკურეს მას განრღუეული მრავალჯამეული, და ლოცვითა მისითა მკის განიკურნა.
ხოლო სხუა მოიკვანეს კაცი, რომლისა თანა იყო ეშმაკი უტყუებისა: და ილოცა მისთვის, და
მკის დაუტყვა ეშმაკმან და ივლტოდა მისგან. და განიკურნა კაცი იგი და აღიდებდა ღმერთსა.
მრავალთა მისთა სასწაულთაგან მცირედნი ესე წარმოვთქუნი.

ოდეს მოიწია განსლვა მისი კორცთაგან, მოუწოდა ელია დიაკონსა და სხუათა ვიეთთა
მოწაფეთა თვსთა, ასწავა და განამტკიცნა. და ისილნა ზეცისა მკედრობანი მოსრულნი მის ზედა,
და შევედრა სული თვსი გელთა შინა მათთა და დაიძინა მშვიდობით. შემურეს წმიდა გუამი მისი
T 99b და მიიღეს საკოფელსავე მას თვსისა, სადა იღუაწა მთასა მასვე მუნ. ხოლო შემდგომად მიცვა-
R 141a ლებისა მრავალნი სასწაულნი აღესრულნენ, რომელთა სრული ცხოვრება წმიდისა იოვანესი
მოკვთსრობს.

*

წმიდა მამა დავით იყო ქუეყანით შუამდინარით, რომლისა მშობელთა არა შეცნიერ
ვართ. ესე დამოწაფებული იოვანეს თანა მოვიდა, და განვიდა გარესჯასა უდაბნოსა, ერთისა
ოდენ მოწაფითა, რომლისა სახელი ლუკიანე, რომელთა სიცხენი მშისანი და ნუფსვანი ზამთრი-
სანი ფრიად მრავალნი მოითმინეს. ამისა შემდგომად, ვითარცა მამა დიდისა ბასილისა,
ირემთა მიერ გამოიზარდნეს. რამეთუ სამნი ირემნი ნუკროსანნი მოვიდნენ და მოწველიან, და
საჯოსა მისსა ჰამდიან; გარნა ოთხშაბათს და ჰარასკვეს არ მოვიდნენ. შემდგომად მცირედისა
ჟამისა, ერთი ნუკროსი შთანთქა ვეშამან მძვინარემან, რომელი მკვდრ იყო ღელესა რომელ-
სამე ნაპრალოთა კლდისათა, რომელი სიტყვთა დავითისითა განიდევნა, და ველსა ეარაიისასა
მკის-ტესითა შეიწვა, და ბუბაქარ დიდებული, კაკაბთა ნადირობასა შინა, შეემთხვა წმიდასა
R 141b და ენება მასვლითა მოკლვა, რომელსა ცელი განმარტებული შეაგმო და ვედრებითა მისვე
წმიდისათა კუბად ეგო, ვითარცა უვნებელი. და მკნი ბუბაქარისნი, საჭარნი, წამსა შინა,
ლოცვითა მისითა განკურნა. ხოლო ამის გამო განისმა კმა მისი და ფრიად მრავალნი ერნი
დაემოწაფნენ, და მრავალნი ჯურღმულნი აღმოკუეთეს.

1 — იე ღირსი მამა ჩნი ერთისა ოდენ მოწ. დაადგრა მუნ T. 2 მოითმინეს RT. 4 ურწყულსა
უწინარეს T. 4 გემოანი BTdp. 6 მშვიდითა T, მშვიდობითა cet. 6 განიოტა T. 7 ავნებენ უხი-
ლქის T. 7 დათვნი < T. 9 მრავალ ჟამისა T. 9 ლოცვითა წმიდისა მამისა იესითა განიკურნა T.
10 ხოლო T, < cet. 10 რომლისა < T. 10 მისთვის იოანემ T. 11 მისგან T, < cet. 11 იგი < Bd.
11 აღიდებდეს BRs. 12 ხოლო მცირედნი T. 12 წარმოვთქუნი R, წარმოვთქვენ cet. 12 ესე წარმოვ-
თქუნი ესე წარმოვთქმანი სასწაულნი მამისა წმიდისა იესნი, რომელსა სრულნი სასწაულნი სრულსა ცხოვ-
რებასა მისსა შინა წერილ არს T. 13 ხოლო ოდეს Th. 14 განამტკიცა RTs. 15 თვსი Th, მისი cet.
15 შემურეს d. 16 საყოფელსა T, სამყოფსავე s, საყოფსავე E. 16 მუნ < D. 17 დასრულნეს E.
19 იყო წმ. მამა დავით იყო B, იყო მამა დავით d. 20 გარესჯისა Bd, გარესჯასა cet. 21-22 ზამ-
თართანი ERs, ზამთრისანი cet. 22 ვასილისა Bd. 24 და Bd, < cet. 25-26 რომლისამე Bd,
რომელთა T. 26 ნაპრალოთა კლდისასა T. 26 ღმრთისა T, დავითისთა B. 26 ყარაისასა Rs. 27 ბუბა-
ქარ T. 27 ნადირობასა T. 28 დენებო T. 28 გელნი RTs, განმარტებულნი T. 28 მისვე T, < cet.
29 აგო T. 29 ბუბაქარისნი T. 30 მისითა T, < cet. 30 განიკურნა Ts. 30 ხოლო T, < cet. 30 მისი T,
< cet. 30 ფრიადნი T. 30 მრავალი ერნი Rs, < T.

იქმნა სადა ღუაწლი აღასრულა და ჩანან საფლავი დღეისით, სასო ქართველთა: წლითი-წლად ნაწილნი აღმოცენებინან, მორწმუნეთა განმამკრებელად: და ურწმუნოთა განმამკრებელად: R144a ვიდრე სულიერდა იყო, მრავალი სასწაული | აღასრულა: დიდსაცა არაგუთა მდინარე განაპო, მკვლობელი ავლინა, განრისხებული მეფე მშვედ ეო, ვნებული არა-წმიდათაგან განკურნა, უშვილოთა შვილი მიანიჭა, და მე იგი კათალიკოს ეო. დაიდვა წმიდა გუამი მისი სამეოფსა და საღუაწოსა შინა მღვდისასა. 5

*

იყო მამა წმიდა ისე წილკნელი მოწაფე წმიდისა მამისა იოვანესი, რომლისა არა უწყით მშობელნი, არცა ადგილსა სადაურობისა, თვნიერ ესე ვიცით, თანა მოჰკვა იოვანესა და მრავ- ლითა იმულებითა ქართლისა კათალიკოსმან აკურთხა მღუდელთ-მთავრად, საეპარსა წმიდისა ღვთისმშობლისასა, ქუეყანასა მუხრანისასა, და სოფელსა წილკნისასა. ფრიადნი ურწმუნონი სწავლითა მოაქცივნა, მოძღურება და ქადაგება განფინა სამწყოსა თვისა: დაბასა მას უწყლო- T101a ბითა სასოწარკვეთილ იევენს, ამისთვის რამეთუ შორს | იყო ქსანი, შუა ტყე და მაღალი გორა ჰქონდა: აღიღო კუერთისი თვისი, დღესა ერთსა, შესრულმან, ვედრებისა წარმთქმელმან წინაშე სატსა დედისა ღმრთისასა: მიიწია ქსნის ჰირსა, უბრძანა წყალსა მას: „ძლიერებითა უფლისა R144b ჩქენისა იესო | ქრისტესითა, და ღვთისმშობლისა მარიამისითა, გიბრძანებ, მდინარეო, გამოვედ და შემოუდგე კუალსა ჩემსა, და მოსდევდი წუერსა კუერთისისასა“. უკალსა და უგზაურსა ალაგსა შემოუდგა, ჰკვებობდა ვითარცა მონა. წარმოიღო ვიდრე წილკნის ჩაღმა, რომელი დღეინდელად მდინარეობს წყალი იგი. 15

ამისა შემდგომად ღუაწლი მრავალი განფინა უფლისა მიერ, წარვიდა სისარულითა, მღდელთ-მოძღურობისა ჰატევი აღასრულა, ღირსი წმიდა სული შევედრა ღმერთსა, და მიიღო 20 ეოვლად ჰატეოსანი გუამი მისი მონასტერსა მასვე წილკნისასა, რომელი აწამოძღე ჩანს, სასოდა და შესავედრებელად ქართველთა.

*

სოლო მამა ანტონი შუამდინარელი, რომელი იყო მოწაფე მამისა იოვანესი, იყო წმიდა ესე განწორებულთა შორის ფრიად სათნო და წარჩინებული. ამან ეოვლად სანატრელმან წმიდა იგი სატი უფლისა ჩუენისა იესო ქრისტესი, რომელ სასედა ჰირსა თვისა ტილოსა ზედან R145a გამოსასა, და აგგაროზს სასოება აღუსრულა; და შემდგომად ამაღლებისა, თადეოსის-მიერითა გელითა მიუვლინა და განკურნა კეთრისა მისგან ქუემდებარისა, და ეოვლით სასლელულოთ მისით ნათელ-ილო, თადეოსის-მიერითა გელითა. და შემდგომად მისსა მე კაცისა აგგაროზისა, და კუალად შვილისშვილისა მისა მისისა ენაცვალნეს მათ მეფობათა ოდენ, და არა ღმრთისმსახუ- რებითა. რამეთუ განდგომილ იქმნეს ღმრთისმსახურებასა, და დამონებულ ეშმაკთა საოცრებასა. 30 რამეთუ რა იგი აგგაროზს ეო ეშმაკთა, და ვითარ შემუხრნა და განუდგა, მისი ენება შურის გება, რათა მიუზღოს ეშმაკთა, სასე მუელისა მის საზოგადელისა დაშვობისა, დამკობათა სატისა მის საუფლოსათა, რომელი აღმართა აგგაროზ ბჭეთა ზედა ქალაქისათა, სადა-იგი ემართა

5 უშვილოსა T. 7 ისე წილკნელი E (სწერია სტრიქონებს შუა სათაურის მსგავსად). 7 იყო — წილკნელი მამა წმიდა ისე ER. 8 მშობელი ER. 8 ადგილსა ალაგი ER. 9-10 საყდარსა — წილკნისასა წილკნისა ეკლესიისა T. 11 მოძღურება — თვისა < T. 11-12 უწყლობისა ER. 11-12 დაბასა — ქსანი დაბასა მას შს ჰქონდა წყალი რლსა ჰქვს ქსანი T. 13 შესრულმან < T. 14 სატსა < T. 14 დედისა დ. ღმრთის მშობელისასა T. 14 ქსნის ჰირსა ქსნისასა T. 16 შემოუდგე კ. ჩემსა შემოვედ კ. ჩ. Bdp, შემომიღე T. 16-17 და მოსდევდი — მონა < T. 17 დღეინდელად ER, აწუა T, დღეინდელად-დღეინდელად cet. 21 აწამომ-დექ აწამომდე ბ რ ო ს ე. 19-22 წარვიდა — ქართველთა რომლისა სრულსა ღუაწლსა და სასწაულსა სრული მისსა სრული ცხრბა მისი მოგვითრობს. და ამისა შემდგომად თვთ წე ო ა აღვიდა და წე გვამი მისი დაიდვა მონასტერსა მასვე წილკნისასა რი აწამომდე ჩანს საფლავი მისი სასოდა და შესავედრებელად ეთა ქართველთა T. 23 სოლო — მოწაფე RT, იყო წმიდა მამა ანტონი შუამდინარელი (B: + რლი) და მოწაფე cet. 23 მამისა < ER. 25 იესოს ც, იკს T. 25 რომელი Bdp. 26 ზედა Tc. 28 ქუემდებარე ბ რ ო ს ე. 28 ნათელს ილო Tc. 28 მისსა მის p. 30 ექმნეს BTop. 30 ეშმაკთა საცთურებასა T. 31 ენება ენება Bdp. 32 მაუზ-ლოს R, შეუზღოს ხ. 32 ძეგლსა მის საზოგადელსა RTc, ძეგლისა საზოგადელსა BEdp. 32 დამზობთა Re.

კერპი ბილწი. რამეთუ მუნ დაუსუენა სატი იგი ტილოსი, ფიცარსა ზედა გარდართხმული, რათა ეოველნი შემავალნი მუნ შინა სილვით თაქვანის-ცემდენ. მაშინ ბილწმან შვილისწულმან ავგა- როზისმან აღიჩნია დღეკეთილებისა წილ უსასურობა, და სატი იგი უარყო, და ეშმაკთა შეუდგა, R145b და იგონა სატისა მის ქრისტესისა, რათა | წარწმიდოს იგი.

მაშინ ეპისკოპოსმან მის ქალაქისამან გულისსა ეო განზრახვა ბოროტისა მის, და ეო 5 განგება ღირსი და შემსკავებული მის ქამისა. რამეთუ სადა-იგი სატი ესუენა, კამარედად ქმნილ იყო, და წმიდამან ეპისკოპოსმან დადგა კანდელი აღსთებული, საფარველად ტაძრისა T101b მის, აღმართა | კეცი წინა ჰირსა სატისასა, და აღმოკორა კარი იგი კამარისა, და შეაფარილა, რომელ ეოვლად არა ეტეობოდა, თუ ერთი რომელ უასლეს არს. და შემდგომად უკანასკნელთა 10 ქამთა, სუასრო, სპარსთა მეფე, მოადგა ედესია ქალაქსა, და უწყო თსრ ჰქუე ზღუდესა, და ენება, რათა ეგრეთ შევიდენ, რ ვერ აგრძნან, თუ ბრძანსო. მაშინ ღმრთი არა დაიდუმა უტეუველი აღთქმა, რომელ აღუთქუა, ვითარმედ: „ზღუდე ვარ მე ედესიისა“, და მშობელისა თვისისა მეო- სებითა, ევლავიოზს, ეპისკოპოსსა მის ქალაქისასა, გამოეცხადა დედა ღმრთისა და რქუა, ვითარ- მედ: „მას რომელსაზე ბჭესა ზედა არს სატი იგი კელით-უქმნელი და დაფარული“. და ვითარცა 15 განიღვმა ეპისკოპოსმან, გულისსა ეო ჰეშმარიტებით მიღსა შინა ჩუენებულსა მას, და გან-

R146a თიად წარვიდა, ლიტანიით, ადგილსა მას, და ჰოვა წმიდა სატი იგი ეოვლად განურკველი, და კანდელი იგი წინაშე მისსა ანთებული ეო ეგოვდესა ქამთა სიმრავლესა შინა, და გარდა- აწუეთეს ზეთი მის კანდელისა მბრძოლთა მათსა ზედან მის ქალაქისათა, და მეუესეულად, ვითარცა მიასლდა, მიეღვა და დაიწვენს, და ვითარცა მტუერი განიბნივნეს, და უჩინო იქმნეს. 20 სოლო რომელი იგი კეცი საფარველად მის სატისა აღმართულ იყო, მას ზედა გამო- სასულ იყო სსუა სატი და მსკავება წმიდისა მის საუფლოსა სატისა, რომელი იგი სწორებით ჰატევი-იცემებოდეს, და ნისტორიანთა ეკლესიასა შინა დაესუენნეს.

მაშინ წმიდამან ამან ანტონი იმია მოძღურისა თვისისა ცხა, და ისწავა ჰეშმარიტი, და ცნა: რამეთუ წარვიდა სომხითს, ჩრდილოეთით-კერძო, სსუათა თანა მოწაფეთა, რომელთა აწ მოვი- კსენნეთ, დავით, და დოდო, და შიო ანტიოქელნი, და რვანი სსუანი მოწაფენი იოვანესნი, 25 ერთისა საზღვრისანი. ესე ცნა წმიდამან ანტონი, აღიძრა ტრფიალებითა მოძღურისა თვისი- სათა და ესეცა ეძვნებოდა გულსა თვისსა, რომელ ნისტორიანთა ეკლესიასა შინა იევენს საუფ- ლით, ვითარ ოთს მილიონ ნაპრალსა კლდისასა, შინაგან მათთა აკრიანთა. იოანეს ასლვიდა ლით, ვითარ ოთს მილიონ ნაპრალსა კლდისასა, შინაგან მათთა აკრიანთა. იოანეს ასლვიდა ვითარ სუთ მილიონ, და შიოს ვითარ ცხრა მილიონ, დავით-დოდოს ათსამეტ მილიონ. სოლო მუნქვესვე რომელ წმიდისა ამის ანტონის ედგნეს საზარდელად გუამისა თვისისა ირემნი. და იყო მთა უღალი და სერტეიანი, და იყო ქალაქი ვითარ ერთ მილიონ, მცირე. და ესე ირემნი T102a წარვიდიან ველსა, და ვითარ ქამი მოვიდის, შინა მოვიდიან, წველის, ვითარ მწეკმნი 35

1 ტილოსი T, ტილოსა cet. 1 ზედან ER. 1 გარდათხმული T. 3 დღეკეთილობისა B. 4 მის < T. 5 ბოროტებისა d. 7 მქნულ Re, ქმნულ T. 7 ტაზრისა Re. 8 აღმოყარა BEdp. 9 ეტეობოდა თუ ერთი რომელ T (ორჯერ არის). 10 დღეთა და ქამთა T. 10 ზვარსო E. 10 მეფე T. 10 იწყო ERT. 11 ენება რათა h, < cet. 13 ეპისკოპოსისა Tc. 14 რომელსა T. 14 კელით უქმნელი Re. 15 ძილს ჩუენებულსა < ERTc. 17 გვოდენისა T. 17 ქამთა ქა T. 18 მისგან T. 18 ბრძოლთა Re, ბრძოლთა E, მბრძოლთა T. 19 მიეზღა T. 19 მიეღვა < T. 19 ვითარცა ედ ც. 19 განიბნივნეს T. 20 მის მისსა T. 20 ზედან ERc. 20-21 გამოსრულ იყო Bdp. 22 ჰატევი იცემოდეს T. 22 ეკლესიასა T. 22 წარმოიყვანა წარმოიღო T. 31 შიგან d. 31 ახილვიდა ER. 32 ვითარ T, < cet. 32 დათს და დოდოს T. 32 ათცამეტ R, ათსამე T. 33 მუნ თქუეს T, მუნ თქუ- ესე cet. 33 ედნეს R, ედნეს dp. 33 საზარდელად სახელად d. 34 ერთს R. 35 მოვიდის მოვიდა R 35 მოვიდის შინა < T (ex hom.). 35 წველს RT. 35 და ვითარ R.

მოვიდოდეს ჯამეულად. სოლო ერთსა ოდენ ჯამსა მიიწივნეს უქამოდ, დამფრთხალნი, და უკან ნუკრი მოსდევდა, კორც-შეკუთილი. და ესე დაუკვრდა წმიდასა მას, და თქუა გულსა შინა თვისსა: თუ „სადა ვინ შეემთხვა?“ რამეთუ არა უწყოდა სიასლე მის ქალაქისა, და მკის ვითარცა კაცთა თუალ-მმრუდელ სედასა თანა რქუა: „რა არს ეგე?“ და მათ ვითარცა პირ-მეტყუელთა თაუ-მიზიდვით რქუეს: „შემომიდევ და გიჩვენოთ:“ და შეუდგა კუხლსა მათსა, და მიიწია მას 5

R147a ადგილსა, სადა-იგი შემთხვეულ იყო მათდა, და ამა მთავარი მის დაბისა მოვიდოდა ნადირო-ბად და წინა შეემთხვა და რქუა: „ვინ ხარ“. სოლო წმიდა-იგი კელით უჩუენებდა, სადა იყო-ფოდა და უოველსავე საქმესა, რამეთუ ენა არა ესმოდა.

მაშინ მთავარმან რქუა: „შე ენა შენი არა მესმის, და რომელ ეგე კელითა შეუბნები ეგეცა მოგ-კუთო“. და რქუა: „წარიევანეთ მჭედლისა თანა“. და ვითარცა მიიკვანეს, მჭედელმან მანთი გაა- 10

გურვა, და გამოიღო, რათა კელი მოჰკუთოს, და დავარდა ქუე, და კელი ვითარცა შემანი შეექმნეს. მაშინ წმიდა-მან მიჰყო კელი და ვითარცა ნაკურცხალი კელითა აღებული მიუპერა და რქუა: „ჰეკე ადრე ბრძანებული შენდა“. და იგი განკრთა საშინელსა მას ზედა სილვასა. და მსწრაფლ მიუძენეს მთავარსა, და რქუეს ეოველი სილული. და მან ბრძანა, რათა წინაშე მისსა მიიკვა- 15

ნონ. და ვითარცა მიიკვანეს, რქუა მას: „რა გნებავს სიტუ, და ეოველი მიგეცე“. სოლო მცი-რედი ქვა უჩვენა მან, ვითარ საშეული, და ლოკდა, და ცნეს რამეთუ მარილი უნდა, და მთარ-თუეს ორი ოდენ ქვა განუტყელი. და მან მოსლიხა ერთი ღიტრა და წარვიდა, და ალოკა

R147b ფურთა თვსთა. და იყოფოდა სატსა მას წინაშე ვიდრე აღსასრულამდე | ცხოვრებისა მისისა. და წმიდა იგი წმიდათა შინა მიიგვალა, და ჩუენ დაგვტევა სატი იგი საუფლო, და არს ვიდრე 20

დღეინდელად დღემდე უჩინრად, და სასწაულთ-მოქმედებს განცხადებულად, რომელ უადვილეს არს აღრიცხვა ზღვს ქვიშათა, ვიდრე საკურველებათა საუფლოსა მის სატისათა. გარნა ვინათ-გან ღმერთი მხოლო არს მოქმედი სასწაულთა, მანვე მხოლომან უწყის სიმრავლე სასწაულთა მისთა. და უკეთუ სოლომონცა იყო, ვერცა მან შეუძლო აღრიცხვად, თვნიერ ღმრთისა მხოლოსა ¹.

ჩანართი (B p)

1. სასკუნთა განდგომილება ²

25

² ჯამსა მას ოდენ თვთმპერობელი იუსტინიანოს, მეფე ბერძენთა, ბრძოდა კერძოთა ოქსე-თისათა, საზღვარსა ავაზგიანსა, ნათესავსა სასკუნთასა, რამეთუ ექმნა მათ განდგომილება, მაშინ მოძღუანა ნიჭი დიდი იუსტინიანოს ფარსმანს, ქართველთა მეფესა, და ევედრა, რათა შეეწიოს მკედრობასა მისსა, ეოველითა ძალითა თვსითა, და ბრძოლა უეოს სასკუნთა. ისმინა უკუე 30

ფარსმან ვედრება ბერძენთა მეფისა, და დაუტევა ევაგრე, მცველ სამეუფოსა თვსსა, სოლო თვთ უკუე წარვიდა და შეწვენითა ღვთისათა დაიმორჩილა ნათესავი იგი სასკუნთა. და მთავარნი მათნი ეოველნი შეჰპერობილნი წარავლინნა წინაშე იუსტინიანესსა. მერმე მოიქცა თვსადვე სამეფოდ.

¹ მივიდოდეს R. 1 დამფრთხალნი h, და ფრთხიან T, და ფრთხინ cet. 3 სიასლე] სახე T. 4 თუალმმრო-მედ RT. 7 სადა RT, სადა იგი cet. 7 იყოფდა T. 9 ენა < Bdp. 10 განახურა R, გაჭურვა T. 12 ნა-კუშრცხლი T. 12 აღებული < T. 15 მიტე T. 16 მან < R. 16 ლოკდა RT, ილოკდა cet. 18 თვსთა] მისთა R. 19 წმიდა იგი წმიდა შინა წმიდათასა R. 21 ზღვითა ER. 26 იოსტინიანს h, იოსტინიანოს Bp. 27 ავაზაგი-ასსა Bhp. 27 ტასკუნთასა vita. 28 მოუძღვანა p + vita. 29 ტასკუნთა vita. 32 იოსტინიანესსა h.

¹ აქ თავდება T-ში ქართლის ცხოვრების ტექსტში ჩაკერებული ფურცლები (99—102; იხ. ზემოთ გვ. 208, შენ. 3), დაწერილი სხვა, უფრო წვრილი ხელით. გადამწერი 99a გვერდის არშიაზე წერს: „ღო შე ფედ ცი გ'ა რ'ნ აღწერა ესე ფურცელი:—*ΓΙΟΠΤΙ ΉΛΙΟΥΣ ΑΝΘΩΝ*“.

² „მზოლომასა“-ს შემდეგ p-ში სწერია: „გაღმა ფურცელზე ჯამსა მას“. ეს ფურცელი, სადაც მომდევნო სამი პატარა დამატებაა, ჩამატებულია შემდეგ. დამატებათა სათაურები ჩვენ გვეკუთვნის.

³ ეს ეპიზოდი ამოუღია „ქართლის ცხოვრების“ რედაქტორს შიო მღვიმელის „ცხოვრებიდან“ (vita) (გ. საბინი, საქართველოს სამოთხე, გვ. 236).

2. მეხუთე მსოფლიო კრება

ოცდამეექუსესა წელსა იუსტინიანეს მეფობისასა იქმნა კრება მეხუთე, ას სამეოცდასუთთა წმიდათა მამათაგან, ქრისტეს აქეთ ფეჰ, კოსტანტინეპოლის, ვიგილიოს წმიდისა პროძთა პაპი-სა-ზე რომლისა წინამძღუარ იკენეს ეგტეპიოს კოსტანტინეპოლელი, აპოლინარი ალექსანდრი-ელი, დომნოს ანტიოქელი, და ადგილისა აღმაკვებელი იერუსალიმელთანი: სტეფანოს, გიორგი 5

და დამიანოს ეპისკოპოსნი. სოლო შემოკრბეს ორიგენიანთა და მის-თანა მიმდგომთათვს, დიდი-მოს და ევაგრესთვს, რომელნიცა შეაჩუენეს და დააპკივნეს.

3. აფხაზთა მოქცევა ¹

მათვე ჯამთა შინა იუსტინიანეს მეფობისათა, აფხაზნიცა შეიცვალნეს უმჯობესად, და ქრისტეანობისა შეიწყნარეს ქადაგება. რამეთუ პალატსა შინა იუსტინიანე მეფისასა იყო ვინმე 10

საჭურისი აფხაზი ნათესავით, და ევერატა სასვლისდებით, რომელი წარივლინა მეფისა მიერ ქადაგებად მათდა და აღთქმად, ვითარმედ აპიერიტგან არცა ერთილა-ვინ ნათესავისა მათისა-განი განკუებულ იქმნებოდის მაჰაკაცობისაგან რკინისა მიერ. რამეთუ მრავალნი იკენეს მათ-განნი მსასურ სამეუფოსა საწოლისა, რომელთა საჭურის იცის წოდება ჩუეულებამან. ვინცა 15

იუსტინიანე ტამარი წმიდისა ღმრთისმშობლისა აღაშენა აფხაზეთს შინა, ბიჭვინტას, და მღელნი დაადგინნა მას შინა, რათა უგანცხადებულესად ასწავებდნენ სჯულსა ქრისტეანობისასა.

სოლო ჩვენ პირველსავე სიტყუასა მოვიდეთ.

და მეფობითგან მირიან მეფისათა ვიდრე მეორისა ფარსმანისა გარდაცდეს წელნი ორას ორმოცდაათნი. და მეფენი გარდაიცვალნეს ი.დ. და ვასტანგისითგან კათალი-კოსნი გარდაიცვალნეს რვანი და მოკუდა ფარსმან, და დაჯდა მეფედ მე მისი ბაკურ. 20

მოუძღვანა მამაჲ მამუჲ, ბაპუჲ, ძე ზარსმან მეფისა, ხოსროიანი ²

M 404 ესე ბაკურ იყო მორწმუნე და მაშენებელი ეკლესიათა. ამან | განამრავლნა ეკლე-
A 233 სიანი და მღელნი სამეუფოსა შინა თვსსა. და განწმიდა ქართლი ეოველისა ურწმუ-
ნობისაგან.

C155b და მოკუდა კათალიკოსი ევლავიოზ, და მანვე მეფემან დასუა კათალიკოსი მკარი. 25

ამასვე ჯამსა მეფობდა სპარსეთს რომელსა ერქუა ურმიზდ.

2 და ოცდამეექუსესა h. 3 მამათა h. 3 ვიგილიონ h. 4 კოსტანტინეპოლელი Bp. 5 იეროსალმელ-თანი p. 6 ორიგენიანთა h, ოროგვანთა Bp. 6-7 დიდმოას p. 7 დაამკენეს p. 9 ისტინიანეს h. 11 ევერატად h, ევერატი ეფ რ. 13 იქმნეს ეფ რ. 13 რკინისა მიერ + იძულებითა ბუნებისადათა ეფ რ. 15 ბიჭვინტას < ეფ რ. 15 და h + ეფ რ., < Bp. 17 სოლო — მოვიდეთ < BRdp. 18 და მეფობითგან 18 გარდა-ხოლო მეფითგან p. 18 ვიდრე + მეფობადმდე A. 18 ვიდრე მ. ფარსმ. ვიდრე აქამომდე C. 18 გარდა-კდა A. 18-19 წელნი ორას ორმოცდაათნი Bmhp, წელნი ორასნი C, წელნი (A: წელი) ორასი cet. 19 ი.დ] 20 ფარსმან + მეფე დიდი მორწ-თორმეტნი AC. 19 ვასტანგითგან C. 20 რვანი ACMm, ექუსნი cet. 20 ფარსმან + მეფე დიდი მორწ-მუნე C. 20 დაჯდა ი.ე დაჯდა C (იხ. აქვე სქოლიო 2). 22 ბაკურ < ACMm. 25 ელათი AC. 25 მანვე] მან A, ამან C. 25 დასუა + კათალიკოზად მეშუდე Bd. 26 ამას AC.

¹ ეს ცნობა „ქართლის ცხოვრების“ რედაქტორს ამოუღია ეფ რ ე მ მ ც ი რ ი ს „უწყებიდან“ (იხ. თ. ჟორდანი, ქრონიკები I, 53).

² ეს სათაური მოიპოვება ყველა ნუსხაში გარდა AMm-ისა; C-ში სათაურის სახით სწერია იმავე ხელით: ი.ე (ე. ი. მეთხუთმეტე მეფე), სოლო წითლით და სხვა ხელით არშიაზე: მეფე ბაკურ.

და მასვე ეამს იუო სომხითს კაცი ერთი, შვილი მთავართა, სახელით ვასქენ. და ესუა მას ცოლი, მთავართა შვილი, რომელსა ერქუა შუშანიკი, ასული ვარდანისი. სოლო ამას ვასქენს ეუფლა ეშმაკი და განიზრახა მიქცევა ცეცხლის-მსასურებად: წარ-
ვიდა წინაშე სპარსთა მეფისა, და დაუტევა სჯული ქრისტესი, და იქმნა ცეცხლის-
მსასურ. სოლო სპარსთა მეფემან წარმოგზავნა იგი ნიჭითა დიდითა ერისთავად რანისა. 5
ვითარ მოვიდა და ცნა ცოლმან მისმან შუშანიკ ქმრისა მისისაგან დატევა ქრისტეს
სჯულისა, არღარა ერჩიდა იგი ცოლებად. და დაივიწყა სიუუარული ქმრისა თვისისა,
და ეოვლითა გულითა შეუდგა იგი ქრისტესა აღსრულებად მცნებათა მისთა.

მაშინ ვასქენ შეუდგა მრავალდონედ, პირველად ღიქნითა და ვედრებითა, და
C156a
M 405
A 234
ნიჭისა მიცემითა; შემდგომად შეაკდო | სატანჯველთა შინა დიდთა, რომელ სიგრძი- 10
საგან ვერ დაწერენ ღუაწლნი წმიდისა შუშანიკისნი. და მოკლა იგი ქმარმან მისმან
ვასქენ, ერისთავმან რანისამან¹.

მაშინ ბაკურ, მეფემან ქართველთამან, მოუწოდა ეოველთა ერისთავთა მისთა, და
შემოკრიბნა ლაშქარნი ფარულად, და წარემართა ვასქენს ზედა პარვით. რამეთუ ვასქენ
ველსა გარე დგა კიდესა მტკურისასა, სადა მიერთვის მდინარე ანაკერტისა მტკუარსა, 15
დაესსა და შეიპერა ვასქენ. დაჭრეს წურილად და ასონი მისნი დამოჭიდეს სესა. სოლო
გუამი წმიდისა შუშანიკისი წარმოიღეს დიდითა პატივითა, და დაფლეს ცორტავს.

ამან ბაკურ მეფემან წარგზავნა მოციქული წინაშე სპარსთა მეფისა, აუწუა ესე
ეოველი, და ითხოვა მისგან შენდობა. მაშინ სპარსთა მეფემან განიზრახა გონებასა
თვისსა, და თქუა: „უკეთუ შევრისნე ქართველთა, განერთნენ იგინი ბერძენთა“. და შენ- 20
C156b
დობა აღიძრია: გამოგზავნა მოციქული ბაკურისი პასუხითა კეთილითა; | რამეთუ
ეოველი გმობა და ბრალობა ვასქენ მოკლულისა უბრძანა, და ამართლა ბაკურ სიკუ-

1 ამასვე C. 1 — კაცი სომხითს A. 1 შვილი გული A. 1 ვასქენ Mm. 2 მთავართა შვილი ასუ-
ლი მთავართა A. 2 ასული შვილი A. 3 ამა A. 3 ვასქენს M, ვასქენს m. 3-4 წარვიდა სპარსეთს წი-
ნაშე მეფისა C. 4 და (დაუტ.) < AMm. 4-5 ცეცხლის მსასურად C. 5 იგი < C. 6 ვითარმედ A, < s.
6 ქრმისა MTms. 6 მისისაგნით A. 6 დატეობა A. 6-7 ქრ. სჯ. CD, სჯულისა A, სჯული ქრისტესი Mms,
სჯულისა ქრისტესისა Bdp, სჯ. ქრისტესი cet. 7 ცოლებად A, ცოლად cet. 7 და < A. 7 ქრმისა M Tms.
8 და < A. 8 იგი < A. 8 და აღსრულებდა A. 9 ვასქენ Mms. 9 პირველად AC, პირველ cet. 10 და
შემდგომად ACD. 10 სატ. შინა დიდთა AC, სატანჯველსა დიდსა cet. 10 რომელ A, რომე C, რომ-
ლისა Mm, რომელი cet. 11 ვერა არა Mm, არა არა C. 12 ვასქენ Mm. 11-12 მისმან — რანისამან < d;
რანისამან < Mm. 13 მოუწოდნა m. 13 ეოველთა ერისთავთა < Mm. 13 მისთა C, < AMm, ქართ-
ლისათა cet. 13 მაშინ ბაკურ — მისთა | სოლო ჩუენ პირველივე სიტყუა ვიწყეთ: მაშინ ვითარ ესმა ბაკურ
მეფესა წამება შუშანიკისა ქრმისა მისისაგან მოუწოდა მსწრაფლ ეოველთა ერისთავთა ქართლისათა D.
14 წარემართა | წარვიდა C. 14 ვასქენს Mm. 14 პარვით < A, პარვით T. 14 რამეთუ სოლო ABdp.
14 ვასქენ Mm, ვასქენ C. 15 ველსა გარეთ m, < C. 15 მიერთვის AC, შეერთვის cet. 15 ანაკერტისა C,
ანაკერტისა Mm, ანაკერტისა B. 15 მტკუარ m, < C (A: — მტკუარსა მდ. ანაკ.). 16 ვასქენ Mm.
16 დაჭრეს AC, და დაჭრეს cet. 16 და A, < cet. 16 ასონი მისნი < C. 16 დამოჭიდეს | მიჭიდნეს A.
16 ხეთა A. 17 შოშანიკი M, შუშანიკი m. 17 ცორტავს Mm, ცორტავს d. 19 სპარსთა მეფემან C, მეფე-
მან სპარსთამან D, მეფემან cet. 19 განიძრახა m. 20 თვისსა < Bp. 20 შევრისნე AC, შევრისხდეთ cet.
20 მიერთნენ იგი C, გაერთნენ იგინი Bdp, განერთნენ იგინი m. 20 და AC, < cet. 21 ბაკურისი AC, ბაკურ
მეფისა D, ბაკურისასა m, ბაკურისა cet. 21 რამეთუ C, და cet. 22 ვასქენ Mm. 22 და < A.

1 არშიაზე: აქა წმიდის შუშანიკის ცხოვრება უნდა Rds (Rs-ში ტექსტში სწერია წითლით: «წმდის
შუშანიკის ცხოვრება»), აქა წმისა შუშანიკის ცხოვრება Bp; b-ში ტექსტში სწერია წითლით: «წმიდისა შუშა-
ნიკის ცხოვრება».

M 406
A 235
დილსა მისსა. და წარმოგზავნა რანს და მოვანს სსუა ერისთავი, რომელსა ერქუა
დარელ. და უბრძანა, რათა კეთილად მეგობრობდეს ქართველთა.

და მოკუდა კათალიკოსი მაკარი, და მანვე მეფემან დასუა სჯომ¹ კათალიკოსად.
და მოკუდა ბაკურ, და დარჩეს შვილნი მისნი წურილნი, რომელნი ვერ იპერობდეს
მეფობასა. 5

მაშინ მეფემან სპარსთამან ურმიხდ მისცა მესა თვისსა რანი და მოვანნი, რომელსა
ერქუა ქასრე ამბარვენი. მოვიდა და დაჯდა ბარდავს, და უწყო ზრახვად ერისთავთა
ქართლისათა: აღუთქუა კეთილი დიდი, და დაუწერა საერისთოთა მათთა მამულობა
შვილითი-შვილამდე, და ესრეთ წარიბირნა ღიქნითა. და განდგეს ერისთავნი და თვს- 10
თვსად სარკსა მისცემდეს ქასრე ამბარვესსა.

და შვილნი ბაკურისნი დარჩეს მთიულეთს კასეთისასა; და ნათესავნი მირდატისნი,
C157a
ვასტანგის მისანი, რომელნი მთავრობდეს კლარჯეთს და ჯაქასეთს, იგინი დარჩეს
კლდეთა შინა კლარჯეთისათა. სსუა ეოველი ქართლი, სომხითი და ასფურაგანი დაი-
პერეს სპარსთა და პბრძოდეს ბერძენთა.

შემდგომად ამისსა მცირელთა წელთა იქმნეს მფოთნი დიდნი სპარსეთს შინა, 15
M 407
რამეთუ შევიდა თურქთა მეფე სპარსეთს შინა; მოვიდეს ბერძენნი, ეწუენეს სპარსთა
A 236
შუამდინარესა, აოტნეს და შევიდეს სპარსეთს, და იწუეს ტუენგად სპარსეთისა. მაშინ
ქასრე ამბარვესმან დაუტევა რანი და ქართლი, და წარვიდა შეულად მამისა თვისისა.

ესრეთ რა უცალო იქმნეს სპარსნი, მაშინ შეითქუნეს ეოველნი ერისთავნი ქართ- 20
ლისანი, სემონი და ქუემონი, და წარგზავნეს მოციქული წინაშე ბერძენთა მეფისა,
და ითხოვეს, რათა უჩინოს მეფე ნათესავთაგან მტფეთა ქართლისათა და რათა იუვნენ
ერისთავნი იგი თვს-თვსსა საერისთოსა შეუცვალეზელად.

1 სიკუდილისა მისისათვს Bdp. 1 წარგზავნა Mm. 2 დარელ ACMm, დარელ cet. 2 მეგობრობ-
დეს C. 2 ქართველთა + ზედა A. 3 და (მოკ.) < C. 3 ამან C. 3 დასუა სჯომ (Mm: სვიმონ; C: სიმონ)
კათალიკოსად დასუა მეგრეთა კათალიკოსად RT. 4 და < C. 4 ბაკურ ACMm,
ბაკურ მეფე Rb, მეფე ბაკურ cet. 4 დარჩა m. 4 რომელნი და A. 4 ვერა DMRTm. 5 მეფობასა +
განვარცნა მეფობა ხოსროვანთ ქრისტესით წელს ტ. მ. დ. D (სხვა მეფით და სხვა ხელით). 6 ურმიხად C,
ურმიხად m. 6 მოვანი C. 6-7 რომელსა — დაჯდა < Mm. 7 ამბარვე Bdp, ამბარვე s. 7 მოვიდა —
ბარდავს | მოვიდა ესე ბარდავს დაჯდა C. 7 და ბარდავს m (რანი და მოვანი და ბარდავს). 7 უწყო
ბარდავს Mm. 7-8 ქართველთა ერისთავთა A. 8 საერისთოთა ADTs, საერისთოთა C, ერისთავთა M, ერის-
თავთა m, საერისთოთა cet. 8 მათთა < AMm. 8 მამულობა C, მამული A, მამულები cet. 9 შვილითი-
თავსა m, საერისთოთა cet. 9 გაავდეს ერისთავთა A. 9-10 და თვს თვსად A, თვს-თვსად
შვილამდე და ესრეთ წარიბირნა < A. 9 გაავდეს ერისთავთა A. 9-10 და თვს თვსად A, თვს-თვსად
და CD, თვს-თვსად cet. 10 ქასრე AC, ქასრეს cet. 10 ამბარვესსა Bdp, ამბარვესსა RT. 11 მთეუ-
ლეთს A. 12 რომელნი — იგინი < A. 12 კლარჯეთს m. 13 კლარჯეთისათა m. 13 და სსუა C.
13 ასფურაგნი A, ასფურაგნი M, ასფურაგნი m, ასფურაგნი s. 15 — ამისსა შემდგომად Bdp. 15 სპარ-
სეთს C, სპარსთა cet. 16 რამეთუ AC, < cet. 16 შევიდა C, შემოვიდა cet. 16 შინა < C. 16 მოვიდ-
ნეს Ts. 17 იოტნეს codd. (< A). აოტნეს ბროსე. 17 და < Mms. 17 და (იწყ.) < A. 17 ტუენგა C.
18 ამბარვესმან A, ამბარვესმან C, ამბარვესმან Mm, ამბარვესმან s. 18 ქართლი და რანი Bdp. 19 ესრეთ
რა | ვერეთ C. 19 მაშინ < A. 20 და (წარგზ.) < A. 20 მოციქული ABCMdm, მოციქულნი cet
21 ნათესავისაგან C. 21 და რათა C, რათა cet. 22 ერისთავნი იგი ერისთავად A, ეოველნი იგი C, ერის-
თავნი იგინი DRT. 22 თვს-თვსად AC. 22 საერისთოსა Bdp, საერისთოსა AC, საერისთოსა DRT,
საერისთოსა cet.

1 არშიაზე: უ კზი სვიმონ R, უ კზი სვიმონ D, უ კზი სჯომ ds.

მაშინ კეისარმან აღასრულა თხოვა მათი, და მოსცა მეფედ დისწული მირდატისი. C157b | ვახტანგის ძისა, ბერძნის ცოლისაგან, რომელსა ერქვა გუარამ¹, რომელი მთავრობდა კლარჯეთს და ჯავახეთს.

მეომარებათა მეთე ქართლისა, კარაპაღავი გუარამ ბაგრატიონი²

³ ხოლო ესე გუარამ იყო დედით ხოსროიანი და მამით ბაგრატოანი. და ესე ბაგრატოანი 5 შვილისშვილი და ნათესავნი არიან ამა გუარამისნი⁴.

ამას გუარამს მოსცა კეისარმან კურაპალატობა, და წარმოგზავნა მცხეთას.

1 აღსრულა s. 1 მათი + დაუწერა საერისთაოთა მათა მკვდრობა C. 1 მეფედ < A. 1 დისწული მისწული AC (C-ში შემდეგ გადაუსწორებიათ „დისწული“-დ). 1 მირდატისი < D. 2 ბერძნის ცოლისაგან ჩვ. კონიექტ., ბერძენთა მეფისა ასული A, რომელი ედგა ბერძნის ცოლისაგან C, ბერძნის ცოლისა cet. 2 გუარამ Tms. 3 კლარჯეთს m. 5 გუარამ Bdp, გუარამ T. 5 ბაგრატიონი s, ბაგრატიონი T. ბაგრატოანი B. 5 ბაგრატოანი ds, ბაგრატოანი p, ბაგრატოანი cet. 6 გუარამისნი გუარამ კურატ-პალატისა T, გუარამისნი B. 7 მისცა MTm. 7 ამას — კურაპალატობა ACm, ხოლო ამას გუარამს მისცა კეისარმან პატივად კურატპალატობა T, და მოსცა ამას მეფემან ბერძენთაგან პატივად კურატპალატობა სუმბატის „ქრონიკა“, მაშინ კეისარმან მოსცა ესე გუარამ კურატპალატი, რამეთუ მანვე კეისარმან მოსცა პატივად კურატპალატობა cet. 7 წარგზავნა Mm. 7 მცხეთას ACMTm, მცხეთად cet. 7 მცხეთას + მოკლდა კათალიკოზი სუმონ და დაჯდა სამოელ A. (იგივე ჩანართი აქვს ვახტანგის შემდეგ-დროინდელ ყველა ნუსხას. იხ. ქვემოთ, გვ. 219, სქოლიო 3).

¹ არშიაზე: მეფე გუარამი C.

² სათაური BDERThdps. ოცდამეათცხრამეტე Bbdp, მეოცდამეათცხრამეტე cet.; კურატპალატი codd. მეფე < DRTs; გუარამ BRTbdp; ბაგრატიონი s, ბაგრატიონი T. არშიაზე წითლით „მეფე გუარამი“ C.

³ ეს ჩანართი მოიპოვება ყველა ნუსხაში გარდა ACm-ისა.

⁴ ამას მოსდევს ყველა ნუსხაში, გარდა ACm-ისა, გრცელი ჩანართი, რომელიც წარმოადგენს სუმბატ და ვითისძის „ქრონიკის“ დასაწყის ნაწილს.

ჩანართი სუმბატის „ქრონიკიდან“ (BDERThdps)

ცხოვრება და უწყება ბაგრატიონთა ჩნ ქართველთა მეფეთა.

თუ სადათ მოიწივნეს ამას ქყანასა იგინი, ანუ რომლით უამითგან

უპყრის მათ მეფობა ქართლისა, რომელი აღწერა

სუმბატ, ძემან დავითისმან*.

[§ 1.] ადამ შვა სეით. სეით შვა ენოს. ენოს შვა კაინან. კაინან შვა მალელაელ. მალელაელ შვა იარედ. იარედ შვა ენუქ. ენუქ შვა მათუსალა. მათუსალა შვა ლამექ. ლამექ შვა ნოე. ნოე შვა სემ. სემ შვა არფაქსად. არფაქსად შვა კაინან. კაინან შვა სალა. სალა შვა ებერ. ებერ შვა ფალეგ. ფალეგ შვა რაგავ. რაგავ შვა სერუქ. სერუქ შვა ნაქორ. ნაქორ შვა თარა. თარა შვა აბრაამ. აბრაამ შვა ისაკ. ისაკ შვა იაკობ. იაკობ შვა იუდა. იუდა შვა ფარეზ. ფარეზ შვა ესრომ. ესრომ შვა არამ. არამ შვა ამინადაბ. ამინადაბ შვა ნასონ. ნასონ შვა სალმონ. სალმონ შვა ბოოს. ბოოს შვა იობედ. იობედ შვა იესე. იესე შვა დავით მეფე. დავით მეფემან შვა სოლომონ. სოლომონ შვა რობუამ. რობუამ შვა აბია. აბია შვა ასა. ასა შვა იოსაფატ. იოსაფატ შვა იორამ. იორამ შვა ოზია. ოზია შვა იოთამ. იოთამ შვა აქაზ. აქაზ შვა ეზეკია. ეზეკია შვა მანასე. მანასე შვა ამონ. ამონ შვა იოსია. იოსია შვა იეჰონია. იეჰონია შვა სალათიელ. სალათიელ შვა ზორაბაბელ. ზორაბაბელ შვა აბიუდ. აბიუდ შვა ელიაკიმ. ელიაკიმ შვა აზორ. აზორ შვა სადუქ. სადუქ შვა აქიმ. აქიმ შვა ელიუდ. ელიუდ შვა ელიაზარ. ელიაზარ შვა მატთან. მატთან შვა იაკობ. იაკობ შვა იოსებ. კმარი მარიამისი და ძმა კლეოპასი. კლეოპასი შვა ნაომ. ნაომ შვა სალა. სალა შვა რობოამ. რობოამ შვა მუხთარ. მუხთარ შვა ელიაკიმ. ელიაკიმ შვა ბენიამენ. ბენიამენ შვა იერობემ. იერობემ შვა მოსე. მოსე შვა იუდა. იუდა შვა ელიაზარ. ელიაზარ შვა ლევი. ლევი შვა იორამ. იორამ შვა მანასე. მანასე შვა იაკობ. იაკობ შვა მიქია. მიქია შვა იოაკიმ. იოაკიმ შვა იერობემ (RT; იერობემ d; იერობემ cet.). იერობემ შვა აბრაამ. აბრაამ შვა იობ. იობ

* ჩანართს ასეთი სათაური აქვს T-ში. სხვა ნუსხებში ამის მაგიერ სწერია „და ვიწყეთ ყოველივე ამბავი ბაგრატიონთა, თუ ვითარ არიან ნათესავნი დავით წინასწარმეტყველისანი და სოლომონისნი, ანუ ვითარ მოიწივნეს ქუეყანასა ჩუენსა. ვიწყეთ ადამითგან, და წარმოვქუთ ყოველი ნათესაობა მათი“.

და შვილნი ბაკურ მეფისანი, ნათესავნი დარჩენი, ვახტანგის ძისანი, რომლისადა მიეცა მეფობა ვახტანგ მეფესა, იგინი დარჩეს კახეთს. და დაიპყრეს კუხეთი და ჰერეთი A 237 იორითგან, და დასდეს უჯარმოს, და იუენეს მორჩილებასა გუარამ კურაპალატისასა. M 408 მაშინ კეისარმან წარმოსცა განძი დიდი გუარამ კურაპალატისა თანა, და უბრ-მანა, რათა მით განძითა გამოიყვანეს ჩრდილოს ლაშქარნი, და შეერთეს თანა სპანი 5 ქართველთანი, და შეგზავნეს სპარსეთს. სოლო გუარამ ეო ეგრე: გამოიყვანა ოვსნი,

1 და] ხოლო T. 1 რომლისადა AC, რომელსა Mm, რომლისთვის cet. 2 და < AMm. 2 კუხეთი CMm, კუხეთი T, კახეთი cet. 2 ჰერეთი ერ[ეთი] Mm. 3 გუარამ < A. 3 კულაპალატისა A, კულაპალატისა C, კურატპალატისა cet. 4 წარმოსცა კეისარმან A. 4 დიდი AC, დიდალი cet. 4 გუარამ m. 4 და < MTm. 4-5 გუარამ — მით განძითა < C. 5 განძითა < A. 5 ჩრდილოთ A, ჩრდილოსა C. 5-6 და შეერთ-ნეს — ქართველთანი < Mm. 5 შეერთნეს თანა C, შეერთნეს თანა AT, < Mm, შეერთნეს მათ თანა cet. 6 ქართველთანი A, < Mm, ქართლისანი cet. 6 გამოიყვანეს C.

შვა აქაბ. აქაბ შვა სვიმონ. სვიმონ შვა იზაქარ. იზაქარ შვა აბია. აბია შვა ვად. ვად შვა ასერ. ასერ შვა ისაკ. ისაკ შვა დან. დან შვა სოლომონ. სოლომონ შვა შვანი ძმანი, რომელნი-იგი მოსცნა დემეტრის ტყუე-ობასა შინა.

ჩანართის გაგრძელება (მხოლოდ T)¹

[§ 2.] და ესენი შვანი ძმანი, ძენი ამის სოლომონისნი, მოიწივნეს ეკლეს წინაშე რაქაელ დედოფ-ლისა და მისგან ნათელ-ილეს. და დაშთეს იგინი ქუეყანათა სომხითისათა, და მუნ დღეინდელად დღემდე შვილნი მათნი მთავრო-ბენ სომხითს.

[§ 3.] და ოთხნი მათნი ძმანი მოვიდეს ქართლს. ხოლო ერთი მათგანი, სახელით გუარამ, განაჩინეს ერისთავად, და ესე არს ერისთავი ქართლისა და მამა ბაგრატიონთა². და ესე ბაგრატიონი[ნი] შვილის-შვილნი და ნათესავნი არიან გუარამისნი.

[§ 4.] ხოლო ძმა მისი, სახელით საპაკ, წარვიდა კახეთს და დაეშაზა იგი ნერსეს.

[§ 5.] და სხუანი ორნი იგი ძმანი ამათნი, სახელით ასამ და ვარზავარდ, წარვიდეს კამბეჩანს, და მოკლეს მათ სპარსთა სპასალარი და დაიპყრეს კამბეჩანი, და დასდეს მუნ იგინი ცხოვრებად ხორნაბუჯს. და ამა უამამდე შვილნი მათნი მთავრობენ მას შინა.

[§ 6.] ხოლო ვინათგან მოაკლდა მეფობა შვილთა გორგასლისათა, მით უამითგან ეპყრა უფლებად ქართლისა აზნაურთა ვიდრე ამათადმდე, არამედ დაესრულა უფლებად ქართლისა აზნაურთა ბოროტთა საქ-მეთა მთელად.

[§ 7.] მას ეამსა მცხეთას კათალიკოზი იყო სუმონ-პეტრე. და მცხეთა აღთხელდებოდა და ტფილისი აღშენდებოდა; არმაზი შემციოდებოდა და კალაი განდიდებოდა; და სპარსნი უფლებდეს ქართლს, კახეთს, ჰერეთს, სომხითს, სივანეთს, ასპურანგს³.

[§ 8.] მას ეამსა კათალიკოზი იყო მცხეთას სამოელ, და ერთად შეკრა⁴ ყოველი ქართლი, და გამო-არჩიეს გუარამ დავითის ნათესავისგან, მოწივნილი ძმათა მისთა თანა, ასამს და ვარზავარდს, რომელნი-იგი ზემო ვაქსენენით.

[§ 9.] ესენი წარმოვიდეს ეკლესიით, რომელნი მონათლნა რაქაელ დედოფალმან, ძმანი შვილნი ჰური-ანი, ტყუეობით მოსრულნი ქუეყანით ფილისტიმით, და ნათელ-ილეს ეკლეს კელითა რაქაელ დედოფლი-სათა, რომელმან სამთა მათგანთა უცვალა სახელი, რამეთუ ერთსა სახელ-სდვა მუშელ, და ერთსა ბაგრატ, რომელ არს მამა ბაგრატიონთა, ერთსა აბგავარ, ერთი შემოიყვანა სიძედ, და ორნი მათგანნი ამზახნა სო-მეზთ მეფეთა.

[§ 10.] ხოლო ოთხნი ესე ძმანი წარმოემართნეს ქართლს, ვითა ზემო ვაქსენეთ, და გუარამ განაჩინეს ერისთავად.

§§ 2—10 მთლიანად და სიტყვა-სიტყვით ამოუღია T-ს სუმბატ დავითისძის „ქრონიკის“ იმ ტექ-

¹ T-ს ამოღებული აქვს სუმბატის „ქრონიკის“ ტექსტიდან (იხ. Mm). ² და ესე არს — ბაგრატი-ონთა < Mm.

³ აქ T-ში ჩამატებულია სტრიქონს ზემოთ „მოკლდა კზი სნ და დაჯდა კზდ სმოელ“. ხოლო არ-შიაზე სწერია: „კზი მეცხრე“. BDERhdkps ნუსხებში იგივე ჩანართი, ხოლო უფრო ქვემოთ: „ხოლო ამის გუარამის-ზე მოკლდა კათალიკოზი სუმონ და დაჯდა კათალიკოზად სამოელ“. და იქვე არშიაზე: „თ კზი სამოელ“ (Bdp-ში შიგ ტექსტშია). შდრ. ზემოთ გვ. 218, სტრ. 7, შენ. ⁴ მეგრე ჩაუმატებია „ი“: „შეკრიბა“.

დურძეკნი და დიდონი, და წარუძღუნა წინა ერისთავნი ქართლისანი. შევიდეს ადარ-
ბადაგანს, დაუწევს ტუენგად. და ესევეთარნი ჭირნი და უცალოებანი მოიწივნეს
სპარსთა ზედა.

მაშინ გამოჩნდა სპარსეთს კაცი ერთი, რომელსა ერქვა ბარამ ჩუბინი. ესე ეწყო
C158a თურქთა, სპარსეთს შემოსრულთა, ვითარცა წერილ არს განცხადებულად ცხოვრებასა 5
სპარსთასა, მოკლა საბა, თურქთა მეფე, და აოტა ბანაკი მათი. სოლო სპანი იგი ბერძენ-
თანი, რომელნი შესრულ იუვნეს სპარსეთს, შეიქცეს და წარვიდეს შინა. და ჩრდილონი
იგი, გუარამ კურაპალატისა შეგზავნილნი, წარმოვიდეს იგინიცა შინა; რამეთუ ვინათ-
A 238 გან მოიცაღეს სპარსთა თურქთაგან, შეშინდეს, და დაეცა შიში და ძრწოლა ქარ-
თველთა სპარსთაგან.

და ამან გუარამ კურაპალატმან იწყო ცისეთა და ქალაქთა მაგრებად.

M 409 და კუადაცა წყალობა ეო ღმერთმან ქრისტიანეთა ზედა, და სსუა | შუდლი
დავარდა სპარსეთს: რამეთუ იგივე ბარამ ჩუბინი გააღვა სპარსთა მეფესა, და დასწუნეს

1 ურძეჟუნი M, ურძეჟნი m, და ურბუნი C, დურძიკნი s. 2 დაუწყეს AC, და უწყეს MTm, და
დაუწყეს cet. 2 ტყუენგად CMTm, ტყუენგა A, ტყუენგა cet. 4 მაშინ < Mm (M-ში ერთი სიტყვის
ადგილი თავისუფალია. 4 სპ. კაცი ერთი AC, ~ კ. ერთი სპარსეთს cet. 4 ჩუბინი ჩუბანი T, ჩუეშინი M
(m-ში წითლით სწერია „ჩუბინი“; შემდეგ ბ შავი მელნით გადაკეთებულია ე-დ და თავზე აწერია შ: ჩუე-
შინი). 5 თურქთა M. 5 ~ სპარს. თურქთა A. 5 შემოსრულთა ACM, შესოსულთა m, შესრულთა cet.
6 მოკლა მოკულა Mm. 6 თურქთა M, საბა თურქთა C (მოკლა საბა, თურქთა მეფე). 6 იოტა Mm.
7 და ჩრდილონი A, ჩრდილონი C, და ჩრდილონი Mm, და დარჩომილნი cet. 8 გუარამ Tm. 8 კურა-
პალატისა C, კულაპალატისა A, პალატისა m, კურატპალატისა M, კურატპალატისა cet. 9 მოიცლიდეს m.
9 თურქთაგან M, თურქთაგან m. 9 შეეშინდეს A, < C. 9 და < C. 9 დაეცეს m. 10 სპარსთა-
გან < C. 11 და AC, < MTm, მაშინ cet. 11 კულაპალატმან A, კულატპალატმან m, < C, კურატპა-
ლატმან cet. 11 გუარამ კ. იწყო ACMTm, ~ იწყო გუარამ კ. cet. 11 მაგრება m. 12 და < CMm.
12 კუადაცა AC, კუადა cet. 12 წყალობა წყობა A. 13 სპარსეთს — გააღვა < Mm (ex hom.).
18 გააღვა T, გაუღვა b. 13 და < C. 13 დასწუნეს CMm, დასწუნა A, დასწუნეს cet.

სტიდან, რომელიც Mm-შია მოთავსებული. ხოლო დანარჩენ ნუსხებში (BDERbdkps) სხვა რედაქციის
ტექსტია:

«და ესე შეიღნი ძმანი, ძენი ამის სოლომონისნი, წარმოვიდეს ქუეყანით ფილისტიმით, ტყუეობით
წარმოსრულნი ჭურბანი, და მოიწივნეს ეკლეს, წინაშე რაქაელ დედოფლისა, და ნათელ-იღეს კელითა რა-
ქაელ დედოფლისათა. ერთი მათგანი შემოიყვანა სიქედ, და ორნი მათგანი ამხანა სომეხთა მეფეთა, ხოლო
ოთხნი ესე ძმანი: გუარამ, საპაკ, ასამ და ვარზაგარად წარმოემართნეს ქართლს. მაშინ ვინათგან მოაკლდა
მეფობა შვილთა გორგასალისათა, მით უამითგან უფლება ეპყრა ქართლისა ახნაურთა ვიდრე ამათამდე. არა-
მედ' დაესრულა უფლება ქართლისა ახნაურთა (ვიდრე — ახნაურთა < Bdp ex hom.) ბოროტთა საქმეთა
მათაგან. მას უამისა მცნეთა აღთხელდებოდა და ტფილისი აღშენდებოდა, არმაზი შემცირდებოდა და კალა
განდიდდებოდა, და სპარსთა დაეპყრა სომხითი, ქართლი და ასფურაგანი. ხოლო მაშინ, ვითარ უცალო
იქმნეს სპარსნი, ითხოვეს ქართველთა ბერძენთა მეფისაგან მეფე ქართლისად. მაშინ კეისარმან მოსცა ესე
გუარამ კურატპალატი...».

ჩანართის გაგრძელება (BDERbdkps)¹

[§ 11.] ხოლო სამნი იგი ძმანი ამის გუარამისნი წარვიდეს კახეთს. და საპაკ დაემზახა ბაკურს, ძესა
ნერსესისა. ხოლო ასამ და ვარზაგარად წარვიდეს კამბეჩიანს (Ts: კამბეჩიანს) და გარდაუქციეს ერი ვეზანს
ერისთავსა (T: + ბაპარ ჩუბინისსა) სპარსთასა (< T). და მოკლეს ვეზან, და დაიპყრეს მათ კამბეჩიანი.

¹ ეგვე ჩანართი, ამოღებული სუმბატის „ქრონიკიდან“ (§ 11), მოიპოვება T-შიც, ხოლო უფრო გვიან
(იხ. გვ. 221, 21, სიტყვების შემდეგ: «მეორესა დემეტრე» და 222 სქოლ. 2). ამ ჩანართს ყველა ნუსხა, T-ს
გარდა, ურთავს იმავე „ქრონიკის“ § 5-იდან ამოღებულ ცნობას: «და დასხდეს (Bdp: დასხდებოდეს) მუნ და
ცხოვნიდებოდეს ხორნაბუჯს. და ამა უამამდე შვილნი მათნი მთავრობენ მას შინა» (T-ს ეს ცნობა უკვე
ჰქონდა მოყვანილი. იხ. ზემოთ, გვ. 219, § 5).

თუალნი ურძიზდ მეფესა ცოლის ძმათა მისთა, და იწევს ბრძოლად ჩუბინმან და ქასრე-
იოტა ქასრე ჩუბინისაგან, და წარვიდა საბერძნეთს. და კეისარმან მავრიკ მოსცა ასული
თჳსი ცოლად ქასრეს, და მოსცა სპა მისი და წარმოგზავნა ჩუბინსა ზედა. იოტა
ჩუბინი სპარსეთით, და ქასრემან დაიპყრა სპარსეთი.

მაშინ მავრიკ კეისარმან იურვა ქართველთათჳს ქასრეს თანა, და რქუა: „ვინათგან 5
C158b დაუტეობიათ ქართველთა კერპთ-მსახურება, მუნიტგან მორჩილნი ბერძენთანი არიან;
რამეთუ ეამსა შინა მძლავრებისაგან თქუენისა იქმნის განრეული ქართლი, თუ არა
სამართალი თქუენი არა არს ქართლსა ზედა. აწ ბრძანებითა ღმრთისათა, ვინათგან
A 239 სრულსა სიუერულსა ზედა ვართ მე და | შენ, და ქართლი ჩუენ შორის იუავენ თავი-
სუფალ მძვდობით: მე ვარ მწე და მოურავი ეოველთა ქართველთა და ეოველთა ქრის- 10
ტიანეთა“.

მაშინ ერჩდა სპარსთა მეფე კეისარსა, და განთავისუფლდეს ქართველნი. და ესე
გუარამ კურაპალატი დაღვა მორჩილებასა ზედა ბერძენთასა.

იეო კაცი მორწმუნე და მაშენებელი ეკლესიათა. ამან იწყო ეკლესია ჯუარისა
M 410 ჰატისისისა; და აქამომდე ჯუარი ეკლესა ზედა იეო, და ქმნა ეკლესია წელთამდის ოდენ. 15

და მეფობდა კეთილად და უმფოთველად. არამედ ერისთავნი ქართლისანი ვერ
C159a სცვალნა საერისთავთაგან მათთა, რამეთუ სპარსთა მეფისაგან | და ბერძენთა მეფისა-
გან ჰქონდეს სიგელნი მკვდრობისათჳს საერისთავთა მათთა, არამედ იუვნეს მორჩილე-
ბასა გუარამ კურაპალატისასა.

ხოლო ამას გუარამ კურაპალატსა ესხნეს შენი, რომელთა ეწოდებოდა სახელად ერთსა 20
სტეფანოზ და მეორესა დემეტრე.

1 თუალი m. 1 ურძიზდ C, ურძიზ A, ურძიზად Mm, ურძიზდ cet. 1 მეფესა ცოლის ძმათა მის-
თა A, მეფესა მისთა ცოლის ძმათა C, მეფის ცოლის ძმათა Mm, მეფესა და ცოლის ძმათა მისთა cet.
1 ქასრე ACDm (C: ~ ქასრე და ჩუბ.), ქასრე T, ქასრე ამბარეზმან cet. 2 და (კეის.) ACMTm, მაშინ cet.
2 ~ მავრიკ კეისარმან C. 2 მოსცა ACMTm (C: ex მისცა), მისცა cet. 3 თჳსი < CMm. 3 ქასრეს AMm,
< C, ქასრე ამბარეზსა cet. 3 მოსცა ACMTm, მისცა cet. 3 მისი ACMTm, თჳსი cet. 4 ბარამ ჩუბინი m.
4 და ქასრემან (DT: ქასრე) დაიპყრა სპარსეთი ADT, < CMm, და ქასრე ამბარეზმან დაიპყრა ყოველი
სპარსეთი cet. 5 მავრიკი M. 5 იურვა A. 6 დაუტეობია C, დაუტეობ AAm, მორჩილნი არიან ბერძენთა cet.
ჩილნი ბერძენთანი არიან C, მორჩილნი ბერძენთანი (A: ბერძენი) AMm, მორჩილნი არიან ბერძენთა cet.
7 შიგან C. 7 იქმნის CMm, იქმნეს (იქმნეს) cet. 7 ~ ქართლი განრეული A. 7 თუ არა | და თუ არა T,
რამეთუ Mm. 8 სამართალი ACMTm, სხუა სამართალი cet. 8 არა ACMTm, არა რაა cet. 9 და ქარ-
თი MTm, ქართლი cet. 9 იყავნ ACMTm, იყოს cet. (~ იყოს ქართლი ჩ. შ.). 9-10 თავისუფალი Mm.
10 მშვდობით CMTm, < A, მშვდობით + რამეთუ cet. 10 მწე და მოურავი AC, ~ მოურავი და მწე cet.
10 ყოველთა < AC. 10 ქართველთა და < C. 12 განთავისუფლდენ m. 13 გუარამ CTdm. 13 კულაპა-
10 ყოველთა < AC. 10 კურატპალატი cet. 13 დაღვა ACMTm, დაღვა (დაღვა T) cet. 13 მორჩ. ზ.
რატრ A, კულაპალატი C, კურატპალატი cet. 13 დაღვა ACMTm, დაღვა (დაღვა T) cet. 13 მორჩ. ზ.
ბერძ. ACDMTm, ~ ბერძენთა მორჩილებასა ზედა cet. 14 იეო ACMTm, იეო + ესე გუარამ cet.
14 ~ მაშინ. ეკლ. და მავრიკ კურატპალატი (b: კურატპალატი) cet. 16 კეთილად < b. 16 ერ.
16 მეფობდა ACMTm, + ესე გუარამ კურატპალატი (b: კურატპალატი) cet. 16 კეთილად < b. 16 ერ.
ქართ. ACMTm, ქართლისა ერისთავნი cet. 17 საერისთავთაგან A, საერისთავთაგან M. 17 მათთა < A.
18 ჰქონდეს ACMTm, ჰქონდათ cet. 18 მკვდრობისათჳს AC, მკვდრობისანი cet. 18 საერისთავთა მათთა C,
< Mm, საერისთავთა B. cet. 18-19 მორჩილებასა + შინა C. 19 კულაპალატისასა A, კულაპალატისასა C,
კურატპალატისასა Mm. 20-21 ხოლო — დემეტრე ეს ჩანართი მოიპოვება ყველა ნუსხაში გარდა ACMTm-
ისა. (D-ში სხვა რედაქციითა: ბ' ამას გ. კურ. ჰყუანდა შვილი და უწოდა სახელად სტეფანოზ).

და მოკუდა კათალიკოსი სუძონ და დაჯდა სამოელ. და მოკუდა კათალიკოსი სამოელ და დასუეს¹ სამოელვე².

ამანვე გუარამ კურაპალატმან განასხლა საფუძველი ტფილისისა სიონისა,

რომელი შემდგომად ამის გუარამისა განასრულეს აღშენება ტფილისის სიონისა³: ნასე-
ვარი ერთმან ვინმე ქურიჲმან დედაკაცმან, და ნასეგარი ყოველმან ერმან⁴, ჟამსა ჰირველის
ადარნასე მთავრისასა, და იგი ადარნასეცა შეეწია აღშენებასა მისსა⁵.

რამეთუ ნათესავნი მორწმუნისა მირიან მეფისანი ყოველნი ეკლესიათა მაშენ-
ბელნი იუენეს.

და მოკუდა გუარამ კურაპალატი.

გეორგიოზა ერისთავთა-მთავარი ქართლისა სვანოზ, ძე გუარამ
კურაპალატისა, გაგრაჲონი⁶

A 240 და დაჯდა ძე მისი სტეფანოზ. | მეფობისა სასელი ვერ იკადრა სპარსთა და ბერ-
მენტთა შიშისაგან, არამედ ერისთავთა-მთავრად სადოდეს. და მოკუდა სამოელ კათალი-
კოსი, და ამან სტეფანოზ დასუა ბართლომე კათალიკოსად⁷. სოლო ესე სტეფანოზ
იყო ურწმუნო და უშიძი ღმრთისა, არა ჰმსახურა ღმერთსა, არცა ჰმატა სჯულსა და
ეკლესიათა.

1 და მოკუდა კათ. სუძონ და დაჯდა სამოელ CMm (დანარჩენ ნუსხებში ეს ცნობა ზემოთ იყო, გვ. 219, სქოლ. 3). 1-2 და მოკუდა კათ. სამოელ და დასუეს სამოელვე ACMm, და მასვე-ზე (< T) მოკუდა კათა-
ლიკოზი სამოელ, და ამანვე (T: ამან გუარამ) კურაპალატმან დასუა (T: + მეათე) კათალიკოზად სამოელვე cet.
3 ამანვე ACMm, და ამანვე T, და კულად ამანვე cet. 3 გუარამ < T. 3 კურაპალატმანცა T, < C.
7 მორწმუნისა < C. 7 მირიან მორწმუნისა მეფისანი A, მირიან მეფისა მორწმუნისანი MTm. 7 ყოველნი CMm,
ყოველთა A, ყოველნივე cet. 9 და მოკუდა ACMTm, და ამისსა შემდგომად მოკუდა cet. 10 გეორგიოზა BEp,
გეორგიოვე cet. 11 კურაპალატისა codd. 11 ბაგრატიონი T (გ. ი. „ბაგრატიონი“). 12 და დაჯდა AT,
ი⁸ დაჯდა C (იხ. ქვემოთ, სქოლიო 6), და დარჩა Mm, და მის წილ მეფე იქმნა cet. 12 ძე ACMTm,
ძევე cet. 12 სტეფანოზ რომელსა ეწოდებოდა სახელად სტეფანოზ D. 12 მეფობისა ACMm, ხოლო ამან
სტეფანოზ მეფობისა cet. 13 და ACMm, და მის-ზე cet. 13-14 სამოელ კათ. AC, ~ კათალიკოსი სა-
მოელ cet. 14 მან C. 14 სტეფანოზ A. 14 ~ კათალიკოსად ბართლომე BEbdps. 15 ღმრთისა < AMm.
16 ეკლესიასა C.

¹ არშიაზე: მეათე კათალიკოზი Rd, ი⁸ კ⁸ი სამოე... D; შიგ ტექსტში: ი⁸ კ⁸ი სამოელ Bp.

² აქ T უმატებს:

«ხოლო ჩუენ პირველსავე სიტყუასა მოვიდეთ» (და აგრძელებს ციტატას სუმბატის „ქრონიკიდან“).
[§ 11.] ხოლო სამნი ესე ძმანი წარვიდეს კახეთს. და საპაქ დაემზახა ბაკურს, ძესა ნერსესსა. ხოლო
ასამ და ვარზაგარდ წარვიდეს კამბეჩანს და გარდაუქციეს ერი ვეზანს, ერისთავსა ბაპარ ჩუბინისსა.
და ვეზან მოკლეს და დაიპყრეს მათ კამბეჩანი. (შდრ. ზემოთ, გვ. 220 სქოლიო). [§ 12.] და იყო მას ჟამსა
მცხეთას კათალიკოზი სამოელ. და ამისზე ტფილისისა მკუდრთა ეკლესიისა გებად იწყეს, რომლისა
ნახევარსა ყოველი ერი აშენებდა და ნახევარსა ერთი ვინმე დედაკაცი (შდრ. ზემოთ, გვ. 222, 5).

³ არშიაზე: დაწყება ეკლესიისა ჯვრისა პატიოსნისა. საფუძველი ტფილისის სიონისა d. არ შიაზე
(მხედრულით): ამ გუარამ პანკრატიონმა და დიდად სახელოვანმა ყოველსა შინა ადაშენაო ჯვარის ეკლესია
და საფუძველი ტფილისის განაახლა T.

⁴ ამ ნაწილის წყაროდ ჩანს სუმბატის „ქრონიკა“, § 12. შდრ. აქვე ზემოთ, სქოლიო 2.

⁵ ეს ჩანართი ყველა ნუსხაშია გარდა ACMTm-ისა.

⁶ სათაური ყველა ნუსხაშია გარდა AMm-ისა, ხოლო ერთი წინადადების შემდეგ („სტეფანოზ“). C-ში
ამ სათაურის მაგიერ შიგ ტექსტში სწერია: ი⁸ ჯ. ე. ი. მეჩვიდმეტე მეფეო (მირიანის შემდეგ), და არშიაზე
წითლით: ერისთავთ-მთავარი სტეფანოზ. არ შიაზე: ქრისტეს შობითგან იყო წელიწადი კ (= 600) D
(სხვა მგელით და სხვა ზელით).

⁷ არშიაზე: ი⁸ კ⁸ი d, ი⁸ კ⁸ი ბართლომე DRs, მეათერთმეტე კათალიკოზი T (შიგ ტექსტში).

და ამის-ზე იქმნა მფოთი დიდი საბერძნეთს: რამეთუ მავრიკ კეისარსა განუდგა
M 411 ფოკას მკედარი, და მოკლა მავრიკ კეისარი და შვილნი მისნი. და დაიპყრა საბერძ-
C 159b ნეთი ფოკას მკედარმან. მაშინ სიმეჲმან კეისრისამან, სპარსთა მეფემან ქასრე, იწყო
მეზნად სისხლსა სიმამრისა და ცოლის ძმათა მისთასა, შესლვად და ტყუენვად საბერძ-
ნეთისა. განძლიერდა ბერძენთა ზედა, და ვერ წინააღუდგა ფოკას კეისარი. სოლო
სტეფანოზ, მთავარი ქართლისა, შეუშინდა მეფესა სპარსთასა, განუდგა ბერძენთა და
მიექცა სპარსთა.

მას ჟამსა მანვე მეფემან ქასრე წარმოტყუენა იერუსალეში და წარიყვანა ძელი
ცხოვრებისა; და შემდგომად ამისსა აღიღო ღმერთმან კელი წყალობისა ქასრესგან:
A 241 შეიპყრა იგი მემან თვსმან, შესუა იგი საპყრობილესა, და მოკუდა სენითა ბოროტითა.

სოლო ამის სტეფანოზის-ზე მცხეთას მოაკლდებოდა და ტფილისი განძლიერდ-
ბოდა, არმაზი აღოვრდებოდა და კალა აშენდებოდა. და მძა სტეფანოზისი, სასელით
დემეტრე, აღაშენებდა ეკლესიასა ჯუარისა პატიოსნისასა¹. რამეთუ სენიცა იყო მის
C 160a თანა ბოროტი, და ვერ შემძლებელ იყო განშორებად კარსა ეკლესიისასა. და სტეფა-
M 412 ნოზ მთავრობდა ყოველსა ქართლსა ზედა, და დაჯდა იგი ტფილისს, და ჰმორჩი-
ლებდა იგი სპარსთა.

სოლო შემდგომად ამისსა რადენთამე წელიწადთა გამოჩნდა საბერძნეთს კაცი
ერთი, თვსი მავრიკ კეისრისა, სასელით ერაკლე². ამან მოკლა ფოკას კეისარი, და
დაიპყრა საბერძნეთი. განძლიერდა იგი და მიიყვანნა დასავლეთით თურქნი, და შეკრიბნა

1 ამა-ზე A, ამაზედა C. 1 დიდი < A. 1 განადა AC. 2 ფუკას A, ფოკა Cs. 2 და დაიპყრა ACDRTbs,
და დაიპყრნა M, დაიპყრა cet. 3 ფუკა A, ფოკა Cs. 3 სპ. მ. ქასრე ACMm, ~ ქასრე სპ. მ. cet.
3 იწყო + ძღუნად და A. 4 ძებნად — მისთასა A, სისხლთა ძებნა (DRb: ~ ძებნა სისხლთა; ძებნად სისხლ-
თა s) სიმამრისა და ცოლის ძმათა მისთა BDERdps, ძებნად სისხლისა სიმამრისა და ცოლის ძმათა C,
ძებნად სისხლთა ცოლის ძმათა და სიმამრისა (ს: ~ სიმამრისა და ცოლის ძმათა) მისისათა MTmb. 4 ტყე-
ვად T, ტყუენვად s. 4-5 საბერძნეთისა AC, საბერძნეთს cet. 5 და განძლიერდა C. 5 და + ფოკა C.
5 ფუკას კეისარი A, ფოკა კ. BMmps, < C, ფოკას კ. cet. 6 ~ სპარსთა მეფესა A. 6 განადა C. 7 მიექცა
მიუდგა C: 6-7 განადა ბ. და მიუდგა სპარსთა C (ორჯერ). 8 ამანვე A. 8 მეფემან (C: + სპარსთამან) ქასრე
ACMm, ~ ქასრე მეფემან cet. 8 იელუსალეში CMm, იელუსალიში A. 8 წარიყვანა AMm, წაიყვანა C,
წარმოიღო (D: წარიღო) cet. 10 და შეიპყრა A, შეიპყრო M. 10 იგი C, < cet. 10 თვსმან AC, მის-
მან cet. 10 იგი < A. 10 საპყრობილესა ACMTm, + ძნელსა DERbs, + ბნელსა cet. 10 და < Mm.
10 მოკუდა + საპყრობილესა შინა C. 11 ამის ამა A. 11 ზე AMTm, ძე C, < cet. 11-12 მცხეთას მოაკლ-
დებოდა და ტფილისი განძლიერდებოდა (და ტფ. განძლ. < C), არმაზი აღოვრდებოდა (C: ოვრდებოდა) და
კალა აშენდებოდა (C: აღაშენებდა) AC; მცხეთას მოაკლდებოდა და კალა (Mm: კულა) აღაშენდებოდა, ტფი-
ლისი (+ და Mm) განძლიერდებოდა და არმაზი აღთხელდებოდა (M: + კულა აღაშენდებოდა; m: + კულა
ლისი) < cet. (შდრ. ზემოთ, გვ. 220 სქოლ. ჩანართი სუმბატის „ქრონიკიდან“). 12 და CT,
აღაშენდებოდა MTm; < cet. (შდრ. ზემოთ, გვ. 220 სქოლ. ჩანართი სუმბატის „ქრონიკიდან“). 12 და CT,
ხოლო A, < cet. 12 სტეფანოზისი სახელით ACMTm, რომელსა ერქუა სახელად D, < cet. 13 დემეტრე
სოლო A, < cet. 13 აღაშენებდა CM; აღაშენდებოდა m, აშენებდა cet. 12 რამეთუ < C. 14 განშორებას m,
სტეფანე Mm. 13 აღაშენებდა CM; აღაშენდებოდა m, აშენებდა cet. 12 რამეთუ < C. 14 განშორებას m,
განშორებულად d. 15 ზედა AC, < cet. 15 და დაჯდა დაჯდა AC. 15 იგი < d. 15 ტფილის AC,
ჩილობდა cet. 16 იგი < C. 17 ~ ამისსა შემდგომად Bdp. 17 რადენთამე DT. 18 ფუკას Mm,
ფუკა A, < C, ფოკა cet. 18-19 და დაიპყრა დაიპყრა T, და: იპყრა Mm. 19 თურქმანი m.

¹ არშიაზე: აღაშენება ჯ⁸ისა პატიოსნისა d.

² არშიაზე: ქეს აქათ ქთ (= 609) b.

და ესევეთარითა სიკუდილითა წარეგნეს სტეფანოზ და მსახურნი მისნი. ამისთჳს უყო ესე ღმერთმან მთავარსა მას სტეფანოზს, რამეთუ არა მინდობითა ღმერთისათა M 414 ცსოგნდებოდა: მორწმუნეთა ემტერებოდა და ურწმუნოთა მოუურობდა.

მაშინ კუალად წარიდეს ბერძენთა სასლგარი ქართლისა: სპერი და ბოლო კლარ-ჯეთისა, ზღუც პირი. და შეიღნი სტეფანოზისნი დარჩეს კლდეთა შინა კლარჯეთი-სათა, სსუა ეოველი ქართლი დაიპერა ადარნასე ბაკურის ძემან მთავრობით, და მეფო-ბისა სასელი ვერცა მან იკადრა. და ერისთავნი იგი თჳს-თჳსსა საერისთოსა შინა მკვდრობდეს შეუცვალებელად, და მორჩილებდეს ადარნასე მთავარსა.

ჩანართი 1

და მოკუდა კათალიკოსი ბართლომე, და ამან ადარნასემ დასუა კათალიკოსად იოანე 2. 10

ჩანართი (Bbkr) 3

და წარგზავნეს ანტიოქიას და მის თანა მონაზონი ერთი მოციქულთადა და საკურთხეველ-თადა. რამეთუ განწყესებულ იყო კურთხევა ანტიოქიით კათალიკოსისა, და ვერდარავის კელეწი-ფებოდა სლვად გზასა ანტიოქიისასა. ამისთჳს დიდი ზრუნვა აქუნდა ქართველთა. სოლო დღეთა თეოფილაქტე ანტიოქელ პატრიარქისა წარავლინეს მოციქულნი და მივიდეს წინაშე თეოფი-ლაქტე ანტიოქელ პატრიარქისა, და მიუთხრეს ნეტარსა თეოფილაქტეს, ვითარმედ დიდსა ჭირსა შინა არიან ქრისტიანენი, მკვდრნი ქართველთა სოფლებისანი, რამეთუ დღითგან ნეტარისა ანასტასი მღვდელმთაფლისათა არა კურთხეულ არს სიმნელისათჳს გზათსა. სოლო მან ჰყო საზოგადო კრება, და განაჩინა ბჭობითა კრებისათა, მთავარეპისკოპოსთა, მიტროპოლიტთა და ეპისკოპოსთა თჳსთა თანა, რათა შეკრებოდენ ეპისკოპოსნი სამრევლოსა მისისანი და აკურთ-ხებოდენ კათალიკოსსა ქამითი-ჟამად, რომელიცა საღმრთოჲმან მადლმან უჩუენოს მათ და რომელი გამორჩიონ და სთნდეს მეფესა და ეპისკოპოსთა, და ერსა და მოკუასთა მის ეკლესიისათა. და შეუქმნა მათ აღწერილი მოსაცხენებელი თავისა თჳსისათჳს და მუნ შემოკრებულისა კრებისათჳს. და კელთდასსმულ ჰყო ერთი ორთა მათ მისსა მოვლინებულთა მონაზონთაგანი, სასელით იოანე, მის ჟამისა კათალიკოსად მათდა. სოლო ამას ანტიოქიის კრებასა შინა გაპატრონდა და გან-თავისუფლდა მათგან კათალიკოსი. რამეთუ კელქვეით აღარ არის პატრიარქთა, აღარც 25

2 ყო C. 2 ესე A, < cet. 2 რამეთუ < A. 2 მინდობითა მადლობითა A. 3 მორწმუნეთა AMm, არამედ მორწმუნეთა cet. 3 ჰმოყრობდა M, ჰმოყურობდა m. 4 მაშინ ACMm, ხოლო მაშინ cet. 4-5 კალარჯეთისა m. 5-6 კალარჯეთისათა m. 6 სხუა CMm, ხოლო A, და სხუა cet. 6 ადარნასე ძემან ბაკურისმან C. 6-7 მეფის სახელი A, მეფობისა სახელით Mm. 7 იკადრა იპყრა A. 7 იგი AMm, იგი იყუნეს ეგრეთვე C, იყენეს cet. 7 თჳს-თჳსსა თჳსსა C. 7 საერისთავოსა DRT, საერისთავოსა Mdm. 7 შინა DMRTbm, ზედა AC, მაშინ cet. 8 მკვდრობდეს < A, მკვდრობით. 8 შეუცვალებელად A, < cet. 8 და ჰმორჩილდებოდეს C. 15 თეოფილე b. 15 პატრიარქისათა b. 15 მივიდეს K, მივიდნენ b, მივიდენ cet. 16 პატრიარქისა Bp. 18 ანასტასია b. 20 სამრევლოსა b. 21 სამლომან b, სამლომან Bp. 22 ერთა b. 23 აღწერით ეფრ. 24 კელთდასსმულ b + ეფრ., კელთა დასსმულ cet. 24 მისა b.

1 ეს ჩანართი მოიპოვება ყველა ნუსხაში გარდა ACMTm-ისა.

2 არშიაზე: იგ კზი იოანე Bp (p-ში შიგ ტექსტში), კზი იოანე BD (B-ში შიგ ტექსტში), იბ კზი d.

3 ეს ჩანართი მოიპოვება T-შიც, სოლო უფრო ქვეით და განსხვავებული ვარიანტით (იხ. გვ. 231, სქოლიო 1). ამ ჩანართის წყაროა ეფრემ მცირის „უწყებაჲ მიზეზისა ქართველთა მოქცევისასა, თუ რომელთა წიგნთა შინა მოიგნენების“ (იხ. ე. თაყაიშვილი, ახ. ვარიანტი წმ. ნინოს ცხოვრებისა, თბ. 1891 წ., გვ. XLVI და შემდ.; თ. ყორღანი, ქრონიკები I, 75-76).

აკურთხევენ, არამედ თჳსნი ეპისკოპოსნი აკურთხევენ 1. და მიერითგან განეფინა ქუეყანასა ზედა, ვითარმედ განთავისუფლდა კრებასა შინა ანტიოქიისასა 2.

ჩანართი (Bbkr)

3 მაშინ უკუე იოანე გუთელ ეპისკოპოსი თჳსისა სამწყსოსა და ერისა მიერ მოივლინა ქართლად, და ქართლისა კათალიკოსისა იოანეს მიერ მიიღო გელთდასსმა მცხეთას, რამეთუ 5 მას ჟამსა საბერძნეთისა კერპონი ხატთა ბრძოლისა წვალებასა დაეპერნეს.

4 და შემდგომად რაოდენისა ჟამისად მოკუდა კუალად კათალიკოსი იოანე და ამანვე ადარ-ნასემ დასუა ბაბილა 5.

სოლო ერაკლე მეფე შევიდა სპარსეთს, და მოკლა ხუასრო მეფე, და წარიღო ბაღდადი, და წარმოიევანა ძელი ცსოგნებისა. უკმოიარა გზა ქართლისავე მეშვდეს 10 წელსა, რადოგან ჩაველო. || და ეკლესია ჯუარისა პატრიოსნისა და სიონი ტფილისისა განესრულნეს 6 ადარნასე ქართლისა მთავარსა.

8 მაშინ ერაკლე მეფემან წარისუნა მანგლისით და ერუშეთით ფერკთა ფიცარნი

1 აკურთხევენ Bp, იკურთხევიან მათგან b. 1 აკურთხევენ B, აკურთხევენ + კზი ქართლისა ვა ით-ქვა b. 1 მიერითგან < b. 7 ჟამისა d. 8 ბაბილა + კათალიკოსად BDRbps (Bp-ში ორჯერაა „მოკუდა — ბაბილა“). 9 ერაკლე ABMm, ჰერაკლე p, ერაკლე cet. 9 მეფე CMTm (T: ~ მეფე ერეკლე), < A, კვი-ბაბილა“. 9 მეფე m. 9 სპარსეთს CMm, სპარსეთად A, ბაღდადს cet. (T: სპარსეთს და გამოიღო სარი cet. 9 შევიდეს m. 9 სპარსეთს CMm, სპარსეთად A, ბაღდადს cet. (T: სპარსეთს და გამოიღო ბაღდადი). 9 მეფე + სპარსთა C. 9 წარუღო Mm. 9-10 და მოკლა — ცხოვრებისა ACMm, და გამოიღო ბაღდადი, შეიპყრა ხუასრო (+ მეფე T) და მოაღებინა ძელი ცხოვრებისა და მოკლა ხუასრო (+ და წარ-ბაღდადი, შეიპყრა ხუასრო (+ მეფე T) და მოაღებინა ძელი ცხოვრებისა, და დასუა მოდისტოს (d: ბოტისტოს, მოიღო ძელი ცხოვრებისა T), და იწყო შენებად იერუსალიმისა, და დასუა მოდისტოს (+ და წარმოემართა აქათვე T) 7 cet. 10 ქართ- BDRs: მოდისტოს) პატრიარქად. და წარუღო ბაღდადი (+ და წარმოემართა აქათვე T) 7 cet. 10 ქართ-ლისა ვიდრე C (— ქართლისავე — ვეი). 10-11 ~ წელსა მეშვდეს Bdp. 11 რადოგან DRb, რათგან ACMTdm, რადგან cet. 10-12 უკმოიარა — განესრულნეს უკმოიარა რათგან ჩაველო გზა ქართლისავე. და მოვიდა წელსა მეშვიდესა და ვე მოსვლადმდე მისსა ტფილისის ეკლესია სიონი განესრულათ, ხოლო 12 ქართლისა ეკლესიას აკლდა T. 12 ადარნ. კ. მთ. < T. 12 ქართლისა ტფილისისა C. 13 მაშინ ერაკლე ჯუარისა ეკლესიას აკლდა T. 12 ადარნ. კ. მთ. < T. 12 ქართლისა ტფილისისა C. 13 მაშინ ერაკლე (Cm: ერეკლე) მეფემან ACMm, < cet. 13 წარიხუნა C, წაახუნა A, წარიტანა MTm, წარიგდა და წარი-ტანა თანა cet. 13 ფიცარი C.

1 ამის შემდეგ ვიდრე სიტყვებამდე „წვალებასა დაეპერნეს“ (სტრ. 6) b-ში არშიაზეა მიწერილი.

2 ამ ჩანართის ბოლო ნაკვეთი (სტრ. 226, 25—227, 2: „ხოლო ამას — კრებასა შინა ანტიოქიისასა“) ეფრემის „უწყებაში“ არა ჩანს.

3 ამ ჩანართის წყაროა გიორგი მთაწმიდელის „ცხოვრებაში“ მოყვანილი ცნობა: „იყო ჟამი, რომელ ყოველსა საბერძნეთსა შინა მართლმადიდებლობაჲ არა იპოვებოდა. და იოანე გუთელ ეპისკოპოსი მცხეთას იკურთხა ეპისკოპოსად, ვითარცა სწერია დიდსა სჯნაქსარსა“ (ათონის კრებული, თბ. 1901 წ., გვ. 316; შდრ. ე. თაყაიშვილი, ახ. ვარიანტი წმ. ნინოს ცხოვრებისა, თბ. 1901 წ., გვ. XLIX).

4 ეს ჩანართი მოიპოვება ყველა ნუსხაში გარდა ACMTm-ისა.

5 არშიაზე: იგ კზი ბაბილა BDERbps (Bp-ში შიგ ტექსტში), კზი ბაბილა D, იგ კზი d.

6 არშიაზე: განსრულება ჯუარისა პატრიოსნისა და ტფილისის სიონისა d.

7 არშიაზე: განსრულება ჯუარისა პატრიოსნისა და ტფილისის სიონისა d. ამ აბზაცის მეორე ნახევრის წყაროა სუმბატის „ქრონიკის“ § 18 და § 19, რომელთა ტექსტს სიტყვა-სიტყვით მისდევს T: § 18: და წარმოემართა აქათვე და მოვიდა წელსა მეშვიდესა. § 19: და ვიდრე მოსულ-ვადმდე მისსა ტფილისის ეკლესია გაესრულა, ხოლო ჯუარისა ეკლესიასა აკლდა.

8 ვახტანგისეული ნუსხების ეს განსხვავებული ვარიანტები მომდინარეობს სუმბატის „ქრონიკიდან“ (§ 17.) გამოიღო ბაღდადი, და შეიპყრო ხუასრო მეფე, და მოაღებინა ძელი ცხოვრებისა. და იწყო შენებად იერუსალიმისა და დასუა მოდისტოს პატრიარქად.

9 აქ ყველა ნუსხაში გარდა ACMm-ისა არის ჩანართი

სუმბატის „ქრონიკიდან“

[§ 20.] მაშინ ერაკლე მეფემან ტფილისს, მცხეთას და უჯარმოს კადაგნი განავლინა, რათა ყოველნი ქრისტიანენი ეკლესიას შევიდნენ (s: შევიდნენ), და ყოველნი მღვდნი და ცეცხლის-მსახურნი, რომელნიცა არა

უთსრეს მეფესა ერაკლეს, ვითარ შემოვლენ აგარიანნი ძაძად და ჯაზირეთად, რომელ არს შუამდინარე. და გამოვიდა ერაკლე ფილისტიმად, რათამცა ეწეო მუნ. სოლო იუო მუნ მონაზონი ვინმე, კაცი ღმრთისა, და მან რქუა მეფესა: „იელტოდეთ, **M 417** რამეთუ უფალმან მისცა აღმოხალქეთი და სამსრეთი სარკინოხთა, რომელ არს თარგმანი მისი სარას ძაღლთა“. და მონაზონისა მის სიტყვთა ესე უთსრეს ერაკლე მეფესა ვარსკულავთ-მრიცხველთა და სრულთა მისანთა. აღაშენა ერაკლე მეფემან სუეტი და **C163a** დაწერა მას ზედა: „მმქდობა შუამდინარეო და ფილისტიმო, ვიდრემდის წარვდეს მუდნი მუდგეულნი“. მუდგეულისათჳს ესრეთ ჰოვეს კამი განსაზღვრებული ფილხო-ფოხთა ჰერმის ტრისმევჯისტონის წიგნთა: მინა სარკინოხთათჳს, რომელ არს ორას ორმოცდათი წელი.

მოჰმადის გამოჩინებამდე ალექსანდრეს წელთაგან იყო ცხრას ოცდამეხუთი წელი ალექსანდრესი².

▲ 247 მაშინ ეოგელნი | ნათესავნი ბერძენთანი წარჩინებულნი ჰფუღვიდეს ქუეყანათა შინა განძთა, რათა რაჟამს გამოვიდენ, ჰოვნენ განძნი იგი და არღარა ნახონ ჭირი წაღებისა და კუალად გამოღებისა.

1 უთხრეს ACmM, მაშინ უთხრეს cet. 1 ჰერეკლე (M: ჰერეკელს) მეფესა Mm. 1 ვითარ ACmM, ვითარმედ cet. (T: კდ [← ვდ]). 1 შემოვალნ A, შემოვლეს Mm. 1 შამაღ ბამად C, ერთ ბამად Mm. 1 ჯაზი ერთად Mm. 2 ჰერეკლე CMp, ჰერეკლე m. 2 ფილისტიმად AC, ფისტიმედ m, ფილისტიმედ cet. 2 რათა ეწყოს A. 3 მუნ < A. 3 ვინმე C, < cet. 3 მეფესა ACMTm, + ესრეთ ვითარმედ cet. (T-ში შემდეგ არშიაზე დაუმატებიათ: ესრეთ კდ [← ვდ]). 3 ივლტოდე A, ივლტოდეთ CMm, ივლტოდეთ + სარას (d: სარას) განძებულთა ანუ თუ განკერძოებულთა cet. 4 სამხრით C, სამხრითი A. 4 სარაკინოზთა M. 4-5 თარგმანი < A, თარგმანებობთა m. 5 მისი < ACMTm (T-ში შემდეგ ჩაუმატებიათ). 5 სარას ძალთა A, სარას ძალითა Mm, სარასი ძალითა C, სარას მიაპობი b, სარას ძალი cet. 5 მისი მისა მის C. 5 სიტყუათა A. 6 გ-მრაცხველთა A. 6 სრულთა მისანთა სულთა (m: სულთა) მის თანა Mm. 6 მეფემან < AMT (T-ში შემდეგ ჩამატებულია). 6 ~ სვეტი ერეკლე მეფემან m. 6 და < m. 7 დაწ. მის ზედა T, ~ მას ზედა დაწ. A. 7 მშვდობა AC, < Mm, მშვდობით cet. 7 ფილისტიმეს ტფილისი A. 8-9 ფილასოფოსთა ADER, ფილოსოფოსთა b. 9 ჰერმეს ტრისმეფისტონის კეკელიძის კონიექტ. (თბ. უნ. მოამბე V, 306), ჰერმიტრონისა და იჯინტონისა a, რმისტრომან იჯინტონის A, ჰირმისტოსმან იჯინტონეს C, ჰირმისტოს(ა)მან იჯინტონის (Bp: ანჯინტონის, b: ინჯიტონის) cet. 9 სარკინოზთათჳს CMm, < A, რომელ არს სარკინოზთათჳს cet. 9 ორას < ACT (T-ში შემდეგ ჩაუმატებია არშიაზე). 10 ორმოცდაათი A, ორმოცდაათი cet. 10 წელი d, + ხოლო cet. 11 მაჰმადის m, მომადის A, უმედის C, ჰმედის M, მოჰმადის cet. 11 ალექსანდრე წელთაგან CMm, < A, ალექსანდრესითგან cet (d: ~ ალექსანდრესითგან მოჰმ. გამოჩ.). 11 იყო CMm, გარდასრულ იყუნეს cet. 11-12 ცხრაას — ალექსანდრესი CMm, წელნი ცხრაას (< A) ოცდაშვიდი (-შვიდი T) cet. 13 ბერძენთანი წარჩინებულნი CMTm (C: ~ წარჩ. ბერძ.), ბერძენთანი A, ბერძენთა წარჩინებულთანი Bdp, ბერძენთა წარჩინებულნი cet. 14 განძთა (Mm: განძთა) CMTm, განძთა A, განძთა მათთა cet. (შემდეგ T-შიც ჩაუმატებიათ „მათთა“). 14 გამოვიდეს Bdp. 14 პოენენ განძნი (C: გა[წ]ქნი) AC, პოენენ განძი cet. 14 კირი CMm, კირი იგი cet. 15 წალეების C, წალეებასა AM, წარლებასა cet. 15 გამოლებისა BCdp, გამოლებასა cet.

¹ შდრ. გიორგი ამარტოლთან: «ერში სამდიდებული» (*Ερμής ὁ Τρισεμέσιος*), კაცი მეგობ-
რული და განსაკრებელი სიბრძნითა წარმართთა შორის (*παρ' Ἑλλήνων*)» (გამოც. თბილისი, 1920 წ.,
გვ. 20-21).

² ეს ქრონოლოგიური მითითება მოიპოვება ყველა ნუსხაში, როგორც ვანტანგისეულებში, ისე ACMm-ში; საფიქრებელია, რომ ეს იყოს არშიაზე მიწერილი შენიშვნა, რომელიც შემდეგ შიგ ტექსტში გადასულა; d ნუსხას დღესაც ის არშიაზე აქვს მიწერილი და სხვა ნუსხებისაგან განსხვავებით არც დამწყები კავშირი ("ხოლო") აქვს.

და აღმოვლო ერაკლე კეისარმან გზა ჩანისა და მეორედ შემოვიდა ქართლად.
და რქუა ნათესავსა სპარსთასა, რომელნი შემოღტოლვილ იყვნეს სარკინოხოთაგან:
„უკეთუ უწეით, ვითარმედ დასრულდა მეფობა თქუენი; დაუტევით ჩრდილო და შემო-
M 418 ვედით ჩუენ თანა“. და მათ დაუტევეს ქუეყანა ესე, და დაფლნეს განძნი მათნი; რომელ-
C163b ნიშე წარჰყვეს და რომელნიშე დადგეს, და შეიტანნეს ეოვლისა საგანძურისა | გუჯარნი.
და რა გუჯარი დაწერეს, აღწერეს ნათესავი თჳსი და ქუეყანა, და დადგეს, რათა ოდეს
მოვიდნენ ბერძენნი, მით გუჯართა მოიძივნენ ნათესავნი მათნი და თჳთოეულად განუ-
ეონ ქუეყანა და განძი¹.

ബാബ (Bbp) ²

მოკუდა კათალიკოსი თაბორ და დასუეს კათალიკოსად საშოელ.
ამისა შემდგომად გარდაჲეს რაოფენიჲე წელნი. ქრისტეს აქეთ ქნუ იქმნა კრება შეექუსე,
რ-ო წმიდათა მამათა კოსტანტინეპოლის შინა, შეათსამეტესა წელსა პოლონტი კოსტანტინეს

1 და აღმოვლო AT (შემდეგ T-ში დაშმატებით „მუნიტ“), და ამოვლო C, და მოვლო Mm, და აღ-
მოვლო + მუნიტ cet. 1 ქართლს C. 2 და < C. 2 ნათესავთა DER. 2 შემოვლთოლვილ s. 3 უკეთუ
eodd. (შესაძლებელია იყო „უქე“, ანუ „უჟუე“); d: ~ უწყით ვითარნედ უკეთუ. 3 ჩრდილოთ D.
4 განძი AC, + იგი cet. 4 მათნი ACMTm, მათნი + და cet. 5 და < MTm. 5 შეიტანნეს შეიქმნნეს A.
5 გუჯარი Mm. 6 გუჯარი (Mm: გუჯარი) ACMm, გუჯარი cet. 6 დაწერეს A, < Cmm (ex hom:
დაწერეს || აღწერეს), დაწერნეს cet. 6 აღწერნეს ნათესავნი თჳსნი T. 6 და ქუეყანა და დადგეს < A.
6 და (დადვ.) < C. 6 ოდესს რაჟამს C. 7 მოვიდნე C, მოვიდეს Mdm, გამოვიდეს A, მოვიდნენ cet.
7 გუჯართა CM, გუჯართა m. 7 მოიძინენ AT, მოიძინენ Mm, მოიძინენ C, მოიძიონ cet. 8 ქუეყანა
და განძი AC, ~ განძი და ქ. cet. 12 კოსტანტინუპოლის p.

1 ამას მოსდევს 'T'-ში იგივე ჩანართი ეფორმე მცირის „უწყებიდან“, რომელიც სხვა ვაზტანგისეულ ნუს-

ხედავით უფრო ადრე იყო (იხ. ზემოთ გვ. 22, 11), ხოლო განსაკუთრებით უფრო ადრე
« და მეფე ერეკლე ძლევამოსილი სამეფოდ თჳსად შეიქცა. ამისა შემდგომად განუფინა მოჰამედი
ქადაგება, და შეუდგეს ერნი ურიცხვნი ვიდრემდის დაიპყრეს სპარსეთი და უმრავლესი კერძო ქუეყანისა, და
მიდეთი და სომხითი, ვიდრე კაპადოკიამდე და პონტომდე მოიწინეს.
«და ვითარცა განწესებულ იყო ანტიოქით კურთხევა ქართლისა კზისა და წესთა და საეკლესიოთა,
სწავლა არღარა ვის ჯელწიფებოდა სლვა გზასა მას ზნისაგან აგარიანთასა, ამისთჳნ ფრიადი ზრუნვა
აქუნდა ქართველთა. ხოლო დღეთა თეოფილაქთე ანტიოქელ პატრიარქისათა წარვიდეს მოციქულნი საქარ-
თველოთ, და მიუთხრეს ამის პირისთჳს. ხოლო თეოფილაქთე პატრიარქთა (პატრიარქმან) ყო კრებაჲ ყო-
ველთა მართლმადიდებელთა მთავარეფისკოპოზთა და მიტროპოლიტთა და ეფისკოპოზთა, და განაჩინა
ესრეთ, რათა ეფისკოპოზნი სამრევლოთა მისისანი შემოკრებოდნენ და ზოგადითა გამორჩევითა მათითა და
საკათალიკოზოსა მის აღგილისა მდღელთა და ერისათა და განაჩინონ ყოფად, რომელი-იგი ღმერთმან გამო-
უცხადოს, და წესისაებრ თუთ მათვე ჯელნი დაასხნენ. და ამის პირისთჳს მოსახსენებელი წიგნი დაწერა და
დაბეჭდა თჳსითა ბეჭდითა, და მისცა მათ წესისაებრ ეკლესიისა, და ერთსა მოსრულთა მათგანსა, სახელით
იოანეს, ჯელნი დასხნა კზად. ამიერითგან განთავისუფლდა, რამეთუ კზი ქართლისა (და) ჯელქვეით არა
იარს პატრიარქთა და არა იკურთხებიან პატრიარქთაგან, არამედ თჳსისა სამწყსოსა მიტროპოლიტ(ი)თა და
მთავარეფისკოპოზთა და ეფისკოპოზთაგან იკურთხებიან, რამეთუ თავის ონი არს და მოციქულთა სამიერი
და მოციქულთა ტახტსა ზედა მჯდომი და პატრიარქი, თავი ყოველთა ეკლესიათა, წმიდა კათოლიკე მთავრი-
ქულო ეკლესია სვეტი ცხოველი, და აქეს უადრესობა და ჯელწიფება კზსა ყოველთა ზედა, და მის მიერვე
მიეცემის ყოველთა მადლი და კურთხევა შეკრვისა და განჰსნისა, და იკურთხეოდნენ მეფენი და მთავარნი,
კახეთი, ოვსეთი, სვანეთისა და ჩერქეზის სამძღვრამდე, სამცხე-საათაბაგო, პონტოსი ზღუდამ დარუბანდის
ზღუდამდე».

ზღაგმდეა.
 * ამ ჩანართის წყაროა იგივე „უწყება“ ეფრემ მცირისა, მაგრამ განვრცობილი რედაქტორის მიერ. აქ განმეორებულია ზოგი რამ ძველი ციტატიდან (იხ. ზემოთ, გვ. 226, 11), ზოგიც ამის წინ მოყვანილი T ნუსხის ჩანართიდან.

მეფობისას, რომელი იყო მამა იუსტინიანესი, რომლისა წინამძღუარ ივენეს თეოდორე და გიორგი სუცესნი და იოანე დიაკონი, ადგილის-მცველნი აღათონ ჰრომთა პაპისანი, და გიორგი კოსტანტინეპოლელი, თეოფანე ანტიოქელი. ამის კრებისა მიერ ბრძანეს ესრეთ წმიდისა ეკლესიისა საქართველოსათჳს, რომელ არს წმიდა მცხეთა, რათა იქოს სწორ პატრიოთა ვითარცა წმიდანი სამოციქულო კათოლიკე ეკლესიანი, საპატრიარქონი. და იქოს კათალიკოსი ქართლისა სწორი პატრიარქა თანა, და აკურთხედეს, მწესიდეს და განაგებდეს სიმაღლით მთავარეპისკოპოსთა, მიტროპოლიტთა და ეპისკოპოსთა, და სამწესოსა თჳსსა ქართლსა გამოღმა-გაღმა კასეთსა, შაქსა, შირვანსა და მიდგომით-წამოვლით მთისა ადგილისათა, სუანეთისა და სერქესის საზღვრამდის, სრულიად ოსეთსა და კოველსა შემო-ქართლსა სამცხე-საათაბაგოსა¹. „მისთჳს მიგვთვლია საქართველოს ეკლესიანი, მას ჰმონებდენ, და მის გელ ქუეშე ივენენ, და სჯულსა მისსა ერჩდენ, და მისგან იმწესებოდენ. და მიგვცემია გელმწიფება შეკრებისა და განკნისა²: რომელი შეკრას, კრულ იქოს იგი ცათა შინა; და რომელი განკნისა ქუეყანასა ზედა, კნისილ იქოს იგი ცათა შინა. სოლო პირველითგან ანტიოქიის კრებისა მიერ განპატრონებულ იყო, და ამ კრებისა მიერ დაგვტკიცებია პატრიარქად, რამეთუ ნუ იქმნებინ მიტროპოლიტი, ნუცა ეპისკოპოსი კათალიკოსისა შეუნდობრად. სოლო უკეთუ ვინმე ეადროს კათალიკოსისა წინააღმდეგობა, მთავარ-ეპისკოპოსმან გინა მიტროპოლიტმან, ანუ ეპისკოპოსმან, ანუ დაიპყრას სარისსი და ეკლესია ძალითა, კათალიკოსისა უკითხავად და შეუნდობულად, ანუ იკურთხოს მეფე გინა მთავარნი, ანუ მთავარეპისკოპოსნი და მიტროპოლიტ-ეპისკოპოსნი, განიკუთვნენ. სოლო ოდესცა ენებოს შემზადება და კურთხევა მირონისა, აკურთხოს თჳსსა ეკლესიასა“.

რამეთუ მრავალნი მრავალგზის ამათ პირთათჳს გუკითხვიდეს, და დაუბრკოლდებოდით ჩუენ უმეცრებით. და ესე მცირედნი სიტყუანი, ვითარცა თესლის მკრებელმან მიმოგანთესულნი წმიდათა წერილთაგან, ერთად შემოგვკრიბენ ჯერ-ჩინებითა შენითა, კაცო ღმრთისაო³.

სოლო სტეფანოზს ესენეს ორნი ძენი არჩილ და მიჰრ. და განუყო ეოველი სუასტაგი სამეფოსა მისისა, საგანძური ოქროსა და ვეცხლისა და თუალთა პატროსანთა: და ნახევარი წარიღო ქუეყანასა ეგრისისა და⁴ წარიუვანა მე თჳსი პირმშო მიჰრ; და ნახევარი საქონელისა მისისა მისცა არჩილს, უმრწემესსა ძესა თჳსსა. სოლო არჩილ

4 საქართველოსათჳს B, საქართველოსათჳს p. 6 პატრიარქთა B. 9 სამხელურამდის B. 9 მის-თჳს eodd. 10 სჯულსა B. 15 წინააღმდეგობა Bp. 18 და < b. 20 მრავალგზით B. 20 ჩუენ + ამათ პირთათჳს b. 23 ~ ძენი ორნი Mm. 23 არჩილ და მიჰრ AT, არჩილ და ამპარ (m: ჰმარ) Mm, მიჰრა და არჩილ C, უზუტესსა ეწოდებოდა სახელად მირ და შედგება არჩილ cet. 23 და < C. 24 სუასტაგი E, ხოსტაგი Mm. 24 ვერცხლისა m. 24 და < A. 25 და (ნახ.) AT, < C, რამეთუ cet. 25 და ნახევარი — პირმშო < Mm (ex hom.). 25 ნახევარი AC, ნახევარი საქონლისა მისისა cet. 25 ეგრისისა A. 25 წარი-უვანა A, წარიყვ. (თანა) T, წარიყვ. (მის თანა) C, წარიტანა თანა cet. 25 თჳსი Mm CT. 25 პირმშო + თანა T, პირმშო + მისთანა C. 25 მიჰრ < CT (A: ~ მიჰრ ძე თ. პირმშო). 26 საქონელისა თჳსისა A. 26 უმრწემესსა CMms. 26 ~ რამეთუ ნახ.საქ. მ. მისცა არჩილს.... და ნახევარი წარიღო ქ. ეგრ. და წ. ძ. თ. პირმშო მირ d. 26 სოლო და C.

¹ შდრ. T-ს ჩანართს: «სვანეთისა და ჩერქეზის სამძღვრამდე, სამცხე-საათაბაგო» (ზემოთ, გვ. 231, სქოლ. 1).

² შდრ. T-ს ჩანართს: «და მის მიერვე მიეცემის ყოველთა მადლი და კურთხევა შეკრებისა და განკნისა» (ზემოთ, გვ. 231, სქოლიო 1).

³ შდრ. ეფრემ მცირის «უწყების» ბოლო აბზაცი:

«ესე მცირედნი სიტყუანი, ვითარცა თესლის შემკრებელმან მიმოგანთესულნი წმიდათა წერილთაგან ერთად შემოაჰკრიბენ ჯერ-ჩინებითა შენითა, კაცო ღმრთისაო, რომელმან ეგე უწყი, ვითარ მრავალნი მრავალ-გზის ამათ პირთათჳს გუკითხვიდეს და დაბრკოლდებოდეს ჩუენთჳს უმეცრებით...» (იხ. ხელნაწერი A-24, გვ. 147b; ე. თაყაიშვილი, ახ. ვარიანტი წმ. ნინოს ცხოვრებისა, გვ. LVI—LVII).

⁴ არშიაზე: აქა გამოჩნდა კუი აფხაზეთისა (p: აფხაზეთისა), ჟამსა მას ლეონ ისაგროსასა (p: ისაგრო-სისა) ქჳს აქეთ შჳდას ოც წელსა Bp.

დაჰფლა საგანძური უფროსი კვესა კასეთისასა: სოლო სამსახურებელნი ოქროსა და ვეცხლისანი კვესა უჯარმოსასა, და საგანძური ქართლისა და ჯავახეთისანი დასსნა გორს, რომელი მანვე ერაკლე განაჩინა სამალავად განძთა მათთჳს, რომელნი თანა ვერ წარჰქონდეს. სახელი გორისა მის არს ტონთიო, რომელ არს თარგმანებით „მთა C164a ოქროსა“. და დასუა მას ზედა ტილისში, რათა ვერცინ შეუძლოს გამოღებად. სოლო საგანძური ეოველთა ქართლისა ეკლესიათანი დაფლნა აჩრდილსა დიდისა სიონისასა M 419 მცხეთას. და შემდგომად მცირედთა ქამთა შევიდა არჩილცა ეგრადვე.

და მუნ ეოფანა შინა მოკუდა სტეფანოზ, მთავარი ქართლისა, და მის წილ მეფე იქმნა მე მისი მირ¹.

მეორე მოძრაობა მეფე. მირ. ძე სვანოზო მთავრისა, ხოსროიანი²

რამეთუ მოიწია ამირა აგარიანი ქართლად, რომელსა ერქუა მურვან ერუ, მე მომადისი, რომელი წარმოევიდნა ემიშ, ამირმუშლსა ბაღდადელსა, ძესა აბდალ-მელიქისსა, ნათესავისაგან ამათისა. ამისთჳს ეწოდა მეორედ ერუ, რომელ არა მიითუალ-ვიდა სიტყუასა განმზრახთასა.

ჩანართი (Tk)³

სოლო რაქამს აღიღო მთავრობა სპარსთა და არაბთა, და აღმრა ეოველი თესლ-ტომი აგარიანთა, და განილაშქრა ქრისტიანეთა ზედა, და ალაოვრა და მოსრა, და ტუუ ეო ქუეყანა

1 საგანძური ACMTm, +მისი cet. 1 სამსახურებანი m. 2 უჯარმოსა Mm. 3 გორს A, გორსა C, მახლობელად გორს cet. 3 რომელი MTm. 3 დასამალავად C, < Mm. 3 სამ. განძთა AC, ~ განძთა სამალავად cet. 4 სახელი ACMM, სოლო სახელსა b, სოლო სახელი cet. 4 ქართლისა A. 4 ტონთიო A, ტონთიო M, ტანთიო m. ტონლო b. 4 რომელ არს და ACMTm. 4 არს მთა C. 4-5 მთა ოქროსი BDERps, მათ (< მთა) ოქროთა Mm. 5 უძლოს BDERdps. 6 დაფლნა < A. 6 დიდისა სიონისა A, დიდისა სიონისასა C, დიდსა სიონისა cet. 7 მცხეთას AC, მცხეთისასა cet. 7 და < Mm. 7 ქამთა AC, დღეთა cet. 7 ეგრადვე C, ეგრეთვე Mm, ეგრისადვე (+შეშისათჳს ამირა აგარიანისა, რამეთუ მოიწია ქართლად T) cet. 9 მირ D, + და არჩილ cet. 10 მეორე მოძრაობა T, მგ. ორმოცდამესამე Bp, მეორე მოცდასამი cet. 10 სტეფანოზის Bdp. 11 რამეთუ — ქართლად ACMM, (შეშისათჳს ამირა აგარიანისა) რ. მოიწია ქართ-ლად T, სოლო მუნ ეგრისს ყოფნასა შინა ამის მეფისა მირისა და ძმისა მისისა არჩილისა მოვიდა ამირა აგა-რიანი ქართლს cet. 11 ~ ერუ მურვან A. 11 ძე ACMM, დისწული cet. 12 მომადისი AM, მამადისი m, მომადისი C, მო(მ)მადისი cet. 12 წარმოევიდნა Mm. 12 ემიშ A, ეშიამას C, ებისმ M, ებისმან m. 12 ამაზოზისა A. 12 ბაღდადელსა < AC. 13 მათისა C. 13 ამისთჳს AC, და მისთჳს Rd, და ამისთჳს cet. 13 მეორედ (C: მეორედად) ერუ რომელ AC, ერუ მეორედ რომელ Mm, ერუ (ERps: ერუი) რომელ მეო-რედ cet. 13-14 მიითუალვიდა AC, მიითუალვიდა Mm, მიითუალვიდა სიტყუასა განმზრახთასა, ამისთჳს ეწოდა სასა m. 13-14 ერუ — განმზრახთასა... ერუ, რომელი არა მიითუალვიდა სიტყუასა განმზრახთასა, ამისთჳს ეწოდა ერუ და იყო დისწული მოამედისა. შემდგომად სიკუდილისა მოამედისა დაეტევებინა მთავრობა თჳსი³ და წარმოევიდნა ემიშ ამირ მუმლსა ბაღდადელსა, ძესა აბდალ მელიქისასა, ნათესავისაგან ამათისა T.

¹ ეს ჩანართი მოიპოვება ყველა ნუსხაში გარდა ACMTm-ისა. (იხ. აქვე ზემოთ ვარიანტული წაკითხვა).

² სათაური აქეს ყველა ნუსხას გარდა ACMM-ისა. T-ში ეს სათაური უფრო ქვემოთ არის, სიტყვების წინ «და ერისთავი კეისრისა ლეონ...» (იხ. გვ. 235, 11). სათაური იმ სახით, როგორც ზემოთ არის მოყვა-ნილი, არის მხოლოდ D-ში; დანარჩენ ნუსხებში: «...მირ და ძმა მისი არჩილ, ძენი სტეფანოზ მთავ-რისანი, ხოსროიანნი». (T-ში: «მირ და მეორე არჩილ და ძენი სტ. მეფისა ხოსროიანი»).

³ ეს წინადადება შდრ. დავით და კოსტანტინეს «ცხოვრებაში»: «ხოლო შემდგომად სიკუდილისა მუჰ-მედ უსჯულლსა დაუტევა მთავრობა თჳსი... მურვან ერუსა, დისწულსა თჳსსა» (გ. საბინინი, საქ. სა-მთხბე, გვ. 324).

⁴ ეს ჩანართი, რომელიც მხოლოდ Tk-ში მოიპოვება, ისევე როგორც რამდენიმე მომდევნო ჩანართი, თითქმის სიტყვა-სიტყვით იმეორებს დავით და კოსტანტინეს «ცხოვრებაში» (vita) (გ. საბინინი, საქ. სამოთხე 323—330) მოთხრობილ ამბებს (გ. საბინინი, 324).

საბერძნეთისა და სასომხეთისა ვიდრე ზღუდამდე, და მოეფინა, ვითარცა ღრუბელი ბნელისა, სიმრავლითა, ვითარცა შავი და მუშლი, არეთა ჩრდილონათა, და დაფარა ჰირი ქუეყანისა.

და ეოველნი მთავარნი და პატარასნი, ნათესავნი ერისთავთა და წარჩინებულთანი
A 249 | შეიმეოტნეს კავკასიად, და დაიძალნეს ტყეთა და ღრეთა. და მოვლო ერუმან ეოველი
კავკასია, და დაიპყრა კარი დარიელისა და დარუბანდისა, და შემუსრნა ეოველნი
ქალაქნი და უმრავლესნი ციხენი ეოველთა საზღვართა ქართლისათა.

ჩანართი (Tk) ¹

და მოვიდა სამცხეს და დაიბანაკა არეთა ოძრკისათა. რამეთუ იყო მაშინ ქალაქი იგი სასე-
ლოვანი, ჰეელ ნაქმართა მისთავს. მაშინ უკუე აღიმარა და წარმოვიდა სამცხით და წარმო-
ემართა ქუეყნად არგუეთად და წინა-მბრძოლნი და რჩეულნი წარმოვიდეს. მაშინ ივენეს დიდნი
და დიდებულნი ტომებითა მთავარნი, ქართველნი, სანასებისგან ქუეყანისა არგუეთისა, დავით
და კოსტანტინე. მაშინ ივენეს შეკრებილ და რჩეულ, და ფრთხილ. სოლო ისილეს რა წარ-
მართთა დავით და კოსტანტინე, აღიზახნეს ვითარცა შვეცთა, და მოერთნეს. სოლო დავით
განაძლიერა გუნდი თვნი, და უშიშ კენა იგინი, აღიზახა ვითარცა ლომი და აოტა, და განა-
ბნივნა იგინი, ურიცხვ მოსრეს, და აღუდგინა ძლევა ქრისტეანეთა. მაშინ მეოტნი უკუნ იქცეს
[და მიუთხრეს] მერვან ერუსა, რა იგი მოწვეწულ იყო მათ ზედა, ვითარმედ წინამბრძოლნი
ლაშქარნი რჩეულნი ეოველნი მოსრეს შემის-მსახურთა. სოლო მან ჰირსა თვსა იკრნა კელნი
თვნი და თქუა, ვითარმედ „ვინ არს მკადრე, რომელმცა წინააღუდგა დიდსა მოციქულსა მოა-
მედს, დედის ძმასა ჩემსა“. ესე თქუა და შეუძახა ეოველსავე სიმრავლესა წარმართთასა, და
წარმოემართნეს, ვითარცა ქვიშა სიმრავლითა, და მოვიდა ქუეყანად არგუეთისა, და შეიცვეს
T114a | თანი, რამეთუ რომელნიმე ტყეთა დაიძალნეს და რომელნიმე მოსრეს. დავით და კოსტან-
ტინე და სხუანნი ვიეთნიმე შეპდგომნი მათნი შეპკრობილ იქმნეს. მაშინ, ვითარცა ეუწეა
შეპკრობა მათი, (მაშინ) აღიტყუელნა კელნი და აღიდა დიდად დედის ძმა თვნი მოამედ და
სჯული მისი, გამარჯუებისა მისთვის. სოლო ვითარცა დაიბანაკეს, დაჟდა საკდართა ზედა, მიი-
ევანეს დავით და კოსტანტინე წინაშე ერუსა, და წარადგინეს კელშეკრული უსჯულოსა მის.
სოლო ქრისტეს აღსარებისათვის იწამნეს წმიდანი ესე და მრავალნი სატანჯველნი თავს-ისხნეს,
და მერმე შთაქარნეს ტბასა მას, და თვთ ივლტოდეს მტარვალნი, შემინებულნი კმისა მისგან
წმიდათა მათთვის მოწამეთა, რომელ ისმოდა ზეცით. მაშინ უღმრთომან არა თავს იდვა.

და ვითარ ცნა, რამეთუ მეფენი ქართლისანი და ეოველნი ნათესავნი მათნი
წარვიდეს ეგრისად და მუნით კუალად მიიცვალნეს აფხაზეთად², შეუდგა კუალსა მათსა

¹ სომხეთისა vita. 3 და მაშინ T. 3 და (პატ.) < Mm. 3 პიტიახში Rks, პიტიალნი T. 3 ნათე-
სავნი ერისთავთა (Mm: ერისთავთანი) და წარჩინებულთანი BCDEMbdps, ნათესავთანი ერისთავთა და წარ-
ჩინებულთანი A, ნათესავნი ერისთავთა წარჩინებულნი ქართველთანი Tk. 4 შეიმეოტნეს C, შემოიხუნეს Mm
(ლ—ლ), შევიდოდეს cet. 4 ტყეთა AC, კლდეთა cet. 4 ღრეთა არეთა Mm. 4 ყრუ მურვან A. 5 დარი-
ელისა AT, დარიალსა C, დარიალსა M, დარიალსა m, დარიელსა cet. 5 და < A. 5 დარუბან-
დისი DEs. 5 და (შემ.) < C. 6 ქართლისათა ქალაქისათა C. 10 არგუეთად Tk. 12 შეკრებულ T.
14 თვისი T. 15 იქცეს vita, იქცეს T. 16 და მიუთხრეს vita, < T. 18 რლმცა T, რომელმცა
vita, რომელმცა ბროსე. 21-22 ქრისტეანენი vita. 25 მისისათვის vita. 27 აღსარებისათვის T.
29 მათვინ T. 30 ვითარ ACMTm, ვითარცა cet. 30 ყოველნივე T. 31 მათსა მისსა Mm.

² ამ ჩანართის წყაროა დავით და კოსტანტინეს „ცხოვრება“ (იხ. გ. საბინინი, საქ. სამოთხე, გვ. 325).

³ აქ T უმატებს ცნობას დავით და კოსტანტინეს „ცხოვრებიდან“: „და უკ-მოიქცა და დაიბანაკა ქა-
ლაქსა ჯიხან-ქვიჯისასა, ქუეყანასა სამეგრელოსა, სანახებსა ჭყონდიდისასა, რომელ არს მეგრულითა ენითა
მუხა (vita: ჭკორი, ხელნაწერი A-170, გვ. 159, სტრ. 3 ქვევინი) დიდი. და რამეთუ იყო ბანაკი მათი ცხე-
ნისწყლითგან ვიდრე აფხაზეთამდე“ (შდრ. გ. საბინინი, საქ. სამოთხე, გვ. 328).

C164b და შემუსრნა ეოველნი ქალაქნი და სიმაგრენი | ეგრისის ქუეყანისანი. და ციხე იგი
სამ-ზღუდე, რომელ არს ციხე-გოჯი¹, შემუსრა, და შევლო ზღუდე იგი საზღვარი
კლისურისა. და მოსვლასა მისსა კათალიკოსი იყო თაბორ.

M 420 და ვითარცა შევლო ერუმან კლისურა, რომელი მას კამსა იყო საზღვარი | საბერძ-
ნეთისა და საქართველოსა, და შემუსრა ქალაქი აფშილეეთისა ცსუმი. და მოადგა ციხესა
ანაკოფისასა, რომელსა შინა არს სატი ეოვლად წმიდისა ღმრთისმშობელისა, არა
კაცობრივითა გვლითა დაწერილი, არამედ ზეგარდამო, რომლისათვის არავინ უწყის —
A 250 ვინა იგი მოსრული იპოვა თავსა ზედა მის გორისასა, | რომელსა მოსდგამს სამსრით
ზღუა და ჩრდილოთ ქალაქი მწეურნები. მუნ შინა ივენეს მაშინ მეფენი ქართლისანი
მირ და არჩილ; სოლო მამა მათი გარდაცვალებულ იყო და დამარხულ ეგრსა შინა.
და ერისთავი. კეისრისა ლეონ შესრულ იყო ციხესა შინა სობდისასა, რომელ არს
გარდასავალსა ოსეთისასა. და ვერვინ შემძლებელ იყო წუობად ერუსა, რამეთუ ივენეს
სწანი მისნი უფროს და უმრავლეს ქალაქთა ეგრისათა.

² სოლო ამანვე ერუმ შეიპყრა და აწამა წმიდა დავით და კოსტანტინე, რომელთა წამებასა
გრცელად მოგვთხრობს ცხოვრება მათი³.

¹ ყოვ. ქ. და სიმ. ეგრისის ქუეყანისანი ყოვ. ქ. და სიმ. ქუეყანისა (C: ქუეყანისანი) ეგრისისანი AC,
ყოვ. ქ. და სიმ. ეგრისი Mm, ყოველნი ქალაქნი, ციხენი და სიმაგრენი, + და აღაჯრა და უფალ და უკატურ
ყო ქყნა ეგრისისა, და მეგრულთა და აფხაზთა T (ჩამატებული სიტყვები ამოღებულია დავით და კოსტან-
ტინეს ცხოვრებიდან: საბინინი, საქ. სამოთხე, გვ. 328). 1 ციხეცა C. 2 სამზღუდე — შემუსრა AC,
~ სამზღუდე შემუსრა, რომელ არს ც-გ. შემუსრა cet. 2 ციხე-გოჯი გოჯა Mm. 2 იგი < AC. 3 კლი-
სურისა AC, კლისურისა Mm, კლისურისა BEdp. 3 კათ. იყო თაბორ (თაბორა A, მთაბორ Mm) ACMTm,
იყო კათ. თაბორ cet. 4-5 და ვითარცა — და მოადგა ACMTm, < cet. (ამ დანარჩენ, ვახტანგისეულ ნუს-
ხებში სამაგიეროდ არის სხვა ტექსტი: „ხოლო ივენეს მაშინ მეფე მირ და ძმა მისი არჩილ“). 4 ვითარცა
< C, ვითარ m. 4 საზღვარი კლისორისა C, კლისოსისა A, კლისურა m. 4-5 ~ საბერძნეთისა საზ-
ღვარი C. 5 საქართველოსი T. 5 და (შემ.) < MTm. 5 აფშილეეთის T, აფშილეეთის M (ყ—ყ), აფშ-
ლეეთის m, აფხაზეთისა და აფშელეთისა A, აფხიზეთისა C. 5 და AC, < MTm. 5 ციხესა ACMTm, ცი-
ხესა მას შინა cet. 6 არს ACTm, არის M, იყო cet. 7 რომლისა A. 8 ვინა ACMTm, თუ ვინა(c) cet.
8 რომელსა + ზედა A. 8 მოსდგამს ACMTm, მოსდგამდა cet. 8 სამსრით + კერძო m. 9 ქალაქი M.
9 მწეურნებით m. 9-10 მუნ შინა — ეგრსა შინა ACMTm, < cet. 9 მაშინ AC, < MTm. 10 მირ C, მი-
რია AMTm. 10 და დამარხულ დამარხულ იყო C. 10 ეგრსა Mm. ეგრის C, ეგრის A, ეგრისა T.
11 შინა ACMTm, < cet. 11 სობდისასა m. 12 გარდასვლასა A. 12 იყო ACMTm, იყვნეს cet. 12 წყო-
ბად < C. 12 ყრუსა AMm, ყრუსა მის cet. 13 მისნი < C. 13 უმრავლეს უმეტეს C. 13 ეგრისათა M,
ეგრისთა m, ეგრისისათა cet. 14 წმიდა კოსტანტინე b.

³ არჩილ: ციხე გოჯი ნაქალაქეცა D (სხვა ხელით და სხვა მედნიით).

² T აქ იწყებს ახალ თავს: „მორმოცდასამე მეფენი მირ და მეორე არჩილ და ძენი სტეფანოზ მე-
ფისა ხოსროიანი“ (იხ. ზემოთ გვ. 233, სკოლიო 2). აქვე იწყება ახალ თავს, როგორც ჩანს, C ნუსხაც: ამ
სტრიქონის გასწვრივ მას უწერია არჩილ: კ (იმვე ხელით), ხოლო წითლით და სხვა ხელით: მეფე მირ.

³ ეს ჩანართი („ხოლო ამანვე — მეფეთა მათ“) არის ყველა ნუსხაში გარდა ACMTm-ისა. D-ში ამ
ჩანართის პირველი აბზაცი („ხოლო ამანვე — ცხოვრება მათი“) არ არის: სამაგიეროდ ამის წინ ორი თავი-
სუფალი გვერდია დატოვებული, რომლებიც, ალბათ, დავით და კოსტანტინეს „ცხოვრებისათვის“ იყო გან-
კუთვნილი.

⁴ არჩილ: დასაბამითგან სოფლისათ (B: სოფლისით) ექუსი ათას ორას ორმოცდაცხრასა. ქს ჯუარ-
ცმითგან შვდას ოცდაათსა. მეფობასა ბერძენთასა ლეონ ისავროსა (p: ისაკისასა). და კათალიკოსი სამოელ Bhp.
ეს შენიშვნა მომდინარეობს დავით და კოსტანტინეს „ცხოვრებიდან“, სადაც სწერია: „ხოლო იწამნეს... და-
ვით და კოსტანტინე დასაბამითგან წელთა ექუსი ათას ორას ორმოცდა ცხრას; მეფობასა ბერძენთა ზედა
ლეონ ისავროსასა, ხატთა მბრძოლისასა“ (გ. საბინინი, საქ. სამოთხე, გვ. 330).

არჩილ (წითლით): წა დავით და კოსტანტინე Rs.

მაშინ ისილა აგარიანმა გინმე ჩუენება, რომელსა ეტეოდა რეცა მოცეიქული მათი: C166C „მოუცემია ღმერთსა ძლევა ჩუენდა ვიდრე აღსრულებადმდე ათთა მეფეთა, | ვითარცა რქუა აბრაამს და აგარს ღმერთმან, არამედ ეკლესიათა წმიდათა და კაცთა ღმერთის- მსახურთა ეგრძალებოდეთ, ვითარცა იგი გამცენ კურანსა შინა ჩემსა“. მსწრაფლ აღი- ეარნეს და უკუნ იქცეს კუალსავე თვსსა. და ვითარცა აღიარეს ცისე გოჯი, და დაბა- 5 ნაკეს წყალთა მათ ზედა ორთა, მსგავსად ერთისა, და გარდამოცდა წუმად ფიცხელი, აღდგეს მდინარენი სასტიკად; და მიმართა უმცროსმან წყალმან სხასა აბაშთასა, და M 424 წარიღო მათგან მკვრცხელი¹ ოცდასამი ათასი. და მიმართა უფროსმან წყალმან მკე- A 254 დართა, რომელთა-იგი ბანაკი იყო უჭალაკე, რომელნიმე იულტოდეს ადგილითა და რომელნიმე სეთა ზედა გაგდეს, და წარიღო ცხენი ოცდათსუთმეტი ათასი. და მიერით- 10 გან სასელ-ედვა ორთა მათ მდინარეთა: ერთსა ცხენისწყალი და ერთსა აბაშა.

და ² კითარცა იხილა ესე ყოველი მურვან ერუმან, მოწევნული მის ზედა, ფრიაღ აბრალა [თაგნა] თვსნა [და] განმზრანთა მისთა იწროსა და მადნარსა ამაჲს ქუეყანასა მოსლუისათჳს, და აღიმძრა და დაიბანაკა ზიტორტას, ზღუჲს ზირს, ქალაქსა, რომელსა ჰქვან ცსუმი].

და აღივარა მუნით და შემოუღო გზა გურიისა. და განუღეს სპერიისა, და სიმ- 15
რავლისაგან არა შეჩენილ იყო დაკლება. სოლო უწინაჲე დასჭრეს კუდები ცხენთა
მათთა, რამეთუ თიჯისაგან ვერ ითრეუდეს.

1 აგ. ვინმე ჩუენ AC, ~ ვინმე ჩუენ. ავარ. cet. 1 რეცა] < Mm, რეც C. 2 ძლევა+მტერთა A. 3 ~ ღმერთმან აბრამს და აგარა A. 3 წმიდათა AC, (ზ)ღვისათა B, ღმრთისათა cet. 3 ~ და წმიდათა A. 3-4 ღმრთის-მსახურთა < A. 4 ყურანს BCbp. 4 და მსწრაფლ D. 4-5 ალიყარნეს] ალიყვანეს A, აიყარნეს C. 5 ვითარცა CDMRTm, < cet. 5 ალიარეს ACM, ალიყარნეს m, აღვლეს cet. 5 ციხე-გოჯის m. 5 და < CDMRTm. 6 ზედა] შინა MTm. 6 ორთა < Mm. 6 მსგავსად ერთისა (C: ერთსა) AC, მსგეფსსა ერთსა b, მსგეფსისასა (d: მსგეფსისა) ერთსა cet. 6 წუმა ფიცხელი CMm, წუმა მძაფრა A, წყალი წუმისა ფიცხელი cet. 7 აღდგეს CMm, აღდგენ A, და აღდგეს T, და აღდგეს DERbs, და აღდგეს cet. 7 უმცროსმან მან MTm, უფროსმან A. 5 წყალმან ACMTm, წყალმან მან cet. 7 სპასა აბაშთას] აბაშთა A. 8 მათგანი A. 8 ოცდასამი] სამი A. 8 უმცროსმან A, უფროსმან (RT: +მან) cet. 8 წყალმან ACMTm, წყალმან მან cet. 8-9 მგედარი T. 9 ბანაკი] მგედარი (?) Mm. 9 უჭალავე AC, უჭალავეs cet. 9 რომელნიმე ივლტოდეს AC, რომელნი (Bdp: +იგი) მიივლტოდეს cet. 9 ადგილითა AC, ადგილითა T, ადგილითა რომელთამე cet., 9 და < AC. 10 ზედა < C. 10 გაჯდეს AC, განჭვდებოდენ DERbs, გა(ნ)ვდებოდეს cet. 10 წაიღო A. 10 ოცდაზუთმეტი ათასი A (M: კ: =და: თხუთმეტი: ჩ'ს'ი), ოცდა ათხუთმეტი ათასი Bdp. 10 და < ACT. 11 აპთ C. 11 ერთსა ერთს (ცხ.) A. 13 თავსა < T. 13 და < T. 13 მოსეფისათგინ T. 14 ცხუ T. 15 და < T. 15 ალიყარა] აიყარა C, დიპყრა A. 15 მუნიტოთა T. 15 შემოვლო A, შემოვლეს C, შევლეს მუნ cet. 15 გზა < A. 15 გურისა Mm, გორის (ჟაღერის) a. 15 და < A. 15 სპერისა ACMM, სპერი cet. 16 კლება A. 16 უწინავე ADR, < C, უწინავე Mm, უწინვე cet. 16 დასცრეს Mm. 17 ითრევდეს C, იარებოდეს A, ითრევდიან cet.

¹ ამ სიტყვის გასწვრივ არშიაზე (არა გადამწერის ხელით): მკვირცხლი აქ ნახე რა არის M, მკვირცხლი აქ ნახე რა არის m.

² ეს ჩანართი («და ვითარცა — ცხუმში») მოიპოვება მხოლოდ Tk-ში და ამოღებულია დავით და კოსტანტინეს «ცხოვრებიდან» (იხ. გ. საბინინი, საქ. სამოთხე, გვ. 328). ამ «ცხოვრების» ტექსტის კავშირი «ქართლის ცხოვრების» ტექსტთან ჩანს ზემოთაც, იმ ნაწილში, რომელიც ყველა ნუსხაში მოიპოვება, თვით ACMm-შიც. შდრ. გამოთქმები:

३. ३६. :

v i t a

- 1) გარდამოვდა წიმა მძაფრი, აღდგეს მდინარე სსსტიკად.
 - 2) მიმართა სპასა აბაშთასა.
 - 3) და მიერითგან სახელ-ედვა ორთა მათ მდინარეთა... ერთსა აბაშა.
- 1) იქმნეს — წიმიანი მძაფრი და სსსტიკი.
 - 2) მოუტყა ნათესავსა ზედა აბაშთასა.
 - 3) და მიერითგან დაიდვა სახელი მისი აბაშა.

¹ და ჩაიარა უღმერთო მან მურვან ერუ ზღუხ ჰირი და გამოიხუნა ციხენი და ქალაქნი ზღუხ ჰირისანი, და ოკერ და უქვალ ეო ეოველი ქუეყანა ზღუხ ჰირისა, ვიდრემდის მიიწია ქალაქსა მას, რომელ არს კოსტანტინეპოლუ, და დაიბანაკეს, რომელსა ხალკიდონ ჰქვან. რამეთუ არს მუნ ზღუა იწროდ წარმდინარე და არა აქუს ტანი სიფართისა. ამისთჳს განიზრახა უგუნურმან და უგონებომან ერუმან, რათა ქვითა აღავსოს ზღუა და სავალ ეოს, რათა ფრკივ განიკჳნოს ერი თჳსი ზღუასა ზედა, და ესრეთ გამოიღოს ქალაქი კოსტანტინეპოლუ. არამედ ღმერთმან ცუდ ეო განზრახვა მისი, ეწია რისხვა ღმრთისა; რამეთუ დაიწვა მწუსრი მრთელი, და განთიად იხზოა მკუდარი, მომაგებული და დავიწყებული ეოველთა მიერ. და ვითარცა იხი-
და განთიად იხზოა მკუდარი, მომაგებული და დავიწყებული ეოველთა მიერ. და ვითარცა იხი-

T116b ლეს ესე სწათა მისთა, გახიხივებეს და მოსწავდნენ. 10

C167a სოლო იქმნა მას ქამსა განრეუნილ ქუეყანას | ქართლისა, სომხეთისა და რაიონისა
და არღარა იპოვებოდა ნაშენები, არცა საჯამადი კაცთა და ზირუტეუთა ეოვლადგუ. და
წარაუღინეს მოციქული წინაჲ ბერძენთა მეფისა მირ და არჩილ და ლეონ, ერის-
თავმან აფხაზეთისამან, და აუწყეს ესე ეოველი, რაცა იქმნა ღმრთისა მიერ. კელითა
მათითა. სოლო მან წარმოცა ორი გვრგვნი და გუჯარი მირსა და არჩილს, და
მოსწერა მათ თანა, ვითარმედ: „თქუენი იყო მეფობა, სიმკნე და სიბრძნე ქართლსა
შინა. აწ დაღაცათუ იღვენებით ჩუენ | თანა | მსასურებისათჳს ჯუარისა, მოქცევასა ჩუენსა,
ვითარცა აღმითქუა ჩუენ ღმერთმან, ჩუენ თანაჲ იდიდნეთ. არამედ დაადგერით სიმაგ-
რეთა შინა თქუენთა, ვიდრემდის წარგდეს წელიწადნი მათნი სამასნი; რამეთუ ორას-
მეგრკასესა წელსა განივთოს მეფობა მათი და განსრულებასა მესამასისა წლისასა მოე-
ცეს ძალი მეფობასა ჩუენსა, და შეგმუსრნეთ აგარბანნი, და ეოველნი მათნი ამაღლე-
ნენ მათსა და ზოგნი თანა მადიდებელნი ამაღლდნენ“.

C 167b ბუღნი დამდაბლდეს, და ჩუენ თანა მადიდესქდა, და მადიდესქდა და მოუწერა ლეონს ესრე სახედ: | „ყოვლადვე საზღვართა ქართლისათა ჩუენგან ქმნილ არს ვნება და მეფეთა მათთაგან ჩუენდა მომართ თანადადგომა და რცება. აწ ესე მესამე მსასურება და რცება დადეს ჩუენ თანა საუდარსა ამას სამეფოსა: პირველად

1 უღმთომან T. 4 წარმდინარეა T, წარმოადგენს vita. 4 ამისთვის T. 10 ჯამსა შინა A.
11 და C, რამეთუ cet. 11 არღარა ACMTm, არა რა(a) cet. 11 ნაშენი ACMTm, არცა ნაშენები cet.
11 და არცა A. 11 საქამადი AMm, შეკამადი C, საქემელი cet. 11 პირუტყვითა ყოვლადვე < C. 11 ყოვ-
ლადა A. 12 წინაზე ბერძენთა მეფისა (MTm: მეფესა) CMTm, საბერძნეთს მეფესა წინაზე A. წინაზე კეის-
რისა cet. 12 მიპრა AT, მიპრა C, მიპრა Mm, მირ cet. 12 ლეონ C, < cet 14 ხოლო მან ACMTm,
გზნი CMm. 14 მირსა] მიპრას DT, მიპრისათჳს C, მირისა m, მირიანისი A. 14 არჩილისა ACm,
არჩილის M. 15 ვითარმედ A, < CMTm, ესრეთ ვითარმედ cet. 15 იესო CMm. 15 ~ სიბრძნე და
სიმეწე MTm. 16 და აწ დალაცათუ C, დალაცათუ აწ A. 17 მოქცევასა ACMTm, არამედ მოქცევასა cet.
17 ამითჟუა A. 17 თანა A. 17 ილაღენით Mm. 17 არამედ ACMTm, ხოლო თჳჲნ cet. 18 წარტდეს
CMm, წარტდენ cet. 18 სამხსნი სამნი C. 18 ორას AC, ორას + და cet. 19 განვიტოს C, განიყოს A,
განევლთოს cet. 19 მესამისა ACMm. 19 წლისას AC, წელიწდისას cet. 20 შემუსრნეთ A. 20 მათნი]
მათანი MTm. 21 მაღიდებელნი მდაბალნი Mm. 22 მოუწერა A, მოწერა cet. 22 ლეონს A, ლეონის C Mm,
ლეონის cet. 22 ესრე სახედ Rb, ესრე სახე Mm, ესრეთ სახედ cet. 22 ყოვლადვე ACMTm, რამეთუ
ყოვლადვე cet. 23 ქმნულ A. 23 თანადადგომა და რგება C, თანადადგომა A, რგება (Mm: რიგება) და
თანადადგომა MTm, რგება და თანადადგომა cet. 23 აწ CMTm, და აწ DR, ხოლო აწ cet. 24 მესა-
მე < A. 23-24 თანადადგომა — მსახურება და < Edp (ex hom.). 24 რიგება Mm. 24 ჩუენ თანა ACMTm,
< cet. 24 მას C. 24 სამეფოსა Bd. 24 პირველად ACMTm, რამეთუ პირველად cet.

¹ ეს ჩანართი მოიპოვება მხოლოდ Tk-ში და სიტყვა-სიტყვით იმეორებს დავით და კოსტანტინეს „ცხოვრების“ ტექსტს (იხ. გ. საბინიძე, საქ. სამოთხე, გვ. 328).

ნათელი მიიღეს გელსა ქუეშე ჩუენსა; კუალად შემუსრვისაგან დაარჩინეს დიდი ქალაქი
 პონტოსა, და შორის ჩუენსა და შორის სპარსთა ევს მძღობა. რამეთუ იგივე ვასტანგ
 A 256 მეფე შუამდგომელ იქმნა, და კრძლითა მისითა უკმოუღო სამეფოსა ამას პალესტინე
 და ორი ნაწილი ვასტანგისა. აწ თუმცა ღმერთსა არა მაგათ მიერ დაებრკოლა
 M 426 ბორქოტი ეგე მტერი, შემომცასრულ იყო ვიდრე კოსტანტინეპოლედმდე, და შვილთა
 შორის ნებროთისთა წარჩინებულ ეგნა ღმერთმან ეგენი, რამეთუ არა მოაკლდეს ნათე-
 სავსა მაგათსა ბრძენი გულისმისმოუფელი და მბრძოლი, ვითარცა ესე მოგვთხრობს
 ჩუენ აღწერილი გუჯარი, რომელსა მინა აღწერილ არიან მეფენი, წარჩინებულნი
 C168a ტომებით და სოფლებით მათით. სოლო შენდა მიბრძანებეს ერისთავთა აფსასეთისა
 შენ და შვილთა შენთა და მომავალთა შენთა მიუკუნისამდე. არამედ კეთილად პატივს-
 ცემდი მეფეთა და ერთა მაგათ ქართლისათა, და ამიერიტგან ნუღარამცა გელგეწიფების
 ვნებად მათდა და სასლგართა მათთა ეგრისათა, ვიდრემდის იუენენ მანდა. ანუ განვიდენ
 მანდით.

სოლო შირ დამძიმდა წელსებისა მისგან მოსიკუდიდ, და რქუა მმასა თვსსა
 არჩილს: „მე ესერა წარვალ, მძაო, მამათა ჩუენთა თანა; არამედ წარმეც და დამფალ
 საულავსა მამათავე ჩუენთა თანა. და შენ გაუწყო აღგილი საგანმურთა ჩუენთა ნამა-
 ლევთა სადა არს. და არა მივის მე-წული შვილი მკვდრად, არამედ მისსენ შუდნი
 A 257 ქალნი. აწ შენ სარ მკვდრი სახლისაგან | მეფობისა ჩუენისა, მირიან მეფისა. და შენ
 M 427 თვთ უწეი, ვითარმედ ქალი, შვილი ჩუენი, არა მივსციტ ერისთავთა ჩუენთა ცოლად.
 ანუ მივსციტ მეფეთა, ანუ მო-ვინმე-ვიდის სპარსთაგან ნათესავი მეფეთა, ვითარცა
 20

1 მოიღეს AC. 1 გელსა შინა ჩუენსა C, ჯ. ჩუენსა ქუეშე A. 1 კუალად ACMTm, და კუალად cet.
 1 დარჩნეს Mm, დაარჩინეს Tb. 2 პონტოსა ACMTm, პონტოსი cet. 2 და < MTm. 2 იგივე ACMTm,
 იგივე დიდი cet. 3 მეფე CMTm, გურგასლან Bdp, < A, გორგასალ cet. 3 იქმნა იყო C. 3 მისთა
 ACMTm, თვსითა cet. 3 უკმოიღო A. 3 ამას CDMm, ამის cet. 4 აწ ACMTm, და აწ cet. 4 თუმცა
 ღმერთსა] თუცა ღმერთსა m, თუმცადა C (— თუმცადა). 4 არა < Mm. 5 ეგე იგი C. 5 მომცასრულ A.
 5 კოსტანტინოპოლედმდე DRds. 5 და ACMTm, რამეთუ cet. 6 წარჩინებულ — ეგენი ACMTm, ეგენი მხო-
 ლოდ აღიღნა ღმერთ cet. 7 ბრძენი + და C. 7-8 ვითარცა ესე — აღწერილი ACMTm, ვითარცა მოგვთხ-
 რობს ჩუენ ესე აღწერილი cet. 8 გვიჯარი Mm. 8 მეფენი AMTm, მეფენი + და cet. 9 სოლო < A.
 9 მიბრძანებია MTm. 10 შენდა და BEdp. 10 შენთა < AC (AC: შვილთა და მომავალთა შენთა;
 Mm: შვილთა შენთა და მომავალთა). 10 მომავალთა შენთა (Mm < შენთა) ACMTm, მომავალთა სახლისა
 შენისათა cet. 10 მიუკუნისამდე უკუნისამდე A, ყოველთა მიუკუნისამდე C. 10-11 პატივსცემდი C, პატი-
 ვობდი A, პატივობდი cet. 11 ქართველისათა Mm. 11 და < AMm. 11 მიერთგან MTbm. 11 გელგეწი-
 ფების AC, გელგეწიფება cet. 12 მათდა] მაგათა C. 12 და < A. 12 მათთა] მათ A, < C. 12 ვიდრემ-
 დის] ვითარმედ A. 12 და ანუ C. 12 განვიდენ ACMBm, განვიდენ cet. 13 მანდით AMm, მანდათ C,
 მანდით cet. 14 სოლო მიპრ CT, სოლო შირ Mm, მიპრ A, მაშინ მეფე მი(პ)რ cet. 14 შირ დამძიმდა
 შირდამ: ძმად Mm. 14 წელსებისა მისგან ACMTm, წელსებისაგან cet. 15 არჩილს ACMTm, არჩილს +
 ესრეთ რამეთუ cet. 15 ძმად CMTm, ძმა უფალო A (— ძმა ო), ძმაო ჩემო cet. 15-16 არამედ — ჩუენთა
 თანა < A (ex hom.). 15 წარმეც] წარმიღე C. 16 საულავსა AMTm, < C, საულავსა მას cet. 16 მამა-
 თავე AMm, მამათა cet. 16 ჩუენთასა Bdp. 16 და AC, < MTm, სოლო cet. 16 საგანძურთა ACMTm,
 + მათ cet. 17 სადა ACMTm, თუ სადა cet. 17 მე წული შვილი C, მე წული წული A, ჩუენ შვილი
 წული cet. 17-18 არამედ — მკვდრი სახლისაგან < A (ex hom.). 18 აწ [A]CMTm, და აწ cet. 18 ჩუენისა
 ჩემისა Mm. 19 ქალი შვილი ჩუენი A, ჩუენი შვილი ქალი C, ქალი (M: ქალი). 19-20 ერისთავთა — მივსციტ
 < B (ex hom.). 19 ჩუენთა < C. 19 ცოლად < Mm. 20 მეფეთა ACMM, მეფესა cet. 20 ანუ თუ C,
 20 სპარსთაგან ნათესავი მეფეთა m, სპარსთა განათესავი ნათესავი მეფეთა M, ნათესავი სპარსთ. მეფეთა A,
 სპარსეთით (C: სპარსი), ნათესავი მეფეთა cet.

ფეროზ, რომელსა მისცა მირიან მეფემან ასული მისი ცოლად. და ჩუენ შემცირებულ
 C168b ვართ, რამეთუ შენ სარ უცოლო, და მე ვარ უშუო. აწ | რათგან მოიუგანნიან მამათა
 ჩუენთა ცოლნი ასულნი ერისთავთა ჩუენთანი, მისცენ მათ ასულნი ჩემნი და განუკენ
 მათ ქუეყანანი ქართლისანი: ნასევარი შენ და ნასევარი მათ. სოლო საუსუცესოდ
 რომელ შენდა, მომიცემია შენდა, და გქონდეს საუსუცესოდ: ეგრისი, სუანეთი, 5
 თაკურთი, არგუეთი და გურია. სოლო კლარჯეთი და შუა მთიულეთი მიეც ასულთა
 ჩემთა, რათა შენ შინა იუენენ ჟამთა ამათ ბოროტთა. და მამაცა ჩუენი მოკუდა შოფოსა
 ამას შინა და ვერ წარვეციტ იგი მცხეთას, წარსცენ შუალნი მისნი და დაჟღერ
 საუღარსა ქუთათისსა, რათა იპოვოს იგი საწამებელად სამკვდროსა ჩუენისა, და შენ 10
 A 258 დაადგერ აქა და ემოურებოდი ბერძენთა, ვიდრემდის განქარდეს ბნელი ესე.
 M 428 და მოკუდა შირ, და წარმოსცეს მცხეთას, და დაფლეს ზემოსა ეკლესიასა, შესა-
 ვალსა კარისასა.
 და დაჟდა მის წილ მეფედ მამა მისივე არჩილ¹.

მეორე მომდგომი მეფე. არჩილ. ძა სავანოზ მეფისა და ძმა მეფისა შირისა.
 ხოსროიანი²

სოლო არჩილ მოუწოდა ერისთავთა ქართლისათა, და მისცნა მმისწულნი მისნი:
 ერთი მისცა მამის მმისწულსა მისსა, შვილსა გუარამ კურაპალატისსა, რომელსა
 C169a ჰქონდა კლარჯეთი | და ვაგანეთი;
 მეორე მისცა პატიასშსა, ნათესავსა ფეროზისსა, რომელი მთავრობდა თრია-
 ლეთს, ტაშირს და აბოცს;
 მესამე მისცა ნერსეს ნერსიანსა, რომელი-იგი იყო წარჩინებული ვასტანგ მეფისა;

1 ფეროზს მისცა C (< რომელსა). 1 მეფემან < C. 1 მისი C, < AMTm, თვსი cet. 1 და] სო-
 ლო A. 1 ჩუენ < C. 2 მე ვარ ჩუენ ვართ A. 2 აწ ACMTm, და აწ cet. 2 რათგან რომელთა C.
 3 და ასულნი MTm. 3 ჩუენთანი ACMTm, + და მისციან (d: მისციან) ასულნი თვსნი მათ და ქუეყანა-
 ნიცა ქართლისანი მისციან მათ და შენდა cet. 3 მისცენ CMTm, და მისცენ A, მიეც cet. 3-4 ასულნი —
 მათ < T (ex hom.). 3 განუყვენ A, და განუყვენ Mm, და განუყვენ C, < T, და განუყვენ cet. 4-5 — რო-
 მელ საუსუცესოდ C. 5 რომელ ACT, რომელი cet. 5 შენდა A, მე შენდა C, მაქუნდა T, მაქუნდა მე cet.
 5 მომიცემია AC, მამიცემია Mm, მომიცემია T, ყოველივე მომიცემია cet. 5 გქონდეს AC, გაქუნდეს cet.
 5 საგანეთი BEdp. 6 და თაკურთი A, თაკურთი Bdp. 6 და არგუეთი C, არგუეთი Mm. 6 კლარჯეთი m.
 7 და CMTm, < A, და რამეთუ cet. 8 შინა ACMTm, + რომელი დამარბულ არს ეგრისსა შინა cet.
 8 წარვეციტ] მივიღეთ C. 8 იგი < A. 8 წარსცენ წარჩინებულ C. 9 ქუთათისსა Cs. 9 იპოვოს Mm,
 იყოს cet. 9 სამკვდრესა A. 10 ემოურებოდი AC, დაემოურებოდი Bdp. 11 და AC, < MTm, და შემ-
 დგომად ამისსა cet. 11 შირ A, მიპრ T, შირან C, შირიან Mm, მეფე მი(პ)რ cet. 11 წარმოსცეს წარმო-
 იღეს C. 13 და დაჟდა — არჩილ < ACMTm. 14 მეორემოცდამეთხე BEdp, მეორემოცდამეთხე d.
 16 სოლო არჩილ CMTm, არჩილ A, მაშინ ამან მეფემან არჩილ cet. 16 მოუწოდა ACMTm, + ყო-
 ველთა cet. 16 მისნი < A, თვსნი b. 17 მისცა < C. 17 მმისწულსა მისსა C, მმისწულსა DERs, ძმასა A,
 მმისწულს cet. 18 აქუნდა C. 18 კლარჯეთი m. 19 მეორე AC, და მეორესა Mm, და მეორე cet.
 19 პატიასშსა m, პატიასშსა DRs. 19 ~ ნათესავსა პატიასშსა C. 20 აბოცს] აზოტს A, აზოტს C.
 21 ნერსიანსა < C. 21 რომელი-იგი იყო C, რომელი იყო იგი A, რომელი იყო cet. 21 ვასტანგ კახთაგან m.

¹ ეს დამატება არის ყველა ნუსხაში გარდა ACMTm-ისა.

² სათაური არის ყველა ნუსხაში გარდა ACMTm-ისა. არ შ ი ა ზ ე: მეფე არჩილ C (წითლით და სხვა
 ხელით), ბ. არჩილ BEdp. არ შ ი ა ზ ე: ქტს აქეთ წელსა ქ. ა. ც. (=668) D (სხვა ხელით და სხვა ხელით).

M 434 მიქცევად სარკინოზად. სოლო წმიდამან არჩილ "ეოვლაღვე არა თავს-იდუა სიცხილი მისი, და მტკიცითა გონებითა მიუგო და რქუა: „ნუ იყოფინ; თუმცა სიტყუათა მენთა ვისმინე, ანუშცა დაუტევე ქრისტე ღმერთი ცხოველი, რომელი-იგი არს ღმერთი ჰემ-მარტი, რომელმან ცნისათჳს ჩუენისა ჳორციითა სიკუდილი დაითმინა, — და უკეთუ ვისმინო მენი, უწეოდე, რომელ მოგუდუ სიკუდილითა რომლითა ვიტანჯებოდი საუ-კუნოდ. გარნა უკეთუ შენ მომკლა, აღუდგე ვითარცა ღმერთი ჩუენი და მის თანაცა ვიდრიდო“.

ესმა რა ესე ეოველი უსჯულოსა მას და ისილა სიმტკიცე მისი უქცეველი, დაუ-
კვრდა ფრიად და უბრძანა შეპერობა მისი და შეეცნება საპერობილესა, რათა ღონის-
ძიებითა მიაქციოს; რამეთუ არა სთნდა სიკუდილი მისი სიმშენიერისათჳს სატისა
A 265
C172b მისისა და | სიმადლისათჳს | ასაკისა მისისა. და ვითარ შეაყენეს საპერობილესა,
აკურთხევდა ღმერთსა და ითხოვდა შეწყვნასა მისგან, რათა მოწყალებითა მისითა
ღირს ეოს მიმთხუევად და მკვდრ-ყოფად ნათელსა დაუსრულებელსა ეოველთა თანა
წმიდათა, რომელთა ღმრთისათჳს სიკუდილითა უკუდავება მოიგეს.

მაშინ უკუე წარმოდგა წინაშე ასიმიის მთავარი ერთი გარდაბანელი, მიქცეული 15
სარკინოზად, რომლისა მაშის ძმა მოეკლა წანართა და მკლველნი მისნი განერინეს
მძვდობით ჰაზასა არჩილისსა, ადარნასე მეფესა. ამისთჳს უკუე შური იგო გარდაბ-
M 435 ნელმან და რქუა ასიმს: „არა უწყია, თუ ვინ არს ესე არჩილ? ესე არს მე სტეფანო-
ზისი, ნათესავი დიდისა მეფისა ვასტანგისი, რომელი იყო ნათესავისაგან მირიანისა,
მისა ქასრესა. და ესე იყო მაშისა თჳსისა თანა, რაჲმს იგი დაჰფლვიდეს საგანმურთა 20
სამეფოსა ქართლისათა; და იგიცა იცის, რომელ ერაკლე მეფემან დაფლნა საგანმურნი
თჳსნი; რამეთუ ერაკლეცა ურუენებდა, სადაცა დაჰფლვიდა“.

ესმა რა ესე ეოველი | ასიმს, მოუწოდა კუალად არჩილს და რქუა: „უწინ
თუალ-გასუენ ქმნულკეთილობისა შენისათჳს, რაჲეთუ ფრიადცა ქმნულ კეთილ სარ.

1 მიქცევას T, მიიქცეს M, მიიქცეს m. 1 ყოვლადეუ ყოლად C, <A. 2 რქუა ACMTm, +ესრეთ cet. 2 თუმცა + ვინმე A. 2 სიტყუათა შენთა AC, <Mm, სიტყუთა შენთა cet. 2-3 ~ ვისმინე სიტყუათა შენთა C. 2-3 სიტყუათა—ანთმცა <Mm (ex hom.: თუმცა — ანთმცა). 3 ცხოველი <Mm. 4 დაით-
მინა ACMTm, თავს იდუა cet. 5 რომელუ რომე A. 5 ვიტანჯებოდი C, ვიტანჯებოდე cet. 5-6 საუკუ-
ნედუ უკუნისამდე A. 6 უკეთუ თუ C. 6 ჩუენი CMTm, ჩემი cet. 8 უქცევალად C. 9 მისი <C. 9 შეეყანება m. 9 საპყრობილედ C. 10 მოაქციოს A, მიაქციოს C, მიაქციოს იგი cet. 10 რამეთუ და C. 10 აოა სთნდა სთნდა A, არა უნდა Mm. 10 ხატისა პირისა C. 11 სიმაღლისა Bm. 11 ასაკისა <B. 11 შეაყენეს A, შეიყენეს cet. 11 საპყრობილესა + შინა C. 12 აკურთხებდა m. 12 შეწვენასა <Mm. 12 შეწვენასა მ. AC, ~ მ. შეწვენასა cet. 12 მისგან A, მის მიერსა CDMTm, მის მიერ cet. 13 მყოს Mm, ყოს ACDT, ყოს+თავი თუნი cet. 13 და ACMM, <cet. 13 ნათელსა + მას C. 13-14 ~ ყოველთა წმიდითა თანა C. 14 ღმრთისათჳს <Mm. 14 მოვიგოთ A. 15 წარმოდგეს m, წარმოდგეს M. 15 ასიმისა ამისსა A. 16 რომელსა M, რომელსა m. 16 წაინართა Bdp, წარმართი Mm. 16 განერნეს Mm. 17 პაპსა ACT. 17 არჩილისა მისსა Mm. 17 ადრანახე m, ადარნესე AC. 17 შური იგო ADMTms, შურ იგო cet. 18 რქუა <A. 18 ასიმს ACMTm, +ესრეთ რამეთუ cet. 18 უწყია Db, უწყია T, აუწყა A. უწყია cet. 18 არჩილი C. 19 ნათესავი + და Mm. 19 ~ მეფისა დიდისა Bdp. 19 ნათესავითან m. 19 მირიან მეფისა A, მირიან C. 20 ქასრეს ძისა A, ძისა ქასრესსა C. 20 იგი <A. 20 სამეფოთა A. 21 ქართლისათა AC, ქართლისასა cet. 21 რომელი ARs. 21 მეფემან <C. 21-22 დაფლნა საგ. თუნი AC, დაჰფლა საგანძური თუნი cet. 22 სადაცა დაჰფლვიდა AC, სადა იგი ჰფლვიდეს cet. 23 ყოველი <CMm. 23 ასიმს ამისთჳს (!) Mm. 23 ~ კუალად მოუწოდა A. 23 რქუა ACMTm, +ესრეთ cet. 23 უწინ <AC. 24 გახუენი გასხენ განებუენ A. 24 ფრიალდა AC, ფრიალ cet. 24 კეთილ AT. 24 ხარი MTm, ხარ AC, ხარ+შენ cet.

ხოლო აწ მითხრეს მენტუხს, რამეთუ შვილი სარ დიდთა მეფეთა ხუასროანთა. არამედ აწ უფროსად განსდიდნე წინაჲ ჩემსა, უკეთუ ისმინო ჩემი, და იეოს სამეფო მენი მენდავე, და საგანმურნიცა მამათა შენთანი მოგანიტნე მენვე. ზირველად შიჩუენენ საგანმურნი მეფეთა ბერშენთანი, მოიქცე სჯულსა ჩემსა, და იქმენ სარკინოზ, და სძასა- ლარ გეო შენ ქუეყანასა ზედა ქართლისასა და მეფე და უფალ ერთა ზედა ქართლისათა“. 5

მაშინ მიუგო და რქუა წმიდამან არჩილ: „უწუოდე მტკიცედ, რამეთუ მცირე ვიყავ
ასაკითა, ოდეს-იგი განულო ქუეყანა ესე ერბაჟე მეფემან. სოლო მამამან ჩემმან და
M 436 მამამან დასსნეს ეოველნი | საგანპურნი ცისესა მას, სადათ-იგი შეიქცა ერთ აშირა და აწ
აქეს იგი ბერძენთა. სოლო მე არა დაუტეო უფალი ღმერთი ჩემი, არცა განუვიდო
C173b წარუგადა იგი დიდება მსწრაფლ წარმავალისა ამისთჳს“.

მიუგო და რქუა ასომ: „შენ უკუე იუჲ დცემას მას სარკინოზთასა ზესასეთს შინა?“.
 „მეცა ლეშინი სარკინი: მე ვიუჲ მამინ, რაჲმს დასცნა ივინი ღმერთმან“.

A 267 რქუა წმიდამან | არჩილ: „მე ვიუპო ძაძიხ, რაჟამს დასცნა იგინი ღმერთიან“.
 რქუა ასბი: „რომელმან ღმერთიან დასცნა სარკინოზნი?“

მიუგო წმიდამან არჩილ და რქუა: „ღმერთმან ცხოველმან, რომელ არს შემოქმედი ცისა და ქუეყანისა და რომელი-იგი მოვიდა ზეცით ქუეყანად კსნისათჳს ნათესავისა კაცთასა, და სიკუდილითა თჳსითა აღგუადგინა და უკუდაგება მოგუანისკა; მან უკუე დასცნა და დაამდაბლნა ივინი“.

მაშინ რქუა ასიმ წმიდანს აჩიილს: „რომლისა ღმერთი მოკუდავი არს და სასოება ცხოვრებისა მოკუდავისა მიმართ აქუს, ჯერ არს მისიცა სიკუდილი“.

და უბრძანა თავისა მოკუეთა და აღსრულება წმიდისა არჩილისი, და არა ჰრბდა 20
სიკეთესა მისსა, არცა შეირცხნა დიდებისგან წარჩინებულებისა მისისა. და განიუგანეს
გარე და მოჰკუეთეს თავი მისი¹ თუესა მირკანისსა, რომელ არს მარტო, ოცნა მის თჳსასა. და

1 ხოლო $< A$. 1 შვილ A . 1 ხოსროიანთა Bp . 2 უფროს A . 2 განსდიდნეს C , განდიდნეს A .
2 იყო E . 3 საგანძურნი C . 3 შენვე შენ ვიდრე C ($\sim$ შენვე). 3 პირველ C . 4 მოიქცე $ACMTm$, და
მოიქცე cet . 4 ჩემსა $AMTm$, $< C$, ჩემსა ზედა cet . 5 ზედა $< A$. 5 და $< AT$. 5 და მეფე — ქართლი-
სათა $< Mm$ ($ex hom.$). 5 ერთა (T : ერსა) ზედა ქართლისათა ACT , $< Mm$ ($ex hom.$), ერსავე შენსა
ზედა cet . 6 მიუგო და რქუა AC , მიუგო cet . 6 არჩილ $ACMTm$, + და რქუა ესრეთ cet . 6-7 $\sim$ ვიყავ
ასაკით მცირე Mm . 7 ჰერეკლე Mm . 7-8 მამამან h . და dm . Mm , მამამან (A : მან) და ძმამან ჩემმან AC ,
მამამან ჩემმან და ძმამან ჩემმან cet . 8 ყოველნი საგანძურნი C , იგინი A , ყოვ. საგ. მათნი cet . 8 სადათ
მაღალ $ABCdp$, სადით იგი Mm , სადათ იგი cet . 8 ყრუ AMm , ყრუნი B , ყრუნი $CDERT$, ყრუ cet . 8 ანი-
რან Mm . 9 აქუსთ $BDERdp$. 9 იგი ციხე იგი C . 10 მსწრაფლ $< Mm$. 10 წარმოვლისა Mm . 11 ასიმ
რან Mm . 11 სარკ. აფხ. შინა AC , $\sim$ აფხაზეთს შინა სარკინოზთასა cet . 11 აფხასთასა m . 14 წმიდამან არ-
ჩილ CMm , წმიდამან A , არჩილ cet . 14 რომელ CMm , რომელი cet . 15 ცათა Bdp . 15 და (რომ.) $< Mm$.
15 მოვიდა] არს და მოვიდა A . 15-16 ნათესავისა კაცთასა] ჩუენისა C . 16 და (სიკ.) $< A$. 17 დასცა Edp .
17 დაჰმდაბლნა T , დაჰმდაბლნა ms . 18 ასიმ წმიდასა არჩილს $ACMTm$, არჩილს მთავარმან მან ასიმ cet .
18 რომლისა ღმერთი Mm , რომლისა ღმერთი C , რომელი ღმერთი A , რომლისა უკუე ღმერთი cet . 19 აქუს] MT ,
გაქუს MT , გაქუს m . 20 უბრძანა + მტარავლთა C . 20 თავისა მოკუეთა და აღსრულდება A , თავისა მოკუ-
ეთა C , თავისა მოკუეთითა (s : + სიკუდილითა) აღსრულდება cet . 21 არცა $ACMm$, და არცა cet . 21 შეირკ-
ხნა $ACMm$, შეირკხენა T , შეიკდიმა cet . 21 და A , $< CMTm$, მაშინ cet . 22 გარე $ACMTm$, + მტარ-
ავლთა მათ წმიდა(ე) მოწამე არჩილ cet . 22 წარჰყუეთეს წმიდა თავი მისი C , მოჰყუეთეს თავი A ($<$ მისი),
მოჰყუეთეს თავი მისი მაზულთა cet . 22 მირკანისა A , მარტსა C , მირკანის(ა)სა $EMTm$, მირკანისა s ,
მირკანისა Rb , მირკანისა B . 22 რომელ არს მარტი AMm , $< C$, + ოცსა T , + ოცსა მის თესასა cet .

¹ ხ უმატებს: ქს აქეთ ღვა (= 781).

M 437 შეჰვედრა სული | დამბადებელსა თვსა. აღიჩნია სიკუდილი უკუდავებისა მომატუებული, C174a შესცვალა მცირედისა ჯამისა ესე მეფობა საწუთოსა სისარულად საუკუნოდ. ღირს იქმნა განწყობილსა შორის წმიდათასა და ასოვანთა მოწამეთასა წარდგომად წინაშე ღმრთისა A 268 და მათ თანა გვრგვინისა იხარებს წინაშე სამებისა წმიდისა.

სოლო ვითარცა აღესრულა წმიდა მოწამე, მოვიდეს ღამესა მას გოდერძიანნი 5 ტბელნი და მათ თანა სსუნიცა ახსურნი მამეანნი, და მოიპარეს გუამი წმიდისა მოწამისა არჩილისი, წარმოიღეს და შემურეს დიდითა პატრიოთა, და დამარსეს ნოტ-კორას, მის მიერ აღმენებულსა ეკლესიასა. სოლო ცოლმან მისმან მიუბოძა სოფლები მათ, რომელთა მოიღეს გუამი წმიდისა არჩილისი კასეთს მინა სამკვდრებელად.

წიგნი ესე წამებისა მისისა იზოვა ესრეთ სულ მცირედ აღწერილი, რომელ 10 ჯამთა მღილობითა ჯერისაებრ ვერვის აღწერა.

სოლო წიგნი ესე ქართველთა ცხოვრებისა ვიდრე ვახტანგისამდე აღიწერებოდა C174b ჯამითი-ჯამად. | სოლო ვახტანგ მეფისითგან ვიდრე აქამომდე აღწერა ჯუანშერ ჯუან- M 438 შერანმან, მმისწულის ქმარმან წმიდისა არჩილისმან, ნათესავმან რევისმან, მირიანის მისამან. მიერითგან შემდგომთა მომავალთა ნათესავთა აღწერონ ვითარცა ისილონ და 15 წინამდებარემან ჯამმან უწყებად მოსცეს გონებასა მათსა ღმრთივ განბრძნობილსა.

1 სული — თვსა A, სული მისი გელთა დამბადებელისასა C, სული თვისი გელთა შინა დამბადებელი-სათა cet. 1 აღიჩნია Mm. 2 შე(ს)ცვალა ACMTm, და შე(ს)ცვალა cet. 2 მცირედისა C, მცირედ cet. 2 ესე < C, ამის b. 2 საწუთოსა A, საწუთოსა ამის C. 2 იქმენ A. 3 განწყობილთა ABdp. 3 შორის თანა A. 3 წმიდათა A. 3 ასოვანთა რჩეულთა C. 4 იხარებ A. 4 ~ წმიდისა სამებისა A. 5 სოლო < A. 5 მოწამე CMTm, + არჩილ cet. 5 მოვიდეს < Mm, მივიდეს BERdps. 6 ტბელნი A. 6 და < MTm. 6 მამეანნი < C. 6 და < CMTm. 6 მოიპარეს მოიპოვეს M, მოიპო M. 7 წარმოიღეს A. 7 ~ პატრიოთა დიდითა A. 7 და < A. 7-8 ნოტორას A, ნოტაროს C, ნოტორას m, ნოტეკრას BEdp. 9 წმიდისა AC, + მოწამისა cet. 9 სამკვდრებელად Mm, სამკვდრებელად თვსად A, სამკვდრებელად მათ-და cet. 10 წიგნი ACMTm, სოლო წიგნი cet. 10 რომელი Mm. 11 ვერვის AC, ვერავის cet. 12 ცხო-რებისავე (— ვე) ვახტანგისამდე C (A: ~ აღიწერებოდა ჯამითი-ჯამად ვიდრე ვახტანგისამდე). 13 ჯამითი-ჯამად + ვიდრე ვახტანგისამდე C. 13 მეფისა A, მეფისთავან E, მეფისთავან p. 13 აღიწერა Mm. 13-14 ჯონბერ ჯონბერიანმან A, ჯონშერ ჯონშერიანმან C, ჯუნბერ ჯუნბერიანმან m, ჯუნბარ ჯუნბე-რიანმან M. 15 ძისამან ძმისამან AMm (A-ში „მ“ საეჭვოდ არის მიჩნეული, რის ნიშნადაც მას სამი წერტილი უბის: ძმისამან). 15 მიერითგან AC, ამიერითგან MTm, და ამიერითგან cet. 15 მომავალთა AC, < cet. 15 ნათესავისათა Mm. 15 აღწერონ აღიარონ Mm, აწერონ A. 15 ვითაცა M. 16 უწყებად მოს-ცეს აუწყოს C.

მეორეოცდახუთა მთავარი ქართლისა, იოვანე და ძმა მისი ჯუანშერ, ძენი წმიდისა
მონაგისა აჩილ მეფისანი, ხოსროიანნი¹

A 269 შემდგომად ამისსა, რაჟამს აღესრულა წმიდა მოწამე არჩილ, დაშთეს შვილნი მისნი იოვანე და ჯუანშერ. წარვიდა იოვანე ეგრისად და წარიტანა თანა დედა და ორნი დანი თვსნი. სოლო ჯუანშერ და ორნი დანი მისნი დაშთეს ქუეყანასა ქართლი-სასა და კასეთისასა. არამედ უმრწემესი დაჰ მისი იყო სასითა შუენიერ. და მიესმა სიბუე-ნიერე მისი საზართა მეფესა საკანს; მოუგზავნა მოციქული და ითხოვა შუან ცოლად, და უქადა შუელად სარკინოსთა ზედა. რაჟამს მოიწია მოციქული საკანისა, მიუმცნო ჯუანშერ მძასა თვსსა და დედასა. სოლო მათ არა ინებეს და უთხრეს: „უკეთუ უღონო იქმნეს ეოფა ჩუენი, უმჯობეს არს, რათა შევიდეთ საბერძნეთად და მივმართოთ ქრის- C175a ტიანეთა, ვიდრედარა შეიგინოს შვილი ჩუენი წარმართთა მიერ“. და შუანცა ავიდა საზართა მეფესა.

M 439 შემდგომად სამისა წლისა მოგზავნა საკანმან სპასალარი თვისი ბლუჩან; გამოვლო გზა ლეკეთისა და შემოვიდა კასეთად; მოადგა ციხესა, რომელსა მინა იევნეს ჯუანშერ და დაჰ მისი შუან, და მცირედთა დღეთა წარიღო და ტუუ ევნა იგინი; შემუსრა 15 ქალაქი ტფილისი, წარტუენა ქართლი და ეოველი ესე ქუეყანა.

1 მეორეოცდახუთე bdp, მეორეოცდამეხუთე B, მეორეოცდახუთი DERTs, კა C. 1 იოვანე e, იოვანე cet. 3 შემდგომად კალადა C. 3 რაჟამს AC, რაჟამს იგი cet. 3 არჩილ ACMTm, + მეფე cet. 3 დაშთეს AC, დარჩეს cet. 4 იოვანე AMms, ივანე C, იე T, იოვანე cet. 4 და < C. 4 ჯუანშერ M, ჯუნბერ m, ჯონბერ A, ჯონშერ C. 4-5 წარვიდა — ჯუანშერ < A (ex hom.). 4 თანა] ღმრთისა Mm (—(ლ)თა). 5 თვსნი < C, მათნი Mm. 5 მისნი ADMTm, თვსნი Es, < cet. 5 დაშთეს AMTm, დარ-ჩეს cet. 6 არამედ ACMTms, და cet. 6 უმრწემესი CERms. 6 დაჰ CMm. 6-7 მიესმა სიბუენიერე მისი C, მიესმა მისი MTm, მიესმა (მას) მისი A, მიესმა ჯეზა მისი cet. 7 მოუგზავნა A, მიუგზავნა C, მოგზავნა cet. 7 მოციქული ACMTm, + ჯუანშერისად cet. 7 და < A. 8 შუელად AC, შუელა cet. დაჰ თვისი (d: მისი) ცოლად, რომელსა ერქუა სახელად შუან cet. 7 და < A. 8 შუელად AC, შუელა cet. 8 და რაჟამს AC. 8 საკანისი AC, საკანისა M. 8 მიუმცნო ACMTm, + ესე ყოველი cet. 9 ჯონბერ A, ჯონშერ C, ჯუნბერ m, ჯუნბერ M, < T. 9 ძმას — დედასა A, ~ დედასა და ძმასა თვსსა C, ძმასა და ჯონშერ C, ჯუნბერ m, ჯუნბერ M, < T. 9 ინებეს ACMTm, + მიცემა მისი cet. დედასა თვსსა MTm, ძმასა თვსსა იოვანეს და დედასა თვსსა cet. 11 წარმართთა მიერ 9 და უთხრეს AMTm, და უთხრეს ესრეთ ჯონშერს C, არამედ მიუმცნეს ესრეთ cet. 11 წარმართთა მიერ < BD. შუანცა Bdp. 13 სახელით ბლუჩან C, ბლუჩან Mm, ბლუჯან a. 14 მოადგა AMTm, მიუდგა C, და მოადგა cet. 14 ციხესა ACMTm, + მას cet. 14 ჯონბერ A, ჯონშერ C, ჯუნბერ m, ჯუნ-ბერ M. 15 დაჰ მისი < C. 15 მცირედთა Bdp. 15 წარიღო ACMTm, + ციხე იგი cet. 15 ყვნა] ქმნა C. 15 შემუსრა ACMTm, და შემუსრა cet. 16 ესე < A. 16 ქუეყანა + დღესა ერთსა A (შეცდომით არის განმეორებული მომდევნო მეორე სტრიქონიდან).

1 სათაური ყველა ნუსხაშია გარდა AMm-ისა. C-ში სათაურის სახით სწერია შიგ ტექსტში ტექსტი-სავე ხელით: კა (ე. ი. ოცდამეერთე), სოლო წითლით და სხვა, უფრო ახალი ხელით: მთავარი იო-ვანე და ჯუანშერ. არ ში ახე: ბერძენთა მეფე კოსტანტინე სკორის მოსახელე bp; ქეს აქეთ ღქო (= 729) b, ქს აქეთ შვიდას p.

A 270 და ვითარ წარემართა გზასა დარიალანისასა, დღესა ეროსა რქუა მუშან მძასა თუხსა:
„უფურობეს აქრს ჩემთვის სიკუდილი, რათა ღირს მკამს შე უფალმან წმიდათა დედათა
თანა, ვიდრედარა შევიგინო წარმართთა მიერ“. და ჰქონდა მას ბეჭედი, აღმოუგდო
მას თუალი და მოწოა იგი; რამეთუ იყო თუალსა მას ქვეშე წამალი სასიკუდინე, და
მუნქუესვე მოკუდა.

C175b წარვიდა ბლუჩან საკანისა, მიჰგუარა ჯუანშერ და მიუთხრა სიკუდილი დისა მისისა შუშანისი. სოლო იგი | განუწერა არა-ძიტანებისათჳს გუამისა მისისა, რომლისა წადიერ იყო სილგად. შეიპერეს ბლუჩან და მოაბეს უელსა საბელი, და განსიდგად სცეს ორთა ცხენოსანთა იმიერ და აშიერ, და მოსწუჯდეს თავი მისი ბორორტად. და ვითარ დაჰყო ჯუანშერ წელიწადი მჴდი, განუტევა ნიჭითა დიდითა საკანმან და წარმოგზავნა ქუეყანად თჳსად.

სოლო ამიერიტგან იწყო შემცირებად შეფობამან დიდთა შეფეთა სუასროანთამან.
M 440 ჰირველად, უფლება სარკინოხთა განდიდნა და მიერიტგან მიეცა ეოველი ესე | ქუეყანა
A 271 ქაძითი-ქაძად რბევასა და ოვრებასა. მეორედ, იქმნა სიმრავლე მთავართა ქუეყანასა
ქართლისასა და შერია ბრძოლა, იქმნეს მტერ ურთიერთას. და უკეთუ ვინმე გამო- 15
ჩნდის შვილთა შორის ვასტანგისთა, რომელიმცა ღირს იყო შეფედ, იქმნის შემცირე-
ბულ სარკინოხთაგან. რამეთუ დაიპყრეს ქალაქი ტფილისი აგარიანთა, შექმნეს სას-
ლად საუოფლად თვსად; მიიღებდეს სარკსა ქუეყანისა ამისგან, რომელსა ჰქვან სარაჯა.
C176a რამეთუ განგებითა ღმრთისათა სიმრავლისათჳს ცოდვათა ჩუენთასა განდიდნა ნათესავი
აგარიანთა.

1 ვითარ AC, ვითარცა cet. 1 დარალანისასა C, დარიალისას T, დარიალასას m, დარიელისას cet. 1 შუშან ძმისა თჳსსა ACMTm, ~ ძმ. თ. შუშან cet. 2 ჩემსა m. 2 მე < A. 2-3 წმიდათა დედათა თანა AC, წმიდათა თანა დედათასა MTm, ნაწილსა წმიდათა დედათასა cet. (D-ში „ნაწილსა“ ჩამატებულია). 3 შევი-გ[ი]ნო M. 3 აღმოაგდო A. 4 მას < AC. 4 საკუდინელი A. 4 წამალი სასიკ. ACMTm, ~ სასიკუდინე წამალი cet. 5 მუნთქუესე eodd. (C: მუნთქეს ვიდრე [— ვე — ვე]). 6 წარმოვიდა MTm, წარვიდა cet. 6 ბულჩან M, გულჩან m. 6 ხაკანისა AMTm, ხაკანისა C, < cet. 6 მოგუარა MTm, მიგუარა AC, და მიგუარა cet. 6 ჯუანბერ A, ჯუბერ m, ჯუმბერ M, ჯონშერ C, ჯუანშერ T, ჯუანშერ ხაკანს cet. 7 შუშანისი — მისისა < Mm (ex hom.). 7 იგი განუწყრა ACT, განწყრა (B: განუწყრა) მეფე ხაკან cet. (Mm-ში ხარეზია). 7 მისისა AC, მისისა შუშანისა T, შუშანისას cet. (Mm-ში ხარეზია). 7-8 რომელსა A, < Mm. 8 შეიპყრეს ACMTm, მაშინ შეიპყრეს cet. 8 ბილუჩან C. 8 და < AC. 8 მოაბნეს კელსა სა-ბელნი A. 8 და < A. 8-9 განაზიდნა C. 9 სცეს < C. 9 ~ იმიერ და (< C) ამიერ ორთა ცხენო-სანთა AC. 10 დაჰყო იყო d. 10 ჯუანშერ T, ჯონშერ C, ჯონშერ A, < Mm, ჯუანშერ + მუნ cet. 10 ~ წელიწადი შვიდ ჯონშერ A. 10 განუტევა (+ იგი A) — თჳსად ACMTm, მეშვლესა წელსა წარმოგზავნა ხაკანმან ნიჭითა დიდითა ქუეყანად თჳსად cet. 10 ხაკან C. 11 წარგზავნა m. 10-11 ~ ქუეყანად თჳსად ხაკანმან MTm. 12 შემეცირება C, შეწყწარებად Mm. 12 დიდთა AC, დიდთა მათ cet. 12 ხუასროანთა A, ხუასროვთამან C. 13 უფლობა A. 13 სარკინოზთა გა 5 A. 13 განადიდნა m. 13 მიერითგან C, მათ-განცა A, მათგან cet. 13 ესე < C. 14 მთავართა ACMTm, < cet. 15 და < AC. 15 შეერია ACMTm, შეერიათ cet. 15 იქმნეს ACMTm, და იქმნეს cet. 15-16 გამოჩნდეს AMm. 16 შვილთა შორის ვახტან-გისთა AC, ~ რომელიმცა ღირს იყო მეფედ შგ. შ. ვახტანგისთა cet. 16 რომელიცა AM. 16 იყო იყოს MTm. 16 იქმნი ის C, იქმნე M, იქმენ m. 16-17 ~ სარკ. შემეცირებულ C. 17 ~ ტფილისი ქალაქი A. 17 შეიქმნეს BMm. 18 საყოფლად ACTm, საყოფელად M, სამყოფლად cet. 18 მიიღებდეს ACMTm, და მიიღებდენ cet. 18 მისგან Mm. 19 სიმრავლისაგან Bdp. 19 განადიდნა Em. 19 ნათესავნი E. 20 აგა-რიანთა] სარკინოზთა A.

¹ და განუთინა ქადაგება მაჰმად უსჯულოსა, და მრავალი ერი შეუდგა მას. შემდგომად მისსა გამოვიდეს სპარსნი და ზონტომდე მოიწინეს, და კოველი კაბადუკია დაიპყრეს ღ. ზვ.

ხოლო ამან ჯუანშერ შეირთო ცოლი ნათესავი ბაგრატიონიანთა, ასული ადარნასესი, სასულით ლატავრი, და აბრალა დედამან მისმან მოგვანება მისი ცოლად: არათურე კეთილად შეცნოერი იყო, ვითარმედ არიან იგინი ნათესავნი დავით წინასწარი- 5
მეტყუელისანი, რომელი-იგი ჯორციელად მამად ღმრთისად იწოდა. და ვითარ იხილა მის ცოლი თჳსი, შეუჟარდა, აკურთხა და დალოცა.

და ვითარ გარდაცდეს ამას შინა წელიწადნი მრავალნი, მოვიდა ამირა აგარიანი,
A 272 რომელი მთაგრეობდა სომხეთის, ქართლს და ჰერეთს, სასულითო სუასრო; ამან აღაშენა
ტფილისი ქალაქი, მოგვრებული სასართაცან.

M 441 სოლო რაქამს მოუძღუოდა ბერძენნი, გადგა მათგან ერისთავი აფხაზთა, სახე-
ლით ლეონ, მძისწული ლეონ² ერისთავისა, რომლისად მიეცა სამკუდროდ აფხაზეთი.
ესე მეორე ლეონ ანსულის წული იყო სახართა მეფისა, და ძალითა მათითა გააღდა
C176b ბერძენთა, დაიპყრა აფხაზეთი და ეგრისი ვიდრე ლიხამდე, სასელ-იდუა მეფე აფხაზთა³,
რამეთუ მიცუალებულ იყო იოვანე და დაბერებულ იყო ჯუანშერ. და შემდგომად ამისა 15
ჯუანშერცა მიიცვალა.

არამედ სიცოცხლესავე ჯუანშერისა იცვალა ადარნასე ბაგრატიონიანმან ნასამალი კლარჯეთისა, შავშეთისა, აჭარისა, ნიგალისა, ასისფორისა, არტანისა და ქუეშოსა ტაოსა, და ცინეთაგანცა რომელნი ჰქონდეს შვილისშვილთა ვასტანგ მეფისათა. და წარვიდა ადარნასე კლარჯეთად და მუნ მოკუდა.

[illegible]

¹ ეს ჩანართი მოიპოვება Bbkr ნუსხებში (უ-ში მერვა ჩამატებული).

² არ უ ი ა ზ ე: მამა ლეონისა თეოდოროს ხ.

3 არშიაზე: აქა გაჩნდა მეფე აფხაზეთს. იბატონა ორმოცდა ხუთი წელი ხ.

¹ რამეთუ მამა მისი ნერსე, მე ვარაზ-ბაკურ ანთიპატრიკისა, და ამის ვარაზ-ბაკურის მამა, სახელით გუარამ კურაპალატი, მე ჰირველიისა სტეფანოზისი და მამა დემეტრესი, — ესენი გარდაცვალებულ იუვნეს; და მმანი ამის ადარნასესნი, სახელით ფილიპე და სტეფანოზ, იგინიცა მომკუდარ იუვნეს.

მეორე მხარეზე კუდაკადი ქართული, აზოგ. ძე აღიანსენი. გავაგონი.

მემდგომად სიკუდილისა ადარნასესისა განადიდა უფალმან მეფობა აშოტ კურაპა-
A 273 ლატისა: სოლო ეუფლა ქართლს და საზღვართა მისთა⁴. | რამეთუ მათვე ჟამთა შეს-
რულ იყო მასლამა საბერძნეთად, და შეიქცა მოუძღვრებული და განწილებული.
მამინ ბერძენთა მეფემან მოუბოძა კურაპალატობა⁵ აშოტს, და მოუძღვრებულ ივენეს
სარკინოზნი, და განდიდნა აშოტ კურაპალატი. სოლო ტფილისს არაჟინ დარჩა სარკი-
M 442 ნოზთაგანი თჳნიერ ალი შუაბის ძისა. და გრიგოლი მთავრობდა კასეთს. 10
C 177a მას ჟამსა გამოილაშქრა აშოტ კურაპალატმან, და უშუელა თქვედოსი აფსასთა
მეფემან, ძემან მეორისა ლეონისმან, რომელი-იგი სიმე იყო აშოტ კურაპალატისა.
მოვიდა გრიგოლ კასეთით, და გრიგოლს უშუელეს მთიულთა და წანართა და ამირამან
ტფილელმან. და შეიბნეს ქსანსა ზედა აშოტ და გრიგოლ. გააქციეს გრიგოლ, მთა- 15

1 ვარზაბაქურ ანთიპატრიაცისა E. 1 ვარზაბაქურის E. 2 გურამ Bdp. 2 კურატალატი codd.
2 სტეფანოზის DRs, სტეფანოზისა cet. 2 ესენი ესრეთ b. 5 მეორემეოცდაქუის DERs, ორმეოცდა-
ქუის Bbdp. 5 კურატალატი codd. 5 აშოთან Bp. 6 შემდგომად ACMTm, და შემდგომად cet.
6 ადარნასესისა A, ადარნასესისა Mm, ადარნესისა C, ადარნასესისა cet. 6 უფალმან + ღთმან C. 6 ~ განად.
მეფობა უფ. A. 6-7 კულაპარატისა A, კულაპალატისა C, კულატალატისა T, კურატალატისა + რომელი
იყო შვილი ადარნასესის და მამა გურგენ ერისთავისა * cet. 7 ხოლო — მისთა ACMTm, < cet. 7 ხოლო
რამეთუ A (რ — ს). 7 ქართლსა ზედა C. 7 და AC, < MTm. 7 მათ A. 8 მასლაშა A, მასლამ m.
8 საბერძნეთს CMm. 8 გა(ნ)წილუბული განწულებული Mm. 9 მიუბოძა DMRTms. 9 კურ. აშოტს
ACMTm, ~ აშოტს კურ. cet. 9 და < Mm. 9 იყო Min. 10 გაადიდნა A, გადიდნა C, განადიდნა m.
10 კულაპარატი A, კულაპალატი C, კულატალატი T, კურატალატი cet. (ქვემოთაც ყველგან ასეთი ვარი-
ანტული სწავობა). 10 არავინ CMm, არავინ რა A, არღარავინ cet. 10-11 სარკინოზთაგან MR.
11 თენიერ < C. 11 ალი შუბის ძისა Bdp, იაჰი (თ — მ) შუბის ძისა AC, ალშუბის ძისა Mm, ალი
შუბის ძისა T, ალი შუბის ძისა cet. 11 გრიგოლ A. 11 კახეთს ACMTm, + და ესხნეს ძენი აშოტს,
ადარნასე და ბაგრატ * cet. 12 მას ჟამსა CMm, + მეორესა წელსა cet. (A: ~ მეორესა წ. მას ჟ.). 12 კულა-
პარატი A. 12 და დაუშალა M, და უშალა m. 12 თევდოს C, თეოდოს A. 13 რომელი-გიჟი რამეთუ C.
14 და გრიგოლს < C. 14 მითიულთა მითუალულოთა Mm. 14 წანარეთა M, წნარეთა m, წნართა Bdp.
14 ამირან C, მირმან Mm. 15 ტფილელმან AC, ტფილისისამან cet. 15 და < C. 15 კსანს A. 15 კსანს
შინა d. 15 გრიგოლ ACMTm, გრიგოლი cet. 15 გააქციეს ACMTm (C: და გააქციეს; T: გააქციეს),
გააქცია D, გაიქცა cet.

1 ეს ჩანართი მოიპოვება ყველა ნუსხაში გარდა ACMTm-ისა. შდრ. ს უ მ ბ ა ტ ი ს „ქრონიკის“ ცნობებს (§§ 25-26): «ვარაზ-ბაკურ, ძე მისი, ანთიპატროსი..... და ნერსე და ძენი მისნი, ფილიპე და სტეფანოზ...».

2 სათაური ყველა ნუსხაში გარდა ACMTm-ისა (ხოლო უფრო ქვემოთ, სიტყვების წინ «ხოლო ესე აშოტ». იხ. აქვე, სქოლიო 4). T-ში სათაურად არის მხოლოდ «აშოტ კურატპალატი».

არშინაზე: ქტს აქეთ ღ. პ. ზ. (= 787) წელსა D.

პალატი».

⁴ ამ წინადადების მაგიერ, რომელიც არის ACMTm-ში, სხვა ნუსხებში მოიპოვება სუ მ ბ ა ტ ის „ქრონიკიდან“ ამოღებული ტექსტი: «[§28.] ხოლო ესე აწოტ კურატალატი მთავრობდა ქუეყანასა მას შინა, და სახლად მისა იყო ბარდავი და ტფილისი, და ჰქონდა მას ქუეყანა, რომელ არს გარემოს მისსა». ამავე ციტატა სუ მ ბ ა ტ ის „ქრონიკიდან“ იმეორებს 'I' ქვემოთ (იხ. გვ. 253, სქოლიო 1).

5 მორ. სუმბატატი C (წითლათ და სხვა ხელით).

⁶ შდრ. ს უ მ ბ ა ტ ი ს „ქრონიკას“: «თანა ჰყუეს... ორნი ძენი... ადარნასე და ბაგრატ» (§ 29).

გარი კახეთისა, და დაიპყრეს ქუეყანა, რომელი ჰქონდა ქართლისაგან. და დაიპყრა აშოტ კლარჯეთითგან ვიდრე ქსნაძემ¹.

შემდგომად ამისა მოვიდა სალილ იზიდის მე არაბიელი, და დაიპყრა სომხითი, ქართლი და ჰერეთი². და მოკლეს ამოტ კურაპალატი გარდაბანს, ეკლესიასა შინა, და სისსლი მისი, რომელი მაშინ დაითნია, აწცა ისილუგების ვითარცა ასალი.

1 კახეთისა < Ed. 1 და იპურეს A, და დაყარეს Mm, დააგდებეს C. 1 ჰქონდა ACMTm, ჰქონდეს cet.
1 ქართლითგან m. 2 აშოტ ACMTm, + კურატპალატმან cet. 2 კალარჯეთითგან m. 2 კსნამდე A, კსნამ.
დე C, კსნამდე s, კსნამდის M, კსნამდის m, კსნამდე cet. 3-4 შემდგომად ამისსა — ჰერეთი < T. (T-ს
აქვს ეს წინადადება უფრო ჰვემოთ. იხ. გვ. 254, სქოლ. 3). 3 შემდგომად AC, და Mm, და შემდგომად cet.
3 ამისსა AC, მისსა cet. 3 მოვიდა < Bdp. 3 ხალაზიდის ძე Mm, ხალილ აზიდის ძე s. 3 არაბიელი C,
არბელი Mm, არაბიით cet. 3 და CDMdm. < cet. 4 და < A. 4 ჰერეთი m, ჰრეთი M, შრეთი Ds,
შერეთი cet. 4 და მოკლეს < Mm. 4 გარდაბანს ეკლესიასა შინა! შდრ. ჰვემოთ, გვ. 254, სქოლიო 4.
5 დაინთხია Mm.

¹ აქ T უმატებს ს უ მ ბ ა ტ ი ს „ქრონიკიდან“: [§ 28.] «ხოლო აშოტ კურატბალატი მთავრობდა ქყნასა მას შინა, და სახლად მისსა იყო ბარდავი და ტფილისი, და ჰქონდა მას ქყნა, რომელ არს გარემოს მისსა. [§ 29.] და მაშინ განძლიერდა ქელმწიფება ავარიანთა». შდრ. ზემოთ, გვ. 252, სქოლიო 4.

* ამას მოსდევს ყველა ნუსხაში, გარდა ACMm-ისა, ვრცელი ამონაწერი

სუმბატის „ქრონიკიდან“

[§ 29.] და იწყეს ძიება აშოტ კურატპალატისა, და ვერ უძლო წინააღმდეგად მათდა აშოტ და ივ-
ტოდა მათგან. და წარემართა იგი, რათა წარვიდეს საბერძნეთად, და თანა ჰყვეს მას დედა და ცოლი და
ორნი ძენი მისნი¹: უზუცესი ადარნასე და შედევი² ბაგრატ. ხოლო უმრწემესი ძე სახელით გუარამ არტა-
ნუჯსა შინა დებადა³. და ერი თჳსი მცირედ ჰყვა თანა, მკვდრნი მისნი, დედა-წულითურთ და შვილითურთ
მათით. და მოიწინეს მთასა ჯავახეთისასა, კიდესა დიდისა მის ტბისა ფარავნისასა, დამაშურალნი სღვისა-
გან, და გარდაჲდეს განსუენებად კიდესა მის ტბისასა. ჰამეს რა ბური, მცირედ მიერულათ. და მიძინარეთა
ეწინეს დიდნი ლაშქარნი სარკინოზთანი. მაშინ შეეწია ღმერთი აშოტ კურატპალატსა და კნინსა ლაშქარსა
მისსა მოსცა ძლევა მათ ზედა, და მოსრნეს სიმრავლენი ურიცხუნი. წარმოვიდეს მუნით⁴ და მოიწინეს
ჯეგსა შავშეთისასა.

ქვესა შავშეთისასა. *
[§ 30]. ხოლო ჭვეი შავშეთისა უშენებელი იყო მაშინ, გარეშე მცირდთა სოფელთასა. რამეთუ უამთა სპარსთა უფლებისასა აოჯრდა, ოდეს-იგი ყრუშინ ბაღდადელმან შემუსრნა ყოველნი ციხენი⁶ და მოვლო შავშეთიცა და ლაღონი. და კულად შემდგომად მისსა სრუგვან სატლობისამან მოაოჯრა შავშეთი, კლარჯეთი და მცირედლა დაშთეს კაცნი ადგილ-ადგილ. ხოლო დაშთომილთა მათ მკადრთა შავშეთისათა შეიწყნარეს იგი სიხარულითა და სიყუარულითა, და დაემკდრა მუნ. და მისცა ღმერთმან გამარჯუება და აწელმწიფა ოჯერნი ალაშენნა, და განამრავლა სოფლები⁷ სოფელნი მის ქუეყანისანი მოიყიდნა საფასოთი, და ზოგნი ღმერთმან ჭელმწიფობა მისი ნებითა ბერძენთა მეფისათა⁸. და აშოტ კლარჯეთის ტყეათა შინა კლდე⁹ ერთი, რომელი პირ-

[illegible]

ლათა შინა.
[§ 32.] და იყო ერთსა შინა ჟამსა, განვიდა აზოტ, რათამცა შეკრიბა, ლაშქარი მომდგომასთჳს საოგნო-
ნოზთასა, მოვიდა იგი ადგილსა რომელსამე და განავლინა ლაშქრისა მაწყევდელნი. და ვიდრე არღარა შეკრე-
ბილ იყო ლაშქარი იგი მისი მის თანა, დაესხნეს მას სარკინოზნი უცნაურად, და აოტეს იგი. და წარმოემართა

¹ მისნი] ასაკითა ჩვილნი T+Mm. ² შედეგი < T (და Mm-ს). ³ არტ. შინა დაებადა] ჯერეთ არა
ესუა T+Mm. ⁴ მუნიტ < T (და Mm-ს). ⁵ ~ ციხენი ყოველნი T+Mm. ⁶ და რომელნიმე — საფასოთი
და მან სოფლები ზოგი იყიდა საფასოთა Mm. ⁷ სოფელი T+Mm. ⁸ მეფისათა Mm, მეფეთათა Bdp, მეფე-
თასა cet. ⁹ კლდე] ტყე T.

ხოლო კუალადცა ეუფლნეს სარკინოხნი ქართლსა¹. და ვითარ წარვიდა სალილ, დაუტევა ამირად ალი შუაბის ძე. მას ჟამსა შეითქუნეს გარდაბანელნი² და განაწინეს ქორეპისკოპოსად დიჩი, ძე იოვანე ქუაბულის ძისა და შემდგომად ამისსა დასუეს ქორეპისკოპოსად სამოელ დონაური. კუალად მეორედ მოვიდა იგივე სალილ არაბი. შეეცნეს გარდაბანელნი, გაგასეს; და გააქციეს | სალილ, და მოსწყდა სიმრავლე ფრიადი. 5

1 ხოლო — ქართლსა ACMTm, < cet. (იხ. აქვე ქვემოთ, სქოლიო 1). 1 ხოლო ეუფლნეს Mm (< კუ-
ლადაცა ეუფლნეს C, კუალადაცა ეუფლნეს ვითართა A, ხ' კ'დცა წარუდეს და ეუფლნეს T. 1 ვითარ
ვგრა Mm. 1-2 დავითარ — შუაბის ძე ACMTm, რამეთუ (Bd: ხოლო) ამირობდა ტფილისსა შინა ალი შუა-
ბის ძე, რომელი დაედგინა ხალილს cet. 2 ალი იაპია AC (ა—თ). იაპია Mm (პ—ჰ, ა—თ). 2 მას
ჟამსა ACMTm, ხოლო მას ჟამსა შინა cet. 2 გარბანელნი C. 3 ქორეზისკოვზად C, ქორაფისკოვზად M.
3 ძე ივანე ქვაბულისძისა C, ძე იოვანე ქუბულის (m: ქუაბულის) ძისა Mm, ივანეს ძე ქობულის ძისა A.
3 ამისსა C, ამისა A. < m, მისსა cet. 3-4 ქორეზისკოვზად C, ქორაფისკოვზად M, ქორეზისკოსად A.
4 დიონაური CMm, დიონაონი A. 4 კუალად AMTm, < C, და კუალად cet. 4 ხალილ AC, ხალილა cet.
4 არაბით AC. 5 გარბანელნი C. 5 გავაზს დაქ გარნა Mm. 5 გააქცივეს BEps, გააქცივნა AC. 5 მოს-
წყვდნა AC, მოსწყვდა Mm. 5 ფრიად A.

და მოიწია ჯეგას ნიგალისასა, და იწყო ძებნად ერისა, რათამცა ვითა განიმრავლა ლაშქარი თჳსი. და წარ-
მოემართნეს მის წინაშე იგინი, რომელთა მან უბრძანა. ხოლო იგინი მოვიდოდეს¹ კლვად² მისსა. მაშინ
ვიდრე მოწვენდმდე მათდა კარად მისსა, არა უწყოდა აშოტ ზაქუა მათი. და რაჟამს მოიწიენეს იგინი კარად
მისსა, მაშინდა ავრძნა რამ იგი ეგუოლებოდა მათ, და არა ჰყვა მას ერი თჳსი თჳნიერ მცირედთასა, რომ-
ლითა ვერ წინააღუდგებოდა მათ იგი³. ამისთჳს შეივლტოდა აშოტ კურატპალატი ეკლესიად, და მოწყლეს
იგი მაზულითა⁴ საკურთხეველსა ზედა, და შეისუარა საკურთხეველი იგი სისხლითა მისითა. რამეთუ დაკლეს
იგი მერნ ვითარცა ცხოვარი აღსავალსა საკურთხეველისასა და სისხლი იგი მისი დათხეული დღესაცა საჩინოდ
სახილველ არს.

[§ 33.] ხოლო ესმა რა ესე ამბავი ერსა მისსა, რომელნი-იგი იყვნეს დოლისყანას, ვითარმედ მოიკლა უფალი იგი მათი აშოტ, ჭელითა ოროზ-მოროზის ძეთათა, წარვიდეს დოლისყანით და დევნა უყვეს გლეგელთა უფლისა თჳსისათა, და ეწივნეს მათ საგანესა ზედა ქოროზისასა; მოსრნეს იგინი ბოროტად, ვიდრემდის არა დაუშნათ) არცა ერთი მათგანი. და წარმოიღეს აშოტ მკუდარი⁵ და დაუღეს მისსა მას საფლავსა შინა, ციხესა არტანუჯისასა, ეკლესიასა წმიდათა მოციქულთა⁶ პეტრესი და პავლესისა. ხოლო⁷ მოიკლა⁸ ესე აშოტ კურატპალატი დასაბამითგანთა წელთა ხ⁹ულ⁹, ქორონიკონსა¹⁰ მეათცამეტედ მოქცეულსა შინა მ¹¹ვ¹¹, თუჟსა იანვარსა 4¹¹.

[§ 34.]¹² და დაუტყვევან სამინი ძენი: უზუტყესი ადარანასე, და შედგეს მისი ბაგრატი. ესე ორნი თანა ჰყვეს, რაჟამს-იგი მოიწინა შაგშეთ-კლარჯეთად: ხოლო უმრწემისი, გუარამ, არტანუჯის მოსლფასალა შინა დაეზადა.

¹ ხოლო — ქართლსა) ეს წინადადება არის მხოლოდ ACMTm-ში, ხოლო სხვა ნუსხებში (და აგრეთვე T-შიც) მოთავსებულია ს უ მ ბ ა რ ი ს „ქრონიკის“ § 35:

[§ 35.] და შემდგომად აშოტის სიკუდილისა (T: + მამისა მათისა) რომელ გარეთ ჭეუყანა ჭქონდათ ძეთა აშოტისთა¹³ წარუღეს სარკინობთა¹⁴, რამეთუ იყვნეს იგინი უსრულ ასაკითა. ზოლო რაჟამს¹⁵ სრულ-ასაკ იქმნეს იგინი, კუალადცა მოსცა ღმერთმან მათეჲ ყოილივე იგი ნაქონები მამისა მათისა. რამეთუ იზარ-ღებოდეს სამნივე იგი ძმანი, ძენი ამის აშოტ კურატპალატისანი ციხესა შინა არტანუჯისასა, და იყვნეს ხარ-კისა მიმცემელ სარკინობთა ყოილინივე ჰეჲნი შაჲშეთ-კლარჯეთ-ნიგალისანი.

² არშოპ: გარდაბანი ალაზანს გაღმართი ჩაყოლებზე b.

¹ მოვიდეს Mm. ² კლვადი კ'დ T, კალავდი Mm. ³ T-ს აქ გადმოჟუტანია წინადადება „შემდგომად ამისას...“ (იხ. ზემოთ გვ. 253, სტრ. 3). ⁴ T-ში აქ ჩამატებულია სტრიქონს ზემოთ: «გარდაბანს ეკლესიასა შინა» (შდრ. ზემოთ ACMm-ში, გვ. 253, 4 შენ.). ⁵ მკუდარი აშოტ კურა(ტ)პალატი DT + Mm. ⁶ მოცი-
ქულთასა DT + Mm (< პეტრ. და პავლ.). ⁷ ხოლო რამეთუ DRT + Mm. ⁸ მოიკლა მეგრელთაგან Bp.
მოკლა მეგრელთაგანმან k. ⁹ ხულ E (Mm: ხ'ულ), ხელ DRTs (ყ—ქ), ხტლდ Bbkr, ჯოლ (!) d. ¹⁰ ქორო-
ნიკონსა < d. ¹¹ მ'ვ+ქ. აქათ ყა (= 301) b. ¹² მიეღი ეს § 34 მოიპოვება მხოლოდ Tlc-ში. ¹³ ძეთა
აშოტისთა < MTm. ¹⁴ წარუდეს სარკინოზთა ბ' კულადცა წარუდეს და ეფუღნეს სარკინოზნი ქართლსა T'
(ე. ი. ACMm-ის ტექსტია გამოყენებული), ხ' კ'დცა დაეფუღნეს სარკინოზნი ქართლსა, წარუდეს სარკინოზ-
თა k (ე. ი. ისეა, როგორც ბ რ ო ს ეს გამოცემაში). ¹⁵ ხოლო რაჟამს — მამისა მათისა < T' (მაგრამ T-ს ეს
ტექსტი მოეპოვება ქვემოთ. იხ. გვ. 255, სქოლიო 1).

M 443 კუალად დაჯდა ამირად ტფილისის | საჰაე ისმაელის ძე. სოლო სალილ მოვიდა მესა-
მედ, და მოკლეს ჯავახეთს. და მე მისი მოჰამედ მოვიდა ქართლს¹. მოერთო მას ბაგრატ,
მე ამოტ კურაპალატისა, და მისცა მას ქართლი².

მეორე მხარე უარს ამბობს, თუ ანუ უარს ამბობს, რომ ეს არის
 და დასაბუთებული, გასაგებია?

⁴ სოლო აჰან ბაგრატი და ქმთა მისთა ღაიქერეს არტანუჯით გამოღმართ მათი ნაქონები იგი მამულები, მამისა მათისა, და მორჩილობდეს სარკინოსთა. სოლო ვითარ მოვიდა მოჰამედ ქართლს და მიერთო მას ბაგრატ კურაპალატი, მაშინ

გამოვიდა საჭაკ, ამირა ტფილელი, ლაშქრითა და დადგა რეკს, სოლო მოჰამედ და ბაგრატ წარიღეს უფლისციხეს. და მოვიდეს კასნი გარდაბანელნი შუელად საჭაკისა; 10 შეიბნეს რეკს და იყო ბრძოლა მათ შორის: არცა იგინი გაიქცეს და არცა იგინი, გიდრემდის გაიყარნეს. აიყარა მოჰამედ და წარვიდა ბარდავს.

⁵ სოლო აშან ბაგრატი გაჩინა და განაწესა კათალიკოსი აფხაზეთს ქრისტეს აქეთ მღ.

A 275 აქა ჟამადის გარდასრულ იუენეს წელიწადნი მოჰამედის გამორინებითგან. | რომელმან სარკინოთა სჯული დაუდგა, ორას ცხრამეტნი.

1 კუალად ACMTm, და კუალად cet. 1 სააკ [ისმეულის] ძე C. 1 ალილ M. 2 მოამედ C, მოამედ Am, მომად M, მოპმედ Bdp, მომედ cet. 2 დამოერთო A, ხოლო მოერთო T. 2 მას[?] მომედ T, < C. 3 ძე აშოტ კურაპალატისა T (ჩამატებულია სტრიქონს ზემოთ). 4 მეორმოცე T, რომეოცდამეშვიდე p, მეორმეოცდამეშვიდე DERds, მეორმეოცდამეშვიდე Bb. 4 კურაპალატი მეფე ქართლისა T, კურატპალატი ქართლისა D. 4 ძე+მისი Bdp. 4-5 და ძმა — გუარამისი < T. 7 ნამული Dd. 9 გამოვიდა ACMTm, მხოლო ვითარ მოვიდა cet. 9 ამირა ტფილელი < CMm. 9 მოპამედ C, უპმედ Mm, მუშედ DERT, მომედ s, მოპმედ cet. 10 გარბანელნი A. 11 და შეიბნეს A. 11 და (< C) იყო ბრძოლა მათ შორის AC, და იბრძოლეს მათ შორის MTm, და იბრძოლეს (Bp: იბრძოდეს) და იყო ბრძოლა ძლიერი მათ შორის cet. 11-12 შორის: არცა — ვიდრემდის[?] შორის: და ერთმან ერთსა არა გაეჭქეს ვიდრემდის C. 12 აიყარა — წარვიდა[?] მოპმად და წარვიდა Mm, და აიყარა მოამედ წარვიდა C, და მომემად წარვიდა A. 13 ყლ (= 830) b, პლ (?) Bp. 14 აქა ACMTm, ხოლო აქა cet. 14 უამნი A, უამამდეს DT. 14 მოპამადის C, მოამადის A, მოპამადის Mm, მოპმედის Bdps, მომედის cet. 14 გამოჩენითგან C. 15 ორას ცხრაშეტნი A, ორას და ცხრაშეტნი CMTm, ორას და ათცხრაშეტნი cet.

1 T უმატებს სუმბატის „ქრონიკის“ § 35-იდან: «ხოლო რაჟმას სრულ-ჰასაც იქმენ იგინი ტენი აშო-ტისანი, მოსცა ღწ. ხოლო არტანუჯით გამოღმართ დაიპყრეს მათ ნაქონები იგი მამისა მათისა, დასვეს ბაგარაჲ კურატპალატად» (შდრ. ზემოთ გვ. 254, სქოლიო 1, შენ. 15).

² Tk უმატებენ სუბტარის „ქოონიკის“ იმავე წ-ის გავრეულედას. (და წაიხილონ წყაროები უმატებენ სუბტარის „ქოონიკის“ იმავე წ-ის გავრეულედას.)

მათი. ... ფილიპინის კარგა ACMm-ის.

* სათაური ყველა ნუსხაშია გარდა ACMm-ისა.
არშიაზე: ქტს აქეთ ყ. მ. ა (= 841) წელსა D (შდრ. ქვემოთ, ვვ. 258, სტოლ. 7, ხ ნუსხის მინაწერს).

⁴ ეს ჩანართი მოიპოვება ყველა ნუსხაში გარდა ACMTm-ისა. იგი ემყარება სუბპატის „ქრონიკის“ (პ. 35).

ტექსტს: «ხოლო არტანუჯით გამოდმართ დაიყოსნა მათი»

⁵ ეს ჩანართი მოიპოვება მხოლოდ Bbp ხელნაწერში.

აქა ქაშაშვილი — ორას ცხრაშემეტყუარის ყველა წესისაჲთ, და გარდა, დასაწერად, შევსებულად, აქაშე
არშიაზე: «ხოლო აქა ქაშაშვილის გარდასრულ იყუნეს წელიწადი მოჰყვდის გამოჩინებითგან, რომელმან სჯულთ
სარკინოზთა დაუდგა: სით (= 219)». არ შიაზე მინაწერი აქვს თა-საც: «მაშადის გამოჩინებითგან: აქამდელ
ორას ათცხრაშემეტყუ: წელიწადი: გამოვიდაო». საფუძერებელაა, რომ ეს ქრონოლოგიური მითითება „მატიანის“
ტექსტში კი არ იყო, არამედ არშიაზე იყო ერთ-ერთი რედაქტორის შენიშვნის სახით.

1 მაშინ მოვიდა ბუღა თურქი, მონა, ბაღდადით, რომელი გამოგზავნა ამირ-მუმსსა, სპითა დიდითა: შემუსრა ეოველი სომხითი და ტყუე ევნა ეოველნი მთავარნი მათნი. და მოვიდა და მოადგა ქალაქსა ტფილისსა, რამეთუ არა მორჩილობდა ამირა სააკ: და მოკლა სააკ, შემუსრა ტფილისი, დაწუა ცეცსლითა და მოაოკრნა ეოველნი არენი მისნი. და თევდოსი, მეფე აფხაზთა, გამოვიდა წინააღმდეგმად მისა, და დადგა კუერც-სობს. სოლო ბუღა, ვითარცა ცნა, წარავლინა ზირაქ, სპასალარი თჳსი, და ბაგრატ, მე ამოტ კურაპალატისა: შეიბნეს და გააქცივნეს აფხაზნი, და მოსწყდა სიმრავლე ურიცხჳ. და თევდოსი მეფე წარვიდა მეოტი გზასა დვალეთისასა.

კუალად უკუმოქცეულთა დაუდგეს წინა გარდაბანელნი ჯუარის-გუერდსა, და ავნეს დიდად ლაშქარსა. ვითარ ცნა ბუღა, აღიყარა მუნით და მოვიდა ჭართალეთს, და დადგა მუნ შინა; აღიევანნა მთიულთაგან მძევალნი, კაცი სამასი, და ლაშოდა შესლუვასა ოვსეთად, და შევიდა ცხაუბატმდის. სოლო აბულაბაზ სომესთა ერისთავმან და გუარამ ამოტის მემან მიუწერეს მთიულთა, რაითა არა შეუშუნ. სოლო მათ გაწირნეს მძევალნი მათნი. უშუელა ღმერთმან: რამეთუ მოვიდა თოველი, დაუდგეს წინა და შეებნეს. მოსცა ღმერთმან | ძლევა, და მოკუდა ურიცხჳ ერი სარკინოზთა; და ცხენმან მათმან მოგა იელი, და დაივოცა ფრიად. სოლო სიმრავლისაგან ლაშქრისა არა აჩნდა დაკლება, რამეთუ იყო სიმრავლე მისი ვითარ ასოცი ათასი.

შეიქცა გარე და დაიშაშთრა ბარდავს. და შეიპურა სუცისა ვინმე მე, რომელი გამთავრებულ იყო, და შემუსრა გარდაბანი. განაღო კარი დარუბანდისა და გამოიყვანნა სასარნი, სასლი სამასი, და დასსნა იგინი შანქორს. დარიალანით გამოიყვანნა 20

1 შულა Mm. (Y—y), < A. 1 ~რომელი გამ. ამ.-მ. ბაღდადით A. 1 ამირ-მუმნსა ჩგ. კონი-
ექტ., ამირ მომნას ბაღდადელსა C, ამირ მუმნსა cet. 2 და შემუსრა A, შემუსრა CMTm, შემუსრნა cet.
2 ყოველნი RE. 2 სომხეთი A. 2 ყუნა+იგი Mm. 2 ყოველნი < C. 3 და < ACT. 3 მოვიდა
ACMTm, მოვიდეს მუნით d, მოვიდა მუნით cet. 3 ქალაქსა ტფილისისა Tm, ქალაქსა ტფილისას Mm,
~ტფილისის ქალაქსა A, ტფილისს BEDs. 3 მორჩილობდა ACMTm, მორჩილობდეს cet. 3 ამირა საჯ
(A: ~ს. ამ.) AT, ამირ ასაჯ Mm, ამირას საჯ C, < cet. 4 მოკლა საჯ (Mm: საჯ; C: საჰაჯ) ACMTm,
მოკლა T, და მოკლა ამირა ტფილისისა საჰაჯ cet. 4 ქალაქი ტფილისისა Mm. 4 დაწუა ACMTm, და
დაწუა cet. 5 და ACMTm, მაშინ cet. 5 თევდოს C. 5 ~აფხაზთა მეფე AC. 5 თევდ. — გამოვიდა
ACMTm, ~ გამოვიდა თევდოსი მ. აფხ. cet. 5 მისა A, მისდა (+ მისა და) C, მისსა cet. 5 და < AM
(C: მის და). 6 ბულა] შულა] Mm, < C. 6 წარმოავლინა A. 6 ზიქარ m. 6 თჳსი მისი C, < m. 7 ძე
აშოტ კურაპალატისა ACMTm, კურაპალატი cet. 7 შეიბნეს AC, და შეებნეს cet. 7 გააქციეს BEDp,
გააქციევს Rs. 7 მოსწყყდნეს A. 8 დაველეთისას] დასავლისას Mm. 9 უკუმოქცეულთა AC, უკუმოქ-
ცეულთა (E: მოციქულთა ?) cet. 9 წინა < AMm. 9 და < C. 10 დიადი A (~ლაშქარსა დიადი).
10 ლაშქარსა AC, ლაშქართა cet. 10 ვითარ MTm, ვითარცა AC, ხოლო ვითარ cet. 10 შულა Mm.
10 ქართლეთს M. 10 და < AC. 11 აღიყვანა — სპახი ACMTm + a, < cet. 11 აღიყვანა... მძე-
ვალნი AC, აღიყვანა... მძევალნი Mm, აღიყვანნეს... მძევალნი T. 11 მთეულთაგან A. 11 ლამობდა Bdp.
12 და < A. 12 ცხავატამდის A, ცხავატამდინ C, ცხავ(ა)ცამდის Mm (ღ—ღ), ცხავ(ე)ოტამდის cet.
12 აბულაბაზ AC, აბულაბაზ cet. 12-13 გუარამ აშოტის (Mm: აბოტის) ძემან ACMTm, გუარამ მამფალიმ,
ძმამან ბაგრატ კურაპალატისამან cet. 13 მიუწერეს AC, მიუთხრეს cet. 13 მთიულთა CMTm, მთე-
ულთა cet. 13 შეფშონ A. 13 ხოლო და Mm, < C. 13 გაწირნეს AC, განეწირნეს Mm, განიხარეს და
განწირეს cet. 14 რამეთუ < Mm. 14 და დაუდგეს Mm. 15 ურიცხვ ერი სარკინითა AC, სარკინოზ-
თაგან ურიცხვ cet. 15 ძოვა ACDMTm, მოძოვა cet. 16 იელი] ლელი Mm. 16 ფრიად ACMTm, ფრი-
ადი cet. 16 ანდა AC, ჩნდა cet. 16 დაკლება C, < cet. 19 განმთავრებულ Ts. 19 გარდბანი s.
19 განადლო და განელო C, განულო d. 20 სახლი სამასი ოდენ C, სახელისა: მისისა Mm. 20 დაასხნა E.
20 იგინი < A. 20 დარიალამით A, დარიალამით T, დარამით Mm, დარიალით C, დარიელით cet.

¹ ამ სტრიქონის გასწვრივ არშიაზე: ქს აქეთ ყლა (= 831) p.

M 445 ოქსნი ვითარ სასლი ასი, | და დასსნა იგინი დმანისს, და ენება ზაფხულის შესლვა
ოქსეთად. სოფო ამირ-მუმმან ვითარ ცნა, ვითარმედ საზართა, ტომთა მისთა, ზრ-
სავს, მოუვლინა ბუღას, რათა დაუტეოს ქართლი ჰუმედს, სალილის მესა. და წარვიდა
ბულა, და ამირობდა ჰუმედ, სალილის მე. და გარდადგინა ამირამან მან ჰუმედ და
დაადგინა ისე მისის მე, ნათესავი ჰუმედისივე.

C179a და ქორეზისკოპოსი იყო კაბრიელ დონაური, მმა სამოელ ქორეზისკოპოსისა. და წარვიდა ისე, და მოვიდა სსუა ამირა, აბრაჰამ. და მოვიდა კუალ¹ად ამირად საღილიის მე ჰუმედ, და უფროს ნებიერად დაიპერა ყოველი ესე ქუეყანა; სომხითი, ქართლი და რანი. და წარვიდა საღილის მე, და დადგა ამირად კაცი სააკის მონათაგანი, სახელით გაბულოც. სოლო გუარამ, მემან ამოტ კურაზალატისამან, შეიპერა გაბულოც და წარსცა საბერძნეთად: რამეთუ განდიდებულ იყო გაბულოც და დაუმორჩილნეს გარდა-ბანელნი.

და ბრძოდა აშოტ მაშის მძიწუღსა მისსა, მძასა გუარამისსა. სოლო გუარამს
დაეპერა ჯავახეთი, თრიალეთი, ტაშირი და აბოცი, და არტანი. და ჰბრძოდა სარკი-
ნოზთა: სოგჯერ სძლის გუარამ და სოგჯერ სარკინოზთა. სოლო გუარამ განუეწა 15
M 446 ქუეყანანი მძათა თჳსთა | აღარნასეს და ბაგრატს, და აბოცი განუეო ცოლის მძასა
თჳსსა სომეხთა მეფეს.

2 და შეხედომაღ ამისა გარდაიცვალა ადარნასე, მმა ამის გუარამისა და მე აშოტ კურა-
ზალარისა.

1 ვითარ < AC. 1 სი ACMm + a, სამი ათასი cet. ($\text{sh} [=100] \rightarrow \text{sh} [=3000]$). 1 იგინი ACmm, < cet. 1 დმანის Dd, დმანის cet. 1 ~ შესღვა ზაფხულის Bdp. 2 ოვსეს A. 2 ამირ მუმან A, ამირ-მუმლმან მან C, ამირ-მუმლმან cet. 2 ვითარმედ] ვიდრემდის A, რამეთუ C. 3 შულას Mm. 3 ჭუმედს მედ CT, < Mm, მუმედ A, მო(ჰ)მედს cet. 3 და ACMTm, < cet. 4 ბულა და] და შულა Mm. 4 ჭე-MTm, ჰომედს C, მუმედს A, მო(ჰ)მედს cet. 4 ამირამან მან CMTm, ამირ მუმმან A, ამირ მუმლმან cet. 5 ისე ესე Mm, ისა p. 5 შეიბის AC. 5 ჭუმედისივე MTm, 6 გებრიელ d. 6 ~ გაბრიელ იყო A. 6 დონაური] და უმედისივე A, ჭუმედისი C, მო(ჰ)მედისივე cet. 7 მივიდა კულად CMTm, ~ კ'დ მივიდა cet. 8 უფრო C. 9 ხალაღის M, ხალილი m. 9 სააკის CD, საკის Mm (m-ში შემდეგ სტრა მელნიო ჩამატებულია „რსთავანი“: საჭკისტთავანი), საკის T, 10 გაბულაც Mm, გაბლუც cet. 10 ~ ძემან გურამ Mm. 10 კურაპალატისმან CMTm, + და ძმამან ბაგრატ კურაპალატისმან cet. 10 გაბულაც A, გაბულ[ლოც] Mm, 11 გაბულაც cet. 11 გაბულაც Mm, გაბლუც cet. 11-12 გარბანელნი CM. 13 მისსა Mm, + ძესა სუმბატ სომეხთ მეფისათ cet. 13-14 გურამ დიაჰყრა C. 14 ~ თრიალეთი ჯავახეთი C. 14 და ტაშირი CT. 14 და CMm, < cet. 14 აბოცი] აშოტი C. 14 არტანი C, არტანი cet. 15 ზოგჯერ სძ. — სარკინოზთა] < s ex hom.), და ზოგჯერ სძლიან სარკინოზთა და ზოგჯერ ბარამ C. 15 გურამ] ბარამ C. 15 განწყუნა MTm, განწყუნა C, განწყო cet. 16 აბოცის Mm, აშოტი C. 17 თქსსა] მისსა C. 18 ძმა ამის გურამისა და < D.

¹ ამის შემდეგ A-ს აკლია ერთი ფურცელი, ვიდრე სიტყვამდე „საქიგნოზნი“ (გვ. 260, 22).

² ეს ქრონოლოგიური ცნობები მოიპოვება ყველა სტუდიის გარდა ჩვენსა და მალეშელასა შორის.
ბატის „ქრონიკის“ სხვადასხვა ადგილებიდან (§ 42, § 37, § 41, § 45). D-ში განსხვავებული რედაქციაა
(იხ. ზემოთ, სტრ. 18. შენ. და ქვემოთ, გვ. 258, 1 შენ.).

გარდაიცვალა ბაგრატ კურაპალატი, მამა ამის ადარნასესი, ქორნიკონსა 7^გ, და დაუტევნა სამნი ძენი: დავით, აშოტ და ადარნასე².

გარდაიცვალა ესე ადარნასე ქორნიკონსა 7^დ.

გარდაიცვალა აშოტ, მამა ამის ადარნასესი და მე ბაგრატ კურაპალატისა, ქორნიკონსა 8^ე.

მას ჟამსა გამოვიდა გიორგი, აფხაზთა მეფე, მამა თეოდოსესი და დემეტრესი, 5
მე ლეონისი; დაიპყრა ქართლი და დაუტევნა ერისთავად ჩისას მე დემეტრესი, და ვითარ
გარდაიცვალა გიორგი აფხაზთა მეფე, დარჩა მე დემეტრესი მცირე, რომელსა ერქუა
C179b ბაგრატ, რომელი იცნობებინს ექსორია-ქმნილობით. და ცოლმან გიორგი მეფისამან
მოკლა მე დემეტრესი, ერისთავი ჩისისა. და ეცრუა იგი ივანე მთავარსა შავლიანსა,
და შთაგდეს ბაგრატ ზღუასა⁵. სოლო ღმერთმან განარინა იგი, და მიიწია ქალაქად 10
კოსტანტინეპოლედ. და მოკუარა მეფემან ივანე მესა თჳსსა ადარნასეს ცოლი, ასული
გუარამ აშოტის ძისა. და მოკუდა ივანე, მეფე აფხაზთა, და მეფობდა მის წილ მე
მისი ადარნასე. და შეიპყრნა ლიპარიტ ქუეყანანი თრიალეთისანი, აღაგო ცისე კლდე-
კართა და იპატრონა დავით ბაგრატის მე.

⁶ თეოდოსი მეორე გარდაიცვალა ცოლ-შვილიანად, და დაჟდა მეფედ გიორგი, რომელსა 15
საუფლისწულოდ ჰქონდა აღწეფი. ამისთჳს ეწოდა მას გიორგი აღწეფელი. თეოდოსიმ იპატონა
ოცდაშვიდი წელი.

მეორე მოსახლეობა მათ, კურაპალატი, მამა ამის ადარნასესი, ქორნიკონსა 7^გ, და დაუტევნა სამნი ძენი: დავით, აშოტ და ადარნასე².

⁸ სოლო ამას დავით კურაპალატსა აღუდგა მტრად ნასრა, მე გუარამ მამფლისა, რომელი 20
იყო მამის მამა ამის დავითისი.

1-4 გარდაიცვალა ბაგრატ — ქორნიკონსა 7^ე და მამა ადარნასესი ბაგრატ კურაპალატი იგიცა
გარდაიცვალა იყო, და ძენი ამის ბაგრატისნი აშოტ და ადარნასე იგინიცა გარდაიცვალა იყვნენ.
ხოლო ოდეს ადარნასე მოკუდა, იყო ქკონი 7^დ; და მამა ამის ადარნასესი ბაგრატ კურაპალატი ოდეს მო-
კუდა, იყო ქკონი 7^ე; და მე ამის ბაგრატისა და მამა ადარნასესი, სახელით აშოტ, ოდეს გარდაიცვალა,
ქკონი იყო 7^ე D. 5 გიორგი იგი CMTm, გიორგი აღწეფელი Bp (p-ში შემდეგ არის სხვა ხელით ჩამა-
ტებული. შდრ. აქვე, სტრ. 16 და სქოლიო 6). 5 გიორგი აფხ. მეფე CMTm, ~ აფხ. მ. გიორგი cet.
5 ძმა < B. 5 დიმიტრისი Mm. 6 და დაიპყრა C. 6 დიმიტრისი Mm, დემეტრესი + მეფობდა ესე ზედ
წელ Bhp (p-ში მერეა ჩამატებული არშიაზე). 6-7 და ვითარ — დემეტრესი < Mmp (ex hom.; p-ში შემდეგ
არშიაზე ჩაუმატებიათ). 7 გარდაიცვალა გიორგი მთავარი იგი C. 7 და დარჩა C. 7 მცირე < Mm.
8 იცნობის M. 8 გიორგი < Mm. 9 მოკლა Mm, + ტინი cet. 9 ჩიხისა ციხისა C. 9 და რამეთუ C.
9 იოანე Bhdp. 9 შავლიანსა Mm, შაპა ალიანსა C (m—m), შავლიანსა cet. 10 ქალაქად CMTm, < cet.
11 ~ ივანე მეფემან C. 11 ~ ცოლი ადარნასეს DMTm. 11 ცოლად C. 12 აშოტის ძისა აშოტისი Mm.
12 ივანე C. 13 მისი < C. 13 და შეიპყრნა [A]CMTm, და შეიპყრა T, მაშინ ეპყრა (ლიპარიტს) cet.
13 ქუეყანა DEbps. 14 იპატრონა დავით ბაგრატის ძე CT, იპალსონ (m: იპალსონ) ძემან დავით ბაგრა-
ტისმან Mm, და იპატრონა დავით მე ბაგრატ კურაპალატისა cet. 18 მეორემოცდამერვე Bp, მეორემო-
ცდარვა DERbds. 18 დავით ბაგრატისანი, მე ბაგრატისა Bdp (< კურაპალატისა). 19 მამფლისი b.

¹ გარდაიცვალა — 7^ე შდრ. სუმბატის „ქრონიკა“ § 42. ² და დაუტევნა — ადარნასე შდრ. სუმბატის
„ქრონიკა“ § 37. ³ გარდაიცვალა — 7^დ შდრ. სუმბატის „ქრონიკა“ § 41. ⁴ გარდაიცვალა — 7^ე შდრ. სუმ-
ბატის „ქრონიკა“ § 45. ⁵ არ შიაზე: დემეტრესი შეიღმა ბაგრატ იპატონა იზ წელ სპ.

⁶ ეს ჩანართი მოიპოვება მხოლოდ Bhp ნუსხებში; p-ში მერეა მიმატებული სხვა ხელით; b-ში ეს
ჩანართი არშიაზეა და არა ტექსტში, თვით ტექსტიც გრძელდება: «ცოლთა და შვილთა მისთა იპატონეს
ხოგნი იტყოდეს კზ წელს, ზოგნი ლ».

⁷ სათაური მოიპოვება ყველა ნუსხაში გარდა ACMTm-ისა. C-ში არშიაზე წითლით და სხვა ხელით
სწერია: შ^ეფე დავით. D უმატებს (სხვა ხელით და სხვა მელნით): ქტს აქეთ ყ. ნ. ე (=855) წელსა. არ შია-
ზე: ქტს აქეთ ყ^ემა (=841) b (შდრ. ზემოთ 255, სქ. 3). ⁸ ეს ჩანართი ყველა ნუსხაშია გარდა ACMTm-ისა.

სოლო ნასრა, მე გუარამისი, და გურგენ იევენეს აფხაზთა კერძ, სოლო დავით
და ლიპარიტ უშუელდეს სომესთა, და იბრძოდეს სომეხნი და აფხაზნი ქართლსა ზედა.
მას ჟამსა მონაზონ იქმნა გუარამ.

¹ სოლო ამან დავით კურაპალატმან აღაშენა ეკლესია სასულისა.

და ვითარ მოკუდა კასთა ქორეპისკოპოსი გაბრიელ დონაური, დაჟდა ქორეპის- 5

M 447 კოპოსად ფადლა არეგმანელი, | კაცი ბრძენი და საქმის მეცნიერი.
მას ჟამსა, ვითარცა მოიტეუა ნასრა მემან გუარამისმან დავით მე ბაგრატისი,
მამის მმისწული მისი, და მოკლა იგი

ჩანართი²

ქორნიკონსა 8^ა, და დაუტევნა მე სახელით ადარნასე, რომელი მეფე იქმნა შემდგომად 10
მამისა თჳსისა³.

გარდაიცვალა აშოტ კეკელა, მე ადარნასესი, მისა აშოტ დიდისა ქორნიკონსა 9^ა.

გარდაიცვალა სუმბატ მამფალი არტანუჯელი, მამა აშოტ კეკელასი და მე ადარნასესი,
მისა აშოტ დიდისა, ქორნიკონსა 8^ბ.

გარდაიცვალა მე ამის სუმბატისა, დავით მამფალი მონაზონ-ქმნილი, ქორნიკონსა 8^გ. 15

გარდაიცვალა მე ამის სუმბატისა, დავით მამფალი მონაზონისა, ქორნი-
კონსა 8^დ, და დაუტევნა ძენი ორნი: დავით და ბაგრატ⁷.

გარდაიცვალა ესე ბაგრატ, მე სუმბატისი და მამა დავითისი, ქორნიკონსა 8^ე, მასვე

წელსა, რომელსა წელსა მოკუდა მამა მისი სუმბატ, და დაუტევნა ძენი ორნი: გურგენ და 20

სუმბატ⁸.

სოლო გურგენ დაუტევნა მე ერთი, სახელით დემეტრე; და სუმბატ დაუტევნა მე ერთი,

სახელით ბაგრატ⁹.

გარდაიცვალა გურგენ კურაპალატი, მამა სუმბატ მამფალ არტანუჯელისა და მე ადარნა-
სესი, მამისა აშოტ დიდისა, ქორნიკონსა 8^ა.

გარდაიცვალა გურგენ კურაპალატი, მამა სუმბატ მამფალ არტანუჯელისა და მე ადარნა-
სესი, მამისა აშოტ დიდისა, ქორნიკონსა 8^ა.

1 სოლო — გუარამისი [A]CMTm, ხოლო ესე ნასრა (ბიძის [Bep: ბისის] მე ამა დავით კურაპალა-
ტისა cet. 1 და გურგენ < Mm. 1 იყუნენ b. 1 აფხაზთა კერძ b, აფხაზთა კერძ m. 1 სოლო [A]CMTm,
და cet. 2 უშუელდა C. 5 ~ ქორ. კასთა C. 5 ქორაფისკოპოსი M, ქორაფისკოპოსი m. 5 გაბრიელ d.
5 დაონაური Mm. 5-6 ქორაფისკოპოსად Mm. 6 ფადლა Mm. 7 მას ჟამსა ვითარცა T, მის ვითარ-
ცა Mm, მას შინა ჟამსა Bdp, მას ჟამსა DRbs, მას ჟამსა შინა C. 7 მოიტეუა მოიტანა Mm. 7 ნასრა
Mm, ნასრას C, ნასრა Bdp, ნასრა cet. 7 გუარამისმან [A]CMTm, გუარამ მამფლისმან cet. 7 დავით
[A]CMTm, დავით გურამ კურაპალატი ddp, დავით კურაპალატი cet. 7-8 ძე — მისი [A]CMTm, < cet.
10 და < BR. 12 სოლო გარდაიცვალა Mm. 15 მონაზონ ქმნილი D. 16 მისი E. 17 ს^ე ს^ე b.
17 დაუტევნა b, დაუტევნა cet. 19 დაუტევნა codd. 21 ერთი < D. 23 კურაპალატი codd. 23 მამ-
ფალ Bdp, მამფალი cet.

ეს ჩანართი მოიპოვება ყველა ნუსხაში გარდა ACMTm-ისა (ამ ჩანართის ცნობას იმეორებს
გახუშტი: ეგლესია... რომელი აღაშენა შ^ეფე დავით. გეოგრაფია, 1941 წ., გვ. 140). შდრ. მეორე
ცნობას ხაზულის შესახებ, რომელიც მოიპოვება ყველა ნუსხაში: «ამან (ე. ი. დავით დიდმა კურაპალატმა)
აღაშენა მონასტერი და საყდარი ღ^ეისა, წმიდა ეკლესია ხაზულისა» (იხ. ქვემოთ, გვ. 274, 4); გახუშ-
ტის თანახმად: «არს ეკლესია-მონასტერი ხაზულისა, ყოვლად-წმიდის ღმრთისმშობლისა... ეს აღაშენა დავით
კურაპალატმან, ბაგრატ მეფის (ე. ი. ბაგრატ III-ის) მამობილმან» (გეოგრაფია, გვ. 140).

² ეს ჩანართი ცნობები მოეპოვება ყველა ნუსხას გარდა ACMTm-ისა და ამოღებულია სუმბატის
„ქრონიკის“ სხვადასხვა ადგილებიდან. ³ ამოღებულია სუმბატის „ქრონიკის“ § 42-იდან.

⁴ შდრ. სუმბატის „ქრონიკა“ § 39. ⁵ შდრ. სუმბატის „ქრონიკა“ § 43. ⁶ შდრ. სუმბატის „ქრო-
ნიკა“ § 63. ⁷ იხ. სუმბატის „ქრონიკა“ § 73. ⁸ შდრ. სუმბატის „ქრონიკა“ § 74.

⁹ შდრ. სუმბატის „ქრონიკა“ § 83 და § 84. ¹⁰ შდრ. სუმბატის „ქრონიკა“ § 51.

გარდაიცვალა აშოტ კუხი, რომელმან აღაშენა ტბეთი საეპისკოპოსო, მე მის გურგენ კურაპალატისა, ქორონიკონსა რ^ალმ¹.

გარდაიცვალა ადარნასე ერისთავთ-ერისთავი, მე გურგენ კურაპალატისა, მმა აშოტ კუხისა, ქორონიკონსა რ^ავ, და დაუტევნა ორნი ძენი: დავით ერისთავთ-ერისთავი და გურგენ ერისთავთ-ერისთავი².

გარდაიცვალა ეს გურგენ ერისთავთ-ერისთავი, მმა დავით ერისთავისა, ქორონიკონსა რ^აზა³.

გარდაიცვალა ბაგრატ მამფალ-არტანუჯელი, მე სუმბატ მამფალ ანთიპატი არტანუჯელისა, მისა ადარნასესი, და მმა დავით მამფალ მონაზონ-ქმნილისა, ქორონიკონსა რ^აკთ⁴.

გარდაიცვალა ადარნასე-ეოფილი და მონაზონ-ქმნილი ბასილი, მე მის ბაგრატ მამფალ-არტანუჯელისა, ქორონიკონსა რ^აგე⁵.

გარდაიცვალა აშოტ, მმა ადარნასე მონაზონ-ქმნილისა და მე ბაგრატ მამფალ-არტანუჯელისა, ქორონიკონსა რ^ანთ⁶.

გარდაიცვალა დავით ერისთავთ-ერისთავი, მე ბაგრატ მამფალ-არტანუჯელისა და მმა ადარნასე-ეოფილ ბასილისა, ქორონიკონსა რ^აკმ⁷.

გარდაიცვალა გურგენ ერისთავი, მმა ამის დავით ერისთავთ-ერისთავისა და მე ბაგრატ მამფალ-არტანუჯელისა, ქორონიკონსა რ^ამგ⁸.

გარდაიცვალა გურგენ მე მის გურგენ ერისთავისა, მისა ბაგრატ მამფალ-არტანუჯელისა, ქორონიკონსა რ^აჰმ⁹.

ხოლო ვიწყოთ ჩუენ ჰირველივე ამბავი იგი დავით კურაპალატისა, რომელი მოკლა ნასრი, მამის მისწულმან მისმან, მემან გუარამ მამფალისამან.

C180a |ხოლო ნასრას შეუკრბეს მტერად სომეხნი, ლიპარიტ და ქართველნი, და აშოტ A 277 მმა დავითისი, და მათ თანა სარკინოზნი¹⁰. და შეეხნეს ნასრას და გააქციეს, და მიუხუნეს ციხენი. და წარვიდა საბერძნეთს წინამე ბერძენთა მეფისა.

და მოკუდა გუარამ მე აშოტისი, და დამარხეს ოპიზას, მეორედ მისგან აღმუ-ნებულსა.

1 მისი BEp, ამის D. 2 კურაპალატისა+მმა აშოტ კუხისა Bdp. 3 მმა აშოტ კუხისა < Bdp. 4 დაუტევა codd. 8 ~ მამფალ დავით Bdp. 8 მონაზონ-ქმნილისა D. 9 მონაზონ-ქმნილი R. 9 ვასი-ლი Bdp. 9 ამის D. 15-17 ბაგრატ მამფალ — გურგენ ძე < B (ex hom.). 17 მისი DE, ამის D. 19 ნას-რიმ codd. 21 ხოლო ACMTm, ამისთჳ cet. 21 ნასრას ACMm, ნასრს T, ნასრის cet. 21 ნასრ. შეუ-კრბეს ACMTm, ~ შეუკრბეს ნასრ. cet. 21 მტერად ACMm, მტრად cet. 21 აბოტ Mm. 22 მმა ძე C. 22 ნასრას C. ნასრას A, ნესრეს Mm, ნასრის R, ნასრს cet. 22 და < A. 22 და (მიუხ.) < C. 23 მიიხუ-ნეს A. 23 წარვიდა საბერძნეთს (C: საბერძნეთად) ACMTm, წარვიდა ნასრი მეოტი კოსტანტიპოლედ cet. 23 მეფისა ACMTm, + და იყოფოდა მუნ მრავალჯამ¹¹ cet. 24-25 და მოკუდა — აღმენებულსა ACMTm, < cet. 24 აბოტისი Mm.

¹ შდრ. სუმბატის „ქრონიკა“ § 55. ² შდრ. სუმბატის „ქრონიკა“ § 52.

³ შდრ. სუმბატის „ქრონიკა“ § 62. ⁴ შდრ. სუმბატის „ქრონიკა“ § 53.

⁵ შდრ. სუმბატის „ქრონიკა“ § 65. ⁶ შდრ. სუმბატის „ქრონიკა“ § 61.

⁷ შდრ. სუმბატის „ქრონიკა“ § 57 და § 54 (ამ მუხლში მოხსენებული დავით ერისთავთ-ერისთავის საკითხი განხილული აქვს ე. თაყაიშვილს: სუმბატ დავითის ძის ქრონიკა, თბ. 1949, გვ. 18—20).

⁸ შდრ. სუმბატის „ქრონიკა“ § 59. ⁹ შდრ. სუმბატის „ქრონიკა“ § 71.

¹⁰ აქედან („საქრეინოზნი“) კვლავ გრძელდება ტექსტი A-ში, რომელსაც აკლდა ერთი ფურცელი. (იხ. ზემოთ, გვ. 257, 7, სქოლიო 1).

¹¹ „წარვიდა... კოსტანტიპოლედ... და იყოფოდა მუნ მრავალჯამ“ ემყარება სუმბატის „ქრონიკას“, სადაც სწერია: „ივლტოდა სამეფოსა კოსტანტინეპოლედ და იყო მუნ მრავალ წელ“ (§ 42).

მეორეოცდასხვა მეფე, ადარნასე, ძე დავით მეფე-პარაპალატისა, გაგრაჟონი¹

² და დასუეს ქართველთა მეფედ ადარნასე, მე დავით კურაპალატისა. ხოლო ამან ადარ-ნასე მეფობასა შინა მისსა აღაშენა ბანა, კელითა კვრიკე ბანელითა, რომელი-იგი იქმნა ჰირველ ეპისკოპოს ბანელ.

ხოლო ბაგრატ, მე აფსასთა მეფისა დემეტრესი, შესრულ იყო საბერძნეთად, კოსტანტინეპოლედ, და მოსცა ბერძენთა მეფემან ლაშქარი, და მოგზავნა ზღვთ და ნავითა შემოვიდა აფსასეთად, და მოკლა ადარნასე, მე იოვანესი, და დაიპყრა აფსა-სეთი³. და შეირთო⁴ ცოლი მისი ცოლად, ასული გუარამისი; და გამოიყვანა ბაგრატ აფსასთა მეფემან ნასრა ცოლის მმა მისი საბერძნეთით და მისცა ლაშქარი მისი⁵. ხოლო ნასრა შეიპყრნა სამნი ციხენი სამცხეს: ოძრგე, ჯუარის-ციხე და ლომიანთა, გუარამისივე აღმენებული.

M 448 მოვიდეს გურგენ და ადარნასე, მე დავითისი; უშუქლეს სომეხთა, შეიბნეს მტკუარსა C180b ზედა; იძლივნეს აფსასნი, მოკლეს ნასრა და ბაუთარ, მთავარი ოგსი, და ერისთავი აფსასთა.

1 მეორეოცდასხვა მეფე B, მეორეოცდასხვა cet. 1 მეფე < b. 4 ჰირველი ეპისკოპოსი ბანელი Bd. 5 ხოლო CMTm, ესე A, ხოლო მასვე უამსა cet. 5 აფს. მ. დემ. C, აფს. მეფისა Mm, დემეტრე აფს. მე-ფისა cet. 5 შესრულ (Mm: შემოსრულ) ACMTm (სხვა ნუსხებში წინ არის: „შესრულ იყო ბაგრატ...“). 6 კოსტანტინეპოლედ BTdp, კოსტანტიპოლეს A, კოსტანტიპოლედ cet. 6 და (მოსცა) < C. 6 და (ნავ.) < AC. 7 აფსასეთს C. 7 და < C. 7 იოვანესი C. 8 და შეირთო ACMm, ხოლო ამან ბაგრატ მეფემან შეირთო cet. 8 მისი ACMm, ადარნასესი cet. 8 გუარამისი ACMTm, გუარამ მამფალისა cet. 9 ~ მეფემან აფსასთა Mm. 9 მმა მისი ძმისი Mm. 9 საბერძნეთით < AC. 9 ცოლის — ლაშქარი მისი < A. 10 ხოლო ნასრა შეიპყრნა 9 მმა მისი ძმისი Mm. 9 საბერძნეთით < AC. 9 ცოლის — ლაშქარი მისი < A. 10 ხოლო ნასრა შეიპყრნა AMTm, ხოლო ნასრე დაიპყრნა C, და შეიპყრნა cet. 10 ~ შეიპყრნა სამნი ნასრა A. 10 სამცხეს ACMTm, < cet. 11 აშენებული A, აშენებული C. 12 მოვიდა A. 12 გურგან M. 12 და უშუქლეს C. 12 და შეიბნეს A. 13 ხოლო მოკლეს, მოკლეს C, < MTm. 13 ნასრა A, ნასრი C, ნასრ MTm. 13 ბა-უთარ M, ბაუთარ T. 13 მთავარი < Mm. 12-14 მოვიდეს — აფსასთა ACMTm;

დანარჩენ ნუსხებში სულ სხვა თხრობაა:

„და მუნცა შეიკრიბნა სხუანი ლაშქარნი ურიცხვნი⁶, და მომართა ადარნასეს, ქართლისა მეფესა, ძესა დავით კურაპალატისასა.“

1 სათაუთი არის ყველა ნუსხაში გარდა ACMTm-ისა. C-ში არწიანზე წითლით და სხვა ხელით სწე-რია: მ⁶ ფე ა დ ა რ ნ ა ს ე .

არწიანზე: ბ⁷. ადარნასე DERds. D უმატებს სათაურში, სხვა ხელით და სხვა ხელით: ქ⁸ტს აქეთ ყ. პ. ა. (= 881) წელსა.

² ეს ჩანართი მოიპოვება ყველა ნუსხაში გარდა ACMTm-ისა და ემყარება სუმბატის „ქრონი-კის“ § 47-ს.

³ ამის შემდეგ T განაგრძობს ციტიციას სუმბატის „ქრონიკიდან“, რომელიც მან ზემოთ (იხ. გვ. 255, სქოლიო 1, 2) შეწყვიტა § 35-ზე. გაგრძელებას იწყებს სიტყვებით „ხოლო ჩუენ პირველსავე სიტყუასა ზედა მოვიდეთ“, რასაც მოჰყვება ტექსტი სუმბატის „ქრონიკისა“ § 36-იდან მოყოლებული და § 78-ით გათა-ვებული (ტექსტი აქ აღარ მოგვყავს; მას გამოვიყენებთ, როგორც ვარიანტს, ქვემოთ, როდესაც სუმბატის „ქრონიკას“ დავებუდებთ). „ქრონიკის“ ტექსტის შემდეგ T განაგრძობს „მატიანის“ ძირითად ტექსტს: „ხო-ლო ჩუენ პირველსავე სიტყუასა ზედა მოვიდეთ. ხოლო ბაგრატ, ძე დემეტრესი აფსასთა მეფისა... დაიპყრა აფსასეთი“. (ე. ი. იმეორებს უკვე მონათხრობის ბოლო წინადადებებს) და შემდეგ განაგრძობს თხრობას ბა-გრატზე, აფსასთა მეფის დემეტრეს ძეზე (იხ. აქვე სქოლიო 4).

⁴ აქედან T იწყებს ცალკე თავს სათაურით: მეფე ბაგრატ ძე დემეტრესი, აფსასთა მეფისა (ხელნაწე-რის გვ. 137b): „ხოლო ამან ბაგრატ მეფემან შეირთო ცოლი...“.

⁵ აქ ვახტანგისეული რედაქციის ნუსხები (გარდა ACMTm-ისა) უმატებენ სუმბატის „ისტორიი-დან“: „და მუნით გარდამოვიდა ნასრ სამცხეს“ (§ 46).

⁶ შდრ. სუმბატის „ქრონიკა“ § 46.

ხოლო ფაღლა ქორეპისკოპოსი განმდიერდა და დაიმორჩილნა გარდაბანელნი, და შემდგომად მისსა დაჟდა კვრიკე ქორეპისკოპოსად; და იპურობდეს ქართლს ახსაურნი.

მას ეამსა გამოვიდა კოსტანტი¹, აფხაზთა მეფე, დაიპერა ქართლი, და ემტერა A 278 სომეხთა | მეფე სუმბატ ტიფსერაკალი; გამოილაშქრა სპითა დიდითა, და მოადგა უფლის-
ციხესა, და მოიღეს პალან-კურდანი, აღმოაგეს სემო-კერძო და წარიღეს ციხე კერკითა. 5
ხოლო კეთილად იმჟასნეს სუმბატ და კოსტანტი, და უკუმოსცა უფლისციხე და
უოველი ქართლი.

ხოლო ამისსა შემდგომად მოვიდა ამირა აგარიანი, სასელით აბულ-კასიმ, მე აბუ-
საჯისი, რომელი გამოეგზავნა ამირ-მუმსსა სპითა დიდითა და ურიცხვთა, რომელთა
არა იტევდა ქუეყანა. რამეთუ მოვიდა პირველად სომხითს, და მოსრა ეოველი სომ- 10
ხითი, სიგნეთი, ვაემორი და ასფურაგანი. და სუმბატ სომეხთა მეფემან კერ დაიდგნა
M 449 წარისა მისისაგან, და წარმოვიდა მუნით მეოტობით და მიმართა მთათა | აფხაზეთი-
C181a სათა, და მუნ იყოფოდა.

«ხოლო აღარნასე მეფე, მე დავით მოკლულისა, განვიდა ბრძოლად მისა, და მიჰყვა მის თანა შეწვენად
გურგენ კურატპალატი, რომელი უწინარეს ამის აღარნასე მეფისა კურატპალატი იყო, და შვილნი მისნი, და
მათ თანა სომეხნი, და ყვეს ბრძოლა და ომი დიდძალი მტკუარსა ზედა. და შეეწია ღმერთი მცირეთა ამათ
აღარნასეს კერძთა და იძლიენეს ნასრ(ი), და აფხაზნი, და ბაყათარ მთავარი ოვსი, და მეოტ იქმნეს; და
შეიპყრეს ნასრ და მოკლეს ჯეგსა შინა სამცხისასა, სოფელსა რომელსა ეწოდებოდა ასპინძა, ქორონიკონსა
რ¹ (b: რ²). და არა დაუშთა შვილი, და აღიკოცა საქსენებელი მისი².

«გარდაიცვალა გუარამ მამფალი, მამა ნასრესი და მე აშოტ დიდისა, ქორონიკონსა რ³ 3.

«გარდაიცვალა აშოტ, მე გუარამ მამფალისა, ძისა აშოტ დიდისა, და ძმა ნასრასი, ქორონიკონსა პ⁴ 4.

«ხოლო ოდეს ჯერეთ არა მომკუდარ იყო გურგენ კურატპალატი, მე აღარნასესი, ძისა აშოტ დიდისა,
წარმოვიდა ესე გურგენ ტაოთ, კალმანით, მამულთი თუსით, ცხოვრებად შავშეთს და არტანს⁵.

«და მისსა შემდგომად შეიმტერნეს ურთიერთას, და შეკრ[ი]ბეს ლაშქარი ერთმანერთსა ზედა: ერთ
კერძ გურგენ კურატპალატმან და ერთა მისთა, მეორე კერძოსა აღარნასე მეფემან და ბაგრატ არტანუჯელმან.
მოვიდეს ესენი ჯეგსა არტანისასა, სოფელსა მგლინავს, და ჰბრძოდეს ერთმანერთს (b: ურთიერთას). და მეოტ
იქმნა გურგენ, წყლეს და შეიპყრეს და მოკუდა წყლულები მისგან გურგენ (წყლეს — გურგენ < d; p-შიც
მერვა არშიაზე ჩამატებული) კურატპალატი, ქორონიკონსა რ⁶ 5, რომლისა სიკუდილი ზემორცა აღგვწერია».

1 ხოლო ACMTm, და ამისსა შემდგომად cet. 1 ფადლაი C, ფადილა A. 1 ქორაფის კო(ვ)ზი Mm,
მთავარებისკოპოზი AC. 1 გარდაბნელნი M, გარბანელნი C. 2 კვრიკე კულავე Mm (— კვე — კვე).
2 და იპურობდეს ACMTm, და დაიპურობდეს cet. 2 ~ ახსაურნი ქართლისა m. 2 ახსაურნი + ქართველნი C.
3 კოსტანტი AC (+ გიორგი მერჩულე), კოსტანტინე cet. 3 და ემტერა AC, და დაჟდა M, და
დაემტერა cet. 4 ტიფერაკალი a, ტიფერაკალი A, ტიფერაკალი C, ტიფერაკალი cet. 4 გამოილაშქრა AC,
და მოილაშქრა Mm, და გამოილაშქრა cet. 4 და < ACT. 5 პალან-კურდანი ოლან კურდანი Mm,
პალანკურდანი B. 5 ამოაგეს C. 5 ზემოთ კერძო A. 6 კეთილად Mm, კულად cet. 6 იმძახნეს A.
6 კოსტანტი AC (იხ. ზემოთ სტრ. 3). 6 უკუმოსცა A, უკუმოსცა Mm, მისცა C, უკუმოსცა cet. 8 ხოლო < C.
8-9 აბუსაჯისი AMm, აბუსაჯისა C, აბუსაჯისი + არაბელი cet. 9 ამირ-მუმსსა A, მე ამირ მუმსსა C,
ამირ მუმსსა cet. 9 რომელთა და A. 10 რამეთუ AC, და cet. 10 სომხითს ABCdp, სომხითად cet.
11 დაიდგნა ACMTm, დაუდგნა cet. 12 მეოტობით AC, მეოტებით cet. 12 მიმართა მის მიერთა d.
12 მთასა b. 13 იყოფებოდა ACDMTm, იყოფოდა cet.

¹ არ შიაზე (ტექსტის ხელით): ქეს აქეთ ყ³პ (= 888) b.

² ხოლო აღარნასე — მისი იხ. სუმბატის „ქრონიკა“ § 46.

³ შდრ. სუმბატის „ქრონიკა“ § 44.

⁴ შდრ. სუმბატის „ქრონიკა“ § 40.

⁵ წარმოვიდა ესე გურგენ — არტანს იხ. სუმბატის „ქრონიკა“ § 50.

⁶ და მისსა შემდგომად — ქორონიკონსა რ⁶ იხ. სუმბატის „ქრონიკა“ § 51.

და მოვიდა აბუ-საჯისი მე ტფილისს¹, და მას ეამსა ამირა იყო ჯაფარ, მე აღისი.
მოვიდა და მოადგა უჯარმოს. შიგა დგა სამასი კაცი, და ჰბრძოდეს მრავალთა დღეთა.
და ვითარ იხილეს, რამეთუ ვერ დაუდგმიდეს, დაადგეს ღამე და გარდაიხუწნეს: რომელ-
ნიმე წარვიდეს და რომელთაზე ეწიგნეს და დაგონეს. ვითარცა ცნეს ბოჭორმელთა 5
A 279 ცისოვანთა წაღება უჯარმისა, დაადგეს ციხე და გარდაიხუწნეს. რაჟამს მოვიდეს,
პოვეს იგი უკაცური და თქუეს: „რომელი ბაგი იყო, მუნ შინა ფიცსლად შეგუებნეს;
და რომელი ციხე არს, იგი უკაცურად დაუგდიათ“. აღიღეს ბოჭორმა და დაიჭირეს
ციხედვე, და უჯარმის ზღუდენი დაარღვენეს.

ხოლო კვრიკე ქორეპისკოპოსმან ვითარ იხილა, რომელ არა იყო ღონე მისი,
მიენდო ფიცითა, მივიდა და ნასა; და ჰკითხა მან: „ვინ გაწვა აქა მოსლვა?“ და უთხრა: 10
„მაწვა დედამან ჩემმან“. და თქუა: „არა ვატყინო გული ერთისა შემსედვარსა“. და
„მაწვა დედამან ჩემმან“. და თქუა: „არა ვატყინო გული ერთისა შემსედვარსა“. და

C181b შეუუარდა სიკეთისა მისისათჳს და განუტევა, გარსა ბოჭორმა თვთ დაიჭირა.

შემდგომად ამისა შემოვიდა ქართლად, და მოაგრა ქართლი; და ვიდრე იგი
M 450 შემოვიდოდა, მოარღვენეს ზღუდენი უფლისციხისანი, რომელ არა დაიჭირონ. შევიდა
მუნით სამცხეს, და მოაგრა სამცხე და ჯავახეთი, მოადგა ციხესა თმოგვსასა. და 15
ვითარ იხილა სიმტკიცე მისი და სიმაგრე, აიყარა მუნით, მოვიდა უუელს, მოადგა
გარე და უწყო ბრძოლად.

იყო მუნ შინა ჭაბუკი ერთი, სასელით გობრონ; ებრძოდა შიგნით გამოღმართ
ეოველთა დღეთა მოუქსითა თვსთა თანა. და ვითარ წარიღეს ციხე იგი, შეიპყრეს

1 ჯაფარ(ას) A. 1 მე აღისა Mm, ძელისი E, მე ჰიასი (თ—თ) C, მე იაისი A. 2 და მოვიდა T.
2 უჯარმას A. 2 შიგა A, < CMm, და შიგან cet. 2 დგა ACMTm, დგეს (სამასი ოდენ კაცნი) cet.
2 ~ დღეთა მრავალთა C. 3 რამეთუ ACMTm, რომელ cet. 3 დაადგეს Mm, დაადგეს A, < C, ამისთჳს
აღდგეს cet. 3 ღამე A, და ღამით Mm, ღამით cet. 3 და < Mm (და ღამით გარდაიხუწნეს). 4 წაუ-
ვიდეს C. 4 ეწიგნეს C, ეწიგნეს Ed. 5 ციხეთა A. 5 წაღება ACMTm, წარღება cet. 5 უჯარმისა A.
5 დაგდო M. 5 რაჟამს AMTm, ხოლო რაჟამს cet. 5 მოვიდეს ACMTm, + მუნ cet. 6 და < MTm.
6-7 და თქუეს — უკაცურად დაუგდიათ < A (ex hom.: უკაცური უკაცური და). 6 მუნ შინა C, მას
შინა cet. 6 ფიცლა C. 6 შეეგზნეს M, შეეგზნეს m. 7 ციხე არს C, ციხია Mm, ციხე cet. 7 დაუგდია CMm.
7 აღიღეს დაიჭირეს Ed. 7 ბოჭორმა ACMTm, ბოჭორმაც cet. 7 დაიჭირეს Mm. 8 უჯარმოსა C.
8 დაარღვენეს < Mm. 9 კვრიკე კულავე Mm (— კვე). 9 ქორაფის კოვზმან (m: კოვზან) Mm. 9 ღონე ACMTm,
ლონენი cet. 10 მიენდო ACMTm, ამისთჳს მიენდო cet. 10 და < A. 12 მან მას C. 10 გაწვა გაუწვა A.
10 უთხრა რქუა A. 11 მაწვა მაწვა A. 11 და ხოლო მან A. 12 და < A. 12 გარსა ხოლო A, < Mm.
14 მოარღვენეს C, მოარღვივნა A. 14 ზღუდენი < A. 14 დაიჭირონ C. 14 შემოვიდა C. 15 მოადგა A,
რამეთუ მოადგა CMTm, და m. cet. 15 თმოგვსა M. 15 და < C. 16 სიმტკიცე მისი და სიმაგრე ACDMTm,
~ სიმაგრე მისი და სიმტკიცე cet. 16 აიყარა AC, აღიყარა cet. 16 მოადგა A, და მოადგა cet.
17 გარე და < C. 17 და იყო A, უწყო cet. 18 იყო ACMTm, ხოლო იყო cet. 18 შინა AC, შიგან
BDhmps, შიგა cet. 18 სახელით ხალით M, ხალით m. 18—264, 1 ებრძოდა — გობრონ < A (ex hom.).
18-19 ~ დღეთა ყოველთა შიგ. გამოღმ. C. 19 თვსთა მისთა BCdp. 19 შეიპყრეს m.

1 შენი შენა: აქა ეწამა წმიდა აბო ქალაქსა ტფილისს, ერისთობასა გურგენისსა, კათალიკოზობასა
სამოელისსა, ქრისტეს აქეთ „ყ“ (B: რვას ოთხმეოცდათსა), მეფობასა ბერძენთასა კოსტანტინე ძისა ლეო-
ნისსა Bbp (Bp-ში ქვედა არშიაზე სქოლიოს სახით, ხოლო ს-ში შიგ ტექსტშია მოთავსებული; მის გასწვრივ
კი არშიაზე სწერია: ამა ჟამსა აფხაზეთის კ³ზი ეპისკოპოსი იყო).

ბ რ ო ს ს აზრით ეს შენი შენა გუთვნის ზემოთ (გვ. 253 და სქოლიოებში) მოთხრობილ ამბებს.

და ჰერეთსავე, მეფობამდე იმხანისა, პირველნი ეოველნი ივენეს მწულებელნი; M 453 სოლო იმხანო დისწული იყო | გურგენ ერისთავთ-ერისთავისა, და დედამან მისმან მოაქცივნა მართლმადიდებელად, დინარ დედოფალმან. და საღართა დაეპერა მაშინ ბარდავი და ადარბადაგანი.

სოლო გიორგი აფხაზთა მეფემან მისცა ქართლი ძესა თჳსსა უსუცესსა კოსტანტის. 5

ჩანართი¹

რამეთუ მაშინ გარდაცვალებულ იყო მეფე ადარნასე, ქორნიკონს რ²გ².

და გარდაცვალა მე ამის ადარნასე მეფისა, აშოტ კურაპალატი, ქორნიკონსა რ³ოდ³.

გარდაცვალა მმა ამის აშოტ კურაპალატისა, მეფე დავით, ქორნიკონსა რ⁴ნ⁴გ⁴.

გარდაცვალა მმა ამითი და მე ადარნასე მეფისა, ბაგრატ მაგისტროსი კურაპალატი, 10 ქორნიკონსა რ⁵გ⁵.

გარდაცვალა მე ამის ბაგრატისა, ადარნასე კურაპალატი, ქორნიკონსა რ⁶ა⁶.

გარდაცვალა ბაგრატ, მე ამის ადარნასე კურაპალატისა, ქორნიკონსა რ⁷ა⁷თ⁷.

გარდაცვალა დავით ერისთავთ-ერისთავი, მმა ამის ბაგრატისა, ქორნიკონსა რ⁸ა⁸ვ⁸გ⁸.

გარდაცვალა სუმბატ მეფე-კურაპალატი, მე ადარნასე მეფისა, და მმა დავით მეფისა, 15 ქორნიკონსა რ⁹ა⁹შ⁹, და დაუტევნა ძენი ორნი: ბაგრატ რეგუენი, რომელი შემდგომად მამისა თჳსისა მეფე იქმნა, და ადარნასე კურაპალატი⁹.

გარდაცვალა ესე ადარნასე კურაპალატი ქორნიკონსა ს¹⁰გ¹⁰.

გარდაცვალა მე ამის ადარნასესი, დავით დიდი კურაპალატი, აღსავსე სიკეთითა, რომლისა ამბავი ქუეშორე სიტყუამან ცხად ჰქოს, ქორნიკონსა ს¹¹კ¹¹ა¹¹.

გარდაცვალა მამის მმა ამის დავით კურაპალატისა და მე სუმბატ მეფე-კურაპალატისა, 20 ბაგრატ მეფე რეგუენი, ქორნიკონსა ს¹²ი¹²დ¹².

გარდაცვალა მე ამის ბაგრატ მეფე რეგუენისი, სუმბატ, ქორნიკონსა ს¹³ი¹³ბ¹³, და არა დაუშოა შვილი.

1 და ჰერეთს Mm, და ერეთს ვიდრე A (— გე — ვე). 1 იშხანიკისა C, იშხანისა M, იშხანი-
სასა m. 1 პირველ C. 1 ყოველნი ACMTm, < B, ყოველნივე cet. 1 სამწულებლონი C. 3 მაქცინა C.
3 მართლმადიდებელად < C. 3 მდინარ Mm. 2-3 დედამან — დედოფალმან ACMTm, ~ დედ. მისმან დი-
ნარ დედოფ. მოაქც. მართლ. cet. 3 დაეპერა დადებ ყოველთა Mm (— დაეპერა). 3 მაშინ მამინ ქუე-
ყანა C, < A. 4 ადარბადაგანი m. 5 გიორგი იგი Mm (— გი). 5 ქართლი ქალი m. 5 კოსტანტის AC,
კოსტანტინეს cet. 8 ადარნასე მეფისა < d. 9 ქორნიკონსა < D. 9 რ²ნ²შ² ამის შემდეგ B-ში სწერია:
კოსტანტინე ლ⁹ (p-ში არსიაზე წითლით: ჯერ კოსტანტინე უნდა დაიწეროს [ლა]). 10 ~ ბაგრატ მაგის-
ტროსი კურაპალატი და მე ადარნასე მეფისა D. 14 დავით + მაგისტერი Bp. 16 რ⁶ოზ⁶ b. 16 ბაგრატ +
ანუ დავით Bp (p-ში ჩამატებულია წითლით, სხვა ხელით). 18 ესე ადარნასე კურაპალატი < d. 20 ამ-
ბავი Bdp, ჰამბავი cet. 20 ცხად Bdp, საცნაურ cet. 20 ქორნიკონსა < Bdp. 23 ~ მეფე ბაგრატ b.
23-24 გარდაცვალა — შვილი და დაუტევნა ძენი ორნი გურგენ მეფეთ-მეფე და სუმბატ. გარდაცვალა ესე
სუმბატ ქ⁹კ⁹ა⁹ ს¹³ი¹³ბ¹³ D.

¹ ეს ჩანართი მოიპოვება ყველა ნუსხაში გარდა ACMTm-ისა და ემყარება სუმბატის „ქორნიკის“
სხვადასხვა ადგილებს.

² შდრ. სუმბატის „ქორნიკა“ § 58. ³ შდრ. სუმბატის „ქორნიკა“ § 66.

⁴ შდრ. სუმბატის „ქორნიკა“ § 60. ⁵ შდრ. სუმბატის „ქორნიკა“ § 64. არსიაზე: ქ⁹ეს აქეთ შ⁹მგ
(= 943) b. ⁶ შდრ. სუმბატის „ქორნიკა“ § 69. ⁷ შდრ. სუმბატის „ქორნიკა“ § 70.

⁸ ამის წინ B-ში ახალი სათაურია: ორმეოცდა მეათე მეფე სუმბატ. ორმეოცდა ათერთმეტე მეფე,
ბაგრატ (ანუ დავით) რეგუენი. p-ში არსიაზე წითლით: მეორმეოცდაათე მ. ს. მეორმეოცდა ათერთმეტე მ. ბ.
ანუ დ. რ.

⁹ შდრ. სუმბატის „ქორნიკა“ § 68. ¹⁰ შდრ. სუმბატის „ქორნიკა“ § 72.

¹¹ შდრ. სუმბატის „ქორნიკა“ § 79. ¹² შდრ. სუმბატის „ქორნიკა“ § 77.

მეორმეოცდაათე მეათე ქართლისა. კოსტანტინე. ძე აფხაზთა მეფისა¹

და ვითარ დაყო სამი წელიწადი, იწყო მტერობად მამისა თჳსისა და მეზნად
A 283 მეფობისა. და ვითარ გამოცხადნა საქმე მისი, შედგა იგი უფლისციხეს და შეუდგეს
თანა ტბელნი და სსუანი მრავალი აზნაურნი.

სოლო გიორგი მეფემან ვითარ დაიდგურა განდგომა მისა თჳსისა, და გამო- 5
C183b ილაშქრა | ყოველთა ძალითა თჳსითა, და მოიუკანნა ტაოელნი მეფენი და ფადლა
ქორეპისკოპოსი, და მოადგეს უფლისციხეს. და ბრძოლეს მრავალთა დღეთა და ვერა-
რას ავნებდეს ციხესა, რომელ მრავლად დგეს შიგნით. ზოგსა დღესა შეიბინან ცხენითა,
და ზოგსა დღესა ქუეითნი.

მაშინ გიორგი მეფემან აბირნა აზნაურნი სასურელნი ესრე სახედ: „გამოვედ, 10
ჩუენ წარგიევანოთ აფხაზეთად, შენ დაჯედ მეფედ და მამა შენი დარჩეს გარეგნით.“
სოლო მან დაიჯერა და მიენდო, გარნა აზნაურნი იგი, რომელნი უდგეს თანა, უშლი-

M 454 დეს საქმესა | ამას, და მან არა ისმინა მათი. გამოვიდა დამე ტივითა მტკუარსა, და
ვითარ განეწურა ჰირსა მტკუარისასა, ვერლარა დაითმინეს და მიეტევნეს შეპერობად. 15
და ვითარ იგრძნა საკულება მათი, შეაქცივნა ტივნი გარე, რათამცა შევიდა ციხესავე.
ვერლარა დაიმორჩილნეს ტივნი და ჩაჯდეს ადგილსა, სადა ტივნი დადგებოდეს. შეიქმნა

A 284 კმა, გამოვიდა მეფე და ყოველი ლაშქარი; დაიცვეს ციხე გარეშემო. და რაჟამს გან-
C184a თენა, იწუეს მეზნად. სოლო იგი გამოსრულ იყო წელით, | და შესრულ იყო ნაპრალსა
კლდისასა, და მუნ დამალულ იყო. ზოგა იგი კაცმან ვინმე უნდომან, შეიპერეს და 20
მოჰგუარეს მეფესა, და მეფემან გააპატიჟა ბოროტად: პირველად თუალნი დასწუნეს და

1 მეორმეოცდაათე E, მეორმეოცე და ერთე T, მეორმეოცდამეათერთმეტე Bp, მეორმეოცდაათე cet.
2 და ვითარ დაყო ACMTm, სოლო ამან მეფემან კოსტანტინემ, ძემან გიორგი აფხაზთა მეფისამან, ვითარ
დაყო მეფობასა შინა cet. 2 სამი წელიწადი ACMTm, ~ წელ. სამი cet. 2-3 ძებნად მეფობისა ACMTm,
ეძიებდა მეფობასა აფხაზეთა cet. 3 ვითარ < C. 3 გამოაცხადა A, გამოაცხადნა Mm. 3 საქმენი მისნი
ტურა T. 5 და MTm, < C, მაშინ cet. 6 თჳსითა მისითა C. 6 ტაოელნი m, ყოველნი A. 6 მეფენი
ACMTm, + რომელთა გარდაცვალებანი (Bdp: გარდაცვალება) ზემორე აღგწერია, რომელნი მეფობდეს ქუე-
ყანასა მას შინა cet. 6 და ACMTm, და მოვიდა cet. 6 ფადილი M, ფადილა B, ფადლ m. 7 ქორეპის-
კოვსი C, ქორაფის: კოვზი (m: კოზი) Mm, ქორეპისკოპოსი AT, ქორეპისკოპოსიცა + კახეთით შუელად
გიორგი მეფისა cet. 7 და < A. 7 ~ დღეთა მრავალთა A, დღეთა ყოველთა მრავალ ჟამ C. 7-8 ვერას AC.
8 ციხეთა Mm. 8 რომელ < C. 8 შინაგანით Mm. 8 შეეგმიან შიგნითით A, შეეგმიან შიგანით C,
შეიბინან cet. 9 დღესა < C. 9 ქოთინი C, ქუეითად A. 10 ვითარგი მეფემან ACMTm, ~ მეფ. გ. cet.
10 იბირნა C. 10 ესრე Mm, ესრეთ cet. 10 სახედ + ვითარმედ A. 10 გამოდ Mm. 11 აფხაზეთს C.
11 დაჯედ C, დაჯედ AMTm, დაჯედ მუნ cet. 11 გარეგან A. 12 დაჯედ d. 12 იგი < CMm. 12 დგეს Mm.
12 თანა < C. 12-13 უშუელდეს Mm. 14 მტკუარისასა წელისასა A. 15 და ACMTm, მაშინ cet. 15 ვითარ
ვერ C. 15 აგრძნა Bdp. 15 შევიდა AC, შევიდეს cet. 15 ცხესა C. 16 დაიმორჩილნა Mm. 15-16 რათამცა—
დაიმ. ტივნი ACMTm, < cet. (ex hom.: ტივნი ტივნი). 16 ადგილსა < A. 16 სადაცა A. 16 გან-
დგებოდეს Bdp, გადგებოდეს ADRs, გაიდებოდეს Mm, გარდადგებოდეს C. 17 დაიცვეს Mm, დაცვეს ACT,
დაცვეს Bp, და დაცვეს cet. 17 ციხე ACMTm, ციხისა cet. 17 გარეშამო AM. 17-18 განთენა ACMm,
18 ძებნად AMm, ძებნა CT, ძიება cet. 18 წელით და შესრულ იყო < A
გა(6)თენდა cet. 18 იწყო Mm. 19 კაცმან + იცნა მან Mm. 19 ვინმე < Mm. 19 უნდომან ჰინდომან C.
(ex hom.). 18 იგი ნაპრალსა Mm. 19 მეფესა ACMTm, + გიორგის cet. 20 და მეფემან A, სოლო მეფემან C, და MTm,
20 მოჰგუარეს + იგი A. 20 გააპატიჟა D, გააპატიჟა Rs, გააპატიჟა E, გა(3)პატიჟა cet. 20 პირვე-
და მან cet. 20 გააპატიჟა MTm, გააპატიჟა cet. 20 თ. დასწუნეს ACMTm, ~ დასწ. თუალნი cet.
ლადა ACMTm, რამეთუ პირველად cet. 20 თ. დასწუნეს ACMTm, ~ დასწ. თუალნი cet.

¹ ეს სათაური არის ყველა ნუსხაში გარდა ACMm-ისა.

ვითარ მოვიდა თეოდოსი წინაშე მძისა თვისისა, დავენა დღენი მცირედნი. სოლო
C187b დემეტრე მეფემან დაივიწყა შუამდგომლობა ღმრთისა და კაცთა, და შემართა ფიცთა
გატესა: შეიპურა თეოდოსი და დასწუნა თუალნი. და ვითარ იხილეს ესე მეოფთა
მამულისა მისისათა, მიება ევეს მძისა მათისა, რომელსა ერქუა ჩალა-მეფე, და ვერ
შეუძლეს ამისი ქმნა, რამეთუ დემეტრე მეფე იყო მკნე და ასოვანი¹. და რაჟამს აღეს-
რულა დემეტრე მეფე, იხილეს ეოველთა მკვდრთა ქუეყანისათა, რომელ არღარა დარჩა
მკვდრი აფხაზეთისა და ქართლისა, გამოიყვანეს თეოდოსი, და დასუეს მეფედ.

მაშინ მოვიდეს კასნი და მოადგეს უფლისცისესა. და იყო მათ ქამთა ერისთავი
M 461 ქართლისა ივანე მარუშის-ძე, კაცი ძლიერი | და ერ-მრავალი. ამან წარავლინა მოცი-
ქული წინაშე დავით კურაპალატისა; აწუა, რათა გამოიღაშქროს ძალითა მისითა,
აღიღოს ქართლი: ანუ დაიშვიროს თვთ, ანუ უბოძოს ბაგრატს, მესა გურგენისსა,
A 291 ასულის წულსა გიორგი აფხაზეთა მეფისასა, რომელსა ეყოდა დედულად აფხაზეთი და
C188a ქართლი. | ესევე ივანე მარუშის-ძე ეძებდა ბაგრატს მეფედ. და ვითარცა მოისმინა
დავით კურაპალატმან სიტყუა ივანე მარუშის-ძისა, წარმოემართა ძალითა თვისითა
ეოველითა, და მოვიდა ქართლად. და რაჟამს ცნეს მოსლვა მისი კასთა, წარვიდეს
ვითარცა მეოტნი და დაუტევეს ქართლი.

მოვიდა დავით კურაპალატი, ჩამოღება ქუაგურელთა; მოეგება წინა ქართლის
ერისთავი ივანე მარუშის-ძე, აღიღო მისგან უფლისცისე, და მიუბოძა ბაგრატს და
მამასა მისსა გურგენს², რამეთუ არა ესუა შვილი დავით კურაპალატსა, და ბაგრატ,
ძე გურგენისი, გაესარდა შვილად თვსად³.

1 ვითა A. 1 მივიდა AC. 1 დავენა ACMTm, და დავენა eet. 1 მცირენი DERs. 1-2 ხოლო დემ.
მეფემან C, ხოლო დემეტრე AT, ხოლო დემეტრე დემეტრე და T, ხოლო დემეტრე და Mm, და შემდგო-
მად მცირედისა ხანისა დემეტრე თეოდოსის ძმა მისი დემეტრე და eet. 2 და კაცთა C, < eet. 2 და < Mm.
2-3 ფიცთა გატესა T, ფიცთა A, ფიცთა Mm. < C, ფიცთა გატესასა eet. 3 შეიპურა AMTm, და შეი-
პურა eet. 3 ესე იგი C. 4 მისისათა თვისისათა B. 4 და AC, ად (— ბ) eet. 4 ვერ ვითარ A. 5 მისი b.
6 ქუეყანისათა ACMm. < eet. 6 რომელი არა დარჩა C. 7 აფხაზეთსა და ქართლსა Mm. 7 გამოიყვანეს
ACMTm, და გამოიყვანეს eet. 7 თეოდოსი ACDMTm, + ძმა დემეტრე მეფისა eet. 8 მაშინ ACMTm,
< eet. 8 და < T. 8 იყო < A. 8 მას ქამთა ERs. 9 ქართლისა < m. 9 ივანე AC, ივე T, ივანე DMms,
ივანე eet. 9 მარუშის ძე AMm. 9 ძრიელი C. 10 კურაპალატისა ACMTm. + ტაოს eet. 10 აწუა AMTm,
აუწუა C, და აწუეს eet. 10 მოიღაშქროს Mm, გამოიღაშქროს და A. 10 მისითა თვისითა Bdp. 11 აღი-
ღოს ACMTm, და აღიღოს eet. 11 დაიპიროს BEDps. 11 ~ თვთ დაიპიროს C. 11 ბაგრატ C. 11 გურ-
გენისსა ACMTm, გურგენ მეფეთა მეფისასა eet. 12 მეფისა A. 12 ეყოდა მართებდა AC. 12 დედოფ-
ლად A. 13 ესევე ACMm, ესევე T, და ესე b, ესე eet. 13 მარუშის A, მარუშის M, მარუშის m. 13 ეძებდა
ACMTm, ეძებდა eet. 13 ბ. მეფედ AC, ~ მეფედ ბაგრატს eet. 13 და < C. 14 ივანე < A. 14 თვ-
სითა მისითა AC. 15 ეოველითა CMm (m: ~ ეოველითა ძალითა თვისითა), < eet. 15 და (მოვ.) < AC
15 და (რაჟ.) < C. 15 მოსლვა მისი < Mm. 15 კანთა კაცთა Mm (დ—ღ). 15 წარმოვიდეს C. 17 ჩა-
უდგა Mm. 17 მიეგება AC. 17-18 ივანე ქართლის ერისთავი A (< მარუშის ძე), ქ. ერ. მარუშის ძე Mm
(< ივანე). 18 მაშურის ძე E. 18 უფლისცისეცისე CMm. 19 გურგენს ACMTm, გურგენ მეფეთ-მეფესა eet.
19 რამეთუ ACMTm, ხოლო ამას (~ დავით კურაპალატსა არა ესუა შვილი) eet. 19 შვილი + (გურგენს) A.
19 ბაგრატ(ის) Mm, ბაგრატ ACT, ესე ბაგრატ eet. 20 გურგენისი ACMTm, გურგენ მეფეთ-მეფისა, რო-
მელი ეყოდა მამის ძმისწულის წულად eet.

1 ა რ შ ი ა ზ ე: ქვეს აქეთ შოლო: ზბატონა წ' წელ სპ. 2 აქ ყველა ხელნაწერი, გარდა ACMTm-ისა, უმა-
ტებს ს უ მ ბ ა ტ ი ს „ქრონიკაზე“ (§ 78) დაყრდნობით: „ამისთჳს(ცა) ეწოდა გურგენს მეფეთ-მეფე, რამეთუ
უწინარეს მისსა ძე მისი ბაგრატ მეფე იქმნა აფხაზეთსა“. 3 ამის შემდეგ T-ნუსხაში ახალი სათაურია: „მეორ-
მოცდარე მეფე ქართლისა და აფხაზეთისა მეორე ბაგრატ გურგენ ერისთავთ-ერისთავისა, ბაგრატონი“.

ესე დავით კურაპალატი უმეტეს განდიდნა ეოველთა მეფეთა ტაოსთა¹.

² რამეთუ ამათ ქამთა შინა განუდგა მეფესა ბერძენთა სკლიაროსი და ეოველი კმელით
კერძი დაიპირა; მეფენი და დედოფალი შეწუდებულ კენა ქალაქსა შინა დიდითა ჭირითა. ამას
რა შინა იკვნეს, განიზრახეს, ვითარმედ: „ნუენი შემწე დავით კურაპალატისგან კიდე არავინ
არს“³. დაწერეს წიგნები ვედრებისა და წარმოგზავნეს ქართული თორნიკე, რომელ მეოფ იყო
დიდსა ლავრასა შინა მთაწმიდისასა, მონასტერსა დიდისა ათანასესსა, დავით კურაპალატისა
თანა, რათა შემწე ექოს მათ⁴.

იხილა რა ესე კურაპალატმან, ფრიად განისარა და წიგნები ბერძენთა მეფისა მიითულა,
და ეოველივე საქმე თორნიკე[ე] გააგადა. რომლისათვისცა განზრახუა ქმნეს, (და) რათა ლაშქარნი
წარგზავნენ საბერძნეთს, და სწასალარად თორნიკე განაჩინეს. სოლო თორნიკე კურაპალატისა
და თავისი წიგნები ბერძენთა მეფეთა წინაშე წარსცა და ეოველივე ნება კურაპალატისა აუწუა.
და მაშინ მისცნეს მეფემან ბერძენთამან ზემონი ქუეყანანი საბერძნეთისანი კურაპალატსა, რათა
თავის სიცოცხლეში აქუნდეს⁵.

და აზნაურთა შვილნი მძევლად ითხოვნა დავით კურაპალატისგან. და მისცა მძევლად
უფლისწულნი. და კუალად ითხოვნა: ცოლის მძამთა მამისა იოანესთა მე მისი ეფთჳმე მიგუარეს
მეფესა ბერძენთასა. ესე რა ცნა იოანე, ენდა თუ არა, უნებლიეთ თავი თვისი გამოაცხადა, და
სამეფოდ ქალაქად აღვიდა. და ვინათგან მეფენი შეცნიერ იკვნეს აბუჰარბისა, რომელ იყო
სიმაშირი მამისა იოანესი, და იოანესდაცა ფრიადი სიუყარული აჩუენეს მის ზედა, და კეთილად
მოიკითხეს. და ამისა შემდგომად განგრძობილად სიტყუს-გება იქმნა შორის იოანესსა და სიმაში-
რისა მისისა ეფთჳმესთჳს. რამეთუ არა ენება მოცემა მისი, და ფრიად აბრალა მას იოანე,
რისა მისისა ეფთჳმესთჳს. რამეთუ არა ენება გესწესა თქვენ? გარნა ესე ცნად არს, რომელ
ვითარმედ: „რა არს ესე? ნუ-უკუე შვილ არა გესწესა თქვენ? გარნა ესე ცნად არს, რომელ
მათ სწელობდით ვითარცა შვილთა თვისთა, და შვილი ჩემი ვითარცა ობოლი მძევლად გასწი-
რეთ, გარნა უფალმან შეგინდვენ თქვენ“. და ესრეთ განგებითა საღმრთოთა და ბჭობითა მეფე-
თათა თვისი შვილი მიიკვნა და კუალად ულუმბოდვე მიიქცა⁶.

სოლო თორნიკე[ე] მოუწერა კურაპალატსა: „ვიცით, რომელ ღმერთი შეგეწვევის და ნურა-
რას ორგულობ; და ოდეს ღმერთმან წარგიმართოს, ეოველნი წინააღმდეგომნი ჩუენნი დატყუენენ,
და ეოველივე ნატყუენავი მათი შენი იქოს“. რომლისათვისცა მისცა კურაპალატმან თორმეტი
ათასი მკვდარი რჩეული, და შეწუენითა ქრისტესითა აოტა სკლიაროსი, და ვიდრე სწარსეთადვე
მეტად წარიქცა. და მერმე შეიქცა სიტყუსაებრ მეფეთასა და ტყუე კენა ეოველნი დიდებულნი
საბერძნეთისანი, და მონაგები მათი იავარ-ყო, და რომელიმე ლაშქართა განუყო, და რომელიმე
თვთ დაიშვირა ნატყუენავი ფრიადი და დიდძალი: ოქრო, და ვეცხლი, და სტავრა, და სსუა
ესევეთარი. და უკუნ იქცა, და მოიკითხა კურაპალატი და დიდად მოიმაღლა⁷.

1 ტაოსთა C. 3 დედოფალი vita, დედოფალნი Tk. 4 ვითარმედ vita, კდ Tk. 9 გაეცადა T.
9 და Tk, < vita. 13 თავისა სიცოცხლესა ჰქონდინ vita. 14 მხველად Tk. 16 გამოცხადა T.
17 აბუჰარბისა T. 21 ცხად არს არა ჯერ არს vita (ზოგიერთ ხელნაწერში; სხვებში — „ცხად არს“).
22 შვილი ძე vita. 24 მიიქცა უკუნ იქცა vita (ძირითად ხელნაწერში; სხვებში: „მიიქცა“). 25 ხო-
ლო — კურაპალატსა სოლო თორნიკს მოუწერეს vita. 26 ოდეს vita, ოდეს Tk. 28 რჩეული + თორ-
ნიკს vita. 29 და ტყუე ყენა დატყუენა vita.

¹ ამის გაგრძელება იხ. ქვემოთ, გვ. 274, 1 („რამეთუ იყო პირველად...“).

² ეს ჩანართი მოიპოვება მხოლოდ Tk ნუსხებში და ამოღებულია გიორგი მთაწმიდელის შრომიდან
„ცხოვრება იოანესი და ეფთჳმესი“ (თბილისი, 1946, გვ. 17-18) (vita).

³ იხ. „ცხოვრება იოვ. და ეფთ.“ გვ. 17, § 16. 1.

⁴ დაწერეს — ეყოს მათი შდრ. „ცხოვრება იოვან. და ეფთ.“ გვ. 19, § 19, 3.

⁵ იხილა რა — აქუნდეს იხ. „ცხოვრება იოვან. და ეფთ.“ გვ. 19, § 20.

⁶ და აზნაურთა — მიიქცა იხ. „ცხოვრება იოვან. და ეფთ.“ გვ. 16, § 10 და § 11.

⁷ სოლო თორნიკ — მოიმაღლა იხ. „ცხოვრება იოვან. და ეფთ.“ გვ. 19, § 21.

M 470
A 298 სპათა თვსთა, წარმოქმართა და მოვიდა წინაშე ბაგრატ აფხაზთა მეფისა. შეკრებს
ორნივე მორაკერტს; მიმართეს ფადლონს, დიდად განლაგებულსა, მოძულესა ქრისტიან-
ეთასა, რომელი-იგი ეოვლითურთ ეძიებდა წარწყმედასა ეოველთა ჯუარის მსახურ-
თასა. და ვითარ იხილა ძალი მათი უძლეველი, შეუძინდა, წარვიდა და მიმართა
სიმაგრეთა შესვლად.

ამან დიდძალ და ეოვლითურთ ძლევა-შემოსილძან მეფემან ბაგრატ წარმოტყუენა
ქუეყანა რანისა, მოადგა ქალაქსა მანქორსა, დაუდგნა ფილაკავანნი, და მცირედთა დღეთა
C193a დაღუწნეს ზღუდენი მანქორისანი. სვალისა დღე ეგულეობდა შემუსრვად და წარტყუენ-
ვად ქალაქისა მის. მას ღამესა მოუვლინა მოციქული ფადლონ, ითხოვა შენდობა;
აღუთქვა დღეთა შინა სიცოცხლისა მისისათა მსახურება, გაუყუეთა სარაჯა და დაუწერა
თავის-თავითა ლაშქრობა მტერთა მისთა ზედა. მაშინ უბრძანა და შემოკრიბნა ეოველნი
დიდებულნი წინაშე მისსა; უბრძანა პირველად, რათა დაიჭირონ ქალაქი იგი ძალითა
მათითა. იხილეს და განიცადეს, და მოავსენეს, რომელ ვერ-ვის ძალ-ედება. და უფროს
M 471 ამისთვს, რომელ სსუათა ეოველთა | სალაშქროთა საქმეთაგან უცალო იქმნებოდეს.

A 299 კუალად | უბრძანა და განიხრასა დასაგება ფადლონისი. და მათ ეოველთა,
სიბრძნითა მათითა, გამოარჩიეს და უმჯობესად აწვეს ზავი. უბრძანა და გაგზავნა
მოციქული, და მისგან აუწვა ზავი დასტური. მაშინ ფადლონ განიხარა სისარულითა
დიდითა, აღასრულა ეოველი იგი, სიტყვით აღთქმული, საქმით: უძღუნა ძღუენი დიდი
და მიუწოდებელი, აღავსნა ეოველნი დიდებულნი ნიჭითა მიუწოდებელითა, და წარმო-
ვიდა შინა გამარჯვებული.

1 ამის მეფობისა-ზე იყო წმიდა მამა ჩუენი ეფთხე ქართველი, მთარგმნელი წიგნთა
ჩუენ ქართველთანი, შკ².

1 მოვიდა + სომეხთა მეფე C. 1 ბაგრატ < CMm. 2 მორაკერტს A, მორაკერტას C, ზორაკერტს cet. 2 მიმართეს AC, და მიმართეს cet. 2 ფადლო(ს)ნს M. 2 მოძულესა Mm. 3 იგი < A. 3 წარწყმე-
დად A, წარწყმედასა m. 3 ეოველთა < Mm. 3-4 მსახურთა A. 4 შეშინდა C. 4 და წარვიდა C. 4
და < C. 5 შესვლა C. 6 ამან ACMTm, მაშინ ამან cet. 7 აუდგნა AC, ადგნა Mm, დაუდგა T.
7 ფილაკავანნი A, ფილაკონნი C, ფილაკავანი Mm, ფილაკავანი T, ფილაკავნი s, ფილაკავანი cet. 7 და
< Mm. 7 მცირეთა DMms. 8 დაღუწნა A. 8 სვალისა CMTm, და ხვ. cet. 8-9 და წარტყუენვად AC,
< cet. 9 ქალაქსა C (< მის). 9 მას < Mm. 9 ფადლონ მან codd. (AMm: ფადლომან). 10 და
აღუთქვა A. 10 შინა < C. 10 სიც. მისისათა Cs, სიცოცხლისათა A, სიცოცხლისა თვისათა cet.
10 გაუქუქეთა m. 10-11 დაუწერა თავისუფლება და თავის-თავითა A, დაუწერა C. 11 თავის-თავითა თავის
ფიციტა Mm. 11 მტერთა ACMTm, ეოველთა მტერთა cet. 11 მაშინ მას ჟამსა CMTm. 11 უბრძანა
და ACMTm, < cet. 11-12 ~ წინაშე მ. ყოვ. დიდებულნი A. 12 უბრძ. პირველად ACMTm, და უბრძანა
მათ cet. 12 რათა რომელ T, რომელი Mm. 12 დაიჭირონ ABCdp. 12 ქალაქი იგი ქართლი C.
13 იხილეს ACMTm, ხოლო მათ იხილეს cet. 13 და (გან.) < A. 13 ვერავინ Mm. 13 ძალ-ედება CT, ძლედა M,
ძლედა m, დაედება A, ძალ-ედება + ამისთვს მოავსენეს და აუწყეს cet. 13 უფროს C, უფროსად ხოლო A,
უფროსად cet. 15 კუალა M, კულა m. 15 განიძრახა m. 15 დახაგება დახაგება Mm. 15 ფადლონისა T.
15 მით Mm. 15 ეოვლითა C, < Mm. 16 მათითა < Mm. 16 და < A. 16 უმჯობესად + და A. 16 და
უმჯ. აწ. < C. 16 აწვია Mm, აწვიეს Bbdp. 16-17 უბრძანა — დასტური მოციქული გაუგზავნა და უბრძანა
ზავი C. 16 გაგზავნა გაისტუმრა b. 17 ფადლონ Mm, ფადლომან A. 18 აღასრულა AC, აღსრულა cet.
18 საქმით < C. 18-19 დიდი და მიუწოდებელი AC, დიდად მიუწოდებელი cet. 19 მიუწოდებელითა < C.
19-20 წარმოვიდა ACMTm, + მეფე ბაგრატ cet. 21 ეფთხე dp, ეფთხე B. 22 ქართველთასა Bdp.

1 ეს ჩანართი არის ყველა ნუსხაში, გარდა ACMTm-ისა (D-ში იგივე ჩანართი არის ქვემოთ გვ. 281,
სქოლიო 3). 2 არ ში აზ: ეფთხე ქართველი ERs, ეფთხიმი ქართველი მთარგმნელი d.

ამანვე დიდძალ მეფემან აღაძგნა საეღარი ბედიისა¹, და შექმნა საეღარად საეპისკო-
C193b პოსად, მოცვალა მუნ გუდაუკსა საქეპისკოპოსო, შეწირნა სოფელნი მრავალნი ეოველთა
კვეთა და ადგილთა, განასრულა ეოვლითა განგებითა, შეამკო ეოვლითა სამკაულითა
ეკლესია, აკურთხა და დასუა ეპისკოპოსი. უკეთო ვისმე ენებოს განცდად და გულის-
სმისეოფად სიმაღლისათვს დიდებისა მისისა, პირველად განიცადოს სამკაული ბედიისა
ეკლესიისა, და მისგან გულისსმა ეოს, რომელ არავინ ეოფილ არს სსუა მეფე მსგავსი
მისი ქუეყანასა ქართლისასა და აფხაზეთისასა.

A 300
M 472 ამანვე აკურთხა ეკლესია ქუთათისა² განგებითა დიდითა | და მიუწოდებელითა.
რამეთუ შემოკრიბნა მასლობელნი ეოველნი კელმწიფენი და კათალიკოსნი, მღვდელთ-
მომღერანი და ეოველთა მონასტერთა წინამძღუარნი, და ეოველნი დიდებულნი ზემონი-
და ქუემონი, მამულისა და სამეფოსა მისისა მეოფნი, და სსუათა ეოველთა საკელ-
მწიფეთანი³.

4 ხოლო ამან ბაგრატ მეფემან კურაპალატმან დაიპერა ეოველი კავკასია თვთმპრობელო-
ბითა ჯიქითიგან ვიდრე გურგენადმდე. და ადარბაღანნი და შირვანი მოსარკე ეო სომხითისა
კელმწიფეთა. მეფე სპარსთა მეგობარ და ერთგულ ეო სიბრძნითა და ძლიერებითა თვსითა,
უფროს სასლევლთა თვსთასა, და ბერძენთა მეფესაცა შიში აქუნდა ამისი ეოვლადვე.

ესე ბაგრატ, აფხაზთა და ქართველთა მეფე წარებატა ეოველთა კელმწიფეთა
ეოვლითა განგებითა. ამისდა შემპონედ და ამისდა მოაჯედ შეიქმნეს ეოველნი კელმწი-
C194a ფენი, მასლობელნი | და მოთაულნი მამულისა და სამეფოსა მისისანი, მოლაშქრედ
ვითარცა თვსნი და მისანდობელნი. და დაუმორჩილნა ღმერთმან ეოველნი მტერნი და
წინააღმდეგომნი მისნი; მომადლა დღეთა მისთა მძვდობა და დიდი დაწენარება ქუეყა-

1 დიდ-
მან < Bp. 1 მეფემან ACMTm, + ბაგრატ cet. 1 და < AMTm. 1 საეღარად C, < cet. 2 გუდაუკსა]
გუდი-სი M, გუდი-სი m, ყოვლი C. 2 შეწირნა ACMTm, და შეწ. cet. 3 განასრულა AC, და g. cet. 3 შე-
ამკო CMTm, და შ. cet. 4 ეკლესია ACMTm (C: ~ ეკლ. ყ. სამკ.), < cet. 4 ეპისკოპოსი ACMTm, + მუნ
შინა cet. 4 უკეთო AC, ხოლო უპ. cet. 4 ვინმე m. 5 სიმაღლისათვს m. 5 დიდებისა ACMTm, და დიდ. cet.
5 მისისა A, მისისად C, მეფობისა (Mm: მეფობისთვს) მისისა cet. 6 გულისსმა ყოს CMm, + და ცნას cet.
6 ყოფილ არს ყოფილა C. 6 მეფე < C. 6-7 ~ მსგავსი მისი სსუა მეფე A. 7 მისი AC, მისა Bdp, მის-
სა cet. 7 ქართლისასა ACMTm, ქართლისა cet. 8 კურაპალატ A. 8 და მიუწოდ. < C. 9 რამეთუ
ხოლო ამანვე მეფემან ბაგრატ cet. 8 ქუთათისი A. 8 განგებითა A. 8 და მიუწოდ. < C. 9 რამეთუ
+ ამან Mm. 9 ~ ეოველნი მახლ. A. 9 და < ACMTm. 10 ზემონი Bdp. 11 ქომონი A. 11 მისისა]
თვსისა C. 14 შირვანი E + ს. უმბ., შირვანი cet. 15 კელმწიფობით Bdp. 17 ესე — მეფე ACMTm,
< cet. 17 წარებატა ACT, წარებართა Mm, რამეთუ წარებატა cet. 17 კელმწიფეთა მეფეთა A. 18 ამის-
და შემპ. და ამისდა (A: ამისა) მოაჯედ AC, ამისად მოაჯედ და (< Mm) შემპონედ cet. 19 მოთუა-
ქრედ C. 20 და AC, < cet. 20 ~ ყოვ. მტერნი ღმ. C. 20 და < MTm. 21 მისნი < AMTm. 21 მო-
მადლა AMTm, მომადლა ღმერთმან C, და მომადლა cet. 21 ეოველთა დღეთა C. 21 დიდი < C.

2 არ ში აზ: აღმწენება ბედიის ეკლესიისა d; ეკლესია ქუთათისა D.
3 D-ში ამის შემდგმ არის ჩანართი: «ხოლო ამის მეფისავე-ზე იყო დიდი მამა ეფთხიმი ქართველი,
მთარგმნელი წიგნთა ჩუენ ქართველთანი ქრისტეს აქათ...» (თარღი აღარ იკითხება). ამის შემდგმ სამი
გვერდი დატოვებულია დაუწერლად (გვ. 85a, 85b, 86a), ალბათ, ეკვთივე ქართველის «ცხოვრებისათვის».
ამ განხრახულ დიდ ჩანართს D-ს რედაქტორი ამთავრებს შემდგომ სიტყვებით: «და ჩუენ პირველსავე ამბავსა
აღვიდეთ და ვიწყეთ ამბავი მის დიდისა ბაგრატ მეფისა. ხოლო ამან ბაგრატ მეფემან»
4 ეს ჩანართი მოიპოვება ყველა ნუსხაში გარდა ACMTm-ისა და ემყარება ს. უმბატის «ქრონი-

ნისა. და უკეთუ ვინმე ინებოს თვთოეულად წარმოთქმად ეოველთა განგებულებათა მისთა, მოუძღურდეს ძალი მისი, რომელთაგან მცირედი წარმოვთქუ ქამთა სიგრძისა-
გან არა-დავიწყებინათ.

და ვთქუა ესეცა, რომელ შემდგომად დიდისა მეფისა ვასტანგ გორგასლისა არავინ
A 301 გამოჩენილ არს სსუა მსგავსი მისი დიდებითა და ძალითა, და ეოველითა გონებითა; 5
M 473 ეკლესიათა მსაქმეებელი იყო, გლასაკთა მოწყალე და სამართლის მოქმედი ეოველთა
კაცთათჳს.

¹ მოკუდა კათალიკოზი სჳმონ და დასუა ამან მეფემან დიდებულთა კაცთა შვილი მეკვისი
და გაზრდილი თჳსი მეღქმისედეკ კათალიკოზ-პატრიარქად. სოლო ესე წმიდა მეფე წარვიდა
ბერძენთა მეფისა ბასილის წინაშე კონსტანტინეპოლედ, რათა შეეწიოს. რამეთუ იყო დიდი ესე 10
კათალიკე სამოციქულო ეკლესია სვეტი-ცხოველი, რომელი ვასტანგ გორგასლას აღუშენა,
დაძველებულ იყო და ქამთა შლილობით გარეშემო სტოანი და ბჳენი დაქცეულ იყო, და აღა-
რავინ იყო მწე აღშენებად და არცარა-ვის ძალ-ედეგ აღშენება მისი. და მივიდა და მ. უთხრა
T141a ეოველი შეუძლებლობა ქართველთა და სათხოველი თჳსი.

მაშინ მეფემან ბასილი მოსცა მონასტერი კესტორია, რომელ[სა] რე სოფელი აქუს, 15
განძი და შესამკობელნი ეკლესიათანი, სატნი და ჯუარნი, და ეოველივე სამდღელთმთავრო და
სამდღელო სამკაული. წარმოვიდა და მოიწია ქუეყანასავე თჳსსა ქართლად და სამეფოდ ქალა-
ქად მცხეთად, და იწყო შენებად გარეთითა ბჳითა და გარეშემოთა სტოითა მოქმნითა და ზედა-
დაბურვითა, და ეოველი განასრულა. და მიმადლა ღმერთმან განასლება მცხეთის ქალაქისადა,
და შეამკო დიდი კათალიკე სამოციქულო ეკლესია სვეტი-ცხოველი ეოველითა სამკაულობითა, 20
ოქროთა და ვეცხლითა, თუალითა და მარგალიტითა; და შესჭედა სვეტი-ცხოველი ოქროთა და
ვეცხლითა; და შესჭედა წმიდა საკურთხეველი ოქროთა და ვეცხლითა, თუალითა და მარგალი-
ტითა; და მოჭედა კანკელი და კარნი საკურთხეველისანი ოქროთა და ვეცხლითა; და შექმნა
წმიდა სამარტვილო ოქროთა და ვეცხლითა, თუალითა და მარგალიტითა; და შექმნა მელნი 25
ცხოვრებისანი ორნი თუალითა და მარგალიტითა და დაასვენა ეოველთა წმიდათა ნაწილნი
აურაცხელნი და ძელი ცხოვრებისა სსუაჲ; მოჭედილნი სატნი თუალითა და მარგალიტითა,
ოქროთა და ვეცხლითა შემკულნი, რიცხვით ორმოცდათხუთმეტი; წიგნნი მოჭედილ-მოუჭედელნი,
რომელ თჳთან აღაწერინა და დასდვა, ჯუმლად ოცდახუთი.

ჩანართი 2

სოლო ესეცა წარმოვთქუათ ჩუენ, რამეთუ რაოდენნი ბაგრატოანნი მეფედ და კურაპალა- 30
ტად ზემორ[ე] ავჭერია, რომელნიმე მეფობდეს ქართლსა და რომელნიმე სამცხე-ტაოსა შინა,

¹ ქუეყანისა ACMTm, + მისისა cet. ¹ წარმოთქმად ACMm, + და იწყოს cet. ¹ განგებათა A.
2 ძალი ACDMTm, ენა cet. ² მცირედი C, მცირედ cet. ² წარმოვთქუ eodd. 2-3 სიგრძესა A, სიგრძი-
სათჳს C. ³ არა-დავიწყებისა C. ⁴ ვთქუ AMT, ვთქუ cet. ⁴ ~ ვთქუ რომელ ესეცა A. ⁴ რომელ
ვითარმედ C. ⁴ დიდისა ACMTm, + ამის Bp, + მის cet. ⁵ გამოჩინებულ Mm. ⁵ მისა M, < C.
5 და < A. ⁵ გონებითა < Bp. ⁶ იყო < AC. ⁶ გლასაკთა ACMm, გლ. და დავრდომილთა Bdp, დავრ-
დომილთა და გლ. cet. ⁶ და < C. ⁶ სამართლის AMTm, სამართლის C, სამართლისა მართლიად Bdp,
სამართლისა მართლიად cet. ⁶ მოქმედი < Mm, მოყუარე C. 6-7 ყოვ. კაცთათჳს AMTm, < C, + და
ქურითა და ობოლთა შემწყნარებელ cet. ¹⁵ კესტორი სი გ. ¹⁸ გარეშემო სტოითა სი გ. ²³ კან-
კელნი სი გ. ²⁵ დასვენა T. 30-31 კურატაპალატად eodd. 31 სამცხეს Bdp. ტაოსსა Bdp.

¹ ეს ჩანართი მოიპოვება მხოლოდ Tk ნუსხებში და წარმოადგენს ექსცერპტებს მცხეთის XI საუკუნის
საბუთიდან, რომელიც თეიმურაზისეული (T) ნუსხის რედაქტორს გამოუყენებია ქვემოთაჲ რამდენსაჲ ადგი-
ლას (იხ. გვ. 290, 13; 294, 1; 295, 13).

² ეს ჩანართი მოიპოვება ყველა ნუსხაში გარდა ACMTm-ისა. T-ში ამ ჩანართის ის ნაწილი, რომე-

ვიდრე ამა ბაგრატის გამეფებამდე. და ოდეს მეფე იქმნა, რომელნიმე გარდაცვალებულ ივენეს
და რომელნიმე ამას ქამსა გარდაიცვალნეს. და არდარა-ვინ იყო ამის ქამში სსუა ბაგრატოანი,
თჳნიერ სეშაპატისა და მისისა გურგენისა, რომელნი მეფობდეს კლარჯეთს, პენი ბაგრატ
არტანუჯელისანი, რომელთა სიკუდილი ზემორე ავჭერეთ ¹:

სეშაპატის სიკუდილი, ს'ლა ქორონიკონ-ზე;

მისისა გურგენისა სიკუდილი, ს'ლბ ქორონიკონ-ზე ².

სოლო ესრეთ იყო გარდაცვალება მათი: რამეთუ მაშინ ოდესმე ამან ³ ბაგრატ მეფემან
კურაპალატმან მოიკანა ესე ორნი მჳანი, კლარჯთა კელმწიფენი, სეშაპატ და გურგენ, პენი
ბაგრატ არტანუჯელისანი, და რბაზობად მის წინაშე, ცისესა შინა ფანასკერტისასა, და მუნ შინა
შეიპერნა იგინი და აღიხუნა ცისენი და ქალაქნი მათნი. რამეთუ იგინი პატიმარ ეგნა ცისესა 10
შინა თმოგვსასა, და მუნ ცისესა შინა გარდაიცვალნეს სეშაპატ და გურგენ.
სოლო ⁴ შვილნი ამათნი წარვიდეს კონსტანტინეპოლედ, მე გურგენისი დემეტრე და მე
სეშაპატისი ბაგრატ, ბასილი მეფისა წინაშე, და მათნივე შვილნი კლარჯთა მეფეთანი რომელ
დაძოეს ამა ქუეყანასა, მოისრნეს ეოველნი სიკუდილითა პატიმრობასა შინა.

ჩანართი 5

ამისსა შემდგომად ბაგრატ მეფემან მოვლო ეოველი სამეფო თჳსი, აფხაზეთი, ჰერეთი
და კანკეთი, მოვიდა და დაიხამთრა კვეთა ტაოსთა, და მო-რა-იწია ზაფხული, მოვიდა მასვე
ცისესა ფანასკერტისასა, წელსა მესამესა, და მუნ შინა გარდაიცვალა ესე ბაგრატ მეფე.

მეფობდა ოცდათექუსმეტ წელ და გარდაიცვალა შემკობილი მცცითა შუენიერითა, 20
ქორონიკონსა ორას ოცდათოთხმეტსა, თუესა მისისა შჯდსა, დღესა პარასკევსა ⁵. და იყო
C194b დღეთა მიცვალებისა მისისათა ტაოს. და წარმოიღო გუამი მისი ზუადმან ერისთავთ-

ერისთავმან, და დამარსა ბედიას.
შემდგომად მისსა მეფე იქმნა მე მისი გიორგი ⁷. და იყო იგიცა საესე ეოველითა
სიკეთითა.

² ამის ქამსა Bbdp, ამის ქამში cet. ³ მისსა] მისა E. ⁶ მისსა] და მისსა Db, (ხოლო ესრეთ იყო)
მისსა Bdp. ¹⁰ ცისენი და ქალაქნი] ქუეყანანი და ცისენი სუ მ ბ. ¹² კონსტანტინეპოლედ DE. ¹³ ვასილი Bdp.
14 დაშინეს Edp. ¹⁶ მეფემან < T. ¹⁸ ესე ბაგრატ მეფე მეფე ბაგრატ T, ესე ბაგრატ სუ მ ბ. ¹⁹⁻²¹ მე-
ფობდა — ტაოს ACMm, (გარდაიცვალა მეფე ბაგრატ) მცცითა შუენიერითა შემკული ქკსა ს'ლდ, თუესა
მისისა ზ, დღესა პარასკევსა და მეფობდა ოცდათექუსმეტ წელ T. (გარდაიცვალა ესე ბაგრატ მეფე) თუესა
მისისა ზ, დღესა პარასკევსა, ქკსა ს'ლდ cet. ¹⁹ შემკობილი მცცითა (C: სიბერითა) შუენიერითა AC,
მცცითა შუენ. შემკული MTm. ²⁰ თუესა (Eb: მისსა) ზ, დღესა პარასკევსა, ქკსა ს'ლდ BEbp. ²¹⁻²² ერის-
თავთ-ერისთავმან < C. ²² დამარსა ბედიას A. ²³ შემდგომად მისსა (A: ამისა, C: ამისსა) ACMTm,
წლისა cet. ²³⁻²⁴ და იყო — სიკეთითა ACMTm, < cet.

ლიც გადმოგვეცეს სეშაპატის „ქორონიკის“ § 83 და 84-ს, უფრო ადრე იყო მოყვანილი და ისიც სიტყვა-
სიტყვით (იხ. ზემოთ გვ. 279, სქოლიო 1).

¹ ჩანართის ეს ნაკვეთი „ხოლო ესეცა წარმოვთქუათ — ს'ლბ ქორონიკონ-ზე“ ქართლის ცხოვრების
რედაქტორს ეკუთვნის. ² ეს თარიღები (ს'ლა, ს'ლბ) იხ. სეშაპატის „ქორონიკა“ § 83.

³ ამან ბაგრატ მეფემან — სეშაპატ და გურგენ] შდრ. სეშაპატის „ქორონიკა“ § 84.

⁴ ხოლო შვილნი ამათნი — პატიმრობასა შინა] იხ. სეშაპატის „ქორონიკა“ § 84.

⁵ ეს ჩანართი მოიპოვება ყველა ნუსხაში გარდა ACMm-ისა და წარმოადგენს ციტატას სეშაპატის
„ქორონიკის“ § 85-იდან.

⁶ თარიღი იხ. სეშაპატის „ქორონიკა“ § 85: „ქორონიკონსა ს'ლდ (= 234), თუესა მისსა ზ, დღესა
პარასკევსა“.

⁷ Bbp უმატებენ: ქრისტეს აქეთ ჩო (= 1009).

აეორმოცდათორმეტე მეფე, გიორგი, ძე ბაგრატ აუხაზთა და ჯაბთაელთა მეფისა.
ბაგრატონი¹

ხოლო ესე გიორგი მეფეა ეოველსა მამულსა და სამეფოსა თჳსსა ქაშსა ოდენ
სიერმისა და სიკაბუკისა მისისასა, რამეთუ იყო, რაჟამს მეფე იქმნა, წლისა თორ-

მას ქაშსა გან[უ]დგა ამას ქუეყანა ჰერეთ-კახეთისა, და ღადრობითა აზნაურთათა შეპერო-
ბილ იქმნეს ერისთავნი. მათ ქუეყანათ კუალადვე ეუფლნეს მათნი უფალნი, რომელთა ჰირველ
აქუნდა იგი.

ხოლო მეშუდესა წელსა⁴ მეფობისა მისისასა გამოვიდა ბასილი, მეფე ბერძენთა,
მას ზედა ეოველითა სპითა საბერძნეთისათა და უცხოთესლითა ურიცხვთა. სოლო 10
გიორგი მეფე განვიდა სპითა დიდითა წინააღმდეგად მისსა. და დაიბანაკეს ორთავე
ქუეყანასა ბასიანისასა მრავალდღე, და არა მიმართეს ბრძოლად ურთიერთს. მორიდა
A 302 გიორგი მეფემან, მოვიდა და დაწუა ქალაქი ოლთისი. და მუნით მოვიდა კოლას,
M 474 და გამოუდგა კუალსა, და მოუდგა უკანა ბასილი, მეფე ბერძენთა. | და შეკრბეს უკანა-
მაჰალნი გიორგისნი და წინა-მაჰალნი ბასილისნი, და იქმნა ბრძოლა დიდი სოფელსა, 15
რომელსა რქვან შირიმნი. და მოისრნეს ორკერძოვე მრავლად, მოკლნეს ერისთავნი
და დიდებულნი: რატი, მე ლიპარიტისი, და სურსი. და გვანად ეწია კმა გიორგი

1 მეორმოცდასამე T, მეორმოცდათორმეტე E, მეორმოცდათორმეტე Dbds, ორმოცდამეთექუს-
მეტე Bp. 1 მეფე ქართლისა და აფხაზეთისა გ'ი, ძე ბ. მეფისა T. 3 ხოლო ესე გიორგი T, ესე ACMm,
ხოლო დაჯდა რა ესე გიორგი მეფედ² cet. 3 ეუფლა < Bdp. 3 მამ. და სამეფოსა AC, ~ სამეფოსა და
მამ. cet. 4 რამეთუ — იქმნა < C. 4-5 თორმეტისა A, ათორმეტისა C, ათექუსმეტისა MTm, ათვრამე-
ტისა (ი³) Bdp (+ ს უ მ ბ.), ათვრამეტისა ოდენ cet. 6 მას ქაშსა | დაჯდა რა ესე გიორგი მეფედ T
(+ ს უ მ ბ.). 6 განდგა (განაღდა E) codd. 6 ქუეყანა ქუეყანასა codd. 6 (ქუეყანასა) ჰერეთ-კახეთისანი D,
ჰერეთ-კახეთისა მჭირავნი h, ჰერეთ-კახეთი Bdp. 7 ქუეყანათ ჩვ. კონიექტ., ქუეყანად codd. 7 კუა-
ლაღვე T (+ ს უ მ ბ.), და კუალადვე cet. 8 იგი გიორგი B, გ'ი d p. 9 ხოლო და ამის გიორგისა მეფო-
ბისა T (+ ს უ მ ბ.). 9 ვასილი Bdp. 10 მას ზედა ACMTm, ამა გიორგი მეფესა ზედა cet. (+ ს უ მ ბ.).
10 საბერძნეთისათა C, მისითა A, საბერძნეთითა cet. 10 ~ ურიცხ. უცხ. C. 11 სპითა და ლაშქრითა დი-
დითა T (+ ს უ მ ბ.): ლაშქრითა დიდითა). 11 მისი A, მისდა C 12 მიმართეს ACMTm, მივიდეს cet.
(+ ს უ მ ბ.), 12 ურთიერთს AC (C: ~ ურთ. ბრძოლად), ურთიერთს m, ურთიერთს ზედა T, ერთმა-
ნერთსა ზედა cet. 12 მორიდა AMTm, უკუმოპრიდა C, და მორიდა cet. 13 და < A. 13 დაუწუა Mm.
13 ოლთისნი AMm. 13 და მუნით იგი Mm, და C. 13 და მუნით — კოლას ACMTm, < cet. 13-14 კოლასა)
და გამოუდგა < AMm (ex hom.: კოლასა კუალსა). 14 და გამოუდგა კუალსა < C (ex hom.).
14 მოადგა MTm. 14 ბასილი CMTm, ბასიანთა (!) A, < cet. 14-15 შეკრბეს უკანა (< Mm) მაჰალნი გიორ-
გისნი AMm, შეკრბა ლაშქარი გიორგისი C, შეკრბეს რა უკ. მაჰალნი (T: მდევარნი) გიორგისნი cet.
15 გიორგისნი გ'ისანი (!) dp. 15 წინა-მაჰალნი ბასილისნი ჩვ. კონიექტ., დევნა მაჰალნი (Mm: მრავ-
ალნი) ბასილისნი AMm, წინა-მაჰალნი ბასილის ლაშქრისანი (DT: ლაშქარნი) cet. 15 ბრძოლა + მათ
შორის C. 15-16 სოფელსა რომელსა CMTm, და სოფელსა A, სოფელსა მას რომელსა cet. 16 რქვან ACMTm,
ეწოდებოდა cet. 16 შირიმნი M, შირიმანი m, ბირიმნი A, ბირიმანი C, ბირიმთა d, შირიმთა cet.
16 მოისრნეს ორკ. მრ. CMTm, ~ მოისრნეს მრ. ორკ. A, ~ მრავლად მოისრ. ორკ. cet. 16 მოკლნეს
CMTm, მოკლნეს A (გ — კ), მოკლნეს მუნ cet. 16-17 ერისთავნი და დიდ. T, ერისთავნი დიდებულნი AMm,
დიდებულნი ერისთავნი C, დიდნი ერისთავნი გიორგი მეფისანი cet. 17-285, 1 და გვანად — ზედა ACMTm,
< cet. (< ს უ მ ბ.). 17 გიორგი < A.

¹ ეს სათაური მოიპოვება ყველა ნუსხაში გარდა ACMm-ისა. C-ში წითლით და ახალი ზედით არ-
შიაზე სწერია: გიორგი მეფე. ² ეს წინადადება მთლიანად ამოღებულია სუმბატის „ქრონიკიდან“ (§ 86).

³ ეს ჩანართი მოიპოვება ყველა ნუსხაში გარდა ACMm-ისა და ამოღებულია ს უ მ ბ ა ტ ის „ქრონი-
კიდან“ (§ 86).

⁴ „ხოლო მეშუდესა წელსა“ (294, 5) ერთობისა მთელი ამ მოთხრობის წყაროა ს უ მ ბ ა ტ ის „ქრო-
ნიკა“ (§§ 87—101).

C195a მეფესა, ვითარმედ ომი არს უკანა-|მაჰალთა ზედა. მაშინ უბრძანა სპათა თჳსთა და
ადიჭურნეს მსწრაფლ. განვიდა თვთ გიორგი მეფე, რამეთუ ასოვან იყო და უშიძი
ეოველითურთ ვითარცა უგორცო, და მის თანა სიმრავლე სპისა მისისა. და მოვიდა
მუნით ბასილი მეფე ეოველითა სპითა მისითა. შეკრბეს იმიერ და ამიერ, იქმნა
ბრძოლა დიდი, და მოისრნეს ბერძენნი ფრიად, და წარმოიდეს ავარი. ესომ გავრ- 5
ძელდა მათ შორის ბრძოლა, რომელ სივლტოლად განეშადა ბასილი მეფე.

ხოლო ვითარ სულმოკლე იქმნეს ქართველნი, მორიდეს და წარმოვიდეს. წარმო-
უდგეს უკანა ბერძენნი და დაგონეს ურიცხვნი ჰირითა მასჯლისათა. მოუწია ლაშქარ-
მან არტანს, ტუუუ ევეს და მოაოვრეს არტანი. და რაჟამს წარვიდა გიორგი მეფე 10
A 303 თრიალეთს, წარმოუდგა უკანა, ასწევდა | ქუეყანა ჯავახეთისა და გარდავიდა თრია-
ლეთს. კუალადცა დაეხლნეს ურთიერთს, რამეთუ განმლიერდა გიორგი მეფე და

M 475 მოირთო მალი კახეთისა და ჰერეთისა, უკუმოიარა | ჯავახეთი და არტანი. და კუა-
C195b შეიქცა ბასილი მეფე თრიალეთით, უკუმოიარა | ჯავახეთი და არტანი. და კუა-
ლად უბოროტესადრე შურის-გებით მოაოვრნა ქუეყანანი იგი; წარვიდა და დაიხამორა 15
ქუეყანასა ხალდისასა, მასლობელად ქალაქსა ტრაპიზონთასა. და ვიდოდეს მათ შორის

მოციქულნი ზავისა და სიუჟარულისათჳს.
მას ქაშსა იქმნა დიდი განდგომილება საბერძნეთს. შეიერთნეს სპასჰეტი და წარ-

1-2 მაშინ — მსწრაფლ ACMm, და ვითარცა მოესმა კმა ომისა აღბორგნეს და მაშინ უბრძ. სპ. თ. და
ადიჭ. მსწრაფლ T, და ვითარცა მოესმა კმა ომისა გიორგი მეფესა აღბორგნეს cet. 2 განვიდა თვთ გი-
ორგი — სპისა მისისა ACMTm, < cet. (< ს უ მ ბ.). 2 გიორგი მეფე იგი მეფე A. 2 რამეთუ ხოლო A.
2 ახოვანი A. 2 უშიშ T. 3 სპათა სიმრავლე მისისა T. 3-4 და მოვიდა — მისითა ACMm, განვიდეს (< T)
და (< T) მივიდეს (T: მოვიდეს) ადგილსა მას სადა იყვნეს ბრძოლად, და მოვიდა (T: + მუნით) მუნ
ბასილი (T: ბასილი cet.) მეფე სპითა დიდითა (T: ეოველითა სპითა მისითა) cet. 4 შეკრბეს ACMTm,
და შეკრბეს იგინი cet. 4 და < C. 4 იქმნა AMTm, და იქმნა მუნ cet. 5 და < MTm. 5 მოსრნეს A,
და მოსრნეს CMm, მოსრნეს მუნ cet. 5 ფრიად ACMm, დიდნი და ფრიადნი cet. 5 წარმოიდეს ავარი
AMm, < C, წარმოიდეს გიორგისთა ავარი cet. 5 ევომ (A: ევომი) გაგრძელდა ACMm, ევომ განდიდნა
და განგრძელდა T. ევომ განდიდნა cet. 6 მათ შორის ბრძოლა AMm, ~ ბრძოლა მათ შორის C, მათ
შორის ბრძოლა იგი T, ბრძოლა იგი cet. 6 რომელსა C. 6 სივლ. განეშადა ბ. მეფე ACMTm, სივლ-
ტოლა ევოლვებოდა ბასილი მეფესა T, გარნა გიორგისნივე სულმოკლე იქმნეს cet. (+ ს უ მ ბ.).
გიორგისნივე სულმოკლე იქმნეს ქართველნი T, გარნა გიორგისნივე სულმოკლე იქმნეს cet. (+ ს უ მ ბ.). 7 და < C. 7-8 წარმო-
7 იქმნა Mm. 7 მორიდეს AMTm, < C, რამეთუ მორიდეს cet. (+ ს უ მ ბ.). 7 და < C. 7-8 წარმო-
უდგეს უკ. ბერძ. CMm, და წარმ. უკანა ბერძ. A, ხოლო ბასილი წარმოუდგეს უკანა ბერძენნი T, ხოლო
ბასილი (Bdp: ვასილი) მეფე წარმოუდგა უკანა cet. 8 და < A. 8 დაუტოვნეს Mm. 8 ურიცხვ C. 8 პი-
რითა მახ. მახვლითა C. 9 არტანს M, < A. 9 ტუუუ ყვეს Mm, ტუუუ ყვენს C, დაატოვნეს A. 9 ~ და
მოაოვრეს არტ. C. 9 რაჟამს წარვიდა < A. 10 წარმოუდგა C, მოადგა A. მოუდგა Mm. 10 ასწევდა A,
და ასწევდეს Mm, და ასწევდეს + მაშინ A. 13 თრიალეთი m. 13 უკუმოიარა Mm. 13 არტანით Mm,
და კახეთით C. 12 დაუშალეს + მაშინ A. 13 უბოროტესადრე C (+ ს უ მ ბ.), უბოროტეს A, უბოროტეს Mm. 14 შუ-
პატარანი A. 13 და < A. 14 უბოროტესადრე C (+ ს უ მ ბ.), უბოროტეს A, უბოროტეს Mm. 14 შუ-
რის (შური M) საგებლით Mm. 14 და < A. 15 ხალდისასა A, ხლდისასა Mm, ტალდისასა C (ღ — ლ).
ხალდისა T, ხალდისა cet. (+ ს უ მ ბ.). 15 ტრაპიზონთასა C (+ ს უ მ ბ.), ტრაპიზონთასა AT, ტრაპე-
ზონთასა Mm. 7-16 წარმოუდგეს უკანა ბერძენნი — ზავისა და სიუჟარულისათჳს ACMm, ხოლო დანარჩენ

¹ ამ განდგომილების ამბავს გადმოგვცემს კედრენე, რომლის მიხედვით შეთქმულების მეთაურები
არიან: პატრიკიოსი ნიკიფორე ქსიფია (Νικηφόρος ὁ Ξυφίας) და პატრიკიოსი ნიკიფორე, ბარდა
ფოკას ძე (Νικηφόρος πατρικιος ὁ υἱὸς Βάρδα τοῦ Φωκά) (Cedrenus, Hist. comp. ed. J. Bekker,
Bonnæ 1839, II, 477—478).

სპანი ქართველთანი და წარმოვიდეს მეოტად, მოისრნეს ურიცხვნი პირითა მასჯლი-
C196b სათა; | და რომელნიმე ტყუე იქმნეს. და წარიღეს ავარი დიდძალი და განძი სამეფო,
A 305 რომელი ჰქონდა | თანა.

და წარმოუდგა უკანა ბასილი მეფე. ხოლო კუალადცა იწყეს ზავად, ვითარცა
M 477 პირველ; რამეთუ შიში დიდი აქუნდა საბერძნეთით | განდგომისა. და ევეს მსჯდობა
და დაიზავნეს, და მისცა გიორგი მეფემან მძევლად მე თჳსი ბაგრატ წელიწდისა
სამისა და ციხენი რომელ პირველ გაცენეს აზნაურთა დაუცალხა და მისცნა; სსუანიცა
ციხენი პირველ მიცემულნი და უკანის თოთხმეტნი; და ქუეყანა, რომელი ჰქონდა
დავით კურაპალატსა ტაოსთა, ბასიანს, კოლა-არტანთა და ჯავახეთს. ხოლო რომელნიმე
ამა ქუეყანათგან ეკლესიანი, სოფელნი და ადგილნი დაულოცნა გიორგი მეფესა. და
წარვიდა ბასილი მეფე და თანა წარიუგანა ბაგრატ უფლისწული მძევლად მე გიორგი

1 ქართველთანი A, ქართლისანი C, საქართველოსანი Mm, გიორგისნი cet. 1 წარიღეს Mm. 1 და
მოისრნეს Cmm. 287, 15 — 288, 2 და ვითარ — ტყუე იქმნეს ACmm. [ვახტანგის შემდეგდროინდელ ნუს-
ხებში იგივე ტექსტი წარმოდგენილია მთლიანად ს უ მ ბ ა ტ ი ს „ქრონიკის“ მიხედვით, ხოლო T-ში ნარევი
სახით, როგორც ეს იყო ზემოთ:]

T

და ვითარ ესე ყო და თქუა, და ვითარცა გან-
გრძელდებულ იყო მათ შინა ბრძოლა ამას სიტყუასა
ზედა, მყის მასვე ჟამსა იძლივნეს და კუალადცა მეოტ
იქმნეს სპანი გიორგისნი და ლაშქარნი საქართველო-
სანი, რომელნი-იგი პირველად მივიდეს.

და გამოვიდეს მიერ-კერძო ტაღმანი მეფისა
რუსნი და არა განერა ერთიცა პირველ მისრულთა
მათ, თენიერ მკირედისა *.

რამეთუ თჳთ მეფე გიორგი და უძლიერესი
ლაშქარი მისი არღარა მისრულ იყვნეს ჯერეთ ყოვ-
ლადვე. და მოიკლნეს მათგანი მას დღესა შინა, რო-
მელთაცა მსჯდობისა ყოფად არა ენებათ.

და მქეოტ იქმნეს ყოველნი და მოისრნეს
ურიცხვნი პირითა მახვლისათა: რომელნიმე ტყუე
იქმნეს, რომელნი მეოტ იქმნეს *.

2-3 წარიღეს — თანა ACmm, წარიღეს ბერძენთა ავარი დიდძალი და განძი სამეფო (T: სამეფო) ყოველი
სრულიად, რაოდენი (T: რომელი) აქუნდათ ქართველთა მათ (ქ. მ. < T) cet. 4 და წარმოუდგა უკანა
ACmm, და წარმოიძრა მკირედ ბასილი მეფე ბერძენთა (< D) და მოუდგა უკანა მეფესა გიორგის cet.
(+ ს უ მ ბ.). 4 ~ ბ. მ. უკანა A. 4 ზავებად C. 4 ხოლო კუალადცა ACMTm, და კუალად cet.
(+ ს უ მ ბ.). 4 იწყეს ზავად ACMTm, იწყო ზავი და მსჯდობა cet. 4 ვითარცა ACMTm, < cet. 5 პირ-
ველ ACmm, პირველისაებრვე cet. 5 დიდი ACMTm, < cet. 5 საბერძნეთით ACMTm, ბერძენთა cet.
5 ყვეს ACmm, + მაშინ cet. 6 წელიწდისა AC, წლისა cet. 7 რომელ AC, რომელნიმე cet. 7 დაუ-
ცალხა C, დაულოცნა cet. 7 და მისცნა < AMm. 8 თოთხმეტნი C, იადნი A (← იდ-ნი), თხუთმეტნი Mm,
ვითარ (ა)თოთხმეტნი cet. 9 დავით < A. 9 ტაოსთა A, ტაოს cet. 9 ბასიანს < ACmm. 9 კოლა-
ტანთა C, კოლა-არტანთა T, კოლატანს Mm, არტანთა A, < cet. (< ს უ მ ბ.). 9 ჯავახეთს ACmm,
+ შავშეთს cet. 10 ამა AC, ამათ cet. 10 ქუეყანათგან + იძლივნეს და კუალად A. 10 ~ დაულოცნა
ეკლ. სოფ. ... A. 10 და C, ხოლო A, < Mm, და ესრეთ cet. 11 ბას. მეფე CT, თჳთ A, < cet. 11 თანა A,
< cet. 11 მძევლად + წინაშე Bdp.

* ზაზგასმული სიტყვები რედაქტორს დამატებით ამოუღია ს უ მ ბ ა ტ ი ს „ქრონიკიდან“ (§ 89).

მეფისა ჩუენისა. აღუთქუა ფიცითა აღთქმა, ვითარმედ: „წელსა მესამესა გამოგიგზავნო
C197a მე შენი“. და იყო სამ წელ ქალაქსა სამეფოსა კოსტანტინეპოლეს. და წელსა მესამესა
გამოგზავნა, ვითარცა აღუთქუა.

რამეს მოიწია მამულსა და სამეფოსა თჳსსა, მოჰყვა თანა კატაბანი აღმოსავლე-
თისა ვიდრე სასღვართამდე მამულისა მისისა. და ვითარ შეიქცა გარე, მოეწია სწრა-
ფით მანდატური და მოართუა კატაბანსა წიგნი კოსტანტინე მეფისა¹, რომელსა წერილ
A 306 იყო ესრე სახედ, ვითარმედ: „განგებითა ღმრთისათა | მიიცვალა სანატრელი ძმა ჩემი,
M 478 ბასილი მეფე, და წაცვლად მისსა ვიქმენ მე მეფედ ეოველსა საბერძნეთისა. აწ უკუე,
სადაცა მიწვევულ იყოს განსაგებელსა ჩემსა ბაგრატ, მე გიორგი აფსაზთა კელმწი-
ფისა, შეაქციეთ სწრაფითა დიდითა, რომელ მოიწიოს წინაშე ჩუენსა“.

ხოლო მან, ვითარცა წარიკითხა ბრძანება მეფისა, ენება, რათამცა შეაქცია გარე
ბრძანებისაებრ მისისა. შეიქცა სწრაფით, დევნა უყო უკანა. რამეს მიეცა, ისილა,
რომელ სიმრავლე დიდძალი მიგებებულ იყო წინა: დიდებულნი, ერისთავნი და აზნა-
ურნი ტაოელნი, მესხნი და ქართველნი, რომელთა არა იყო რიცხვ სიმრავლისა
C197b მათისა. შეიქცა გარე და უთხრა მანდატურსა, რომელი მიწვეულ იყო: „უკეთუ მალ გიც
შენ, აქციე, ჩემგან კულა ესე აღარა ეგების“.

288, 4—1 და წარმოუდგა — მეფისა ჩუენისა T-ში ეს ნაკვეთი წარმოდგენილია შერეული სახით, რო-
გორც ზემოთ მოყვანილ ნაკვეთებშია (ე. ი. ვახტანგისეული ტექსტი შეესებოდა ACmm-ის ვარიანტებითაც
და სუბმატის „ქრონიკითაც“). 1 ესრეთ ვითარმედ DC. 1 გამოგზავნა b. 2 სამეფოსა ACMTm, სამეფ-
ოსა cet. 3 წარმოგზავნა Bdp (+ ს უ მ ბ.). 3 გამოგზავნა + ქალაქით კოსტანტინეპოლით T. 4 რამეს
AMm, < C, ხოლო რამეს cet. 4 მოიწია მამულსა A, < C, მოიწივნეს ტაოს, შემოვიდა თჳსსა მამულსა
ბანას T (+ ს უ მ ბ.). 4 რამეს — თჳსსა] და წარმოატანეს თანა C. 4-5 მოჰყვა — მამულისა მისისა
(თჳსისა) < s (ex hom.: თჳსსა). 4-5 აღმოსავლისა + და მოჰყვა C. 5 საზღვრამდე A.
5 მისისა AC, თჳსისა cet. 5-6 და ვითარ — მოართუა] ხოლო შერაგჯა კატაბანი იგი, მიემთხვივნეს მას მან-
დატურნი და მოართვეს D (ex ს უ მ ბ.). 5-6 სწრაფით AC, მსწრაფით T, მსწრაფლ Mm, მოსწრაფ-
ბით cet. 6 და მოქაქით კატაბანსა (და მოართო) წიგნი A. 6 კატაბანს Mm. 6 კოსტანტი A, < C.
6 მეფისა < C. 6 რომლისა Bdp. 7 ესრე სახედ Bhd, ესრეთ C, ესრეთ სახედ cet. 7-8 ძმა — მეფე Mm,
8 მეფისა < C. 8 რომლისა Bdp. 7 ესრე სახედ Bhd, ესრეთ C, ესრეთ სახედ cet. 8 მეფისა < C. 8 მეფისა
ველსა + ზედა A. 9 სადაცა M (დ—დ). 9 მიწვევნილ C. 9 იყო A. 9 ჩემსა CDMm, შენსა A, ჩუენსა
საქელმწიფოსა შინა T (ex ს უ მ ბ.), ჩუენსა cet. 9 გიორგი + მეფისა A. 9-10 კელმწიფისა] მეფისა D.
10 შეაქციე A, შემოაქციე C, გარევე შეაქციეთ T (ex ს უ მ ბ.). 10 რომელ — ჩუენსა] რათა მოვიდეს
ჩუენ თანა A. 10 შეაქციეთ — წინაშე ჩუენსა] გარევე აქციე იგი სწრაფით და წინავე ჩუენსა მოგზავნე D
(+ ს უ მ ბ.). 11 წარიკითხა + წიგნი იგი C, აღმოიკითხა D (+ ს უ მ ბ.). 11 ბრძანება მეფისა ენება]
(+ ს უ მ ბ.). 11 წარიკითხა + წიგნი იგი cet. 12 მისისა AC, მეფისა cet. 12 უყო + ბაგრატს DT
ბრძანა ენება Mm. 11 შეაქცია AC, შეაქციეს cet. 12 მისისა AC, მეფისა cet. 12 უყო + ბაგრატს DT
(ex ს უ მ ბ.). 11-12 ენება — უკანა] მსწრაფლ მოიქცა იგი და დევნა უყო ბაგრატს გარნა ვერ უძლო უკმოქ-
ცევა ბაგრატისა D (ex ს უ მ ბ.). 12 უკანა + გარნა ვერ ეწია მას. რამეთუ თჳსსა მამულსა შემოსრულ
იყო იგი და განძლიერებულ ლაშქრითა, რომლისა ბრძოლად ვერაე ეძლო კატაბანსა მას და T (+ ს უ მ ბ.).
13 მიგებებულ იყო AC, მიგებებულნი cet. 12-13 რამეს — წინა] შემოსრულ იყო და მიგებებოდა სიმრავლე
13 მიგებებულ იყო AC, მიგებებულნი cet. 13 ერისთავთ-ერისთავნი და ერისთავნი A, ერ-ერისთავნი და აზნა-
ურისა D. 13 დიდებულნი Mm, ერისთავნი და აზნაურნი cet. 14 მესხნი] მესხი M (შდრ. H. Mapp.,
ურნი C, ერქნი და აზნაურნი AC, მას მანდატურსა cet. 15 რომელი AC, რომელ cet. 15 მიწვეულ იყო
TP IV, 54). 15 მანდატურსა AC, მას მანდატურსა cet. 15 მიწვეულ იყო + დასტიდართა cet. 15 გაც Mm.
მიწვევნილ იყო Mm, მიეწია C, მოწვეულ იყო + დასტიდართა cet. 15-16 შეიქცა გარე — ეგების] რომლისა
16 აქციე] დააბრუნე C. 16 კულა ესე < C. აღარა AC, არა) cet. 15-16 შეიქცა გარე — ეგების] რომლისა
ბრძოლად ვერაე ეძლო კატაბანსა მას ად გარე უკუნიქცა და წარივიდა D (+ ს უ მ ბ.).

1 ა რ შ ი ა ხ ე: კოსტანტინე კეისარი, ძმა ბასილისა Rs.

ჟ, დიდი საკვრეველები და მოწელები ღმრთისა! ვითარ მუის განერა მართალი
კელთაგან მათთა, რომელთა ენება ზაკუთ შექცევა მისი. და თუ ვისმე გენებოს განცდად
ესევეთართა, შეუენითა ღმრთისა-მიერითა ისილეთ და განიცადენით ურიცხუნი კელის
A 307 აპერობანი ღმრთისა-მიერნი ამას დიდსა ბაგრატს აფსაშთა მეფესა ზედა, რომელნი
M 479 არავის ზედა მოწეგნულ იეგნეს სსჯსა მეფისა, რომლისათჳს ქამსა და ქამსა გაუწოეს 5
წინამდებარეჲს სიტყუჲსან.

ვითარ უკუე მოიწია წინაშე მამისა თუხისა გიორგი მეფისა, სასლად მათდა ქუთათისს, ისილეს მშობელთა მისთა შვილი მათი მსგავსი განუცდელისა და მიუთხრობელისა სიკეთისა მათისა, ეოვლითურთ შუენიერი, რომლისა სიკეთისა მისისათუხ მუჟღებელ არს კაცთაგან მითხრობა. ისილეს რა, განისარეს სისარულითა მიუთხრობელითა და შეწირეს მადლობა ღმრთისა მიმართ. იუო ქრონიკონი მას ჟამსა ორას ორმოცდასუთი.

1 ამისა შემდგომად წარვიდა პატრიარქი მელქისედეკ კოსტანტინე მეფისა წინაშე კოსტან-
ტინეპოლედ. შეიწენარა მეფემან ბერძენთამას კოსტანტინე(მ) და მოსცა შესამკობელნი ეკლე-
სიათა, სატნი და ჯუარნი, და ეოველი სამღდელთმთავრო და სამღდლო სამკაული. მოვიდა ქუე-
ყანასა და სამწესოსა თჳსსა და ივიდა სოფლები ტაოს: ზადარეკი სუთითა აგარა[ა]თა, და
ძაღლის-გვეს ივიდა სოფელი ოროთა სამითა აგარა[ა]თა. ესე ორნივე სოფელნი მათითა აგა-
რა[ა]თა თჳსთა მძათა გახმითა ივიდა. და კლარჯეთს მოიგო სოფელი ერთი სსლოანი. და შავ-
შეთს მოიგო სოფელი დიდი სსლობანი, აგარა მისი ნალუარევი. და ჯავახეთს მოიგო სოფელი
T145a ტონთიო. და კოლას მოიგო და დააშენა სოფელი დიდი ოქროტანი აგარა[ა]თა. და ფანავარს 20
ააშენა სოფელი ერთი მასაროვანი. და საკოეთს შეიპერნა და ააშენნა სოფელნი ორნი (და):
ნაქალაქევი და ბერდამონი, და დაუდვა წმიდასა ამას დედაქალაქსა მცხეთას, სუეტსა ცხოველსა.

C192a | შემდგომად ორისა წლისა გარდაცვალა გიორგი მეფე², სავსე უოვლითა სიკეთითა, ჟამსა ოდენ სიურძმისასა, რომელ არავინ გამოჩენილ იყო მსგავსი მისი მამათა შორის მისთა ასოვნებითა, ჰაბუკობითა და სიქუეღითა, ტანითა და სასითა, ცნობითა, 25

1 დიდი საკრველი და მოწყალება AC, დიდი საკრველი მოწყ. D (+ ს უ მ ბ.), დიდი და საკრველი
ლება და მოწყ. cet. 1 განარინა C. 1 მრთელი Mm. 2 მათა] შემპყრობელთა და მტერთა მათთა T
(+ ს უ მ ბ.). 2-3 თუ ვისმე — ესე ვითართა < Mm. 3 ესე ვითართა DRs. 3 შეწვენათა ღმრთისა მიმართ
შეწვენათა ღმრთისა მსახურთა მის ზედა C. 3 იხილენით ხ, იხილნეთ A, < C. 3 და < C. 4 ღმრთისა-
მიერნი AMm, ღრთისანი C, < cet. 4 ამას დ. ბ. აფხ. მეფესა ზედა AC, ამას დ. ვახტანგს (?) აფხ. მე-
ფისა Mm, ამის დიდისა ბაგრატისი D, ამის დიდისა ბაგრატ აფხ. მეფისა cet. 5 მოწვენულ შეწვენულ T.
5 იყუნენ A, იყო D. 5 სხუასა მეფესა (D: + ზედა) DMm. 5 რომელთათჳს C, რომელთათჳს (გაუწყრა) A.
5 ჟამითი ჟამად C. 7 ვითარ უკუე CMm, ესე უკუე A, ხოლო ვითარ უკუე cet. 7 ~ მამისა წინაშე A.
7 სახლად მათდა < C. 8 ქუთათისს] < Mm, + ქალაქსა მათსა და ესრეთ შეკრბეს მშჯდობით, და მისცეს
დიდება და მადლობა ღმერთსა T (+ ს უ მ ბ.). 8 შვილი მათი და მსგავსი მათი A, შვილი მსგავსი Mm.
9 სიკეთისა მათისა — რომლისა AC, < cet. (ex hom.). 9 მისისათჳს] მათისა A, მის[ი]სათჳს M. 10 რ ო მ -
ღ ი ს ა შეუძლებელ D. 17 ოროთა] ორთაჲ სიგ. 19 ნაღვარევი T. 20 დაჲშენა T, აჲაშენე სიგ.
22 ბერდაძორი სიგ. 23 შემდგომად + ბაგრატის მოსვლითგან T. 23 და შემდგომად ამისსა გარდაჲდეს
რაჲ წელიწადი ორი გარდაიცვალა მეფე გიორგი D (+ ს უ მ ბ.). 24 სიყმისასა A. 24 რომელ AC, რო-
მელი cet. 24 გამოჩინებულ Mm. 25 და < AC. 25 და სხვითა Mm, სახითა და A.

¹ ეს ჩანართი მოიპოვება მხოლოდ Tk-ნუსხეებში და წარმოადგენს ექსცერპტებს მცხეთის XI საუკუნის საბუთიდან (იხ. ზემოთ, გვ. 282, სქოლიო 1).

ზ ა რ შ ი ა ზ ე : იმეფა ი'გ წიელ და ხუთ თვე Bbp (B-ში შიგ ტექსტშია).

და სავსე უოვლითა განგებითა საკელმწიფოთა, ქრონიკოსსა ორას ორმოცდამუდსა,
თუესა აგვსტოსა თექსმეტსა, ქუეყანასა თრიალეთისასა, ადგილსა, რომელსა ეწოდების
მეინგარნი გინა იწრონი. და დაუტევა გლოვა და მწუსარება უოველთა მკუდრთა
A 308 მამულისა | და სამეფოსა მისისათა. იგლოვდეს უოველნი სიკეთისა, და სიჭაბუკისა, და
M 480 ასოანებისა მისისათჳს. წარიყვანეს და დამარსეს საყდარსა ქუთათისსა¹.

ესსნეს შვილნი ოთხნი: მენი ბაგრატ და დემეტრე², და ასულნი გუარანდუსტ და
კატა; მესუთუ მკლდი მათი მართა მიცვალებულ იყო. შემდგომად მიცვალებისა დიდისა
მეფისა გიორგისსა, მასვე ჟამსა მეფე იქმნა ბაგრატ უოველსა მამულსა და სამეფოსა
C198b მისსა ზედა, ზემოსა და ქვემოსა, წელიწდისა ცხრისასა.

გეოგრაფიკული მხარე მთა ქართლი და აზნაურობისა, გეგრაფიკ.
 და გეოგრაფიკული მთა, გეგრაფიკული :

მასვე ჰამის წარვიდეს ახნაურნი ტაოელნი საბერძნეთს: ვაჩე კარიჭის-მე და ბანელი ეპისკოპოსი იოვანე, და მათ თანა სიმრავლე ახნაურთა ტაოელთა. სოლო კოსტანტინე მეფემან მოქცეჳასა ოდენ წელიწდისასა გამოგზავნა პარკიძანოზი ლაშქრითა ურიცხვთა,

1 და საცეს ყოვლითა C, ყოვლითურთ საცეს ყოვლითა A, და ($< T$) ყოვლითურთ სრული cet. 1 ქრონ. ორას ორმოცდ. მამინ იყო ქკონი ს-მხ D, ქორანიონსა ს-მხ Mm. (ზ—ზ), ქკსა ას ორმოცდამზდს A. 2 თრეღეთისასა M. 3 ვი[ფ]რონი T. 3 და (დაუტ.) $< AC$. 4 მი[სი]სათა Mm. 4 იგლოვდენ Mm, რამეთუ იგლოვდეს D. 4 ყოველნი ქა რ თ ვ ე ლ ნ ი D. 4 და (სიჭ.) $< C$. 4-5 იგლოვდეს ყოველნი სიკეთესა და სიჭა-ბუქესა მისსა A. 5 წარყევანეს ACMm, წარიღეს cet. 5 ქუთათისისასა Cs. 6 ესხნეს ხოლო ამას გიორგი მეფესა ესხნეს D. 6 ოთხნი ორნი AC. 6-7 დაკახა Mm (ღ—ღ), კატა და A, და კატა C. 7 დედოფალი მართა C. 7 ხოლო შემდგომად A. 7 დიდისა AC, დიდისა მის cet. 8 გიორგისასა C, $< cet$. 9 წელიწადისა ცხრისასა (C: ცხრისა) AC, წელიწადისა ათსა Mm, წლისა ცხრისა ყრმა D, წელიწადისა თ Bdp, წელიწადისა ცხრასა RTs, წელიწადისა თ cet. 10 მეორემოცდა მეათეზდმეტე Bp, მეორემოცდაოთხე ERTs, მეორემოცდა ათსამეტე cet. 12 მასე ქამსა ACMm, ხოლო რაქამს დაჯდა მეფედ ბაგრატ (+ წლისა ცხრისა T ex სუ მბ.) მასე ქამსა cet. 12 წარვიდეს განუდგეს D. 12 საბერძნეთს $< D$. 12 კარქისე C. 12 ბანელთა C. 13 და მათ თანა უმრავლესნი აზნაურნი D (ex სუ მბ.). 13 ტაოელთა + რომელნიმე ციხოვანი და რომელნიმე უციხონი (ex სუ მბ.) და წარიღეს საბერძნეთს წინაშე კოსტანტინე მეფისა D, ტაოელთა + რომ. ციხ. და რომელნიმე უციხონი, განუდგეს ბაგრატს და მიერთნეს კოსტანტის, ძმასა ბასილის ბერძენთა მეფისასა, რომელი შემდგომად მისსა მეფე იყო T (ex სუ მბ.). 13 კოსტანტი AC. 14 მოქცოდენ წელიწადისასა $< C$, და წელსა მესამესა T (სუ მბ.: წელს მეორესა). 14 პარკიმანოს C, პარკიმოზი m, პარკიმანოზი + თჳსი ურიცხვითა განძითა და მიუწოდებლითა ლაშქრითა თჳსითა (D: ~ მიუწოდ. თჳსითა და განძ. ურ.) ყოვლად უძლიერესად ბასილი მეფისა DT (ex სუ მბ.).

¹ «შემდგომად — ქუთათისსა» (290, 23—291, 5): ამის წყაროა ს უ მ ბ ა ტ ი ს „ქორნიკა“: «და შემდგომად ამისსა რა გარდაჰედეს წელნი ორნი, გარდაიცვალა გიორგი, მამა ამის ბაგრატიისი, თრიალეთს, ადგილსა მას. რომელსა ეწოდებოდა მყინვარნი, ქორნიკონსა სმჴ, თვესა აგვისტოსა ივ, და დამარჩეს იგი ქუთათის» (§ 95).

ა ამის გასწვრივ არმიაზე სწვრივ: ამის გიორგის ძე და ძმა ბაგრატ მეფისა ესე დიმიტრი, რომელი აქ დაუწვრიათ, ამის ნათესავისაგან იყო ქმარი [თამარ მეფისა, დავა ... ძელი მეორედ [მეფეს თამარსა R-მ (მაგვიანო მხედრული ხელით). R-ში იმავე ხელით ანალოგიური მარგინალური შენიშვნებია ქვემოთაც. 1) მიიკვრს მეფის თამარის ქმარი ზომ ამ დემეტრეს თესლისაგან იყო, და რატომ არ დაწერეს ან რა ხნისა მოჰყდა და ან ვის ქალთან დარჩა შვილი» (იხ. ქვემოთ გვ. 301, 2); 2) აქ სცან ბაგრატოვანება დავითისი, თუ იყო თუ არა. დიმიტრის მეექვსე ნათესავი იყო» (იხ. ქვემოთ თამარ მეფის ისტორიაში).

3 სათაური არის ყველა ნუსხაში გარდა ACMm-ისა. C-ში არშიაზე წითლით და ახალი ხელით სწერია: ბაგრატ შფე.

ა რ შ ი ა ზ ე: ქ ტ ს ა ქ ე თ ჩ ე ზ (= 1027) წ ე ლ ს ა D (ს ზ ე ა ხ ე ლ ი თ დ ა ს ზ ე ა მ ე ლ ნ ი თ) (ხ - შ ი ზ ე ც დ ო მ ი თ : ჩ ე ზ) .

T148a და ავადა ამას წმიდასა კათოლიკე ეკლესიასა. და ეოველნი სოფელნი, რომელნი წმიდისა კათო-
ლიკე ეკლესიისანი არიან, ააშენნა და დადგნა ეოველგან სახლნი და ააგო ეკლესიანი რიცხვთ
ეოველნივე.

და შემდგომად სამხრით სადიაკონოსა წმიდათა მოწამეთა სამარტვლოსა შიგან შექმნა საფ-
ლაჲი თჳსი, და დადგა საკურთხეველი. დააქენა საფლავსა თჳსსა ზედა გაზრდილი მისი იოანე, 5
და უჩინა ამა საკურთხეველსა [და] ქამისმწირველსა, და მისცა თჳსს გლეხი სამი ფუძითა
სრულითა, ვენაკი ერთი, მიწა ერთი, წისქვილი ერთი, ჭალა და ოტათლოანს გლეხი ერთი;
ცხენადი გლეხი ერთი, ორივე ფუძითა სრულითა, და ვენაკი ერთი; მცხეთას სენაკი ერთი,
ბოსელი, კანა, ვენაკი — ესე ეოველი კელ-შეუვალად თავისუფლად მისცა და გაიბრია სამკადრო
სასულიერო აღაპნი და მოსაგებებელი. და გარდაიცვალა წმიდა ესე, და აწ წარუმართენ ღმერთ- 10
მან ოქრობირს, მელქისედეკისგან შვილად გაზრდილსა; დაჟდა კათალიკოს-პატრიარქად ოქრო-
პირი, და ამანცა მრავალნი შემატნა დიდსა კათოლიკე სამოციქულო ეკლესიასა. და აღაშენა
დასავლის კუთხს სამხრით ეკვდერი, ქვითა წმიდითა და თეთრად შეუნიერად გამოქანდაკებუ-
ლითა, ეოვლად წმიდისა და კათოლიკე ეკლესიისა, და სსუა შესავალნი რაც იევენეს მოაგესნა 15
ბაგრატ კურაპალატსა და კვრიკე კახთ მეფესა, დისწულსა კვრიკე მეფისასა, და შეუვალად
T148b გაუკადნეს, და მისცა სიმტკიცე შეუვალობისა; წმიდამან ამან კათალიკოს-პატრიარქმან ოქრო-
პირ(მა) მრავალნი ეკლესიანი აღაშენნა და განა[ა]სლნა.

და შემდგომად ამისა მოირჩუნა და ეუფლა ზემოსა და ქვემოსა თავის მამულსა
ზედა ბაგრატ.

და დიდი ფადლონ ავად იქცეოდა, და სწუნობდა ეოველთა მოთაულთა ამის სამე- 20
ფოსათა. და ვიდრე ერმადა იყო ბაგრატ, შეკრბეს ლაშქარნი ამის სამეფოსანი, იპირნეს
ლიპარიტ და ივანე აბაზას-ძე; მოვიდა დიდი კვრიკე, რანთა და კახთა მეფე, დავით
A 312
M 484
C200b
სომეხთა მეფე, და ჯაფარ ამირა ტფილელი, რამეთუ ესე ეოველნი პირობითა კვრი-
კესითა შეკრებულ იევენეს ეკლესიას ფადლონს ზედა; გააქცევს ფადლონ და აუწყვდეს
ლაშქარი, აიღეს ავარი და განძი ურიცხვ. ამიერიტგან ვიდრე სიკუდილამდე შეჰავდა 25
ფადლონ.

და სიმცირესავე შინა ბაგრატ მეფისასა ლიპარიტ ლიპარიტის ძემან და ივანე
აბაზას-ძემან, ქართლის ერისთავმან, მუნათგურდსა გამოიტყუეს ტფილელი ამირა
ჯაფარ, და შეიპყრეს, და დიდი ხანი დაევენს პატიმრობასა შინა, და წარუდეს ბირ-

1 წისა T. 2 ეკლესიანი T. 2 ააგნო T. 6 და სიგ., < Tk. 6 ფოძითა Tk. 8 ფოძითა
სრულთა Tk. 8 სენანი სიგ. 10 წარუმართონ Tk. 18 მოიჭურნა Mm. 18 და დაეუფლა M, დედო-
ფლმან C. 18 თავისა DMRms, თჳსა T. 19 ბაგრატ ACMm, ესე მეფე ბაგრატ D, ბაგრატ მეფე cet.
20—297, 2 და დიდი — ამირას შუა] ხოლო მას ეამსა შინა D (და შემდეგ გვ. 95a დაუწერელია). 20 ფლადონ A.
20 ჰავად C. 20 იქცეოდა (იქცეოდა) C. 20 სწუნობდა CMm. 20 და სწუნობდა ეოველთა < A. 20 მო-
თაულთა A. 21 ვიდრე ეოველადე M, ეოვლადე m. 21 ყრმა Mm. 21 იპირნეს Bdp, იპირანეს A,
იპყრნეს Mm, 22 ივანე ACER, იოვანე Mms, იოანე cet. 22 აბაზას ძე ACMm, აბაზადე cet. 22 რა[ნ]თა Mm.
22 და დავით A. 23 და < A. 23 ჯაფარა A. 23 ამირა AC, ამირ cet. 23 ტფილისისა A. 23 რამე-
თუ AC, < cet. 23-24 პირობითა კვრიკესითა < A. 24 შეკრებულ იევენეს AMm, შეკრბეს მიუტდეს C,
შეკრებულ იევენეს, მიუტდეს ესე ეოველნი cet. 24 ეეულეს C. 24 ზედა] < C, ზედან m. 24 და < C.
24 უწყუდეს Mm. 25 ლაშქარნი BEDp. 25 აღიღეს AMm. 25 შეჰავდა] შჰვა Mm, შევიდა A. 27 შინა]
მაშინ A. 27 ლიპარიტ < Bp. 27 ლიპარიტის ძემ Ts, ლ[იპარიტის ძე Mm. 28 აბაზარის Bdp. 28 აბა-
ზას ძემან ACm, აბას ძემან M, აბაზადე s, აბაზადემან cet. 28 მუნადგურდს Mm, მუნადგურდს s. 28 (და)
გამოიტყუ(ი)ეს A. 28 თბილელი Mm. 28 ამირ m. 29 და შეიპყრეს] შეიტყუეს და ჯელთა შეიპყრეს A.
29 და < A. 29 დაევენს ACMTm, დაყო b, დაყოფინეს s, დააყენეს cet. 29 შინა < Mm.

თჳსი. შეიწყალა აფხაზთა მეფემან და გაუტევა ტფილისს ზედა ამირად; და მიერთგან
დარჩა მტერობა ლიპარიტეთ და ამირას შუა.

და შემდგომად მცირედისა ქამისა აზრასა ლიპარიტ ბაგრატს წადება ტფილისისა.
მოადგეს ტფილისსა მტკუარსა ამიერიტ, ზემოთ და ქუემოთ, აფხაზთა მეფისა ლამ-
ქარნი, და წქალსა იმიერიტ, ისინით კერძო, მოადგეს ლაშქარნი კახსი და ჰერნი. მას 5
ქამსა მოკლულ იყო დიდი კახთა მეფე კვრიკე ოვსისა ვისმე მონისა მიერ¹, რამეთუ
წუობასა შინა ოვსთა მეფე ურდურე მოკლა კვრიკე მეფესა. და მესისსლეობით მოიკლა
M 485 კვრიკე მეფე ნადირობასა შინა, ფიდრაზის გორთა, ოქსისა მონისა მიერ.

C201a მას ქამსა | იყო მეფე კახეთს გაგო², მე დავით სომესთა მეფისა სამშუღდარისა
A 313 და მორაკერტელისა, დისწული კვრიკესი, და ბრძოდეს ორ წელ ტფილისსა. და მას 10
ქამსა იყო ამირად ჯაფარ, მე ალისი. და ესრე შეაჭირვეს ტფილელთა, რომელ ლიტრა
ვირის ვორცი ხუთას დრამად³ ასყიდეს, და ვერღარა დაუდგმიდეს შიმშილთა და
ბრძოლათა ძლიერთა. ტფილელთა განიზრახეს მოცემა ტფილისისა. და ამის ქალაქისა
ბრძოლასა შინა წაუსუნეს ცისენი ორბეთი და ფარცისი აფხაზთა მეფისა ლაშქართა.
და ამირა შეეკასმა თავის ლაშქრითა, შემზადა ტივები და ნაგები ღამით წარსლვად 15
განძას ლაშქარიას თანა ფადლონის შვილსა. და რომელთაჲ დიდებულთა აფხაზთა
მეფისათა ლიპარიტისაგან ფარულად გაზრახეს მეფესა არა განძება ამირასი, და
ფარულად ლიპარიტისაგან დაჰყიდეს ზავი ამირასა, გამოაცხადეს და დაამკვდრეს ამირა

1 გაუტევა ACMm, განუტევა cet. 1 ტფილისი A. 1 ამიერიტგან C. 2 ლიპარიტ C. 296, 20—297, 2 და
დიდი ფადლონ — ამირას შუა] ხოლო ჩვენ პირველივე სიტყუა ვიწყით და წარმოვუტუათ ამბავი მისვე ბაგ-
რატ აფხაზთა მეფისა და ვითარ განუტევა ამირა ტფილისისა მეფემან ბაგრატ და შეიქმნა მტერობა ლიპა-
რიტეთთა და ამირასა შორის D. 3 მცირედისა ეამსა M, მცირედისა ქამსა RTms, მცირედსა ქამსა C.
3 ბაგრატ < A. 1-3 ზედა — ტფილისისა < A (ex hom.). 4 ამიერიტ Bb, ამიერიტ dp, იმიერიტ ვერძო A,
იმიერიტგან T, იმიერიტ cet. 4 ზემოთ < A. 5 იმიერიტ CMm, < A, იმიერიტ cet. 5 ესნის კერძო C,
ისანი A (< კერძო), ისინი კ. E, ჰსინით კ. M, ჰსინით კ. m. 5 მოადგეს A, მოაყენეს C, მოადგინა cet.
5 ჰერნი] აერნი A. 6 დიდი კვრიკე კახთა მეფე C, დიდი მეფე კახთა კ. A. 6 მონისა მიერ AC, მონისა-
გან cet. 7 წუობათა D. 7 კვრიკეს C (< მეფესა), კვრიკე კახთა მეფესა Bdp. 7-8 მესისსლეობით მოიკლა
კვრიკე მეფე (C: კვრიკე) Ch, მეს. მოკლა კ. მეფე ERTs, ამისთჳს მოკლა ოვსმან კ. მეფე მესისსლეობით
Bdp, და მის გამო მეს. მოკლა D, < AMm (ex hom.). 8 ფიდრაზის — მიერ < A. 8 გორთა M, გო-
რათა m, გომთა C, გორთან cet. 8 ოვსისა მონისა მიერ] < C, მონამან ვინმე ოვსმან C. 9 ~ გაგო კა-
ხეთს C. 9 მეფე A. 9 სამშუღდისა Mm. 10 ზოლაკერტისა Mm, ზორაკერტელისა Bdp, ზულა: კერტე-
ლისა C, ზოლაკერტელისა cet. (შდრ. ზემოთ 280, 2). 10 და დისწული D. 10 ბრძოდეს ACMm, ბრძო-
დენ cet. 10 თბილისი C. 10 და < C. 11 ამირად < Mm. 11 ალისი Mm. 11 ტფილელი Bdp.
11 რომე C. 12 ასყიდეს AC, იყიდდეს cet. 12 დრამით იყიდეს Bdp. 12 შიმშილსა C, შიმშილთა ABdp.
13 ძლიერთა] ფიცხელთა C. 13 ტფილელთა — ტფილისისა < D (შდრ. ქვემოთ, სტრ. 14). 13 ~ განიზრ.
ტფილელთა C. 13 და ამა A, ხოლო ამის D. 14 შიგან A, შინა cet. 14 წაუსუნეს AC, წარტყუნეს cet.
14 ლაშქართა AC, ლაშქარმან cet. 14 წაუსუნეს — ლაშქართა] წარტყუნეს აფხაზთა მეფისა ლაშქარმან
ვის AMm, თავისა cet. 15 შეამზადა A, შეჰმზადა Mm, და შემზადა D. 15 წასავალად A. 16 ლაშქარიას AC,
ლაშქარსა cet. 16 ფადლონის (თანა) A. 16 შვილსა Mm, შვილისა AC, შვილისას cet. 17 ლიპარიტი-
საგან < A. 17 გაგზრახეს T, აზრახეს A. 17 გაძება C, გააძებ M. 17 ამირას Mm, ამირისა A. 18 აჰყი-
დეს A, და: ჰყითხეს Mm. 18 ამირას Mm, < C.

1 არ ში ახე: კვრიკე კახთა მეფე მოკლა ოვსმან (s: ოსმან) Rs (E-შიც იგივეა, ხოლო შიგ ტექსტში,
წითლით).

2 არ ში ახე: გაგო კახთა მეფე Rs.

3 არ ში ახე: ლიტრა ვირის ვორცი ხუთას დრამად Rs.

ტფილისსავე ზედა. და იბირნა აფსაზთა მეფემან კასნი, ამოტ მოთვარი მარილელი. C201b დისიძე კვრივე მეფისა, და სახულა გურთა ჯუარის-ცისიძე; და მოეყარა აფსაზთა მეფე ქალაქსა და ემტერა კასთა. და მიერითგან შეიქმნა ლიპარიტ ქუეგამხედვარად თავის პატრონისაგან.

M 486 A 314 გაილაშქრა აფსაზთა მეფემან კასეთს, მეება და მეუკდა მთასა ზედა მიქელ- 5 გაბრიელთასა. და წყობასა შინა შეიპყრნა: სტეფანოს ვარჯანის-ძე, პანკისისა ერის-თავი; და ვანე, მე გურგენ ბერისა, სორნაბუჯის ერისთავი; და ჯედი, დისწული გოდერძისა, მტორის ერისთავი და მაჭელისა. გარდადგა თიანეთს და დაწვა დარბაზი ბოდბისა, სასლი სახელგანთი, დიდისა კვრივე მეფისა აგებული. და ესე ერისთავნი ქენებით აძლევდეს ცისეთა მათთა; და ვერღარა ჩავიდეს კასეთს და შემოიქცა, რამეთუ 10 ლიპარიტ იწყო საურავთა გუერდქცეულთა.

შემდგომად მცირედისა ქამისა გამოიყვანა ლიპარიტ დემეტრე, ძმა ბაგრატისი, საბერძნეთით ბერძენთა მეფისა ლაშქრითა. და მიერთნეს სსუანიცა ვინმე დიდებულნი და აზნაურნი, მოვლეს ზემო ქუეყანა და ჩამოვიდეს ქართლს, მოადგეს ატენს, არე-არე 15 მოწუეს ქართლი.

C202a და ჰევეს ლიპარიტს კასნი და ბერძენნი, და ვერ წაიღეს ატენი, რამეთუ ცისეთა- 20 უფალნი კაცნი მტკიცე იყვნეს ერთგულობასა ზედა ბაგრატისსა, თვნიერ ფარსმან თმოგუელისა და ბექენ ჯაყელისა, თუხარისისა ერისთავისა. გავიდეს ჯაგასეთს და

A 315 იწუეს ახალქალაქისა ზღუდეთა შენებად¹, რამეთუ მას | ქამსა უსდუდო იყო. არე ზამთ- 20 M 487 რისა მოწვესულ იყო; ბერძენთა ენება | შედმართ წასლვა. დაესაუა ლიპარიტ აფსაზთა მეფესა; უბოძა მეფემან ქართლის ერისთავობა. წარვიდეს ბერძენნი საბერძნეთად და წარიტანეს დემეტრე თანა.

1 ტფილისზე C. 1 ზედა < C. 1 აბირნა A. 1 კასნი | კაცნი A (რ — ღ). 1 ამოტ | აბოც Mm. 1 მოთვარი Bp. 1 მარილელი Bp, მარილელი M, მრდილელი m. 2 დისიძე ჩვ. კონიექტ., დისი: ძე A, სიძე D, და სიძე cet. 2 სახულა A, სახულა C, ხულა Mm, სახულა d, სახულა cet. 2 გურნი Mm, გუარნი C. 2 და ემოყურა Bdp, და მოეყარა cet. 2-3 აფს. მ. ქალაქსა მეფე ბაგრატ ტფილისსა D. 3 და ემტერა | დემეტრე (!) Mm. 3 და ემტერა კასთა და < C. 4 თავის ABdp, თავისა cet. 5 აფსაზთა < D. 5 მეფე A. 5 მიქელი A, მიქიელ C. 6 წყობასა ACM, წყობათა cet. 6 შეიპყრნა AC, შეიპყრეს cet. 6 სტეფანოს A. 6 ვარჯანის m. 7 ვაჯე A. 7 სძე A, ძე cet. 7 გურგენ ერისთავისა ხორნაბუ- 6 ჯის C, გურგენი ბერის სახუარ(ი სა)ნაბუჯის A. 7 ხორნაბუჯის m. 7 და ჯედი AC, და: ჯე Mm, დაჯე cet. 8 გოდერძისა A. 8 ტორის C, ტურის A, ტვირის M, ტვირის m, სტორის s, ბტორის d. 8 მჭელისა AMm. 8 ~ შტორისა და მაჭელისა ერისთავი D. 8 გარდადგა ABp, გარდაუდგა T. 9 სახე- 8 ლოვანისა m. 9 მეფისაგან A. 9 ერისთავი A. 10 ჩავიდა C. 10 კახეთად A. 10 და < CMm. 10 შემო- 10 იტყეს m. 11 იწყო იყო A. 11 გარდაქცეულთა AC. 12 და შემდგომად AD, რამეთუ შემდგომად C. 12 ~ მცირ. შემდგ. ქამისა C. 12 ქამსა EMRTms. 12 ძმა | ძე AC. 12 ბაგრატ მეფისა D. 13 საბერძნე- 13 თით C, < A, სამეფოთა Mm, სამეფოდ cet. (გამოიყვანა დემეტრე ძმა ბაგრატისი სამეფოდ). 13 მეფისა < A. 13 ვინმე < C. 14 ატენს + და A. 14 არიარე Mm. 14-15 ~ მოწუეს არე-არე A. 14-15 ~ არე- 15 არე მოწ. ქ. და მოადგეს ატენსა D. 16 ჰევეს ლიპ | იყვნეს ლიპარიტის თანა A. 16 და ვერ AC, ვერა 16 EMms, გარნა ვერა D, ვერ cet. 16-17 ციხის-უფალნი A. 18 თუხარისისა C, თუხარისისა A, თუხა- 18 რის(ა) cet. 18 გავიდეს ჯაგასეთს AC, < Mm, გავიდა მეფე ჯაგასეთს cet. 19 რამეთუ < C. 19 უხ- 19 ლუდე A. 19 არე ACMm, და არე cet. 19-20 ხამთრისა D. 20 და ბერძენთა C. 20 და დაეხა D. 20-21 აფს. მეფესა < A. 21 მეფემან C, < cet. 21 ერისთავობა C, ერისთავობა M. 21 და წარვიდეს D. 21 და < C. 22 ~ თანა დემეტრე C, ~ თანა დემეტრე + ძმა ბაგრატ მეფისა D.

1 მინაწერი: ახალქალაქისა ზღუდეთა შენება d.

და კუალად განმდიდრდა და მოიბრუნა ბაგრატ მეფემან თავის მამულსა ზედა. და დაავო სუემან ბაგრატისმან კამი; მოერთო ვესტი ცხრითა ცისითა ანისისათა, 5 თვნიერ ამბერდისათა. და მოსცეს ანელთა ანისი ბაგრატის დედასა, რამეთუ მამულად ეუოდეს სომეხნი — სენაქერემ სომეხთა მეფისა ასული იყო მარიამ დედოფალი, ბაგრა- 5 ტის დედა.

იყო ქამი გასაღისულისა და ბაგრატ აფსაზეთს იყო; მოადგა ანაკოფიას და მის- 10 წურა წასაღებელად. და მოვიდეს ტფილელნი ბერნი, რამეთუ მის ქამისა პირველ C202b მომკუდარ იყო ტფილელი ამირა ჯაფარ. | უქადეს ქალაქი და უკმეს სასწრაფოდ. წამოვიდა და მოაყენა ანაკოფიას გარე ქუახულელ ჭაჭას მე ოთალო აფსაზეთისა ლაშ- 10 ქრითა. ამოიარა და მოვიდა ქუთათისს, და მოიყენა ქუთათისისა სამოქალაქოსა ლაშქარი, და გურიელნი აზნაურნი და ლომიანნი მოიყვანნა სუფასა, დაუდგეს ფილაკავანნი 10 და ბრძოდეს. და ამოიარა მეფემან და მოვიდა ქართლს, და მოვიდეს სსუანი მჭმო- 10 ბელნი ბერნი ტფილელნი.

წარემართა ტფილისად და მოეგებნეს ქალაქის ბერნი, დარბაზის ემანი, ცსენო- 15 სანნი დიდმისა ველსა, და ეოველი ერი ქუეითი დაკასმული უმედუელსა, და დედათა და მამათა სიმრავლე იყო მოედანს. და იყო კმა ბუკია და დუმბულთა ორკერძოვე 15 სამინელი, რომლისა კმითა იმრგოდა ქუეყანა; და იყო სისარული ორკერძოვე განსა- კვრეებელი. შეიყვანეს და მოავლეს ქალაქი, ახსმიდეს დრამასა და დრამკანსა, და 20 მართუნეს კლიტენი ქალაქისანი, და შეიყვანეს საამიროსა დარბაზსა. დაჯდა მეფე ბაგრატ საურავად. აღისუნა კომკნი კართანი თავის კაცითა, და აღიღო ცისე ქალა- 20 C203a ქისა დარიჯელი, | და ორნივე კომკნი წყალეინისანი და თაბორი, და დაადგინნა შიგან ლაშქარნი თვსნი და ერისთავნი. ხოლო ისწელთა ჩაადგეს კიდი და არა მოსცეს

1 და < A. 1 მოიპყრნა AMm, მოიბრუნა cet. 1 ბ. მეფემან ACMm, ბ. მეფე cet. (D: ~ მეფე ბ. მოიბრუნა). 1 ~ ზედა ბაგრატ მეფემან C. 2 და დაავო A, და ივლო M, დაავდო m, და დაავდო cet. 2 და დაავო — ქამი < C. 2 მოერთო < A. 2 ვესტი A. 2 ცხრითა | ძალითა Mm. 2 ანისისათა Mm. 3 ამბერდისა C. 3 ბ. დედასა | ბაგრატს A. 4 ეუოდეს C, ეუოდეს A, ევოდეს M, ევოდეს cet. 4 სენაქე- 4 რემ C, სენაქერე(რე)მ A, სენაქერემ Mm. 4-5 ~ დ. ბაგრატისი C. 6 იყო | ხოლო იყო D, რამეთუ იყო Bdp. 6 აფსაზეთს + ზალს Mm. 6 იყო და A, < C. 7 ასაღებელად A, წარსაღებელად C. 7 და | < C, მაშინ D. 7 მოვიდნეს m. 8 ~ ჯ. ამირა ტფ. C. 8 უკმეს | უმეტეს Mm. 9 წამოვიდა C, დაავდო cet. (T: დაავდო). 9 მოიყენა Mm. 9 ქობულ უთაო სამ ჭაჭა ძე A, ქობულთა ალო სამჭაქასძე C, ქვაბლიელ ჭაჭას ძე ოთა- 9 ლო Bdp. 9 ოთალო უთალო Mm, უთაო A, ოთა ალო C. 9-10 წამოვიდა — ლაშქრითა | ხოლო მეფემან 10 ბაგრატ დაავდო ქუახ. ჭ. ძე ოთ. აფს. ლაშქრითა და მოაყენა ანაკოფიას გარე D. 10 და თვით ამოიარა D. 10 ქუთათის codd. 10 მოიყენა ჩვ. კონიექტ., მოიყენა m, < A, მოიყენა cet. 10 ქუთათისისა AC, 10 ქუთათისს cet. 10 სამოქ. < AC. 11 მოიყვანნა EMd, მოიყენა m, მოიყენნა Bp, < C, მოიყენ(ნა) cet. 11 ხუფათსა AC, ხუფათის M, ხუფათის m, ხოფათის cet. 11 დაუდგეს ფილაკავანნი (C: ფილაკავანნი) AC, 11 და დაუდგეს ფილაკავანი (Mm: ფილაკავანი) cet. 12 აღმოიარა C, და მუნით ამოიარა D. 12 მეფე ბაგ- 12 რატ D. 12 და კდ მოვიდეს D. 14 ტფილისს D. 14 და < C. 14 ბერნი + ტფილელნი A. 15 ერი < AC. 15 უმედუელსა Mm, < cet. 15 და AC, < cet. 16 და მამათა < A. 16 მაიდანს A, მაიდანს C. 16 კმა AC, კმობა cet. 16 და დუმბულთა | დადუმბულთა A, დაუდუმბულთა Mm. 17 რომლისა — ქუე- 17 ყანა < C. 17 ~ ქუეყანა კმითა იმრგოდა m. 18 შეიყვანეს | შეიყარნეს Mm, < Ed. 18 მოვლეს m. 18 დრამასა და < Mm. 19 შეიყვანეს | შეიყარნეს Mm. 19 საამიროსა C, სამიროსა A, სამიროსა m. 20 კომკნი კართანი Mm, კომკნი წყალეინისანი და კომკნი კართანი A. 20 თავის კაცითა < A. 21 დარი- 21 ჯელი Mm, დარიჯელი C, დარიჯელი cet. 21 კომკნი | კომკნი d. 21 და ორნივე კ. წყალ. < A (შდრ. 21 ზემოთ შენ. 20). 21 წყალ ყანისანი M, ყანისანი m, წყალეინისანი Bp (ზ — უი — ყი). 21 მთაბორი A. 22 ლაშქ. თ. და ერ. C, ერისთავნი თვსნი cet. 22 მოსცეს DRT.

ისნი; დაუდგენს ფილაკავანნი, და ბრძოდეს ისნსა, და ესროდეს ისარსა. და ისნის
ველსა მოვიდეს კასთა მეფე გაციკ და ერისთავთ-ერისთავი გოდერძი, და ეოველნი
დიდებულნი კასეთისანი დარბაზობად ბაგრატ მეფისა წინაშე და მძვდობისა მებნად.
A 317 მაშინ განვიდა ბაგრატ მეფე ველსა ისნისასა, მოიყვანნა კასნი და ითაყვანნა, | მისცა
მძვდობა და განუტევენა. და იყო სისარული და მძვდობა და საურავი დღითი-დღე 5
შემატებისა.

M 489 და ვითარ ამას შინა | გარდაგდეს დღენი 'საფსულისანი, და კუალად იწყო ღიშა-
რიტ მათვე ფიცსელთა საურავთა. და გამოიტყუენა ანისით დედოფლისაგან აბუ-
სერი, ერისთავი არტანუჯისა, და სისათა და ცისის-ჯუარისა და აწყურის ცისის პატ-
რონი, და ივანე ერისთავი, ივანე დადიანი და გუარამ გოდერძის ძე, ბუქის ცისისა 10
C203b პატრონი, — და შეიპყრნა იგინი ანისის კარსა. და დაადო ტფილისი | შეუქმან, და
გავიდა ჯავახეთს.

ამისა შემდგომად გამოიყვანნა მაწყურელმან მესხნი, განმითა ბაგრატისითა,
შეუვლად მეფისა. და მეფე დგა ღრტილას. სოლო ღიშარიტ შეკრიბნა კასნი და მოადგა
ფოკათა. გამოექცა მაწყურელი მეფესა ბაგრატს და შეესრავა ღიშარიტს. ვითარცა 15
ცნა ესე მეფემან, 'სამთრისა ბუქთა სამინელთა გარდაიარა მავშეთი და ჩავიდა ქართლს.

და ღიშარიტ გამოიყვანნა ასლად საბერძნეთით დემეტრე, მმა ბაგრატ მეფისა.
ბერძენთა მეფისა განძი და ლაშქარი შემწე იყო. და განსეთქნა ამის სამეფოსა კაცნი:

A 318 რომელნიმე წარუდგინნა დემეტრეს, და რომელნიმე დარჩეს ბაგრატის ერთგულობასა
შინა. და მე ღიშარიტისი ივანე მძევლად დარჩა ბაგრატის ჯელთა შინა, და ითხოვა 20

M 490 იგი ბაგრატისგან, და ნაცვლად გაუშვა აბუსერი თავის | ცისითა მძვდობით. და იყენეს
თანამდგომ ღიშარიტისსა კასნი ძალითა მათითა, და დავით სომესთა მეფე ძალითა

1 ისანი Bdp, ისინი E. 1 დაუდგენს C, დაუდგეს cet. 1 ფილაკავანნი AD, ფილეკავანნი Mm, ფელაკონი C, ფელაკავანი cet. 1 და ბრძ. ისნსა < Mm. 1 ისნთა A, ისანსა Bdp. 1 და ესრ. ისარსა < AC. 2 ერისთავთ-ერისთავი ერისთავი Mm, იოვანე ერისთავი A. 3 დარბაზობასა C. 3 ბაგრა-
ტისა A (< მეფისა წინაშე). 3 მშვიდობისა m. 3 და მშ. ძებნად < A. 4 განვიდა ACD, ბრძანა და გან-
ვიდა cet. 4 ბაგრატ მეფე C, ბაგრატ A, მეფე ბაგრატ cet. 4 ისინისასა M. 4 კასნი და ითაყვანნა < Mm.
5 და განუტევენა და იყო < Mm. 5 და (იყო) CD, < cet. 6 შემატების Mm. 7 ამას შინა] ამაშიან C.
7 ამ შ. გარდ. AC, ~ გარდ. ამ. შინა cet. 8 მითვე D. 8 გამოიტყუენა] გამოიყვანა Mm, გაიყვანა A.
8-9 აბუსერი < Mm. 9 და ხიზათა] და ციხათა h, ციხისა Mm. 9 და აწყურის] და წყურის (ყ — ყ) C, და
აწყურის D. 10 და ივანე] იოვანე A, < CMm, ივე T, იოანე D. 10-11 და გუარამ — პატრონი < AMm.
9-11 ~ აწყურის ციხის პატრონი და გუარამ გოდერძის ძე ბუქის ც. პატრ. და [ივანე] ერისთავი, ივანე დადი-
ანი C. 11 და (დაავ.) < C. 11 ტფილისის Mm. 11 მეფემან ბაგრატ დაადო ტფილისი D. 13 ამისსა ACMm.
13 მოიყვანნა M, მოიყვანა m. 13 მესხნი < C. 13 ბაგრატისითა AC, ბაგრატისთჳს cet. 14 მეფისა
ACMm, < cet. 14 შეუვლად მეფისა + მაწყურელნი C (შდრ. ზემოთ შენ. 13). 14 დგა AC, დგას cet.
14 ღრტილას C, ღრტილას A, ღირტილას Mm, ხრტილას Bdp, ხრტილას cet. 14 მოადგა] მოვიდა C.
15 ფუქთა A. 15 გამოიტყა A. 15 მეფესა ბაგრატს C, მეფესა A, ბაგრატს Mm, ბაგრატ(ს) მეფესა cet.
15 ვითარცა C, < cet. 16 ესე < C. 16 მეფემან ACMm, + ბაგრატ cet. 16 ბუქთა] შუქთა M (ყ — ყ),
შუათა m. 16 გარდაიარა E. 16 შავარშეთი C. 16 და < A. 16 შთავიდა C. 17 და] ამაშიან C.
17 ახლად] მეორედ C. 17 ბ. მეფ.] ბაგრატისი C. 17 ~ მმა ბაგრატისი მეორედ საბერძნეთით C.
18 მეფისაგან ბერძენთასა C. 18 ამისსა მეფობასა Mm. 19 წარუდგინნა ACD, წაუდგინნა cet. 19 დემეტ-
რეს < A. 19 ბაგრატს Ts. 20 ღიშარიტის ძე C. 20 მძევლად] მძლედ (!) C. 20 ჯელთა შინა] ერთგულე-
ბასა Bp. 20 შინა] მაშინ C. 21 იგი გ' Mm. 21 და < A. 21 ~ მშ. თავის ციხ. D. 22 თანამდგომ
ღიშარიტისსა (A: ღიშარიტის) AC, თანამდგომნი ღიშარიტისა cet.

მისითა. და განმლიერდა იგი ძალითა მათითა ამას კერძოსა ქართლისასა. და იყო
მი-და-მო საურავი ჯელოვნებისა.

C204a და მოვიდეს ვარანგნი სამი ათასი კაცი, და დააყენა ბაშს; გარდამოიტანა თანა
მზდასი კაცი. და მოვიდა ბაგრატ შიდათ ლაშქრითა; და ამით ვარანგთა მესხნი ვერღარა
მოილოდინეს, მივიდეს, და შეიბნეს თავსა სასირეთისა ჯალისასა; გაიქცა შიდა ლაშ- 5
ქარი. და ომსა ამასვე შეიპყრეს¹ აბუსერი და სსუანიცა დიდებულნი მის თანა, ვერღარა
უძლეს ბრძოლად ვარანგთა; მისცნა ღიშარიტ პაპტნი და წინა მათსა ჰურსა უკაში-
დეს; და ეგრეთ ღიშნი გარდაუღეს.

და ამისსა პირველ მომკუდარ იყო მმა ბაგრატისი დემეტრე². და შემდგომად
გაქცევისა შემინდა ბაგრატ სამეფოსა და მამულისა მისისა განსეთქილობასა. და უქმნა 10
მუდარა ღიშარიტს, და მცირედითა ცხენოსნითა მივიდა ღიშარიტის თანა სოგლეს.

A 319 და რა ცნა ღიშარიტ მიწლვა მისი, არა ნასა, გარიდა მუნით; შეიქცა მეფეცა და
წარვიდა აფსაზეთს.

და შემდგომად მცირედისა ქამისა სულა ერისთავმან კალმასისამან, კრიგოლ
M 491 ერისთავმან არტანუჯისამან შეაერთეს სიტყუა და შეიწვევნეს მათ თანა სსუანიცა აზნა- 15
C204b ურნი მესხნი, და უკმეს მეფესა ბაგრატს. და წარმოემართა ლაშქრითა, გარდამოვლო
გზა რკინის-ჯუარისა, და შეკრბეს არეის-ცისეს. ცნა ესე ღიშარიტ და შეკრიბა თავისი
ლაშქარი, და მოირთნა კასნი და სომესნი, და ბერძენიცა თანავე ჰყვეს. და მიუგდა
უგრძნეულად არეის-ცისეს, და შეიბნეს. და სძლია ღიშარიტვე, და გააქცია მეფე.

1 განმლიერდა იგი C, განმლიერდებოდეს იგინი cet. 1 და განმლ. — მათითა < Mm (ex hom.).
1 ამის M, ამისსა m. 2 საურავი] საუბარი (!) A. 2 ჯელოვნებისა AC, ჯელოვნად cet. 3 და მოვიდეს ვარ.]
მაშინ მოერთნეს მეფესა ბაგრატს ვარანგნი D. 3 მოვიდნეს m. 3 ვარგნი A. 3 სამათსა კაცი m. 3-4 და
დააყენა — კაცი < A (ex hom.). 3 დააყენა C. 3 ბაშს C, შუას Mm, ბაშს ბაბს Bp. 3 გარდამოიტანა]
გარე და მოიტანა Mm, გარდამოიტანა + მეფემან D. 4 და < A. 4 შიდათა C, შეიდასითა (ლაშქრითა)
Mm, შიდათ ბიდათ Bp. 4 ამით ვარანგთა მესხნი ბერძენი შვილი (მასალები საქ. და კავ. ... 29, გვ. 309),
ვარანგნი იხილნეს მესხნი C, ამით ვარანგთა მესხნი cet. 4 ველარა AC, ვ'რლარა M. 5 მივიდეს A, მო-
ვიდეს cet. 5 შეიბნეს codd., შეებნეს ბერძ. (იქვე). 5 გააქცია C. 5 შიდას A, შიდა Mm. 6 ომსა]
ჰოქმისა Mm. 6 ამასვე] მას C, მასვე შინა D. 6 და ვერღარა AC. 7 ბრძოლად A, ბრძოლა cet.
7 მისცნა AC, და მისცა Mm, და მისცნა cet. 7 პაპტნი C, პაპტი A. 8 ღიშნი ბერძ., ღიშნი AMm,
ღიშნი cet. 9 და < C. 9 ამისა A. 9 პირველ] შემდგომად C. 9 ~ დემეტრე მმა ბაგრატისი C.
10 მისისა < C. 10 განხეთქილობითა d. 11 მც. ცხ. CMm, ~ ცხ. მცირედითა A, მცირედისა ცხენოს-
ნითა cet. 11 ღიშარიტს A. 11 ხოველსა M. 12 რა ცნა] არა ცნა Mm. 12 და შეიქცა C. 12 მეფეცა C,
< AMm, ბაგრატ cet. 14 და < C. 14 შემდგომად + ამისა A. 14 სულაენ Mm (+ სულა ე'ნ — სულა
ერისთავმან). 14 გრიგოლ ACMm, გრიგოლი cet. 15 შეაერთეს BCDp, შეაერთნეს s, შეერთნეს A, შე-
ერთნეს cet. 15 შეიწვევნეს AC, შეიწყნარეს Mm, შეიწყუნეს cet. 15 მათ თანა < A. 16 წარემართა Mm.
16 ~ ლაშქრ. წარმ. C. 17 გზა < A. 17 და < C. 17 თავისი Mm, თავის A, თავისა cet. 18 მოირთნა]
მოიწყუნა M, მოიყენა m. 18 და სომესნი] სომესნი A, და ლაშქარნი სომესთანი C. 18 ბერძენიცა თა-
ნავე (m: თანვე) ჰყვ. Mm, ჰყვეს ბერძენიცა C, ბერძენი თანავე ჰყვეს cet. 18 მოუგდა C. 19 უგრძნეუ-
ლად A, უგრძნეულად Mm, უგრძნულად Rhs. 19 და < C. 19 სძლია AC. 19 ღიშარიტ A. 19 გააქ-
ციეს M, გააქციეს m.

¹ ამის შემდეგ D-ს აკლია სამი ფურცელი, ვიდრე სიტყვებამდე «ღიშარიტ შევედრა» (იხ. ქვემოთ,
გვ. 305, სქოლიო 1).

² არ შ ი ა ზ ე: მიკვრს მეფის თამარის ქმარი ზომ ამ დემეტრეს თესლისაგან იყო, და რატომ არ
დაწერეს ან რა ხნისა მოკლდა, და ან ვის ქალთან დარჩა შვილი R (იმავე, მოგვიანო ხელით, როგორც
ზემოთ. იხ. გვ. 291, სქოლიო 2).

შეიპერეს სულა, კალმასისა ერისთავი, და მრავლითა ტანჯვითა და ძელსა გასუმითა სთხოვეს კალმასი, და არა მისცა. მასვე ომსა შეიპერეს გრიგოლ, მე აბუსერისი, და სთხოვეს არტანუჯი სიკუდილისა ქადებითა, და მისცა. მოირჯუნა ლიპარიტ ზემოსა ქუეყანასა და აღისუნა ცისენი, და მიიერთნა თავადნი კაცნი, და გარეს-გარე წარვიდა ლიპარიტ მითვე ლაშქრითა დვინად, და ულაშქრა ბერძენთა მეფესა დვინელსა ზედა, და შემოიქცა თავის ქუეყანად.

და შემდგომად წელიწადისა მოქცევისა გამოჩნდეს თურქნი სულტანისანი ბარაჰიმ-ილმის[ს]ანი ქუეყანასა ბასიანისასა. გამოვიდა ბერძენთა მეფისა ლაშქარი, და უკმეს ლიპარიტს. და წარვიდა ლიპარიტ მუელად ბერძენთა ეოვლითა ლაშქრითა ამის ზედაჲს ქერძისათა.. შეიბნეს ორდროსა და უკუმიასა ქუემოთ, და გააქციეს ეოველი სპა საბერძნეთისა და ლიპარიტისა თურქთა¹. იქმნა მოსრება დიდი, და შეიპერეს ლიპარიტ და წარიევანეს სურასანს სულტანსა თანა. დიდებულთა ამის სამეფოსათა და შვილთა ლიპარიტისთა, ივანე და ნიანია, იმეზნეს უშიშროება და გამოიევანეს მეფე მეფედ. და კუალად მოირჯუნა და შეიპერნა შვილნი ლიპარიტისნი; აიღო უფლისციხე და გამოუმუშა ივანე.

და დადგომილ იევნეს განმას ქუეყანასა თურქნი, და წასადებელად მიეწურა განმა. გამოგზავნა თავისა ნაცვლად ბერძენთა მეფემან ლისტური ლაშქრითა დიდითა, და აწვეს ბაგრატ ეოვლითა ლაშქრითა მისითა, და წაჰყვა თანა. დაემართნეს თურქთა; და მივიდეს განმას კარსა, და მირიდეს თურქთა, და დაარჩინეს განმის ქუეყანა, და შემოიქცეს მძვდობით. და ამისსა შემდგომად კუალად უკმეს ტფილელთა და მოსცეს ტფილისი ბაგრატს, და შეიევანეს შინა. და იყო სისარული და მძვდობა დიდი.

1 შეიპერა C. 1 სულა + კალმასელი C. 1 სულა კალმასისა სულ კალმასის m. 1 ერისთავი პატრონი Mm. 1 და (ძელ.) < C. 1 ძელისა A, ძალისა Mm. 1 გასუმითა Mm. 2 სთხოვა A. 2 ამასვე AM. 2 ომსა ქომასა C, ჟამსა Mm, ომსა შინა A. 2 გრიგოლ ACM, გრიგოლი cet. 2 და C, < cet. 3 ქადებითა Bdp. 3-4 ზემოსა ქუეყანასა C, < cet. 4 ცისენი C, ზემონი ცისენი cet. 4 მიიერთნა ჩვ. კონი-ექტ., მიართუნა A, მიერთნა Mm, მოირთნა C, მიირთნა cet. 4 და < A. 4 გარესგარ Mm, გარეს-გარევე C. 4 წარვიდეს A. 5 მითვე ლაშქრითა < Mm. 5 დვინად დევნად Mm. 5 და < C. 5 დვინსა ზედა C. 6 ქუეყანად AC, ქუეყანასა cet. 7 მოქცევისა AC, მოქცევასა cet. 7 სურტანის(ა)ნი AC. 7-8 ბარაჰიმ-ილმისანი ჩვ. კონიექტ., ბარაჰიმ-ილმიანი (m: ილმიანი) Mm (— ბარაჰიმ — იბრაჰიმ), ბარაჰიმ-ილმიანი A, ბარაჰიმ-ილმიანი C, ბარაჰიმ-ლამიანი cet. 8 ბასიანისასა არტანისსა A. 9 და ეოვლითა C. 9 ზედაას A, ზ[ქ]ას Mm, ზენასა C, ზემოასა T (= ზემოასა), ზემოსა cet. 10 და შეიბნეს C. 10 ორდოს და უკამს ქუემოთა C, < A. 10 გაიქციეს A. 11 თურქთა < C. 12 ზურასანს M. 12 სურტანსა AC. 13 ივანე < BC. 13 უშიშრობა A, უშიშრობა T. 14 მოიჭურნა Mm. 14-15 გამოუმუშა C, გამოუმუშა A, გაუმუშა cet. 16 განმას ქუეყ. თურქნი AM, განმას თურქნი m, გასძას თურქნი და ქუეყანასა განძისასა C, განძისა ქუეყ. თ. cet. 16 და < A. 16 მიეწურა AMTms, მისწურა C, მიეწურათ cet. 17 ~ მეფემან ბერძენთამან C. 17 ლაშქრითა ACMm, ეოვლითა ლაშქრითა cet. 17 აწვეს A, აწყურეს M, აწყურეს m. 18 ბაგრატ AC, ბაგრატს cet. 18 ეოვლითა AC, < cet. 18 ლაშქრითა ძალითა C. 18 წაჰყვა ACMm, წარიევანა Bdp, წარყვა cet. 18 თანა + ლაშქრითა დიდითა C. 18 დაემართნეს და მიმართეს A, და წაემართნეს m. 18-19 მოვიდეს T, მივიდა A. 19 კარსა + ზედა A. 19 მი(პ)რიდეს AC, მორიდეს cet. 19 დაარჩინეს AC, დაირჩინეს cet. 19 განძასა C. 19 შემოიქცეს AC, შეიქცეს cet. 20 თბილელთა C. 20 მოსცა A. 21 შეიყვ. შინა შეიყვანეს ბაგრატ A.

1 ამ ამბების შესახებ მოთხრობილი აქვს გიორგი კედრენის: ლიპარიტი იბერიელთა ჯარით უერთდებოდა ბერძნებს ერთ დაბლობში, რომელსაც ჰქვია Οοσιδρεον (ან *Ο[ρ]ιδρεον; შდრ. „ორდრო“). თურქები Ἀβράμιος Ἀλεξίου-ის მეთაურობით (შდრ. ბარაჰიმ ილმიანი, ბაჰრამ ლამიანი) ამარცხებენ ლიპარიტს (Georgi Cedreni, Hist. Comp. II, 576-577. Bonnæ 1839).

A 321 C205b ამისსა შემდგომად დაევსნა ლიპარიტ თურქთა, და შემოვიდა ანისს. დაადგო ბაგრატ ტფილისი ლიპარიტის გზითა, აღმოვლო ქართლი და მოვიდა ჯავახეთს. M 493 განმდიერდა ლიპარიტ, რამეთუ მსახურებისათჳს ბერძენთა მეფისა ტუეუ-ქმნილ იყო; წარვიდა საბერძნეთს, და ნასა ბერძენთა მეფე, და მოირთო ბერძენთა მეფისაგან ძალი. და ვერღარა დაუდგა ბაგრატ.

ამისსა ჰირველ სუმოდა მე მისი გიორგი ბაგრატს, დაუტევა ქუთათისს მეფედ სამეფოსა ზედა აფხაზეთისასა და წარვიდა საბერძნეთს. მას ჟამსა იყო ბერძენთა მეფე კოსტანტინე მონომასი და [შემდგომად] მისაელ¹. და ლიპარიტის სათნოთა სწრაფით ვერღარა შემოიქცა ბაგრატ თავის მამულსა ზედა; და დაუო მუნ სამი წელიწადი დიდსა დიდებასა და პატივსა შინა.

2 მაშინ უკუე წმიდა მამა ჩუენი გიორგი მთაწმიდელი მოვიდა მთაწმიდითგან, სილვისათჳს და სათხოველისა, კოსტანტინე მონომასისა თანა. სოლო ესე რა სმენოდა ბაგრატ მეფე და დედა მისი დედოფალი მარიამ კოსტანტინეჟოლედ მოსრულან, აღმოვიდა წინაშე ბაგრატ მეფისა და დედოფლისა მარიამისა. ისილეს რაჲ მეფემან და დედოფალმან და ეოველთა მთავართა წარჩინებულთა მათთა, განისარეს სისარულითა დიდითა, რამეთუ ასმიოდა საღმ[რ]თო იგი მოქალაქობა მისი. და მიიღეს წმიდა ლოცვა და მადლი მისი, და სულიერი სარგებელი ფრადი მოისთულეს და მადლობდეს ღმერთსა².

ამისა შემდგომად დაემოწაფა დედოფალი მარიამ, დედა ბაგრატ მეფისა და იკურთხა მის მიერ სქემითა. სოლო იყო რა ქალაქსა კოსტანტინეჟოლედ ნათესავი სამართელთა, ტომისაგან სკჳმონ მოგვსა, და ესენიცა შერძენეულბდეს ჰვეცთა ზედა საკვრეველად უცხოად. და ამას გიორგი ჯუარი გამოსასა და აკუდა შეგრძნება მისი. ესე რა ნასა მეფემან სასწაული ბერისა მის და მთავართა, აღივსნეს სისარულითა და მიუთსრეს მონომასსა კოსტანტინეს³.

ამისა შემდგომად, ვითარცა ისილა მეფემან ბაგრატ ესევითარი სიწმიდით და ღირსებით მოქალაქობა და უსსეულოთა მსკავსი ცხოვრება და სასწაული მისი, დიდად შეიკურა, ვითარცა ანგელოზი ღმრთისა, და ღონესა ეძიებდა, რათამცა თჳსსა მამულსა წარიევანა⁴. და მისცა მღვდელთ-მომღერობა ჭკონდიდისა საედრისა, სადა შექმნა ბაგრატ საფლავი თჳსი და დაუსვენე-

1 დაევსნა ACTps, ევსნა Mm, დაევსნა cet. 1 ანის codd. 2 ბაგრატ მეფემან C. 2 აღმოვლო და მოვლო M, მოვლო m. 3 რამეთუ < C. 3 მსახურებისათჳს ბერძ. მ. C, მსახურებისა მისისათჳს (Bp: მის-თჳს) cet. 3 ტუეუ-ქმნილ იყო < CMm. 4 მოირთო მოილო A. 5 დაუდგნა C. 6 ამისსა AC, და მისსა Mm, და ამის(ს)ა cet. 6 გიორგი < C. 6 ქუთათისი Mm, ქუთათის cet. 6 მეფედ < C. 7 წარვიდა + თჳთ Bp (p-ში არწიაზე სწერია „დ“ თჳთ-ზე მითითებით). 8 კოსტანტინე მონომასი T, მიხაილ (მიი-ახლა Mm) მონ. cet. 8 მონამეოზი C, მონა: მეოტი Mm (დ — დ). 8 და შემდგომად მიხაელ ჯავახი-შვილი (ქ. ერის ისტ. II, 147, შენ. 1). 9 შემოიქცა A, შეიქცა C, შეიქცია cet. 9 ბაგრატ < CMm. 9 ~ წელ. სამი C. 9 დიდსა < Mm. 10 დიდებასა დაბასა Mm, დაბაბასა ბერძენთასა C. 10 და < C. 10 პატივსა + შეძინასა (!) A. 10 შინა AC, შინავე (— შინა ვე) Mm, შინა + ბერძენთასა cet. 12 კოსტანტი Tk. 12 მონამასისა Tk. 15 ასმიოდა T, ასმიოდა vita. 17 მოისთულეს T, მოისთავლეს vita. 19 ცქემა T. 20 მგრძნეულბდნენ T. 20 გიორგიმ T. 22 აღივსნენ T. 24 მზავსი T. 24 შეიყვარეს T.

1 არ ში ა ზე: კეისარი მიხაილ მონომასი (R: მონამოზი) Rs. (ხოლო R-ის ზედა არწიაზე სხვა ახალი ხელით: კოსტანტინე მონ[ომასი]). არ ში ა ზე: ქეს აქეთ ჩვე (=1045) † კოსტანტინე (< h) Bbp.

2 ეს ჩანართი მოიპოვება მხოლოდ Tk ნუსხებში და ამოღებულია „გიორგი მთაწმიდელის ცხოვრებიდან“.

3 ბაგრატ მეფე და დედა მისი — მადლობდეს ღმერთსა იხ. „ცხოვრება“ გვ. 302, 27—33.

4 ამისა შემდგომად — კოსტანტინესა შდრ. „ცხოვრება“ გვ. 303, 4-5; 303, 31-35; 304, 24; 304, 33-35.

5 ამისა შემდგომად — წარიევანა იხ. „ცხოვრება“ გვ. 305, 3—7.

ბიან მრავალნი წმიდათა მარტულნი. ამა წმიდამან¹ ბერმან² (დ)არა მი[ი]თუაღა, არცა დაი-
ჭირა³, რამეთუ ეოვლითა მოსწრაფებითა ევლტოდა დიდებასა კაცთასა და შოთისა სოფლისასა,
და სიმდაბლესა შეიტკბობდა. და ესრეთ დაჲო სამეფოსა ქალაქსა რაოდენიმე წელი².

ხოლო ჩუენ ჰირველსავე სიტუესა ზედა მოვიდეთ.

ვიდრედა იყო ბაგრატ საბერძნეთს, ითხოვა ღიპარიტ მე ბაგრატისი, გიორგი, 5
მეფედ, რათა მოსცეს იგი დედაძან მისძან და დიდებულთა მის ქუეყანისათა. მოიყვანეს
საუდარსა რუისისასა და აკურთხეს მეფედ. და მოიყვანეს მხრდელად მისა ღიპარიტ
და პატრონად დაჲ ბაგრატისი გუარანდუსტ დედოფალი, კაცი სრული და უნაცვალო
C206a
A 322 სასიბოთა, სიბრძნითა, სიუსხუთა, ღმრთისმსახურებელი და ეოვლითა სიკეთითა. და შემ-
დგომად მცირედისა ჯამისა მოითხოვა გუარანდუსტ ბაგრატ ბერძენთა მეფისაგან, და 10
M 494 გამოგზავნა ბერძენთა მეფემან დიდითა დიდებითა, ნიჭითა და განმითა | მიუწოდო-
ლითა³. მიეგება ეოველი ლაშქარი აფხაზეთისა ზღვს ჰირსა, სუფათს. და იყო სისა-
რული და ღმრთის მადლობა დიდი, ბრძანა და შემოვიდა სასლად თჳსად ქუთათისს.

და ღიპარიტ მოირჩუნა ზემოსა კერძსა დაუკლებელად, და იყო მოეუარედ მისა 15
სუარასანს დოღუბეგ სულტანი და საბერძნეთს ბერძენთა მეფე, და ზრდიდა ბაგრატის
მესა გიორგის მცირესა სასელითა მეფობისათა. ხოლო ბაგრატს აქუნდა ღისსა
ქუემოთი კერძი დაწოებით.

და მცირედისა ჯამისა შემდგომად ამის სამეფოსა დიდებულთა მოეწინა პატრო-
ნობა ღიპარიტისი. სულა კალმასელი და ეოველი მესსნი გამოექცეს ღიპარიტს, და 20
მეიპერეს დღივს ღიპარიტ და მე მისი ივანე, ხოლო ნიანია გარდაესეუწა და მიმართა
კლდე-კართა; და არა შეუშუეს მამისა მისისა ცისოვანთა, და წარვიდა ანისს ბერძენთა
C206b
A 323 თანა. ხოლო ღიპარიტ და ივანე ჰერობილნი სულა წარიყვანნა კალმასს. და მსწრაფლ
გაგზავნა სულა მეფისა | წინაშე სულთა ზედა მკმობელნი. ხოლო გუარანდუსტ და

3 რაცოდენიმე T. 3 წელი T, ჟამი vita. 5 ვიდრედა AC, ვიდრე cet. 6 მეფედ CMm, + და
მხედ (E: დამხედ) cet. (მხედ ეო რ დ. ქრ. I, 198). 6 რათა C, < cet. 6 და მოსცა Mm. 6 მისძან < Mm.
6 მოიყვანეს (მხრდელად მისსა) T. 7 რუისისა A, რუისსა Mm. 7 მხრდელად M, მხრდად m. 7 ღიპარიტ
< CMms. 8 ბაგრატისი მისი A. 8 გორანდუსტ M, გორანდუსტ m, გუარანდუსტ cet. 8 კაცი კარის(ა)
კაცი Mm, კარისა იყო კაცი C, დედაკაცი b. 8 უნაცვალო AC, უნაცლო M, უნაცლო ms, უნაცვლო cet.
9 სიუხითა M. 9 ~ სიუხვითა სიბრძნითა m. 10 მოითხუა M, ითხოვა A. 10 ბერძენთა < A. 11 გაგ-
ზავნა A. 12 მიეგება და მის სულასა მისსა მიეგება A. 12 და ზღვს ჰირსა A. 12 სუფათს AC,
სუფათისა Mm, სუფათს cet. 12 იყო < Mm. 13 და ABCp, < cet. 13 ქუთათისს ქართლს Mm, ქუთა-
თის cet. 14 მოიჭურნა Mm. 14 კერძო A, კერძოს Ed. 14 დაკლებულად Mm. 14 მოეუარედ ET. 14 მისა
ABdp, მისსა C, მისსა cet. 15 სუარასანს ACm, სუარასანს M, სორასანს cet. 15 დოღუბეგ A, დოღუბეგ C,
და უღუბეგ Mm, დოღუბეგ Bbdp, დოღუბეგ cet. 15 სურტანი A. 15-16 ბაგრატის ძეთა Mm, ძესა
ბაგრატისს C. 16 მცერესა Mm, < C. 16 ბაგრატ მეფისა C. 16 ჰქონდა A. 17 ქუემოთი C, კომოთ A,
ქუემოთ cet. 17 დაწოებით C, და წყალობით Mm, მიწყოებით cet. 18 ~ შემდგომად მც. ჟამისა b.
18 მოიწინა Mm, მოეწინათ Bdp. 19 საულ A. 19 კალმასელი Bp. 20 გარდაიხეუწა Bdp. 20 და < C.
21 ცხენოანთა A. 21 ანისს C, ანის cet. 21-22 ბერძენთა თანა < A. 22 ხოლო BCdp, და A, < cet.
22 პერობილნი AMm, დაპერობილი C, პერობილი cet. 22 და მსწრაფლ C, < cet. 23 სულთა ზედა < C.
23 მკმობელი AC.

¹ «და მისცა — დაიჭირა» შდრ. «ცხოვრება» გვ. 305, 9; 305, 13-14.

² «რამეთუ — რაოდენიმე წელი» იხ. გვ. 305, 15-17.

³ ა რ შ ი ა ზ ე: ბაგრატ მაგისტროსი (b: მაგისტროსი) ქეს აქეთ ჩ'ეთ (= 1069) Bbp.

გიორგი, მე ბაგრატისი, დგეს ღრტილას, და რა ცნეს შეპურობა ღიპარიტისი, მეი-
M 495 ევანეს ასალქალაქსა და მუნ მოილოდინეს ბაგრატ სულთა ზედა. მოვიდა ბაგრატ და
ამის მსახურებისა ნაცვლად შეუქმან უბოძა სულას მამულობით ცისინჯუარი და ოძრე
ბოდო-კლდითა, და სსუადა მრავალი საქონელი და სამღვდლო-მოძღურონი, და
რაცა უნდა.

მოვიდა მეფისა წინაშე სულა ჯავახეთის, და მოჰგუარნა ღიპარიტ და ივანე ჰერო-
ბილნი, და მოაგსენნა; კელთა აღისუხა ღიპარიტოვან ცისენი არტანუჯი და ეუელი,
უფლისცისე და ბირთუისი. ხოლო კლდე-კარნი შტკიცედ ეპერნეს ცისოვანთა; რამეთუ
მუნ მიგან დგა ანამორი, მწიგნობართ-უსუცესი ღიპარიტისი. მოიყვანეს თრიალეთს,
ამოთა თსოვითა არა მოსცნეს ცისოვანთა კლდე-კარნი, აღმართნეს მელნი და გაასხნეს 10
მას ზედა ღიპარიტ და ივანე, და განწირნეს სიკუდილად. და შემდგომად დღეთა
რაოდენთაშე მოიმტკიცეს მეფე და დიდებულნი ამის სამეფოსანი ცისოვანთა ღიპარი-
ტისთა მძვდობით გაშუებისათჳს ღიპარიტისა | და ივანესა. მოსცნეს კლდე-კარნი;
C207a
A 324 გამოიღო თავისი სუასტაგი და ჩაიციუნა ჩოკანი ღიპარიტ, და შეჰვედრა¹ მე თჳსი
ივანე მეფისა. დარჩა არგუეთის მამული ივანეს. ეფუცა ღიპარიტ მეფისა შეუცოდლო- 15
M 496 ბისა|თჳს, და გაუშუეს და წარვიდა სამეფოსა.

და შემდგომად მცირედისა ჯამისა გაიპარა და წარვიდა ივანე საბერძნეთს და
დაევნა მუნ წელნი რაოდენნიმე. და ნიანია მოკუდა ანისს ბერძენთა ემობასა შინა; და
ივანეს უურვა თავის მამაძან ბაგრატს თანა.

და თჳთ ბაგრატცა გამოიხიდა და გამოიყვანა ამას სამეფოსა, და უბოძა მამული 20
არგუეთისა და ქართლისა, და ჰმონებდა ერთგულობით. და იყო თავად თავადთავე
თანა ამის სამეფოსათა და სპასალარ სიკეთითა მისითა. ხოლო ღიპარიტ მიიცვალა

1 გიორგი მე ბაგრ. CMm, ~ მე ბ. გიორგი cet. 1 ღრტილას ACMm, ზრტილას cet. 1 ~ ცნეს
რა A, არა ცნეს Bp, რა ცნა m. 2 და < A. 2 სულთა ზედა < C, და ამისა სულთა ზედა A. 2 მივი-
და MTm. 2 ბაგრატ A, მეფე CMm, ბაგრატ მეფე cet. 3 უბოძა უბრძანა (?) A. 3 სულას C, < cet.
3 ოძრე A. 4 სამღვდლო (m: სამღვდლოთ) მოძღურონი Mm, სამღვდლოთმოძღურონი A, სამღ-მოძ-
ლონი Es. 5 უნდა A, უნა C, უნდოდით m, უნდოდა cet. 6 ~ სულა მეფისა წ. C. 6 ჯავახეთით (?) C.
6-7 დაპერობილნი C. 7 და მოაგს. კელთა < C. 7 ღიპარიტოვან A, ღიპარიტოვან BEp, ღიპარი-
ტისგან Mm. 7 ყუელი ყოველი არტან A. 8 იპერნეს C, იყუნეს A, ეპერნეს Bdp. 8 ციხეონთა A. 9 ში-
გან შინა A, შინაგან ET. 9 ნამორი C, ნამართა M, ნამა რათა m. 9 ღიპარიტის + კაცი და იამანი Mm.
9 მოიყვანეს მიშვანეს M, მიშვანეს m (ყ—ყ). 10 და ჰამოთა C, ჰმათა M, ჰმათ m, ამაოთა A. 10 თხო-
ვითა < C. 10 ცისოვანთა < A. 10 კლდე-კარნი < C. 10 და აღმართნეს A, მერმე აჰმართეს C.
10 ძელი C. 10 გაასხნეს C, განასხნეს m. 11 ზედა < Mm. 11 განიწირნეს m. 12 რაოდენთაშე AC, მრავ-
ალთა cet. 12 მოიმტკიცეს Bdp. 12 (ხოლო) ციხეონთა A, ციხეთა Mm. 13 ივანესა AC, ივანესთჳს
(Bdp: იანესთჳს, T: იესთჳს) cet. 13 მოსცნეს A, მოსცეს C, მოსცნა cet. 14 ზესტაგი Mm, ზესტანგი Bdp.
14 ღიპარიტ < CMm. 14 შეჰვედრა m. 14 თჳსი ABdp, მისი cet. 15 ~ მეფისა ივანე A. 15 და[რ]ჩა C.
15 ეფუცა A, ეფიცა cet. 15 ღიპარიტ < C. 15-16 შეუცოდლობისათჳს A, შეუცოდებობისათჳს C,
შეუცოდებლობისათჳს cet. 16 წარვიდა მეფე სამეფოსა თჳსსა D. 17 ჟამისა < C. 17 წარვიდა საბერძ-
ნეთად ივანეცა C. 18 მუნ ACD, < cet. 19 ურვა C. 19 ბაგრატ მეფისა თანა D. 20 თჳთ ბაგრატ A,
თჳთა C. 20 ამა A. 21 ერთგულად C. 21 თავად თავადთავე Mm, თავადთავე C, თავადთა cet.
22 და + იქმნა b. 22 და სპასალარ სიკ. მის. < A.

¹ აქედან გრძელდება ტექსტი D-ში (იხ. ზემოთ გვ. 301, 6 და სქოლიო 1).

საბერძნეთს სამეფოსა ქალაქსა კოსტანტინეპოლეს, და წარმოიყვანეს დიდითა დიდებოთა ერთგულთა და გაზრდილთა მისთა, მოიყვანეს და ღამარსეს კაცს, სამარხავსა მამათა მათთასა.

და მოიჩვენა ბაგრატ და განმლიერდა უფროს ყოველთა მეფეთა მის ქუეყანისათა. და ამაღ წარისუნა ყოველნი ცისენი ჰერეთისა და კასეთისანი, თუნიერ კუეტარისა და ნასტეგანისა. და შემდგომად ამისსა იქმნეს დიდნი საქმენი და აღმრევანი დიდთა მეფეთანი.

ამის მეფობისა ჟამთა შინა გამოვიდა სულტანი არფასარან¹, მეფე სპარსეთისა, დასსმის გუარად. უგრძნეულად მოვიდა და შემუსრა კანგარი და ორიალეთი, და დღესა ერთსა მარბიელმან მისმან მიუწია ყუელის ეურსა, გარდავიდა შავშეთს, კლარჯეთს და ტაოს ვიღრე ფანასკერტამდე. და მასვე დღესა ჩამოუწია თორის და ღვვის-კევის, და თუთ დადგა თრიალეთს სამ დღე.

რამეთუ მას ჟამსა მომავალი იყო მეფე ტაოთ, და თანა ჰეგანდეს დედა, და დაჲ, და მე მისი გიორგი; გადგრომილ იეგნეს სეგრებულთა. და აურისა მისისა ჟამსა მოუკდა ლაშქარი სულტანისა; მოვიდეს და წარმოადგეს ქედსა ზედა. სოლო იგინი ჩამოესწრნეს ქართლს. წავიდეს ჯავახეთს და მოადგეს ასალქალაქს, რამეთუ მესხნი აზნაურნი და ზემოსა კერძისანი ძლიერად დგეს ასალქალაქს, და ბრძოდეს სამ დღე, რამეთუ არა ზღუდითა მტკიცითა განსრულებულ იყო ასალქალაქი. პერდარა დაუდგმი-
დეს ბრძოლათა ძლიერთა, აღიჭურნეს მეოფნი ქალაქისანი, და განასრნეს კარნი, და შეებნეს ძლიერად, მოსრნეს ჰირითა მასჯლისათა. და შევიდეს ქალაქად თურქნი და ტუეე ეგნეს ურცხუნი სულნი ქრისტიანეთანი; აღიდეს განძი და ტუეე ძლიერი, და შეიღება წყალი ასალქალაქისა სისქლითა.

და მოუვლინა ასალქალაქით მოციქული სულტანმან ბაგრატ მეფესა; აჰკიდა მხასობა

1 სამეფოსა Bdp. 1 კოსტანტინეპოლეს A, კოსტანტინეპოლეს p. 1 წარმოიყვანეს AC, წამოიყვანეს M, წამოიღეს m, წარმოიღეს cet. 2 მოიყვანეს ACMm, მოიტანეს cet. 2 კაცს] კახეთს (!) Mm. 2 სამარხავსა C, სამარხოსა cet. 3 მათთა Mm, მისთა C. 4 და გამოიჭურნა Mm, 4 მეფე ბაგრატ D. 4 მის C, < A, ამის cet. 4 ქუეყანისათა ACMm, სამეფოსათა cet. 5 წარიხუნა AC, წარუხუნა cet. 5 ~ ცის. ყოველნი Mm. 6 შემდგომად < Mm. 6 იქნეს C. 6 საქმენი დიდნი A. 6 და < Mm. 6-7 და აღმრ. დ. მეფ. < A. 8 ამის — შინა CMm, ამის მეფობასა შიგან A, < D, ამისსა მეფობასა შინა cet. 8 რამეთუ გამოვიდა D. 8 სურტანი ABMp. 8 არფასარან M, არფარსან m. 8 სპარსეთისა ACMm, სპარსთა cet. 9 დასსმის გუარად < C. 9 უგრძნეულად CMm, უგრძნეულად A, უგრძნეულად cet. 9 მოვიდა და (< C) შემუსრა AC, მოვიდეს შემუსრა Mm, მოვიდეს და შემუსრეს (Bp: შემუსრნეს) cet. 10 მისმან < Mm. 10 ყურისა C. 10 კლარჯეთს m. 11 ფანასკერტამდის C. 11 ჩამოიწია A. 11 თორის A. 11 ღვის კევის Mm. 13 რამეთუ AC, < cet. 13 მომავალ AM. 13 თანა ჰეგნეს C. 13 დაჲ AMm, დაჲ მისი C, და s. 14 დადგრომილ CMm, დადგომილ cet. 14 ჟამსა ACMm, ჟამთა cet. 15 მოვიდეს C, წამოვიდეს cet. 15 წარმოადგეს C, წარმოადგეს A, წამოადგეს cet. 16 წარვიდეს CD, წავიდა cet. 16 მოადგეს CD, მოადგა cet. 17 და < A. 17 ზემოს კერძნი m. 18 განსრულებულ] გარდასრულ M. გარდასრულ m. 18 და გერდა D. 18-19 დაუდგეს M, დაუდგეს m. 19 ბრძოლითა Mm. 19 ძლიერთა < Mm. 19 ამისთჳს აღიჭურნეს D. 19 კარნი + ქალაქისანი D. 20 შეებნეს AC, შეებნეს cet. 20 ძლიერად C. 20 მოსრნეს A. 20 ქალაქად < A. 20 ქალაქად თურქნი CMm, ~ თ. ქალ. cet. 21 ურცხუნი სულნი C, სულნი A, ურცხუნი ერი cet. 21 ~ ტუეე და g. A. 21 ძლიერად C. 23 ბაგრატ მეფესა AC, მეფესა ბაგრატს D, < cet. (შდრ. გვ. 337, შენ. 1). 23 აჰკიდა AC, და დაჰკიდა D, დაჰკიდა s, და ჰკიდა cet. 23 მხასობა Mm.

¹ არ ში ა ხ ე: არფასარან მეფე სპარსთა Rs.

და სოსოვა დისწული ცოლად. და მიიქცა სულტანი ანისად, შემუსრა და წაიღო ანისი, მოსრნა და ტუეე ეგნა ურცხუნი სულნი, და წარვიდა ქუეყანად თუხად სპარსეთად. და ანისი წარულო ბერძენთა და მისცა მანუხას, მესა აბულასკარისსა.

სოლო დისწული ბაგრატისი, რომელსა ითხოვდა სულტანი, იყო მმისწული სომესთა მეფისა კვრიკისი. სოსოვა ბაგრატ და არა მოსცა სომესთა მეფემან. მიგზავნა ბაგრატ მოციქულად დიდძალად ერისთავი ვარაზ-ბაკურ გამრეკელი. იბირნა კაცნი სომესთა მეფისანიცა, და სამშუღდეს შემომაგალი სომესთა მეფე კვრიკე და მმა მისი სუმბატ შეიპერეს ქუეშის ჭალასა, და აცნობეს ბაგრატს. და წარვიდა ქვაჯურელთათ მსწრაფლ, და მოგუარნეს ჰერობილნი კლდე-კართა ქუეშე. | სოსოვა სამშუღდე და არა მოსცეს, რამეთუ ერთი მმა მათი ადარნასე შესრულ იყო სამშუღდეს. სოლო მიიყვანეს სამშუღდეს და ამართეს ძელი, და გასუეს სომესთა მეფე კვრიკე სამ დღე; ითხოვეს მშუღობა და მოსცეს || სამშუღდე. სოლო მოსრულ იეგნეს ორნი ერისთავნი სომესთა მეფისანი: ლუკიის ერისთავი და კაქვაქარისა. აძლედა და მოსცემდა სამთა ცისეთა სუმბატ, მმა კვრიკისი: ოფრეთს და კოშკსა და ვარაზ-ბაკურსა. სოლო შეეწყალნეს ბაგრატ მეფესა: მისცნა და უთავისუფლნა ყოველნი ცისენი თუნიერ სამშუღდისა; და არცა სსუანი ცისეთა-უფალნი, კაცნი დიდებულნი, შემოუშვნა, არამედ სამშუღდე ოდენ იურვა სასლად თუხად, და ეგრეთვე მონებდეს სომესნი.

¹ მას ჟამსა ოდეს თოდორა დედოფალსა ეპერა ბერძენთა მეფობა, ითხოვა ბაგრატ მეფისაგან, რათა მოსცეს ასული მისი მართა [და] შეიღად თუხად აღზარდოს. სოლო მეფემან ბაგრატ სისარულითა დიდითა წარმოგზავნა შეილი თუხი მართა კაცთა თანა საკუთართა თუხთა.

სოლო მათ დღეთა შინა, განგებოთა საღმრთოთა, თოდორა დედოფალი აღესრულა, და მასვე ჟამსა მარიამ დედოფალი, დედა ბაგრატისი, მუნ იყო; და წმიდაცა ესე მამა ჩუენი გიორგი მთაწმიდელი მუნვე იყო მიზეხითა რამე საქმეთათა. სოლო, ვითარცა ვთქუთ, მი-რა-იცვალა თოდორა დედოფალი მეუესეულად მართა, ასული ბაგრატისი, სამეუფოდ შემოიყვანეს და, ვითარცა იხილა წმიდამან ამაღ მართა, სასმენელად ყოველთა წინასწარმეტყუელა და თქუა, ვითარმედ: „უწყოდეთ ყოველთა, ვითარმედ დღეს დედოფალი განვიდა და დედოფალი შემოვიდა“.

1 დისწული] ასული მისი დისა A, ასული C. 1 ცოლად C, < A, ცოლად + ბაგრატ მეფესა cet. (შდრ. გვ. 306, შენ. 23). 1 წარმოიღო A. 2 სპარსეთად D. 3 წარულო ბერძენთა და < D. 3 მანუხარს Bdp, მანუიას Mm. 3 აბულასკარისსა m. 4 ბაგრატ მეფისა D. 4 რომელ C. 4 ~ მმისწული იყო C. 5 ბაგრატ — მიგზავნა < E (ex hom.). 5 მაშინ მიგზავნა D. 6 ბაგრატ] < C, ბაგრატ მეფემან D. 6 დიდი ძალად Mm. 6 ვარაზ-ბაკურ ACd. 6 აბირნა Bbdp. 7 მეფისანი A. 8 ქოშის ჭალას Mm. 9 დაპყრობილნი C. 9 კლდისკართა M. 9 ~ კლდეკართ პყრობილნი ქუეშე m. 9 სთხოვეს D. 9-10 აქრა მოსცეს] რამეთუ C. 10 რამეთუ ACD, და cet. 10 მმა] მამა Mm. 10 ადარნასე C. 10 ადარნასე შ. იყო სამშ. ACD, ~ შ. იყო სამშ. ადარნასე cet. 10-11 სოლო მ. სამშ.] < C, ამისთჳს მისსეს სამშუღდეს D. 11 აჰმართეს C. 11 ამართნეს ძელნი Bbdp. 11 ~ სამ დღე s. მ. კვრიკე m. 11-12 ~ მშუღ. ითხოვეს Bp. 12 მისცეს C. 12 სოლო] მაშინ D. 13 ლუკის Mm, ლოკის A, ლუკიას C. 13 კაქვაქარის M, კაქრაქარის m, კაქვაქარისა AC, კაქვაქარისა cet. 13 აძლედა და მოსცემდა CMm, აძლედეს და მისცემდეს cet. 14 ოფრეთს — ვარაზ-ბაკურსა < A. 14 და კოშკსა] < C, და კობას Mm. 14-15 მეფესა ბაგრატს D. 16 კაცნი დიდებულნი A, დიდებულნი მათნი cet. 16 შემოუშვნა] შეშვნა (= შეიშო) Mm, შემოუშვნეს A. 16 ~ ოდენ სამშ. Mm. 16 იურვა A, აიღო C, იყრა cet. 17 ეგრეთ A. 20 დიდითა < k. 22 წმიდა k. 22-23 გიორგი მთ. < vita. 23 რამე] რათამე vita.

¹ ეს ჩანართი მოიპოვება მხოლოდ Tk ნუსხებში და შეიცავს ცნობებს, რომლებიც ამოღებულია „გიორგი მთაწმიდელის ცხოვრებიდან“ (vita) (იხ. ათონის კრებული, თბ. 1901 წ., გვ. 306, 26—307, 11).

ხოლო მაშინ დაუო მცირედი ქამი, და კუალად ზევე წარიკვანეს მართა. ხოლო ოდეს მოიწია ქამი, კუალად მოსთხოვა დუკიძემან და სძლად თჳსად სამეუფოსა ქალაქსა შეიკვანა. ისილეს რა აღსრულებულად, ეოველთა დაუკვრდა [და] მადლობდეს ღმერთსა. ეგრეთვე მარიამ დედოფალმან რქუა წმიდასა გიორგის, იყო რა იგი აღმოსავლეთს, ვითარმედ: „მამაო, აღსრულა წინასწარ-მეტყუელება შენი, რა-იგი ოდესმე წინასწარმეტყუელე მართასთჳს“.

ხოლო დიდმან ბაგრატ მეფემან გაათხოვა ასული თჳსი მართა და შერთო ბერ-მენტა მეფესა.

T155b |¹ ამისა შემდგომად მარიამ დედოფალი, დედა ბაგრატისი მეფისა, ქალაქით სამეუფოდ ქალაქად ანტიოქიად წარვიდა და მივიდა: რამეთუ ეგრეთვე წარსლვად წმიდად ქალაქად იერუსალემად, ლოცვად და თაყუანისცემად წმიდათა მათ და განმაცხოვრებელთა ადგილთა, და აქუნდა სამეფო ბრძანება თავადსა თანა და პატრიარქსა ანტიოქი[ი]სასა, რათა ეოვლითა დიდე-ბითა და პატრიოთა წარგზავნონ. ხოლო პატრიარქსა და მთავარმან განსზრახეს და გაიგონეს, თანაზრახვითა მამისა გიორგისითა, რამეთუ: „არა კეთილად არს აღმოსავლისა მეფეთა დედა რათამცა სარკინოზეთს წარვიდა, ვინათგან ცოდვითა ჩუენთაგან იგინი უფლებენ ქუეყანასა მას“. და ესრეთ პირითა თჳსისა მოძღუროსა გიორგისითა მოაქსენეს დედოფალსა და წარსლვისაგან დააცხვრეს. ხოლო იგი დაღაცათუ შეწუსდა, არამედ ნებასა ღმრთისასა ვერ წინააღუდგა. მაშინ ევედრა წმიდა გიორგი ბერსა მთაწმიდელსა, რათა შეიწყალოს სული მისი, ვითარცა შეუწყა-ლებიაცა, და ილუაწოს ცხოვრებისათჳს მისისა, ვინათგან თჳთ ვერ ღირს იქმნა შესლვად წმი-დათა მათ და თაყუანისცემელთა ადგილთა, გარნა რათა საფასე იგი, რომელი საგზლად აღეკაზმა, წარიღოს იგი იერუსალემად და გლახაკთა და დაუბოძოლთა განუკოს წმიდისა მის ქალაქისათა და მონასტერთა მათ წმიდათა, რომელნი შენ არიან გარემოს მისა.

ხოლო შემდგომად ამისა გაათხოვა დისწული თჳსი და შერთო სპარსთა მეფესა სულტანსა. და შემდგომად სამისა წლისა გამოვიდა სულტანი, შემოვლო რანი და უგრძნეულად შევიდა ჰერეთად. და მის ქუეყანასა დიდებულნი იუენეს მორთულ და ერთ-

A 328 გულ ბაგრატისსა. და მას ქაქსა იყო მცირედითა საქონლითა მეფე კახეთისა აღსარ-
თან, მე გაგიკისი. და ეოველთა დაუარნეს ციხენი მათნი, და იელტოდეს კავკასიად.
M 500 და იყო ბაგრატ გალამქრებული აღებად კახეთისა, და ლაშქარი მისი | წინა გაგზავ-
C209a ნილი იყო ვეკინის ერისთავსა თანა წირქუაქელსა. შემოიქცეს მჰჯდობით, და უამბეს შემოსლვა სულტანისა და დაურა ციხეთა. შემოიქცა სწრაფით და მოვიდა ქუეყანად თჳსად ქართლად.

1 ზემოვე vita. 2 დუკიძემან vita. 2 იხილეს vita, იხილა Tk. 4 ჰქუა T. 6 ხოლო < A. 6 დიდმან < AC. 6 მეფემან < AC. 6 მიათხოვა T. 6 თჳსი ABCdp, მისი cet. 8 ბაგრატის vita. 9 წარვიდა და < vita. 13 აღმოსავლეთს Tk. 14 სარკინოზეთ vita. 16 დააცხვრეს vita, დასც-ხვრეს T, დასცხვრეს k. 17 წმიდასა მას ბერსა (< გიორგი) vita. 19 გარნა vita, განა Tk. 22 ხოლო შემდგომად ამ.] შემდგომად ამისა A, ხოლო C, ხოლო მითხროვბასა მართასა ბერძენთა მეფესა ამის შემდგომად T. 22 გაათხოვა] < C, გაათხოვა T. 22 თჳსი Bdp, < A, მისი cet. 22 და შერთო < C. 23 სულტანს BCdp, სურტანს cet. 23 მოვიდა A. 23 რანისა AC, ჰრანი m. 24 უგრძნეულად Cmm, უგრძნეულად A, უგრ-ძნეულად cet. 24 შემოვიდა C. 24 ჰერეთად m. 24 ამის AB. 24-25 იყენეს მორთულ ერთგულობასა ზედა ბაგრატ მეფისას D. 25 ბაგრატისსა ADMm, ბაგრატისა cet. 25 და < AC. 25 მეფედ C. 25 კახეთისა] კეისრისა (!) Mm. 26 გაგიკისი CDMm, გურგაკისი A, გაგიკისა cet. 27 მაშინ იყო გალამქრებული ბაგ-რატ მეფე D. 27 წინათ C. 28 იყო < Cmm. 28 ერისთავსთან A. 28 წირქუაქელსათან A. 28 შემო-აქციეს A. 29 და დაურა] დაურა E. 29-30 ქუეყანად თჳსად < C.

¹ გაგრძელებაა წინა ჩანართისა. იხ. ათონის კრებული გვ. 308, 23—309, 3.

ხოლო აღსართან მიერთო სულტანსა. მიუძღუნა მღუენი დიდი, დაუტევა სჯული, დაიცვთა წინა, აღუთქუა სარაჯა; და მისცნა ეოველნი ციხენი დაურილნი სულტანმან მასვე; და რომელნი აფხაზთა მეფისა კაცთა დაუარნეს, და რომელნი თჳთ აღსართანისთა, მისცნა ეოველნი. და შემდგომად სამისა კვრისა წარმოემართა აფხაზთა მეფესა ზედა. და მიერთნეს სომეხთა მეფე კვრიკე, და ტფილელი ამირა, და აღსართან; შემოჰყვეს ქართლს თანა ჯაჭვთა. გაუშუეს მარბიელი ცისკრად, და სამწუსროდ აღივსო ეოველი ქართლი, თუესა დეკემბერსა ათსა, დღესა სამშაბათსა, ხოლო ქრონიკონი იყო ორას ოთხმოცდარვა.

A 329 და იყო ქართლს მინა ჰური და ღვინო | ფრიადი. და დაუო ექუსი კვრა, და იწყო ოკრებად და კოცად კაცისა, და გარდავიდა მარბიელი მისი არგუეთს. მიუწიეს და დაარბივეს ვიდრე სუერის ციხემდე. და მოისრა ურცისჳ სული ქრისტიანეთა და ტუეუ იქმნა; და იქმნა სამაგელ ქუეყანა ქართლისა სასილქველად კაცთა: მოოკრდეს ეოველნი ეკლესიანი და სიმრავლითა მძოროსათა არღარა დაედგმოდეს ქუეყანასა თუალნი; და ცოდვითა ჩუენთა მოსაგებელსა რისხვასა ღმრთისასა ზეცით ცაჲ წამებდა, და სისხლის მწვამელი ღრუბელი აღმოსავლეთით მოეფინა ქართლსა ზედა; და იქმნა ღამე უკუნი, ვითარცა ნათელი დღისა. და იყო სილვა მისი სამინელი და შესაძრწუნებელი, და არე-არე სისხლის წვმა ესილვა კაცთა. და იქმნა სამთარი სასტიკი; რომელი გარდა-ეხუეწა და მიმართა მთათა, მოსწედა იგიცა სიფიცისაგან სამთრისა. ხოლო ეოველსა ქართლსა მინა დადგა ლაშქარი, და თჳთ თავადი სულტანი დადგა კარბსა, და მერმე ჩამოდგა შერთულთა. და ჰკირვა სიმნელემან სამთრისამან და ბუქთა მღიერთა.

A 330 და მიგზავნა მოციქულად ივანე, მე ღიპარიტისი, მეფემან ბაგრატ | მიეზად მჰჯდობისა. ხოლო სულტანმან შეაქცია იგი აფხაზეთად ბაგრატისა, სთხოვა სარაჯა

1 ხოლო < Mm. 1 მიუძღუნა MTm, და უძღუნა C. 2 და დაიცვთა A. 2-3 აღუთქუა — მასვე] აღუთქუა ხარაჯა და მსახურება. ხოლო სულტანმან უთავისუფლნა ეოველნი ციხენი თჳთ მისნი C. 3 დაეყარ-ნეს+იგინიცა C. 3-4 და რომელნი თჳთ — ეოველნი < C. 3 აღსართანს A, აღსართანისითა Mm, აღსართა-ნის(ა)თა cet. 4 მისცნა ეოველნი A, < C, მისცა ეოველი (D: ეოველნივე მისცნა) აღსართანს cet. 4 კუი-რიისა A, კვრისა M, ჯუარისა (!) B. 4 წარმოემართა + ბაგრატ D. 5 და < A. 5 და ტფილ. — აღსარ-თან] კახთა მეფე აღსართან და ტფილისისა ამირა C. 5 აღსართან + მეფე კახთა D. 5 შემოჰყვეს] შემო-ვიდეს A. 6 ჯაჭვთა < C. 6 სამწუსრო Mm. 6 ეოველი < A. 7 სამშაბათსა] ორშაბათსა Cmm. 7 ქორონიკონი იყო Mm, ქკსა (სპმ) D. 9 ჰური] პირი (!) m. 9 ფრიადი] დიდი C, დიდი A. 9 კვრა] ჯურა B, კვრა + სულტანმან ქართლს C. 10 არგუეთს M, არგუთს m, არაგუეთს A. 11 დაარბივეს A, არბიეს M, არბივეს s, დაარბიეს (და მიუწიეს) D, არბიეს cet. 11 სუერის] რუის Mm. 11 სული < Mm. 11-12 ~ მოისრა და ტუეუ იქმნა ურ. ს. ქრისტ. C, ~ მოისრა ურ. და ტუეუ იქმნა ქრისტიანეთა Mm. 12 სახილველად Cmm, სახილველ cet. 12 ~ და იქმნა სახილველად სამაგელ ქუეყანა ქართლისა სიმრავ-ლითა მძოროსათა C. 12 კაცთა < C. 13 და A, < cet. 13 სიმრ. მძოროსათა < C, სიმრავლისა მძორო-სათა D. 13 არღარა AC, არა(a) cet. 13 დაედგმოდა Bdp. 14 ზეცით ცაჲ A, ზეცით ცა Cs, ზეცითცა Mm, ზეცით ცაჲ cet. 14 და AC, < cet. 15 მწვიმებელი Bbdp. 15 აღმოსავლეთით ACm. 15 მოეფინის C. 15 ზედა < Mm. 16 მისი(სი) C. 16 და შესაძრწუნებელი < A. 17 არე-არი C. 17 სისხლის წვმა A, სისხლის წვამელი C, სისხლი წვამელი (Mm: წუმამელი) cet. 18-19 გარდაეხუეწა + ზამთარსა EMRTdm. 18 მოსწედა (M: მოსწედა; m: მოსწედა) იგიცა (C: იგი) სიფიცისაგან (C: სიფიცისაგან) ზამთრისა ACmm, მოსწედა (DTs: მოსწედა) იგინიცა სიფიცემან ზასთრისამან cet. 19 დადგა] დგა Mm, იყო და დადგა A. 19 სურტანი A, სურხანი Mm. 19 კარბას C. 20 მერმე] მუნით D. 20 აკირა AC. 20 და < A. 21 და] მაშინ C. 21 მოციქული AD. 21 ~ ბაგრატ მეფემან მოციქულად ივ. დ. ლიბ. C. 21 მიეზად] ძებნად MTm. 21-22 წინაშე სულტანისა ძიებად მჰჯდობისათჳს E. 22 აფხაზეთს A. 22 ბაგრატისა AC, და (სთხოვა) ბაგრატ მეფესა D, და ბაგრატს cet.

და უქადა მძვდობა. სოლო სიფიცისაგან სამთრისა ვერღარა მოილოდინა და წარ-
C210a ვიდა | ქართლით. და ჩამავალმან წარუღო ტფილისი და რუსთავი, და მისცა ფადლონს,
M 502 განმისა პატრონსა. არა-თუ მეფეთა ჩუენთა მტერობისათჳს ოდენ ამოსწყუდა ტფილისი
და რუსთავი ამას სამეფოსა, არცა ამისთჳს ქმნა, თუმცა იგი ამირანი ორგულად
დადგომილ იუენეს კარსა მისსა ზედა, არამედ კეთილისა და მსასურებისა ნაცვლად
ბოროტსა უოფდიან უოველსა კაცსა, რამეთუ მინდობილ იუენეს იგინი ძალსა უღმრ-
თობისა მათისასა, და იუენეს იგინი უოვლით კერძო მცბიერ. და ამის ქართლისა
ოჯრებასა შინა იყო ლაშქრისა მისისა სიმრავლე სუთასი ათასი.

და წარვიდა სულტანი ქუეყანად თჳსად. და ვითარცა მოიწია არე გაზაფხულისა,
შეიქმნა სიმდიდრე წუალთა ძლიერი, და მტკუარი ვერღარა ეტია ნადინებსა თჳსსა,
მოეფინა ველთა და წარიღო მრავალი სული, რომელი დარჩომოდა სულტანსა.

და ამისა შემდგომად იწყო ფადლონ ამპარტავენებსა და ურჯულებასა, და სიასლესა
A 331 ტფილისისა სადა სადმე გამოყვანებასა გელოსანთასა. და ვითარცა იქმნა გაზაფხული,
C210b გარდამოვიდა მეფე ქართლად და ჩადგა დიდგოროთა, რამეთუ საზაფხულო მეფეთა სად-
გომი არს ადგილი იგი. სოლო ფადლონ არად შერაცხა დიდგოროთა დგომა მეფისა.
წარმოემართა ლაშქრითა, ოცდაცამეტი ათასითა კაცითა, მოვიდა ტფილისს და დაი-
M 503 ბანაკა ექლესა ისნისასა. სოლო მუნ დაუტეგნა კარავნი და აღმოვლო ღამე უოველ
მუხნარისა, და არბივნა ქართლისა ნაპირნი.

სოლო ცნა ტფილისით გაღმართ აფხაზთა მეფემან ქართლისა ვნება, წარმოსლვა
ფადლონისი, გამოგზავნა სილგად ივანე მე ლიპარიტისი, და ნიანია მე ქუაბულისი,
და მურვან ჯაუელი, ერისთავი უუელისა, და მათ თანა სხუანიცა აზნაურნი მცირედნი
რჩეულთა ლაშქრითა. სოლო ქართლს ვერღარა ჩამოესწრნეს, შექცეულთა გაუსწრეს

1 სიფიცისაგან Bdp. 1 ვერღარა < A. 1 მოილოდინა + სულტანმა D. 2 ქართლს A. 2 და
ჩამავალმან ჩამოვლო მან და Mm. 2 ~ რუსთავი და ტფილისი A. 3 არა-თუ არა ასათნოა Mm.
3 ოდენ Mm, < A. 3 განმისა პატრონისა Mm. 3 გამოსწყუდა C, ამოსწყუდა D. 4 რუსთავი ერის-
თავი (!) A. 4 ამა A. 4 ქმნა თუმცა უკეთუმცა A. 5 დადგომილ Cmm, დადგომილ A, დგომილ cet.
5 კარსა მისსა AC, ~ მ. კარსა cet. 6 ჰყოფდიან ყ. კაცსა ზედა Bdp. 6 იგინი < A. 6-7 უღმრთოე-
ბისა C, უღმრთობისა MT, უღმრთობისა cet. 7 იყო იგი C. 7 ყოვლით კერძო ყოვლითურთ A. 7 ქართ-
ლისი ქალაქისა Mm. 8 ~ ლაშქრისა მ. იყო A. 8 ხუთი ათასი Mm. 9 და ვითარცა მოიწია C, ხოლო
მოიწია რაჲ D, რამეთუ მოიწია h, და მოიწია cet. 10 იქმნა C. 10 სიმდიდრე სიდიდე Bdp. 10 ნადი-
ნებსა ნადინობსა DTs, ნადინობსა (!) Mm. 11 დარჩომოდა ს. C, დარჩომილ იყო სულტანსა Mm, დ. იყო
სულტანის A, დ. იყო სულტანისაგან cet. 12 ამპარტავენებისა A, ამპარტავენება D. 12 და ურჯულებასა A,
და როჯეელობასა Mm, < C, ურჯულობება D, ურჯულობებასა cet. 13 ტფილისისასა და სადამე A, ტფი-
ლისისასა სადამე C, ტფილისისა სადამე სადამე (RT: სადამე) RTm, ტფილისისა სადამე D, ტფილისისასა
სადამე (s: + სადამე) cet. 13 გამოყვანებად h, გამოყვანებასა C. 13 ვითარცა AC, ვითარ cet. 13 ზაფ-
ხული A. 14 მეფე + ბაგრატი D. 14 დიდგოროთა ACDMM, + და ცნა დადგომა მეფისა cet. 14-15 სად-
გომი სადგური A, < s. 15 არს < A. 15 ~ იგი ადგილი A. 15 არად არამედ Mm. 15 შერაცხა m,
შერაცხეს იგი A. 15 მეფისა < A. 16 ოცდაათსამეტითა Bdp, კრგ Mm. 16 ტფილისად A, ტფი-
ლისსა Mm, ტფილის cet. 17 ისნისა m, ისნისსა M. 17 ღამე ყოველ < A, ღამე ყოლ Bdp. 18 მუხნარ-
ისა ABdp, მუხნარისა გზით D. 18 და < A. 18 არბინა A, დარბივნა D. 19 ცნა ცნა + რაჲ ესე D.
19 გაღმართ დაღმა C. 19 აფხაზთა < A. 19 მეფემან + ბაგრატი D. 19 ვნებად C. 19-20 წარმ. ფადლ.
ფადლონისაგან D. 20 გამოუგზავნა A. 20 სილგად თავად C, თავადი Mm. 20 ლიპარიტისი D, + იოვანე
ერისთავი A, + ერისთავი cet. 21 მათ D, < cet. 21 მცირედითა A. 22 ლაშქრითა მკედრითა A, ოდენ
ლაშქრითა მათითა D. 22 ველთა C. 22 ჩამოესწრნეს AC, ჩამოეწინეს cet.

მუხნარს წინა წილკნის გორთა თანა. უკანასა კერძოა შეებნეს და პირველსავე კრძლისა
მოკიდებასა გააქციეს ფადლონ. და შიადგა ფადლონის ლაშქარი გაქცეული სრამსა
ნარეკუებისასა, მიჰკოცდეს და იპრობდეს აფხაზთა მეფისა ლაშქარნი, და აღმოიგო
A 332 სრამი იგი ცქსენითა და კაცითა.

C211a და ზედა ლაშქარმან მეოტმან გასლვა იწყო შობოს ტყით. და უოველთა ტყეთაგან
და მეძუნართაგან, ვითა ჰუისა მართუეთა, გამოჰკრებდეს დამალულსა ლაშქარსა ფად-
ლონისსა ბაგრატის ლაშქარნი. და შემოუსწრეს წინა იწროსა ღართისასა, და მცი-
რედნი ვინმე გაესწრნეს. და სდევნა ლაშქარმან ბაგრატისმან ვიდრე შიამდე სერკისა.
მოსრეს და ტუეე უეეს ლაშქარი ფადლონისი. სოლო ფადლონ თხუთმეტითა ოდენ
M 504 ცხენოსნითა წარვლო გზა წილკნისა, და მიესჯა ზირსა არაგვსასა, და გავდა ნარ-
ღუევთა გზით ერწოდ, და თქუა თავი თჳსი მოციქულად, ვითარმედ: „ფადლონის მოცი-
ქული ვარ და მასარობლად მივალ აღსართანის თანა; აფხაზთა მეფისა ლაშქარი
გაგაქცეოთ“.

დასუდა კაცი ვინმე მეცნიერი, რომელი იცნობდა ფადლონს, და რქუა: „არა ხარ
შენ მოციქული, არამედ ხარ ამირათ-ამირა ფადლონ“.

და რქუა კაცსა მას ფადლონ: „მიიღე ჩემგან ოქრო და ვეცხლი დიდძალი და
საკარგავნი მრავალნი, და ნუ შემიწამებ; გარდამიყვანე მინდობად და წამომევე თანა“.

რქუა მას კაცმან: „ვერ ვიქმ საქმესა მაგას, რამეთუ მკვდრი ვარ ამის ქუეყანისა.
A 333 აწ ისმინე ჩემი და მოქმევე თანა, და მე მიგიყვანო აღსართანის თანა, და მან გავ-
გზავნოს ქუეყანასა შენსა“.

C211b ნებსით არა უნდა ესე ფადლონს, არამედ ერწოდ ვერღარა შემძლებელ იყო
წარსლვად. წარუძლუა კაცი იგი და მიჰგუარა ქალეთს ისაჲ ტოლობელის მესა, აზნა-

1 წინა < C. 1 გორთა გუერდსა Mm. 1 უკანას AC, უკანა cet. 1 კერძოა m. 1 შეებნეს M,
შეიბნეს AC. 2 მოკიდებასა მოქნევისა C. 2 გააქციენ A. 2 შიადგა C, მიედგა A, შიადგა cet. 2 ~ გაქ-
ცეული ფ. ლ. D. 2 გაქცეული < C. 2 სრამსა MTm, საზინელსა სრამსა AC, ტრამალსა D („ლ“ სხვა
ხელით), ტრამასა cet. 3 ნარეკუებისასა < AC. 3 აღმოიგო AC, აღმოვლო cet. 5 მეოტად განსლვად
დაიწყო A. 5 შობასა ტყით A, შაშუას ტყით C, ბობოსტით Mm. 5 და ზედა — ტყით და ზედა გადენა
დაიწყეს გაქცეულთა შაშუას ტყით C. 5-6 ტყუელთა და ძეძეთაგან D. 6 ძეძუნართა A. 6 ვითა ჰ. მართ. < C.
6 ჰუისა) AMm, ჰიკვის Bdp, ჰიკვის cet. 6 მართუესა + გამოკრებს ვერგეთ A. 6 ~ ლაშქ. გამ. დამა-
ლულსა A. 7 ბაგრატ მეფისა D. 8 ~ გაესწრნეს ვინმე C. 8 სდევნეს C, სდევნა A. 8 ბაგრატ მეფისამან D.
8 და სდევნა — სერკისა < Mm. 9 მოსრეს < CMm. 9 და < C. 9 ფადლონის ლაშქარნი m. 9 ფადლო-
ნისი AC, + და დაკოცეს cet. 9 თხუთმეტითა Bdp, თხუთმეტისა D. 9 ოდენ < C. 10 ცხენ. კაცითა D.
10 წავლო C, ვლო A. 10 გზასა წილკნისასა Mm. 10 მიესჯა მიესჯა A. 10 გარდაცა C. 11 ერწოდ Mm,
ერწოდ A, იწროდ C, ერწოს cet. 14 სოლო დახუდა D. 14 მეცნიერ M, მეცნიერნი T, < C. 14 რქუა
ვითარმედ D. 15 შენ < C. 15 არამედ გარნა C. 15 არამედ ხარ < Mm. 15 ამირათ < EMdm.
16 და A, < cet. 16 ჩემგან ჩუენგან C. 16 ვერცხლი m. 16 საკარგავი მრავალი C. 17 და (ნუ) < A.
17 და ნუ შემეწამებ და ნუ გამამელავნებ (და ნუ გამამელავნებ) C. 17 წამამევე DMTm. 18 მას A, < cet.
18 კაცმან მან AD, ~ მან კაცმან C. 18 ვერ იქმ A, ვერა ვიქ C, ვერ ვიქ m. 18 საქმესა < C. 18 ვარ AC,
+ მე cet. 18 მის Mm. 18 ქუეყანისა AC, სოფლისა cet. 19 ჩემი < D. 19 მძევს T. 19 მე < C.
19 და მე — თანა < Mm (ex hom.) 19 აღსართანს თანა A, აღსართანისსა C, აღსართანისთან ERTs.
19-20 გაგზავნოს BCMTm, გაგზავნოს cet. 21 სოლო ნებსით არაჲ უნდოდა D. 21 ერწოდ BEDps, ერ-
წოთა m, ერწოდ cet. 21 იყო იყუნეს A. 22 წარსლვად < Mm. 22 და მიჰგუარა < C. 22 მიჰგო:
არეღეთს (m: არეღეთს) Mm (← მიჰგუარა) ჟალეთს). 22 ქალეთს ჰალეთს h. 22 თოლობელისა A,
ხლობელის C (← ლ), (ისკალ) ტბალისა Mm.

და შემდგომად ამისა არებდა სულტანი მოციქულთა, და უკრებდა ძლუნთა ბაგ-
A 336 რატ მეფესა, ამოთა ენითა სთხოვდა ხარაჯასა. სოლო არა დაიდუა ბაგრატ მეფესა
ხარაჯა, არამედ ავლენდა იგიცა მოციქულთა, და უკრებდა იგიცა ძლუნსა. და იყო
მათ შორის სიტყვთ სიუჟარული.

და შემდგომად მცირედთა წელიწადთა სამშჯღდის ტბათა მდგომსა ბაგრატ მეფესა
დაეცა საღმრთო მუცლისა, და ჩადგა მარაბდათა. და გაუმნელდა საღმრთო, და ტასტითა
C213a წარმოიკვანეს, და | თანა ჰეუა გიორგი კურაპალატი და უოველნი დიდებულნი მისნი.
სოლო გიორგი კურაპალატი გაგებულ იყო წინა, და მოიკვანეს ქართლს მეფე, და
უოველნი დიდებულნი მისნი მუნ მოვიდეს. და მოვიდა დედა მისი მარიამ დედო-
ფალი, და ცოლი მისი ბორენა, და ასული მისი მარიამ. და შემდგომად მცირედთა
10 დღეთა მიათულა მე მისი გიორგი კურაპალატი მეფედ დიდებულთა ამის სამეფოსათა,
და უოველნი შეჰედრნა მას, და რქუა დედასა თვსსა: „დედაო, მეწყალი მენ, რამეთუ
M 508 უოველნი მობილნი შენნი წარგვქციენ წინა და ეგრეთდა მენ მოჰკუდები“. და შემდგო-
მად ამისა მიიცვალა თუენსა ნოემბერსა ოცდაოთხსა, ქრონიკონსა ორას ოთხმოცდა-
თორმეტსა.

და ამისეუ ბაგრატის სიკუდილისა ჟამსა მინა მოიკლა სულტანი კაცისა ვისგანმე,
A 337 ბერისა თურქისგან, თავის ღაშქართა ხარგასა მინა. გაეგლო ჯეონი | მუდანი ათასითა
კაცითა, გაელაშქრა თურქთა მეფესა ზედა, სამარკანდისა სიასლესა ციხესა რომელსამე
მოადგა; და მოიკლა მის ციხისა პატრონისა თურქისა მიერ. და ვერდარა შეესწრა
თურქი იგი ციხესა, და დაჭრეს უწყალოდ მასვლითა. და ვერდარა ცნეს ბაგრატ და
20 სულტანმან ერთმანერთისა სიკუდილი.

შემდგომად ამისა დაჟდა მე ბაგრატისი გიორგი კურაპალატი მეფედ¹.

1 არებდა C, ატარებდა A, არონებდა dp, არონებდა B, არონებდა cet. 1 უკრებდა უზგანინა C.
1 ძლუნსა m. 2 ამოთა A. 2 მეფემან < C. 3 იგიცა ესეცა A. 3 უკრებდა იგიცა < C. 3 იგიცა < d.
3 ძლუნსა + სურტანსა A. 4 შორის შუა A. 4 სიტყვთ სიუჟარული AC, სიტყუა სიუჟარული Bdp, სიტ-
ყუა საყუარული cet. 5 ტბათა AMTm, ტბაზედა C, ბართა cet. 5 მდგომთა Mm. 5 მდგომსა ბაგ-
რატ < C. 6 დაეცა ეცა CMin. 5-6 ~ საღმრთო მეფესა C. 6 მარაბდათა M, მარაბდათა A. 6 გაუმნ.]
გაუმნებდა Mm. 7 წამოიყუანეს + დღეთად Mm. 7 ჰეუა იყო A. 7 და უოველნი დიდ. მისნი < Mm.
8 სოლო მუნ T. 7-8 და უოველნი — კურაპალატი < d (ex hom.). 9 მისნი < Mm. 8-9 სოლო გიორგი —
მუნ მოვიდეს < C. 9 მუნ მოვიდეს < A. 9 და + მუნ C. 10 ბორენა შორენა MRTm (R-ში შემდეგ „შ“
გადაუსწორებიათ „ბ“-დ), შორანა A. 10 მარიამ < C. 11 მიათულა C, მიათვალა Mm, მიუთულა cet.
11 მისი C, მათი cet. 11 მეფედ < Mm. 12 მეწყალი ACMm, მეწყალი cet. 13 წარმოგვქციენ Bp.
13 ეგრეთვე Mm, ეგრეთ C. 14 მიიცვალა AC, გარდაიცვალა Mm, გარდაიცვალა + მეფე ბაგრატ cet. 14 ნოემ-
ბერსა მისსა Mm, ნოემბერსა cet. 14 ოცდაოთხსა < C. 14 ქრონიკონსა AD, ქრონიკონი (C: ქორანიკონი)
იყო (< Bdp) cet. 14-15 ოთხმოცდაროი C. 16 და + შემდგომად A. 16 ამისა A, მისე C. 16 ბაგრატ
მეფის D. 16 ჟამსა AC. ჟამთა cet. 16 ვისმე Mm. 17 ბერისა < C. 17 თურქისა A. 17 ღაშქრისა და
ხარგას (m: ხარგსა) Min, ღაშქარსა და ხარგასა C. 17 გაეგლო Mm. 17 ჯელონი A, ჯელონი M. 18 გაი-
ლაშქრა Mm. 18 თურქუთა M. 18 სამარკანდისა AMm, სამარკანდისა C, სამარკანდისა cet. 18 სიასლესა
მოაზლესა ზედა A, მოაზლეს M, მოაზლეს m. 18 რომელსამე A, რომელსა Mm, < cet. 19 და
მუნ C, < A. 19 მის თურქისაგან ციხის პატრონისა A, მის თურქისა პატრონისა მიერ C. 19 მიერ < Mm.
20 დაჭრეს [ხარგისა დაბო.] მასვლითა C. 21 სურტანმან A, სურტან Mm (ღ — დ). 21 სულტან [ხარგისა და-
ბოველი] ერთისა C. 21 სიკუდილი < A. 22 კურაპალატი < C. 22 ~ დაჟდა მეფედ გიორგი d. ბ. C.
22 შემდგომად — მეფედ < D.

¹ ამის შემდეგ ახალი სათაურია ნუსხებში (მეორმოცდაათოთხმეტე მეფე...), ის სათაური, რომელიც
D-ში უფრო ქვემოთ არის და უფრო თავის ალაგას. იხ. ქვემოთ გვ. 315, სქოლიო 4.

და¹ არა აფრინდა უოველსა მინა მამულსა მისსა ერთიცა ქათამი. და დიდითა
C213b დიდებითა და პატვიითა წარიყვანეს და დაქმარეს ჰეონდის². ესე მეფე ბაგრატ წელიწ-
დისა ცხრისა მეფე იქმნა, და აღესრულა წლისა ორმოცდათექუსმეტისა. ესე ბაგრატ
პირველ იყო კურაპალატი, და შემდგომად ნოველისიამოსი³, და მერმე იქმნა სევესტოს.
იყო კაცი სახითა უშუენიერესი უოველთა კაცთასა, სრული სიბრძნითა, ფილოსოფოსი
M 509 ენითა, სუანი ბედითა, უმდიდრესი უოველთა მეფეთა აფხაზეთისათა, | მოწყალე მეცო-
დებულთათჳს, უსჯ ზღაბთა ზედა. სოლო ჟამთა მისთა ქუეყანასა დაწუნარება არა
ჰქონდა: ეკლესიანი და გლეხნი, ახნაურნი და გლახკანი ვერ იკითხებოდეს.

* მეორმოცდაათოთხმეტე მეფე ქართლისა და აფხაზეთისა გიორგი.
ამ ბაგრატისი. ბაგრატონი *

A 338 სოლო გიორგი მეფე იყო მოწყალე | და განმკითხველი გლახკთა, კაცი საშიში
და უუსუესი უოველთა მეფეთა აფხაზეთისათა, და პურად უკეთესი უოველთა კაცთასა,
ცხენოსან-მშჯღდოსანი რჩეული.

და შემდგომად მამისა მისისა დაჟო მშჯღდობით სამთარი ერთი და ზაფხულისა
ნახევარი. სოლო შემდგომად თავადთა ამის სამეფოსათა ნიანია ქუაბულის-მემან, და
ივანე ლიპარიტის მემან, და ვარდან სუანთა ერისთავმან, რეცა თუ იკლეს რამე
15

1 და ACMm, სოლო ამის ბაგრატის მეფობისა-ზე cet. 1 არა < Mm. 1 ~ ყოველსა მამულსა
მისსა შიგან A. 1 ~ ერთიცა ქათამი მამულსა შინა C. 2 ~ და წარიყვანეს (+ ბაგრატ) დიდითა დიდ-
ბითა და პატვიითა A. 2 ჰეონდი[დ]ს A. 2 მეფე < A. 3 ცხრისა ცხრამეტისა Mm. 3 ~ იქმნა მეფე A.
3 ორმოცდა[.....] A, 5 წ Mm, ორმოცდაათისა C. 4 პირველი Mm, < A. 4 ~ იყო პირველ C. 4 ნოვე-
ლისიამოსი C, ნოველისიამოსი AD, ნოველისი Mm, < cet. (ერთი სიტყვის ადგილია დატოვებული).
4 ნოველ. და მერმე < b. 5 იყო + ესე ბაგრატ მეფე D. 5 უშუენიერეს AC. 5 ყ. კაცთასა ACMm, ყოველ-
თასა cet. 5-6 ფილოსოფოსისათა Mm (< ენითა). 6 ბედითა < D. 6 უმდიდრეს A, და უმდიდრესი D.
6 ყოველთა C. 6 მეფეთა აფხაზეთისათა AD, აფხაზეთა მეფეთაგან C, აფხაზეთა მეფეთასა cet. 6-7 მეცოდ-
ებულთა A. 7 ალაგთა ზედა ალაგთა და ალაგთა ზედა D, < C, გლახკთა ზედა ბ რ ო ს ე. 7 სოლო
გარან D. 7 ქუეყანისა Mm. 7 ~ დაწყ. ქუეყ. A. 7-8 არა აქუნდა Mm. 8 ეკლესიანი — გლახკნი A, ეკლეს-
იანი, გლახკნი (C: + და) ახნაურნი cet. 8 ვერ იკითხ. ყოველად იკითხებოდეს A, ვერ მოიკლდეს C.
9 მეორმოცდაათოთხმეტე Ddp (p-ში მერმე „ორმოცდამეთრამეტე“), მეორმოცდათუთ T, მეორმოცდა-
ხუთე Rs, ორმოცდათუთ b, ორმოცდამეთრამეტე BEp'. 9 გიორგი + კურაპალატი D. 10 მე ბაგრატ
მეფისა D. 11 სოლო და შემდგომად ბაგრატ მეფის სიკუდილისა მეფე იქმნა მე მისი გიორგი კურატპა-
ლატი. სოლო ესე D. 11 იყო + კაცი D. 11 დია საშიში C. 12 უსუესი C, უსუესი Mm, უსჯ cet.
12 პურ A. 12 კაცთაგან C. 14 შემდგომად [ხარგისა] მისისა. 14 მშჯღდობით b. ერთი AC, ~ b. ე. მშჯ-
ღდობით cet. 14 ერთი (ერთი) Bp. 14 და < A. 14 ზაფხული A, ზაფხულისა M. 15 სოლო < A.
15 შემდგომად + ამისა A. 15 და (იგ.) < C. 16 და < A. 16 რეც თუ C, < A. 16 რამე < A.

¹ ამის გასწვრივ არშიაზე: მეფე ბერძენთა მიხაილ დისწული გიორგი მეფისა BERbd, სოლო T-ში იგივე
შენიშვნა შიგ ტექსტშია შეტანილი: «სოლო იყო მეფე ბერძენთა მიხაილ დისწული გიორგისი».

² არ შ ი ა ზ ე: კზი ქართლისა გაბრიელ საფარელი Rbd. არ შ ი ა ზ ე: ქეს აქათ (Bp: აქეთ) ჩ'ახ
(=1067) Bbp.

³ ამ სტრიქონის გასწვრივ არშიაზე მინაწერები: ნოველი მოსისა, ნოველი სიმოსე, ნოველი სიმისი,
ნოვე სილოსი (Bdp: ნოე ესილოსი; Rb: ნოე ესილისი) ERbd.

⁴ ეს სათაური მოიპოვება ყველა ნუსხაში გარდა ACMm-ისა (C-ში არშიაზე წითლით და სხვა ხელით
სწვრივ: გიორგი მეფე), სოლო, D-ს გარდა, ყველა ნუსხაში უფრო ხეშოთაა. იხ. ზემოთ გვ. 314, სქოლიო 1.

⁵ უმატებენ: ქტს აქეთ ჩ. ო. ბ. (=1072) წელსა D, ქტს სწგ (293+780=1073) d, ქტს სწგ BEp
(უ — ე), ქტს სწგ b (ო — უ — ე).

სიყრმით გიორგი მეფისათ, და აუშაღეს ქუეყანა: ივანე მორთნა კასნი და დადგა C214a ქსნის პირსა; და ნიანია წარუღო ქუთათისისა სატურტლე და შედგა ქუთათისის¹ მიგა; და გარდან გაადგინა სუასნი ავისა მოხარკულნი, დაარბიეს და ამოსწყუდეს საეგრო².
 სოლო გიორგი მეფემან სძლო სიკეთითა, სიბრძნითა, და მურ-უგსენებელ იქმნა: უბოძა ივანეს სამძულდე; და მესა ივანესსა ღიპარიტს მისცა ღოწობანნი ნაცვლად 5
 M 510 რუსთავისა, რომელი მიეცა კასთა; და ნიანის თმოგვ და სსუანი საქონელნი რსეულნი; ვარდანს უბოძა ასკალანა და უთაღუბო ჯაყელთა, ივანეს სიტყვით, უბოძა და ეოველიუე ერთგული და ორგული დაფარა წყალობითა, და დაიწყნარა მეფობა თვსი გიორგი მეფემან.

კუალად გადგა ივანე ღიპარიტის მე, და ცნა გიორგი მეფემან. ქუთათისით 10
 გარდამოვიდა სამცხეს, მორთნა მესხნი, გარდამოიარა და მივიდა სამძულდის კარსა. მუნ მოიყვანა კასთა მეფე აღსართან. ვერ დადგა ივანე ცისეშიგან, მირიდა მათა სამხრისათა. და მას ვერ-წყობილობასა მინა წაისუნა ღოწობანნი ღიპარიტისაგან C214b აღსართან. მოეყარა სამძულდესა, გარდადგა ჯავახეთს, და მოიყვანა მეფეთ-მეფემან გიორგი მათ წინაშე, და დაიფიცეს ეკრანთას, და დაიმტკიცა ივანე კლდე-კართა და 15
 სამძულდესა ზედა.

კუალად გადგა ივანე, გამოსტეუა გაგი ცისოვანთა გიორგი მეფისათა, და მიჰვიდა ფადლონს, განძის პატრონსა. და მოვიდა³ სულტანი მალიქ-მა მტერად ეოველთა ქრისტიანეთა. მიაგება ივანე მე მისი ღიპარიტ წინა, შეაწყნარა სულტანსა, და დაუო მის თანა მცირედი ხანი, და გამოეპარა. და მოვიდა სულტანი, და მოადგა 20

1 სიყრმით C, სიყრმითგან A, სიყრმითა Mm, სიყრმითა cet. 1 მეფისათ C, მეფე A, მეფისათა cet. 1 აშაღეს A. 1 ივანე ACMm, ივანემ (ივანემ) cet. 1 და < A. 2 ქსნის პირსა C, ქსნისა Mm. 2 წარუღო AC, წარუღო Mm, წაიღო cet. 2 ქუთათისა D, ქუთათის cet. 2 შიგან De, შინა A. 3 ავისა მოხარკულნი Mm, < c, ავ. მოხარკულნი cet. 3 არბიეთს c. 3 ამოსწყუდეს A, ამოსწყუტნეს c, ასწყუდეს M, აწყუდეს Bdp, ა(ს)წყუტეს cet. 3 საეგრო < c. 5 ~ სამშ. ივანეს c. 5 ღოწობანნი c, ლუწუბანი Mm, ღოწობანი cet. 6 რომელი ADMm, რომელ cet. 7 ვარდ. უბოძა < c. 7 ასკალანა AMm, ასკალანა T, ასკალანა c. 7 უთაღუბო Mm, თაღუბა c, უთაღუბა dp, უთაღუბა cet. 7 ჯაყელთა ქასულთა Mm. 7 სიტყუი D. 7 და < codd. (იხ. ჯავახ. სამ. ისტ. II, 2, 226). 7 ყოველი c (D-ში ეს ადგილი ჩამოხეულია). 8 და ერთგულნი და ორგულნი დაფარა c. 8 მეფობა სამეფო c. 8-9 გიორგი მეფემან < c. 10 გადგა დადგა m, გადგა T, გადგა Bdp. 11 სამცხნეს c. 11 გარდამოიარა გარდამოვიდა Bdp, < c. 11 მივიდეს c. 11 სამშვილდეს Bdp. 12 მუნ და c. 12 კახთაც c. 12 ციხეშიგან ციხეში Bdp, ციხესა შიგან c. 13 სამხრისათა Mm, სამხრისათა cet. 13 მას ვერ-წყობილობასა Mm, მას ვერ ეწყო შლილობასა c, მასვე შლილობასა cet. 13 ლუწუბანი M. 14 მოეყარა Mem, + მეფე cet. 14 მეფეთა c (< მეფეთ). 14-15 მეფეთ-მეფემან გიორგი < D. 15 დაამტკიცა c. 17 გადგა Mem, გადგა cet. 17 გიორგი მეფისათა აღუთქუა მეფისა c. 18 ფადლუნს c. 18 განძსა c. 18 და Mem, და + შემდგომად ამისა cet. 18 მალიქ-შა მით ქაშს (m: ქაშას) Mm (← მოქშას ← მოქშას: m → m). 19 მიაგება — წინა Mm, მიეგება ივანე და ძე მისი ღიპარიტ წინა Bdp, მიეგება ივანე წინა და ძე მისი ლ. c, მიაგება ივანემ ძე თვსი ლ. წინა cet. 19 შეიწყნარა სულტანმან Bdp. 20 მცირედი ხანი Mem, ~ ხანი მცირედი cet.

¹ «ქუთათა»-ს შემდეგ ჰკლებია C-ს ვიდრე გვ. 319, 8 («ვეცხლისანი») და ეს ხარვეზი შეუვსია კალა-შვილს 1731 წელს.

² «საეგრო»-ს შემდეგ ამ ძეგლის ბოლომდე (გვ. 317, 19) აკლია A-ს.

³ არ ში აზ: მორბევა ქართლისა მეორედ BERdp (E-ში წითლით სტრიქონებს შუა), ოხრება ქართლისა მეორედ b.

სამძულდესა, და წარუღო სამძულდე, და ტუე იქმნა ივანე თავითა, ცოლითა და M 511 შვილისშვილითა, და ეოველთა აზნაურთა დედაწულითა, და დაიჭირა სამძულდე სულტანმან. და მუნ დგომასა მარბაა ქართლი, წაიღო ტუე და სატუენავი ურიცხვ, და შეიქცა გარე. და აიღო განძა, და დაგდო სარანგი თავადად განძას და ბრძოლად ქუეყანისა ეოველისა, ორმოცდარვა ათასითა კაცითა. შედგა ფადლონ ცისეთა მაგართა, 5
 C215a და ვერ დაუდგნა, გამოიყვანეს და დააპატიმრეს იგიცა.

შემდგომად მცირედისა ხანისა შეკრბა სარანგი ეოველითა ლაშქრითა მისითა და განძისათა, დვინისა და დმანისისა ამირათა თანადგომითა, და მომართა გიორგი მეფესა. შეკრბა გიორგი მეფეთ-მეფე ეოველითა სპითა მისითა, ზემოთა და ქუემოთა, და მოიყვანა მათ წინაშე აღსართან, კასთა მეფე, და დაჰმართეს ერთმანეთსა. განაძლიერა 10
 ღმერთმან გიორგი მეფე; წარძლუანებითა პატრონისა ჯუარისათა მიუჯდა ზედა, ფარცისის ქუემოთ, და იოტა ბანაკი სარანგისი: გააქცია და ასწყუდა. იყო ქაში მწყურისა, და სილაშემან დაარჩინა ნეშტი სარანგის ლაშქრისა, და შემოიქცა უკლებლად და მძვდობით მეფეთ-მეფე გიორგი თავისა სამეფოსა.

და შემდგომად ამისა მომადლა ღმერთმან მძლავრებისაგან ბერძენთასა წასმულნი 15
 ციხენი. წაუსუნა ბერძენთა ანაკოფია, თავადი ცისეთა აფხაზეთისათა, და მრავალნი M 512 ციხენი კლარჯეთისა, შავშეთისა, ჯავახეთისა და არტანისა. და შემდგომად ამისა ესეცა C215b მომადლა ღმერთმან, აღიღო ქალაქი კარისა, ციხე-ქუეყანა, და სიმაგრენი ვანანდისა და კარნიფორისანი, და იოტნა თურქნი მის ქუეყანისანი.

1 წაიღო c. 1 ცოლითა + შვილითა c. 2 ყოველითა c. 2 აზნაურთა + მისისა c. 3 და წაიღო c, წაიღეს cet. 4 განძი Mm. 4 სარანგი M. 4 ~ თავადად სარანგი Bdp. 4 განძას და და განძას Mm. 4 მბრძოლად c. 5 ყოველითა კაცითა ორმოცი ათასითა c, კაცისა მ-ც Mm. 5 შეედგა c. 6 დაპატიმრეს c. 7 ხანსა Mm, ქამისა c. 8 განძასათა M, განძასათა m, განძას c, კერძისათა Bp. 8 დმანისისა ანისისათა c. 8 ამირათა თანადგომითა < c. 8 დგომითა Mm (< თანა). 9 ზემოთა და ქუემოთა < D. 10 მათ მას c. 10 და c, < cet. 11 მეფეთ-მეფე გიორგი c. 9-11 ყოველითა სპითა — გიორგი მეფე (p-ში ქვევითა არ ში აზ სწერია). 11 წარძლუანებითა წარუძლუა ძალითა c. 11 ჯუარისათა გუარისათა M. 11-12 ფარცის Mm, ფარცის cet. 12 სარალანგისი M, სარალანგისი m (← სარალანგისი), სარალანგისა c. 12 ასწყუტა D. 13 ნეშტი ნესტი Ms, ბანაკი Bp (Bp-ს არ ში აზ ამ სიტყვაზე მითითებით სწერია: ნეშტი). 13 სარალანგისი M, სარალანგისა c. 13 უკლებლად c, უკლებლად Mm. 13 და c, < cet. 14 მეფე (< მეფეთ) c. 14 თავისა თვსსა Bdp, თავის m. 15 წაუსუნა c. 16 წაუსუნა წახმულნი c, < M. 16 ანაკოფო c. 16 და < m. 16-17 წაუსუნა — ციხენი < Bdp (ex hom.; p-ში ქვევით არ ში აზ სწერია). 17 კლარჯეთის m. 17 ~ შავშეთისა კლარჯეთისა c. 17 არტანისა M. 18 ქალაქი < b. 18 ციხე და ქუეყანა c. 19 კარნიფორისანი Bhdp, კარნიფორისანი Mm, კარნიფორისანი s, კარნი ფორისანი cet. 19 თურქენი M. 19 ქუეყანისანი Mm, ქუეყანისანი + ამინ c, ქუეყანისაგან + და შემდგომად მცირედისა ხანისა შეკრბა სარანგი ყოველითა ლაშქრითა მისითა და კერძისა (p: კერძისა) Bp, ქუეყანისაგან cet.

ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი¹

- A 338² ამისა შემდგომად მოვიდა სულტანი მალიქ-შა, მოადგა სამშუღდესა და წარიღო, და ივანე მე ლიპარიტისი ტყუე ჰყო, მოაოგრა სომხითი და წარვიდა. სოლო მასვე წელსა მოვიდა სარანგი მალითა სულტანისათა, ჩამოგა სამშუღდის ბარს; და მოვიდეს ლაშქარნი გიორგი მეფისანი, შეიბნეს ფარცხისს, სძლიეს სპათა გიორგისთა და იოტნეს სპარსნი, რამეთუ დიდი ძლევა მოსცა ღმერთმან გიორგის. 5
- და წარვიდა მეფე გიორგი მამულსა თუხსა ტაოს, და მოვიდა ბანას.
- A 339 სოლო მუნ მოვიდა წინაშე მათსა ზორგარი აღმოსავლისა გრიგოლ ბაკურიანის მე, რომელსა ჰქონდეს ოლთისნი, და კარნუ³-ქალაქი, და კარი, და დიდად განისარეს და განისუენეს. და მოსცა გიორგი მეფესა კარის ცისე-ქალაქი და მისი მიმდგომი 10 ქუეყანა, და განიყარნეს. სოლო მეფემან გიორგი დაუტევნა კარს აზნაურნი შავშნი და წარმოვიდა შინა. სოლო განმლიერებასა თურქთასა დაუტევნეს ბერძენთა ქუეყანანი M 513⁴ მათნი, | ციხენი და ქალაქნი, რომელ აღმოსავლეთს ჰქონდეს, და | წარვიდეს. რომელ- C216a ნიცა აისუნეს თურქთა და დაეპყდრნეს მას შინა. და ვინათგან მესობლობით მოეახლნეს საზღვართა ჩუენთა, განმრავლდა შიში და ჭირი მათგან ჩუენ ზედა. რამეთუ იწყეს 15

1 ცხოვრება მეფეთ-მეფისა M, ცხოვრება მეფეთ-მეფისა გიორგისა m. < Ac, ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი+გიორგის ძისა, რომელი იყო სამეოცდამეათეობით (სამეოცდამეათეობით BDRTPs [p-ში არ- შიაზე შესწორებული]) შვილი (შვილის D) შვილთაგანი დავით წინასწარმეტყუელისა, რომელსა ეწოდა (უწოდეს შემდგომად D) დავით აღმაშენებელი. (+ სოლო D) ესე (+ დავით D) იყო მეფე ქართლისა და აფხაზე- თისა (ქართლისა და აფხაზეთისა მეფე D) ორმეოცდამეათეობით (მეორმეოცდამეათეობით ERTs, ორმეოცდა- ექუსე b, მეორმეოცდამეათეობით Dd, ორმეოცდამეათეობით Bp) DERTbds². 2 მალიქშა ADe (~ მა- ლიქშა სულტანი D), მალიქშა Mm, მალიქშა cet. 2 სამშუღდეს A 2 და < c. 2 წაიღო Re, წარიღო სამშუღდეს D. 3 და < A. 3 ლიპარიტისა DR. 3 მოაოგრა A, და მოაოგრა cet. 3 სოლო < c. 3 მასვე ADRc, ამასვე cet. 4 სულტანისათა DERep. 4 ჩამოგა ჩამოვიდა Bp. 4 სამშუღდეს A, სამშუღდეს ბარს cet. 4 და < c. 5 შეიბნეს A, და შეიბნეს cet. 5 ფარცხს M, ფარცხს m, ფარცხის cet. 5 სძლეს ABbd, სძლიეს და იოტნეს წავიდა მეფე c. 5 სპ. გიორგ. < Mm. 6 აოტნეს A. 6 სპარსნი < Mm. 6 რამეთუ A, და Mm, და რამეთუ cet. 6 გიორგის მეფესა D, < Mm. 7 და წარვიდა A, წარვიდა მუ- ნით D. წარვიდა cet. 7 მეფე გიორგი < d. 7 და < Ac. 7 მივიდა A. 8 სოლო და c, < Mm. 8 მივიდა c. 8 ზოძვარი M. ზოძვარი m (ძ—ძ), ზოძვარი c. 8 აღმოსავლისა DR. 8 გრიგოლი Bhdp. 9 ძე რომელსა ძელსა B (—ძე რლსა). 9 და < D. 9 (დ) კარნუქალაქნი c. 9 და < Ac. 9 დიდად T. 9 განიყარნეს R, იამზანაგნეს c. 10 კარი c. 11 და განიყარნეს < c. 11 გიორგიმ DERTbds, < c. 12-13 ქუე- ყანანი, ციხენი და ქალაქნი მათნი Ac. 13 აღმოსავლით c. 13-14 რომელნიცა — მას შინა და თურქთა რომელნიცა აიხუნეს მუნ შინა დაემკვიდრნეს D. 14 ავხენეს c. 14 თურქთა Mm. 14 და < A. 14 სოლო ვინადგან D. 14-15 მოიახლნეს Mm. 15 მათგან A, მათი cet. 15—319, 1 ~ მიერთგან იწყეს Bdp.

¹ ამის მაგიერ წითლით სწერია: აქა დიდი და ღვთივ განბრძნობილი დავით დაიბადა მსგავსი აღუქ- სანდრესი და ვახტანგისებრთი სუიანი და გამარჯვებული c.

² D არშიაზე წერს (სხვა ხელითა და სხვა მელნით): ბ² დავით. დავით აღმაშენებელი მეფეთ იქმნა ქტს აქეთ წელსა ჩ. პ. თ (= 1089).

³ ამის წინ ჩართულია ანდერძი: ღ²ოთ და საშინელო სუეტო ცხოველო! დაიცვე და წარმართე ორსავე ცხოვრებასა დედოფალი მარიამ M. ⁴ არ შიაზე: კარნუ აზრშია D.

მიერთგან რბევად, ტყუენვად და მოოგრებად, წუად, სრვად და ტყუეობად ჩუენ ქრისტიანეთა.

რამეთუ მათ კამთა შინა გიორგი მეფესა, ეუელს გარემდგომსა, დაესწნეს უგრძ- ნეულად თურქნი დიდნი, რომელთა თავადი იყო აჰმად, ამირა ძლიერი და მაგრიად მოისარი, რომელსა მას ოდენ კამსა აეღო კარი. მოვიდეს ესენი შინა-განცემითა 5 ქრისტიანეთათა, აოტნეს გიორგი მეფე და სპა მისი ურიცხ.

- A 340 | სოლო საჭურჭლენი დიდნი და საშსასურებელნი სამეფოთა ტაბლათანი, ოქროსა C217a და ვეცსლისანი, ბაგრატიულნი სასმურნი და სამწდონი პატიოსანნი, კარავნი სამე- ფონი და ეოველთა დიდებულთანი აისუნეს იავარად და წარვიდეს. სოლო გიორგი A 350 მეფე წარვიდა მეოტი აჰარი აფსახეთად. მათ უკუე ლაშქართა¹, | ესევითარითა ალა- ფითა სახსეთა მიმავალთა, წინა დაემთხვეს ამირანი დიდნი, იასი ვინმე და ბუელუშ, და მათ თანა სიმრავლე ურიცხ თურქთა, საბერძნეთს მიმავალთა. რომელთა იხილეს რა ესეოდენი სიმრავლე ოქროსა და სიმდიდრისა, რომელი ჰქონდა, და ცნეს მეოტობა M 514 გიორგისი, და ესმაცა მათგან, ვითარმედ: „რად | წარსვალთ საბერძნეთად? აჰა ქუეყანა საქართველო, უკაცური და სახსე ესევითარითა სიმდიდრითა“. სოლო მათ მუის მოაქ- 15 ცივნეს გზანი მათნი და მოეფინნეს ჰირსა ეოვლისა ქუეყანისასა, ვითარცა მკალნი.

და დღესა ივანობისასა ასისფორნი და კლარჯეთი სღვის ჰირამდის, შავშეთი, აჰარა, სამცხე, ქართლი, არგუეთი, სამოქალაქო და ჭეონდიდი აღივსო თურქითა. მოისრა და ტყუე იქმნა ამათ ქუეყანათა მკვდრი ეოველი. და მასვე ერთსა დღესა დაწუეს ქუთათისი, და არტანუჯი, და უდაბნონი კლარჯეთისანი. და დაევეს ამათ 20

1 ოტრებად c. 1 რბევად და ტყუენვად, მოოგრებად და წუად და სრვად A. 1 და ტყუეობად < A. 1 ჩუენ D, < cet. 2 ქრისტიანეთა AEMem, ქრისტიანეთა cet. 3 შინა A, < cet. 3 გიორგის A. 3 ~ დაეს- ნეს ყველს გარე მდგომსა A. 3 გარე მდგომსა Mm. 3-4 უგრძნეულად Mm, უგრძნეულად A, უგრძნეულად A, უგრ- ძნეულად DR, უგრძნეულად cet. 4 რომლისა თავადად D. 4 აჰად AMm, აჰადად BEhp. 4 ამირა c, ამირა M, ამირა m. 4 მაგრიად De, მაგრა M, მაგრა m, მაგრა cet. 5 მოისარი < Mm. 5 მას < A. 5 კამსა ოდენ Ac. 5 აეღო ADe, აეღო cet. 6 ურიცხნი c. 7 სამეფოთა D. 8 ვერცხლისანი em. 8 ბაგრატიულნი სას- მურნი A, გარატეულნი (m: გარატეულნი) და სიასამურნი Mm, ბაგრატიულნი და სასმურნი cet. 8 სამწ- დონი AC, სამწდონი cet. 8-9 კარავნი სამეფონი და (< Mm) ეოველთა დიდებულთა AMm, კარავნი პატიოსანნი სამეფონი და ეოველთა დიდებულთა საჭურჭლენი C, კარავნი სამეფოთა ეოველთა დიდებულ- თანი cet. 10 სოლო მათ D. 11 წინა დაემთხვეს Cp. 11 იასი იასი პარი B, იასი პასი p, პასიასი d. 11 ~ ვინმე იასი D. 11 ბუელუშ A, ბუელუშ a, ბუელუშ C, ბუელუშ Mm, ბუელუშ b, ბუელუშ cet. 12 და < A. 12 მიმავალთა A, მიმავალნი cet. 12-14 რომელთა — გიორგისი და ვა იხილეს რაჲ ესენი და ესეო- დენი სიმდიდრე ოქროსი და ვეცხლისა და სხუთა მრავალთა სიმდიდრისა იარაღთანი რომელი აქუნდა მათ და სცნესცა მათ მეოტობა გიორგი მეფისა D. 13 ოქროსა ქორსა A. 13 ჰონდა A, აქუნდა (აქუნდა) cet. 14 ესმაცა უთხრეს C. 14 მისგან Bdp, მათ C, მათგან სიტყუა ესე D. 14 წარხუალ A. 14 საბერძნე- თად A, საბერძნეთს cet. 15 და < C. 15 ესევითარითა ვითარითა A. 15 სიმდიდრითა ალაფითა C. 15 სოლო A, და cet. 15 მათ < C. 15-16 მოაქციეს C. 16 მოეფინნეს მოეხუენეს A. 17 და < A. 17 ივანობისასა A, ივანობისა Bdp, ივანობასა cet. 17 ასისფორი CMm, კასისფორი R (შემდეგ „კასის“ წაუშლიათ და დაუწერიათ „კარნის“), კარნისფორი D, კარნისფორი ER'hs, კარნის კარნისფორი Bdp. 17 და AC, < cet. 17 კლარჯეთი m. 17 ჰირამდინ A, ჰირამდინ + ტყუე იქმნა C. 18 არაგეთ Mm. 19 და (მასვე) ACD, < cet. 19 ერთსა < CMm. 20 დაწუეს C. 20 და (არტ.) < C. 20 და (დაყვ.) < A. 20 მათ p.

¹ აქედან ვიდრე A 351-მდე ტექსტი არეულია A-ში.

C217b ქუეყანათა შინა თურქთა ვიდრე მოსლავადმდე თოვლისა, მოჭამეს ქუეყანა და მოსწუჯდეს, თუ სადღა ვინ დაწომილ იყო ტყეთა, კლდეთა, ქუბთა და გურელთა ქუეყანისათა.

A 351 და ესე იყო პირველი და დიდი თურქობა; რამეთუ ქრონიკონი იყო სამასი. სოლო თუ ვინმე მთიულეთს ანუ სიმაგრეთა სადამე ვინ დაშთა კაცი, სამთრისა სიფიცხითა, უსასლობითა და შიმშილითა ეგრეცა მოისრა.

და განგრძელდა ესევეთარი ჭირი ქრისტიანეთა ზედა; რამეთუ არესა თანა გასა-
ფსულისასა მოვიდინა თურქნი და მათვე პირველთა საქმეთაებრ იქმოდინა, და სამთრის
წარვიდინა. და არა იყო მათ ქამთა შინა თესვა და მკა: მოოგრდა ქუეყანა და ტყედ
გარდაიქცა, და ნაცვლად კაცთა მკეცნი და ნადირნი ველისანი დაემკვდრნეს მას შინა.
და იყო ჭირი მოუთმენელი ეოველთა ზედა მკვდრთა ქუეყანისათა, შეუსწორებელი და
M 515 აღმატებული ოდესვე ეოფილთა სმენილთა და გარდასრულთა ოკრებათასა. რამეთუ
წმიდანი ეკლესიანი შექმნეს სასლად ჰუნეთა თვსთა, სოლო საკურთსეველნი ღმრთი-
სანი ადგილად არაწმიდებისა მათისა. და მდღელნი რომელნიმე თვთ შეწირვასავე შინა
C218a საღმრთოსა მსხუერპლისასა მუნვე | მასვილითა შეწირულ იქმნეს და სისხლნი მათნი
აღირივნეს მეუფისათა თანა. და რომელნიმე მწარესა ტყუობასა მიცემულ იქმნეს, მოსუ-
ცებულნი არა შეწყალებულ იქმნეს, სოლო ქალწულნი გინებულ, ჰაბუკნი დაკუეთ-
A 342 ბულ, სოლო ჩჩუღნი | მიმოდატაცებულ. ცეცხლი უცხო და მბრძოლი, რომლითა
მოიწუა შენებული ეოველი, მდინარენი სისხლთანი, ნაცვლად წელისა ნაკადულთა,
მრწეველნი ქუეყანისანი. და რათა თვთ მათ იერემიასთა ვიტყოდით, რამეთუ ამან
ოდენ კეთილად უწყოდა ქამისა ამის ჯეროვანი გოდება, ვითარმედ: ძენი სიონისანი, 20
პატრიოსანნი და ბოროტისა გამოუცდელნი, უცხოთა გზათა ტყუეობისათა მოგზაურო-
ბენ. სოლო გზანი სიონისანი იგლოვენ არაეოფისათვის მათ ზედა შედღესწაულე-
თასა. და კელნი დედათა მოწყალებითანი არა საზრდელისა შვილთა მიცემად მოქმედე-

1 შინა თურქთა — ქუეყანა < b (ex homoioteleuto). 1 ვიდრე < C. 1 მოსლამდე DRp. 1 მოსწუჯ-
ტეს Mm. 2 სადღა A, სადმე EMM, სადამე cet. 2 თულა სადა ვინ დაწომილ C. 3 და < AC. 3 პირ-
ველი Mm. 3 და < Mdm. 3 რამეთუ < C. 3 იყო ACMm, იუდა cet. 3 სამასი AC, ტარი ERTs, ტ cet.
4 სადამე A, სადალა cet. 4 ხამთრითა Mm. 4 სიფიცხლითა C, სიტფითა Mm. 5 ეგრეცა მოისრა იგინიცა
ეგრეთვე მოისრნეს D. 6 არეთა DMM. 7 საქმეთა Bdp. 7 და (ზ.) < A. 8 შინა < C. 8 მოოგრდა A, და
მოოგრდა cet. 8-9 და ტყედ—მკეცნი < b. 8 ტყუედ M. 9 და (ნაცვ.) A, < cet. 9 ველისანი ACDMM, < cet.
9 მას AC, მათ cet. 10 და AC, რამეთუ D, < cet. 10 ქუეყანისათა AC, ქართლისათა cet. 10 შეუსწო-
რებელი AC, და (< D) შეუსწორებელი cet. 11 ოდესვე AC, ოდესმე cet. 11 და < A. 11 გარდამო-
სრულთა Mm, გარდაარეულთა Bdp. 11 ოკრებულთა Mm. 11 რამეთუ AC, სოლო cet. 12 შეიქმნეს C.
12 ჰონეთა CM, ჰნეთა m, ონეთა A. 12 თვსთა A, მათთა cet. 12 ზოლო რამეთუ C, და D.
13 მღრდელნი DERT. 13 რომელნი A. 13 თვთ < Bdp. 13 შესაწირავსავე Bdp, შეწირვასა AC. 14 მათნი
თვსნი ACMm (Mm: ~ აღ. თვსნი). 15 აღირივნეს m, აღირივნეს C, აღირივნეს M, არივნეს A, აღვიდნეს d,
აღრიწ(ნ)ეს cet. 15 მეუფისათა A, მეფისა CMM, მეუფისა cet. 15 ტყუეობასა შინა A. 15 მიცემულ იქმნეს
მიცენეს Bdp, მიცემულ კმნეს C. 16 შეწყნარებულ C. 17 ზოლო ჩჩუღნი < A, და ჩჩუღნი D, ჩუღნი C.
17 მიმოდატაცებული A, მიმოტაცებულ DMms. 17 ცეცხლი ცოცხალი A. 17 რომელი C. 18 შენებული
ყოველნი AMm, შენებულნი ყოველნი cet. 18 ნაკადულითა C. 19 მრწეველნი Mm. 19 იერემიასთა A,
იერემიასთასა D, იერემიასთა cet. 19 ვიტყოდით A, ვიტყოდი C, ვიტყოდე cet. 19 ამა T, თვთ
მან C, მან cet. 20 ოდეს ოდესმე A. 21 ბოროტისა ბოროტის მოქმედნი A. 21 გამოცდილნი Mm.
21 გზათა < E. 22-23 შედღესწაულეთათა A. 23 დედათა დიდთა C. 23 საზრდელისა A, საზრდელითა cet,
23 მიცემად < C.

A 343 ბენ, არამედ საზრდელ თვსთა ჰეოფენ თვთ თვსთა მათ საყუარელთა. | და ესენი ესრეთ
და ფრიადცა უძვრეს.

M 516 ამათ რა საქმეთა ესრეთ სედედა მეფე გიორგი და რამეთუ არა-ს'დათ იყო ღონე
C218b კსნისა და შეწენისა, არცა რა დამკსნელი ამათ მკრთა, რომელ მოეცა პირი ეოვლისა
ქუეყანისა, რამეთუ ძალი ბერძენთადა შემცირებულ იყო, და რომელნი ქუეყანანი მათ
აღმოსავლეთს ჰქონდეს ზღუასა გარეთ, ეოველი თურქთა დაეპერა. მაშინ ჰყო გან-
სრასვა დიდებულთა თვსთა თანა, და დაამტკიცეს წარსლვა მალაღსა სულტანსა მალიქ-
მას წინაშე.

და ესრეთ დადვა სული თვსი და სისხლნი ქრისტიანეთა კსნისათვს. და მინდო-
ბითა ღმრთისათა და წარძღუანებითა ძელისა ცხოვრებისათა წარვიდა ასპანს, ნასა
სულტანი და შეწენარებულ იქმნა მისგან ვითარცა შვილი საყუარელი.

რამეთუ იყო კაცი იგი მალიქ-მა ვითარცა სიდიდითა კიდეთა მპერობელობისათა
მეუსწორებელ, ეგრეთვე სახითა სიტკბოებისათა და სასიერებითა აღმატებულ ეოველთა
კაცთასა, რომლისანი მრავალ არიან და სსუანიცა ურიცხვნი საცნაურებანი, მართლ-
A 344 მსაჯულობანი, მოწყალებანი, ქრისტიანეთა | სიუარულნი, და, რათა არა განვაგრძოთ 15

სიტყუა, ეოვლად უბოროტო რამე გონება ეოვლით-კერძო აქუნდა. ამისთვსცა ეოველი
C219a სათხოველი აღუსრულა მეფესა | გიორგის, უმეტესცა სასოებისა. და სამეფო მისი
განათავისუფლა ზედამარბეველთაგან და მოსცა კასეთი და ჰერეთი, გარნა სარაჯა
ითხოვა სამეფოსა მისისა, რომელსა აიღებდეს ქამთა მრავალთა. და ესრე განდიდე-
M 517 ბითა და მრავლითა | დიდებითა გამოგზავნა თვსად სამეფოდ და წარმოაუოლნა სპანი 20
დიდნი, რათა წარვლონ გზა მშვდობისა და რათა აართვან კასეთი. და ქამსა სთული-
სასა მოვიდეს კასეთად და მოადგეს ცისესა ვეყინისასა და, ვიდრე ბრძოდედა, მოვიდა
თოვლი.

1 საზრდელსა A. 1 თვთ თვსთა მათ საყუარელთასა D, თვთ მათსა ყოველსა რომელთათვს A, თვთ მათ
საყუარელთა თვსთა C, თვთ მათ საყუარელთათვს cet. 1-3 და ესენი — მეფე გიორგი და ამას ესევითართა
საქმეთა ფრიადცა უძვრეს რაჲ ზედვიდა მეფე გიორგი D. 2 და AC, < cet. 3 ესრეთ ABCp, ესრეთ
რაჲ cet. 3 ~ ღონე იყო C 4 ~ შეწ. და კსნისა A. 4 მკსნელი A, დამკსნელ C. 4 რომელ A, რომელთა ს,
რომელი cet. 4 ყოვლისა < CMM. 5 ქუეყანისა ქუეყანისა M. 5 ძალი რომელი Mm (— რ'ლი: ძი — ძი).
5 და < C. 5 ამათ A, < CMM. 6 აღმოსავლეთად dp (p-ში შემდეგ შეუსწორებიათ „აღმოსავლეთს“).
6 ჰონდეს აღმოსავლეთს A, აღმოსავლეთთ ჰქონდეს d. 6 ზღუის A. 6 ყოველნი Bp, ყოველივე D, ყო-
ველსა A. 6 მაშინ D (ჩამატებულია იმავე ზელით), < cet. 6-7 განძრახვა m. 7 თვსთა < A. 7 და < A.
7 დაამტკიცეს T. 7-8 მალიქას M. 9 სული თავი C. 9 სისხლი BDDp. 9 ქრისტიანეთათვის A
< კსნისა). 10 და < C. 10 ასფანს C. 12 რამეთუ და C. 12 იყოცა A, იყო კაცი იგი cet. 12 მალიქმა
< CMM. 12 მპერობელობითა Mm, მპერობელობისა ER. 13 შესწორებულ AMm, შეუსწორებელი C.
13 სახითა სახლითა Mm. 13 სახარებითა A. 13 აღმატებული CE. 14 რომლისაგან Mm. 12 და < CMM.
14 საცნაურებათანი B, სახარებანი A (ღ — ღ). 14-15 მრავალ მსაჯულებანი CMM. 15 მოწყალებანი
< ABdp. 15 რათა რა ERT (— რ'ა). 15 განვაგრძოთ განვაგრძო Mm. 16 რამე რამეთუ C. 17 სათხო-
ვარი M. 17-18 სამეფოსა მის თავი საუფლო ყო Mm. 18 განათავისუფლა A, თავ უფალ ყო, Ts, თავისუ-
ფალ ჰყო cet. 18 ზედამარბეველთაგან A, მარბეველთაგან C, ზედა-მარბილთაგან cet. 18 კახეთიცა CMM,
ჰერეთიცა C. 19 მისსა Mm. 19 რომელთა Mm. 19 ესრე A. ესრეთ cet. 19-20 განდიდებითა და მრავლითა
დიდებითა | გადიდებითა დიდითა A, დიდებითა ღმრთისათა Mm, დიდებითა დიდითა C. 20 და Db, < cet.
20 თვსად სამეფოდ A, ~ სამეფოდ თვსად cet. 21 წარავლონ D. 21 მშვდობით C. 21 რათა წარვ. გ. მშ.
და < A (ex hom.: რათა ... რათა). 21 რათა (აართ.) < C. 21 აართონ A, წართუნ Mm, აარ-
თვენ cet. 22 კახეთად A, კახეთს cet. 22 ვეყინისასა AC, ვეყინისასა Bp, ვეყინისასა cet. 22 და < Mm.

სოლო მეფესა გიორგის მოეცენა ნადირობა აჯამეთისა¹, არღარას სრუნვიდეს სსუასა, არცა ელოდა აღებასა ვეკინისასა და კახეთისა, არამედ ლაშქართა თურქთასა, რომელ ჰევა, მისცა ნიჭად სუჯეთი და ეოველი ქუეყანა იორის პირი კესეთი, რომელი მოგვრდა მუნ დღეინდელად დღედმდე. სოლო თვით გარდავლო მთა ღისთა და მთავიდა აფხაზეთად.

მათ ჟამთა კასთა მეფე² აღსართან წარვიდა მალექ-მას წინაშე, დაუტევა ქრისტიან-
A 345 ნობა და შეეძინა სარკინოზთა სჯულსა, და ამით ღონითა აიღო სულტანისაგან კახეთი.
C219b ამით ესევეთართა ჟამთა არავე დამშჯდნა ქუეყანა, არცა-რა იქმნა ღსინება კაცთა უკეთურებისათვის მკვდრთა მისთასა, რამეთუ ეოველმან ასაქმან და ეოველმან პატივმან ეოველითურთ შესცოდეს ღმერთსა და მიიქცეს გზათგან წრფელთა ეოველისა მიმართ უკეთურებისა, და ბუნებით მოწუალე და სასიერი ღმერთი ესეოდენ განარისხეს, ვიდრემდის თვით მოისადეს განჩინება რისხვისა, ქადებული უსჯულოთათვის ესაიას მიერ
M 518 მეტეუელისა ესრეთ: «ვაჲ ნათესავსა ცოდვილსა, ერი რქომელი საესე არს უსჯულოებითა, კუბლითგან ფერკათთ ვიდრე თავადმდე, არა არს მას შინა სიცოცხლე, არცა ბრძულ, არცა შესახეველ» და შემდგომნი: «ამისთვის ქუეყანა თქუენი ოვერ, ქალაქნი ცეცხლითა მომწუარ, სოფელთა თქუენთა უცხოთესლნი მოსკამდენ, და მოგვრებულ და დაქცეულ არს ერისაგან უცხოტომთასა».

ესე ეოველი მოიწია, და თუალითა ჩუენითა ვისილეთ და ფრიად უფროს ამით წარმოთქმულთასა, რამეთუ ვითარმცა ვინ გამოთქუა თითოეულად რომელი დღეთა
A 346 ჩუენთა მოიწია ჭირი. ამას ეოველსა ზედა არავე | დასცხრა გულის-წერობა უფლისა
C220a ჩუენ ზედა, რამეთუ არა შევინანეთ, არცა გულისხმა ვეავთ, არცა ჯეროვნად მოვიქცეთ

1 არღარას CM, აღარას A, და ამისთვის არღარად D, არღარა cet. 1 სრუნვიდა ACD. 2 ელოდა C. 2 ვეკინისასა A, ვეკინისასა DMm, ვეკინისა cet. 2 კახეთისა A, კახეთისასა cet. 2 თურქთასა D, თურქთა cet. 3 რომელ A, ეოველი d, რომელი cet. 3 ჰევა A, ჰეუეს თანა D, ჰეუეს cet. 3 მისცა მათ D. 3 ეოველი < AC. 3 პირი A, პირისა cet. 3 კახეთი Mm. 4 მოგვრდა მოუტდა A. 4 მუნ < Mm. 4 დღეინდელად A, მუნ დღეინდელად მოდღეინდელად C. 4 დღედმდე < A. 4 გარდავლო M, გარდავლო m. 6 ჟამთა+შინა BDdp. 6 ახსართანცა კასთა მეფე AC. 6 მალექმას M. 6 და დაუტევა D. 6-7 სჯულთა ქრისტიანობა m. 7 შესძინა Mm. 7 მით C. 7 აიღო AMm, აიღო cet. 7 სურტანისაგან M, სარკინოზთაგან C (ხოლო არაშინაზე მითითებულია „სულტანისაგან“). 8 და ამით D. 8 დამშჯდნა A. 8 ქუეყანა ესე ჩუენი D. 8 არცა-რა არცაღა Mm, და არცა D. 10 და ACD, < cet. 10 მიიქცეს A. 11 და (ბუნ.) AC, < cet. 11 ესეოდენ ესე ვითართა C. 12 თვით თვისი Mm. 12 მოივადეს D, მოიცადეს C (ღ—ღ). 12 რისხვასა d. 12 ქადგებული Mm. 12 მიერ Mm, მიმართ cet. 13 ვაა A, ვაი C, ვა E. 13 ცოდვილსა M. 13 რომელ A. 13-14 უსჯულეებითა M. 14 არს + შუა A. 14 არც m. 15 ბრძული AC, ბრძული cet. 15 შესახეველ AMm, შესახეველ C, შესახეველი cet. 15 და < C. 15 ქალაქნი + თქუენნი Bdmp. 16 სოფელსა თქუენსა C. 16 მოსკამენ CMm. 16 და AC, < cet. 17 უცხო თესლთათა C. 18 ჩუენითა რომლითა C. 18 და (ფრ.) < Mm. 18 უფროსი AC. 18 ამით A. 19-20 ვითარმცა — ჭირი ვითარმა ვინ მისცა თბრობასა ეოველი რომელი იქმნა დღეთა ჩუენთა Mm, ვერამცა ვინ მისწუთა თბრობასა ეოველი რომელი იქმნა დღეთა ჩუენთა C. 19 გამოთქუა A, წარმოთქუა cet. 19 რომელი AD, რა ბროსე, რაცა d, რომელიცა h, რათა cet. 20 ამას ხოლო ამას D. 21 შევინანეთ M. 21 ვეავთ ABCp, ვეავთ cet. 21 და არცა D. 21 ჯეროვნად E. 21 მოვიქცეთ ABdp, მოვიქცეთ cet.

¹ არ შინაზე: ვაი რა ავცნობო... თავის თქვის ნდობა: ...რჯულ D.

² არ შინაზე: აღსართან მეფე კახეთისა ERs.

გზათა მიმართ უფლისათა. ამისთვის ქუეყანით მავალთა ბოროტთა ზედა სსუანიცა საშინელებანი ზეგარდამონი, ღმრთისა მიერ მოვლინებულნი გუემანი მოიწივნეს ქუეყანასა ჩუენსა ზედა, რათა არა თქუან მცოდველთა, ვითარმედ: „ესე აღმრავანი წარმართთანი არა ცოდვითა ჩუენთათვის იქმნეს, არცა ღმრთისა მიერ მოიწივნეს, არამედ შეცვალებითა რათამე ქამთათა და დამოსუევითა აღმრავისა საქმეთათა“.

ამისთვისცა დღესა აღვსებასა, თვით მას აღდგომასა უფლისა ჩუენისა იესო ქრისტესა, რომელსა შინა სისარული და განსუენება ჯერ იყო, მოხედნა უფალმან რისხვითა და შეძრა ქუეყანა საფუძველითურთ, ესეოდენ სასტიკად, ვიდრემდის მთანი მაღალნი და კლდენი მყარნი სასედ მტურისა დაიგაღნეს, ქალაქნი და სოფელნი დაირღუეს, ეკლესიანი დაეცნეს, და სასლნი დაინთხნეს და დაზულეს, და იქმნეს საფლავ მას შინა მკვდრთა. რომელთა თანა იმოგვცა დაიქცა და დაიპურნა ქუეყა კახაბერი მე ნიანიასი
A 347 ცოლითურთ. და განგრძელდა ესევეთარი ძრვა ქუეყანისა სამანელი | ვიდრე წელიწადმდის, რომელსა შინა მოსწყდა სიმრავლე ურცხვ.

C220b მაშინ რისხვასა შინა მოიგესა წყალობა მან, რომელი ასწავლის ეოველსა შვილსა, რომელი უუარს, მოაკუდინებს და აცხოვნებს, რომელი მზა არს წყალობად, უფროს მაშისა მოწყალისა, რამეთუ წერილისაებრ: «არათუმცა უფალმან დამიტევა ჩუენ თესლი, ვითარცა სოდომიძეა შევიქმნენით და გომორელთამცა მივემსგავსენით. რამეთუ ამიერიტგან იწყეს ნიაგთა ცხოვრებისათა მობერვად და ღრუბელთა მაცხოვრებინათა აღმოჭვრობად, ვინათგან ათორმეტ წელ ამით თვითსახეთა ჭირთა განგრძობითა ბნელსა უკუნსა შინა იყო აღმოცისკრებად მსემან ეოველთა მეფობათამან, დიდმან

1 გზისა Bdp. 1 უფლისათა A, უფლისა ბრძანებათასა (T: ბრძანებისათა, C: ბრძანებათა) cet. 1 ქუეყანით ACm, ქუეყანასა ზედა D, ქუეყანისა cet. 1 მომავალთა CDMm. 2 ზეგარდამო D. 2 ღმრთისა მიერ A, და ღმრთი C, ღმრთი cet. 2 მოვლინებულნი AMm, მოვლენილნი CET. 2-3 ~ ქ. ზედა ჩუენსა Bdp, ქ. ზედა C, ქუეყანანი Mm. 3 თქუან თქუენ CMm, თქუენ A. 3 აღმრავანი აზნაურნი Mm. 4 არა არცა CD. 4 და არცა D. 4 მოიწივნეს A, < CMm, მოიწივნეს D, მოიწივნეს cet. 5 შეცვალებისათვის C. 5 რათამე AMm, რასამე C, რამე cet. 5 და < C. 5 დამოსუევითა C. 5 აღზრვისა M, აღზრვისა m, აღზრვითა C, < A. 6 დღესა < Mm. 6 ამის აღდგომისა Mm. 6-7 უფლისა ჩუენისა იესო ქრისტესა A, მეუფისასა cet. 7 ჯერ იყო Abd, საგონებელ იყო BC, საგონებელ ჯერ იყო cet. 7 უფალმან რისხვითა A, უფალმან რისხვით ქუეყანასა C, რისხვით უფალმან ქუეყანასა cet. 8 შეიძრა Mm. 8 ქუეყანა < Mm. 8 სასტიკებითა A. 9 მყარნი AC, სასტიკნი მყარნი cet. 9 მტურისა Mm. 9 და იგულნეს M, და იგულვნეს m. 10 დაზულეს ADERTb, დაძულეს C, დაზულეს Bdp, დაირღუეს Mm, დაზულეს cet. 10-11 ~ მას შ. მკ. საფლავ C. 11 და < A. 11 დაიპურნა AC, დაიპურა cet. 11 კახაბერის მე ნიანია A, კახაბერი მე ნიანიასი (ნანასი Mm) cet. 12 ცოლითურთ + თვით D. 12 და < Cm. 12 და განგრძელდა და განძლიერდა და განგრძელდა D. 12 ესევეთარი ძრვა A, ესევეთარი რყევა იგი b, ესევეთარი იგი რყევა cet. 12 ~ საშინელი ქუეყანისა C. 12 საშინელი < A. 12-13 ვიდრე წელიწადმდის A, განსრულებადმდე წელიწადისა CDMm (D-ში გადაკეთების შემდეგ), განსრულებადმი (განსრულებადი BEdps, განსრულებულად b) ვიდრე წელიწადმდის cet (D-ც გადაკეთებამდე). 13 ურიცხვ m, მძლე რიცხვსა C. 14 სწავლის სცელის A. 15 რომელი < T. 15 და < Mm. 15 მზა არს Mm. 15-16 წყალობად უფრ. მ. მ. AC, უფროს მაშისა მოწყალისა წყალობად cet. 17 სოდომიძეა A, სოდომიძეა C, სოდომცა s, სოდომიძეა b, სოდომიძეა cet. („სოდომიძეა“ გამოცემულ ბიბლიაში). 17 შევიქმნით D. 17 გომორელთამცა A, გომორელთა cet. („გომორამცა“ გამოცემულ ბიბლიაში). 18 იყო D. 18 ნავთა m, ნავთა C. 18 ცხოვრებისათა < A. 18 მ(ა)ობერვად T. 18 და < A. 19 აღმოჭვრობად MRTm. 19 თვით სახეთა Mm. 19 ჭირთა და განგრძობილსა ჭირსა A, ჭირთა განგრძობითა ვიყვნით b, ჭირთაგან განგრძობილსა C. 20 აღმოცისკრებად AC.

სასწავლო და უდიდესი საქმითა, სასწავლო-მოდგამიან დავით, ღმრთისა მამისამან, და
თვთ სამეოცდამეთურამეტემან შეიღმან ამის დავითისმან, დავით¹.

მას ჟამსა იყო ჰასაკითა თექუსმეტისა წლისა, სოლო ქრონიკონი სამას და ცხრა.
ამას მარტოდ მობილსა გიორგისგან თვთ მამამან დაადგა გვრგვნი მეფობისა და,
M 520 უტემმარიტესი ვთქუათა, «თვთ მამამან ზეცათამან ჰოვა დავით, მონა თვისი, და საცხე- 5
A 348 ბელი მისი წმიდა სცხო მას. რამეთუ კელი მისი შეეწოდა მას, და მკლავმან მისმან
C 221a განამღიერა | იგი; წყალობა და ჭემმარიტება შეემოსებოდა მას; და ჟუშეთაჲს ეო
იგი უფროს ეოველთა მეფეთა ქუეყანისათა ვიდრემდის «დავსდვა ზღუასა ზედა კელი
მისი და მდინარეთა ზედა მარჯუენე მისი». გარნა მრომითა ფრიადითა და ღუაწლითა
მღიერითა მრავალთა დღეთა შემდგომად იქმნა ესე, ვითარცა წინამდებარემან სიტყუა- 10
მან ცხად ეოს.

რამეთუ მეფე იქმნა რა დავით, მოგვრებულ იყო ქართლი და თვნიერ ციხეთა
სადამე არა სადა იყო კაცი სოფელსა შინა, არცარა შენებულთა. და მათ ჟამთა შინა
ჰქონდეს თრიალეთი და კლდე-კარნი და მიმდგომი მისი ქუეყანა ლიპარიტს, და მეფესა 15
დავითს წინამე იყო რეცა ერთგულად. ეგრეთვე ნიანია კასაბერის მეცა და სსუანიცა
ახნაურნი მცირედ-მცირედ შემოკრიბიან დაშთომილნი სადავე და სოფლებადცა იწუეს
შთამოსლვად და დასსდომად.

და იყო მაშინ სასლვარი სამეფოსა მთა მცირე ლისთა, და სადგომი სამეფო
წალულის-თავი. და ოდესცა ნადირობა უნდის ქართლისა ჭალათა, ანუ ნაჭარმაგვეს,

1 და AC, < cet. 1 საქმითა < Mm. 1 სახელმოდგამიან AC, მდგომიან ms, სახელმდგომიან cet.
1 მამამან AC. 2 სამეოცდამეთურამეტემან CMm. 2 დავით + ჰს აქეთ ჩაქდ (= 1084) Bdp, + (აჰოიაჲ
ახალი ზელი) წელსა ქრისტეს აქათ ჩრთ, ე. ი. ათას ას ცხრასა წელსა C. 3 იყო AMm, რომელსა იყო C,
რომელი იყო cet. 3 თექუსმეტისა DRT, ივ Mm, ათექუსმეტის cet. 3 ჰასაკითა ივ წლისა ხოლო < A.
3 ქორანიკონი Mm, ქრონიკონი A, ქორონიკონი იყო Ch, ქორონიკონი cet. 3 სამოცდაცხრა A, ტ და
თ D, ტარი და თანი RTs, ტთ cet. 4 ამის DMRTms. 4 მარტო D. 4 და A, < cet. 5 ვთქუათა A,
< C, ითქვნ cet. 6 მისი წმიდა წმიდა მისი C. 6 წმინდა Dm. 6 მას A, < cet. («მას» არის ფსალ-
მუნში). 6 და რამეთუ CMm. 6 მისი ACT, მისი წმიდა cet. («წმიდა» არ არის ფსალმუნში). 6 შეეწო-
და A, შეეწია cet. 6 მას A, < cet. («მას» ფსალმუნში არის). 6 მკლავმან Mm, მკლავმან წმიდამან cet.
(«წმიდამან» არ არის ფსალმუნში). 7 შეემოსებოდა A. შეემოსა M, შეემოსა m, შემოსა cet. 7 მას AD,
< cet. 7 და < A. 7 ზუშეთაჲს A, უადრეს cet. (ფსალმუნში «უმაღლეს»). 8 იგი A, < cet. 8 დავ-
სდვა A, დადვა M, და(ს)დვა cet. 8 ზღუასა A, ზღუათა cet. (ფსალმუნში «ზღუასა»). 9 მარჯუენა
AMms, მარჯუენე cet. 10 მრავალთა A, და მრავალთა cet. 10 შემდგომად A, შემდგომად C, შემდგო-
მადცა cet. 10 იყო იქმნა Mm. 10-11 სიტყუამან < D. 11 ყოს + ესე C. 12 რა < C. 12 ყოველი
ესე ქართლი D. 12 ციხეთა Mm, ციხეთასა cet. 13 სადამე < C. 13 არა არა რა h. 13 სადა < AC.
13 კაცი სოფ. შ. A, ~ სოფელსა შინა კაცი cet. 13 შენებულთა ADRT, შენებულთა cet. 13 და A, < cet.
14 მისი ქუეყანა AC, ქუეყანა მათი cet. 15 იყო A, იყვის cet. 15 და ეგრეთვე D. 15 ძესაცა A. 15 და
სსუანიცა ხოსრო მახბელი და სსუანიცა m. 15-16 სსუანი ახნაურნიცა C. 16 შემოკრიბიან A, შემოკრი-
ბიან m, შემოკრიბნა cet. 16 სადამე BMmp (Mm: ~ სადამე დაშთომილნი; D: ~ სადავე დაშთომილნი).
16 სოფლებადცა m, სოფლებთადცა M, სოფლებთავეცა A, სოფლებთაცა შინა C, სოფელთაცა D, სოფლებ-
თაცა cet. 16 დაიწყეს CMm. 18 და < A. 18 მაშინ იყო A. 18 მთა < Mm, მთასა d, მათისა D.
18 ~ სამეფო სადგომი D. 19 წალულის-თავსა Mm. 19 ჭალათა A, ჭალაკთა cet.

¹ ა რ შ ი ა ზ ე: დავით აღმაშენებელი Mm (M-ში არა გადამწერის ხელით), დავით მეფე C.

M 521 რომელი ეოვლად აღსავსე იყო ირემთა და ეშუთა მიერ, | სოლო | ცხენ-კეთილნი კაცი
C 221b ჩამოგზავნიან და გაიხსნიან; ეგრეთღა ჩამოვიდნან ნადირობად ვაკესა.

სოლო ამა ვითარებასა შინა გარდაცა წელიწადი ოთხი, მოკუდა სულტანი
მალექ-მა და ლიპარიტ ამირამან იწყო მათვე მამულ-პაპურთა კუალთა სლვა, რამეთუ 5
«საკვდა წინამე მისსა მოპოვნებად უსჯულოებისა. დადათუ ქრისტიანე იყო სასითა,
გარნა ორგულება და სიძულელი პატრონთა გუარისაგან მოაქუნდა გონებითა. და
ვინათგან გულისმისყოფა არა ინება კეთილისა, დადგა ეოველსა გზასა არაკეთილსა.
ამას რა ესევეითარებასა სედვითა დავით, ინება გაწურთა მისი. ამისთვისა ჰერო-
ბილ ეო იგი ჟამ რაოდენმე, რომელი კმა იყო განსასწავლელად გონიერისა ვისმე- 10
და ესრეთ მომტკიცებული მრავალთა და მტკიცეთა ფიცთა მიერ და ერთგულობისათჳს
ღმრთისა შუამდგომელად მომცემი განუტევა იგი. და მითვე დიდებითა აღიდა და არა
შეუცვალა. რამეთუ კეთილმან არა თუ მართალსა, არამედ არცაღა თუ ბოროტსა ადვი-
ლად აბრალის, ვინათგან სიბოროტედ არა განსწავლულ არს, არცა შეჭუელ.

სოლო იგი ვითარცა მალელი მიექცა ნათსევარსა და ვითარცა ღორი ინწუბა 15
A 350 სანგორელსა მწერისასა: განა|ცხადა მტერობა და | უკეთურებასა იწურთიდა საწოლსა
A 340 ზედა თვისსა. ისილა რა მძვამან და | ღმრთივ-განბრძნობილმან მეფემან დავით,
M 522 რამეთუ კუდი მალელისა არა განემართების, არცა კირჩხიბი მართლად ვალს, მეორესა
წელსა კუალად შეიპერა, ორ წელ ჰერობილ ეო, და საბერძნეთს გაგზავნა. და მუნ
განეკუა ცსორებასა.

ამას ჟამსა გამოვიდეს ფრანგნი, აღიღეს იერუსალემი და ანტიოქია, და შეწევ- 20

1 ეოვლად A, < Mm, ყოლად C, ყოვლადე cet. 1 ირემთა Mm. 1 მიერ + რომელ b. 1-2 ხოლო
ცხენკეთილნი — გაიხსნიან A, არაა შთავიდიან პირველ ად პირველად ცხენკეთილთა მვედართა მოიხსნიან D,
არა (არცა C) პირველ შთავიდიან ვიდრემდის ცხენ-კეთილთა მვედართა მიერ მოიხსნიან (მოიხსნიან CMTm,
მოიხსნიან b) cet. 2 ეგრეთღა A, და მაშინდა CMTm, მაშინდა cet. 2 მოვიდნან Mm, ჩავიდიან C.
2 ნადირობად < CMm. 2 ვაკესა ACm, < cet. 3 ხოლო < CMm. 3 ამა AC, < d, ამას cet. 3 ვითა-
რობასა A, < CMm. 3 შინა შინა C (ამაშინა). 3 გარდაცვდეს C. 4 მალექ-მა Mm, მალექ-მა Bdp. 4 ამი-
რამან ლიპარიტ C. 4 ამირამ m, ამირამა D. 4 მამულს-პაპთა A, მამულ-პაპულთა m, მამულისა უგ-
ზოთა C. 5 დადათუ ABMRdm, ხოლო დადათუ D, დადაცათუ cet. 6 ორგულება D, ორგულებითა cet.
6 და < b. 6 სიძულელით A. 6 პატრონთაგან A, პატრონთა გუარისაგან cet. 7 კეთილსა D. 7 დადგა
AMm, დადგა იგი C, დგა cet. 7 არაკეთილისა m. 8 ხოლო ამას რა D, და მას A, ამას რა cet.
8 ესევეითარებასა ADRTb, < CMm, ესევეითარსა cet. 8 დავით A, < C, მეფე დავით cet. 8 და ინება C.
8 გაწურთუა Mm. 8 ამისთვისცა და A. 9 იგი < b. 9 ჟამსა რაოდენმე Mm, ჟამსა რაოდენსამე ჯავახი-
შვილი (სამ. ისტ. II, 1, 41; II, 2, 292). 9 კმა კმა (!) T. 9 ვისმე A, ვისისამე m, ვისსამე cet. (ვისიმე
ჯავახიშვილი, სამ. ისტ. II, 2, 292). 10 ესრეთ ესეც m. 10 მამტკიცებელი Bdp. 10 ერთგულობი-
სათჳს AC, ერთობისათჳს cet. 11 შუამდგომელად მომცემი შუა შემოღებელი Mm, შუა-შემომღებელი C +
ჯავახიშვილი (სამ. ისტ. II, 2, 292). 11 იგი < C. 11 მით დიდებითვე C. 11 აღიდა ACDm,
ამყოფა cet. 11 არა არა რა D. 12 მართლისა A. 12 არამედ < C. 12 არცაღა A, არცა cet.
12 ბოროტისა A. 13 განსწავლილ A. 13 და არცა D. 13 მეჭუელ CMm, + იყო cet. 14 ნთხევარსა T.
14 ინწუბა DMR, იწუბა C, ინწუბება m, აწუბნა D. 15 და განაცხადა D. 15 და < A. 15 უკეთუ-
რებასა M. 16 თვისსა ზედა C. 16 და ისილა D. 16 დავით < CMm. 17 რამეთუ კუალად A (— ჯდ — ჯდ,
ვითარმედ?). 17 გაემართების A. 17 და არცა D. 18 შეიპერა იგი და D («იგი და» ჩამატებულია).
18 პერობილი Mm. 18 იყო AMm. 18 და A, < cet. 18 მუნ მუნ შინა D, < C. 19 განეკუა CMm,
განეკო A, განეკო m, განეკო cet. 20 ამას კუალად ამას A, ხოლო მას D. 20 ჟამსა + შინა D. 20 ფა-
რანგნი B. 20 იერუსალემი ACm. 20 და (შეწ.) ACD, < cet.

ნითა ღმრთისათა მოეყენა ქუეყანა ქართლისა, განმდირდა დავით და განამრავლნა სპანი. და არღარა მისცა სულტანსა სარაჯა, და თურქნი ვერღარა დაიხმთრებდეს ქართლს. რამეთუ ვიდრე აქამოდე სამთრისა მოწვენასა თანა ფალანგებითა მათითა ჩამოდგინა ჰაგჭალას და დიდომს, ჩაღმართ მტკურისა და იორის პირთა, რამეთუ მათი იყო სადგური.

A 341 კასეთს მეფობდა კვრიკე¹, კაცი მეფობისავე თანა მეფე-ქმნილი ვნებათა ზედა და ჭეშმარიტი ქრისტიანე. მოსცა ჟამი ღმერთმან მეფესა დავითს და წარუდო კვრიკეს ცისე ზედასადენი. ქრონიკონი იყო სამას ოცდასამი. და წარებატებოდა დიდებითა და განმარჯუებულობითა. რომელთა თანა ესეცა იქმნა: მოკუდა რატი, მე ლიპარიტისი, C222b კაცი ორგული და ნანდულვე ნამობი იქედნესი. ესრეთ დასრულდა სახლი ბაღვივაშთა, 10 სახლი განამარჯუებელთა, რამეთუ სუა უკანასკნელი თსლე რისხვისა, სასუმელი ცოდ-ვილთა ქუეყანისათა: და არღარავინ დაშოა საუოფელთა მათთა მკუდრი, რამეთუ აღივსნა M 523 უსჯულოება მამათა | მათთა წინაშე უფლისა, და მამული მათი აღიღო მეფემან.

და შემდგომად წელიწადისა ერთისა მიიცვალა მეფე კვრიკე, და დასუეს კასთა მეფედ მძისწული კვრიკესი აღსართან, რომელსა არა რა ჰქონდეს ნიჭნი მეფობისანი, 15 რამეთუ იყო ცუნდრუკი რამე, უსჯულო და უმეტრად უსამართლო, და ყოვლად წინა-უკმო მამის მძისა მისისა.

მას ჟამსა განიცადა მეფემან გონებისა თუალითა და კეთილად გულისხმა ყო A 342 საქმე, რომლითა მოიმაღლებდა ღმერთსა და სარგებელი დიდი იქმნებოდა.

გარდაიცვალა კათალიკოზი გაბრიელ საფარელი და დაჟდა კათალიკოზად იოანე².

1 ქუეყანა ქართლი Mm, ქართლი D. 1 მეფე დავით D. 1 და < A. 1 განამრავლნა A, განი-მრავლნა Mm, განიმრავლა DRT, განამრავლა cet. 1 არღარა ACDMRm, არცარა cet. 2 სულტანსა A. 2 ~ ხარ. სულტანსა D. 2 და + მიერთვან D. 2 დაიხმთრებდა m. 3 ვიდრე აქამოდე A, მოაქამდე M, მოაქამდემ m, აქანამდი C, მოაქამდემ cet. 3 სამთრისავე CMm. 3 მოწვენასა თანა C, მიწვენასა R, მოწვენასა Bp, თანამიწვენისა MTm, მოწვენასა cet. 3-4 ~ ჩამოდგინა ფალ. მათ. C. 4 აგჭალას A. 4 და < A. 4 დიდუმს CMm. 4 და ჩაღმართ AC. 4 პირსა A. 5 სადგური AC, სადგომი cet. 6 მას ჟამსა კახეთს D. 6 კე Min. 6 მეფობისა T. 6 მეფე-ქმნილი ქმნული A, ქმნილი C. 6 ვნებითა AMm. 7 ჭეშმარიტი ბოროტი (!) B. 7 ~ ღმ. ე. CD. 7 მეფესა < d. 7 და AC, < cet. 7 წაულო AC. 7 კაცს Mm. 8 ზედაქენი C. 8 იყო მაშინ ქორონიკონი D. 8 ქორონიკონი იყო სამას ოცდასამი A, < CMm, და იყო ქორონიკონი ტკა (ტარი, კანი და ანი RTs) cet. 9 გამარჯუებულობითა A, განმარ-ჯუებულებითა M, განმარჯუებულობითა Dm, გამარჯუებითა C, გამარჯუებულებითა cet. 9 ესეცა < C. 9 ძე ლიპარიტისი რატი BCdp. 10 ნანდულვე AC, ნამდულვე cet. 10 იქედნეთა AC, იქედნისა s. 10 ესრეთ A. და ესრეთ Mm, და ესრეთ cet. 10 სახლი ბაღვაშთა C, < Mm (ex hom.). 11 განამარჯუებთა Mm. 11-12 სუა-ქუეყანისათა და < C. 11 თსლე < Mm. 12 დაშთა AC, დარჩა cet. 12 აღივსნა Mm, აივსნა AC, აღივსნა D, აღივსნა cet. 13 აღიღო + (შდ) M. 14 და AD < cet. 14 მეფე კვრიკე AC, კვირიკე მეფე კახეთისა D, ~ ე. მეფე cet. 14-15 ~ მეფედ კახთა C. 15 რომელსა არა რა ჰქონდეს (ჰქონდა D) ნიშანი მეფობისანი (მეფობისა D) AD, არა რათ მქონებელი ნიჭთა მეფობისათა C, და არა რათა მქონებელი ნიშთა მეფობისათა Mm, და რომელსა არა რა ჰქონდეს ნიშანი მეფობისა cet. 16 რამეთუ A, არამედ cet. 16 იყო < CMm. 16 უსჯულო — უსამართლო < CMm. 16 და D, და ყოვლად A, < cet. 16-17 წინა-უკუმიწა Mm, წინაუკუმი C. 16-17 და ყოვლად — მისისა < A. 18 და < A. 18 კეთილად კუალად Mm (— კლ — კდ). 19 საქმე < A, საქმე იგი D. 19 მოიმაღლებოდა (m: მომადლებოდა) ღმერთი CMm. 19 დიდი < A.

¹ ა რ შ ი ა ზ ე: კვირიკე მეფე კახეთისა Rs.

² ეს ჩანართი მოიპოვება მხოლოდ T ნუსხაში: ჩამატებულია სტრიქონს ზემოთ. ბ რ ო ს ე ს აზრით, ეს ჩანართი თავის ადგილას არ არის.

რამეთუ წმიდანს ეკლესიანსა, სასლნი ღმრთისანი, ქუაბ ავაზაკთა ქმნილ იყვნეს, და უღირსთა და უწესთა მამულობით უფროს ვიდრე ღირსებით დაეპერნეს უფროსნი საეპისკოპოსონი, ვითარცა ავაზაკთა¹, და მათნივე მსგავსნი სუცესნი და ქორეპისკო-პოსნი დაედგინნეს, რომელნი ნაცვლად სჯულთა საღმრთოთა უსჯულოებასა აწურთიდეს A 351 მათ ქუეყნთა ყოველთა. და თუთ | სასლით უფლისათ და მღვდელთაგან გამოვიდოდა 5 A 352 C223a ყოველი უსჯულოება და ცოდვა, | რომელთა თუალი ღმრთისა სედვიდა ყოველთა და განრისხებულ იყო, ვითარცა ზემო ვთქვთ.

და რამეთუ არა სწორ არს ცოდვა მღვდლისა და მკედრისა, არცა ერისა და მღვდელთ-მთავრისა, არცა მწეესისა და სამწესისა, ვითარცა წერილ არს: «მონამან M 524 რომელმან იცოდის ნება უფლისა თუისისა და არა განემსადოს ნებისაებრ მის[ის]ა, 10 იგუემოს ფრიად². ამათ უკუე ესევეითართა და დიდთა წელულებათა კურნებად შემოკრბა ერი მრავალი: რამეთუ სამეფოსა თუისისა კათალიკოსი, მღვდელთ-მთავარი, მეუდაბ-ნოენი, მოძღუარნი და მეცნიერნი შემოკრიბნა წინაშე მისსა ჟამსა და ადგილსა ჯერო-ვანსა, და დღეთა მრავალთა ფრიადითა გამოწულილვითა კეთილად გამოიძიეს და ყოველი ცთომს განმართეს, კეთილი და სათნო ღმრთისა წესი ყოველი დაამტკიცეს, 15

1 და რამეთუ C. 1 ქმნილნი A, ქმნილ (ქმნულ Mm) იყვნეს cet. 2 უღირსთა A, და უღირსე-ბით Mm, და უღირსთა cet. 2 და უწესთა < C. 2 მამულობითა Mm. 2 უფროს ვიდრე უფროსვე C (— უფროს ვე). 2 უფროს ვიდრე ღირსებით < A. 2 დაიპყრნეს C. 2 უფროსნი < A, უმრავლესნი C. 3 საეპისკოპოზო(სა)ნი A, საეპისკოპოზოდ C. 3 ვითარცა ავაზაკთა A, არა კარით მწყემსებრ ერდოთ შესრულნი Mm, არა კარით მწყემსებ შესრულნი, არამედ ავაზაკთაებრ ერდოთ C, არა კართა მწყემსებრ შესრულნი, არამედ ავაზაკებრ ერდოთ შესრულნი (შთასრულნი D) cet.¹ 3-4 ქორეპოსონი d, ქორეფის-კოვსნი C, ქორაფისკოვსნი M, -კოვნი m. 4 სჯულთა საღმრთოთა A, სჯულთა პყრობისა ღმრთის C, სჯულ-თა ღმრთისათა პყრობისა cet. 4 უსჯულოებისა T. 5 ყოველთა < CMm. 5 და თუთ სახლით უფლისათ CMm, < D, და თუთ სახელითა უფლისათა cet. 5 და რამეთუ D. 6 ყოველი < CMm. 6 და ცოდვა < CMm. 6-7 რომელთა — ვთქვთ A, რომლითა თუალი ღმრთისა მხედველი (ზედამხედველი C) ყოველთა (ყო-ველთა < b) (+ იყო და D) ესოდნად (ესოდნად C) რისხვად აღძრულ (აღზრულ Mm) იყო, ვითარცა ზემორე (ზემორე C) სიტყუამან გამოაცხადა (განაცხადა C, გამოაჩინა Bdp) cet. 8 და ვითარ რამეთუ A. 8 და რამეთუ — ცოდვა < C. 8 და არცა D. 9 და არცა CD. 10 იცოდეს m. 10 განემსადოს ნებისა-ებრ მისა A, განეკრძალოს cet. 11 ფრიად A, დიდად cet. (A მისდევს სახარების ტექსტს: «მონამან რო-მელმან იცის ნება უფლისა თუისისა და არა განემსადოს ნებისაებრ მისისა, იტანჯოს ფრი-ად»: ლუკა 12, 47). 11 ხოლო ამათ უკუე D. 11 ვითართა A, < CMm. 11 წელულებათა წალო-ბათა Mm. 11 საკურნებლად D. 11 შემოკრბა A, შემოკრბნეს კრებად D, შემოკრბა (შემოკრიბა M, შემოკრიბნა m, შემოკრფა C) კრება cet. 12 ერმრავალი C. 12 რამეთუ რათა Bdp, < A. 12 თსსა T. 12 კათალიკოზი Dm + ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი (სამ. ისტ. I, 41), კათალიკოზნი cet. 12-13 მეუდაბნოენი < D. 13 შემოკრიბნა + ყოველნი A, + ყოველნივე D. 13 მისსა A, თუისა CD, მათსა cet. 13 ჟამსა და < C. 14 დღეთა მრავალთა A, მრავალ დღე cet. 14 ფრიადითა გამოწულილვითა A, გამოწულილვითა (გამო-წულილვითა m) ფრიადითა Mbm, გამოწულილვითა C, გამოწულილვითა და ფრიადითა შრომითა Bdp, გამო-წულილვითა და ფრიად (კეთილად) s, გამოწულილვითა და ფრიადითა RT. 14 გაჰოძიებთა D. 14-15 და ყოველი ყოველივე D. 15 ცთომს A, ცთომილი cet. 15 განმართლეს Mm. 15 კეთილი და სათნო ღმრთისა წესი ყოველი A, და კეთილ წესიერება (წესისაებრ M, წესისაებრ m) ყოვლითურთ cet. 15 და-მტკიცეს T.

¹ ნუსხებში (A-ს გარდა) მოცემული ვარიანტები წარმოადგენს გვიანს, მაგრამ ვახტანგის წინააღმდეგ ჩანართს სახარების მიხედვით: «რომელი არა შევიდეს კარით ეზოსა ცხოვართასა, არამედ სხუთ შთაქდეს, იგი მპარავი არს და ავაზაკი. ხოლო რომელი შევიდეს კარით, მწყემსი არს იგი ცხოვართა» (იოანე 10, 1-2).

² შდრ. ლაშა-გიორგის დროინდელი მემკვიდრის სიტყვები: «გინათგან არა სწორი არს ცოდვა მღვ-ლისა და მკედრისა, არცა ერისა და მღვდელთ-მთავრისა; რომელმან იცოდის ნება უფლისა თუისისა და არა ყოს, იგუემოს ფრიად» (ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი ს გამოცემა, თბ. 1927, გვ. 12; ს. ყ ა უ ხ ი შ ვ ი ლ ი ს გამო-ცემა, ანასეული ქართლის ცხოვრება, თბ. 1942, გვ. 238).

უღირსად გამოჩინებულნი განკუთვნეს, და შეაჩუენეს, გარდამოსთხინეს საყდართაგან, დაღათუ მწელდა იყო ესე, რამეთუ იუვენეს კაცნი მთავართა და წარჩინებულთა შვილნი, A 353 რომელთა უწესოდ დაეპყრნეს საყდრები; და მათ წილ ჭეშმარიტნი მწყემსნი და სათნონი ღმრთისანი დაადგინეს, და მეგლი შეუნიერი ჭეშმარიტისა სარწმუნოებისა აღწერეს, მიმდგომი და მოწამე წმიდათა ათორმეტთა კრებათა. და ესრეთ ყოველნი ნიჭითა C223b სამეფოთა წარგზავნეს | თვითოეული სახილ თვსად. და ესეცა მიმსგავსებულად დიდისა კოსტანტინესა აღასრულა მეფემან დავით უწინარეს ყოველთა კეთილთა საქმეთა თვსთა, რომლისა სანაცვლოდ იხილეთ, თუ რა განაგო ღმერთმან გულთ-მეცნიერმან, უძილმან მცველმან ისრაელისამან.

რამეთუ ესე აღსართან, კასთა მეფედ კსენებული, შეიპყრეს ჰერათა დიდებულთა, 10 არიშაინმან და ბარამ, და დედის მამან მათმან ქავთარ ბარამის ძემან, და მოსცეს მეფესა. და აღისუნა მეფემან ჰერეთი და კასეთი, და ერწუსეს ქმნა წყობისანი დიდნი და ჭმა-გასმენილი იგი დიდი ძლევა, რომელ მცირედითა ღაშქრითა და განწირუ- 15 ლითა ერითა დაგონა სულტანისა იგი ურიცხუნი სპანი, ათაბაგი განძისა და უძრავ- 15 ლესი კასთა და ქუეყანისა ერი, მტერთავე თანა გარემოდგომილი ჩუენდა. ესეოდენ ადვილად და მოსწრაფედ გელთ უსსნა ღმერთმან საკრველებათამან, რომელ ერთი ათასთა არა თუ სდევდა, არამედ გელითა იპყრობდა, და ორთა არა თუ¹ წარეცვივნეს A 354 ბევრნი, არამედ სანთლითა თვთ მათვე ტყეთათ და მთხრებლთათ ტყუედ მოჰყვანდეს ყოველნი ქრისტიანენი.

1 და უღირსად D. 1 განკუთვნეს — საყდართაგან A, გარდამოსთხინეს (გარდამოსთხინეს m) საყდართაგან CMm (აკლია „განკუთვნეს და შეაჩუენეს“), გარდამოსთხინეს საყდართაგან (+ მათთა D) და შეაჩუენეს cet. (< განკუთვნეს). 2 დაღათუ და რამეთუ A, ზოლო დაღათუ D. 2 ძნელა A, არა ადვილ cet. 2-3 რამეთუ — საყდრები | ნათესავთა მათთა ძლიერებითა CMm. 3 რომელთა A, რამეთუ რომელთა RTB, რამეთუ რომელთა cet. 3 რომელთა უწესოდ დაეპყრნეს | არ ამისთვს არაჲ ჰრიდეს მათსა წარჩინებულობასა და შეჩუენებით განაძეს რომელთა დაეპყრნეს უწესოდ D. 3 დაეპყრნეს BRTp, დაეპყრა A, დაიპყრნეს cet. 3-4 და სათნონი ღმრთისანი < CMm. 4 ~ ჭეშმარიტნი და სათნონი ღმრთისანი მწყემსნი A. 4 დაადგინეს T. 4 შეუნიერი < A. 4 ჭეშმარიტი RT, და ჭეშმარიტი D. 4 ჭეშმარიტისა სარწმუნოებისა < CMm. 5 ათორმეტთა კრებათა b, ათორმეტთა მათ კრებათა D (ჩამატებულია იმავე ხელით). 5 ნიჭითა A. 6 სამეფოთა ABMmp, სამეფოთა cet. 6 წარგზავნეს AD, განიმგზავრნეს C, განგზავნეს (გაგზავნეს) cet. 6 თვითუღნი D. 6 სახედ AC, სახლად Mm, სახიდ cet. 6 მიმსგავსებული C. 7 კოსტანტინესი C. 7 აღესრულა დავით მეფისაგან C. 7-8 უწინარეს — თვსთა D, < cet. 8 სანაცლოდ M, სანაცლოდ m. 8 თუ < dm. 8 ღმერთმან გულთა მეცნიერმან T, < Mm, ღთხ C. 9 უძილმან < A, და უძილმან D. 10 რამეთუ მას ეამსა შინა D. 10 კსენებულ იყო A. 10 ერთა A, ჰრეთა Mm, შერთა || ერთა cet. 11 და (დედ.). < Mm. 11 მათმან მისმან A. 11 ბარამ ქავთარის ძემან C, ქავთარის ძემან Mm. 11 და < AC. 11-12 და მოსცეს მეფესა დავითს და მისსა შემდგომად აიხუნა მეფემან დავით D. 12 ერთს Mm, ერთს C. 13 ჭმა-გასმენილი ACT, -გასმენილი cet. 13 იგი < Ab. 13 დიდი AC, < D, და დიდი cet. 13 ძლევა < D. 14 ურიცხუნი სპანი AC, სპანი ურიცხუნი cet. 14 და ათაბაგი AC. 14 განძისა CMm. 14 და < A. 15 ქუეყანისა მის D. 15 ერი < A. 15 ჩუენდა A, ჩუენთა C (~ ჩუენთა გარემოდგომილი), ჩუენთავე D, ჩუენ თანა cet. 15-16 ესეოდენ და ადვილად გელთ A. 16 უსხენან m. 16 საკრველმან A. 16 რომელი A. 17 თუ < CMm. 17 გელითა < CMm. 17 არა < Bdp. 17 არა წარეცვივნეს თუ არა ბევრთა C. 17-18 ~ ბევრნი წარეცვივნეს A. 18 მათივე A, მათითავე C, მათივე Mm. 18 ტყუეთათ Ad, ტყუთა C. 18 მოიყვანდეს A. 19 ყოველნი A, იგინი C, იგინი ყოველნი cet. 19 ქრისტიანენი < C.

¹ ამის შემდეგ D-ს აკლია ფურცელი. გაგრძელება იხ. ქვემოთ გვ. 330, 1.

სილო თვთ მეფე არა თუ ვითარცა სხუა ვინმე სურგით უდგა ოდენ სპათა C224a თვსთა, | ანუ მორით უსასებდა, ვითარცა ერთი მთავართაგანი ვინმე, არამედ უზირატეს ყოველთასა თვთ წინა უვიდოდა, და ვითა ლომი შეუსასებდა კმითა ძაღლითა, და ვითა გრიგალი მი-და-მო იტყუოდა; და თვთ გოლიათებრ მიმართებდა და მკლავითა მტკიცითა დაამკობდა ასოვანთა, სრვიდა და დასცემდა წინა დამთხუეულთა 5 ყოველთა, ვიდრემდის ფრიადისა ცემისაგან არა თუ ვითარცა ძუელსა დავითს ელია ზარის კელი ჯრმლისა ეადსა ოდენ დაეწება, არამედ ჯრმლით მისით უკომდინარითა სისხლითა წელნი აღსავსე ესხნეს, რომელი შემდგომად ომისა გარდაჯდისა და სარტყლისა 10 განკსნისა საცნაურ იქმნა, ქუეყნად რა დაითხია ესეოდენისა მტკნარისა | სისხლისა შეიენებულისა, რომელსა ჰირველ განსილვისა თვთ მისგან გგონებდით გამოსრულად. 10 და მას დღესა სამნი ცხენნი გამოუკლნეს და შეათხესალა ზედა ძუდომან სრულ ყო მის დღისა ომი. და ესე მრავლისაგან ეოვლად მცირედი და კინი წარმოვთქვთ.

A 355 ესრეთ რა თვთმპყრობელობით დაიპყრა ჰერეთი | და კასეთი, და ნებიერად აღისუნა ცისენი და სიმაგრენი მათნი, მხეებრ მიჰყინა წყალობა ყოველთა ზედა C224b მკვდრთა ქუეყანისათა. და ვინათგან ღმერთი ესრეთ განაგებდა | საქმეთა დავითისთა, 15 და წარუშართებდა ყოველთა გსათა მისთა, და მოსცემდა კამად-კამად ძლევათა საკრველთა, და უძიოდა ძაღლით-ძაღლად, — არცა იგი უდებებდა განმრავლებად ტალანტთა, არამედ სრულითა გულითა მსასურებდა, და მათ იქმოდა, რომელნი ნებისა ღმრთისად დაამტკიცნის და სათნო-ყოფილად მისდა აღუჩნდის, ვითარცა აწ ითქვას.

რამეთუ მოიგონა აღშენება მონასტრისა და დაამტკიცა რომელიცა გამოირჩია 20 ძაღლმან საღმრთომან ადგილსა ეოვლად შეუნიერსა და ეოვლითურთ უნაკლულთა, რომელსა შინა ვითარცა მეორე ცაჲ გარდაართსა ტაძარი ეოვლად წმიდისა და M 527 უფროსად კურთხეულისა დედისა ღმრთისა, რაბამ რამე აღმატებული ყოველთა

1 თუ < C. 1 ვითარცა სხუა ეასხა Mm (გა სხა). 1-2 ~ სპათა თვსთა ოდენ b. 2 თვსთა მისთა A. 2 უზახებდა AC, უზახებდა cet. 2 მთავართაგანი A, მრავალთაგანი cet. 2 ვინმე < C. 3 ყოველთასა A, ყოველთა cet. 3 თუ < b. 3-4 და ვითა ლომი — იტყუოდა < CMm. 3 ვითარცა ლომი Bdp. 4 და (თუთ) A, < cet. 4 გოლიათი ვითა C. 4 და A, < b, თუთ cet. 5 მტკიცითა | ძლიერითა A. 5 დაამკობდა AC, და ჯმობდა cet. 5 დასცემდა მისცემდა Mm. 6 ყოველთა < CMm. 6 ძუელისა დავითისა A. 6-7 ელიაზარს Mm, ელიაზარ C. 7 კელი < A. 7 ჯლმისა A. 7 ვადისა b. 7 მისითა < Mm. 7 უკომდინარითა A. 7 წელნი წილნი CMm. 8 აღსავსე ესხნეს A, აღსავსედ ეტურთნეს cet. 8 რომელი Mm, რაჟამს cet. 8 ერისა ომისა A, მეტლისა CMm. 8 გარდაჯდისა A, < CMm, გარდაჯდის cet. 8 მეტლისა და სარტყლისა CMm. 9-10 ქუეყნად რა დაითხია დამტკნარებული სისხლი და რამეთუ ჩუენთს მისგან გამოდენასა ვაყენებდით A, ქუეყნად რაი დაითხია ესეოდენი მტკნარი სისხლისა შეყენებულისა, რუმელსა პ. გ. თ. ვგ. გამო-სრულად C. 11 გამოუკლნეს ACmm, გამოუკლეს cet. 11 მეოთხესა A. 11 მჯდომელმან m, < A, მჯდომ-მან cet. 12 ეოვლად < A. 12 და კინი < A, და წინა Bdp. 13 ესრეთ ესე A. 13 მპყრობელობით Mm. 13 და < A. 13 და (ნებ.) < A. 15 განაგებდა < C. 16 და წარუშართებდა წარმართებდა C. 16 ეამად-ეამად ACmm, ეამითი-ეამად cet. 16-17 საკრველთა AC, საკრველებათა cet. 17 უდებდა A, უდებდა Mm. 17 ტალანტთა (C: ტალატთა) CMm, საქმეთა კეთილთა და სათნოთა ღმრთისათა cet. 18 არამედ < b. 18 მით Mm. 18 ნებისად C. 18-19 რომელნი — აღუჩნდის რომელნი მას სათნო ყოფილიან A. 19 ითქუ-მის A. 20 დაამტკიცა T. 20 გამოარჩია Mm. 21 ძაღლმან მდღელმან C. 22 ვითარცა < Mm. 22 მეორე ცაჲ მეორეცა Mm (= მეორე ცა), მეორე ცა Cs. 22 გარდაართსა Mm, გარდაართსა C, გარდაართსა A (მდრ. ესაია 40, 22: «რომელმან გარდაართსა ცაჲ ვითარცა კამარაჲ»). 23 და უფროსად კურთხეულისა < CMm. 23 დედისა ღმრთისა A, ღთისა დედისა C, ღთის მშობელისა cet. 23 ყოველთა < A.

დაუტყვევებს, და ღამით შეოტ იქმნეს, და ჩუენ თანა მოითუაღნეს ივინი. რამეთუ ვიდრე მოაქამოდე სთუელთა ჩამოიარან თურქთა სომხითი, ეოვლითა ფაღანგითა
 A 359 მათითა, ჩამოადგან გაჩიანთა, ჰირსა მტკუარისასა, ტფილისითგან ვიდრე ბარდავად-
 მდე, და იორის ჰირთა, და ეოველთა ამათ შუენიერთა ადგილთა საზამთროთა, რა-
 მელთა შინა ზამთრის, ვითარცა არესა გაზაფხულისასა, ითიბების თივა, და აქუს მეშა
 და წყალი უსუბით, და მუნ არს სიმრავლე ნადირთა თუთოფერი და საშუებელი
 ეოველი. ამათ ადგილთა შინა დადგან სარგებითა. ცხენისა, ჯორისა, ცხუარისა და
 M 530 აქლემისა მათისა არა იყო რიცხვ, | და აქუნდა ცხოვრება სანატრელი; ნადირობდნან,
 C226b განისუენებდნან და ისარებდნან, და არა იყო ნაკლულევანება მათ თანა. თუხთა ქალაქთა
 გაჭრობდნან, სოლო ჩუენთა ნაპირთა არებდნან ტუკთა და ალაფითა სავსეთა. გაზა-
 ფხულსა თანა იწეიან სლვა აღმართ მათთა სომხითისა და არარატისათა. ეგრეთვე
 ზაფხულისცა ჰქონდის მუება და განსუენება, თივათა და ველთა შუენიერთა, წყაროთა
 და ადგილთა ყუავილოვანთა, და ესეოდენ დიდი იყო ძალი მათი და სიმრავლე,
 რომელ სთქუამცა თუ „ეოველი თურქობა ეოვლისა ქუეყანისა იქი არსო“. და არავინ-
 A 360 გან მოსაგონებელ იყო ოდესცა მათი გასსმა ანუ ენება, არცა თუ თუთ სულტანისაგან.
 ოდეს სამშუდღე და ძერნა აიღეს, ქრონიკონი იყო სამას ოცდაათი. მას წელსა
 მოვიდა ძალი სულტანისა და ეოველი¹ თურქობა, კაცი ვითარ ასი ათასი, უგრძნეულად
 სიმარჯვთა, სოლო მეფე დგა ნაჭარმაგვეს ტამრეულითა. ცნა რა მიმწუსრი მოსდგა
 მათი თრიალეთს, ღამე ეოველ წარვიდა მასლათა კაცითა ათას სუთასითა, რამეთუ
 ესეოდენნი დასუდეს მას შინაჲ. ცისკარს მოვიდეს თურქნი და იქმნა ბრძოლა ფიცხელი
 C227a მას დღესა, და შეწყენითა ღმრთისათა | იძლია ბანაკი მათი. და მიდრეკასა დღისასა

1 ღამით A, ღამე cet. 1 მეოტ იქმნეს A, ივლტოდეს cet. 1 დაქ ხოლო CMm. 1 ჩუენთა C
 (— ჩუენთა). 1-2 რამეთუ ვიდრე ხოლო Mm, რამეთუ C. 2 მოაქამდის M, მოაქამდის m, მოაქამდე C.
 2 სთუელთამდის A. 2 ფაღანგითა A, ფაღანგებითა cet. 3 პირსა AMbm, და პირსა cet. 3 თბილისით-
 გან C. 3 ვიდრე < CMm. 4 პირსა C. 4 და < A. 4 მათ A. 4 ~ საზამთროთა შუენიერთა ად-
 გილთა AC. 5 ~ ვითარცა ზამთრის (ზამთრისა M)Mm. 6 თუალ ფერი Mm. 7 ხარგებითა ACb, ხარგ-
 ბითა M, კარგებთა m, ხარგებითა cet. 7 ცხენისა < C. 7 ჯორისა < CMm. 7 ჯორისა ცხურისა A,
 ~ ცხ. ჯორისა cet. 8 აქლემისა A, აქლემებისა cet. 8 აქუნდა A, ჰქონდა CMm, აქუნდათ cet. 9 და
 < ACMm. 9 ისარებდნან < Mm. 9 არარა C. 10 ჩუენთა ნაპირთა ჩუენთა პურიტა Mm. 10 და
 ტუკთა Mm, და ტუკთა C. 10-11 გაზაფხულისა Bm. 11 სლვა აღმართ A, აღმართ სლვად cet. 11 სომ-
 ხითისა AC, სომხითისათა cet. 12 ზაფხულისცა AMm. 12 ჰქონდის ACMm, ჰქონდის cet. 12 თივითა
 და ველითა შუენიერთა Mm. 13 ადგილთა ყუავილოვანთა Mm, ყუავილოვანთა ადგილთა ყოფითა
 (ყოფითა A) AC, ადგილთა მწვანელოვანთა cet. 13 ესეოდენ AMm, ესოდენ cet. 13 დიდ CMm.
 13 ძალი და სიმრავლე მათი AC. 14 რომელ სთქუამცა C, რომელსა თუმცა A, რომელი სთქუამცა cet.
 14 თურქმანება C. 14 იქი არსო CDMRTb, იქ არსო m, უმისოდ A, აქა არსო cet. 14 და < A.
 15 ~ გასსმა მათი C, გასსმა Mm. 15 თუ < C. 16 ოდეს — ოცდაათი < D. 16 და ძერნა < CMm.
 16 ქრონიკონი იყო სამას ოცდაათი < Mm. 16 ქრონიკონსა სამას ოცდა ათას ოდეს სამშუდღე აიღეს C.
 16 სამას ოცდაათი A, ტარი და ლასი RTs, ტ და ლ Bdp, ტლ cet. 16 მას წელსა MRTbm, მაშინ A, მას
 ჟამსა D, და მას წელსა cet. 17 თურქობა თურქ: ქმნილობა Mm, თურქმანობა C. 17 ასი ათასი ს'ჩ Mm.
 17 უგრძნეულად A, უგრძნეულად CMm, უგრძნეულად DR. 18 სიმარჯუეთ Mm, სიმარჯუთ C. 18 ტამრე-
 ულთა C. 18 მიმწუსრიტურთ T. 19 დამ-ყოლე Bdp. 19 მასლათა < CDMm, მასლათა T. 20 შინაშე A,
 წინაშე cet. 20 ცისკარს M, და ცისკარს D, ცისკარად C (~ მოვიდეს ცისკარად). 20 და ACD, < cet.
 20 ფიცხელი ძლიერი Mm, მათ შორის ფიცხელი D, ძლიერი და ფიცხელი C. 21 მას დღესა < AD, მას
 დღესა შინა C.

1 აქედან («ეოველი») გრძელდება ტექსტი D-ში (იხ. ზემოთ გვ. 331, 9).

მიდრეკეს სივლტოლად ესეოდენ ზარგანგდილნი და მოსწრაფენი, ვიდრემდის არცა თუ
 M 531 კარავთა მათთა და ჭურჭელთა მისედნეს ეოვლად, არამედ მოსწრაფებთა პატვი-სცეს
 ფერკთა მათთა უფროს საქონლისა მათისა, და ესრეთ განიბნივნეს თუხთა ქუეყანათა.

სოლო ესევიტარსა საკრველსა სივლტოლასა მათსა თუთ მეფე და სპანი მისნი
 ესოდენ ურწმუნო იევენეს, ვიდრემდის არავინ სდევნა ეოვლად, რამეთუ სვალისა ომი
 ეგონა. და წარიღო გიორგი ჭყონდიდელმან რუსთავიცა, მეფისა მესხარს ეოფასა.
 A 361 ქრონიკონი იყო სამას ოცდა თსუთმეტი. რომლისათვისცა დიდად წყენა შეექმნა თურქთა
 და რიდობა საზამთროთა ადგილთა დგომისა. რამეთუ მოიძსტვარნის მეფემან რომელთა
 მოსრვა ეგებოდის, და უგრძნეულად დაესის და მოსწყუდნის. და ესე არა ერთგვის
 ანუ ორგვის, გინა სამ, არამედ მრავალგვის, ვითარცა აწ ერთი ითქუას.

რამეთუ ტაოს ჩამოადგეს დიდნი თურქნი სარგებითა, ვინათგან ზამთრისა სიფიც-
 ხესა და მათთა სიმარგეთა მიენდნეს. სოლო მეფემან მოიკელოვნა ესრეთ, რამეთუ
 C227b სპათა ქართლისათა მსაობა უბრძანა და თუთ ქუთათისს გარდავიდა, რომლითა უეჭუელ
 ევნა ივინი. და თუესა თებერვალსა აცნობა ქართუელთა და მესხთა, რათა გლარავის
 დასუდენ ჰაქმანსა, და თუთ მიდითა სპითა სუფითით ჭოროსის პირი წარვლო. და
 15 შეკრბეს ერთად, და უგრძნეულად დაესნეს მათ სედა, უძიად გუდღებითა მსხდომა-
 რეთა ბასიანამდე და მთად კარნიფორისად. რამეთუ ქრონიკონი იყო სამას ოცდა-
 თექუსმეტი.

1 მიდრეკეს m. 2 ჭურჭელთა + მათთა AD. 2 ეოვლად D. 3 ფერკთასა C. 3 მათთა < CMm,
 მათთას D. 3 საქონლისა მათისა მათს Mm, მათსა C, მიხედვასა საქონლისა მათისასა D. 3 განიბნი-
 ნეს AMm, განიბნივნეს C, მეოტად განიბნივნეს D, განიბნივნენ cet. 3 ქუეყანასა + შინა D. 4 ხოლო < b.
 4 ესე ვითარცა Mm. 4 ესევიტარსა ქუეყანასა საკრველსა მათსა A. 4 ეოვლნი სპანი D. 5 იევენეს AC,
 იქმნეს cet. 5 ვითარმედ A. 5 ჰომი C. 6 ეგონათ D. 6 და A, და შემდგომად ამისსა კ'დ D. 6 წაი-
 ლო AC, წარვლო Mm, წარიღო cet. 6 გიორგი ჭყონდიდელი A, გ'ი ჭყ Mm. 6 მეფისა AMm, მეფის cet.
 6 მუხრანს AMm. 6 ყოფნასა D, ყოფსა M. 7 ~ იყო ქრონიკონი A, < Mm. 6-7 და წარიღო — სამას ოცდა-
 თხუთმეტი ქრონიკონსა სამას ოცდა თხუთმეტსა წაიღო გიორგი ჭყონდიდელმან რუსთავიცა, მეფისა მუხ-
 ნარს ყოფასა C. 7 სამას ოცდა თხუთმეტი A, ტარი ლასი და ენი RTs, < Mm, ტლე cet. 7 რომლისა-
 თს AC. 7 დიდად წყენა შეწყენა A, < D. 7 შეექნათ D. 8 და რიდობა დიდი წყენა და რიდობა D.
 8 დგომისათს D. 8 მოიძსტვარნის მოიძსტურის C, მოიძსხურნის M, მოიძსხურნის m, მოიძსხურნა A.
 8-9 რომლითა მორევა Mm. 9 ეგებოდის A. 9 და A, რამეთუ cet. 9 უგრძნეულად A, უგრძნეულად CD.
 9 და < A. 9 ამოსწყუდნის m. 9 არა თუ C. 9 ერთგვის Am, ერთგულ C, ერთ cet. 10 ანუ A, გინა cet.
 10 ორგვის A, ორ cet. 10 გინა A, ანუ cet. 10 ანუ ორგვის გინა სამ < C. 10 აწ < A. 10 ითქუის A.
 11 რამეთუ ქრონიკონსა სამას ოცდა თექუსმეტსა ტაოს C. 11 ხარაგებთა m, ხარაგებთა A, ხარგე-
 ბითა და დედა-წულითა D, ხარგებთა cet. 11 ვინათგან რამეთუ AD. 11 ~ ვინათგან ხარგებთა
 (m: ხარაგებთა) Mm. 11-12 სიფიცხითა A, სიფიცხელსა C. 12 მათთა მთისა C, მათთა m. 12 სიმარ-
 გეთა DMm, სიმარგესა cet. 12 მეფემან დავით D. 13 მახაობა Bdp (ასევე ყოფილა RT-შიც და
 მეგრე შეუსწორებთ). 13 ქუთათის codd. 13 წარვიდა A. 14 ყენა იქმნეს Mm. 14 თებერვალსა T,
 თებერვალ'ა cet. 14 კალარჯეთს m. 15 შდითა AMm, შიდათა C. 15 ხუფითა A, ხუფითთ C.
 15 ჭურჭის Bdp. 15 წავლო A. 15 და AC, < cet. 16 და AMRdmp, < cet. 16 უგრძნეულად As,
 უგრძნეულად CDMm. 16 დაესხა A. 16 მთაზედა C. 16 უშიშთა s. 16 უშიშად გუდღებთა სასო-
 ვით CMm. 17 და < C. 17 მთად მათად Mm. 17 კარნიფორისად A, კარნიფორისა Bp, კარნიფო-
 რისა Cm, კარნიფორისა s, კარნიფორისა cet. 17-18 რამეთუ — ოცდათექუსმეტი < CDMm (D-ში ქრო-
 ნიკონი არის ცოტა ქვემოთ [გვ. 334, 3], C-ში ზემოთ [გვ. 333, 11] არის). 17-18 სამას ოცდათექუსმეტი
 ტარი ლასი და ენი RTs, ტლე b, ტლე cet.

მოსრეს სიმრავლე მათი ურიცხვ, და აღიღეს დედა-წელი მათი, ცხენები, ცხო-
A 362 ვარი, აქლემები და ეოველი ნაქონები მათი, რომლითა აღივსო ეოველი სამეფო მისი
M 532 ეოველითა კეთილითა.

და მასვე წელსა ასული თუხი კატა გაგზავნა საბერძნეთს სძლად ბერძენთა მეფე-
სად. რამეთუ პირველ ამისსა პირმშო ასული თუხი თამარი გაგზავნა დედოფლად
მარვანისა, რათა ვითარცა ორნი მნათობნი — ერთი აღმოსავლეთს, სოლო მეორე
დასავლეთს — ცისკროვან ჰყოფდენ სფეროსა, მამისაგან მიძღებულნი მსკებრთა მარა-
განდეთანი.

¹ ამისა ჟამთა შვიდენ მთარგმანებელნი წიგნთანი ეფრემ მცირე, და თეოფილე, და არსენ
ივალთოელი, და იოვანე ტაიგის ძე, ქრისტეს აქათ ქვს წროდ.

და მეორესა წელსა დაიპერნა გრიგოლის ძენი, ასამ და მოთა, და აღიღო ცისე
გიმი. და გაგზავნა მე თუხი დემეტრე მარვანს სპითა მღიერითა ლაშქრად. სოლო მან
ქმნა ომნი საკურველნი, რომლითა განაკურვინა მსიღველნი და მსმენელნი; გამოიღო
ცისე ქალამორი და მღეგა-მემოსილი მოვიდა წინაშე მამისა თუხისა, სახსე ალაფითა
და ტევთა ურიცხვთა.

C 128a სოლო მეორესა წელსა | ბზობად წარმოემართა მეფე ღანუგით წარსლვად რაგის
პირსა, და ზატყი გარდაიგადა ნაციდურს. მუნ მოართუეს ამბავი ბეძევენ ჯაყელისა
A 363 ჯაყასეთს თურქთაგან მოკლვისა. და ამისთუხს უძლიდეს დიდებულნი მას ჟამსა წარს-
ლვად. და არა მოისმინა ეოვლად, არამედ დაესსა თურქთა, რაგის პირსა მდგომთა,
და მოსრა სიმრავლე მათი, და წარმოიღო ტეუე და ალაფი ურიცხვ.

1 და მოსრეს D. 1 ურიცხვ — მათი დაატყუევეს დედაწული მათი C, < Mm (ალბათ, ex hom.).
1 და < A. 1 ეოველი დედაწული D. 1 ცხენებით A. 2 აქლემი AC. 2 მისი < C. 3 კეთილითა + რ კორონი-
კონი იყო ტლვ D. 4 და მასვე ამასვე Bdp. 4 კანა Mm (ღ—ღ), სახელით კატა D. 4 კატა < C.
4 ძლად s. 4-5 მეფისა CMTm. 5 ამისსა ამირასა A. 5 ასულთა თუხთა CMm, ასული A. 5 თამარ ACD.
5 გაგზავნა მარვანის დედოფლად თამარ A. 5 გაგზავნა DMRTm, გაგზავნა eet. 6 რათა რამეთუ Bdp.
6 აღმოსავალს AC. 6 ხოლო მეორე A, და მეორე C, და ერთი D, ერთი eet. 7 დასავალს AC. 7 ჰყოფდეს D.
7 საფეროსა Mm, სფერასა Bp, სჭერასა d, სფეროთა D, < C. 7 მიძღებულთა A. 9 ხოლო ამისა ჟამთა
შინა D. 9 შევიდნენ ხ, იყუნეს D. 9 მთარგმნელი ხ 10 იოანე Db. 10 აქეთ ხ. 10 ქვს DE. 11 და ხოლო D.
11 წელსა მეორესა დავით მეფემან D. 11 ასა A, სათა Mm, ასათ C. 11 შოთაი C, ბოთა Mm. 11 აიღო AC,
შემდგომად მისა აღიღო D. 12 გიბი Mm. 12 და < AC. 12 დემეტრე AMm, სახელით დიმიტრი D,
დიმიტრი eet. 12 მარავანს Mm. 12 ლაშქრითა A. 12 ხოლო < D. 12 მან CMm, მუნ eet. 13 მსმე-
ნელნი + მისნი D. 13 გამოიღო აიღო A, და გამოიღო CD. 14 ქლამორი Mm, ქალამორი d. 15 ურიც-
ხვთა + მოვიდა მამისა თუხისა A, + მარვანელთათა D. 16 ხოლო < CMm. 16 ~ წელსა მეორესა D.
16 წელსა + დაიპყრნა A (შეცდომით წინა აბზაცის დასაწყისის გაგვლენით), წელსა < C. 16 ~ წარმო-
ემართა ბზობად A, (მეორესა) ბზობასა წარმოემართა C. 16 წარმოემართა წარემართა D. 16 მეფე
< A, მეფე დავით D. 16 იანუგით Bdp, დანუგით ხ, < C. 16 რახსის A. 16-17 რაჟსის პირსა რაჟისს C,
რაჟსის პირსა Mm. 17 ზადიკი Bp. 17 ანბავი m. 18 და < A. 19 და — ეოვლად A, ~ და ეოვლად არა
მოისმინა eet. 19 მდგომარეთა C. 20 და < C. 20 მათი CMm, მათი ურიცხვ eet. 20 და (წარმ.)
< CMm. 20 ურიცხვ < A.

¹ ეს ჩანართი მოიპოვება მხოლოდ DERb ნუსხებში. R-ში ის მიწერილია არაზნაზნ ს. ო რ ბ ე ლ ი ა ნ ი ს
ხელით (იხ. აღ. ბ ა რ ა მ ი ძ ე : თ. ს. უ. შრომები XXXb — XXXIb, გვ. 314), ხოლო D-ში შიგ ტექსტითა
შეტანილი.

ამასვე წელსა აღიღო სომხითისა ცისე ღორე. და მასვე წელსა, ივლისსა, აღი-
სუნა აგარანი, მეორესა დღესა, ცისკარს. რამეთუ პირველცა ესე ცისე აუღო ბაგრატს,
M 533 ჰაჰასა მისსა, გარნა | სამ თუე ბრძოლითა. სოლო ამასვე წელსა აგვსტოსსა მოკუდა
სულტანი მალიქი, მალიქ-მას ძე, და ალექსი ბერძენთა მეფე. და ვერ ცნეს ერთმან
მეორისა სიკუდილი. ქრონიკონი იყო სამას ოცდათურამეტი.

სედვიდა რა მეფე დავით ესეოდენთა ზეგარდამოთა ღმრთისა მიერ წყალობათა,
მეწევნათა, მღევათა და გამარჯუებათა თუხთა, და რომელთა ღმერთი მოსცემდა¹ სამე-
ფოთა ქუეყანათა, ქალაქთა და ცისეთა, რამეთუ არა იყო ესეოდენი სიმრავლე ლაშ-
ქართა სამეფოსა შინა მისსა, რათამცა ქალაქთა და ცისეთა შინა მდგომად და დაჭირ-
C 228b ველად და კუალად თუთ მის თანა მეოფად და მოლაშქრედმცა კმა ევენეს | დაუცსრო- 10
A 364 მელად მიმოსლვასა ლაშქრობასა მისსა ზამთარ და ზაფხულ. | ამისთუხსა შემოიკრიბა
გონება, კეთილად და გონიერად გამგონე, ვითარცა დავით, სულისა მიერ წმიდისა,
აღიღო მალლად თავი თუხი და მიმოავლო თუალი გონებისა თუხისა და განიცადა
კეთილად, განისრასა სამეფოთა ცნობითა, რომელ არა კმა ევენეს სამეფოსა მისისანი
თანამეოფლად კრთომათა და წადიერებათა სულისა მისისათა.

და მსგავსად ალექსანდრესსა ქმნა და ამანცა სულთ-ითქუნა, რამეთუ ითქუმისცა
მისთუხს, ვითარმედ ფილოსოფოსმან ვინმე რქუა მას: „არიანო მრავალნი და ურიცხვნი
სამეფონი, რომელთა არცა თუ სასელი გასმიეს მენ“. და მან სულთ-ითქუნა და თქუა:
„უკეთუ დამიშთეს ესენი, რა იყოს მპერობელობა ჩემი“. ამისთუხსა ამან მეორემან
M 534 ალექსანდრე განისრასა სივრცითა გონებისათა, რამეთუ სსუაებრ არა იყო ღონე, და 20

1 წელსა დღესა C 1 აიღო ACR. 1 სომხითისა] < A, სომხითს M, სომხითს m. 1 ციხე ღორე A,
ციხე ღორე ციხე-ქალი Mm, ციხე-ქალაქი ღორე eet. 1 და მასვე წელსა და მაშინვე Mm, მაშინ A.
1 ივლისსა < CDh. 1-2 აიხუნა ACMm. 2 აგარნი A. 2 და მეორესა C. 2 ცისკარს AC, ცისკარს eet.
2 ესე ACMm, ესევე eet. 3 ჰაჰასა C. 3 ჰაჰასა მისსა + ბაგრატს D. 3 სამ თუე სამთავე m, სამ თუ
ოდენ D. 3 ხოლო ამასვე წელსა D, ქრონიკონსა სამას ოცდა თურამეტსა თუესა C, ამასვე eet. 3 აგვს-
ტოსსა AM, აგვსტოსსა eet. 4 მალიქი C. 4 მალიქაძის ძე Mm. 4 ალექსი + კომნინს Bdp. 4-5 ერთმან
ერთისა CMm. 5 ქრონიკონი — ოცდა თურამეტი < CMm (C-ში იხ. აქვე სტრ. 3). 5 იყო იღდა D. 5 სამას
ოცდათურამეტი A. ტარი, ლასი და ჭე (T: ჰე) RTs, ტლვ eet. 6 დავით მეფე Bdp. 6 ღმრთისა მიერ
წყალობათა < CMm. 6 მიერ მიმართ ADRTds. 7 მეწევნათა < A. 7 განმარჯუებათა DMRTms.
8 და რამეთუ C. 8 არა + ვერე A. 9 მდგომად და მდგომი A, მდგომად C. 10 თუთ მის თანა A, თუთა
თანა MRTds, თუთ თანა eet. 10 მეოფად A, მეოფად C, მეოფელად eet. 10 მოლაშქრედცა ABp.
10 ევენეს A, ივენეს eet. 11 მიმოსლვასა — ზაფხულ A, და სამარადისოსა მისსა მიმოსლვასა (+ და C)
ზამთარ და ზაფხულ განალა სადამე (განალსამე C, განალა: სადამე Mm) ლაშქრობასა (ლაშქრობისა ხ) eet.
11 ამისთუხსა AC, ამისა Mm, ამისთუხს eet. 11 შემოიკრიბა AMRTm, შემოიკრიბა eet. 12 კეთილად —
წმიდისა < CMm. 13 აღიღო მალლად თავი თუხი < A. 13 მიმოავლო MRm, მიმოავლო T. 13 გონე-
ბასა Mm. 13 თუხისა და < Mm, თუხისა < C. 14 განისრასა განიცადა Mm, და განისრასა C. 14 ცნო-
ბითა გონებითა Mm. 14 რომელ AC, რომელი eet. 14 სამეფოსა მეფობისა Bdp. 15 კრთომითა ABMmp.
15 და < A. 15 წადიერებითა ACMm. 15 მისისათა A, თუხისათა eet. 16 მსგავსად Bp. 16 ქმნა და
ამანცა A, ამანცა CMm, ქმნა ამანცა eet. 16 ითქუმისცა A, ითქ(უ)მის eet. 17 მისთუხს ვითარმედ A. 17 მას
ACMRTbm, + ვითარმედ eet. 17 არიან A. 18 სამეფონი A, სოფელნი eet. 18 თუ < C. 18 რომელნი
არცა თუ სახელი ასმიეს შენი A, რომელთა არცა სახელი შენი ასმიეს C. 19 რა ACMms, რაი Bp, რაი eet.
19 ჩემი ამისთუხსა ჩემთუცა m, ჩემისათუცა M. 19 მეორემან A, მეორე eet. 20 განიძრასა m. 20 სსუა-
ებრ ACMm, სსუებრ eet. 20 და A, < eet.

¹ ამის შემდეგ D-ს აკლია ფურცლები, ვიდრე გვერდამდე 339, 2-3 («წარმოვიდა ქართლსა»).

უწყოდა კეთილად ეივჩაუთა ნათესავისა სიმრავლე, და წყობათა შინა სიმკნე, სისუ-
ბუქე და მიმოსლვა, სიფიცსე მიმართებისა, ადვილად დასამჭირვლობა და ეოვლითურთ
მომსახველობა ნებისა თვისისა. და ამათ თანა უადვილეს იუენეს მოსლვად მასლობე-
C229a
A 365 ლობითაც და უპოვარებითა, და რამეთუ პირველ მრავალთა წელთასა მიერ მოეყვანა
სანატრელი და ეოვლად განთქმული სიკეთითა გუარანდუსტ დეფოთალი, მკილი ეივ-
ჩაუთა უმთავრესისა ათრაქა მარადანის მისა, სჯულიერად მეუღლედ თვსად და დედო-
ფლად ეოვლისა საქართველოსა. ამისთვსცა წარავლინნა კაცნი სარწმუნონი და მოუ-
წოდა ეივჩაუთა და სიმამრსა თვსსა.

ხოლო მათ სისარულით მიითუალეს, გარნა ითხოვეს გზა მშვიდობისა ოვსთაგან.
ამისთვსცა ბრძანა მეფემან წარსლვა ოვსეთს, და სიტყუასავე თანა წარემართა და
თანაწარიტანა გიორგი ჭეონდიდელი და მწიგნობართ-უსუცესი თვსი, კაცი სრული
ეოვლითა სიკეთითა სულისა და გორცთასა, სავსე სიბრძნითა და გონიერებითა, გან-
მსრასი, სჯანი და ფრთხილი, თანადაზრდილი აღმსრდელი პატრონისა და თანაგან-
მკაფელი ეოველთა გზათა, საქმეთა და ღუაწლთა მისთა.

შევიდეს ოვსეთს და მოეგებნეს მეფენი ოვსეთისანი და ეოველნი მთავარნი მათნი,
და ვითარცა მონანი დადგეს წინაშე მისსა. და აღისუნეს მძევალნი ორთაგანვე, ოვსთა
A 366 და ეივჩაუთა, და ესრეთ ადვილად შეაერთნა ორნივე ნათესავნი. და ეო შორის მათსა
M 535 სიყუარული და მძვდობა ვითარცა მშათა. და აღისუნა ცისენი დარიალასა და ეო-
ველთა კართა ოვსეთისათა და კავკასიისა მთისათანი. და შექმნა გზა მძვდობისა ეივჩა-
უთთვს, და გამორეყანა სიმრავლე ფრიად დიდი; და სიმამრი და ცოლის მძანი თვსნი
C229b არა ცუდად დაშურეს; არცა ცუდ იქმნა გამოეყანა მათი, არამედ მათითა კვლითა მოსრნა
სრულიად სპარსეთისა ძალნი, და დასცა შიში და ზარი ეოველთა მეფეთა ქუეყანისათა,
და მათითა თანადგომითა ქმნნა საქმენი დაურწმუნებელნი, ვითარცა ითქუას წადმართ.

1 ნათესავად A. 1 სიმრავლესა A. 1 წყობათა წყალობათა m. 1-2 და წყობათა — მიმოსლვა A, და
სიმკნე წყობათა შინა, სისუბუქე მიმოსლვისა (C: მიმოსლვა) cet. 3 ~ ამათ თანა და AC. 3 უადვილე C.
4 უპოვარებითა C. 4 და < A. 4 პირველ < A. 4 წელთა A. 4 მოეყვანა AC, მოიყვანა cet. 5 სანატ-
რელი კულად სანატრელად A (კულად — კლდ — კეთილად?). 5 ყოვლად < A. 5 შვილი < d. 6 ათ-
რანქ (m: ათრაქ) სარანის Mm, ათრაქშარა ღანის C. 6 თვსა MRTms. 6 და < AC. 6-7 და დედოფ-
ლად C. 7-9 ამისთვსცა — ოვსთაგან < C (ex hom.). 7 კაცი + ყოვლისა საქართველოსა A (შეცდომით განმე-
ორებული უკანასკნელი წინადადებიდან). 9 მათ < A. 9 გარნა ითხოვეს განითხოვეს A. 10 ბრძანა მეფე-
მან A, აიძულა Mm, იძულა მეფე C, აიძულა მეფემან და ბრძანა cet. 10 წარსლვა A, წარსლვად cet.
10 და სიტყუასავე თანა წარემართა < CMm. 11 თანაწარიტანა ოვსეთს C, წარიყვანა Mm. 11 და AC,
< cet. 12 ზორცთათა C. 12-13 განზრახი M, განმზრახი m. 13 და AMm, < cet. 13 თანადაზრდილი
აღმსრდელი პატრონისა AC, თანადაზრდელ აღზრდილი პატრონთა Mm (+ ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, სამ. ისტ.
II, 1, 67), თანადაზრდილი პატრონთა cet. 13-14 თანაგანმკაფელი ჯ ა ვ ა ხ. (სამ. ისტ. II, 1, 127), თანა-
განკაფილი M, თანაგანყოფილი m, თანაგანკაფული cet. 14 საქმეთა A, და საქმეთა cet. 15 ოვსეთის
მეფენი A. 15 ყოველნი < A. 16 ვითარცა მონანი მონანივითა C. 16 და დადგეს M. 16 მისსა < CMm.
16 და < C. 16 აიხუნა CMm. 16 ორგნითვე M, ორგნითავე m. 17 შეაერთნეს A. 18 ~ მშვდ. და სიყ. C.
18 და (აღ.) A, < cet. 18 დარიალასა C, დარიალისა Mm, დარიელისნი A, დარიელისა cet. 19 კართა კაცთა A.
19 ოვსეთისა ACMm, ოვსეთისათა cet. 19 კავკასიისა A. 19 მათისანი A, მთისანი Cs, მთისა თანა Mm.
19 და < A. 20 გამოიყვანა ფრიად დიდი ლაშქარი C. 19-20 ყივჩაყთათვს — დიდი < A. 20-21 და სიმამ-
რი — გამოიყვანა მათი A, სიმამრი და ცოლის ძმანი თვსნი, და არცა ცუდად დაშურა არცა უსაქმოდ მათი
გამოყვანება cet. 21 არამედ < Mm. 22 სრულიად < CMm. 23 თანადგომითა A, თანაყოლითა cet.
23 დაურწმუნებულნი Mm, დაურწმუნებულნი A. 23 ვითარცა რომელი აწ C. 23 წადმართ m.

ხოლო მაშინ ოვსეთს ეოფასა მიიცვალა გიორგი ჭეონდიდელი; თავ-ადგა სიერ-
მითგანთა პატრონისა მსახურებათათვს; და პატივითა დიდითა წარმოგზავნა მონასტერსა
ახალსა და მუნ დაემარსა. რომელი იგლოვა ეოველმან სამეფომან და თვთ მეფემან,
ვითა მამა და უმეტესცა მამისა, შემოსითა მავისათა ორმოც დღე, ვიდრემდის იშვა
ვასტანკ, რომლისა ხარებითა დაიგნა გლოვა.

ხოლო ეივჩაუნი დააუენნა ადგილთა მათ მარჯუეთა დედა-წულითა მათითა, რო-
მელთა თანა იყო წეობად განმავალი რჩეული ორმოცი ათასი. ესენი განასრულნა
ცსენებითა და საჭურველითა; და კულად მონანი რომელ ჰევეს რჩეულნი და განსწავ-
ლულნი ღუაწლსა, ვითარ ხუთიათასი კაცი, ეოველნი ქრისტიანე ქმნულნი, მისანდონი
A 367 და გამოცდილნი სიმკნითა. და თვთ ეივჩაუნიცა უმრავლესნი ქრისტიანე იქმნებოდეს
C230a
M 536 დღითი-დღე, და სიმრავლე ურიცხვ შეეძინებოდა ქრისტესა. ესენი რა | ესრეთ შემო-
იკრიბნა, და დაწეუნა გუარად-გუარად და დაუდგინნა სპასალარნი და მმართველნი;
და ეგრეთვე თვსისა სამეფოსა სპანი, რჩეულნი და მოკასმულნი, ცსენ-კეთილნი და
პირმეუქსეველნი; და | საშუალ მათსა თვთ იგი უმსგავსო სპასპეტი და წინამძღოლი,
მიმსგავსებული მუელისა ქაისოსროსთვს მოთსრობილთა, წინაუძღოდა, და იყო რბე-
ვად სპარსეთისა, მარვანისა და სომსითისა დიდისა. რამეთუ არა დაშურებოდა, არცა
მოეწეინებოდა, არამედ კამიერად და წესიერად ალაშქრებდა მათ, მართებდა და განა-
გებდა მსგავსად მისსა დიდ-გონეობითა, და ვინდამცა იყო წინამდგომი მისი, და ანუ
მიმმართი ომისა მის წინაშე. რამეთუ დაღათუ წერილმან ფროთვანსა ვეფსსა მიამსგავსა
მაკედონელი იგი სიფიცსითა მიმმართველობისათვს, და მსწრაფლ მიმოვლისა ქუეყანათა
შინა, და ჭრელად მრავალფერობისათვს ქცევათა და განსრახვათა მისთასა, არამედ

1 ხოლო < CMm. 1 გიორგი < A. 1-2 თავ-ადგა სიერმითგანთა პატრონის მსახურებათა ჯ ა ვ ა -
ხ ი შ ვ ი ლ ი (სამ. ისტ. II, 1, 67), და თავადგა სიერმითგანთა პატრონისა მსახურებათათვს A, და თავად-
გან სიერმითგანთა პატრონის მსახურებათა თვსთა Mm, და თავით დგა სიერმითგანთა პატრონისა მსა-
ხურებათა C. თავიდან სიერმისგან პატრონის მსახურებათა შინა მყოფი ბ რ ო ს ე (ქ. ცხ. I, 247, შენ.).
და თავადგა სიერმითგანთა პატრონი მსახურებათათვს cet. 2 და პატივითა < C. 2 და წარმოგზავნა m.
3 ყოველმან სოფელმან სამეფომან C. 4 ვითა მამა AERTs, < CMm, ვითარცა მამა cet. 4 და < eodd. (უმე-
ტებს ნ. ბერძენი შ ვ ი ლ ი: ენიმეს მოამბე X, 287-8). 4 უმეტესცა მამისა C, უმეტესცა ძაძისა Mm
(M-ში წინათ ყოფილა „მამისა“), < cet. 4 შემოსითა შავისათა შემოსითა (შემოსითა) M, შემოსითა m.
4 შვა C. 5 რომელი ERTs. 5 ხარებისა m. 5 დაიგნა A, დაგნა cet. 6 დაყენნა T. 6 მათ ბ რ ო ს ე
(ქართლ. ცხ. I, 247, შენ. 2), სამთოდ Mm, სამთოდ C, მათთა cet. 6 მარჯუენთა Mm. 7 განმავალი
რჩეული ABCp, განმავალი რჩეულნი cet. 7 ორმოცი ათასი Bp, შჩ Mm. 7-8 ესენი — საჭურვე-
ლითა < A. 8 საჭურველითა CMRm, საჭურველებითა cet. 8 რომელი BCdp. 8-9 და განსწავ-
ლულნი განასრულნა Mm. 9 ხუთიათასი C, ხუთასი A, ხუთათასი cet. 9 ყოველი ქრისტიანედ A.
9 და მისანდონი C. 10 უმრავლესნი < d. 10 იქმნებოდეს ქმნილნი A. 11 და < A. ურიცხვ < A, რიც-
ხუისა მძლე C. 11 შეეძინებოდეს C. 11-12 შემოკრიბნა A. 12 გუარად AC. 12 და (დაუდ.) < C. 12 და
< A. 12 მმართველნი m, მართებელნი s. 13 სამეფოსანი A. 14 პირმეუქსეული AMm. 15 ძუილისა Mm.
15 და უწყო CMm. 15-16 რბევად ბოძოლად Mm. 17 არამედ < Mm. 17 ალაშქრებდა იყოვნებდა Mm,
იყვანებდა C. 18 დიდ-გონეობითა Mm, დიდისა გონიერებისა A, დიდგონეობისა C, დიდ გონებითა T,
დიდ გონებითა cet. 18-19 და ვინდამცა იყო წინამდგომად (წინამდგომი C) ანუ ამაღლებული (ამღე-
ბელ C) საჭურველისა მის წინაშე (წინაშე მისსა C) CMm. 18 წინამდგომი A, წინამდგომად Mm, წინა-
დამდგომი CERTs, წინამდგომი cet. 18 მისი < CMm. 18 ~ წინ. იყო Bdp. 18 და ანუ A, < cet.
19 მიმართი Bps. 19 მის წინაშე < A. 18-19 ანუ — წინაშე ანუ ამღებელ საჭურველისა წინაშე მისსა C,
ანუ ამაღლებული საჭურველისა მის წინაშე Mm. 19 მიემსგავსა C. 19 ~ ფ. გ. მიამსგავსა წერილმან A.
20 მაკედონელი d. 20 სიფიცსისა A, სიფიცხეთ C. 20 მიმმართველი M, მიმართველი m, მიმმართველო-
ბისათვს C. 20 მიმოვლის CMm. 20 ქუეყანასა A.

ჩუენი ესე გვრგვინი და ახალი ალექსანდრე, დაღათუ იყო ქაშითა შემდგომი, არა-
 A 368 მედ არა საქმითა, არცა განზრახვითა, არცა | სიმკნითა უმცირე, და თვით მათ საქმითა
 C230b მინა, რომელთა მძლედი ითქმის ალექსანდრე, არა უმდაბლე, არამედ მრაველითა | უმაღ-
 ლეს მგონიეს ესე. და რაოდენ საწუთოთა და გორციელთა შინა იგი მისთა სწოროთა
 და მისგან და მის ქაშისათა უოველთა უმაღლეს და უსემთაეს იყო, ეგეოდენ ესე საღ-
 M 537 მროთა და ქრისტეს მცნებათა შინა გორციელთავე | თანა მისთა პირველთა უოველთა
 ჰმატდა. რამეთუ არა სცა მილი თუალთა, არცა ჰრული წამთა, არცა განსუენება
 გორცთა თვსთა; არა მიდრეკა გემოვნებათა მიმართ, არცა ნებასა გორცთასა; არა
 სასმელ-საჭმელთა, არცა სიმღერა-სიღოდათა და არათურთითა არარა გორციელთა
 შეაკრა გონება, გარნა საღმრთოთა და სასულიეროთა უოველთა დასრულებად და უდუ-
 ბებად მზიდველთა ნებისათა. და განიცადეთღა ოთხთა ამით წელთა ქმნილნი მისნი,
 რომელთა მრავალგზის ქმნულთა მცირედი მეგულების თქუმაღ.

ხოლო აქუნდის ჩუეულებად ესე მეფესა, რამეთუ განზრახვით გარდავიდის აფს-
 ზეთით და ჩამოიტყუენის თურქმანნი სასამთროთა ადგილთა მტკურის პირისათა.
 რამეთუ მათნიცა მსტოვარნი ზედა ადგიან მეფესა და ემბედიან გზათა მისთა. გარდა-
 ვიდა მეფე გეგუთს და მიერ სუფათს, და ამით გულპერობილ უვნა ივინი. ქრონიკონი
 A 369 | იყო სამას ორმოცი. ხოლო მათ ცნეს რა სიმორე მისი, ჩამოადგეს ბოტორას, დიდნი
 C231a ფრიად, და დაიხამთრეს. | და არა ჰრულდა მეფესა, არამედ გარდამოიფრინება თებერ-
 ვალსა ათოთსმეტსა და უცნაურად დაესხა ზედა, და ძლით ვინმე შეესწრა ცხენსა
 და გარდაიხუწა. აღიღეს ტუეე და ალაფი ურიცხვ, და მოვიდა ღანუკს.

1 იყო < Cmm. 1 ქაშით A. 1 შემდგომი AC, შემდგომად cet. 2 საქმითა ACd. 2 არცა არა A, და C.
 2 არცა და C. 2 უმცირე Cmm, უმცირედ cet. 2 და < A. 3 არა არცა C. 3 უმდაბლე CERMms, უმდაბლეს cet.
 3 მრავალთა Mm. 3-4 უმაღლეს — ესე მოუგონიეს ესე უმაღლეს მისსა C. 4 მგონე A, მგონეს T. 4 რაო-
 დენთა საწუთოთა (C: საწუთოთა) AC. 4 იგი შინა A, იგი < d. 4 მისთა სწოროთა | სწოროთა მისთა d.
 4-5 სწოროთა — იყო | სწოროთა და მოჰამებთა M, სწოროთა და მოჰამებთა m, სწოროთა და მოჰამებთა C.
 5 და მის | მის ERT. 5 ესე < A. 6 ყოველთა < Cmm. 7 მატდა A, ჰმატდა Mm, ჰმატა cet. 7 არა სცა |
 არცა A. 7 თუალთა + მისთა C. 8 თვსთა < Mm. 8 არამედ მიდრეკა არა A, არცა მიდრეკა T. 8 გემოვნე-
 ბითა C. 8 ნებასა | ცენებასა C. 8 არცა C. 8-9 არა საქმელთა სასმელ RT (R-ში ყოფილა: არა სასმელ საქმელ-
 თა), არცა (E: არა) საქმელ სასმელთა BEp 9 სიმღერა სათუოდთა Mm, სიმღერათა C. 9-10 არათურთითა — გო-
 ნება A, არათურთ არა ეშაქრეულთა ვორცთა და გონებისათა Mm, რაათურთ (რაათურთ Ep, რაათურთით b,
 რაათურთით და C) არარა (რასა b, არარათ C) შემკრეულთა ვორცთა და (< b) გონებისათა cet. 10 გარნა
 საღმრთოთა ყოველთა < Cmm. 10-12 დასრულებად — თქუმაღ < A. 10 დასრულებად | და დასრულებად C.
 10-11 უდებეობად m, უდიდებად b. 11 და მზიდველთა ნებისათა C. 12 მრავალგზის | მრავლისაგან C.
 12 ქმნულთა b, < cet. 12 მცირედნი m, მცირედთა C. 12 თქუმა C. 13 ხოლო A, < Cmm, რამეთუ cet.
 13 აქუნდის AC, აქუნდეს cet. 13 ჩუეულება AMm. 13 განზრახვით A, განგებულმბით(a) cet. 13-14 აფს-
 ზეთით C, აფსზეთად cet. 14 ჩამოიტანის A, ჩამოიტყუენის C. 14 თურქნი C. 14 მტკურის პირისათა AC,
 მტკურის პირთა EMRTm, მტკურის პირსა b, პირთა მტკურისათა cet. 15 მათნიცა C. 15 მსტოვარნი | მსა-
 ხურნი AMm. 15 ემბედიან A, აკულებდიან d, იკულებდიან cet. 16 ხუფათს ACMm, ხუფათს cet. 16 მით C.
 16 ქრონიკონი იყო სამას ორმოცი < Cmm (C-ში არის შემდეგ სტრიქონში). 17 სამას ორმოცი A, ტარი და
 მანი RTs, ტ და მ E, ტ-მ cet. 17 ბორცის A, ბოტორიას Cmm, ბოტორის d. 17 დიდნი + თულსნი b. 18 და
 (დაიხ.) < A. 18 და < A, და ქრონიკონი იყო C. 18 არცა მეფესა Cmm. 18 გარდამოიფრინება ACMm,
 გარდამოიფრინა cet. 18-19 ფებერვალსა codd. 19 ათხუთმეტსა Bp. 19 ზედა A, მათ ზედა cet. 19 ძალითა
 Mm, ძლივთ C. 19 ცხენსა BCMdmp, ცხენსა A, ცხენზედა cet. 20 გარდაიხუწა ACMm, გარდაიხუწე-
 ნეს cet. 20 და < A. 20 და მოვიდა AC, მოვიდა Mm, მოვიდეს cet.

და მასვე მკდეულსა პირმარსვასა დღესა აიღო მარგანს ქალაქი ყაბალა¹, და
 აღავსო სამეფო თვსი ოქროთა და ვეცსლითა და უოვლითა სიმდიდრითა. წარმოვიდა
 ქართლს და მსწრაფელ შეკრიბა სპა, და ჩავიდა მარგანს, მაისსა მკდსა, არბია ლიე-
 M 538 თათ ვიდრე ქურდევანამდე და სიმტკლანთამდე, და სავსენი ალაფითა მოვიდეს ქართლს.
 მათვე დღეთა შეიბნეს მარგანელი და დარუბანდელი, მოკლეს აფრიდონ, და მოსწყვდნეს
 მარგანელნი.

თუესა ნოემბერსა წარვიდა მეფე ამორნიას, დაესხა თურქმანთა, მოსრნა და იავარ-
 C231b ევნა, და წარმოიღო ნატუენავი მათი ურიცხვ. ჩამოვლო | მგზავრ, დაესხა სეგელა-
 ძეს თურქმანთავე და არა დაუტევა მოტირალი კარავთა მათთა; ესე ერთისა წლისა.

და მასვე ზამთარსა ჩავიდა აფსაზეთს ბიჭვინტამდე და განაგნა საქმენი მანდაურნი:
 A 370 ღირსნი წყალობისანი შეიწყალნა, შემცოდენი დაიპერნა და წუართნა; რამეთუ იყო
 ზამთარი ძნელი და თოვლი ფრიადი. ხოლო ცნეს რა თურქთა, ვითარმედ მორს არს
 მეფე, გულდებით ჩამოადგეს პირსა მტკურისასა, გარნა ლომსა მოკვლოვანებულსა არა
 სცონოდა, არცა ჰრულდა ომისათვს, ვერცარა დამსრწყევლთაგანი დაიმჭირვიდა. წარ-
 მოვიდა მსწრაფელ აფსაზეთით თოვლითა საშინელთა, გარდაათრევიანა მთა ღისისა,
 სადა გარდაიხუწეს თოვლისასა აქუნდა სიმადლე მკარი სამი. და დასუდა მზად სპა
 მისი, და პირველ ამბავისა ქართლისა ცნობამდე დაესხა სუნანს. და აღავსო ლაშქარ-

1 და < A. 1 დღესა < A. 1 მარგანს A, მარგანი Mm, მარგანისა cet. 1 ყაბა A, ყაბალა Mm,
 ყაბალა cet. 2 აღივსო AC. 2 თვსი < A. 2 და (ყ.) < A. 2 წარმოვიდა A, და წარმოვიდა მუნით D, და
 წარმოვიდა cet. 3 მსწრაფელ A, მყის cet. 3 შეკრიბა AC, შეკრიბნა m, შეკრიბა cet. 3 სპანი თვსნი D.
 3 შევიდა A. 3 მარგანს Mm. 3-4 არბია ლიეთათ Mm, დაარბივა ლიეთათ C, არბილით ჟაით A, არბი-
 ალით ჟაით b, არბილით ჟაით ER (R: მიწერილია არშაზე ტექსტის ზედიზე), არბილი-ლიეთათ BRTdps, და
 მოტყუენა ყოველნი არენი მარგანისანი D (ივ. ჯავახიშვილი, ქართ. ერის ისტ. II, 517: მოარბია
 «ლიეთით ქურდევანამდე...»). 4 ვიდრე Ab, < cet. 4 ხიშტლანთამდე Ab, ხიშტლანთამდის C (ა თით-
 ქოს მიმატებულია), შიშტლანთამდე cet. 4 და < A. 4 ქართლსა Mm, ქართლად A. 5 მასვე დღესა A,
 ხოლო მათვე დღეთა D. 5 მარგანელი < Mm. 5 მარგანელნი და დარუბანდელნი Bdp. 5 ფრიდონ A.
 5 ამოსწყვდნეს A, და მოსწყვდეს Cmm. 6 მარგანელნი m. 7 ფებერვალსა b, ნოემბერსა cet. 7 მეფე
 დავით D. 7 ამორნიას AC, ამორნიას Mm, ამორნას cet. 7 დაესხა AD, და დაესხეს m, და დაესხა C,
 და დაესხნეს cet. 7 თურქმანთავე Mm. 8 ნატუენავი მათი D, < cet. 8 ურიცხვნი m. 8 და მუნით
 ჩამოვლო D. 8 მგზავრ Cmm, მგზავრად cet. 8-9 სეგელამეფს A, სეგელამეფს v, სეგელამეფს Mm,
 სეგელამეფს C (~ თურქმანთა სეგვ. C). 9 თურქმანთა A. 9 მეოტი ძალი A, მოტირალი cet. 9 მათ-
 თასა D. 9 ღისისა A, ღისისა Mm, ღისად ქნა C, ღისად cet. 9 ~ ერთისა წლისად ესე s. 10 და |
 ხოლო D, < ACMm. 10 ჩავიდა + მეფე დავით D. 10 ბიჭვინტად D, ბიჭვინტადი C. 10 გააგნა M,
 გაგნა m. 11 და შემცოდენი CD. 11 და < A. 11 წუართნი A. 11 რამეთუ < Cmm. 12 ძნელი < A.
 12 ფრიად A, დიდი C. 12 ხოლო ცნეს რა A, ხოლო სცნეს რაჲ ესე D, ესე რა ცნეს cet. 13 მაშინ ჩამო-
 დგეს გულდებით D. 13 პირთა მტკურისათა A. 13 გარდა | და დაიხამთრეს მუნ, გარნა D. 13-14 მომველო-
 ვანებულსა (მოკვლოვანებულსა m, მომველოვანებულსა C) არა სცონოდა (სცნობდა m) Cmm, მეფესა დავითს
 ჰომისა არა ჰრცხუნოდა და D, ლომსა (ომისა b, ომსა s, ჰომსა ERT) არა ჰრცხუნოდა cet. 14 არცა ჰრუ-
 ლოდა ომისათვს < Cmm (სხეებში, A-ს გარდა, „დაიმჭირვიდა“-ს შემდეგ არის), ომისათვს D. 14 ვერცარა A,
 არცა cet. 14 დამწყევლთაგანი d, დამსრწყევლთა თანა C. 14 დაიმჭირვიდა A, რაჲ დაიმჭირვიდა b, რო-
 მელი იჭირვიდა C, რა(ა) იმჭირვიდა cet. 14-15 და მიერ წარმოვიდა D. 15 აფსაზეთით < D. 15 მთა
 ღისისა | ღისნი CM, თოვლი ღისნი m. 16 სადა | რამეთუ A. 16 სიმადლე < A. 16 ~ სამი მკარი C.
 16 და AC, < cet. 17 ~ ქართლისა პირველ ჰამბისა D. 17 ამბისა C. 17 ქართლისა < A. 17 ცნობამდი C.
 17 და დაესხა D. 17 ზუნანს A, სულტანს B. 17 — 340, 2 ზუნანს — ამბავისა | ზუნანს თურქთა და ამოსწყვდნა
 ყოველნივე და მოსრნეს პირითა მახვილისათა რომელ არაჲ დაუშათ მთხრობი ჰამბავისა, რომლისა ლაშ-
 კრითა აღსავსე იყო მთით მტკურამდე და გაგათ ბერდუჯამდე D. 17—340, 1 და აღავსო ლაშქარ-

¹ არ შ ი ა ზ ე: ყაბა ყაბა E. ² აქედან (←-ითა წარმოვიდა) გრძელდება ტექსტი D-ში (იხ. გვ. 335, 7).

მასვე დღეს სულტანსა წინაშე მიმავალი ათაბაგი რანისა აღსუნდული, ძალითა
A 376 მრავლეთა, მოსრეს მონათა | მეფისათა ვითარ ოთხი ათასი კაცი, და იგი ოდენ
M 543 მარტო მეოტი ძლით მივიდა სულტანსა წინაშე. ისილა რა ესე სულტანმან, მასვე
C233b დამესა გაიზარა, და სასდუნით მეოტი სხვთ გზით წარვიდა სოფლად თვსად. | და
ესრეთ ძლევა-შემოსილი და მმადლობელი ღმრთისა შემოიქცა მეფე. და მცირედთა 5
დღეთა განისუენა ამოენს.

და მეორესა თუესა, იენისსა, კუალად წარვიდა მარვანს, აღიღო გულისტანი,
სახლი თავადი მარვანისა, სიცხეთა მათ საძინელთა, მორითო მარვანი და აღაესსა
კეთილითა ეოველნი მორჩილნი ბრძანებათა მისთანი. წარმოვიდა ქართლად. სოლო
სთუელთა გადავიდა გეგუთს, ინადირა, განისუენა, განაგო მანდაური ეოველი, და 10
მარტსა გარდამოვიდა ქართლად, და აღიღო ქალაქი დმანისი. და აპრილსა დაესსნეს
მაბურანს, დარუბანდელსა, და მოსწევდნეს ქურდნი, ლეკნი და ეიგჩაენი დარუბანდელი-
ნანი და აღისუნეს მარვანისა ციხენი ღასანნი და სოზონდი და მიმდგომი მათი ქუეყანა.

და მუის აღისრბოლა ვითარცა არწივმან, და მაისსა აღისუნა ციხენი სომხითი-
C234a სანი: გაგნი, ტერონაკალი, | ქაქაზინნი, ნორბედი, მანასგომნი და ტალინჯაქარი. და 15
A 377 იენისსა წარემართა ლაშქრითა, განვლო ჯავახეთი, კოლა, კარნიფორა, ბასიანნი სპე-
რამდის, და, რაცა ზოვა თურქმანი, მოსრა და ტუეე ეო; ჩამოვლო ბუღთა-ეური, და
M 544 დაწუნა ოლთისნი, და მოვიდა თრიალეთს დიდითა გამარჯუებითა. და მცირედნი
დღენი მუა გამოვდეს და განიყარა ლაშქარი თვს-თვსად.

და აგვსტოსსა ოცსა მოვიდეს მწიგნობარნი ანელთა თავადთანნი და მოავსენეს 20
მოცემა ქალაქისა და ციხეთა ბოქანას წყაროთა ზედა მდგომსა. და მსწრაფელ წიგნები

1 მათვე დღეთა სულტანისათა (C: სულტანსა თანა) CMm. 1 მიღმავალი A, < d. 1 ათაბეგი m. 1 აღსუნ-
დულ C, აღსრა M, აღსრა m. 2 ოთხი ათასი | ოთხასი m. 3 მარტო < Mm. 3 მეოტი < C. 3 ძალითა Mm.
3 სულტანსა ACDR, სურტანს Mm, სულტანისა cet. 4 და < C. 4 სასადუნით A, სასდუნით b. 4 მეოტი |
გაქცეული C. 4 და < Mm. 5 მადლობელი m. 5 მეფე+დავით D. 5 მცირეთა CMm. 6 ამოენს | ამა-
თენს C, ამათენას Mm, ამ თუეს Eb, < Dd, ამა თუესა ჯავახი შვილი. 7 იენისსა | ესე იყო იენისი CMm
7 წარვიდა მეფე დავით D. 7 და აღიღო CDMm. 7 გულისტანის M, გულისტანის m. 8 მარვანისა | შერ-
ვანშისა ბროსე (ქ. ცხ. I, 251, შენ. 2). 8 სიცხეთა | და ციხეთა CMm. 8 და მორითო CD. 9 და მიერ
წარმოვიდა D. 9 ქართლს Mm, < C. 9 ხოლო < CMm. 9-11 ხოლო სთუელთა — ქართლად < d (ex
hom.). 10 სთუელთა s. 10 მანდაური b. 11 გარდამოვიდა CD („მო“ ჩამატებულია სხვა მეფით D-ში).
გარდავიდა cet. 11 ქართლს D. 11 და < C. 11 დმანისი < b. 11 დაესსა D. 12 მარბურანს DERTb,
12 მოსწევდნა D, მოსწევდნეს C. 12 და < C. 12 ყივჩაყნი s. 13 აღისუნეს | აღისუნეს d, აღისუნა D. 13 მარვა-
ნისა CM, შირვანისა m, < cet. 13 ღასანნი Mm. 13 ხოზორდი Mm, ხოზორადი C, ხოზანოდი s. 14 მუის |
ფიცხლად C. 14 აღამსრბოლა A, აღამსრბოლა D, აღამსრბოლა Mm, აღამსრბოლა s, ამსრბოლა RT,
აღმსრბოლა E, აღმორბინა C. 14 და მაისსა | თუესა მაისსა და C. 14 აღისუნეს ERb. 14-15 სომხითისა
ციხენი Mm. 15 გაგინი Mm, გაგანი C. 15 ზერუნაკლი Mm, ტერუნაკლი C. 15 ქავახნი Mm. 15 ნორბედი T.
15 მანასგომნი A, მონას გომნი M, მონას გომანი m. 15 ტალინჯაქარი A, ხალინჯაქარი Mm, ხალინჯარი C.
16 კარნიფორა CDMm, კარნიფორა cet. 16 ბასიანი m, ბასიანნი E. 16-17 სპერამდის ds, ვიდრე სპერამ-
დინ D, სპერამდინ cet. 17 რაც m. 17 ზოვანა D. 17 თურქმანი ACMM, თურქმანნი cet. 17 მოსრანა D.
17 და < C. 17 და მუნით ჩამოვლო D. 17 ბუღთა-ეური CMm, ბუღთა-ეური cet. 17 და < Cd. 18 და < A.
18 განმარჯუებითა Mbmm. 18-19 და მცირედნი — თვს თვსად | და განიყარეს ლაშქარი თვს-თვსად და გამო-
ვდეს შუაზე ხანი მცირედი D. 18-19 მცირედნი დღენი შუა გამოვდეს | მცირედნი დაყუნა Mm, მცირე ხანი
დაყო C. 19 ლაშქარი გაიყარა Mm, ლაშქარი გაიპარა C. 20 და | და შემდგომად ამისსა D, < CMm.
20 მწიგნობარნი | მეწიგნენი CMm. 20 თავადობანი b. 20 და < CMm. 21 ბოქანას A, ბუქანას M,
ბეჟანთა m. 21 მდგომას A. 21 მსწრაფელ | მუის Mm, ფიცხლა C, მწრაფელ s.

წუგვისა წარსცა ეოველთა, და შესამესა დღესა სამოცი ათასი მკედარი წინაშე უდგა.
წარემართა და, ვითარცა მიიწია, შესამესა დღესა აიღო ქალაქი ანისი და ციხენი
მისნი უჭირველად, და სოფელნი და ქუეყანანი მიმდგომნი ანისისანი.

1 და დაიპერხა არფასლანისანი და ამოსწევდნა იენი, რომელთა დიდი საკდარი ანისისა
მისგითად მოეკაზმათ და ქრისტიანეთა სისხლითა იგი საკდარი და ქალაქი მოერწყო. იმუქვა 5
D123b ღმრთის მოკუარემან დავით აღმაშენებელმან | მოლათა და დარიშმასთა სისხლითა ასლადვე მან
მორწყო და საკდარი იგი ასლად მონათლა, რომელი აღეშენა ბერძენთა ასულსა დედუფალსა
კატრონიტეს და იქივე ესაფლაჳა. მაშინ მივიდა თვთ მეფე დავით და კათალიკოზი, ეპისკო-
პოსნი და ერთობილი ლაშქარი საფლაჳსა ზედა, და ასლად წესი აღუგეს. და თვთ მეფემან 10
სამკესის საფლაჳსა ჩასძასა: „გისაროდენ შენ, წმიდაო დედოფალო, რამეთუ ივსნა ღმერთმან
საკდარი შენი უსჯულოთა კელთაგან“. ამასა ზედან მკუდრისა მუალთა საფლაჳით კმა გამოს-
ცეს. და ღმერთსა მადლობა მისცა. განუკრდა მეფესა და ერთობილ[თა] ერთა. და წარმოვიდა
მუნით მეფე დავით.

და წარმოიყვანა ბულასვარ, რვათა მეთა მისთა თანა და მკეველთა და სძალთა,
და ჩავსავნა აფხაზეთად; ანისისა მცველად დაუტევნა ახნაურნი მესხნი, და წარმოვიდა 15
C234b ქართლად. და მცირედთა დღეთა მოქსუენა სძათა თვსთა. და მერმე წარემართა მარ-
A 378 ვანს, და აღიღო ქალაქი მამასია და ციხე | ბირიტი, სრულად ეოველი მარვანი, და
დაუტევნა ციხეთა და ქალაქთა მინა ლაშქარნი დიდნი, ჰერნი და კასნი. და განმკებე-
ლად და ზედასდევლად ეოველთა საქმეთა მანდაურთა აჩინა მწიგნობართ-უსუცესნი
თვსნი სუძმონ, ჭკონდიდელი მთავარეპისკოპოსი, მაშინ ბედიელ-ალავერდელი¹, მიმსგავ- 20
სებული გიორგი დედის ძმისა თვსისა, კაცი ეოველითურთ სრული და ბრძენი.

და განაგო მეფემან ეოველი საქმე მარვანისა, აღაესნა კეთილითა და საბომვა-
რითა ქურდნი, ლეკნი და თარასნი, მოვიდა ქართლად. და ეიგჩაეთა თვსთა უჩინა
M 545 სასამთროდ სადგური, და სასრდელი, და კაცნი ზედამდგომნი | მათნი. და განაგო

1 წუგვისა წარსცა | გაგავნა წუგვისა C. 1 წარცა s. 1 წარსცა ეოველთა | მიმოდა (მიმოდ m) ისრ-
ბოლა Mm, წარსცა ლაშქართა თვსთა თანა D. 1 ეოველთა < C. 1-2 სამოცი — მესამესა დღესა < C
(ex hom.). 1 სამოცდა ათასი Mm. 2 წარემართა | და წარემართა ანისად D. 2 და ვითარცა მიიწია
< Mm. 2 და < CMm. 2 ციხენი და სოფლები D. 3 და (სოფ.) < ACMM. 3 მიმდგომნი ACMM, < cet.
3 და სოფელნი — ანისისანი < D. 4 ამოსწევდნა D. 6 დარიშმანთა თაყაი შვილი. 8 კატრონიკას ყ.
9 ლაშქარნი D. 12 მისცა D. 14 და < CMm. 14 ბულასვარ | შულასვა Mm, ბულასვა C, ბულასვარ Bp.
14 ~ მისთა მეთა C. 14 და < A. 14 მკეველთა Mm. 14 ~ სძალთა და მკეველთა D. 15 ჩავსავნა CMm.
15 აფხაზეთად A, აფხაზეთს cet. 15 ანისისა A, და ანისის(ა) cet. 15 დაუტევნა | დაყარა C. 15 მესხნი |
მისნი Mm. 15 და < A. 15 მოვიდა D. 16 მცირეთა Ms, ცოტათა C. 16 თვსთა | მისთა A, თვისთა +
ქორონიკონი იყო ტმდ D. 16 და < C. 16 მერე A, ამის შემდგომად D. 16 წარემართა + მეფე დავით D.
17 შამახია < b. 17 ბირიტი A, ბიკირტი CM, ბიგირტი m, ბიგირტი D, ბიგირტი cet. 17 და სრული-
ად CMm. 17-18 და დაუტევნა | დაყარა C. 18 აერნი C. 18 და (განმგ.) < ACMM. 19 თანამხედველად C.
20 სუძმონ C. 20-21 მაშინ — ბრძენი < D. 21 გიორგი < d. 22 და < Mm. 22 გაავო M, გაგო m.
22 მეფემან | მაშინ Mm (← მწ). 22-23 აღაესნა კეთილითა — თარასნი < C. 22 და Mm, < cet. 22 თა-
რასნი b, თარასნი Mm. 23 და მოვიდა ქართლად D, მოვლო ქართლი Mm, და ამოვლო ქართლი C.
24 სასამთრო CMm, სასამთროთ s. 24 სადგური | ადგილი d, თვსი სადგური C. 24 და (კაც.) CMm, < cet.
24 კაცნი კახნი Mm. (ლ — ღ).

¹ ეს ჩანართი მოიპოვება მხოლოდ D-ნუსხაში; გამოყენებული აქვთ ვახუშტის და „მოკლე ცნო-
ბების“ ავტორს (ე. თაყაიშვილი: ძვ. საქ. II, 55—56). იხ. ს. ყაუხჩიშვილი, ახალი მასალები
„ქ. ცხ.“ ნუსხათა შესწავლისათვის: ქუთ. პედ. ინსტ. შრომები, VIII (1949), გვ. 4—6.

² არ ში ა ზე: ბედიელ ალავერდელი s.

ყოველი საქმე ქართლისა, სომხეთისა და ანისისა. და ეგულებოდა გაზაფხულ ქმნა დიდთა საქმეთა და უფროსთა ღაშქრობათა, ვინათგან არავინ წინააღუდგა მას. C235a | რამეთუ თუთ სულტანი შენ, სადა იყო, მრწოდა მიმისაგან მისისა, და არცაღა თუთ მუელად ქონებულთა ქალაქთა და ქუეყანათა ჰგონებდა თუხად ქონებდა, არამედ რაოდენცა შორს იყო, ეგრეცა ეოცებოდა მძინარესა შიში და მღუძარესა სიკუდილი.

A 379 ამისთჳსცა ზედას-ზედა წარმოაკლენდის | მოციქულთა მღუენითა დაძმებდა ჰირსა მისსა. რამეთუ წარმოსცნის საჭურჭლენი მძიმენი, ტურფანი, მრავალფერნი, მფრინველნი და ნადირნი უცხონი და ძვრად საპოვნელნი, და ეძიებნ მძვდობასა და სიუჲრულსა და ეიჴსაუთაგან არა რბევასა. ამისთჳსცა არა-რას მისეღვიდეს წარსაკებელთა სიმრავლესა, ოდენმცა შენ თუთ, სადა იყვის, იზოვის მძვდობა და სიცოცხლე თავისა თუხისა. და გგონებ, ვითარმედ მამათა და ჰაპათაგან წაღებულნი ქუეყანანი, ტუეენი C235b და სიმდიდრენი მრავალ-წილად უკუმოიზღუნა ამაჲს მკენქმან. დაამძვდა ქუეყანა, აღივსო და გარდაეცა ყოველითა კეთილითა, განავსო და აღაშენა ყოველი ოჯერ-ქმნილი. და გარდაემატა ყოველთა კამთა მძვდობითა და სიმდიდრითა სამეფო ჩუენი, ნაცვლად გარდასრულთა ოჯრებათსა.

ესევეითარნი უკუე არიან მეფობრივთა მიმოსლგათა მისთა, წყობათა და ღუაწლთა, მღევათა და წარმართებულებათა, დაჰურობათა და ასუშათა დიდთა მათ და მრავალთა M 546 საქმეფოთა და სამთავროთა მოთსრობანი და საქმენი, რომელნი მან ქმნა და აღასრულნა, რომელნი ჩუენ მცირედითა და ყოვლად კნინითა სიტყუთა წარმოგვჩენიან A 380 | დიდთა მათ და მოთსრობად მეუძლებელთა საქმეთა მისთაგან, და ბრჭალთაგან ლომსა და ფესუსაგან მცირისა ეუაგილისასა ქსოვილისა ვითარებასა საცნაურ ყოფად გმეცადინობთ, ვითარცა აზრდილისაგან კაცსა, რომელნი-ესე მეუძლებელ არიან ყოფად.

1 ანისისა CDMm, ანისი T, ანისა cet. 1 მოვიდა და ეგულებოდა Mm. 1 გაზაფხული Mm. 1 ~ გაზ. ეგულებოდა D. 2 და < A. 2 არავინ იყო წინამდგომ (C: წინა დამდგომ) CMm. 2 მას < CMdm. 3 რამეთუ A, და CMm, და რამეთუ cet. 3 შიშისაგან მისისა | შიშით Mm, შიშითა C, შიშისაგან დიდისა D. 3 არცაღა A CMm, არცა cet. 3-4 არცაღა — ჰგონებდა | არცაღა თუთა ძუელ მართებულთა (m: მთავრებულთა) ქალაქთა და ქუეყანათა ესეიდა (C: იტყოდა) CMm. 4 თუხად | მისად C. 4 არამედ + თუხად A. 5 იყო | იყვის CMm. 5 გგონებ | ვერცა T. 5 ეოცებოდა Mm, ეოცებოდა cet. 5 ~ შიში მძინარესა Mm. 5 და მღუძარესა < Mm. 6 ზედასა-ზედა DRTs, ზედა-ზედა Em. 6 ძღუნითა C. 6 მომშვდებდა CMm. 7 რამეთუ A, და CMm, და რამეთუ cet. 7 და ტურფანი D, ტურფანი და C. 7-8 ფრინველნი Mm. 8 საპოვნებელნი C. 8 და | < A, და ამის გამო D. 8 ეძიებნ A CMm, ეძიებნ cet. 9 და < M. 9 და ამისთჳსცა D. 9 მიხედვიდეს AMRTm, მიხედვიდა D, მიხედვიდის cet. 10 ოდენმცა m, ოდენცა A, და ოდენცა C. 10 თუთ < CMm. 10 იზოვის < d. 10 მძვდობასა d. 10-11 თავისა თუხისა < CMm. 11 და (გვ.) < m. 11 ჰაპათაგან C. 11 წაღებულნი AC, წარღებულნი cet. 12 უკუმოიზღუნა AM, უკუმოიზღო C, უკუმოიზღნა E, უკუმოიზღუნა cet. 12 მკენმან | მკედარმან C. 12 დაამშვდა A, დაამშვდნა Ch, და დაამშვიდნა cet. 13 ყოველი კეთილი CMm. 13 განივსო დაეშენა C. 13 ოჯერ-ქმნილი m. 14 გარდამატა Mm. 14 მშვდობისათა Mm, < A. 14 ჩუენი | მისი D. 14 ნაცვალთა CMm, ნაცვლად s. 16 უკუე < h. 16 მეფობრივთა C, + და cet. 16 და < A. 17 და ძღევათა Mm. 17 და < Mm. 17 წარმართებათა M, წარმართებათა Mm, < C, და პურობათა cet. 17 ანმათა A, ანუთა m. 18 სამეფოთა C. 19 და < Mm. 19 წარმოგვიჩუენნა Mm. 20 და < Mm. 20 მისთაგან + ომისა D. 20 და ბრჭალთაგან ლომსა < D. 20-21 ბრჭალთაგან — გმეცადინობთ A, ბრჭალთაგან ლომისა და ფესუსა მცირისა ყოველსა ქსოვილსა ვარდებ ს ა ც ნ ა უ ა რ ყ ო ფ ა დ ვიმეცადინობთ (m: ვიმეცადინობით) Mm, ბრჭალთაგან ლომსა (ლომთა C) და ფესვისა (ფესუსა ERT, ფესუსა C, ფესუსა Bp, ვეფსა h) მცირისა ყოველისა (ყოველისა C) ქსოვილისა ვითარებასა საცნაურ ყოფად გმეცადინობთ (ყოფდა ვამეცადინობთ C) cet. 20 ლომისა Mm, ლომთა C. 21 ფესუსაგან ჩვ. კონიექტ., ფესვისა Ed, ვეფსა h, ფესუსა Bp, ფესუსა cet. 21 ყუაგილისასა A, ყოველსა Mm, ყოველისა cet. 21 ქსოვილსა Mm. 21 ვითარებასა | ვარდებ Mm.

C236a სოლო გორციელთა საქმეთა ესრეთ მოქმედისაგან უკეთუ ვიეთმე ჰგონონ, ვითარმედ რადღამცა მოეცაღა საღმრთოთა და სულიერთა სათნოებათა მიმართ მისეღვადმცა და მოგონებდა, არა თუ ქმნად, ვინათგან ფრიადცა კმა არიან ესენი ერთისა გორცთა შინა მეოფისა კაცისაგან ქმნად და წარმართებდა, და თუ სადათ ჰოვა სამეფო თუხი სიმდაბლედ შთასრული, და თუ სადა სიმაღლედ აღიევანა, და თუ სადა დასსნა სასღვარნი და ძლეულნი ვითა მძლედ გამოაჩინნა, — ამათნი მგონებელნი ნუ უკუე არა იბრალენ, არამედ ეუწუენ მათ, ვითარმედ უკეთუ ამათ ჰირთათუხ ვინ გამოიძიოს და ზედამიწეებით ვინ ცნობა ინებოს, კნინდა და ესე გორციელნი საქმენი წარმოთქმულნი ფრიად უნდოდ და არა-რად ჰოვნეს, ვითარცა ნამდვლუე მცირედნი და სასაწუთონი; და დგრომადთა A 381 მათ თანა მტკიცეთა და | საუკუნოდ ღმერთ-მეოფელთა მისთა საქმეთა, რომელთა-იგი C236b უმეტეს | ამათსა მათ მოქმედებდა და უსასწრაფოეს აქუნდა, რომელთაგანნი მცირედნი M 547 მრავლისაგან, ვითარცა სასმელი ერთი მტკურისაგან, ჩუენცა მივსცეთ თსრობასა. იტყვს სოლომონ: *დასაბამად სიბრძნისა მოიგე სიბრძნეთა. სოლო დავით, მამა ღმრთისა: დასაბამად სიბრძნისა შიში უფლისა. ესე შიში უფლისა მოიგო სიყრმითგან თუხით დავით, და ჰასაკსა მისსა თანა აღორძნდა, და ქაშსა თუხსა ესევეითარნი ნაუოფნი გამოიხუნა, რომლითა ორკერძო ცხოვრება თუხი განაშუენა, რომლითა შეამკუნა საქმენი თუხნი, რომლითა განაგნა გორციელნი და წარმართთა სულიერნი.*

სოლო ისმენდი, თუ ვითარ გონიერად დედად სიბრძნისა რა ჰოვა შიში უფლისა, ღმერთთადც — საღმრთონი წერილნი. და ესენი მდიდრად შეიკრიბნა, რაოდენნი ჰოვნა გარდამოღებულად ენასა ქართველთასა სსუათა ენათაგან. მუელნი და ასაღნი, ვითარცა A 382 სსუამან პტოლემეოს, ამას ზედა ოდენ სასოვან ქმნილმან, და ესეოდენ შეიუარნა და შეითუხნა, რომელ სთქუამცა, თუ მათ შინა ცხოველ არს და მათ შინა იძრვის. იგინი

1 უკეთუ ვისმე ჰგონიან C. 2 რადმცა C. 2 და < A. 2 მიმართ CMm, მიერ cet. 2 მიხედვად A, მიხედვად ERTs. 3 მოგონებდა | გონებდა Eb. 4 კაცისაგან Mm, კაცისა cet. 4 ქმნად AMm, ქმნილად C, ქმნადცა cet. 4 სადა CMm. 4 ჰპოვო A. 5 შთასრული — სიმაღლედ < Mm (ex hom.). 6 და ძლეულნი | დალეულნი C. 6 ვითარ CMm. 6 და ამათნი D. 6 ამათნი მოგონებულნი Mm. 6 ნუ < C. 7 ეუწუენ h, ეუწუენ E. 7 ვინ A, ვინმე cet. 7 და < CMm. 7 ზედა მიწეებითა Mm. 8 და < Mm. 8 გორციელნი ესე Bdp. 8 უნდოდა ACm, უნდოდ DM, უნდო cet. 9 და < C. 9 არა-რად | არა A. 9 ნამდვილი Mm, ნამდვილ C, < A. 9 მცირედნი ჩვენნი კონიექტ., მცირენი Mm, მცირედ A, მცირედი cet. 9 საწუთონი Mm. 9 დგრომათა A, დგრომათ Mm. 10 მათ თანა | მათთა Mm (— მათ თა). 10 და < A. 10 ღმერთ მეოფელ m. 11 მოქმედებათა CDMm, მოქმედებ: და ERTs. 11 და < D. 11 აქუნდეს DMm. 11 რომელთაგანი AMm. 11 მცირედთაგანი A, მცირენი C. 12 მტკურისაგან A. 12 მივსცნეთ CMm (A-ში ეს ადგილი დაზიანებულია). 13 სიტყვს სოლომონ m. 13 სიბრძნე CMm. 15 და | რამეთუ CMm. 15 მისსა | გილი დაზიანებულია). 15 თანა < Mm. 15 აღორძნდა AMm, აღორძინა Bdp, აღორძინდა cet. 15 და < AC. 16 ორკერძო ACDMm, ორკერძოვ cet. 16 რომლითა | ძლითა Mm (— ძლითა — ძლითა). 17 და წარმართნი | წარმართნი C, წარმართნი M. 18 ისმენდი თუ ვითარ გონიერად ბროსეს კონიექტ. (I, 253), ~ თუ ვითარ გონიერად ისმენდი Bdp, თუ ვითარ ისმენდი (Mm: ისმენდა) CMm, თუ ვითარ ისმენდი გონიერად cet. 18 დედად | დიდად Mm. 18 უფლისად A. 19 ღმერთთადც (ღთადც) Mm, შიშად მენდი გონიერად cet. 18 დედად | დიდად Mm. 18 უფლისად A. 19 ღმერთთადც (ღთადც) Mm, შიშად ღთისად D, შიშისა ღთისად C, შიშისად ღთისად cet. 19 შეიკრიბნა Mm, შეიკრიბნა C, შეიკრიბნა cet. 20 ქართულსა ADRTs, ქართლისასა Mm, ქართველთასა cet. 20 სსუასა ენასა C. 20 ძუელ C. 21 სსუანი h. 21 პატრილემოს Mm, პატრილემოს C, პტოლემეოს s. 21—348, 3 ამას ზედა — მოუწყენელთა | ამას ზედა იგინი იყუნეს მოუწყენელ ღაშქრობათა C. 21 სასოვან ქმნილნი A. 21 სასოვან ქმნილმან და ესეოდენ < Mm. 22 სთქუა A, საქმეთა Mm. 22 თუ < Mm. 22 მათ რათ h. 22 ~ მათ შინა იძრვის და მათ შინა ცხოველ არს. 22 იძრვის | იძრის D, იძლივის Mm.

ივენეს მისსა საზრდელ, ეოველთა გემოან, და სასმელ ტკბილ და საწადელ; იგინი —
შეება, განცხრომა საწურთელ და სარგებელ. დღე და ღამე მიმოსლავთა შინა მიმ-
C237a დემთა, | ლაშქრობათა მოუწყენელთა, შრომათა განუსუენებელთა წიგნები ეტვრთა
სიმრავლესა ჯოროთა და აქლემთასა; და სადა გარდაჯდის ჰუნესა, პირველ ეოველისა
წიგნნი მოაქუნდიან კელითა, და არა დააცადის კითხვა, ვიდრე არა დაშურის.

ხოლო შემდგომად სერობისა, ნაცულად მიღისა ანუ სსუსა რასმე საქმისა, კუალად
კითხვა წიგნთა. და რაჟამს თუალნი დაშურიან, სასმენელნი ანაცვალნის, სადა არა
M 548 გარეწარად, არამედ ფრიადცა ფრთხილად ისმენ წინაშე თხსსა მკითხველისასა, გამო-
ემიებნ, ჰკითხავენ, უფროლა თუთ განმარტებნ ძალსა და სიღრმესა მათსა. და უსაკვრ-
ველეს არს ესე: უწეით ეოველთა, თუ ვითარ სასწრაფო არს ეოველთა საქმე ნადირო-
ბისა, და თუ ვითარ დაიმონებს შემდგომილსა თხსსა და წარტყუენულ ჰეოფს, და ნადი-
A 383 რობისა შინა არა რასა სსუსა, გარნა სილვასა და დევნასა ნადირისასა; და თუ ვითარ
კელთ იგდოს, მიმხედველ ჰეოფს. გარნა შისი გულსმოდგინება ამასცა სძლევადა, რამე-
თუ თუთ ნადირობასა შინა წიგნნი აქუნდიან კელთა და, რაჟამს ჟამი ივენის, მისცნის
ვისმე მსახურსა და ესრეთ დევნა უევის. და ნუ უკუე ჰგონო, ვითარმედ კელითა ცალი-
C237b ერითა მოიქცის, ანუ ცუდად დაშურის. | რამეთუ ვინ ჰგავნ გორციელი ანუ ვინ ისილა
ესეოდენ განმარჯუებული ნადირობასა შინა. მოსიმახოს ვინმე ითქმის ებრაელი მოის-
რობის და კეთილ-მმართველობისათჳს ალექსანდრეს სპათა შორის მჯობად, და აქილევი

1 სახდელ D. 1 ყოველთა < Mm, ყოველთა ზე და (ბროსეს კონიექტ. I, 253, შენ. 3). 1 იგინი |
გინა Mm. 2 შეუბად ADEP. 2 საწურთელ და საგალობელ Mm. 2 მიმოსლავთა Mm. 2-3 მიმდემთა | მამა
დღდათა Mm, მიმდებთა ჯა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი (ქ. ერის ისტ. II. 529). 3 მოუწყენელ Mm. 3 და შრომათა D,
< C. 3 განუსუენებელთა < CMm. 3 და წიგნები C. 3 ეტვრთა | ეკიდის C. 4 სიმრავლესა < C. 4 აქლემ-
შებთასა BDRTP, აქლემთა C. 4 სადა არ გარდაჯდეს A, სადა ჩამოვდის C. 4 ონესა A, ჰონესა Mm, ცხენსა C.
4 ყოველისასა Mm. 5 წიგნი CMm. 5 მოაქუნდიან | მოიტანის C. 5 კელითა < C. 5 დააცადიან M, დასციან m,
დააცადნის T. 6 შემდგომად < C. 6 ძილისა | ძალისა A, რომლისა Mm (— ძლისა — ძლისა —
— ძლისა). 6 სსუსა Mm. 6 რასმე Am, რასამე CDMRTs, რასამე cet. 7 რაჟამს | ჟამი ჟამს Mm,
კუალად რაჟამს C. 7 დაშურიან D. 7 სასმენელნი CMbm, სმენილნი cet. 7 ანაცვალნის < Mm. 7 სადა
არა | < A, და არა C, არა სადა (ბროსე, I, 254, შენ.). 8 გარეწარად | გაციად Mm. 8 ფრიადცა
< Mdm. 8 ფრთხილადცა CMm. 8 ისმენენ ACm. 8 თხსსა Mm. 8 მკითხველისა R. 8-9 გამოემიებ-
ბენ A, გამოემიებდენ Mm. 8-9 გამოემიებენ — მათსა < C. 9 ჰკითხვენ Mm, კლიტვენ A (— ჰკითხვენ:
m — m, r — r). 9 უფროლა AMm. 9 განმარტებენ A, განმარტებენ Mm. 9 მათსა | მისსა d. 9-10 უსა-
კვრველესი CD. 10 არს < CMm. 10 ესე < A, ~ ესე არს DERTs. 10 ვითარ DMbm, < cet. 10 სასწ-
რაფ Mm [(ვითარ)სა სწრაფ (არს)]. 10 ყოველთა AMm, ყოველთა და RTs, < b, ყოველთადა cet. 10 საქ-
მეთა C. 10-11 ნადირობისა — ჰეოფს და < b (ex hom.). 11 შემდგომილსა m. 11 წარტყუენილ DER.
11-12 ნადირობასა AC, და ნადირობასა cet. 12 რასა + შინა A. 12 გარნა სილვასა | CMm, განხილვასა A
(— გნ სილვასა), გარნა განხილვასა cet. 12 და < A. 12-13 და თუ ვითარ — გარნა მისი < C. 14 წიგნი
აქუნდა C. 14 აქუნდიან ADMRbm, აქუნდინ cet. 14 მისცნეს Mm. 15 ვინმე Mm. 15 თჳსსა მსახურსა C.
15 ესრეთა A, აგრე C. 15-16 და ნუ — დაშურის | და ნუ ყოს ღონ არა მოიქცის ცარიელი C. 15-16 ცარი-
ელითა DE. 16 მოიქცეს Mm. 16 და ანუ D. 16 დაშურის | ირბინის Mm. 16 ვინ < d. 16 და გორცი-
ელი Mm. 17 ~ ნადირობასა შ. ესეოდენ გამარჯ. Mm. 16-17 რამეთუ — შინა | რამეთუ ვინ იხილა ესეო-
დენი განმარჯ. ნადირ. შინა ანუ ვინ ჰგავნ გორციელი A, რამეთუ ვინ ჰგავნა გორციელი მას გამარჯ. ნად.
შინა C. 17 ესეოდენი A, ესეოდენ Mm, ესოდენ cet. 17 ნადირობისა შინა მსგავსი მეფისა დავითისი D.
17 მოსიმახოს s, მოსომახოს Mm, მოსომახოს C, მოსამახოს A, მოსამახოს cet. (ქრონოგრაფში და შავთელ-
თან „მოსიმახოს“). 17 ებრაელ m. 17-18 მოსიმახოს Mm, მოსიმახოს A, მშუღდოსნობისა C. 18 კეთილ
< Bdp. 18 მმართველობისათჳს A, მმართველობისათჳს m. 18 შორის < Eb. 18 მჯობად | მჯდომად Ebs.
18 აქლემი Mm.

კენტავროსისგან განსწავლულად მოისრობისა ელენთა შორის, სოლო ბარამ-ჯური
სპარსთა შორის მოქმედად უცხოთა და საკვრველთა, გარნა ჰემმარიტად ვერცა ერთი
ამათგანი შეესწორებოდა ამას, ვითარცა გვსილავს ჩვენ.

და ვთქუა სსუსა საქმე, საცნაურ-მოუფელი წიგნთა სიუარულისა, რომელსა შინა
A 384 არა-რა იეოს ტეუვილი, ვინათგან წარსწემდეს | უფალი ეოველნი რომელნი იტევან
სუცრუენსა. წინადაიღვა ოდესმე წიგნი სამოციქულო წარკითხვად; და რაჟამს დასრუ-
M 549 ლის, ნიძანი დასუის ბოლოსა წიგნისასა. სოლო | მოქცევასა წელიწდისასა მით ნიძ-
ნითა აღვთუალეთ: ოცდაოთხჯერ წარუკითხას.

არიან უკუე სსუსანიცა მრავალნი საცნაურებანი ამის პირისანი, გარნა მე ერთიღა
C238a შევსძინო სიტყუად სსუა ამით თანა. ქალაქი ტფილისი იეო, ოდეს ჯერეთ არა სრულად
შემოყენებულ იეო უღელსა ქუეშე მორჩილებისასა, ვითარცა აწ, არამედ სავსე იეო
სისხლითა ქრისტიანეთათა: რამეთუ ოდესმე ევიან ღავლაჲ და თჳნიერ მიზეზისა
მოსრნიან რაოდენნი ჰოვნიან ქრისტიანენი, სოლო ოდესმე ქარავანსა თანა შემოყო-
ლილთა თურქთა ზედა გასცნიან შემომავალ-გამომავალნი ქრისტიანენი, და ტუუობად
და სიკუდილად მისცნიან, და ესრეთ ისრვოდა ქუეყანა მრავალჯამ, რომელი-ესე ფრიად
ეძვნებოდა სულსა დავითისსა.

A 385 შემოვიდა ოდესმე ქარავანი | დიდი განძით, და თანა შემოჰყვეს თურქნი დიდნი.
ცნა რა მეფემან, გაგზავნა მონათგანნი თხუთმეტნი კაცნი რჩეულნი, რათა ლოჭი-
ნით კერძო ნახირი მმოვარი ქალაქისა წარმოიტაცონ, ნუ უკუე იგი თურქნი გამო-
ვიდენ დევნად, და მოსწევდნენ ამით ღონითა. სოლო თუთ სამასითა ოდენ მკედრითა
C238b დაიძალა ღელეთა ავჭალისათა, და არავის მიენდო მკედარსა სსუსა, არამედ თუთ

1 კენტავროსისგან Mm, კენტავროსისგან C, კენტავროს(ა)გან cet. 1 განსწავლილად C. 1 მოისრო-
ბისა < Mm, მშუღდოსნობისა C. 1-2 ელენთა შორის — საკვრველთა < C. 1 ბარამ-ჯური ABP, ბარამ ჩუ-
ბინი D, შაჰრამჯური M, შაჰრამჯური m, ბარამჯური ERTs, ბარამჯური cet. 2 ჰემმარიტად < C.
2 ერთი < Mm. 3 ამათგან Mm, < C. 3 შეესწორებოდა C, შეესწორებოდა Mm, შეესწორებოდა cet. 3 მას D,
< d. 3 ჩუენ Mm, < cet. 4 და < CMm. 4 ვთქუ Mm, ვთქუთ A. 4 საქმე + შეესწორებელი C.
4 ს.-მოუფელთა Mm. 4 რომელსა | ძალსა Mm (— ძლსა ძლსა). 5 იეო ACm. 5 ყოველნი < CMm.
6 წინადაიღვა + ესე C. 6 და < A. 6-7 დასრულის T. 7 დასუეს Mm. 8 ავთუალეთ AD, ავთუა-
ლით C, აღვთუალეთ Mm, ვთვალეთ d. 9 სსუსანი Mm. 9 მრავალნი < d. 9 საცნაურებანი მრავალნი b.
9 ამის < Mm. 10 სიტყუად < CMm. 10 ამით თანა CMm, ამითა cet. (— ამითა). 10 ხოლო
ქალაქი D. 10 ~ იეო ქალაქი ტფილისი b. 10 ჯერეთ CMm, ერთჯერ cet. 11 შემოყენებულ CMm,
შემოყენებულ cet. 12 სისხლითა < Mm. 12 რამეთუ ოდესმე | როდესმე Mm (— რ ოდესმე), რამეთუ
ოდესმე C, ოდესმე cet. 12 ყვიანდა (m: უყვიანდა) ვალავი Mm („ყვიან ვალავი და თჳნიერ მიზეზისა“,
მეორდება Mm-ში). 12 მიზეზიცა A, მიზეზისა Mm. 13 მოსრიან Mms. 13 ჰოვნიან Mm. 13-14 შთამო-
ყოლილთა d. 14 თურქმანთა CMm. 14 შემავალ b. 14 შ.-გამომავალნი ACm, შ.-გამომავალი cet. 14 და
< CMm. 14-15 და ტუუობად და სიკუდილად მისცნიან b (b-ში ეს წინადადება „ხოლო ოდესმე“-ს წინ
არის მოთავსებული), ტუუობასა და სიკუდილსა მისცნიან CMm, და ტუუობად სიკუდილსა მისცნიან (მის-
ციან Bp) cet. 15 ისრვოდა AMRT, ისროდა Cs, ისვროდა cet. 15 ესე ფრიად A, ფრიად Mm, ესე cet.
15-16 რომელი — ეძვნებოდა | რამეთუ ესე დიდად უმძიმდა C. 16 სულსა ამის მეფის დავითისასა D. 17 შემო-
ვიდოდეს: მე Mm (— შემოვიდა | ოდეს მე). 17 თურქმანნი Mm. 18 ხოლო სენა D. 18 ცნა რა მეფე-
მან A, ცნა მეფემან და cet. 18 თხუთმეტნი A, ათხუთმეტი ოდენ D, ათხუთმეტნი ოდენ C, ათორმეტნი
ოდენ Mm, ათხუთმეტნი cet. 18 რათა | რომელთა C. 19 ~ მმოვარი ნახირი CMm. 19 და ნუ Mm.
19 ~ თურქნი იგი Bdp. 20 ამით | ამა C. 20 მკედრითა CMm, კაცითა cet. 21 დაიძალა ჰვჭალისა
ღელეთაგანსა ერთსა შინა Mm, დაიძალა ავჭალისა ღელეთა შინა C. 21 მკედარსა Cm, მხედარსა M,
მხედველსა cet.

მარტო წარვიდა ეოვლად უსაჭურველო, კრძლითა ოდენ. და თანა წარიტანა წიგნი
M 550 ღმრთისმეტყუელი, და ამცნო სპათა არა შემოვად ეოვლადე მისლვადმდე | მისა მათ თანა.

ხოლო მონათა მათ ევეს ბრძანებული მათდა, და წარმოიღეს ნასირი; მოეწივნეს
თურქნი, ვითარ ასი კაცი. და შემდგომად დიდისა ომისა ჩამოყარნეს მონანი, და
დაუკოცნეს ცხენნი, გარნა ქუეითცა იბრძოდეს ფიცსლად. სოლო მეფე ცხენსა რა
გარდაცა, არა ჰგონებდა ჯერეთ მოსლვასა: შეეცა კითხვასა და ესეოდენ წარიტყუნა
A 386 მისგან გონებითა, რომელ სრულად დაავიწყდა წინამდებარე | საქმე, ვიდრემდის ემა
რამე კივილისა შემოესმა უერთა. მის დაუტყუა წიგნი მუნვე, და აღმკედრებული მიჰევა
მას გმანსა. და ვითარცა ზედა წარადგა მონათა თვსთა, ესევითარსა ღუაწლსა მინა
მეოფთა, — და რამეთუ ამორვიდა სპათა თვსთა, და უკეთუძცა მათდა ცნობად წარსულ
C239a იყო, | მონათა დაუკოცდეს, — მსწრაფელ მთაბრიალდა ვითარცა არწივი, და დაბნივნა
ვითარცა კაკაბნი, და მსწრაფელ ესეოდენნი მოსწყვდნა, რომელ მათნი ცხენნი ემა ევენეს
მონათა მათ. და აღმკედრებული ესეოდენნი მოსრნეს, რომელ მცირედნილა შეესწრნეს
ქალაქს. სოლო გზანი საესენი ივენეს მორითა მათითა და ფრიადისა ცემისაგან კრძალ-
მანცა დაღულარქნილმან უარ ეო ქარქაში თვსი. მაშინლა მოვიდა სპათა თვსთა თანა,
რომელნი ფრიად აბრალეუდეს მას. განიცადეთდა ჩემდად, რომელ ესევითარსა საქმესა
მინა და ესეოდენ უცალოსა წიგნივე აქუნდეს უსასწრაფოესად საქმედ. და ესენი
ესეოდენ.

A 387 სოლო ვთქუა ესეცა, ვითარმედ | უკეთუძცა არა წერილთა მეცნიერებანი და
გარდასრულთა საქმეთა შემცნებანი, პირველ ეოფილთა მეფეთა კეთილ ძლუანე-
20

1 ეოვლად < C. 1 უსაჭირველესი Mm, უსაჭურველო D, უაბჯრო C. 1 კრძალთა Mm. 2 ამცნო —
მათ თანა | უბრძანა სპათა ადგილით არა შემოვად ვიდრე მისად მისულამდის C. 2 ეოვლადე | შემდგომად
ვიდრე Mm (შდგე — ყდგე). 2 მისსა Mm. 3 მათ Cmm, < cet. 3 ბრძანება C. 3 მათდა < C. 3 მოეწი-
ვნეს A, და წარმოეწივნეს d, და მოეწივნეს cet. 4 ასი ოდენ კაცი D. 5 დავოცნეს A. 5 ქუეითცა A, ქუეითი
(C: ქუეითნი) ეგრეთა Cmm, ქუეითცა T, ქუეითიცა ER, ქვეითიცა cet. 5 იბრძოდეს A, იბრძოდეს Bdp.
5 ფიცსლად ADRTd, ფიცსლად cet. 5 რა არა E. 6 და არა C. 6 წიგნის კითხვასა C. 6 ესეოდენ AMm, ესე-
ოდენ cet. 6 წარტყუნეს Mm, წარტყუნეს RT. 7 მისგან < A. 7 რომე C. 7 სრულად ADs, ეოვლად Mm,
< C. 7 დაევიწყდა AMRTms, არლარა მოეგონა C. 7 წინამდებარე იგი C. 7-8 ვიდრემდის — ყურთა | სადამდი
კივილისა ემა არა შემოესმა C. 8 კივილისა Mm, კივილისა C, კლვისა cet. 8 შემოესმა Bps, შემოესმა cet.
8 მისსა მაშინლა C. 8 მუნ. C. 8 მიყვანდა A. 9 ვითარცა < C. 9 წარდგა M, წადგა C. 10 მყოფთა
ACb, მყოფსა Mm, მყოფთასა cet. 10 და რამეთუ — თვსთა | და რამეთუ შორ იყო თვისთა სპათა C.
10 რამეთუ < A. 10-11 და უკეთუძცა — მონათა | და თუმცა მათთვს ეცნობა მონათამცა C. 10 უკეთუძცა |
თუმცა Cmm. 10 ცნობებად Mm. 10 წარსრულ BDMTmp, წასრულ s. 11 მონათა + მათ D. 11 დაუკო-
ცეს Mm. 11 მსწრაფელ მისსა Mm, და მსწრაფელ D, ფიცსლად C. 11 მთაბრიელდა A, მთაბრიელდა Mm,
ჩამრძალიდა C. 11 დაბნივნა ACMRd, დაბნივნა Bmp, დაბნივნა DEb, დაბნივნა s, დაბნივნა cet. 12 ვი-
თარცა < Mm. 12 ესეოდენნი A. 12 იყუნეს A. 13 ~ მათ მონათა Cmm. 13 ესეოდენნი As. 13 მოსრნეს |
მოსწყვდნეს Bdp. 13 რომე C. 13 მცირედნილა CM, მცირედ ARTh, მცირედლა M, მცირენი Bp, მცი-
რედნი cet. 13 შეესწრნეს | შეივლტოდეს Mm, შეიხუფნეს C. 14 ქალაქად Cmm. 14 გზანი მათნი C.
14 მძოვრითა m. 14 ფრიადითა ცემითა Mm, დიდითა ცემითა C. 14-15 კრძალმანცა — ქარქაში თვსი |
კრძალნი დაგრხეს რომელ ქარქაშთა მათთა არლარ წავიდეს C. 15 დაღულარქნილმან RT, დაღულარქნილ-
მან s. 15 უფარ RT. 15 მაშინლა < A. 15 თვსთა სპათა Cmm. 16 ფრიად | დიდად C. 16 განიცადელა
ჩემად (s: ჩემდა) As, განიცადელა ჩემდად D. 16 რომელ < A. 17 ესეოდენ | ესე ვითარ C. 17 უცა-
ლოს A. 17 წიგნივე A, წიგნივე Cmm, წიგნი d. 17 უსასწრაფოეს Mm, უსწრაფესად d, უსწრაფოსა C.
17 ესენი < A. 18 ესეოდენი A. 20 გარდამოსრულთა Mm. 20 შემცნებანი AMm, შემცნებანი cet.
20 დაქ(და < C) პირველ ეოფილთა მეფეთა Cmm, პ. მეფეთა ეოფილთა cet. 20 კეთილთა A.

C239b ბელთა | ანუ | ვერას წარმართებულთა შემოსუეულნი წინაგანსაკრძალეულად სახედ
M 551 არა შემოესუნეს და არა მოეკმარნეს, ვითარცა იტყეს სოლომონ, ვითარმედ: 'იცნის
ქცეულეზანი კამიანი, აღესნანი იგავთანი და გარდასრულთა შეამსგავსნის მომა-
ვალნი, — არათუძცა ესენი ესრეთ, კუერთსი მეფობისა ესეოდენ დაშლადებული, ესეოდენ
ძნელი და ნანდვლვე დიდი განსაგებელი რათა იხურა ესრეთ მალდად, ვითარ ვერვინ სხუა-
მან? რამეთუ განბრძნდა უფროს ბესელ[ელი]ისა და უმეტეს ეთამ ისრაიტელისა, წერილი-
საებრ; და ვითარ ვინ აღრაცსნეს რაოდენნი საქმენი ეთხოვებიან მეფობასა, რაოდენნი
მართებანი და განსაგებელნი, კიდეთა ზერობანი, ნაპირთა ჭირვანი, განსეთილობათა
კრძალვანი, სამეფოსა წყნარებისა ღონენი, ლაშქრობათა შეცადინობანი, მთავართა
C240a საკების ცნობანი, | შევდართა განწყებანი, საერონი შიქნი, საკელოთა და საბჭოთა
A 388 სჯანი, საჭურჭლეთა შემოსავალნი, მოციქულთა შემოსუევანი და ჰასუსნი, მემღუნეთა
ჯეროვანნი მისაგებელნი, მემცოდეთა წყალობითნი წურთანი, მსახურებულთა ნიჭ-მრავ-
ლობანი, მოხივართა მართალნი გამოძიებანი, მოსაკითხავთა შესატყვისნი მოკითხვანი,
სპათა დაწეობანი და ღონიერნი მიმართებანი, და რაოდენნი ვინ აღმოწყუნეს სიტყუთა
უფსკრულისაგან სამეფოთა საქმეთასა, რომელთა მინა ვერვინ შეუღთა და ასაღთაგან
მეფეთა ემსგავსა, ვითარცა საქმენი წამებენ მისსა მარავანდთა უბრწეინვალესნი და
ცხადნი, რომელნი სიბრძნითა თვსითა ქმნნა.

M 552 რამეთუ სულტანი დასუა მოხარკედ თვსა, სოლო მეფე ბერძენთა ვითარცა სასლე-
C240b ული თვსი; დასცნა წარმართნი, მოსრნა ბარბაროსნი, მრწემად მოიყვანნა მეფენი,
სოლო მონად კელმწიფენი; მეოტად წარიტყვნა არაბნი, იავარად ისმაიტელნი, მტუე-
A 389 რად დასცნა სპარსნი, სოლო გლეხად მთავარნი მათნი. და რათა | მოკლედ ვთქუა,

1 ძლუნებულთა Mm. 1 ვერარა d, ვერარას Bdp. 1 წარმართებულთა და A, წარმართებულთა C.
1 შემოხუეულნი | დამთხუეულ და შემოხუეულ C. 1 წინაგანსაკრძალეულად m. 1 სახედ A, < C, და სახედ cet.
2 არა | არ Mm, და არა C. 2 შემოხუენეს C, შემოხუენეს M. შემოხუენოს m. 2 არა | არ M. 2 სოლომონ m.
3 აღესნანი Mm, აღესნანი cet. 3 შემსგავსნი Mm, შესამსგავსნი C, შეამგავსნის D. 4 ესრეთ < b. 4 ესეოდენ | ეს-
რეთ C. 4-5 ესეოდენ ძნელი Cmm, ძნელი cet. 5 ნანდვლვე A, ნანდვილ BDRTps, ნანდვილი Mmd, ნანდვილ cet.
5 დიდი ACMm, დიდად b, დიდ cet. 5 რათა | რომელ Bdp. 4-5 არათუძცა — მალდად | არამცა კუერთი
მეფობისა ესეოდენ დამდაბლებული, ესეოდენ ძნელი და ნანდვილ დიდი განსაგებელი ეხურა ესრეთ მალდად
ჯავახი შვილი (საისტ. მწ., 213). 5 ვითარ A, და ვითარ C. 5 ვერავინ CM. 6 განაბრძნა AMm.
6 ბესელისასა Mm, გაბრძნისასა A, გაბასელისას C, გაბასელისა s, გაბასელისა cet. (გამოსლვ. 31, 2-3: «აჰა
ესერა მიწოდებეს სახელით ბესელსად; შდრ. ხახულის ხატის წარწერა: «ახალმან ვესელელი»; იხ. თ. ყაუხნი-
შვილი, ბ. წარწ. გვ. 160). 6 უმეტეს ACMm, უფროს cet. 6 ეთამის Cmm. 8 და < Mms. 8 განსაგებნი A,
განსაგებანი m. 8 კირვანი Cmm, მკირვანი cet. 9 კრძალვანი M. 9 წყნარებისა Cmm, წყნარობისა cet.
9 ლაშქრობასა A. 10 საჭერონი ERTs, საერონთა Bdp. 10 საკელთა Mm, საველოთა C (ვ — კ). 11 შემოსა-
ვალნი A, შემოსლვანი cet. 12 მისაგებელი Mm. 12 წურთანი D, წურთვანი s, წურთვანი Bdp. 12 მსახურე-
ბულთა ABMRdmps, მსახურეულთა C, მსახურებულთა T, მსახურებულთა cet. (აგრეთვე ჯავახი შვილი,
12-13 ნიჭის მრავლებანი Mm. 13 მოხივართა მართალნი | მთავართა მართალთანი M,
სამ. ისტ. II, 2, 212). 13 მოკითხვანი < Mm, შემოხუევანი C. 14 ღონიერნი Mm. 14 და < Mm.
მთავართა მართებანი m. 13 მოკითხვანი < Mm, შემოხუევანი C. 14 ღონიერნი Mm. 14 და < Mm.
14 რაოდენი RT. 14 ვინ ვინ Mm. 14 აღმოწყუნეს A, აღმოწყუნეს cet. 15 სამეფოსა D. 15 საქმეთა სამე-
ფოთა Mm. 15 რომელთა Cmm, რომელსა cet. 15 ვერავინ Cmm. 15-16 ძლელთა — მეფეთა A, ძლელთა
და (C: ანუ) ახალთა მეფეთაგანი (მეფეთაგან m, მეფეთაგანნი D) cet. 16 ~ წამებენ საქმენი d. 16 შარა-
ვანდთა D, შარავანდთა b, შარავანდდთა cet. 17 მან კმნა Cmm. 18 რამეთუ | სოლო Bdp. 18 სურ-
ტანი C. 18 მოხარაკედ C. 18 თვსა AD, თვსა ERT, თვსად cet. 19 და სცნა M, და ცნა m. 20 კელ-
მწიფებანი Mm. 20 წარიტყვნეს Mm, წარატყვნა Bp. 21 გლეხნი A, გლახად C.

პირველ ეოფილნი მეფენი, გოლიათნი, გმირნი კაცნი იგი, საუკუნითგან სასელოვანნი, მკნენი და ძლიერნი, და რათაცა საქმეთა ზედა სასელოვანნი, ეოველნივე ესრეთ დასსნა, ვითარცა პირუტყუნი ეოველსა საქმესა შინა.

ხოლო კუალად საღმრთოთა სათნოებათა და სულთა საქმეთა მისთა ვიეთი გონება მისწუთეს, ანუ მოგონებულსა ვისმან ენამან შეუძლოს თსრობად. რამეთუ ვითარცა ღმერთი მართლ სჯიდა სამწყსოთა თსნთა თუალსუავითა მით ბჭობითა C241a თსნთა, და არა სადათ მიდრეკობდა წამი სასწოროსა, ვითარცა სოლომონის¹ თსნ გუესმის საბჭოთა შინა და თსთ მოსეს-მიერნი გუაუწყებენ ბჭობანი და თსრობანი. ხოლო თავი სათნოებათა, სიწმიდე, ესეოდენი მოიგო, ვითარცა დიდმან ანტონი; ნუ მეტყვ მისთა სიჭაბუკისათა რათამე, რომელნი არცა ღმერთმან მოიკსენნეს! უწეი ჭემ- 10 მარტებით, რამეთუ ეოველთა ათისა წლისა კამთა სამარადისოდ წმიდითა პირითა და A 390 განწმედილითა გონებითა მიიღებდა უსრწნელთა ქრისტეს საიდუმლოთა თანამოწამებითა სუნდისისათა და არა მხილებითა გონებისათა, რომლისა მოწამე არს სარწმუნო იგი M 553 ცათა შინა. კუალად ღოცვისა და მარხვისათს რადღა საკმარ არს თქმა, რომლისა იგი საქმარ ოდენ იყო. და კუალად მონასტერნი და საეპისკოპოსონი და ეოველნი 15 C241b ეკლესიანი წესსა და რიგსა ღოცვისასა და ეოვლისა საეკლესიოსა განგებისასა დარბაზის კარით მიიღებდნენ, ვითარცა კანონსა უცთომელსა, ეოვლად შეენიერსა და დაწობილსა, კეთილ-წესიერებასა ღოცვისა და მარხვისასა.

ხოლო საეპისკოპოსონი სიმღერანი, სასიობანი და განცხრომანი, და გინება ღმრთისა საბუღელი, და ეოველი უწესოება მოსპობილ იყო ლაშქართა შინა მისთა და ურიცხუსა 20 მას შინა სიმრავლესა ენათა ნათესავთასა, ვითარცა ცათა შინა მეოფთა შორის. კუალად წყალობა გლახაკთა ესეოდენი აქუნდა, ვიდრემდის აღავსო ზღუა და კმელი ქუელის საქმემან მისმან. რამეთუ ლავრანი და საკრებულონი და მონასტერნი არა თსნთა ოდენ

1 მეფენი A, მეფენი+მსაჯულნი cet. 1 საუკუნითგანნი C. 2 რათაცა ეოველთა Bdp, რომელთაცა C. 2 სახელოვან ქმნილნი CMm. 3 დასსნა < CMm. 3 ~ შინა საქმესა A. 3 ვითარცა — შინა ვითარცა კაცი (C: + იგი) პირუტყუნი ეოვლისა (C: ეოვლსა) საქმესა და ეოველსა სახლსა შინა CMm. 4 ხოლო და D. 4 ~ და სათნოებათა A. 4 სულთა სრულთა Mm. 4 საქმეთა+მიერ Mm. 4 მისითა m. 5 მოუგონებელსა A, მ[ო]გონებულსა m. 5 შეუძლოს თსრობად მსახურთს თსრობითა (C: თსრობილსა) CMm. 5 რამეთუ და C. 6 ღმერთი < Bdp (ამ ადგილას რაკლია შემოვლებული და არაზაზე სწერია: „მე ეს ვერ დავწერე, ადგილი დაუტევ“ Bdp). 6 მართლ სჯიდა AMTms, მართლად სჯიდა D, მართალ სჯიდა BCRbdp. 6 სამწყსოთა Mm, საყოფელთა C, სამეფოთა cet. 6 თუალ-უზავითა BDDp, უზავითა A, თუალუზავითა CERTs, თუალუზავითა M, თუალუზავითა m. 7 სადეთ Mm. 7 წამი CMm, წამი+მისისა cet. 8 საბრკოთა C. 8 მოსეს-მიერნი მოსეს და ღმრთის მიერნი CMm. 8 და თსრ. თსრობილნი CMm. 9 სიწმიდისა D. 9 მოეგო D. 9 ნუ ანუ C. 10 მეტყუე Mm. 10 სიჭაბუკესა D. 10 რათა CMm, რამეთუ b. 10 რომელნი Mm, რომელი cet. 10 მოიხსენეს s. 10 უწყებით Mm. 12 გაწმედილისა Bdp. 12 გონებითა გულითა Mm. 12 მიიღებდა Mm, < cet. (ბ რ ო ს ე წერდა: აქ იგულისხმე, მიიღო; I, 256, შენიშვნა). 13 სიინილისითა Mm. 13 გონებითა C. 13 და რომლისა eodd. 13 სარწმუნოება Mm. 13 იგი Mm, < cet. 14 თქუმა D, თქუმად Bdp. 14 რომლისა AMm, რომელსა cet. 15 საქმარ იგი ოდენ CMm. 15 და (საეპ.) < A. 15 და ეოველნი Mm, ეოველნი C, < cet. 16 ღოცვისა Mm. 16 ეოვლისა განგებისა საეკლესიოსა C, ე. გონებისა საეკლესიო Mm. 16-17 დარბაზის A. 17 ვითარცა < Mm. 17 და ეოვლად CMm. 17 ~ კანონსა ეოვლად შეენიერსა უცთომელსა d, კანონსა შეენიერსა ეოვლად უცთომელსა Bp. 18 წყობილსა C. 19 ხოლო ADMbm, რამეთუ cet. 19 და სახიობანი Mm. 19 გინებანი Mm. 20 საბუღელ C, სძლენი Mm, განმარისხებელი cet. 20 მოსპოლ ყო Mm. 20 მასთა მათითა C. 21 შინა < Mm. 21 სიმრავლესა მრავალ ენათა CMm. 21 ნათესავთასა CMm, ნათესავთა cet. 21 კუალად ხოლო D. 22 გლახაკთა გლახაკთა შეწყალებად ქურიგთა ობოლთა და დავრდომილთანი D. 22 ესეოდენნი D. 23 საქმემან მისმან მოქმედებამან C. 23 ლვარანი M, ლვარნი m. 23 და (მონ.) < A.

სამეფოთა, არამედ საბერძნეთისნიცა, მოაწმიდისა და ბორღაღეთისანი, მერმეცა ასურე- C242a თისა და კუპრისა, მაგისა მთისა, პალესტინისანი, აღავსნა კეთილითა, უფროსა საფლავი უფლისა ჩუენისა იესო ქრისტესი, და მეოფნი იერუსალემისანი თსთოფერთა მიერ შესწირავთა განამდიდრნა. კუალად უმორესცა ამათსა: რამეთუ მათსა სინასა, სადა ისილეს ღმერთი მოსე და ელია, აღაშენა მონასტერი, და წარსცა ოქრო მრავალ- 5 ათასეული, და მოსაკიდელნი ოქსინონი, და წიგნები საეკლესიო სრულებით, და სამსახურებელი სიწმიდითა ოქროსა რჩეულისა.

და კუალად დღითი-დღე წარსაგებელთა, რომელთა თსნითა კელითა მისცემდა M 554 ღარულად, ვინ აღრაცხოს თსნიერ მამისა ზეცათასა, რომელი მიაგებს ცსადად. რამეთუ იყო მისა კისაკი მცირე: აღავსის დრაცნიოთა რა დღე სარწმუნოთა თსნთა კელითა, და 10 C242b სამწყსოთა ცალკერი მოაქუნდის იგი მსიარულსა სულითა | და პირითა. ოდესმე ნასეგარი წარაცის მისი, და ოდესმე არავინ ეპოვნის, და ეგრე სასე მისცის დამარ- A 342 ზვად სვალისა და სულთქმითა თქს: „დღეს ვერა მივეც ქრისტესა მარცხებითა ჩემთა ცოდვითა“. და ამას არა თუ კელსანთაგან მორთმეულისა იქმოდის, ანუ თუ საჭურჭ- 15 ლით, არამედ კელთა თსნთა ნადირებულისა. რომელთაგანი თსსსა მოძღუარსა იოვანეს მისცა ოდესმე დრაცანი, ვითარ ოცდაოთხი ათასი, რათა განუყოს გლახაკთა. და ესეცა მცირედი მრავლისაგან თქმად შეუძლებელ.

ხოლო განათავისუფლნა არა მონასტერნი ოდენ და ლავრანი მოსაკარგვეთა მაჭირვებელთაგან, არამედ სუცესნიცა სამეფოსა შინა მისსა ეოვლისა ჭირისა და ბეგრის- 20 საგან, რათა თავისუფალთა საღმრთო მსახურება მიუპერან ღმერთსა.

C243a ხოლო ამათ თანა რაოდენნი ეკლესიანი აღაშენნა, რაოდენნი კიდნი მდინარეთა სასტიკთა ზედა, რაოდენნი გზანი, საწეინოდ სავალნი, ქვა-ფენილ ევნა, რაოდენნი

1 თსისა ოდენ სამეფოსანი CMm. 1 საბერძნეთისანი CMm. 1 ბორღაღეთისანი M, ბორღაღეთი-სანი m. 2 კუპრისა ACMms, კუპრისა DRT, კუპრისა cet. 2 შავის A, შავის cet. 2 მთისა მთისა და Mm, მთისა და C. 3 უფლისა მეფისა CMm. 3 ჩუენისა ი. ქრ. < CMm. 3 იესოს ADS, იესო T. 3 მეოფენი A. 3 იერუს.] ისრაელისანი Mm. 5 მოსემ და ელიამ D. 5 მუნ აღაშენა D. 5 ოქრო] ძღუენი C. 5-6 მრავალი ათასეული Mm. 6 ოქსინონი h, ოქსინონი Mm, ოქსინონი C, ოქსინონი cet. 6 საეკლესიო C, საეკლესიო Mm, საეკლესიო cet. 6 სრულობით Am. 6 და < AC. 7 სამსახურებელი ACDMRTms, სამსახურებელი cet. 7 ოქროსა რჩეულისა DR, ოქროსა რჩეულისა d. 8 დღითი დღეთა C. 8 წარგებულთა CMm. 8 მისცემდის CMm. 9 აღრაცხოს Mm, აღრაცხოს AS, აღრაცხოს cet. 10 მისსა BCMmp. 10 კისა C. 10 რომელსა აღავსებდის CMm. 10 დრაცნიოთა A, დრაცნიოთა E, დრაცნიოთა cet. 10 თსნითა CEMm. 11 სამწყსოთა] სარწმუნოდ d. 11 ცარიელი C. 11 მიაქუნდის d. 11 მსიარულსა ADMdmp, მსიარულსა cet. 11 პირითა < C. 11 ოდესმე A, და ოდეს Mm, და ოდესმე cet. 12 წარგების C. 12 პოვნის A. 12 და ეგრე ეგრეთ CM, ეგრეთვე m, ეგრეთვე d. 12-13 დამარხვად იგი შესანახავად C. 13 ზვალისა] ხილვისა Mm. 13 სულთქმით ჰრქვის Mm, რქვის C, სულთ-ითქს A. 13 ვერ მივეც A, ვერა მივეც+რა b. 13 ჩემთა ADMm, ჩემდა cet. 14 და — იქმოდის და ამას იქმოდის არათუ კელ. მორთმ. CMm. 14 კელსანთა მორთმეულისაგან (C: მორთმეულისაგან) CMm, კელსანთაგან მორთმეულისა (მორთმეულისა A) cet. 14 თუ A, < cet. 14-15 საჭურველითა Mm. 15 კელთა თსნთა ACMTdm. კელითა თსნითა cet. 15 ნადირებულისა D, ნადირებულისა cet. 15 ~ ოდესმე თსსა m. იოვ. მისცა (C: მისცის) CMm. 16 ოცდახუთ (C: ოცდაოთხი) ათასეული CDMm. 17 თქმად შეუძლ- გვითქუამს CMm. 18 ხოლო რ s. 18 მოსაკარგვეთა] მოხარკეთა Ds. მის კარგვითა C. 19 და მაჭირვებელთაგან D. 19 მისსა < A. 19-20 ბეგრისა (ბეგრისა m) და ჭირისაგან CMm. 20 თავისუფალ C. 20 საღმრთო სულთა Mm. 20 ღმერთსა < A. 21 ხოლო < Mm, და C. 21 რაოდენთა სასტიკთა მდინარეთა ზედან კიდნი განჭიდნა D („განჭიდნა“ სხვა მელნითაა ჩამატებული). 22 ~ ზედა სასტიკთა Bdp.

ეკლესიანი, წარმართთაგან შეგინებულნი, განწმიდნა სასლად ღმრთისად, როდენნი
ნათესავნი წარმართთანი შეილად წმიდისა ემბაზისად მოიყვანნა და შეაწყნარნა ქრის-
A 393ტესა, და დაღვა მისთჳს უმეტესი მოაწრაფება, რათამცა ეოველი სოფელი მოსტაცა
IV 555ემშაქსა და შეასაკუთრა ღმერთისა, რომლითა მიიღო | მადლი მოციქულობისა, ვითარცა
ზაულე და ვითარცა დიდმან კოსტანტინე.

სსუთაჲე კეთილთა თანა აქუნდა ესეცა, რამეთუ სლგათა შინა თჳსთა სამეფოთასა
სიმრავლითა სპათათა და სიმალითა სლგისათა ვერ აღვილად მიემოსუეოდინ მონი-
გარნი და დაჭირებულნი და მიმძღაერებულნი, განაღა ვიეთლაჲე რომელთა საჭიროდ
C243b უკმდის განკითხვა | და შეწეუნა მეფობრივი, ნუ უკუე და ვინჲე აღვიდის ბორცუსა
ზედა რასჲე, გზისა მასლობელსა, ანუ კლდესა, გინა თუ სესა, ვითარცა ზაქე. უკეთუ
ოდენ ეპოვის ესევითარი რაჲე, და მუნით საცნაურ ევის ჭრტინვა თჳსი, ამისთჳს
დაედგინეს კაცნი მართლად მცნობელნი და განმკითხვარნი მოჩიუართანი, რომელთა
მიერ მიიღებდეს კურნებასა. მრავალგზის გჳსილავს იგი დამალტობელად დაწუთა
თჳსთა ცრემლითა სიღვასა ზედა თუთოსასეთა სენთა მიერ განცდილთასა და სიღვად
A 394 სამნაურთა, რომელნი შემოსუევიან მიუნდობელთა ამათ და უბადრუკთა ჳორცთა, 15
რომელთა ჳრდის სსუთა უმეტეს ქუეყანა ქუთათისისა. ვინ აღრიცხუნეს ტუეენი,
C344a რომელნი მან განათავისუფლნა და რომელნი უკუმიოცხნნა თჳსთა ეივანეთაჲან ფასითა.
ვინ ჳეროვნად წარმოთქუნეს პატრივის ჳერობანი მონაზონთანი, სიმდაბლით შემოსუე-
ვანი და მოკითხვანი, და სიეჳარულით შეწენარებანი მათნი, თუთოეულისა ნიჭნი და
საკმარნი, რომლითა უსრუნველ ეგნის ეოველთა საჭიროთაგან.

M 556 სოლო აქუნდა ამას ეოვლად ბრძენსა მეფესა საქმედ ესეცა, რომლითა უმეტეს ეოველთა საშიშად სასარგელ იყო ეოველთა, რამეთუ ღმრთისა მიერ იყო მის ზედა ნიჭი ესე და საქმე ეოვლად საკურველი. არა-რა შორიელი არცა სამეფოთა შინა მისთა, არცა ლაშქართა შინა მისთა მეოფთა კაცთა, დიდთა და მცირედთა, საქმე

1 წარმართთა მიერ C. 1 ღმრთისადი ღვთისა Bdp. 2 მოიყვანა Cmm (მაგრამ მოთავსებულია „წარმართთა“ შემდეგ), აღმოჩენა b, გამოაჩინა D (სხვა მგლნითა ჩამატებული), < cet. 2 წმიდისა ღვთისა Mm. 2 და < A. 3 და < Rd. 3 ამისთვის Mm. 3 მოსწრაფება უმეტესი d. 3 რათა Bp. 4 მოიღო C. 4 მოციქულობისა ACDMrM, მოციქულებისა cet. 6 სლვათა ADRTb, სლვასა cet. 6 თქსთა < A. 7 სიმაღლითა სღვისათა CTb, სიმაღლითა სლვათათა Mm. 8 დაჭირებული AM, დაჭირებული cet. 8 და < A. 8 მიმძლავრებული < B. 8 ვიეთამე C, ვიეთიმე Mm, ვიეთანმე cet. 8 სკირიდა Cmm. 10 ზედა < Cmm. 10 რასამე CMT. 10 გზის m. 10 კლდესა უკეთესა(?) b. 10 თუ < EMmb. 10 ზაქამ M. 11 ჰოვის m. 11 რამე რა Cmm, საქამ Bdp. 11 მუნიო მიერ Cmm. 12 კაცნი კახნი Mm (გ — რ). 12 განმკითხველნი AC, გამოგმკითხველნი Mm. 13 მალტობელა C, და მალტობელად AMm, დამალტობელად cet. 13 დაწუთა ღვაწლთა(!) Mm. 14 თქსთა მისთა M, < m. 14 განსაცდელთასა A, განცდილთა C. 15 საცნაურთა A. 15 და ზილვად < C. 15 შეამთხვევს Mm: 16 უმეტეს სხუთა Cmm. 16 ქუეყანათა M. 16 ქუთათისათა CDMm, ქუთათისი E, ქუთათისა cet. 16 აღარცხნეს Cmm. 16 ტყენი A. 17 განათავისუფლენეს Mm, განათავისუფლენის C. 17 და AMm, < cet. 17 რომელნიმე A. 17 უკუმოიკსნა A, უკუმოიკსნა D, უკომოიკსნა MT, უკომოიკსნა m, უკუმ გამოიკსნის C, უკომოიკსნა (უკომოიკსნა) cet. 17 თქსთა ADMm, < cet. 18 ვინა M. 18 წარმოთქუნეს წარმოაჩინა Mm, წარმოაჩინეს C. 18 სიმდაბლით შეემთხვიეან (C: შემთხვევანი) და მოკითხვანი Cmm, < cet. 19 ნიჭი Ts. 20 რომლითა AMm, რომელთა cet. 20 ყოველთა < Cmm. 21 ზოლო < Mm. 21 ზოლო აქუნდა მაქუნდა C. 21 ~ ყ. ბრძენსა ამას Cmm. 21 რომლითა Cmm, რომელთა cet. 22 ყოვლისა Cmm. 22 საშვი და საზარელი C. 22 ყოველთა < Dd, ყოველთა + საპიროთაგან b. 23 საქმედ Mm. 23 შორიელ Mm. 23 მისთა < Cmm. 24 კცთა ADMm, < d, კცთათა cet. 24 დიდთა ACmm, და დიდთა cet. 24 მცირეთა CDMRdm, მცირედთა cet.

ქმნილი, კეთილი გინა სიტყუა ბოროტი თქმული. — არა-რა დაეუარვოდა უოვლადვე,
 244b არამედ რადენცა ვის ფარულად ექმნის ანუ თუ ეთქვს, უოველივე ცხად | იუო წინაშე
 A 395 მისსა, ვიდრემდის ცქულის-სიტყუანიცა და მოგონებანი ვიეთნიმე მიუთხრნის მათ,
 რომელთა ზარგანგდილ ევნის. და მონაზონთა განმორებულთა სენაკთა შინა მათთა
 ქმნილნი ღუაწლნი და სათნოებანი უწეოდნის ცხადად, და სიმორე ცისა ვიდრე ეკლე- 5
 სიამდე ზომით იცოდის, და მოთმინებისათჳს აქებდის და ნატრიდის. ნუ ამას ეძიებ,
 მკითხველო, თუ ვითარ იქმნებოდა ესე, არამედ ამას ცნობდა, თუ რა სარგებელი
 ჰოვის ამათ მიერ. რამეთუ არა თუ ცუდად რადმე და განსაკითხავად საგიობელთა
 საქმეთად, ანუ საკიცხელად ვიეთთათჳსმე იქმოდის: ნუ იკოფინ ესე, წარგვე!

არამედ დიდნი საქმენი და ფრიად სასწრაფონი წარმართსა ჰმით, და ძრავალთა
 კეთილთა მიხედვით იქმნა ესე: ჰირველად ორგულებსა, და ზაკუასა, და ღალატსა რასამე
 C245a ვერვინ დიდთა | ანუ მცირეთაგანი იკადრებდა მოტონებადცა, არა თუ თქმად ვისდა,
 არცა თუ მეუღლესა და ცხედრეულსა თვსსა თანა, ანუ მოუყასსა თვსსა, გინა ერმათა
 M 557 თვსთა თანა, ვინათგან | ესე მტკიცედ უწყობდა ეოველმან კაცმან, რომელ ჰირით აღმო-
 A 396 სლვასავე თანა სიტყვასა საცნაურ | ქმნილ არს უეტველად წინაშე მეფისა. და მრ- 15
 ვალნი განაპტიეებულცა იევენს და მსილებულ ესევითართათჱს. ამისთჱსცა ვერ ოდეს
 ვინ განისრასა ღალატი რაჲთურთით დღეთა მისთა, არამედ იყო ეოველთაგან საკრძა-
 ლაჲ და სარიდო.

ლაზე და სარიდო.
და კუალად მდდელთ-მომღუართა, მდდელთა და დიაცონთა, მონაზონთა და უო-
ველთა კაცთა ესევე საქმე ექმნა წესიერებად და ცხად ეოველთა სათნოებათა მიმართ. 10
C245b რამეთუ მიძიოთა მისიოთა ვერ იკადრებდიან უწყსოდ სლვად, ვინათგან უწყოდინან არა-რას

1 ქმნილი < A. 1 ბოროტი სიტყუა CMm, სიტყუა ბოროტი bd, სიტყუა ბოროტი + სიტყუა cet.
(T-ში მერე უდნიათ მეორე «სიტყუა» აფუხიკით). 1 არა რა არს C. 2 რაოდენიცა Mm. 2 ცხადად C. 3 და
CMm, < cet. 3 მიუთხრის Bdp. 4 რომლითა ACMbm, რომელ Bdp. 4 ზარგანდილ ყვის ADRTb, ზარი
განჯდის მათ CMm, ზარგანდილ ყვის cet. 4 მონობანთა m. 4 განწირვებულთა m. 4 ~ სენაკთა მათთა
შინა C. 4 მათთა T. 5 ქმნული A, ქმნილი E 5 სათნოებანი + უცხოდა და კეთილად d. 5 უწყოდის BDdp,
უწყოდის M. 5 გზისა < C. 6 ~ იცოდის ზომით Mm. 6 იცოდ D. 6 აქებდეს და ნატრიდეს Mm.
6 და ნუ C. 7 ცნობდა ABMbm, (ს)ცნობდი cet. 7 ვითარ — თუ < A (ex hom.). 7 რა ვითარი რა C.
8 ამათ მიერ ჩვ. კონიექტ., ამით მიერ D („მიერ“ ჩამატებული), ამათ BRTp, ამით cet. 8 არა ცუ-
დად რამე განსაკითხავად C. 8 საგონებელთა b, საგონებელთა A, საგიობელთა cet. 9 საქმეთად A, საქ-
მეთა და Mm, საქმეთა C, საქმედ cet. 9 საკიცხელთა M, საკიცხელთა m, საკიცხელთად A. 9 ვიეთთა-
თჳსმე Mm, ვი(თ)თჳსმე cet. 9 ნუ იყოფინ ესე < CMm. 10-11 მრავალთა კეთილთა D (ბ რ ო ს ე ც ასე
ვარაუდობდა: I, 258, შენ. 2), მრავლისა(ს) კეთილისა CMm, მრავლითა კეთილითა cet. 11 იქმნა Mm,
ექმნა cet. 11 პირველად] რამედ Mm, პირველ B. 11 და (ზ.) < A, რამეთუ და C. 11 რასამე ჯავა-
სი შვილი (სამ. ისტ. II. 2, 286), რასაცა eodd. 12 თუ < Mm. 12 ვისდა + არამედ C. 13 თუ მეულ-
ღესა და ცხედრეულსა D (ეუ სხვა მეღნითაა ჩამატებული), თუ ცხედრეულსა CMm, თუ უმაღლესა (— თუ
მღლესა) AERT, თუ უმაღლესა cet. 13 თჳსსა CMm, ვინ თჳსსა cet. 14 თჳსთა თანა Bdp, თჳსთა cet.
14 ესე CMm, < cet. 14 რომელ ჩვ. კონიექტ., რომელი Mm, < cet. 14 პირით ვიდრე D (ვიდრე
„ჩამატებულია სხვა მეღნით, შდრ. მომდეგნო სქოლიო). 14-15 აღმოსლვასა ვიდრე A (— აღმო-
სლვას ვე). 15 თანა < C. 16 განპატიჟებულთა ACT. 16 ჰიყუნეს D („ჰ სხვა მეღნითაა ჩაწერილი
სლვას ვე). 16 მიღლებულ] მაზლობელ ADRTbs. 16 ამისთჳს CMm. 16-17 ვერაოდეს ვინ A, ვერცა ვინ CMm,
ვერცა ოდეს ვინ DERTbps, ვერცა ოდენ ვინ cet. 17 განიზრახა] შეითქუნეს ოდესცა ვერცარა ვინ განიზ-
რახა C. 17 ყოველად რათურით დღლატი CMm. 17 ყოველთა CMm. 17-18 საკრძალავ ADRTds,
საკრძალავი cet. 19 მღდელთა და < C. 19 მონობანთა m. 20 წესიერებად და გზად D, წესიერება და
გზა Cd, წესისისაებრ და გზათა Mm, წესიერება, გზა cet. 21 არა-რასა Mm.

დაფარულობა წინაშე მისსა, და მის მიერ ქება სათნოებისა, და ძაგება არაწმიდათა და უწესოთა საქმეთა. რამეთუ ვერცა მსოფლიო ვინმე და ვერცა მოქალაქე, ვერ მკედარი და ვერ რომელი ზატივი და ასაკი იკადრებდა განდრეკილად სლვად: რამეთუ ეოველთა კაცთა იყო წესიერება, ეოველთა კანონ, ეოველთა ზატიოსნება, და თვით მათ შეძავთაცა ეოველთა კრძალულება, ეოველთა შიშ და მმართველ გზათა საღმრთოთა და მშვედობისათა.

A 397 ესე დიდნი საქმენი, ღმრთისაგან ოდენ შესაძლებელნი, ესრეთ აღვილად წარმართნა ამით, ვითარცა ვერვინ აღვილ წარმართის ეგრეთ. ამისთჳსცა შიში დიდი და M 553 ზარი მისი განითქუა კიდეთა | ქუეყანისათა, და განკრთეს ეოველნი მკვდრნი ქუეყანისანი.

სოლო შემოკრბა ოდესმე წინაშე მეფისა ნათესავი გულარძნილი, ეოვლად C24 აბოროტთა სომესთა | ეპისკოპოსები და მონასტერთა მათთა წინამძღურები მრავალი ფრიად, რომელნი აზმნობდეს თავთა თჳსთა მიწევნად თავსა ეოვლისა სწავლულებისა და მეცნიერებისასა. და მოავსენეს, რათამცა ეო ბრძანებითა მისითა კრება და ევესმცა სიტყვს-გება და გამოძიება სჯულისა: უკეთუ იძლივნენ სომესნი, და იქმნენ თანა-ერთგმა სჯულისა და თჳსი სჯული შეაჩუენონ; სოლო უკეთუ სძლონ სომესთა, ესეოდენ მიემადლოს, რათა არღარა გჳწოდდეთო მწვალებელად და არცა შეგუახუენებდეთ.

მაშინ მოუწოდა მეფემანცა იოანეს, კათალიკოსსა ქართლისსა, და მის ქუეშეთა ეპისკოპოსთა და მეუდაბნოეთა, და არსენის იუალთოელსა, თარგმანსა და მეცნიერსა A 398 ბერმენტთა და ქართველთა ენათსა, და განმანათლებელსა ეოველთა ეკლესიათსა, და C245 ხსსუთა მეცნიერთა და ბრძენთა კაცთა.

ევეს უკუე სიტყვს-გება ურთიერთს ცისკრიტგან ვიდრე ცსრა ქამამდე, და ვერას უძლეს დაბოლოებად. რამეთუ იყო ორკერძოვე ძლევის მოუუარება ოდენ და ცუდ სიტყუათა ზაქრობა: რამეთუ შევიდინ შეუვალთა საქმეთა და მნად გამოსავალთა,

1 და (ძაგ.) < A. 1-2 ძაგება — საქმეთა | ძაგება არა (< C) ეგვეითართა და CMm. 2 მსოფლიო | მოს-პოლვით Mm. 2 და < Mm. 2 ვერცა მსოფლიო ვინმე და < C. 2 ვერცა ვერცა CMm. 3 და < CDT. 3 ვერცა CMm. 3 ზატივი | ერისთავი Mm. 4 ჰყო. 4 კანონ + ეოველთა წესიერება Mm (განმეორება). 4 მეძავთაცა CMm, მეძავთა cet. 5 შიში MRhm. 5 მამართებელ C. 5 და < A. 7 ღმრთისაგან A, ღმრთისანი Mm, და ღმრთისაგან cet. 7-8 წარამართა m. 8 ვითარ CMm. 8 ვერავინ CMm. 8 აღვილ D, აღვილი cet. 8 წარმართის ეგრეთ < CMm. 8 დიდი < CMm. 9 მისი CMm. 9 და < Mm. 9 მკვდრ-ნი | კიდენი CMm. 11 სოლო < CMm. 12 სომესთა < Mm. 12 ეპისკოპოსნი CMm. 12 მათთა | მისთა A. 12 წინამძღუარნი მრავალნი C. 12-13 ~ მრავალნი რომელნი ფრიად Mm. 13 აზმობდეს ERTs, აზნაურობ-დეს Mm. 13-14 სწავლულებისა (C: სწავლულებისასა) და მეცნიერებისასა ACDMm, და მეცნიერებისასა ERT, მეცნიერებისასა cet. 14 და < A. 14 ეო ADMRm, ჰყო (ყო) cet. 14 ყვესცა Bdp. 15 სიტყვს-გება | სიტყვს m. 15 უკეთუ A, და უკეთუ cet. 15 იძლივნენ d. 15 სომესნი C, < cet. 15 და < CMm. 15-16 თანაერთგორც Mm. 16 სჯულითა C. 16 თჳსი | თავისა C. 16 სჯული < Mm. 16 სომესთა C, < cet. 16 ესოდენ A. 17 მიემადლოს ADMm, მიმადლოს C, მიემადლოსთ cet. 17 რათა | რომე C. 17 გჳწოდდეთო D, გჳგედვოდეთო Mm, გჳწოდეთ A, უგმობდენ C, გჳწოდდეთ cet. 17 მწვალებლობით C. 17 და < CMm. 17 შეგუახუენებდეთ + და სხუასა არარას ამისსა Mm, შეაჩუენებდენ + და სხუასა ამისსა არარას უმეტესსა C. 18 მაშინ D, < CMm, სოლო cet. 18 მეფემან დავით D. 18 იოანეს A, იოანე (იოვანე) cet. 19 არსენი A, < C. 19 იყვლიოელსა Mm. 20 ენისასა CMm. 20 განმანათლსა C. 22 ცის-კრიტგან ADMm, ცისკრიტ cet. 22 ვიდრე < CMm. 22 ქამამდე A, ქამადინ C. 22 ვერვინ A, ვერას MRms, ვერას DTh, და ვერარას C, ვერარას cet. 23 დაბოლოებად | დაბრალობად A, დაბრალოება Mm, დაბრალოება და Bdp. 23 ძლევისა Mm. 24 ცუდ (ცუდი AC) სიტყუათა ACDMm, სიტყუათა cet. 24 ჰექ-რობა Mm. 24 შევიდინან s. 24 ძნიედ C.

რომელი-ესე შეეწყინა მეფესა და რქუა მათ: „თქუნ, მამანო, სიღრმეთა სადამე შესრულ M 559 ხართ და უცნაურთა სეღვათა, ვითარცა ფილოსოფოსნი, | და ჩუენ ვერა-რას უძლებთ ცნობად, ვითარცა უსწავლელნი და ეოვლად მსოფლიონი. და ესე საცნაურ არს თქუენდა, რამეთუ მე შორს ვარ სწავლულებასა და მეცნიერებასა, ვითარცა მკედრობათა შინა აღწრდილი. ამისთჳსცა უსწავლელთა და ლიტონთა და მარტივთა მიერ სიტყუათა გეზრასო თქუენ“.

ესე რა თქუა, იწყო მათდა მიმართ სიტყუათა თქმად, რომელსა ღმერთი მოსცემდა C246a უეჭუელად ზირსა მისსა. ესეოდენთა იგავთა და სასეთა წინადადებდა, ავსნათა საკვრ- A 399 ველთა მიერ წინადადგრომელთა და უცდილობელთა, | რომლითა დაანთქნა, ვითარცა მეგზბტელნი, და დაუყო ზირი მათი და უზასუსო ევნა და ეოვლად უსიტყუელ, ვითარცა ოდესმე დიდმან ბასილი ათინას შინა.

ესე მწვალებელნი და ესეოდენ ზარგადილ ევნა და ეოვლად უღონო, რომელთა აღიარეს ცსადად ძლეულება თჳსი ამისთა ოდენ მტყუელთა, ვითარმედ: „ჩუენ, მეფეო, მოწაფე გუეცონე ამათ მოძღუართა თქუენთა, გარსა, ვითარ ვსეღავთ, შენ სამე ხარ მოძღუარი მოძღუართა, რომლისა ბრჭალსა ვერ მიმწუთარ არიან ეგე მოძღუარ საგო-ნებელნი თქუენნი“. და ესრეთ ფრიად მბრალბოელნი თავისანი მიიქცეს სირცხლე-ულნი, არღარა ოდეს მკადრებელნი ამისნი ოდესცა.

სოლო არიან ვინმე მბრალბოელნი მეფისანი ჯერეტცა ესეოდენ მჭირსედ მოქა- C246b ლაქობისა დამოლაშქრობისათჳს და მკედრობათა მისთა განუსუენებელისა მიმოსლვი-სათჳს და დაჭირებისა, ვითარმედ: „არცა მშველდი თავს იდებსო მარადის გარდაცმუ- M 560 ლობასა, არცა ძალი ოქრდნოსა მარადის განსსირაჟულობასა, რამეთუ ჟამსა ჟამრეებისა A 400

1 რომელი ესე შეეწყინა D, შეეწყინა ესე cet. 1 თქუნ < A. 1 სადამე ACEbs, < Bdp. 2 ხედავთ CMm. 2 ვითარცა < Bp. 2 ფილოსოფოსნი ACMms. 2 ვერას A, ვერ რას M, ვერა რას Cm, ვერა რასა cet. 3 მ(ო)სოფლელნი Mm. 3 და (ესე) < A. 4 რამეთუ მე | რამე Mm (— რა მე — რმე). 4 სწავლულებასა და მეცნიერებასა A, სწავლულებასა და მეცნიერებისაგან DERTs, სწავლულებისა (+ თქუენისა C) და მეცნი-რებისაგან cet. 4 მკედრობისა A. 5 ამისთჳს C. 5 და (ლ.) < C. 5 ~ სიტყუათა მიერ C. 7 მიმართა Mm. 7 სიტყუთა T, სიტყუთა ER. 7 რომელსა DMm, რომელთა cet. 7 მისცემდა b. 7-8 ~ უეჭუელად მოს-ცემდა Bdp. 8 სახეთა + და AMm, სხუათა + და C. 8 წინამდებთა Mm, წინადადებთა C. 8 ავსნათა | დავსნით M, და ავსნით m, და აღვსნათა C. 9 წინადადგრომელთა CMm. 9 უცვალებელთა C. 9 რომელ-თა Mm. 9 დაანთქნა Mm, დაანთქნა C. 9-10 მეგზბტელნი ვითარცა Mm. 10 და (დაუყო) < CMm. 10 უზა-სუნო T. 11 ოდესმე მან C. 11 ბასილი ADMRm, ბასილმან C, ვასილი cet. 12 ესენი A, ესენივე CMm. 12 მწვალებელნი და < CMm. 12 ესოდენ A. 12 და < Mm. 12 რომლითა CMm. 13 ცხადად < A. 13 ძლეულება | ძლიერა Mm. 13 ამით Mm, ამისითა As. 13 ოდენ < b. 13 მეფეო D, < CMm, მეფე cet. 14 მოწაფე < A. 14 ამათ A. 14 შენ სამე ხარ | თქუნ სამე ხართ D. 15 ~ მოძღუართა მოძღუარი C. 15 რომელსა Mm. 15 მიმწუთარ არიან d, მიმიც თუ არა არიან Mm, მიმწუთარან C, მიმწუთარ არიან cet. 16 თქუენნი < AC. 16 მბრალბოელნი CD, მბარაბოელნი Mm, მბარალებელნი cet. 16 თავისანი ADP, < Mm, თავთანი C, თავისნი cet. 17 მისნი Bp. 17 ოდესცა C. 18 სოლო < CMm. 18 მბრალ-ბოელნი ADMRTm, მბარალებელნი cet. 18 ჯერედცა DRT. 18-19 მოქალაქობისა A, < cet. 19 და < DMm. 19 მოლაშქრებისათჳს Mm, მოლაშქრობისათჳს ACD, დამოლაშქრ(ო)ბისათჳს cet. 19 და მკედრ. | ეედრებათ (!) C. 19 განსუენებულისა Mm. 19-20 მიმოსლვისათჳს და დაჯ. Mm, მიმოსლვისა და ჰირებისათჳს cet. 20 ვითარმედ A, და ვითარ Mm, და ვითარმედ cet. 20 იდებდა A. 20-21 გარდაცმუ-ლობასა + თავს იდებს C. 20-21 გარდაცმულობასა — მარადის < Eb (ex hom.). 21 და არცა Mm. 21 და მარადის C. 21 განსსირაჟულობასა D, განუსხირაჟულობასა C.

მათისა თითოეული მათი უგმარ იზოვოსო“. და ესევეთართა უგიობლისა მისთვის და ეოვლად უმიზეზოსა იტყვან.

- გარნა ისმინეთ ესევეთართა მათ ზირეულად ესე, რამეთუ სამეფო ზღვასეთისა მცირე ჰქონდა მოკლებული, და მცირე იყო, და ტუეუობათა და შემოგსენებულთა ზირთაგან მცირე გუნდი მკედრობისა და იგინიცა დაჯახებულნი, მრავალგზის მტერ-
 5 თაგან სივლტოლითა უცხენო და უსაჭურველონი, და თურქთა მიმართ წყობისა ეოვლად უმეტარნი და ფრიად მოძიძნი. უკეთუმა ესეოდენ უწყინოთა ღაშქრობითა და მცირედ-
 C247a მცირედ ბრძოლითა და სწავლითა გუარანად და ღონიერად წინაძლომითა, და მრავალთა მღევათა მიერ მოგუარებითა არა განეწუარინეს სპანი თჳსნი, და განეკადნი-
 ერნეს წყობათა მიერ მკნეთა, ქებითა და ნიჭთა მიცემითა, სოლო ჯაბანთა სადგოთა
 10 მთაცუმიტა და კიცხვეით მაგებითა, არამცა მოყდონა, ვიდრემდის სპათა შორის მისთა ეოვლად არა იზოვებოდა ჯაბანად 'სრასული, რათამცა ექმნეს ესეოდენნი მღევანი,
 A 401 ანუ რათამცა ექმნეს და აღესუნეს ესეოდენნი სამეფონი? ნუ უკუე მილითა ანუ ადგილთა მწუხანგილოვანთა ზედა მისმურობითა და განცხრომითა და მაჩუკნებელთა
 15 საქმეთა შედგომითა; არა ესრეთ, არა, არამედ არცა აღექსანდრე ქმნა ესრეთ. რამეთუ ზირეულად მამულისა თჳსისანი შეკრიბნა და მით დაიპერნა დასავლისანი ევროპი,
 M 561 იტალია, რომი¹ და აფრიკეთი, და მათითა წარტანებითა დაიპერა ეგვტე, შესრულმან კარქედონით, და მიერ ეგვტით ზალესტინე და ფინიკე, და კილიკიასა თჳსად შემქმნელი, წინაგანეწო დარიოსს. და რაჟამს სპარსეთი მოირთო, მაშინდა სძლო ზიროს ჰინდოსა, და ეგრეთდა ამით ეოვლითა მოვლო ეოველი ქუეყანა; და ქმნა, რა
 20

1 მისისასა A. 1 იზოვოსო ABp, იზოის Eb, იზოისო cet. 1 ესევეთართა ვითართა Bp, ვითარცა d, ესე ვითარისა C. 1 უგიობლისა მისთვის Mm, უგიობელისა მისთვის C, უგბილოთა მათთვის A, უგიობელთა მათთვის cet. 1 და < C. 2 უმიზეზოთა A. 2 და ეოვლად უმიზეზოსა იტყვან Mm, და უმიზეზოსა და ეოვლად იტყვან cet. 2 იტყვან T. 3 ისმინენ Mm, ისმინედ C. 3 მათ ამათ C. 4 აქუნდა C. 4 და მცირე იყო b, მცირედ იყო A, და შემტირებული CMm, და მცირედ იყო cet. 4 და < C. 4 მოკსენებულთა A. 5 და < A. 5 იგიცა შეჯახებულნი Mm, იგინიცა შეჯახებულნი C. 5 მრავალგზით d. 6 სივლტო-
 ლითა < d. 6 უცხენო და უსაჭურველონი A, უცხენონი უსაჭირველონი (უსაჭურველონი m) Mm, უცხენონი უაზრონი C, უცხენოდ უსაჭურველონი cet. 6 მიმართ წყობისა Mm, მიერ წყობისა C, წყობისა მიმართ cet. 7 და < A. 7 ფრიად დიდად C. 7 და უკეთუ C. 7 ესოდენ A, < b. 8 გუარანად და გონიერად C. 9 მოგუარებითა მოგონებითა A. 9-10 სპანი — განეკადნიერნეს < Eb. 9 თჳსნი მისნი d. 9-10 განეკადრ-
 ნეს M, განეკადრნეს m. 10 მიერ მიმართ CMm. 10 ნიჭებითა C. 11 და < Mbm. 11 კიცხვით Btdp. 11 ძაგებითა რგებით C (ჩ — ჰ). 11 არამცა არა CMm. 11 მოედონა Tg. 11 ვიდრემდის ვითარ C. 12 არა არავინ CMm. 12-13 ექმნეს — რათამცა < As ((ex hom.)). 12 ექმნენ m. 13 ექმნეს და < CMm. 13 ესეოდენნი გზომნი დიდნი Mm, გზომ დიდნი C. 13 ძილითა ძალითა ACMm. 13 ანუ და Bdp. 14 ზედა < Mdm. 14 მოხმურობითა R. 14 და Mm, < cet. 14 მაჩუკნებელთა Mm, მჩუკნელთა C, მაჩუკნებელთა cet. 15 ესრედ CMdm. 15 არა < A. 15 აღექსანდრემ D. 16 პირველ მამულისასა C. 16 შეკრიბნა შეიპყრნა Mm. 16 დასავალნი DM, დასვლანი m, დასავლისანი b. 16-17 დასავლისანი — და-
 იპყრა < d (ex hom.). 16 ევტროპი ACDEMThms. 17 ჰროპი DMRm. 17 აკრიფეთი A. 17 მათით A, მათ თანა Mm. 17 და დაიპყრა m. 18 ქალკედონით d. 18 და < A. 18 ჰალესტინით და ფინიკედ Mm, ჰალესტინე ჰინიკე A. 18 კილიკიასა ADb, კილიკიასა Mms, კილიკასა cet. 18 თჳსდა m. 19 შემქმნელი s. 19 რაჟამ A. 19 სძლო ჰბრძო Mm. 20 პიროსა d, პუროს Mm. 20 ინდოსა A, ჰინდოთა b. 20 ეგრეთცა B. 20 და ქმნა < Mm.

¹ ამის შემდეგ 350, 13 გვერდამდე («რამეთუ სიტკბოებისა...») აკლია C-ს, სადაც დანაკლისი ტექსტის მაგიერ სწერია: «და შემდგომი მისი ქალაქი, ციხენი და სოფელნი».

იგი ქმნა; თუ არა ქართველთა ოდენ სპითა ვერცარას აღექსანდრე იქმოდა კარგსა და თუმცა დავითს სპარსთა ჰქონებოდა მეფობა, ანუ ბერძენთა და ჰრომთა ძალი, ანუ სსუათა დიდთა სამეფოთა, მაშინცა გენახეს ნაქმარნი მისნი, უაღრესნი სსუათა ქებულთანი.

- სოლო ვთქუა მეორეცა მიზეზი ამისვე ზიროსა, ვინათგან ნათესავი ქართველთა
 A 402 ორგულ ბუნება არს ზირეულითგანვე თჳსთა უფალთა. რაქმეთუ, რაჟამს განდიდნენ, განსუქნენ და დიდება ზოონ და განსუენება, იწეებენ განსრასვად ბოროტისა, ვითარცა მოგვთსრობს მკელი მატანე ქართლისა და საქმენი აწ სილულნი. და ესე მან უბრძნესმან ეოველთა კაცთამან კეთილად სადმე უწყოდა. ამისთვისა არაოდენ მოაძალა
 10 ამისად განსრასვად, ანუ განსუენებად, ანუ შეკრებად და ქმნად რასამე ესევეთარსა. არამედ საქმეთა, რომელთა იწყო ქმნად, გასრულნაცა მადლად და მუენიერად. ნუ უკუე და ღომსაცა აბრალონ ეგვეთართა, რამეთუ არა ციდაშტკავლურად ისედავს, არცა კუერნულად კრთების.

- კუალად სსუასა ბრალბასა შემოიდებენ მეტეუელნი ესრეთ: „მეიუარის ვინმე
 და განდიდნის ვინმეო, და კუალად მოიძულნის ვინმე და დაამცირნისო, ესე აღამაღ-
 15 ლის და ესე დაამდაბლისო“. ემა უსამართლოებასა, ჳ უგუნურებასა! ამისთვის აბრალება, რამეთუ კაცი მიწისაგანი ღმერთისა ემსგავსა რომლითაცა საქმითა? ვინ ისილა ესე
 M 562 საუკუნიოგან, ჳ კაცო? ამისთვის რად არა ღმერთსაცა აბრალე, უგუნურო, ამისვე
 A 403 ესრეთ მოქმედსა? ანუ არა სუთთა ქანქართა ათ-მეოფელსა მისცნა ათნი ქანქარნი? ანუ
 20 არა ერთისა დამფლველსა მოუღო იგიცა და მისცა ათთა ზედა მეთერთმეტედ?

ანუ რასათჳს ქადაგებულ არიან სამოთსისა მუებანი და სასუფეველისა ნეტარებანი ღმრთისა ნების მეოფელთათჳს ჰქმნარიტად, სოლო სამინელებანი ურთთა და უღირს-
 თათჳს? უკეთუ მეფემან ერთგულნი, ფრთხილნი და ასოვანნი, ნაცვლად ორგულთა, ჯაბანთა და უღირსთა, ადიდნეს, რა უსამართლო ქმნა? ნუ უკუე დუსტირმანცა აბრა-

1 თჳსარა თჳრა Mm. 1 ქართველთა ოდენ სპითა Mm, ქართველთა სპითა cet. 1 ვერცარას AD, ვერცარას Mm, ვერცა რა cet. 2 დავითის AB. 2 სპარსთამცა Mm, სპათა A. 2 ჰქონებოდა მეფობა AMm, ~ მეფობა ჰქონებოდა cet. 2 და ანუ D. 3 მაშინცა m. 3 ნახნეს A, განახუნეს Mm. 3-4 უაღ-
 რესნი სსუათა ქებულთანი D, და სსუათა დიდთა ქებულთანი A, და სსუათა ქებულთანი cet. 5 ხოლო
 < Mm. 5 ამის Mm, ამისივე d. 5 ნათესავნი ქართველთანი D. 6 არს < Mm. 6 პირველითგან AMm. 6 უფალთანი D (სხვა მელნითაა გადაკეთებული). 6 განდიდნენ განმდიდრდენ Mm. 7 განსუქნეს Mm. 7 და დიდება მუენიობა Mm. 7 განსუენებას m. 7 იწყონ A. 7 განსრასვად AMm, განსრასვად cet. 8 ქართლისა D. 8 და < Mm. 8 სილული Mm. 9 სადმე Am. 9 უწყოდ Mm. 9 ამისთვის A. 9 არაოდეს არაა სადა D. 9 მოიცალა Bp. 10 ამისდა Mm. 10 და ერთად Mm, < T. 10 ესე ვითარსა
 AMm, ესე ვითარისა cet. 11 გასრულნაცა ADMRm, გასრულნაცა T, გასრულნამცა cet. 12 და < Mm. 12 ციდაშტკავლურად A. და არცა D. 13 კვერნულად A, კვერნულად DERTs, კურნალად Mm, კურ-
 ნურად cet. 14 და კუალად D. 14 ესრეთ D, < cet. 14 ვინმეო DMm. 15 ვინმეო და კუალად < Mm. 15 ვინმე AMm, ვინმეო cet. 15 დაამცირნისო A, დამტრენისო Mm. 15-16 აღამაღლნის Em. 16 დაამ-
 დაბლისო D, დამდაბლნის m, დამდაბლის T, დამდაბლის cet. 16 ჳ Bd, ჳ cet. 16 ამისთვის A. 16 აბრა-
 ლეგ Mm. აბრალება? d, აბრალებათა b, აბრალებათა T, აბრალებათა cet. 17 მიემსგავსა Mm. 17 რომლი-
 თაცა DMm, რათაცა A, რათაცა ET, რათაცა cet. 18 საუკუნიოგანი m 18 ჳ კაცო < Mm. 18 რად არა
 თჳს RTs. 21 ჳდ. არიან ქადებულან Mm, ქადებულ არიან s 22 ჳეშმარიტად < Mm. 22 ხოლო და Mm. 22 საშინელებანი + გაენიისანი Mm. 23 უკეთუ AMm, და უკეთუ cet. 24 ჯაბანთა AD, და ჯაბანთა cet. 24 ჯაბანთა — უსამართლო < Mm. 24 რა A, რა cet. 24 ნუ უკუე ანუ უკუთუ A. 24 დუსტირმანცა A.

ჰერა ხატსა მთავარანგელოზისასა, რომელი ეკიდა ეულსა, ოქროსა მცირე, და ძალძან
საღმართმან განაჩინა მძვინვარებით. რაოდენ-გზის ევიწახუთა თვისა განიზრახეს დაღატი,
C249b და განაჩინეს კაცნი მცენი, რომელნიმე კრძლითა, რომელნიმე მუბითა, სხუანი
ისრითა; და ესე არა ერთ და ორ, გინა სამ, არამედ მრავალგზის; და არაოდეს მიუშუა
«ღმერთმან კუერთხი ცოდვილთა მართალსა მას ზედა»¹, არცა ოდეს «მისცა იგი გელთა
მეძიებელთა» მისთასა², დაღათუ მრავალგზის ღვეწასა თურქთასა მარტო დაეპურის
A 408 ანუ უსატურველო, გარნა ეოველსა შინა გელი იგი | ზეგარდამო ფარვიდა მღვართა
მისთაგან, არამედ ეოველადჟე და ეოველსა შინა საქმესა მისსა იუო ბედნიერ და სჯან,
და მადლითა აღსასესე.

ეგრეთვე ქაშისა შინა შეენიერსა და ჯეროვანსა მოუწოდა ღმერთმან შემეუარებელსა
თვსსა და მარადის მოსურნესა სამარადისოდ მეფობად წინაჲე მისსა. და არღარა მიუშუა
მრავალჟამ სჯად და დაჭირვად სამსხემოხსა ამას კეღარსა შინა მკვდრობითა, და ვორცთა
M 566 ამათ ქუე-დაშლიდელქითა მიერ შეკრვად სულსა გონება-ქმნულსა, არცა განსრწნადითა
C250a გვრგვნითა და ზორფირითა, ვითარცა სიხმრითა და ნაოცნიითა, უმრავლესად მღერად,
არამედ ნანდულ ჭემმარიტითა და მტკიცითა, წარუდინებელითა და სამარადისოთა.
15 სადა თვთ იგი ბუნებით ღმერთი მეუფებს მადლით ღმერთ-ქმნილთა ზედა, მუნ აღი-
ევანა მის თანა მეფობად, უსრწნელითა და ბრწყინვალეობითა გვრგვნითა და ზორფირითა
შემკული, სადა იგი აწ მკვდრ არს და იქცევის ნათელსა შინა ღმრთაებისასა.

რამეთუ იუო მაშინ თუე იანვარი ოცდაათისი და დღე შაბათი, ოდეს ქრონიკონი
A 409 იუო სამქს ორმოცდასუთი, სოლო წელიწადნი მისნი მობითგანნი ორმოცდაცამეტნი.
20

1 ოქროსა ABTs, ოქროსა Bdp, ოქროსი D, ოქროსასა Mm, < C, ოქროსა cet. 1 მცირე და
მცირედმან Mm. 2 ყივჩაყითა Mm. 2 თვსთა ყოვლითა Mm, ყოველითა ჯაგახ. (სამ. ისტ. II, 2, 283).
3 და < Mm. 3 რომელიმე RTs, რომელიმე h. 3 ვრძლითა რომელიმე < A (ex hom.). 3 რომელიმე
შუბებითა Mm, რომელიმე შუბითა DTs, რომელი შუბითა b. 4 და < D. 4 ესე ესენი Mm. 4 არა ერთ-
ხელ ანუ ორჯელ, არამედ მრავალგზის C. 5 ღმერთმან < Mm. 5 იგი < A. 6 დაღაცათუ C. 6 მრავალ-
გზის < Bdp (Mm-ში არის „დაეპურის“-ის შემდეგ). 6 ~ ღვეწასა თ. მრავ. C. 6 დაეპურის დარჩის C.
6 დაეპურის მრავალგზის Mm (იხ. წინა შენიშვნა). 7 უსატურველო უაზრო C. 7 გელი ქმა Mm. 7 ჰვარ-
ვიდის CMm. 7 და მღვართა Mm. 8 საქმესა CMm, < cet. 8 მისსა Mm, < cet. 8 ბედნიერ და სჯან
შუენიერი და სულიანი და Mm, ბედნიერი სჯანი C. 9 და CMm, < cet. 10 მიუწოდა D, მიოწოდა T.
10 შეყუარებულსა Mm, < C. 11 თვსსა+მას სიკუდილად C. 11 და სამარადისოდ CM, და მარადის m.
11 მეფობად მეფობდა Mm, სამეფოდ B. 11 მისსა თვსსა C. 12 სჯად და < Bdp. 12 დაჭირვად ქირ-
ვებად CMm. 12 სამსხემოსა სამსახეობასა b. 12-13 ვორცთა ამტკად მზიდველთა Mm (— ამთ ქმ დამზი-
დველთა). 13 გონება-ქმნულსა ADRTs, გონებაქმნილსა cet. 14 პოტფირითა d. 14 სიხრმითა s, სიხმა-
რითა C. 14 და < m. 14 მღვრად მირიად M, მირიად m. 15 ნამდვილი Mm, ნამდვილ DRTs. 15 ჭეშ-
მარიტთა Min, ჭეშმარიტებათა C. 15 და < A. 15 მტკიცეთა CMm. 15 წარუდგინებელთა ABCMmp,
წარუდგინებელთა cet. 16 ~ იგი თვთ CMm. 16 ბუნებით < Mm. 16 და მადლითა Mm, მადლითა
მისითა C. 16 ღთივ ქმნულთა Mm. 16-17 მუნდა ყუნა Mm (— მუნ აღყუნა). 17 მის თანა ACMRm,
მას თანა cet. 17 მეუფება Mm. 17 პოტფირითა d. 18 ღთისასა Mm, ღმრთაებისასა C (უქარავმოდ),
ღთაებისასა s, ღთაებისასა cet. 19 ქორანიკონი CMm. 20 ტრე DMm, სამსოცდასუთი A, ტარი, კანი
და ენი RTs, ტკ და გ E, ტკე cet. 20 ორმოცდასუთი + ქრისტეს აქეთ ჩრკ (=1120) Bdp. 20 შობით-
გან A. 20 ორმოცდაცამეტნი C, ორმოცდაათსამეტ BERTbdp, -ათცამეტ s, სამეოცდაერთი D, მ Mm.

1 ფს. 124, 3: «რამეთუ არა დაუტევს უფალმან კუერთხი ცოდვილთა ნაწილსა ზედა მართალთასა». ამავე ციტატას იმეორებს ანდერძი დავით აღმაშენებლისა შიო მღვიმისადმი: «და არცა მიუშუა კუერთხი ცოდვილთა ნაწილსა ზედა მართალთასა». («მიუშუა»-თი ენათესავება დავითის ისტორიკოსს, «ნაწილსა»-თი ენათესავება ბიბლიას). 2 იერ. 22, 25: და მიგვე შენ გელესა მეძიებელთა შენისათა.

სოლო მეფობდა ოცდათექვსმეტ წელ და, ვითარცა ზირველმან დავით სოლომონი,
C250b ამანცა თვსითა გელითა დასუა საყდართ თვსითა მე თვსი დიმიტრი¹, სახელით ოდეს
ცვალებული, მარადლე გარდამონასხნი, ეოვლითურთ მსგავსი მამულთა ძირთა, და
დაადგა თავსა შეენიერსა გვრგვნი ქვათაგან პატრონისთა, ვიტყუ უკუე სათნოებათა
მამულთა, და მქარტეა წელთა ძლიერთა მსჯელი, ეპა, რაბამ სჯანად გმარებული, და
M 567 მეძოსა ზორფირი მკლავთა ღომებრთა და ტანსა ასოვანსა. და დაუდოცა ცხოვრება
C251a წარმართებული და განგრძობა დღეთა ბედნიერობით, თაუანისცემად მისა მეფეთა
ქუეანისათა და ეოველითა წარმართთა მონებად მისა, გამობრწყინებულ დღეთა მისთა
სიძარითლე და მრავალი მძვინვარება. და ესრეთ განცვალა ქუენა მოქალაქობა ზენად სუფე-
ვად, რომლისა მკვდრნი განცხნილ არიან შრომათაგან და ოფლითა და ზრუნვათა, და
A 410 მუნ მეფობს სიმდიდრეთა მათ ზედა, რომელნი წინა წარგზავნა, საუნჯეთა მათ
ძალადითა და მმარავთაგან უშიშთა დაღვენიან და მოკლებიანგან, ქალაქსა მას, რომ-
ლისა შეენიერება არა უსილაგს თუალსა სსეულიანსა და რომლისა ბრწყინვალეობა ვერა
ადვალს გულსა ვორციელსა, ვერცა სასმენელი დაიტევს სმენილსა. რამეთუ მუნ არს
15 შუება | და სისარული, რომელსა არა აქუს მწესარება და სიმდიდრე, რომელსა არა
შუედგს სიგლასაჲ და მსიარულება, რომელსა არა განკუეთს ურვა და მეფობა, რომელსა
არა აქუს აღსასრული, და მუნ არს ცხოვრება, რომელსა არა შეამღერეს სიკუდილი².

[A-ს გადამწერის ანდერძი]

საქმენი ჯელთა ჩუენთანნი წარმართენ უფალთ.
ცხოვრება და მოქცევა ქართლისა და მოთხრობა ნათესაობისა, და თუ რომელნი
რომელთა ტომთანი ვართ, ანუ თუ ვითარ მოვიქცეთ და მოვიღეთ სჯული ქრისტიანობისა
და ვიცანთ ღმერთი, ისმინეთ აღწერილი აზიანთარისი.
ადიდენ ღმერთმან და დაამყარენ ორთავე ცხოვრებათა შინა პატრონნი: დედო-
ფალთა დედოფალი ნესტან-დარეჯან, და ძე მათი მეფე ალექსანდრე და დედოფალი ანა.

1 ოცდათექვსმეტ D, ოცდაათთხმეტ C, ოცდაათთხმეტ cet. 1 სოლომონი m, < d, სოლომონ C.
2 ამანცა დასუა ეგრეთვე ამანცა C. 2 საყდარსა თვსსა Mm. 2-3 სახელით (Mm: სახლით) ოდეს ცვალებუ-
ლი CMm, სახელით სახელდებული cet. 3 მარადლე ძე CMm. 3 გარდმონასხი m. 3 ძირთა CMm, < cet.
3 და < A. 4 დადაგა CMm. 4 თავსა შეენიერსა გვრგვნი CMm, ~ თავსა გვრგვნი შეენიერი cet. 5 ეპა ეა E.
5 რაბამ ძლიერად გმარებული სვიანად d. 6 ~ მკლავთა ღომებრთა ზორფირი Rs (მერე R-ში გადა-
სასმელად მითითებულია ჯერ „პოტფირი“ და მერე „მკლავთა“ წაიკითხეთ). 6 მკლავთა ღომებრთა Bdp.
6 ტანთა D. 6 აზოვანთა RTs, ტანაზოვანსა ჯაგახ. (სამ. ისტ. II, 2, 194). 6 და დაუდოცა DMm, დაუ-
ლოცა cet. 7 წარმართებული M. 7 ბედნიარობით s. 7 თაუანისცემა Mm. 7 მისა Ap, მისსა cet.
8 მისა A, მისსა cet. 9 და (ესრეთ) < A. 9 განიცვალა A, განაცვალა T. 9 ქუენა ქუეყანა AMm, ქუეყანისა C.
10 მკუდარნი m. 10 განცხნილნი ERTs. 10 და < CMm. 10 და (ზრ.) < A. 11 მეუფებს Mm, მეფობასა C.
11 წარუგზავნა Mm. 11 საუნჯეთა მათ D, საუნჯეთა მათ უ შ ი შ თ ა cet. 12-14 მადალითა—სმენილსა CMm,
< cet. 12 მმარავთაგან C, მმარველთაგან Mm. 12 დაღვენიანგან და მოკლებიანგან Mm, მეფობასა C.
14-15 მუნ არს შ რ ო მ ა, შუება და სისარული A, ნამდვილ მუნ არს ბუნება (შუება C [შე-
სახელოვანსა Mm. 16 შეუდგს აქუს Mm, შეუდგეს C. 16 მხიარულება] სისარული CMm, < As.
სწორებულ ადგილას) CMm. 16 შეუდგს აქუს Mm, შეუდგეს C. 16 არა გან(კ)უეთს გაჭკრთეს Mm. 16 ურვად მეუფება Mm, ურვა და
16 და რომელსა Ad, რომელსა cet. 16 არა გან(კ)უეთს გაჭკრთეს Mm. 16 ურვად მეუფება Mm, ურვა და
მეუფება C. 16-17 რომლისა არა არს აღსასრული Mm. 17 მუნა T. 17 შეამღერეს Mm, შეამრღერეს cet.

¹ ა რ შ ი ა ზ ე: დავით აღმაშენებელი მიიცვალა და შვილი დასუა დიმიტრი მეფედ m.
² ამას მოსდევს ანა დედოფლისეულ ნუსხაში გადამწერის ანდერძი (A).

ესენი იყვნენ უმეტეს ყოველთა ქართლისა მეფეთა და მთავართა მორწმუნენი, მაშენებელნი ეკლესიათანი. რამეთუ აღაგერდი წარტყუნულ იყო წარმართთაგან, რომელ სხუათა მეფეთა ვერ ჯერ ეყო განწმედად და აღშენებად; ამათ აღაშენეს და განწმიდნეს ყოვლისაგან ღუარ-
 A 411 ძლისა, აღაშენეს ცაჲ და გუმბათი და სამკრონი რაბამ რამე აკმატებულად და შემსგავ-
 შეუსწორებელობისა. და აღავსო სიწმიდეთა მიერ პატიოსანთა ნაწილთა წმიდათათა, წმი-
 5 დათა ხატთა და სიწმიდისა სამსახურებელთა, ყოვლად დიდებულთა ყოვლითა სიკეთითა, შესწირნა მრავალნი გლეხნი სამსახურებელად წმიდისა გიორგისა და მოწესეთა მისთათჳს. შემდგომად ამათ თანა რაოდენნიმე ეკლესიანი აღაშენეს და რაოდენნიმე წარმართთაგან შეგინებულნი ეკლესიანი განწმიდნეს სახლად ღმრთისა და წარსამართებელად მეფობისა
 10 თჳსისა.

ღმერთო და ყოველნი წმიდანო მისნი და წმიდაო გიორგი აღაგერდისაო, მთავარ-
 მოწამეო, მცველ და მფარველ, მგარსა მდგომელ და განმმარჯუებელ ექმნენით ორთა ცხო-
 რებათა შინა პატრონთა: დედოფალთა დედოფალსა ნესტან-დარეჯანს, და ძესა მათსა,
 ღმრთივ-გვარგვოსანსა მეფესა ალექსანდრეს, და დედოფალსა ანას, რომლისა მიერ გუებრ-
 15 ძანა პატიოსანთა ამათ წიგნთა აღწერა; დაღაცათუ ჩუენ შეუძლებელ ვიყვენით, არამედ
 A 412 ბრძანებათა მისთა ვერღარა ურჩ ვექმნენით. ხოლო ჩუენ ძალისაებრ, | ვითარცა ძალ-
 გუედგა, ვიღუაწეთ, დაღაცათუ ნაღუაწი ესე უნდო და უშუერ არს, არამედ შენდობა იყავნ
 ყოველთაგან.

ცხოვრება დამატკა მეფისა¹

სრულ ეო რა დავით სრბა მეფობრივი ქრონიკონსა სამას ორმოცდასუთსა, და
 C251b მივიდა დაუსრულებელსა სუფევასა საუკუნოდ, სიცოცხლესავე შინა მისსა დასუა მეფედ
 ძე მისი დემეტრე, და დადგა გვრგვნი თჳთ მისითა კელითა. დაიპყრა სამეფო ტახტი
 და საჯდომი მკლავითა ლომებრივითა მისათსრობელად ბრძენთა ქების-მოუყარეთათჳს.
 5 იტყუს სოლომონცა მეფე: «ჟამნი არიან მძვდობისანი სარწმუნოება მეფეთა». პირველად
 მოშიმი იყო ღმრთისა, სჯანი და გამარჯუებული, სიმაღლესა და სიმაღიდრესა შინა
 მდაბალი, და გლასაკთა მოწყალე, ობოლთა და ქურივთა განმკითხველი, საუდართა და
 ეკლესიათა, მდღელთა და მონაზონთა კეთილისმოყველი, შემწირველი სოფელთა და
 აგარაკთა. დიდებულთა სამეფოსა მათისათა და კარსა ზედა მეფეთა ტკბილად მოუბარი,
 10 უსჯ და მბოძებელი. ვითარ გაავრცელა და აღაშენა სამეფო მისი: ოდეს დიდმან დავით
 C2 2a ტფილ|ისი აიღო, ჰერეთი და კასეთი მოირთო, ციხეთა და ქალაქთაგან კიდე კაც|
 A 413 არსადა იყო. ჰერეთი, სომხითი, ტაშირი, ჯავახეთი, ქუენა არტანი და [ზენა] არტანი
 ამათსა მეფობასა შინა აშენდა, და ტაოს ნაპირნი.

ოდეს ჯერ არა იყო მეფე, დიდმან დავით შარვანს გაგზავნა შვილი დემეტრე და
 15 ქმნა ომნი და ბრძოლანი, რომელ ეოველნი მსედველნი მისნი განაკვრენა, და აღიღო

1 ცხორება A. 2 რა < ABdp. 2 მეფობრივი C, მეფობითა A, მეფობისა cet. 2 ქორანიკონსა იყო C, ქორანიკონი იყო D. 2 სამას ორმოცდასუთსა (C: ხუთი) AC, ტმე D, ტარი, კანი და ენი RTs, ტკ და ე E, ტკე cet. 2 და < ABdp. 3 მოვიდა E, 3 დაუსრულებელსა A, დაუსრულებელისა Btdps. 3 სუფევისა ABtdps. 3 საუკუნოდ C, < cet. 3 სიცოცხლესა A, და სიცოცხლესავე C, ხოლო სიცოცხლესავე D. 3 მისსა < A, თჳსსა cet. 4 ძე მისი C, < A, ძე თჳსი cet. 4 დიმიტრი E. 4 დადგა C. 4 დაიპყრა ACR, და დაიპყრა + ამან დიმიტრი მეფემან D, და დაიპყრა cet. 4 ტახტი ხატი C. 5 ლომებრივითა BCDp. 5 ბრძენთა + და ETs. 6 მეფენი Ds. 7 იყოს C. 8 ქურივთა + და დავრდომილთა D. 8 და (ეკლ.) < C. 10 სამეფოსა DE. 10 ~ ტკბილად მოუბარი მეფეთა A. 10 მოუბარი CDETds. 11 ვითარ AC, და ვითარ cet. 11 სამეფო თჳსი Bdp, სამეფო მისი + ხოლო მასვე ქორანიკონსა ტმე მიუჭდა დმანის, წარულო ციხე და ამოსწყვიტნა ყარასულუ-ლიანი. ამახედან მოუჭდა სალდუზ ყაენი ანის ქალაქსა და მოადგა. და აქად დიმიტრი მეფე მივიდა. შეიბნენ და ნებითა ღმრთისათა გაემარჯუა მეფეს დიმიტრის, და მოსწყვიტნა იგინი D. 11 ხოლო ოდეს D. 13 არა სადა C. 13 ქუენარტანი და არტანი A, ქუენა არტანი და C, ქუენა არტანი და არტანი BDdp, ქუენა არტანი და ზენა არტანი ჯავახი შვილი², ქუენა არტაჳნი (s: არტანი) და აპრტანი cet. 14 აშენდეს C, აშენდა cet. 14 და A, < cet. 14 ტაოს AC, ტაოს cet. 14 ნაპირნიცა ჯავახი შვილი. 15 ხოლო ოდეს D. 15 ჯერ A, ჯერეთ cet. 15 არა იყო მეფე C, ~ არა მეფე იყო cet. 15 შვილი დემეტრე C, < cet. 15 და C, და მუნ D, < cet. 16 რომელთა C.

¹ ეს სათაურია მხოლოდ AC-ში. დანარჩენ ნუსხებში სათაურად სწერია: «ცხოვრება დიმიტრი მეფისა, დავითის ძისა, რომელი იყო მეორმ(ე)ოცდაშვიდ (Bp: მესამეოც; d: მეორმეოცდაშვიდი; D: მეორმეოცდაათ-ქუესმეტი) მეფე ქართლისა ბაგრატონი (Bdp: ბაგრატონი)». D-ში სხვა სათაურია: «მეორმეოცდა ათეუქეს-მეტი მეფე დიმიტრი ძე დავით აღმაშენებელისა ბაგრატონი». მიმატებულია: ქტს აქეთ ჩ. რ. ლწელსა D.

² ჯავახი შვილის კონაექტურები მოყვანილია მისი გამოცემის მიხედვით: ლაშა-გიორგის-დროინდელი მემატიანე. თბილისი, 1927.

ცინე ქალაძორი, და აღიკო აღაფითა და ტუჯთა ურიცხთა¹, გააქცივნა სუქმანეთნი (ოღეს სუქმანეთნი გააქცივნა დემეტრე, ქრონიკონი იყო სამას ორმოცდაათი), თავი ეოვლისა სპარსეთობისა, დაჯოცნა და ამოსწევინა, და აღაფინა საჭურჭლენი და ლაშქარნი მისნი.

ერთგულთა შემწუნარებელი იყო და შეცოდებულთა სამართლიანად მწუროელი. ვინათგან არა სწორ არს ცოდვა მღვდლისა და მკვდრისა, არცა ერისა და მღვდელთ-
C252h მთავრისა. რომელმან იცოდის ნება უფლისა თვისისა და არა ეოს, იკუეშოს ფრიად².
ეოვლითურთ ემსგავსა მირსა კეთილსა და ვითარსა, სესა ღმრთიუ-დანერგულსა და
A 414 ცხებულისა. წარვლო ცნოვრება, და მიიწია სრულ-ქმნილი სიბერესა³. შეიშოსა ჩოვა და იკურთსა სქემითა. დაეო წყლიწადი ერთი და მოკუდა.

და დასუეს მეფედ მე მისი დაეით⁴. იმეფა⁵ ექუს თუე და მოკუდა.

შემდგომად მისსა დაჯდა მე მისივე გიორგი ქრონიკონსა სამას სამოცდა-
თხუთმეტსა.

ამასვე წელსა დემეტრე მეფე მოკუდა, და დაჲ დემეტრესი თამარ, თიღუსა აღმა-
შენებელი, იგიცა შემონახონებული გარდაიცვალა. და დაჲ მისი კატა დედოფალი
საბერძნეთს გათხოვილ იყო.

1 ქალაძორი D, ქუელაძორი A, ქელაძორი cet. (შდრ. ზემოთ გვ. 334, 14 «ქალაძორი»). 1 და < A. 1 ალაფ. და ტუ. A, ~ ტუჯთა და აღაფითა cet. 1 სუქმანეთნი A. 2 ოღეს — ორმოცდაათი A, < cet. 2 თავი თაენი ჯავახი შვილი. 3 ამოსწევინა DE. 3 და C. < cet. 5 და < A. 5 მწრთელი A, მწრთელი s, მწრთელი E. 6 და არცა AC. 7 თუჯთა < b. 7 იკუეშოს + იგი DE. 10 და < C. 10 იკურთსა ACDB, აკურთსა E, ეკურთსა cet. 10 სქემითა სქემა A, ცრემლითა C. 10 დაყო და მას უკანის დაყო C, და იყო Bdp. 10 მოკუდა AC აღესრულა cet. (D: აღესრულა ქრონიკონსა ტო), 11 და < A. 11 დასუ ARTb, დაჯდა D. 11 მეფედ მე მისა დაეით Chd, მე მისი დაეით მეფედ A, მე მისი მეფედ დაეით cet. 11 იმეფა AC, ხოლო ამან დაეით (+ მეფედ D) იმეფა cet. 11 მოკუდა AC, + და დაუტევა მე ერთი, სახელით დიმიტრი cet. 12 დაჯდა — გიორგი AC, დაჯდა მეფედ გიორგი, შმა მისივე (b: ~ შმა მისივე გიორგი) და მე დიმიტრი მეფისა cet. 12 ქრონიკონი იყო A. 12-13 სამას სამოცდათხუთმეტსა C, სამასამოცდა ხუთი A, ტარი, ონი და ენი RT's, ტო და ე E. ტოვ Bdp, ტოვ cet. 14 აშვე T, აშვე Ebs. 14 დემეტრე მ. მ. C, ~ მოკუდა დ. მ. A, მიიწია მეფე დიმიტრი წლისა ერთისა (RT's; წელ ერთ cet.) ჩოვოსანი cet. 14 და < T. 14 დაჲ დაა AC. 14 დემ. AC. დიმიტრისა cet. 15 დაჲ დაა AC. 15 დედოფალი AC, < cet.

1 შდრ. ზემოთ გვ. 334, 12-13: «და გაგზავნა მე თვის დემეტრე შარვანს სპითა ძლიერითა ლაშქარად. ხოლო მან ქმნა ომნი საკრეფლნი, რომლითა განაქცევნა მხილველნი და მსმენელნი; გამოიღო ცინე ქალა-
ძორი და ძლევა-შემოსალი მოვიდა წინაშე მამისა თვისისა, საგვს აღაფითა და ტუჯთა ურიცხთა».

2 «არა სწორი არს — იკუეშოს ფრიად» შდრ. ზემოთ გვ. 327, 8-11.

3 ამის შემდეგ ვახტანგისეული წყაროები უმატებენ: «და ესხნეს ძენი ორნი: დაეით და გიორგი (D: უზუ-
ცესი დაეით და შედეგი გიორგი), ასული (D: ხოლო ასული) ერთი, სახელით რუსუდანი».

4 Bdp უმატებენ: ქეს აქეთ ჩოვა (= 1151).

5 ამ სიტყვის წინ ვახტანგისეულ წყაროებში ახალი სათაურია: «მეორემოცდამეტრე (R; მეორემოცდარვა Ebs, მეორემოცდარვა d, მესამეოცდამეტრე Bp, მეორემოცდა ათმეტრე D, მეორემოცდაათმეტრე s, მეორ-
მოცდა T) მეფე (T: + მეორე) დაეით, მე დიმიტრი მეფისა, ბაგრატიონი». D უმატებს ქტს აქეთ ჩ. რ. 6. წელსა (= 1150). არ ში ა ხ ე: მეორე დაეით CERs.

6 «იმეფა ექუს თუე — დემეტრე მეფე მოკუდა» (სტრ. 11-14) D-ში სხვა რედაქციითაა: «იმეფა ქართლსა შინა წელიწადი ერთი ნებიერად და უმყოფელად. ჰყუანდა შვილი, მე ერთი, რომელსა ეწოდებოდა სახელად დიმიტრი. და შემდგომად მისსა მოკუდა მეფე და ვით წლისა ერთისა მეფე-ქმნული, და შემდგომად მისსა დაჯდა მეფედ გიორგი შმა მისივე დაეითისა და მე დიმიტრი მეფისა. ხოლო ამასვე წელსა მიიწია დიმიტრი წლისა ერთისა ჩოვოსანი».

7 ამის შემდეგ ვახტანგისეულ წყაროებში უკვე აღარაფერია ამოღებული «ლაშა გიორგის-დროინდელი მემატიანის» თხზულებიდან. მოსდევს პირდაპირ გიორგი III-ისა და თამარის ისტორია.

ამის დავითის შვილი და გიორგის მმისწული დემეტრე დარჩა, და ოღეს ორ-
C253a ბელნი უკუადგეს გიორგი მეფესა, იგი თანაუკუიტანეს და ლორეს შედგეს. მუნით გამოასხნა ორბელნი მეფემან, და იპურსა და დაჯოცნა. და დემეტრე კლდე-კართა დასუეს, უკანის თუაღნი დასწუნეს და მოკუდა და მცხეთას დამარსეს.

დემეტრე მეფე ბელტის ცისეს მიიწვალა და გელათს წარიევანეს მისგანვე კურთ-
სეულსა ასაღსა მონასტერსა. ქრონიკონი იყო სამას სამოცდათოთხმეტი¹. დემეტრე აბულეთის მესა ივანეს თავი მოჰყუთა ჩხერეს მერეს მეოცესა წელიწადსა მეფობისა
A 415 მისისასა, და მეტესთა დაჯდა ფიცის არ გატეხისათჳს.

ცხოვრება გიორგი მეფისა

დაჯდა მეფედ გიორგი, უმაღლესი ეოველთა მეფეთასა, მძლე და მორბეული
მტერთა და შეცოდებულთათჳს, კეთილის-მსასური ღმრთისა. საუდართა, ეპისკოპოსთა, მეუდაბნოვეთა, მღვდელთათჳს კეთილის-მეოფელი იყო და უკადრი შეცოდებისა დიდთა და ცოტათაგან, გლახათა და ქურივთათჳს მოწყალე იყო და ერთგულთათჳს უსჯ და მბომბელი იყო.

სპარსეთისა სულტანნი, შორს მეოფნი და ასლოს მეოფნი, შემღუნედ და მოსარ-
კედ მისდა იეგნეს, და ეოველნი სანაპირონი სამეფოსა მისისანი უშიშად ჰქონდეს.

აიღო ანისი, ადრითგან წანაღები თურქთა, ქრონიკონსა სამას ოთხმოცსა. შეიპურა სალდუსი, ამოსწევტა ეოველი ძალი მისი, მოაღებინა მღუენი და საჭურჭლენი, რომელი არა აითუალვოდა. და აღივსნეს სამეფო და ლაშქარნი მისნი.

უშიშად ჰქონდეს განმას სულტანი და სლათის სულტანი. [და მამისა, ჯაზირისა
და არდოსისძე სალდუსი] გააქცივნა და დაჯოცნა. და მოვიდა ილდუსი დიდითა ლაშ-
A 416 კრითა სპარსეთისათა, დაარბია შაჰმეითი, კლარჯეთი და გაგზავნა ჯარს ესრე დაჯოც-
ნეს, რომელ მოამბე ერთიცა ვერ წავიდა.

ოღეს ორბელნი გადგეს, ქრონიკონი იყო სამას ოთხმოცდახუთმეტი².

და აფსაზეთი, სუანეთი და ეოველი სამოქალაქო აქუნდა დაწუნარებით. და ოვსთა
და ეიფაზეთა რაოდენი ათასი კაცი უბრძანის, მოვიდნან, ეგრეთვე შარვანის სასლი.

და მოსცა ღმერთმან შვილი გვრგვინის ცოლსა თანა ბურდუსანს, მსგავსად აღთ-
ქმით შობილისა, ვითარ ანხას სამოელი, რომლისა მიერ გამობრწეინდა სიმართლე და მრავალი მძუღობა დღეთა მისთა. და იმეფა ოცდარვა წელი და მიიწვალა სტაგირს
კასეთისასა, თუესა მარტსა ოცდამჯდსა, სამშაბათსა ვნებისასა. და დამარსეს მცხეთას
კამის სიმნელისაგან, და მასვე წელსა გელათს წარიევანეს.

1 და < A. 1 და < A. 2 თანა უკუატანეს A. 2 და < A. 3 გამოასხნეს A. 4 უკან A. 4 და (მოკ.) < A. 5-6 დემეტრე მეფე — მონასტერსა < C. 6 სამას სამოცდათოთხმეტი C. 7-8 მეფობასა მისსა A. 9 ცხორება გი A. 15 საპარსეთისა სურტანი A. 16 ქონდეს A. 20 ქონდეს A. 20 სურტანი A. 20-21 და შაჰისა — სალდუსი ჯავახი შვილი. 21 და დაჯოცნა დაჯოცნა A. 21 ილდუსი A. 21-22 დიდითა სპარსეთითა დიდითა ლაშქრითა A. 26 რაზდენი A. 27 ცოლსთან A.

1 ამის შემდეგ C-ში უკვე გიორგი III-ის ისტორია იწყება, A-საგან განსხვავებული.

2 აქ A უმატებს: «აქა ორბელნი გადგეს». ეს უნდა იყოს ტექსტში გადასული მარგინალური შენიშვნა მკითხველისა ან რედაქტორისა.

ცხოვრება ღიღისა მეფეთ-მეფისა თამარისი

იქმნა უოველთა მეფეთა შორის უდიდეს, სჯანი და ბედნიერი, ღმრთის-მოძიძი, ტკბილი, სასიერი (და თავი უოველთა კეთილთა ღმრთის-მოძიძეა არს და სიმდაბლე), ეკლესიათა და მონასრთა მოუყარე, გლახაკთა და მოწივართა განმკითხველი.

A 417 საბერძნეთისა მთაწმიდისა, | იერუსალემისა და შავ-მთისა საუდარნი და ეკლე-
სიანი რომელნიმე დარღუეულნი აღაშენნა, [რომელნიმე] მათითა საფასოთა დაიკვნნა
ხარკისაგან უცხოთესლთასა. და თვთველთაგან მისთა სოფლისა სამსხუერპლოდ
ღმრთისა და სიწმიდისა სამსახურად აკერვინებდა, და ეგრე დასდებდეს ეკლესიათა იქი
და აქა აღმოსავლეთისათადა შინა.

ლოცვისა მოუყარე იყო დაუცადებელი: ვითარ მოწესებან უწინარეს მიღისა
ლოცვა და ფსალმუნება გარდაიკადა.

გაზირთა მისთა და ლაშქართა განურისხებელი, ღირსთათჳს მშობლურთა წყალო-
ბათა მიმღენელი და [ეგზომ], რომელ მისსა სამეფოსა შინა ერთიცა მსახური არ გაზა-
ტიყებულა, თვნიერ გუჴან ტაოსკარელისაგან კიდე: მას თუალნი დასწუნეს. გაღმა
გასული სპარსეთს ზაქარია ასპანის მეძან შეიპერა და დარბაზს მოგუარეს.

და რომელ მისა მეფობასა შინა სულტანნი გააქცივნეს, ქალაქნი და ციხენი
აიხუნნეს, ესე არს: ათაბაგი განმისა გააქციეს, ქრონიკონი იყო [ოთს]ას და რ[ვა].
აღივსო ტყუთა და ალაფითა სამეფო მათი. მკარგრძელმან ზაქარია მანდატურთ-უსუცეს-
მან და სპასალარმან, მისმან მამან ივანე ათაბაგმან აიღეს დვინი მეცხრესა წელსა

A 418 მეფობისა მისისასა, ქრონიკონი იყო [ოთს]ას ოცდაცამეტი.

მათვე აიღეს გელაქუნი, ბიჯნისი, ამბერდი და ბარგუმატი ზემოთ ანისი (!) და
ვიდრე სუაფრიდისა კიდამდის. არავის ასმია, არცა ეოფილა სსუა კელმწიფისა ემა,
ვითარ ესენი, ერთგულად მსახურებითა სჯანნი და გამარჯუებულნი.

მოვიდა რუქნადინი, და თანა ჰევა ლაშქარი დიშუქით და ალაბით ამოდმა წაღე-
ბად ამის სამეფოსა. მიეგებნეს ბასიანის ქუეყანასა, გაიქციეს, ვოცეს და ამოსწევდეს.
მოასხნეს სულტანნი და ამირანი ტუეუდ ერზინკიელი, მამელი და ბივრიტელი, საჭურჭ-
ლისა ზანდუკთა ოქროთა და მარგალიტითა სავსეთა, და დროშათა სასულტანოთა მრა-
ვალთა კარავთა, ვეცხლის ჭურჭელთა და ოქროსათა სადა იყო სიმრავლე. აქლემითა,
ჯორითა და ცხენითა აღავსნეს მინდორნი და ველები. ქრონიკონი იყო [ოთს]ას ოცდა-
თსუთმეტი.

ამისსა შემდგომად აიღეს კარი, და ციხენი კარნიფორისა, და განანდისნი, და
რაცისი ჰირის ციხენი; და წინა ამისსა სასული, ოშკი და ბანა წაეღო.

1 ცხოვრება A. 3 არს < A (აღადგენს ჯავახიშვილი). 5 იერუსალემისა A. 5 შავ-მთისა ჩვ.
კონიექტ., შავშეთისა A, შავისა მთისა ჯავახიშვილი. 6 რომელნიმე < A (აღადგენილია ჯავა-
ხიშვილის მიერ). 8 სამსახურებლად ჯავახიშვილი. 8 იქი < A. 13 ეგზომ ჯავახიშვი-
ლის კონიექტ., < A. 13-14 გაპატიჯებულა A. 14 ტაოს კარველისაგან A. 15 დარბაზს A. 16 სურტანი
გააქცივნეს A. 19 დივინი A. 19 მეცხრესა ჯავახიშვილი, მეორესა A. 21 ბინჯისი A. 21 ბარგუ-
მატი A. 24 მუქ: ადინი A. 26 სურტანნი A. 26 გზენკიელი A. 26 შამბელი და ბივრიტელი A. 27 სასურ-
ტანოთა A. 28 ოქროსასა A. 29 აღავსეს A. 31 კარნიფორისა A. 32 რაცის A. 32 ხახილი A.

ამათ ესდენთა ღმრთისა წყალობათა უფროსიცა ღმრთის-მოძიძეა მოემატებოდა.
A 419 საუდართა | და მონასტერთა დაღუწასა ვერვინ იკადრებდა. ქარავანსა ვერვინ მარცვდა
ამერი და იმერი. მუელი სამეფო მათი აფსაზეთისა დაწუნარებით ჰქონდა, რომელ
ერთიცა ქათამი არსად მოიკლვოდა: მპარავი, ავის-მოქმედი აღარ იყო. თუ ნაპარევი
ვინმე ჰოვის, კარსა ზედა მიიღის და დროშათა ქუეშე დადვის. ოვსმან, მთიულმან, და
ეივსამან, და სუანმან ვერ იკადრებდნენ ჰარვა. და იყო მდიდრად ესე სამეფო, რომელ
ასწაურის ემანი მათთა ჰატრონთა სწორად იმოსებოდეს.

თამარის ქმარი დავით იყო ოვსთ მეფე, ტომი ბაგრატიონთა, ჰაბუკი და ლომი
და მისათსრობელი, ამათ უოველთა განმარჯუებათა და ნაქმართა თანადამსუდარი და
თვთქონელი, შემპართებული, მოლაშქრე მკვრცხლი.

დაღუწეს სპარსეთისა ქალაქნი, და მარანდი ამოსწევდეს და ერანის ქუეყანა.
ესდენად სიმორესა შინა მივიდეს, რომელ არცა თუ სასული ქართველობისა ისმოდა.

ორნი შვილნი მიეცნეს: გიორგი და რუსუდან. ამის გიორგის შობასა ზედა

გაილაშქრა და აიღო კარი: ესრე ჩნდა ბედნიერობა ამისი და თამარ მეფისა.
A 420 და ასული მამის მისისა გიორგისი, რუსუდან დედოფალი, იყო ტკბილი და
მოწყალე, ნუგეშისმცემელი და შემსუფავლი დაჭირვებულთა, და მსრდელი ჩუღთა და
ობოლთა, რომელ ღირსნი მათგან ზრდისანი ნაშობთა მათთა წინაშე მიუსხმიდნენ.
ველთა მისთაგან ნაქმარი საუდართა და ეკლესიათა იგზავნებოდა.

მოასლენი მათნი სულტანნი მოსარკედ დასსნა და სამეფო განუსეთქელად დაიცვა,
უოველნივე შეიტკბნა და მშვიდობა ეო უოველთათჳს. მეფობასა შინა დაეო ოცდასამი
წელიწადი და აღვიდა წინაშე ღმრთისა, სადა იგი მკვდრობენ წინასწარმეტუეული და
მამათ-მთავარნი და მეფენი, თუესა იანვარსა თორმეტსა, დღესა ოთსმბათსა, აგარათა
სომხითისათა, ქრონიკონსა ოთსას ოცდამუცხსა. დამარსეს ასაღსა მონასტერსა გელათს.

ვაი იყო ჯამისა მისთჳს, რადენ ულსინებელი გლოვა, ტეუზა და თმათა ფსურა
იქმნებოდა, ღმობიერებანი, სიტკბობები, ღირსთათჳს მშობლურნი ზრდანი და ბოძე-
ბანი. საკმარ იყო გულისმისყოფა მეცნიერთაგან, მოთქუმა ნუგეშისმცემელთაგან.

A 421 იგლოვა უოველმან ამან სამეფომან ჯამსა ჯეროვანსა. დასუეს გიორგი მე მისი მეფედ
მასვე წელიწადსა, რომლისა წელნიცა მრავალ-ჟამეულ არიან და ცხოვრება მათი კეთი-
ლად წარმართებულ აქა ცვალებადსა თანა, მერმესაცა დაუსრულებულსა.

ცხოვრება გიორგი მეფისა, თამარის ძისა

ოდეს დაიბადა, ქრონიკონი იყო ოთსას და ცამეტი.

მრავალ არიან ჰირნი მართალთანი, იტევს წინასწარმეტუეული, და ეოვლისავე
ბოროტისაგან იკვნეს მოძიძნი მისნი. და კუალად მოციქული: ჟ სიბრძნე სიმდი-
რისა და სიბრძნისა ღმრთისა, ვითარ გამოუკულებელ არიან გზანი მისნი, ვინ ცნა
გონება უფლისა, ანუ ვინ თანამსრახველ ეყო მას.

2 ძურციდა A. 5 და (დრ.) < A. 5 მთიულმა A. 8 დავით(ის ქმარი) A (შეცდომით გაუგებრობა და
თვითონვე წერტილოვან რკალში ჩასმით წაუშლია). 9 მისათსრობელი ჯავახიშვილი, მისათსრო-
ბელი A. 14 ჩნდა ჩუენდა A (— ჩნდა — ჩნდა). 19 სურტანნი A. 22 აგარათა A. 23 ოთხას რ(ა)ვას A.
24 რასდენ A. 30 ცხოვრება A. 31 ოთხას რვას A (უ[=400] — ყ[=800]). 33 ჟი A.

შემდგომად გარდაცვალებისა თამარ მეფეთ-მეფისა, წარიწირა სასოება უოველმან ამან სამეფომან, გარნა ღმერთმან, გვანმან მრისხანებისათჳს და მოსწრაფემან მოწყალებისათჳს, მოსცა მშობელისავე მსგავსი მისგანვე შობისა ლაშა.

თორმეტისა წლისა იყო, ოდეს მეფედ დაჰდა ნერგი კეთილ-მოზარდი და უუავილი უოველთა ფერთაგან შემკობილი, ღომი ძალითა და უმანკო გონებითა, მოუუ-
 A 422 რული უოველთა კაცთა, დიდთა და მცირეთა, მთავართა მათითა ჰატივითა, მონაზონთა და მღვდელთა მათითა ჰატივითა, მშვიდი და განურისხებელი ბუნებითა, მჴდთა სამეფოთა მეფე მონისაცა ერთისა მათრავისა არა მკრეველი, მშჴდოსანი და ცხენოსანი გულოვანი და შემმართებელი, რომელ მისითა მკლავითა ომნი დასხნა და გარდაიგაღნა სიმცროსავე შინა სწორნი დავით ჰაჰის-ჰაჰისა მისისანი. ბედნიერი ლაშქრობითა, ბედ-
 10 ნიერი ქუეყანისა ნაუოფთა მოსლვისათჳს, დაჭირებულთა განმკითხველი, ბჴე და მოსამართლე, დამხედვარი მეტად ჟამისა და ასაკისა მისისა.

და იყო სამეფო მისი დიდსა დაწენარებასა შინა, და იუენეს გამკედ და განმზრასად უოველთა საქმეთა მისთა მისისავე მშობლისობითგან (!) მკარგრძელი ზაქარია, მანდატურთ-უსუცესი და ამირსპასალარი, და ივანე ათაბაგი. პირველსა მშობელმან
 15 მათმან დიდმან თამარ მეფეთ-მეფემან გააღაშქრებინა მისსა ბედსა ზედა და აიღო კარი. შემდგომად გაილაშქრა, წარვიდა და შევიდა დიდსა სპარსეთს, გატყეს არდაველი, დაღუწნა ცისე-ქალაქნი და აღავსო სამეფო ალაფითა.

A 423 ამისსა შემდგომად მოწუა და მოარბივა სლათისა ქუეყანა, შემოიხუეწა სლათელი და ძლევა-შემოსილმან მას ზედა მისცნა ზავისა სიმტკიცენი მათგან შეუცოდებლობასა
 20 შინა წყობისნი. და სსუა შემოიხუეწა კარნუ-ქალაქელი მოუურად და ერთგულად სასლისა მისისა, ჩადგა ბასიანს და მუნ ითამაშეს და გაიხუენეს ერთგან. აიღო კეროლი ძალვა თორელმან მისითა კრძლითა და ომითა მისათსრობელითა, რომელ არა უოფილა კაცთა შორის მისებრი ჭაბუკი და მეომარი.

მეფემან აიღო ოროტი და უოველნი ცისენი და მიმდგომნი მისნი ვიდრე ნახტევანამდე და განმას კართამდის, აიღო მანქორი.

და შემოვიდეს უცხოეთსლნი ვინმე ლაშქარნი სომხითს და ჰერეთს, ეგნო რამე მცირედი მათგანცა. შექცეულთა მიეწია ბალის წყალთა ზედა და პირველი წელულება მათგან იქმნა. შემდგომ მოხედვითა ღმრთისათა და ღმობიერ-ქცევითა მეფისა გიორ-
 30 გისითა გააქცივნეს და ამოსწუდნეს გაქცეულნი. მეორესა წელიწადსა კულაცა მომართეს და დადგეს ბარდავის ჭალასა. შეიყარა სამეფო მისი და მოირთნა კარნუ-ქალაქისა ლაშქარნი, დადგა ღომთა-გორსა და აგარათა შუა და ვიდრე ზედამისლვადმდე გაექ-

A 424 ცნეს და გარდაიხუეწნეს, განვლეს დარუბანდისა გზა.

და ვიტუოდეთ ქებასა მისსა წინაშე უოველთა კაცთა, არა ვტუუოდეთ, არცა გურცსუენოდის. ვითარ იტუეს დავით მამა ღმრთისა: იქმნეს მშჴდლ რვალისა მკლავნი მისნი და ექმნა შემწედ მაცხოვარება მისი.

2 მოსწრაფემან ჯავახიშვილი, მოსწრაფებისა A. 3 ლაშა] ლაბა A. 4 ათორმეტისა A. 4 იყო < A. 4 მეფე A. 4 კეთილი, მოზარდი ჯავახი. 5 [უმანკო A. 6 მცირეთა ჯავახიშვილი, < A. 15 პირველსა + ზედა A. 17 არდეველი A. 19 მოწუა] A. 21 წყობისნი ჯავახიშვილი (ქ. ერის ისტ. III, 5), წყალობისნი A. 26 ბანქორი A. 29 შემდგომი A. 30 და გაქცეულნი A. 30 კულადცა ჯავახიშვილი.

ესრეთ წარმართებასა და ბედნიერობასა შინა მათსა დაჰ მათი რუსუდან ითხოვეს სლათისა დასასმელად დიდმან სულტანმან მელიქმან, რომელსა ეგვტით ვიდრე სლათამდის სპარსეთი ჰქონდა, და დაშალა მოწყალებამან ღმრთისამან და არა ეო ესრე.

შემდგომად ამისსა დიდითა შემოსუეწითა სთხოვა მარვან-შაჰმან. უქადეს და უბრძანეს მიცემისა პირი. გაგზავნა მარვანს ქართლისა ერისთავი და თჳთ გიორგი მეფე
 5 ბაგავანს მივიდა გაკაზმად და მიცემად დისა მისისა და ათ დღე [დაუო], დრო იყო წასლვისა მისისა. სოლო მოგუაგო ღმერთმან ჰატიკად ცოდვითა ჩუენთა: მოკუდა გიორგი მეფე ბაგავანს იანგარსა თურამეტსა, დღესა ოთხშაბათსა. ქრონიკონი იყო
 A 425 ოთხსა | ორმოცდარბი.

და იქმნეს საშინელნი ტკივილნი, ტრემლთა წილ გულთ სისხლის დენანი,
 10 წარწირვანი დარჩომისა და სიცოცხლისანი თანააღსრდილთა და მომკვსენებელთა კეთილთა და სიამოვნეთა მისთანი, ტკივილნი და ნაცრისა თავსა სხმანი ვაზირთა და დიდებულთა და უოვლისა სამეფოსაგან და თჳთ მისისა გამსრდელისა ივანე ათაბაგისაგან.

ღმერთმან, რომელი მდიდარ არს მოწყალებითა და მიუწდომელ ძლიერებითა,
 15 მოხედნა და არა გაწირა ესე სამეფო, რისხვასა შინა წყალობით მოიკვნა: ესრე ღმრთისა ნებითა დარჩომილი ამასვე სამეფოსა შინა რუსუდან დასუეს მეფედ მასვე წელიწადსა. უკეთუმცა ღმერთსა წარწყმედისაგან არა დავეცვენით, აღარ საგონებელ იყო სიცოცხლესა ტკივილისაგან მმისა მისისა.

წაიყვანეს მაშინვე გელათს, დამარსეს საფლავსა მამისა მისისასა. და არა დარჩა
 20 ცოლსა თანა გვრგვინისა შვილი.

სოლო ღმერთმან უოვლისა სასიერებისამან, რომელი არა განსწირავს მოშიშთა მისთა, დაიცავს სამეფო ესე და მეფე ჩუენი ღმრთივ-გვრგვინისანი რუსუდან, და ეავნ ნაუოფი მისი ჩუენდა საღსინებელად თესლითი-თესლადმდე, და მიეცინ სიმრავლე წელიწადთა, შემდგომად უწინარესი და სასუფეველი ცათა.

1 დაჰ დაჰ A. 2 სურტანმან A. 4 მარვან A. 6 შაგვანს A. 6 დაუო ჯავახიშვილი, < A. 8 შაგვანს A. 9 ოთხას] რვას A (უ — ყ). 10 გულთა A. 15-16 ღმერთმან — მოიკვნა] A-ში ეს არის არა ამ ადგილას, არამედ იგი მოსდევს სიტყვას „მისისა“ 371 გვერდის 7. სტრიქონში. 18-19 საგონებელი იყო სიცოცხლესა ჯავახიშვილი, საგონი სიცოცხლისა A.

ცხოვრება და უწყება ბაგრატიონთა¹

ჩუენ ქართველთა მეფეთასა, თუ სადათ მოიწივნეს ამას ქუეყანასა იგინი, ანუ რომლით
ჟამითგან უპყრიეს მათ მეფობა ქართლისა, რომელი აღწერა

სუმბატ ძეგან დავითისძე²

³ადამ შვა სეით. სეით შვა ენოს. ენოს შვა კაინან. კაინან შვა მალელ. მალელ შვა
იარედ. იარედ შვა ენოქ. ენოქ შვა მათუსალა. მათუსალა შვა ლამექ. ლამექ შვა ნოე.
ნოე შვა სემ. სემ შვა არფაქსად. არფაქსად შვა კაინან. კაინან შვა სალა. სალა შვა
M 568 ებერ. ებერ შვა ფალეგ. ფალეგ შვა რაგავ. რაგავ შვა სერუქ. სერუქ შვა ნაქორ. ნაქორ
m 374 შვა თარა. თარა შვა აბრამ. | აბრამ შვა ისაკ. ისაკ შვა იაკობ. იაკობ შვა იუდა. იუდა
შვა ფარეს. ფარეს შვა ესრომ. ესრომ შვა არამ. არამ შვა ამინადამ. ამინადამ შვა
ნასონ. ნასონ შვა სალმონ. სალმონ შვა ბოოს. ბოოს შვა იობედ. იობედ შვა იესე.
იესე შვა დავით მეფე. დავით მეფემან შვა სოლომონ. სოლომონ შვა რობუამ. რობუამ
შვა აბია. აბია შვა ასაფ. ასაფ შვა იოსაფატ. იოსაფატ შვა იორამ. იორამ შვა ოსია.
ოსია შვა იოთამ. იოთამ შვა აქაზ. აქაზ შვა ეზეკია. ეზეკია შვა მანასე. მანასე შვა
ამონ. ამონ შვა იოსია. იოსია შვა იოვაკიმ. იოვაკიმ შვა იექონია, იექონია შვა სალა-
თაელ. სალათაელ შვა სორაბაბელ. სორაბაბელ შვა აბიუდ. აბიუდ შვა ელიაკიმ. ელი-
აკიმ შვა ასორ. ასორ შვა სადუკ. სადუკ შვა აქიმ. აქიმ შვა ელიუდ. ელიუდ შვა ელი-
ასარ. ელიასარ შვა მატათან. მატათან შვა იაკობ. იაკობ შვა იოსებ. ქმარი მარიამისი
და მმა კლეოპასი. კლეოპასი შვა ნაომ. ნაომ შვა სალა. სალა შვა რობუამ. რობუამ შვა
მოსთარ. მოსთარ შვა ელიაკიმ. ელიაკიმ შვა ბენიამენ. ბენიამენ შვა იერობემ. იერობემ

1 ბაგრატიონთა T. 2 ქართველთა m. 3 რომლითა m. 5 მალელ Mm, მალელაელ cet. 8 ებერა m.
8 ნაქურ Mm. 9 აბრამ Mm, აბრაჰამ BDRp, აბრაამ cet. 10 არამ. არამ შვა < Mm. 10-11 შვა ნასონ —
იობედ < Mm. 12 სოლომონ m. 12 რობუამ BDMRmp, რობოამ cet. 13 იოსაპატ m. 15 იოვაკიმ.
იოვაკიმ შვა Mm, < cet. 15-16 სალათაელ Mm, სალათიელ cet. 17-18 ელეზარ R. 18 მატათან m, მატა-
თან M, მატათან cet. 19 და მმა კლეოპასი მმა იოსებისი კლეოპა Mm. 19 რობუამ MRm, რობოამ cet.
20 რობემ Mm.

¹ „ცხოვრება და უწყება ბაგრატიონთა“ მოიპოვება მთლიანად მხოლოდ Mm-ში. მისი შუა ნაწილი
(იხ. ქვემოთ გვ. 378, 11 — 332, 4 „წარმართა ღმერთმან კელმწიფება მათი — ამისთჳს გურგენს მეფეთ-
მეფობა ეწოდა“) აქვს აგრეთვე მოყვანილი T-ს (შდრ. ზემოთ გვ. 261, სქოლიო 3), ხოლო დასაწყისი ნაწილი
(იხ. აქვე გვ. 372, 5 — 374, 15 „ადამ შვა სეით — და დაიპყრეს მათ კამბეჩანი“) მოიპოვება ყველა ვახტან-
გისეულ ნუსხაში (იხ. ზემოთ გვ. 218—220, სქოლიოები). სუმბატის „ქრონიკის“ დანარჩენი ტექსტი ვახტან-
გისეულ ნუსხებში ჩართულია ჯუანშერის თხზულებისა და „მატიანე ქართლისა“-ს სხვადასხვა ადგილას.

² ეს სათაური Mm-ის გარდა მოეპოვება T-ს.

³ სათაურის შემდეგ გადამწერის მინაწერია Mm-ში: „ღმერთო და წმიდაო ღმრთისმშობელო, შეიწყალე
და დაიცვე ორსავე ცხორებასა შინა მისსა დედოფალთ-დედოფალი მარიამ, რომლისა ბრძანებითა იწერებიან
წმიდანი ესე წიგნნი. ამინ“.

შვა მოსე. მოსე შვა იუდა, იუდა შვა ელიასარ. ელიასარ შვა ლევი. ლევი შვა იორამ.
იორამ შვა მანასე. მანასე შვა იაკობ. იაკობ შვა მიქია. მიქია შვა იოვაკიმ. იოვაკიმ
შვა იერობემ, იერობემ შვა აბრაჰამ. აბრაჰამ შვა იობ. იობ შვა აქაბ. აქაბ შვა სუმონ.
სუმონ შვა ისაქარ. ისაქარ შვა აბია. აბია შვა გაად. გაად შვა ასერ. ასერ შვა ისაკ.
ისაკ შვა დან. დან შვა სოლომონ. სოლომონ შვა შუდნი მმანი, რომელნი-იგი მოსცნა
ღმერთმან ტეუეობასა შინა.

M 569 და ესენი შუდნი მმანი, | მენი ამის სოლომონისნი, წარმოვიდეს ქუეყანით ფილის-
m 375 ტიმით, ტეუეობით წარმოსულნი ჰურიანი, და მოიწივნეს | ეკლესს წინაშე რაქელ
დედოფლისა და მისგან ნათელ იღეს. და დაშთეს იგინი ქუეყანათა სომხითისათა და
შუნ დღეინდელად დღედმდე შვილნი მათნი მთავრობენ სომხითის.
და ოთხნი მმანი მათნი მოვიდეს ქართლს: სოლო ერთი მათგანი, სასელით
გუარამ, განაჩინეს ერისთავად, და ესე არს ერისთავი ქართლისა და მამა ბაგრატი-
ონთა. და ესე ქართლისა ბაგრატიონიანი[ნი] შვილის შვილნი და ნათესავნი არიან მის
გუარამისნი.

სოლო მმა მისი, სასელით საჰაკ, წარვიდა კასეთს და დაემზასა იგი წერსეს. და
სსუანი ორნი იგი მმანი მათნი, სასელით ასამ და ვარაზვარდ, წარვიდეს კამბეჩანს,
და მოკლეს მათ სპარსთა სპასალარი და დაიპყრეს კამბეჩანი, და დასდეს იგინი შუნ
ცხოვრებად სორნაბუჯს. და ამა ჟამამდე შვილნი მათნი მთავრობენ მას შინა.

სოლო ვინათგან მოაკლდა მეფობა შვილთა გორგასლისათა, მით ჟამითგან ეპერა
უფლებს ქართლისა აზნაურთა ვიდრე ამათამდე. არამედ დაესრულა უფლება ქართლისა
აზნაურთა ბოროტთა საქმეთა მათგან.

მას ჟამსა მცხეთას კათალიკოსი იყო სუმონ-ჰეტრე; და მცხეთა¹ აღთხელდებოდა
და ტფილისი აღშენდებოდა, არმა²ი შემცირდებოდა და კალაა განდიდდებოდა¹. და
სპარსნი² უფლებდეს ქართლს, კასეთს, ჰერეთს, სომხითს, სივნიეთს, ასპურანგს².

მოკლდა კათალიკოსი სუმონ და დაჟდა კათალიკოსად სამოელ, კათალიკოსი მეცხრე.

1 ლეუი m. 1-2 იორამ Mm. 2 იაკობ — მიქია შვა < Mm. 3 იერობემ DRTb, რომემ Mm. 3 აბ-
რაჰამი Bp. 4 გაად Mm, გად cet. 7 ესენი] ესე m. 7 სოლომონისნი m. 7-8 წარმოვიდეს — ჰურიანი და
< Mm. 8 რაქელ m. 9 და მისგან MTm, < cet. 9 ქუეყანასა T. 11 და < m. 11 მმანი მათნი M, მათნი
მმანი T, მმანი m. 11 სასელით M, სასელით m, სასელით T. 12 გუარამ M, გუარამ Tm. 12 და ესე —
ბაგრატიონთა T, < Mm. 13 ქართლისა < T. 13 ბაგრატიონიანი m, ბაგრატიონიანი MT. 13 მის < T.
15 საჰაკ Mm. 16 მმანი T, მმა Mm. 16 ვარაზვარდ m, ვარაზვარდ M, ვარაზვარდ T. 16 კამბეჩანს m.
17 ~ შუნ იგინი T. 18 ხარნაბუჯს M. 18 ამ Mm, ამა T. 20 ამათამდე Mm. 23 აღმდებოდა m.
23 კალაა Mm, კალა T. 23 განდიდდებოდა Tm. 24 სივნიეთს T, სივნიეთს Mm. 24 ასპურანგს Mm.
25 მოკლდა — მეცხრე T, < Mm (ეს, ცხადია, არის ჩანართი შენიშვნა, არაშეიღწეო ტექსტში გადმოწერილი).

¹ და მცხეთა — განდიდდებოდა] ჯუანშერთან: „მცხეთას მოაკლდებოდა და ტფილისი განდიდდებოდა,
არმაზი აღოვრდებოდა და კალა აშენდებოდა“ (იხ. ზემოთ, გვ. 223, 11-12). სუმბატის წყარო უნდა იყოს „მოქ-
ცევაჲ ქართლისაჲ“: „მცხეთაჲ ათხელდებოდა და ტფილისი ეშენებოდა, არმაზნი შემცირდებოდეს და კალაა
განდიდდებოდა“ (შატერდისი ტექსტი: Такайшвили, Описание II, 724).

² და სპარსნი — ასპურანგს] ჯუანშერთან: „სსუა ყოველი ქართლი, სომხითი და ასფურაგანი დაიპყრეს
სპარსთა“ (იხ. ზემოთ, გვ. 217, 13-14). სუმბატის წყარო აქაც უნდა იყოს „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“: „სპარსნი
უფლებდეს ქართლს და სომხითს, და სივნიეთს და გუასპურაგანს“ (Такайшвили, Оп. II, 724).

აღწერეს, და წარიღეს საბერძნეთს. და ამბავი მოიწია, ვითარმედ ბაღდადი დაიპყრეს აგარის ნათესავთაო.

და ამის სტეფანოსისა შემდგომად ერისთაობდა მე მისი გუარამ კურაპალატი.

m 379 და შემდგომად მისსა გარაზ-ბაკურ, მე მისი, ანთიპატოსი, რომელმან გარდაბა-
M 573 ნელნი მოაქცივნა. და მერმე ნერსე და პენი მისნი, ფილიპე და სტეფანოს და ადარ-
ნასე. და პენი მისნი გურგენ ერისთავი, ამოტ კურაპალატი.

ხოლო ამოტ კურაპალატი მთავრობდა ქუეყანასა მას შინა და სახლად მისა იყო ბარდავი და ტფილისი, და ჰქონდა მას ქუეყანა, რომელ არს გარემოს მისსა. და მაშინ გამდიერდა კელმწიფება აგარიანთა და იწვეს მიება ამოტ კურაპალატისა. და ვერ უძლო წინააღმდეგობად მათდა ამოტ და იელტოდა მათგან. და წარემართა, რათა წარ-
ვიდეს საბერძნეთად და თანა ჰყვეს მას დედა და ცოლი და ორნი პენი ასაკითა ჩუღნი, უხუცესი ადარნასე და შედეგი ბაკრატი. სოლო უმრწემესი მე გუარამ ჯერეთ არა ესუა. და ერი თვისი მცირედ ჰყვა თანა, მკვდრნი მისნი, დედაწულითურთ და შვილითურთ. მოიწივნეს მთასა ჯავახეთისასა, კიდესა დიდისა ტბისა ფარავნისასა დამაშურალნი სლვი-
საგან, და გარდაჰყდეს განსუენებად კიდესა მის ტბისასა. ჰამეს რა პური, და მცირედ მიერულა. და მძინარეთა ეწივნეს დიდნი ლაშქარნი სარკინოხთანი. მაშინ შეეწია ღმერთი
ამოტ კურაპალატსა, და კინისა მას. ლაშქარსა მისსა მოსცა ძლევა მათ ზედა, და მოსრეს სიმრავლენი ურიცხვნი. წარმოვიდეს მუნით და მოიწივნეს კვესა შავშეთისასა.

ხოლო კვეი შავშეთისა უშენებელი იყო მაშინ, გარეშე მცირედთა სოფელთასა. რამეთუ კამთა სპარსთა უფლებისასა აოგრდა, ოდეს-იგი ერუმან ბაღდადელმან შემუსრნა
M 574 ეოველნი ციხენი და მოვლო შავშეთიცა და დადონი. და კუალად შემდგომად მისსა
m 380 სრვამან სატლობისამან მოაოგრა შავშეთი, კლარჯეთი და მცირედლა დამთეს | კაცნი
ადგილ-ადგილ. სოლო დაშთომილთა მათ მკვდრთა შავშეთისათა შეიწინარეს იგი სინა-
რულითა და სიუყარულითა, და დაემკვდრა მუნ. და მისცა ღმერთმან გამარჯუება და
აკელმწიფა იგი შავშეთ-კლარჯეთსა ზედა. და მან სოფლები ზოგი იეიდა საფასოთა,
და ზოგი ოკერი აღაშენა, და განამრავლა სოფლები ამოტ კურაპალატმან ქუეყანათა მათ
შინა. და მისცა ღმერთმან და განამტკიცა კელმწიფება მისი ნებითა ბერძენთა მეფისათა.

1 მოაწია m. 1 ბა[ლ]დადი M. 3 გუარამ m (ასე სხვაგანაც m-ში). 4 ანთიპატოსი ჩ. გ. კონიექტ., ანთიპატრიკოსი M, ანთი პატრიკოსი m. 4-5 გარბანელნი M. 5 მერმე თაყაიშვილი, მოსრა Mm. 6 კურატპალატისა Mm. 7 სახელად Mm, სახლად cet. 10 წარ(ა)ემართა M. 11 მას მათ Mm. 11 ასა-
კითა ჩ. MTm, მისნი cet. 12 შედეგი < MTm. 12 უმრწემესი m. 12 გუარამ M, გუარამ m, სახელით
გუარამ cet. 12 ჯერეთ არა ესუა MTm, არტანუჯსა შინა დაებადა cet. 13 არა ერი M, არა ერთი m.
13 მკედარნი m. 13 შვილითურთ Mm, შვილით მათით cet. 14 დიდსა Mm, დიდისა მის cet. 15 და
< m. 15 და Mm, < cet. 16 მიერულა Mm, მიერულათ cet. 16 მაშინ < Mm. 17 და (მოსრ.) < m.
18 მუნით < MTm. 18 მოიწივნეს მოვიდნეს m (მერმე თავზე დაუწერიათ „მოიწივნეს“). 19 მცირედთა < m.
20 სპარსთა სარკინოხთა თაყაიშვილი. 20 ყრუმ m. 21 ~ ციხენი ყოველნი MTm. 22 სრვამან
სლვამან Mm. 22 კლარჯეთი m. 22 მცირედთა m. 23 შავშეთისათა + ქუეყანისა m (მერმე „ქუეყანისა“
გარშემოხაზულია ზედმეტობის ნიშნად). 25 შ. კლარჯეთსა M, შავშეთთ კლარჯეთსა m. 25 და მან — საფა-
სოთა Mm, და რომელნიმე სოფელნი მის ქუეყანისანი მოიყიდა საფასოთი cet. 26 ოკერი m. 26 ზოგი ოკ.
აღ. Mm, ზოგნი ოკერი აღაშენა cet. 26 სოფელი MT, < m. 27 და მისცა ღმერთმან Mm, < cet.
27 განამტკიცა Mm, + ღმერთმან cet. 27 მეფისათა Bdp, მეფეთასა cet.

და ამან ამოტ კურაპალატმან ზოგა კლარჯეთის ტყეთა შინა კლდე ერთი, რომელი
ზირველ ვასტანგ გორგასალს ცისედ აღაშენა, სახელით არტანუჯი; და აოგრებულ იყო
ბაღდადელისა მის ერუბითგან. იგი განაასლა ამოტ და აღაშენა ეგრეთვე ცისედ, და
წინა-კერძო მისსა ქუეშეთ აღაშენა ქალაქი. და აღაშენა ცისესა მას შინა ეკლესია წმი-
დათა მოციქულთა ჰეტრესი და ჰავლესი, და შექმნა მას შინა საფლავი თვისი, და დაემ-
კვდრა ცისესა მას შინა ცხოვრებად. და მერმე კუალად ეუფლა ქუეყანათა ვიდრე
კარადმე ბარდავის ქალაქისა. და მრავალგზის მოსცა ღმერთმან ამოტს კურაპალატსა
ძლევა და დიდი დიდება ბრძოლათა შინა.

და იყო ერთსა შინა ქამსა, განვიდა ამოტ, რათამცა შეკრიბა ლაშქარი ბრძოლი-
ნათვის სარკინოხთასა. მოვიდა იგი ადგილსა რომელსამე და განავლინა ლაშქრის
M 575 მაწუეველნი. და ვიდრე არღარა შეკრებულ იყო | ლაშქარი იგი მისი მის თანა, დაესხნეს
მას სარკინოხნი უცნაურად და აოტეს იგი. წარმოემართა და მოიწია კვესა ნიგალისასა
და იწუო შეხდა ერისა, რათამცა ვითა განიმრავლა ლაშქარი თვისი. და წარმოემართ-
ნეს მოსლვად მის წინაშე იგინი, რომელთა მან უბრძანა, სოლო იგინი მოვიდოდეს
m 381 კლვად | მისსა. მაშინ ვიდრე მოწვენადმე მათდა კარად მისსა არა უწყოდა ამოტ ზაკუა,
მათი, და რაკამს მოიწივნეს იგინი კარად მისსა, მაშინდა აგრძნა რად-იგი ეგულგე-
ბოდა მათ. და არა ჰყვა მას ერი თვისი თვნიერ მცირედთასა. ვერ წინააღუდგებოდა
იგი მათ. ამისთვისა შეივლტოდა ამოტ კურაპალატი ეკლესიად, და მოწუელეს იგი
მასვლითა საკურთხეველსა ზედა და შეისურა საკურთხეველი იგი სისხლითა მისითა,
რამეთუ დაკლეს იგი მუნ, ვითარცა ცხოვარი, აღსავალსა საკურთხეველისასა და სისხლი
იგი მისი დათხეული დღესცა საჩინოდ სახილველ არს.

ხოლო ესმა რა ესე ამბავი ერსა მისსა, რომელნი-იგი იევენეს დოლისეანასა,
ვითარმედ მოიკლა უფალი იგი მათი ამოტ კელითა ოროზ-მოროზის ძეთათა, წარვი-
დეს დოლისეანით და დევნა უკვეს მკლველთა მათ უფლისა თვისისათა, დაეწივნეს მათ
საგანესა ზედა ჭოროხისასა, მოსრეს იგინი ბოროტად, ვიდრემდის არა დაუმთა ერთი
მათგანი, და წარმოიდეს მკუდარი ამოტ კურაპალატი და დაფლეს მისსა მას საფლავსა
შინა ცისესა არტანუჯისასა, ეკლესიასა წმიდათა მოციქულთასა. რამეთუ მოიკლა ესე ამოტ
კურაპალატი დასაბამითგან წელთა სჯულ, ქრონიკონსა მეათცამეტედ მოქცეულსა შინა
M 576 მკ, თუესა იანგარსა ოცდაცხრასა.

და დაუტევნა სამნი პენი: უხუცესი ადარნასე და შედეგი მისი ბაკრატი. ესე ორნი 30

1 ამან აშ. კურ. < Mm. 1 კლდე ტყე T. 1 რომელ m. 2 ~ გორგასალს ვასტანგს M. 2 არტანუჯ M.
3 ყრუთაგან m (წინათ ყოფილა: ყრუსაგან). 3 განახლა Mm. 3 აშოტ < m. 9 აშოტ < Mm. 9 შეიკრიბა M,
შეიკრიბნა m. 10 და < Mm. 11 მაწუეველნი მწუფრვალნი Mm. 12 ვესა ნიგალისასა m. 13 ლაშქარნი m.
14 მოვიდეს Mm. 15 კლვადი Mm. 16-17 და რაკამს — მათ < Mm (ex hom.: მათი ... მათ). 17 ვერ
Mm, რომელითა ვერ cet. 19 მასვლითა + გარდაბანს ეკლესიასა შინა T (ჩამატებულია სტრიქონს ზე-
მოთ). 19 საკურთხეველსა m. 19 საკურთხეველი m. 20 საკურთხეველისასა m. 21 დღესცა M, დღესაც m,
დღესაც cet. 21 სახილველად არის m. 24 დოლით ყანით Mm. 24 და ეწივნეს M, და დეწივნეს m.
25 საგანეთა Mm. 25 ერთი Mm, არცა ერთი cet. 26 მკ. აშ. კურ. DMTm, აშოტ მკუდარი cet.
27 მოციქულთასა DMTm, მოციქულთა ჰეტრესი და ჰავლესისა cet. 27 რამეთუ DMRTbm, ხოლო cet.
27 მოიკლა + მეგრეთაგან Bbp, მოკლა მეგრეთაგანანან k. 28 სქულ Mm, სულ E, ხულ ERTs (ყ-ყ).
ჯოლ (!) d. 29 მკ+ქ. აქათ ყა (=801)! b. 30 დაუტევნა m. 30 ადარნასე m.

თანა ჰევეს მას, რაქამს-იგი მოიწია შავშეთ-კლარჯეთად. სოლო უმრწემესი გუარამ არტანუჯის მოსლევასდა შინა დაეხადა.

და შემდგომად ამოტის სიკუდილისა, მამისა მათისა, რომელ გარეთ ქუეყანა ჰქონდათ მეთა ამოტისთა — წარუღეს სარკინოზთა, რამეთუ ივენეს იგინი უსრულ ასაკითა. სოლო რაქამს სრულ-ასაკ იქმნეს იგინი, კუადადცა მოსცა ღმერთმან მათვე ეოველივე იგი ნაქონები მამისა მათისა. და ვიდრე უსრულდებოდა ივენეს იგინი ასაკითა, იზარდებოდა ცისესა შინა არტანუჯისასა, და ივენეს სარკის მიმცემელ სარკინოზთა ეოველნივე კეენი შავშეთ-კლარჯეთ-ნიგალისანი. სოლო არტანუჯით გამოდმართ დაიპყრეს მათი ნაქონები იგი მამულები მამისა მათისა, დასუეს ბაგრატ კურაპალატად. | და წარმართა ღმერთმან კელმწიფება მათი.

T135a |¹ და ივენეს მენი უსუცესისა მის მამისა მათისა, ამოტის მისა ადარნასესნი, სამნი: გურგენ, რომელი-იგი დღეთა სიბერისა მისისათა კურაპალატად დასუეს, და მმანი მისნი ამოტ კეკელაჲ და სუმბატ არტანუჯელი, რომელი კელმწიფობასა მისსა დასუეს ანთიპატოს-პატრიკად. და მენი ბაგრატ კურაპალატისანი სამნი: დავით, რომელი შემდგომად მამისა თვისისა დასუეს კურაპალატად, ადარნასე და ამოტ. და მენი უმრწემესისა ამოტის მისა გუარამისნი ორნი: ნასრა და ამოტ.

სოლო ამოტ კეკელაჲ, მე ადარნასესი, გარდაიცვალა ქრონიკონსა 3-ს, და დაუტევა გურგენ, რომელი შემდგომად კურაპალატად დასუეს, და სუმბატ არტანუჯელი ანთიპატრიკი.

M 577 | გარდაიცვალა ამოტ, მე მამფლისა გუარამისა, უწინარეს მამისა თვისისა ქრონიკონსა 3-თ. არა დაუტევა მე.

გარდაიცვალა ადარნასე, მე ბაგრატ კურაპალატისა, ქრონიკონსა 4-დ; სიცოცხლე-სავე მამისა თვისისა, და არა დაუტევა შვილი. და მამა მისი, ბაგრატ კურაპალატი, მე ამოტ კურაპალატისა, გარდაიცვალა ქრონიკონსა 4-გ, და დაუტევნა მენი: დავით, რომელი შემდგომად მისსა კურაპალატ ევეს; და მოიკლა იგი კელითა მამის მმისწულისა თვისისა ნასრა გუარამის მისითა, სიცოცხლესავე შინა გუარამისსა, ქრონიკონსა 4-ა, სუფევასა შინა გუარამისსა, სოლო გუარამ მამფალი, მამის მამა მისი, მამა ნასრესი, უბრალო იყო სისხლისაგან დავით კურაპალატისათა; და დაუტევა ამან დავით

1 უმრწამესი Mm. 3 სიკუდილსა Mm. 3 მამისა მათისა MTm, < cct. 3-4 ჰქონდა Mm. 4 მეთა ამოტისთა < MTm. 4 წაუღეს Mm. 5 ეოველივე < Mm. 6 და ვიდრე — იზარდებოდეს Mm, რამეთუ იზარდებოდეს სამნივე იგი მმანი, მენი ამის ამოტ კურაპალატისანი cct. 8 კლარჯეთი m. 8 ნიგლისნი m. 9 მათ T. 9 მამულები < MTm. 9 კურაპალატად m. 11 ადარნასესნი m (შემდეგაც ყველგან „ადარნასე“). 12 მისისასა m. 12 კურაპალატად m. 13 კეკელა Mm. 14 პატრიკად M, პატრიკად m. 14 კურაპალატისანი m (შემდეგაც ყველგან არის „დ“). 15 უმრწამესისა Mm. 16 ნასრა m. 17 კეკელა Mm. 19 ანთიპატრიკი m, < T. 20 მამფალი T, მამფელისა M, მამფელისა m. 25 მამის ბროსე, მის codd. 27 სუფევასა შ. გუარ. < T. 27 გუარამისსა თაყაიშვილი, გუგობასა Mm. 27 მამფელი m, მამფელი M.

¹ აქედან დაწყებული ვიდრე გვ. 382, 4 (და ამისთვის გურგენს მეფეთ-მეფობა ეწოდა) მთლიანად და გაბმით არის მოყვანილი T-ში. დანარჩენ ვანტანისეულ ნუსხებში შიგა-და-შიგ არის თავთავის ალაგას ჩართული, სოლო არა სიტყვა-სიტყვით (იხ. ზემოთ გვ. გვ. 257—262, 266, 271, 272, 278, 281, 283, 284—288, 291—294).

T135b მოკლულმან მე | მცირე ადარნასე, მოუწიებელი ასაკითა, სოლო ნასრ მკლველი იულტოდა სამეფოსა კოსტანტინეპოლედ და იყო მუნ მრავალ წელ. და ამისსა შემდგომად დასუეს გურგენ მე ადარნასესი კურაპალატად, დიდისა ამოტ კურაპალატის მისა.

გარდაიცვალა გუარამ მამფალი, მე ამოტ დიდისა, მამა ნასრისა, ქრონიკონსა 5-ბ.

და გარდაიცვალა ამოტ, მე ბაგრატ კურაპალატისა, ქრონიკონსა 4-ე.

m 383 და ამისსა შემდგომად გამოვიდა ნასრ სამეფოთ და მოვიდა აფსახეთს. და | იყო მამინ აფსახთა მეფე ბაგრატ, დისივე ნასრესი, და შესწია მან დიდითა ლაშქრითა, მეფემან აფსახთამან, და მუნით გარდამოვიდა ნასრ სამცხეს და შეკრიბა სსუცა ლაშქარი ურისცხ. სოლო ადარნასე, მე მოკლულისა კურაპალატისა, განვიდა ბრძოლად მისა, და მიჰვა მის თანა შეწევნად ადარნასესა გურგენ კურაპალატი და შვილნი მისნი. და ევეს ბრძოლა და ომი დიდი ნასრის ზედა. და შეეწია ღმერთი მცირეთა ამთ ადარნასეს კერძთა და სძლეს ნასრას, მეოტ ქმნეს, შეიპყრეს და მოკლეს ნასრა კეცსა სამცხისასა, სოფელსა ასპინძას, ქრონიკონსა 4-ე. და არა დაუშოა შვილი ნასრას, და აღიკოცა საცხენებელი მისი.

ადარნასე, მე დავით კურაპალატისა, დასუეს ქართველთა მეფედ [ნაცვლად] მის მოკლულისა. და ამან ადარნასე, მემან დავით მოკლულისამან, აღაშენა ბანა კელითა კვრიკე ბანელისათა, რომელი-იგი იქმნა ჰირველ ეპისკოპოს ბანელ.

და მამფალი სუმბატ არტანუჯელი, მე ადარნასესი, მისა ამოტ დიდისა, გარდაიცვალა ქრონიკონსა 4-თ, და დაუტევნა მენი ორნი: ბაგრატ მამფალი არტანუჯელი [და დავით მამფალი].

T136a | და სიცოცხლესავე შინა სუმბატ არტანუჯელისასა მოისრა ნასრ; და ქუეყანა ნასრისი დაიპყრეს სსუათა ამთ მთავართა.

სოლო გურგენ კურაპალატი წარვიდა ტაოთ, კალმასით, მამულთ თვსით, ცხოვრებად შავშეთს და არტანს. და ამისსა შემდგომად შეიძტერეს ურთიერთს და შეკრიბეს ლაშქარი ერთმანერთსა ზედა ერთ-კერძო გურგენ კურაპალატმან და ერთა მისთა, მეორე-კერძო ადარნასე ქართველთა მეფემან და ბაგრატ არტანუჯელმან. მოვიდეს ესენი

m 384 კეცსა არტანისასა, სოფელსა მგლინავსა, | და ჰბრძოლეს ერთმანეთსა. და მეოტ იქმნა გურგენ კურაპალატი, წელეს და შეიპყრეს. და მოკლდა წელულებითა მისითა გურგენ კურაპალატი, მე ადარნასესი, მისა ამოტ დიდისა, ქრონიკონსა 4-ი. და დაუტევნა ორნი მენი: ადარნასე და ამოტ ერისთავთა-ერისთავი.

M 579 | ორნი მენი: ადარნასე და ამოტ ერისთავთა-ერისთავი.

1 ადარნასე m. 1 მოწიებელი m. 1 ჰსაკითა M. 2 კოსტანტინეპოლეს m. 3 ადარნასესი m (სხვაგანაც). 5 მამფელი Mm. 5 მამა ნასრასი T. 6 და < m. 7 და < T. 7 სამეფოთ m. 8 დისივე ჩვ. კონიექტი. 8 დიდითა ლაშქრითა T. 9 შეკრიბა Mm, შეკრიბა T, შეკრიბა თაყაიშვილი. 11 შეწევნად m. 12 ნასრას T. 13 მეოტი ქმნეს (M: ქმნეს) Mm, მეოტი იქმნეს T. 13 ჯ. შინა სამცხისასა T, ჯ. მცხეთისასა Mm. 14 ასპინძას Mm, რომელსა ეწოდებოდა ასპინძა T. 16 ნაცვლად თაყაიშვილი, < codd. 18 ქმნა T. 19 მამფელი Mm. 20 მამფელი Mm. 21 და დავით მამფალი T, < Mm. 22 მოისრა ნასრ და Mm, ოდეს ნასრი მოიკლა T. 22-23 ნასრისი მისი T. 24 წარმოვიდა T. 25 შეკრიბეს T. 27 მეორე კერძოსა T. 28 ჰბრძოლეს Mm, ჰბრძოდეს T. 29 წელეს — მოკლდა T, < Mm. 29 წელულებისა მისგან T. 29-30 გურგენ კურ. T, < Mm. 31 და ამოტ T, < Mm. 31 ერისთავთა ერისთავი Mm, რომელიცა შემდგომად ერისთავთა ერისთავად დასუეს T.

სუმბატ კურაშალატისა, ქრონიკონსა ს^ი-დ, და დაუტევა მე თჳსი უსუტესი გურგენ, რომელსა უწოდეს მეფეთა-მეფე. და ამას გურგენს ესუა ბაგრატ დედით აფხაზთა მეფისა დისწული, დემეტრესი და თეოდონესი. ვიდრე გურგენის გამეფებამდე ესე ბაგრატ მეფე m 387 იქმნა | აფხაზეთს, და ამისთჳს გურგენს მეფეთ-მეფეობა ეწოდა¹.

გარდაცვალა დავით დიდი კურაპალატი, შე ადარნასე კურაპალატისა, ქრონიკონსა სკკა, და არა ესუა შე.

და აოჯრდა იმიერ-ტაო; და გამოვიდა ბასილი ბერმენთა მეფე, და მისცნეს მას ციხენი აზნაურთა ამა დავითისთა, და დაიპურა ბასილი მეფეჲმან მამული დავით კურა-
 ჰალატისა. და მივიდეს მის წინაჲჲ ბაგრატ აფხაზთა მეფე და მამა მისი გურგენ. და
 მოსცა მათ ბასილი მეფეჲმან ჰატვი — გურგენს მაგისტროსობა და ბაგრატს კურაჰალა-
 ტობა, რათამცა ვითარ მტერ უვნა ერთმანერთისა მიმართ მამა-მენი ესე, და ამით
 ღონითა იმძაცუა. სოლო გურგენ ჭეშმარიტი და მართალი იყო და ვერა აღძრა გული
 მისი ზაკუთა ამით მიჲყსითა და ვერა უძლო ღონისძიებითა.

გარდაიცვალა ესე გურგენ მეფეთ-მეფე, მე ბაგრატ ქართველთა მეფისა, ქრონიკონსა ს-კ-ზ, და დაუტევა მე ესე თჳსი ბაგრატ, აფხაზთა მეფე, კურაპალატი დიდი, და ეუფლა ტაოს მამულსა თჳსსა, და დაიპერა ყოველი კავკასია თჳთმპერობელობითა ჯიქეთითგან ვიდრე | გურგენადმდე. სოლო ადარბადაგანი და შარვანი მოსარკე ეო, სომხითისა კელმწიფეებითა, ნებიერად განაგებდა. მეფე სპარსთა თჳს მეგობრად და ერთგულ ეო სიბრძნითა და ძლიერებითა თჳსითა უფროს სასლელულთა თჳსთასა, და ბერძენთა მეფესაცა შიში აქუნდა ამისი ყოვლადმე.

და ამან ბაგრატ კურაპალატმან მოიყვანა კლარჯნი კელმწიფენი სუმბატ და გურგენ, მენი ბაგრატ არტანუჯელისანი, თჳსნი მამის დისწულისანი, დარბაზობად მის წინაშე ციხესა შინა ფანასკერტისასა, და მუნ შინა შეიჭურნა იგინი. და აღიხუნა ქუეყანანი და ციხენი მათნი, რამეთუ იგინი | ჰატიმარ ევნა ციხესა შიგა თმოგვსასა. და მუნ ციხესა შინა თმოგვსასა გარდაცვალა სუმბატ არტანუჯელი ქრონიკონსა ს^ლა. და ეგრეთვე მასვე წელსა შინა გურგენცა გარდაცვალა, მჰა სუმბატისი, ქრონიკონსა ს^ლბ სოლო შვილნი ამათნი წარვიდეს კოსტანტინეპოლედ, მე სუმბატისი ბაგრატ და მე გურგენისი დემეტრე, ბასილი მეფისა წინაშე, და მათნივე შვილნი კლარჯთა მეფეთანი რომელ დაშთეს ამათ ქუეყანასა, მოისრნეს ყოველნი სიკუდილითა ჰატიმრობასა შინა.

ამისას შემდგომად მოჴლო ბაგრატ უოგელი სამეფო თჳსი, აფხაზეთი, ჰერეთი და კახეთი, მოვიდა და დაიზამთრა კვეთა ტაოსათა. და მო-რა-იწია საფსუღი, მოვიდა

2 ბაგრატი დედით T, ~ დედით ბაგრატი Mm. 3 თევდოსისი T, თეოდოსესი m. 4 ეწოდა < Mm. 7 იმარტაო Mm. 8 დავითის მამული m. 9 და (მამა) < MTm. 9 გურგენ < MTm. 10 მათი მას Mm. 11 ვითარ Mm, ვითა cet. 12 იძმაცვა Mm. 12 მართალი Mm, წრფელი cet. 12 ახრა Mm, აღძრა cet. 17 გურგენადმდე გორანგეთამდე Mm. 18 ნებიერარ Mm, ნებიერად T, < cet. 18 განაგებდა MTm, < cet. 18 თჳს მეგობრად MTm, მეგობარ cet. 19 თჳსთასა და + რამეთუ Mm. 19-20 ბერძენს მეფესაც m. 20 ამისი T, ამის Mm. 21 კლარჯნი (კალარჯნი m) ჳელმწიფენი MTm, ესე ორნი ძმანი კლარჯთა ჳელმწიფენი cet. 22 თჳსნი მამის დისწულისანი (ძმისწულისანი m) Mm, თჳნიერ მამისა დისწულნი T, < cet. 23-24 ჳუეყანანი და ციხენი Mm, ციხენი და ქალაქნი cet. 25 თმოგუსასა MTm, < cet. 25-27 გარდაიცვალა — სლზ MTm, გარდაიცვალნეს სუმბატ და გურგენ cet. 27 კოსტან ჳინებოლეს m. 29 ამათ Mm, ამას T, ამა cet.

¹ აქ თავდება T-ში მთლიანი ამონაწერი სუმბატის „ქრონიკიდან“ (იხ. ზემოთ გვ. 378, სქოლიო 1).

მასვე ციხესა ფანასკერტისასა წელსა მესამესა. და მუნ შინა გარდაიცვალა ესე ბაგრატ
M 584 ქრონიკონსა | ს¹ლ¹დ, თუესა მაისისა 4¹, დღესა შარასკეკესა. და დაუტევაჲ მუ თჳსი
გიორგი და დაჯდა იგი მეფედ წლისა ი¹ჭ.

სოლო დაჯდა რა ესე გიორგი მეფედ, გან[უ]დგა ამას ქუეყანა ჰერეთ-კახეთისა, და ღადრობითა ახნაურთათა შეპყრობილ იქმნეს ერისთავნი. მათ ქუეყანათ კუალადვე ეუფლნეს მათნი უფალნი, რომელთა ზირველ აქუნდა იგი.

1 და ამის გიორგის მეფობისა მეძდეხს წელსა გამოვიდა ბასილი ბერძენთა მეფე
ამას გიორგის მეფესა ზედა. სოლო ესე გიორგი განვიდა ლაშქრითა დიდითა და დაი-
ბანაკეს ქუეყანასა ბასიანისასა ორთავე მრავალ დღე, და არა მივიდეს ბრძოლად ერთ-
მანერთსა ზედა, არამედ მოერიდა გიორგი და მოვიდა და დაწუა ქალაქი ოლთისი. 10
[და მუნით მოვიდა კოლასა და] გამოუდგა კუალსა და მოუდგა უკანა მეფე ბერძენთა.
და შეკრბეს რა უკანაშავალნი გიორგისნი და წინაშავალნი ბასილისნი ლაშქარნი,
m 389 იქმნა ბრძოლა დიდი სოფელსა მინა, რომელსა ეწოდებოდა შირიმთა. და მრავლად
მოისრნეს ორკერძოვე და მოიკლნეს მუნ დიდნი ერისთავნი: რატო მე ლიპარიტისნი
და სურსი. და ვითარცა მოესმა ცმა ომისა გიორგი მეფესა, აღბორენეს, განვიდეს და მო- 15
ვიდეს ადგილსა მას, სადა იუვნეს ბრძოლად, და მოვიდა მუნ ბასილი მეფეცა სწითა დიდითა.
და შეკრბეს იგინი იმიერ და ამიერ. და იქმნა მუნ ბრძოლა დიდი და მოისრნეს

M 585 და შეკრბეს ივინი იმიერ და შიერ. და იქმსა მუხი მომოდეს და...
 მუნ ბერძენნი დიდნი და ფრიადნი. და წარმოიდეს გიორგისთა ავაზი, და ესომ
 განდიდნა ბრძოლა იგი, რომელ სივლტოლა ეგულებოდა ბასილი მეფესა. გარნა
 გიორგისნივე სულმოკლე იქმნეს, რამეთუ მორიდეს და წარმოვიდეს. სოლო ბასილი 20
 უკანა წარმოუდგა და მოვიდა არტანს, და დაწუა იგი; და რომელი ჰოვა, ტუუ ეო.
 სოლო გიორგი წარვიდა ნიალით კერძო სამცხედ, და მიუდგა მას უკანა ბასილი ჯავა-
 სეთით კერძო, და მოაოჯრა ეოველივე. გარდავიდა გიორგი თრიალეთად, და მოადგა
 ბასილიცა თრიალეთადვე. და რა ეასლნეს ერთმანერთსა, კუალად განმლიერდა გიორგი 25
 ლაშქრითა, რამეთუ მოიყვანნა წანარნი და შაქნი. სოლო იხილა რა ესე ბასილი,
 შეიქცა თრიალეთით და უკმოვლო ჯავასეთი და არტანი დღეთა შინა სამთრისათა,
 და კუალად უბოროტესადრე მოაოჯრა. და წარვიდა და დაიშამთრა ხალდიასა, ქალაქსა
 ტრავიზონთასა. და ვიდოდეს მოციქულნი ორთავე ამათ მეფეთანი საუკისათჳს ერთმან-
 ერთისა წინაშე და მშუდობისა.

ნეს ბასილის სწავლები და წარუვსი, მე ფოკას განდგომილისა, და მეფე იქმნა ქსიფი, და მიდიგინეს მათ ეოველი აღმოსავლეთით-კერძი ქუეყანა. სოლო ღმერთმან ბასილის

4 რა < Mm. 4 ქუეყანას Mm. 5 ქუეყანათ ჩვ. კონიექტ., ქუეყანად codd. (იხ. ზემოთ, გვ. 284, 7 შენ.). 7 მეფობასა m. 7 მეშუდესა წელსა < m. 8 ზედა < m. 11 და მუნიტი — და < Mm (აღდგენილია ACMTm ნუსხების მიხედვით). 14 მუნ < m. 19 განადიდნა m. 20 გიორგისნი m. 22 ნიალით Mm ნიგალით cet. 23 თრეღეთად Mm. 24 თრეღეთადვე Mm. 26 თრეღეთით Mm. 26 უკმოვლო M. 27 იხამთრა Mm. 27 ხალდიასა ჩვ. კონიექტ., ხალდასა M, ხალდასა m (წდრ. ზემოთ, გვ. 285, 15). 28 ტრაპიზონხას Mm. 29 და < Mm. 31 წარვიზი Mm. 31 ქისიფი Mm, ქსიფენ cet. 32 აღმოსავ-
ლით Mm.

¹ აქედან ბოლომდე სუმბატის „ქრონიკა“ გამოყენებული აქვს „მატიანე ქართლისას“. იხ. ზემოთ, გვ. 284—294.

M 586 დიდად შეშინებულსავე პატივ სცა, რამეთუ განუდგეს ქსიფენ წარვესს, და ეოველნივე
ერნი მისად მიმდგომელნი შეიტყუენეს ციხესა შინა, შეიპყრეს და ბასილის წინაშე
წარმოგზავნეს. და მან ექსორია ეო იგი კენჭულსა შინა და მიმდგომთა მისთა მრავალთა
თავი მოჰკუთხა, რომელთა თანა იყო ფერის ჯოჯიკის მე ქართველი.

m 390 და კუალად შემოიქცა ბასილი მეფე | და მოვიდა ბასიანს. და ითხოვდა იგი
გიორგი მეფისაგან ციხე-ქუეყანათა და აღუთქმდა ზავსა და მძვდობასა. სოლო გიორგი
მეფემან განავლინა ზვადი ღაშქრითა დიდითა უწინარეს თვსსა. და დაილაშქრა ზვად-
მანცა ამიერ კიდესა ბასიანისასა, რეცა სამთრის სახედ. სოლო თვთ გიორგი მეფე
უკანა ისრე განვიდა ზავად წადიერი ღაშქრითა დიდითა და ძლიერითა. გარნა ორკერ-
მოვე მზაკუარნი იგი აზნაურნი არა მიეშენეს გიორგის ეოთად ზავისა, რამეთუ არა
უნდოდა მძვდობა, არამედ ახრახეს მას ბრძოლად. აწვეს იგი ბასილის ზედა, რომელი-
იგი ზავად და მძვდობად ჰგონებდა მისლვასა მათსა, და ჰგონებდა და მოელოდა. სოლო
გიორგისთა იწუეს ბრძოლად და აოტეს ზოგი ბასილის ღაშქრისა. მაშინ უბრძანა
ბასილი მეფემან დამოკიდება წუერსა ჰოროლისასა დაწერილი მათი, რომელნი მისად
დაეწერნეს გიორგი მეფესა ჩუენსა სიმტკიცისა და ზავისანი. და ესრეთ ბასილი მეფე-
მან ჰოროლისა წუერითა ამართნა იგინი. მიუპერა ღმერთსა და თქუა: „ისილე, უფალო,
წერილი ესე მათი და საქმე, რომელსა აწ იქმან“.

M 587 და კუალად მოიღო ბასილი მეფემან ძელი | ცხოვრებისა მანდილითა წმიდითა,
და დასცა იგი ქუეყანასა ზედა და თქუა ესრეთ, ვითარმედ: „უკეთუ მიმცე მე კელთა
მტერთასა, არღარა თაუუანის-გცე უკუისამდე“. და ვითარ ესე ეო და თქუა, მეის მასვე
ქამსა იძლივნეს და მეოტ იქმნეს სპანი გიორგისნი, რომელნი-იგი ჰირველ მივიდეს;
და გამოვიდეს მიერ-კერძო ტაღმანი მეფისანი რუსნი, და არა განერა ერთიცა ჰირველ
მოსრულთა მათ თვნიერ მცირედთასა. რამეთუ თვთ მეფე გიორგი და უძლიერესი
ღაშქარი მისი არღარა მისრულ ეო ვერეთ ეოვლადავ, და მოიკლნეს მათგანი მას
დღესა შინა, რომელთაცა-იგი მძვდობის ეოთა არა ენებათ, და მეოტ იქმნეს ეოველნი.
და მოისრნეს ურიცხუნი ჰირითა მასვლისათა და რომელნიმე მეოტ იქმნეს. წარიდეს
ბერძენთა ავარი დიდძალი და განში სამეფო ეოველი სრულიად, რომელი აქუნდა.

m 391 და წარმოიძრა მცირედ ბასილი | მეფე და მოუდგა უკანა. და კუალად იწუო
ზავად და მძვდობად ჰირველისაებრვე, რამეთუ მიში აქუნდა საბერძნეთით კუალადცა
განდგომილებისა. და ევეს მაშინ მძვდობა და დაიზავნეს.

და მისცა გიორგი მეფემან მძევლად მე თვისა ბაგრატ, სამისა წლისა ერმა ჩული
და მისცა ციხე ათორმეტი, და ქუეყანა დავით კურაპალატისა ნაქონები ტაოს, ბასიანს,

1 გან[უ]დგეს Mm. 2 შეიტყუენეს ჩვ. კონიექტ., შეიცვეს Mm (ღ — დ), შეიტყუეს cet. 11 აწვეს ხ,
იწუეს Mm, იწვიეს cet. 12 მათსა (მათსა) M. 14 დაწერილი მათი და წუერილით მათ Mm, წერილი
მათი cet. 14 რომელნი MTm, რომელი cet. 15 მეფისა Mm. 15 ჩუენსა T, ჩუენისა Mm, < cet. 15 ზავი-
სანი ძლიერისანი Mm. 16 უფალო Min, მეუფეო cet. 17 და < Mm. 17 რომელსა აწ იქმან Mm, რომელ
აწ იქმან cet. 19 მიმეც Mm. 22-23 და გამოვიდეს — მცირედთასა MTm, < cet. 22 მეფისა T. 23 მის-
რულთა T. 23 მცირედთასა m, მცირედისა T, მცირედთასა M. 24 მოიკლნეს DMTm, მოისრნეს cet.
(< AC). 25 არა ენებათ < Mm. 26 მასვლისათა + რომელნიმე ტყუე იქმნეს T. 26 რომელნი Mm.
27 რომელი MTm, რაოდენი cet. (< AC). 28 და წარმოიძრა — უკანა და წარმოუდგა უკანა ბასილი მეფე AC.
30 განდგომისა AC, განდგომილებითა M. 31 და მისცა < Mm. 32 ქუეყანა Mm.

M 588 და ჯავახეთს, შავშეთს. და ესრეთ წარვიდა | ბერძენთა მეფე ბასილი, და თანა წარი-
ტანა ბაგრატ ერმა მცირე. და შემდგომად სამისა წლისა შინავე წარმოგზავნა აღუთქუა
გიორგის ბაგრატისი.

გარდავდეს რა სამნი წელნი, მაშინ წარმოგზავნა ბასილი მეფემან ქალაქით კოს-
ტანტინეპოლით ბაგრატ, მე გიორგისი, ვითარცა-იგი აღუთქუა. და მოიწია ბაგრატ
ტაოს და შემოვიდა თვსსა მამულსა ბანას თანამოყოლითა მისად კატაბანისა აღმოსავ-
ლისათა სღვრადმდე ბაგრატის მამულისა. სოლო მე-რა-იქცა კატაბანი იგი, მოემთ-
ლეს მას მანდატურნი წიგნითა ესრეთ წერილითა, ვითარმედ: „მიიცვალა ბასილი
სვანეს მას მანდატურნი წიგნითა ესრეთ წერილითა, ვითარმედ: „მიიცვალა ბასილი
მეფე, მძა ჩემი, და ვიქმენ მე მეფე ეოვლისა საბერძნეთისა. და აწ სადაცადა მოწევნულ
იქოს საველმწიფოსა შინა მე გიორგისი ბაგრატ, გარე-ვე-აქცეო იგი სწრაფით და
წინაშე ჩუენსა მოგზავნე“. და ვითარცა აღმოიკითხა კატაბანმან, მსწრაფლ მოიქცა და
დევნა უეო ბაგრატს, გარნა ვერ ეწია მას, რამეთუ თვსსა მამულსა შემოსრულ ეო
იგი და განძლიერებულ ღაშქრითა, რომლისა ბრძოლად ვერღარა ეძლო კატაბანსა
მას, არამედ გარე-უკუნ-იქცა და წარვიდა. ეპა, დიდი და საკვრველი მოწეალება ღმერთისა!
ვითარდა განერა მართალი კელთაგან შემპერობელთა და მტერთა მისთასა, ქრონი-
კონსა ს-მ-ე.

M 589 და მოვიდა ბაგრატ საბერძნეთით წინაშე მაშისა თვისა გიორგი მეფისა და
დედისა თვისა მარიამ დედოფლისა ქალაქსა მათსა ქუთათისს. და ესრეთ შეკრბეს

m 392 იგინი მძვდობით, და მისცეს დიდება და მადლობა | ღმერთსა მომადლებსათვს მათდა
ესევეითარისა მის კეთილისა. და შემდგომად ამისსა რა გარდავდეს წელნი ორნი, გარ-
დაიცვალა გიორგი, მაშა ამის ბაგრატისი, თრიალეთს, ადგილსა მას, რომელსა ეწოდე-
ბის შეინგარნი, ქრონიკონსა ს-მ-ს, თუესა აგვსტოსა ი-გ. და დამარხეს იგი ქუთათისს.
და დაჯდა შემდგომად მისსა მეფედ მე მისი ბაგრატ ცხრისა წლისა. სოლო აზნა-
ურნი ტაოელნი წარვიდეს საბერძნეთს: ვახე კარიჭისმე, და ბანელი ეპისკოპოსი
იოვანე, და ამათ თანა უმრავლესნი აზნაურნი ტაოსა, რომელნიმე ცისოვანნი და
რომელნიმე უცისონი, განუდგეს ბაგრატს და მიერთნეს კოსტანტინეს, მძასა ბასილი
ბერძენთა მეფისასა, რომელი შემდგომად მისსა მეფე იყო.

და წელსა მეორესა გამოგზავნა კოსტანტინე მეფემან ჰარკიანოსი თვისი მიუწ-
დომელისა ძალითა ღაშქრითა თვისისათა და განძითა ურიცხვთა ეოვლად უძლიერესად
ბასილი მეფისადა. მოვლო და მოაოკრა ქუეყანანი იგი, რომელნი ჰირველ მოეოჯრნეს
ქუეყანანი ბასილი მეფესა, და უმეტესცა. რამეთუ მიიწია ესე თრიალეთს ციხესა ქუეშე
M 590 კლდე-კართასა, სადა-იგი იევნეს მაშინ აზნაურნი ბაგრატისნი, და ბრძოლა ევეს, გარნა
არა დიდად. და განდგეს კუალად აზნაურნი, და მისცნეს ციხენი, ჩანჩასამან, ერის-
თავმან შავშეთისამან, მისცა ციხე წუფთისა, და თვთ წარვიდეს იგინი საბერძნეთს.

1 ესრეთ ერეთს m. 2 შინავე] შავე Mm (— შავე). 2 წარმოგზავნა თაყ., წარმოგზავნეს Mm.
5 აღუთქუა M, აღუთქუა cet. 9 ვიქმან Mm. 10 შინა T, შენსა AMm, ჩემსა CD, ჩუენსა cet. 13 კაბა-
ტანსა M. 14 და m, < M. 17 საბერძნეთით < M. 18 ქუთათის Mm. 22 ქუთათის Mm. 24 ვახე კარ-
გის ძე Mm. 26 იოვანე < Mm. 25 ციხეთა Mm. 26 კოსტანტინეს M, კოსტანტინე m, კოსტანტის cet.
27 რომელ Mm. 28 მეორესა] მესამესა T. 28 კოსტანტი ACMm. 29 თვისითა m. 33 ჩანჩასი ACMm,
ჩანჩუხი cet. 34 ცუფთისა Mm.

ხოლო აღაშენა სიმაგრე საბა მტბეგარ ეპისკოპოსმან, მასლობელად ტბეთის ეკლესიასა და სასელ-სდვა მას სუეტი. და შეკრიბა მაშინ მან ერი თჳსი და შევიდეს მას შინა თჳთ საბა მტბეგარ ეპისკოპოსი, და ესრა ანჩელ ეპისკოპოსი, და შავშეთის აზნაურნი, და განმლიერდა მას შინა.

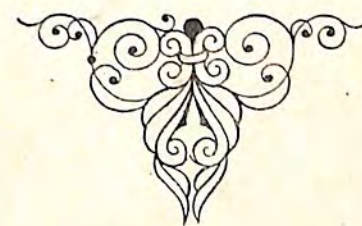
- m 393 ხოლო მოაგლინა მუნ ჰარკიმანოსმან იოვანე სქარტულარი, სასელით ვალანგ, 5
ლაშქრითა დიდმალითა, და თანა მოსცა მას მე გურგენ კლარჯისა დემეტრე, რეცა
შესატუენელად ქუეყანისა მკვდრთა, რომელი-ესე იქმნა ესრეთ. რამეთუ მიიქცეს ერნი,
სოფელნი უგუნურ-უსუსურნი ცნობითა და გონებითა. და გამოადგინეს ლაშქარნი
სუეტსა მას ტბეთისასა, და ჰბრძოდეს მლიერად მრავალდონედ. და ღმერთმან განა-
მლიერნა მეოფნი იგი სუეტსა მას შინა მადლითა და მეოხებითა წმიდათა მოციქულ- 10
თათა და ლოცვითა წმიდათა ამათ მღვდელთ-მომღუართათა. და ვითარცა ერთგულნი
და ჭეშმარიტნი მარტულნი საღმრთონი თავთა თჳსთა სიკუდილად განსწირვიდეს, და
გორციელთა უფალთათჳს თავთა თჳსთა განსწირვიდეს, და სისხლთა დასთხევდეს
M 591 სიტუესაებრ მოციქულთასა, და | განმლიერდებოდეს. უოველთავე ეტეოდეს, ვითარმედ: 15
„ნუშცა შეგვტუეებენ ჩუენ ლიქნანი ესე და საფასენი მსწრაფლ წარმაგალნი, არამედ
მოვიგოთ მადლი ერთგულებისა და გვრგვნი ასოვნებისა“. რამეთუ მბრძოლნი იგი გარე
მოდგომილნი მათდა ლიქნიდეს აღთქმითა და ქადაგებითა კეთილითა და საფასეთათა:
ხოლო ესევეთარად რა ღელვად აღტესილად იგუემებოდა აღმოსავლეთი, მსწრაფლ
ეწია რისხვა უმსჯავროსა მას მეფესა კოსტანტინეს, მსგავსადვე ივლიანეს უსჯულოსა,
უწვალობისათჳს ბაგრატ მეფისა ჩუენისა, მოგვრებისათჳს მამულისა მისისა, და 20
მოსწრაფედ მოუწერა ჰარკიმანოსს ჰროედროსსა თჳსსა, რათა მსწრაფლ შეიქცეს იგი
ლაშქრითურთ თჳსით და მოვიდეს კოსტანტინეპოლედ. და წარვიდა იგი, ესმა რა ესე.
და ვითარცა გარდაიცვალა ესე კოსტანტინე მეფე, დაუტევა შემდგომად მისსა მეფობა
რომანოსს, ნათესავსა და მიმდგომსავე თჳსსა.
ამისსა შემდგომად წელსა მესამესა სანატრელმან დედოფალმან მარიამ, დედამან 25
ბაგრატ მეფისამან, შეიმოსა სიმენე და ასოვნება, რამეთუ ნამობი იყო ბრწყინვალეთა
m 394 მათ მლიერთა და დიდთა | მეფეთა არმაკუნთანთა და წარვიდა კოსტანტინეპოლედ
წინაშე რომანოს მეფისა, ვედრებად მისა, რათა მშჳდობა ეოს აღმოსავლეთისათჳს და
M 592 რათა არღარა ეოს ბრძოლა ბერძენთა და ქართველთა, და გლასაკნი დაწუნარებულ
და მეუდრო იევენენ, და რათა მიუთსრეს ჰატივი მესა თჳსსა ბაგრატს მეფესა წესი- 30
საებრ სასელისა.

დასასრული პირველი ტომისა

1 ეპისკოპოსმან მტბეგარმან m. 5 ხარტულარი AC, ხალტვირალი M, ხალტულარი cet. 6 კალარ-
ჯისა m. 7 ~ ესრეთ იქმნა m. 14 მოციქულთასა DT, მოციქულნი Mm. 15 შეგვიტუებენ Mm.
17 ქადებითა DT. 17 კეთილთა DTm. 23 ვითარცა Mm, ვიდრე მივიდოდა cet. 23 კოსტანტი AMm.
24 ნათესავი Mm. 27 არმაკუნთანთა T, არბაკთა Mm (=არშაკთა).

საძიებლები და ლექსიკონი

საკუთარ სახელთა საძიებელი

ა

აბაზას ძე ივანე (ქართლის ერისთავი) 29622, 27.
 აბაზუკი, ანაზუკ (ოვსთა გოლიათი) 459, 4614.
 აბაშა (მდინარე) 2378, 23811.
 აბაშეთი 19512, 18; აბაშეთის აღწერა 19514-18.
 აბაშნი 1418, 1849, 1878, 16, 19518, 21, 2377; აბაშ-
 თა სპა 2387.
 აბგავარ, ბაგრატის (აბაგრატონიანთა მამის) ძმა 3747.
 აბდულ-მელიქი, ეშიმის მამა 23312.
 აბელი (ბიბლ.) 16418.
 აბეშურა (ასული ასფაგურ მეფისა, ცოლი მირი-
 ანისა) 646; მისი გარდაცვალება 661.
 აბიათარ მღვდელი (ურია, მირიან მეფის დროს) 94 სქოლიო 1, 955, 16, 18, 9718, 15, 10217, 18, 1188;
 მისი ასულია სიდონია 10112, 10211; იგი ახალი პავ-
 ლეა 10212, 1056, ჭურთხეულია 10518; აბიათარმა
 აღწერა ცხოვრება და მოქცევა ქართლისა 36322.
 აბიბოზ ნეკრესელი (იოანე ზედაზნელის მოწაფე) 2084; მან მოაქცია მთელნი 1265, 2296; მისი გვამი
 «დადევს მცხეთას, სამარხავსა ეპისკოპოსთასა» 2298.
 აბო (აბო ტფილელი), მისი წამება 263, სქოლ. 1.
 აბოზიქარ აგარიანი (ხალიფა) 22912, 14.
 აბორნია იხ. აშორნია.
 აბოცი, აშოტი (გეოგრ.) 92, 2417, 488, 1311, 24120,
 25714, 16.
 1. აბრაამი (ბიბლ.) 2383.
 2. აბრაამი (იბრაჰიმი, ამირა ტფილისისა) 2577.
 აბულაბაზი (სომეხთა ერისთავი) 25612.
 აბულალი (ჭერეთის მთავარი) 2795.
 1. აბულასვარი: მის ძეს მანუჩას გადასცა სულ-
 ტანმა ანისი 3078.
 2. აბულასვარი, ბულასვარი (მანუჩას ძე): მას
 წაართვა ანისი დავით აღმაშენებელმა 34514.
 აბულეთი 33110; აბულეთის ძე ივანე 3677.
 აბულ-კასიმი (ამირა აგარიანი), ძე აბუსაჯისი
 2628, 2631; მან მოაოტრა ქართლი და სამცხე 26318, 15.
 აბუსაჯი (აბულ-კასიმის მამა) 2628, 2631.
 1. აბუსერი: იოვანე ერისთავი აბუსერი (პატრონი
 არტანუჯისა) 2931.
 2. აბუსერი: «ერისთავი არტანუჯისა და ხიზათა
 და ციხისჯუარისა და აწყურისა ციხისა პატრონი»
 3008, 21; გრიგოლ, ძე აბუსერისა 3022.
 აბუსუასრო: «რომელი ერისთავობდა თუშთა და
 ხუნთა ზედა» 24322, 24414.
 აბუშარბი, სიმამრი იოანე მთაწმიდელისა 27317, 19.

აგ და მაგუგ 1631.
 აგაღონი (არდამი) 1314 შენ.
 აგათანგელოსი 829 შენ.
 აგარაკი (საეპისკოპოსო, «ხუნანს გამართებით») 1994.
 აგარანი, აგარნი 31218, 33115, 37082; მას მოადგა
 ფადლონი 3134, 5; აიღო დავით აღმაშენებელმა 3352;
 აქ მიიღვა თამარ მეფე 36922.
 აგარი (ბიბლ.) 2383.
 აგარიანნი (აგარის ნათესავი) 2301, 23317, 23718,
 2381, 23920, 2518, 3762; მათ დაიპყრეს თბილისი
 25017; აგარიანთა (= არაბთა) «გელმწიფება გაძლი-
 ერდა» აშოტ I-ის დროს 3769.
 1. ადამი (ბიბლ.) 3 სქ. 1, 14 სქ. 2, 15 სქ. 3,
 16 სქ. 4, 17 სქ. 2, 19 სქ. 1, 26 სქ. 1, 3725.
 2. ადამი (მეთექვსმეტე მეფე, ძე ფარსმან II ქვე-
 ლისა) 547, 8, 10, 14.
 ადარბადაგანი 619, 1420, 154, 1618, 6719, 1414,
 1592, 17317, 2664; გზად გაიარა ვახტანგ გორგასალმა
 18610; იქ შევიდა გუარამის მიერ გაგზავნილი დიდი
 ლაშქარი და თავზარი დასცა სპარსელებს 2201;
 დაიპყრა ბაგრატ III-მ 28114, 38217; «ადარბადაგანი
 აღრიბეჯანია, რომელ არს თავრიზის მიწა» 6 სქ.,
 15 სქ.
 1. ადარნასე (ძე ბაკურისი, მთავრობს ქართლში
 სტეფანოზ I-ის შემდეგ) 2252, 6, 22610, 2277, 2288,
 37525, 27; არჩილ I-ის პაპა 24617; ყოველი ქართლი
 დაიპყრა» 2266, 8; ებრძვის კალის ციხეს 2257; განა-
 სრულა ჯვარი და თბილისის სიონი 2226, 22712;
 ურთიერთობა ერეკლე კეისართან 2288; მის დროს
 გარდაიცვალა სამი კათალიკოსი: ბაბილა, იოვანე და
 თაბორი 2286.
 2. ადარნასე (ერისთავი სამშუღლისა, ვახტანგ გორ-
 გასალის დროს) 17611, 18517, 20019.
 3. ადარნასე (ძმისწული ადარნასე ბრმისა, «ნათე-
 სავისაგან დავით წინასწარმეტყუელისა»): «მამა მისი
 მზახებულ იყო ბაგრატონიანთადვე» 24310; მას მისცა
 არჩილმა შულავერი და არტანი 24315.
 4. ადარნასე (აფხაზთა მეფე, იოვანე შავლიანის ძე)
 25811; 25818; იგი მოკლა ბაგრატმა, დემეტრეს ძემ
 2617.
 5. ადარნასე (ძამელი მთავარი) 27022.
 6. ადარნასე (სომეხთა მეფის კვირიკეს ძმა) 30710.
 7. ადარნასე ადარნასიანი (ქართლის ერისთავი)
 2421.

8. აღარნასე ბაგრატიონი (ძე ნერსისი) 25117, 20, 2526, 3765; მისი მამა ნერსე 2521, 3765; მისი ასული ლატაგრი ცოლად შეირთო ჯუანშერმა 2513; მისი ძმები: ფილიპე და სტეფანოზი 3765.

9. აღარნასე ბრმა 24310, 2445.

10. აღარნასე პატრიკი 26412.

11. აღარნასე (აშოტ I დიდის ძე) 25718, 18, 25912, 13, 23, 37612, 37780, 37811, 12, 13, 17, 3793, 10, 11, 19, 30.

12. აღარნასე ერისთავთ-ერისთავი (ძე გურგენ I კურაპალატისა) 2603, 37931, 3801, 13, 29.

13. აღარნასე კლარჯი (ძე ბაგრატ მამფალ-არტანუჯელისა), მონაზონობაში ბასილი 3805, 3817.

14. აღარნასე, ბაგრატ I კურაპალატის ძე 25823, 37815, 22.

15. აღარნასე I მეფე, კურაპ. (ძე დავით I კურ.-ისა) 25910, 2611, 2, 3, 12, 2667, 8, 10, 15, 3791, 10, 11, 12, 16, 17, 27, 38017, 22, 25, 3814, 9, 13; მან ააშენა ბანა 2613.

16. აღარნასე II კურაპალატი (ძე ბაგრატ მაგისტროსისა) 26612, 13, 19, 2719, 3815, 16, 19, 3825.

17. აღარნასე III კურაპალატი (ძე სუმბატ I კურაპალატისა, ძმა ბაგრატ რეგენისა) 26617, 18, 38115, 22.

ადერკი (ძე ქართამისა, ასულის წული ბარტამ მეფისა) 3218, 3312, 16, 342, 14, 17, 21, 358, 9, 10, 3725, 4216, 4310, 15, 18, 24, 441, 12; «ამან ადერკი დაიპყრა ყოველი ქუეყანა ქართლი და ეგრისი» 3511; «მოამტკიცნა ზღუდენი ქალაქისა მცხეთისანი» 3828; მის დროს «მოვიდეს... ანდრია და სიმონ კანანელი აფხაზეთს და ეგრისს» 3825; მან «იძულებით კუალადვე მიიქციენა მეგრელები» 4214; მის დროს «კუართი უფლისა წილითა ზუდა მცხეთელთა» 9914, 1005, 6; მისი ძმისწულის შვილია არმაზელი 10010.

ადრიბეჯანი იხ. ადარბადაგანი.

აგაზგია 21427.

აგაროზი 21226, 28, 31, 33, 2132.

აგვალა 3264, 34921.

აგანზური 5 სქოლიო 3.

აზოკი იხ. აზორკი.

აზნაურნი (აზონისაგან ფარნავაზის მხარეზე გადმოსული მხედარნი) 2524; საურმაგმა «დამდაბლნა ქართლოსიანნი და წარჩინებულ ყვნა აზნაურნი» 275.

აზონი (ძე იარდოსისი) 1824, 193, 207, 13, 212, 3, 4, 6, 9, 232, 3, 27, 2523; აზონ პატრიკი 1818, 21; ალექსანდრე მაკედონელმა დასტოვა აზონი ქართლის ერისთავად 1822, 202, 2213, 17, 19; ათასი მხედარი ბერძენი გადაუდგა აზონს და მოვიდნენ ფარნავაზთან 236; ყოველნი ქართველნი გადაუდგნენ აზონს 237, 2521; აზონი გამაგრდა კლარჯეთში 238, 9; მოიყვანა ჯარები საბერძნეთიდან; აზონი მოკლეს 2323.

აზორკი (ქართლის მეფე, ფარსმან I არმაზელის ძე) 451, 3, 4, 7, 4620, 4715, 484, 501, 5.

აზრუმი: «კარნუ აზრუმი» 318, სქ. 3.

1. ათანასე დიდი (მთაწმიდელი მოღვაწე) 2736.
2. ათანასე (გინმე ძმა პეტრე ქართველის მონასტრიდან) 1359.

ათინა (ქალაქი) 3311, 35711.

ათრაქა შარალანის ძე (ყივჩაყთა უმთავრესი, დავით აღმაშენებლის სიმამრი) 3368, 8, 20.

აინინა (კერპი): საურმაგმა «შეკმნა ორნი კერპნი, აინინა და დანანა» 2713.

აკრიანნი «შინაგან მთათა აკრიანთა» 21331.

ალაბი, ჰალაბი 34017 («დამასკოთ და ჰალაბით-გან ამოღმართ»), 36824 («დიმუშკით და ალაბით ამოღმა»).

ალაგაზი, ალაგეზი 3, სქ. 3.

ალავერდელი 34520 («ბედიელ-ალავერდელი»).

ალავერდი 26415, 264 სქ. 3, 3642, 12.

ალაზანი 254 სქ. 2; მცირე ალაზანი 56, 8; ორივე ალაზანი 510.

1. ალექსანდრე (კახთა მეფე) 36324, 36415.

2. ალექსანდრე (მაკედონელი) 172, 3, 6, 188, 24, 191, 2, 206, 7, 261, 4311, 596, 23011, 33720, 34818; 35815; ალექსანდრეს შემოსვლა ქართლში 1713, 17, 1815, 257; მის მოსვლისას ქართლში მცხეთელი მამა-სახლისი იყო სამარი 2020; ალექსანდრემ მოკლა ფარნავაზის მამა 2021; მან ააშენა ალექსანდრია 1911; მისი მძღვობანი აღწერა არისტოვლემ 3427; ალექსანდრე მაკედონელი და დავით აღმაშენებელი 318 სქ. 1, 33516, 20, 3381, 3, 3591, 2. ალექსანდრობიგან (ალექსანდრე მაკედონელის დროიდან) 17713.

ალექსანდრია (ქალაქი) 1911, 13, 205.

ალექსი (კომნინოსი, ბერძენთა მეფე), მისი გარდაცვალება 3354.

1. ალი (ამირა ჯაფარის მამა) 2631, 29523, 29711.

2. ალი შუაბის ძე (თბილისის ამირა) 25211, 2542.

ალფარსლანი იხ. არფასარანი.

ალხაზი სარანგი 31218, 20, 3174, 7.

ამაზასპი იხ. ამხასპი.

ამბარვეზი ქასრე იხ. ქასრე ამბარვეზი.

ამბერდი 2993, 36821.

ამჟასპანი (ყრმა სეფე-წული) 1155.

1. ამჟასპი (არმაზის მეფე, აზორკის ძე) 503, 5.

2. ამჟასპი, ამხასპი (მეთევრამეტე მეფე, ძე ფარსმან III-ისა) 5416, 17, 551, 2, 4, 7, 11, 14, 18, 563, 4, 6, 9, 12, 579, 12, 13, 17, 19, 20, 22; ამხასპ მეფის ძმისწულია რევი 58 სქ. 1.

3. ამჟასპ ტაროვნელი (სომხეთის ერისთავი) 15919.

ამჟელი (v. l. არმაზელი), ძმისწულის შვილი ადერკი მეფისა 100 სქ. 1.

ამთენს (P) 3446.

1. ანა იხ. ანნა.

2. ანა დედოფალი (კახთა მეფის ალექსანდრეს მეუღლე 36324, 36415).

3. ანა მღვდელი (ბიბლ.) 9813.

ანაკერტი (მდინარე): «მიერთვის მტკვარსა» 21615.

ანაკი (წარჩინებული მთავარი, სომეხთა განმანათლებელის გრიგოლის მამა) 603, 611, 5, 15.

ანაკოფია 2956; აქ არიან შეფარებული არჩილი და მიჭრი მურვან ყრუს შემოსევის დროს 2356, 2362;

იგი გადასცა დემეტრემ, აფხ. მეფის გიორგი I-ის ძემ, ბერძენთა მეფეს 29511, 12; მოადგა ბაგრატ IV წასაღებულად 2996, 9; იგი არის «თავადი კიხეთა აფხაზეთისათა» 31716.

ანაპორი («მწიგნობართ-უხუცესი ლიპარიტისი») 3059.

1. ანასტასი პატრიარქი 13429.

2. ანასტასი მღვდელმთავარი 22618.

ანასტო (მეფის სამოთხის მცველის ცოლი) 9312, 15.

ანაზუკი, აბაზუკი 459, 4614.

ანდრია (მოციქული, პირველწოდებული) 385, 8, 18, 391, 17, 23, 4124, 35, 4212, 17, 19, 20, 431, 9, 2244; ადერკის მეფობაში მოვიდა აფხაზეთსა და ეგრისში 3825; მან მოაქცია მეგრელები 3827.

ანელნი 2993; ანელთა მწიგნობარნი 34420.

ანისთ (!) 36821.

ანისი 3008, 3031; ანისის ცხრა ციხე 2992, 3; ანისის კარი 30011; ნიანია გაიქცა ანისს 30421; ნიანია მოკლდა ანისში 30518; ანისი აიღო სულტანმა არფასარანმა 3071, 3; ანისი აიღო დავით აღმაშენებელმა 3452, 3, 4, 15, 3461; ანისი აიღო გიორგი III-მ 36717, ანნა (ბიბლ.) 36728.

ანტიოქია 1920, 9520, 18611, 13, 22612, 13, 14, 25, 2272, 3089; აქედან არის წარმოშობით შიო მღვდელი 21019; ვახტანგ გორგასალის ყოფნა ანტიოქიაში 1962; აქ გაემგზავრნენ საკურთხეველად პეტრე მღვდელი და სამეფო მონაზონი 19717, 18, 1985; ფრანგებმა აიღეს ანტიოქია 32520; ანტიოქიის პატრიარქი თეოფილაქტე 22615; სხვა პატრიარქი 30811; ანტიოქიის კრება 23213.

ანტიოქოსი (ალექსანდრე მაკედონელის ოთხ-ტომთაგანი, ასურასტანის მეფე) 1917, 19, 2312, 14, 20, 2515, 2819.

ანტონი დიდი 3529.

ანტონი მარტომყოფელი 2083; მისი ცხოვრება 212—214.

ანუშირვანი ქასრე იხ. ქასრე ანუშირვანი.

ანჩელი ეზრა 29215.

ანძიანძორა (ქალაქი) 2325, 16014 («სადა... არს საფლავი დიდისა გრიგოლი მოძღუროსა»); ანძორეთი: მოაოხრა ვახტანგ გორგასალმა 1604.

აპოლინარი (ალექსანდრიის პატრიარქი) 2154.

აპოლონი (ღმერთი) 415, 8.

აჟღალან ბრძენი (სპარსთა მეფე) 4314, 15; მეფენი აჟღალანია 599.

არაბეთი 22911, 3308; არაბეთის მეფე დურბეზი 34014; არაბეთის მეზობელი მოსრა დავით აღმაშენებელმა 34114.

არაბია 22911 («ყოველი არაბია და იამანეთი»).

არაბიელი, არაბი 2533, 2544.

არაბის კარი (ვარიანტი) 124 შენ.

არაბნი 312, 23316, 35120; არაბთა მეფენი დაატყვევა დავით აღმაშენებელმა 3421. იხ. აგრეთვე აგარიანნი.

არაგვ 87, 94, 6, 18, 14, 105, 6, 161, 2412, 24, 5515, 11216, 14021, 15017, 1806, 2123 («არაგუთა მდინარე»), 27011; ქართლისა არაგვ და ოსეთისა არაგვ 15119; არაგვსა პირი 31110, არაგვის ხეობისი 20221.

არაგვს-კარი (დარიალი) 124, 14021 («კართა ზედა არაგვსთა»).

არადეთი: მიეცა აღსართანს 3127.

არაზი (მდ. არაქსი): რაქსი არაზია 5 სქ. 1.

1. არარატი (მთა) 311, 48, 121, 33211; ქუეყანა არარატისა 412.

2. არარატი (ქალაქი) იხ. არატი.

არატი (v. l. არარატი), ქალაქი 6113.

არახსი (რაქსი) 55 შენ.

არბაკი იხ. არშაკი.

არბაკუნია იხ. არშაკუნია იხ.

არგუეთი 2416, 30910, 31918; არგუეთში მოვიდა მურვან ყრუ 23410, 11, 20; არგუეთი რატი ერისთავის მამულია 2772; არგუეთის მამული დარჩა ივანე ლიპარიტის ძეს 30515, 21.

არდაბირი იხ. არდაშირი.

არდაველი 37017.

არდამი, ადარიმა, ავადონი (ქართლის ერისთავი, ნებროთის ნათესავი) 136, 12, 14, 17; მან ააშენა ქალაქი დარუბანდი 139.

არდაშირი (სპარსეთის მეფეთა სახელწოდება) 1618, 599, 6414.

არდოხის ძე სალდუხი 36718, 21.

არდუხის ძე ელლაზი (სპასალარი) 34015.

არეგ სივნელი (სომხეთის ერისთავი) 15919.

არზოკი (ქართლის მეფე, ფარსმან I არმაზელის ძე) 451, 3, 4, 7, 4620, 4715, 484, 501, 5.

არისტოვული (ალექსანდრე მაკედონელის ისტორიკოსი) 3424.

1. არიში (გეოგრ.; ჰერეთში) 20413.

2. არიში, არისი, არში: არშის ძე ივანე 26615; არშის ძე ხაზუა 26817.

არიშიანი (ჰერეთის დიდებული) 32811.

1. არმაზელი, ამაზერი, არმაზელი (ქართლის მეფე, კოს ძე) 452, 8, 4, 8, 4621, 4715, 4721, 22, 501, 5, 10011.

2. არმაზელი ფარსმანი (ქართლის მეფე, ქართამის ძე) 4415. იხ. ფარსმან I.

3. არმაზელი ფარსმან ქუელი (ქართლი მეფე, ამხასპის ძე) 506, 7, 11, 12, 13, 14, 512. იხ. ფარსმან II ქუელი არმაზელი.

არმაზელნი მეფენი 4413.

1. არმაზი (მთა) 88, 1313 («ცხრი არმაზისი»), 195 («არმაზისა ცხრისასა»), 11213.

2. არმაზი (ციხე-ქალაქი) 912, 106, 1312, 195, 4322, 4410, 451, 503, 6, 17, 895, 1596; აქ დაიბაწაქეს ვახტანგ გორგასალის ერისთავებმა ნასრამ და მირდატმა 1804, 5; ააოხრეს ხუასრო II-ის ჯარებმა 20220; არმაზი აოხრდა სტეფანოზ I-ის დროს 22312 («არმაზი აღოვრდებოდა»); «არმაზი შემცირდებოდა» 37320; არმაზ ქართლი 819, 20220.

ბ

ბაბანი, ბარანი (სპარსეთის მეფე, ძე სპანდია-ტისა) 1618 წენ., 16 სქ. 3.

ბაბამერი, დაბა მერისა: ეკლესია ბაბამერისა 1784 წენ.

ბაბილა (კათალიკოსი) 2278, 2286, 37526.

ბაბილონი, ბაბილოვანი 39, 1619, 2819.

ბაგავანი 3716; აქ გარდაიცვალა გიორგი-ლაშა 3718.

1. ბაგრატი (მამა ბაგრატონიანთა, ერთი შვიდი ძმთაგანი) 3747.

2. ბაგრატ მამფალი არტანუჯელი (ძე სუმბატ არტანუჯელისა) 2607, 9, 11, 13, 15, 17, 37920, 27, 3804, 15, 27, 3818, 21; მას დარჩა ოთხი ძე: ადარნასე (ბასილი), გურგენი, აშოტი და დავითი 3805, 6.

3. ბაგრატ არტანუჯელი (ძე სუმბატ ერისთავთ-ერისთავისა) 25917, 18, 2833, 9, 38125, 26, 38222; მას დარჩა ორი ძე: გურგენი და სუმბატი 25919, 20, 38127, 38221, 22.

4. ბაგრატ (ძე დავით ერისთავისა, ძისა ბაგრატ მამფლისა) 38016.

5. ბაგრატ (ძე სუმბატ არტანუჯელისა) 25922, 28313, 38227.

6. ბაგრატ I კურაპალატი, აშოტ I დიდი კურაპალატის ძე 2554, 5, 2581, 2, 4, 14, 18, 37612, 37730, 3789, 14, 15, 22, 28, 3796; მიემხრო მოჰამედ ხალილის ძეს და მიიღო საგამგებლოდ ქართლი 2552, 6, 8; აიღო უფლისციხე 25510; მან «განაწესა კათალიკოსი აფხაზეთს» 25513; ბულა თურქის მხარეზეა 2566.

7. ბაგრატ მაგისტროსი (ძე ადარნასე I ქართველთა მეფისა) 26610, 12, 38019, 3814, 7, 16.

8. ბაგრატ II რეგენი (საქართველოს მეფე, ბაგრატ III-ის პაპა; ძე სუმბატ I კურაპალატისა) 26616, 22, 28, 2774, 27813, 38114, 22, 28, 31.

9. ბაგრატ ერისთავთ-ერისთავი (ძე ადარნასე კურაპალატისა) 26613, 14, 38118.

10. ბაგრატ III (საქართველოს მეფე), ძე გურგენისა, ასულის წული გიორგი აფხაზთა მეფისა 27211, 2746, 27511, 18, 2768, 2771, 4, 2781, 24, 28117, 2831, 7, 3822, 8, 9, 10, 15, 21, 23, 30; იგი შვილად გაეზარდა დავით კურაპალატს 27219, 27513, 20; მისი გამეფება უნდა იყავნ მარუშძის 2759, 10; იგი დააბეზღეს ბოროტმა ენებმა დავით კურაპალატთან 2771, 14; მისი მცირეწლოვანობის გამო მისი თანაგამგებელია მისი მამა გურგენი 2746; იგი და მისი მამა შეიპყრეს ნაჭურ-დეველთა და საბოტარელთა 27415, 18; მას ბასილ II-მ მისცა კურაპალატობა 2788, 3829, 10; მას არ ემორჩილება რატი, კლდე-კართა ერისთავი 27619, 20, 27718, 16; მოვიდა თრიალეთს 2779; მისი ბრძოლა დავით ქორეპისკოპოსთან და ჰერეთში 2791—10; ებრძვის ფადლონს 27916, 2801; წარმოტყუენა ქუეყანა

რანისა» 2806; მისი ყოველი სამეფოა აფხაზეთი, ჰერეთი და კახეთი 28316; დაიპყრა ყოველი კავკასია ჯიქეთიდან ვიდრე გურგენამდე 28113, 38216; მან ააშენა ბედიის ეკლესია 2811; აკურთხა ქუთაისის ეკლესია 2818; გარდაიცვალა 1014 წელს ფანასკერტის ციხეში 28318, 3831; დამარხეს ბედიში 28322; მისი მოღვაწეობის დახასიათება 28117—2827.

11. ბაგრატ IV (საქართველოს მეფე), გიორგი I-ის შვილი 2916, 8, 10, 2933, 2944, 2959, 21, 29615, 19, 2991, 2, 3, 30218, 21, 3032, 3045, 8, 10, 15, 30519, 20, 3064, 3078, 14, 22, 24, 3088, 25, 27, 3117, 8, 38620, 26, 30; მისი ცოლია ბერძენთა მეფის ასული ელენე 29414; მისი მეორე ცოლია ბორენა, ოვსთ მეფის ასული, დაჲ დორლოლეისა 2954, 3139, 10; მისი ძმა და დები 2916, 29812, 3019; ბაგრატ მძევლად წაიყვანეს საბერძნეთს 2886, 11, 38431, 3852, 3, 5, 7, 10; დაბრუნდა მძევლობიდან 2892, 9, 2904, 7, 38517, 21; გამეფდა ცხრა წლისა 3152, 38523; გვირგვინი უკურთხეს ბანას 2952; იგი კურაპალატი, ნოველისიმოსი, სევასტოსი 3139, 3153; მას გადაუდგნენ ტაოელი აზნაურები 29112, 38526, 32, ხოლო «საბა მტებერამან კმნა დიდი ერთგულობა» 29210; მის დროს ბრძოლა ფადლონთან 29621, 3124, 8, 11, 19; ბაგრატ იბრძვის თბილისისათვის 2973; ლიპარიტისაგან ფარულად დაეხვეა თბილისის ამირას 29716, 2981, 2; გაილაშქრა კახეთს 2985; ბრძოლა ლიპარიტთან 29811, 12; ზავი ლიპარიტთან 29820; მას ხელმეორედ ებრძვის ლიპარიტი 30013—21, 3014, 10, 11 (სურს შეურიგდეს ლიპარიტს), 16, 19 (ლიპარიტმა გააქცია მეფე); ლიპარიტს ველარ გაუძლო და წავიდა საბერძნეთში 3035, 6, 9; მისი შეხვედრა გიორგი მთაწმიდელთან 30312, 13, 18, 23; ბაგრატის ურთიერთობა არფასარანთან 30623, 3074, 5, 6, 30921, 22, 3141, 2; მიადგა ანაკოფიას წასადებელად 2996; მოვიდა ქუთათისს, შეკრიბა ლაშქარი და წამოვიდა ქართლს 29912, 20; მასთან მოვიდნენ «შეჯდობისა ძებნად» კახეთის დიდებულნი 3003, 4; ბაგრატს «აქუნდა ლიხსა ქუემოთი კერძი» 30416; ბაგრატმა აიღო გაგი 3131; აუღია აგარანი 3352; ასული მართა შერთო ბერძენთა მეფეს 30718, 19, 3086; ბაგრატის ავადმყოფობა და გარდაცვალება 3145—15, 16, 20, 22; დამარხეს ჭყონდიდს 30326, 3152; ბაგრატის დახასიათება 3152—8.

12. ბაგრატ (ძე დემეტრესი, აფხაზთა მეფისა): იგი ჩიხის ერისთავი 2586, 7, 8; მან იბატონა 12 წელს 258 სქ. 5; იგი მოკვლის მიზნით ჩაადგეს ზღვაში 2589, 10; გაიქცა კონსტანტინეპოლში 25811; ბერძენთა ლაშქრის შემწეობით მან «დაიპყრა აფხაზეთი» 2615; მას ეხმარება მისი ცოლის ძმა ნასრა 2619, 3798.

13. ბაგრატ (აფხაზთა მეფის კონსტანტი III-ის ძე) 2652, 4, 5.

ბაგრატონი, ბაგრატონიანი 1616 წენ., 24311, 37312 (ქართლისა ბაგრატონიანი შვილის შვილი

და ნათესავნი არიან მის გუარამისნი); ამათ ტომი-დან არის ჯუანშერის ცოლი ლატაერი 2518; ოვსთ მეფენი «ტომი ბაგრატონთა» 3698; ბაგრატონიანთა (T: ბაგრატონთ) მოსვლა ქართლში» 243 სქ. 1.

ბაგრატონი, ბაგრატონი 2185, 27110, 28230, 2832. ბაგრეანი 4514.

ბაგრიტიანი იზ. ბიგრიტიანი.

ბაზალეთი 282, 27011; აქ მოხდა საზავო მოლაპარაკება კვირიკესა და ლეონ აფხაზს შორის 26919. ბაზოკი, ბაზუკი (ოვსთა მეფე) 459, 469, 12.

1. ბაკური I (ვაჩეს ძე, ქართლის მეფე) 5815, 16,

591, 2.

2. ბაკური II (დაჩის ძე, ქართლის მეფე) 2061, 2, 3.

3. ბაკური III (ფარსმან VI-ის ძე, «მეფე ქართველთა») 21520, 21, 22; მან შეიპყრა ვასქენი, რომელმაც აწამა შუშანიკი 21618, 18, 21, 22; მისი გარდაცვა-ლება 2174; მისი შვილები დარჩნენ «მთეულეთს კახე-თისასა 21711, 2191; ბაკურის ძე ადარნასე მთავრობს ქართლში სტეფანოზ I-ის შემდეგ 2251, 6, 2266.

4. ბაკური («ერისთავი მარგჰსა და თაკურისა») 18519.

5. ბაკური (პიტიანში სომხითისა) 19918.

6. ბაკური (ნერსეს ძე, კახეთის ერისთავი) 37413.

ბაკურიანის ძე გრიგოლი (ხორავარი აღმოსავ-ლისა) 3188.

ბალენდუხტი (ვახტანგ გორგასალის მეუღლე, ასუ-ლი სპარსთა მეფისა) 15812, 17818; მისი გარდაცვა-ლება 17710 წენ.

ბალის წყალნი 37028.

ბანა 3187, 36832, 3856; ბანა ააშენა ადარნასე I-მა, ქართველთა მეფე 2613, 37917; აქ უკურთხეს გვირ-გვინი ბაგრატ IV-ს 2952.

ბანელი: კვრივე ბანელი, პირველი ეპისკოპოსი ბანაში 2613, 4; ბანელი ეპისკოპოსი იოვანე 29112; იოვანე ბანელი ხარტულარი 29212.

ბარაბა (ბიბლ.) 445.

ბარაბიანი, ბარბიანი 11623.

1. ბარამი (სპანდიატის ძე) 1618. იზ. ბაბანი.

2. ბარამი (ჰერთა დიდებული) 32811.

3. ბარამი (ქვეთარის მამა) 32811.

4. ბარამი, ბარამ ჩუბინი (სპარსთა სარდალი): იგი შეებრძოლა თურქებს 2204; იგი გადაუდგა სპარს-თა მეფეს 22013; ჩუბინი ებრძვის ქასრეს 2211; ჩუ-ბინი დაამარცხა ქასრემ 2214.

ბარამ-ჯური (სპარსელი) 3491.

ბარამი ილიმი (თურქთა მეთაური) 3027.

ბარბიანი, ბარბიანი 11623.

ბარგუშატი 36821.

ბარდავი 6820, 1173, 13023, 14410, 1767, 25512, 25618, 2664, 3323, 3405, 7, 3768, 3777; ჭალაქი ბარ-დავი ააშენა ბარდოსმა 55; რეზიდენცია რან-მოვა-კნის მმართველისა 2177; ბარდავის ჭალა 37031; ბარ-დავილი ერისთავი 2716, 2424.

ბარდოსი (თარგამოსის ძე, მამათ-მთავარი) 49,

54, 5, 78.

ბარზაბანი 18322 («ბარზაბან, საკუთარი მობი-დანი»), 1843.

ბარზაბოდი (რანის ერისთავი, საგდუბტ დედო-ფლის, მირდატ V-ის მეუღლის, მამა) 1417, 10; მისი ასულია საგდუბტი, რომელსაც ცოლად მისცემს არ-ჩილ I-ის ძეს მირდატს 14111, 14, 1421, 2; მასთან ბარდავში მივიდა საგდუბტი შეწყალების სათხოვნე-ლად 1442, 17; გაგზავნა მცხეთაში ცეცხლის მსახურნი 1454; მისი გარდაცვალება 1456; მისი ძეა ვარაზ-ბაკური 1457.

1. ბართლომე (მცხეთის კათალიკოსი) 22214, 22610, 37419.

2. ბართლომე მეორე (მცხეთის კათალიკოსი) 37524.

1. ბარტომი, ბარტამი (ქართლის მეფე, არტაგის ძე) 3017, 18, 19, 3116, 18, 323, 4, 5, 333, 12; მას ჰყავდა მხოლოდ ასული, რომელიც შერთო ქუჯის შვილი-შვილს ქართამს 329, 13, 14, 16, 17; მისი ასულის წუ-ლია ადერკი 3218, 3510; მისი მოკვლა 328, 20.

2. ბარტომი, ბარტამი, ბარტო (ქართლის მეფის ადერკის უფროსი ვაჟი) 4318. 22, 4324 წენ., 441, 7, 8, 9; ბარტამ მეფისა საგრილი 9213.

1. ბარტამი (სპარსეთის მეფე, უმცროსი შვილი «ქასრე არდაშირისა სასანიანისა», ძმა მირიანისა) 673, 13, 18, 19, 6910.

2. ბარტამი (სპარსეთის მეფის ზუასროს ძე): იგი მოკლა ვახტანგ გორგასალმა 2012, 20211.

ბარუქი (ბიბლ.): ზაქარია ბარუქის ძე 16419.

ბასიანი 4514, 2889, 3028, 33317, 34416 («ბასი-ანია»), 36825, 37022, 3845, 8, 82; ბასიანში ბრძოლა გიორგი I-სა და ბასილი II-ს შორის 28412, 2874, 3839.

1. ბასილი (ქართლის ეპისკოპოსი არჩილ I-ის დროს) 14215; მის შემდეგ ეპისკოპოსად იყო მოზი-დანი 14216.

2. ბასილი კლარჯი (ადარნასე-ყოფილი და მონა-ზონ-ქმნილი) 2609, 11, 14, 3806, 3817.

3. ბასილი დიდი (კესარიელი) 20922, 35711.

4. ბასილი II (მეფე ბერძენთა, 976—1025 წ.წ.) 2732, 8, 2775, 6, 2788, 28210, 15, 28313, 2921, 3827, 10; მან დაიპყრა დავით კურაპალატის მამული 2786, 3828; ებრძვის გიორგი I-ს 2849, 14, 15, 2854, 6, 13, 2874, 8, 10, 12, 2884, 3837—29, 3845—32; დაეხვეა გი-ორგის, მიიღო მისგან მძევლად ბაგრატ I 28811, 3851, 4, 26, 30, 31; ბასილის შეთქმულება მოუწყვეს ქსი-ფიამ და წარგებმა 28517, 2862, 2871, 38331, 32, 3842; ბასილის გარდაცვალება 2898, 3858.

ბაქარი (მირიანის ძე, ქართლის მეფე) 7018, 12910, 19, 1599; მძევლად ჰყავდა კონსტანტინე დიდს და დაბრუნდა 12812, 1291; მისი გამეფება 13011, 18; მისი მტრობა სომხებთან 13020—1316; მან ააშენა ეკლესია წილკნისა 13110; მისი ძეა მირდატი 13119.

ბაქარიანი (ბაქარის, ვარაზ-ბაქარის, შთამომავალი) 1387 («მამულად ბაქარიანი და დედულად რევიანი»).

ბაღდადეგი (მურვან ყრუ) 37620; ბაღდადეგისა მის ყრუობითან 3778.

ბაღდადი 674, 1396, 1879, 2561, 3753, 12, 13, 3761; ბაღდადში წაიყვანეს ქართველთა მეფე მირდატი, ვარაზ-ბაქარის ძე და «მუნ მოკუდა» 13817; ბაღდადი აიღო ერაყელმა 22710; იგი დაიპყრა აბოზიდარმა 22914. ბაღდადში სახლი 32610 («სახლი განმამწარე-ბელთა»).

1. ბაყათარი (ოვსი, ბუმბერაზი და გოლიათი) 1544, 5, 8, 14, 20, 1552, 4, 10, 12, 15, 16.

2. ბაყათარი (მთავარი ოვსი) 26118.

ბაში: აქ დადგნენ ვარანგნი 3013.

ბაშარ ჩუბინი (კამბეჩიანის გამგე) 37415.

ბეღია (ქალაქი): იგი ააშენა ეგრისმა და «უწოდა სახელი თჳსი ერისი. აწ მას აღვიღსა ჰქვან ბეღია» 515; ბეღიის ეკლესია ააშენა ბაგრატ III-მ 2811; ბეღიის საეპისკოპოსო კათედრამ შესცვალა გუდაყვის საეპისკოპოსო 2812, 5.

ბედიელ-ალავერდელი 34520.

ბევრასფი 131, 13 სქ. 2.

ბეთლემი (ურიასტანისა) 3515, 409.

ბელტის ციხე 3675.

ბერდაძონი (სოფელი) 29022.

ბერდუჯი (მდინარე) 418, 19, 4 სქ. 3 («ბერდუჯის მდინარე დებედაა»), 54, 822, 199, 2414, 3120, 14011, 3401. (სოფელი) 3756.

ბერტუზანი: ბერტუზნის მონასტერი 2102.

ბერი 99 («... შენებასა ჩეღეთისასა, რომელსა ბერ ერქვა პირველ შენებულსა კახეთისასა»).

ბერძენი 1319 შენ., 1620, 2314, 28, 241, 2, 258, 3827, 42 სქ. 2, 437 შენ., 4314 შენ. («აქლალან ბერძენი»), 4819, 5321, 22, 542, 5718, 687, 9, 11, 12, 6916, 21, 795 შენ., 9514, 1334, 6, 1365, 22, 13811, 1488, 16011, 13, 17, 19, 21, 16222, 1637, 10, 16522 («ბერძენი ნაუგ-საენი ღმრთისანი არიან»), 1789, 15, 1791, 18112, 1828, 13, 21, 1832, 8, 16, 17, 18418, 21, 19219, 1966, 20317, 20610, 21620, 23018, 2317, 23619, 24110, 24311, 2474, 9, 25111, 28414, 2855, 2873, 2926, 29816, 20, 21, 30018, 30118, 3025, 8, 9, 30421, 30518, 3073, 31715, 16, 31812, 3215, 3457, 35620, 3552, 38318, 38622; ბერძენებმა დაიპყრეს «თუზარისი და ყოველი კლარჯეთი» 1371; ბერძენებმა ჰქონდათ «ეგრის-წყალს ქუემოთი კერძი ყოველი და დაიპყრეს ეგრის-წყლითგან ვიდრე ციხე-გოჯადმდე 1464, 5, 9, 15; ვახტანგ გორგასალი ებრძვის ბერძენებს 17217, 1738; ბერძენთა სპასპეტი პალეკარ-პოს ლოლოთელი 17419; ბერძენებს ებრძოდნენ სპარსელები VI საუკუნეში 19922, 2004, 21714; ბერძენთა მორჩილია ქართლი 2216, 18; ბერძენებს გადაუდგა სტეფანოზი 2236, 22411; ბერძენებმა წაიღეს ერაყელს დროს «სახლვარი ქართლისა სპერი და ბოლო კლარჯეთისა, ზღუს პირი» 2264; ბერძენებს ებრძვიან არაბები 2445; ბერძენებს გადაუდგა ლეონ II, აფხაზთა ერისთავი 25114; ბერძენები აძლიერებენ ლიპარიტს 3038, 4; ბერძენთა ენა 35620 («არსენის იყალთოელსა, თარგმანსა და მეცნიერსა ბერძენთა და ქართველთა ენათასა»); ბერძენთა ერი (ე. ი. ჯარი) 1738; ბერძენთა ლაშქარი 1811, 2 (მოვიდა ჯავახეთს), 1868, 20;

ბერძენთა მეფე 1318, 17815, 21720, 22117 (ბერძენთა მეფის სიგელი აქვთ ქართლის ერისთავებს) 23912, 2431, 2529, 2616, 28116 (ბერძენთა მეფეს «შიში აქუნდა» ბაგრატ III-ისა), 29818, 30217, 30410, 11, 15, 35118, 37627, 38219; ბერძენთა მეფე კონსტანტინე I (დიდი) 1116, 11518, ლეონ მაკელი 2031, იუსტინიანოს 21420, ერაყელ 37422, ლეონ დიდი 15717, ბასილი და კონსტანტინე 2732, 3, 8, 16, ბასილი II 28210, 2849, 3837, 11, 3851, 28, კონსტანტინე VIII 29218, კონსტანტინე IX მონომახოსი 3037, თეოდორა 30718, ალექსი I კომნენოსი 3354; ბერძენთა სპანი 1705, 7, 17210 («მკურცხლი ბერძენთანი»), 17519, 1763, 18016 (ეზმარებთან ვახტანგ გორგასალს სპარსელების წინააღმდეგ), 2206 (შეიკრნენ სპარსეთში VI საუკუნეში).

ბერძნული ენა 1622, 13339, 35620.

ბესელელი (ბიბლ.) 3516.

ბეშქენ ჯაყელი (თუზარისის ერისთავი) 29818; მოკლეს თურქებმა ჯავახეთში 33417.

ბეჭის ციხე 30010.

ბივრიტელი ამირა 36826.

1. ბივრიტიანი, ბავრიტიანი: სუმბატ ბივრიტიანი (სომეხთა სპასპეტი) 456, 17, 461, 9, 10, 12, 14, 21, 475, 9, 4810, 20, 499.

2. ბივრიტიანი (ერისთავი ოძრზისა) 18525, 18917, 20020, 2644; ბივრიტიან სეფეწული 15610.

ბივრიტიანნი (მკვდარი სომხთისანი) 1616.

ბიზინტია (ქალაქი) 208.

ბიზინტიოსი (ალექსანდრე მაკედონელის ოთხ ტომთაგანი, ბერძენთა მეფე) 1918, 201, 3, 8.

ბინქარანი, ბინქარან მაცთური (ცეცხლის-მსახურთა ეპისკოპოსი) 1455, 15810; მის ქადაგებას წარჩინებულნი არ ემორჩილებოდნენ, მაგრამ «წურთილი ერი მიიქცა მრავალი ცეცხლისმსახურებასა» 1459, 17; იგი საპყრობილეში ჩაადგეს და მოკუდა 17818. 1799, 11.

ბირთუნი 29629, 3058.

ბირიტი (ციხე შარვანში) 34517.

ბიჭვინთა 23814 («პიტიოტა»), 33910; აქ ააშენა ტაძარი იუსტინიანემ 21515.

ბიჯნისი 36821.

ბლუჩანი (ხაზართა მეფის, ხაკანის სპასალარი 24918, 2506; მან წარტყენა ქართლი 24916; მისი დასჯა ხაკანის მიერ 2408.

ბოდე, ბოდი (დაბა კუხეთისა) 12111, 14, 15, 1268, 1288. ბოდელნი მდღელნი 984.

ბოდო-კლდე 3054.

ბოდოჯისა დარბაზი 2989.

ბოლნისი: ბოლნისის ეკლესია ააშენა ფარსმან IV-მ 1388, 140 სქ. 2; ბოლნისის ეპისკოპოსი 19816.

ბოჟანას წყარო 34421.

ბორენა, შორენა (ოვსთ მეფის ასული, ბაგრატ IV-ის მეორე ცოლი) 2954, 3149.

ბორზო (მოვანელოთა მეფე) 1745.

ბორტია, ბოტორა 33817.

ბორღალეთი 3531.

ბოსტან-ქალაქი («რომელსა აწ ჰქვან რუსთავი») 820, 94.

ბოსფორი, ბოსფორა, ფოსტაფორი (ოვსეთის ქალაქი) 4227 შენ., 42 სქ. 2.

ბოტორა, ბორტია 33817.

ბოჭორმა (ციხე კახეთში) 2637, 12, 26814, 2694, 5, 7, 27911, 12, 3124, 8. ბოჭორმელნი 2634.

ბრანჯეთი 1258. ბრანჯული (ენა) 9011.

ბრანჯნი 732, 5, 7, 15, 7515; ბრანჯთა მეფე 12416, 1252; ბრანჯი დიკონი 12419, 1257.

გახილაჯა (ბრანჯთა საერისთავო) 7418.

გახასელი იხ. ბესელელი.

1. გაბრიელ დონაური (ქორეპისკოპოსი, ძმა სა-მოელ ქორეპისკოპოსისა) 2576, 2595.

2. გაბრიელ საფარელი (კათალიკოსი, გიორგი ტაოელის შემდეგ) 31321, 315 სქ. 2, 32620.

გაბულაცი (ამირა): სააკის მონათგანი 25710; იგი შეიპყრა გუარამმა 25710, 11.

გაგი (ციხე) 3131 («მოართუნეს გაგით კლიტენი» აფხაზთა მეფეს); გაგი აიღო ივანე ლიპარიტის ძემ 31617.

1. გაგიკი (კახთა მეფე, ძე დავით სომეხთა მეფისა) 2979, 3002; იგი კვირიკეს დისწულია 29710; მისი ძე აღსართანი 30826.

2. გაგიკი (სომეხთა მეფე) 27918.

გაგნი (სომხთის ციხე) 3401 («გაგათ ბერდუ-ჯამდე»), 34415.

გავაზი, გავაზნი 2545, 25418.

გაზირი (გეოგრა.) 2444.

გაიანე (დედოფალ რიფსიმეს დედამძუძე) 8011, 18, 8117, 845.

გაიმი (კერპი) 208, 901, 10618 («ლმერთი მამათა ჩუენთან გაცი და გაიმი»).

გამრეკელი ვარაზ-ბაქური (ერისთავი) 3076.

განძა 2924 («განძათა»), 30216, 31618, 3174, 8, 34917, 36720, 36817, 37028; განძის ამირა ფადლონი 27914, 29716, 31220; განძა მოაზნა გიორგი II-მ 3137; განძის ათაბაგი 34018; განძის ათაბაგი დაამარცხა დავით აღმაშენებელმა 32814. განძელი 34010.

გარდაბანი 13815, 22511, 3759, 11; «ბერდუჯის მდინარითგან ვიდრე ტფილისამდე და გაჩიანთამდის, რომელ არს გარდაბანი» 2415; «გარდაბანი ქაპლას ქვეით ნაჭიდურსა და ტაგნაგეთს ქვეით ვიდრე მტკვრამდე ეწოდება» 254 სქ. 2; გარდა-ალაზნის გაღმართი ჩაყოლება» 254 სქ. 2; გარდა-ბანში მოკლეს აშოტ I კურაპალატი 2534; გარდა-ბანი შემუსრა ბუღამ 25619. გარდაბანელი 2542, 5, 2569, 25711, 2621; გარდაბანელი მოაქცივნა ვარაზ-ბაქურმა 3764; გარდაბანელი მთავარი ერთი 24615, 17; გარდაბანელი აზნაურნი 2655; გარდაბანელი კახნი შევლიან ამირა სააკს ბაგრატ I-ის წინააღმდეგ 25510.

ბუბაქარი (დიდებული) 20927, 29.

ბულასვარი, აბულასვარი 3078, 34514.

ბულჩანი იხ. ბლუჩანი.

ბუნთურქნი 1712, 188.

ბუღლუში (ამირა ვინმე თურქთა) 31911.

ბურღუხანი (გიორგი III-ის მეუღლე) 36727.

ბულა თურქი 2561, 2573, 4; მან შემუსრა სომხთი და მოადგა თბილისს 2569; მას ებრძვის აფხაზთა მეფე თეოდოსი 2555, 6; მიღის ქართალეთში 25610.

ბულთა-ყური 34417.

8

გარდაბოსი (მამათმთავარი) 816, 22.

გარდაბორილი (გეოგრა.; «თავსა შეეშეთისასა») 2777.

გარესჯა (უდაბნო) 20824, 20920, 21011.

გარყობის ციხე 2926.

გატეხილის ჳიღის ციხე (ხუნანი) 8 სქ. 2.

გაჩიანი (ქალაქი) 823, 92, 2719; გაჩიანნი 2415 («გაჩიანთამდის»), 2518 («თუენი ზამთრისანი დაყ-ენის გაჩიანთა»), 3323 («ჩამოადგან გაჩიანთა»).

გაჩიოსი (მამათმთავარი) 817, 91, 2.

გაცი (კერპი) 208, 8917, 10618.

გავუთი 24216 შენ., 33816, 34410.

გელათი 319 («გუჯარნი გელათისანი»); აქ დავით აღმაშენებელმა ააშენა მონასტერი და აკადემია 22920, 2318; გელათი მეორე იერუსალიმთა 33019, იგი მეორე ათინაა 3311; გელათში დამარხეს დემეტრე 3675, გიორგი მესამე 36781, თამარ მეფე 36928, დავით სოს-ლანი და გიორგი-ლამა 37120, გიორგი ჭყონდი-დელი 3373.

გელაქუნი 36821.

გეონი (მდინარე) 16213.

გილანის ზღუა (გურგენის ზღვა) 45 შენ.

1. გიორგი I (აფხაზთა მეფე, ძე ლეონისა, ძმა თეოდოსის და დემეტრესი) 2585, 7, 8.

2. გიორგი II (აფხაზთა მეფე, კონსტანტინეს ძე) 2652, 6, 2691, 18, 27519; მისი დახასიათება 2657-9; მას გადაუდგა მისი ძე კონსტანტინე 2675, 10, 2685; დასაჯა კონსტანტინე და მისი მომხრენი 2681-8; ჩავიდა კახეთში და მოსწვა 2686, 12; უკან წაართვეს კახეთი 26914; ხელმეორედ მოსწვა კახეთი 26917; მან ააშენა ჭყონდიდის საყდარი 26510; მისი უზუცესი ძე კონსტანტი 2665; მისი ორი ვაჟი, თეოდოსი და ბაგ-რატ, იზრდებოდნენ ბიზანტიაში 27016; მისი ასუ-ლის წულია ბაგრატ III, საქართველოს მეფე 27212.

3. გიორგი I (ბაგრატ III-ის ძე, აფხაზთა და ქარ-თველთა მეფე) 28323, 2841, 3, 2907, 3838, 4, 3853, 5, 10, 12, 17; გიორგის დახასიათება 29023-2915; მისი ურთიერთობა ბასილ II კეისართან 28411, 13, 15, 17; 2852, 9, 11, 2875, 2886, 10, 11 (მისცა ბასილის მძევლად თავისი შვილი ბაგრატ); 2899, 3837-28; მეორე ომი ბასილ II-სთან 3845-82; გიორგის გარდაცვალება

29023, 2916, 38521; დამარხეს ქუთაისში 2915; მას დარჩა ოთხი შვილი: ბაგრატ და დემეტრე, გუარანდუბტი და კატა 2916, 7, 2956.

4. გიორგი II (ბაგრატ IV-ის ძე, აფხაზთა და ქართველთა მეფე) 3051, 3064, 3147, 8, 31617, 3187, 10, 11, 3221; მისი დედაა დორდოლელის და 31312, 13; მისი დისწულია მიხაილ, ბერძენთა მეფე 315 სქ. 1; მისი აღმზრდელია ლიპარიტი 3047, 16; ის დასტოვა მამამ აფხაზეთის მეფედ და თვითონ წავიდა საბერძნეთში 3036; იგი ლიპარიტმა აკურთხა მეფედ 3045, 7; იგი მეფედ გამოაცხადა ბაგრატ IV-მ 31411, 22; მამამ გაგზავნა განძის მოსაოზრებლად 3137; მას აუშალეს ქვეყანა ნიანია ქუაბულის ძემ, ივანე ლიპარიტის ძემ და ვარდანმა 3161; იგი წყალობით მოეპყრა ამ დიდებულებს 3161—9, 10, 15; მას მოადგა სარანგი დიდი ლაშქრით 3178, 9, 11, 14, 3185, 6; გიორგიმ ჩამოართვა ბერძნებს ანაკოფია 31716; მას დაესხნენ თურქნი ყველში 3193, 6 და აოტეს 3199, 14; თურქთა შემოსევა (დიდი თურქობა) 3213; გიორგი მიდის მალიქშასთან ასპანს 32110, 17; მან დაადგა გვირგვინი დავითს (ალმაშენებელს) 3244; გიორგის დახასიათება 31511—13.

5. გიორგი III (დემეტრე I-ის ძე) 33612; მისი დახასიათება 36710—14; მისი ცოლია ბურდუხანი 36727; მისი ასული რუსუდან დედოფალი 36915; მას გადაუდგნენ ორბელინი 372; იმეფა 28 წელი 36729; გარდაიცვალა სტაგირს 36729; დამარხეს გელათში 36731.

6. გიორგი IV ლაშა (თამარის ძე) 36927, 3703; მისი მეფობა 369—371; მისი დახასიათება 3703—12; მისი გამზრდელია ივანე ათაბაგი 37113; გარდაიცვალა ბაგავენს 3718; დამარხეს გელათში 37120.

7. გიორგი (ვახტანგ VI-ის ბიძა) 317.

8. გიორგი (ეპისკოპოსი იერუს., VI საუკ.) 2155.

9. გიორგი ამარტოლი (ქრონოგრაფოსი IX საუკ.) 230 სქ. 1.

10. გიორგი კაბადუკიელი (წმ. გიორგი, მთავარმოწამე) 728, 34110, 14; ალავერდის წმ. გიორგი 26415, 3648, 12.

11. გიორგი, კონსტანტინეპოლელი პატრიარქი (VI მს. კრების დროს) 2322.

12. გიორგი მაჩაბელი (ქ. ცხ. ხელნაწერის რედაქტორი) 60 სქ. 1, 64 სქ. 2.

13. გიორგი მერჩულე 2623 შენ.

14. გიორგი მთაწმიდელი 273 სქ. 1; ჩავიდა კონსტანტინეპოლში, სადაც შეგვდა მარიამ დედოფალს და ბაგრატ IV-ს 2948, 30311, 20, 307 22, 3084, 13, 15, 17; მას შეაძლია ბაგრატმა კეონდიდის საყდრის მღვდელთმთავრობა 30326.

15. გიორგი ტაოელი (კათალიკოსი, ოქროპირის შემდეგ) 31320, 21.

16. გიორგი წმიდა იხ. გიორგი კაბადუკიელი.

17. გიორგი ჭყონდიდელი (მწიგნობართ-უხუცესი) 33116, 18, 33611; მისი დისწულია თევდორე, რომელსაც უპყრია თრიალეთი 33116; მისი დისწულია სუმონ კათალიკოსი 34521; გიორგიმ აიღო რუსთავი 1115

წელს 3336; მისი გარდაცვალება 3371, დამარხეს გელათში 3373.

18. გიორგი ხუცესი (VI მსოფლიო კრების წინამძღვარი) 2322.

გიში (ციხე) 33412.

გობრონი წმ. 26318, 2641, 264 სქ. 1.

1. გოდერძი მგდელური (კახი აზნაური) 2699.

2. გოდერძი (ერისთავთ-ერისთავი კახთა) 3002; მისი დისწულია ჯედი, შტორის ერისთავი 2988; გოდერძის ძე გუარამი, ბეჭის ციხის პატრონი 30010.

გოდერძიანნი ტბელნი 2485.

გოლგოთა, გოლგოლა, გულგულა 59 შენ., 409.

გომორელნი 32317.

გორგასალი 1822, 3, 5, 7, 10, 11, 18319, 1841, 1991, 22; რას ნიშნავს ეს სახელი? 18013, 14; შეიღნი გორგასლისანი 37319.

გოჯი იხ. ციხე-გოჯი.

1. გრიგოლი, არტანუჯის ერისთავი 30114. გრიგოლ ძე აბუსერისი 3022.

2. გრიგოლი, ასამის და შოთას მამა 33411.

3. გრიგოლ ბაკურიანის ძე (ხორავარი აღმოსავლისა) 3188.

4. გრიგოლ დილოლოსი (პრომის პატრიარქი): მან აღწერა პეტრე ქართველის (მაიმუმელის) ცხოვრება 13328, 13518.

5. გრიგოლი, ეპისკოპოსი (არჩილ I-ის დროს) 14214.

6. გრიგოლი, კახეთის მთავარი 25211; ბრძოლა აშოტ კურაპალატთან 25214, 15.

7. გრიგოლ ნაძიანელი 16015, 16710, 16814; მისი მოწაფეა პეტრე მღვდელი 16321.

8. გრიგოლ პარტეველი 1617, 9.

9. გრიგოლი (რევის ნათესავისაგან) 15910.

10. გრიგოლ ფხუენელი 26910.

11. გრიგოლი, ჰერეთის ერისთავი 18515.

12. გრიგოლი: გრიგოლის შენებული ქალაქი 15910. გრიგოლ-წმიდანი (ციხე, რომელიც აიღო ბაგრატ IV-მ) 31213.

გრუი (ციხე) 2752.

1. გუარამი (მთავარი ქართლისა, კურაპალატი) 24117, 24313, 18; «დავითისაგან ნათესავისა» 3742;

«ერისთავი ქართლისა და მამა ბაგრატიონთა» 37312, 14; იგი მირდატის დისწულია, «ვახტანგის ძისა, ბერძნის ცოლისაგან» 2182; იგი განაჩინეს ერისთავად ქართლისა 3742, 10; მანამდე მთავრობდა კლარჯეთსა და ჯავახეთს 2183; იგი არის დედით ხოსროიანი და მამით ბაგრატოანი 2185, 6; კეისარმა მისცა მას კურაპალატობა 2187, 37410; კეისრისაგან მიიღო განძი, გამოიყვანა ოგსნი, დურბუჯნი და დი-

დონი და შეგზავნა ისინი სპარსეთში 2208; ამაგრებს ციხეებს 22011; იგი ბერძენთა მორჩილია 22113; მას ემორჩილებიან ქართლის ერისთავები 22119; მას ემორჩილებიან შვილნი ბაკურ მეფისანი 2198; გუარამმა დაიწყო ჯვარის ეკლესიის აგება 22114, მან განაახლა საფუძველი თბილისის სიონისა 2223;

გუარამის გარდაცვალება 2229; მისი ძენი სტეფანოზი და დემეტრე 22120, 22910, 12, 37420; მისი ძმები არიან ასამი, ვარაზგარდი და საჰაკი 37315, 3742, 8. გუარამის დახასიათება 22114.

2. გუარამ კურაპალატი, ძე პირველისა სტეფანოზისი 2522, 3763; იგი ვარაზ-ბაკურის მამაა 2521, 3764.

3. გუარამ მამფალი (აშოტ I დიდი კურაპალატის ძე): 25612, 25710, 25819, 2591, 37612, 3781; მისი ძმები არიან ადარნასე და ბაგრატ 25716, 18; მისი ძეა ნასრა 2597, 26020, 37826, 27, 3795; მისი ასული ცოლია ჯერ ადარნასე შავლიანისა, მერე ბაგრატ დემეტრეს ძისა 25812, 2618; უპყრია ჯავახეთი, თრიალეთი, ტაშირი, აბოცი და არტანი 25718; ებრძვის სარკინოზებს 25715; მისი აშენებულია სამცხეში ციხეები ლომსიანთა და სხვები 26111; გუარამის შემონახონება 2598; მისი გარდაცვალება: დამარხეს ოპიხას, მეორედ მისგან აშენებულსა 26024.

4. გუარამი (გოდერძის ძე, ბეჭის ციხის პატრონი) 30010.

1. გუარანდუბტი (არჩილ II-ის ძმისწული და ცოლი ლეონისა, კეისრის ერისთავისა) 24223.

1. გუარანდუბტი (A; მირანდუბტ ცეტ.) ვახტანგ გორგასლის და 14524 შენ.

2. გუარანდუბტი (არჩილ II-ის ასული) 24418.

3. გუარანდუბტი (დედოფალი, ბაგრატ III-ის დედა) 27415, 2751, 2, 2766; იგი გიორგი აფხაზთა მეფის შვილია 2753.

4. გუარანდუბტი (გიორგი I-ის ასული) 2916, 30423; იგი გიორგი II-ის აღმზრდელია 3048, 10.

5. გუარანდუბტი (დედოფალი, დავით აღმაშენებლის მეუღლე) 3365 («შვილი ყიფჩაყთა უმთავრესისა, ათრაქა შარალანის ძისა»).

გულამაყრელნი 12517.

გულაყუა: გულაყვის კათედრა შესცვალა ბედიის საეპისკოპოსო კათედრამ 2812.

გულან ტაოსკარელი (თამარ მეფის მსაზური) 36814.

გუთის-ვეფი 5717.

გუთნი 6815; გუთთა მეფე 686, 7, 13, 14. გუთელი: გუთელი ეპისკოპოსი იოანე 2274.

გულგულა, გოლგოთა 59, 5 სქ. 3, 2449.

გულისტანი 3447 («გულისტანი, სახლი თავადი შარვანისა»).

დაბა მერისა იხ. მერისა დაბა 1784.

დადანი იხ. ლადანი.

1. დავით მამფალი (მონაზონ-ქმნილი, ძე სუმბატ მამფალ არტანუჯელისა) 25915, 16, 2608, 37921, 3811, 24.

2. დავით ერისთავთ-ერისთავი (ძე ადარნასე ერისთავთ-ერისთავისა) 2604, 6, 3802, 7.

3. დავით ერისთავი (ძე ბაგრატ მამფალ-არტანუჯელისა) 26013, 3806, 15.

4. დავითი (ძე სუმბატ ერისთავთ-ერისთავისა) 25917, 38125, 30.

5. დავით I კურაპალატი, ძე ბაგრატ I კურაპალატისა 258 2, 13, 18, 19, 2591, 261 1, 2, 12, 37814, 379 16, 17, 380 17; ააშენა ეკლესია ხახულისა (?) 259 4; იგი მოკლა ნასრამ, მამის ძმისწულმა 259 7, 26019, 37824, 28; მისი ძეა ადარნასე II, ქართველთა მეფე 37828.

გუარამი, გუარანდუბტი იხ. გუარამი, გუარანდუბტი.

გურგანის ზღუა იხ. გურგენის ზღუა.

გურგასლანი იხ. გორგასალი, ვახტანგ-გორგასალი.

გურგენი (=გურგენის ზღუა): ჯიქეთითგან ვიდრე გურგენადმდე 28114, 38217.

1. გურგენ I კურაპალატი (ძე ადარნასე I-ისა), 2591, 23, 2601, 26112, 37812, 3793, 26, 29, 31, 3801, 7, 9.

2. გურგენი (აშოტ კეკელას ძე) 37818, 37911, 24.

3. გურგენ ერისთავი (ძე ბაგრატ მამფალ-არტანუჯელისა) 26015, 2806, 21, 23, 38121.

4. გურგენ დიდი (ერისთავთ-ერისთავი, ძე ადარნასე ერისთავთ-ერისთავისა) 2604, 6, 3803, 8, 13, 29. თავის სიძეს, აფხ. მეფის კონსტანტინის ძეს, ბაგრატს, შევლოდა ძმასთან ბრძოლაში 2654; მისი დისწულია იშხანიკი, ჰერეთის მეფე 2662, მისი დაა დინარ დედოფალი 2663.

5. გურგენ (ძე გურგენ ერისთავისა) 26017, 38023, 38121.

6. გურგენ კლარჯი (ძე ბაგრატ არტანუჯელისა) 25919, 21, 2833, 6, 8, 11, 38222, 26; მისი ძეა დემეტრე 28312; გარდაიცვალა თმოგვის ციხეში 38226, 3866.

7. გურგენ ერისთავი (ძმა აშოტ I კურაპალატისა) 3766.

8. გურგენ II (მეფეთა-მეფე, ბაგრატ II რეგენის ძე და ბაგრატ III-ის მამა) 27211, 19, 20, 2745, 2771, 5, 6, 7, 8, 27818, 26, 38214, 15; იგი აფხაზთა მეფის გიორგი II-ის სიძეა 3821, 2, 3, 4; იგი თანაგამგებელია ბაგრატ III-ისა 2747; იგი და ბაგრატ შეიპყრეს ნაქურდევლთა და საბოტარელთა 27415, 18; მას მისცა ბასილი II-მ მაგისტროსობა 2788, 9, 3829, 10, 12; მისი გარდაცვალება 27812, 38214.

9. გურგენ ბერი (ხორნაბუჯის ერისთავის ვაჟის მამა) 2987.

დ

გუარამი, გუარანდუბტი იხ. გუარამი, გუარანდუბტი.

გურგანის ზღუა იხ. გურგენის ზღუა.

გურგასლანი იხ. გორგასალი, ვახტანგ-გორგასალი.

გურგენი (=გურგენის ზღუა): ჯიქეთითგან ვიდრე გურგენადმდე 28114, 38217.

1. გურგენ I კურაპალატი (ძე ადარნასე I-ისა), 2591, 23, 2601, 26112, 37812, 3793, 26, 29, 31, 3801, 7, 9.

2. გურგენი (აშოტ კეკელას ძე) 37818, 37911, 24.

3. გურგენ ერისთავი (ძე ბაგრატ მამფალ-არტანუჯელისა) 26015, 2806, 21, 23, 38121.

4. გურგენ დიდი (ერისთავთ-ერისთავი, ძე ადარნასე ერისთავთ-ერისთავისა) 2604, 6, 3803, 8, 13, 29. თავის სიძეს, აფხ. მეფის კონსტანტინის ძეს, ბაგრატს, შევლოდა ძმასთან ბრძოლაში 2654; მისი დისწულია იშხანიკი, ჰერეთის მეფე 2662, მისი დაა დინარ დედოფალი 2663.

2. გახტანგი (დავით აღმაშენებლის ძე) 3375.
 3. გახტანგი VI: მისი მუშაობა ქართლის ცხოვრებას ტექსტზე 316, 13 სქ. 1, 35 სქ. 3, 66 სქ. 1, 72 სქ. 1.
 ვახუშტი ბატონიშვილი 345 სქ. 1.
 ვეზანი (ერისთავი ბაპარ ჩუბინისა) 37414, 15.
 ველისციხე: იგი შემუსრა ხუასრო II-მ (ვახტანგ გორგასალის დროს) 2014.
 ვეფინი (ციხე) 26411, 32122, 3222; ვეფინის ერისთავი წირქუალები 30828.

გ

- გაბილონი (კაბადუციელი, წმ. ნინოს მამა) 710, 731, 8, 7, 11, 12, 746, 9, 12, 755, 18, 14, 761, 2, 7.
 გაგა (ბრანჯთა საერისთავო) 7418.
 გადა (ბრანჯთა საერისთავო) 751.
 1. გადენი (მთა) 11214, 20820.
 2. გადენი (ციხე) 298.
 3. გადენი (კერპა, ღმერთი) 8518, 10610, 10617 (ღმერთი ქართლისანი არმაზ და ზადენა).
 გადენ-გორა (სოფელი) 3925.
 გადკარეკი (სოფელი ტაოში) 29016.
 1. განავი (მცხეთის უბანი) 1721.
 2. განავი (წყარო) 162.
 გარენი (სომეხთა მეფის არტაშანის ძე) 4828, 492, 3, 8.
 გარმა (ბრანჯთა საერისთავო) 751.
 1. გაქარია ასპანის ძე 36815.
 2. გაქარია მგარგარელი (მანდატურთ-უზუცესი და ამირსპასალარი) 36818, 3704.

თ

1. თაბორი (ქართლის კათალიკოსი) 2287, 23110, 2358, 37528, 29.
 2. თაბორი, მთაბორი (თბილისის ციხე) 29921.
 3. თაბორი (გეოგრ. ბიბლ.) 9217.
 თაბრიზი (თავრიზი) 6 სქ. 1.
 თადეოსი (ბიბლ.) 21226, 28.
 თავრეზი 4 სქ. 1; თავრიზი (თაბრიზი) 6 სქ. 1.
 თავფეჩაგი (ქართლის კათალიკოსი) 2065.
 თათე სტეფანწმიდელი (იოანე ზედაზნელის მოწაფე) 2084.
 თაკუერი 5712, 2416; თაკუერის ერისთავი ბაკური 18519.
 1. თამარი (დავით აღმაშენებლის ასული, შარვა-ნის დედოფალი) 3345; იგი თიღვის მაშენებელია 36614.
 2. თამარი (მეფეთა-მეფე) 368—369; მისი ქმარი დავითი იყო დემეტრეს (გიორგი I-ის ძის) ნათესავისაგან 291 სქ. 2, 3698; ორი შვილი ჰყავდა: გიორგი და რუსუდანი 36913, 27; იმეფა 23 წელი 36920; გარდაიცვალა «სომხთის აგარათა» 36922, 3701, დამარხეს გელათში 36928.
 თარახნი 34528 («ქურდნი, ლეკნი და თარახნი»).
 თარგამოსი (მამათმთავარი, ძე თარხისი) 37, 8, 10, 413, 516, 617, 720, 85, 108.

- ვერის-წყალი 24 სქ. 2 («სკვრეთის მდინარე ვერის წყალია»);
 ვესპასიანე, უესპასიანე (რომის კეისარი) 442, 16421, 3428.
 ვესტი (ანისის ვესტი ანუ ვესტიტორი *Ανακτορις*) 2992.
 ვიგილიოსი (რომის პაპი) 2155.

3. ჯაქარია ბარუქის ძე (ბიბლ.) 16419.
 ჯაქე (ბიბლ.) 35410.
 ჯედაზადენი (ციხე) 3268.
 ჯემონი ქუეყანანი 27312.
 ჯემო ქართლი 10 სქ. 1, 24 სქ. 3.
 ჯენა სოფელი, ჯედა სოფელი 107; 2421 («ზენა სოფელი, რომელ არს ქართლის»);
 1. ჯენონ იყალთოელი (იოანე ზედაზნელის მოწაფე) 2083.
 2. ჯენონ სკიტელი (მამა, პეტრე ქართველის მეგობარი) 1356.
 3. ჯენონი (ბიზ. კეისარი 474—491 წწ.) 2031, 8.
 ჯირაქი (ბუღა თურქის სპასალარი) 2566.
 ჯიჯა (ბრანჯთა საერისთავო) 7418.
 ჯოია (ბიზ. დედოფალი, რომანოზ III-ის მეუღლე) 2937.
 ჯორაკერტი იხ. ძორაკერტი.
 ჯუად ერისთავი 2875, 3847; მან წამოიღო ტაოდან ბაგრატ III-ის გვამი და დამარხა ბედიას 28321.

- თარგამოსიანი, თარგამოსიანი 616, 20, 76, 8, 1112, 16, 21, 22, 125, 1416, 19.
 თარში, თარბი (თარგამოსის მამა) 37.
 თარჯან ზაზარი (გოლიათი) 1521, 6, 14, 16, 21, 15310, 12, 1542, 10, 14.
 1. თევდორე (გიორგი ჭყონდიდელის დისწული): მას ეპყრა თრიალეთი და კლდე-კარნი 33116, 19.
 2. თევდორე იხ. თეოდორე.
 თევდოსი იხ. თეოდოსი.
 თელავი 3125.
 თეოდორა (ბიზ. დედოფალი 1054—56 წწ.): მან ითხოვა ბაგრატ IV-ის ასული მართა აღსაზრდელად 30718, 21, 24.
 1. თეოდოროსი (მამა ლეონ II-ისა) 251 სქ. 2.
 2. თეოდოროს კოსტანტინე (ძმა ლეონ I-ისა, კეისარის ერისთავისა) 242 სქ. 1.
 3. თეოდორე ზუცესი (VI მსოფლიო კრების წინამძღვარი) 2321.
 1. თეოდოსი I (ლეონის ძე, აფხაზთა მეფე) 2585; ის არის სიძე აშოტ კურაპალატისა 25212; ებრძვის ბუღა თურქს 2565, 8.
 2. თეოდოსი II მწუხარე (აფხაზთა მეფე, გიორგი II-ის შვილი) 25815, 16, 2716, 11, 2751, 3828; იგი იზრდებოდა საბერძნეთში 27017, 19; მისი გამეფება 2727;

ურთიერთობა დემეტრესთან 27022, 2715, 12, 17, 18, 2721, 8; მას თვალეზი დაწვეს 2728; მისი დისწულია ბაგრატ III 27522.

3. თეოდოსი II მცირე (ბიზ. კეისარი): მან მძევლად წაიყვანა ქართლის უფლისწული მურვანოსი (პეტრე ქართველი) 1333, 4, 6, 10, 12, 34, 13411.
 თეოფანე (ანტიოქიის პატრიარქი, VI კრების დროს) 2328.
 თეოფანო (ბიზ. დედოფალი, ბასილისა და კონსტანტინეს დედა) 2738, 8.

1. თეოფილაქტე (ანტიოქიის პატრიარქი) 22615, 16.
 2. თეოფილაქტე (დამიანე დალასენეს ძე) 286 სქ. 1.
 თეოფილე (წმთარგმანბელი წიგნთა) 3349.
 თერგი (მდინარე) 5 სქ. 5, 12 სქ. 1.
 თერის ზღუა 46 შენ.
 თეძი (სოფელი) 2966.
 თიანეთი 9 სქ. 4, 15112, 2798, 2988. თიანელნი: ერწო-თიანელნი 1261.
 თიღუა (გეოგრ.) 2764; «თამარ თიღუა აღმაშენებელია 36614».
 თმოგუ (ციხე-ქალაქი) 26315, 3166; აქ გარდაიცვალნენ სუმბატ და გურგენ კლარჯინი 28311, 38224, 28; მიწისძვრის დროს დაიქცა და ქვეშ მოჰყვა კახაბერი, ძე ნიანისი 32311. თმოგუელი: ფარსმან თმოგუელი 29818.

თმონილი (ბრანჯთა საერისთავო) 751.
 თოლოზელის ძე იხ. ტოლოზელის ძე.
 თორი 30611. თორელი: შალვა თორელი 37028.
 თორნიკე ქართველი 2735, 9, 10, 25.
 თოფარი (სინდეთის ქალაქი) 19511.

1. თრდატი (ქართლის მეფე; რევის ძე, ვარაზ-ბაქარის სიმამრი) 1329, 1379, 1386; მისი მეფობა 1378—17.
 2. თრდატი (ვარაზ-ბაქარის ძე, არჩილ I-ის მამა) 13522, 13912.
 3. თრდატი (სომეხთა მეფე, არშაკუნიანი, კოსარო მეფის ძე) 627, 6810, 14, 15, 7015, 16, 711, 8218, 16, 841, 7, 928, 8, 15920, 1618, 10, 16917; ბრძოლა თრდატსა და მირიანს შორის 692, 4, 5, 7, 14; თრდატის ასული სალომე შეირთო მირიანის ძემ რევა 7018, 14, 726, 1296, 13021, 1518.
 4. თრდატი (სომხთის ერისთავი, «ნათესავისაგან დიდისა თრდატისა») 15920.
 თრიალეთი 341, 4912, 24110, 25714, 27417, 27618, 2779, 2792, 2912, 2922, 3059, 32414, 33115, 3411,

34418, 38328, 24, 26, 38581; ბრძოლა გიორგი I-სა და ბასილი II-ს შორის თრიალეთში 28510, 18; თრიალეთი მოაოხრა სულტანმა არფასარანმა 3069, 12; აქ გარდაიცვალა გიორგი I 38521 («ადგილსა მას, რომელსა ეწოდებოდა მცინვარნი»).

თრმიკოსი, თრინიკოსი (გეოგრ.) 1921.
 თურდოს ჭევი 9 სქ. 4.
 თურქეთი 1422.
 თურქმანნი 33814, 3397, 9, 3406, 9, 34417; თურქ-მანობა 34016.

თურქნი 1414, 156, 9, 12, 18, 19, 1614, 15, 311, 1571; 2209, 31812, 14, 31912, 3207, 3216, 3222, 3322, 20, 3337, 11, 33419, 33912, 3406, 34914, 17, 19, 3504, 3586, 3626, 3617; თურქთა მეფე 31418, თურქთა მეფე საბა 2206; თურქი ვინმე ბერი, სულტან არაფასარანის მკვლეელი 3147, 19, 20; თურქნი მოიყვანა დასავლეთიდან ერაყელნი 22310; დადგნენ განძას 30216, 18, 19, 3031; გამოჩნდნენ ბასიანში 3027; მათ შეიპყრეს ლიპარიტი 30211; შევიდნენ ახალქალაქში 30620, დაესხნენ გიორგი II ს ყუელში 3194; თურქი მოედო კლარჯეთს, შეეშეთს, აჭარას, სამცხეს, ქართლს, არგვეთს, სამოქალაქოს, ჭყონდიდს 31918, 3201, 8 («ესე იყო პირველი და დიდი თურქობა»); თურქნი აოტა გიორგი II-მ 31719; დავით აღმაშენებლის დროს თურქებს ეპყრათ ტფილისი, რუსთავი, სომხთი, სამშვილდე, აგარანი 33115, 17; ქართველებმა წაართვეს თურქებს სამშვილდე 33120, 22, 33216, ძერნა 33216, რუსთავი 3336, ლორე 3351, ტფილისი 34218; ანისი 3452, 8; ჯავახეთში თურქებმა მოკლეს ბეშქენ ჯაყელი 33418.

1. თურქობა (= თურქნი) 33214, 17 («ყოველი თურქობა იქი არსოა»);
 2. თურქობა (= თურქთა შემოსევა) 3208 («ესე იყო პირველი და დიდი თურქობა»);
 თუშეთი 1268.
 თუშნი 24321 (ერისთავობდა თუშთა და ხუნთთა ზედა აბუხუასრო).
 თუხარისი (ციხე-ქალაქი) 122, 1719, 186, 17112; თუხარისი ააშენა ოძრახოსმა 924; თუხარისის ეკლესია ააშენა მირდატ III-მ 13114; თუხარისი ვარაზ-ბაქარის (პეტრე ქართველის მამის) დროს აიღეს ბერძნებმა 1371; თუხარისში მოვიდა ვახტანგ გორგასალი 17718; თუხარისის ერისთავი ბეშქენ ჯაყელი 29818.
 თხოთის მთა 10910, 1218, 12.

ი

იაკობი (ქართლის ეპისკოპოსი მირდატ III-ის დროს, შემდგომად იოვანესა) 12717 («იაკობ მღვდელია», 13120, 1325; მის შემდეგ ეპისკოპოსია ელია 13714.

იალბუზი 46 შენ., 4 სქ. 2 («კავკასია იალბუზია»);
 იამანეთი 22911.

იარედი (აფრიდონის ძე) 1316, 19.
 იარედოსი (აზონის მამა) 1518.
 იარვანდი (დიდი მეფე სომხთისა) 4414, 502 შენ.; «ძმა იარვანდისა არტაშან» 456.
 იასი (ამირა ვინმე თურქთა) 31911.
 იაფეთი (ნოეს ძე, ბიბლ.) 37.

იერემია (წინასწარმეტყველი) 13225, 32019.
 იერუსალემი 364, 372, 12, 3827 შენ., 408, 7214, 758, 10, 11, 766, 7, 776, 7816, 8012, 94 სქ., 952, 9814, 10117, 11818, 1258, 13322, 13418, 18318, 18, 30810, 20, 3538, 37514; იერუსალემი «არს მშობელი ყოველთა შვილთა ნათლისათა» 20119; აქ მიემგზავრებიან სალოცავად ვახტანგ გორგასალი. მისი დედა და და 1869; ვახტანგმა გამოიხსნა იერ. მტრებისაგან 19218; აქ წავიდა დავით გარეჯელი 2108, 10; იერუსალემი დაიპყრეს და მოაოხრეს: ნაბუქოდონოსორმა 1524, სპარსელებმა 3516, 361, 982, 7; ვესპასიანე კეისარმა 444, ქსრემ 2238, ფრანგებმა 32520; დავით აღმაშენებელმა გელათი გადააქცია «აღმოსავალისა მეორე იერუსალემად» 33019; თამარ მეფე იერუსალემის ეკლესიებზე ზრუნავს 3685.
 1. ივანე აბაზას ძე (ქართლის ერისთავი) 29622, 27.
 2. ივანე აბულეთის ძე 3677.
 3. ივანე არშის ძე 26815 (მას «ლოწობანი ეპყრეს».)
 4. ივანე დადიანი 30010.
 5. ივანე ერისთავი 30010.
 6. ივანე ლიპარიტის ძე (ძე 3. ლიპარიტისა) 30218, 15, 30921, 31020; ივანე მძევლად დარჩა ბაგრატ IV-ს 30020; ივანე შეიპყრეს მამასთან ერთად დღივს 30420, 22, 3056, 11, 18, 15; ივანე გაიპარა საბერძნეთში 30517; ივანემ აუშალა ქვეყანა გიორგი II-ს მისი გამეფების თანავე 31516, 3161, 5, 7, 10, 12, 17, 19; მალიქ-შამ დაატყვევა ივანე თავითა, ცოლითა და შვილი-შვილითა და ყოველთა აზნაურთა დედაწულითა 3171, 3188.
 7. ივანე მარუშის ძე (ქართლის ერისთავი) 2729; იგი მეფედ ეძებს ბაგრატს (III-ს) 27218, 14, 27318, 2751.
 8. ივანე მჭარგრძელი (ათაბაგი, ძმა ზაქარია მხარგრძელისა) 36819, 3705; იგი გიორგი-ლამას გამზრდელია 27118.
 9. ივანე ორბელი 33119.
 10. ივანე სხტლოსელი (აზნაური) 2699.
 11. ივანე ქუაბულის ძე (კახთა ქორეპისკოპოსის დაჩის მამა) 2548.
 12. ივანე შავლიანი 2589; იგი მეფობს აფხაზეთში ბაგრატის შემდეგ 25811, 12; მისი შვილია ადარნასე 25811.
 ივბიმიანოსი (ბერძენთა მეფე Ἰωβιμανός) 16021, 1611, 3, 4, 1651, 9, 10, 11, 12, 17120, 17215, 18314; არჩილ II-მ მოიყვანა ცოლი, ნათესავი ივბიმიანოს მეფისა, სახელით მარიამი 1402.
 ივლიანე (ბერძენთა მეფე იულიანე განდგომილი) 16512; ივლიანე მეკერპე 16029; ივლიანე უკეთური 1652; ივლიანე უსჯულო 38619.
 იზიდის ძე ხალილი იზ. ხალილ იზიდის ძე.
 იორუჯანი (ქალდეველთა ღმერთი) 921, 1071 («ესე არმაზ ქართველთა და ქალდეველთა ღმერთი იორუჯან ყოვლადვე მტერ არიან».)
 ილდლუში (სპარსთა სარდალი) 36721.
 იმერეთი 33118.

იმეირ-ტაო 2775. იზ. აგრეთვე ტაო.
 ინდარიანის (გეოგრ.) 17821.
 ინდოეთი, ჰინდოეთი 16222; ვახტანგ გორგასლის ლაშქრობა ინდოეთში 1881, 2, 6, 7; ინდოეთით და სინდეთით მოტანილი სიმდიდრე ვახტანგისა 23611.
 ინდონი, ჰინდონი 6715, 1418, 1849, 1878, 15; ინდოთა მეფე 1888; ინდოთაგან აიღო ვახტანგმა ხარკი 1954; პიროს ჰინდო 35820.
 1. იოანე აბუსერი (პარტანუჯის ერისთავი), იოვანე 2931.
 2. იოანე (არჩილ II-ის ძე) 24418, 2491, 4, 25115.
 3. იოანე (ბანელი ეპისკოპოსი), იოვანე 29118, 29211, 2938, 38525.
 4. იოანე (გუთელი ეპისკოპოსი): მოდის ქართლში, რომ იკურთხოს 2274.
 5. იოანე დეკანოზი (აღმწერელი-ისტორიკოსი) 24421 შენ.
 6. იოანე დიაკონი (VI მსოფლიო კრების წინამძღვარი) 2322.
 7. იოანე (ეპისკოპოსი; ქართლის პირველი ეპისკოპოსი, გამოგზავნა კონსტანტინე დიდმა) 11524, 1164, 1175, 15, 18, 11911, 16, 12515, 12612, 12718.
 8. იოანე ზედაზნელი («განმანათლებელი ქართლისა და განმწმედელი სჯულისა») 20717, 2082, 20920, 21020, 23, 2127, 8, 23, 21325, 81; მისი ცხოვრება 208—09.
 9. იოანე (კათალიკოსი, ადარნასე ბაქურის ძის დროს, ბართლომეს შემდეგ) 22610, 24, 2277, 2286, 37526; მისგან მიიღო ზელთდასხმა იოანე გუთელმა 2275.
 10. იოანე (კათალიკოსი, დავით აღმაშენებლის დროს, გაბრიელ საფარელის შემდეგ) 32620, 35618.
 11. იოანე (მთაწმიდელი, ეფთვიმეს მამა) 27315, 16, 18, 19, 20.
 12. იოანე პატრიკ-ყოფილი (მთარგმნელი) 31216.
 13. იოანე პეტრიწი (ფილოსოფოსი) 31216.
 14. იოანე საჭურისი (ბერი, ერისკაცობაში მითრიდატე, პეტრე ქართველის თანამოაზრე) 13410, 23.
 15. იოანე ტაიჭის ძე (მთარგმნელები) 33410.
 16. იოანე (დავით აღმაშენებლის მოძღვარი) 35315.
 17. იოანე (მელქისედეკ კათალიკოსის გაზრდილი) 2965.
 18. იოანე (ნათლისმცემელი?) 1468.
 იოზნალი (დეეტალარი, პატრიარქი, წმ. ნინოს ბიძა) 7212, 15, 908.
 1. იოზი? (ქართლის ეპისკოპოსი) 13714 შენ.
 2. იოზ სომეხი (ნერსე კათალიკოსის დიაკონი): დაჯდა ეპისკოპოსად იაკობის შემდეგ 1328.
 3. იოზი (ბიბლ.) 20115.
 იონა (ქართლის ეპისკოპოსი არჩილ I-ის დროს) 14214.
 იონნი: იონთა სოფელი 8317.
 იორდანე (მდინარე) 7616, 13480.
 იორი 5 სქ. 2, 4519, 2014, 6, 2198; «ქუეყანა იორის პირი» 3228; «ჩაღმართ მტყურისა და იორის პირთა» 3264, 3324.

1. იოსებ ალავერდელი (იოანე ზედაზნელის მოწაფე) 2088.
 2. იოსებ დიდი (ბიბლ.) 13320.
 იოსიპოს ებრაელი (იოსებ ფლავიოსი, ისტორიკოსი) 3428.
 იპაჯაჯი (ლექთა მეფე) 1738.
 ისაქ ტოლოზელის ძე (აზნაური მესხი) 31122, 3128.
 ისანი იზ ისნი.
 ისე შიხის ძე, ისე შეიხის ძე (თბილისის ამირა) 2575, 7.
 ისე წილენელი (იოანე ზედაზნელის მოწაფე) 2088; მისი ცხოვრება 212.
 ისიდორე სამთავნელი (იოანე ზედაზ. მოწაფე) 2084.
 ისმაელი (სარკინოზთა მამათმთავარი) 22910 («მოჰამად, ნათესავი ისმაელისი».)
 ისმაელის ძე საშაკი (თბილისის ამირა) 2551.
 ისმაიტელნი 35120.
 ისანი, ისანი 301; ისნის ველი 3001, 4, 31017. ისნელნი 29922.
 ისო (ბიბლ.) 16619.

კაბადუკელი 728 («წმიდა გიორგი კაბადუკელი»), 731, 8 («ქაბუკი კაბადუკელი ზაბილონი».)
 კაბადუკია იზ. კაბადუკია.
 1. კავკასი, კავკასიოსი, კავკასანი (თარგამოსის ძე, მამათმთავარი) 410, 519, 61, 78 («კავკასანა»; შვილი კავკასისნი 1114, 1218; ნათესავი კავკასისი 255, 276, 8; ნათესავთა კავკასიოსთა 1112,
 2. კავკასი, კავკასია (ქვეყანა) 129, 12, 2028, 1308 («კავკასიათაჲ შინავე»), 1574 («სიმაგრეთა კავკასისათა»), 15817 («კავკასისა მეფენი»), 2447, 38026; კავკასია დაიპყრა ბაგრატ III-მ 28118, 38216.
 3. კავკასი, კავკასია, კავკასიანი (მთა) 51, 16, 17, 61, 96, 1116, 128, 177 («გარდამოვლნა კავკასნი»), 1814, 2344, 5, 33619; წყერი კავკასისა 514; წყერი კავკასი-ისა 24020; «კავკასია, რომელსა სპარსნი იალბუხს უწოდენ» 46 შენ.; «კავკასია იალბუხია» 4 სქ. 2.
 1. კავკასიანნი, კავკასანნი (ხალხი) 36, 281, 4; 648; 1794; კავკასიანნი მეფენი 15112, 15714; 15818; კავკასიანნი მთიულნი 11621; კავკასიანნი მოაქცია ბაქარმა 13019, 20.
 2. კავკასიანნი (მთა) 6510, 20014; კარნი კავკასიანთანი 5918, 1368.
 კავტია (ოესი) 681.
 კაკი 29518.
 კალა (თბილისის ციხე) 22418, 37428, 3758; კალა შენდებდა სტეფანოზის დროს 22312; კალის ციხის აღება ერაყელ კეისრის მიერ 2254, 8, 9; კალის ველი 18121; «კალა განდიდებოდა» 37328, «კალა აშენდებოდა» 22312.
 კალმახელი სულა იზ. სულა კალმახელი.
 კალმახი (ტაოში) 24412, 30422, 37924; კალმახის ერისთავი სულა 30114, 3021, 2.

ისრაელნი 1411, 12, 374, 8616, 9521, 13412, 3289; ისრაელთა ზღუა 1411.
 ისრაიტელი 16422, 16618; ეთამ ისრაიტელი 3516.
 იტალია 35817.
 იულა (ბიბლ.) 1976.
 1. იუსტინიანე I (ბიზ. კეისარი): მის დროს მოიქცნენ აფხაზნი 2159, 10; მან ააშენა ღვთისმშობლის ტაძარი ბიჭვინტაში (აფხაზეთში) 21515; მის დროს ითხოვეს ქართველებმა ავტოკეფალია და მიიღეს 2079—15; იუსტინიანეს დროს მოხდა V კრება 2152; იუსტინიანეს ბრძოლა ხასკუნებთან 21426, 82; მას ეხმარება ხასკუნთა წინააღმდეგ ფარსმან VI, ქართლის მეფე 21428.
 2. იუსტინიანე II: მისი მამაა კონსტანტინე პოგონატი 2321.
 იყალთოელი არსენი იზ. არსენი იყალთოელი.
 იშხანიკი (ჭერეთის მეფე, გურგენ ერისთავთ-ერისთავის დისწული) 2661, 2.
 იწრონი (ანუ მყინვარნი, თრიალეთში) 2918.

კ

კამბეჩანი, კამბეჩოვანი (ქალაქი) 4519, 37316, 17, 37414, 15; კამბეჩოვანი, რომელ არს ხორნაბუჯი 19916
 კამბეჩოვანი ქისიყია 45 სქ. 2; იგი შემუსრა ზუასრო II-მ 2018.
 კანგარი (გეოგრ.) 3069.
 კაოსი (შიდა ქართლის მეფე, ბარტომის ძე) 448, 10, 11, 19, 44 სქ. 2, 451 შენ, 458, 45 სქ. 1, 502 შენ.
 კაბადუკია, კაბადუკია 729, 231 სქ. 1, 2512.
 კაპოეტის ციხე 2644, 0.
 კარახოლა (ციხე-ქალაქი, კარნუქალაქი) 15921.
 კარბი (გეოგრ.) 30919.
 კარი (ციხე ქალაქი) 31810, 11, 36881; კარი აიღო; გიორგი II-მ 31718; კარს ფლობს გრიგოლ ბაქურიანის ძე 3189; აჰმად ამირამ აიღო კარი 3195; თამარ მეფემ გაალაშქრებინა ზაქარია მხარგრძელს და აიღო კარი 36914, 37016.
 კარნიფორა (მთა, ციხე) 2034, 31719, 33317 (მთა), 34416; საიდან წარმოსდგა სახელი «კარნიფორა»? 2038; კარნიფორის ციხე აიღეს ქართველებმა თამარის დროს 36881.
 კარნუ-ქალაქი 18020, 3189, 37081; «ერქუა კარახ-პოლა, ხოლო აწ ეწოდებინ კარნუ-ქალაქი 15921; კარნუ აზრუმია 318 სქ. 3; კარნუ-ქალაქს საომრად მოადგა ზენონი, ბიზ. კეისარი 2038. კარნუქალაქელი 37021.
 კარუშეთი (ადგილი თრიალეთში) 2779.
 კარქედონი (კართაგენი) 35818.
 კასპი (ციხე-ქალაქი) 1720, 10910, 14528; კასპი ააშენა უფლოსმა 108; კასპის სპასალარი აღმზრდელია მირანდუხტისა, ვახტანგის დისა 14318; კასპის გარდასავალი 1218.
 კასრი (ციხე) 24415; ააშენა არჩილმა 24319.

კასრო (სომეხთა მეფე) იხ. კოსარო.

1. კატა (გიორგი I-ის ასული) 2917.

2. კატა (დავით აღმაშენებლის ასული): გაათხოვეს საბერძნეთში 3344, 36615.

კატეხი: კატეხის ეკლესია ჰერეთში 29518.

კატრონიტე, კატრონიკა (სომეხთა დედოფალი, ბერძენთა ასული) 3458.

კაქვაქარის ერისთავი 30718.

კაცხი: აქ დამარხეს ლიპარიტ ლიპარიტის ძე 3062.

კახაბერი (ძე ნინასი): დაიღუპა ცოლითურთ თმოგვის დაქვევის დროს 32311; მისი შვილია ნინია კახაბერის ძე 32415.

კახეთი 910, 182, 282, 294, 3310, 558, 7021, 1269, 1461, 2055, 2328, 2331, 24316, 17, 2448, 2489, 26514, 2688, 10, 13, 2691, 27111, 27414, 27910, 28317, 2846, 28512, 29516, 3065, 30827, 32118, 21, 22, 3222, 7, 3266, 36780, 37315, 24, 37418, 38231, 3834; კახეთის საზღვრები და მოცულობა 2412 («არაგვთან ვიდრე ჰერეთამდე, რომელ არს კახეთი და კუხეთი»), 9 სქ. 4; მისი დახასიათება 20014, 15 («რამეთუ კახეთი ტყე იყო და შეუვალა მტრისა მიერ»); აქ არის ჯევი ლოპოტისა 20015; აქ გაგზავნა ზოგი თავისი მოწაფე იოანე ზედაზნელმა 20828; კახეთით მოვიდა მღვიმეში მამა დოდო 2.024.—კახეთის ერისთავი დემეტრე (ვახტანგ გორგასალის დროს) 18514, მთავარი გრიგოლი 25211, 14, 2531, ქორეპისკოპოსი დავითი 27820, მეფე აღსართანი 30825.—კახეთში ილაშქრა ზუასრო II-მ 2004; აქ დასაბნენ მმართველებად VI საუკუნეში ბაკურ მეფის შვილები 2192; აქ მოვიდა არჩილ II 24418; ქართლ-კახეთში დამკვიდრდა არჩილის ძე ჯუანშერი, მისი ძმა—გერისში 2496; მოსაოხრებლად შევიდა იქ ჭიჭნაუმი 2455; შემოვიდა ხაზართა სპასალარი ბლუჩანი 24914; კახეთი მოსწვა აფხაზთა მეფემ გიორგი II-მ 2686, მეორედ 26917; კახეთის წინააღმდეგ ლაშქრობს ლეონ III 27010; კახეთში მოდის დავით III დიდი კურაპალატი 27417; კახეთის შემოსერვა იყო ბაგრატ III-მ 2798, 9, 12; გაილაშქრა ბაგრატ IV-მ 2785; კახეთის დიდებულნი და ბაგრატ IV 3008, 4; კახეთის დიდებულნი ლიპარიტს ეხმარებიან 30014, 22, 30118; კახეთი დაიპყრა დავით აღმაშენებელმა 32812, 32918.—კახეთის მთა 95, 6, 1211, 10; კახეთის მთიულე 21711; კახეთის მთიულნი 20510; კახეთის ჯევი 1369, 13816, 1399.

კახნი 2699, 27215, 2975, 2981, 16, 3129, 3161, 6, 32815, 34518; კახნი გარდაბანელნი; ისინი შევიდნენ საპაქს ბაგრატ კურაპალატის წინააღმდეგ 25510; კახნი მოადგნენ უფლისციხეს 2728; ზავს სთხოვეს დავით კურაპალატს 27417.—კახთა მეფე 29622 (დიდი კვირიკე III), 3002 (გაგიკი), 31612 (აღსართან I), 31710 (აღსართან I), 3228 (აღსართან II), 32810 (აღსართან II); კახთა ქორეპისკოპოსი 2595 (გაბრიელ დონაური), 2596 (ფადლა არეშანელი).

კახოხი (მამათმთავარი) 816, 94 შენ., 96, 7, 8, 9.

კედრენე (ბიზანტიელი ისტორიკოსი) 285 სქ. 1, 286 სქ. 1, 287 სქ. 1, 302 სქ. 1.

კეზუნი, კესუნი (გეოგრ.) 31315.

კენტავროსი (აქილეესის აღმზრდელი) 3491.

კესტორია, კესტორი (მონასტერი) 28215.

კესუნი იხ. კეზუნი.

კეჩროლი: აიღო შალვა თორელმა 37022.

კილიკია 35818.

კიმრაი (სინდეთის ქალაქი) 19511.

კლარჯეთი 421, 10 სქ. 1, 238, 9, 11, 25, 24 სქ. 3, 2422, 2519, 3828, 4216, 4323, 484, 486, 7, 578, 1371, 2, 13811, 1461, 17719, 19815, 2055, 2416, 18, 24318, 24411, 25118, 20, 2532, 29018, 30610, 31717, 31917, 33314, 36722, 37622, 25, 3771, 3788; გზა კლარჯეთისა 17717; უდაბნოთა კლარჯეთისანი 31920; კლარჯეთის ქვეი 13114.—კლარჯეთში მთავრობდნენ მირდატის ნათესავნი (VI საუკ.) 21712, 18; კლარჯეთში და ჯავახეთში მთავრობდა გუარამი, დისწული მირდატისა 218; კლარჯეთის კლდეებში არიან შვილნი სტეფანოსისნი 2265; კლარჯეთის ბოლო (აღდეს პირი) წაიღეს ბერძნებმა ერაკლეს დროს 2264.—კლარჯეთის ერისთავი არტავეზი 18528, 1865, 2048; კლარჯეთის სოფელი სხლოანი 29018.

კლარჯნი 2520, 13115; კლარჯნი გადაუდგნენ ვარახ-ბაქარს 13622.

კლდე-კარნი, კლდე-კარი 27719, 2922, 30421, 3058, 10, 13, 3079, 31615, 324 14, 38522; კლდე-კართა ციხე ააგო ლიპარიტმა 25818; კლდე-კართა ერისთავი რატი 27617, 21; კლდე-კართა ციხეს ფლობს თევდორე, გიორგი ჭყონდიდელის დისწული 33115; აქ დაამწყვდიეს დემეტრე უფლისწული, გიორგი III-ის ძმისწული 3673.

კლისურა 17716, 20321, 20514, 24215, 20; კლისურა იყო საბერძნეთისა და საქართველოს საზღვარი 2358, 4. კოდისწყაროელნი 984.

კოლა 2419, 28418, 2889, 29020, 34416, 38311.

კოლასტრა (ქალაქი, *Κολαστρα*? წმ. ნინოს დედის სამშობლო) 7211, 762.

კონონი (ბერი) 21114.

კონსტანტი... იხ. კოსტანტი...

კორინთელი დაჩი (აზნაური კახი) 2699.

კოსარო (სომეხთა მეფე) 5911, 626; სპარსელებთან ბრძოლაში მას ეხმარება ქართველთა მეფე ასფაგური 5914; მას ჰკლავს ანაკი 6010, 11, 14, 612, 8, 14; კოსაროს შვილია თრდატი 6810.

1. კოსტანტი III (აფხაზთა მეფე): დაიპყრა ქართლი 2628, 6; კოსტ. და კვირიკე ქორეპისკოპოსი 26410, 11, 14, 18; დარჩა ორი ძე: გიორგი და ბაგრატ 26419.

2. კოსტანტი (აფხაზთა მეფის გიორგი II-ის ძე) 2665, 2671; იგი გადაუდგა თავის მამას გიორგის 2675; მას «თულნი დასწუნეს და მერმე გამოუყვარეს» 26720.

1. კოსტანტინე I დიდი (ბერძენთა მეფე, 324—337 წწ.) 6916, 17, 705, 18, 9514, 11711, 14, 16018, 1659, 2281; კოსტანტინეს გაქრისტიანება 6920, 701; კოსტანტინე ალტა მირიან მეფე 1025; მირიან მეფე და კოსტანტინე 709, 1116, 11518, 1161, 1176; მძევლად

ჰყავს წაყვანილი მირიანის შვილი ბაქარი 7011, რომელსაც უკან უბრუნებს 12811, 12, 13, 1291; მას ადარებს ისტორიკოსი დავით აღმაშენებელს 3287, 3545.

2. კოსტანტინე IV პოგონატი (ბერძენთა მეფე, 668—685 წწ.) 23112 («იქმნა კრება მეექვსე... პოლონატი კოსტანტინესა მეფობაში»).

3. კოსტანტინე V კოპრონიმი (ბერძენთა მეფე, 741—755 წწ.) 249 სქ. 1 («ბერძენთა მეფე კოსტანტინე სკორის მოსახელე»).

4. კოსტანტინე VII პორფიროგენეტი (ბერძენთა მეფე, 912—959) 263 სქ. 1.

5. კოსტანტინე VIII (ბერძენთა მეფე, 1025—1028 წწ.) 2732, 8, 8, 2896, 29018, 14; მისი გამეფება 2898, 3859; კოსტანტინეს მიემხრნენ ტაოელი აზნაურები 29113, 38528; ჯარს გზავნის ბაგრატ IV-ის წინააღმდეგ 29114, 2921—7, 38528; მისი გარდაცვალება 2934, 6, 38619, 28; მის შემდეგ მეფობს რომანოხი (1028—1034 წწ.) 2937, 38624.

6. კოსტანტინე IX მონომახი (ბერძენთა მეფე, 1042—1054 წწ.) 3038; მასთან მოვიდა გიორგი მთაწმიდელი 30312, 22.

7. კოსტანტინე: თეოდოროს კოსტანტინე, ძმა ლეონ I-ისა, კეისრის ერისთავისა აფხაზეთში 242, სქ. 1. კოსტანტინე (ქალაქი კოსტანტინეპოლი) 1606, 1674, 1711, 15.

კოსტანტინეპოლი, კოსტანტინეპოლი 204, 1258, 1338, 88, 1706, 1987, 2398, 6, 2405, 25311, 28210, 28312, 2892, 29018, 2941, 30319, 3061, 3792, 38227, 3854, 38622, 27; კოსტანტინეპოლის პატრიარქი 1978, 12, 18; კოსტანტინეპოლში მოხდა V მსოფლიო კრება 2158, კოსტანტინეპოლში კრება 23112; იქ წავიდა დაბავრეთვე VI მსოფლიო კრება 23112; იქ აფხაზთა მეფისა მარების სათხოვნელად ბაგრატ, ძე აფხაზთა მეფისა დემეტრესი 2616; კოსტანტინეპოლში ჩავიდნენ მარია დედოფალი და ბაგრატ IV 30318.

კოტმანი (გეოგრ.) 2428.

კოშკი, კობა (ციხე) 30714.

კუერცხოზი (გეოგრ.) 2565.

ლაგოდეი (პერეთში) 29517.

ლაზარე (ბიბლ.) 7618.

ლაკუასტისა ჯევი: აქ არჩილ II-მ ააშენა ციხე 24319.

ლალი (გეოგრ.) 37511.

ლამე (გეოგრ.) 18019 («მელიტენითგან ვიდრე ლამედმდე»).

ლატავრი (ადარნასეს ასული): ცოლად შეირთო არჩილის ძემ ჯუანშერმა 2514.

ლაშა 3708. იხ. გიორგი IV ლაშა.

ლაშქარია (ფადლონის შვილი) 29716.

ლეკანი, ლეკი (მამათმთავარი, თარგამოსის ძე) 49, 519, 78, 1216, 17, 18; «ნათესავთა ლეკისთა» 1111.

ლეკეთი 146, 7, 24914 («გზა ლეკეთისა»).

კუეტარი (ციხე) 3065.

კურბოთი (სოფელი) 29515.

კუხეთი 2413, 711, 1317, 15911, 3228; კუხეთის მოცულობა 9 სქ. 3; კუხეთის დაბა ბოდი 12111, 14, 1268, 1288; კუხეთის ერისთავი დემეტრე (ვახტანგ გორგასალის დროს) 18514.

კუხოხი (მამათმთავარი) 816, 94, 7.

კვპრი (კუნძული კვიპროსი) 3532.

1. კვრიკე ბანელი: მაშენებელი ბანისა და პირველი მისი ეპისკოპოსი 2613, 37918.

2. კვრიკე I (კახთა ქორეპისკოპოსი) 2622, 2639, 26410, 12, 14, 17, 26512; მის შემდეგ დაჯდა ქორეპისკოპოსად მისი ძე ფადლა 26518.

3. კვრიკე II (კახთა ქორეპისკოპოსი) 26821, 2692, 8, 7; 27010; 27112, 16; იგი დაჯდა ქორეპისკოპოსად ფადლა I-ის შემდეგ 2688; მისი ძმა შურტა 26812; მისი ძეა ფადლა 26820; მისი უმცროსი შვილია დავითი 2696, რომელმაც ცოლად შეირთო აფხ. მეფის ლეონ III-ის ასული 2707; მან დაულოცა კახეთი გიორგი აფხ. მეფეს 2691; კვრიკეს მიემხრნენ აზნაურნი ქართლელნი და კახნი 2698, 9, 11, 13, 15; აწარმოებს სახავო მოლაპარაკებას ლეონ III-სთან ბახლეთში 26919, 21.

4. კვრიკე III დიდი (კახთა ქორეპისკოპოსი, დავითის შემდეგ) 27911, 12, 2928; იგი რანთა და კახთა მეფეა 29622; იგი მოიკლა ოსის ვინმე მონის მიერ 2976, 7, 8; მის მიერ არის აგებული დარბაზი ბოდოჯისა 2989; მისი დის ქმარია აშოტ მთავარი მარტლელი 2982; მისი დისწულია კახთა მეფე გაგიკი 29615, 2710.

5. კვრიკე IV (კახეთის მეფე) 3268; მას ზედაზანი წაართვა დავით აღმაშენებელმა 3267; მისი გარდაცვალება 32614; მისი ძმისწულია აღსართან II, კახთა მეფე 32615.

6 კვრიკე (სომეხთა მეფე) 3095; მისი ძმა სუმბატი 3077, 14; მისი ძმისწული (ქალი) არის დისწული ბაგრატ IV-ისა 3075, 7, 11.

ლეკნი, ლეკი 36, 1910, 231, 2, 458, 4617, 476, 5918, 669, 1366, 34412, 34528; მეფე ლეკთა 4510; იბაჯა, მეფე ლეკთა 1735.

1. ლეონი (ვახტანგ გორგასალის შვილი) 2045; მისი გარდაცვალება 26518.

2. ლეონ I (ერისთავი კეისრისა აფხაზეთში) 23511, 23912, 22, 24218, 18, 2432; ლეონმა შეირთო არჩილ II-ის ძმისწული გუარანდუხტი 24228; ლეონს სამკვიდროდ მისცა კეისარმა «კლისურიდან ვიდრე მდინარედმდე დიდად ხაზარეთად» 24220; ლეონის ძმისწულია ლეონ II 25112.

3. ლეონ II (აფხაზთა ერისთავი, «მეორე ლეონი», შემდეგ აფხაზთა მეფე 786—798 წლებში): იგი ლეონ I-ის ძმისწულია 25112; იგი ასულის წული იყო ხა-

ზართა მეფისა 25118; გადაუდგა ბერძნებს 25112 და «სახელ იდვა მეფე აფხაზთა» 25114; მისი შვილები არიან თეოდოსი, დემეტრე და გიორგი 25212, 2585.

4. ლეონ III (აფხაზთა მეფე 957—967 წლებში, ძე გიორგი II აფხაზთა მეფისა) 2691; იგი იყო ქართლის ერისთავი 2687; ლაშქრობს კახეთში 26916, აწარმოებს საზავო მოლაპარაკებას კვირიკე II-სთან ბაზალეთში 26919; ამ ლაშქრობიდან დაბრუნდა აფხაზეთში 2703; კვლავ ილაშქრა კახეთში 27010; თავისი ასული ცოლად მისცა კვირიკეს 2708, 9; მისი გარდაცვალება 27012; ლეონის ძმა აფხაზთა მეფე დემეტრე II 27013, 27115.

5. ლეონი (ვახტანგ VI-ის მამა) 317.

6. ლეონ I მაკელი (ბერძენთა მეფე, 457—474 წწ.) 15718; ვახტანგ გორგასალის სიმამრია 146 სქ. 2, 2031, 203 სქ. 1.

7. ლეონ VI (ბერძენთა მეფე, 896—912 წწ.) 263 სქ. 1.

8. ლეონ ანთიპატი (ბერძენი კეისრის ნაცვლი, *αντιπατρις*) 18018, 20, 1826, 7, 1834, 9, 18417, 1855, 1868, 7, 14, 18, 18818, 18917, 1967.

ლეონტი მროველი 31, 24421.

ლიახვ (მდინარე) 544, 555

ლიპანი (მთა) 1011.

ლიპარიტეთი: «მიერიტგან დარჩა მტერობა ლიპარიტეთ და ამირას შუა» 2972; «მამული ლიპარიტეთი უმკვდროდ დარჩომილ იყო» 33016.

1. ლიპარიტი (თრიალეთის მპყრობელი) 25813, 2592, 26021; ააგო კლდე-კარი 25813; ეყმო დავით ბაგრატიის ძეს 25814.

2. ლიპარიტი (კლდე-კართა ერისთავის რატის ძე) 27720; მისი ძეა ერისთავი დიდებულ რატი, რამელიც ბასიანის ბრძოლაში დაიღუპა 1020—1021 წელს 28417; იგი მამაა 3. ლიპარიტისა, ერისთავთ-ერისთავისა 2923.

3. ლიპარიტი (ლიპარიტის ძე, ერისთავთ-ერისთავი, თრიალეთის მფლობელი) 2922, 29622; მისი შვილები არიან ივანე და ნიანია 30213, 14, 30420; იგი გიორგი II-ის აღმზრდელია 3047, 14; მისი მწიგნობართ-უზუცესია ანამორი 3059; ლიპარიტი ებრძვის თბილისის ამირას ჯაფარს 29627, 2972, 3, 17, 18; ლიპარიტი გადაემტერა ბაგრატ IV-ს («შეიქმნა ქუეგამხედვარად») 2983, 11, 16, 17; მან გამოიყვანა საბერძნეთიდან ბაგრატის ძმა დემეტრე 29812; იგი დაეხმავა ბაგრატს 29820; კვლავ იწყებს ბაგრატ IV-ის

წინააღმდეგ ბრძოლას 3007, 14, 15, 17, 3017; ბაგრატს უნდა მას შეურიგდეს 30111, 12; ლიპარიტმა გაიმარჯვა არყის-ცინესთან 30117, 19; ლიპარიტი შეეღობა ბერძნებს დვინში 3025; შეეღობა ბერძნებს თერქთა წინააღმდეგ 3029, 10, 3031; თურქებმა შეიპყრეს ლიპარიტი 30211; ბერძნები აძლიერებენ ლიპარიტს 3032, 3, 8; მან ითხოვა მეფედ გიორგი, ძე ბაგრატ IV-ისა 3045; დიდებულებს «მოეწყინა პატრონობა ლიპარიტისი» და გადაუდგნენ 30419, 20, შეიპყრეს ის და მისი შვილი ივანე 30420, 22, 3056, 11; ლიპარიტს ეპყრა არტანუჯი და ყუელი, უფლისციხე და ბირთვისი 3057; მისი განთავისუფლება 30513, 14, 15; მიიცვალა საბერძნეთს 30522, დამარხეს კაცხში 3062.

4. ლიპარიტი (ივანეს ძე) 31617; მას მიეცა ლოწობანი 3165, 13.

5. ლიპარიტი (ამირა): მის მფლობელობაშია «თრიალეთი და კლდე-კარნი და მიმდგომი მისი ქუეყანა» 32414; იწყო «მამულ-პაპურთა კუალთა» სელა 3254; მისი დახასიათება 3255—7; იგი შეიპყრა დავით აღმაშენებელმა 3257; «კუალად შეიპყრა» 32518; გარდაიცვალა საბერძნეთში; გადასახლებაში 32519; მისი ძეა რატი 3269.

ლიქათი 3393.

ლიხი (მთა) 52, 13, 2410, 25114, 30416, 33915. — ლიხნი 3018; მთა ლიხთა 3224; «მთა მცირე ლიხთა» იყო სამეფოს საზღვარი 32418.

ლოთი (ბიბლა) 2115.

ლომეკი (მდინარე) 520, 61, 1210, 16; «ლომეკის მდინარე დერგია» 5 სქ. 5; ლომეკის მდინარე თერგია 12 სქ. 1.

ლომთა-გორი (გეოგრ.) 37082.

ლომსიანთა (ციხე სამცხეში) 26110

ლომსიანნი (აზნაურნი ლომსიანნი) 29911.

ლომგინოზ კარხნელი (მცხეთელი ურია) 3620, 22, 3712, 997.

ლოპოტისა ჯევი (კახეთში) 20016.

ლორე (ციხე) 3572; აიღო დავით აღმაშენებელმა 3351.

ლოლოეთი (ბერძენი, რევის სიმამრი) 582.

ლოწობანი (ციხე კახეთში) 26814, 15, 26912, 3165, 13; ლოწობანთა ციხე ააგო ფადლა II-მ 26513.

ლოჭინი (გეოგრ.) 34918.

ლუკა მახარებელი 7812.

ლუკიანე (დავით გარეჯელის მოწაფე) 20921.

ლუკია: ლუკიის ერისთავი (სომხეთში) 30713.

მ

მაგუგი: აგ და მაგუგ 1631. მაგუგეთი 1631.

მაეჟანი (მცხეთელი სპასპეტი) 6212, 15, 6314, 645.

მაგრიკი (ბერძენთა მეფე, 582—602 წწ.): იგი სწყალობს ქასრე ამბარებს 2212; მაგრიკის წყალობით ქართლი განთავისუფლდა სპარსელებისაგან 2215; მაგრიკი მოკლა ფოკამ 2231, 2; მაგრიკის ნათესავია («თჳსი») ერაკლე 22318.

მაკარი (ქართლის კათალიკოსი, VI საუკ.) 21525; მისი გარდაცვალება 2173.

მაკედონელი (ალექსანდრე) 33720. იხ. ალექსანდრე მაკედონელი.

მაკედონი (ქვეყანა, მაკედონია) 174, 1810.

1. მალიქი (მალიქშას ძე, სელჯუკიანთა სულტანი) 3354.

2. მალიქი (სულტანის [მამულის] ძე) 34015.

მალიქ-შა (მალიქ-შაჰ I, სელჯუკიანთა სულტანი, 1072—1092 წწ.): მორბევა ქართლისა 31618, 3182, 3226; გიორგი II მიდის ასპანს მალიქშასთან 3217; კახთა მეფე აღსართანაც მიდის მასთან 3226; მალიქ-შას გარდაცვალება 3254; მისი დახასიათება 32112; მალიქშას ძე მალიქი 3354.

მაგანნი: აზნაურნი მაგანნი 2486.

მანაგოშნი (სომხეთის ციხე) 34415.

მანგლისი 22713, 3412; ეკლესიის შენება მანგლისში 1181; მანგლისის საეპისკოპოსო 19816.—მანგლისის ჯევი 2428, 27518.

მანუჩა (აბულასვარის ძე, ანისის მფლობელი ამირა) 3073; ძე მანუჩასი 31214.

მარაბანი 3146.

მარანდი (გეოგრ.) 36911.

მარანი (ციხე კახეთში) 26816.

მარგის მერე (ადგილი სამცხეში) 27010.

მარგვ 249; «ერისთავი მარგვსა» ბაქური (ვახტანგ გორგასალის დროს) 18519.

1. მართა (გიორგი I-ის ასული) 2917.

2. მართა (ბაგრატ IV-ის ასული): აღსაზრდელად მოითხოვა ბიზანტიის დედოფალმა თეოდორამ 30719, მოითხოვა ბიზანტიის დედოფალმა თეოდორამ 3085, 6, 20, 24, 25, 3081; იგი შერთეს ბერძენთა მეფეს 3085, 6.

1. მარიაში (დედოფალი, არჩილ I-ის მეუღლე, ბერძნის ქალი) 1403.

2. მარიაში (არჩილ II-ის ასული) 24419.

3. მარიაში (დედოფალი, ბაგრატ IV-ის დედა) 3140, 38518, 38625; იგი სომეხთა მეფის სენაქერმის ასულია 2994; წავიდა კონსტანტინეპოლში შვილის საქმეებზე 2944, 2951, 30722, 3088, 8; კონსტანტინეპოლში იგი ნახა გიორგი მთაწმიდელმა 30313, 14, 18; პოლში იგი წავსვლას ანტიოქიაში 3089, იერუსალემში აპირებს წასვლას ანტიოქიაში 3089, მოიყვანა ცოლად ბაგრატისთვის ელენე და შვილი მოუტანა პატივი კურაპალატობისა 29413, 14, 2951, 2.

4. მარიაში (ბაგრატ IV-ის ასული) 31410.

5. მარიაშ დედოფალი (როსტომ მეფის მეუღლე) 8 სქ. 1, 17 სქ. 1, 60 სქ. 1, 64 სქ. 3, 72 სქ. 1, 95 სქ. 1, 97 სქ. 1, 318 სქ. 3.

6. მარიაში, მარიაშ მაგდალინელი 7612, 873, 7.

მარილელი: აშოტ მთავარი მარილელი 2981.

მარუშის ძე ივანე იხ. ივანე მარუშის ძე.

მასისი (მთა) 311, 43, 618; ქუეყანა მასისისა 418; ღირღალთა შინა მასისისათა 718; ქალაქნი არარატიანი და მასისისანი 121.

მასლაშა (არაბთა სარდალი, VIII საუკ. დასაწყისი) 2445; შევიდა საბერძნეთში 2528.

მასლანი (გეოგრ. ?) 33219 «წარვიდა მასლათა კაცითა ათას ხუთასითა».

მატათა (ბიბლა) 4225.

მაქსიმიანე (რომის იმპერატორი) 7210 შენ.

მაშავერი 9 სქ. 1 (სკვირეთის მდინარე მაშავერია); მაშავერის წყალი 9 სქ. 1.

მაწუხერელი 30018, 15.

მაჭელი 18520.

მახაროვანი (სოფელი) 29021.

მგდეური გოდერძი (აზნაური) 2699.

მგლინავი (სოფელი) 37928.

მეგრელი 36, 2519, 4214, 481; ტრაპიზონი, რომელ არს სოფელი მეგრულთა 3827 შენ., 391; ანდრია მოციქულმა მოაქცია მეგრელი 3827, 42 სქ. 2, 439; ადერკიმ «კუალადვე მოაქცევინა მეგრელი» 4215; მეგრულთაგან მოიკლა აშოტ I დიდი კურაპალატი 37727 შენ. იხ. მეგრნი.

მეგრნი (მეგრული) 5320, 541, 2, 5714, 18.

მეგვატელნი 174, 35710.

მელიტენე 18019.

1. მელიქი: აბდალ-მელიქი (ამირ-მუმლ ეშმის მამა) 23312.

2. მელიქი (ხლათის დიდი სულტანი) 3712.

მელქისედეკი (ქართლის კათალიკოს-პატრიარქი) 29013, 29513, 29611; იგი სვიმონის შემდეგ დასვეს კათალიკოსად 2829; იგი წავიდა კონსტანტინეპოლში ბასილი II-სთან 28210; წავიდა კონსტანტინეპოლში რომანოზ მეფესთან 2941.

მერე (გეოგრ.) 27019 («დადგა მარგის მერეს»), 3677 («ჩხვრეს მერეს»).

მერისა დაბა (ეკლესია) 1784.

მესხნი 411, 34, 426, 3014, 31611, 33314; მესხნი აზნაურნი 27020, 28914, 30116, 30616, 34515; აზნაური მესხნი ისაკ ტოლობელის ძე 3121; მესხნი ეხმარებიან ბაგრატ IV-ს 30013.

მეტეხნი 3678.

მეწეკვენელი: მეწეკვენელთა მთავარი 37512.

მთავართა სანათლო (უბანი მცხეთაში) 11613.

«მთა ოქროსა» (ტონთოს გორი) 2334.

მთაწმიდა 2736, 30311; დავით აღმაშენებლის ყუ-რადლება მთაწმიდის მონასტრისადმი 3531; აქაურ ეკლესიათა განახლება თამარ მეფის მიერ 3685.

მთეულეთი 795; «მთეულეთთა განამაგრეს ციხენი და ქალაქნი» 4911 (V. I. მთიულეთი, მთიულეთთა, მთიულელთა).

მთეულნი 25611 შენ., 25613 შენ.; მათი მოქცევა იძულებით მირიანის დროს 12510, 16, 1268; აბიბოს ნეკრესელმა «მოაქცევინა უმრავლესნი მთეულნი» 2297. ვახტანგ გორგასალმა დარიალში მცველებად ჩააყენა მთეულნი 15621; მთეულნი კახეთისანი: მათში აგრ-ცელებს ქრისტიანობას დაჩი 2059.

მთიულეთი 279, 2427, 3204; შუა მთიულეთი 2416; მთიულეთი კახეთისა: აქ დარჩნენ შვილნი ბაკურისნი (VI საუკ.) 21711. იხ. მთეულეთი.

მთიულნი 25214, 25611, 13, 3695; მთიულნი კავკასიანი 11621.

მიდეთი 231 სქ. 1. მიდია 4 სქ. 1 («მიდია თავრები»).

მირან (მიპრან) 648 შენ.

1. მირანდუხტი (ვახტანგ გორგასალის და) 14317; იგი ტყვედ წაიყვანეს ოგებმა 14524, 1508; მისი განთავისუფლება ტყვეობიდან 1575, 7, 15; მიათხოვეს სპარსთა მეფეს 1857.

2. მირანდუხტი (არჩილ II-ის ასული) 24419.

1. მირდატ I (დეროკის ძე, შიდა-ქართლის მეფე) 507, 8, 10, 12; 511, 12, 15, 5, 9, 10, 12, 19, 5315, 16, 541, 5; იგი ამაზასპის ძეა და არა დეროკის ძე (ცნ ნუსხებით) 504 შენ., 50 სქ. 3; მირდატის დახასიათება 512—9.

2. მირდატ II (ბაკურის ძე, ქართლის მეფე) 5816 შენ., 58 სქ. 4 («მეორე მირდატ»), 591, 2, 3, 4.

3. მირდატ III (ბაქარის ძე, ქართლის მეფე) 13113, 17, 19, 1321, 6; ააშენა თუხარისში ეკლესია 1326.

4. მირდატ IV (ვარაზ-ბაქარის ძე, ქართლის მეფე) 13521, 13912; მისი მეფობა 1386—18; სპარსელებმა შეიპყრეს, ბაღდადში წაიყვანეს და იქვე მოკლეს 13817, 1395.

5. მირდატ V (არჩილ I-ის ძე, ქართლის მეფე) 14022, 23, 1415, 1434; ეტრფის საგდუხტს 14111, 12, 21; მიიღო საერისთავოდ სამშვილდე 1427; მისი მეფობა 1431—19; მისი შვილები: ვახტანგი (გორგასალი), ზუარანძე და მირანდუხტი 1434, 6, 17; მირდატის გარდაცვალება 14319.

6. მირდატი (ერისთავი ვახტანგ გორგასალის დროს) 1804.

7. მირდატი (ვახტანგ გორგასალის შვილი) 2045; იგი ვახტანგის შვილია მეორე ცოლისაგან (ბერძენისაგან) 20518, 15; მისი სამფლობელო «ფარავნითგან და ტასისკარითგან ვიდრე ზღუამდე სპერისა» 20516—17; მირდატის შვილები ემორჩილებიან დანის შვილებს 2066; ფარსმან V-ის დროიდან «შვილნი მირდატისნი დაადგრეს მორჩილებასა ბერძენთასა» 2072; მირდატის ნათესავნი «მთავრობდეს კლარჯეთს და ჯავახეთს» 21711; მირდატის დისწული გუარამი — ქართლის მეფეა (571 წელს) 2181, 218 სქ. 1.

1. მირვან I (საურმაგის სიძე, ქართლის მეფე) 2718, 22, 315; მირვანის მეფობა 2728—2821; მირვანის ბრძოლა დურძუქებთან 2725, 2811, 14, 15; მისი ძეა ფარნაჯომი 2821, 29 სქ. 1.

2. მირვან II (ფარნაჯომის ძე, ქართლის მეფე) 308, 21, 22, 318, 15, 17, 20, 321, 3, 6, 20, 335, 8; ის მეორე მირვანია 30 სქ. 4; მისი დახასიათება 3022, 311; იგი მირვან I-ის შვილიშვილია 315; მისი ძეა არშაკი 336.

3. მირვანი იხ. მირიანი.

მირვანოზი (წარჩინებული სპარსელი, შირიანის მამამძღვე) 651, 3, 12, 14.

მირი, მიპრი (სტეფანოზის ძე) იხ. მიპრი.

1. მირიანი (ძე სპარსთა მეფის ქასრე არდაშირისა, სასანიანისა, ქართლის მეფე) 602, 6418, 17, 18, 19, 6511, 12, 15, 661, 4, 6, 7, 9, 10, 12, 17, 671, 2, 681, 17, 20, 6910, 11, 18, 7012, 18, 14, 15, 18, 712, 3, 726, 8815, 9116, 9518, 10218, 1067, 11314, 11522, 25, 1178, 4, 5, 1183, 10, 1227, 12417, 1287, 1292, 4, 5; 13024, 13210, 1378, 9, 1387, 1518, 1597, 9, 10, 18, 21518, 2366, 14, 24018, 2411, 24619, 24814; მირიანი ქასრეს ძეა 6414, 16; იგი იყო «ნაშობი მქველისა» 648; იგი არის მამის მამა ვახტანგ გორგასალისა 16010; მისი მოდგმისაა ჯუანშერ ჯუანშერიანი («ნათესავი მირიან მეფისა») 2426; მისი ცოლია ასფაგურ მეფის ასული აბეშურა 646; მისი მეორე

ცოლია ბერძენის ქალი ნანა მნა; მირიანის სიძე ფეროზი 1172; მირიანის ძისწული თრდატი 1329; მირიანის სამფლობელო (ფლობდა «მცხეთით გაღმართ ქართლს, სომხეთს, რანს, ჰერეთს, მოვკანს და ეგრესა») 6522, 6720, 7020; მირიანის ბრძოლა თავის ძმასთან, სპარსეთის მეფე ბარტამთან 673, 8, 13, 18, 21; ბრძოლა ხაზარებთან 685, 18; ბრძოლა სომხთა მეფესთან თრდატთან 693, 5; ბრძოლა საბუჰანეთის წინააღმდეგ კონსტანტინე დიდის დროს 6915, 17; კონსტანტინემ აოტა მირიანი 713, 6, 7, 1025; მირიანის და კონსტანტინეს დახვეება 7012, მირიანმა მისცა მძევლად თავისი შვილი ბაქარი 7018, 12810, 1291; მირიანის გაქრისტიანება 721, 10210, 10512, 14, 21, 10814, 18, 10911, 1118 (მზის დაბნელება) 11012, 1634, 16917; მირიანმა წარავლინა მოციქულნი საბერძნეთში 1116, 11518; მირიანის მონათვლა 1167, 9; მირიანის მიერ მთელთა მოქცევა იძულებით 1259; მირიანი არის ახალწერგი მორწმუნე მეფე 12815; მირიან მეფის «ნათესავნი ყოველნი ეკლესიათა მაშენებელნი იყვნეს» 2227; კონსტანტინემ მისცა მირიანს «ქრისტეს ფიცარნი და სამსკუალნი» 2282; მირიანის დასწულება 1290; მისი გარდაცვალება 13013.

2. მირიანი (ვახტანგ გორგასალის მამის ძმისწული, ნათესავისაგან რევისა, მირიანის ძისა) 1517, 10, 15910. მიქაელ-გაბრიელთა მთა (კახეთში) 2925.

1. მიქაელი (ქართლის ეპისკოპოსი) 14515, 17, 14617; იგი ეპისკოპოსად დასვა ვახტანგ გორგასალმა 14615, 17911; მიქაელმა დაწერა მობიდანის წიგნები 14221; მიქაელის უთანხმოება ვახტანგ გორგასალთან 19610—19716; მისი გადაყენება კონსტანტინეპოლის პატრიარქის მიერ 19712; მისი გაძევება «მღვდართა» მონასტერში 19716.

2. მიქაელ ულუმბელი (იოანე ზედაზნელის მოწაფე) 2084.

3. მიქაელი (მთავარანგელოზი) 10516, 1628, 1639.

მიხაილ VI (ბერძენთა მეფე, 1056—1057 წწ.) 3038; იგი არის დისწული გიორგი II-ისა 315 სქ. 1.

მიპრი, მირი (სტეფანოზ II-ის უფროსი ვაჟი, არჩილ II-ის ძმა) 23228, 25, 2339, 10, 23719, 23912, 14, 2431; მიპრი და არჩილი თავს იფარავენ ანაკოფიის ციხეში 23510, 2364; მიპრი სასიკვდილოდ დაიჭრა აგარიანებთან ბრძოლაში 23719, 24014; მიპრის გარდაცვალება 24111; დამარხეს მცხეთას 24111.

მოამი, მაიუმი (ქალაქი) 13434.

1. მოზიდანი (ქართლის ეპისკოპოსი) 14216; მისი «უსჯულოება» 14218; «წერდა წიგნებსა ყოვლისა საცთურებისა» 14220; მისი გარდაცვალება 14516.

2. მოზიდანი (ხუასროს მოციქული ვახტანგ გორგასალთან) 1841 («მოუვლინა მეფემან ვახტანგს ბარზაბანი, საკუთარი მოზიდანი»).

მოგუეთი: მოგუეთის კარი 11612; მოგუეთის ჯიდი 1802.

მოგუთა (უბანი მცხეთაში) 297, 1455; ელიოზის სახლი იყო «ქალაქსა დასავლით, წიად მოგუთასა, ჯიდას ზედა» 1015.

მოღისტოსი (იერუსალემის პატრიარქი) 37514.

1. მოვკანი (მამათმთავარი, თარგამოსის ძე) 49, 56, 78.

2. მოვკანი (ქვეყანა) 1217, 6417, 653, 23, 6611, 6720, 7020, 13614, 20, 1477, 1412, 6, 1462; მოვკანის მოცულობა 5 სქ. 2; სპარსიანსა და მოვკანისა 1409, 1414, 1592; მოვკანის ერისთავი დარელი 2172; რანის და მოვკანის მმართველად ინიშნება ქასრე ამბარევი 2176. — მოვკანელნი 35.

მოვკანეთი (ქალაქი) 57.

მოხე (ბიბლი.) 1410, 3610, 992, 2114, 3528, 3535; მოსეს წიგნები 962, 16421; სჯულსა მოსესსა 784.

მოხიპასოსი (ვინმე ებრაელი აღმსარებელი მაკედონელის ლაშქარში) 34817.

მოქცე: მოქცეის ეკლესია ააშენა ლეონ III-მ და შექმნა იგი საეპისკოპოსოდ 2706.

მოლრი, მოლრისი (გეოგრა.) 2768.

1. მოჰამადი (მუჰამედი, მაჰმადიანთა მამათმთავარი): «მოჰამად, მოძღვარი სარკინოზთა სჯულისა» 22910; ქადაგება მაჰმად უსჯულოსა 2511; მოჰამადის გამოჩინება 23011, 25514, 255 სქ. 6; მან დაიპყრა ყოველი არაბია და იამანეთი» 22911.

2. მოჰამადი, მოამედი (მურვან ყრუს მამა) 23312 (ვახტანგისწული ნუსხებით იგი მურვან ყრუს დედის ძმა); 23418, 24 («დედის ძმასა ჩემსა», «დედის ძმა თუხი მოამედი»).

3. მოჰამედი (არაბთა სარდლის ჭიკნაუზის მამა) 2454.

4. მოჰამადი (ხალილის ძე, ამირა) 2552, 7, 8, 12.

მოოველი ლეონტი იხ. ლეონტი მროველი.

მტეფარი (ტბეთის ეპისკოპოსი): სტეფანე მტეფარი 2642; საბა მტეფარი 2928.

მტყუარი 420, 54, 5, 6, 8, 87, 24, 95, 18, 1318, 1510, 1712, 196, 4320, 21, 4416, 4518, 460, 691, 7017, 938, 11214, 13215, 15818, 1807, 20516, 21024, 2114, 26112, 26718, 14, 27617, 2974, 31010, 3401, 6, 34712; თავი მტყურისა 101, 2419, 4323, 14522; პირი მტყურისა («მტყურისა პირთა»), 3323, 33814, 32918; მტყურის აღიღება 3404. ხეროზი მტყურისა 1719.

მტყურის ციხე (= მტყურის ციხე) 818 შენ., 122 შენ. მტყურის ციხე 186; მტყურის ციხე, რომელ არს ზუნანი 818, 122, 181.

მურვან ყრუ (ძე მოჰამადისი, ამირა აგარიანი) 24312, 24416, 2457, 2478, 37620; მისი მოსვლა ქართლში 23311; მოვლო ყოველი კაცისა 2344; ლაშქრობს არაგვით 23416, 28; შეელო კლისურა 2354; დასავლეთ საქართველოში ვერაფერს გაუძლო მას 23512; მან აწაშა დავით და კონსტანტინე 23514; შეებრძოლა ქართლის მეფეებს ანაკოფიის ციხესთან 2362; მისი ლაშქრობა ეგრისში 23812; მან შემოვიდა გზა გურიისა 23815; მოაოზრა ზღვის-პირის ციხე-ქალაქნი 2391; მოსრა ზუზაბატელნი 2442; მურვან ყრუს გარდაცვალება 2398.

1. მურვან ჯაყელი (ერისთავი ყუელისა) 31021.

2. მურვანი, მურვანოსი (ქართლის მეფის ვარაზ-ბაქარის შვილი) 13224, 13381; მძევლად წაიყვანა

ბერძენთა მეფემ თოდოსი მცირემ 1337, 14, 85, 87; მისი სათნო ცხოვრება 1348, 6; იერუსალემში აღიკვეცა ბერად და ეწოდა პეტრე (პეტრი ბერელი) 13328, 13422; აირჩიეს მოჰამის (მაიუმის) ეპისკოპოსად 13328. იხ. პეტრე ქართველი.

მუშელი (ბაგრატის ძმა, ბაგრატიონთა მამათმთავრისა) 3747.

მუხათგურდი 29628.

მუხნარი, მუხნარი 4320, 1099, 15017, 20221, 27011, 31018, 3111, 3366; ქალაქი მუხნარი 5510; ქუეყანასა მუხნარისასა 21210; მუხნარში წაქცა ცხენი დავით აღმაშენებელს 36118.

მღვმე (მღებარეობს «მარჯვენით მდინარესა მტყუარსა»): აქ მოვიდა შიო 21024, 2126.

მღვდართა მონასტერი 19716.

მყინვარნი გინა იწრონი (ადგილი თრიალეთში): აქ გარდაიცვალა გიორგი I 2913, 38522.

მცირე ალაზანი (იორი) 56, 8, 5 სქ. 2, სქ. 3.

მცირე ხაზარეთის მდინარე 513, 17712.

მცხეთა (ქართლის დედაქალაქი) 104, 118, 1310, 1510, 11, 15, 184, 2028, 2328, 2712, 14, 2816, 296, 334, 3512, 16, 17, 378, 14, 44 სქ. 1, სქ. 2, 478, 488, 12, 6320, 645, 17, 6522, 715, 794, 862, 3, 7, 9519, 9711, 9915, 1004, 1011, 10619, 1118, 12117, 1757, 13214, 13613, 13911, 1425, 1454, 15111, 19810, 20220, 2059, 2418, 26515, 2968, 3741, 11, 12, 18, 19, 21; მცხეთა მღებარეობს «შესაყრებელსა შორის მტყურისა და არაგვსასა» 918; მცხეთა ქალაქი 115, 193, 2017, 256, 3728, 3824, 4320, 5211, 556, 6212, 6316, 794, 886, 9512, 11422, 1281, 1786; ქალაქი დიდი მცხეთა 1721, 861; სამეფო ქალაქი მცხეთა 2517, 884, 15720, 28218, 19; დედაქალაქი 29022, 116 («რამეთუ ქალაქი მცხეთა განდიდებულ იყო უმეტეს ყოველთასა, და უწოდდეს დედა-ქალაქად»); შიდა-ქალაქი (= მცხეთა) 5112 შენ.; ქართლი (= მცხეთა) 938. — ზღუდენი მცხეთისანი 193, 3019, ზღუდენი ქალაქისა მცხეთისანი 3824; თავი მცხეთისა 584; კარნი მცხეთისანი 3420, 5511; მამასახლისი მცხეთისა 114, 1511; სიმაგრენი მცხეთისანი 2712; ციხენი მცხეთისანი ოთხნი 194—6, 2310; ჯიდი მცხეთისა 2792; მცხეთის ჯვარი 1237, 37517; მცხეთის დიდი სიონი 2337; ეკლესია სტეფანწმინდისა მცხეთას 14020; საეპისკოპოსო ტაძარი 11817, 1294, 19814, 2294, 8; სვეტი-ცხოველი 19811 (ააგო ვახტანგ გორგასალმა), 27121, 29022 (სვეტიცხოველისათვის შეწირული სოფლები ტაოში); მცხეთის ეკლესია პატრიარქისა სხვა საპატრიარქო ეკლესიათა 2324; ტიგით სწორია სხვა საპატრიარქო ეკლესიათა 2324; მცხეთის უბანი მთავართა სანათლო 11618; უბანი ჭურიათა 94 სქ. 1; სიგელნი მცხეთისანი 319; მცხეთის მცხოვრებლები 1228 («ყოველმან მცხეთამან... შეწირეს შესაწირავი»). — იერუსალემიდან გამოქცეული ურიანი მოვიდნენ მცხეთაში და აქ დამკვიდრდნენ 445, 984; მცხეთაში მოვიდნენ კონსტანტინე დიდის მიერ გამოგზავნილი იოანე ეპისკოპოსი და მღვდელნი 1165, მისი მოციქული 1291; მცხეთაში მოვიდა იოანე ზედაზნელი 20619, შიო (მღვინელი)

21022, 24, იოანე გუთელი ეპისკოპოსი 2275; მცხეთაში დაიბანა ჯუანშერ სპასპეტმა 1808, 5, 6; დგანან ბანაკად ნერსე და ბივრიტიანი (ვახტანგ გორგასლის ერისთავნი) 20019; მცხეთაში გამოგზავნა კეისარმა მეფედ გუარამი 2187; მცხეთა სუსტდება სტეფანოზ I-ის დროს 22311 («მცხეთას მოაკლდებოდა და ტფილისი განძლიერდებოდა»), 37322 («მცხეთა აღთხედებოდა და ტფილისი აღშენდებოდა»); არჩილ II-ის დროს «განრყუნელ იყო საყოფელად მცხეთა» 2437. — მცხეთაში დამარხეს: ვახტანგ გორგასალი 20411, აბიბოს ნეკრესელი 2298, მიჰრი 24111, დემეტრე (დავით

აღმაშენებლის შვილიშვილი) 3674, გიორგი მესამე (დროებით დამარხ., მერე გადასვენეს გელათში) 24011.

მცხეთელნი 5512, 9914; მცხეთელი მამასახლისი 1512, 2020; მცხეთელთა მამასახლისი 1516, 161; მცხეთელნი მოქალაქენი 786; მცხეთელნი ჭურჩიანი 362, 4, 94 სქ. 1, 958, 984, 11622.

მცხეთოსი, მცხეთე (მამათმთავარი) 816, 17, 911, 20, 104, 8, 12, 14, 2018, 2211

1. მკარგრძელი ზაქარია (მანდატურთ უზუტესი და ამირსპასალარი) 36818, 37014.

2. მკარგრძელი ივანე (ათაბაგი) 36819, 37015.

6

ნაბუქოდონოსორი (მეფე) 1523, 3605.

ნადარბაზვეი 31314.

ნაზარეველი (იესო ნაზარეველი) 965.

ნანა (დედოფალი, მირიანის მეუღლე) 8813, 1033, 1067, 1094, 11014, 1292, 10, 18; ნანა არის ოლილოტოსის ასული, საბერძნეთიდან, პონტოდან 668; მისი დასწევლება 1047, 18; ნანას მოქცევა ნინოს მიერ 1056, 8, 9; მისი მონათვლა 1169, 1195; ნანას გარდაცვალება 13015.

ნარეკუაფის ზრამი 3113.

ნარლუვენი (გეოგრ.) 31110.

ნასარი (წუნისი ერისთავი, ვახტანგ გორგასალის დროს) 17611, 1808, 18524, 18917, 2043.

ნასიზის ჯევი 676.

ნასრა (ძე გუარამ მამფლისა, ძისა აშოტ I დიდი კურაპალატისა) 25819, 2591, 37816, 27, 3795, 7, 8, 9, 13, 14, 22; იგი აფხაზთა მეფის ბაგრატის ცოლის ძმაა 26118; მან მოკლა დავით კურაპალატი 2597, 26019, 21, 22, 37826, 27; დავით კურაპალატის მოკვლის შემდეგ გაიქცა კონსტანტინეპოლში 3791; მან დაიკავა სამი ციხე: ოძრბე, ჯუარისციხე და ლომსიანთა 26110; ნასრა მოკლეს ასპინძის ბრძოლაში 26118, 26218; იგი მოკვდა უძეო 37914.

ნასტაკისი (ადგილი ქსანს ზემოთ) 185.

1. ნაქალაქევი (სოფელი) 29022.

2. ნაქალაქევი არტანისა 2321, რომელსა ერქუა მაშინ ქაჯთა ქალაქი, რომელ არს ჭური»).

3. ნაქალაქევი (ციხე-გოჯი) 24 სქ. 1.

ნაქურდეველნი 27418.

ნაღურავი (შავშეთში) 29019.

„ნაცრის ციხე“ (= მტურის ციხე) 122 შენ.

ნაჭარმაგვეი 32419, 31314 შენ., 33218.

1. ნახჭევანი 4515, 37025.

2. ნახჭევანი (ციხე კახეთში) 26814, 20, 3066.

ნაჭიღური 33417; «გარდაბანი ჭაბალას ქვეით ნაკიდურსა და ტაგნაგეთს ქვეით ვიდრე მტკვრამდე ეწოდებინ» 8 სქ. 3.

ნებროთი («ნებროთ გმირი, მეფე ყოვლისა ქუეყანისა») 67, 13, 15, 19, 21, 711, 12, 13, 17, 18, 19, 20, 1010, 1224, 13 სქ. 1, 136, 2717, 10516, 1814, 2406; ნებროთ გმირი 14819, 16118, 1628, 1632, 7; როდის იყო ნებ-

როთი? 3 სქ. 2; ბაბილონს გოდოლი აღაშენა ნებროთმა 38 შენ.; ნებროთის წიგნი 10514, 22.

ნებროთიანი 109, 10, 11, 2723, 27 სქ. 1, 291, 29 სქ. 1, 338, 9, 33 სქ. 1, სქ. 2, 639, 18.

ნეკრესი (ქალაქი კახეთში) 294, 3310, 6515; ნეკრესი მისცა ვახტანგმა დაჩის 19915; ნეკრესის ეკლესია ააშენა თრდატმა, ვარაზ-ბაქარის სიმამრმა 13716. იხ. ნელქარი.

ნელქარისი, ქალაქი ნელქარისი (ნეკრესი) 294 («ქალაქსა ნელქარისსა, რომელ არს ნეკრესი»).

ნერსარანი (ერისთავი ზუნანისა) 18516.

1. ნერსე (ვახტანგ გორგასალის ერისთავი, დგას მცხეთაში) 20020.

2. ნერსე ნერსიანი (წარჩინებული ვახტანგ გორგასალის, ქართლის ერისთავი არჩილ II-ის დროს) 24121.

3. ნერსე (ძე ვარაზ-ბაკურ ანთიპატრიკისა) 2521.

4. ნერსე (ერისთავი კახეთისა) 37315; მისი ძეა ბაკური 37413.

5. ნერსე (სომეხთა კათალიკოსი) 1326.

ნესტან-დარეჯანი (დედოფალთა დედოფალი, კახთა მეფის ალექსანდრეს დედა, XV საუკ.) 36324, 36414.

ნიალი (გეოგრ.) 38322 («წარვიდა ნიალით კერძო სამცხედ»).

1. ნიანია (ძე 3. ლიპარიტისა) 30213, 30420; გარდაიცვალა ანისში 30518.

2. ნიანია (ქუაბულის ძე, ახნაური) 31020; აუშალა ქვეყანა გიორგი II-ს 31515, 3162, 6.

3. ნიანია (მამა კახაბერისა, რომელიც დაიღუპა თმოგვის დანგრევის დროს) 32311.

4. ნიანია (კახაბერის ძე; 3. ნიანიას შვილიშვილი) 32415.

ნიგალი (გეოგრ.) 25118; ნიგლას (?) 3827—28 შენ.; ნიგალის ჯევი 37712, 3788.

ნიკიფორე, ბარდა ფოკას ძე (იგივე წარეზი) 285 სქ. 1.

ნიკიფორე ქსიფია 285 სქ. 1.

ნიკოფსი (ქალაქი) 3827, 42 სქ. 2, 437.

ნიკტანები მეგზუბელი (Νεκτανεβί, გეგობტის მეფე, თქმულებით ალექსანდრე მაკედონელის მამა) 174.

ნილოსი (მდინარე) 16218.

ნინო (წმიდა ნინო, ქართველთა განმანათლებელი) 722, 7817, 7918, 16, 808, 13, 15, 17, 811, 2, 849, 11, 15, 9210, 936, 11, 14, 16, 942, 8, 958, 9712, 1013, 6, 10, 1023, 6, 15, 1032, 5, 17, 18, 19, 1041, 5, 1063, 7, 9, 1074, 1088, 10, 13, 14, 10918, 21, 1102, 6, 12, 16, 21, 1112, 6, 9, 13, 14, 11211, 17, 1133, 1152, 7, 10, 1169, 17, 1185, 17, 12018, 12111, 19, 21, 12416, 18, 1251, 2, 9, 15, 1267, 11, 12, 13, 15, 1277, 15, 18, 12914, 13010, 1635, 10, 19719, 24420. ნინო — ყოვლისა ქართლისა განმანათლებელი 724; ნინო — მოძღვარი ქართლისა 769; ნინო რომელი დედაცა, ბერძნულად მეტყველი 932, 8, 10410; ნინოს დედამა, ზაბილონი და სოსანა 7516, 764, 771, 2; ნინოს აღზრდა 765, 8; ნინოს მოსვლა სომხეთის საზღვართან (ორბანთა) 854; ნინო ფარავნის ტბასთან და შეხედრა მცხეთელ მწყემსებთან 859, 15, 864, 6, 7; ნინო მცხეთაში 887, 891, 8, 5, 8, 908, 915, 14; ნინო და აბიათარ მღვდელი 9517, 19; ნინო და სიდონია 10111, 12; ნინო და ნანა დედოფალი 10411, 12, 13, 15, 16, 21, 22, 1055; ნინომ მცხეთაში დაყო სამი წელი 714;

მირიანმა ნინოს მიერ იცნა სახარება 6410; ნინოს მიერ ქართლის მოქცევის თარიღი 71 სქ. 2; ნინოს გარდაცვალება 1282; დამარხეს დაბა ბოდბეში 1288. — ნინო გამოეცხადა ვახტანგს 1672, 8, 18, 1688.

ნინოწმიდა (საეპისკოპოსო კათედრა) 1991, 9 სქ. 3; ეკლესია ააშენა ვახტანგ გორგასალმა 1992.

ნისტორიანთა ეკლესია 21322, 27.

ნიქოზი 1996 (ნიქოზის ეკლესია ააშენა ვახტანგ გორგასალმა).

ნოე (ბიბლ.) 37, 3 სქ. 1, 16116, 16418.

ნოპატი, ნოპატელნი იხ. ნოხპატი.

ნორბელი (სომხეთის ციხე) 34415.

ნოსორო (ადგილი კახეთში?) 20018.

ნოსორნა (სოფელი კახეთში) 29517.

ნოსტე (მდინარე) 2421, 483.

ნოტკორა: აქ დამარხეს არჩილ II 2487.

ნუხპატი (ციხე-ქალაქი): აქ ააშენა ციხე-ქალაქი აბუხუასრომ 2441. ნუხპატელნი 20511, 2441.

მ

ოდიხოს (ტროადის ომის გმირი) 3427.

ოდიში: ეგრისი ოდიშია 5 სქ. 4; ოდიშს ნაქალაქევი 24 სქ. 1.

ოვსეთი 1211, 4811, 572, 628, 9, 10, 1463, 25612. ოვსეთის მისახვერე იყო პაქინიევი 2572, 33610; ოვსეთის მისახვერე იყო პაქინიევი 15623; ოვსეთის არაგვი 15119; ოვსეთის გარდასავალი 23512; ოვსეთის დიდებულნი 31318; კარნი ოვსეთი-სანი 15619, 33619; ოვს. მდინარე 15624; მეფენი და მთავარნი ოვსეთისა 33615; ოვსეთის სპა 459; ოვსეთის ხელმწიფენი 3604 — ოვსეთის ქვეყანაში წავიდნენ ანდრია მოციქული და სიმონ კანელი 4226; მირიანმა «მოტყუნა ოვსეთი» 681, 2; ვახტანგ გორგასალმა «მოტყუნა ოვსეთი» 15011, 12, 14, 15114, 16, 18, ლის ლაშქრობა ოვსეთზე 15011, 12, 14, 15114, 16, 18, 15421, 15513, 15616, 24, 1578, 6; ოვსეთის მხარეში იბრძოდა იუსტინიანე I 21426. — ოვსეთი შედიოდა ქართლის კათალიკოსის სამწყსოში 2379; ოვსეთში გარდაიცვალა გიორგი ჭყონდიდელი 3371.

გარდაიცვალა გიორგი ჭყონდიდელი 3371. ოვსნი 1211, 1320, 142, 231, 2, 19, 476, 18, 19, 489 შენ., 4814, 16, 19, 21, 4828 შენ., 491, 2, 21, 553, 4, 5, 10, 561, 5, 16, 5711, 14, 18, 5913, 6317, 6721, 1366, 14614, 1485, 7, 9, 1494, 15, 1545, 1559, 1561, 12, 13, 14, 1586, 3369, 16, 36725, 3695; ოვსთა მეფენი 242, 271, 458, 496, 5618, 1578; ოვსთა მეფე ბაზოკი 469, დავით სოს-ლანი 3698, დორდოლელი 3136, ურდურე 2977; ოვსთა მეფის ასულია გიორგი I-ის მეორე ცოლი 2956; ოვსთა მეფის ასულია ბაგრატ IV-ის მეორე ცოლი 2954; ოვსთა სპანი 4617, 5611, 14521; ოვსი მთავარი ბაყათარი 26118; ოვსი ზუანზუა 5610. — ოვსნი გამოიყვანა გუარამმა (VI საუკ.) 2196; გამო-იყვანა ბულა-თურქმა და დმანისში დაასახლა 2571; ოვსებმა ტყვედ წაიყვანეს მირანდუხტი, ვახტანგ გორგასალის და 1857; ვახტანგის ლაშქრობა ოვსთა წინა-აღმდეგ 15016, 1518, 24; ოვსნი დაიმორჩილა ვახ-

ტანგმა 15619, 21; დაზავება ვახტანგისა ოვსებთან და ზავის პირობები 1575, 6, 8, 9, 11.

ოთაღო (ქუაბუღელ-ოთაღო ქაქას ძე) 2999.

ოლთისი (ქალაქი) 28413, 38310. ოლთისნი 3189,

34418.

ოლილოტოსი (დედოფალ ნანას მამა) 668.

ომარი (ხალიფა, აბოზიქარის შემდეგ) 22916.

ომიზა: ომიზის მონასტერი ააშენა არტავაზმა

1788; «მეორედ აღშენებული» გუარამის მიერ 26024.

ორბანთა (ადგილი სომხეთის საზღვარზე) 854.

ორბეთი (ციხე) 29714.

ორბელნი: გადაუდგნენ გიორგი III-ს 1177 წელს

3671, 8, 24. — ორბელი ივანე 33119.

ორბის ციხე 812 («ქართლოს აღაშენა ციხე ორ-

ბისა»), 91.

ორბნისი, ურბნისი (ქალაქი) 1720 შენ. 8718 შენ.

ორდო (Ὀρδο, Ὀδοιπρεδο) (გეოგრ.) 30210.

ორეთის მთა (ამის მაგიერ M-ის მიერ მცდარად

წაკითხულია „ზღუა ორეთისი“, „ზღუა თერისა“) 46, 64.

ორესტი, ფირესტი (ბერძენი გმირი) 3427.

ორიგენიანო 2156.

ორიგენიანო: ოროზ-მორიზის ძეთა ხელით მო-

იკლა აშოტ I დიდი კურაპალატი 37723.

ოროთა (სოფელი) 29017.

ოროტანი (სოფელი კოლაში) 29020.

ოროტი (გეოგრ.): აიღო გიორგი-ლაშმა 37025.

ორუბი (გეოგრ.) 26414.

ოსნი 1910, იხ. ოვსნი.

ოტათლოანი (სოფელი) 2967.

ოფრეთი (ციხე) 30714.

ოქროპირი (მცხეთის კათალიკოსი, მეღვინეების

შემდგ.) 29611, 16, 31320.

ოშკი 36882.

ოდრე, ოძრე (ციხე-ქალაქი) 924, 1719, 2348, 26110, 3058; ოძრის ერისთავი 2420, 4721, 578, 18525, 2044; ოძრე არის საზამთრო რეზიდენცია ვახტანგ

3

პავლე (მოციქული): აბიათარ მღვდელი ახალი პავლე 10218, 1056; პავლესთან არის შედარებული დავით აღმაშენებელი 3545.

პალავრა (მონასტერი) 29514.

პალეკარპოს ლოლოთელი (ბერძენთა სპასალარი) 16614, 1736, 17414, 19, 20, 17511, 18, 17614.

პალესტინე 2408, 3532, 35818.

პანკისი: პანკისის ერისთავი სტეფანოზ ვარჯა-ნის ძე 2986.

პართველი გრიგოლი 1617, 9.

პარაზის ქუეყანა: ქუეყანის პარაზისანი 3827—28 შენ.

პარზალი, პარზარი 485, 498 შენ. (ქუეყანასა პარ-ზარისასა, რომელ არს ტაო).

პატალანის ველი 738.

პაჭანიკეთი («მოსახლერედ ოსეთისა») 15623, 1573.

პაჭანიკი 4510, 1571, 12.

პეროჟავრი სივნელი 12620; სალომესთან ერთად ჩასწერა ნინოს თავგადასავალი 12714.

პეროჟა-კაჟა (ციხე-ქალაქი) 15918.

1. პეტრე აღმესაძრეელი (მღვდელ-მოწამე) 13516.

2. პეტრე (პეტრე მღვდელი, შემდეგ ქართლის კათალიკოსი) 1646, 8, 10, 14, 1654, 19, 1662, 7, 21, 1678, 17, 1684, 12, 1692, 1704, 17, 19, 22, 1716, 17319, 1968, 19711, 17, 2017, 12; პეტრე გრიგოლ ნაზიანზელის მოწაფეა 16321; იგი პირველი კათალიკოსია 19813, 198 სქ. 3; პეტრეს გარდაცვალება 2058, მის შემდეგ «დაჯდა სამოელ» 2058.

გორგასალის ქვრივისა და ორი ძისა 2052; «ქუეყანა ოძრევერისა, რომელსა ეწოდებოდა სამცხე» 4711. — ხევი ოძრახისა 3924. — ოძრეველი 4718.

ოძრეოსი (მამათმთავარი) 921, 28, 24.

3. პეტრე (პეტრე ქართველი, მაიუმის ეპისკოპოსი) 13323, 13425; ერისკაცობაში მას ერქვა მურ-ვანოსი 13422; იგი აირჩიეს მაიუმის ეპისკოპოსად 13485, 1351; მისი სასწაულები 1353; მისი გარდა-ცვალება 1358, 9. იხ. მურვანი.

4. პეტრე (მოციქული) 7814, 1976, 7.

5. პეტრე-პავლე: პეტრე-პავლეს სახელობის ეკლე-სია არტანუჯში 3775, 27.

პეტრიწი ფილოსოფოსი 31216.

პილატე პონტოელი 789, 10.

პინოსი 13419 («ვინმე მეფე ჰრომისა სამთავროთ მოსრული»).

პიროსი (ჰინდო) 35820.

პიროს ბრეთელი (იოანე ზედაზნელის მოწაფე) 2085.

პიტოტა (ბიჭვინტა): აქ დაიბანა მურვან ყრუმ 23814.

პლატონი (ალექსანდრე მაკედონელის ოთხ-ტომ-თავანი) 1918, 205.

პონტო (ქუეყანა) 668, 7811, 2512; გზა პონტოსა 1714; პონტო-ქალაქი 16319, 1725, ქალაქი პონტოსა 18419. პონტოს ქალაქი 2402, პონტოს ქალაქი დიდი 1605. — პონტოელი 1725.

პონტოს ზღუა 45, 18, 65; «ვიდრე ზღვადმდე პონ-ტოსა გურგანისა» 65 შენ.

პრიამოსი (ტროადის მეფე) 3426.

პტოლემეოსი: მასთან შედარებულია თავისი მწიგ-ნობრობით დავით აღმაშენებელი 34724.

შ

შალეთი (გეოგრა.) 1261, 31122.

რ

რაბატელი, რაბატელი 8518.

რანი 1217, 142, 358 («სპარსნი რანისანი»), 641, 17, 6523, 6720, 7020, 1173, 1267, 13023, 1319, 13614, 19, 14010, 12, 1412, 6, 8, 1462, 1592, 23910, 2444, 8, 2578, 30823; გზა რანისა 1874, 2311; სპანი რანისანი 1414; ციხენი და ქალაქნი რანისანი 14115; რანის ერის-თავი ბარზაბოდ 1417, 10, ვარაზ-ბაკური 15014, 1591, 17213 შენ., 1734, 12, ვასქენი 2165, 12, დარელი 2171; რანის და შოვაქნის მმართველად ინიშნება ქასრე ამბარევი 2176; რანის ათაბაგი აღსუნდული 3441; ერისთავი სპარსთა მეფისა, რომელი ერისთავობდა რანს და მოვაქანს, განაგებდა ქართლსაც (არჩილ I-მდე) 1407, 8; რანი მოაოხრეს სპარსელებმა ფარს-

მან V-ის დროს 2068; რანი და ქართლი დასტოვა ქასრე ამბარევი 570-იან წლებში 21718; რანი მოა-ოხრა ბაგრატ III-მ 2807.

რანნი 35; რანთა და კახთა მეფე კვირიკე 29622.

რაჟდენი (წმ. რაჟდენი): ვახტანგ გორგასალის ცოლის ზამამძე 1999; აწამეს სპარსელებმა 1997; მისი სახელობის ეკლესია უჯარმაში 20120.

1. რატი (კლდე-კართა ერისთავი ბაგრატ III-ის დროს) 27617, 21, რატის სამფლობელო 27617—18; არ ემორჩილებოდა ბაგრატ III-ს 27718, 18, 20; შეუ-რიგდა ბაგრატს 2781.

2. რატი (ლიპარიტის ძე): მოიკლა გიორგი I-ის დროს შიომთხეთის ბრძოლაში 28417, 38314.

3. რატი (ლიპარიტის ძე, უკანასკნელი წარმო-მადგენელი ბაღევიშთა სახლიდან) 3269.

რაქელ დედოფალი 3738, 3744, 5.

რავსი, რახსი, არახსი (მდინარე) 55, 7016, 33416, 19, 36882; «რავსი არახსია» 5 სქ. 1.

1. რევი, რეე მართალი (ქართლის მეფე, ამაზას-პის დისწული, სომეხთა მეფის ძე) 5722, 581, 2, 5, 12, 18; მას ეწოდა რეე მართალი 5811.

2. რევი (მირიანის ძე) 711, 10419, 11916, 13021, 1316, 1379, 1518, 15910, 2427, 24814; რეეს საუფლის-წულოდ მიეცა კახეთი და კუხეთი, რეზიდენციად აქვს უჯარმა 7021; მისი ცოლია სალომე უჯარმელი 7015, 12610; რევის გარდაცვალება 1296, 7; რევის ძე თრდა-ტი 1329; რევის ძე სნეული 1231; მისი ძისწული არის ვარაზ-ბაქარის ცოლი 13521.

რევიანი (რევის, მირიანის ძის, შთამომავალი) 1387. შდრ. ბაქარიანი 1387.

რევაჟ (ადგილი ლიხვის ნაპირას) 544, 2559, 11 («რევი»).

რიონი (მდინარე) 244, 10.

რიფსიმი («დედოფალი ვინმე, მეფეთა ნათესავი») 8010, 13, 14, 18, 815, 6, 17, 828, 8315; იგი აწამა თრდატ სომეხთა მეფემ 843, 4.

რინის-ვევი 5117 («წოროთა რინის-ვევისათა»).

რინის-ჯუარი (მთა) 3922, 30117.

1. რომანოზ II (ბერძენთა მეფე, კონსტანტინე VII-ის შვილი, 959—963 წწ.) 274, სქ. 2.

2. რომანოზ III (ბერძენთა მეფე, 1028—1034 წწ. კონსტანტინე VIII-ის ნათესავი): მისი ცოლია ზოია 2937, 293 სქ. 1, 2941, 38624, 28.

1. რომი, ჰრომი, რომე, ჰრომე (ქუეყანა და ქალაქი რომი) 7210, 732, 759, 12417, 1341, 35817; ჰრომისა აშენა «ქალაქი ჰრომი» 1922, 19 სქ. 1 (რომის ქა-ლაქი); «ჰრომი — ჰრომს, ბერძენი — საბერძენთს» 16222; ჰრომის პატრიარქი 12416, 18.

2. რომი, ჰრომი (საბერძენეთი) 1819, 21, 805.

3. რომი, ჰრომი, ჰრომაელი, ჰრომელი (რომაელი, ე. ი. ბერძენი): «დედაკაცისა მის ჰრომისა ტყუასა მიერ, რომელსა ჰქვან ნინო» 10410; «დედაკაცისა ჰრომაე-ლისა ნინოს მიერ» 19719; «შევიდა ბაგისა ჰრომელ-თასა» 881 შენ. ჰრომაელეზი (ბერძენულად): «და წე-რილ იყო ჰრომაელეზი» 8610. იხ. 2. რომი.

1. რომნი, ჰრომნი (რომაელები) 16222 («ჰრომნი — ჰრომს, ბერძენი — საბერძენთს»), 3592 («თუმცა და-ვითს [აღმაშენებელს] სპარსთა ჰქონებოდა მეფობა, ანუ ბერძენთა და ჰრომთა ძალი...»); ჰრომთა პაპი ვიგილიოსი 2158; ჰრომთა პაპი ალათონი 2322.

2. რომნი, ჰრომნი (ბერძენი) 1620, 2011, 18, 2218, 235, 259, 21, 2621, 444, 732, 961, 10614; ჰრომთა სჯული (ე. ი. ქრისტიანობა) 1102.

რომოს, ჰრომოს (ალექსანდრე მაკედონელის ოთხ-ტომთაგანი) 1918; მან ააშენა ქალაქი რომი 1921.

რუისი: რუისის საყდარში აკურთხეს მეფედ გი-ორგი მეორე 3047; («ადგილსა ჯეროვანსა») მოიწვია საეკლესიო კრება დავით აღმაშენებელმა 32718.

რუსეთი 11 სქ. 2 («ახარეთი რუსეთია»).

რუსთავი (ციხე-ქალაქი კუხეთში) 181, 3102, 4, 31218, 3166, 3314; რუსთავს ძველად ერქვა ბოსტან-ქალაქი 820, 94; რუსთავის ერისთავებად მირიანის ძემ, ბაქარმა, დააყენა თავისი ძმისწულები, რევის შვილები 1317, 15911; რუსთავში დადგა სპარსთა ჯარი ვახტანგ გორგასალის დროს 18120; აქ ჩადგა სპარსთა მეფე 20016; რუსთავის ადგა დავით აღმა-შენებლის დროს გიორგი კყონდიდელის მიერ 3336. — რუსთავის ეკლესია (ააშენა მეფე თრდატმა) 13715; რუსთავის ეპისკოპოსი 1991.

რუსნი: ტალმანი მეფისანი რუსნი 38422.

1. რუსუდანი (დედოფალი, თამარ მეფის მამიდა) 366 სქ. 3, 36915.

2. რუსუდანი (მეფე, თამარ მეფის ასული) 36918; მისი გათხოვება ხლათში 3711; მისი გამეფება გი-ორგი-ლასის გარდაცვალების შემდეგ 37117, 28.

რუქნადინი (რუმის სულტანი) 36824.

ს

1. სააკი, საპაკი (ისმაელის ძე, თბილისის ამირა) 2551, 9, 2579; ირახმება მოჰამედის და ბაგრატის წინააღმდეგ საბრძოლველად 2559; მას ეხმარებოდა კახნი გარდაბანელი 25510; სააკი არ ემორჩილება ბულა ბურკს 2568.

2. სააკი, საპაკი (ძმა გუარამ «ბაგრატიონისა») 37315, 37418.

1. საბა (ქართლის კათალიკოსი ფარსმან VI-ის დროს) 20718, 15.

2. საბა (მტევარი ეპისკოპოსი) 2928, 29315, 3861, 8.

3. საბა (თურქთა მეფე შაბა) 2206.

საბასტანი, საბატანი (საბას სამეფო) 11320.

საბერძენეთი 1521, 178, 201, 5710, 686, 10, 692, 12, 15, 17, 1031, 16622, 1828, 14, 1846, 2341, 23621, 24910,

25711, 27380, 2885, 31912, 14, 38429, 38517, 24, 84; აფ-ხაზეთი საბერძენეთის საზღვარზეა 17711, 18, 20320, 20515; კლისურა იყო საზღვარი საბერძენეთისა და საქართველოსა მურვან ყრუს დროს 2454; საბერძ-ენეთის საზღვარი 622, 6, 17711—18; საბერძენეთის საზ-ღვარი ანძიანდორა 2325; საბერძენეთის სპანი 2317, 1829; საბერძენეთის მეფე ბიზინტიოსი 201, 8. კონსტანტინე VIII 2898; გურიისა და საბერძენეთის საზღვარზე ააშენა ციხე არჩილ II-მ 2435; საბერძენეთიდან მოი-ყვანა ჯარი აზონმა 2317; საბერძენეთიდან (პონტო-დან) იყო ნანა დედოფალი 668; საბერძენეთიდან მოი-ყვანა ცოლი რეე მართალმა 582, მირიანმა 668, ვახ-ტანგ გორგასალმა 1988, არჩილ I-მა 1402, 5; საბერძ-ენეთიდან მოვიდნენ მღვდლები მცხეთაში 11122; იქი-დან არის მოსული მიქაელ ეპისკოპოსი 14515; საბერძ-

ნეთიდან «მოვიდოდნა კათალიკოსნი» წინათ 20710; საბერძნეთის მონასტერი 1781; იქაური მონასტერი დავით აღმაშენებელმა აღადგინა სიკეთითა 3531, საყდარი და ეკლესიანი აღაშენა და აღადგინა თამარ მეფემ 3685; საბერძნეთში გათხოვილა კატა, დავით აღმაშენებლის ასული 36616. — საბერძნეთში აპირებდა გაქცევას აშოტ I კურაპალატი 37611; იქ წავიდა ნასრა 26023, 2619, წავიდა ბაგრატ, ძე აფხაზთა მეფის დემეტრესი 2615, იქ არის წასული თეოდოსი, აფხაზთა მეფის დემეტრეს ძმა 27015; წავიდნენ და კონსტანტინე VIII-ს მიემხრენ ტაოელი აზნაურნი 29112, წავიდა ჩანჩახი ფაღელი 2925; აქ მყოფი დემეტრე, ბაგრატ IV-ის ნახევარძმა, გამოიყვანა ლიპარიტმა 29813, 21; საბერძნეთში წავიდა ლიპარიტი და მიიღო დამხმარე ჯარი 3034, 30415, ბაგრატ IV-ც წავიდა 3037, 3045; საბერძნეთში გაიპარა ივანე ლიპარიტის ძე 30517; საბერძნეთში წავიდა მარიამ დედოფალი, ბაგრატ IV-ის დედა 2945, 11; აქ გარდაიცვალა 3. ლიპარიტი 3061; საბერძნეთში გააძევა დავითმა ლიპარიტი ამირა 32518. — საბერძნეთში ლაშქრობს მირიანი 9513; მირიანის დამარცხება 1025; ვახტანგ გორგასალის ლაშქრობა საბერძნეთში 15916, 17; საბერძნეთის «სპასა დიდსა წინამძღუარს» არის ვახტანგ გორგასალი 19111; საბერძნეთში ლაშქრობს ხუასრო II 2004; ქასრე გაქცა ბარამ ჩუბინს და წავიდა საბერძნეთში მავრიკი კეისართან 2212; დიდი შფოთი VII საუკუნის დასაწყისში, ფოკამ მოკლა მავრიკი და დაიპყრა ტანტი 2222, 2231; საბერძნეთის წინააღმდეგ მოდის მავრიკის სიძე ქასრე შურის საძიებლად 2224, 5; გამოჩნდა ერაკლე 22317, და ტანტი დაიპყრა 22319; სტეფანოზ II-ის დროს საბერძნეთში წაიღეს ქართლის აღწერის მასალები 3761; საბერძნეთში ხატისმებრძოლთა მოძრაობა 2276; საბერძნეთში შედის მასლამა 2528; საბერძნეთში შეთქმულება მოაწყეს ბასილი II-ის წინააღმდეგ წარევებმა და ქსიფიამ 28517, 38330. — ზემონი ქუეყანანი საბერძნეთისანი ტბარდა სკლიაროსის აჯანყება 27312.

საბოტარელნი 27414.

საგდუხტი (დედოფალი, მირდატის მეუღლე, ვახტანგ გორგასალის დედა) 1433, 5, 16, 1455, 14, 1965; იგი ბარზაბოდის ასულია 14111, 14, 1456; მისი ძმა ვარაზ-ბაკური 1457; იგი მირდატის ცოლია 1427; იგი ვახტანგ გორგასალის დედა 1868, 10; მან მიიღო ქრისტიანობა 1428, 11; მან ააშენა სიონი სამშვილდისა 14218; შეწუხებული საგდუხტი მიდის მამამისთან, ბარზაბოდთან 1442, 11.

სადაჟა (არაბეთის მეფის, დურბეხის, მამა) 34014.

საეგრო (ეგრისი) 3163. იხ. ეგრისი.

საზუერელნი აზნაურნი 26710.

საკოეთი (გეოგრაფ.) 29021.

სალარნი: «სალართა დაეპყრა ბარდავი და აღარა დაღვანა» 2663.

საღდუხტი არდოხის ძე 36718, 21.

სალომე უჯარმელი (დედოფალი, მირიანის ძის რევის მეუღლე, სომეხთა მეფის თრდატის ასული)

7014, 711, 726, 12113, 12610, 20, 1314; სალომე უჯარმელმა და პეროქავრი სივნელმა ჩაწერეს წმ. ნინოს ცხოვრება 12714.

სამარი (მცხეთელი მამასახლისი, ფარნავეზის ბიძა) 20119, 21, 2211.

სამარიტელნი: სამარიტელთა ნათესავი 30311.

სამარკანდი 31418.

სამგორი 9 სქ. 3 (მისი მდებარეობა).

სამნადირი (ერისთავი შიდა-ეგრისისა და სვანეთისა) 18518.

1. სამოელ I (მონაზონი, ქართლის ეპისკოპოსი, შემდეგ კათალიკოსი) 16322, 1646, 16613, 1679, 18, 1684, 12, 1692, 1704, 1725; იგზავნება კონსტანტინეპოლში პატრიარქთან 1968, 19711; იგზავნება ანტიოქიაში, რომ ეკურთხოს ეპისკოპოსად 19717; დაჯდა კათალიკოსად (პეტრეს გარდაცვალების შემდეგ) 2058; იგი მეორე კათალიკოსია 205 სქ. 1; მისი გარდაცვალება 2064.

2. სამოელ II (ქართლის კათალიკოსი): იგი დაჯდა კათალიკოსად სვიმონის შემდეგ 2221, 37325, 3741; იგი მეცხრე კათალიკოსია 37325, 219 სქ. 3; მისი გარდაცვალება 2222.

3. სამოელ III (ქართლის კათალიკოსი, სამოელ II-ის შემდეგ) 2222, 37416; იგი მეათე კათალიკოსია 222 სქ. 1; მისი გარდაცვალება 22213; მის შემდეგ კათალიკოსია ბართლომე 22214.

4. სამოელ IV (ქართლის კათალიკოსი VII საუკ.) 37529.

5. სამოელ დონაური (კანთა ქორეპისკოპოსი, ძმა გაბრიელ დონაურისა) 2544, 2576.

6. სამოელი (ბიბლ.) 13225, 36728.

სამოქალაქი 29910, 31918, 36728.

სამშულდე (ციხე-ქალაქი) 122, 333, 646, 13024; წინათ სამშვილდეს ერქვა ორბის ციხე 815; «დედა-ციხე სამშულდე» 181; «ყოველი სამშულდე» 33115; სამშვილდის კარი 31611; სამშვილდის ტბანი 3145; სამშვილდე სომეხთა მეფის მფლობელობაში 3079, 10, 11, 12, 15, 16; სამშვილდე სამფლობელოდ მისცა არჩილ I-მა მირდატს 1426; გიორგი II-მ სამშვილდე მისცა ივანე ლიპარიტის ძეს 3165, 14, 16; სულთანმა მალიქშამ წაიღო სამშვილდე 3171, 2, 3182, 4; «ყოველი სამშვილდე» უპირავთ თურქებს 33115; თურქებს სამშვილდე წაართვა დავით აღმაშენებელმა 33120, 22, 33216; სამშვილდის ერისთავი 2416, 558, 13711, სამშ. ერისთავი ადარნასე (ვაგტანგ გორგასალის დროს) 18517; სამშვილდის საერისთავო 2719; სამშვილდის სიონი 14218.

სამცხე 3924, 423, 28231, 31611, 3799, 38322; სამცხის მოცულობა 2421, 10 სქ. 1, 24 სქ. 3; ოძრხევის ქვეყანას ეწოდება სამცხე 4712; სამცხის მთავარი 4034; სამცხეშია ციხეები: დემოთი 4712, ოძრხე, ჯვარის-ციხე და ლომსიანთა 26110, მარგის მერე 27019. — სამცხეში მოვიდა ერაკლე კეისარი 2248; სამცხეში დაიბანა მურვან ყრუმ 2348, 9; იგი მოაოხრა აბულ-

კასიმმა 26316; სამცხე აივსო თურქთა 31918. — სამცხის ჯევი 37913; სამცხე-საათაბაგო 2329, 231 სქ. 1.

სამძივარი 3939 («მთავრობდა მაშინ დედაკაცი ვინმე ქურთი სამძივარია»; შდრ. ისტ. აზმანი *630: «აწ მყოფთა სამძივართა»).

სანადირო ქალაქი (ქალაქი გაჩიანი) 98.

1. სარა ბეთლემელი (ნიაფორი, სომეხი დიკნელი) 7216, 7514, 761, 7817, 794, 8; მისგან ესწავლა ნინოს ცოტაოდენი სომხური 8516.

2. სარა ფხუენელი (აზნაური კახი) 26910.

სარანგი ალხაზი (თავადი განძისა) 31218, 20, 3174, 7, 12, 18; მოვიდა სამშვილდის ბარს 3184.

სარკინე (ქალაქი, მცხეთის უბანი) 1581, 1721, 1810. — სარკინელნი 187, 18.

სარკინოვითი 30814.

სარკინოზნი (არაბები, მაჰმადიანები) 2309, 2312, 2376, 18, 21, 2444, 2461, 16, 2474, 11, 18, 2498, 25013, 17, 25210, 2557, 25615, 25714, 15, 26022, 3227, 37616, 37710, 12; მათი სახელწოდების ეტიმოლოგია: «სარკინოზთა, რომელ არს თარგმანი სარას ძაღლთა» 2304; მათი სჯულის მოძღვარია მოჰამადი 22910; ისინი თავდაპირველად ქართლის ერისთავთაგან ხარკს ღებულობდნენ და ამით კმაყოფილდებოდნენ 24417; მათი შემოჭრა ქართლში 24415; სარკინოზები ხელმეორედ დაეუფლნენ ქართლს 2541; სარკინოზებმა მოარბიეს კახეთი 26513. — სარკინოზთა სჯული (მუჰამედის მოძღვრება) 22910, 25515. მათ წაიღეს აშოტ I კურაპალატის სიკვდილის შემდეგ «გარეთ ქუეყანა» 3784, და ხარკი დაადვეს შავშეთ-კლარჯეთ-ნიგალის ზეგებს 3787.

სასირეთის ქალა 3015.

სასომხითო 2341.

1. საურმაგი (ქართლის მეფე, ფარნავეზის ძე) 267, 12, 18, 16, 18, 19, 21, 271, 2, 8, 12, 21, 25, 285, 3211, 3312 შენ.

2. საურმაგი (სპასპეტი, ვახტანგ გორგასალის მამამძუძე) 14313, 15, 1455; მისი ძე არტავაძე ძდუძს-მტე 15610.

3. საურმაგი (ვახტანგ გორგასალის ეჯიბი) 1861, 18910, 12, 14, 15, 20.

საფარელი გაბრიელი იხ. გაბრიელ საფარელი.

საფურცლე (დაბა, მცხეთის მანლობლად) 5516, 8518.

საქართველო 31915; საბერძნეთისა და საქართველოს საზღვარი 2355; გუარანდუხტი დედოფალი «ყოვლისა საქართველოსა» 3367; ღვთისმშობელს «წილად ხუდა მოქცევა ქუეყანა საქართველოსა» 382; დადგენილება VI მს. კრებისა საქართველოს ეკლესიის შესახებ 2324; «საქართველოს ეკლესიანი» 23210.

საქრისი (გეოგრაფ.) 3928; ველი იგი საქრისისა 412.

სამძორი: აქ ააშენა ეკლესია არჩილ II-მ 24317.

საჯი: «სარკინოზნი, რომელთა უცმოზდეს საჯობით» 26514.

საშაკი (თბილისის ამირა) იხ. სააკი.

სეგასტე (ქალაქი) 4228.

სეგასტეპოლე 43 (ქვემოდან 6. სტრიქონი): «მოვიდა სეგასტეპოლედ, რომელსა აწ ცხუზად სახელ ედებოდა».

სეფელამეჯი (გეოგრაფ.) 3398.

სენაქერემი (სომეხთა მეფე, ბაგრატ IV-ს დედის, მარიამის, მამა) 2994.

სეფელია (რეგ მართალის მეუღლე) 582, 3.

სვანეთი იხ. სვანეთი.

სილონა (აბიათარ მღვდელის ასული, ნინოს მოწაფე) 94 სქ. 1, 958, 10112, 10211, 1056, 1145; სილონამ დაწერა მოქცევა მირიან მეფისა 10812.

სივნეთი 26211, 37324.

1. სივნელი არევი (სომხითის ერისთავი) 15919.

2. სივნელი პეროქავრა იხ. პეროქავრა სივნელი.

სითლარაბა (Sidi-el-Arah, თბილისის ამირა) 31211.

სიკილია 1836, 17.

სიმონ კანანელი (მოციქული, აფხაზეთსა და ეგრისში ქრისტიანობის გამავრცელებელი) 4226, 42 სქ. 2, 431, 6, 7.

სიმონ იხ. სუმონ.

სინას მთა 3534.

სინდეთი 16222, 19423, 1952, 10; სინდეთის ქალაქები: სინდილა, თოფორი, კიმრაი 19511; ვახტანგ გორგასალის ლაშქრობა სინდეთში 18812, 18, 1892; სინდეთიდან და ინდოეთიდან ვახტანგის მიერ გამოტანილი სიმდიდრე 23611. — სინდელნი 1878, 15.

სინდია (ქალაქი) 18820.

სინდილა (სინდეთის ქალაქი) 19511.

სინდნი 1413, 16222, 18410, 18815, 19, 18912, 17, 19424, 1955; სინდთა დახასიათება 19810; სინდთა მეფე 18813, 19, 21, 1895, 1901, 2, 1948, 11, 14, 16, 22, 1951, 3, 6.

სიონი (ბიბლ.): «ძენი სიონისანი» 32020; გზანი სიონისანი 32022.

სკიტი: «უდაბნონი ეგუბტისა და სკიტისანი» 13481.

სკლიაროსი (ბარდა სკლიაროსი, ბიზანტიელი ფეოდალი): მისი განდგომილება 2732; იგი აოტეს ქართველებმა 273 28.

სკუთე (ქვეყანა) 439 («წარვიდა სკუთედ»), 431 ქვევიდან («წარვიდა სკუთადა»).

1. სკურეთი (მდინარე) 91, 2416; «სკურეთის მდინარე მაშავრის წყალია» 9 სქ. 1; «სკურეთის მდინარე ვერის წყალია» 24 სქ. 2.

2. სკურეთი, სკორეთი, საკურეთი (მხარე) 27618.

სოზის კანანელი (თარგმანი, მწიგნობარი) 935.

სოზლის ციხე: მდებარეობს გარდასავლსა ოვსეთისასა 23511.

სოდომი (ბიბლ.) 2116; სოდომნი 32317.

სოლომონი (სოლომონ ბრძენი, მეფე ურიათა) 1659, 21423, 34713, 3512, 3527, 3631, 3656, 3737.

სომეხი დვინელი 772. იხ. სარა ბეთლემელი.

სომეხნი 35, 1414, 151, 6, 1612, 15, 16, 2925, 302, 322, 7, 3314, 16, 3420, 358, 4315, 4418, 4518, 458, 16, 474, 17, 18, 20, 4812, 18, 498, 12, 19, 20, 512, 528, 542,

576, 21, 603, 13020, 1312, 1364, 7, 21, 2592, 26021, 26112, 30118, 30717; სომეხთა მეფენი 3511, 4412, 456, 4810, 15, 16, 50 სქ. 5, 5321, 578, 9, 16, 21, 5911, 625, 13021, 25717, 2624, 11; სომეხთა მეფე არშაკი 2820, 2910, 18, 21, 24, 304, 30 სქ. 1, ადრეკი 441, არტაშანი 4822, მეფის ძე ზარენი 492, მეფის ასული (ცოლი ფარსმან ქველისა) 5318, კოსარო 5914, 6011, 618, 689, თრდატ (ძე კოსაროსი) 6810, 726, 1296, 1519, გაგიკი 27918, დავითი 29628, 2979, 30022, სენაქერემი 2994, კვირიკე 3075, 7, 11, 12, 3095; სომეხთა მეფის სამეფოელი დეინი 829; სომეხთა პატიახში (ვახტანგის დის, ზურაბძეს, საქმრო) 1859; სომეხთა ერისთავი (აბულაბაზი) 25612; სომეხთა სპა 1418, 352, 4518, 48 20, 5718, 1368, 18620; სომეხთა და ბერძენთა საზღვარი (განსაყოფელი) 1966; სომეხთა ცხოვრება 321, 699; სომეხთა მოქცევის წიგნი 846; სომეხთა ეპისკოპოსები და წინამძღვრები 35612, 15, 16.

სომხეთი, სომხითი 2315, 3604.

სომხითი 129, 152, 1683, 1919, 2820, 3119, 3218, 3313, 3827—28 შენ., 4513, 462, 6, 488, 5116, 19, 5318, 571, 624, 5, 7, 21, 6417, 653, 22, 6720, 6816, 695, 12, 14, 15, 1031, 13611, 15812, 15917, 17219, 17718, 1794, 20320, 23910, 2445, 2519, 2562, 2578, 26210, 28114, 37027, 37310, 24, 38217; აგარანი სომხითისა (ადგილი, სადაც გარდაიცვალა თამარ მეფე) 36928; არენი სომხითისანი 828, 24312; მთანი სომხითისანი 33211; საზღვარი სომხითისანი 485, 496; 617 (ამ საზღვრებში არის ქალაქი ხილანია), 854; ქალაქი სომხითისანი 641; ქუეყანა სომხითისა 795, 3739; ციხენი სომხითისანი 33122, 34414. — აზნაურნი სომხითისანი 485 შენ.; სომხითის ამირანი 34018; ერისთავნი სომხითისანი (სივნილი, ასპურაგნელი, ტაროგნელი) 15919; სომხითის მთავარი 6117; მეფენი სომხითისანი 6221, 3748, დიდი მეფე იარვანდი 4414, მეფე კოსარო 5911; მკვდრნი სომხითისანი 1616; სომხითის პატიახში ბაკური 19918; სომხითის სპანი 3417, 4517, 4622, 4910, 531, 1608, 16915, 1804. — სომხითი დაიპყრეს სპარსელებმა (VI საუკ.) 21713; დაიპყრა ხალილ იზიდის ძემ 2538; მოაოხრა მალიქშამ 3183; სომხითი თურქებს უჭირავთ 33114, 3322; სომხითის საქმეები განაგო და სომხითი ააღორძინა დავით აღმაშენებელმა 3461, 36513.

სომხითი დიდი (დავით აღმაშენებლის დროს) 33716.

სომხური ენა 67 შენ., 164, 6, 22, 8516 (სომხურად მხარაგელი). ნინომ იცოდა ცოტაოდენი სომხური ენა 8515.

სოსანა (წმ. ნინოს დედა) 7212, 16, 7516, 761, 4.

სოსანგეთი: «მოიწია აწყვერს, რომელსა პირველად ეწოდებოდა სოსანგეთი» 3928.

სპანდიატ-რვალი, სპანდიატი (სპარსთა მეფის ვაშტაშაბის ძე) 1611, 15, 17, 16 სქ. 2.

სპარსეთი 1315, 1614, 2717, 304, 313, 3318, 4311, 519, 529, 19, 531, 542, 5915, 17, 604, 6114, 6518, 672, 6711, 6818, 692, 5, 705, 1631, 1719, 17312, 17810,

1919, 1961, 34010, 35819, 3605, 3622, 36815; დიდი სპარსეთი 37017; სპარსეთი — ქვეყანა გმირთა და გოლიათთა 1709; ერი სპარსეთისა 18718 («პატივსცემდა ვახტანგს ყოველი ერი სპარსეთისა ვითარცა ზუასროს, მეფესა მათსა»); სპარსეთის საზღვარი 622, 13615; სპარსეთის ქალაქნი 36911. — ერისთავნი სპარსეთისანი 4313, 14, 546; სპარსეთის მარზაპანნი 676; სპარსეთის მეფენი 4312, სპარსეთის მეფე ბარამი (ბაამანი), ძე სპანდიატისი 1617, მესამე ძმა მირიანისი 6910, ქასრე ანუშირვანი 598, ჯრმხიდი 21526, არფასარანი 3068; სპარსეთის მეფობა 4310, 6718. სპარსეთის სულტანი 36715; სპარსეთის წარჩინებულნი 1876, 9. — ფარნაჯომმა მოიყვანა სპარსეთიდან ცეცხლის მსახურნი და მოეგინა 296. — სპარსეთში შფოთი და არეულობა 571 წელს 21715, 16, 19; სპარსეთში შეიჭრნენ თურქნი 2205, ბერძენნი 2207; ქასრემ დაამარცხა ჩუბინი და დაიპყრა სპარსეთი 2214; სპარსეთში გაილაშქრა ერაყელმა 2241, 22918; სპარსეთში შევიდა აბოზიქარი 22912, 14; სპარსეთისკენ გააქცია თორნიკე ბარდა სკლიაროსი 27328; სპარსეთის რბევა იწყო დავით აღმაშენებელმა 33622, 33716; თამარ მეფის დროს ქართველებმა «დალეწნეს სპარსეთისა ქალაქნი» 36911. — სპარსეთი (= მაჰმადიანთა ქვეყანას) 33622.

სპარსეთობა 3668 («თავნი ყოველისა სპარსეთობისა დაჰოცნა»).

სპარსნი 46 შენ., 1223, 134, 141, 3, 4, 5, 15, 157, 11, 13, 20, 22, 1614, 2019 («ფარნაგაზ იყო მამულად ქართლელი... და დედულად სპარსი ასპანელი»), 2922, 3015, 21, 3111, 327, 3516, 18, 4818, 21, 498, 5011, 511, 528, 17, 531, 3, 7, 15, 22, 543, 5, 576, 13, 5914, 603, 12, 6216, 21, 634, 8, 11, 651, 2, 4, 7, 6616, 6715 («სპარსთა დედოფალი»), 697, 701, 8, 10, 983, 7, 11523, 1334, 35, 1366, 7, 21, 13713, 13811, 14, 15, 1396, 1403, 6, 1412, 9, 10, 21; 14216 (სპარსი მობიდან), 14514, 14621, 15718, 15816, 1607, 8, 1631, 9, 17021, 1719, 17, 20, 1721, 19, 17817, 1792, 1845 («განრისხნენ სპარსნი მოხუცებულნი»), 18814, 15, 16, 1913, 6, 9, 12, 1933, 6, 8, 19516, 2023, 7, 12, 13, 20612, 2203, 9, 10, 2237, 2248, 23316, 2402, 20, 3186, 3492, 35121, 3592 («სპარსთა ჰქონებოდა მეფობა»), 37324. — სპარსთა ბუმბერაზი 5118, 21; სპარსთა გოლიათი 521; სპარსთა ერისთავი 1320, 3012, 5319, 541, 13612, 14, 13620, 1373, 17213 (ვარაზ-ბაკური), 1734, 2424 (ბარდაველი); მეგერენი სპარსთანი 18719; სპარსთა მეფენი 1610, 4315, 6912, 705, 11, 9513 («დიდისა სპარსთა მეფისა»), 9815, 13022, 1313, 1363, 15, 13715, 13812, 13910, 1407, 1413, 16, 18, 14416, 1488, 1589, 10, 11, 1591, 16010, 16912, 14, 1789, 16, 20, 18314, 15, 16, 19216, 1951, 2, 5, 12, 2025, 2164, 5, 18, 19, 2176, 23614, 28115, 30822 (სპარსთა მეფე სულტანი), 38218; სპარსთა მეფე ქეკაბოს 1414, 17, სპანდიატ-რვალი 1610, ქასრე მეფე (მირიანის მამა) 5912, 15, 16, 602, 5, 616, 623, 7, 631, 6315, 16, 19, 647, 13, 64 სქ. 2, 671, ზურაბ-ხუარა 11310, 19, ზუასროთანგი 1612, სპარსთა მეფის ასულია ბაღენდუხტი 17813,

ხუასრო 19920; სპარსთა მეფის სიგელნი აქვთ ქართლის ერისთავებს 22117; სპარსთა მეფობა 16 სქ. 4, სპარსთა სამეფო 254; სპარსთა მთავარი ზურა 1065; ნათესავი სპარსთა 1689, 18718, 2312; სპარსნი რანისანი 358; სპარსთა სილაღე 17311, 18; სპარსთა სპანი 3013, 5115, 1524 («სპანი სპარსთა ნიჯადნი»), 16915 («სპანი სპარსთანი სომხითისა და ქართლისა სპათა უმრავლეს არიან»), სპარსთა ლაშქარი 656, 1136, 1733, სპარსთა ძალი 3014; სპარსთა სპასალარი 37317; სპარსთა სჯული 295; სპარსნი ცეცხლის-მსახურნი 1398; სპარსთა წყობა 1395, 1715; ს. ურმაგს ჰყავდა ცოლი სპარსი, ასული ბარდაველის ერისთავისა 2715; სპარსთა მეფის, ასული არის ვახტანგ გორგასლის ცოლი 1992. — სპარსთა შემოსევა ქართლში 602 შენ.: სპარსნი მოიყვანა ქართლში ბინქარანმა 17910, 20; სპარსთა მოსვლა ქართლში ვახტანგ გორგასალთან საომრად 1801, 5, 11, 12, 811, 8, 20, 1822, 20, 1; სპარსელებმა მოაოხრეს თბილისი და არმაზი 20219; მათ დაიპყრეს VI საუკუნეში ქართლი, სომხითი, ასფურაგანი 21714; «სპარსნი უფლებდეს ქართლს, კახეთს, ჰერეთს, სომხითს, სივნიტს, ასპურანგს» 37324. — სპარსნი აწამებდნენ ქრისტიანებს 2249; მათ შეიპყრეს და აწამეს რაქდენი 1991, 7; მათი შესვლისა საბერძნეთში ეშინიათ ბერძნებს 1828. — სპარსთა მეფეს გადაუდგა ბარამ ჩუბინი 22018; სპარსთა ქვეყნები შემუსრეს ბერძნებმა 16311; «ცხოვრება სპარსთა» 321, 2206. — სპარსი (= სპარსული): სპარსთა ლაშქრითა 1136.

სპარსული ენა 6517, 1628; სპარსულად 648, 1436, 1814, 1859.

სპასიანოხი (= ვესპასიანე) 16421. იხ. ვესპასიანე.

1. სპერი (ისპირი) 17014, 2032, 23815, 34416; სპერი ქართლის ფარგლებშია 2264 («წარიდეს ბერძენთა საზღვარი ქართლისა: სპერი და ბოლო კლარჯეთისა, ზღუს პირი»); იგი წაიღეს ბერძნებმა ერაყელს დროს 2264.

2. სპერი (მდინარე ჭოროხი) 1720 («მდინარესა ზედა სპერისასა, რომელსა ჰქვან ჭოროხი»).

სპერის ზღუა (შავი ზღუა) 811, 914, 23, 190, 20517. სტაგირი (ადგილი კახეთში): აქ გარდაიცვალა გიორგი III 36729.

სტერი (ქალაქი პონტოში) 1605.

1. სტეფანე ხირსელი (იონანე ზედაზნელის მოწაფე) 2082.

2. სტეფანე მტებვარი (ეპისკოპოსი) 31217, 38011; მან აღწერა გობრონის ცხოვრება 2642.

3. სტეფანე პირველ-მოწამე 2296.

4. სტეფანე 8411 («სტეფანეს მსგავსი დიაკონი»).

1. სტეფანოზ I (გუარამ კურაპალატის ძე, ქართლის მთავარი) 22121, 22242, 14, დიდი სტეფანოზი 37528; იგი გადაუდგა ბერძნებს და მიემხრო სპარსელებს 2236; მის დროს «ტფილისი განძლიერდებოდა» 22311; მისი რეზიდენციაა თბილისში 22314, 15; სტეფანოზი ებრძვის ერაყელს 2248, 9, ამ ბრძოლაში მოკლეს სტეფანოზი 22411, 2261, 2; სტეფანოზი და მისი ძმა დემეტრე აშენებენ ჯვარის ეკლესიას 22313,

37420; სტეფანოზის შვილები 2265, გუარამ კურაპალატი და დემეტრე 2522; მისი ძმა დემეტრე 22312.

2. სტეფანოზ II (ადარნასეს ძე, ქართლის მთავარი) 2288, 10, 37527, 3768; მან განასრულა და მოზღუდა ჯვარის ეკლესია 22811, 37528; ჰყავდა ორი ძე: არჩილი და მიჰრი 23223, 2339, 24618; გარდაიცვალა ეგრისში 2338, 23510.

3. სტეფანოზი (ვარჯანის ძე, პანკისის ერისთავი) 2986.

4. სტეფანოზი (ნერსეს ძე, ერისთავი) 2523, 3765.

5. სტეფანოზი (იერუსალიმელი ეპისკოპოსი, VI საკ.) 2155.

სტეფან-წმიდის ეკლესია (მცხეთას) 14020.

სუანეთი 4223, 421 (ქვეყიდან), 2415, 3675; სუანეთის მოცულობა 244 («ეგრის-წყალსა და რიონს შუა, ზღვოვან მთამდე, რომელსა შინა არს ეგრისი და სუანეთი»); სუანეთის ერისთავი სამნალირი (ვახტანგ გორგასალის დროს) 18518; «ეგრისი სუანეთია» 27 სქ. 2; «... ეგრისამდე, რომელ არს სუანეთი» 2710.

სუანნი 3163, 3696; სუანთა ერისთავი ვარდანი 31516.

სუერის ციხე 30911.

სულა კალმახელი (კალმახის ერისთავი) 30114, 3021, 30422, 28; მას ებოძა მამულობით ციხისჯვარი, ოძრხე და ბოდო-კლდე 3053; მან მოჰგვარა მეფეს შეპყრობილი ლიპარიტი და ივანე 3056.

1. სუმბატ არტანუჯელი (ადარნასეს ძე) 25913, 14, 23, 2607, 37919, 20, 22, 3804, 3811.

2. სუმბატ არტანუჯელი (ძე აშოტ კეკელასი) 37813, 18.

3. სუმბატ არტანუჯელი (ძე დავით მამულისა, ერისთავთ-ერისთავი) 25916, 3812, 24, 30; მისი ძენი: დავითი და ბაგრატ არტანუჯელი 38125.

4. სუმბატ კლარჯი (ძე ბაგრატ არტანუჯელისა) 25920, 21, 2833, 5, 8, 11, 38221, 25, 26, 27; მისი ძეა ბაგრატ 28313 (სუმბატ კლარჯის ძედ არის მოხსენებული დემეტრე კლარჯი 29213, მაგრამ დემეტრე კლარჯი არის გურგენის ძე).

5. სუმბატ I კურაპალატი (ქართველთა მეფე), ადარნასე I-ის ძე 26615, 38019, 38110, 12, 13; მისი შვილები არიან: ბაგრატ რეგვნი და ადარნასე კურაპალატი 26621, 3821.

6. სუმბატი (ძე ბაგრატ II რეგვენისა) 26623.

7. სუმბატ დავითის ძე (ისტორიკოსი XI საუკ.) 218 სქ. 4, 3724.

8. სუმბატ ბივრიტიანი (სომეხთა სპასპეტი) 456, 4517, 461, 9, 10, 12, 14, 21, 475; მან მოაოხრა ქართლი 479, 4810 («სომეხთა მეფე და სპასპეტი მისი სუმბატ ბივრიტიანი»), 4820, 499.

9. სუმბატ ტიუგრაკალი (სომეხთა მეფე) 2624, 6, 11, 2644; იგი შეიპყრა აბულკასიმმა 2647.

10. სუმბატი (ძმა სომეხთა მეფის კვირიკესი) 3078, 14.

სურმაგი იხ. საურმაგი.

სუქმანეთი 3661, 2.

სუფიკტი 3228.

1. სუმონი (ქართლის ეპისკოპოსი, ელიას შემდეგ) 13721, 13817.

2. სუმონი (ქართლის კათალიკოსი მაკარის შემდეგ, ბაკურ მეფის დროს, VI საუკ.) 2173, 219 სქ. 3, 2221, 37325; ო. კ. სუმონ 217 სქ. 1. სუმონ-პეტრე 37322; მის შემდეგ არის სამოელი, მეცხრე კათალიკოსი 37325, 3741.

3. სუმონი (ქართლის კათალიკოსი, ბ. გრატ III-ის დროს) 2828; მის შემდეგ მეტქისედეგია 2829.

4. სუმონ კანანელი, სიმონ კანანელი (მოციქუ-ლი) 3826.

5. სუმონ მოგვ 30320.

6. სუმონ ჭყონდიდელი (მწიგნობართ-უხუცესი, გიორგი ჭყონდიდელის დისწული) 34520.

სხლოანი (სოფელი კლარჯეთში) 29018.

სხლობანი (სოფელი შავშეთში) 29019.

სხვლოსელი (ახნაურნი კახნი): დაჩი და ივანე სხვლოსელი 26910.

ტ

ტაგნაგეთი (გეოგრა.) 8 სქ. 3.

ტაიჭის ძე იოანე (მთარგმანებელი) 33410.

ტალინჯაქარი (სომხეთის ციხე) 34415.

ტაო 421, 422, 485 (ქუთუყანასა პარხლისასა, რომელ არს ტაო), 498 შენ., 24412, 27111, 27410, 27522, 27825, 28, 28281 (ესამცხე-ტაოსა შინა), 28321, 2889 (ტაოსთა), 2951, 30611, 18, 3187, 37724, 38216, 38432, 3856; ტაოს ახნაურნი 38525, იმიერ-ტაო 2785, 3827, ქუემო ტაო 25118, ტაოს ორივე კერძო 27514; მეფენი ტაოსნი 2731; მკვდრი ტაოსი 2748; ტაოს ნაპირნი 36514; ტაოს სოფლები: ზადკარევი, ოროთა 29016; ჭვეთა ტაოსთა 28317; 38281. — ტაოელი: ფერის, ნათესავით ტაოელი 2878; ტაოელი ახნაურნი 28914, 29112, 18, 38524; გიორგი ტაოელი (კათალიკოსი) 31320, 21; ტაოელი მეფენი 2676.

ტაოსკარელი გუზანი 36814.

ტაროვნელი ამაზასპი (სომხეთის ერისთავი) 15919.

ტარონი (გეოგრა.) 2446.

ტასისკარი 928, 105, 6, 10 სქ. 1, 24 სქ. 3, 20319, 20517; ოძრნის ერისთავის საგამგებლოა ტასისკარიტ-გან არსიანამდე 2420; შიდა-ქართლი შეიცავს თბილისიდან და არაგვიდან ვიდრე ტასისკარამდე და ფანგარამდე 2425.

ტაშირი 2924, 25, 25714, 36518; სამშვილდის საერისთავოში შედიოდა «სკვრეთის მდინარითგან ვიდრე მთამდე, რომელ არს ტაშირი და აბოცი» 2417; პატიაზში განაგებდა თრიალეთს, ტაშირს და აბოცს 24120.

ტბეთი (შავშეთში): აშოტ კუხმა ააშენა აქ საეპისკოპოსო ეკლესია 2601, 38010, 3861; საბა მტბე-ვარმა ააგო ციხე ტბეთის თავზე და უწოდა მას «სუეტი» 2929, 3861, 2, 9, 10. ტბელი: ტბელი ახნაურნი 2674, 2682, გოდერძიანი ტბელი 2486; ტბელი ქავთარი (ქართლის ახნაური) 2767.

ტენეზა (ბრანჯთა საერისთავო) 7418.

ტერონაკალი (სომხეთის ციხე) 34415.

ტიგრანი (სომხეთა მეფის არტაშანის ძე) 4910.

ტინისკიდი 31314.

ტირეთი (დურძუკის მამა) 1114.

ტიტო (რომაელთა კეისარი, Titus Flavius Vespasianus, 79—81 წწ.) 16421, 3429.

ტოლობელის ძე ისაკი 31122.

ტონთიო (მთა ოქროსა) 2334; (სოფელი ჯავახეთში) 29020.

ტრაპიზონთა, ტრაპიზონი: «ტრაპიზონად, რომელ არს სოფელი მეგრეთა» 3827—28 შენ., 391; «დაი-ხამთრა ქუეყანასა ხალდისასა, მახლობელად ქალაქსა ტრაპიზონთასა» 28515, «დაიხამთრა ხალდისა, ქალაქსა ტრაპიზონთასა» 38328.

ტროადელი 3425; «ტროადელთა ბრძოლა» 34218.

ტფილელი 29711, 30220; ვაქარნი ტფ. 34010; ტფილელი ბერნი 297, 18, 14 («ქალაქისა ბერნი ტფილელი»). ტფილელი ამირა 25215, 29628, 29.

ტფილისი 914, 105, 2119, 2415, 24, 1822, 2428, 2981, 29914, 30220, 3032, 3102, 8, 18, 19, 22, 3129, 10, 11, 12, 33114, 3328, 34910, 37416, 3758, 17, 28, 3768; ვახტანგ გორგასალმა დაიწყო ქალაქი თბილისის აშენება 2006; ტფილისი — სამეფო ქალაქი 2057 («დაჩი მეფემან ... იგი შექმნა სახლად სამეფოურად»); ტფილისის ზღუდენი (განასრულა დაჩიმ, ვახტანგის ძემ) 2056; ტფილისის კარნი 13612; ტფილისის სიონი 2228 (გვარამ კურაპალატმა, «ბაგრატიონმა», განა-ახლა საფუძველი სიონისა), 2224, 22711 (ადარნასემ, ქართლის მთავარმა, დაასრულა მისი შენება), 37515; ტფილისი სოფელი და კალაი 18121, ციხე ტფილისისა 13620; VI საუკუნის მეორე ნახევრიდან ტფილისი ძლიერდება და მცხეთა სუსტდება 22311, 37328. — ტფილისის ამირა 2551, 9 (საპაქ ისმელის ძე), 2631 (ჯაფარი), 25210 (ალი შუაბის ძე). — ტფილისი მოაზრეს ხუასრო II-ის ჯარებმა 20219; ტფილისი მოადგა ერაკლე კეისარი 2249, 37422; ტფილისი ერაკლემ მისცა ადარნასეს 2258; შემუსრა ბლუჩანმა 24916; დაიპყრეს აგარიანთა 25017; მოაზრეს ხაზარებმა 25110; ტფილისი მოადგა ბულა თურქი 2663, 4, აბულ-კასიმი 2631; ტფილისი ასაღებად მოადგა ბაგრატ IV-ის ლაშქარი 2978, 4, 10, 18, 2981; ბაგრატ IV-მ დასტოვა ტფილისი ლიპარიტის კვალად შემო-ტევის გამო 30011; ტფილისი აიღო 1122 წელს დავით აღმაშენებელმა 34218, 36512.

ტყე-ტბა (გეოგრა.) 59, 97.

უ

უალერეს («ვალარშ») 829 (ადგილსა მას, რომელსა ჰქვან ახალქალაქი, უალერეს შენებულსა).

უესპასიანოსი (რომაელთა კეისარი, 69-79 წწ.) 443.

უთალო იხ. ოთალო 2999.

უთალუბო 3167.

უკუშია (გეოგრა.) 30210.

ულუმბო: აქ არის დაყუდებული იოანე (ექვთიმეს ძამა) 27324.

უმედელთა 29915.

უმიროსი (პომეროსი) 3421, 12.

უობოსი (ხაზართა მეფის ძე) 129, 11.

უჟიკი 795 («უჟიკთა საცელმწიფო»).

ურაპა (ქალაქი): იქ წავიდა ვახტანგ გორგასალი 1874, 12, 1962.

ურბნისი, ორბნისი 106, 1720 («ორბნისა»), 8718 («ორბანისი»).

ურდურე (ოვსთა მეფე): იგი მოუკლავს დიდ კვირიკეს 2977.

1. ურია (ბიბლ., დავით წინასწარმეტყველის ცოლი) 1655.

2. ურია იხ. ურიანი.

ურიანი, ჰურიანი 3517, 366, 3711, 446, 7710, 781, 7, 792, 838, 4, 958, 20, 9910, 10011, 10116, 10217, 11311, 1154, 1188, 16420, 3738, 3744. ურიანი მცხეთელნი 362, 4, 11622; უბანი ურიათა (მცხეთაში) 1721, 951; ძველად მცხეთაში მოსული ურიანი 445; იერუსალემიდან ნაბუქოდონოსორის მიერ ოტებული ურიანი 1524, 444; ჰურიანი ქართველნი 988, 12; დედაკაცი ვინმე ჰურია 891; ჰურიანი დედანი (ნინოს მოწაფენი) 957; ჰურია მღვდელი აბიათარი 955, 10518 («ჰურია-ყოფილი» აბიათარი); ჰურიათა ბაგინი (ვარ. უბანი) ურბნისში 881.

ურიასტანი 3515.

1. ურმიზდი (სპარსთა მეფე ჰორმიზდ III [?] 457—458 წწ.): წერილს სწერს ვახტანგ გორგასალს 15814.

2. ურმიზდი (სპარსთა მეფე ჰორმიზდ IV, 579—590 წწ.): 21528, 2176; მას თვალელები დაწვეს ცოლის ძმებმა 2211.

ურძუკეთი, ურძუკი იხ. დურძუკეთი, დურძუკი.

უფლისციხე 3311, 10910, 26314; უფლისციხე ააშენა უფლოსმა 106; დაიპყრა ალექსანდრე მაკედონელმა 1720; უფლისციხე აიღეს ბაგრატ I-მა და მოჰამედმა 25510; მოადგნენ კახნი (X საუკ.) 2728; უფლისციხე ივანე მარუშის ძემ მისცა ბაგრატ III-ს და მის მამას გურგენს 27218, 2746; უფლისციხეში ზის გუარან-დუბტი, ბაგრატ III-ის დედა 27414, 2751, 27610; აფხაზთა მეფის გიორგი II-ის ძე კონსტანტინე გამაგრდა უფლისციხეში თავისი მამის წინააღმდეგ 2624, 6, 2678, 7; აიღო ბაგრატ IV-მ 30214; სულა კალმანელმა წაართვა უფლისციხე ლიპარიტსა და მის ძეს ივანეს 3058.

უფლოსი (მცხეთის ძე, მამათმთავარი) 921, 104, 18, 2018, 2211.

უფრობი (სპარსთა ერისთავი) 13818.

უჯარმა, უჯარმა (ციხე-ქალაქი) 711, 12114, 1281, 3128, 37517; უჯარმა ააშენა ასფაგურმა 595; იქ ცხოვრობდნენ მირიანის ძე რევი და ამის ცოლი სალომე 712, 12611; უჯარმის ნაგებობათა აგებას განაგრძობდნენ დაჩი 18520, ვახტანგი 19917, 20121; აქ ზის თვით ვახტანგ გორგასალი 19917, ის დგას წინა ციხეში 20019; აქ დაფლა მან ლაშქრობათაგან შეძენილი სიმდიდრე 23612; უჯარმის ხევში თავს შეაფარეს ვახტანგ გორგასალის ოჯახი 20018; და-ქრილი ვახტანგი უჯარმაში წავიდა 20217; აქ სხედან ბაკურის შვილები 2198; უჯარმას მოადგა აბულ-კასიმი 2632, 6; უჯარმა გადასცეს კახელებმა აფხაზთა მეფეს გიორგი II-ს 26818. — უჯარმის რაბატი 20121; უჯარმის ვევი 20018, 2332.

ფ

1. ფადლა I არეგზანელი (კახთა ქორეპისკოპოსი 2596, 2621; მის შემდეგ ქორეპისკოპოსია კვირიკე I 2622.

2. ფადლა II (კვირიკე I-ის ძე, კახთა ქორეპისკოპოსი): მან ააგო ლოწობანთა 26518; ებრძვის აფხ. მეფეს გიორგის უფლისციხესთან 2676; ფადლას გარდაცვალება 2684; მის შემდეგ ქორეპისკოპოსია კვირიკე II 2684.

3. ფადლა III (კვირიკე III-ის ძე): მას უპყრია ციხე ნახჭევანისა 26820.

ფადლონი (ამირა განძისა) 27914, 18, 31618; ფადლონი არის «მოძულე ქრისტიანეთა» 2802; ბაგრატ III-ის ბრძოლა ფადლონთან 27919, 2801, 2, 9; ბაგრატის დაზავება ფადლონთან 28015, 17; ბაგრატ IV-ის ბრძოლა ფადლონთან 29620, 24, 26, 3102, 12, 15, 20, 3112, 6, 9, 11, 14, 15, 16, 21; მისი შეპყრობა 3121, 2, 3,

6, 8, 9; მისი განთავისუფლება ბაგრატის მიერ 31219; ფადლონმა გასტეხა ფიცი 3132, 8; მისი დაპატიმრება მალიქშას მიერ 3175; ფადლონის შვილი ლაშქარი 29716.

ფადლონი ჩანახი 2925.

ფანავარი იხ. ფარავანი.

ფანასკრტი, ფანასკრტის ციხე: 30611, 3831; აქ შეიპყრა ბაგრატ III-მ სუმბატი და გურგენ კლარჯნი 2839, 38228; აქ გარდაიცვალა ბაგრატ III 28318.

ფარაბოროტი (სპარსთა მეფის ქეკაპოსის ძე) 1418, 20, 2418, 25, 858, 20516, 29020, 37614.

ფარავანი, ფანავარი იხ. ფარსმან-ფარუხი.

ფარზმან-ფარუხი იხ. ფარსმან-ფარუხი.

ფარისოსი: გზა ფარისოსისა 4516.

1. ფარნავაზი (ქართლის მეფე) 2016, 22, 2118, 20, 21, 25, 2220, 2725, 354; იგი პირველი მეფე იყო

1394, 14619, 14818, 16111, 2452; მეფენი ქართლისანი ფარნაგზიანნი 5918; ქართლის მეფენი შეზინული არიან ეგრისში მტრვან ყრუს შემოსევის დროს 23430; ქართლის მთავარი 2258, 7, 22810, 25015 (იბრძვიან ერთმანეთში). ქართლის მთავარი სტეფანოზ I 2238, ადარნასე 2258, 6, 7, 2283, სტეფანოზ II 2289, 2339, 10; ქართლის მთავრობა 2258; მკდრნი ქართლისანი 2818, 298; ქართლის მოქცევა 11522, 11620 (ნათელ-ილეს ყოველმან ერმან და სიმრავლემან ქართლისამანა), 1179 («რათა მსწრაფლ ნათელ-ილოს ყოველმან სულმან ქართლისამანა»), 13524, 28, 24421, 36320; ქართლის მოქცევის თარიღი 71 სქ. 2; „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“ 3628, 3731; ქართლის მოძღვარი ნინო 763; მკედარნი ქართლისანი 2318; ქართლის საზღვრები: ქართლი არის «ხუნანიტგან ვიდრე ზღუდმდე სპერისა» 811; ქართლი განიყოფებოდა ორ ნაწილად: ერთს შეადგენდა «ქალაქი მცხეთა და ქუეყანა მტკვარსა შიდა ქართლი, მუხნარით კერძი ქალაქი და ყოველი ქართლი მტკვარსა ჩრდილოეთი, ჰერეთითგან ვიდრე თავადმდე ქართლისა და ეგრისისა»; მეორე კი იყო «არმაზით კერძი ქალაქი, მტკვარსა სამხრით ქართლი ხუნანიტგან ვიდრე თავადმდე მტკვარისა და კლარჯეთი» 4319—28; ვახტანგ გორგასალის დროს ოსებმა დაარბიეს «ქართლი თავითგან მტკვარისად ვიდრე ხუნანამდე» 14522; ქართლის საზღვარი (ტერიტორიის მნიშვნელობით) 198, 4415, 455, 4919, 502, 652, 1374, 13811 (ეძიებდა კლარჯეთს, საზღვარსა ქართლისასა), 14119 (ევიწყრნეთ საზღვარი ქართლისანი). 14615, 17113, 1778, 17711 შენ; ქართლის სანახები 8717; ქართლის სიმაგრენი 2718, 307, 20, 3828, 6514; ქართლისა სპანი 3118, 5116, 5220, 2791, 33318; ქართლის სპასალარი 20018; ქართლის ქალაქები 197, 641, 11717; ქუეყანა ქართლისა 3511, 3914, 4220, 657, 795, 1254; ქართლის ღმერთნი არმაზ და ზადენ 10610, 17; ღმერთნი მკერობელნი ქართლისანი 2911, 3212, 1094; ყოველი ქართლი 2311, 247, 252, 306, 15, 331, 5415, 592 შენ, 721, 4, 1220, 1288, 1319, 3741; შიდა-ქართლი 4320, 18512; ცეცხლის-მსახურება ქართლში 14620; ციხენი ქართლისანი 257; „ქართლის ცხოვრება“ 314, 18; ქართლის წარჩინებულნი 1378, 1472; ქართლის კეცი 1461. — სპარსთა შემოსევა ქართლში 602; ქ. მოაოხრეს სპარსელებმა ფარსმან V-ის დროს 2068; ქ. დაიპყრეს სპარსელებმა VI საუკუნეში 21718; ქ. და რანი დასტოვა ქასრე ამბარეზმა 570-იან წლებში 21718; ქ. განათავისუფლა სპარსელებისაგან მაგრიკი კეისარმა 2217, 8, 9; ქართლის ნაწილი წაიღეს ბერძნებმა ერაკლეს დროს 2264; ქართლში დაბრუნდა ერაკლე სპარსეთში დაშტრობიდან 22710, 2311; ქართლი მოაოხრა მურვან ყრუმ 23311, 2346, 23910, 22; ქართლი მოაოხრა ჭიქნაუმმა 2458; ქ. დაიპყრა ხალილ იზიდის ძემ 2534; ქართლში მოვიდა მოჰამედ ხალილის ძე 2552, 7, 2573; ქ. დაიპყრა აფხ. მეფემ კოსტანტიმ 2628; ქართლში წამოვიდა შველის საძებრად თეოდოსი მწუხარე 27022; ქართლი დაარბია მალიქშამ 3173; «ონ-

რება ქართლისა მეორედ» 316 სქ. 3. — მოაოხრებულ ქართლის შენება იწყო დაჩიმ 2054, 5; არჩილ II-ის მეფობაში «იწყო შენება ქართლმან» 2434. ნინოს მოსლვა ქართლში 12719; ქართლის საზღვრებიდან ვახტანგ გორგასალმა გააძევა ცეცხლის-მსახურნი 17819; ქართლის განმანათლებელი იოანე ზედაზნელი 20718, 20819, 20828; ქართლში მოდის იოანე გუთელი, რომ იკურთხოს ეპისკოპოსად 2275. — დასავლეთი ქართლისა უპყრიათ ვახტანგ გორგასალის ცოლსა და ორ ძეს (ლეონსა და მირდატს) 20418; ქართლ-კახეთში დამკვიდრდა არჩილის ძე ჯუანშერი, მისი ძმა — ეგრისში 2494; ქართლი «დედულად ეყოდა» ბაგრატ III-ს 27218.

ქართლის არაგვ 15119.

ქართლოსი (მამათმთავარი, თარგამოსის ძე) 48, 17, 58, 78, 86, 12, 18, 20, 912, 16, 17, 18, 1012, 13, 15, 119, 268, 608 შენ.

ქართლოსიანნი, ქართლოსიანნი 1015, 115, 1319, 1818, 20 სქ. 2, 2016, 247, 26 სქ. 2; საზრმაგმა «დაამდაბლნა ქართლოსიანნი და წარჩინებულ ყენა აზნაურნი» 275; ნათესაობა ქართლოსიანთა 636; ქართლოსიანთა ენა 164.

ქართული ენა 166, 22, 2610, 6517, 34720 შენ.; ქართულად 648, 1436—7, 17814, 18510 (იხ. აგრეთვე ქართველთა ენა 165, 34720 და ქართლის ენა 269 შენ.); ქართული მწიგნობრობა 2610.

1. ქასრე (ქასრე ანუშარვან სასანიანი, სპარსეთის მეფე, მირიან მეფის მამა) 598, 12, 15, 602, 628, 6414, 15, 18, 24620.

2. ქასრე (ქასრე ამბარეზი, ურმიზდის ძე, სპარსეთის მეფე) ინიშნება რანისა და მოვანის მმართველად 2177; მან გადაიბირა ქართლის ერისთავები 21710; დასტოვა რანი და ქართლი და წავიდა სპარსეთში მამის საშველად 21718; მას ებრძვის ბარამ ჩუბინი 2211, 2; თავი შეაფარა მაგრიკისთან, შვირთო მისი და 2212, 3; დაამარცხა ჩუბინი 2214; მაგრიკი კეისარმა ჩამოაშორა იგი ქართლს 2215, 12; გაილაშქრა ფოკას წინააღმდეგ 2233; წარტყვენა იერუსალემი 2238, 9; ქასრეს სიკვდილი 22310 («მოკულ სენითა ბოროტითა»), 2279 («ერაკლე მეფე შევიდა სპარსეთს, და მოკლა ხუასრო მეფე»), 37518 (ერაკლემ «შეიპყრა ხუასრო მეფე»).

ქაჯატუნი (ქალაქი წუნდა) 4417.

ქაჯთა-ქალაქი (არტანი) 108, 2321.

ქეკაოხი (სპარსეთის მეფე) 145, 7, 8, 18, 17, 21.

ქვანგრელი, ქუაჭურელი (გეოგრ.) 3078.

ქინძარა (ადგილი მცეთის მახლობლად) 11015.

ქინძარელი 8518.

ქისიყი: კამბეჩიანი ქისიყია 45 სქ. 2.

ქსანი (მდინარე) 185, 21212, 14, 25215, 2532, 3162; ქსანთან მოხდა ბრძოლა ბაგრატ III-სა და დავით ქორეპისკოპოსს შორის 27828.

ქსიფე, ქსიფენი, ქსიფია (ნიკიფორე ქსიფიასი, ბიზ. დიდებული) 2862, 3, 38331, 3841.

ქუაბულელ-ოთალო ქაქას ძე (აფხაზეთის ერისთავი) 2999.

1. ქუაბული (კახთა ქორეპისკოპოსის დაჩის პაპა) 2548.

2. ქუაბული (აზნაურ ნიანიას მამა) 31020, 31515.

ქუაჭურელი (გეოგრ.) 3078.

ქუეშის ქალა 3078.

ქუთათისი 23616, 2419, 24216, 3038, 31610, 33313, 38518; ქუთათისი მეფეთა რეზიდენცია 2908 («სახლად მათდა ქუთათისსა»), 30418 («შემოვიდა სახლად თჳსად ქუთათისსა»), 31312; ქუთათისის ეკლესია აკურთხა ბაგრატ III-მ 2818; აქ მოვიდა ბაგრატ IV და «მოიყენა ქუთათისისა სამოქალაქოსა ლაშქარი» 29910; ქუთათისის საჭურჭლე 3162; ქუთათისი დაწვეს თურქებმა გიორგი II-ის მეფობაში 31920; ქუთათისში გავრცელებული ავადმყოფობა 35416; ქუთათისში დამარხეს გიორგი I 2915, 38522; აქ გარდაიცვალა ბაგრატ IV-ის მეუღლე ელენე 2958.

ლადანა (ფარსმან ქველის მეუღლე) 5411.

ლადირნი (გეოგრ.) 3614.

ლადო (მთა, კავკასიონის შტო) 51, 2, 1719, 4712, 17710 («ლადოთა»), 37621 («მოვლო შავშეთიცა და ლადონი»).

ყაბალა, ყაბა, კაბალა (ქალაქი შარვანში) 3391.

ყადანდი 56 სქ. 1.

ყაიყული: «აბოცი ყაიყულია» 9 სქ. 2.

ყანჩელი მამა (კახი აზნაური) 2699.

ყარაიის ველი 20926.

ყიგჩაყეთი 3604.

ყიგჩაყნი 1712, 15619, 21, 33617, 19; 3406, 3437, 34528, 3469, 35417; დავით აღმაშენებელმა მოიწვია ყიგჩაყები 3361, 8, 3376 (ორმოცი ათასი); ყიგჩაყთა უმთავრესის შვილია გუარანდუბ დედოფალი 3365;

შაბურანი 34412.

შავი ზღუა 45 შენ.

შავი მთა (პალესტინაში) 3532, 3685.

შავლიანი ივანე (მთავარი, მერე აფხაზეთის მეფე)

2589, 11, 12; მისი ძე ადარნასე 25811, 13.

შავშეთი 1928, 9, 25118, 29018, 30016, 30610,

31717, 31917, 36722, 37621, 22, 28, 25, 3788, 37925, 3851;

შავშეთის აზნაურნი 3868; შავშეთის ერისთავი ჩან-

ჩახა 33534; შავშეთში არის გარდათხრილი 2777,

სოფელი, სხლობანი 29018, ტბეთი 38010. — შავშეთის

3039 37618, 19.

შავშენი: შავშენი აზნაურნი 31811.

შაკიხი (შაქი) 2446.

შალვა თორელი 37028 («აილო კეროლი შალვა თორელმან»).

თისში დამარხეს გიორგი I 2915, 38522; აქ გარდაიცვალა ბაგრატ IV-ის მეუღლე ელენე 2958.

ქურდეგანი (ადგილი შარვანში) 3394.

ქურდის-ჯევი 2428.

ქურდნი 34412, 34528; «ნათესავნი იგი, რომელ წარმოტყუენა [მეფემან სპარსთამან] აბაშთაგან 19520.

ქურონი: ქუროთა ქუეყანა (პირისპირ მიდიისა) 46 შენ.

ქუჯი (ეგრისის ერისთავი) 2210, 15, 2428; ქუჯის ჰქონდა ქეყანა «ეგრის-წყალსა და რიონს შუა, ზღუტან მთამდე, რომელსა შინა არს ეგრისი და სუანეთი» 248; ქუჯიმ ააშენა ციხე-გოჯი 245; ქუჯის ცოლია ფარნაგზის და 248; ქუჯისა და ფარნაგზის ურთიერთობა 2221, 22, 2319; ქუჯის ძის ცოლია საღრმაგის ასული 2720; ქუჯის შვილიშვილია ქართამი 3210, 11, 12.

ლანუჯი (გეოგრ.) 33416, 33820.

ლართა (ადგილი მცხეთის მახლობლად) 11016, 3117.

ლასანი (შარვანის ციხე) 34413.

ლრტილა (გეოგრ.) 30014, 3051.

ლჯის-ჯევი 30611.

ყიგჩაყები გაქრისტიანდნენ 33710; ყიგჩაყებმა რამდენჯერმე განიხრახეს დავით აღმაშენებლის ლაღტი 3622; გიორგი III-ის დროსაც მოდიოდნენ ყიგჩაყები საქართველოს სამსახურში 36726; ყიგჩაყნი დარუბანდელისანი 34412; ყიგჩაყთა დახასიათება 3361—4, 3696; «ყიგჩაყი ჩერქეზია» 17 სქ. 3.

ყინცვისი 29514

ყუელი (ციხე) 26316, 3057; აქ დგას გიორგი II 3198; ყუელის ყური 30610; ყუელის ერისთავი მურვან ჯაყელი 31021.

შამახია (შარვანის ქალაქი) 3431, 11, 34517.

შამი 6719, 18219, 20, 2301, 36720. — შამელი: შამელი ამირა 36826.

შანქორი 25620; ბაგრატ III-მ შემუსრა შანქორის ზღუდენი 2807, 8; გიორგი-ლავამ აიღო შანქორი 37025.

შარალანის ძე ათრაქა (ყიგჩაყთა უმთავრესი, დავით აღმაშენებლის სიმამრი) 3366, 8, 20.

შარვანი 33716, 3431, 3605, 36726, 3715; შარვანის ციხენი ლასანი და ხოზაონდი 34418; აქ არის

ქალაქი ყაბალა 3391. ჯულისტანი — სახლი თავადი

შარვანისა 3448; შარვანი მოხარკეა ბაგრატ III-ისა

2814, 38217; შარვანში ილაშქრა დემეტრე I-მა 33412,

36515; დავით აღმაშენებელმა აიღო შარვანი 33716,

3391 (ყაბალა), 3398 («არბია ლიქათათ ვიდრე ქურ-

დევანამდე და ხიშტულანთამდე), 3447 (გულისტანი), 3451, 17, 22 (ქალაქი შამახია და ციხე ბირიტი); შარვანი შედის ქართლის კათალიკოსის სამწყსოში 2328. შარვანელი 3395, 6.

1. შარვანშა 3431, 3.
2. შარვანშა, შარვან-შაჰი 3714.
შაქი: შედის ქართლის კათალიკოსის სამწყსოში 2328.

შაქნი 38325.
შერთული (გეოგრ.) 30920.
შიდა-ქალაქი (იგივეა რაც 2. შიდა-ქართლი, ეპირისპირება „არმაზი“) 4410 (მეფობენ „არმაზს — ფარს-მან და შიდა ქალაქსა — კოსს), 50 სქ. 2, 50 სქ. 3.

1. შიდა-ქართლი, შიგა-ქართლი, შინა-ქართლი (ქართლის ნაწილი, არაგვიდან ტაშისკარამდე) 107, 10 სქ. 1, 122, 2425 («ტფილისითგან და არაგვითგან ვიდრე ტაშისკარამდე და ფანავარამდე, რომელ არს შიდა-ქართლი»), 24 სქ. 3, 4320, 543.

2. შიდა-ქართლი, შიგა-ქართლი, შინა-ქართლი (ვარ. შიდა-ქალაქი) 451 («არმაზს აზორკ და შიდა ქართლსა არმაზელა»), 45 სქ. 1, 503, 7, 5112.

შიდარი (სოფელი) 29516.
შიმშატი (გეოგრ.) 17914, 1967
შინდები (სოფელი) 29515.
შინდობის ეკლესია 1784.

შიო ანტიოქელი (იოანე ხედახნელის მოწაფე) 21325.

შიო მღვმელი 2084; მისი ცხოვრება 210—212.
შიოშ ბედნიერი (სპარსთა მეფის ქაიხოსროს მამა) 1422, 14 სქ. 3, 151.

შირაკუანი 4514.
შირვანი იხ. შარვანი.
შირიმნი («სოფელი», სადაც მოხდა ბრძოლა ბასილი კეისარსა და გიორგი I-ს შორის) 28416, 38 115.
შიხის ძე ისე (თბილისის ამირა) 2575.
შობოს ტყე 3115.
შოთა გრიგოლის ძე (ჭერეთის მთავარი) 33411.
შორაპანი (ციხე) 2434; ააშენა ფარნაევმა 2411.
შროშანა («სოფელი ვინმე») 931, 4, 7.
შტორის ერისთავი 2988.
შუაბის ძე ალი (თბილისის ამირა) 25211, 2542.
შუამდინარე 20717, 20813, 20910, 2302, 7 (ჯაზი-რეთი).

შუა-მთიულეთი 2416.
შუა-ქართლი 1718.
შულავერი: იგი არჩილმა მისცა ადარნასეს 24315.
შურის-ციხე 26616, 26912.
შუშანი, შუშანა (არჩილ II-ის ასული) 24410, 2496, 7, 11, 15, 2501, 7.
შუშანიკი (მთავართა შვილი, ასული ვარდანისი) 2162, 6, 17, 216 სქ. 1.

f

ჩალა-მეფე (აფხაზეთის მეფეების დემეტრეს და თეოდორეს ძმის ზედწოდება) 2724.

ჩანჩახა ფაღელი (ერისთავი შავშეთისა) 2925, 38523.

ჩელეთი (ქალაქი) 97, 8, 9; ჩელეთის ეპისკოპოსი 1993.

ჩერმაგი (ქართლის კათალიკოსი) 2065, 20718.
ჩერქეზი: ჩერქეზის საზღვრამდის ქართლის კათა-

ლიკოსის სამწყსოში შედის 2315 (ქვევიდან), 2318, 232 სქ. 1; «ყივჩაყი ჩერქეზია» 17 სქ. 3.

ჩიხა (ერისთავი ჩიხისა) 2586, 9.
ჩიჩეთი 29515.
1. ჩუბინი იხ. ბარამ ჩუბინი.
2. ჩუბინი ბაჰარი (ერისთავი) 37415.
ჩხერეს მერე (გეოგრ.) 3677 (დემეტრე აქ თავი მოკვეთა ივანე აბულეთის ძეს).

G

ცელი (ტბა) 494.
ცივი (ციე-გომბორი) 5 სქ. 3.
ციხე-გოჯი 1465, 15720, 26317, 2385, 24216; ააშენა ქუჯიმ 245; ციხე-გოჯი არის «ოდიშს ნაქალაქევი» 24 სქ. 1; «ციხე-გოჯი ნაქალაქევი 235 სქ. 1; «ციხე იგი სამზღუდე, რომელ არს ციხე-გოჯი» 2352.
ციხე-დიდი (დაბა, მცხეთის უბანი) 1721, 1172, 2968.
ციხის-ჯუარი 3053; ციხის-ჯუარის პატრონი 3009.

d

ძამის ციხე 2711, 8; ძამელი მთავარი ადარნასე 2711.
ძაღლის-ჭივი 29017.

ძერნა (გეოგრ.) 33216 (დავით აღმაშენებელმა აიღო იგი 1110 წელს).
ძორაკერტი, ზორაკერტი 2802. ძორაკერტელი 29710.

წ

წანარნი 24616, 25214, 38325.
წარვეზი (ნიკიფორე, ბარდა ფოკას ძე, ბიზ. დიდებული) 28517, 2862, 3, 38322, 3841.
წალულის-თავი («სადგომი სამეფო» დავით აღმაშენებლის დროს) 32410.
წერეთის ციხე 2927.
წეფთის ციხე 2778, 38534.
წილკანი (სოფელი) 21210, 17, 21, 3111, 10; წილკნის ეკლესია (ააშენა მეფე ბაქარმა) 13110. წილკანელი 12517.
წირქულელი (ვეფინის ერისთავი) 30828.
წირქულის ციხე 2751.
წობენი 12516.
წუნდა (ციხე-ქალაქი ჯავახეთში) 2519, 308, 502 შენ., 20320; წუნდა ააშენა ჯავახოსმა 102; წუნდა

ჯავახეთის ცენტრია 2418, 19, 19816 და შედის შუა-ქართლში 1719; წუნდა ქართლის ტერიტორიაა («სახ-ლეარი ქართლისა») 4416, 4919; მას სახელად ეწო-დება ქაჯატუნი 4417; წუნდა საზღვრულ რეზიდენ-ციაა ვახტანგ გორგასალის ცოლისა და ორი ძისა 2051; წუნდის ერისთავი 578, ერისთავი ნასარი (ვახ-ტანგ გორგასალის დროს) 18524, 2048; წუნდის ეპისკოპოსი 19816; წუნდაში ეკლესიათა აშენება 11720, 13116. წუნდელი 4718, 481.
წუქეთი (აქ არჩილ II-ის რეზიდენცია) 24319, 20, 21, 22, 24415.
წყალყინის კოშკი (თბილისში) 29921.
წყაროსთავი (ჯავახეთში): დაჩიმ ააშენა წყაროს-თავის ეკლესია 20518.

9

კაპალა 8 სქ. 3.
კართალეთი, კართალი 281, 2815 («კართალი»), 25610; კართალელი 12517, კართალი 286.
კაპას ძე იხ. ქუაბულ-ოთალო კაპას ძე 2999.
კერემი, კერამი (ქალაქი): იგი მისცა ვახტანგ გორგასალმა დაჩის 19915; კერემის ციხე შემუსრა ხუასრო II-მ 2018; კერემის ეპისკოპოსი 1992.
კიკნაუმი, კიკნაუმ ასიმი (მოჰამადის ძე, არაბთა სარდალი Chusaima b. Chazim) 2458, 24615, 18, 23.

b

1. ხაზარეთი (ქვეყანა) 1521, 682, 15116, 17917, 1829; ააშენეს «ქალაქი პირსა ხაზარეთისასა» 1117; «ხაზარეთი რუსეთია» 11 სქ. 2.
2. ხაზარეთი (მდინარე): მდინარე მცირისა ხაზ-რეთისა 518, 17712; მდინარე დიდი ხაზარეთისა 61, 24220.

ხაზარნი 1110, 11, 15, 19, 21, 22, 124, 22, 1910, 276, 5914, 6317, 6518, 6614, 16, 17, 2572; ხაზართა მეფე (ხაკანი) 1214, 15, 18215, 18315, 2497; ხაზართა ნიჯადნი 15124; ხაზარები ორი გზით აპირებენ იერიშების მი-ტანას: არაგვის კარით და ზღვის კარით (დაოუბან-დით) 128; თარგამოსიანნი მათი მოხარკენი არიან 126, 7; ქართლში მყოფი ხაზარები 138; მირიან მეფის ბრძოლა ხაზარებთან 669, 10, 12, 18, 6711, 12, 684, 6, 18; ხაზარები ეხმარებიან ოსებს ვახტანგ გორგასალთან ბრძოლაში: თარხან ხაზარი 15124, 1521; ხაზართა სპა-სალარმა ბლუჩანმა მოაოხრა თბილისი 25110; ბულა თურქმა გამოიყვანა ხაზარნი და შანქორში დააბინა 25620; ხაზართა მეფის ასულის წულია ლეონ I, აფხაზთა ერისთავი 25118.

ხაზარული ენა 1622.
ხალდია 38327; ხალდის ქვეყანაში დაიბაშთა ბასილი II-მ გიორგისთან ომის დროს 28515.

ხალილ იზიდის ძე (სარკინოზი): მან დაიპყრა ქართლი, ჰერეთი, სომხითი 2538; იგი წავიდა ქარ-თლიდან და დასტოვა ალი შუაბის ძე 2541; ხალილის მეორედ მოსვლა ქართლში 2544; იგი დაამარცხეს გარდაბანელებმა 2545; მისი მესამედ მოსვლა 2551; მისი სიკვდილი 2552; მისი ძეა მოჰამედი (ჭუმედი) 2552, 2578, 4, 7, 9.

ხალილის ძე მოჰამედი იხ. 4. მოჰამედი.
ხალკილონი 2398.
ხასკუნნი, ვარ. ტასკუნნი (ტომი ოსეთის ქვეყა-ნაში): მათი განდგომილება 21425, 27, 29.

ხახუა (არშის ძე) 26617, 19.
ხახული: ხახულის ეკლესია ააგო დავით III დიდმა კურაპალატმა 2744; ხახულის ეკლესია (სხვა [?]) ააგო დავით კურაპალატმა [?] 2594; ხახული აიღეს თამარ მეფის დროს 36882.

ხახულა 2982 («ხახულა გურთა ჯუარის-ციხითა»).
ხეკრებულნი (გეოგრ.) 30614.
ხეროზი: 1) ხ. მტკურისა 1719; 2) არაგვსა ხერ-ოზსი 20221; 3) 1732.

ხერკი (გეოგრ.) 168, 15017, 2427, 27011; ხერკის მთა 3118.
ხილახილა (ქალაქი სომხითში, სომეხთა მეფეების საზამთრო ადგილი) 617.

ხინგარაგი (ბრანჯთა საერისთავო) 7418.
 ხიშტალანნი (ადგილი შარვანში) 3394 (ვეიდრე ხიშტალანთამდე).
 ხიხანი: ხიხათა პატრონი 3009.
 ხლათი 37019, 3712; ხლათის სულტანი 36720; თამარის ქალს რუსუდანს გათხოვებას უპირებდნენ ხლათში 3772. ხლათელი 37019.
 ხოვლე: იქ მივიდა ბაგრატ IV ლიპარიტთან შესახვედრად 30111.
 ხოზა (ბრანჯთა საერისთავო) 7418.
 ხოზამა (ბრანჯთა საერისთავო) 7418.
 ხოზანიხეთი (ქალაქი ლეკეთში) 1220.
 ხოზანიხი (წარჩინებული ლეკი) 1218, 146.
 ხოზანდი (შარვანის ციხე) 34413.
 ხოზანთა (ქალაქი, რომელსაც წინათ „ჭერეთი“ ეწოდებოდა) 511.
 ხორნაბუჯი (ქალაქი კამბეჩოვანისა) 19916, 3125, 6, 7, 37318; ხორნაბუჯის ერისთავი ვახე, ძე გურგენ ბერისა 2987; ხორნაბუჯის ეპისკოპოსი 1994.
 ხოსრო იხ. ხუასრო.
 ხოსროიანი 6418, 64 სქ. 2, იხ. ხუასროანი.
 ხრტილა იხ. ღრტილა.
 ზუანხუა (ოვსი) 5610.
 ზუარა (სპარსი მთავარი) 1065.
 ზუარანძე (ვახტანგ გორგასალის და) 1434, 1516, 7, 1597, 1868, 10, 1965; იგი დაწინა და შეირთო სომეხთა პატიახში ბაკურმა 1858, 19918.
 ზუარან-ზუარა (მეფეთა მეფე) 11311, 20.
 ზუარასანი 30212; ზუარასნის სულტანი დოღლუბეგი 30415.
 1. ხუასრო I ხუასროთანგი (სპარსთა მეფე ვახტანგ

წევსურეთი 9 სქ. 4.

გორგასლის ეპოქისა) 1618, 4, 1828, 10, 12, 18422, 1866, 9, 11, 15, 1871, 5, 6, 18, 15, 1962, 4, 19919 (ხუასროს გარდაცვალება).

2. ხუასრო II (ხუასრო I-ის ძე, სპარსთა მეფე ვახტანგ გორგასალის ეპოქისა) 19920, 2007, 10; მისი ლაშქრობა ვახტანგის წინააღმდეგ (შემუსრა კამბეჩოანი, ქერმის ციხე, ველისციხე) 2013; მისი შეხმა ხენონთან კარნიფორას 2039, 6.

3. ხუასრო (კავადის ძე, სპარსეთის მეფე 531—579 წწ.) 21310 (ამოადგა ედესისა ქალაქსა).

4. ხუასრო, ქასრე (სპარსეთის მეფე ხოსრო II ფარეხი, ანუ ქასრე ამბარეხი, 590—628 წწ.) იხ. ქასრე ამბარეხი.

5. ხუასრო (ამირა აგარიანი) 2519.

ხუასროანნი (მეფენი ხუასროანნი) 13618, 2471, 25012.

ხუასრონი 1312 (ემოირთეს ძალი ხუასროთანგან).
 ხუაფრიდისა ჯიდი 36822.

ხუაშენი 3754.

ხუნანი (ციხე-ქალაქი) 811, 3119, 4328, 6820, 14522, 1994, 33917; ძველად ხუნანს ერქვა „მტურის ციხე“ 818, 122, 181; „ხუნანი გატეხილის ჯიდის ციხეა“ 8 სქ. 2; ხუნანი გარდაბოსს მისცა მისმა დედამ, ქართლოსის ცოლმა 822; ხუნანის ერისთავი 2414, 558, ერისთავი ნერსარანი (ვახტანგ გორგასალის დროს) 18516.

ხუნანი (ხუნდები) 24321.

ხურსი (ერისთავი დიდებული): დაიღუპა შირიმთის ბრძოლაში 28417, 38315.

ხუფათი (ადგილი აფხაზეთისა ზღვს პირსა) 29911, 30412, 33315, 33816.

ჰ

ჰიდარი (ციხე) 1369 (ციხე ააშენა ვარაზ-ბაქარმა), 2438 (ნაციხარსა ჰიდრისასა).

ჯ

ჯავახეთი, ზავახეთი 491, 20, 502 შენ., 1312, 2332, 2889, 29818, 30012, 3032, 30616, 31614, 34416, 3851; ფარაენიდან „ვეიდრე თავადმდე მტკურისა... არს ჯავახეთი და კოლა და არტანი“ 2419; „ჯავახეთი ფარაენითგან მტკურამდე“ 20515, „ფარაენითგან და ტასისკარითგან ვიდრე ზღუამდე სპერისა“ 20516—17; ჯავახეთშია წუნდა 307, 19816, წყაროსთავი 20518, სოფელი ტონთო 29019; მთანი ჯავახეთისანი 856, 37614. — ჯავახეთში მოვიდა ბერძენთა ლაშქარი ვახტანგ გორგასალის საშველად 1811; აქ მთავრობდნენ მირდატის ნათესავნი (VI საუკ.) 21712; ჯავახეთში და კლარჯეთში მთავრობდა გუარამი, დისწული მირდატისა 2183; აქ მთავრობდა გუარამ კურაპალატი 25714; ჯავახეთში მოკლეს ამირა ხალილ იზიდის ძე 2552; ჯ. მოაოხრა აბულ-კასიმმა 26315, ბასილი II-მ 28510, 18, 38322, 26; გიორგი II-მ დაიბრუნა ჯავახეთის ციხენი 31717; ჯავახეთში მოკლეს

თურქებმა ბეშქენ ჯაყელი 33418; დავით აღმაშენებლის დროს ჯავახეთი კვლავ „აშენდა“ 36518.

ჯავახოსი (მამათმთავარი) 922, 101, 2.

ჯაზირეთი, ჯაზირი/ა, (მესოპოტამია) 6719, 16911, 18219, 20, 1832, 5, 18421, 1853, 1867, 2301 (ჯაზირეთად, რომელ არს შუამდინარე), 2404, 36720.

ჯაფარ ძე ალისი (თბილისის ამირა) 2631, 29628; მტრობა ლიპარიტსა და ჯაფარს შორის 29629, 2972; ტფილელთა გაქარება ჯაფარის ამირობაში 29711 (ელიტრა ვირის ჯორცი ხუთას დრამად ასყიდეს); ჯაფარის გარდაცვალება 2998.

1. ჯაყელი ბეშქენი (თუხარისის ერისთავი) 29818; იგი თურქებმა მოკლეს ჯავახეთში 33417.

2. ჯაყელი მურვანი (ყუელის ერისთავი) 31021.

3. ჯაყელი 3167.

ჯაჭვ (გეოგრ.): აქ დადგა მირდატ I 5212; აქ

დადგა ვახტანგ გორგასალი 18122.

ჯედი (გოდერძის დისწული, შტორის ერისთავი) 2987.

ჯეონი (მდინარე ამუ-დარია) 31417.

ჯიბლა, ჯიბლუ (ხაზართა ერისთავი): ერაყელე ჰეი-სარმა დასტოვა იგი თბილისში კალის ასაღებად 2254, 7, 3752; მან შეიპყრა კალის ციხისთავი და „ტყავი გაჰადა“ 2259, 10, 3758, 10.

ჯილა (მდინარე ტიგროსი) 16215.

ჯიქეთი 432 (ქვევიდან), 437, 15624, 28114, 38217; ანდრია მოციქული ავიდა ჯ-ში 432; ვახტანგმა დაარბია ჯ. 1578; ჯ-ში გადასახლეს ხაზუ არშის ძე 26819.

ჯიქნი 432, 4510, 15712; „იოტნეს ჯიქნი თურქთაგან“ 1571, და „დაემკვდრნეს ბოლოსა აფხაზეთისასა“ 1572.

ჯორჯანეთი 18717.

ჯორჯანნი 1878, 10; ჯ. გახდნენ „მებეგრე და გლეხ სპარსთა 18719.

ჯოჯიკი (ტაოელი, ფერისის მამა) 2872, 3844.

1. ჯუანშერი (სპასპეტი ვახტანგ გორგასალისა) 1459, 1478, 14811, 17, 20, 1742, 7, 1808; იგი არის „მპყრობელი შიდა ქართლისა და მფლობელი ყოველთა ერისთავთა“ 18512; მისი რეზიდენციაა უჯარ-მაში 20019.

ჰავქალა, ავქალა 3264; დეულთა ავქალისათა 34921.

ჰალაბი, ალაბი 34017, 36824.

ჰაოსი (მამათმთავარი, თარგამოსის ძე) 48, 10, 15.

63, 6, 7, 9, 16, 18, 22, 75, 12, 15, 16, 21, 23.

ჰეკტორი, ეკტორი 3426.

1. ჰერეთი, შერეთი, ერეთი 95, 142, 4321, 653, 1372,

2448, 26410, 28316, 2846, 28512, 37027, 37324, 38280,

3834; ჰერეთის მოცულობა 5 სქ. 3, 97 (აარაგვთან

ვიდრე ტყეებამდე, რომელი არს საზღვარი ჰერეთისა; იხ. აგრეთვე 2412); ჰერეთი ქართლს საზღვრავს

აღმოსავლეთით 418, 198; ჰერეთის ეკლესია (კატეხისა)

29518; ჰერეთის ერისთავი გრიგოლი (ვახტანგ გორგასალის დროს) 18515; ჰერეთის მონასტერი (ლაგოდესში)

29517; ჰერეთის მწვანეებელნი 2661; ჰერეთის ციხენი

3065. — ჰერეთი შედიოდა მირიან მეფის სამფლობელოში 6417, 6523, 6610, 6720, 7020; ჰერეთი უპირავთ

(VI საუკ.) ბაკურის შვილებს 2192; ჰერეთს ფლობს

ამირა აგარიანი, სახელით ხუასრო 2519; ჰერეთი და-

იპყრა ხალილ იზიდის ძემ 2534; ჰერეთის გამო ბრძო-

ლა ბაგრატ III-სა და დავით ქორეპისკოპოსს შორის

2987.

2. ჯუანშერი (არჩილ II-ის ძე) 24418, 2491, 4, 5,

9, 14, 2506, 10, 25115, 17; მან ცოლად შეირთო ადარ-

ნასე ბაგრატიონიანის ასული ლატავრი 2518; მისი

გარდაცვალება 25116.

3. ჯუანშერ ჯუანშერაიანი (ნათესავი მირიან მეფე-

სა, ქართლის ერისთავი არჩილ II-ის დროს) 2426, 10.

4. ჯუანშერ ჯუანშერაიანი (ისტორიკოსი) 24818;

მისი ნათესავია არჩილ II 24814.

5. ჯუანშერ ახფურაგელი (სომხ. ერისთ.) 15919.

ჯუარი (ჯუარი პატიოსანი, მცხეთისა) 1237, 2291;

ჯვარის აშენება იწყო გუარამ „ბაგრატიონმა“ 22114.

37411; მას აშენებდნენ აგრეთვე სტეფანოზი და დემეტ-

რე 22318, 27421, 37516; მისი აშენება დაამთავრა ადარ-

ნასე მთავარმა 22711 და მოხლდა მისმა ძემ სტეფა-

ნოზ მეორემ 22812, 37528; ერისთავ ჯუანშერ ჯუან-

შერაიანს მიეცა სამფლობელოდ ჯვარი და ხერკი 2427;

ჯვარი და მცხეთა დაწესს სარკინოებმა 26514, 17.

ჯუარის-გუერდი (გეოგრ.) 2569.

1. ჯუარის-ციხე სამცხეში 26110.

2. ჯუარის-ციხე 2982 (ხაზულა გურთა ჯუარის-

ციხითა).

ჯუმბერი, ჯუანშერი (სპარსი გოლიათი) 521.

ჰ

2795, 7, 9, 12; ჰერეთში მოხლოდნელად შევიდა სულ-

ტანი არფასარანი 30824; მალაქშამ მისცა ჰერეთი

გიორგი II-ს 32118; ჰერეთი დაიპყრა დავით აღმაშე-

ნებელმა 32812, 32918 და იგი კვლავ „აშენდა“ 36518.

2. ჰერეთი (ქალაქი): იგი ააშენა ჰეროსმა 511.

ჰერმის ტრისმეფისტონი (*Ερμης τριμεφειστος)

2309.

ჰერნი, შერნი, ერნი 36, 2975, 34518; ჰერნი დიდე-

ბულნი (არიშაიანი და ბარამი) 32810.

ჰეროსი (მამათმთ., თარგამოსის ძე) 49, 58, 9, 78.

ჰეროდე (ბიბლ.) 982.

ჰეკტორი იხ. ეკტორი.

ჰინდოეთი, ჰინდო იხ. ინდოეთი, ინდო.

ჰომეროსი იხ. უმიროსი.

ჰუმედი (ხალილის ძე, ქართლის მმართველი)

2578, 4, 5; ხელმეორედ ინიშნება ამირად 2578.

ჰრომე, ჰრომი იხ. რომე, რომი.

ჰური (ქალაქი) 108 (ქალაქი არტანისა, რო-

მელსა მაშინ ერქვა ქაჯთა-ქალაქი, ხოლო აწ ჰქვან

ჰური), 2322.

ჰურია, ჰურიანი იხ. ურიანი.

პენიპენეპი მოხსენაჲდ აკვეპაითა სახელების სამიგებელი

ბარამიძე ალ. 294.

ბერძენიშვილი 5. 265, 337.

ბროსე მ. 7, 8, 10, 11, 12, 13, 18, 24, 31, 39, 41, 42,

43, 45, 48, 72, 76, 112, 133, 139, 163, 169, 172, 201, 212,

217, 224, 229, 236, 337, 342, 344, 347, 348, 355, 378.

დონდუა კ. 17.

თაყაიშვილი ექვთ. 224, 226, 227, 232, 345, 376,

378, 379, 380, 381.

ინგოროყვა პ. 5, 7, 13, 21, 57, 61.

კეკელიძე კ. 230.

ორბელიანი საბა 196, 294.

ჟორდანია თ. 215, 226.

საბინინი გ. 214, 233, 234, 235, 237, 238, 239.

ყაუხიშვილი ს. 327, 342, 345.

ჯავახიშვილი ივ. 8, 24, 64, 325, 327, 331, 336,

337, 339, 344, 348, 351, 355, 365, 366, 367, 369, 370.

ლექსიკონი

ა

ადგილის - მცველი („მოადგილე“): ადგილის-მცველი ადათონ ჰრომთა პაპისანი 2322; შდრ. საბა: **აპოტირიტი** პაპის მონაცვლეა; შდრ. **αποτηρητης** „ადგილის“ (αποτης) „მცველი“ (τηρητω).
ადგილობანი („ადგილი“) 34314.
ავარი, **იავარი** („ნადავლი“) 2855, 2882, 29625, 38318, 38427. იხ. აგრეთვე იავარი.
აზარვით (V. I. აღძრვითა, ე. ი. აღელვებით): მზიარულად და აზარვით 1512.
აზმნობდეს იხ. ზმნობა.
1. აზნაური („აზონის კაცები“) 2524, 2621, 275.
2. აზნაური (სოც. ფენა) 4721, 484, 13525, 2674, 12, 2681, 5, 11, 2747, 18, 27510, 2764, 2846, 2887, 29112, 18, 2928, 15, 2957, 29814, 31021. 3172, 32416; აზნ. ბაგრა-ტისნი 38532, 88; აზნ. მესხნი 28918, 30115, 30617, 31122, 34515; აზნ. საზუგდილი 26710; აზნ. ტაოელნი 28918, 38528, 25, აზნ. ქართველნი 28918; აზნ. ქართლისანი 13911, 37320, 21 (დაესრულა უფლება ქართლისა აზნა-ურთა); აზნ. შავშნი 31811, 3864.
ათაბაგი (ვაზირი თამარ მეფის დროიდან) 36819, 37015.
ათულვა, **ალთულვა** („აღრიცხვა“, „დათვლა“) 3498 (ალთულვით), 36719 (არა აითულვოდან). **ალ-თულული** („აღრიცხული“, „დათვლილი“) 3438.
აკილება („თავზე მოხვევა“, „ძალით მოთხოვნა“, „ტვირთად დადება“): 29718 შენ. (აჭიდეს ზავი), 30628 (აჭიდა მზახობა).
ალაფობა („რბევა“, „ნადავლის ტაცება“) 1729.
ალვა („სულნელ-საქმეველი“) 18319, 1889.
ალონი („ალიონი“) 3406.
ამალღება („ამღართვა“): ამალღებისათჳს (V. I. აღმართებისათჳს) პატიონისა ჯუარისა 119, 4 შენ.
1. ამბავი („ისტორია“) 174.
2. ამბავი („ცნობა“, „ამბავი“) 7416, 3761.
ამბარი, **ამბრი** (სულნელია) 1729, 18320, 1889.
ამბოხება („არეულობა“) 19612.
ამერი („აქეთელი“, „აღმოსავლელი ქართველი“): ამერი და იმერი 3698.
ამიერ („აქეთა მხარეს“, „გამოღმა“): ამიერ და იმი-ერ („გალმა და გამოღმა“) 15120. იხ. იმიერ და ამიერ.
ამიერთი: მტკუარსა ამიერთი („გამოღმა“) 2974.
ამირა (მბრძანებელი; არაბთა ხელისუფლების წარ-მომადგენელი საქართველოში) 23311 და ზმირად.

ამირათა - **ამირა** (როგორც „ერისთავთა - ერის-თავი“) 31115.
ამირ-მუმნი, **ამირ-მუმლი** (არაბთა ხალიფების ერთ-ერთი სახელწოდება) 23312, 2561, 2572, 2629.
ამირ-სპასალარი (ვაზირი, სამხედრო მინისტრი) 37015.
ანთიპატოსი (ბიზანტიური პატივი და წოდება, **αντιπατος**, პროკონსული) 3766, 37814.
ანთრაკი (ერთგვარი ძვირფასი თვალი) 1746, 23614 (გვრგვნი ოქროსა და ანთრაკისანი). **ანთრა-კიანი** გვრგვნი 18119.
ანუ („თუ არა“): არცა ინახებოდა სიშორითა, ანუ აქუს მშუღლი („შორიდან არცკი ჩანდა, ჰქონდა თუ არა მშუღლი“) 56, 2 შენ.
არ-: არებდა („ატარებდა“) 3141.
არე („ჟამი“, „დრო“): არე გაზაფხულისა 3109, 3206, 3325; არე ზამთრისა 29819 (შდრ. ჟამი გაზა-ფხულისა 2996).
არე-არე („ადგილ-ადგილ“) 29814, 30917.
არძანგი („პატივი“, „ღირსება“): ხოლო შვდთა ამთ მისცა ზუდერი მათი არძანგებისა ებრ მათისა („მ. მისცა ის, რაც მათ ერგებოდათ მათი ღირ-სებისდა მიხედვით“) 416.
1. ასაკი („ასაკი“, „ზრდის დასრულების ხანა“) 9815 (აღზრდილ არს იგი და ჰასაკსა საზომსა მიწვე-ნულ არს).
2. ასაკი („ტანი“, „მოყვანილობა“) 3318, 518 (ასაკითა შუენიერი), 20414, 24515, 24611 (სიმაღლი-სათჳს ასაკისა).
ასაკოვანი („ტანადი“) 2012.
ასპიტი („შხამიანი გველი“) 8416, 17214.
ასულის წული („შვილიშვილი“) 13710, 1386.
აქათ („აქედან“, „ამ ადგილიდან“) 16910, 17011, 19720.
აქათგან („აქედან“, „ამ დროიდან“) 88, 20718.
აქაჲ („აქაური“): ეუწყნეს აქანი იგი სასწა-ულნი სუეტისა მის 1255.
აღგზნება („დანთება“) 1398.
აღღგენა („აყენება“): მცირედისა ჟამისა შემდ-გომად აღღგა და აღმადგინა („ცოტა ხნის შემ-დგ აღგა და ამ აყენა“) 11411.
აღება იხ. აღღება.

აღვაება („აღდგომა“) 1227, 2694, 8, 3236, 3805.
აღზრდილი („გაზრდილი“, „ასაკში მოსული“) 9815.
აღზრუნა („აღზრუნა“) 18315.
აღთაღული იხ. ათუაღვა.
აღთქუმა („დაპირება“): აღთქმიდა 3846. აღნა-თქუამი („დაპირებული“) 1235, 8.
აღთხელება („დაკლება“, „შემცირება“): მცხეთა აღთხელდებოდა 37322.
აღიარეს („აიარეს“): აღიარეს (V. I. აღვლეს) ციხე-გოჯი 2385.
აღისურვილა („მოისურვა“) 3138.
აღკაშვა („მომაღება“): აღკაშმა 30820.
აღმოგება: აღმოვიგო („ამოვიგო“) 3118 (აღმო-ვიგო ხრამი იგი ცხენითა და კაცითა. შდრ. 34116: აღივსნეს ველნი, მთანი და ღელენი მძორებითა).
აღმოიჭყოლა („ამბობდა“): აღმოიჭყოლა და გან-მიმართებდა 971.
აღმოქმნა („ამოშენება“): აღმოქმნიან კარი ქუა-ბისა 228. აღმოქმნული 2122. შდრ. მოქმნა.
აღმოცისკრება („ამონათება“) 32320.
აღმოჭრობა („გამოხედვა“) 32319. შდრ. საბა: ჰვირო შეხედვა.
აღნათქუამი („აღთქმული“, „დაპირებული“) 1235, 8.
აღორძინებული („აყვავებული“, „გაზრდილი“) 1012.
აღრევა („არევა“) 4719. **აღრეული** 1816, 472.
აღსავალი („შუა კარები“) საკურთხევისა 37720.
აღსაროლა: აღსაროლა („ამოიბრინა“) 34414.
აღტყუელვა: აღიტყუელნა ჯელნი („ხელი ხელს შემოკრა“) 23424.

ბაბილო („მაღალი ვახი“, „ხეზე აშვებული ვახი“) 9317, 11117.
ბაგინი („არაქრისტიანთა სამლოცველო“) 881.
ბეგარა („გადასახადი“) 35319.
ბეგრისა-ბეგრეული („ათიათასობით“) 19221; ბეგ-რის-ბეგრეულჯერ 1915.
1. ბერი („მონასტერში შემდგარი“, „მონაზონი“).
2. ბერი („მოხუცებული“) 31417.
3. ბერნი („ქალაქის უზუცესნი“): ქალაქის ბერნი 29914.
ბერვა („ბერვა“): ბერვიდა ნელი ნიავი 1201.
ბივრილი (ძვირფასი თუალი) 8910, 9210 (თუალი იგი ბივრილი).
ბიზონი (აბრეშუმის ქსოვილი?) 1824.
ბომონი („საკურთხეველი“): ბომონი საყრბო 414, კერბთა და ბომონთა 6518.

გ- („არსებობა“, „ყოფნა“): გიეს („არის“) 3780.
გაბგობა, **განბგობა** („გასამართლება“, „გადაწყვე-ტა საკითხისა“): გაბგეს 6718.
გათქს — **გადგს** („გაქვს“, „გყავს“) 22415, 37424.
იხ. დგმა.

„ქართლის ცხოვრება“

1. აღება („გაღება“): აღებდოდა ცისკარი 1144, 20210.
2. აღება („აყვანა“): აღებო შეილაღ 3218.
აღძრვა („ამოძრავება“, „ღელვა“, „აღზრუნება“): აღძრვანი მეფეთანი 3066. შდრ. აღძრვა ეპისკოპოსთა („აღზრუნება ეპ.“; ჭიორგი მერხულე გვ. მწე).
აღწევნული („აწეული“): აღწევნულითა ჳმითა („ამაღლებული ხმით“) 1558, 1582.
1. აღწერა („აღწერა“): აღწერეს ქართლი 3761.
2. აღწერა („ისტორიის დაწერა“) 3429.
აღჯდა („მოშორება“, „მოხსნა“): აღჯდა ხარკი და ჳირი უცხოთა ნათესავთაგან („მოგვაშორა ხარკი და ჳირი, რომელიც გვედა უცხოელებსაგან“) 264. შდრ. აღჯდა ჯაჳ; იგი ქედსა მისსა (შუშან. X).
აღჯდომა: აღჯდა მტყერი („ავარდა მტყერი“) 472.
აყენება („აჩერება“, „აყავება“) იხ. დაყენება.
აწამომდე („აქამდე“, „დღევანდლამდე“) 21221.
აწე („ახლა“) 474.
აწყუდილი („ამოწყვდილი“, „აწყვდილი“): 2218, 19, 3018, 707.
ახალნერგი („ახალი დარგული“, „ახალხან გაქრის-ტიანებული“) 12815, 17616, 1982.
ახლად („ხელახლა“) 30017, 3456, 7, 9.
ახლავს („ახლოს არის“, „დაშორებულია ამა და ამ მანძილზე“): ახლვიდა ვითარ ხუთ მილიონ („დაშო-რებული იყო დაახლოებით 5000 ნაბიჯით“) 21381.
ახუმა („აღება“ ბევრისა) 7614; ვერა ავიზუამთ („ვერ ავიღებთ“) ციხეთა და ქალაქთა რანისათა 14115.

ბრინჯის ხე („აკაკის ხე“) 9212.
ბრძოლა: ბრძან 1759, გუბრძოდი 18118, გბრძანან 18112, გუბრძანან 2018. **ბრძოლილი** 18918. **ბრძოლა** თავისთავ („ორთა ბრძოლა“). იხ. თავის-თავ ბრძოლა.
ბრწამი, **ბრწამლი** („ეკალ-ლიჭა“) 948.
ბუმბერაზი („გმირი“) 3121, 321, 3315, 4818, 5117, 18, 21, 5218, 14, 15, 1545 (ბაყათარი).
ბლუარი („სამხრეთი“) 912, 23711.
1. ბჳე („მოსამართლე“) 115, 677.
2. ბჳე, **ბჳენი** („კარი“, „შესავალი“) 28212, 18.
ბჳობა („გასამართლება“, „მსჯავრი“) 678; მართლ სჯიდა სამწყსოთა თჳსთა თჳლუხუთათა მით ბჳო-ბითა თჳსითა („დავით აღმაშენებელი“ სასამართ-ლებდა თავის ქვეშევრდომებს პირუთენელი მსჯავ-რით“) 3526.

გაკაშმა („მომაღება“) 3716.
გალ-: იგალა („ისარჯა“, საბა). იხ. დაგლა.
გამახუა: გამახუე („გალესე“) 2008.
გამთავრება („მთავრად გაზღობა“) 25619.
გამოერთნეს იხ. გამოერთნა.

გამოვლა: გამოვლის შტოდ კავკასიისგან 51.
 გამომეტყუელი („ბოტრი“, „მწერალი“) 3426.
 გამოწახული: გეგონა შენ, ვეღ სიბრძნით გამოწახულად იზრახე („შენ გეგონა, თითქოს ილაპარაკე როგორც სიბრძნის თვლით შემოწმებულნი“) 1919.
 გამორთვა („მიკედლება“, „შეერთება“): გამოგერთო (მე წარგვყვე მოციქულთა შენთა თანა წინაშე კეისრისა, და მენით გამოგერთო „შეგერთობდები“) ჯაზირას სპითა ძლიერითა) 1858; გამოგურთენენ (გვონებ, რომელ ჰრომთა მათგანნიცა გამოგურთენენ, რამეთუ ურთიკუნნი აწყუდდით არიან მათგანნიცა აზონისგან „გეგურთობ, რომ აზონის ჰრომადგებიც შენ მოგეცით დე ბიანო“) 2218; გამოგურთენს (ფარსმანი) უყუარდა მირდატის კერძთაც ქართველთა და სძულდა მირდატ და გამოგურთენს „მიკედლენენ“ ფარსმანს უმრავლესნი მირდატისცა კერძნი) 517. იხ. აგრეთვე განრთვა, მირთვა.
 გამოჩნება („არჩევა“): გამოჩნჩეს გუარამ 3742.
 გამოხსმული („გამოყრილი“) 1513.
 გამოხრაფება: გამოიხრაფე („იჩქარე“) 17621.
 გამოტანა („გამოყვანა“) 27720.
 გამოღება („გამოტანა“, „აღება“, „აღება“) 2335; გამოიღო („აიღო“) ციხე ტფილისისა 3758; გამოიღო ბაღდადი 37512.
 გამოჩინებული („დაწინაურებული“): უღირსად გამოჩინებულნი განუყუთეს („უღირსად დაწინაურებულინი მოხსნეს თანამდებობიდან“ რუის-ურბნისის კრების დადგენილებით) 3281.
 გამოცდა („გამოცდა“): გამოსცადა ეშმაკმან პეტრე 13426. გამოცდილი 1586.
 გამოცემა („ჩაბარება“, „მიცემა“, „დანება“): გამოსცეს ციხე 2647.
 გამოძიება („გამოძიება“, „ძებნა“): გამოძიბა 33014.
 გამოწულილება („გამოყვლევა“, „გამოკითხვა“) 1058.
 გამოვლომა („გამოსვლა“): გამოუვლიან 18814.
 განავლო: განავლო ზურგი (ისარი) („ისარი მკერდსა ჰკრა და ზურგამდე გაატანა“) 719.
 განახვა („დათვალერება“): განახა სიმრავლე სპათა 5216; განახნა ლაშქარი (A: განიცადა ლაშქარი) 27710.
 განბრძნობა („განსწავლა ვინმესი“): (ნინო) განბრძნობდა უგუნურთა 1038.
 განბრკობა („განსჯა“, „გასამართლება“) 367.
 განება („მართვა“): განაგო 3288. იხ. განმგე, განსაგებელი.
 განდგომილება („გადგომა“, „აჯანყების მოწყობა“) 28517, 38331.
 განდგომილი („გადამდგარი“, „განდგომილი“) 17518, 2861.
 განევლოთ იხ. განეთომა.
 განეთომა („გაყოფა“): რამეთუ ორას მეგრასესა წელსა განიცოთოს (vv. II. განიყოს, განევლოთ) მეფობა მათი („... გაიყოფა მათი სამეფო“) 23919.

განზოგებით („სანაზღვროდ“) 2429.
 1. განზრახვა („აზარი“) 618, 2910; ააწესე არს განზრახვა ჩემი 6018; 1092; ჩუენი ესე გვრგანოსანი და ახალი აღექსანდრე, დაღათუ იყო ქამითა შემდგომი, არამედ არა სანაზღვროდ, არცა განზრახვითა, არცა სიმკნითა უმცირე 3382.
 2. განზრახვა („გაფიქრება“, „განზრახვა“) 6318, 2019, 2719, 3622; იწყებენ განზრახვად ბოროტისა 3597; რაოდენ-გზის ყიფნაყთა თქსთა განზრახვის ღალატი? 3622; ვეროდეს ვინ განზრახა ღალატი 35517; განზრახვიდა ესრეთ გულსა თქსა (ასე გაფიქრა გულში, „ასე თქვა გულში“) 10919.
 3. განზრახვა („რჩევა“): ესე განზრახა („ურჩია“) ლეონ ანთიპატრთან, და სთნდა („მოეწონა“) მეფესა ვახტანგს 1858; ფარულად განზრახეს („ურჩიეს“) მეფესა არა განძება ამირასი 29717. იხ. აგრეთვე განმზრახვი.
 განკადნიერება: განეკადნიერნეს („გაბედულება ესწავლებინა“) 3589.
 განკრძალვა: განაკრძალა („გაფრთხილა“ (ნუ წაგვალ)) 5014; განაკრძალნის („აფრთხილებდა ხოლმე“) 33112.
 1. განკრძალულად („დაფრუდლად“) 34115.
 2. განკრძალულად („წყნარად“, „მორიდებით“) 1678.
 1. განკუთვა („გადაყენება“, „ღირსების ახდა“) 3281; ეპისკ. მიქაელ... განიკუთვა კადრებისათჳს ვახტანგ მეფისა 14221.
 2. განკუთვა, გაკუთვა („მოკრა“, „უღუფის დანიშნა“): განკუთვა ხარკი 13629.
 განკვრება („გაკვირება“): განაკვრენა 36518; განკვრდა 224, 404, 932, 1004, 10512; განეკვრდა 2116; განკვრდეს 3928. იხ. აგრეთვე დაკვრება.
 განკვრეხული („გაკვირებული“) 1149, 1257.
 განლაღება („გათამამება“): ნუ განლაღნები 1549.
 განმართვა: არა განემართების („არ გასწორდება“) 32517.
 განმარტება („აღმართება“): ნუ განმარტებთ მახვლთა თქუნთა ქართველთა ხედა 3418. განმარტებული („აღმართული“) 20928.
 განმარტვა („გაშლა“ [ფრთხილისა]): ვითარ განგიმარტვან ფრთენი შენნი 1021.
 განმგე, განმგებელი („მმართველი“) 66, 916, 37018.
 განმზრახვი („მრჩეველი“) 23314, 23818, 33612; და იყენეს გამგედ და განმზრახად ყოველთა საქმეთა მისთა... მჭარგრძელი ზაქარია... და ივანე ათაბაგი 37018.
 განმკაფელი იხ. თანაგანმკაფელი.
 განმკითხვარი („განმკითხველი“): განმკითხვარნი მოჩივართანი 35412; მოჩივართა განმკითხველი 3684.
 განმტკიცება („დადასტურება“): განმტკიცეს განზრახვა 2618.
 განპატიჟება („განპატიჟება — სასტიკ სასჯელს, თვალთდაწვასა და გამოყვერასა ჰნიშნავდა“): ივ. ჯავახიშვილი, სამ. ისტ. II, 2, 292: [გიორგიმ თავისი

ვაჟი კონსტანტინე] გააპატიჟა ბოროტად: პირველად თვალნი დასწუნეს და მერმე გამოყუერეს 26720; მრავალნი განპატიჟებულნი იყვნენ და მხილებულ ესევიტართათჳს (ე. ი. „ღალატისათვის“) 35518; ერთიცა მსახური არ გააპატიჟებულა, თვნიერ გუზან ტაოსკარელისაგან კიდევ: მას თვალნი დასწუნეს („არც ერთი მსახური არ დასჯილა გუზან ტაოსკარელის გარდა...“) 36818—14).
 განრთვა („გაერთიანება“, „მიკედლება“, „შეერთება“): ხოლო მათ ვერ იკადრეს განრთვად მისა („ვერ გაბედეს მას შეერთებოდნენ“) 1796; მეფენი დარუბანდისანი გაერთენეს („მიკედლენენ“, „შეუერთდნენ“) 1797; უკეთუ შევრისხნე ქართველთა, განერთენ იგინი ბერძენთა („ქართველები რომ გავაბრაზო, ისინი ბერძენებს მიეკედლებიანო, — ამბობს სპარსთა მეფე) 21620. შდრ. გამორთვა, მირთვა.
 1. განრიცება მოქმ. გვ. („ხსნა“, „გადარჩენა“): განარიცა 25810, 3622, განარიცა სიკუდილისაგან 10218; განარიცნის იგინი კირისაგან 967.
 2. განრომა ენებ. გვ. („ხსნა“, „გადარჩენა“): განერე 218, 15412; განერა 1761 (არავინ განერა მათგანი, „მათგან არავინ გადარჩა“), 2901, 38518; განერის (სიკუდილისაგან) 1199; განერნეთ 16412; განერიან (კირისაგან) 12410.
 განრღუეული („დავარდნილი“, „საპყარი“) 9510, 1029, 2099.
 განრყული („აოხრებული“) 2217.
 განსაგებელი, გასაგებელი („საგამგეო“, „სამფლობელო“) 2899. იხ. გასაგებელი.
 განსაყოფელი („სახლვარი“, „მიჯნა“) 1966.
 განსპეტაკება („გათეთრება“) 1018, 11119.
 განსხიბულობა („დაძაბულობა“, „დაჭიმულობა“): ძალი... განსხიბულობასა („სიმის დაჭიმულობა“) 35721. საბა: „განსხიბუკვა — გაჭიმვა“. განტეცება („გაშვება“): განუტეობია 1775. განტეობილი 15711.
 განუტეველი („უნახეი“, „არნახული“) 2908.
 განუხეტიკელად („უგანხეტიკებოდ“) 36919.
 განუარტება („გაფართობა“) 1802.
 განფრდილი („მოწყიდული“) 438.
 განმართობა („გალმერთება“) 20116.
 1. განცდა („ნახვა“, „დანახვა“): განიცადეთ („განიხილეთ“) 33811; განიცადენით 2908; განიცადის 36110; განიცადეს 815, 28018; განიცადოს 2815; განცდად 2814, 2902.
 2. განცდა („გამოცდა“): განცდილი: თუთოსანითა სენითა განცდილი („სხვადასხვა ავადმყოფობით [„გამოცდილი“] შეპყრობილი“) 3316.
 განცისკრებული („განათებული“) 2027.
 განძება („გაძეება“, „გაგდება“) 29717.
 განძნებული („განრისხებული“) 1699.
 განწვალება („განხეტილება“) 1336.
 განწყობა („განლაგება“, „მოწყობა“): განწყუნა ყოველნი საქმენი 2659.
 1. განწყობილი („მებრძოლი“) 345, 4611, 1758, 12.

2. განწყობილი („გუნდი“) 2488.
 განჭედილი („მედვით გამოყვანილი“): სპილენძსა და რველსა განჭედილსა ღმრთად თაყუანის-ცემდეს 907.
 განხეთქა („განხეტილების ჩამოგდება“): (ლიპარიტმა) განხეთქა ამის სამეფოსა კაცნი 30018.
 განხუმა („გაღება“ მრავლისა): გუნუხუნის კარნი („გაუღებდა ხოლმე მას კარებს“) 5918, რათა განახუნენ კარნი კავკასიანთანი 1368.
 განჯსნა („განთავისუფლება“): ცელმწიფება შეკრვისა და განჯსნისა („უფლება დასჯისა და განთავისუფლებისა“) 23211.
 განჯუება („დაკლება“, „მოკლება“): (დავითმა ლიპარიტი) საბერძნეთს გაგზავნა, და მუნ განჯუა ცხოვრებასა („გამოაყვანა ცხოვრებას“, ე. ი. მოკულა) 32519. განჯუებული 21518.
 გაპატიჟებული 36818. იხ. განპატიჟება.
 გარდაღგენა („გადაყენება“): და გარდაღგენა ამირამან მან ჰუმედ და დადაღგენა ისე შიხის ძე („ამირამ გადაყენა ჰუმედი...“) 2574.
 გარდამდინარე: ტბასა დიდსა გარდამდინარესა, რომელსა ჰქვან ფარავნა 857.
 გარდამოვლა („გადასვლა“ მთისა) 554.
 გარდამოხვევა („გადმოყვანა“, „გადაყენება“): გარდამოხვინეს საყდართაგან 3281.
 გარდამოტანა („გადმოყვანა“) 459, 10.
 გარდამოღებული („გადმოღებული“, „გადმოთარგმნილი“) 34720.
 გარდანაკუთი („ჭირილი“) 33916.
 გარდარეული („ჭარბი“, „გადამეტებული“): და იქმნა სიმდიდრე გარდარეული 2328.
 გარდართხმა („გადაფენა“, „გადაკრა“; ფს. 103, 2): ვითარცა მეორე ცამ გარდართხ 32922. გარდართხული 2131.
 გარდასადინელი ტბისა 864.
 გარდასავალი („გადასავალი“, „ხეცარი“) 23512.
 გარდაქცევა („წაქეზება“, „აღმფთობება“): გარდაქცეის ვრი ვეზანს („მიუხიეს ჯარი ვეზანს“) 37414.
 გარდაცმა (საბა: „მშუღლის საბლის ჩაგდება“): მშუღლის გარდაცმულთა 3720.
 გარდაჯდომა („გადასვლა“, „ჩამოხტომა“, „გადადგომა“): გარდაჯდა ცხენისაგან 288; გარდაჯდა სჯულსა მამათა ჩუენთასა („გადაუდგა ჩვენი მამების სარწმუნოებას“) 2910.
 1. გარე („გარეთ“).
 2. გარე („უკან“): შეიქცა გარე („გაბრუნდა უკან“) 2898, 15; რათამცა შეიქცია გარე („რათა უკან გაბრუნებინა“) 28911.
 გარეგნივ („გარეთ“): იწყეს შენებად ეკლესიისა გარეგნივ ზღუდესა 11816.
 გარესკენელი („გარეთა“, „განაპირა მხარე“, „საიქიო“): სული შენი წარვიდეს ბნელსა მას გარესკენელსა, ცეცხლსა უშრეტსა 1947.
 გარეკცევა („უკან დაბრუნება“): გარე-გე-აქციე („დაბრუნე“) 38510; გარე-უკენ-იქცა („უკან გაბრუნდა“) 38514.

გარეშე („გარდა“): კვეთი შავშეთისა უშენებელი იყო მაშინ, გარეშე მცირედთა სოფელთასა („რამდენიმე სოფლის გარდა“) 37619.

გარეწარად („ხერხეულად“; საბა: „გარეწარ — უხალისოდ გინა უნდომლად“): (დავით აღმაშენებელი ბევრს კითხულობდა და) რაჟამს თუალნი დაშურაინ, სასმენელნი ანაცვალნის, სადა არა გარეწარად, არამედ ფრიალდა ფრთხილად ისმენ წინაშე თქსა მკითხველისასა („ვინც წიგნს უკითხავდა, მას ხერხეულედ კი არ უსმენდა, არამედ დიდის ყურადღებით“) 3488.

გარიღება: გარიღა („თავი მოარიდა“) 30112. შდრ. მორიდება.

გასაგებელი, განსაგებელი („საგამგეო“): რომელი ერისთაობდა რანს და მოვაკანს, მისივე გასაგებელი იყო ქართლი 1408. იხ. განსაგებელი.

გასხმა („გაგდება“, „გარეკვა“, „გაძევება“) 33215. გატევება („გაშვება“): გაუტევა („გაუშვა“, „განათავისუფლა“ [დატყვევებული იყო]) 2971.

გაცადება: გაცადა („გააცნო“) 2739.

გაწყდომა („გადაწყვეტა“; საბა: „გაწყუედა გარდაწყვედა“): რაჟამს გაწყუეს საქმე ჩუენი (ACMm; გაწყდენ საქმენი ჩუენნი cct.) 17121.

1. გება („აგება“): ეკლესიისა გებად იწყეს 37417.

2. გება: გება ყვეს („იზარეს“, „გამოიყენეს“).

3. გება: ეგების („შეიძლება“) 1669.

გემოანი („გემრიელი“) 3481.

გემოვნებანი („სიამენი“, „საცთური“): არა მიდრკა გემოვნებათა მიმართ 3388.

გემო: გემონი სოფლისანი („სიმწარენი სოფლისანი“) 10520, 16218.

გეცეს („მოგეცეს“, „გქონდეს“) 12913.

1. გზა („გზა“): ისწავეს ხაზართა ორნივე ესე გზანი 128.

2. გზა („გარემოება“, „მდგომარეობა“): (სეფე ქალმა ნინოს) ჰკითხა გზა მისი. ხოლო ნინო... უთხრა ყოველი გზა და საქმე მისი 932, 8. გზითა („გამო“, „მიზნით“): დაადგო ბაგრატი ტფილისი ლიპარიტის გზითა 3032.

გზება („ნთება“): გზების ცეცხლი 10712.

გზობა: მასვე გზობასა 1215.

გინდა („გინდოდა“) 11812.

გლეხი (დაბალი სოციალური ფენა) 18719; გლეხთა, იხილე-მცა, ოდეს არაბთა მეფენი მოჰყვანდეს ტყუედ („გლეხებს მოჰყავდათ დატყვევებული მეფენი არაბებისა“) 34121; (დავით აღმაშენებელმა) დასცნა წარმართნი. . მტუერად დასხნა სპარსნი, ხოლო გლე-

ხად მთავარი მათნი 35121; შესწირნა მრავალნი გლეხნი 3648.

გმირი („გმირი“) 816, 17; მცხეთოს უგმირი იყო სხუათა მათ 817, 911.

გოლიათი 3314, 346, 521, 552, 1546, 10. გოლიათობა 324, 4619.

გონება („აზრი“): რქუა მეფემან: „მესწრაფების მე აღწენებად სახლსა ღმრთისასა; სადა აღვაშენო“? რქუა წ. ნინო: „სადაცა მეფეთა გონება მტკიცე არს“ 11114—15; 11415. გონების თუალი 1925. გონების ყური 1955.

გორი („მთა“, „გორა“) 2338, 4, 2358, 2978, 3111.

გრძნება („გრძნეულება“), იხ. მგრძნეული.

გუარნათესაობა („გვარტომობა“) 6318.

გუეშული („დატანჯული“) 12318.

გუერდქცეული („გვერდი რომ აქვს აქცეული“, „არა სწორ გზაზე მდგარი“, „საღალატო“; ლიპარიტი იწყო საურავთა გუერდქცეულთა („ლიპარიტმა დაიწყო საღალატო საქმეებზე ზრუნვა“) 29811.

შდრ. 3008: კუალად იწყო ლიპარიტი მათვე ფიცხელთა საურავთა.

გულარძნილი („მრუდი“) 35611.

გულდებით („დამშვიდებული გულით“, „უშიშად“, „გულად“) 33918, 3405.

გულეზა: ეგულეზოდა („აპირებდა“) 3461.

გულთ-მეცნიერი („გულთა-მზილავი“): განავო ღმერთმან გულთ-მეცნიერმან 3288.

გული („შუა-გული“): დადგა გულსა სოფლისასა 756.

გულის-ზრახვა („განზრახვა“) 6018.

გულის-სადებად („გულის დასაწყენარებად“.

შდრ. საბა: „გულის დადება — დაწყენარება“) 6718.

გულის-სიტყუა („ფიქრი“) 3518.

გულისხმის-ყოფა („გაგება“, „შეტყობა“) 14211, 36926 და ხშირად.

გულსმოდგინედ („დაბეჯითებით“, „მონდომებით“) 10418 (გულსმოდგინედ ეტყოდა), 12228.

გულსმოდგინებით („მონდომებით“, „გულდა-გულ“) 1236.

გულფიცხელი („გულქვა“) 1038, 15.

გუნდრუკი („საქმეველი“) 988.

გურემა („დარტყმა“, „ჩხვლეტა“; აქ იგუგა რაც გუერა): იწყეს ორივე გურემად ოროლითა („ორივემ იწყო შუბით რტყმა“) 347.

გუჯარი (მეფის მიერ გაცემული საბუთი) 2318, 6, 7, 23914, 2408; გუჯარი ტყვისანი 23617.

დაბ-დაბი („საკრავი, დოლის მსგავსი“): ცემა ბუკებისა და დაბ-დაბთა 1558.

დაბრკოლებული („შეცთუნებული“) 1654.

დაგლა („დანაყვა“): მთანი და კლდენი სახედ

მტუერისა დაიგალნეს („მთები და კლდეები [მიწის-ძვრის გამო] მტუერად იქცნენ“) 3239.

დადასტურება („დაჯერება“, „დატყვემარტულებით დადგენა, შეტყობა“): დადასტურეს 11522, დადასტურა 19617, 22418, 2675.

დადგომა („გაძლება“; ყოველთვის იზმარება უარყოფით წინადადებაში): ვერღარა დაუდგა („ველარ გაუძლო“) 3038; ვერ დაუდგნა 3176; ვერ დაიდგნა ხარისა მისისაგან 26211; ვერღარა დაიდგნა 29510; ამისდა ვერვის დაედგნეს ბრძოლასა შინა („მას ვერავინ უძლებდა ბრძოლაში“) 1525, 1546 (ვერვის დაედგნეს მისთეს); ვერ დაუდგმიდეს 2638, ვერღარა დაუდგმიდეს (შიმშილთა და) ბრძოლათა ძლიერთა 29712, 30618.

დადგრომა („დარჩენა“): დაადგრა 4181, 1204, 12111, 2038, 20817, 2101; დავადგრეთ 1814; დადგრეს 3420, 664, 2072; დაადგრო 12922. დადგრომილი 4722.

დადება: ჟამი დადევს („დრო დანიშნეს“) შეკრებისა 18119.

დადრეკილი („დახნეკილი“, „დახრილი“) 3619.

დავატრება („გაცვლა-გამოცვლის შეძლევა“): დავატრა 20518.

დაზახება („დაძახება“): დაიზახნა 374.

დაზულეს („ჩამოინგრნეს“) 32310.

დათმენა („მოთმენა“, „გადატანა“) 397.

დაკაშმული („გამოწყობილი“) 29915.

დაკრძალვა: დაკრძალა („დახურა“) კარი 225.

დაკუთებული („დაკოდილი“, „დასატყუისებული“) 32016 (კაბუქნი დაკუთებული).

დაკრება ქვისა („ჩაქოლება“): რათამცა ქვა დაკრბეს მას („რათა იგი ჩაქოლათ“) 10217.

დაკრევა („გაკვირება“) 3612; დაუკრდა („გაუკვირდა“) 1718, 3725, 12220, 2142, 2468, 3088.

დაკრევეული („გაკვირებული“) 9412, 1036, 1129.

დალაშქრება („დაბანაკება“): დაილაშქრა 3758, 3847.

დალტობა („დასვენება“) 14412.

დამანი იხ. დაჰმანი.

დამართებით („გასწვრივ“) 37428.

დამართვა („საბრძოლველად მიმართვა“, „შებმა“): დაემართნეს თურქთა („შეებნენ თურქებს“) 30218; დაჰმართეს ერთმანეთსა 31710.

დამარხვა („შენახვა“) 35312.

დამაშურალი („დადლილი“) 1872, 37614.

დამეგობრება („დამეგობრება“) 1512; დაიმეგობრნეს 1518; დაიმეგობრიან 1522; დაიმეგობრნეს 4719; დაიმეგობრნეს ურთიერთსა ზაბილონ და პატრი-

აქი 7518.

დამზახება („დამოყვრება“): დაემზახა 37315.

დამოხუევა („შეხვედრა“): დასცემდა წინა დამოხუელთა ყოველთა 3295.

დამოკიდება („ჩამოკიდება“) 38414.

დამოლაშქრობა („სალაშქროდ გზავნა“) 35719.

დამოყურება („დანათესაება“): დაემოყურა 13022.

დამოწაფება („მოწაფედ გაზდა“, „მოწაფედ გაზ-

დომა“): დაიმოწაფნა მრავალნი 10310; დაემოწაფა

1045, 30318; დაემოწაფნეს 957, 10211, 10810, 2085, 20991. დამოწაფებული 20920, 21019.

დამძიმება („გაძნელება“, „გართულება“, „შეწუხება“): დაუძიმა („გაუდიდა“) მათ მეფემან ხარკი 1268; დამძიმდა („გართულდა“) წყლულება ვაზტანგისი 20216; დამძიმდა (ვაზტანგ, მირ) წყლულები-საგან 20219, 24014; დამძიმდა თხოვა შენი ჩემ ზედა („ძნელია შენი თხოვნა ჩემდამი მომართული“) 18212.

დამჭირვა („ჭედა“, „პყრობა“): დაიმჭირვიდა 33914; რათამცა დაიმჭირვა („რომ შეეკავებინა“) 2876; დაიმჭირონ 26314; დამჭირვა სჯულსა ზედა მამათა ჩუენთასა 638; მკლავითა დამჭირვასა 26818 შენ. იხ. აგრეთვე დაჭირვა.

დამჭირველი („ვისაც უჭირავს“): (ლაშქარი) ქალაქთა და ციხეთა შინა მდგომად და დამჭირველად („საოკუპაციო ჯარი“) 3359.

დამხედვარი („ზედამხედველი“.

შდრ. ჯავახიშვილი, სამ. ისტ. II, 2, 47—49) 37012.

დამხრწველი („დამბრკოლებელი“) 33914.

დამჯობა („დამბობა“): შეაჩუენნეს და დამჯვენეს (v. l. დამჯიენეს) 2157.

დანეცვა (აქურის დამტურება: საბა) 21116.

დაორგულება: დაუორგულდეს („გადაუდგნენ“) 614.

დაპყრობა: დაიპყრა („დაიკავა“) 20516.

დარბაზი („სამეფო კარი“, „კარავი“): დარბაზის კარი („სამეფო კარი“) 35216; საამირო დარბაზი 29919; დარბაზის ყმანი („დარბაზის წვერები“) 29914.

დარბაზობა („უდინიცია“) 2839, 3008, 31310, 38222. იხ. ჯავახიშვილი, სამ. ისტ. II, 1, 243.

დარქუმა („დახურვა“): დაარქუ 16717; დაარქუა 16718.

დარჩენა („გადარჩენა“): დაარჩინეს (v. l. დაირჩინეს) განძის ქუეყანა („დასტოვეს...“) 30219. (Brosset: le pays de Gandza fut sauvé).

დარჩომა („დარჩენა“): დაურჩეს („მათ დარჩათ“) ციხე-ქალაქნი თუხარისი, სამშუდელ... 121; წარწირვანი დარჩომა ისა და სიტყვებისანი 37111. დარჩომილი 37117. იხ. აგრეთვე დაშომა.

დასამჭირვლობა 3362. შდრ. დამჭირვა, დამჭირ-

ველი.

დასკუნა („გადაწყვეტა“): დაასკუნეს ესრეთ 4116.

დასტირი („დავლება“?): უთხრა მანდატურსა, რომელი მიწეულ იყო დასტირითა (v. l. დასტი-დართა) 28915 შენ.

1. დასტური („ნამდვილი“, „დაჯერებული“) 27714, 28017 (ზავი დასტური).

2. დასტური („ნდობით აღტყურვითი პირი“): მიაღ-

ლინენ დასტურნი და მიითუალენ ქალაქნი შენნი 1842. შდრ. მთაში შერჩენილი ტერმინი „დასტური“ (ხევისებრები და დასტურები: ვაჟა).

დასულებული („გაშეშებული“, „შეშფოთებული“, „გონებადაკარგული“): ვითარცა მიძინარესა განმალ-

ძებდა და ვითარცა დასულებულსა გონიერ-

მყოფდა 972. შდრ. მრ 1024: „მოწაფენი იგი მისნი დასულებულ იყვნეს სიტყუასა მას მისსა ზედა“.

დაახლება: დაეახლნეს ურთიერთსა („მიუახლოვ-

დნენ ერთმანეთს“) 28511.

დაბა (დასახლებული ადგილი) 12111, 14; ქალაქთა და დაბნებთა 5310

დაბანაკება („ჯარის დაბინავება“): დაიბანაკეს 17920; დაუბანაკა მათ 17919.

დახსნა („დასნა“, „დადება“): 1) (მრავლისა): დაიწერა ცხოვრება და სასწაულონი მათნი და დაისხნეს ეკლესიათა შინა 20720. 2) (ერთისა): დაისხნა გუამი მისი (დავით გარეჯელისა) სამყოფსა თჳსსა, გარესჯის მონასტერსა 21011; დაისხნა წმიდა გუამი მისი საყოფელსა თჳსსავე 21017.

დატევება („დატოვება“, „თავის მინებება“, „შარყოფა“): დაუტევა ქრისტიანობა 3226; დაუტევა სჯული 3091.

დაუზრავი: დაუზრავი წყალი 3406. შდრ. საბა: „დაზრება ყინვისაგან დაწვა“.

დაუღვამიდე: ვერ დაუღვამიდეს („წინააღმდეგობას ვერ გაუწევდნენ“) 2638. იხ. დადგომა.

დაუკვრდა („გაუკვირდა“) იხ. დაკვრება.

დაუღუფნელი („დაუღუფელი“) 741.

დაუწვება („დაგროვება“ „მოსავლის“ აღება“) 3616.

დაუორგუღეს („გადაუღვინა“) 614.

დაუცადებელი („შეუწვდებელი“) 36810.

დაუცხრომელად („დაუცხრომელად“, „განუწყვეტელად“, „დაუცხრომელად“) 482, 696, 824 (ილოცვიდეს დ.), 9411 (ილოცვან დ.), 10218, 1035 (ილოცვიდა დ.), 1062, 11110; დაუცხრომელი ლოცვა 13316.

დაუწყუფელად („შეუწყვეტელად“): წყარო... დ. აღმოსდის 3911. შდრ. ვითარცა მდინარე დაუწყუფელად (გიორგი ათ. ცხ.: ქრ. 203).

დაფანჩა („დაფანტვა“) 474; დაიფანჩნეს 27610.

დალატათუ („თუმცა“) 1199, 1938.

დაღულარტნილი („დაგრებილი“): დ. კრძალი 35515.

დაყენება („შეკლება“) 15222 (აყენებდეს, დაყენეს), 10528 (აყენებდა).

დაყოფა („დაკეტვა“): დაყოფა პირი („ჩააჩუმა“) 35710.

დაყრა („დატოვება“, „მითხოვება“): დაყარნეს ციხენი 30826; დაყარნეს (ციხენი) 3093; დაყრა ციხეთა 30826; დაყრილნი ციხენი 3092.

დაყუღებო („განმარტოებით“) 20820.

დაშომა: დაშთეს („დარჩენა“) 3739, 37622, 38229; დაუშთა 37725, 37914. დაშთომილი 37628. იხ. დარჩენა.

დაშურომა: დაშურეს („დაიღალენა“) 3412.

დაჩეჩქელი (надомлenny): ლერწამი დ. (მთ 12, 20) 1978.

დაცადება („შეწერება“, „შეწყვეტა“): არა დაცადის კითხვა („არ შეწყვეტდა ხოლმე კითხვას“) 3486; დაცადენით ბრძოლად („თავი შეიკავებ ბრძოლისაგან“) 1618; დაცადენს 24415; დაგუცადენ („შეგვაწყვეტინებ“) 1974; რათა დაცადოს საქმე იგი 19618.

დაცემა: დრამის დაცემა („ფულის მოჭრა“) 4918.

დაცუთო: დაიცუთა წინა 3092. იხ. წინადაცუთო.

დაწინდებული („დანიშნული“ [ქალი]) 1858.

დაწულილება („წვრილად დატეხა“) 9118.

დაწყოება: დაეწყვნეს („ბრძოლა გამართეს“) 1420.

დაჭერა („დაჭერა“) 2718, 26818 შენ.

დაჭირვა („დაჭერა“) 26818. იხ. აგრეთვე დამჭირვა.

დაჭირება („გაჭირება“) 35720. დაჭირებული

(„გაჭირებული“, „გაჭირებაში ჩაჭარბილი“) 3545, 36916, 37011.

დაჭმუნდა („შეჭუნდა“) 1529.

დახულომა („შეხუდრა“): დახუდა კაცი ვინმე მეცნიერი, რომელი იცნობდა ფადლონს („ისეთი კაცი შეხვდა, რომელიც იცნობდა ფადლონს“) 31114.

დაჯსნა („დარღვევა“, „გაუქმება“, „მოხსნა“): დაიჯსნა გლოვა 3376.

დაჰმანი: კაცი დაჰმანი („მოხერხებული“) 34016. შდრ. 3059 შენ: მწიგნობართ-უხუცესი ლიპარიტისი, კაცი დაიჰმანი. შდრ. დ. ჩუბინაშვილი: „დამანი — გათლილი ბროლი...“.

ღგმა („ქონება“, „ყოლა“): გატქს (— გადგს) „გატქს“ 22415, 37424.

ღგომა („მდგომარეობა“) 1771, 3479 შენ. (დგომათა მათ თანა მტკიცეთა).

ღგრომა, v. l. დგრომადი, დგომა („მდგომარეობა“) 3479.

ღედაკაცება („ღედაკაცები“) 8618.

ღედამძე („ძიძა“, „აღმზრდელი“) 8010, 18, 345.

ღედის დისწული („ღედაშვილი“) 2717.

ღედის მამა („პაპა“) 2424.

ღედის ძმა („ბიძა“) 7916, 15018, 16918, 1708, 17218, 17614, 18, 23418, 24.

ღედოფლობა: დაესრულა მეფობა და დედოფლობა ფარნავაზიანთა მეფეთა 662.

1. დედული ზედსართ. („დედისეული“, „დედის მიერ დატოვებული“) 2912 (შემოიღო სჯული, მამული და დაუტევა სჯული დედული).

2. დედული არსებ. („დედის ქონება“) 2711, 20515 (მირდატის დედული საზღვარი საბერძნეთისა), 27212 (რომელსა ეყოდა დედულად აფხაზეთი და ქართლი).

3. დედულად („დედით“, „დედის მხრით“): ფარნავაზ იყო მამულად ქართლელი... და დედულად სპარსი 2019; მირდატ — მამულად ბაქარიანი, დედულად რევიანი 1387. შდრ. 2188: დედით ხოსროიანი და მამით ბაგრატიანი.

დეგტალარი (ეკლესიის სამსახურის ერთ-ერთი მაღალი თანამდებობის პირი): იხილა, რამეთუ პირველ ქსენებულნი იგი დეგტალარი პატრიარქ ქმნილ იყო 7512; იობენალი (წმ. ნინოს დედის ძმა) მიემთხვა დეგტალარობასა 7216.

დაისპანი („დესპანი“, „მოციქული“) 1708, 1979.

დიდ-გონეობითა („ძალიან გონიერად“) 33718.

დიდებულნი 27121, 27510, 28012, 19, 28417, 28918, 29510, 29818, 30212, 3046, 18, 30512, 30716, 3147, 11, 3217; დ. კახეთისანი 3008; დ. ჰერნი 30824, 32810; დ. ზემონი და ქუემონი 28110.

დიდი („ბევრი“): თურქნი დიდნი 34917; მოისრინეს მუნ ბერძენნი დიდნი და ფრიადნი („ფრიად ბევრი“) 38318.

დიდძალი („წარჩინებული“, „ავტორიტეტიანი“) 3076.

დიღეულ („დიღით“) 2122, 3418; დიღეულ ადრე („დიღით ადრე“) 7315.

დისიძე („დიაქონარი სიძე“) 13028, 2982, 3139, 3798. დრომონი („ერთგვარი ხომალდი“) 1712, 1776. დროშა 3698; აღივსნეს მთანი იგი დროშებითა და ერთა 894.

დუკიცი („დუკის ცოლი“, ძიძა) 3082.

დუმბული (საბა: „მცირე ნალარა“): ვმა ბუტა და დუმბულთა 29916, 31315.

ეკიდა („დამოკიდებული იყო“, „დაკავშირებული იყო“): წადებულ არს სომხითი, რომელსა ეკიდა სამეფო ჩოენი („სპარსელებმა დაიპყრეს სომხითი, რომელთადაც ჩვენი სამეფო, ქართლი, მდებარეულ ურთიერთობაში იყო“) 6221. შდრ. საბა: „მოკიდება... გინა მოყუარეთ მობმა“. Brosset 82: ... est intimité liée.

ენამეცნიერი („ენის მცოდნე“): ექმენ ამას მოგხაურ. ნავთსადგურ, მოძღვარ და ენამეცნიერ 808.

ენკრატისი („მონაზონი ქალი“) 16319.

ერთბამად („ერთად“, „ერთხმად“) 6218.

ერთობით („ერთად“) 67, 4921; ერთობით განხრახვითა ურთიერთობის („ერთად მოლაპარაკებით ერთმანეთში“) 825-6; დაყვეს დღე იგი ერთობით („ერთად“) 24515.

ერთობიად („ერთხმად“): ერთობიად აღიზანეს და თქუეს 4618.

ერთობიკვად („საერთო რაოდენობით“) 1769.

1. ერი („ხალხი“) 4025, 85, 412, 4220, 754, 6, 11218, 14612, 1748, 10, 11, 17510; ერი ქართლისა 575, 902, 13525; ერი („მრევლი“) 3278, 3666. წუროლი ერი („მდაბიო ხალხი“, „გლეხობა“) 14511, 18, 19, 29214.

2. ერი („ჯარი“) 17320, 2377, 2396, 37414, 17, 37618, 37717, 3842; მისლვამდე სპარსთა ლაშქრისა მოეკლა ბერძენთა ერისა მისგან (C: ლაშქრისა მისგანი) 1738; ყოველი ერი ქუეითი დაკბმული 29915.

3. ერი („გუნდი“): სიმრავლე ერთა ზეცისათა (= ანგელოზთა გუნდთა) 8418. ერისთავთა-მთავარი („მმართველი“, „უზენაესი

ვ-: მივის („მყავს“) 4019, 1964, გუვის 14618.

ვაება („გლოვა“, „ტირილი“, „შეცოდება“): ვაებისა ღირსი („შეცოდების ღირსი“) 3428.

ვარსამატი („ტაიჭი“?): აღჯდა ვარსამატსა თჳსსა 4611.

ვაცობტი („მამალი თხა“) 22414, 37424. ვაცობტობა 22416.

ველოვანი („ველი“, „გაშლილი ადგილი“) 15121.

ვერძი (საბა: „მამალი ცხოვარი“) 22418, 37427.

ვიგრი („ზღვის თევზი“, „ცმელთა ცხოველიც არს“ [საბა]): ფარი ვიგრის ტყვისა 15418, 17514.

ვიეთი („ვიისი“?): ვიეთი გონება მისწუთეს 3524. იხ. აგრეთვე ვინმე.

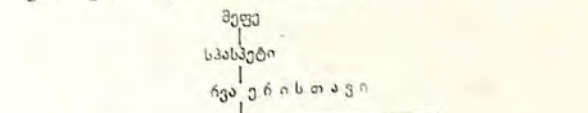
დუხბირი („გონჯი“, საბა: „ავთვალადი“): ნუ უკუდუხბირმანცა აბრალოს სარკესა, რამეთუ საზემისი ცხადად უჩუენის („ეს იმას ჰგავს, რომ გონჯი სარკეს აბრალებდეს, მის სახეს ცხადად რომ უჩუენებს“) 35924.

დღესამომდე, დღეს-აქამომდე („დღემდე“) 1266, 1668.

2

ხელისუფალი“) 2052, 22210, 18; მეფობისა სახელი ვერ იკადრა სპარსთა და ბერძენთა შიშისაგან, არამედ ერისთავთა-მთავრად ზადოდეს („სპარსელებისა და ბერძენების შიშით ვერ გაბედა მეფედ წოდებულიყო და ერისთავთა-მთავრის ეძახდნენ“).

ერისთავი 245, 28918 (და ხშირად); ერისთავნი ფარნავაზის დროს 248—258:

1. ერისთავობა („ერისთავად ყოფნა“) 37420.

2. ერისთავობა („ერისთავის თანამდებობა“) 29821.

ერმრავალი („დიდი ჯარის პატრონი“) 2729.

ესევითარება („ამნაირი ვითარება“): ამას რა

ესევითარებასა ხედვიდა დავით („ამნაირ ვითარებაში რომ ხედავდა დავითი ლიპარიტს...“) 3258.

ექსორია („გაძევება“) 2588, 2871.

ეყვის („ენათესავე“) 1517; ეყვოდეს 2994.

ეშუ („გარეული ტახტი“) 847, 928, 6, 1618.

ეშუ: ვეშუ (C: ვეგონებ) 20121.

ეჯიბი („მეკარე“, „მეკარეთ-უხუცესი“, „ცერე-

მონიმაისტერი“): დიდი ეჯიბი 1861, 18910 („სასახ-

ლის მსახურთა უფროსი“, „მეფისადმი მოხუცელობა

სურვილის მომხსენებელი“: ჯავახიშვილი, სამ. ისტ.

II, 1, 163—164). შდრ. საბა: „ეჯიბი — მეფის მაგიერ

მოლაპარაკე“.

3

1. ვითა („როგორც“) 64 (ვითა დამიწერია—„რო-

გორც დამიწერია“).

2. ვითა („როგორც“; იხმარება სიტყვის ბო-

ლოში): თუთ გოლიათი ვითა (C; v. l. გოლიათებრ)

მიმართებდა და მკლავითა მტკიცითა დაამკობდა

ახოვანთა 3294; და მონანი ვითა (C; v. l. ვითარცა

მონანი) დადგეს წინაშე მისსა 33616.

1. ვითარ („როგორც“, „როგორც კი“, „როდ-

ესა“): და ტილონი იგი, ვითარ პოვნეს („როდესაც

იპოვეს“), მოიხუნა ცოლმან პილატესმან 7810.

2. ვითარ (რიცხვითი სახელის წინ: „დაახლო-

ებით“, შდრ. ბერძნ. ὅς): ვითარ ორას ათასითა

მკედრითა 1592; ვითარ სამოცი მკარი („დაახლო-

ებითა 1592; ვითარ სამოცი მკარი („დაახლო-

გებით სამოცი მხარი“) 1802; ვითარ ზუთ მილიონ („დაახლოებით 5000 ნაბიჯი“) 21382.

ვინა („საიდანი“) 9617, 1271, 2358.

ვინაობა („სადაურობა“) 3984.

1. ვინაცა („მას შემდეგ რაც“) 10310.

2. ვინაცა („ამიტომ“) 7516.

3. ვინაცა („საიდანი“): მე წარვალ ვინაცა მოველ („წავალ იქ, საიდანაც მოვედი“) 12911.

ვინმე („ვინმე“, „ზოგიერთი“): პატიახში ვინმე

(მრ. რ.) 24411; ვინმე (მრ. სახ.) 35914, 15, 37027; ვინმე (მრ. მოთხრ.) 10410, 10721, 13514, 3471; ვინმე (მრ. ნათ.) 33018. ვინმე („ზოგიერთი“) 3558. ვინმეთაჲსმე 3559. იხ. აგრეთვე ვინეთი.

ვლენა: ავლინა („გაატარა“) 2124 (მეცლობელი ავლინა — „კოჭლი გაატარა“).

ვნება, ვნების კვირა („აღდგომის წინა კვირა“) 36730 (სამშაბათსა ვნებისასა).

ვრცელად („დაწვრილებით“) 23515.

ზ

ზაკუა: ზაკუთ („მზაკერულად“, „ვერაგულად“) 27810, 2902.

ზაკულება („მზაკერობა“) 26715, 27412.

ზამთარი: ზამთრის (gen. temporis, „ზამთარში“) 2051, 3207, 3326.

ზარგანდელი („შეშინებული“) 1006, 3331.

ზარი („შიში“) 11410.

ზარის-აღსაქდელი („თავზარდამცემი“, „შიშის მომგვრელი“) 897.

ზარის-საქდელი („თავზარდამცემი“, „შიშის მომგვრელი“): ზ. ჯმა 1137.

ზატაკი („აღდგომა“) 33417. აღსებისა ზატაკი („აღდგომის დღესასწაული“) 1227, 9.

ზაფხული: ზაფხულის (gen. temporis, „ზაფხულში“) 2051, 2571, 33212.

ზახება („ძახილი“, „ყვირილი“): იზახებ (ლომი) („ღრიალებს ზოღმე“) 778. — ზახილი 2810.

— ზე („დროს“): ფარსმანის-ზე („ფარსმანის დროს“) 20717.

1. ზედა თან დებული („ზე“, „წინააღმდეგ“): მთასა ზედა 132, სარკინოზთა ზ. („სარკინოზების წინააღმდეგ“) 2998.

2. ზედა თან დებული („დროს“): მის ზედა („მის დროს“) სამნი კათალიკოსნი იცვალნეს 37528.

3. ზედა („უფრო მეტად“): ვითარცა სხუამან პტოლემეოს, ამას ზედა ოდენ. სასოვან ქმნილმან („როგორც მეორე პტოლემეოსმა, იმაზე უფრო მეტად“) 34721.

ზედალაზურვა („სახურავის გადაზურვა“) 28218.

ზედათ (= 1. ზედა) 247 შენ.

ზედამარბეველი („დამარბეველი“) 32118. შდრ. მარბიელი.

ზედამიწვენიო („ზედმიწვენიო“, „საფუძვლიანად“) 777, 3418 (მიტრობად ზედა-მიწვენიო ყოველსავე).

ზედან („ზედა“): ამასა ზედან 34511.

ზედანი: ღწო ზედანი („ზედაზე“) 29528.

ზედას-ზედა („ზშირად“, „ზედიზე“) 3466.

ზეწარი („გრძელი სამოსელი“): შებლარდნილი ცეცხლის ზეწართა 1147.

ზითევი („ზითევი“): ზითვად 15818, 17716.

ზიემი („დიდი მზადება“ [საბა], „ზეიმი“): დიდითა ზიემითა და პატივითა 31314.

ზმნობა: აზმნობდეს („თვლიდნენ“ [თავისთავს]) 35618.

ზოგი („ნახევარი“): და აოტეს ზოგი ბასილის

ლაშქრისა („ლაშქრის ნახევარი გააქციეს“) 38418. ზოგად („ერთად“): ზოგად ყოველი ერი 4129; დაეხებდეთ ზოგად ორთავე კარსა 4111.

ზომი („ზომიერი“): ასაკითა ზომი („ტანით ზომიერი, საშუალო“) 866.

ზომიერი („დიდი ზომისა“): შექმნა ჯუარი ზომიერი 1321.

ზორვა („მსხვერპლის შეწირვა“): უზორვიდეს კერპთა 3929; ზორვად წინაშე არმაზისა) 884.

ზორვარი (= დომესტიკოსი, მხედართ-მთავარი, სომხ. „ზორავარი“) 3188.

ზრახება („ჩრევა“): აზრახა („ურჩილა“, „აფიქრებინა“) 1827, 1951, 2978; აზრახეს („ურჩიეს“) 38411; გაზრახოს („გირჩიოს“) 20116.

1. ზრახვა („ლაპარაკი“, „მოლაპარაკება“): ზრახვიდეს („ლაპარაკობდნენ“) 164, 1632; ეზრახა („მოლაპარაკა“) 271, 13022, ეზრახა შეგრდომით („ელაპარაკა მუდარით“) 13618; ეზრახნეს 1320, 1511, 231, 578, 11, 618 (ეზრახნეს სხუათა ვიეთმე ნათესავთა — „მოელაპარაკნენ ზოგიერთ სხვა ტომებსაც“); გეზრახო („გელაპარაკო“) 3576; იზრახე („ელაპარაკე“) 19119; იზრახებოდა ქართლსა შინა ექუსი ენა („ქართლში ექვს ენაზე ლაპარაკობდნენ“) 1621, არლარა იზრახებოდა სხუა ენა... თქნიერ ქართულისა 269; ზრახვა-ყვეს („მოლაპარაკეს“) 2614, 1378; ზრახვად ჰაოსისა („ჰაოსთან სალაპარაკოდ“) 715, იწყო ზრახვად 1477, 16. მარტოდ ზრახვა („ლაპარაკი tēte-ā-tēte“): ღირს მყავ მარტოდ ზრახვად შენ წინაშე 6017. ზრახული („თქმული“, „წოდებული“) 35812.

2. ზრახვა („აზრი“, „ფიქრი“) 6314; ვითარცა იზრახოს სიწმიდემან შენმან, ეგრეთ ვყოთ 1702.

ზრწინვა („აღგზნება“, „აღძრვა“) 1137.

ზუშმა: ბიზიონი ზუშმა ზუთასი 1824.

ზუაობა („ამბარტყენება“) 1618.

ზურგი: ზურგით („ზურგში“, в тылу) 3291.

1. ზღვარი („საზღვარი“): ზღვარდმდე ბაგრატიის მამულისა 3857.

2. ზღვარი („საზღვარი“, „სამაგიერო“): აღუთქუეს მორჩილება და არლარა ძიება სისხლისა და ზღვარისა („შეპირდნენ სამაგიეროს აღარ გადაგზიდით, დაგემორჩილებით“) 4815. საზღვარი: დავაძლობთ სუესა ჩუენსა, რამეთუ მოგუეცა საზღვარად მეფისა ამის ჩუენისა შვილივე მეფეთა ჩუენთა 355.

თ

1. თავადი („თვითონ“) 431, 12014 (დაიგი თავადი ეგრეთ ბრწყინვალედ განვიდის).

2. თავადი („მთავარი“): თავადი ციხე („მთავარი ციხე“) 194; სახლი თავადი („მთავარი რეზიდენცია“) შარვანისა 3448.

3. თავადი („მეთაური“, „მმართველი“, „წარჩინებული კაცი“) 112, 8, 31215, 31515 (თავადთა ამის სამეფოსათ: ნინია .. ივანე... და ვარდან), 3174, 34420.

თავ-დგომა („სათავეში დგომა“): თავ-ადგა... პატრონის მსახურებათა („მეფის მსახურებას სათავეში უდგა“: ივ. ჯავახიშვილი, სამ. ისტ. II, 1, 127).

1. თავი („მეთაური“) 2222, 4619.

2. თავი („სათავე“): თავადმდე მტკურისა 2418.

3. თავი („თხემი მთისა“): თავსა ზედა ქართლისა 2511.

4. თავი („თავი“, „პირივნება“): თავითა ჩემითა წარვალ („პირად მე წავალ“) 1508; თავითა შენითა 14916.

თავის-თავ („პირადად“, „მარტოდ-მარტო“): თავის-თავ ბრძოლა („ორთაბრძოლა“) 342, 4610, 522, 688, 1899; თავის-თავითა ლაშქრობა 28011; თავის-თავითა სძლო („ორთაბრძოლაში გაიმარჯვა“) 1898; თავის-თავითა მოკლა („მარტოდ-მარტო შებრძოლდა“) 321, 5214, 568. იხ. აგრეთვე თვთ-ბრძოლა.

თავსმდები („თავდები“) 1684.

1. თანა („თან ერთად“, „ერთად, cum“) 3742.

2. თანა („თან“, ad): მივიდა დედის ძმათა მისთა თანა („თავის ბიძებთან წავიდა“) 2620; წარსცა თანა („თავის ძმისა მისისა თანა ვარაზ-ბაქურისა ძლუენი... დედის ძმისა მისისა თანა ვარაზ-ბაქურისა 1587; მისწერა მის თანა წიგნი („წერილი გაგზავნა მასთან“) 15818; წარვალ მამათა ჩუენთა თანა („წავალ ჩვენ მამებთან“, ad patres) 24015; მოვიდა კოსტანტინე მონომახისა თანა („მოვიდა კონსტანტინე მონომახთან“) 30312.

თანაგანმგებელი („თანამმართველი“) 2746.

თანაგანმყოფელი („თანამშრომელი“): გიორგი კყონდიდელი... კაცი... თანააზრდელი აღმზრდელი პატრონისა და დანაგანმკაფელი ყოველთა გზათა, საქმეთა და ღუაწლთა მისთა („... იყო მეფის თანამშრომელი მის ყოველგვარ სახელმწიფო საქმიანობაში“) 33618—14. იხ. ივ. ჯავახიშვილი, სამ. ისტ. II, 1, 127.

თანაერთგმა („თანახმა“) 35615.

თანაზრახვა („ჩრევა“) 30818.

იავარი, ავარი („ნადავლი“) 3199, 3307, 35120.

იავარ-ყვანა („გაძარცვა“, „დაიტაცა“, „მოინადგლა“) 158, 3397. იხ. აგრეთვე ავარი.

იელი (აქ თავისი გამრყენელი: საბა) 25616.

იმერი („იქეთელი“, „დასავლელი ქართველი“) 3698.

თანამდგომი („მომხრე“) 30022 (იყვნეს თანამდგომი ლიპარიტისა კანნი).

თანამზრახველი („თანამოსაუბრე“, „მრჩეველი“) 10821, 1096, 18417.

თანამოგზაური („თანამგზავრი“) 809, 16.

თანამოსაყდრე („ვინმესთან ერთად მუდლიმარე“, „თანა-მეფე“) 8215, 948.

თანამოყვლა („თანხლება“) 3856.

თანაშეტყუებული („შესაფერი“) 36011.

1. თარგმანება: უთარგმანეს („განუმარტეს“) სახარება 1429.

2. თარგმანება („თარგმანი“, „თარგმნა“) 2334.

თარგმანი („განმარტებული“, „მკვლევარი“) 985, 35619 (თარგმანსა და მეცნიერსა).

თაყვანება: ითაყვანა („მიიღო მათგან მორჩილების განცხადება“) 3004.

თითოფერი („სხვადასხვანაირი“) 8814. შდრ. თუთო-სახე.

თიჭა („ტალახი“) 23817.

თიფვა: სთნდა („მოეწონა“) 2916; კეთილად სთნდა („ძალიან მოეწონა“) 6319.

თორნოსანი („რკინის-აბჯრისანი“) 15519.

თულ-აგნა („თვალის დაადგა“) 21081.

თულაგა („თვლა“): თულავით ექუსას ორმოცდაათი ათასი 15712.

თულ-მმრუმედ („დაბნელებული თვალთ“) 2144.

თულუხუაფი („პირუთვნელი“, „მიუდგომელი“): მართლ სჯიდა სამწყსოთა თუსთა თულუხუაფითა მით ბჭობითა თუსითა („დავით აღმაშენებელი) ასამართლებდა თავის ქვეშევრდომებს პირუთვნელი მსჯავრით“) 3526. შდრ. თულ-ხუმა.

თულაშეუღვამი („თვალისმოშორელი“, „დამაბრმავებელი“) 8815.

თულ-ხუმა: თულ-განუენ („გვეფერებინა“) 24624.

თულუხუაფი იხ. ხემათ.

თურქობა: 1) („თურქები“) 33214, 17; 2) „თურქთა შემოსევა“ 3208.

თვთბრძოლა („მარტო ბრძოლა“, „ორთაბრძოლა“) 15218, 21. იხ. თავის-თავ ბრძოლა.

თვთმპყრობელობა („თვითმპყრობელობა“) 28118, 38216.

თვთსახე („სხვადასხვა“) 11518, 3316.

თვთიერ („გარდა“) 269 (და ხშირად).

თვს-თვსად („ცალცალკე“) 6019, 1128.

თვსი („ნათესავი“) 36, 22318.

ი

1. იმიერ და ამიერ („გალმა-გამოღმა“) 3824, 5515, 758, 15818 (მტყუარსა იმიერ და ამიერ), 2112.

2. იმიერ და ამიერ („იქით და აქეთ“, „იქიდან და აქედან“) 2509, 2854, 38317.

იმიერიო („გალმა“) 2976.

ინწუბა („ამოისვარა“) 32514. შდრ. საბა: ამწუბება — წუმბეში გორვა.

ახე (იქსი) 1536, 1756, 19016, 19336.
 აქედნე („შენაშინი გველი“) 8416, 32610.
 იქი (იქი) 33214.

კ

კადრება („გაბედება“) 14221, 22512; ვერ იკადრებდა („ვერ ბედავდა“) 13528, 14621; იკადრა („გაბედა“) 1748, 17, 22212, 2267; იკადრეს 1796. მკადრებელი 35717.

კადნიერება („გაბედულება“, „თავხედობა“) 27916, 3751.

კადნიერი („გაბედული“): არა ხარ კადნიერ ბრძოლად მეფისა („შენ ვერ გაბედავ მეფეს შეგბრძოლო“) 18911.

კაზმა („მომზადება“) 15013, 3017 (პაშტინი... პურსა ჯაზმიდეს — „მსაზურნი საპშელს უმზადებდნენ“).

კამარელი („თალიანი კონქი“, „ნიში“) 2136.

კანდელი („ზეთის ლამპარი“) 1344, 6, 7, 8, 21317, 18.

კანკელი („გამყოფი ტიხარი“ ეკლესიაში, ხატებით მოჭედული; 28228 (მოჭედა კანკელი).

კანჯარი („ველური ვირი: საბა“) 16114, 18011.

კარაული („ვირი“) 21113, 14, 15, 16, 18.

კარი: დარბაზის კარი („სამეფო კარი“) 35217, კარი („სამეფო კარი“) 3695.

კატაბანი („წინამძღოლი“ *ὁ κατεπάνω* 2894, 6, 3856, 7, 11, 13.

1. კეღარი („ბნელი ადგილი“, „ჩრდილოეთი“, „საიქი“) 11322. საბა: კეღარი — ბნელი სატყუანავი.

2. კეღარი („მზარე“) 36212. შდრ. ი. ტყონია, სიტყვის-კონა 25: კეღარი — მზარე.

კეთილი („კარგი ზეგარი“, „კარგი ბედი“) 2117.

კესარი („მეფე“ რომის სახელმწიფოში და ბიზანტიაში) 17017 (წინაშე მეფისა კესარისა).

კერძო („კენ“): გამოვედ ჩემ-კერძო („გამოდი ჩემკენ“) 1551.

1. კიდე („ზღვის, მდინარის ნაპირი“) 15218, 3518.

2. კიდე („მზარე“): ქუეყანისა კიდედათ 33012.

3. კიდე თანდებული („გარდა“): მათგან კიდე („მათ გარდა“) 5518.

კიდელი („ქალი“) 3307.

ლ

ლაგრა („დიდი მონასტერი“) 35228.

ლამოლა („ლამობა“) 25611, 26817, 2692, 7, 27020, 31210; ლამოდეს 13021.

ლამპრობა: დღესა ლამპრობასა 2696.

ლაშქრობა („ბრძოლა“): (ლიპარიტმა) ულაშქრა ბერძენთა მეფესა დვინელსა ზედა („იბრძოლა“

მ

მაბრძოლი („რომელიც შეგბრძოლებდა“) 4718.

მაგისტროსი (ბიზანტიური თანამდებობა და პატივი) 3814, 6, 7, 16.

მაგისტროსობა („მაგისტროსის პატივი“) 38210.

ნ

ნადრები („ქვემოთ“) 1928.

ნადრებით: იძულებით ვეგდებოდეს („ძალიან და ხშირად, დაჟინებით ლოცულობდნენ“) 12616.

კ

კითხვა: ვერ იკითხვებოდეს („მათი ბედი საკითხავი აღარ იყო“) 3158. შდრ. ახალი ქართული გამოთქმა: „ნუღარ იკითხავ“.

კილიკი („მატყლისაგან მოქსოვილი საგებელი“) 1041, 22.

კირთება („შეტევა მოუსვენებელი“) 1821 (ვიკირთებოდეს ქუეყანასა ჰრომისასა), 4717, 4819 (იწყეს კირთებად სომეხთა), 27914.

კისაკი („ქისა“, „საფულე“) 35310.

კიციხე („დაცინვა“) 1484.

კიციხი („კიციხე“, „დაცინვა“) 1484.

კლიტე („გასაღებელი: საბა): მოართუნეს კლიტენი (ქალაქისანი) 29919, 3131.

კნინი („კოტა“, „მცირედი“) 32912, 37617.

კნისობა („სიტყვით და საქმით მაწყინარობა: საბა“) 141.

კოშკი („წვრილი და მაღალი ციხე: საბა“) 14021, 16120, 23612, 29920, 21.

1. კრება („დღესასწაული“): განაწესა ჯუარისა კრება 37528.

2. კრება („შეკრება“): უკრებნ მკალსა და გუელსა 19011.

კრფებოდეს: მარადის ესრეთ ჰკრფებოდეს ქართველნი 489.

კრჩხიალება („კვილი“): აქა დედასა ესმა და იკრჩხიალნა 9910; საშინელითა კრჩხიალებითა დიხახნა 374. საბა: კრჩხიალება დიაცთ კვილია.

კუბო („ტახტრეანი“) 1234, 6.

კუერთხი („ჯოხი“): კუერთხი მეფობისა („სამეფო სკიპტრა“) 3514.

კუერნაულად („როგორც კერნა“): კუერნაულად კრთების 35918.

კურაპალატობა („კურაპალატის პატივი“) 2187, 37410.

კურაქე („კვირა დღე“) 1227.

ლ

საბერძენთის სასარგებლოდ დვინის წინააღმდეგ“) 3025.

ლიტანია („ლოცვა მუხლ-მოყრით“) 21316.

ლიტონი („მარტივი“) 3575.

ლიტური („მხედართ-მთავარი“, *lietor?*) 30217.

ლოდინება („ლოდინი“) 1874.

მ

მაგრება („გამაგრება“) 22011.

მაგრიად („მაგრად“): მაგრიად მოისარი 3194.

მაზაგებელი („შემარტებელი“) 116.

მაზრაკი („შუბი“) 23720.

მაღე („სწრაფი“): იწყო ნადირობად დიდთა და ზალეთა მფრინველთა 19018.

მამა („მონასტრის წინამძღვარი“): მამად ბერთა განაჩინა 21122.

1. მამაკაცება („მამაკაცები“) 8618.

2. მამაკაცობა: ასაკი მამაკაცობისა („სრულწლოვნება“) 14028.

მამამთილი („ქმრის მამა“) 1448, 18.

მამამძღვე („ამბრდელი“ [მამაკაცი]) 303, 22, 621, 6420, 6512, 1458, 1724, 18921, 1999.

მამასახლისი („სახლთ უფროსი“, „გვარის უფროსი“, „ქვეყნის უფროსი“): მცხეთის მამასახლისი 114, 1511, 17, 161, 2020, 2211.

მამის დედა („დიდედა“) 17215.

მამის დისწული („მამიდაშვილი“) 271, 20.

მამის მამა („პაპა“) 1614, 16, 315, 9814, 992—.

მამის ძმა („ბიძა“) 24616.

მამის ძმისწული („ბიძაშვილი“) 1215, 13022, 15110.

1. მამული ზედსართავი ს. („მამისწული“, „მამისა“, „თვისტომი“, „მშობლიური“): შემოიღო სჯული მამული და დაუტევა სჯული დედული 2911; ნუ განმარტებთ მახლთა თქუნთა ქართველთა ზედა, რამეთუ მამულნი არიან ჩემნი („ნუ აღმართავთ მახლს ქართველებზე, რადგან ისინი ჩემი თვისტომნი არიან“) 3419; აყუედრა მამულთა სამეფოთა დატევა („უსაყუედურებდა რად დასტოვე მშობლიური სამეფოთა) 13425.

2. მამული არსებითი ს. („სამშობლო“, „თავისი მამის ქვეყანა“) 2023, 218.

3. მამულად („მამით“, „მამის მხრით“) 2017, 1387, 2998 (მამულად ეყვოდეს სომეხნი — „მამის მხრით სომეხნი მისი ნათესავები იყვნენ“).

მამულობა („მემკვიდრეობა“, „შთამომავლობა“): დაუწერა საერისთოთა მათთა მამულობა შვილითი-შვილამდე („სამულდამო მფლობელობა“) 2178; უბოძა სულას მამულობით („სამულდამო მემკვიდრეობით“) 3053; მამულობით უფროს („უფროს შთამომავლობის ძალით“) ვიდრე ღირსებით 3272.

მამულ-პაპური: მამულ-პაპურთა კუალთა სღვა („მამა-პაპის კვალზე სიარული“) 3254.

მამფალი („მბრძანებელი“, „მმართველი“; შინა-არსით უდრის ძველ „პიტიაშს“) 25915.

მანანა (ერთგვარი საქმელი, ზეცით შთამოვრდომილად ითქმისა: საბა) 1411.

მანდა, მანდით („მანდ“, „მანდედან“) 24012, 18.

მანდატური-უზუცესი (ვაზირი, სახელმწიფო ფოსტისა და მიმოსვლის უფროსი, პატივით ამირსპასალარის ტოლი) 36818, 37015.

მანდატური (ბიზ. მოხელე, *μανδάτდ*, საპატიო კაცის გამყოფი მგზავრობაში) 2896, 15, 3858.

მანდაური („იქაური“) 34410, 34519; განაგნა საქმენი მანდაურნი 33910. შდრ. მანდა.

მანდილი („თავსაბურავი“, „თავშალი“, „სახვევი“): მანდილი წმიდა (*μανδύλιον* *δύο*) 28718, 38418.

მანიაკი („ყელსაბამი“) 3308.

მარბიელი („დამარბეველი“, „დამარბეთა რაზმი“) 356, 30610, 3096, 10. შდრ. ზედამარბეველი 32118.

მარზაპანი („მეფის ნაცვალ“) 676, 18411.

მართლმადიდებელი („მართალი სარწმუნოების მიმდევარი“) 2668.

მართე („მართე“) 17317, 3116.

მარტვი: უმართვესი: უმართვესნი ვინმე სჯულისა ჩუენისანი 3611.

მარტოდ-მბრძოლი („ხელდახელ შემბმელი“, *επιμαχον*): არავინ იბოვა მართოდ-მბრძოლი („არავინ აღმოჩნდა ისეთი, რომ ორთა ბრძოლაში გაჭყოლოდა“) 697, 5718.

მარტოდ-შობილი („ერთადერთი შვილი“) 3244.

მარტომყოფობა („განდევილობა“) 21022.

მარტული („მოწამე“) 3041.

მარტულია [ქრისტიანული დღესასწაული, სულიწმიდის მოფენა, „ბენტეკოსტი“) 12210.

მარჩხივი („ტყუბი“) 17812.

მარჯუე („მოსახერხებელი“, „მოხერხებელი“) 1310, 1414, 4819. უმარჯუესადრე 17121.

მატიანე („ისტორია“) 3598.

მაქებელი („ქების შემსწავლი“) 34212.

მალღალ („მალღალ დონე“, „მალღალ ხარისხით“): საქმეთა რომელთა იწყო ქმნად, გაასრულნა მალღალ და შეუნიერად 35911.

მალნარი („ზირი ტყე“) 1206.

მაყუედრებელი („შეუტაცებელი“) 1751.

მაშველი (საბა: ამაშველი — ფუტურთა [ქ. ცხ.]).

არა დაუტეო ნათელსა შემწუელსა, და არა თაყუანის-ცემე ძელსა მაშველსა, რომელი განწუენა ბულ არს ოქროთა და ანთრაკითა 1746 (საპირისპიროა „შემწუელი“).

მაჩუენებელი („გამანებებელი“, „გამადედებელი“) 35814. შდრ. ჩუენი.

მაჩრეველი („შემაწუებელი“) 35319.

მგზავრ ზმნისართი („გზად“) 3398.

მგზებარე („ანთებული“) 1978.

მგზობარი („მგზობელი“) 1535.

მგოსანი („მომღერალი“) 4025; მგოსანი გლოვისანი 5310.

მგრძნეველი („გრძნეული“) 146, 5314. იხ. გრძნება.

მგრძნეულობა: მგრძნეულობდეს („მისიზობდეს“, „მკითხაობდეს“) 30320.

მდაბალი („დაბალი“, „დაბალი ღირსების“): უმდაბლეს 3388.

მდაბიური („სოფელი“) 2095.

—მე (კითხვითი ნაწილაკი): რა-მე არს ესე? („რა არის ესე“) 1129; 16616.

მეაღაფე („დამარბეველი“) 17212.

მეზგარე („მეგრის გადამხდელი“) 18719.

მეგობრობა: კეთილად მეგობრობდეს ქართველთა 2172.

მეგუდარუცე („ფულის ყუთის შემნახავი“ ჩუბინ.) 1977.

მედგრობა („ვერაგობა“) 517, 27412.

მეგრასე („ორმოცდამეათე“) 23919.

მეფეფური („მეფეფური“) 8511.
 მეფეფური („მეფეფური“) 16020.
 მენავეთ-მოქალაქი („ხომალდი-უფროსი“) 27613.
 მენაკიდურე („განაპირა-ქმარე“) 36113.
 მეოტი („გამოქცეული“) 529, 19 (და ხშირად).
 მერმე ზე დ ს ა რ თ ა ვ ი ს. („მომავალი“): მერმისა საუკუნისა 19212.
 მესისხლე: 1) („ვისაც სისხლი მართებს“) 5711 (რამეთუ მესისხლე იყო ამახას მათი); 2) („შურის-მამიებელი“, „სისხლისმსმელი“) 209, 14.
 მესისხლეობა („სისხლის დაღვრა“, „სიკვდილით დასჯა“) 517, 574.
 მეთომე („თანამემამულე“, „თვისტომი“; ჯ ა ვ ა - ხ ი შ ვ ი ლ ი, სამ. ისტ. II, 1, 20): იოსიბოს... მეთო-მეთა თსთა-ზედანი ჭირნი მისცნა აღწერასა („იოსიბოს ფლავიოსმა მოგვითხრო თავისი თანამემამულეების დაწიკების ამბავი“) 3420.
 მეუღაბნე („ბერი“) 32712.
 მეუზობა (1. „სამეფო“, 2. „მმართველობა“) 662, 1315, 6. მეფეთ-მეფობა 3824.
 მეყვისი („მასლობელი“, „ნათესავი“) 2828.
 მეყუხუღაღ, მეყუხუღად („მაშინვე“, „სწრაფად“) 1052, 8, 1121.
 მეც (= მომეცი) 1669 (მეც მე დრო).
 მეცნიერება („ცოდნა“) 477, 776.
 1. მეცნიერი („მცოდნე“) 10312; მეცნიერი სჯულისანი („საღმრთო სჯულის და წიგნების მცოდნე“) 367, 8, 1429, 35619; მეცნიერი განზრახვას მათსა („მათი აზრის მცოდნე“) 7910; იქმნა მეცნიერ აზონისა („გაცივო აზონმა“) 218; რომლისა მშობელთა არა მეცნიერ ვართ („არ ვიცი ვინ იყვნენ მისი მშობლები“) 20919.
 2. მეცნიერი („ნაცნობი“) 9318, 31114.
 3. მეცნიერი („მცოდნე“, „აღმსარებელი“, „ვინც აღიარებს“): მეცნიერი არიან ღმრთისა დამბადებელისანი („აღიარებენ დამბადებელ ღმრთის“) 1938.
 4. მეცნიერი („მცოდნე“, „სწავლული“, „მეცნიერი“) 318, 32718, 35621.
 მეძიებელი სისხლისა იხ. ძებნა სისხლისა.
 მეწიგნე („მწიგნობარი“): მოვიდეს მწიგნობარნი (Mm: მე წ ი გ ნ ე ნ ი) ანელთა თავადთან 34420 შენ.
 მეჭუელი („რომელიც ეჭვობს“, „მეჭვი ეპარება“) 32518.
 მეჭრმლე („ჯალათი“) 744.
 მზაობა („მზად ყოფნა“) 33318.
 მზახობა („მძახლობა“) 2702, 30622; და ამზახნა ურთიერთს („ერთმანეთის მძახლები გახდა ისინი“) 7018; ამზახნა 3748; იმზახნეს 2626. მზახებული 24311.
 მზრახველი („მოლაპარაკე“): სომხურად მზრახველი 8516; ჰინდურად მზრახველი 16221.
 მზირი („მოთვალთვალე“, „ჯაშუში“) 1798.
 1. მთავარი („მმართველი“, „უზენაესი ხელისუფალი“): მთავარი ქართლისა 2258, 7, 2262, 2289, 10, 2338. — უმთავრესი: ყივჩაყთა უმთავრესისა ათრაქა შარალანის ძისა 3366.
 2. მთავარი: უმთავრესისა შენისა („შენზე უფროსისა, უკეთესისა“, „ვინც შენზე მეტია“) 1975.
 1. მთავრობა: 1) („ხელისუფლება“, „მთავრობა“) 16112, 1629; მთავრობით („ხელისუფლების ძალით“): მთავრობით განაგებდის 251; დაიპყრა მთავრობით 2266. 2) („მთავრის თანამდებობა“) 16815.
 2. მთავრობა ზ მ ნ ა: მთავრობს („მთავრად არის“, როგორც „მეფობს“) 19715; სტეფანოზ მთავრობდა 22315, 37528; მთავრობდა ადარნასე 37525.
 მთარგმანებელი („განმმართველი“, „მთარგმნელი“) 3349.
 მთარგმნელი („მთარგმნელი“, „განმმართველი“) 31216.
 მთიები („მნათობი“) 1212.
 მთხრებელი („ორმო“) 1896, 32818.
 მთხუნველი: თავჯსა მის მთხუნველისა („ბრმა თავისა“, „მთხუნველასი“), რომელსა არა ასხენ თუალნი 19121.
 მიგება („მიზღვევა“): მიეგო ცრუობა („მიეზლო ცრუობისათვის“) 2869.
 1. მი-და-მო („იქით-აქეთ“, „ორივე მხრიდან“) 3012, 3294; მი-და-მო საუბარი 2957.
 2. მი-და-მონი („მითქმა-მოთქმა“) 2932.
 მიღგენა: მიიღგინეს („მიიმზრეს“) 38382.
 1. მიღგომა („მიმზრობა“): მიმღგომი („მომზრე“) 3848, მიმღგომელნი 3842.
 2. მიღგომა: მიუდგა („დაორსულდა“) 13222, 1438, 6; მიუდგეს 16618.
 1. მიერ თ ა ნ დ ე ბ უ ლ ი 6410 (და ხშირად).
 2. მიერ ზ მ ნ ი ს ა რ თ ი („იქიდან“): გამოვიდა მიერ 3822.
 მიერითან („ამ დროიდან“) 511, 5219.
 მიერთნეს („მიემზრნენ“) 541.
 მივის („მყავს“) 4019, 1964. იხ. ხეშოთ ვ- (გვ. 439).
 მიზეზობა („მომიზეზება“, „უკმაყოფილების გამოხატვა“, „შფოთი“) 19612.
 მითულვა („მიღება“, „ჩათვლა“) 1844; მიითულ-ლენ („მიიღე“) 1842; მიითულვიდა („ღებულლობდა [მხედველობაში]“) 23318; მითულვა („ჩაბარა“) 2044, 2058, 31411.
 მიიჭულვად („ძალდატანებით“) 17212.
 მილიონი (მანძილი „1000 ნაბიჯი“) 21382.
 მიმდგომი („მომზრე“, „თანამოაზრე“, „მიმდევარი“) 2156, 3285, 38624.
 მიმდემი („ყოველდღიური“, „მუდმივი“) 3482.
 მიმწუთარი („მიღწეული“) 35715.
 მიმწუხრადმდე: დილითგან მ. („დილიდან საღამომდე“) 12319. მიმწუხრი („საღამოთი“) 33218.
 მინებ („მინდობა“) 18415.
 მიპირუტყუთამდე: კაციტგან მ. („კაციდან პირუტყუამდე“) 23714.
 მიპყრობა: ზავის მიპყრობითა („ზავის შეძლე-ვით“) 2876.
 მირკანი („მარტი“) 24722.
 მირთვა („მიმზრობა“): მიერთნეს („მიემზრნენ“) 541, 29818. შდრ. გამორთვა, განრთვა, მორთვა.

მირიდება („გაცლა“): მირიდეს თურქთა („თურქები გაცალნენ“) 30219; მირიდა („გაეცალა“) 31612. შდრ. რაიმთამცა მიპრიდა და დაეშალა (აბო, თავი III).
 მირულება („ჩათვლება“, „მიძინება“) 1017, 1671.
 მისაგებელი („საზღაური“): მისაგებელი ორკევი 3751; მეძღუწეთა მისაგებელნი („მეძღუწეთა დასაჩუქრება“) 35112.
 მისანდო („სანდო“) 3379.
 მისანდობელი („სანდო“, „ერთგული“) 2710, 5112, 18921, 27614, 28120.
 მისგითი („მამადიანთა სალოცავი“) 3455.
 მისმენილ იყო („გაგონილი იყო“) 1258.
 მისპირდა („გაუპირდა“) 2715.
 მიტყდომა („მიწყდომა“): მიატყდებოდა ერი იგი („ხალხი აწყდებოდა“) 11615.
 მიუკუნისამდე („უკუნისამდე“) 1918, 24010.
 მიუწდომელი („უთვალავი“) 18616, 18.
 მიუხუტეული („მიუტაცებელი“) იხ. მიხუტვა.
 1. მიქცევა („მიმზრობა“) 715.
 2. მიქცევა („სხვა სარწმუნოებაზე გადაყვანა“): იძულებით კვალადვე მიქცენა მეგრელნი 4215.
 1. მიღება („წართმევა“): უკეთუ სჯულსა მამათა ჩუენთასა მი გ ჳ დ ე ბ დ ე ს („თუ მამა-პაპათა სჯულს წაგვართმევს“) 6310.
 2. მიღება („მიტანა“): მიიღის („მიიტანს ხოლ-მე“) 3695.
 მიწურვა („მიახლოება“): ვითარ მისწურეს წაღე-ბად („ციხისი“ აღებას რომ მიუახლოვდნენ“) 26412; წასაღებელად მიეწურა განძა („განძის აღებას აღარა ფერი აკლდა“) 30216; მოადგა ანაკოფიას და მისწურა წასაღებელად („ი ს - ი ყ უ ნ და ა ე ლ თ ა ა ნ ა კო-ფი ა“) 2996.
 მიწყუდული („შემწყვდიული“, „დატუსალებუ-ლი“) 2218, 2364.
 მიჭირება („გაჭირება“): მისპირდა ციხივანთა („მეციხევნეებს გაუჭირდათ“) 2715.
 მიხუდრება: მიახუდრა („წილად შეახუდრა“, „წილად არგუნა“) 3712. შდრ. ნინოს ცხოვრებაში: „მიხუდა წილითა კუართი ელიოზსა“ (ქრ. 226).
 მიხუტვა („წაგლეჯა“, „წართმევა“): მიუხუტეული („მიუტაცებელი“): უსარჩულ-მიუხუტეულთა სოფელ-თა („სოფლები, რომლებიც სადავო არ იყო როგორც მიტაცებული“) 33017. შდრ. გალობანი სინან: „ამი-ჯხუტე წაწილი მათი“ (ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე 6034).
 მიხუმა („წართმევა“ ბერისა): საზღვართა მიხუ-მისაგან („ტერიტორიის წაღებისაგან [მტრის მიერ]“) 14620.
 მიჯლიში, მიჯლისი („წვეულება“, „ლხინი“) 5018.
 მკალი („კალია“) 19011, 2342, 31916.
 მკელობელი („კოპლი“): მკელობელი ავლინა („კოპლი გაატარა“, „კოპლს სიარული გაუწვორა“) 2124.
 მკრომელობა („მეღვარება“): ლომებრ მკრომე-ლობითა 36018.
 მკურნალი: მკურნალი კელოვანი („სპეციალისტი ქიმი“) 19422.

1. მკვდრი („მცხოვრები“, „მკვიდრი“) 241, 10618 2918; მკვდრი კლარჯეთისანი 487; მკ. სომხთისანი 1616, მკ. ქალაქისანი 398; მკ. ქართლისანი 2417, 298, 14817, 16111, 20314; მკ. ქუეყანისანი 3912, 2726, 31118, 32918, 3569; მკ. ჩრდილოსანი 1027; მკ. ბნელისანი 744 მკვდრ იყო („მცხოვრებდა“) 20925.
 2. მკვდრი („მემკვიდრე“): თუმცა დარჩომილ იყო მკვდრი მეფისა ჩუენისა... („რომ დარჩენილ ჩვენს მეფეს მემკვიდრეო“) 6217; არა მივის ძე-წული შვილი მკვდრად, არამედ მისხენ შვდნი ქაღნი, აწ შენ ხარ მკვდრი სახლისაგან მეფობისა ჩუენისა („ვაჟი არა მყავს მე მკვიდრედ, მხოლოდ შვიდი ქალი მყავს, შენა ხარ ჩემი მემკვიდრე სამეფო ტახტ-ზეო“) 24017, 18; უკეთუ ინებო და მყო ვითარცა მკვდრი შენი, მომეც ქუეყანა 24314; არლარა-ვინ დაშთა საყოფელთა მათთა (ბაღევიშთა) მკვდრი 32612.
 1. მკვდრობა („დაბინებება“): შორის რტოთა მის-თა მკვდრობა ყვეს მფრინველთა ცისათა 3609.
 2. მკვდრობა („მემკვიდრეობა“, „მემკვიდრეობით ფლობა“) 2181 შენ, 22118. მკვდრობით („სამემკვიდ-რეოდ“, „სამემკვიდრეოდ მფლობელობაში“) 24218.
 მკვრცხლი, მკვრცხი („შვეითა მეომარი“) 17210, 23616, 2388, 238 სქ. 1; მკვრცხნი და მწედარნიცა 487; მკვრცხლ („ფეხით“): მ. მოვიდოდა („ფეხით მოდი-ოდა“) 11416.
 მღვანება („გულსავესება“, „სიამოვნება“) 13310.
 მღტოლვარე („გაქცეული“, „ლტოლვილი“) 34312.
 მმართველი („ჯარის უფროსი“) 33712.
 მოაქამომდე („ამ დრომდე“) 1918, 2066, 3322.
 მოაქამომდე („ამ დრომდე“, „დღემდე“) 29512.
 მოაქუს: მოგუაქუნდა ხარკი („შემოგუქონდა ხ.“) 18110.
 მოაჯე („მეღვრებელი“) 28118.
 1. მოგება („შეძენა“) 29518.
 2. მოგება: მ. გონებასა, მ. ცნობასა („გონს მო-სვლა“): ვითარცა მოეგო თავსა თქსა ცნობასა („როდესაც მირიანი მზის დაბნელების დროს) გონს მოვიდა“) 10916; ესე რა მესმა, და მოვეგე თა-ვისა ცნობასა („ეს რომ გავიგონე, გონს მოვედი“) („მოქტ. ქ.“: მოვეგე გონებასა) 11312. შდრ. ბას. ზარზმ. 15182: „ხოლო მო-რა-ეგო გონე-ბასა“.
 მოგზაური („გზის მკვლევი“, „თანამგზავრი“) 808, 8717.
 1. მოგონება: მოგონა („მოგონდა“) 224.
 2. მოგონება („განაფიქრი“) 3558.
 მოგუება („ცეცხლთაყვანისმცემლობა“) 887.
 მოღვენდელად დღედმდე („დღევანდლამდე“) 1229, 12414.
 მოღმა: მოსდგმიდეს („აკრავდნენ“) 1914.
 მოზახება („დიდი ხმით ყვირილი“): მოიზახდა 17415.
 მოთაული („მეთაური“) 28119, 29620.

მოთულება („ჩაბარება“): ჩუენ თანა მოითულებს იგინი („ჩვენს განკარგულებაში [ad nos] გადმოვიდნენ ციხენი“) 3321.

მოთხრობა: მოგითხარ 1632.

მოხსრობა („ისრის სროლა“) 34817, 3491.

მოკაზმა („გადაკეთება“): საყდარი ანისისა მიხ-
გადად მოკაზმათ 3458.

1. მოკიდება („მეგობრულ ურთიერთობაში ყოფ-
ნა“) 6221. (საბა: „მოყუარეთ მობმა“). იხ. ეკილა.

2. მოკიდება („შეერთება“, „თავისი კიდით რამეს-
თან მიკვრა“): მოკიდებს წუფრი დასასრულსა და-
დოსა 51. მოკიდებულნი: ოძრე მოკიდებულნი კლდესა
ლადოსსა 1719; მოკიდებულად მთასა ლადოსსა 4712.

3. მოკიდება: მოკიდა („შემოავლო“) კირი-ხლდუდ
ციხესა არმაზისასა“) 1312.

მოკლე: მოკლეთა დღეთა („მოკლე დროში“) 615.

მოლა („მამადიანთა მოძღვარი“) 3458.

მომართვა („ვიხილავ წინააღმდეგ წამოსვლა“) 238, 18; გამოიყვანა... სპანი ძლიერნი და მომართა
ფარსმანს 5115; მომართა გიორგი მეფესა 3178.

მომატყუებელი („შემძენი“, „მომინიჭებელი“, „მომ-
გვრელი“): უკუდავებისა მომატყუებელი („მომინიჭე-
ბელი“) 2481.

მომზადებლობა („შესაფერისობა“) 3368. შდრ.
მომზადებელი („შესაფერისი“) სერ. ზარზმ. (ქრ. 90),
იწ და ექვთ. ცხ. (ქრ. 181).

მომოწაფება („დამოძღვრა“, „მოწაფედ გაზდა“):
მოიმოწაფენით ყოველნი წარმართნი 8614.

მომსტარება („მოთვალისწინება“): მოიმსტარნის
3338.

მომწყდარი („მოშვდარი“) 12319.

მონადირე: ტბასა მას შინა მონადირეთასა 8512.

მონაწილე ზუღდრებული („წილ-ზღოშილი“) 3820.

მონახვა („ნახვა“): მოგინახვეს („გინახვეს“) 6716.

მონება: ჰმონებდეს („ემორჩილებოდნენ“) 2067.

მორთვა („შეერთება“): ჰერეთი და კახეთი მო-
რთო („შეერთა“) 36512; მოირთო ძალი („შეერთა
ჯარი“) 3318, 1405, 15116, 35819; მოირთნა სპანი 2316;
მოირთნა მესხნი 31611; მოერთნეს ერისთავნი („შეუ-
ერთდნენ ერ.“) 2319, 15917; მოერთო 15818; მოერთოს
ლეთნ ანთიპატისა თანა („შეუერთდეს ლეფნ ანთიპა-
ტოსს“) 1867. შდრ. გამორთვა, განრთვა, მირთვა.

მორთუმა („მორთმევა“): მორთუნეს კლიტენი
(ქალაქისანი) 29919, 3131.

მორიდება („განმორება“, „გაცლა“): მორიდა
(მეფემან) 28412; მორიდეს 2857; მორიდა (გიორგი)
38310.

მორქუა („შემოუთვალა“) 3432.

მოსაგონებელი („წარმოსადგენი“) 33215.

მოსაზღვრე („მეზობელი“) 15628.

მოსაკარგავე („გადასახადის ამკრეფი“) 35318.

მოსაკიდელი (საბა: „ველსახოცია“): მოსაკიდელნი
ოქსინონი („ხავერდის ხელსახოცები“) 3536.

მოსდგმიდეს („აკრავდნენ“): ციხენი, რომელნი
მოსდგმიდეს პირსა ქართლისასა 194.

მოსთულება („მოკრეფა“, „მრწყვეტა“): ბაბი-
ლოსა მოსთულებდნან და ყუაელსა მას ძო-
დიან 1018; სულიერი სარგებელი ფრიადი მოსთუ-
ლეს 30317.

მოსიკუდილ („სასიკუდილოდ“) 747, 24014.

მოსმურობა („მთვრალობა“, „ლოთობა“, „ქეიფი“) 35814.

მოსწრაფე („აჩქარებელი“, „სწრაფი“, „გულ-
მოდგინე“) 3331, 3702; მოსწრაფე იყო („დიდი სურ-
ვილი ჰქონდა“) 11619. მოსწრაფედ: 1. („სასწრა-
ფოდ“) 2791, 19. 2. („გულდაგულ“, „ხალისით“) 27816.

მოსწრაფება („აჩქარება“, „სიჩქარე“) 3332. მო-
სწრაფებით („სწრაფად“, „საჩქაროდ“) 11615.

მოტანა („მოყვანა“) 568.

მოუგონებელი („წარმოუდგენელი“) 16120, 1928.

მოუზავი („მზრუნველი“) 14416, 2748.

მოუწიებელი ასაკითა („არასრულწლოვანი“) 3791.

მოუწყუდელო („ამოუწყვეტელი“, „რომელიც
გადარჩა მოკვლას“) 1719.

მოქალაქე („ქალაქელი“) 3562.

1. მოქალაქობა („მოქალაქენი“) 35718.

2. მოქალაქობა („მოქალაქედ ყოფნა“, უპირის-
პირდება „მეფედ ყოფნა“) 3638.

მოქმედნი („მუშები“) 1622.

მოქმნა („ამოშენება“) 28218; მოქმნოდა ავური-
თა და კირითა 16117; მას გარე მოქმნა ქვითკირითა
(„ამოაშენა ქვითკირით“) 1322. შდრ. აღმოქმნა.

მოქმნულება, მოქმნულობა („აშენებულობა“):
მოქმნულობისა შეუსწორებლობითა („აგების მზრით
შეუდარებელი იყო [გელათის ტაძარი]“) 3302; მო-
ქმნულებისა შეუსწორებლობა („შეუდარებლად კარგი
მშენებლობა“) 3648.

1. მოქცევა („მობრუნება“, „დაბრუნება“): მოქცე-
ვასა წელიწდისასა („ერთი წლის შემდეგ“) 29114,
3497; მოქცა სული და სიტყუა („დაუბრუნდა გო-
ნება და მეტყველება“) 36121.

2. მოქცევა („ახალ სარწმუნოებაზე გადაყვანა“,
„გაქრისტიანება“): მოაქცივნა სარკინოხად 22918;
მოაქცივნა (მთელნი) („გააქრისტიანა“) 1266, 2297;
მოსაქცევლად („გასაქრისტიანებლად“) 422.

1. მოღება („მოტანა“): მოიღო („მოიტანა“) 1051;
მოაღებინა („მოატანინა“) 37518. მოღებული („მოტა-
ნილი“): ნაძვსა ლიბანით მოღებული სსა (M: წარ-
მოღებულისა) 1011.

2. მოღება: მოუღო („წაართვა“) 4415, 35920.

მოყრა: მოეყარა აფხაზთა მეფე ქალაქსა („შე-
მოვიდა ქალაქში ჯარით“) და ემტერა კახთა 2982;
მოეყარა სამშუღლესა („შემოვიდა სამშვილდში
ჯარით“), გარდადგა ჯავახეთს 31614.

მოცალება („მოცლა“) 12918.

მოძიება („მოძებნა“): მოგძინა სუემან ბოროტ-
მან 5312.

მოძლუარი („მასწავლებელი“, „მწიგნობარი“) 32718 (მოძლუარნი და მეცნიერნი), 3311: მოძლუარი
მოძლუართა 35715.

მოწამე („დამადასტურებელი“) 3288.

მოწვენადი („ის, რაც უნდა მოვიდეს“): არამედ
მოწვენადსა [ქამსა] ესრეთ მოუვლენია, რამე-
თუ მოიკლა სპარსთაგან დიდი იგი მეფე სომხი-
თისა 6220.

საღიკრებელი, რომ ცალკე „მოწვენადი“ თავისთავად ნიშნავდა
„ავ დროს“, ხოლო შემდეგ გაუგებარი გახდა და დაუმატეს „ქამი“.
R-ში „ქამი“ არ არის. შდრ. საბა: „მოწვენა — ერთი რამ ავი-
ოქნას (ერთი რამ მოიწიოს B)“.

მოწვეწული („მოწული“) 3742.

მოწყეს („ბერი“) 16011, 16316, 18, 1644.

მოწყება („სრულწლოვანად გახდომა“): ვიდრე
მოიწყებოდა 17810.

მოწლედ („გულთბილად“) 3921, 10110.

მოწყლვა („დაჭრა“) მოწყლული 1904.

მოწყობა: მოიწყუნეს („იბრძოლეს“) 19112.

1. მოწყუედა („ამოწყვეტა“, „გაუღმტა“) 141,
878, 6.

2. მოწყუედა („მოწყვეტა“, „მოგლეჯა“): მოწყუ-
ედლიან ფესუსა სამოსლისა მისისასა (ე. ი. ნინოსას)
12615.

მოხადა („მოიწვია“, „მოიხმო“) 5012, 14311, 1822;
თუთ მოიხადეს განჩინება რისხვისა („თვითონ
დაატყვეს თავისთავს რისხვა“) 32212.

მოხარე („ხარკის გადამხდელი“) 126, 22, 138,
1620, 1910, 13621, 18112.

მოხარული („ხარკის გადამხდელი“) 3163.

მოხილვა („დათვლიერება“) მოიხილა 10910.

მოხმული („წამოღებული“) 3307. იხ. 2. მოხუმა.

1. მოხუმა („მოტანა“): მოიხუენით საწერელნი
(„მოიტანეთ საწერ-კალამი“) 12711.

2. მოხუმა („წამოღება“, „წართმევა“): მოიხუნა
7810. მოხ(უ)მული („წამოღებული“, „წართმეული“) 3307.

მოხუცებულნი („უხუცესი წევრები“, „სამეფო საბ-
კოს წევრები“) 1845, 11; ესრეთ მიბრძანეს მოხუცე-
ბულთა ჩემთა 2062.

მოჯელოვნება: მოიჯელოვნა („მოაგვარა“) 33312.

მოჯელოვნებული („დაოსტატებული“) 33918.

მოყრობელი („ხელში დამკვერი“): ღმერთთა მყრო-
ბელთა ქართლისათა 2911, 3112; ღმერთნი სოფლის
მყრობელნი 10615, 1072.

მრავალჟამეული („დიდი ხნისა“) 2099.

მრავალღონედ („მრავალი სხვადასხვა ხერხით“) 2169.

მრგულივ („ირგვლივ“) 19410.

მრწემი („მორჩილი“, „მცირე“): მრწემად მო-
ყვანა მეფენი („დამორჩილა მეფენი“) 35119. უმრ-
წემისი („უმცროსი“) 672, 232 26, 2496, 2651, 2,
37612.

მსახრველი („შემლოცველი“, „ჯადოსანი“) 8115.

მსოფლიო („სოფლელი“, „მდაბიო“) 3578; ვერცა

მსოფლიო ვინაჲ და ვერცა მოქალაქე („ვერც სოფ-
ლელი და ვერც ქალაქელი“) 3562.

მსტარი („მეთვალთვალე“) 33815.

მსუმრიად („ნელა-ნელა“, „დინჯად“?): ხოლო გაბ-
ტანგ მსუმრიად და ნებასა მიეხლებოდა 17511.

მსხუერბლი („შესაწირავი“) 1238.

მთუაკალი (ვარ.: მუტკალი, მოლაქალი): მიარ-
თუეს ძლენი ათასი მთუაკალი მუშეი 1728. საბა:
„მოლაღაკი მთელი მუშეი გაუკეთებელი“.

მუმლი („კოლო“) 2342.

მუნ („იქ“) 39 და ხშირად. მუნ ზედა („იმაზე“) 89, 10. მუნ შინა („იმაში“) 221, 13115, 18520, 1888,
1897, 19818, 20212, 2358, 2417, 25611, 26318, 2839, 18;
31210. მუნ შიგან („იმაში“, „შიგნით“) 3059.

მუნა (= მუნ) 14421.

მუნით („იქიდან“) 39, 1624, 25610, 2648. მუნით
გამო („იქიდან“, „იმ დროიდან“) 1628.

მუნითგან („იმ დროიდან“) 1636.

მუნქუესე, მუნთქუესე („მაშინვე“).

მური (ერთგვარი სურნელოვანი ზეთი) 988, 1766.

მუქარა („სამაგიერო“): ოვსთა მეფემან სთხოვა
მუქარა („სამაგიერო“), მიუგზავნა მოციქული და
ითხოვა თავისთავს ბრძოლა („გამოიწვია ორთა ბრძო-
ლაში“) 4610; ითხოვდა მუქარასა 15217.

მუქაფა („სახლადი“, „ხლდევა“): იმუქა 3458.

მუშაკი („მუშა“, „მშრომელი“) 1619.

მუშეი: 1. (აფრიკული ცხოველი თხის გვარი) 1728;

2. (მამალი მუშკის სათესლე ჯირკვლიდან მიღებული
სურნელოვანი სითხე) 16214, 18320, 1889.

მქისე („ტლანქი“ ქსოვილი) 13328.

მღდელი („რელიგიის მსახური“) 7414, 9516, 18
(და ხშირად); მღდელნი სიტყვისანი („წარმართთა
ქურუმები“) 415, 17; მღდელნი კვრათანი 4122.

მღდელთ-მოძღვარი („მღდელთ-მთავარი“, „ეპის-
კოპოსი“ და მისთ.) 27124. მღდელთ-მოძღვრობა
(„მღდელთ-მოძღვრის თანამდებობა“) 30326.

მღდელთა: მღდელთა 16322.

მღვძარება („ფხიზლობა“, „ფხიზლად ყოფნა“):
დაკვირვებულ იყვნეს წარმართნი იგი ლოცვასა მისსა
და მღვძარებასა („წარმართნი გაკვირვებულნი
იყვნენ, რომ ნინო ასე ლოცულობდა და არ იძი-
ნებდა“) 1036; მღ. უზომო 13316.

მყარი („მაგარი“): ჩაბლახი მყარი („მაგარი მუ-
ხარადი“) 8910.

მყის („მაშინვე“) 3716. უმყის („ძალიან მალე“) 3438 შენ.

მყოფარ-ჟამ („დიდხანს“) 1051, 1671.

მშობელი: მისისავე მშობლისობითგან
(„მისი მშობლის [თამარ მეფის] დროიდან“) 37014.

მცბიერი („ვერაგი“) 3107.

მცველი („მოადგილე“) 21480. შდრ. აღგილის
მცველი.

მცირე: უმცირე („ნაკლები“) 3382 (არცა სიმცნითა
უმცირე).

მძევალი 7012, 12811, 17, 2286, 11.

მძღაფრებით („ძალით“) 338.

მძღაფრი („ძლიერი“) 1562. მძღაფრიად („ძლიე-
რად“) 1624.

მწვალელები („მართლმადიდებელი სარწმუნოებისაგან გადამდგარი“) 2661, 35617, 35712.

მწიგნობარი („წიგნის მცოდნე“, „სწავლული“) 984, 34420; კვისარმან ზურაძანა მწიგნობარსა („მდივანს“) 18311.

მწუხარე („ბრმა“) 2756.

მწუხრი („სალამო“): მწუხრის ჟამსა („სალამო-ჟამს“) 12328; დილითგან მიმწუხრადმდე („დილიდან სალამომდე“) 12319. მწუხრი ზმნისართი („სალამოთი“) 2121, 13214, მიმწუხრი („სალამოთი“) 33218.

მწუშელი: სისხლის მწუშელი ღრუბელი 30915.

მწუჭრები (საბა: წყალმარავალი) 2359.

მჭირსე (გაჭირებით) 35718.

6

ნაბერწყალი („ნაბერწყალი“) 1078.

ნაფარდი („ასპარეზი“) მაშინ იწყეს რბევად მრგულივ ნაფარდსა („მაშინ იწყეს [ვახტანგმა და სინდთა მეფემ] ჭენება ასპარეზის გარშემო“ [და ორნივე ერთიმეორეს ღონეს უსინჯავდნენ]) 19410.

ნავი: ალვა ნავი ათი 1889; იაკინთი და ზურ-მუხტი ნავი ერთი 18810.

ნათესავი („ტომი“, „შთამომავლობა“) 310, 11 (და ხშირად).

ნათესაობა („შთამომავლობა“): ვაჟწყოთ ქალისა მის ნათესაობა ნებროთიანთა და დიდებულთა არშაკუნიანთა 636 („...რომ ეს ქალი ნებროთიანთა და არშაკუნიანთა შთამომავლობისა არის“).

ნათხვარი („რაც ანთხის“) 32514.

ნამტკნარი: ნამტკნარი სისხლისა („შესქელებული სისხლი“).

ნაოცნი („ჩვენება“, „სიზმარი“) 36214. შდრ. ცხ. თეოდ. «საშინელთა ოცნებათა» („სიზმართა“: ქრ. I, 309). შდრ. ქვემოთ „ოცნება“.

ნასამალი („მესამელი“) 25117.

ნასხლევი („ვაზის გადაწვერი ტოტი“; საბა: «რტო მონაკუთვით») 9410, 1028 (ჯუარი იგი ნასხლევისა).

ნაქმარი („ნამოქმედარი“, „ჩადენილი რამ“) 10114, 1448, 18, 19313, 2349.

ნაცვალი (1. „სამაგიერო“; 2. „შემცვლელი“) 1810, 14917.

ნაციხარი („სადაც წინათ ციხე იყო“) 2438.

მ

ოლარი („მღვდლის ყელს-საკიდი“: საბა) 8411.

1. ორგულეზა („ორგულეზა“, „მეჭი“) 1062, 8 (მცირედ ორგულეზით—„ერთგვარი დაეჭვებით“); ზმნა: ნურარას ორგულეზი („ნუ ყოყმანობ“) 27326. შდრ. შეორგულდით.

2. ორგულეზა („ლალატი“) 35511.

ორგული („მოღალატე“) 3596, 28.

ორღანი (სამუსიკო საკრავია, სიმებიანი) 35721.

ოტება: აოტეს („გააქციეს“) 37712; იოტნეს ჯიქნი 1571 (და ხშირად). ოტებული („განდევნილი“, „რომელიც გააქციეს“) 444.

მხედველი („ვინც ხედავს“, „თვალახელილი“) 1155.

1. მხელა („გამოცხადება“): ეამხილოთ ნანას („გამოვეცხადოთ ნანას“) 1094.

2. მხელა („გამოცხადება“, „ნათელყოფა“): ამხილეს 14210; ამხილებდა სჯულსა ჭეშმარიტსა 10215.

მჯარი (სახომი, ოთხი წყრთა, დაახლ. 1 1/2—2 მეტრი) 1802 33916.

მჯედარი („ცხენოსანი“): მჯედარნი და ქუეითნი 284, 5211.

1. მჯედრობა („გუნდი“): ზეცისა მჯედრობანი 20914.

2. მჯედრობა („სამხედრო საქმე“) 3574.

მჯცე („ჭალარა“) 28319.

1. ნაწილი („წილი“, „ხვედრი“) 385, 20319, 2429, 10; ყოვლისა განდგომილისა შენისა ესე იყავნ ნაწილი („ასეთი იყოს ხვედრი ყველა იმისა, ვინც შენ გადაგიდგეს“) 17518. შდრ. მონაწილე.

2. ნაწილი („წმიდათა ძვლები“, „ნეშტი“) 26511. ნაწყუელი („ნარჩენი“): ნაწყუელთა ლაშქართა 1419.

ნებ- („სურვილი“): მინებ („მინდობა“) 18415; ჰნებვიდა (v. l. ჰნებვიდა, ნებავიდა) 496, 1097.

ნებიერ, ნებიერად ზმნისართი („როგორც უნდოდა“, „თავის ნებაზე“) 2514, 2816, 306, 32913, 38218.

ნებისყოფელი („სურვილის შემსრულებელი“) 1519.

ნელიად („წყნარად“, „ნელა“) 8813. ნელიად-ნელიად 12014.

ნეფხვა („ყინვა“, „სუსხი“): ნეფხვანი ზამთრისანი 20921.

1. ნიში („სასწაული“) 20719.

2. ნიში („ნიშანი“) 32615 შენ.

1. ნიჭი („საბოძარი“, „სიმდიდრე“) 7210, 3228.

2. ნიჭი („ნიჭი“): აღსართან, რომელსა არა რა ჰქონდეს ნიჭნი მეფობისანი 32615.

ნიჯადი („მეშველი ლაშქარი“: საბა) 15124, 1524, 15714.

ნოველისიმოსი (ბიზანტიელ უფლისწულთა პატივი; nobilissimus, *νοβελισσμος*) 3154.

ნუკროსანი („ნუკრიანი“): ნუკრი ირემი 20928.

ოქრო („ფული“) 33111.

ოქრო-ბეჭედი (სიგელი ოქროს ბეჭდით, *οὐ χρυσό-βυσσίου*) 29418.

ოქსინო („ოქროქსოვილი ხავერდი“) 3536.

ოცება: ეოცებოდა („მჩვენებოდა“) 3465. შდრ. ნაოცნი.

ოხა („შუამდგომლობა“, „დახმარება“): შეწირე ოხა („იშუამდგომლე“) ჩუენთს 2373.

ოჯერ-ქმნილი („გაუპაცრიელებული“, „მიტოვებული“) 34618.

3

პაექრობა („პაექრობა“; საბა: «ცილება და გამოცემა»): სიტყუათა პ. 35624.

პალან-კურდანი („სატვირთავი“; საბა: «პალანი — აქლემის კურტანი») 2626.

პალატი („სასახლე“): სამეფო პალატი 13311, 14, 25, 20210, 21510.

პაპა (საბა: «პაპა — მამის მამა»): რომლისა მამის ძმა მოეკლა წანართა და მკვლეელნი მისნი განერინეს მშვიდობით პაპასა არჩილისსა, აღარნასე მეფესა 24617. შდრ. 2424: იყო ესე ვარზმან ნათესავი სპარსთა ერისთავისა ბარდაველისა, რომელი იყო დედის მამა ვახტანგ მეფისა. შდრ. საბა: «პაპა — დედის მამა».

პარასკევი („პარასკევი“) 22813, 2291; დიდი პარასკევი 2292; პარასკევის (gen. temporis „პარასკევის“; შდრ. ზამთრის, ზაფხულის, ზვალის) 26418 შენ.

პარკიმანოზი („—*παρκισμανος*“, „მესაწაღეთ უხუცესი“): გამოგზავნა პარკიმანოზი ლაშქრითა ურიცხვთა 29114; 2924, 38528, 3865; გაგზავნა პარკიმანოზმან და პროედროსმან 29211; მოუწერა პარკიმანოზს პროედროსსა 2935, 38621.

პასანცი, პასენაცი, პასანგი (საბა: «პასენაქი — წინაშე მდგომელი [წმ. ნინოს ცხ.]») 999.

პასუხნი („მოლაპარაკების წარმოება მოციქულებთან“) 35111.

პატიახში („პიტიახში“, „ერთ-ერთი პროვინციის მმართველი“; «მთავარი სოფლისა», ე. ი. „განმგებელი ქვეყნისა“); მოუწოდა მთავართა სოფლებისათა პატიახშთა 606; პატიახშთა ბიერტიანთა 1616; სომეხთა პატიახშისა 1859, პატიახშსა სომხითისასა 19918; პატიახშინა პატიახშნი და სპასპეტი 2025; ყოველნი მთავარნი და პატიახშნი 2348; ერისთავთა და პატიახშთა 2375; მისცა პატიახშსა. ნათესავსა ფეროზისსა, რომელი მთავრობდა თრიალეთს, ტაშირს და აბოცს 24119; პატ-შნი ვინმე არა შეეშუნეს კლარჯეთს 24411.

პატივი: რათა პატივი-ს ცემდენ („რათა თავყვანს სცემდნენ“) 1824.

პატიმარი: პატიმარ ყვნა („დააპატიმრა“) 38224.

პატიმრობა 38229.

პატიჟი („სასჯელი“) 14815, 16, 17, 3717.

პატრიკი (ბერძნული სამოხელეო წოდება და პატივი; საბა: «პატრიკი — ერისთავთ-ერისთავი») 26415 (აღარნასე პატრიკი), 37814 (ანთიპატოს-პატრიკად); დუტუვა მათ ზედა პატრიკად (M: პატრიკად) აზონ 1818, აზონს პატრიკსა (M: პატრიკსა) 1821.

1. პატრონი („მფლობელი“): ციხისა პატრონი 3009, 11; განძისა პატრონი 3108.

2. პატრონი („პატრონი“) 3372.

3. პატრონი („მეურვე“) 3048.

პატრონობა („პატრონობა“): მოეწყინა პატრონობა ლიპარიტისი 30418; იპატრონა („პატრონად გაიხდა“, „პატრონად გაიხდა“) 25814.

ქართლის ცხოვრება

პატრუკი, პატრუკი (საბა: «სანთლისა და ბაზმის ჩლა») 1972.

პატრუცავი („მეფისაგან მეფესთან მიწერილი წერილი“) 15818.

პაშტი („მსახური“. იხ. ილ. აბულაძე: თ. ს. უ. შრომები 49, 155) 3017.

პილო („სპილო“) 1731.

პინაკი („ჯამი“) 33111.

პირად-პირადი („სხვადასხვა“, „მრავალნაირი“) 12418.

პირველ („წინათ“): პირველ ქსენებელი 828; ამისა პირველ („ამის წინ“) 3019; პირველ („ჯერ“) იყო კურაპალატი 3154.

პირველი: პირველისაებრ („როგორც პირველად“): კულადაცა იწყეს ზავად პირველისაებრ ვე (ACM: ვითარცა პირველ) 2884—5.

1. პირი („შესახედავობა“, „პირისახე“) 14411; შუენიერება პირისა მისისა 24518.

2. პირი („ნაპირი“): ზღუს პირი 2265; მდინარის პირი 15121, 15311, 1549, 1558; პირი ქართლისა 194.

3. პირი: მახულისა პირი 2858.

4. პირი („დებულება“, „საკითხი“): ამათ პირთათს („ამათ გამო“) გუკითხვიდეს 23220.

5. პირი („პირობა“, „დაპირება“): განიხარა ზავი და სიყუარული, და უფროს პირი მხაზობისა 2702; მიუპყრა ზავის პირი („მისცა პირობა ზავის შეკრისა“, „მორჩილება განუცხადა“) 26418; მოუგზავნეს მოციქული და მოუპყრეს პირი ზავისა 27418.

6. პირი („დასაწყისი“): ჟამსა ზაფხულის პირისასა 11919 შენ. შდრ. 3391 პირმარხვა („მარხვის დასაწყისი“).

პირმშო („პირველი შვილი“) 18116.

პირობა („გაძღოლა“, „წინ გაძღოლა“): შეკრბეს ლაშქარი ამის სამეფოსანი, იპირნეს („გაძღოლეს“, „წინამძღოლად გაიხადეს“) ლიპარიტ და ივანე აბაზას ძე 29621. შდრ. 13515: რომელთა წინა-შპირობდა („რომელთაც წინ უძღოდა“) მღვდელმთავრემ პეტრე ალექსანდრიელი. შდრ. გიორგი ათონელის ცხოვრებაში (ქრესტ. 212): «წარმოვიჩინებთ და წინა ვიპირობ და ვლაღადებ განსაცდელისა ამის სიმძიმესა».

პირუტყვ: კაცთაგან მიპირუტყუთამდე 23714.

პირუტყვევილი („რომელიც პირს არ იბრუნებს“, „უკან არ დაიხევს“, „ზურგს არ უჩვენებს“): სპანი რჩეულნი და მოკაზმულნი, ცხენ-კეთილნი და პირუტყვევილნი 33714.

პიტახში იხ. პატიახში.

პროედროსი (*πρόδρομος* „თავმჯდომარე“): პარკიმანოზმან და პროედროსმან 29211; პარკიმანოზს პროედროსსა 2935, 38621.

პური (პურ-მარილის მნიშვნელობით): პურად უკეთესი ყოველთა კაცთასა 31512.

პურობა („გამასპინძლება“, „სმა-კმა“) 14312.

პყრობა („დაჭერა“, „შენახვა“) 20610.

შ

შამეულად („თავის დროზე“) 2141. უშამოდ („არა თავის დროზე“) 2141.

1. შამი („დრო“) 1019, 11919 და ხშირად; შამსამე („ზოგჯერ“) 1017.

რ

რა იხ. რაჲ

რაბატი („ციხე-ქალაქის სამოსახლო ნაწილი“): რაბატსა შინა უჯარმოსასა 20120. შდრ. ს. ყაუხჩი-შვილი, გეორგიკა IV, 278—280.

1. რათა (კავშირი „რათა“, „რომ“) 12917, 16722 (უკეთეს გნებავს, რათა მოგცე გზგუნი); რათა მოკლედ ვთქუა („მოკლედ რომ ვთქუა“) 35121, და ხშირად.

2. რათა (კითხვითი ნაცვალსახელი; რით? როგორ? რანაირად?): არათუმა ესენი ესრეთ, კუერთი მეფობისა ესეოდენ დამდაბლებული... რათა იპყრა ესრეთ მალაღ, ვითარ ვერვინ სხუამან? („ეს რომ ასე არ ექნა, როგორ უნდა სტეროდა მეფობის კვერთხი, ესოდენ დაკნინებული, ისე მალა როგორც არც ერთ სხვას?“) 35.5; უკეთესმა ესოდენ უწყინოთა ლაშქრობითა... არა განეწუარტნეს სპანი თუსნი... რათამცა ექმნეს ესეოდენი ძლევენი, ანუ რათამცა ექმნეს და აღეზუნეს ესეოდენი სამეფონი? („ასე რომ არ გაეწუართნა თავისი ჯარი, როგორღა მოიპოვებდა ამდენ გამარჯვებას, ან როგორ მოიპოვებდა ამდენ სამეფოს?“) 35812, 18.

3. რათა, რათაცა (ნაცვალსახელი საგან რაჲ, რაჲცა): რათაცა საქმეთა ზედა სახელოვანნი 3522.

რათგან (= რაჲთგან, „მას აქეთ რაც“) 4111. იხ. რაჲთგან.

1. რაჲ, რა (ნაცვალსახელი): რასათჳს მოვ-

2. რაჲ („წირვა“): ეპისკოპოსმან შეწირა რაჲ („წირვა დაყენა“, „სწირა“) 12718 შდრ. რაჲს წირვა.

სწყდებით ურთიერთს? 1818; რად ვთქუ მე შენთჳს ყუავისა იგავი? 19114. იხ. აგრეთვე რათა, რაჲთგან.

2. რაჲ, რა (კავშირი): იხილა რა მეფემან, დიდითა პატივითა შეიწყნარა 618 და ხშირად.

რაჲთგან, რათგან („იმ დროიდან რაც“, „მას აქეთ რაც“) 4111, 15C1, 16312, 22711, 2457; რაჲთგან დაეწყო მკედრობად, ვერვის დაედგნეს მისთჳს ბრძოლასა შინა („მას აქეთ რაც ბაყათარს დაუწყია ლაშქრობა, ბრძოლაში ვერვის გაუძლია მისთვის“) 1546; მეათე დღე არს, რაჲთგან მოსულ არს („მეათე დღეა, რაც მოვიდა“) 18215.

რბევა („გუნება“) 19410.

რგება („შეწვენა“, „დახმარება“) 23923, 24.

-რე (ნაწილაკი, დართული უფრობითი ხარისხის ან სხვა სიტყვასთან. აღნიშნავს: „მცირედ“, „ოდნავ“): უმცრორე 33117; უბოროტესადრე 38327.

რეცა („ვითომ“, „თითქოს“) 5018, 616, 1674, 16, 17, 19612.

რიჳრ-რაჳრ („რიჳრად“) 11414, 12018.

რიტრობა („მკვერთხელობა“) 34211, 16.

1. [რომელი: არა რომელი] („არც ერთი“, nulli): არარომელი ნათესავნი იქმოდეს მას 1718.

2. რომელი („იგი“) 3378.

როჳიკი („უღუფა“) 13325.

რუღი: არა ჰრუღოდა („არ სთვლემდა“) 33914.

რჩ- („დამორჩილება“): ერჩდა 1451, 11; ვერჩდე („დავემორჩილო“) 2002; ერჩდეს 616, 1014.

ს

ს-: ესავ („იმედი გაქვს“) 19618.

სააზნაურო: სააზნაურო სოფელი 29515.

სამირაო („ამირას კუთვნილი“): სამირაო დარბაზი 29919.

საბრი (ბალახი) 1716.

საბრძოლელი („საბრძოლო იარაღები“) 34119.

საბურველი („საბურავი“, „ზედ დასაფარებელი“): საბა 11515.

საბჭო („სასამართლო“, ივ. ჯავახიშვილი, სამ. ისტ. II, 2, 475): საბჭოთა სჯანი 35110; ვითარცა ღმერთი მართლ სჯიდა სამწყსოთა თუსთა... და არა სადათ მიდრეკბოდა წამი სასწორისა... საბჭოთა შინა („მეფე [დავით აღმაშენებელი] სასამართლო საქმეების გარჩევის დროს სასწორს არცერთი მხრი-საქენ არ ხრიდა“) 3528.

საგზალი („გზის საზრდო“): საბა 741, 30819.

საგზებელი („ასანთები“, „საკურთხეველი“): ალაშენა ეკლესია ნიქოზისა საგზებელსა თანა ცეცხლისასა

(„ვაზტანგმა ააშენა ნიქოზის ეკლესია იმ ადგილას, სადაც [წინათ] იყო ცეცხლის საკურთხეველი“, ad altaria ignis) 1996.

საგოზბელი („საგომბელი“) 3558.

საგრილი („საჩრდილობელი“) 9218.

სადათ („საითგან“) 1271, 2; სადათაც 1520.

სადეთ („საითგან“) 1811.

სადგომი: ს. სამეფო („რეზიდენცია“) 32418.

სადგური („სამყოფი ადგილი“, „ბინა“) 16628.

სადღო („ქალისა“); სადღოთა შთატუმითა („ქალის ტანისამოსის ჩაცმით“) 35810.

საერო („საჯარო“): სიტყუა საიდუმლო და სიტყუა საერო 1717; საეროდ („საჯაროდ“) 17118.

საჳბურო („ზეცის პურის მტე“) საბა: ერი საზე-პურო („ღვთის მიერ ამორჩეული“) 388.

საჳომი („ზომის მქონე“): აღზრდილ არს იგი და ჰასაკსა საზომსა მიწვენულ არს („გაიზარდა და სრული ასაკისა გახდა“) 991.

საჳორველი („შესაწირავი“, „მსხვერპლის შეწირვის ადგილი“, „საკურთხეველი“) 21282.

საჳრაზავი („სათქმელი“, „სიტყვები“) შდრ. ზრა-ზეა) 1628.

საჳრდელი („საზრდო“, „საკმელი“) 8511.

საჳრდოდ („აღსაზრდელად“, „გასაზრდელად“) 13710, 14318, 15, 17.

საჳურელი („ბაჳის ამღები“): აზნაურნი საზურ-რელნი 26710 (შდრ. საბა: «საზურე — ზურის ადგილი», «ზურე — ხარკი, ბაჳი»).

1. საზღვარი („მიწა-წყალი“, „ტერიტორია“) 2325, 3827, 4415, 18, 455, 4919, 502, 621, 2, 6, 652, 12824, 13614, 1374, 13811, 1404, 14119, 1469, 15, 16018, 1621 (საზღვარი ჰაერისა — „სივრცე ჰაერისა“), 1622 (საზღვარი ვარსკვლავთა — „ვარსკვლავთა არე“), 16818, 1798, 1846, 20320, 20515, 21326, 2264, 31815.

2. საზღვარი („მიწა“, „საზღვარი“) 2895; საზღვართა ზედა ქართლისათა და რანისათა 14010; კლი-სურა, რომელი მას ჟამსა იყო საზღვარი საბერძნე-თისა და საქართველოსა 2354; აღაშენა ციხე საზღვარსა ზედა გურიისა და საბერძნეთისასა 2435; საზღვარი სამეფოსა მთა მცირე ლიხთა 32418.

3. საზღვარი („საზღვარი“) 355. იხ. 2. ზღვარი.

საკარგავი („მოხელეთა სარგო“) 31117.

საკლავი („სასიკვდილო“) 1199.

საკრებულო („შესაკრები ადგილი“, ცინი): ლავ-რანი და საკრებულონი და მონასტერნი 35228.

საკუთარი („მეფის ამაღის წყვილი“) 30720.

სალმობა („ტკივილი“, „ავადმყოფობა“) 3146.

სამალავი („თავშესაფარი“, „ფარული ადგილი დასამალავად“) 16317, 3435.

სამარტკლო („მოწამეთა სამარხი“, „აკლდამა“) 28224, 2964.

სამარხავი („სასაფლაო“) 2298, 3062.

სამეოტო („გასაქცევი“): სამეოტო გზა 477.

სამეფო („სამეფო“, „სატახტო“): სამეფო ქა-ლაქი („სატახტო ქალაქი“) 2517, სამეფო ქალაქი მცხეთა 1188, 15720, 28217, დიდად ქალაქად სამე-ფოდ მცხეთად 884, სამეფო ქალაქი (კოსტანტინე-პოლი) 27317, 30724, 3082, 8; ხარკი სამეფო და საერისთავო 255; სახილ სამეფოდ („სასახლეში“) 936.

სამკლველო („მოსაკლავად დანიშნული“): ად-გილსა მას კაცის სამკლველოსა და სისხლის დასა-თხველსა 7316.

სამკვდრო („საცხოვრებელი“, „ადგილსამყოფე-ლი“) 2419.

სამტლოღვარო („გასაქცევი“): ს. გზა 34317.

სამსახურებელნი, სამსახურებელი („მუშაკელი“, утварь) 222, 2331, 3197 (საჭურჭლენი დიდნი და სამსახურებელნი სამეფოთა ტაბლათანი), 3304, 3537, 3647.

სამსკუალი („ლურსმანი“) 372.

სამსხემო კედარი („მწირი მხარე“) 36212.

სამშენველი („სუნთქვა“) 36120.

სამწლეო („ღვინის თასი“) 3198.

სამწუხროდ („საღამოს“, „საღამოთი“) 3096, 35311.

სამწყსო („ჟურა“, „ჯოჯი“; გადატ. „მრევლი“, „ქვეშევრდომი“): მართლ სჯიდა სამწყსოთა თუსთა („ასამართლებდა თავის ქვეშევრდომებს“) 3526.

სამხრითი („სამხრეთისა“) 13014.

სამკრონი („ეკლესიის შენობის ზედა ნაწილი“) 3644.

სანაპირონი („საზღვრები“) 36716.

სანახები („მიდამო“): ს. ქალაქისა 1211; ს. ქართ-ლისა 8717.

სანგორელი („სანგორებელი“): ვითარცა ღორი ინწყუა სანგორელსა მწკრისასა („როგორც ღორი ისე გორავდა მწკრეში“) 32515. შდრ. ნგორვა: «ინ-გორის მარცულსა მას ზედა» („გორავს“, „იგო-რებს“) ფიზიოლ. 17.

საპყარი („დაკუთხებული“) 20929.

სართული („საზღვარი“) 11516. შდრ. საბურველი.

სარჩელი („საჩივარი“, „ჩივილი“) 679.

სასაწუთო („წუთიერი“) 3479.

სასდენი (საბა: «სასდენი — მწკრის გასადი-ნარი ნაკურეტი») 3441.

სასეფო („სამეფო“, „მეფისა“): მიწა და ვენაქი სასეფო 29516.

სასთუნალი („სასთუმალი“, „თავ-ქვეშ დასადები“ [ფიცარი, ქვა...]): დაიდვა ლოდი სასთუნალ („სას-თუმალად“) 864.

სასმური („სასმისი“) 3198.

სასუმელი („სასმისი“) 3308.

სატლი („მეტელის სენი“): სატლითა სისხლისათა („სისხლზე ყვანა“) 23711, 18.

სატლობა (საბა: «წმირი მუცლით ყვანა») 37622.

სატკრთავი („ტკირთის მზიდველი საქონელი“) 23615.

სატფურება („წლისთავის დღესასწაული“) 2512, 1294.

საურავი („საზრუნავი“) 318, 29811, 3008.

საუფლისწულო („მეფის შვილისათვის განკუთ-ვნილი“) 7021, 25816.

საუფლო („უფლისა“) 941.

საფიცარი: უფროსი საფიცარი მათი იყო საფ-ლავი ქართლოსისი 118.

1. საქმე („გაკეთება“, „აშენება“): დაუტენა ზუ-რონი საქმედ ეკლესიისა („ეკლესიის ასაშენებლად დასტოვა ოსტატები“) 11719; საქმედ მოქმედნი („მშენებლობაზე მომუშავენი“) 1622; ჯერ იყო შენდა საქმედ („საჭირო იყო გაკეთებინა“) 1917.

2. საქმე („საქმე“): საქმის მეცნიერი („საქმის მცოდნე“) 2596.

სალუაწი („სასმელ-საქმელი“, „სანოვანე“) 3318.

1. საყდარი („საგარდელი“, θειος) 1473, 4.

2. საყდარი („სამეფო ტახტი“) 18419, 2001, 3306, 3632.

3. საყდარი („კათედრა“ ეპისკოპოსისა, პატრი-არქისა და მისთ.) 19722, 2706, 3281, 3.

4. საყდარი („ეკლესია“, „ტაძარი“) 2419 (ქუთა-თისისა), 2744, (ხაზლისა), 2811 (ბედიისა), 30326 (კუონდიდისა), 3047 (რუისისა), 3454, 5 (ანისისა), 3658.

ხაყოფინა („საქმარისი“, „სამყოფი“) 33111.
 ხაწერელნი („საწერ-კალამი“) 12711, 14.
 ხაწუნხელნი: საწუნხელთა ვენაჯისათა 8210, 842.
 ხაწუთი („საწუთრო“) 19312.
 ხაწუშარი (საბა: „საწუშარი — ... სამოსელი წვიმის ჟამისათვის“): საწუშარსა ქუეშე სტეფელსა 6116.
 ხაწუნიოდ („ძნელად“): გზანი საწუნიოდ სავალნი 35322.
 ხაჭურისი: ხაჭურისი ვინმე მეფისა (იოანე) 13410; ვინმე ხაჭურისი აფხაზი (ევფრატა) 21514.
 ხაჭურჭლე („სახელმწიფო ხაზინა“) 34219, 35314.
 ხახარება 958, 1429, 1635.
 ხახელდებით („დასახელებით“) 1576. ხახელის-დებით („სახელად“) 21511.
 ხახელ-მოდგამი („სახელის მონაცვალე“, „ვინც იმის სახელს ატარებს“) 3241.
 ხახლეულნი („ოჯახის წევრები“) 8019; ვითარცა სახლეული თჳსი 35118; ყოვლით სახლეულით თჳსით 4088; ყოვლითა სახლეულითა მისითა 6110.
 1. ხახლი („სახლი“) 15012; სახლი სალოცავი 154; სახლი უფლისა („ტაძარი“) 3278; სახლი ღმრისა („ეკლესია“) 3271. შდრ. საბა: „ტაძარი — სახლი საუფლოა. სახლი: შეიწყნარა სახიდ თჳსად („მიიღო თავის სახლში“) 8018; წარვიდა სახიდ თჳსად 11210; წარგზავნეს სახიდ თჳსად 3286; სახიდ სამეფოდ („მეფის სასახლეში“) 936.
 2. ხახლი („ქალაქი“): (ტფილისი) შექმნა სახლად სამეფოდ („საბატო ქალაქად“) 2057; გულისტანი სახლი თავადი შარვანისა („მთავარი ქალაქი შარვანისა“) 3448.
 3. ხახლი („რეზიდენცია“) 25017, 2907, 30413, 34219, 3767.
 4. ხახლი („სამფლობელო“) 1315.
 5. ხახლი („მოდგმა“, „გვარი“): დასრულდა სახლი ბაღვიშთა, სახლი განმარტებელთა 32610; შარვანის სახლი 36726.
 6. ხახლი („კომლი“): ხახარნი სახლი სამასი 25620; ოგსნი... სახლი ასი 2571.
 ხაჯდარი („საჯდომი ცხენი“) 1588, 9, 1645, 19620.
 ხაჯელი („სახელო“, „მკლავის სამოსი“ საბა) 1581.
 ხაჯელი („ხელისუფალი“): საჯელითა სჯანი („ხელისუფალთა არჩევა და დანიშვნა“) 35110.
 ხაჯმარი („საპირო ნივთი და საგანი“) 17018, 1984.
 ხაჯმილი, ხაჯუმილი („ცეცხლი“) 1078, 12217.
 ხაჯუმილავი („სადარაჯო“) 8512.
 ხაჯდომი („სამეფო ტახტი“) 3655.
 ხევახტისი (ძეგაძე, უმაღლესი საპატიო წოდება ბიზანტიაში) 3139; ბაგრატ პირველი იყო კურაპალატი, და შემდგომად ნოველისიმოსი, და მერმე იქმნა სეფასტოს 3154.
 ხელი („საგარბელი“) 1474.
 ხერობა („პურის ჭამა“) 1647, 3486; ისერის 13216.
 ხერტყიანი (საბა: „სერტყი — ნერგნი კერბ-თან საზოგადო“): მთა უღალი და სერტყიანი („ძნელად სავალი და ტყიანი (?) მთა“) 21324.

ხეფე-წული („მეფის გვარისა“, „დიდგვარიანი“) 1155, 1338, 15610.
 ხიუელი („რთელი“, „შემოდგომა“): ქაჰსა სიუ-ლისასა („შემოდგომაზე“) 32121; სიუელთა („შემოდგომაზე“) 3329, 34410.
 ხივლთლა („გაქცევა“) 2855.
 ხიკეთე („სივრცე“, „ძნელად“) 2126.
 ხიკისკასე („მოქნილობა“; საბა: „კისკასი — სწრაფად მქცევია“) 1555, 19413.
 ხილაღე („თავისუფალი ქცევა“, „თავხედობა“) 13810, 14, 16612, 17310, 18, 18216, 19622 (სილაღე ესე ამპარტავენიასა).
 ხიამარი („ცოლის მამა“) 1378, 2031, 2234, 27318, 19, 3368, 20.
 ხიმარჯუე („მოხერხებულობა“, „ხერხი“, „ხრიკი“) 538; სიმარჯუე („მოხერხებით“) 4512, 1128, 1557, 1899, 33119, 33218; ყოვლითავე სიმარჯუთა („ყოველი ხერხით“) 619; სიმარჯუე და განკრძალუ-ლად („მოხერხებით და დაფარულად“) 34118.
 ხიმტიციე (საბა: „მტიციეობის ქონება; გარან-ტია“) 26821 (ითხოვა სიმტიციე ცოცხლებით გაგზავ-ნისა — „ითხოვა გარანტია იმისა, რომ მას ცოც-ხალს გაუშვებდა“), 27115 (აღიღე ჩემგან სიმტიციე და შუამდგომელნი), 27120, 29412.
 ხიმტრო („პატარაობა“): სიმტროსავე შინა („პატარაობისას“, „ახალგაზრდობაშივე“) 37010.
 ხიმძიმე („მძიმე მდგომარეობა“) 2032.
 ხიმძლაფრე („სიმძაფრე“, „სიძლიერე“) 10711.
 ხირცხელეული („შერცხვენილი“) 35718.
 ხისრა („გატყორცა“, „სროლა“) 8118.
 ხისუბუქე („სიმკვირცხლე“, „პროვოქაცია“) 3361.
 1. ხიტყუა: 1) („სიტყვა“, „მეტყველება“) 2462; სიტყუა საიდუმლო და ს სავრო 1717; მოექცა სული და სიტყუა („დაუბრუნდა გონება და მეტყველება“) 36121; 2) („ლაპარაკი“) იწყო სიტყუად 1277.
 2. ხიტყუა („ლოგოსი“, „ძე ღვთისა“): ყოვლად საზიგრი სიტყუა ღმრთისა („ძე ღვთისა“) 3817.
 ხიტყუ-გება („კამათი“, „დისკუსია“) 35615, 22.
 ხიფიცხე, ხიფიცხლე („გაუტყუებლობა“, „სიმედ-გრე“) 4715, 5218.
 ხიფრთხილე („სიფრთხლე“): სიფრთხილე და სი-მახულე გონებისა 13324.
 ხიჭუელე („მოწყალებლობა“, „სიკეთე“) 268.
 ხილაღე („სიმთვრალეში სიმღერა-ცეცვა“) 3389.
 ხილაღე („სიბნელე“) 31713.
 ხიყმილი („შიშშილი“) 13432.
 ხიციბილი („ვერაგობა“, „ცთუნება“) 13418, 2461.
 ხიცივე: სიცივისა და სიციხისა (gen. temporis. „სიცივეში და სიციხეში“) 21028.
 ხიძვა („გარყვნილობა“); ისიძვა 16122.
 ხიძე (საბა: „ქალის ქმარი“) 2654. შდრ. დისიძე („დის ქმარი“).
 ხიარამანგი („ძვირფასი ნაქსოვი“): სტაგრა სკა-რამანგი 1828.

ხიორე („განავალი“, „ნებე“) 1541; კოსტანტინე სკორის მოსახლე (K. Κοσταντίνος) 249, სქ. 1.

ხმენა („ხმენა“, „დაჯერება“; უკავშირდება ნათ. ბრუნვას): თჳმცა სიტყუათა შენთა ვისმინე („მე თუ შენ სიტყვებს მოვისმენ“, ე. ი. დაფუძერებ, ავსებები) 2468; ისმინეთ ჳმისა ჩემისა 14717; ასმიოდა („სმე-ნოდა“) 452, 10219, 30315; გუასმიეს („გესმენია“) 1918; ასმინის („გაგებინებს ზოლმე“) 1908; ასმიეს 16318; გასმიანა? 16018.

1. ხოფელი („ხოფელი“, „სპირისპირა“, „ქალაქი“) 4128, 28 (ქალაქთა და სოფელთა), 4221, 17720, 29016—21.

2. ხოფელი („ქვეყანა“) 392, 9016 (ყოველი სოფე-ლი — „მთელი ქვეყანა“).

1. ხპარსი („სპარსული“): აღივსო ქალაქი სპარ-სითა ლაშქრითა 1138.

2. ხპარსი („მუსულმანი“, „მაჰმადიანი“) 2512; აიღო მეფემან ქალაქი ტფილისი... ოთხას წელ ქონე-ბული სპარსთა (დავით აღმაშენებელმა „აიღო [1122 წელს] ტფილისი, რომელიც ოთხასი წლის განმავლობაში ეპყრათ მუსულმანებს“) 34218; კევი შავშეთისა... ჟამთა სპარსთა (ე. ი. არაბთა) უფლებისასა აოვრდა 37620.

ხპასალარი („სარდალი“) 19610.

ხპასპეტი („ერისთავთა და ხპასალართა უფროსი“; ფარნავაზის დროს იგი იყო მეფის შემდეგ პირველი კაცი) 2428, 2028; განაგებდის ყოველთა ერისთავთა ზედა 251; მფლობელი ყოველთა ერისთავთა 18512; ბიზანტიის ხპასპეტი ქსიფია 28517; ხპასპეტი საურ-მაგი 14318, 15, 1458; სპ. ჯუანშერი 1459, 14811, 14917.

ხპეტაკი („თეთრი“) 1677.

ხრა-ფარდაგები: აღივსო... კარვებითა, ხრა-ფარ-დაგებითა 34118.

ხრბა („სირბილი“, „ცხოვრების გზა“): ხრბა მეფო-ბრივი 3652.

ხრულიად: ხრულიად მესხნი („ყველა მესხი“) 4184.

ტაბლა („მაგიდა“, „სუფრა“) 3197.

ტაიპი („დაკოდილი ცხენი“) 1538, 15418, 1556.

ტაღმა („რაზმი“) 38422.

ტაძარი (საბა: „სახლი საუფლო“) 16119, 3309.

ტაძრეულინი („მეფის სასახლის მსახურნი“. იხ. ჯავა-ხიშვილი, სამ. ისტ. II, 1, 35) 2374, 24316, 33218.

1. ტახტი („სარეკელი“) 3146.

2. ტახტი („სამეფო ტახტი“) 3306, 3654.

უალრესი („უფრო მეტი, ვიდრე [ხვისა]“) 3312, 3598.

უალრესობა („უპირატესობა“) 20712.

უბრლო („უდანაშაულო“) 10115, 37828.

უგრძნეულად, უგრძნეულად („მოულოდნელად“) 4518, 27022, 27718, 30119, 3069, 30824, 3198, 33217, 3339, 16.

ხრულობით: ს. მეფობა („განუსახდრელი მე-ფობა“) 2656.

ხტავრა („ოქრომედიტ ნაქსოვი ქსოვილი“) 1828, 1866 (სტავერბი), 27381.

ხტეფელი („სტეფიანი“, „სტეფით ნაქსოვი“; „სტე-ვი — აქლემის მატყლი“ საბა) 6116.

ხტო („შენობის გვერდებზე სვეტებიანი კამარა“, „თიბი“) 28212, 18 (გარეშეშეთა სტოითა მოქმნითა).

ხტრატოტი (στρατηγός, „ჯარისკაცი“) 7718.

ხულ-ამო („სურნელოვანი“) 988.

ხულგარძელად („მოთმენით“, „აუჩქარებლად“) 15717.

1. ხული („სული“, „გონება“) 16422, 36121 (მო-ექცა სული და სიტყუა — „დაუბრუნდა გონება და მეტყველება“), 30423 (სულითა ზედა მკვობელნი), 3058.

2. ხული („სუნი“) 918.

ხუმა („ყოლა“): ესუა (ჰყავდა) 14022, 14110, 37612.

ხურვიელი („მსურველი“) 1168, 17.

ხუფევა („მეფობა“) 3639; სუფევასა შინა გუარა-მისსა („გვარამის მეფობაში“) 37827.

ხქემა (σχῆμα, „მონახონთა სამოსელი“) 30319, 36610.

ხწავევა: ისწავა 13321, 28 (დაისწავლა 13228); ასწა-ვებდა 14517.

ხწავლულევა („მეცნიერება“) 13321, 28, 3574.

ხწორი („თანაბარი“) 3278.

ხწრაფით („სასწრაფოდ“) 1676, 16910, 17912.

ხხლმა: ხხლან („ხხლან“) 18419.

ხხმა („ყრა“): ისხმდეს („იყრიდნენ“) ნაცარა-თავთა ზედა მათთა 2048.

ხხუა („მეორე“) 3311; ხხუთ-კერძო („მეორე მხრით“) 34311.

ხხუაბი („ხხუანირად“, „ხხუა გზით“) 33520.

ხხტე („ლობე“) 34311.

ხჯა: საწელითა სჯანი („ხელისუფალთა არჩევა და დანიშვნა“) 35111.

ხჯულიერი („კანონიერი“): სჯ. მეუღლე 3366.

ტილისმი (საბა: „ტილისმა — ქაზრაკებით მორთული ფარულად რამ მოძრაობდეს“) 2335.

ტრაპეზი („სუფრა“): უბრუნველი ტრაპეზი განუ-ჩინა (გელათს) („უბრუნველ ყო ნივთიერად“) 33018.

ტრფიელი („შეყვარებული“) 14112.

ტყევა („ცემა“, „გოდება“) 538; იტყებდეს („თავში იცემდნენ“, „გლოვობდნენ“) 539, 2047.

ტყვი („ტყვია“): გუჯარნი ტყვისანი 23617.

უგზაური („უგზო“ [ადგილი]) 21216.

უგიობელი („უძაგებელი“, „არა ბოროტად სა-ხენებელი“) 3581.

უგულისხმო („უგულისხმელო“, „უგულისხმო“) 19310.

უღებება („უბრავილობა“) 32917.

უღები („უბრავი“, „დაუდევარი“): დაწერეთ გლახაკი და უღები („უღირსი“) ცხოვრება ჩემი 12712.

უეჭუელი („არა საეჭვო“, „რომელიც ეჭვს ვერ აიღებს“) 33313.

უკანამავალნი („არიერგარდი“) 28414, 2851, 38312. შდრ. წინამავალნი.

უკანას, უკანის („შემდეგში“) 1934, 3674.

უკეთური („ცუდი“, „ბოროტი“): ივლიანე უკეთური 1652.

უკუდგომა („გადადგომა“): ოდეს ორბელნი უკუდგეს გიორგი მეფესა („როდესაც ორბელნი გადაუდგნენ...“) 3672.

უკუმოზღუფვა: უკუმოზღუფნა („უკან მიიღო“, „აინახლაურა“) 34612.

უკუმოზღუფა („უკან მიღება“, „დაბრუნება“ ბევრისა) 502.

უკუნისამდე: მიუკუნისამდე 1913, 24010.

უკომოდინარე („უკან მომდინარე“) 3297.

უკმოვსნა („უკან დაბრუნება“, „გამოსნა“): ტყუენი... ყოველნი უკმოვსნა თუთო თუთოსათჳს („ტყუენები გაცვალა თითოში თითო“) 1579, 10; უკმოვსნისათჳს ტყუენთასა 15613.

1. უმეცარი („ვინც არ სცნობს“, непризнающий) 19310.

2. უმეცარი („უცოდინარი“) 868.

უმთავრესი („მთავართა-მთავარი“) 3366.

1. უმკვდრო („უდაბური“, „გაუქცარიელბული“) 18718, 2448, 2455.

2. უმკვდრო („უმემკვიდრეო“) 27514, 33018.

უმრწმენი („უმტრისი“) 672, 23226, 2496, 2651, 2.

უმყის: უმყის სიტყუსა („სიტყვის უმაღლესი“, „მაშინვე როგორც კი ითქვა“) 3436 შენ.

უმტრორე („უფრო ცოტა“) 33117

უნაცვალო („რომელსაც სხვა ვერ შესცვლის“): კაცი სრული და უნაცვალო სახითა, სიბრძნითა, სიუხვითა... 3048.

უნდა („უნდოდა“) 3215, 1714, 31121

უნებელი: უ. შენი („რაც შენ არ გნებავს“) 18218.

უნებლიეთ („უნებურად“, „სურვილის წინააღმდეგ“) 38117.

უპოვარება („სიღარიბე“) 3364.

უჟამოდ („არა თავის დროზე“) 9810, 2141.

ურვა („ზრუნვა“, „გარჯა“, „წუხილი“): იურვა 2215; უურვა 30519 (ივანეს უურვა თავის მამამან ბაგრატს თანა — „ივანეს უშუამდგომლა მისმა მამამ ბაგრატთან“); იურვოდა 14620; ეურვებოდა 13387.

ურვილი: მირდატ იყო კაცი ურვილი („ვერაგი“, „მზაკვარი“) და მოსისხლე 512

ურწყული („ურწყლო“) 2094.

ურჯულება („ურჯულოება“) 31012. შდრ. საბა: „ურჯუტი უშჯულოსავითა; შდრ. ბასილი ეზოს-მოდ. 18: „მსგავსად ჩუქულობისა ურჯულობისა“.

უსარჩლელო („სარჩელისაგან თავისუფალი“) 33017. შდრ. მიუხუჭელი.

უსაჭურველო („უიარაღო“) 3627.

უსიტყუელი („უპასუხო“) 35710.

უსრული: უ. ასაკითა („არასრულწლოვანი“) 3784.

შდრ. სრულ-ასაკ („სრულწლოვანი“) 3785.

უსწორო („უბადლო“).

უტევანი (მანძილის საზომია, უდრის სტადიონს, 125 ნაბიჯს) 1553.

უტკივნელო: ვითარცა უტკივნელი („ვითომც ავად არ ყოფილიყოს“) 11513.

უტყუება („უმუნჯობა“) 20910.

უტყუველი („უტყუარი“) 21311.

1. უფალი: 1) („პატრონი“, „მბრძანებელი“) 16511, 14, 37724. 2) („მქონებელი“): უფალი მძიმისა სენისა 10311.

2. უფალი („ღმერთი“) 14618.

უფლება, უფლობა („ბატონობა“, „მართვა“) 1015, 2223; ეამთა სპარსთა უფლებებისა („სპარსთა ბატონობის დროს“) 37620.

1. უფროსი („უფრო დიდი“).

2. უფროსი („მთავარი“): უფროსი ბრძოლა („მთავარი ბრძოლა“) 482; უფროსი ლაშქრობა 6614, 3462; უფროსნი საეპისკოპოსონი 3272.

უფროს ზმნისართი („უფრო“) 3272.

უღალი („უწყლო“, „მშრალი“): ჯავახიშვილი, მატ. კულტ. 237) 23134.

უღელი („სიმძიმე“, „მოვალეობა“, „ნაკისრი ვალდებულება“): უ. სწავლისა 957. შდრ. საბა: „უღელი... ანუ ჭრისტეს სათნოებისა აღება“.

უღმრთო („ვისაც ღმერთი არა სწამს“) 1249.

უშფოთველი: უშფოთველად მეფობდა 1324, 13716.

უცალო („მოუტყულო“) 1413, 155, 258.

უცები („უმეცარი“) 8914; დედანი და ყრმანი

უცებნი („გონებით მოუმწიფებელი ბავშვები“) 1817.

უცნაური („შეუცნობელი“, „დაფარული“) 3572.

უცნაურად („მოულოდნელად“, „ფარულად“) 27620, 33819, 37712.

უცხოთესლი („სხვა ტომისა“, „უცხოელი“) 28410.

უძებნელი („არა შურის-საძიებელი“) 463.

უძილი („უხიზელი“) 3289.

უძლები („უფხმძიმე“) 3217. ვახუშტი: „უძლები მიდგომილი“; საბა: „დაგაუძლება — უძლებად შეგქმნა“.

უძრავი: უ. გულითა („უშიში“) 3413.

უძლები („გაუმაძღარი“) 438, 17616.

უწინარესობა („უპირატესობა“, „უპირატესი უფლებები“): ქართლი და აღმოსავლეთი და ჩრდილო მაგის [ანტიოქიის] წმიდისა საყდრისანი არიან, ვითარცა განაწესეს მოციქულთა სახარებასა შინა, რომელ არს უწინარესობა („... როგორც მოციქულებმა განსაზღვრეს უპირატესი უფლებები [თითოეული პატრიარქისა]“) 19723.

უზუბით („უზვად“) 3326.

უზუ („უზვი“, „მრავლის მომცემი“): უზუ და მბოძებელი („უზვად მომცემი“) 36511, 36718; უზუად მომნიჭებელი 518, უზუზესი 31512.

უჯმარს („შეუფერებელი“; v. l. უჯმარ არს) 1711.

უჯმარი („უსარგებლო“) 18422, 3581, 3601.

უჯგრო („შეუფერებელი“) 397.

ფ

ფალანგი (საბა: „ნაბდის სახლი“) 3322.

ფანდაკი („ქოშების მაღალი ქუსლი“) 19621.

ფერად-ფერადი („ნაირნაირი“) 3307.

ფილა („თასი“) 3308.

ფილაკვანი („სასროლი იარაღი ზღუდების და-სანგრევად“) 2807, 3001, 34119.

ფილოსოფოსი 1477. ფილოსოფოსობა 13340.

ფირტჳ („ფილტი“) 20217.

ფიჩოსანი („ფიჩეთ მოსილი“, „ბერი“) 2742.

ფიჩჳ („მოსახამი“, „ბერის სამოსელი“) 38117

ქადაგი („მაუწყებელი“, „მაცნე“) 14013, 16316, 1742, 17, 20013.

1. ქადება („მუქარა“): სიკუდილისა ქადებითა 3023.

2. ქადება („დაპირება“): უქადა ზეულად სარკინოხთა ზედა („დაპირდა, რომ დაეხმარებოდა სარკინოხთა წინააღმდეგ“) 2498; უქადეს ქალაქი (ტფილისი) („შეპირდნენ ქალაქის გადაცემას“) 2998.

1. ქათამი („მამალი“) 1135.

2. ქათამი („ქათამი“) 3151, 3694.

ქანქარი (ფულის ერთგვარი თანხა) 35919, 20.

ქარაფი („კლდე“) 1561, 5; ქარაფნი კლდისანი

15121, 22.

ქარტა („ქალაღი“) 18316, 34121

ქენებით („მუდართი“, „ხეწნით“) 29810.

ქვა-ფენილი („ქვით დაფენილი [გზა]“) 35322.

ქვით-ზურო („გალატოზი“) 11710.

ქმეა („აშენება“, „გაყეთება“): მარჯუენით იქმეა და მარცხენით არღუენ 1656.

1. ქორეპისკოპოსი („კახეთის მმართველი“; საბა: „მონაცვალე მეფისა“) 27821 (და ბევრგან).

2. ქორეპისკოპოსი („უსამწყსო ეპისკოპოსი“) 3273.

ქოსი (ერთგვარი საჭურველი; საბა: „ქართულად სპილენძ-ჭური ჰქვან“) 34119.

ქოჩი („ბუჩქი“; საბა: „შებარდული ხე“): ქოჩი

მაყულისა 948, 10, 10413.

ქსენონი („საყადმყოფო“, „დავრდომილთა თავ-შესაფარი“): ქსენონი ააშენეს პეტრე ქართველმა და

იოანე ლაზმა 13424, 82; ქსენონი ააშენა (გელათში) დავით აღმაშენებელმა 3315.

ლადარი („დაუნდობელი“) 19318.

ლადრობა („დაუნდობლობა“) 17117, 2846, 3835.

ლირლალი („ნაპრალი“) 718, 2113. იხ. საბა: „ღელე-ღულე ადგილი“.

ძ

ქუაბი: („გამოქვაბული“, „მღვიმე“) 16319, 1785; ქუაბ ავაზაკთა 3271.

ქული (капиз?): ქულნი კართა და სარკმელთანი 16118.

ქუეგამხედვარი („ავი გულის მქონე“) 2988. იხ. საბა: „ქუეგანხედვა — ავის გულის დადგმა“.

ქუე-მდაბლად („ქვევით“) 2115.

ქუენა (საპირისპირო: ზენა): განცვალა ქუენა მო-ქალაქობა ზენად სუფევად („გაცვალა ამქვეყნიური

ცხოვრება იმქვეყნიურ მეფობაში“) 3639.

ქუესკნელი („ქვევით მდებარე“): უქუესკნე-ლეს ყოველთა უფსკრულთა 742.

1. ქუეყანა („მიწა“) 4015, 4119, 4615, 23018, 28718, 38419; დავარდა ქუეყანასა ზედა 1532, 15515.

(შდრ. 15319: დავარდა მიწასა ზედა); ქუეყანად დად-რეკილი („მიწამდე დახეჭილი“) 3619, მოიდრიკე

თავი ქუეყანად 11410; ძრვა ქუეყანისა („მიწისძვრა“) 32312.

2. ქუეყანა („მხარე“, „მიწა-წყალი“) 29211, 2951, 3028, 16.

ქურციკი („გარეული თხა“, „ჯივრანი“) 16114.

1. ქცევა („ტრიალი“): ცეცხლისა ეთერისა მის,

რომელი ევხების მძლავრად სამყაროსა ქცევისაგან („რომელიც ძლიერად გიხიზებს ხოლმე დედამიწის

ტრიალისაგან“) 1624.

2. ქცევა („მიმოსვლა“) 1802 („ხილზე ჯარის მი-მოსვლა“).

3. ქცევა („საქციელი“) 1710

4. ქცევა ზმნა („დაბრუნება“): აქციე („და-ბრუნე“) 28916. იხ. შექცევა.

ლ

ლონისძიება („რეპრესიები“) 2469

ლუარი: ლუარი სეტყუათა 73,

ჟ

ჟენება, ღაჟენება („გაჩერება“, „დაკავება“, „ბე-
ლის შეშლა“); ნუ აჟენებთ 1451, აჟენებდა 1715, აჟე-
ნებდეს 15222.

ჟვ-: ჟვვის („ენათესავება“); ჟვვოდა („ენათესავე-
ბოდა“) 1517. შდრ. მეჟვისი.

ჟოდვა: ასყიდის („აყიდვინეს“) 29712.

ჟივილი (ქორისა) 1908.

1. ჟმა („ჟმა“): აზნაურის ჟმანი 3697.

2. ჟმა: ღარბაზის ჟმანი („ღარბაზის წყერები“) 29914.

ჟმაწურალი (უპირისპირდება: „გმირი“, „გოლი-
ათი“) 15318, 15411.

შ

შავი („სამგლოვიარო სამოსელი“) 3374.

შეაფარილა („ფარილი წაუსვა“, „შემურა“; საბა:
„ფარილი — ბაზმის მური“) 2138.

შებლარდნილი („გაბეწული“) 1146.

შეგინებული („ბილწი“) 3726.

შეგრძნება („გრძნეულება“, „ჯადოქრობა“) 30321.

შედგმა: შესდგმიდა („მოსდგამდა“); ქართამ, რო-
მელსა შესდგმიდა („მოსდგამდა“); ფარნავაზიანობა
(ესე იგი: „მოდგმით ანუ შთამომავლობით იყო ფარ-
ნავაზიანი“) 3210, 15. შდრ. ახალი ქართული „მოდგმა“
და ძველი ქართული „მოდგამი“).

შედგვი („მომდევნო“, „უმიტროსი“) 37612, 37780.

შევრდომა: 1) („ფეხებში ჩაეარდა“ —) „ხეწნა“,
„მუდარა“ 10814, 1447. შევრდომათ („ხეწნით“,
„მუდარით“) 13618; 2) ზ მ ნ ა („ფეხებში ჩაეარდა“):
შეურდო 1679; შევარდა („ჩაეარდა“) ქელთა ვახ-
ტანგისთა 1957.

შეზრახება: შეიზრახნეს („მოილაპარაკეს“) 7718.

შეთულილობა („შეთელა“, „შემონათვალი“) 1817,
2007, 34315.

შეკაზმული („განზადებული“) 7410.

შეკლიმებული („შერცხვნილი“) 36022.

შეკნიებული („დასუსტებული“) 1917.

შეკრება: ნასრას შეჟკრებს („შეერთდნენ ნასრას
წინააღმდეგ“) 26021.

შეკრვა: ჯელმწიფება შეკრვისა და განჯსნისა („დას-
ჯისა და განთავისუფლების ძალაუფლება“) 23211.

შელტოლვილი: შელტოლვილ იყვნეს სიმაგრეთა
კავკასისათა („გაქცეულიყვნენ და თავი შეეფარებინათ
კავკასიის სიმაგრეებში“) 1578.

შემართვა („გაბედვა“) 2722.

შემაშობელი („დამხრობი“, „შემხუთავი“, „ძა-
ლის დამტანებელი“) 36020.

შემბმელი („მებრძოლი“) 3438.

1. შემდგომი („მეორე“) 251.

2. შემდგომი („გვიანი“) 3381.

შემეოტება: შეიმეოტნეს („გაიქცნენ“) 2344.

შემოხუფვა („შეხედრა“, „მიღება“) 35111, 35418;

შემოხუფვათა შინა („შეხედრის დროს“) 36014.

ჟმოზა („სამსახური“) 30518.

1. ჟოველი („ჟველა“) 17610.

2. ჟოველი („მთელი“): ჟოველი პალატი („მთელი
სასახლე“) 13314; ღამე ჟოველ („მთელი ღამე“) 33219;
ჟოველი სამოქალაქო 36725.

ჟრმა („ზავი“, „ჭაბუკი“) 1155, 10, 12, 13314.

ჟრმა-წული („ვაჟიშვილი“) 10311, 1231.

ჟრუბოთიგან („მურვან ჟრუბ დროიდან“) 3778.
შდრ. მშობლისობითგან 37014. ალექსანდრობითგან
17718.

ჟუღება („შეჩერება“): აჟუღა შეგრძნება მისი („შეა-
ჩერა მისი გრძნეულება“, „ძალა დაუკარგა“) 30321.

შემმართებელი („გულადი მებრძოლი“) 211, 454,
514, 13721, 1388, 1891, 22410.

შემოდგომა („მიყოლა“): აღუთქუა შემოდგომა
მისდა („შეპირდა, რომ მას გაჰყვებოდა“, „მას მიგმ-
ხრობოდა“) 7010.

შემოკლებით (იმავე მნიშვნელობით) 20812.

შემოლტოლვილი („გამოქცეული“) 2312.

შემომკრდება („გულში ჩაკვრა“): შემომკრდა
1008.

შემომგრლობა: შემოუმგრლო („გარშემო შემო-
ურბინა“) 19414.

შემოქცევა („დაბრუნება“): უკეთუ არღარა შე-
მოვიქცე ცოცხალი („თუ ცოცხალი აღარ დავბრუნ-
დე...“) 1516.

შემოვნე („მთხოვნელი“, „занимающий“): შემ-
პოვნედ და მოაჯედ 28118. შდრ. იე და ეფთ. ცხ.:
„შეპოვნებანი და ლიქნანი“ (ქრ. 18628); საბა: „შე-
პოვნება — რიდის ქონება. ეფთ. 630 ამემუდარა,
შემეპოვა, 1490 ამუდარით და შეპოვნებით; შდრ.
ახალი ქართული გამოთქმა: „არ ეპუება“ (ე. ი. „არ
ერიდება“), „არ შეეპუა“.

შემსგავსებული („შესაფერი“) 3314, 5.

შემტერება: შეიმტერნეს ურთიერთას („ერთმა-
ნეთს გადაემტერნენ“) 37925.

შემშლელი წესთა („ერეტეოსი“) 14217; შემშლელ-
ნი წესისანი 15915.

შეორგულება („დაექცება“): შევორგულდით („და-
ვეკვდით“) 11312.

შერთვა: შეერთოს (ცოლად) 1517, 9.

შერიხება: შერიხნა („გაუჯავრდა“) მას 16618.

შესავალი, შესავალი („გადასახადი“) 29514, 18,
21, 22, 29614, 3317.

შესაკრებელი („შესართავი“, „ორი მდინარის
შეერთების ადგილი“) 510, 918.

შესლბეს იხ. შესულება.

შესმენა: შეისმეს („შესმენილ იქმნენ“, „შეისმი-
ნეს“) 13218.

შესუარული („გასვრილი“): შ. ცრემლითა
(„ცრემლ-მოარეული“) 9915.

შესულება. შესლბეს („შესლბეს — შესულბეს“)
„შეშოთდნენ“, „აირიგ-დაირიგნენ“) 1626.

შესწორება: შეესწორებოდა („შეედრებოდა“, „მი-
სწორი იყო“) 3498.

შესპირდა („გაუპირდათ“) 1811, 4813.

შეტყობა: შეიტყო („წინასწარ იგრძნო“) 2038.

შეტუნება: შეეტუნეს („შეთანხმდნენ“, „მოელა-
პარაკნენ“) 27418.

1. შეუვალი („მიუვალი“, неприступный): (კლარ-
ჯეთი) შეუვალი და მაგარი იყო ტყითა და კლდითა
486; ბორცუსა შეუვალსა 1198; მათა მათ კაც-შეუ-
ვალთა 311; კაცთ შეუვალი (მთა) 132.

2. შეუვალი („შესავალიდან“ [ე. ი. გადასახადი-
საგან] განთავისუფლებული“) 29521, 29615.

შეუვალობა: სიმტკიცე შეუვალობისა 29522, 29616.
იხ. 2. შეუვალი, სიმტკიცე.

შეურაცხება („არად ჩაგდება“) 1752.

შეურაცხი („არად ჩასაგდები“) 16611, 1755; შეურ-
ადგილი („უბრალო ადგილი“) 1288; შ. ერი („ერი
დაწუნებული“) 12519, 16218. შეურაცხ ყო 1348.

შეუსწორებელი („უბადლო“, „ბადალი [სწორი]
რომ არა ჰყავს“) 32118.

შეუსწორებლობა („შეუდარებლობა“): მოქმენ-
ლობისა შეუსწორებლობითა („შეუდარებლად კარგი
შენებულობით“) 3302; მოქმენულებისა შეუსწორებ-
ლობისა 3646.

შეუცოდებლობა („რომ აღარ უღალატებს“,
„რომ აღარ გადაუდგება“) 30515, 37020.

შეფარილება იხ. შეაფარილა.

შექცევა („დაბრუნება“) 2902; შექცეით („და-
ბრუნეთ“) 28910; რათამცა შექცია გარე („რომ უკან
დაებრუნებინა“) 28911; აქცეი („დაბრუნე“) 28916;
შეიქცა („გაბრუნდა“, „დაბრუნდა“) 6818, 2895, 12, 15,
2925, 3174. შექცეული („გაბრუნებული“) 31022, 37028.

შელმართ: უქმო შელმართ („უქან იხმო“) 2935.

შეყენება: შეიყენეს საპყრობილესა („ციხეში ჩა-
ყარეს“) 13414.

შეყოლა: შეჰყვეს 19411.

შეშის-მსახური („ქრისტიანი“) 23417.

შეჩენა („შემჩენვა“): სიმრავლისაგან არა შეჩენილ
იყო დაკლება („სიმრავლის გამო ვერ შეამჩნიეს ხალ-
ხის დაკლება“) 23816.

შეცვა: შეიცვნა თავნი მათათანი („დაიკავა მთის
თხემები“) 1244; შეიცვეს („დაიკავეს“, „დაიპყრეს“)
ტყე და ველნი 23420.

შეცვალება: შეიცვალნეს („გარდაიცვალნენ“) 1615.

შეძინება („შემატება“) 3227, 33711.

შეწამება („გამეტლავება“): ნუ შემიწამებ (C: ნუ
გამამტლავებ) 31117.

შეწივა („შეღწევა“): რამეთუ შეწიულ იყო

ჩაბალახი („მუხარადი“) 8910, 1528, 17516, 1809.

ჩაბალახობა 15520.

ჩადმართ („დაღმართ“) 17921, 3264.

ჩაჟვ („პარკი“) 2105.

ისარი ფირტუად (ე. ი. „ისარს ფირტუად შეუღწე-
ვია“) 20217.

შეწევნა: შეეწია („დაებმარა“) 98.

შეწვა („დაწვა“): მების-ტეხითა შეიწვა („მებისა-
გან დაიწვა“) 20927.

შეწირვა: ძღუნის შეწირვად („ძღუნის მისართმე-
ვად“) 3515; შეწირეს ძღუენი 365.

შეწუნა: („შეწუნა“) 1188.

შეწყენა: შეეწყინა („მოებებრა“) 3571.

შეწყნარება („მიღება“) 2314, 3919, 6410, 18; შეე-
წყნარე ფარსმან ქელსა („მიღებულ იქმნენ“, ე. ი.
მოახერხე და მოიპოვე ფარსმანის ნდობა) 534.

შეკირვება: შეაკირვეს („შეაწუხეს“) 29712; „შეს-
კირვებოდა („გაპირებოდა“, „გაუპირდა“) 1428.

შეხედვება („შეხედულება“): შეხედვებითა ღმრთი-
სათა („ღმრთის მითითებით“) 1284, 2046.

შეჭდა („შეყრა“): რათამცა შეჭდა მგდართა
მათ („რათა ცხენოსნებს შეყაროს [ან შეახვედროს]
ის“) 18910.

შეშავდა („გაბოროტდა“) 29625.

შვილებული („ნაშვილევი“, „შვილად აყვანილი“)
2722, 3216.

შვილიერება („შვილიანობა“, „შვილოსნობა“)
1244.

შვილისშვილი („შთამომავალი“) 41, 37318.

შთაბრიალება: შთაბრიალდა ვითარცა არწივი
35011. შდრ. საბა: „ბ რ ი ა ლ ე ბ ა — ჰერში ფრინ-
ვლის ბრუნვა“.

შთაჭდა („ჩაყრა“, „ჩაგდება“): შთაჭდენ („ჩაყა-
რე“) ადგილთა ძნელთა 9017.

შიგან („ში“): ციხესა შიგან (ციხეშიგან) 31612.
შდრ. ეფთ. 951 რაშიგან.

შიდა („შინაგანი“, „შინაური“): შ. ლაშქარი 3015,
შიდათ ლაშქრითა 3014; შიდათა სპითა 33315.

შინა-განცემა („ლალატი“) 3195.

შინაური: შექმნა იგი მეგობრად თჳსად შინაუ-
რად 1054.

შინაშე („შინ“, „ხელზე“, „სახელდახელოდ“)
33220.

შლილობა („არეულობა“): ჟამთა შლ. 24811, 28212.

შუამდგომელი („შუამავალი“) 7018, 27118.

შუა-სამხრისა („შუადღებ“) 10911.

შუელა („დანბარება“): უშუელდა 2654; უშუელ-

დეს 2592; უშუელეს 26112.

შური („ძლიერი წადილი“, ривне): შურმან

საღმრთოთა 1638.

შურის-გება („შურისძიება“): შურ იგო 17311;

შური იგოს 1448, 4, 1488. შური ვიძით 14614, 1487

14914.

შურობა: ნუ შურობ (ნუ გენანება) 2216, 28.

შუდეული („ჰეირა“, неделя) 1514, 3391.

ჩენა („გამოჩენა“, „ჩვენება“) 214.

ჩინება: იჩინეს მეფე („გაიჩინეს მეფე“, „მოიწვიეს
მეფე“) 1119. ჩინებული („რომელიც გაიჩინეს“, „მო-
წვიული“) 1120.

ჩ

ჩოჭა, ჩოჭანი (ბერის სამოსელი): შეიმოსა ჩოჭა (ალიკვეცა ბერად) 366ი, ჩაიცუნა ჩოჭანი (ალიკვეცა ბერად) 30514.

C

ციდამტკავლურად (მიმუნეით) 35912.
ცილობა (დავა): აცილობს (ედავება, ეწინააღმდეგება) 20114.
ცისკარი: ცისკარი რა აღვდებოდა (რომ გათენდა) 1144, 20210.
ციხეთა უფალი (ვისაც საკუთარი ციხე ჰქონდა. იხ. ივ. ჯავახიშვილი, სამ. ისტ. II, 1, 33) 29816, 30716.
ცნობა: იცნა (აღიარა) 14211.
ცოლება (ცოლობა) 2167.
ცონა (ზარმაცობა): არა სცონოდა (არ ზარმაცობდა, не зебал) 33914.
ცოტა (პატარა): დიდთა და ცოტათაგან 36718.
ცოცხლებით (ცოცხლად) 79, 497, 906, 2691.
ცრემლოვანი (აღრემლებული) 1115.
ცრუობა (მოტყუება) 2868.
ცუნდრუკი (ცილის დამწამებელი, ბოროტის მზრახველი) 32616.

d

1. ძალი (ძალა, ჯარი): მოირთო ძალი (შერთა ჯარი) 3318, 1405, 15116.
2. ძალი (საკრავის სიმი) 35721.
ძებნა სისხლისა, ძიება სისხლისა (შურის ძიება, სისხლის შურის ძიება) 1010, 4718; ძებნად სისხლსა მამის მამისა მისისასა 166; ძებნად სისხლსა სიმამრისა და ცოლის ძმათა მისთასა 2234; ძიებად სისხლისა ფარნაჯომისა 3012; ძიება სისხლისა და ზღვარისა (იხ. 2. ზღვარი) 4814; ეძიებდა სისხლსა მამისა მათისასა 156; არა იძიებდის სისხლი სჯულისა დატყვებისათჳს მოკლულთა 319. — მეძიებელი სისხლისა 27118; სისხლი უძებნელი (არა შურის-საძიებელი) 468.
ძეგლი (აღწერილი განწესება, მოთავსებული სვეტზე): ძეგლი შეენიერი ჭეშმარიტისა სარწმუნოებისა აღწერს (იგულისხმება ძეგლისწერა რუის-ურბნისის კრებისა) 3284.
ძელი (ხე): ამართეს ძელი და გასუეს კვრიკე სამ დღე 30710; გასუეს ძელსა (ფადლონი) 3129; აღმართნეს ძელი და გაახსნეს მას ხედა ღიპარიტ და

ფ

წადიერი: ხავად წადიერი (ხავის მსურველი) 3849.
წამება (დაჯერება, რწმენა, დათანხმება): ეწამნეს (დაეთანხმნენ, დაუჯერეს) 612, 6314 შენ. წამისყოფა (თვალთ ნიშნება) 4010, 915.
წანალები (წაღებული) 36717.
წარგება (დახარჯვა): წარაგის (დახარჯავდა ხოლმე, გასცემდა) 35312; წარგენს (თავი წა-

ჩუგლუგი (მცირე წერაქვი) 2125, 349.
ჩუქენი (გულდღელი, ჯაბანი) 1368. შდრ. მაჩუქნებელი.

ცხეზულიანი (ცხეზული, მირონცხეზული) 3669.
ცხედარი (საწოლი) 10418, 19, 1156.
ცხენ-კეთილი (ვისაც კარგი ჯიშის ცხენი ჰყავს) 3251, 33718.
ცხენ-კეთილობა 1511. იხ. ცხენ-კეთილი.
ცხენ-ზორნოსანი (ცხენ-ჯავშნიანი) 15519, 1564.
ცხოვნება (ცხოვრება): ცხოვნდებოდა (ცხოვრობდა) 2268; ცხოვნდებოდეს (ცხოვრობდნენ) 712, 15911; ცხოვნდა (იცხოვრა) 42.
ცხოვრება: 1. (ცხოვრება): ორთვე ცხოვრებათა შინა (ე. ი. სასაქო და საიქიო ცხოვრება) 36328, 36418; 2. (სიცოცხლე, გადარჩენა) 10918; 3. (საპირისპირო: წარწყმედა): ესე ნიშანი მთისა (ე. ი. სპარსთა) წარწყმედისა არს და ქართლისა ცხოვრებისა 11317.
ცხვრი (აქიმი): ცხ. კლდისა 9211; ცხ. ღრმახისა 1318, 195.

ივანე, და განწირნეს სიკუდილად 33510; ძელზე გასუმა 3121.

ძე-წული (ევაქიშვილი) 24017.
ძიება (ძებნა): იძინა და კეთილად გამოიძინა 33014.
ძიება სისხლისა იხ. ძებნა სისხლისა.
ძის ცოლი (ძაღლი) 2517.
ძისწული (შვილისშვილი ვაჟი) 37, 3210, 5412, 13521, 22, 1379. ძისწულის შვილი 10010, ძისწულის წული 13719.

ძმაცუა (ვერაგობა, ეშმაკობა): იძმაცუა (ივერაგა) 2789, 38212.

ძნიალ (ძნელად, იშვიათად) 3305.
ძრვა ქუეყანისა (მიწისძვრა) 32312.
ძუძუსმტე (ძუძუს მოზირა, ვინმესთან ერთად ერთი ძუძუთი გაზრდილი) 5111, 15610, 17720.

ძუნება: ეძუნებოდა (აბრაზებდა) 34916.
ძვრის-მოქმედი (ბოროტმოქმედი) 1521, 17615.
ძვრ-უცხენებელი (არაგულდრძო) 2742, 3164.

გეს, დაიღუპნენ) სტეფანოზ და მსახურნი მისნი 2261. იხ. წარსაგებელი.

წარგულადე (წადი) 11322.
წარდგინება: წარიდგინეს (მიიმზრეს) 2861.
წარდგამა: წარუდგა უკან (უკან დაედგენა) 2877. შდრ. წარმოუდგა უკანა 2884.
წარიტანე (წაიღე) 535. იხ. წარტანება.

წარკიდება (თავს დატყდომა) 1488.
წარკრება: წარკრბეს (გაიქცნენ?) 1264.
წარმართობა (ვერპომსახურება) 1266.
წარმოზღუდვა (ზღუდის შემოვლება) 1318.
წარმოცა იხ. წარმოცება.
წარმოყოლება: წარმოყოლნა (თან გამოატანა) სპანი დიდნი 32120.

წარმოცალიერება (ამოწურვა, დაცლა, непернати) 1048.

1. წარმოცება (გამოგზავნა): მოკლდა მიჭრ და წარმოსცეს მცხეთას 24111.
2. წარმოცება: წარმოცა (გამოიწერა) 789.
წარმოძრვა (დაძვრა) 38428.
წარსაგებელი (დასაზარაჯი, ხარჯი) 3469, 3538. იხ. წარგება.

წარსწუთების (წარწუთომა || წარწუდომა) აღწეს 514.

წარტანება: თანა წარატანა (თან გაატანა) 12515; წარიტანე თანა (თან წაიღე) 535; წარიტანეს თანა (თან წაიყვანეს) 29822.

წარტყუნა (დატყვევება, მოხრება; გადატ. გატაცება): შეეჭვა კითხვასა და ესოდენ წარიტყუნა (ისე გაიტაცა კითხვამ) 3506. წარტყუნული (დატყვევებული) 13912.

წარუვალი (სამუდამო): წ. დიდება 19912, 20312.

წარქცევა (წინ გაგდება): წარგქციენ წინა (წინ გაგვიგდე) 31418. შდრ. რაჟდენის მარტე: წარიქციეს წინა და მიტყუარეს იგი მეფესა მას (ქრ. 245).

წარჩინებული (დიდგვარიანი) 1368, 8, 14311, 15, 14716, 14918, 1508; წარჩინებულნი ქართლისანი 1378, 14511, 19, 1471.

წარცემა (გაგზავნა): წარცა 1587, 8, 17610, 1865, 7; წარცეს 1767.

წარწირვა (სასოს წარკვეთა, უიმედოდ დარჩენა) 37111.

წარწყმედა (დაღუპვა) 15421.

1. წარცდომა (წასვლა, გასვლა, დაღუპვა): წარცდეს ჟამნი (დრო გავიდა) 19919; სულნი წარცდეს მას (სული ამოხდა).

2. წარცდომა: წარცდა (წააწყდა) დამალულთა მათ მკედართა 18918.

წარჰქონდა (მიჰქონდა): მტყუარმან გარდამოხეტა და წარჰქონდა ქალაქი 11215; განძთა მათთჳს, რომელნი თანა ვერ წარჰქონდეს (თან ვერ მიჰქონდათ) 2334.

წალმართ (საბა: წალმართი უკუდმართის წინააღმდეგი): პირველითგან მოაქამომდე და წალმართ მიუკუნისამდე (დასაბამიდან დღემდე და ამდღემდე უკუნისამდე) 1918.

წახმული (წაღებული, წართმეული, ბევრი) 6710, 31715.

წერილი (წიგნები) 13226, 14221 (მოზიდანის წიგნები), 33719.

წვალება (განხეთქილება, ეგრესი) 2 6.
წილ (გალმა) 1015, 15624.
წიგნი (წერილი) 12415, 15818, 17611, 34421.
წილ (მაგიერ) 2618 და ხშირად.
წილი (ხედრი, ნაწილი): წილად ხუედრებული 3810, 9518. შდრ. 385 ნაწილი ხუედრებული.

წილ-ხლომილი (რაც წილად შეხვდა) 3812.

წინაგანსაკრძალბელად (წინასწარ დასაფარავად) 3511.

წინაგანწყობა (წინააღმდეგობა, წინააღმდეგობა) 34214; წინაგანწყობა დარიოსს (ბრძოლა გაუმართა) 35819; მკედრობისა და წყობათა წინაგანწყობისა (ბრძოლათა წარმოება და მეთაურობა) 14910 (უნდა იყოს არა წინაგანწყობისა, არამედ წინამძღურობისა. შდრ. 1496; მკედრობა და წყობათა წინამძღურობა).

წინადადება: იგავთა და სახეთა წინადადებდა (მოუყვანდა, წარუდგენდა) 3578.

წინადაცუთა: დაცუთა წინა 3092.

წინავილოდა: წინაუვილოდა (დავით აღმ.) წინ მიუძლოდა ჯარს) 3298.

წინამავალინი (ავანგარდი) 28415, 38312. შდრ. უკანამავალინი.

წინამძღუარი (სარდალი, дux): და ძე მისი ლეონ უჩინა წინამძღუარად 26917.

წინამძღურობა (სარდლობა, სარდლად დაყენება) 1496; იწინამძღურეს ქავთარ ტბელი 2767.

წინა-პირობა (წინ გაძლოა): წინა-უპირობდა 13515. იხ. პირობა.

წინასწარმეტყუელება: წინასწარმეტყუელა 30725; წინასწარმეტყუელე 3085.

წინდობა: (ვახტანგმა და კეისარმა) განაგეს საქმე წინდობისა (მძევლების გაცვლა-გამოცვლისა?) 1778.

წრფელი: წრფ. გზა (სწორი გზა) 32210.

წუერი ჰოროლისა 19411, 12.

წული (ევაქიშვილი) 16420.

წურილი ერი (მდაბიო ხალხი, გლეხობა) 14511, 18, 19, 29214.

წყინება (უსიამოვნება) 20817.

წყლვა: წყლეს (დაჭრეს) 37929.

წყობა: 1) (ბრძოლა) 3216, 6618, 686, 18, 707, 1496, 10, 1588, 6, 16014, 1708, 9, 1715, 14, 18012, 17, 1998, 20117, 22411, 2977, 2986, 32812, 3361, 3377, 34616, 35810; წყობისა უმეცარნი (ბრძოლის საქმის არმტოდნენი) 3586. 2) ხმნა: ეწყეს მათ (შეებოძოლებოდა ხოლმე მათ) 6611, 12; ეწყო 5915, 2204, 2302; ეწყუნეთ 23621; ეწყუნეთ 23712; ეწყუნეს (შეებოძოლნენ) 492, 5719, 1732, 21716; ეწყვნან 1419, 1806; ეწყოს 17416.

წყობილობა: ვერ-წყობილობასა შინა 31618.

წყურიელი (მოწყურებული) 36018.

ბ

ბალაჰი („ბალა“, „ბაჰ“): ბალაჰი და ევლოვანნი 15121; და ეწყენეს იგინი ზღუს კიდესა მას, რომელ არს ბალაჰი, რიყე ზღრთვისისა 1732; ბალაჰი მწყურნები („წყალმარავალი ბალა“) 2356; ბალაჰთა ეგრი-სათა 23518. უბალაჰე („უბალაჰესად ტყიანი ადგილი“): ბანაკი იყო უბალაჰე 2389.

ბდე („საფეხური“, „ხარისხი“) 16620.

ბირვება („შევიწროება“): აჭირვებდის („ავიწრო-“

ბ

1. ხაღა, ხაღილი („დარქმევა [სახელისა]“): არცა ხაღოდეს უფლად 1014; თავსა თვსსა ხაღის ძედ ღმრთისად („თავის თავს ღვთის ძეს უწოდებდნ“) 991; მამად და უფლად გხადო შენ 18116; ერისთავთა-მთავრად ხაღოდეს 22218.

2. ხაღა („მოხმობა“, „დაძახება“): ხაღოდეს ღმერთთა მათთა არმაზს და ხაღენს 8518; ვხადე („მოუხმე“) 10917; შენ გხადი შემწედ ჩემდა 1757; რაჟამს ხაღო-დიან („როდესაც მოუხმობდნენ ხოლმე“) წმიდასა ჯუარსა 1249.

ხაზდი (საბა: ხ ა ზ დ ი — „სიასამური“, „ინიჟი“) 18321.

ხაღენი („მატყლის ქსოვილი“) 10721.

ხანდაჰი („თბრილი“, „ჩაობა“) 34311.

ხარაჯა („ხარკი“) 3092, 22, 3142, 3, 32118, 3262, 3434; მიიღებდეს ხარკსა ქუეყანისა ამისგან, რომელსა ჰქვან ხარაჯა 25018. იხ. აგრეთვე ხარკი.

ხარგა („ხარავი“, „ნაბდის კარავი“) 31417, 3327, 33311.

1. ხარისხი („საფეხური“, „საფუძველი“, „დასაყ-რდენი“) 11418, 16117, 22.

2. ხარისხი („ღირსება“, „თანამდებობა“) 23210.

ხარკი 1264, 13620. იხ. აგრეთვე ხარაჯა.

ხატთა-ბრძოლა („ხატისმებრძოლობა“) 2276.

ხაჭო: ხაჭოსა ჰამდიან 20924.

ხედვა („შეხედულება“, „თეორია“) 3572.

ხერთვისი („ნახევარკუნძული“, „კუნძული“) 1732, 20221.

ხვალისა („მეორე დღეს“) 3336, 35318; ხვალისა

დღე („მეორე დღეს“) 1115, 1216, 21, 1705, 18322, 2805.

ხორშაკი („ძლიერ დამწყველი სიცხე მზისა“) 23711.

ხუასრო (სპარსულად «ხოსროტა» ნიშნავს „ძლი-ერ მეფეს“. ამ მნიშვნელობით არის ნახმარი ჯუან-

შერთან: «მოკუდა ხუასრო. მეფე სპარსთა, და

დაჯდა მის წილ ძე მისი ხუასრო» [19919-20].

პირველ შემთხვევაში უნდა იგულისხმებოდეს ვალარ-

ში, მეორეში — კოვად I. იხ. ჯავახიშვილი, ქ. ერ.

ისტ. I, 289-290).

ხუასტაგი („საქონელი“, „ქონება“) 2211, 12, 13,

16, 28, 4516, 1439, 1515, 23224, 30514.

ხუდომა: ხუდა („შეხედა“) წილად 382; ხუდების

14919.

ხუდრებული: წილით ხუდრებული 9518.

ბ

კამს („უნდა“, „საჭიროა“) 1489; გიკმდეს („დაგ-პირდეს“) 18019; გვკმს 14714.

კაღლი: კდ. ცხენი („დედალი ცხენი“) 1588, 9, 1824.

კაღმა („თავდასხმა“, „ბრძოლა“) 1018.

1. კევი („მხარე“, „კუთხე“, ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული ერთეული) 2522, 6510, 1779, 22, 20016, 17, 2818, 37712, 3788; ქ. არტანისა 37928, ქ. კა-ხეთისა 1368, 13816, 1399, 2331; ქ. კლარჯეთისა 13114; ქ. ოძრაზისა 3924; ქ. სამცხისა 37918; კევთა ტაოსთა 28317; უჯარმოს კევი 20018; კვენი ქართლისანი 1461, 2055; ქ. შავშეთისა 37618, 19.

2. კევი („ხევი“) 21025.

კელადი („ხელქვეითი“) 134.

კელდასხმული: მდდელად კელდასხმულ იქმნა („მოდდლად აკურთხეს“) 13429.

1. კელი („ხელი“): კელად („თავისი ხელით“) შეიპყრა 6814; კელის აპყრობა („დახმარება“, „და-ცვა“) 2908.

2. კელი („ხელობა“): ღადრობა არა კელ არს კაცთა პატიოსანთა 17117.

კელით-წერილი („ხელწერილი“) 1314.

კელმწიფება („ბატონობა“) 1628.

კელოვანი („ოსტატი“) 12619, 19422.

1. კელოვნება („ხელოვნება“): ქ. რიტორობისა 34210.

2. კელოვნება („მოხერხება“, „ხრიკები“) 3012.

კელოსანი („ხელოსანი“) 35314.

კელსაქმარი („ხელით სამუშაო“, „ხელსაქმე“) 8211.

კელ-შეუვალი („უდავო“, „ხელშეუხებელი“) 2969.

კმელი („ხმელეთი“) 2732.

კორციელებრი („ხორციელი“) 20316.

კორც-შეკუთილი („ხორც-დაფლეთილი“) 2142.

კუვილი („თავთავი“) 3618.

კუმიღვა („დარაჯობა“) 8512.

კურელი („ხერელი“, „გამოკვებული“): კლდეთა, ქუაბთა და ჭურელთა ქუეყანისათა 3202. შდრ. ქუა-ჭურელნი.

ჯ

ჯაბანი („მხდალი“, „ლაჩარი“) 35810, 12, 35924.

ჯაჰჰ („რკინის პერანგი“) 15520.

ჯერკუალი („უწმინდურება“) 918.

ჯმნა: იჯმნა მათგან („წავიდა მათგან“) 758, 767; უჯმნა 808.

ჯუარნი: გამოაჩინა ჯუარნი და შეკაზმნა ეკლე-

სიანი 13714, 1408; განამრავლნა ჯუარნი და განა-აზლნა ეკლესიანი ყოველსა ქართლსა შინა 1382; და-მაღეს ჯუარები ქართველთა 1397.

ჯუმლი („ჯამი“) 28228.

ჯურღმული („წყლიანი ორმო“) 9618.

ჟ

ჟავი იხ. შეჟავდა.

ჟახაკი იხ. ასაკი.

ჟოროლი, ოროლი („ერთგვარი შუბი“) 4612, 14.

ჟომაელეზი („რომაულად“) 8610.

ჟრული იხ. რული.

ჟუნე („ცხენი“) 32012.

ADDENDA ET CORRIGENDA

გვ.	სტრიქონი		ა რ ი ს	უ ნ დ ა ი ყ ო ს
	ზემოდან	ქვემოდან		
4	5-6		ზლუა ორეთისა	მთა ორეთისი
6	1		კაცკასის	კაცკას
8	4		ჩუენთამდე,	ჩუენთამდე.
8	5-6		მისთა. და მისცა	მისთა, და მისცა
16	26		BPbd	BEPbd
16	27		PRbd	EPRbd
16	28		PR	EPR
19	25		—	ნ დასავლით მცხეთისი ჯ ა ვ ა ხ. I, 453.
29	6		დ	და
44	17	3	ითარგანების	ითარგანების
55			BEPRTbdm	BEPRTbdc
59	9		არდაბირობით	არდაბირობით
60	6		პიტიახშთა	პიტიახშთა
124	24		მილიიან	მილიიან
167	4		ქალისა	ქალაქისა
167	27		ქალაქისა ACMm.	ქალაქისა ACMm, ქალისა cet.
177	3		მწრუხარე	მწრუხარე
237	35		ვითარცა	ვითარცა
253		6	მაწყველნი	მაწყველნი
259	24		ძმისა	ძისა
287	32		დაუწერეს	დაეწერეს
290		1	Bp	Bbp
296	15		კვრიკე კახთა მეფესა	(გადამწერთა შეცდომა, უნდა იყოს გაგიკ კახთ მეფესა, შდრ. 297, 9-10)
301	29		ლიზი AMm,	ლიზი AMm, შდრ. ქვემოთ 339, 15 შენ. „ლიზნი“.
306	14		გადგრომილ	დადგრომილ
317	6		გუარისათა M	გუარისათა M
341	21		გლეხთა	გლეხთა,
358	10		მგნეთა,	მგნეთა
447	12		მუნა... 14421	(დაემატოს) შდრ. პეტრიწი II, 108, 23.
447	16		მუნქუესე...	მუნქუესე... 1155.

წინასიტყვაობა	05 — 06
შესავალი: ქართლის ცხოვრების მოცულობა და შედგენილობა	07 — 052

თავი პირველი: „ქართლის ცხოვრების“ კრებული მოცულობა და მისი შედგენილობის თანდათან ზრდა: § 1. „ქართლის ცხოვრების“ კრებული (07). — § 2. „ქართლის ცხოვრების“ შედგენილობა (08). — § 3. ახალი შედგენილობის ძეგლები (09). — § 4. „ქართლის ცხოვრება“ და „მსოფლიო ისტორია“ (010).

თავი მეორე: „ქართლის ცხოვრების“ ნუსხების მოპოვების ისტორია: § 5. „ქართლის ცხოვრების“ ნუსხები (014). — § 6. ნუსხების მოპოვების ისტორია (014). — § 7. ანასეული ნუსხა (015). — § 8. ჭალაშვილისეული ნუსხა (015). — § 9. ახალი ციკლის „ქართლის ცხოვრების“ ნუსხები (016). — § 10. ჯანაშვილისეული ნუსხა (018). — § 11. ჭალაშვილისეული ნუსხა (019). — § 12. მაჩაბლისეული ნუსხა (020).

თავი მესამე: „ქართლის ცხოვრების“ შესწავლის ისტორია: § 13. ძველი საუკუნეების რედაქტორთა შენიშვნები (021). — § 14. ვახტანგის „მეცნიერ კაცთა“ მუშაობა (023). — § 15. ჩანართები (030).

თავი მეოთხე: „ქართლის ცხოვრების“ ძეგლთა წყაროებისათვის: § 16. „მატიანე ქართლისა“ და სუმბატის „ქრონიკა“ (034). — § 17. „მატიანე ქართლისა“ და კედრენეს „ისტორია“ (037).

თავი მეხუთე: „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტის კონიექტურები: § 18. ახალ გამოცემაში შესწორებული ადგილები (040).

თავი მეექვსე: „ქართლის ცხოვრების“ ძეგლთა ენა: § 19. „ქართლის ცხოვრების“ ძეგლთა ენის ზოგადი დახასიათება (046). — § 20. ლექსიკა (047).

თავი მეშვიდე: „ქართლის ცხოვრების“ ხელნაწერები: § 21. „ქართლის ცხოვრების“ ხელნაწერთა შესწავლა (050). — § 22. დამატებითი ცნობები ზოგიერთ ხელნაწერთა შესახებ (051). — § 23. მარიამისეული და მაჩაბლისეული ნუსხები (053).

ქართლის ცხოვრება: ტექსტი	1 — 386
------------------------------------	---------

1. ლეონტი მროველი, ცხოვრება ქართველთა მეფეთა	1 — 71
2. ლეონტი მროველი, ნინოს მიერ ქართლის მოქცევა	72 — 138

3. ჯუანშერი, ცხოვრება ვახტანგ გორგასლისა	139 — 244
4. ლეონტი მროველი, მეფე ქართლისა არჩილი	245 — 248
5. მატიანე ქართლისა	249 — 317
6. ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი	318 — 364
7. ლაშა გიორგის-დროინდელი მატიანე (ცხოვრება დემეტრე მეფისა, ცხოვრება გიორგი მეფისა, ცხოვრება დიდისა მეფეთ-მეფისა თამარისი, ცხოვრება გიორგი მეფისა, თამარის ძისა)	365 — 371
7. სუმბატ დავითის-ძე, ცხოვრება და უწყება ბაგრატონიანთა	372 — 386

საკუთარ სახელთა საძიებელი	389 — 431
-------------------------------------	-----------

ლექსიკონი	432 — 461
---------------------	-----------

Addenda et corrigenda	461
---------------------------------	-----

რედაქტორი პროფ. ს. ყაუხჩიშვილი
მხატვარი გ. ნადირაძე
მხატვრული რედაქტორი გ. გორდელაძე

ბეღმოწერილია დასაბეჭდად 18/XI 1955 წ. უფ. № 08579.
ანაწყოების ზომა 8×12 . ქაღალდის ზომა $84 \times 108\frac{1}{16}$.
ნაბეჭდი თაბახების რაოდენობა 53,3, სააღრ.-საგამომც.
თაბახების რაოდენობა 50,82. ტირაჟი 10.000.
შეკვ. № 458. ფასი 33 მ. 50 კ.

სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერ-
სიტეტის გამომცემლობის სტამბა-ლითოგრაფია,
უნივერსიტეტის ქ. № 1.

*

Типо-литография издательства Тбилисского госу-
дарственного университета имени Сталина,
Университетская, 1.